

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
УКРАЇНИ**

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

**НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
ПРАВОВИХ
НАУК
УКРАЇНИ**

**КОНСУЛЬТАТИВНА
МІСІЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ**

ВІЙНА В УКРАЇНІ: ЗРОБЛЕНІ ВИСНОВКИ ТА НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ

**Збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції**

20 лютого 2026 року

Київ – Львів – Харків

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 25 лютого 2026 року № 8)

Упорядник:

У. О. Цмоць

Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки : збірник тез
В42 **Міжнародної науково-практичної конференції (20 лютого 2026 року) /**
упор. У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх
справ, 2026. 622 с.

Вміщено тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки», яка відбулася 20 лютого 2026 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.

The collection contains the participants' reports of the International Scientific and Practical Conference «The War in Ukraine: Conclusions Drawn and Lessons Not Learnt», which was held on February 20, 2026, at Lviv State University of Internal Affairs.

The reports are published in the author's edition. The authors are responsible for the reliability of the facts, statistical data, and the accuracy of the material presented.

УДК 355.01(477-651.2:470-651.1)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

Вступне слово	19
Абдель Фатах А. С. ПРАВО НА ПРОФЕСІЙНУ РЕАЛІЗАЦІЮ: ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ ДОСТУПУ ВЕТЕРАНІВ УКРАЇНИ ДО ПРАЦІ ТА ОСВІТИ	21
Авраменко О. В. ВИЗНАННЯ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ ОБСТАВИНАМИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРАДІЖКИ	24
Алєксєйченко О. В. ГІБРИДНА ЕСКАЛАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ: ВІД «ЗАМОРОЖЕНИХ КОНФЛІКТІВ» ДО ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	26
Афтанасів В. М., Панкевич О. З. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	28
Базиляк І. О., Воробей О. В. БОРІТЬБА З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СТВОРЕННІ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ	31
Бакутін Є. І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ З НАСЕЛЕННЯМ	33
Балабанова Л. М., Штих В. А. ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МОДЕЛІ МУЛЬТИКОМПОНЕНТНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ЧАСУ	35
Балинська О. М. ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК СЕМІОТИЧНИЙ ЗЛАМ: ЧОМУ СВІТ ДОСІ ЧИТАЄ ВІЙНУ СТАРОЮ МОВОЮ	37
Балта Є. О., Грінченко В. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СИЛОВИХ СТРУКТУР З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	39
Балта Є. О., Михайленко О. В. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	41
Барабаш О. О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДОТРИМАННЯ НОРМ ТА ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	43
Бевзюк Я. О., Міщинська І. В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ДУХОВНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ	46
Беззубцева Т. Г., Микитин В. Ф. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: КООРДИНАЦІЯ ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	47
Безпалько А. Ю., Іванов С. Ю. СПІЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ Й ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ В УКРАЇНІ	49
Бєспєка В. Ю. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА НАПРЯМИ РОСІЙСЬКОЇ КОГНІТИВНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	51
Бикова О. І. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ВЕТЕРАНІВ І ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ	53
Білан А. А., Охромій Г. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ФЕНОМЕН ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ	55

Білан А. А., Спиця Н. В. КЛІНІКО-ПСИХОПАТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АТИПОВИХ І КОМОРБІДНИХ ФОРМ ПТСР УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	57
Білаш О. В., Добрянський Є. В. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ	59
Білик В. М. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	61
Білик І. В., Братель С. Г. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕВАКУАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ З ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	63
Біляцький О. С., Голик Б. В. КООРДИНАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ І КРИЗОВИХ РЕГІОНАХ: ВЗАЄМОДІЯ СИЛ БЕЗПЕКИ, ГРОМАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ	65
Богучарова О. І., Сень Є. О. ВПЛИВ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ НА МОТИВАЦІЮ ДО НАВЧАННЯ У КУРСАНТІВ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	67
Богучарова О. І., Тиненик Я. О. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ У ВІДНОВЛЕННІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З МОРАЛЬНОЮ ТРАВМОЮ ТА ПРОФЕСІЙНИМ ВИГОРАННЯМ	69
Бойчук Ю. М., Біндас Р. Р. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	72
Бойчук С. С. ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК КАТАЛІЗАТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ, КОМУНІКАЦІЙНОЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	75
Бондаренко В. А. PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF VETERANS OF THE SECURITY AND DEFENSE FORCES OF UKRAINE AS A COMPONENT OF HUMANITARIAN SECURITY	77
Бондаренко О. Ю. ТИПОЛОГІЯ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ АБО ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ	79
Бориславський Р. А. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	81
Борисов Н. М., Полуніна Л. В. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	82
Боровікова В. С. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ, ЗІБРАНИХ ГРОМАДСЬКИМИ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	85
Бортник Н. П., Єсімов С. С. ВЗАЄМОДІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ	87
Братковський В. М. ВПРОВАДЖЕННЯ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ФАХІВЦІВ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ	90
Брич Л. П. МЕДИЧНЕ СОРТУВАННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЙ У СВІТЛІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	91
Будік І. М. ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА НАРКОТОРГОВЦІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ГРУЗІЇ	95

Будник Д. П., Савіщенко В. М. ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПСИХОЛОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ПІДВИЩЕНОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ	98
Булгакова О. В., Хачатрян Т. С. СОЦІОКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ВПО ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ В ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ	100
Бурда С. Я. ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	102
Бутирін Є. О. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ МОНУМЕНТАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ (ПРОБЛЕМИ ТА КУРЙОЗИ)	103
Вайда Т. С. НАЗЕМНІ РОБОТИЗОВАНІ КОМПЛЕКСИ ДЛЯ БЕЗПЕЧНОГО ПОРЯТКУ ПОРАНЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ НАДВИСОКОЇ ЗАГРОЗИ НА ПОЛІ БОЮ: НАПРАЦЮВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ВИРОБНИКІВ ДЛЯ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	105
Вакулко Б. І. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА СПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	107
Васильчук А. Д., Михайленко О. В. КООРДИНАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ І КРИЗОВИХ РЕГІОНАХ: ВЗАЄМОДІЯ СИЛ БЕЗПЕКИ, ГРОМАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ	109
Вереда Н. О., Шевяков О. В. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА РОДИНАМ ЗАГИБЛИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ	111
Винник С. С. МОНІТОРИНГОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ САНКЦІЙ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ	113
Висоцька І. Б. ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКЗОГЕННИХ ШОКІВ: АНАЛІЗ СТІЙКОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВІДНОВЛЕННЯ	115
Вичавка В. І., Мишко А. М. ВІЙНА В УКРАЇНІ: УРОКИ, ЩО ЗМІНИЛИ РЕАЛЬНІСТЬ, АЛЕ НЕ СИСТЕМУ	116
Власенко С. Б. ВІЙНА ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ	118
Вовк Н. П., Соколюк І. Є. ВТОМА ЯК ПРЕДИКТОР ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	120
Войтович М. І., Сеник А. П. МАТЕМАТИКО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ МОВІ ВОРОЖНЕЧІ В ГЛОБАЛЬНОМУ ІНФОПРОСТОРІ	122
Волобоєв А. О. ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ	124
Воробель У. Б. ІНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ УЧАСТІ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	126
Вуйма А. Г. ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ МАТЕРІАЛІВ, ЗІБРАНИХ ІНСТИТУЦІЯМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ З ОРГАНАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	128

Вульчин М. В. ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ЩОДО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	131
Гальченко В. М. ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД У ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	133
Ганаба С. О. ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ВЕТЕРАНІВ	135
Ганущин С. Н., Вінічук М. В. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ РЕАБІЛІТАЦІЇ, РЕІНТЕГРАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОТИДІЇ ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИМ ВИКЛИКАМ	137
Гаргат-Українчук О. М., Юрчишин Н. Г. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА	139
Гельбак А. М. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У НАПРЯМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ СПІВРОБІТНИКІВ МВС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	141
Герасимович А. М. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	144
Holovach Tetiana UKRAINIAN VETERAN REHABILITATION: A HUMANITARIAN SECURITY APPROACH	146
Гребар Н. М. ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЦИВІЛЬНИМ ОСОБАМ УНАСЛІДОК ПОРУШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	148
Григоришин А. В. РОЛЬ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ У СИСТЕМІ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ЇХНІХ РОДИН	151
Гриньків О. О., Миськів Б. В. ПРАВОВІ, ЕТИЧНІ, ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ	153
Гришук В. К. ЛІНІЙНІСТЬ ТА НЕЛІНІЙНІСТЬ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ОКРЕМІ СУДЖЕННЯ НА ТЛІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	155
Грінченко В. В., Дегалюк М. А. АДАПТАЦІЯ ЯК ФАКТОР ВИЖИВАННЯ: ЗРОБЛЕНІ ВИСНОВКИ ТА НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	160
Гродзь Н. М. ЕФЕКТИВНА РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКИХ І РЕЛІГІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	162
Гурковська К. А., Поляк А. Ю. РІВЕНЬ ДОВІРИ НАСЕЛЕННЯ ДО ПОЛІЦІЇ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	164
Давиденко В. Л. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ ЯК ІНСТИТУТУ ДУХОВНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	166
Дашковський А. В. ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ТЕРОРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	168
Демків Р. Я., Теселько М. М. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЯКІСНІ ТОВАРИ (ПОСЛУГИ) В УМОВАХ ОБМЕЖЕНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ (ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ)	170

Демків Р. Я.

ЕТИКО-ПРАВОВІ МЕЖІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА:

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ І ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 172

Дідик Н. І.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 174

Дмитришин І. С., Погрібна А. О.

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

ЯК ЧИННИК РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ 176

Добровольський В. О.

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ

З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО

ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ 178

Долінська М. С.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ 180

Дудко Д. О., Юрчак Ю. М.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ДІЙ,

ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ ПІД НЕГАТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ВПЛИВОМ АГРЕСОРА 183

Дудоров О. О., Письменський Є. О.

КОЛИ ДОПИС У СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ (НЕ) СТАЄ ЗЛОЧИНОМ,

ВЧИНЕНИМ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ? 185

Dulgerova O. M.

INFORMATION WAR AS A COMPONENT OF HYBRID WAR 189

Дулгерова О. М., Вороновська Л. Г.

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВОЄННОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ 191

Дурач В. М., Ніколайчук Л. Г.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ 193

Дурач В. М., Ткачук П. В.

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВИХ ІЗ БОЙОВИМИ ТРАВМАМИ

ТА ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ 195

Євпак С. В., Платонов В. М.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

ДІЯЛЬНОСТІ ВОДОЛАЗІВ-САПЕРІВ ДСНС УКРАЇНИ 197

Єсімов С. С.

ВІЙСЬКОВЕ КАПЕЛАНСТВО В СУЧАСНИХ УМОВАХ 199

Єфімов Г. В., Скиданенко В. В.

КОНФЕСІЙНА ВІЙНА ЯК СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ 201

Жигайло Н. І.

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ

ЗАДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В ЧАС ВІЙНИ 203

Жогло В. М., Жогло О. В.

ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ

В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ 207

Жогло О. В.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

ПРИ БОЙОВІЙ ТРАВМІ ТА ПТСР В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 209

Захарова О. В.

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ ТА ГУМАНІСТИЧНІ ВИМІРИ ПРОТИДІЇ

ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ 211

Здреник І. В.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 213

Здреник І. В., Тищенко С. ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ТА НЕЗМІННОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	215
Зінченко П. В., Рівчаченко О. А. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО УМОВ У ЦИВІЛЬНОМУ ЖИТТІ	217
Іваненко Я. С., Мельниченко А. С. МЕДІАГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ	219
Іваненко Б. В., Дідик Н. І. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ СТІЙКОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ	220
Іванів А. А. СТИГМАТИЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	222
Івахів О. С., Лібрुक-Ліпкевич С. Я., Юрченко Р. В. ДОСЯГНЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ	224
Іващенко О. А. МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТИВНИХ МЕТОДИК У РОБОТІ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ВІЙНИ	227
Ільків Н. В. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	229
Ільчишин Н. В. ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ	232
Кабанець О. С. РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ЧЕРЕЗ ЗАЙНЯТІСТЬ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ТРУДОВИХ І ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ТА НАСЛІДКИ ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИК ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ.....	235
Касаткін Є. В., Ринський І. М. ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ І ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ. МЕТОДИКИ І ФОРМИ ПРОТИДІЇ.....	237
Католик Г. В., Голова Ю. Ю. ВІДМІННОСТІ В УЯВЛЕННЯХ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ ВІЙНИ ПРО СУБ'ЄКТИВНІ СТАНИ ДІТЕЙ	240
Католик Г. В. ПРОЄКТ «ДОПОМОГА ДОПОМАГАЮЧИМ» – ЄВРОПЕЙСЬКА КІМНАТА ДЛЯ СЛУХАННЯ	242
Кваша О. П. РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	246
Кернякевич-Танасійчук Ю. В. ДО ПИТАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ.....	248
Клепацький С. В., Голоднюк В. Д. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КАНІСТЕРАПІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	250
Кметь О. О., Михайлишин В. О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ	251
Кметь О. О., Шевчук Р. А. ГРОМАДСЬКИЙ МОНІТОРИНГ ЯК МЕХАНІЗМ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	253

Кобко Є. В. ОЦІНКА РИЗИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦІ В ПРОЦЕСІ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЛАНУВАННЯ	255
Кобко Р. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	257
Кобрин В. С., Тимчук С. В. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	260
Ковальова Т. І., Борисов Н. М. КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У СФЕРІ РОЗПОДІЛУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ	262
Ковальова Т. І., Панченко В. О. КООРДИНАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ	265
Ковальчук О. Р., Носик А. Ю. КАНІСТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ОНІМІННЯ ТА БОЙОВОЇ ПСИХОТРАВМИ У ВЕТЕРАНІВ	267
Ковальчук М. Р. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ «ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ» (СТ. 111-2 КК УКРАЇНИ)	268
Козут В. М., Ільків В. А. СИНЕРГІЯ ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	270
Козут Я. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТА СПРОТИВУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	272
Козут Я. М., Пряхіна Н. О. РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ОСВІТНІ АСПЕКТИ	274
Козанкевич І. Р. ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ В «КАРІТАС ДРОГОБИЧ» В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ	276
Колодяжний М. Г. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ГОМЕОСТАЗ – НОВЕ ПОНЯТТЯ У НАУЦІ ПРО ЗЛОЧИННІСТЬ	278
Королько С. В., Надала О. С. ВЗАЄМОДІЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	280
Костенко І. В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	282
Кравчук Д. В., Карпенко О. М., Мусійчук В. О. ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВЕТЕРАНА ПРИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ НА ВІДПОВІДНИХ ПОСАДАХ У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ	284
Краснощок А. В., Крушельницька К. О. РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ: ЗМІСТ І ОСНОВНІ НАПРЯМИ	286
Кудерміна О. І., Тужанська Д. ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ	288
Кудимов С. М., Фуртес О. О., Міхін А. Ю. СЛУЖБА ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ЇХНЯ РОЛЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ	290
Кудла М.-А. Ю. INTERCULTURAL COMMUNICATION IN HUMANITARIAN MISSIONS DURING THE WAR	292

Кульчицька М. О., Хлипавка Г. Г. ВОЄННА ЕСЕЇСТИКА ЯК РЕСУРС ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ (на матеріалі книги Артура Дроня «Гемінгвей нічого не знає»)	294
Кутаєв С. В. УКРАЇНА ЯК ЦИФРОВИЙ ЩИТ ЄВРОПИ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ КІБЕРОБОРОНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	296
Левчук Ю. К. УМОВИ ТА ПРИЧИНИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ	298
Lemeshev R. O. DISINFORMATION AND RUSSIA'S WAR OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE: CURRENT PROBLEMS IN THE FIELD OF DEFENSE AND SECURITY	300
Лемешко О. В. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИКОРДОННИКІВ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ	301
Леонов О. О. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	303
Лесь І. О. ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОСННЯ УКРАЇНИ ТА РОЛЬ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ	305
Лисейко І. В. ВИЯВЛЕННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ФАКТІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ ПРИ ЗАКУПІВЛЯХ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ	308
Лисюк А. М., Логвиненко Є. С. ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ЛОКАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ: ВИКЛИКИ ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ	310
Lytyunenko O. O., Shutenko O. A. DISINFORMATION AND HATE SPEECH AS WARTIME THREATS	312
Лівінська Ю. Г., Федоренко В. В. МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ	314
Лівінська Ю. Г., Черненко А. Д. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ	316
Лісник Р. І., Гуцуляк Ю. В. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ ДО ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	318
Ліщинська Х. І., Сенік Ю. А. РОЛЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПОДОЛАННІ ВОЄННОЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВИ ВОРОЖНЕЧІ	321
Ліщинська Х. І. Сенік А. П., ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ВОРОЖИХ НАРАТИВІВ І МАНІПУЛЯТИВНОГО КОНТЕНТУ	323
Логінов О. А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ	325
Лубенець І. Г. ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ ЯК СУЧАСНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ФАХІВЦІВ-ПСИХОЛОГІВ	327
Лукашук Ю. А. ЦИФРОВА ЕТИКА ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ВЗАЄМОДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ З ГРОМАДЯНСЬКИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	329

Луцький Т. М., Авраменко О. В. «КАЗУС» ВИПАДОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	331
Луцький Т. М. ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	333
Lewis David B. LESSONS LEARNED FROM THE WAR. THE WEAPONISATION OF CORRUPTION. IS IT MORE DESTRUCTIVE THAN MISSILES?	336
Макаренко О. Ю., Морозов Є. Є. ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	339
Максимович Р. Л. ПРО ПРАВОВУ ОСНОВУ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ ЩОДО ОБОРОНИ УКРАЇНИ	341
Марін О. К., Лісник Р. І. ВПЛИВ БОЙОВОЇ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ ТА ПТСР НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОЦІНКУ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ВЕТЕРАНІВ	343
Мармура О. З. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕНЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ЧИ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА	345
Маруховський О. О. ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКИМ НАРАТИВАМ У ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЯХ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	347
Матала І. В., Горняков І. Д. ЗАСАДИ ТА РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА У ПОДОЛАННІ СТРАХУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СІЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У БОЙОВИХ ДІЯХ	350
Махлай О. М., Гриньків О. О. ДЕРЖАВА ТА СУСПІЛЬСТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	352
Мацюк М. М., Полуніна Л. В. ВІЙНА ЯК ФАКТОР ГУМАНІТАРНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	355
Мелех Л. В. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	356
Мельник Н. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	358
Мизун М. Ю. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	360
Myroshnyk O., Podlesna V. MULTIFUNCTIONAL CIVIL PROTECTION FACILITIES IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY SECURITY THREATS	362
Михаліцька Н. Я., Демчук В. В. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	364
Михаліцька Н. Я., Яцик М. Р. ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ	366
Мовчан А. В. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ В УМОВАХ ВІЙНИ: РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯН.....	368

Моргун Я. І. ГРУПА ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОДОПОМОГИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	371
Мохнар Л. І. МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ РЯТУВАЛЬНИКІВ ДСНС В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ	373
Музика Т. О., Лазорчик В. Ю. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	375
Музика-Стефанчук О. А. ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ	377
Мухіна Г. В. ПРОСВІТНИЦТВО ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	380
Навроцька В. В. ПРАВО ГРОМАДЯНИНА НА ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ ВІД ВОРОЖОЇ АГРЕСІЇ ТА ПОЛОЖЕННЯ АБЗ. 2 Ч. 1 СТ. 616 КПК УКРАЇНИ	382
Нагірна О. В., Лаврова К. Р. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ІНСТРУМЕНТ СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ	383
Нагірна О. В., Роман У. С. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ДОСВІД ВОЄННОГО ЧАСУ.....	385
Назар М. М., Мещеряков Д. С. КОГНІТИВНА ВІЙНА ПУТІНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПРОТИДІЇ	387
Неклонський І. М. ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ З ГРОМАДАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	390
Нестерова М. С., Сідельніков І. О. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ З ВАЖКИМИ НАСЛІДКАМИ ВІД ПОРАНЕННЯ ЯК МЕТОД РЕАБІЛІТАЦІЇ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ДО УМОВ МИРНОГО ЖИТТЯ	392
Ніколенко К. В. ЕТИЧНІ ВИМІРИ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ ДЕРЖАВНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ).....	394
Ніцевич О. В. СУЧАСНІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	396
Одосій Л. І., Паращук Л. Я. ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ.....	398
Околіт О. В. ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ «ВОРА В ЗАКОНІ»: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ.....	400
Олещук Л. О. СИСТЕМА ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА КК УКРАЇНИ.....	402
Онїщенко Н. М., Малюга Л. Ю., Булкат М. С. ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, НАУКОВІ ІНСТИТУЦІЇ ТА СИЛИ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: ВЗАЄМОДІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	405
Павленко С. О., Смагін О. І. СИНЕРГІЯ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА СЛУЖБАМИ ТИЛУ ДІЙ ФОРМУВАНЬ НГУ З ІНШИМИ СКЛАДОВИМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	408

Павлов І. Р., Колесніков С. Д. ЕВОЛЮЦІЯ ТАКТИКИ ТЕРОРУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ	410
Павловська-Кравчук В. А. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З МОРАЛЬНОЮ ТРАВМОЮ У КОМБАТАНТІВ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ І НАПРЯМІВ ІНТЕРВЕНЦІЇ	412
Паніماش Ю. В., Харченко К. С. ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ Й ЕТИЧНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА.....	414
Панчишин А. Б. ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД	416
Парасюк В. М., Бабірад Д. В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ФІЗИЧНИХ ОСІБ УНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ	418
Парасюк В. М., Тищенко С. С. ВІЙНА ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗМІНИ АБО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПУ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ДОГОВОРУ	420
Паращук Л. Я., Одосій Л. І. РОЛЬ ВОЄННО-НАУКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ВВНЗ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	422
Партика С. В., Добровольський В. О. ПРАВОВІ Й ІНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ, РЕІНТЕГРАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	424
Пасєка О. Ф. ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	426
Перелигіна Л. А., Швалб А. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ БОЙОВОЇ ТРАВМИ У ВІЙСЬКОВИХ ТА АЛГОРИТМИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ	428
Перемибіда І. В., Перемибіда Д. О. ЗНАЧЕННЯ КООПЕРАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ ТА ВЕТЕРАНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ, ВІЙСЬКОВИХ І ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	430
Перемибіда І. В. СИСТЕМНІ НЕДОЛІКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ І РИЗИКИ ПОВТОРНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ	433
Петрик В. Т. ЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ НАЯВНОСТІ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	434
Пилипенко Л. В. ПРОФІЛАКТИКА ВИГОРАННЯ У ПСИХОЛОГІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	436
Подвезько А. О., Біляцький О. С. ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ, РЕІНТЕГРАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	438
Політова А. С. ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ, СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З КОНФЛІКТОМ, У ДЕРЖАВНІЙ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ	440
Полонка І. А. ЦИФРОВА ПРАВОВА ПОВЕДІНКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ	443

Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В. РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	445
Пономаренко В. В. ВЗАЄМОДІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ	448
Posokhova A. BUILDING A CULTURE OF MUTUAL SUPPORT AND RESPONSIBILITY IN COOPERATION BETWEEN THE ARMY, POLICE AND CIVIL SOCIETY UNDER MARTIAL LAW	450
Поцюрко О. Ю. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	452
Проць І. М., Росяк С. Т. ПРАВОВА ПРИРОДА НАКАЗУ КОМАНДИРА В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ	454
Пчеліна О. В. ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З МЕДІА ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	456
Ревак І. О., Підхомний О. М. СИНЕРГІЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У ВИЯВЛЕННІ ОБХОДУ САНКЦІЙ	458
Решетченко Д. О., Буданова М. О. ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ БОЙОВОГО СТРЕСУ У ВЕТЕРАНІВ І ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ	460
Rîna Ф. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДУ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО ЕЛЕМЕНТУ У ВИРОКАХ СУДІВ ЗА СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ	462
Рудий Н. Я. ВИКОРИСТАННЯ РАШИЗМОМ КУЛЬТУРНОГО ЧИННИКА ДЛЯ ІМПЕРСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ	464
Рудковський О. М., Цицик М. В. ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ЧАСУ	466
Савайда О. І. ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ	468
Савайда О. І., Сова А. В. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У СПРОТИВІ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	470
Савенкова В. Г. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ У СТРАТЕГІЇ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ	472
Савіщенко В. М., Грищук С. А. ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ТА РЕСУРСИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ З ІНВАЛІДНІСТЮ	474
Савчин Г. Я., Волкова С. М. ДУХОВНИЙ ФРОНТ ВІЙНИ: РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ	476
Самохвалова Д. Л., Спиця Н. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ	478
Сашуріна О. Ю. ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ УРОКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ	480
Сибірна Р. І., Шевченко С. С. СПЕЦИФІКА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	482
Сірко Р. І., Слободяник В. І. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ПЕРЕБУВАННЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОЛОНУ	484

Сіромська Г. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	486
Слободян О. С. МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ, РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ПІСЛЯКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	489
Сняtkова Т. В., Толканець В. О. ПСИХОСОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ ПРОТИДІЇ СТИГМАТИЗАЦІЇ ТА ВИГОРАННЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	491
Сняtkова Т. М. РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ У ФОРМУВАННІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ВЕТЕРАНІВ	493
Сорокатий М. І., Білаш О. В. ГРОМАДЯНСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВИМІРИ.....	495
Сорокатий М. І., Величко Л. Д. ІНСТИТУЦІЙНІ Й ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТИГМАТИЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ПОСТТРАЖДАЛИХ ЦИВІЛЬНИХ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З КРИЗОВОЇ ДОПОМОГИ.....	497
Стефанчук Н. М. ПРО МОЖЛИВІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	499
Стецюк Н. В., Шумик О. М. ПРАВО НА ЖИТТЯ ТА БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: КОНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ	501
Сторожук О. Ю. ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ.....	503
Сукмановська Л. М., Пашко М. Я. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	505
Тарадуда Д. В., Климяк М. М. ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	507
Тимчук В. Ю., Кравченко М. В. ПОНЯТТЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ, МІСЦЕ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ, КРИТЕРІЙ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТІЙКОСТІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ	508
Тимчук В. Ю., Хіменес Х. Р. (НЕ)МОЖЛИВОСТІ УЧАСТІ В ІННОВАЦІЙНИХ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ МОДЕЛЯХ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА.....	511
Титаренко О. О. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	514
Тищенко С. С., Мельник Н. В. МАНІПУЛЯЦІЯ ПРАВОМ НА САМООБОРОНУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИПРАВДАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ (НА ПРИКЛАДІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ).....	517
Ткачук П. В., Задерієнко С. І. РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ В УКРАЇНІ	519
Томащук Т. В., Попчук М. О. АНГЛІЙСЬКА МОВА У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ: МОВНІ БАР'ЄРИ У ДІЯЛЬНОСТІ ДСНС	521
Топчило А. В. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПЕРСОНАЛУ ДСНС УКРАЇНИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПОРАНЕНЬ, У РАМКАХ СПІВПРАЦІ З МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИМИ КОМАНДАМИ У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	523

Тренет О. С. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	526
Треніна Н. А., Спиця Н. В. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БОЙОВОЮ ТРАВМОЮ: ПТСР, МОРАЛЬНА ТРАВМА, ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ	529
Туляков В. О. ІНТУЇТИВНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАПОБІГАННІ АФЕКТИВНІЙ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ	532
Тугова Ю. В. СУДОВА ПРАКТИКА У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ПОСТРАЖДАЛИМ ЧЕРЕЗ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ	536
Тьорло О. І., Тимощук Х. В. ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ЧЕРЕЗ АДАПТИВНИЙ СПОРТ У ЇХНЬОМУ ВІДНОВЛЕННІ	538
Федорюк Л. В. РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ	540
Франчук В. І. ВПЛИВ ВІЙНИ НА БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ В УКРАЇНІ	542
Фросіняк Р. В. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІНСТИТУЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	545
Хардель Р. З. ВІДОБРАЖЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ	547
Харламов М. І., Рилєєв Д. Р. ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ІЗ МІСТА ХАРКІВ УНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ (2022–2025 РР.)	549
Харченко М. О., Спиця Н. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	551
Хатнюк Ю. А. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	552
Хитра О. Л. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА РАДИКАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ, РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	554
Хитра Ю. І., Стецюк Н. В. ВІЙСЬКОВЕ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКЕ КАПЕЛАНСТВО В УКРАЇНІ	556
Хомко Л. В. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ІНСТИТУТ БАНКРУТСТВА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ	558
Церковник С. І., Фукал А. Д. ВЗАЄМОДІЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРИКЛАД ІЗРАЇЛЮ	560
Цмоць У. О., Павлик Л. В. МІЖКОНФЕСІЙНИЙ І МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ПРОСТІР УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ У СУСПІЛЬСТВІ ПІСЛЯ КОНФЛІКТУ	562
Цумарева Н. В. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ІГРОВОЇ, КОМП'ЮТЕРНОЇ, НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	565
Чередник Є. І., Мельниченко А. С. СПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ	567

Черненко О. М., Пасинчук К. М. ЯДЕРНА ДЕРЖАВА ЯК ФАКТОР НЕБЕЗПЕКИ	568
Черненко О. М., Руденко І. М. ВІЙНА ТА ГУМАНІТАРНА КРИЗА: ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	570
Чистоклетов Л. Г. ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ ПІДХІД ТА МІЖСЕКТОРАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ	572
Чоботько І. І. ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ВЕТЕРАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ	574
Чоботько М. А. ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З АДАПТИВНОГО СПОРТУ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	575
Чорномаз О. Б. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	577
Чубань В. С. АЛГОРИТМІЧНА СТІЙКІСТЬ ДЕМОКРАТІЇ: МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПРОТИДІЇ ШІ-ГЕНЕРОВАНИЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ	580
Шаблевська К. Р., Біляцький О. С. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МАНІПУЛЯТИВНІЙ ПРОПАГАНДИ СЕРЕД ВЕТЕРАНІВ І ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....	582
Шафєєва К. О., Колєсніков С. Д. ВПЛИВ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ІДЕНТИЧНІСТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	584
Швалб А. Ю., Перелигіна Л. А. ПСИХОЛОГІЧНА ІНТЕРВЕНЦІЙНА МОДЕЛЬ ПІДТРИМКИ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	586
Шевчук Ю. А. ПРОЗОРИСТІСТЬ І ДОВІРА: ЯК ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗМІЦНЮЄ ЕФЕКТИВНІСТЬ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	588
Шевяков О. В. ПСИХОЛОГІЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	589
Шинкаренко І. О., Толмачова Ю. М. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	591
Шишко В. В., Мартинюк О. ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ ПРАЦІВНИКІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	593
Шишко В. В., Миськів Д. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У РАЗІ НЕЗАКОННОГО ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ВІЙНИ	595
Шморзун Ю. К., Воробйова О. В. ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	597
Шовгенюк М. Ю., Шовгенюк С. Ю. ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ	599

Шопіна І. М. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АЛЬТЕРНАТИВНУ НЕВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ	601
Шпанчук Р. А., Воробйова О. В. ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	603
Юрчишин В. Д. ОФІЦЕРИ ЗВ'ЯЗКУ (LIAISON OFFICERS) У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ І СТАТУС	605
Якимчук А. В., Марценюк Д. О. СПІЛЬНИЙ ФРОНТ ПРОТИ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ: РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ І ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ У ВОЄННИЙ ЧАС	607
Яновицька Г. Б. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ, ЩО ЗНИКЛИ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН	610
Ярема О. Г. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ	613
Ярема О. Г., Афтанасів В. М. ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	615
Яремчишин М. М. ВПЛИВ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОПЕРАТИВНИХ СЛУЖБОВЦІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ	618
Яриловець Г. А., Біляцький О. С. МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖНАРОДНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД	620

ШАНОВНІ КОЛЕГИ, ДРУЗІ, ВИСОКОПОВАЖНІ ГОСТІ ТА УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ!

Від імені колективу Львівського державного університету внутрішніх справ щиро вітаю вас на Міжнародній науково-практичній конференції «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки», яка відбувається у стінах нашого університету.

Сьогоднішня наша зустріч присвячена надзвичайно важливій, складній і водночас відповідальній дискусії. Повномасштабна війна, що триває на території України, стала випробуванням для всієї системи державного управління, сектору безпеки й оборони, правопорядку, міжнародних інституцій, а також для кожного громадянина. Вона змінила не лише безпекову складову нашої держави, а й трансформувала правову думку, управлінські підходи, методологію підготовки фахівців, систему міжнародного співробітництва.

Особливо приємно зазначити, що наша конференція є результатом плідної співпраці з поважними партнерами – Консультативною місією Європейського Союзу та Національною академією правових наук України. Таке поєднання наукового, практичного та міжнародного досвіду створює потужну платформу для професійного діалогу, обміну напрацюваннями та розроблення стратегічних рішень.

Тема нашої конференції є глибокою і багатоаспектною. Війна – це не лише бойові дії. Це випробування для правової системи, для правоохоронних органів, для інститутів демократії, для механізмів захисту прав людини. Вона оголює слабкі місця, виявляє прогалини у законодавстві, підходах до кризового менеджменту, міжвідомчої взаємодії, міжнародної координації. Водночас війна прискорює трансформаційні процеси, формує нову управлінську культуру та нове покоління професіоналів.

Для нашого університету як закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що готує фахівців для системи внутрішніх справ, ці питання мають особливе значення. Ми усвідомлюємо, що сучасний правоохоронець – це не лише виконавець норм права, а й кризовий менеджер, комунікатор, аналітик, захисник прав і свобод громадян в умовах підвищених ризиків. Події останніх років змусили нас переглянути освітні програми, посилити практичну складову підготовки, інтегрувати досвід міжнародних партнерів, упровадити нові підходи до формування професійної стійкості та етичного лідерства.

Ця конференція покликана не лише підбити підсумки зробленого, а й чесно та відкрито окреслити ті уроки, які ще не були засвоєні. Йдеться про питання координації між силовими структурами, правового режиму воєнного стану, документування та розслідування воєнних злочинів, забезпечення прав і свобод людини в умовах війни, інформаційної безпеки, кіберзагроз, протидії дезінформації, післявоєнної відбудови та реінтеграції постраждалих територій.

Ми маємо не лише констатувати проблеми, а й запропонувати конкретні механізми їх вирішення. Наукова спільнота виконує тут ключову роль. Саме фундаментальні та прикладні дослідження формують підґрунтя для якісного законодавства, ефективної правозастосовної практики та стратегічного планування. Водночас надзвичайно важливо, щоб наукові рекомендації були почуті практиками й впроваджені в реальні управлінські рішення.

Переконаний, що міжнародний вимір нашої конференції дозволить розширити горизонти дискусії. Досвід інших держав, які проходили через збройні конфлікти або системні безпекові кризи, є безцінним для нас. Проте ми повинні пам'ятати, що український досвід є унікальним – як за масштабами викликів, так і за рівнем суспільної мобілізації, солідарності та прагнення до справедливості.

Сьогодні, коли триває боротьба не лише за територіальну цілісність, а й за цінності, принципи верховенства права, демократії та прав людини, надзвичайно важливо зберігати інтелектуальну єдність і стратегічне бачення майбутнього. Ми маємо мислити не тільки категоріями сьогодення, а й закладати підвалини безпечної, правової, сильної держави завтрашнього дня.

Дозвольте висловити щиру вдячність нашим співорганізаторам, науковцям, експертам, представникам правоохоронних органів, міжнародних інституцій, громадянського суспільства, усім, хто долучився до підготовки й проведення цього заходу. Ваша участь є свідченням високої відповідальності перед суспільством і державою.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, глибоких дискусій, конструктивних пропозицій і нових професійних контактів. Нехай результати нашої конференції стануть реальним внеском у зміцнення безпеки, удосконалення правової системи та наближення справедливого й тривалого миру.

Слава Україні!

Дмитро ШВЕЦЬ,

ректор,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України,

полковник поліції

ПРАВО НА ПРОФЕСІЙНУ РЕАЛІЗАЦІЮ: ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ ДОСТУПУ ВЕТЕРАНІВ УКРАЇНИ ДО ПРАЦІ ТА ОСВІТИ

Сучасна ветеранська політика України перебуває у стані фундаментальної парадигмальної трансформації. Ми спостерігаємо остаточний відхід від застарілої радянської моделі «соціального забезпечення», де ветеран розглядався як пасивний отримувач пільг, до прогресивної концепції «людського капіталу». Законодавчі оновлення 2024–2025 років, і насамперед Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері» від 11.03.2025 № 4285-IX [1], закріплюють статус ветерана не як «соціального тягаря», а як цінного економічного активу держави. Це перехід до правової стратегії «капіталізації досвіду», де бойові навички визнаються фундаментом для цивільного розвитку.

Синтез положень Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року [2] та Закону України № 4285-IX від 11 березня 2025 року свідчить про фундаментальну трансформацію державного підходу до ветеранів. По-перше, відбувається перехід від формальної, статусно орієнтованої моделі, заснованої на механічному наданні пільг за наявності посвідчення учасника бойових дій, до індивідуалізованої системи, що враховує конкретні медичні, освітні та професійні потреби кожної особи. По-друге, ветеран легалізується не як пасивний отримувач соціальної допомоги, а як активний суб'єкт економічних відносин: держава створює правові та інституційні умови для реалізації його підприємницького потенціалу (зокрема, через Закон України «Про ветеранське підприємництво» від 31.07.2025 № 4563-IX, який набуде чинності 26.02.2026) та сприяє його інтеграції на ринок праці як конкурентоспроможного фахівця [3]. По-третє, інституціоналізується цілісна траєкторія «шляху ветерана» – від оформлення статусу учасника бойових дій згідно зі спрощеною процедурою, запровадженою Наказом Міністерства оборони України від 10 листопада 2022 року № 369 [4], до системного, професійного супроводу на місці проживання, що забезпечує безперервність підтримки.

Цей парадигмальний зсув перетворює ветеранів із об'єктів благодійності на стратегічний людський капітал. Роботодавцям потрібно переходити від формальної соціальної відповідальності до цілеспрямованого рекрутингу лідерів із кризовим досвідом, а закладам освіти – адаптувати програми не під новачків, а під професіоналів, які потребують конвертації своїх унікальних навичок у цивільні професії.

Україна переживає безпрецедентний демографічний і соціально-економічний виклик, який не має аналогів у сучасній світовій історії. Станом на січень 2022 року, до початку повномасштабного вторгнення, у Єдиному державному реєстрі ветеранів війни було зареєстровано 851 тисячу осіб. Проте вже станом на січень 2025 року ця цифра подвоїлася – понад 1,6 млн громадян мають статус учасника бойових дій або ветерана війни. За повоєнними прогнозами, з урахуванням членів родин, загальна кількість осіб, які опиняться в зоні впливу ветеранської політики, становитиме від 5 до 6 млн людей, що складе 15–20% всього населення країни [5].

Цей масштаб кардинально трансформує саму природу ветеранської проблематики: вона виходить далеко за межі галузевого питання соціального захисту і перетворюється на стратегічний фактор національної безпеки, економічної стійкості та соціальної згуртованості. Однак стан зайнятості серед цієї групи залишається критичним: у 2024 році рівень безробіття серед ветеранів досяг 34,6%. Ще більш тривожним є структурний дисбаланс у працевлаштуванні: лише 1,92% ветеранів працюють у машинобудуванні, а 2,25% – у будівництві, хоча саме ці галузі є ключовими для фізичної відбудови країни [5].

Розрив між професійним потенціалом ветеранів та його реальним використанням свідчить про системний провал реінтеграції. Замість того щоб стати драйверами відбудови, вони ризикують опинитися в секторі низькокваліфікованої праці, що загрожує не лише економічним втратам, але й соціальною напругою та підривом суспільної згуртованості.

Освіта виступає стратегічним інструментом трансформації військового досвіду на цивільну професійну спроможність. Проте чинна правова та процедурна архітектура, навпаки, генерує системні бар'єри, які перешкоджають реалізації цього потенціалу. По-перше, існує глибока інформаційна асиметрія: за даними Українського ветеранського фонду (січень 2024 р.), 67,5% ветеранів не знають про існування державних програм професійної підготовки, перепідготовки та освітніх ваучерів. По-друге,

бюрократична інерція значно ускладнює доступ до цих програм: 51% військовослужбовців та ветеранів зіштовхуються з труднощами при оформленні статусу учасника бойових дій, що автоматично блокує можливість отримання освітньої підтримки [5]. По-третє, відсутній механізм юридичного визнання військових кваліфікацій у цивільному просторі – немає офіційного зіставлення військових спеціальностей із Класифікатором професій України, що робить набуті під час служби компетенції «невидимими» для роботодавців і освітніх закладів.

Держава намагається частково компенсувати ці прогалини шляхом запровадження інституту «фахівців із супроводу» ветеранів, на фінансування якого у Державному бюджеті на 2025 рік передбачено 2,9 млрд грн [5]. Однак без глибокої правової реформи – зокрема, без затвердження механізму конвертації військових кваліфікацій у цивільні професійні стандарти – такі заходи залишаються паліативними й не вирішують корінної проблеми.

Наслідком цього є системна маргіналізація професійного капіталу ветеранів: командир танка, оператор БПЛА чи фахівець з кібербезпеки, не маючи юридичного еквіваленту своїх навичок у цивільному секторі, змушені починати кар'єру з нуля, часто втрачаючи мотивацію та довіру до державних інституцій. Поки держава не впровадить механізм офіційного визнання військового досвіду як цивільної кваліфікації, «право на професійну реалізацію» залишатиметься формальною декларацією, а не реальною гарантією.

Ринок праці в Україні перебуває у стані глибокої деформації: попри кадровий дефіцит, ветерани масово стикаються з безробіттям. Основні перешкоди – психічні травми (зокрема ПТСР), низька зарплата, фізичні наслідки бойових поранень, втрата робочих місць через руйнування інфраструктури чи переміщення, а також втрата або знецінення цивільних професійних навичок. Цей комплекс перешкод ускладнюється гострим «конфліктом очікувань» між ветеранами та роботодавцями. Хоча частина роботодавців формально висловлює зацікавленість у залученні ветеранів, визнаючи їхні лідерські якості, дисциплінованість та досвід роботи в умовах кризи, на практиці HR-менеджери часто проявляють стигматизацію, спираючись на упередження щодо «непередбачуваності» поведінки, схильності до конфліктів або «неприспособованості» до цивільного корпоративного середовища. У результаті навіть за наявності гарантій, передбачених статтею 119 Кодексу законів про працю України (збереження робочого місця під час мобілізації) [6], значна частина ветеранів не має реальної можливості або бажання повертатися на попереднє місце роботи – переважно тому, що старі умови праці більше не відповідають їхнім новим професійним амбіціям, ціннісним установкам чи життєвим пріоритетам.

Особливу увагу потребує ситуація з особами, які повернулися з полону. Станом на січень 2025 року таких осіб налічується 3 956 [5]. Незважаючи на прийняття Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX [7], відсутність розроблених підзаконних актів – зокрема порядку надання спеціалізованої медичної, психологічної та професійної реабілітації – блокує реальні механізми їхньої соціальної та трудової реінтеграції. У результаті ця група залишається фактично поза системою державної підтримки, що підвищує ризики їхньої маргіналізації та соціального відчуження.

Створення безбар'єрного середовища для ветеранів вимагає багаторівневих зусиль. На державному рівні необхідна цифровізація прав через інтеграцію баз даних Міноборони та МОЗ у платформу «Резерв+». На економічному – повна імплементація Закону № 10258 про ветеранське підприємництво, розширення грантових програм та запровадження податкових стимулів для роботодавців, а також юридичне зіставлення військових спеціальностей із цивільним Класифікатором професій. На соціальному – перехід від риторики «соціальної допомоги» до «національної вдячності» через сертифікацію HR-фахівців, спеціалізовані тренінги та розвиток капеланства як інструменту довіри й підтримки.

Інвестиції в професійну інтеграцію ветеранів – це не соціальні видатки, а стратегічний внесок у національну безпеку. Успіх ветеранської політики є маркером зрілості держави: або ми конвертуємо досвід мільйонів захисників у драйвер відбудови країни, або ризикуємо спровокувати глибоку соціальну кризу. Ветерани 2025 року – це не «пільговики», а лідери, інженери, логісти, кіберфахівці та підприємці. Завдання держави – усунути бар'єри та надати їм справедливую можливість розбудувати ту країну, яку вони захистили.

Джерела:

1. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 11.03.2025 № 4285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4285-IX#Text> (дата звернення: 18.01.2026).

2. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 29.11.2024 № 1209-р : станом на 26 листоп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-p#Text> (дата звернення: 18.01.2026).

3. Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31.07.2025 № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20#Text> (дата звернення: 18.01.2026).
4. Про затвердження Положення про комісії Міністерства оборони України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками війни та вирішення спірних питань щодо зарахування окремих періодів служби до вислуги років та Інструкції про порядок видачі в Міністерстві оборони України посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків «Ветеран війни – учасник бойових дій» та листів талонів на право одержання ветеранами війни проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості : Наказ М-ва оборони України від 10.11.2022 № 369 : станом на 3 листоп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1441-22#Text> (дата звернення: 18.01.2026).
5. Державна політика щодо ветеранів війни : аналіт. доп. / [Власенко Р. В., Гушук І. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2025. 118 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04>
6. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII: станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 18.01.2026).
7. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (дата звернення: 18.01.2026).

Авраменко О. В.,
професор кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИЗНАННЯ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ ОБСТАВИНАМИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРАДІЖКИ

З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну ухвалено понад десяток окремих законів, якими внесено зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), серед яких вказівка на кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану». Так, Верховна Рада України 03 березня 2022 року прийняла Закон України № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» (далі – Закон № 2117-IX), яким внесла зміни до частини четвертої статей 185-187, 189 та 191 КК України однакового змісту: їх доповнено кваліфікуючою ознакою вчинення злочинів «в умовах воєнного або надзвичайного стану». Із 07 березня 2022 року (після набрання чинності Законом № 2117-IX) вчинення крадіжки та інших кримінальних правопорушень передбачених КК України в умовах воєнного стану кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК України.

Вчинення крадіжки в умовах воєнного стану законодавець врахував як чинник, який суттєво підвищує суспільну небезпеку, будь-якої крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану, що обумовлює кваліфікацію вчиненого за частиною 4 ст. 185 КК України.

Зміни до КК України спричинили неоднозначне тлумачення та застосування положень закону та помилки у кримінально-правовій кваліфікації діянь.

Так, ухвалою колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26 вересня 2023 року матеріали провадження за вказаною касаційною скаргою захисника на підставі ч. 2 ст. 434-1 КПК України було передано на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду (далі – об'єднана палата ККС).

Таке рішення колегія суддів прийняла у зв'язку з тим, що вважала за необхідне відступити від правових позицій, висловлених у практиці Касаційного кримінального суду (далі – ККС) щодо застосування ч. 4 ст. 185 КК України за кваліфікуючою ознакою «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану».

У своєму рішенні колегія суддів проаналізувала практику ККС і зазначила, що відповідно до правової позиції щодо оцінки крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 185 КК України), яку висловив ККС в ухвалі від 17 січня 2023 року (справа № 404/3367/22), кваліфікуюча ознака «вчинення злочину в умовах воєнного стану» не є тотожним поняттям до обставин вчинення злочину з використанням умов воєнного стану. Аналогічну позицію висловлено в ухвалях від 23 листопада 2022 року (справа № 466/1973/22), від 05 грудня 2022 року (справа № 175/965/22), від 31 липня 2023 року (справа № 369/9491/22), від 8 серпня 2023 року (справа № 759/1736/23), від 01 вересня 2023 року (справа № 643/2261/23), від 08 вересня 2023 року (справа № 725/585/23), а також у постановах від 02 березня 2023 року (справа № 477/378/22) та від 30 серпня 2023 року (справа № 629/1724/22), у яких ККС, переглядаючи судові рішення щодо осіб, засуджених за різні злочини з кваліфікуючою ознакою «вчинення злочину в умовах воєнного стану», не ставив під сумнів правильності кваліфікації дій винних осіб за цією кваліфікуючою ознакою.

Натомість колегія суддів Першої судової палати в ухвалі про передачу цього провадження на розгляд об'єднаної палати ККС має іншу позицію, протилежну тій, що викладена у зазначених вище судових рішеннях, та вважає, що кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного або надзвичайного стану» у частинах четвертих статей 185–187, 189 та 191 КК України має однакову правову природу з обтяжуючою обставиною, зазначеною в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України: «вчинення злочину з використанням умов воєнного чи надзвичайного стану, інших надзвичайних подій».

Крім того, колегія суддів вважає, що тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану або надзвичайного стану» без урахування того, чи були використані такі умови для вчинення злочину, порушує принцип індивідуалізації покарання, визначений ч. 2 ст. 61 Конституції України.

З огляду на викладене, виходячи з необхідності забезпечення додержання принципу правової (юридичної) визначеності були передбачені законом підстави для здійснення касаційного розгляду провадження об'єднаною палатою ККС.

ККС зазначив, що вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану та з використанням умов воєнного стану по своїй суті є різними за кримінально правовим значенням поняттями. Оскільки норма закону України про кримінальну відповідальність (ч. 4 ст. 185 КК України) передбачає саме ознаку «вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану», то кваліфікація дій як особливо кваліфікованого складу крадіжки є правильною.

Колегія суддів об'єднаної палати ККС дійшла висновку, що з урахуванням змін, внесених Законом України від 03 березня 2022 року № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», норма закону України про кримінальну відповідальність, передбачена ч. 4 ст. 185 КК України, підлягає застосуванню у разі «вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану», а «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України) як обставина, що обтяжує покарання, може бути врахована судом лише в аспекті індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Постановою об'єднаної палати ККС Верховного суду від 15.01. 2024 у справі №722/594/22 зроблено висновок, що за ч. 4 ст. 185 КК кримінальна відповідальність передбачена за вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану на території, на якій він введений.

Таким чином, вказаний правовий висновок Верховного Суду вказує, що суд шляхом здійснення правосуддя лише застосовує норми закону, однак не може перебирати на себе функції законодавчого органу та своїми рішеннями відступати від правових норм чи змінювати їх. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, що забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Виходячи з наданих законом повноважень, Верховний Суд повинен лише застосовувати норми закону, але аж ніяк не може підміняти законодавчий орган влади та своїми рішеннями відступати від норм закону, змінювати їх зміст, тим самим спотворювати закріплену в них законодавчу мету.

ГІБРИДНА ЕСКАЛАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ: ВІД «ЗАМОРОЖЕНИХ КОНФЛІКТІВ» ДО ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Після завершення «холодної війни» у східноєвропейському та ширшому пострадянському просторі закріпився тип конфліктності, який часто описують як «заморожений» – активні бойові дії можуть спадати, однак політичне врегулювання не досягається, а ризик подальшої ескалації зберігається.

У дослідженні Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) «Not Frozen!» наголошено, що анексія Криму та війна на Донбасі стали різким нагадуванням міжнародній спільноті про неврегульовані конфлікти у східно-сусідстві ЄС [3]. У цьому ж дослідженні зафіксовано, що анексія Криму та війна на Донбасі є першим випадком, коли росія «активно інспірувала сепаратистські конфлікти» та формально анексувала частину території сусідньої держави, але при цьому її політика щодо інших «заморожених» конфліктів залишалася «фундаментально незмінною» – адаптованою до структури кожного конфлікту, із метою утримувати уражені сусідні держави в стані «контрольованої нестабільності» [3]. Так, це важливо зазначити для політологічної інтерпретації: «замороження» не є нейтральним статус-кво, а може функціонувати як довготривалий режим політичної невизначеності, що знижує спроможність держави до стратегічного маневру і зберігає високий потенціал «розморозження» у потрібний для сильнішого актора момент [3].

Саме тому гібридну ескалацію доцільно розглядати не як випадковий набір засобів, а як стратегію, що спирається на поєднання силових і несилових інструментів та на здатність керувати темпом і порогами ескалації. У визначенні Ф. Гофмана «гібридні загрози» охоплюють повний спектр способів ведення боротьби, поєднуючи конвенційні спроможності, нерегулярні тактики й формування, терористичні акти (включно з невибірковим насильством і примусом) та кримінальний безлад; ключовою є їхня операційна й тактична інтеграція під політичні цілі [1]. Таке трактування корисне тим, що дозволяє емпірично описувати «змішаність» інструментів і розмиття меж між війною та миром, внутрішньою й зовнішньою політикою, безпекою та управлінням [1].

Водночас Б. Ренц попереджає, що популярність поняття «гібридна війна» після подій у Криму не гарантує аналітичної точності: по-перше, описуваний «гібридний» підхід не є принципово новим; по-друге, проблеми концепту глибші, адже він може неадекватно відображати напрям російської військової модернізації, формувати викривлені уявлення про спроможності та мати небажані наслідки, коли ним починають пояснювати не лише військові операції, а російську зовнішню політику загалом [2]. Отже, у роботі з категорією «гібридності» важливо одночасно зберігати її пояснювальний потенціал (інтеграція різних засобів) і контролювати ризик концептуального «розтягування», коли термін перетворюється на універсальну етикетку для будь-яких дій держави [2].

Окремою складовою гібридної ескалації виступає правове-нормативний вимір, який допомагає підтримувати «денабельність» і впливати на міжнародну реакцію. Р. Аллісон підкреслює, що російські дії в Криму та східній Україні мають не лише військово-безпековий, а й правовий та нормативний вимір, який проявляється у «високо контекстованих» наративах і претензіях; він вважає принципово важливим оцінювати й спростовувати необґрунтовані правові твердження, що відволікають увагу від застосування сили та захоплення території [5].

Аллісон описує, що у 2014 році російське втручання значною мірою спиралося на дипломатичні, правові та медійні кампанії, мобілізацію локальної політичної підтримки серед цивільних груп, а також економічні тиски й погрози з метою досягнення політичної цілі «реструктурування» української держави; водночас правова риторика, за його аналізом, формує рамки того, що вважається «легітимним», включно з підставами для військового втручання та інтерпретаціями «самовизначення» [5]. У стратегічному сенсі це означає, що правовий дискурс не є додатком до силових дій, а може бути інструментом, який одночасно працює на внутрішню мобілізацію, на «відключення» зовнішніх механізмів реагування та на ускладнення атрибуції відповідальності.

Емпірично теза про інкрементальну гібридну ескалацію демонструється матеріалами SWP щодо Донбасу. С. Фішер фіксує, що у 2014 році, у відповідь на події «Євромайдану», росія анексувала Крим і спровокувала війну на сході України [4]. У розділі про «народні республіки» описано створення квазі-державних інститутів: попри формальні «демократичні конституції», політична й соціальна реальність відрізнялася, і «фактично були створені диктаторські системи»; також зазначено, що вибори 2014 і 2018 років не відповідали міжнародним стандартам, проходили без міжнародних спостерігачів і виключали внутрішньо переміщених осіб, які проживали поза цими територіями [4].

У ширшій рамці того ж дослідження підкреслено, що в Донбасі російська політика «свідомо сприяла ескалації конфлікту», а специфічна комбінація ревізійністських елементів у «народних республіках» найбільше схожа на російський підхід до конфліктів в Абхазії та Південній Осетії у роки перед російсько-грузинською війною 2008 року; при цьому наголошується, що ситуація не є статичною, і Москва була змушена неодноразово коригувати політику (зокрема через визнання документів), тобто йдеться про інкрементальний процес із адаптаціями [4].

У сукупності ці твердження дають важливий висновок: «замороження» може бути не завершеним, а формою керування конфліктом, у межах якої інституційне закріплення де-факто утворень і паралельний правово-інформаційний супровід створюють підґрунтя для наступних порогів ескалації.

На рівні регіональної картини SWP у «Not Frozen!» прямо пов'язує використання неврегульованих конфліктів з підтриманням впливу на сусідів. У документі зазначено, що росія «глибоко залучена» політично, військово й економічно у неврегульовані конфлікти та використовує їх як інструмент збереження і, де можливо, розширення контролю над внутрішніми й зовнішніми справами уражених держав [3]. Підкреслюється роль військової присутності, роздачі російських паспортів мешканцям конфліктних територій та підтримки «державотворчих» зусиль у сепаратистських утвореннях [3]. У цьому ж джерелі є важливе порівняльне спостереження: російський вплив є найбільшим у Придністров'ї та Південній Осетії, дещо обмеженим в Абхазії через прагнення автономії, і найслабшим у Нагірному Карабасі [3]. Такі формулювання дають підстави трактувати «заморожені конфлікти» як інституційну базу впливу, що поєднує силову присутність, політичне посередництво та керування умовами (не)врегулювання, а отже – як елемент ширшої стратегії гібридної ескалації [3].

Щоб не спиратися на враження, а показати, як ескалація фіксується у вимірюваних індикаторах, доцільно залучати дані моніторингових місій. У щоденному звіті Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ 40/2022 (виданому 21 лютого 2022 року) наведено конкретні показники порушень режиму припинення вогню: у Донецькій області між вечорами 18 і 20 лютого місія зафіксувала 2 158 порушень, включно з 1 100 вибухами, тоді як у попередній період – 591; у Луганській області між вечорами 18 і 20 лютого зафіксовано 1 073 порушення, включно з 926 вибухами, тоді як у попередній період – 975 [6]. Такі дані важливі методологічно: вони дозволяють показати, що зміна інтенсивності подій (зростання порушень і вибухів) є емпіричною ознакою ескалації, незалежно від політичних інтерпретацій причин і намірів [6].

Узагальнюючи, гібридна ескалація як стратегія може бути описана як поєднання інструментальної «змішаності» (у сенсі Ф. Гофмана) з інкрементальною логікою переходів між порогами (у сенсі акцентів, сформульованих В. Герасимовим), підкріпленою інституційним використанням неврегульованих конфліктів для підтримання «контрольованої нестабільності» (у сенсі SWP) та правово-нормативними наративами, які посилюють денабельність і впливають на межі легітимності (у сенсі Р. Аллісона) [1; 3; 4; 6]. Водночас критика Б. Ренц є корисним запобіжником: термін «гібридна війна» має пояснювати конкретні механізми, а не підміняти аналіз, інакше він може породжувати хибні уявлення про «універсальний шаблон» і спрощувати розуміння цілей та контекстів [2].

Для науково-практичної дискусії про «зроблені висновки та незасвоєні уроки» це означає, що ефективна протидія має одночасно працювати з трьома вимірами: (1) стійкість інститутів і суспільства до несилового тиску та інформаційних операцій; (2) зменшення вразливості, яку продукують неврегульовані конфлікти та де-факто утворення; (3) готовність до швидких змін інтенсивності, які підтверджуються моніторинговими даними, і які часто сигналізують про перехід до нової фази ескалації.

Джерела:

1. Hoffman, F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p. URL: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf
2. Renz, B. "Russia and 'hybrid warfare'." Contemporary Politics. 2016. Vol. 22, No. 3. P. 283–300. DOI: 10.1080/13569775.2016.1201316. URL: <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/05/renz-2016-russia-and-hybrid-warfare.pdf>
3. Fischer, S. (ed.). Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine. SWP Research Paper RP Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), September 2016. ISSN 1863-1053. URL: https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2016R P09_fhs.pdf
4. Fischer, S. The Donbas Conflict: Opposing Interests and Narratives, Difficult Peace Process. SWP Research Paper RP Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), April 2019. URL: <https://d-nb.info/1311036458/34>
5. Allison, R. "Russian 'deniable' intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules." International Affairs. 2014. Vol. 90, No. 6. P. 1255–1297. DOI: 10.1111/1468-2346.12170. URL: <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/05/allison-2014-russian-deniable-intervention-in-ukraine.pdf>
6. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Спеціальна моніторингова місія в Україні. Щоденний звіт 40/2022 (21 February 2022). URL: <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/512683>

Афтанасів В. М.,
здобувачка вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Панкевич О. З.,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах тривалого протистояння збройній агресії російської федерації (рф, росія – тут і надалі подано в авторській орфографії) право вже не сприймається як загальна система приписів – воно сутнісно розкривається до свого антропологічного ядра, де кожна норма співвідноситься з конкретною людською долею. Власне тут особливо відчутною стає синергія громадянських інституцій та сил безпеки і оборони: держава більше не є єдиним носієм відповідальності за безпеку, а суспільство перестає бути пасивним реципієнтом захисту. Численні волонтерські ініціативи, професійні асоціації, правозахисні організації, релігійні та медико-гуманітарні структури фактично входять у спільний безпековий простір із правоохоронними органами та військовими формуваннями. Втім подібна взаємодія не може будуватися виключно на емоційній мобілізації чи ситуативній солідарності – вона потребує чіткого правового осмислення, оскільки від якості такої синергії залежить не лише ефективність оборони, а й *збереження людської гідності тих, хто цю оборону здійснює*.

Особливо виразно наведене простежується у питанні реабілітації та соціальної підтримки ветеранів сил безпеки і оборони України, які, повертаючись із війни, нерідко залишаються наодинці з наслідками бойового стресу, травматичних уражень центральної нервової системи, посттравматичних стресових розладів (далі – ПТСР), афективних і когнітивних змін. Очевидно, у системі гуманітарної безпеки держава сьогодні не може обмежуватися статусними пільгами чи формальними соціальними гарантіями: перш за все, мова йде про відновлення психічної цілісності особи, її здатності до соціальної комунікації, професійної самореалізації та довіри до публічних інституцій.

З наведеного розуміємо, що питання забезпечення психологічної стійкості правоохоронців і ветеранів сил безпеки та оборони є своєрідним критерієм зрілості правової держави в умовах війни. Разом із тим, гуманітарна безпека в даному випадку не є другорядним аспектом воєнної, а становить її внутрішню умову: держава, яка не здатна захистити психічне здоров'я тих, хто її захищає, поступово втрачає легітимність навіть за наявності формальної обороноздатності. На наше переконання, саме тому звернення до синергії між громадянськими інституціями та сектором безпеки, а також до системної реабілітації ветеранів, є не жестом співчуття, а юридично і морально зумовленим імперативом сучасного конституціоналізму.

Слід звернути увагу, що проблематика психологічної стійкості правоохоронців проявляється не лише у площині прикладної психології чи службової медицини, а набуває чітко окресленого теоретико-правового виміру, безпосередньо дотичного до категорій суверенітету, безпеки та юридичної відповідальності публічної влади. Зокрема, правоохоронний орган як інституційна форма реалізації виключного права держави на застосування примусу має конкретне, а не тільки теоретичне втілення, функціонуючи через конкретну особу з її нейропсихічними ресурсами, адаптаційними можливостями та межами фізіологічної витривалості. Відтак держава, делегуючи правоохоронцю владні повноваження, в той же час бере на себе позитивний обов'язок забезпечити такі умови служби, за яких психічне здоров'я, когнітивна стабільність і стресорезистентність не руйнуються системно, а підтримуються на рівні, сумісному з принципом верховенства права і вимогами національної безпеки.

У цьому аспекті доцільно звернутися до конституційної аксіоматики. Ст. 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [1], що, ясна річ, поширюється і на осіб, які перебувають на публічній службі зі спеціальним статусом (поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії та співробітників інших правоохоронних органів). Водночас ст. 17 Основного Закону, яка покладає на державу функцію забезпечення національної безпеки, не може тлумачитися окремо від людського виміру цієї безпеки, оскільки інституційна спроможність сектору безпеки та оборони безпосередньо корелює з психічною стабільністю його кадрів. Втім у національній доктрині ще донедавна домінував редукаціоністський підхід, за якого психологічна стій-

кість правоохоронців розглядалася як суто внутрішня справа відомств, а не як предмет конституційно-правової відповідальності держави [2, с. 107].

Цікаво, що ще Г. Кельзен, аналізуючи державу як нормативний порядок, наголошував на неможливості існування правової системи без ефективного апарату примусу, водночас стверджував, що ефективність є не лише технічною характеристикою, а має соціально-психологічне підґрунтя [3]. На противагу зазначеному, К. Шмітт у своїх роботах акцентував на екзистенційному вимірі держави та граничних психоемоційних навантаженнях, які несе носій суверенного рішення [4]. Погоджуючись із тезою, що правоохоронець у кризових обставинах об'єктивно функціонує у режимі перманентної «надзвичайності», принципово неприйнятною видається логіка, за якої психічне благополуччя такої особи може бути релятивізоване або відсунуте на периферію правового регулювання в ім'я узагальненої, деперсоналізованої державної доцільності. Адже подібний підхід фактично санкціонує поступове знецінення конституційної цінності людської гідності та розмиває межі правової держави, в якій носій владних повноважень залишається, передусім, суб'єктом права, а не «витратним елементом» безпекового механізму.

У площині чинного законодавства України державний обов'язок щодо охорони психологічної стійкості правоохоронців вбачається не у вигляді самостійно сформульованого правового припису, а через систему взаємопов'язаних гарантій, які, хоча й мають фрагментарний характер, у своїй сукупності формують доволі виразну нормативну позицію держави. Так, аналіз положень Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII [5] свідчить, що закріплений у ньому обов'язок забезпечення належних умов служби, охорони життя і здоров'я, медичного забезпечення та соціального захисту поліцейських охоплює не лише соматичний, але й психічний вимір здоров'я як юридично значущий об'єкт державного піклування. А тому положення про безоплатну медичну допомогу, профілактичні огляди, лікування та реабілітацію, а також гарантії соціального захисту у разі захворювання, пов'язаного з проходженням служби, слід тлумачити розширено – як такі, що імпліцитно передбачають надання психіатричної допомоги, психологічного супроводу та реабілітаційних заходів, зумовлених професійно детермінованими психоемоційними розладами.

Своєю чергою, в ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. №2011-XII міститься пряма згадка про медико-психологічну реабілітацію як елемент державних гарантій [6]. Втім очевидно, що зазначені норми тривалий час функціонували декларативно, без належного нормативного наповнення механізмів ранньої діагностики ПТСР, депресивних станів, тривожних розладів та соматоформних порушень, які у медичній науці розглядаються як типові наслідки хронічного професійного стресу [7, с. 191].

В умовах збройної агресії окреслений аспект набув принципово іншої, значно загостреної якості. Правоохоронці опинилися у стані постійного функціонального перевантаження, за якого традиційні поліцейські повноваження – охорона публічного порядку, досудове реагування, забезпечення прав і свобод людини – накладаються на нетипові для мирного часу завдання, пов'язані з участю у заходах територіальної оборони, проведенні фільтраційних процедур, документуванні воєнних злочинів, взаємодії з військовими формуваннями та цивільним населенням у зоні підвищеної небезпеки. За подібних умов психологічне напруження часто стає хронічним, а межа між службовою відповідальністю та екзистенційним виживанням стає дедалі менш окресленою, що надає проблемі психічної стійкості не лише професійного, а й безпеково-правового значення. Принагідно наголосимо, що з позицій теорії позитивних зобов'язань держави, розробленої у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), держава не вправі обмежитися формальним закріпленням гарантій, а має створити реальні інституційні умови для їх реалізації. Зокрема, у справі «Keenan v. the United Kingdom» Суд зазначив, що держава несе відповідальність за психічне здоров'я осіб, які перебувають під її контролем, якщо їй було або мало бути відомо про ризики для їхнього життя та здоров'я [8]. Аналогічна логіка, на наше переконання, з достатнім ступенем обґрунтованості може бути поширена і на правоохоронців як осіб, включених до чітко ієрархічної системи публічної служби, у межах якої інституційна залежність, обмежена автономія волевиявлення та підпорядкованість дисциплінарному примусу істотно звужують можливості самостійного захисту власного психічного благополуччя, а відтак посилюють позитивні зобов'язання держави щодо його гарантування.

У зарубіжному досвіді вартим уваги є підхід Федеративної Республіки Німеччина, де питання психологічної придатності та стійкості поліцейських врегульовані на рівні підзаконних актів, з окремо приділеною увагою на превентивну психодіагностику та обов'язкові періоди психологічного відновлення після участі у травматичних подіях (див., наприклад, [9]). Своєю чергою, у Франції функціонують спеціалізовані служби «Service de soutien psychologique opérationnel» [10], діяльність яких нормативно закріплена актами Міністерства внутрішніх справ і розглядається як елемент публічної безпеки.

У вітчизняному контексті вбачається доцільним переосмислення психологічної стійкості правоохоронців крізь призму конституційного принципу людської гідності, який ЄСПЛ послідовно тлумачить як основу всіх прав і свобод («Pretty v. the United Kingdom» [11]). Абсолютне ігнорування психоемоційного виснаження, професійного вигорання, когнітивних порушень уваги та пам'яті, з медичної точки зору, веде до зростання ризиків імпульсивної поведінки, агресивних реакцій, помилок у прийнятті рішень, що безпосередньо впливає на законність застосування примусу та дотримання прав людини. Очевидно тому психологічна стійкість є латентним, проте визначальним чинником легітимності правоохоронної діяльності.

На противагу поширеному у відомчій риторичі уявленню про «професійну витривалість» як особисту чесноту, слід наполягати на її правовій природі як об'єкта державного піклування. В такому випадку слушними видаються міркування Р. Алексі щодо структурних принципів правової держави, де держава зобов'язана враховувати реальні можливості адресатів норм [12]. Погоджуючись із наведеною позицією, варто наголосити, що в українських умовах вона має бути доповнена медико-правовим виміром, який визнає психічне здоров'я правоохоронця елементом публічного інтересу.

З вищенаведеного стає очевидно, що подальший розвиток законодавства має рухатися у напрямку нормативного закріплення обов'язкових стандартів психологічного супроводу правоохоронців, військовослужбовців (та прирівняних до них осіб), взаємодії юристів, психіатрів, клінічних психологів та нейрофізіологів, а також запровадження дієвих механізмів судового захисту у випадках, коли держава ігнорує свої прямі зобов'язання.

Джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Лихачов С.В. Інформаційно-психологічна безпека як складова національної безпеки України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Психологічна. 2012. № 2 (1). С. 103–108.
3. Kelsen H. Pure Theory of Law. *The Lawbook Exchange, Ltd.* 2005. 356 p.
4. Schmitt C. Politische Theologie: vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität. *Hannah Arendt Marginalia*. All. 580. 2025. 39 p. URL: https://digitalcommons.bard.edu/hapl_marginalia_all/580/
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 №2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
7. Журавльова Н. Ю., Гурлева Т. С. Додаткові прояви ПТСР як мішені впливу у контексті психологічної допомоги постраждалому від війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2023. Серія: Психологія. № 1. Т. 34 (73). С. 190-196. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/31>
8. Keenan v. the United Kingdom. App 27229/95. Judgement 03.04.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59365>
9. Polizeidienstvorschrift 300 (PDV 300). URL: <https://polizist-werden.de/polizeiaerztliche-untersuchung/polizeidienstvorschrift-300/>
10. Service de soutien psychologique opérationnel (SSPO). URL: <https://annuaire.service-public.gouv.fr/gouvernement/f60b9b8c-1939-42d0-8d9d-0639d3a8e45a>
11. Pretty v. the United Kingdom. App 2346/02. Judgement 29.04.2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60448>
12. A Theory of Constitutional Rights. By Robert Alexy (Translated by Julian Rivers). *Oxford University Press*. 2002. 506 p.

Базиляк І. О.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія внутрішніх справ)

Воробей О. В.,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

БОРОТЬБА З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СТВОРЕННІ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ

Технології штучного інтелекту (далі – ШІ) являють собою складні комп’ютерні системи та програмне забезпечення, що здатні виконувати завдання, які раніше потребували участі людини. Серед їхніх можливостей можна виділити аналіз великого обсягу даних, розпізнавання образів і тексту, прийняття рішень і розв’язання складних проблем. Також, такі системи можуть навчатися на основі отриманої інформації та самостійно обирати свою поведінку [1, с. 89].

У сучасному інформаційному суспільстві ШІ стрімко інтегрується в усі сфери життя, зокрема в медіапростір. Поряд із позитивними можливостями використання, ця технологія дедалі частіше використовується для створення та поширення дезінформаційних матеріалів, що може становити серйозну загрозу інформаційній безпеці держави, суспільній стабільності та критичному мисленню громадян, що особливо небезпечно під час повномасштабної війни в нашій країні.

Якщо раніше для створення переконливого фейку потрібні були години роботи фахівця, то сьогодні алгоритми генерують масовий, персоналізований та надзвичайно реалістичний контент за лічені секунди.

У 2023 році група американських дослідників провела експеримент для того, щоб оцінити здатність людей відрізнити оригінальні відео від дідфейку. Згідно з результатами, від 27% до 50% опитаних американців не змогли визначити правдивість представлених матеріалів, що підтверджує стрімкий розвиток технології deepfake [2]. Даний спосіб фальсифікації становить окрему небезпеку, оскільки він дозволяє створювати підроблені відео- та аудіоматеріали із зображенням або голосом реальних людей. Такі матеріали можуть використовуватись для дискредитації політичних діячів, поширення паніки або маніпулювання думкою громадськості.

Результати іншого дослідження, проведеного у 2024 році показали, що пропагандистські новини, згенеровані ШІ, можуть бути такими ж переконливими, як і оригінальна пропаганда. Переконливість вмісту повідомлень збільшувалась, якщо вони були створені у співпраці з людиною. Дослідники вважають, що з розвитком моделей ШІ матеріали можуть збільшити обсяг пропаганди та ускладнити її виявлення [3, с.5].

Штучний інтелект дозволяє автоматизувати процес створення інформаційного контенту, що суттєво ускладнює виявлення фейків. За допомогою мовних моделей, практично без участі людини, генеруються правдоподібні тексти новин, коментарі та публікації в соціальних мережах, які імітують стиль реальних журналістських матеріалів. Прикладом цього є стаття, згенерована ШІ, де повідомляється, що психіатр прем’єр-міністра Ізраїлю вчинив самогубство [4].

Компанія OpenAI наприкінці весни 2024 року оприлюднила інформацію про використання її технологій штучного інтелекту у масштабних операціях впливу, що проводилися кількома державами, серед яких росія, Іран та Китай. Це стало першим офіційно зафіксованим випадком застосування сучасних інструментів ШІ для цілеспрямованих інформаційних кампаній на глобальному рівні. У звіті OpenAI зазначалось щонайменше 5 таких операцій, 2 з яких були безпосередньо пов’язані з РФ. Однією з найбільш відомих стала операція під назвою «Bad Grammar», яка діяла переважно у месенджері Telegram і була орієнтована на Україну, Молдову, країни Балтії та Сполучені Штати Америки. Зловмисники використовували інструменти ШІ OpenAI для керування ботом у Telegram, який автоматично генерував короткі політичні коментарі російською та англійською мовами, що містили проросійські наративи [5].

Використання ШІ для створення дезінформації підриває довіру до засобів масової інформації та офіційних джерел. Громадяни дедалі частіше сумніваються в достовірності будь-яких даних, що призводить до інформаційного хаосу. Крім цього, такі технології можуть бути використані як інструмент інформаційної війни, впливаючи на політичні процеси, вибори та національну безпеку. Особливо небезпечно

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ З НАСЕЛЕННЯМ

Однією з найважливіших складових державотворення, забезпечення національних інтересів майже в усіх сферах суспільного й державного життя є функціонування сектору безпеки й оборони. Саме він є передумовою захищеності життєво важливих інтересів держави, її суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу, а також інтересів, прав і свобод людини та громадянина від реальних і потенційних загроз. Забезпечення функціонування сектору безпеки й оборони чинним національним законодавством України покладається на значну кількість суб'єктів, які в сукупності становлять склад цього сектору. Кожен з таких суб'єктів відіграє специфічну роль, реалізуючи діяльність, спрямовану на успішне виконання завдань, які держава поставила перед сектором безпеки й оборони.

Одним з провідних суб'єктів сектору безпеки й оборони слід вважати Національну поліцію України, яка у своїй повсякденній діяльності виконує, порівняно з іншими суб'єктами, найбільшу кількість завдань щодо забезпечення громадської безпеки та порядку, підтримуючи стан захищеності національних інтересів, прав і свобод людини та громадянина від значної кількості загроз.

Взаємодія з населенням на засадах партнерства у діяльності працівників Національної поліції України має тісний зв'язок з принципом відкритості та має за мету задоволення нагальних потреб та запитів населення щодо забезпечення необхідних умов для безпечного існування, нормальної життєдіяльності та соціальної взаємодії (комунікації, спілкування, тощо), вільної і безперешкодної реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [4, с. 20].

Правові принципи діяльності поліції як елемента сектору безпеки й оборони це безумовні вимоги, які закріплені у нормативно-правових актах або слідують безпосередньо зі змісту відповідних правових норм, та є обов'язковими для виконання. Правові принципи діяльності поліції це основні положення, закріплені в Конституції й інших законах України та положень апробованих у розвинутих європейських демократіях, на яких базується устрій, порядок функціонування і повноваження органів Національної поліції.

Ефективне здійснення завдань і функцій Національної поліції України з підтримання публічної безпеки і порядку, охорона прав і свобод людини, а також протидія злочинності у діяльності Національної поліції України можливе лише за умови її активної взаємодії та щільної співпраці з громадянським суспільством, що може виражатись або в їх спільній діяльності, або в сприянні один одного. Тому належним вбачається не тільки визнання самого принципу обов'язкової взаємодії Національної поліції України з іншими правоохоронними органами та органами публічної влади, але й законодавче визначення конкретних підвалін, основних форм і порядку взаємодії поліції з громадянським суспільством.

Один із прикладів взаємодії поліції з громадянським суспільством є проект «Поліцейський офіцер громади». Поліцейський, якого обирає сама громада, живе серед людей і несе службу в постійному контакті з ними, надає допомогу, активно бере участь у заходах щодо захисту цивільного населення тощо.

Демократично керована, підзвітна, компетентна, дієва та результативна система органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України слугуватиме передумовою для стабільного розвитку держави й суспільства шляхом підвищення рівня державної і громадської безпеки, сприятиме зміцненню суспільної довіри [1].

Визначено, що під взаємодією суб'єктів сектору безпеки і оборони слід розуміти цілеспрямовану, узгоджену за часом та тривалістю дій, сумісну діяльність, визначених Законом України «Про національну безпеку України», державних органів, об'єднану єдиною метою щодо виконання спільних завдань із забезпечення національної безпеки [4, с. 20].

Отже, захист цивільного населення це не просто юридичний обов'язок, а стратегічна перевага. Це забезпечить неймовірну довіру між населенням і правоохоронними органами, надасть потужного імпульсу співробітництву. Сьогодні головне завдання – зміцнення когнітивної стійкості населення,

прогнозування ризиків і запобігання гуманітарним кризам. Це можливо через впровадження спільних навчань із центральними органами виконавчої влади, місцевою владою та громадськими організаціями, зокрема, евакуація цивільного населення, а також застосування інноваційних технологій.

Джерела:

1. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
5. Безега В. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. К.: НАВС, 2020. 311 с.

Балабанова Л. М.,
професор кафедри педагогіки і психології,
доктор психологічних наук, професор
(Харківська державна академія фізичної культури)

Штих В. А.,
доцент кафедри педагогіки і психології,
кандидат психологічних наук, доцент
(Харківська державна академія фізичної культури)

ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МОДЕЛІ МУЛЬТИКОМПОНЕНТНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ЧАСУ

Актуальність проблеми. В Україні, як і в більшості інших країн, психологічну реабілітацію сприймали багато років лише в контексті розробок, спрямованих на психологічний супровід і реабілітацію осіб з різними вадами здоров'я. Але ведення військових дій, що спричинюють масові переміщення, втрати, тривале перебування в умовах небезпеки, руйнування соціальних зв'язків і звичних ролей формує специфічну конфігурацію ризиків для психічного і соматичного здоров'я населення і зумовлює потребу в розробці моделей системної реабілітації [1]. Сутність якої полягає в швидкому реагуванні на гострі наслідки травматизації та одночасному запобіганню довгостроковим ускладненням і потребою в протезуванні, відновленні працездатності, поверненні до навчання, служби чи праці.

Актуальність теми посилюється тим, що реабілітація у воєнний час не може обмежуватися традиційними «післякризовими» моделями. Вона має працювати у двох режимах: невідкладному, під час якого проводиться стабілізація, кризове втручання, профілактика декомпенсацій і тривалому, спрямованого на відновлення функціонування, інтеграцію травматичного досвіду, підтримку соціальної включеності і активності.

Ступінь розробленості проблеми. Сучасна наукова література пропонує потужний теоретико-методологічний фундамент для реабілітації осіб, які пережили травматичні події. Про очікувані медико-психологічні наслідки «war distress» в Україні та принципи організації допомоги/реабілітації йдеться в роботах українського науковця, професора О. С. Чабана, в яких акцент робиться на коморбідність ПТСР та потребу в комплексних програмах [2].

Найбільш розробленими напрямками, на сьогодні, є травмоорієнтовані підходи в психологічній допомозі; доказові психотерапевтичні інтервенції (когнітивно-поведінкові протоколи, методи експозиції, нарративні підходи, EMDR-підхід); біопсихосоціальні моделі, які фокусуються на поліпшенні функціонування, середовищних бар'єрах та ресурсах, як ключових параметрах реабілітаційного планування; нейрореабілітаційні підходи для корекції стану центральної нервової системи після черепно-мозкових травм, контузій, з акцентом на когнітивне відновлення, а також мультикомпонентні програми та моделі.

Критично важливими, в умовах сьогодення постають підходи, що залучають інноваційність, яка ґрунтується на цифрових та змішаних (гібридних) форматах, телереабілітації, біофідбеку, дистанційному моніторингу, а також міждисциплінарність – створення мультидисциплінарних команд, що поєднують медицину, психологію, фізичну терапію, соціальну роботу, педагогіку, ерготерапію, логопедію, нейропсихологію і протезування [3]. Таким чином, нагальною потребою психологічної реабілітації є розробка моделей, які враховують біопсихосоціальну природу наслідків війни, культурний контекст та ресурсні обмеження системи.

Водночас у літературі окреслюються труднощі, які характерні саме для контексту воєнного та післявоєнного часу. Це і недостатня кількість робіт, що описують масштабовані моделі для великих груп постраждалих (громад, регіонів) із різним рівнем доступу до фахівців. Недостатньо також розробленими є описи міжвідомчої маршрутизації пацієнта від медицини і психології до соціального захисту, освіти і праці. Бракує протоколів, що системно враховують вторинну травматизацію, професійне вигорання фахівців, та потребу в супервізії. Недостатньо уваги приділяється сімейно-орієнтованим і громадсько-орієнтованим моделям, коли одиницею допомоги стає не лише індивід, а й сім'я, найближче оточення, робоча команда. Із наведеного витікає, що наукова розробленість проблеми є достатньо високою на рівні окремих інтервенцій, але потребує синтезу в цілісні, системні, міждисциплінарні та інноваційні моделі, адаптовані до умов війни й післявоєнного відновлення.

Мета дослідження. Концептуально окреслити інноваційні і системні технології реабілітації в умовах воєнного та післявоєнного часу, визначити їхні ключові компоненти, принципи організації допомоги та очікувані результати на рівнях індивіда, сім'ї та громади.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на біопсихосоціальній парадигмі як основі комплексного розуміння наслідків війни та принципах травмоінформованого підходу, який передбачає недопущення повторної травматизації індивіда, через дотримання безпеки, передбачуваності, контролю і суб'єктності [4].

Основні результати та положення. Відштовхуючись від вище наведеного аналізу, зазначимо, що реабілітація у воєнний та післявоєнний час потребує інтегрованих моделей, у яких медичні, психологічні, фізичні та соціальні компоненти працюють як єдина система. Це може бути, як приклад, мультикомпонентна модель реабілітації «4Р»: профілактика – підтримка – відновлення – реінтеграція, яка ґрунтується на командній міждисциплінарній взаємодії. Рольова матриця, або «ядро» моделі, включає в себе взаємодію наступних фахівців: лікарі -для управління соматичними станами, хронічним болем; психологи/психотерапевти для травмоорієнтованої допомоги, відновлення саморегуляції; фізичні терапевти/ерготерапевти – для моторного відновлення, повернення до самостійності; нейропсихолог/логопед для корекції когнітивних та мовленевих функцій, а також соціальний працівник/кейс-менеджер для здійснення координації маршрутів, доступу до послуг, юридично-соціальної підтримки. При цьому, ключовим механізмом в цій структурі є кейс-менеджмент: одна відповідальна особа, яка координує послуги, забезпечує безперервність реабілітації та зменшує «випадіння» клієнта з маршруту.

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що найбільш перспективною, як на нашу думку, є системна, мультикомпонентна, модель, що поєднує ступінчасту допомогу, травмоінформованість, кейс-менеджмент, та має орієнтацію на інноваційні гібридні формати допомоги такі як: проведення телесесій (психологічних, реабілітаційних, супервізійних); створення мобільних модулів самодопомоги для поліпшення сну, опанування тривогою та панічними станами; дистанційний моніторинг симптомів і належного функціонування. Все це дозволить підтримувати безперервність допомоги, підвищити доступність послуг та масштабувати ефективні практики в умовах дефіциту ресурсів.

Джерела:

1. Білецький О. В. Стресові фактори в умовах бойових дій: сучасні дослідження та рекомендації. *Український журнал військової психології*. 2021. № 9 (1). С. 14–23.
2. Чабан О.С., Хаустова О.О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги. *Український медичний часопис*. 2022. №4 (150)- VII-VIII.
3. Литвиненко І. Інноваційні методи реабілітації. *Видавництво : Поліграфія*, 2022. 320 с.
4. Карамушка Л. М. До проблеми розробки технологій забезпечення психологічного здоров'я особистості в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2024. № 2 (32). С. 41–58.

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК СЕМІОТИЧНИЙ ЗЛАМ: ЧОМУ СВІТ ДОСІ ЧИТАЄ ВІЙНУ СТАРОЮ МОВОЮ

Зараз українці не просто багато говорять і пишуть про війну, ми зараз, на жаль, живемо у війні. Тому всі аспекти життєдіяльності, всі теорії та концепції (тобто, якщо дуже узагальнено, і реальність, і абстрактне мислення) адаптуються до умов війни. Однією зі сфер, яка поєднує «практику і теорію», як би дивно це видалося, є семіотика – наука про знаки і символи. Адже все реальне може мати символічне значення, а знаки, як правило, мають цілком реальне значення. І саме війна підтвердила це.

Такий підхід до аналізу війни аж ніяк не новий і не оригінальний, бо є чимало дослідницьких статей, аналітичних розвідок і навіть академічних книг із цієї проблематики [див.: 1; 2; 3; 4 та ін.]. Пропону подивитися на неї з позиції семіотики права як філософсько-правової парадигми.

Розглядаючи право як систему знаків і знакових конструкцій, війну треба сприймати як семіотичну катастрофу, крах цих знаків, оскільки в умовах війни руйнуються всі соціальні системи, а ще гірше – руйнується їх усталений зміст. Війна не тільки порушує право, а й руйнує його систему знаків, коли поняття «право», «держава», «безпека», «права людини» абсолютно нівелюються й зневажаються. Навіть у міжнародному праві поняття договору, гарантій, безпеки, миру втратили семантичну (і реальну) стабільність (згадаймо Будапештський меморандум 1994 року, який мав би гарантувати Україні безпеку після набуття неядерного статусу, але став незасвоєним уроком про безпідставну віру у знаки дипломатії без надійного референта). Війна починається не тільки з військовим нападом, а вже навіть тоді, коли міжнародні правові знаки перестають щось означати.

У російсько-українській війні це почалося також набагато раніше. Але світ «прочитав» неправильно загрозливі знаки війни: всі бачили знаки і навіть відверті прояви агресії з 2014 року, але не розшифровували їх як війну. Семіотико-правовими акцентами були «зелені чоловічки» (як визнаний знак без офіційного означника), анексія Криму як «гібридний текст» (що світ прочитав у значенні «політичної метафори», а не юридичного факту) та інше. Світ бачив «текст» війни, але не «читав» його. Незасвоєним уроком тут стала не недостатність інформації, а неправильна інтерпретація наявних знаків.

То, може, проблема у мові? У цьому контексті предметом вивчення семіотики можна вважати мову війни і водночас війну мови (що вже набуває юридичного характеру). Тут семантичні кордони з протистояння оросійщенню державної мови України змістилися на переформатування мови політики, права, моралі, бо «старі» поняття перестали відповідати «новій» реальності. «Стара» мова світу, який бачив дві світові і безліч локальних воєн, говорила категоріями фронту, бою, жертв, поразки, перемоги і т. д., натомість нова мова війни (що в Україні стало очевидним) – це мова людського досвіду, моральної однозначності, відповідальності. Геополітика (баланс сил, сфери впливу, конфлікти інтересів тощо) поступається людському виміру, що фокусує на конкретних зламаних життях, конкретних болісних втратах (не узагальнене «біженці», а вчителька, яка не має вже школи; не «зруйнований об'єкт інфраструктури», а розбомблений пологовий будинок, де мають з'являтися нові життя). Нова мова війни – це не мова статистики, а мова конкретних людей (їхні історії має чути світ).

Одна із найбільших вад «старої» мови війни – це нейтральність. Нова мова вимагає чіткості: скажімо, не «конфлікт», а «війна»; не «обидві конфліктуючі сторони», а злочинець-агресор і жертва; не «спірна територія», а окупована і т. п. І це не пошук фраз, що вдало впливають на психіку сприймача, а демонстрація реальної сили і моральної функції мови завдяки відповідним вербальним знакам. Тоді не звучатиме з боку світу бездіяльна мова співчуття, занепокоєння і тривоги, а всі говоритимуть про реальну відповідальність нападника, вбивці і руйнівника (замість «Ми співчуваємо Україні» має бути «Ми відповідальні за те, що дозволяємо цій війні тривати»). Мова війни для світу не має бути мовою періодичних новин, бо це форма щоденного життя українців, і «нова» мова має демонструвати світові виснаження і втому без навіть орієнтовного фіналу, постійні очікування і сподівання без жодних гарантій, життя «між» сигналами тривожних сирен – словом, це має бути мова тягlosti і тривалості, а не сенсацій (нехай навіть шокуючих).

При цьому треба наголосити, що мова війни для українців, це не мова страждання і плачу, це мова сили опору та гідності (бо під бомбардуваннями ми вчимося, працюємо, творимо, реформуємо, три-

маємо правопорядок). І це не про романтизацію жертв чи героїзацію воєнних буднів, не про образ постраждалої країни, яка потребує гуманітарної допомоги, а про суб'єктність порушення всіх норм міжнародного гуманітарного права і загальнолюдських цінностей. Міжнародне право, як і наше національне, виявило семіотичні прогалини, так звані «сліпі зони», не маючи відповідних знаків для опису того, що сталося і триває в Україні. Семіотичними акцентами тут можна вважати наявність знакових конструкцій (агресія, геноцид, екоцид та ін.) з відсутнім механізмом їх змістовної реалізації; осуд замість конкретних санкцій не може дати негайної дії та очікуваного результату. Війна викрила семіотичну обмеженість міжнародного (і глобального) права.

Водночас мова війни в Україні може видатися світові виснажливою і викликати втому та роздратування. Однак «нова» мова війни має показувати не тільки трагедію, а проєктувати за нею переможне (хоча, цілком очевидно, складне) майбутнє: формувати уявлення про справедливий мир і післявоєнний порядок із чітким окресленням, яким ми хочемо відбудувати світ після цієї війни і (головне) з ким.

Тож загалом «нова» мова війни має бути живою (а не нормативно абстрактною), чіткою (а не політично нейтральною), відповідальною (а не постійно співчутливою), тривалою (а не періодично сенсаційною), гідною (а не жалісливою), спрямованою в майбутнє (а не загрузлою у воєнній трясовині). Варто розуміти, що ми воюємо не лише за території, а за право називати речі своїми іменами і бути почутими та правильно сприйнятими; це боротьба за право мати власну семантику, щоби знову не дався взнаки незасвоєний урок, що колоніальні тексти не зникають самі, їх потрібно руйнувати і деконструювати. Семіотична рамка може бути різною для різних сфер: як криза юридичної мови і мови права (для юристів і правників), як розрив між знаком і реальністю (для філософів), як втрата спроможності світу адекватно сприймати і відповідно описувати агресію та насильство для всіх гуманітаріїв).

Війна в Україні – це, однозначно, геополітична трагедія і негативний юридичний факт, але це також семіотичний злам мови. Причому Україна перестає бути «об'єктом» цього «зламаного» тексту, а впевнено заявляє про себе як активного суб'єкта новітнього воєнного семіозису: ми говоримо власною мовою, якою формуємо нові знаки з новим значенням і чинимо опір чужому й неправильному прочитанню себе.

Якщо світ і надалі читатиме цю війну старою мовою, він ризикує прийняти катастрофу не як текст, а складний і розмитий контекст. Основний урок, який треба, щоб засвоїв світ, починається не у нових рішеннях, а в новій мові, яка здатна вчасно і влучно називати зло, а отже, давати заклик до негайної дії; це саме той випадок, коли слово має силу змінити фокус бачення.

Джерела:

1. Zahorodskiy Andriy. The semiotic evolution of the signs “war” and “peace” in Ukraine: 2014–2016. *STRATEGIC PRIORITIES*. № 4 (41), 2016, pp. 55–63.
2. Ясь Олексій. Війна у проєкціях і конструкціях історичного часу. За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 8 лютого 2023 року. *Вісник НАН України*. 2023. Вип. 4. С. 62–71.
3. Riaz, M., Naeem, T., & Zafar, A. (2024) Semiotic Analysis of the Russia-Ukraine War Images in the USA's TIME Magazine. *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol. 12(4), pp. 3031–3042.
4. Kochkina, N., Katsiuba, S., Kanishchenko, O., & Gatto, G. (2025) Wartime transformation of advertising discourse in Ukraine: a cultural perspective on civilian soft power. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 33(3), pp. 1–24.

Балта Є. О.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Грінченко В. В.,
доцент кафедри прикордонної служби,
доктор філософії
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СИЛОВИХ СТРУКТУР З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародна практика виробила декілька базових моделей організації співпраці між оборонними структурами та громадянськими інституціями. По-перше, консультативні механізми дозволяють громадянським організаціям висловлювати експертну думку щодо стратегічних документів та законопроектів у сфері безпеки. По-друге, принципи демократичного цивільного контролю передбачають моніторинг діяльності силових відомств неурядовими організаціями, перевірку дотримання прав військовослужбовців та цивільного населення. По-третє, безпосередня участь громадянського суспільства у виконанні окремих функцій сектору безпеки реалізується через гуманітарне розмінування, надання психологічної підтримки постраждалим від конфліктів, організацію волонтерської допомоги [1].

Країни НАТО демонструють поступову еволюцію від закритості оборонного сектору до активного залучення громадськості через спеціалізовані програми партнерства. Ініціатива Building Integrity спрямована на підвищення прозорості та доброчесності у сфері оборони через співпрацю з експертними організаціями. Програма Professional Development Programme надає можливість цивільним фахівцям розвивати професійні навички для роботи в безпековому секторі, що підвищує ефективність громадянського контролю. Організація розробила політику щодо участі жінок у процесах миру та безпеки, яка встановлює чотири стратегічні цілі: лідерство з урахуванням гендерних аспектів, участь, превенція та захист [2].

Координація цивільно-військової співпраці у гуманітарних операціях базується на принципах співіснування, координації та кооперації залежно від специфіки кризи. Управління ООН з координації гуманітарних питань розробило керівні принципи взаємодії між гуманітарними організаціями, державними силами безпеки та недержавними збройними групами у надзвичайних ситуаціях [3].

Досвід Великої Британії у підтримці сектору безпеки України демонструє ефективність розмежування між військовою та оборонною допомогою. Військова допомога зосереджена на тактичному та оперативному рівнях співпраці між збройними силами, забезпечуючи бойові ефекти на полі бою. Оборонна допомога спрямована на підтримку цивільних посадовців у міністерстві оборони та організацій громадянського суспільства, які працюють над питаннями управління, підзвітності та стратегічного прийняття рішень у оборонному секторі [4].

Україна після 2014 року розпочала системне реформування моделей взаємодії між сектором безпеки і оборони та громадянським суспільством у відповідь на нові безпекові виклики. Наприклад, під час евакуації населення з підтоплених районів Херсонської області після підриву Каховської ГЕС у червні 2023 року волонтерські організації координували рятувальні операції, забезпечували човнами та засобами порятунку цивільних мешканців, коли масштаби катастрофи перевищили можливості оперативного реагування державних служб. Волонтерський рух продемонстрував унікальну здатність до самоорганізації та мобілізації ресурсів для підтримки збройних сил у перші місяці збройного конфлікту. [5].

Дослідження українських волонтерських батальйонів демонструє неоднозначний вплив добровольців на оборонну спроможність держави. Під час вторгнення 2022 року вони швидко поповнили сили територіальної оборони та ЗСУ, проте краудсорсинг ресурсів створював ризики фрагментації командування і послаблення державного контролю над застосуванням сили. Попри відсутність системних реформ, участь волонтерів посилила демократичний нагляд над оборонними інституціями через механізми громадського моніторингу та звітності.

Нормативно-правова база України поступово адаптується до нових реалій співпраці сектору безпеки і оборони з громадянським суспільством. Закон про національну безпеку визначає громадян та громадські об'єднання як повноцінних суб'єктів забезпечення національної безпеки поряд з державними органами. Стратегія національної безпеки наголошує на значущості інститутів громадянського суспільства у здійсненні демократичного цивільного контролю та розвитку системи військово-патріотичного виховання. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту передбачає об'єднання зусиль державного, громадського та приватного секторів для посилення спроможностей реагування на загрози. Виклики залишаються значними через недостатню інституціоналізацію механізмів взаємодії, обмеженість фінансових ресурсів громадських організацій, брак систематичного навчання для представників обох секторів [6].

Аналіз практики показує, що найбільш ефективні моделі взаємодії базуються на принципах партнерства, взаємної довіри та чіткого розмежування ролей між державним та громадським секторами. Сектор безпеки і оборони зберігає відповідальність за стратегічне планування, оперативне керівництво та виконання бойових завдань, тоді як громадянське суспільство зосереджується на гуманітарних аспектах, моніторингу дотримання прав людини, експертному супроводі реформ. Координаційні платформи на національному та регіональному рівнях дозволяють синхронізувати зусилля різних акторів, уникати дублювання функцій, забезпечувати прозорість використання ресурсів. Досвід України засвідчує потребу у систематизації волонтерської діяльності через створення реєстрів організацій, розробку стандартів надання допомоги, впровадження механізмів звітності перед суспільством про використання благодійних внесків.

Локальні громадські організації володіють унікальними знаннями про специфіку певних територій, соціальні процеси, настрої населення, що робить їх цінним джерелом інформації для сил безпеки. Механізми консультацій з громадськістю під час розробки стратегічних документів дозволяють враховувати потреби вразливих груп населення, забезпечувати гендерну чутливість безпекової політики, адаптувати заходи захисту до місцевих умов.

Виклики координації цивільно-військової взаємодії посилюються у конфліктних зонах, де існують ризики змішування ролей гуманітарних працівників та військового персоналу, що може підривати довіру місцевого населення до допомоги. Міжнародні стандарти наголошують на необхідності збереження нейтральності гуманітарних організацій, обмеження використання військових ресурсів для доставки допомоги виключно ситуаціями, коли відсутні цивільні альтернативи.

Розвиток технологій відкриває нові можливості взаємодії між сектором безпеки та громадянським суспільством у забезпеченні гуманітарної безпеки. Цифровізація сприяє прозорості оборонних витрат, онлайн-комунікації з громадськістю та моніторингу відновлення інфраструктури. Громадські ініціативи з кіберзахисту, фактчекінгу та волонтерської координації доповнюють державні структури під час реагування на кризи.

Післявоєнне відновлення потребуватиме тісної співпраці для гуманітарного розмінування, реінтеграції ветеранів та відновлення соціальних послуг. Досвід Боснії і Герцеговини після 1995 року засвідчив ключову роль місцевих організацій у примиренні, психологічній підтримці населення та відновленні довіри до державних інституцій.

Отже, моделі взаємодії сектору безпеки і оборони з громадянським суспільством у забезпеченні гуманітарної безпеки еволюціонують від традиційної закритості до відкритості, від однобічного управління до партнерства, від реагування на кризи до превентивного планування. Успішність реалізації моделей залежить від політичної волі керівництва держави, інституційної спроможності обох секторів, наявності фінансових ресурсів, підтримки міжнародних партнерів. Україна має унікальний досвід трансформації відносин між силовими структурами та громадянським суспільством в умовах збройного конфлікту, який може стати корисним для інших країн, що стикаються з гібридними загрозами.

Джерела:

1. Metcalfe Victoria, Haysom Simone, Gordon Stuart. Trends and challenges in humanitarian civil-military coordination: A review of the literature. London: The Humanitarian Policy Group, 2012.
2. Giegerich Bastian, Terhalle Maximilian. The Responsibility to Defend: Rethinking Germany's Strategic Culture. Routledge, 2021.
3. Levine Adam C., Polatty David P. IV. August 2017 Civilian-Military Humanitarian Response Workshop Summary Report. 2017.
4. Пенар Андрій, Козак Михайло. Взаємодія громадянського суспільства та місцевого самоврядування у кризових умовах: досвід військового часу України. Дослідження та інновації. 2025. Т. 1, № 2 (5). С. 70–77.
5. Батовська Дар. Соціальні практики волонтерського руху в умовах російсько української війни. 2025.
6. Базиляк Н. О. Гуманітарні аспекти публічного управління освітньою політикою в контексті дотримання національної безпеки для суспільства на сучасному етапі. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. № 1. С. 3–9.

Балта Є. О.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Михайленко О. В.,
професор кафедри прикордонної служби,
кандидат військових наук, доцент
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Повномасштабне російське вторгнення 2022 року кардинально змінило систему соціального захисту ветеранів в Україні. Мільйони українців мають досвід участі у бойових діях або служби в зоні воєнних операцій. Масштаби демобілізації вимагають створення нової інфраструктури реабілітації, яка охоплює фізичне, психологічне, професійне та соціальне відновлення.

Законодавча база соціального захисту ветеранів в Україні формувалася протягом десятиліть, проте повномасштабна війна виявила численні прогалини у правовому регулюванні. Базовим залишається Закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 1993 року. Законодавчі зміни 2018 року розширили коло осіб, які можуть отримати статус учасника бойових дій, включивши учасників антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил [1].

Створення Міністерства у справах ветеранів у 2018 році стало спробою централізації управління ветеранською політикою. Український ветеранський фонд, заснований у 2021 році, виконує функції централізованого механізму фінансування програм реабілітації через перерахування коштів безпосередньо постачальникам послуг [2].

Фрагментованість законодавства створює бар'єри для ветеранів при отриманні належних їм послуг. Різні категорії учасників бойових дій надано доступ до різних пільг, процедури підтвердження статусу відрізняються залежно від періоду служби, відсутні єдині стандарти якості реабілітаційних послуг.

Мережа реабілітаційних центрів в Україні стрімко розширюється, проте все ще не встигає за зростаючим попитом на послуги. По-перше, у великих містах функціонують спеціалізовані центри з сучасним обладнанням для фізичної реабілітації, включаючи тренажери з віртуальною реальністю, що забезпечують зворотний зв'язок із пацієнтом. По-друге, у регіонах створюються центри медичного забезпечення та психологічної реабілітації на базі існуючих медичних закладів, які адаптують свої програми для роботи з ветеранами. По-третє, громадські організації та волонтерські ініціативи відкривають власні простори для надання окремих послуг реабілітації там, де державна інфраструктура є недостатньою [3].

Психологічна реабілітація становить один з найбільш критичних аспектів підтримки ветеранів через частоту виникнення посттравматичного стресового розладу у ветеранів бойових дій. ПТСР проявляється через тріаду симптомів: флешбеки, агресія та роздратованість, депресивні стани з порушенням сну. Складність діагностування полягає у тому, що розлад може проявитися через місяці або навіть роки після психотравмуючої події [4].

Лікування ПТСР вимагає застосування доказових методів психотерапії, серед яких когнітивно-поведінкова терапія, терапія десенсибілізації та переробки рухами очей, експозиційна терапія. Центри реабілітації впроваджують комплексний підхід, поєднуючи психотерапію з технологічними методами, зокрема транскраніальною магнітною стимуляцією, тілесною терапією, арт-терапією.

Ми вважаємо, що критично необхідною є рання психологічна інтервенція у перші 72 години після травматичної події, оскільки правильно надана допомога у цей період може знизити ризик розвитку ПТСР практично до нуля. Впровадження стандартів НАТО та ізраїльських збройних сил, де сержанти навчені безпосередньо забезпечувати першу кризову психологічну допомогу в бойових умовах, має стати обов'язковою складовою підготовки командирів підрозділів. Наприклад, у деяких бригадах Збройних Сил України вже запроваджено практику проведення сесій психологічного дебрифінгу після

складних бойових завдань, що допомагає військовослужбовцям обговорити пережите та отримати підтримку від побратимів і психологів.

Довгі черги до реабілітаційних центрів змушують військовослужбовців чекати тижні та місяці для отримання необхідної допомоги. Розширення мережі закладів через створення реабілітаційних відділень на базі існуючих цивільних медичних установ може частково вирішити проблему доступності. Досвід Славутича, Івано-Франківська та Чернігова демонструє, що достатньо створити інфраструктуру з різних центрів, які разом можуть надавати послуги повноцінної реабілітації [5].

Функціонування досконалості, які забезпечують підготовку та розповсюдження найкращих практик центрів реабілітаційної серед фахівців, підвищує загальний рівень послуг у системі. Держава повинна фінансувати програми обміну досвідом між реабілітаційними центрами, забезпечувати доступ до міжнародних стандартів лікування, сертифікувати фахівців за міжнародно визнаними методами терапії.

Фізична реабілітація після поранень потребує тривалого періоду відновлення з використанням сучасних методів фізіотерапії, ерготерапії, протезування. Реабілітаційний центр "Ланка", розташований за 50 кілометрів від Києва, надає комплексну допомогу військовослужбовцям за профілем ортопедія та неврологія.

Професійна реінтеграція ветеранів залишається однією з найскладніших проблем через несумісність військових навичок із вимогами цивільного ринку праці. Програми професійної перепідготовки, стажування, наставництва від успішних підприємців-ветеранів можуть полегшити перехід до цивільного ринку праці [6].

Житлове забезпечення ветеранів стикається з обмеженістю бюджетних ресурсів та тривалими чергами на отримання квартир. Альтернативні механізми, включаючи пільгове іпотечне кредитування, компенсацію частини вартості оренди житла, будівництво спеціалізованих житлових комплексів, можуть розширити доступ до житла.

Соціальна адаптація вимагає подолання розриву між військовою та цивільною культурами. Ветеранські організації створюють підтримуюче середовище через об'єднання людей зі спільним досвідом. Програми наставництва, спортивні змагання, культурні заходи, волонтерські проєкти сприяють відновленню відчуття приналежності та суспільної корисності.

Фінансування системи реабілітації залежить від державного бюджету, міжнародної допомоги, благодійних внесків. Збільшення розміру відшкодування послуг залежно від кваліфікації фахівців створює стимули для підвищення професійного рівня. Нестабільність фінансування, затримки виплат постачальникам послуг підривають довіру до системи.

Цифровізація послуг через створення електронного кабінету ветерана дозволяє спростити доступ до інформації про пільги, подання заяв на отримання послуг. Онлайн-консультації психологів розширюють географічний охоплення допомоги для ветеранів у віддалених населених пунктах.

Моніторинг ефективності програм реабілітації через збір даних про працевлаштування, рівень доходів, якість життя дозволяє виявляти проблемні аспекти та коригувати стратегії підтримки. Залучення самих ветеранів до процесів оцінки через опитування, фокус-групи забезпечує врахування їх реальних потреб при плануванні політики.

Отже, забезпечення реабілітації, реінтеграції та соціального захисту ветеранів в Україні потребує системних змін у правовому регулюванні, інституційній архітектурі, фінансуванні та практиках надання послуг. Масштаби викликів, створених повномасштабним російським вторгненням, вимагають мобілізації всіх ресурсів держави, залучення міжнародних партнерів, активізації громадянського суспільства. Розбудова мережі реабілітаційних центрів, впровадження доказових методів лікування, професійна підготовка фахівців, цифровізація послуг мають стати пріоритетами ветеранської політики.

Джерела:

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту постраждалих учасників Революції Гідності та деяких інших осіб» від 22 травня 2018 р. № 2443-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2443-19>
3. Шапошникова І. Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2024. № 12.
4. Крук І., Григус І. Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом. Rehabilitation and Recreation. 2023. № 15. С. 89-97.
5. Агеп'юк М. М. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи : дис. ... Івано-Франківськ : ЗВО "Університет Короля Данила", 2023.
6. Мельник Д. В. Психологічні проблеми військовослужбовців ЗСУ в зоні бойових дій. 2024.

Барабаш О. О.
завідувач науково-дослідної лабораторії
актуальних проблем правозастосовної
та правоохоронної діяльності
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДОТРИМАННЯ НОРМ ТА ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Систематичні порушення норм міжнародного гуманітарного права стосовно громадян України в умовах війни росії проти України є неприйнятними та потребують негайного припинення. Так, згідно з офіційними даними Міністерства внутрішніх справ, станом на 31 січня 2025 року правоохоронці України відкрили 140 956 кримінальних проваджень за фактами злочинів, скоєних військовими РФ і їхніми пособниками на території України (воєнні злочини – 125 079 випадків; порушення територіальної цілісності – 9320; колабораційна діяльність – 4268; державна зрада – 274). Місця катувань і незаконного утримання (виявлено 107 місць несвободи, де російські окупанти незаконно утримували й катували громадян). Найбільше таких місць зафіксовано у: Харківській області – 31; Запорізькій – 29; Херсонській – 23; Донецькій – 8. Злочини проти дітей: Росія грубо порушує і права дітей (596 загиблих; 1746 поранених; 2056 зниклих безвісти; 19 546 депортованих до РФ) [1]. Так, 2024 року до Офісу Омбудсмана України надійшло понад 123 тисячі звернень, що на 28,6% більше, ніж у 2023-му (упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло 95 796 звернень, з них 860 – колективних (18 245 осіб) і 94 936 індивідуальних) [2]. У топі звернень – Дніпропетровська, Київська, Харківська, Львівська, Одеська, Вінницька і Полтавська області. Найчастіше до Офісу звертаються жінки – 63,1 %, звернення від чоловіків становлять 35,5 %. Найпоширеніша категорія заявників – члени родин військових, зокрема й тих, які перебувають у полоні або зникли безвісти. Ця статистика є ще одним доказом того, що воєнний стан значно вплинув на порушення прав і свобод людини та громадянина [3].

На рівні міжнародного права саме захист цивільного населення є основою міжнародної гуманітарної безпеки, згідно з принципами якої всі держави повинні суворо дотримуватись його норм. На жаль, в умовах війни життя і здоров'я людини щодня піддаються ризикам, порушення її прав набувають масового характеру, як-от убивства й тортури військовополонених, катування мирних жителів, викрадення дітей та їх депортація, полон цивільних і вивезення їх на територію РФ, обстріли критичної інфраструктури тощо [4]. Ефективне документування і розслідування воєнних злочинів на території України є критичним для притягнення винних до відповідальності, що забезпечує принцип справедливості, запобігає безкарності і зміцнює верховенство права. Використання сучасних методів фіксації, дотримання міжнародних стандартів і співпраця національних органів з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) є ключовими складниками цього процесу.

Основні аспекти документування та розслідування воєнних злочинів полягають у такому:

- 1) фіксація і збір доказів (для фіксації воєнних злочинів);
- 2) залучення Збройних Сил України для збору інформації, оскільки вони першими прибувають на звільнені території;
- 3) міжнародна співпраця (МКС доповнює національні суди, забезпечуючи правосуддя, якщо національна система не може притягнути осіб до відповідальності);
- 4) процесуальний порядок (важливим є належне проведення огляду місця події, збір, збереження й передача доказів тощо);
- 5) огляд практики Європейської Гельсінської спілки з прав людини й аналіз досудового розслідування.

В умовах тривалих воєнних дій на території України питання дотримання міжнародного гуманітарного права набувають особливого значення. Принагідно зазначимо, що міжнародне гуманітарне право є основою захисту цивільного населення й одним із головних прав в умовах війни, яке містить сукупність правових норм, покликаних обмежити наслідки збройних конфліктів і забезпечити гуманітарну безпеку. Гуманітарна безпека як концептуальний підхід у сфері захисту людини від внутрішніх і зовнішніх загроз є одним з елементів збереження сучасної цивілізації. Це практичний механізм забезпечення захисту людини, водночас сприяє оптимізації взаємовідносин людини з державою, суспільством.

Основоположні принципи міжнародного гуманітарного права закріплені в Женевських конвенціях 1949 року й Додаткових протоколах до них, а також у Гаазьких конвенціях. Вони спрямовані на захист осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у військових діях, а також на обмеження засобів і методів ведення війни. Міжнародне гуманітарне право вступає в дію за допомогою простого права, що накладає зобов'язання на всі держави. Це стосується і положень міжнародних договорів, зокрема Гаазьких конвенцій; Женевських конвенцій 1949 року, які після їхньої ратифікації майже всіма державами можна розглядати як універсальне право. Воєнна необхідність чи будь-яка інша причина не може бути виправданням недотримання Женевських конвенцій їхніми учасниками; Гаазької конвенції 1954 року й Додаткових протоколів I і II до Женевських конвенцій 1949 року, які накладають зобов'язання на держави, котрі їх ратифікували чи приєдналися до них, а також на держави, які приймають і дотримуються їхніх положень; інших норм міжнародного гуманітарного права, що регламентують засоби і методи ведення війни [5].

Про те, що міжнародне гуманітарне право застосовується у разі збройного конфлікту, чітко йдеться, наприклад, у Женевському протоколі 1925 року про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів [5]. Окрім того, автори Гаазької конвенції 1954 року усунули раніше чинне положення: «...Ця Конвенція буде застосовуватися у разі оголошеної війни або будь-якого іншого збройного конфлікту, який може виникнути між двома або декількома Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не був визнаний однією або кількома з них» [5].

Варто зазначити, що під час ведення бойових дій усі сторони збройного протистояння зобов'язані дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права [6]. Ключовим принципом міжнародного гуманітарного права є захист цивільного населення. Він поєднує в собі низку інших фундаментальних міжнародних принципів і норм, зокрема принцип розрізнення, як фундаментальну норму міжнародного гуманітарного права, яка зобов'язує сторони збройного конфлікту за будь-яких обставин чітко відмежовувати цивільне населення від комбатантів (військових), а цивільні об'єкти – від військових. Відповідно до цього принципу, міжнародна спільнота, правозахисні організації й національні уряди мають спрямовувати свої зусилля на моніторинг ситуації, надання гуманітарної допомоги та підтримку механізмів правосуддя, щоб винні були притягнуті до відповідальності, а жертви отримали компенсацію. Лише за умови неухильного дотримання міжнародного гуманітарного права й забезпечення відповідальності можна розраховувати на мінімізацію людських втрат в умовах воєнних дій на території України та належний захист прав людини.

Станом на сьогодні міжнародні організації фіксують численні повідомлення про порушення (різних форм) міжнародного гуманітарного права стосовно цивільного населення України. Це, наприклад, пошкодження інфраструктурних об'єктів, а саме: знищення й пошкодження житлових будинків, лікарень, шкіл, об'єктів водо- й електропостачання, які не використовуються у військових цілях, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права. Систематичні руйнівні атаки агресора на об'єкти інфраструктури позбавляють громадян України життєво важливих ресурсів (включно з медичною допомогою та продуктами харчування) і створюють загрозу гуманітарної катастрофи. Через складну ситуацію в українській енергосистемі у більшості областей України застосовують аварійні знеструмлення. А після чергових російських ударів у січні 2026 року по енергосистемі України в країні було введено режим надзвичайної ситуації.

У таких умовах фіксування, документування та розслідування воєнних злочинів є одним з головних завдань міжнародної спільноти. Для цього, звісно, потрібен вільний доступ до зони бойових дій для незалежних спостерігачів, журналістів та правозахисних організацій з метою належного документування і збору всієї необхідної інформації про злочини проти цивільного населення. Зазвичай такі завдання покладаються на такі міжнародні організації, як Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародний комітет Червоного Хреста, а також незалежні правозахисні групи. Проте, не завжди ці організації є ефективними.

Правові норми щодо захисту прав людини також відіграють важливу роль у тих ситуаціях, коли їхнє застосування є ширшим, аніж норм міжнародного гуманітарного права. Це стосується, зокрема, випадків, коли йдеться про ставлення воюючої держави до власних громадян, або коли норми про захист прав людини більш деталізовані, ніж, наприклад, у разі забезпечення належних процесуальних прав для військовополонених. Своєю чергою, механізми забезпечення прав людини, такі як національні суди, можуть враховувати положення законів війни в тих випадках, коли вони доповнюють чинні правові стандарти, спрямовані на забезпечення прав людини, наприклад щодо застосування певних видів озброєння. Важливо також, що національне законодавство у цій сфері має відповідати міжнародним зобов'язанням держав.

Насамкінець зазначимо, що за порушення міжнародного гуманітарного права має наставати відповідальність, і притягнення до неї є визначальним чинником запобігання повторним злочинам та реалізації принципу справедливості. На сьогодні існують різні механізми юридичної відповідальності, зокрема й національні судові механізми: держави зобов'язані здійснювати розслідування і кримінальне переслідування осіб, які вчинили військові злочини на їхній території.

Джерела:

1. Російські воєнні злочини: оновлені дані станом на 31 січня 2025 року. *Офіц. вебсайт Міністерства внутрішніх справ України*. 2025. 31 січ. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-31012025> (дата звернення: 23.01.2026).
2. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf> (дата звернення: 23.01.2026).
3. Омбудсман України презентував Щорічну доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: https://ombudsman.gov.ua/en/news_details/ombudsman-ukrayini-prezentuvav-shchorichnu-dopovid-pro-stan-doderzhannyata-zahistu-prav-i-svobod-lyudini-i-gromadyanina-v-ukrayini-u-2024-roc (дата звернення: 23.01.2026).
4. Волошанівська Т. В. Порушення прав людини в умовах воєнного стану: реалії сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 58–60. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2025/14.pdf (дата звернення: 23.01.2026).
5. The laws of armed conflicts: a collection of conventions, resolutions and other documents / ed. by D. Schnidler and J. Toman. Geneva : Henry Dunant institute, 1988.
6. Заяць А. А. Порушення прав людини та громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 3. С. 144–148. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2024.26>.

Бевзюк Я. О.,
курсантка
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Міщинська І. В.,
доцент кафедри іноземних мов,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ДУХОВНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВETERANІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Сучасна реабілітація учасників бойових дій заснована на біопсихосоціальній парадигмі, де спеціаліст супроводжує бійця на всіх етапах: від моменту первинної оцінки стану до повної соціальної адаптації та реінтеграції в суспільство [1, с. 561–575]. Психологічне забезпечення в Україні сьогодні розвивається під впливом досвіду країн НАТО, де акцентується увага на підвищенні індивідуальної життєстійкості та профілактиці психічних розладів. Впровадження медичних та психологічних підходів дозволяє не лише лікувати наслідки бойового стресу, а й запобігати розвитку хронічного посттравматичного стресового розладу завдяки своєчасній стабілізації емоційного стану.

Одними з найбільш ефективних методів реабілітації, що застосовуються сьогодні, є когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія і медитаційні практики. Особливого значення набуває створення безпечного середовища в реабілітаційних центрах, де військові можуть отримати фахову допомогу без страху перед соціальною стигмою. Використання групового консультування допомагає ветеранам подолати відчуття ізоляції та знайти підтримку серед рівних, що є критично важливим для відновлення емоційного фону.

Соціальна складова реабілітації неможлива без активного залучення сім'ї ветерана. Підтримка близьких є ключовим фактором, що визначає успішність повернення до мирного життя та запобігає розвитку апатії та тривожності. За досвідом американської програми CSF2 (Comprehensive Soldier and Family Fitness), сімейна стійкість розглядається як один із п'яти стовпів здоров'я військовослужбовця.

Духовна реабілітація ветеранів здійснюється, зокрема, через капеланське служіння, яке спрямоване на осмислення бойового досвіду, подолання моральних конфліктів та збереження внутрішньої цілісності особистості після участі у війні. Капелан, перебуваючи поруч із військовим як під час служби, так і після її завершення, сприяє зниженню внутрішньої напруги, профілактиці суїцидальних проявів і формуванню стійкого морального стану, що є важливими складниками комплексної реабілітації ветеранів. [2, с. 28].

Особливої уваги потребують військовополонені, які зазнали тривалої ізоляції та катувань. Їхня реабілітація повинна базуватися на індивідуальних програмах, що поєднують інтенсивне фізичне відновлення та глибоку психологічну терапію для подолання наслідків фізичних та моральних знущань. Для тих, хто втратив побратимів або зазнав тяжких поранень, процес реінтеграції вимагає тривалого соціального супроводу та залучення реабілітологів, щоб мінімізувати довготривалі наслідки завданої психічної шкоди.

Джерела:

1. Божук Б. С., Маркова М. В., Стрельников М. О., Лашко О. М., Марков А. Р., Піонтковська О. В., Рибак В. А. Біопсихосоціальна парадигма реабілітації учасників бойових дій. Державна установа «Інститут медицини праці імені Ю. І. Кундієва Національної академії медичних наук України», Київ, Україна. 2025.
2. Калениченко Т., Коханчук Р. Бути поруч. Основи військового капеланства для військових і волонтерів : навч.-метод. брошура. 2-ге вид., розшир. і доповн. Київ : Маханаим Принт, 2017. – 64 с

Беззубцева Т. Г.,
старший науковий співробітник
(Науково-дослідний відділ територіальної оборони
наукового центру сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Микитин В. Ф.,
науковий співробітник
(Науково-дослідний відділ територіальної оборони
наукового центру сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: КООРДИНАЦІЯ ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*Справжня зброя сучасності – це засоби
масової інформації. Третя світова війна –
це війна інформаційна, у якій відсутня різниця
між військовими і цивільним населенням...*

Герберт Маршалл Маклюен

В сучасних умовах широкомасштабної агресії російської федерації проти України інформація виступає не лише інструментом комунікації, а й критичною складовою обороноздатності держави. Відповідно, дезінформація та одна з її «іпостасей» – мова ворожнечі є не побічними явищами, а невід'ємними елементами гібридної війни, спрямованої на деморалізацію суспільства, дискредитацію державних інститутів та розкол української спільноти. Ці явища набувають особливої інтенсивності за мірою нагнітання ворогом енергетичного терору проти міст і сіл України, поглиблення втоми населення, тобто – зростання вразливих зон, і вимагають адекватних інституційних відповідей та підтримання постійної взаємодії між державою і громадянським суспільством.

В цьому сенсі дезінформація розглядається як навмисне поширення неправдивої, спотвореної інформації з метою впливу на рішення, поведінку цільової аудиторії чи групи. Вона відрізняється від помилкової інформації мотивацією – умисністю створення контенту та метою – маніпулятивним впливом.

В свою чергу, мовою ворожнечі вважаються висловлювання, спрямовані на приниження, дегуманізацію, дискредитацію та заохочення ворожнечі проти окремих осіб або соціальних груп на підставі їхніх ознак (національності, політичних, релігійних переконань, професійних, гендерних ознак тощо).

Ці явища стають «зброєю» гібридної війни, що поєднує класичні військові дії з інформаційним тиском противника на суспільство.

Центр протидії дезінформації (ЦПД) при Раді національної безпеки і оборони України покликаний відігравати ключову роль у виявленні, аналізі та блокуванні ворожих наративів. Він проводить моніторинг інформаційного поля, розвінчує фейки та співпрацює з міжнародними ІТ-компаніями для обмеження поширення шкідливого контенту.

До 2025 року ЦПД спільно з партнерами вже заблокував сотні проросійських каналів на YouTube, Facebook та Instagram, що поширювали системну дезінформацію про війну.

Одним із яскравих прикладів є російська пропагандистська кампанія зі спотворенням інформації щодо ситуації всередині України, де реальні виклики (удари по цивільній інфраструктурі та населенню, логістичні, енергетичні проблеми) представлялися як ознака «розвалу» держави та «нездатності влади». Мета таких наративів – посіяти недовіру до керівництва країни та посилити соціальну напругу.

Інший приклад – російські спроби «отруїти» мовні моделі штучного інтелекту фейковим контентом, щоб ці моделі автоматично генерували неправдиві твердження про Україну.

Це чітко демонструє еволюцію інструментів дезінформації – від традиційних фейків до складних цифрових маніпуляцій.

У міжнародному контексті прикладом такої діяльності є онлайн платформа RED, що працює проти Німеччини, сумнозвісна Russia Today, кампанія «Doppelgänger», що симулює «фейкові» профілі ЗМІ

та експертів для поширення антиукраїнських наративів у Європі та США, спрямованих на підлив підтримки України.

Мова ворожнечі особливо небезпечна тим, що посилює соціальний поділ, сприяє радикалізації груп та може призвести до насильницьких дій. В умовах війни подібна риторика нічого спільного немає зі звичайною полемікою, а функціонує як інструмент психологічної війни.

Отже, вбачаємо що за понад 11 років війни України за Незалежність мова ворожнечі стала окремим видом «зброї» у гібридному конфлікті, особливо у цифрових мережах, які активно використовуються для поширення таких висловлювань.

Органи військового управління, військові частини і підрозділи Сил безпеки і оборони України, структури державних інституцій повинні виконувати дві ключові ролі у протидії дезінформації, а саме:

1. Своєчасне інформування населення про втрати, ситуацію на фронті та дії держави, щоб не залишати «інформаційного вакууму», який миттєво заповнюється фейками.

2. Інтеграція у національні стратегічні комунікації з єдиним офіційним наративом, заснованим на підтверджених фактах.

Ефективність військових інформаційних кампаній залежить від чіткого поєднання оперативної інформації з роз'яснювальною роботою для зниження впливу ворожої пропаганди.

Громадянське суспільство в Україні від перших днів вторгнення військ РФ продемонструвало високу мобілізацію у боротьбі з інформаційними загрозами, створивши та розвиваючи контрпропагандистські платформи, серед яких :

- STOPFAKE – незалежний фактчекінговий проєкт, що з 2014 року займається виявленням та спростуванням фейків. За даними організації, вона вже викрила понад 100 000 неправдивих заяв, поширених у медіа просторі;

- волонтерські цифрові ініціативи, що застосовують технології виявлення ботів, тролів і координації громадського моніторингу.

Ці та інші проєкти підсилюють роботу державних органів та джерел, сприяють усвідомленню громадянами механізмів дезінформації, розвитку медіа грамотності та формування інформаційного імунітету суспільства.

KPI (*Key Performance Indicators*) – ключові показники ефективності інтеграції державних і громадських зусиль у чималому ступені залежать від координації діяльності державних структур (центрів аналізу, оборонних відомств, правоохоронних органів), медіа регуляторів, громадських ініціатив, платформ фактчекінгу й медіаосвіти.

Такі мультипартійні механізми дозволяють: оперативно виявляти загрози, формувати єдиний інформаційний наратив, залучати суспільство до протидії шкідливим наративам.

Водночас, протидія дезінформації повинна враховувати конституційні свободи слова й балансувати між безпекою й правами громадян. Надмірне обмеження свободи слова може привести до втрати довіри громадян до державних інституцій, тоді як безкарність створює простір для радикальних наративів та мови ворожнечі.

Українське законодавство про інформаційну безпеку і співпраця з міжнародними стандартами (Європейська конвенція з прав людини тощо) виробляє правовий фундамент для подолання цих викликів.

Таким чином,

1. Дезінформація та мова ворожнечі в умовах війни є потужними інструментами гібридної агресії, що загрожують не лише інформаційному середовищу, а й національній безпеці.

2. Інститути на кшталт Центру протидії дезінформації відіграють ключову роль у виявленні та блокуванні ворожих наративів.

3. Громадянське суспільство через проєкти фактчекінгу й медіаосвіти суттєво підсилює національний інформаційний фронт.

4. Спільна відповідальність держави й суспільства є запорукою сталого інформаційного захисту.

Джерела:

1. Центр протидії дезінформації при РНБО України. Як Росія підриває Україну зсередини [Електронний ресурс]. – <https://cpd.gov.ua/articles/yak-rosiya-pidryvaye-ukrayinu-zseredyny/>.

2. Deutsche Welle. Як Україна протистоїть дезінформаційним кампаніям РФ [Електронний ресурс]. – <https://www.dw.com/uk/ak-ukraina-protistoit-dezinformacijnim-kampaniam-rf2-a-69041027/a-69041027>

3. Центр протидії дезінформації. Тиждень боротьби з мовою ворожнечі: нові підходи [Електронний ресурс]. – <https://webportal.nrada.gov.ua/tyzhden-borotby-z-movoyu-vorozhnechi-novi-pidhody/>

4. Операція «Doppelganger»: два роки антиукраїнської пропаганди. https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/231753/2024-09-05-operatsiya-doppelganger-dva-roky-antyukrainskoi-propagandy/

Безпалько А. Ю.,
здобувачка вищої освіти
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Іванов С. Ю.,
доцент кафедри теорії та історії держави та права,
кандидат історичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

СПІЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ Й ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ В УКРАЇНІ

Розвиток сучасного суспільства безпосередньо залежить від впливу інформаційних процесів. Сьогодення характеризується зростанням значення інформації як чинника соціального та політичного впливу. Інформаційна реальність зуміла поєднати можливості комунікації разом із мовою ворожнечі та дезінформацією, що є серйозною загрозою та несе негативні наслідки які впливають на державу та громадянське суспільство. Саме такий виклик як дезінформація активно використовується для того аби маніпулювати думкою громадян. А мова ворожнечі все більше набуває соціально-політичного значення та загострює соціальні конфлікти.

Протидія дезінформації та мові ворожнечі не може залежати лише від громадянського суспільства чи лише від держави. Надто активне втручання та сильний контроль держави в інформаційному просторі, а саме у діяльності медіа, це може суттєво перешкоджати свободі слова, але і повна відсутність нагляду держави дає більшу змогу поширювати маніпуляції, керувати свідомістю та надсилати хибні повідомлення, що підривають інформаційне середовище. Тому неабияк важливий зв'язок держави та громадянського суспільства для того аби була спільна відповідальність за інформаційний простір.

Зазначається, що Україна багато років здійснює боротьбу з онлайн-дезінформацією, функціонування якої базується на принципах відкритості та доступності, що вимагає конкретний баланс між свободою слова та захистом інформаційного простору [1]. В Україні, так як і в інших демократичних державах, офіційно закріплено закони та нормативні документи, які регулюють і створюють умови задля безпечної інформації, вони спрямовані на протидію дезінформації та мові ворожнечі.

Як зазначає комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики та з питань свободи слова з представниками Спеціального комітету Європейського парламенту «Європейський демократичний щит», що в Україні вже діє Центр протидії дезінформації, який безпосередньо здійснює моніторинг і аналіз інформаційних атак, координує дії державних органів. Але існуюча законодавча база на даний час є недостатньою для повноцінного захисту демократичних цінностей у боротьбі з дезінформацією. [1]. Тому, діяльність Центру протидії дезінформації, в умовах війни, є необхідною та своєчасною реакцією на сучасні інформаційні виклики. Також ефективність роботи залежить від подальшого розвитку разом із громадянським суспільством, тому що держава у боротьбі із дезінформацією і мовою ворожнечі виступає головним суб'єктом, однак ми не можемо розглядати її як єдиний механізм.

Громадянське суспільство має можливість реалізовувати практичні механізми, які підвищують обізнаність населення та інформують щодо наявності в медіапросторі фейків, маніпуляції та тиску на свідомість з боку агресії. Експерт, Ігор Розкладай, вказує на переваги громадських організацій, тому що саме вони комунікують одна з одною знаходячи спільні точки дотику, які будуть діяти ефективніше. Адже громадський сектор вважається більш гнучкішим, аніж держава, оскільки ГО мають швидшу реакцію і витрачають менше часу для вирішення нагального питання. [2]. Наразі в Україні діють громадські організації, які опосередковано працюють над протидією дезінформації та мові ворожнечі. Такі ГО як «StopFake» та «Detector Media» розпочали свою діяльність ще до повномасштабного вторгнення РФ, але їхня діяльність зараз активізувалася в іншій сфері, яка спрямована на новий сектор проблем [3. с. 28]. Їхня роль важлива, тому що вони займаються перевіркою інформації й розвінчуванням пропаганди та дезінформації, особливо російського походження. ГО «StopFake» працює з журналістами і фактчекерами, що активно фіксують будь-яку інформацію на різних інтернет-платформах, надає контекст і допомагає з маркуванням недостовірного контенту. Але важливо зазначити, що проєкт є неурядовою організацією, а журналістською. Тому, головною метою є боротьба за чітке розмежування між журналістикою фактів і пропагандою [4]. «Detector media» охоплює більше інформації працюючи з ширшим контекстом медіапростору та з аналітикою тенденції мови ворожнечі. Проте організація не просто відстежує російську пропаганду, а й в подальшому «ганьбить» ключових осіб, які керують системою, відповідаль-

них за поширення цієї цілеспрямованої дезінформації на окупованих територіях та за кордоном.[5]. Тому, ГО виконують важливу місію, захищають достовірну інформацію, яка є необхідною для протидії дезінформації та мові ворожнечі під час війни. Важливо розуміти те, що навмисна дезінформація має бути визначена як окремий вид злочину для того, щоб винні в її поширенні особи несли кримінальну відповідальність.

Спільними стратегіями держави та громадських організацій у протидії дезінформації та мові ворожнечі в Україні вважається те, що ГО відстежують фейки, пропаганду в медіа та соцмережах, тобто здійснюють моніторинг, а держава використовує дані, які надають ГО, для оперативного реагування і розробки законодавчих ініціатив. Також держава підтримує громадські програми, які впливають на критичне мислення суспільства, проводять тренінги з медіаграмотності для студентів та громадян, що є освітньою та просвітницькою спільною стратегією. Проєкт «МРІЯ» створений окремим правоохоронним органом Департаментом кіберполіції Національної поліції України, в якого мета аби залучити українців задля знаходження і протидії російської дезінформації та мові ворожнечі в інтернеті. Разом із волонтерами та небайдужими громадянами об'єдналися для впровадження спільної мети у боротьбі із загрозою в інтернеті, яка діє проти України.[6]. Це яскраві приклади того, як правоохоронні органи співпрацюють із громадськими організаціями для захисту інформаційного простору від ворожого впливу. Таким чином, протидія дезінформації та мові ворожнечі можлива лише за умови постійної координації зусиль громадського сектору, який безпосередньо потребує уваги громадських організацій, і державних інституцій. Така взаємодія дає змогу ефективніше впливати та виявляти дезінформаційні впливи.

Джерела:

1. Комітет Верховної Ради України. Об'єднані для зміцнення демократії: Комітети Верховної Ради України та Європейського парламенту активізують співпрацю у боротьбі з інформаційними загрозами від 4 червня 2025 р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/262676.html (дата звернення 20.01.2026)
2. Реанімаційний Пакет Реформ. Роль громадянського суспільства у боротьбі з дезінформацією. URL: <https://rpr.org.ua/> (дата звернення 20.01.2026)
3. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.) : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан. Київ : НІСД, 2023. 91 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.01>
4. StopFake. «Навмисна дезінформація має бути визначена як окремий вид злочину»// StopFake. URL: <https://share.google/Lqp81QgeksVCbwNWq> (дата звернення 23.01.2026)
5. ГО «Детектор медіа». Історія ГО. Детектор медіа. URL: <https://go.detector.media/istoriya-go/>
6. Протидія ворожій пропаганді та дезінформації: як допомогти Україні. URL: <https://topnews.kr.ua/other/2022/09/17/187537.html> (дата звернення 19.01.2026)

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА НАПРЯМИ РОСІЙСЬКОЇ КОГНІТИВНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна російсько-українська війна стала переломним моментом у розвитку сучасних форм збройного протистояння. Вона наочно продемонструвала, що поряд із воєнними діями дедалі більшого значення набувають процеси впливу на суспільну свідомість, інтерпретацію подій та історичну пам'ять. У цьому контексті когнітивний вимір війни виступає не як допоміжний елемент, а як один із ключових чинників досягнення стратегічних цілей [1; 9].

Так, для впровадження ключових наративів у масову свідомість Російська Федерація використовує комплексний набір інструментів когнітивного впливу, поєднуючи традиційні медіа, цифрові платформи та інституційні канали. Когнітивна війна в російському виконанні має системний характер і спрямована на формування вигідної інтерпретації реальності через постійне повторення, багатоканальність і синхронізацію повідомлень. Саме така інтеграція інформаційних, психологічних і політичних засобів дозволяє Кремлю здійснювати довготривалий інформаційно-психологічний тиск [2].

Завдяки формуванню та централізованому контролю над медіасферою всередині країни, впродовж тривалого часу державні та афілійовані медіа забезпечували відтворення узгоджених наративів, що дозволило створити стійку систему інтерпретації подій, як всередині країни-агресора, так і поза її межами. Історичний аналіз та психологічні дослідження свідчать, що повторюваність меседжів і їх поширення через різні канали сприяють закріпленню необхідних уявлень навіть за відсутності фактичного підтвердження [1; 3].

Особливе місце у цій системі посідають соціальні мережі та цифрові платформи, які стали новим етапом еволюції пропаганди. На відміну від традиційних засобів масової інформації, вони дозволяють оперативно реагувати на події та залучати широкі аудиторії. Використання бот-мереж і координованих кампаній дало змогу формувати уявлення про нібито масову підтримку певних позицій, що має значний вплив на сприйняття конфлікту як всередині країни, так і за її межами [4; 5].

Не менш важливим компонентом когнітивної стратегії ворога постають дипломатичні та правові механізми. Звернення до міжнародних організацій, апеляції до норм міжнародного права та ініціювання формальних процедур використовуються як інструменти формування альтернативної інтерпретації подій. Подібні практики мають історичні аналоги, однак у сучасних умовах вони підсилюються активною медійною підтримкою, що розширює їхній вплив [6; 7].

Суттєву роль у поширенні відповідних наративів відіграють так звані «треті сторони» – політичні діячі, експерти та публічні інтелектуали, які з різних причин відтворюють або підтримують прокремлівські позиції. З історичного погляду цей механізм продовжує традицію використання агентів впливу, проте в умовах глобального інформаційного середовища він набуває нових форм і масштабів [3; 6].

Поєднання інформаційно-психологічних засобів із безпосереднім застосуванням воєнної сили є ще однією характерною рисою російської когнітивної агресії. Демонстративні військові дії, удари по цивільній інфраструктурі та погрози ескалації виконують не лише воєнну, а й символічну функцію, посилюючи психологічний тиск на суспільство. У такий спосіб фізичне насильство стає складовою ширшої системи впливу на сприйняття війни [3; 8].

Таким чином, можна стверджувати, що когнітивна війна є для Російської Федерації не допоміжним, а системоутворювальним елементом сучасного способу ведення війни. Поєднання контрольованих медіа, цифрових платформ, агентурних мереж, дипломатичних майданчиків і силових дій формує цілісну екосистему впливу, спрямовану на трансформацію сприйняття реальності, підірив довіри, деморалізацію та злам волі до спротиву. Ключовою особливістю цієї моделі є синхронізація фізичного насильства з інформаційно-психологічним тиском, коли воєнні дії слугують матеріальним підтвердженням пропагандистських наративів, а інформаційні операції – інструментом легітимації агресії та примусу.

Джерела:

1. *Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine: Examining Non-Military Aspects of the Crisis in Ukraine from a Strategic Communications Perspective*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2015. 40 p. URL: https://stratcomcoe.org/uploads/pfiles/russian_information_campaign_public_12012016fin.pdf

2. Bērziņš J. The Cognitive Battlefield: Exploring the Western and Russian Views. Riga: National Defence Academy of Latvia, Centre for Security and Strategic Research, 2023. CSSR Paper no. 05/2023. 15 p. URL: <https://naa.mil.lv/sites/naa/files/document/CSSR%20Paper%2005-23.pdf>
3. Bugayova N., Stepanenko K. *A Primer on Russian Cognitive Warfare*. Washington, DC: Institute for the Study of War, 30 June 2025. 33 p. URL: https://understandingwar.org/wp-content/uploads/2025/08/ISW_CW_Russian_Cognitive_Warfare_June_30_2025_PDF2_FINAL_0.pdf
4. Geissler D., Bär D., Pröllochs N., Feuerriegel S. Russian propaganda on social media during the 2022 invasion of Ukraine. *EPJ Data Science*. 2023. Vol. 12, Art. 35. <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-023-00414-5>
5. Hanley H. W. A., Kumar D., Durumeric Z. Happenstance: Utilizing Semantic Search to Track Russian State Media Narratives about the Russo-Ukrainian War on Reddit. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*. 2023. Vol. 17. P. 327–338. <https://doi.org/10.1609/icwsm.v17i1.22149>
6. Pupcenoks J., Seltzer E. J. Russian strategic narratives on R2P in the ‘Near Abroad’. *Nationalities Papers*. 2021. Vol. 49. Iss. 4. P. 757–775. <https://doi.org/10.1017/nps.2020.54>
7. Trzun Z., Lucić D., Gracin D. Information Warfare and Propaganda in Russo-Ukrainian War, Lessons Learned. *Mediji istraživački*. 2024. Vol. 30, No. 2. P. 79–104. <https://doi.org/10.22572/mi.30.2.4>
8. Paziuk A., Lande D., Shnurko-Tabakova E., Kingston P. *Decoding manipulative narratives in cognitive warfare: a case study of the Russia–Ukraine conflict*. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2025. Vol. 8. Article 1566022. <https://doi.org/10.3389/frai.2025.1566022>
9. Бєспєка В. Інструменти та канали когнітивної війни росії проти України. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 93, том 1, 2025. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/93-1-1>

Бикова О. І.,
старший викладач кафедри
психології, соціології і педагогіки,
доктор філософії
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ВЕТЕРАНІВ І ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

В світовому інформаційному просторі поширення дезінформації набуло характеру цілеспрямованого інструменту впливу та фактично використовується як форма інформаційної зброї, що застосовується супротивниками з метою дестабілізації суспільно-політичних процесів, маніпулювання громадською свідомістю та формування викривлених уявлень про реальність. Психологічний чинник відіграє ключову роль як у процесі створення дезінформаційних повідомлень, так і у формуванні механізмів протидії їм. Маніпулятивні наративи конструюються з урахуванням глибинних психологічних реакцій реципієнтів, зокрема апеляції до страху та гніву, які виступають потужними емоційними тригерами й здатні спонукати осіб до некритичного поширення недостовірної інформації, що, своєю чергою, посилює масштаби та ефективність дезінформаційного впливу. Їх поширення супроводжується маніпулятивними наративами, мовою ненависті та психологічним тиском, що особливо загострює вразливість військовослужбовців, ветеранів бойових дій і цивільного населення. За цих умов актуалізується потреба комплексного аналізу правових, психологічних і соціальних аспектів протидії дезінформації.

Науковці Максименко С. і Деркач Л. [2, с. 160] визначають, що дезінформаційні впливи є суттєвим фактором трансформації когнітивних структур особистості, що знижує здатність критичного оцінювання інформації та сприяє психологічній вразливості громадян, оскільки маніпулятивні наративи активують емоційні реакції та спотворюють індивідуальне сприйняття реальності.

Дезінформаційні кампанії, зокрема ті, що здійснюються у соціальних мережах під час війни, спрямовані на підриг довіри до державних інститутів, соціальних груп і ветеранів. Це створює додатковий тиск на соціальну єдність, порушує соціальні зв'язки і психологічну стабільність суспільства, що підтверджується аналізом ризиків поширення фейків у воєнний період [4, с. 90].

Дезінформація, обман і брехня – добре відомі тактики, які застосовуються протягом сотень років. Водночас саме юридичне поняття дезінформації є досить новим і не має чіткого визначення. Ця прогалина призводить до відсутності належного розуміння того, як поводитися з таким типом контенту в межах поточної системи. У багатьох законах немає достатньо чіткого і точного визначення того, яка інформація входить у сферу їх дії, як немає і чіткого визначення та розробки відповідних і пропорційних підходів, спрямованих на протидію шкоди, яку ці закони прагнуть запобігти, що може призвести до суб'єктивної інтерпретації, неправильного застосування та зловживань [1, с. 14].

Наразі, на державному рівні, «Закону про дезінформацію» в Україні не ухвалено, оскільки запропоновані раніше законопроекти 2020 року викликали серйозну критику через ризики для свободи слова. Протидія дезінформації здійснюється через зміни до існуючих законів, як-от “Про телебачення і радіомовлення” та функціонування Центру протидії дезінформації. Законодавчі ініціативи передбачають введення посади “Уповноваженого з питань інформації” та механізми блокування інформаційних ресурсів через суд. Через значний негативний резонанс та ризики цензури, ці норми залишаються предметом дискусій, а не чинним законом.

Важливою складовою системи протидії дезінформації виступає цілеспрямований розвиток медіаграмотності серед різних соціально-демографічних груп населення. Зазначений процес передбачає інституціалізацію освітніх модулів з медіаграмотності в межах формальної системи загальної середньої та вищої освіти, а також реалізацію програм неформального навчання для дорослого населення у форматі освітніх тренінгів і просвітницьких семінарів, спрямованих на формування навичок критичного мислення, рефлексивного аналізу та усвідомленого сприйняття інформаційного контенту [5].

За допомогою дослідження ГО “Детектор медіа” було визначено рівень медіаграмотності українського населення за останні 5 років. Визначено, що з початку повномасштабної війни по 2024 рік рівень загального індексу медіаграмотності значуще змінився. Частка аудиторії з «вищим» та «середнім» рівнями показника медіаграмотності зросла з 55% до 81%, а з низьким – зменшилася з 45% до 29%. Аудиторія з високим рівнем медіаграмотності зросла вдвічі в трьох вимірах – розуміння ролі ЗМІ в суспільстві

тві, підвищення цифрової компетентності та чутливості до спотворення контенту. Зазначимо, воєнний контекст став каталізатором активізації критичного мислення серед громадян, що проявляється у зростанні уваги до надійності інформаційних джерел, поширенні практик перевірки достовірності інформації, підвищенні суспільного запиту на професійну журналістику та пріоритетному використанні офіційних каналів комунікації [3].

В умовах війни особливої уваги потребує вплив дезінформації на військовослужбовців, ветеранів бойових дій та цивільне населення. Ветерани, які мають досвід бойового стресу та посттравматичних переживань, можуть бути більш вразливими до маніпулятивних інформаційних наративів, спрямованих на дискредитацію державних інституцій, знецінення їхнього досвіду або формування почуття соціальної ізоляції. Дезінформаційні кампанії часто експлуатують теми втрат, несправедливості, соціального розмежування між військовими та цивільними, що посилює психологічне напруження та підживляє соціальну згуртованість.

Для цивільного населення дезінформація у воєнний період створює ризики масової паніки, дезорієнтації та прийняття рішень на основі викривлення або неправдивої інформації, що безпосередньо впливає на реалізацію прав людини, зокрема права на безпеку, доступ до достовірної інформації та участь у суспільному житті. У сукупності це зумовлює необхідність розробки комплексних державних і суспільних механізмів протидії дезінформації, які враховують психологічні особливості військових, ветеранів і цивільних осіб та базуються на принципах прав людини, прозорості й інклюзивності.

Дезінформація становить багатовимірну загрозу, що виходить за межі інформаційної сфери та безпосередньо впливає на реалізацію прав людини, психологічну безпеку та соціальну стійкість суспільства. У воєнний період її негативний вплив посилюється через спрямованість на військових, ветеранів і цивільне населення, що сприяє соціальній поляризації, підризу довіри та зростанню психологічної напруги. Ефективна протидія дезінформації потребує поєднання правових механізмів, розвитку медіаграмотності, прозорості державної комунікації та залучення зацікавлених сторін, із урахуванням особливих потреб і вразливостей зазначених соціальних груп.

Джерела:

1. Авдєєва Т., Дворовий М. По кому дзвін: відповідальність за дезінформацію під час війни : аналіт. звіт. Київ : Лабораторія цифрової безпеки, 2022.
2. Максименко С., Деркач Л. Сучасна когнітивно-інформаційна війна: роль маніпуляцій свідомістю українців у трансформації особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2024. № 64. С. 157–181. DOI: 10.32626/2227-6246.2024-64.157-181.
3. Наумова М. Індекс медіаграмотності українців: 2020–2024. П'ята хвиля : звіт на основі даних кількісного дослідження, здійсненого дослідницькою агенцією “New Image Marketing Group” на замовлення ГО “Детектор медіа”. Київ : ГО “Детектор медіа”, 2025.
4. Ратушна Т. Фейки та дезінформація в соціальних мережах під час війни: ризики для українського суспільства. *Грані*. 2025. Т. 28, № 3. С. 84–91. DOI: 10.15421/172573.
5. Український центр протидії дезінформації. Офіційний сайт. URL: <https://cpd.gov.ua>

Білан А. А.,
здобувачка вищої освіти
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Охромій Г. В.,
професор кафедри психології та педагогіки,
доктор медичних наук
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ФЕНОМЕН ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Радикальні зміни, що відбулися останніми роками в соціальній організації та життєдіяльності суспільства, впливають особливо на спеціалістів комунікативних професій. Стає більш напруженим ритм життя, зростає конкурентність серед професіоналів, що підвищуються вимоги до якості життя та праці.

У суспільстві безперервно зростає увага до вивчення «людського фактора», особливостей психологічних процесів, властивостей та особистісних характеристик фахівців стресогенних професій у зв'язку з ускладненням професійних завдань, умов та організації трудового процесу. В результаті зростає кількість психосоматичних захворювань, що скорочується професійне довголіття. Незважаючи на те, що протягом певного часу ця проблема з обережністю визнавалася, поняття «вигорання» дало можливість більш відкритого його прийняття та творчого обговорення. [4, с. 51].

Емоційне (професійне) вигорання – це синдром, що проявляється тривалою реакцією на хронічний стрес, що виникає під час роботи з людьми. Трьома ключовими ознаками цієї реакції є 1) виснаженість; 2) відчуття цинізму та відстороненості від роботи, 3) почуття неефективності та редукція професійних досягнень. Значимість цієї трифакторної моделі полягає в тому, що вона чітко поміщає переживання особистісного стресу в соціальний контекст та включає розуміння людиною себе та інших [1, с. 67].

Початкове дослідження синдрому емоційного вигорання було діагностичним і покладалося переважно на якісні методи оцінки. Через того, що першими дослідниками були соціальні та клінічні психологи, вони тяжіли до уявлень, що відповідають даним областям. Соціологічний підхід використовував концепції, що охоплюють міжособистісні відносини, зокрема, сприйняття та реакцію індивіда інших людей. Все це також включає відчуженість, дегуманізацію як механізм психологічного захисту та атрибуцію. [2]. Клінічний підхід також мав справу з мотивацією та емоціями, але скоріше в рамках термінології психопатологій, таких як депресія. Подальші дослідження проводилися організаційною психологією, що акцентується переважно на робочих відносинах та поведінці. З цієї точки зору синдром емоційного вигорання був пояснений як форма робочого стресу, але головний акцент був на організаційній складовій та меншою мірою на фізичних характеристиках випробуваного стресу[3, с. 74].

Поняття «емоційне» або «психічне вигорання» виникло в психологічні дослідження порівняно недавно. Однак думки про залежності стану людини від характеру її діяльності простежуються ще в давнину. Наприклад, Аристотель відзначав вплив на душевні якості людини її соціальне становище та професію. Демокріт виділяв вплив умов довкілля на внутрішню життя та психічний стан особистості. Спіноза міркував у своїх роботах про силу влади емоційних станів над людьми та про емоції, які пригнічують людину.

Вперше синдром «емоційного вигорання» (burnout) описав Х. Фрейденберг [4] у 1974 році, він визначив це як синдром, який включає в себе симптоми загальної фізичної втоми та розчарованості у людей альтруїстичних професій. «Вигорання» було описано ним як виснаження через завищені вимог до себе у виконанні своїх професійних обов'язків [2 с. 106]. Надалі соціальний психолог К. Масlach внесла нові характеристики «вигорання», під яким вона розуміла психологічне стан здорових людей, які надають професійну допомогу пацієнтам або клієнтам при високих емоційних навантаженнях та щільному комунікативній взаємодії. Взагалі, «burnout» є виснаженням енергії у працівників у сфері соціальної роботи, у ситуаціях, коли є відчуття перевантаженості проблемами інших людей [2, с.107]. Це супроводжується станом тривоги та фрустрації, що виникає внаслідок відданості справі, певному життєвому стилю відносин, ведуть до провалу очікуваної нагороди. Це синдром фізичного та емоційного висна-

ження, якому властиво виникнення заниженої самооцінки, негативне ставлення до професійної діяльності, втрата співчуття та співпереживання у відносинах з пацієнтами чи клієнтами.

Синдром вигоряння схожий на хронічну втому. А по суті синдром є її продовженням. Від цього стану не застраховано ніхто. Представники будь-якої професії, схильні до вплив негативного ставлення до своєї роботи. Особливо це проявляється у людей із професіями «людина – людина»[3]. Суть цього синдрому виявляється в тому, що робота, яка довгий час була бажана та улюблена, перестала радувати, і, навпаки, стала викликати роздратування. У людини з'являється гостре небажання йти на роботу, вона відчуває внутрішню напругу. Крім психологічної реакції з'являються вегетативні прояви: головний біль, проблеми серцево-судинної системи, загострення хронічних захворювань[3, с. 76].

Деякі західні автори, такі як Т. Кокс та А. Гріффітс перераховують близько 150 симптомів емоційного вигоряння. Серед них такі симптоми, як: плаксивість, похмурість, виснаження емоційних ресурсів, зниженість та нестабільність настрою, цинічність, відчуття безнадійності та безвиході, відстороненість у спілкуванні з клієнтами та колегами. Все це супроводжується типовими для стресу скаргами на здоров'я: нудота, запаморочення, головний біль, занепокоєння та безсоння. До мотиваційних симптомів можна віднести зникнення властивих людині мотивацій: зацікавленості у роботі, старання; і навпаки, появи розчарування у професії, незадоволеності та можлива навіть відмова від посади[2, с. 107].

Ще одне визначення було запропоновано П. Бріллом. Автор описує вигоряння «як дисфункціональний стан організму, пов'язаний з професійною діяльністю, яка має дві специфічні особливості та зниження рівня досягнень на роботі. При цьому головною причиною емоційного вигоряння виділяють високі очікування, які неможливо виконати у житті»[1, с. 68].

Таким чином, синдром емоційного вигоряння не тільки може завдати шкоди психічному та фізичному здоров'ю людини, знижуючи працездатність, але може бути офіційним приводом для оформлення лікарняного листа працівника, тимчасово припинивши трудову діяльність.

Отже, синдром емоційного вигоряння – негативне явище не лише для людини, але й для навколишнього соціального середовища, оскільки негативні наслідки несуть у собі суспільно – небезпечний потенціал. Вивчивши думки різних авторів, можна дійти висновку, що, незважаючи на відмінності у визначенні синдрому «вигоряння», простежується єдина суть поняття: синдром емоційного (професійного) вигоряння – це комплекс симптомів, який містить у собі виснаження психоемоційного характеру, негативні установки по відношенню до колегам, рідних та близьких, і в цілому – до навколишнього світу. Переважним у синдромі є виснаження емоційних і психологічних ресурсів; передумовою для емоційного вигоряння є невідповідність внутрішніх можливостей до умов праці, що пред'являються. Розвиток синдрому «вигоряння» можна поділити на стадії, проте, як протікає та проявляється синдром, безпосередньо залежить від індивідуальних характеристик людини, та умов, у яких протікає її професійна діяльність.

Джерела:

1. Москалець В. П. Загальна психологія: підручник. Київ. Ліра-Київ, 2020. 564 с.
2. Льошенко, О., Кондратьєва, В. Діагностика, профілактика, корекція синдрому «емоційного вигоряння». *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, 10, 2021, 105-112.
3. Івасюк, А. Генеза емоційного вигоряння особистості. *Вісник Національного університету оборони України*, 2024, 71-80.
4. Водянка, Л. Д., Суховецька, Д. А., Занюк, А. А. Поняття емоційного вигоряння та його профілактика. *Інвестиції: практика та досвід*, (3), 2022, 49-53.

Білан А. А.,
здобувачка вищої освіти
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Спиця Н. В.,
доцент кафедри психології та педагогіки,
кандидат філософських наук
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

КЛІНІКО-ПСИХОПАТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АТИПОВИХ І КОМОРБІДНИХ ФОРМ ПТСР УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у військових найчастіше пов'язано з впливом бойових стрес-факторів. При цьому клініка бойового ПТСР часто не укладається в рамки діагностичних критеріїв, представлених у МКХ-10 (міжнародна класифікація хвороб) та DSM-IV (Американської психіатричної асоціації) [1]. Висловлюються судження, що при бойовому ПТСР спостерігаються різні клінічні варіанти, а до патогенезу стресових розладів залучені різні психофізіологічні системи. Частково з цієї причини для лікування бойового ПТСР запропоновано надзвичайно широкий спектр лікарських засобів та схем терапії.

К. І. Джунг говорив про необхідність виділення постстресового спектра захворювань, запропонував поряд із «типовим ПТСР» виділяти «ПТСР із тривожними симптомами», «ПТСР з афективними симптомами», та «ПТСР із психотичними симптомами» [3, с. 24]. Зазначена позиція дозволяє говорити про високий рівень коморбідності цього розладу та інших форм психічних розладів.

У ряді випадків типові прояви ПТСР можуть перекриватися іншими симптомокомплексами, насамперед афективними, психотичними, психопатоподібними. [3, с. 25].

На думку ряду дослідників, ПТСР у поєднанні з коморбідними захворюваннями в ряді випадків може бути мультиформний стрес-індукований синдром, що також визначає ширше уявлення про нозологічні рамки ПТСР. Відповідно до запропонованої каскадної моделі ПТСР, коли динаміка хронічної форми має вигляд спіралі, на певному витку з'являються ті чи інші вкладені симптоми. Так, зловживання алкоголем та прояви генералізованої тривоги спостерігаються на більш ранніх етапах хронічного ПТСР у порівнянні з депресією, характерною для пізніших етапів. На доказ вірності каскадної моделі наводиться той факт, що гостра форма ПТСР рідше асоціюється із симптомами іншого психічного захворювання [5, с. 10]. Гостра форма посттравматичного стресового розладу розвиваються значно частіше і є більш універсальною відповіддю на екстремальний стрес, тоді як затяжна форма ПТСР та поява в його клініці вкладених синдромів визначаються специфічною психобіологічною вразливістю індивіда.

Наступні дослідження показали часте поєднання ПТСР, обумовленого участю у військових діях, з психічними розладами шизофренічного спектра.

Аналіз взаємодії симптомів різних форм у структурі шизофренії та ПТСР дозволив виявити схожі симптоми, зокрема сплюснення та нівелювання емоційних реакцій, які могли бути проявом як шизофренічного дефекту, так і наслідком емоційного заціпеніння у клінічній картині ПТСР [2, с. 37].

Незважаючи на те, що клінічні прояви шизофренії виступали на перший план і маскували картину ПТСР відмітні симптоми у вигляді підвищеної збудливості, повторного переживання травматичної події, що уникає поведінки істотний вплив на соціальне функціонування хворих та вибір терапевтичних методів. На тлі психотичних проявів у хворих на шизофренію також часто розвивалися симптоми ПТСР кластерів інтрузії та уникнення, а в структурі шизофренічних психозів у військовослужбовців зміст психотичних розладів могло збігатися з тематикою психогенних переживань [4, с. 3].

Атипові варіанти ПТСР, обумовлені коморбідністю з депресивними епізодами різного ступеня тяжкості та тривожними розладами ще більш поширені. В.М. Волошин вважає, що основну симптоматику ПТСР завжди супроводжує депресія, яка домінує на початкових стадіях. При цьому, на відміну від шизофренічного процесу, розвиток афективних та тривожних розладів нерідко пов'язано зі стресовими факторами, що вказує на їх схожі патогенетичні механізми. У цьому випадку характерним було утворення загальних симптомів психогенних розладів із проявами ендогенної депресії, а психічний розлад набував хронічної течії.

Високий рівень зловживання ПАР (психоактивними речовинами) в осіб з психічними розладами, зумовленими бойовим стресом, відзначався багатьма дослідниками. Вивчення цієї проблеми розпочало-

ся з моменту зародження військової психіатрії, вказувалося на тісний взаємозв'язок алкоголізації з клінічними проявами психогенних розладів [2, с. 34].

На думку деяких авторів, вживання ПАР дозволяло військовим тимчасово справлятися з психологічними, що у них розвивалися проблемами. Прийом ПАР супроводжувався суб'єктивним почуттям полегшення, допомагав військовослужбовцям звільнитися від почуття напруги та тривоги, на якийсь час полегшував перебування у зоні воєнних дій, що могло бути розцінено як стратегія подолання бойовим стресом [1].

У той же час існує протилежна точка зору, за якою надмірне пияцтво могло призводити до серйозної професійної дисфункції у бойовій обстановці, збільшувало ризик довгострокових медичних проблем. Зокрема, багаторазово серед військових журналістів що висвітлювали події різних воєн, рівень вживання алкоголю перевершував відповідні показники групи у 2 рази у чоловіків та в 3 рази у жінок.

За аналогією уявленням про психози, висловленими Ю. Л. Нуллером, «формування адиктивних розладів у військовослужбовців може бути розцінено як ланцюг компенсаторних реакцій на «первинну полумку». Інтенсивний стресорний вплив бойової обстановки в осіб з підвищеною стрес-уразливістю призводило до розвитку у них афективних, переважно тривожно-депресивних порушень у структурі ПТСР, У цьому випадку адиктивна поведінка ставала вторинною і виконувала до певного моменту захисно-приспосовальну функцію [3, с. 26]. На початкових етапах зловживання алкоголем певною мірою блокувало стресову симптоматику та попереджало запуск психопатологічних механізмів.

Проте стратегія захисту від стресу в цьому випадку спочатку була псевдоадаптуючою, неконструктивною, зловживання ПАР(психоактивними речовинами) набувало симптоматичного характеру і було тісно пов'язане з посиленням психогенної симптоматики.[4, с.5] Включаючись у клінічну картину стрес-обумовлених розладів, у тому числі ПТСР, зловживання ПАР по суті ставало їх психопатологічним проявом, ускладнювало клінічну картину за рахунок внесення нових психопатологічних феноменів, це у свою чергу було фактором, що провокував загострення основного захворювання.

Отже, вивчення проблеми коморбідності посттравматичного стресового розладу дозволило встановити, що його взаємодія з іншими психічними захворюваннями призводить до формування складних психопатологічних структур. При цьому в клінічній картині поєднуються видозмінені симптоми, характерні для різних форм. У більшості випадків типовою є не проста сукупність симптомів, які посилюють взаємовплив подібних симптомів, насамперед афективного, особистісного, рідше психотичного розладу. Зазначені складні психопатологічні структури можуть бути розцінені як атипові варіанти посттравматичного стресового розладу, у тому числі і його психотичний варіант. Важливість виділення атипових (у тому числі психотичних) варіантів ПТСР визначається вираженою специфічністю та самостійністю даних психопатологічних структур, що мають певні закономірності, клінічні та соціальні наслідки.

Джерела:

1. Мельник А. П. Патопсихологія та спецпрактикум з клінічної психо- діагностики: навч.-метод. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 152 с.
2. Даниленко, Т. І. (2025). Дослідження коморбідності посттравматичного синдрому та мінно-вибухової травми серед військовослужбовців (за досвідом російсько-української війни). *Ментальне здоров'я*, (3), с. 32-38.
3. Хаустова, О. О., Смышна, О. Є. (2016). Коморбідність посттравматичного стресового розладу та черепно-мозкової травми: мультифакторна модель взаємодії. *Архів психіатрії*, (22, № 1), с.22-27.
4. Табачников, С. І., Осуховська, О. С., Харченко, Є. М., Кіосєва, О. В., Орловська, Я. В., Синіцька, Т. В., Чепурна, А. М. (2015). Соціально-демографічна та клініко-психопатологічна характеристика вживання психоактивних речовин, коморбідного з посттравматичним стресовим розладом, в учасників бойових дій антитерористичної операції в Україні. *Архів психіатрії*, (21, № 3-4), с. 3-6.
5. Пішель, В. Я., & Полив'яна, М. Ю. (2016). Проблемні питання психофармакотерапії посттравматичного стресового розладу. *Архів психіатрії*, (22, № 1), с.7-11.

Білаш О. В.,
доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат економічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Добрянський Є. В.,
курсант
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні війни характеризуються не лише застосуванням збройної сили, а й активним використанням інформаційного простору як самостійного театру воєнних дій. В умовах глобалізації, цифровізації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій інформація перетворюється на стратегічний ресурс, здатний впливати на політичні процеси, суспільні настрої, морально-психологічний стан населення та боєздатність збройних сил.

Повномасштабна війна проти України наочно продемонструвала, що інформаційна безпека держави є одним із ключових елементів національної безпеки. Систематичне використання противником дезінформації, пропаганди, кібератак та інформаційно-психологічних операцій спрямоване на дестабілізацію внутрішньої ситуації, підрив довіри до органів влади та послаблення міжнародної підтримки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення сутності та особливостей інформаційної безпеки держави в умовах війни, а також пошуку ефективних механізмів її забезпечення. Проблематика інформаційної безпеки широко представлена в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Дослідженнями теоретичних засад інформаційної безпеки, інформаційних загроз та інформаційних воєн займалися такі вчені, як В. Горбулін, Г. Почепцов, О. Дзьобань, Ю. Нісевич, М. Лібікі та інші. Водночас більшість праць присвячена загальним аспектам інформаційної безпеки або умовам мирного часу.

Інформаційна безпека є складовою національної безпеки та охоплює стан захищеності життєво-важливих інтересів особи, суспільства і держави в інформаційній сфері. Вона передбачає захист інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури, а також свідомості громадян від деструктивних інформаційних впливів.

У воєнний час інформаційна безпека набуває особливого значення, оскільки інформація використовується як інструмент ведення війни нарівні з традиційними видами озброєння. Інформаційний вплив спрямовується на формування потрібних противнику наративів, маніпулювання громадською думкою та деморалізацію населення.

Основними загрозами інформаційній безпеці держави в умовах війни є:

- дезінформація та фейкові новини, спрямовані на викривлення реальної картини подій;
- пропаганда та інформаційно-психологічні операції, метою яких є зниження довіри до влади та збройних сил;
- кібератаки на інформаційні системи державних органів і об'єктів критичної інфраструктури;
- маніпулювання історичними фактами та національною ідентичністю;
- поширення панічних настроїв серед населення.

Особливу небезпеку становить використання соціальних мереж як каналу швидкого поширення деструктивної інформації, що ускладнює її своєчасне спростування. Через посередництво засобів масової комунікації – друк, телебачення, радіо, електронні медіа, соціальні мережі, а також різноманітність інформаційних каналів, журналістів, інсайдерів, неформальних комунікацій, вона пов'язує людей з навколишнім світом, інформує, надає ідеологічне, моральне, естетичне, організаційне вплив на поведінку, думку, судження та оцінки за допомогою інфоприводів, що генеруються [1].

Забезпечення інформаційної безпеки в умовах війни потребує системного підходу та скоординованих дій державних органів. Основними механізмами є: формування чіткої державної інформаційної політики; оперативне інформування населення про події; протидія дезінформації та фейкам; захист національного інформаційного простору; розвиток стратегічних комунікацій. Важливу роль відіграє також медіаграмотність населення, яка дозволяє громадянам критично оцінювати інформацію та протистояти маніпуляціям.

У забезпеченні інформаційної безпеки значну роль відіграють незалежні засоби масової інформації та інститути громадянського суспільства. Вони сприяють формуванню довіри, забезпечують об'єктивне висвітлення подій та виступають важливим каналом комунікації між державою і суспільством. У воєнний час відповідальність журналістів зростає, оскільки необережне поширення інформації може завдати шкоди національній безпеці.

Отже, інформаційна безпека держави в умовах війни є критично важливою складовою національної безпеки. Війна в інформаційному просторі має системний та довготривалий характер, що вимагає комплексних і продуманих заходів з боку держави. Ефективне забезпечення інформаційної безпеки можливе лише за умови поєднання зусиль державних інституцій, засобів масової інформації та громадянського суспільства. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення механізмів протидії інформаційним загрозам та формування стійкого інформаційного середовища в умовах війни.

Джерела:

1. Кунєв Ю. Д. Правове забезпечення інформаційної безпеки як предмет правового дослідження. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. № 1(58). С. 95–102. DOI: 10.18372/2307-9061.58.15314

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Російської Федерації проти України істотно трансформувала підходи до забезпечення публічної безпеки і порядку, особливо у сфері організації та проведення масових заходів. В умовах воєнного стану такі заходи набувають підвищеного рівня ризику, що зумовлює необхідність посиленої координації діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони, передусім Національної гвардії України та Національної поліції України, з метою захисту життя, здоров'я та прав людини як базових елементів гуманітарної безпеки [1].

Забезпечення публічної безпеки і порядку під час масових заходів в умовах воєнного стану має комплексний адміністративно-правовий характер і здійснюється в межах спеціального правового режиму. Такий режим передбачає можливість запровадження тимчасових обмежень прав і свобод людини, посилення владно-управлінського впливу держави, а також застосування спеціальних заходів безпеки, що повинні відповідати принципам законності, пропорційності та обґрунтованості [2]. У цьому контексті взаємодія Національної гвардії України та Національної поліції України виступає важливим елементом механізму публічного адміністрування.

Адміністративно-правові засади взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України визначаються нормами Конституції України, законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», а також підзаконними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та Міністерства внутрішніх справ України [1–6]. Зазначені акти закріплюють правовий статус, завдання, функції та повноваження відповідних суб'єктів, а також створюють правові передумови для їх узгодженої діяльності у сфері забезпечення публічної безпеки.

У доктрині адміністративного права взаємодія органів публічної влади розглядається як форма узгодженої управлінської діяльності, спрямованої на досягнення спільної публічної мети в межах визначеної компетенції. У сфері забезпечення публічної безпеки під час масових заходів така взаємодія проявляється у спільному плануванні заходів охорони порядку, розподілі зон відповідальності, обміні оперативною інформацією, координації дій сил і засобів, а також у застосуванні адміністративно-правових методів впливу на учасників публічних заходів.

Національна поліція України в межах зазначеної взаємодії виконує функції щодо забезпечення публічного порядку, превенції правопорушень, комунікації з організаторами та учасниками масових заходів, а також захисту прав і свобод громадян. Національна гвардія України, своєю чергою, залучається до виконання завдань із забезпечення громадської безпеки у випадках підвищеної загрози, зокрема в умовах воєнного стану, та надає силову підтримку органам Національної поліції у межах, визначених законом [3–6].

Методи адміністративно-правового регулювання взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України поєднують імперативні та організаційно-координаційні елементи. Імперативний метод реалізується через видання обов'язкових управлінських рішень, встановлення режимних обмежень у публічних місцях, застосування заходів адміністративного примусу у разі загрози публічній безпеці. Організаційно-координаційний метод проявляється у створенні спільних штабів, проведенні інструктажів, розробленні алгоритмів спільних дій та узгодженні комунікаційних стратегій.

Принципи адміністративно-правового забезпечення взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України включають законність, єдність публічної влади, субординацію та координацію, пріоритет прав і свобод людини, а також відповідальність за результати управлінської діяльності. Дотримання цих принципів є особливо важливим під час масових заходів, де надмірне або необґрунтоване застосування владних повноважень може призвести до порушення прав людини та ескалації соціальної напруги.

Практика забезпечення публічної безпеки під час масових заходів в умовах воєнного стану засвідчує, що ефективність взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України значною мірою залежить від чіткості нормативного регулювання та рівня організаційної підготовки особового складу. Водночас наявні проблеми, зокрема фрагментарність підзаконного регулювання, відсутність уніфікованих стандартів взаємодії та недостатня деталізація процедур спільного реагування на кризові ситуації, знижують ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення публічної безпеки.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що адміністративно-правові засади взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України у забезпеченні публічної безпеки і порядку під час масових заходів в умовах воєнного стану є ключовим елементом системи гуманітарної безпеки. Удосконалення нормативно-правового регулювання, розвиток організаційних механізмів координації та інституціоналізація ефективних моделей взаємодії з урахуванням уроків війни мають стати важливими напрямками подальшого розвитку адміністративного права України та практики публічного управління в післявоєнний період.

Джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.01.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 30.01.2026).
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. Дата оновлення: 16.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19> (дата звернення: 30.01.2026).
4. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014. № 876-VII. Дата оновлення: 27.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/876-18> (дата звернення: 30.01.2026).
5. Про затвердження Порядку організації діяльності та взаємодії Національної гвардії з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з припинення масових заворушень: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2021. № 894. Дата оновлення: 20.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/894-2021-%D0%BF> (дата звернення: 30.01.2026).
6. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ МВС України від 10.08.2016. № 773. Дата оновлення: 10.08.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1223-16> (дата звернення: 30.01.2026).

Білик І. В.,
курсант
(Національна академія внутрішніх справ)

Братель С. Г.,
завідувач кафедри поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕВАКУАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ З ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила докорінну трансформацію функціонування системи публічної влади та актуалізувала потребу у переосмисленні традиційних адміністративно-правових механізмів забезпечення прав і свобод людини, насамперед у сфері публічної безпеки та гуманітарного захисту населення. Одним із найбільш складних і водночас соціально значущих напрямів діяльності суб'єктів публічної адміністрації в умовах воєнного стану стала евакуація населення з прифронтових територій, що безпосередньо пов'язана із реалізацією конституційного обов'язку держави щодо захисту життя та безпеки людини [1].

Евакуація населення з територій, наближених до зони активних бойових дій, має комплексний характер і поєднує у собі елементи публічної безпеки, гуманітарної політики, соціального захисту та охорони прав дитини [2]. Особливої уваги потребує евакуація дітей, зокрема тих, які перебувають у складних життєвих обставинах або позбавлені батьківського піклування, що зумовлює підвищені стандарти правового захисту з боку держави. У цьому контексті Національна поліція України виступає ключовим суб'єктом публічного адміністрування, діяльність якого спрямована на забезпечення законності, публічного порядку та координацію взаємодії між органами державної влади і громадянським суспільством [3]. Як приклад, можна навести роботу «Білих янголів» – евакуаційні групи поліції Донецької області, які здійснюють гуманітарні місії біля лінії фронту, в першу чергу евакуацію з прифронтових та окупованих територій області.

Адміністративно-правове забезпечення евакуації населення доцільно розглядати як різновид спеціального адміністративно-правового режиму, що функціонує в межах правового режиму воєнного стану [4]. Його зміст становить сукупність правових норм, адміністративно-правових відносин, принципів, форм і методів діяльності суб'єктів публічної адміністрації, спрямованих на організацію безпечного переміщення цивільного населення з територій підвищеної небезпеки, що відповідає сучасним доктринальним уявленням про адміністративне право як право публічного управління.

Нормативну основу адміністративно-правового забезпечення евакуації населення становлять положення Конституції України, які закріплюють пріоритет людини, її життя і здоров'я як найвищої соціальної цінності [1], а також норми законів України «Про правовий режим воєнного стану» [4], «Про Національну поліцію» [3], «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [5], «Про охорону дитинства» [2], підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та відомчі нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України. Саме в цій площині формується адміністративно-правовий статус Національної поліції як суб'єкта, наділеного спеціальними повноваженнями у сфері евакуаційних заходів [3].

У межах адміністративно-правових відносин, що виникають під час евакуації населення, Національна поліція України реалізує як регулятивні, так і охоронні функції публічного адміністрування. Регулятивна функція проявляється у плануванні та організації евакуаційних заходів, координації дій з іншими суб'єктами публічної адміністрації та інститутами громадянського суспільства, інформаційному забезпеченні населення. Охоронна функція полягає у забезпеченні публічної безпеки і порядку, запобіганні правопорушенням, захисті прав і законних інтересів евакуйованих осіб [3].

Методи адміністративно-правового впливу, що застосовуються Національною поліцією у процесі евакуації, характеризуються поєднанням імперативного та диспозитивного начал. Імперативний метод проявляється у виданні обов'язкових до виконання приписів, обмеженні свободи пересування в зоні бойових дій, застосуванні заходів адміністративного примусу відповідно до закону [4]. Водночас диспозитивний метод реалізується через роз'яснювальну роботу, переконання, добровільну участь

громадян та співпрацю з громадськими й волонтерськими організаціями, що має особливе значення під час евакуації дітей та інших уразливих категорій населення [2].

Принципи адміністративно-правового забезпечення евакуації населення охоплюють законність, пропорційність, пріоритет прав людини, гуманізм, взаємодію та партнерство, а також відповідальність суб'єктів публічної адміністрації за прийняті управлінські рішення. Реалізація зазначених принципів у діяльності Національної поліції України значною мірою залежить від ефективності нормативно врегульованої взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Практичний досвід евакуації населення з прифронтових територій України засвідчує, що громадські та волонтерські організації виконують важливу допоміжну функцію, зокрема у сфері логістики, психологічної підтримки, інформування населення та супроводу евакуації дітей [5]. Взаємодія Національної поліції з такими інститутами має адміністративно-правову природу, оскільки здійснюється в межах установлених законом повноважень, із дотриманням принципів публічного адміністрування та правової визначеності [3].

Разом із тим аналіз чинного нормативного регулювання та правозастосовної практики дає підстави констатувати наявність низки проблем адміністративно-правового характеру, серед яких фрагментарність правового регулювання взаємодії з громадянським суспільством, відсутність уніфікованих адміністративних процедур координації евакуаційних заходів, недостатня нормативна визначеність статусу волонтерів у зоні бойових дій. Усунення зазначених проблем потребує подальшого вдосконалення адміністративного законодавства та розвитку підзаконного нормотворення з урахуванням практики воєнного часу.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що адміністративно-правове забезпечення евакуації населення з прифронтових територій України є складним багаторівневим процесом, у якому Національна поліція України виконує системоутворюючу роль як суб'єкт публічного адміністрування. Практичний досвід взаємодії з громадянським суспільством свідчить про необхідність інституціоналізації ефективних моделей партнерства та їх належного нормативного закріплення в адміністративному законодавстві. Засвоєння зазначених уроків війни має важливе значення не лише для підвищення ефективності евакуаційних заходів, а й для подальшого розвитку адміністративного права України в умовах післявоєнного відновлення.

Джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.01.2026).
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. № 2402-III. Дата оновлення: 06.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення: 30.01.2026).
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. Дата оновлення: 16.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19> (дата звернення: 30.01.2026).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 30.01.2026).
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014. № 1706-VII. Дата оновлення: 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18> (дата звернення: 30.01.2026).

Біляцький О. С.,
старший викладач
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

Голик Б. В.,
студент
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого))

КООРДИНАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ І КРИЗОВИХ РЕГІОНАХ: ВЗАЄМОДІЯ СИЛ БЕЗПЕКИ, ГРОМАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ

Питання гуманітарної допомоги в країнах, що перебувають у стані війни, не перший рік є актуальним. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну спричинило гуманітарну кризу світового масштабу. У 2025 році майже кожен третій українець (10,8 млн осіб) потребуватиме гуманітарної підтримки [1].

Згідно з статистикою, на листопад 2025 року зареєстровала 4,4–4,6 млн внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) [1]. Таке різке зростання пов'язане з неодноразовим руйнуванням як і критичної інфраструктури та цивільних об'єктів, так і ускладнення доступу до базових послуг, хоча все це також призводить до збільшення бідності, а з цим додаткові гуманітарні потреби населення. Громадяни, особливо в прифронтових областях, стикаються з неодноразовим порушенням норм міжнародного права, а 2025 рік став одним із найсмертоносніших для мирного населення з початку війни. Конкретніше, ті, хто вижив після атак ворога, зазнають значної психологічної шкоди та перебувають у стані постійної небезпеки, а згадані вище проблеми перешкоджають поверненню ВПО до своїх домів та відбудові їх громад.

Тому, гуманітарна діяльність вимагає належної координації між силами безпеки, громадськими організаціями та релігійними спільнотами для набуття повної ефективності за цих обставин. Українська система гуманітарного реагування стикається з кризовими проблемами, і ця теза виносить проблемні точки гуманітарної координації та причини їх прояву.

Почнемо з ключової проблеми – це хаотичне та неузгоджене пересування волонтерських і гуманітарних ініціатив у небезпечних регіонах, що створює загрозу як для цивільних осіб, так і для самих надавачів допомоги. В умовах постійних обстрілів та швидкої зміни безпекової ситуації відсутність єдиного координаційного центру призводить до дублювання зусиль, порушення військових режимів безпеки та, в окремих випадках, до людських жертв.

Для вирішення поставлених проблем у складі ЗСУ створенні підрозділи цивільно-військового співробітництва (далі – ЦВС) саме для налагодження взаємодії між військовими формуваннями та цивільним середовищем. Зберігання, отримання і системне оновлення інформації про безпекову обстановку, виконання завдань, переміщення військ в районі, а також діяльність волонтерських організацій на відведених території входить в обов'язки підрозділів ЦВС. Саме це дозволяє виступати їм у ролі підґрунтя для всілякої безпеки учасників гуманітарної діяльності [2]. В теорії, така модель поведінки повинна зменшувати ризики потрапляння волонтерів під обстріли та запобігати випадковому перетину з зонами бойових дій. На практиці видно, що можливості підрозділів ЦВС використовується не повною мірою, причинами цього можна рахувати відсутність формалізованих процедур, наголошую, обов'язкової координації гуманітарних поїздок у прифронтові райони, а також всебічну недовіру до військових формувань зі сторони гуманітарних організацій.

Також гостро проявляється проблема так званої «останньої милі». Вона виступає як доставка допомоги безпосередньо до людей, які перебувають у віддалених населених пунктах поблизу лінії фронту [3]. Значну долю такої допомоги беруть на себе релігійні громади, які виступають як центри гуманітарної допомоги або ж пунктами незламності, вони поєднують у собі моральну підтримку постраждалих та неформальною логістикою речей першої необхідності. Все це знаходиться в розгалуженій мережі парафій/церкв, яка не перші десятиліття знаходиться на території громад тим самим викликаючи високий рівень довіри до них [3]. В свою чергу це допомагає їм здійснювати видачу продовольства безпосередньо «в руки» найбільш уразливим категоріям населення навіть за умов відсутності зв'язку чи електропостачання.

Також потрібно зачепити проблему відсутності згоджених процедур і єдиного підходу до координації. Наприклад, суттєвим стримувальним чинником ефективного гуманітарного реагування в умовах війни залишаються правові й адміністративні бар'єри, які ускладнюють гуманітарний доступ, що нерідко призводить до затримок допомоги на тижні, саме це є наслідком фрагментованих процедур реєстрації, надмірної паперової звітності та відсутності чітких правил доступу з різних регіонів [4].

Проблеми такого плану відображають свою тінь на деокупованих територіях, головним тут є те, що дефіцит управлінських ресурсів та зруйнована інфраструктура вимагають від держави чіткого розподілу повноважень між адміністраціями та громадськими організаціями, в ідеалі вони мають забезпечувати безпеку і координацію та знання локального контексту та прямий контакт з населенням [5]. Подоланням цих проблем на прикладі декларування державних службовців, має бути цифровізація ланки гуманітарної діяльності, перехід на декларації значно зменшить ризики корупції, а також допоможе підвищити довіру до державних органів місцевого самоврядування в суспільстві та скоротити час між ввезенням і фактичним розподілом допомоги, особливо на звільнених територіях [6].

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що ефективність надання допомоги в Україні повинно базуватися на не байдужому застосуванні окремих механізмів та здатністю швидко виправити актуальні проблеми, тим самим вибудовуючи комплексну взаємодію між всіма сторонами системи гуманітарної і волонтерської роботи. Роль сил безпеки має бути спрямована на зменшення ризиків для цивільного населення, а в поєднанні з декларуванням, такий підхід до роботи формує безпечну й адаптивну систему гуманітарного реагування, яка здатна відповідати масштабам кризи в Україні.

Джерела:

1. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). *Ukraine: Humanitarian Needs and Response Plan 2025*. 2025. 112 p. URL: www.unhcr.org (дата звернення 24.01.2026);
2. Управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України. *Доктрина «Цивільно-військове співробітництво» (СП 9-00(01).01)*. Липень 2020. 30 с. URL: sprotyvg7.com.ua (дата звернення 24.01.2026);
3. *Faith-Based Action in Ukraine: Mapping Contributions, Needs, Divides, and Growth Areas in Wartime* / developed by Dialogue in Action research team. 2025. 20 с. URL: www.danchurchaid.org (дата звернення 25.01.2026);
4. Grace, R. Understanding Humanitarian Access Obstruction During Armed Conflict. *International Studies Quarterly*. 2025. С. 1–14. URL: academic.oup.com (дата звернення 23.01.2026);
5. Чабанова-Бабак В. Link: виклики і координація гуманітарного реагування у деокупованих громадах Півдня. *Мережа правового розвитку*. 2025. URL: link.ldn.org.ua/ah-pivdnya/ (дата звернення 25.01.2026);
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 220 «Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2022-%D0%BF/en/ed20221101#Text> (дата звернення 25.01.2026).

Богучарова О. І.,
професор кафедри психології, соціології та педагогіки,
доктор психологічних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Сень Є. О.,
здобувачка вищої освіти
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ НА МОТИВАЦІЮ ДО НАВЧАННЯ У КУРСАНТІВ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Одним з актуальних завдань удосконалення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану є дослідження мотиваційного профілю курсантів як майбутніх працівників поліції, що дозволяє оцінити готовність особистості до ефективного виконання професійних завдань. Особливої уваги потребує аналіз мотиваційної готовності курсантів – внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які, як правило, зазнали значних негативних емоційних переживань на тимчасово окупованих територіях, з яких вони були змушені виїхати, та набули травматичний досвід, що, звісно заважатиме їх кар'єрному просуванню в складних умовах службової поліцейської діяльності [1]. Відомо, що виконання професійних обов'язків поліцейськими, ефективна службова діяльність вимагають дисциплінованості, зосередженості, відданості справі, вмінь, попри емоційне негативні переживання, травматичний досвід, бути налаштованими до успішної професійної соціалізації. Тому мотивація курсантської молоді ВПО становить не лише науковий інтерес, а й має неабияку прикладну складову. І оскільки травматичний досвід війни та вимушене переміщення може суттєво впливати на навчальну активність та професійну спрямованість курсантів під час проходження навчання у закладах вищої освіти МВС з специфічними умовами, тому було проведено дослідження з тим, щоб з'ясувати, якою мірою курсантська молодь з статусом ВПО здатна відповідати високим стандартам поліцейської служби в сучасних умовах правового режиму воєнного стану. Мета даного дослідження – визначити особливості навчальної, виконавчої (службової) мотивації курсантів ВПО та, ймовірно, специфічні чинники, що впливають на формування їхнього мотиваційного профілю. Для діагностики було використано комплекс методик в українській адаптації: оцінки рівня домагань В. Гербачевського, опитувальник 16 PF Кеттелла, диференціально-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. Клімова. Застосовано кореляційний, факторний аналіз, коефіцієнт Пірсона, t-критерій Стюдента відповідно.

У дослідженні було встановлено: у високомотивованих курсантів ВПО більш розвинені пізнавальний та внутрішній мотиви, мотив самоповаги та спрямованість на результат; низькомотивовані курсанти ВПО, навпроти, – частіше мають мотив зміни діяльності та мотив уникнення; притому ініціативність є статистично значущою характеристикою високомотивованих курсантів ВПО, а службова мотивація прямо корелює з навчальною успішністю (усі кореляції на рівні $p \leq 0,01$).

Дослідження психологічних характеристик курсантів ВПО показують, що високий рівень навчальної мотивації та мотивації досягнень пов'язаний з активним пошуком шляхів самореалізації, впевненістю у власній ефективності, рішучістю у складних ситуаціях, наполегливістю в досягненні мети та здатністю працювати, попри стресові навантаження [2]. Такі курсанти демонструють задоволення від виконання складних завдань, вміють долати перешкоди та успішно інтегрують знання і навички у професійну діяльність, що безпосередньо впливає на навчальну успішність і формування компетентного працівника поліції. Курсанти ВПО водночас мають високий ризик розвитку психоемоційних розладів, таких як підвищена тривожність, депресивні прояви та емоційна нестійкість, що негативно впливає на концентрацію їх уваги на виконанні службових завдань, здатності до самостійного навчання та активну участь у професійних навчальних тренінгах [3].

Травматичний досвід, як свідчать результати нашого дослідження, призводить до зниження самооцінки, страху невдачі та зменшення внутрішньої мотивації до навчання у курсантів ВПО, у порівнянні з звичайними курсантами (відмінності достовірні на рівні $p \leq 0,01$). Результати теоретичних досліджень доводять про прямий зв'язок між рівнем навчальної мотивації та навчальною успішністю. Наші дані щодо мотиваційної сфери особистості курсантів ВПО підтвердили: високомотивовані курсанти демонструють вищі результати у засвоєнні професійно важливих знань та навичок, службовій дисциплінарній

діяльності, ніж середньо мотивовані, у яких ці результати – помірні, та ніж низько мотивовані, у яких зафіксовано знижену ефективність навчання та коливання самооцінки залежно від навчальної/службової дисциплінарної діяльності. Притому «розриви» між різними групами курсантів ВПО значущі. Водночас курсанти поза статусом ВПО мають менші «розриви» між даними високо-, середньо-, низькомотивованих (відмінності достовірні на рівні $p \leq 0,05$).

Зважаючи на ці дані, ми припустили, що у курсантів ВПО ці «розриви» є вищими через негативний вплив травматичного досвіду, що зумовлює необхідність упровадження спеціальних психолого-педагогічних заходів в опануванні та впоранні з негативним травматичним досвідом. Наше припущення підтвердилося на рівні 0,05 статистичної достовірності.

У підсумку було зроблено висновки: для підвищення мотивації до навчання курсантів ВПО важливими є систематична діагностика мотиваційного профілю, індивідуальна та групова психологічна підтримка, тренінги зі стрес-менеджменту, наставництво. Щодо адаптації навчального процесу у впоранні з негативними психоемоційними станами та травматичним досвідом тут потрібна інтеграція теоретичних знань та практичних завдань по трансформації освітнього й службового процесів у вищих закладах освіти з специфічними умовами навчання у більш гуманістично орієнтовані з збереженням суворості дотримання правил несення поліцейської служби. Зокрема, у цьому напрямку трансформації освітнього й службового процесів доцільно використання таких методик, що сприяють формуванню психологічної стійкості, резильєнтності, підвищенню навчальної та службової мотивації, зменшенню негативного впливу травматичного досвіду на розвиток професійної компетентності та службової кар'єри майбутніх поліцейських. У результаті цілеспрямованої роботи підготовка курсантів ВПО до «тягот» поліцейської служби значно полегшиться. Особливо це допоможе адаптуватися до складних і непередбачуваних умов професійної діяльності тим курсантам ВПО, у яких вже на етапі професійного навчання буде розвинуті якості, що пов'язані з стимулюванням професійної активності, виконанням службових обов'язків на підставі внутрішньої мотивації, а не завдяки зовнішнім покаранням.

Таким чином, вплив травматичного досвіду на мотивацію курсантів – внутрішньо переміщених осіб – є значним, оскільки їх невміння опановувати негативні психоемоційні стани й досвід знижує навчальну активність, підвищує тривожність та зменшує ефективність внутрішньої мотивації у освоєнні професійних знань ВПО. Попри такі результати, наші дані підтвердили, що системна діагностика мотивації, психологічна підтримка курсантів ВПО та адаптивні гуманістично орієнтовані педагогічні методи, застосовані в навчальному/службовому процесі, дозволяють мінімізувати негативні наслідки травматичного досвіду та стимулювати навчальну і професійну мотивацію, що є ключовим для формування компетентного та психологічно стійкого майбутнього працівника поліції в умовах воєнного та соціального стресу.

Джерела:

1. Головань М. М. Мотивація курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах в умовах воєнного часу. *Військова педагогіка*. 2023. № 1. С. 44–50.
2. Романенко О. Теоретичні основи вивчення мотивації правоохоронної діяльності. *Юридична психологія*. 2025. Т. 2, № 37. С. 42–49. URL: <https://doi.org/10.33270/03253702.5> (дата звернення: 26.01.2026).
3. Теркулова І. В., Литвиненко О., Миколенко Н. В. Психологічні прояви стресу, депресії та тривоги у внутрішньопереміщених осіб. *Слобожанський науковий вісник. Сер: Психологія*. 2025. № 2. С. 162–168. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/psy/article/view/896/846> (дата звернення: 26.01.2026).

Богучарова О. І.,
професор кафедри психології, соціології та педагогіки,
доктор психологічних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Тиненик Я. О.,
здобувачка вищої освіти
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ У ВІДНОВЛЕННІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З МОРАЛЬНОЮ ТРАВМОЮ ТА ПРОФЕСІЙНИМ ВИГОРАННЯМ

Сучасні умови професійної діяльності поліцейських в Україні характеризуються високим рівнем психоемоційного навантаження, що зумовлено як специфікою правоохоронної служби, так і тривалим впливом воєнних подій на російсько-українському фронті. Поліцейські дедалі частіше стикаються з наслідками бойового стресу, посттравматичного синдрому (ПТСР), хронічного стресу, синдрому професійного вигорання та морального травмування. У цьому контексті зростає роль психологів, які допомагають у відновленні психічного/ментального здоров'я працівників поліції, посиленні їхньої професійної стійкості та здатності поліцейських ефективно виконувати свої службові обов'язки.

Розглядаючи відновлення ментального здоров'я поліцейських в умовах правового режиму воєнного стану, зауважимо, що одним з важливих викликів для психологів є необхідність урахування в психологічній допомозі правоохоронцям подвійної професійної ідентичності поліцейських, які брали або активну участь у бойових діях в складі підрозділів Особливого призначення, або були змушені тривалий час нести чергування на блок-постах в зоні розгортання активних бойових дій, на відміну від тих поліцейських, які виконують свої службові обов'язки на відстані від зони бойових дій – в «тилу» в містах і селищах. Поєднання ролей правоохоронця й військовослужбовця у таких випадках зумовлює специфічний характер травматичного досвіду поліцейських-воїнів, що ускладнює процес їх реабілітації, заважає швидкій реадaptaції до умов звичайної служби під час захисту публічного порядку чи у боротьбі з злочинністю. Перш за все у таких випадках психологи мають допомогти поліцейським інтегрувати їх минулий травматичний досвід у цілісну структуру особистості – їхню професійну ідентичність, не знижуючи при цьому рівень службової мотивації та професійної, адекватної рівню загроз, відповідальності в умовах воєнного часу.

У зв'язку з зазначеним професійне вигорання (ПВ) поліцейських, які мають бойовий досвід, і тих, хто працює в «тилу» (звісно, за метафорою, бо будь-де поліцейські не застраховані від обстрілів, «прильотів» тощо), по-різному впливає на особистість поліцейських та провокує менш обтяжливий/більш обтяжливий перебіг прояву негативних наслідків ПВ. Головне притому встановлено, що якраз бойовий досвід виконує буферну функцію в службовій діяльності, частково нейтралізуючи негативний вплив вигорання на регуляційні, мотиваційні та соціальні компоненти професійної стійкості й можливості відновлення (резильєнтність) психічного/ментального здоров'я відповідно [1]. Проте, навіть такі позитивні дослідницькі дані, тим не менш вимагають від психологів застосування різних тактик психологічної роботи в сфері допомоги в службовій правоохоронній діяльності, більш розмаїтий арсенал психотехнологій, що водночас підвищує градус напруження у стосунках з різними групами поліцейських. Тобто профілактика професійного вигорання залишається значним викликом, яку психологи мають реалізовувати як на її первинному, так і вторинному рівнях через психоедукаційні заходи, тренінги, психодіагностику та психокорекцію. Звичайно професійне вигорання розглядається як багатомірний синдром, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію, редукцію особистих досягнень та зниження відчуття професійної ефективності поліцейських [3]. За умов війни ризик професійного вигорання суттєво зростає через низку обставин: ненормований робочий час, постійна небезпека, загрози життя й здоров'я та відповідальність за життя інших, обмежені ресурси відновлення; а на лінії бойового зіткнення (ЛБЗ) ці обставини інші – бойові травми, симптоми ПТСР, відсутність ротації тощо.

Факти морального травмування також не рідкість в поліцейській діяльності. Моральні травми та симптоми моральної шкоди психологи кваліфікують як прояви трансгресії [2; 4]. Це ті специфічні переживання й особливості поведінки поліцейських в умовах воєнного стану та в ході бойових дій, які пов'язані з морально шкідливим досвідом (або трансгресивними діями), як-от: «вчинення, нездатність запобігти, споглядання або дізнання про дії, які глибоко порушують моральні переконання та очіку-

вання» [4, с. 10]. Синдром моральної травми, як правило, складається із симптомів ПТСР таких, як нав'язливі спогади, емоційне заціпеніння, уникнення, разом із побічними ефектами ПТСР, – деморалізацією, самотравмуванням та самоушкодженням [2; 4; 5]. Механізм виникнення моральних травм – трансгресій понад усе провокується й «запускається»: спогляданням фруструючих тривожних наслідків війни, дістресів, пов'язаних із загальними аспектами поліцейської служби. Так, зокрема, вважається, що моральна травма (шкода) є наслідком надзвичайних за своєю жорстокістю насильницьких подій під час війни, таких як масове вбивство цивільних осіб, нездатність запобігти особливо тяжких злочинів, звірств й садистських вбивств в «тилу» й на ЛБЗ, або відрядження для виконання особливого складного бойового завдання у смертельно небезпечні райони театру бойових дій [5].

Моральні травми поліцейських формуються також й унаслідок переживання подій, що суперечать особистим цінностям і професійним нормам: необхідність застосування летальної сили, втрата побратимів, випадки жорстокої зради або неетична поведінка керівництва. Такі переживання часто супроводжуються почуттям провини, сорому, втратою довіри, знецінення сенсу професійної поліцейської діяльності. У поєднанні з тривалим професійним стресом це створює додаткове підґрунтя для розвитку емоційного виснаження та вигорання, морального травмування, вторинної травматизації, депресій. Складність надання психологічної допомоги для психологів у таких випадках пояснюється тим, що моральні травми поліцейських є поєднаними травмам («сочетанними») та входять до складу політравмівних множинних ушкоджень: фізичних – черепно-мозкові травми, важкі травми обличчя, ампутації; психічних – ПТСР, духовних тощо [2]. Звідти зцілення моральної травми – довготривалий процес одужання.

Отже, одним із ключових викликів для психологів є своєчасна діагностика симптомів професійного вигорання й морального травмування як тих поліцейських, які мають бойовий досвід, так і тих, хто працює в «тилу». Та, на жаль, цьому заважає той факт, що професійна поліцейська культура часто орієнтована на витривалість і стриманість особи службовців-правоохоронців, що ускладнює відкриту комунікацію травмованих, вигорілих осіб з фахівцем щодо з'ясування їхніх психологічних труднощів. Цей культурний тренд, ґрунтується на установках і стереотипах маскулінності й, звісно, сприяє стигматизації тих поліцейських, хто звертається по психологічну допомогу. Очевидно фахова робота з установками і стереотипами в середовищі поліцейських потребує від психологів особливої уваги, додаткових заходів, поряд з використанням психотехнік, етично вивірених і науково обґрунтованих делікатних консультацій, а також традиційних методів психодіагностики, психоедукації та реабілітації.

Тому за умов обмежених ресурсів та високої потреби поліцейських в підтримці психологам стає більш складно створити відповідну організацію психологічної допомоги, реабілітації, супроводу. Тобто психологи змушені поєднувати профілактичну, діагностичну, корекційну та реабілітаційну роботу, адаптуючи сучасні зіцлювальні техніки й психотерапевтичні оздоровлювальні технології до специфіки служби в поліції. Сьогодні у практичній роботі з поліцейськими найбільш ефективними визнаються міждисциплінарні комплексні підходи, що поєднують консультативні заходи з фасилітацією моральних страждань й травм або в межах службової діяльності працівників поліції використовуються нескладні психотерапевтичні техніки з експозиційними методами, техніками саморегуляції та фахову роботу з ресурсами особистості. Окрему увагу психологи мають приділяти розвитку ресурсного потенціалу поліцейських, оскільки активація духовно-ціннісних, мотиваційних, фізичних, соціальних і регуляторних ресурсів сприятиме зниженню рівня психоемоційного виснаження та підвищенню стресостійкості поліцейських. Важливою умовою ефективної допомоги також є залучення близького соціального оточення – колег, керівництва, сім'ї поліцейських та сприятливий психологічний клімат в службовому колективі. Ефективність усіх вищезазначених заходів значною мірою залежить від організаційної підтримки з боку поліцейського керівництва, а поряд з тим дотриманням психологів принципів конфіденційності, добровільності та безперервності психологічного супроводу поліцейських.

Отже, сучасні виклики для психологів у роботі з поліцейськими з моральними травмами та професійним вигоранням вимагають системного, міждисциплінарного та гуманітарно-гуманістичного підходу. Тільки тоді комплексна психологічна допомога сприятиме не лише збереженню психічного, ментального здоров'я правоохоронців, а й підвищенню ефективності функціонування Національної поліції України в умовах сучасних соціально-політичних і воєнних викликів.

Джерела:

1. Большакова А. Дубінін Д. Зайцева О. Вплив професійного вигорання на процесуальну резильєнтність поліцейських. *Ментальне здоров'я*. 2025. 12. С. 29-37 DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2025-4.5>
2. Гордовська Т. І. Конструкт моральної травми та його концептуальний зміст. *Науковий вісник ХДУ Сер. Психологічні науки*. 2021. № 4. С. 7–16 DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-4-1>

3. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В., Перепелиця А. В. Особливості синдрому емоційного вигорання у працівників Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (сер. психологічна)*. 2018. № 2. С. 57–71.

4. Drescher K., Foy D., Kelly C., Leshner A., Schutz K., & Litz B. An exploration of the viability and usefulness of the construct of moral injury in war veterans. *Traumatology*, 17, 2011. 8-13. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1534765610395615>

5. Frankfurt S., & Frazier P. A Review of researches on moral injury in combat veterans. *Military Psychology*. 2016. V. 28 (5). 318-330. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/mil0000132>

Бойчук Ю. М.,
судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних,
телекомунікаційних досліджень та досліджень
у сфері інформаційних технологій
(Львівський науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України)

Біндас Р. Р.,
старший судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних,
телекомунікаційних досліджень та досліджень
у сфері інформаційних технологій
(Львівський науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України)

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛADOVA ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Для глобального середовища безпеки і міжнародних відносин сьогодні характерне дедалі активніше застосування гібридних форм протистояння, які поєднують класичні військові дії та немілітарні атаки (економічні, інформаційні, психологічні, кібернетичні тощо) спрямовані на цивільне населення як найбільш стратегічно важливу і найбільш вразливу складову частину держави. В таких умовах психологічний та інформаційний вплив на масову свідомість вважається одним з найдієвіших інструментів досягнення тактичних і стратегічних цілей без прямого застосування збройних сил, оскільки дозволяє агресору досягати значних результатів при мінімальних витратах ресурсів.

У зазначеному контексті дезінформація стає багатовекторною системою навмисного спотворення окремих фактів і формування альтернативної, штучно створеної картини реальності, яка спроможна поступово змінювати суспільні настрої, впливати на управлінські та політичні рішення, підривати довіру до інститутів держави, сил безпеки і оборони, засобів масової інформації (ЗМІ), знижувати рівень психологічної стійкості цивільного населення і його здатність до об'єднаних дій.

Проблема протидії дезінформації актуальна, оскільки цивільне населення, на відміну від працівників військових і спеціальних структур, як правило не підготовлене до належного сприйняття та критичного аналізу інформаційного і психологічного впливу: цивільні особливо вразливі до маніпуляцій нав'язування (панічних настроїв, нав'язування страху, почуття безнадійності, зневіри у власній державі тощо) та соціальної апатії. Тому протидія дезінформації є не окремим, ізольованим напрямом успішної інформаційної політики, а невід'ємною складовою системи психологічної та інформаційної безпеки держави, яка спрямована на збереження внутрішньої стабільності суспільства, захист національних інтересів і забезпечення сталого функціонування демократичних інститутів у кризових умовах.

Тому доцільно розглянути основні чинники формування протидії дезінформації серед цивільного населення України: дослідження дезінформації як інструмента інформаційно-психологічної дії та її впливу на психологічну безпеку цивільних; розробку нормативно-правових засад протидії дезінформації; впровадження результатів успішної вітчизняної та зарубіжної практики протидії дезінформації та пошук шляхів підвищення ефективності цієї протидії.

У сучасній науці та практиці дезінформацією вважають цілеспрямоване і заздалегідь сплановане поширення неправдивої, спотвореної або вибірково поданої інформації з метою введення в оману широких верств населення та формування бажаних для суб'єкта впливу моделей сприйняття, оцінювання та поведінки. На відміну від випадкових помилок, огріхів журналістів, суб'єктивних трактувань подій тощо, дезінформація має організований характер, базується на аналізі цільової аудиторії (психологічному соціальному, культурному) та активно використовує механізми когнітивних спотворень. Основні психологічні механізми кампаній дезінформації: апеляція до страху і почуття загрози; експлуатація соціальних стереотипів, історичних травм і колективної пам'яті; використання емоційно забарвлених образів; нав'язування бінарного мислення за принципом «свій – чужий». У масовій свідомості це формує спрощені та поляризовані уявлення про складні суспільні процеси і значно полегшує маніпулювання громадською думкою. Особливості сучасних кампаній дезінформації (багатоканальність і адаптивність) проявляються у використанні традиційних ЗМІ, соціальних мереж, месенджерів, відеохостингів, блогерських платформ і ресурсів псевдоновин, які імітують легітимні джерела інформації. Внаслідок цього цивільне населення отримує надлишок суперечливої, фрагментарної інформації, що ускладнює

процес відокремлення правдивих повідомлень від маніпулятивних, створює ефект інформаційного перервання, зменшує довіру до будь-яких джерел інформації загалом тощо.

Основою психологічної безпеки цивільного населення є здатність кожної людини адекватно оцінювати реальність, зберігати емоційну рівновагу, ухвалювати раціональні рішення в умовах невизначеності, ризику й кризових ситуацій. Поширення дезінформації у масовому інфопросторі цілеспрямовано підриває ці здатності, сприяє формуванню стійкої тривоги, безпорадності, страху, хронічного стресу тощо. Наслідками систематичного впливу дезінформації є: зростання масових панічних реакцій, поширення чуток і теорій конспірології, зменшення рівня соціальної довіри, радикалізація окремих груп населення (або формування апатії, байдужості до суспільно значущих подій). Особливу загрозу поширення дезінформації несе у час надзвичайних ситуацій, збройних конфліктів, масштабних соціально-політичних криз, коли цивільне населення перебуває у стані підвищеної емоційної вразливості, схильне до некритичного сприйняття інформації. У таких умовах дезінформаційні повідомлення можуть провокувати деструктивну поведінку – масову міграцію, саботаж рішень влади, недовіру до офіційних джерел, ігнорування рекомендацій безпеки, внутрішні конфлікти у громадах тощо, що в сукупності створює великі загрози національній та суспільній безпеці.

В Україні питання протидії дезінформації регулює система стратегічних нормативно-правових актів: Закон України «Про національну безпеку України», Доктрина інформаційної безпеки України, документи у сфері стратегічних комунікацій, кібербезпеки та інформаційної політики. У цих актах дезінформація прямо чи опосередковано визначена як одна з основних загроз національній безпеці, яка потребує системного, міжвідомчого, скоординованого реагування держави. Особливістю протидії дезінформації є необхідність дотримання балансу в умовній системі «забезпечення інформаційної безпеки – збереження конституційних гарантій свободи слова і доступу до інформації». Тому переважають не репресивні заходи, а освітні й комунікаційні механізми протидії дезінформації, які передбачають розвиток стратегічних комунікацій, підвищення прозорості діяльності влади, активне залучення громад до формування стійкого інформаційного середовища тощо.

Основний досвід України у протидії дезінформації сформувався в умовах постійного зовнішнього інформаційного тиску та збройної агресії. Це сприяло створенню спеціалізованих держструктур, центрів аналітики і стратегічних комунікацій, ініціатив громад, які спрямовані на моніторинг інформаційного простору, виявлення фейкових повідомлень, спростування наративів ворогів. При цьому важливу роль відіграють незалежні фактчекінгові платформи, волонтерські проекти, програми з медіаосвіти, орієнтовані на різні вікові та соціальні групи населення. Зарубіжний досвід (країн ЄС, Північної Європи, НАТО) передбачає комплексний підхід до протидії дезінформації, який поєднує нормативне регулювання, стратегічні комунікації, міжвідомчу координацію, системну роботу з підвищення інформаційної та психологічної стійкості населення, співпрацю з цифровими платформами. Прикладом такої діяльності є Європейська служба зовнішніх дій та Центр передового досвіду НАТО зі стратегічних комунікацій та національних програм медіаграмотності.

Підвищення ефективності протидії дезінформації серед цивільного населення потребує впровадження системи довгострокових освітніх програм, які спрямовані на розвиток критичного мислення, навичок перевірки інформації та усвідомленого використання цифрових медіа. Тому важливе об'єднання медіаграмотності з формальною і неформальною освітою та проведення інформаційно-просвітницьких кампаній для дорослих. Не менш важливе удосконалення комунікаційної політики держави, яка має ґрунтуватися на принципах відкритості, своєчасності, послідовності та зрозумілості повідомлень з метою зменшення простору для поширення чуток і маніпуляцій. Комплексне поєднання інформаційних, психологічних і правових заходів створює умови для формування стійкого та безпечного інформаційного середовища.

Отже, протидія дезінформації серед цивільного населення – це багатовекторне довгострокове завдання, яке потребує об'єднання зусиль держави, інститутів громадянського суспільства, наукової спільноти та міжнародних партнерів. Поєднання правових, інформаційних, освітніх та психологічних механізмів спроможне забезпечити потрібний рівень психологічної та інформаційної безпеки, підвищити стійкість суспільства до зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз, зберегти демократичний розвиток держави в умовах сучасних викликів і соціальну стабільність.

Джерела:

1. Про національну безпеку України. Закон України. Документ 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 20.01.2026).
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указо Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення 21.01.2026).

3. Почепцов Г. Г. Інформаційні війни. Київ: Ніка-Центр, 2015.
4. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України. Київ: КНТ, 2018.
5. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework. Council of Europe, 2017.
6. NATO. Strategic Communications and Countering Disinformation. Brussels, 2020.
7. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. Paris, 2021.

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК КАТАЛІЗАТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ, КОМУНІКАЦІЙНОЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Війна в Україні, що розпочалася після повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році, стала не лише важливою сторінкою в історії безпеки Європи XXI століття, але й провідним дослідницьким полем для реформування нових теоретичних і прикладних моделей сучасного збройного конфлікту. Вона також переосмислила наукові концепції війни, характер держави, необхідність соціальної стійкості, стратегічних комунікацій, розвідки, військової медицини та інституційних змін. У науковій літературі все частіше зазначається, що російсько-український конфлікт поєднує елементи високої інтенсивності міждержавного конфлікту з елементами гібридної, інформаційної та технологічно насиченої війни, що вимагає нових способів узагальнення висновків і критичного аналізу невивчених уроків. Практики та рішення, розроблені під час війни, тепер є частиною систематичного вивчення, навіть у рецензованій науковій літературі, що дозволяє перейти від опису до узагальненого аналітичного висновку: ці практики та рішення давно вивчаються в систематичних дослідженнях.

Згідно з одним із ключових встановлених висновків, зростає роль розвідувально-аналітичних структур у захисті стратегічної здатності держави адаптуватися до війни. Ці дослідження підкреслюють, що розвідувальні процеси сучасного світу в контексті війни в Україні ілюструють необхідність створення рамок у реальному часі для швидкої інтеграції інформації в процеси прийняття рішень і планування стратегії, підкреслюючи, що ефективність реагування на загрози залежить не лише від наявності інформації, але й від її швидкого засвоєння в процесі прийняття рішень або стратегії. Особливо професійні публікації також зазначають, що ранні фази повномасштабної війни довели життєво важливу роль синергії між національною розвідкою, відкритими джерелами інформації та міжнародними обмінами даними. Ця інтеграція є частиною нової моделі розвідувальної культури – більш відкритої, мережевої та аналітично орієнтованої, ніж її попередниця закритих систем. Проте, як зазначають дослідники, невивченим уроком залишається інституційна консолідація механізмів для безперервного аналітичного навчання, оскільки військові висновки не завжди одразу перетворюються на доктринальні зміни [4, с. 7–18].

Війна в Україні також суттєво змінила ставлення до ролі стратегічних комунікацій у плануванні оборони. Наукові дослідження однозначно показали, що комунікація у воєнний час більше не є допоміжною стратегією, а стає незалежним стратегічним активом. Як показує досвід України, коли комунікація є узгодженою, ціннісно насиченою та емоційно переконливою, ми можемо створити підтримку, довіру та коаліції солідарності з довгостроковим впливом як на міжнародному, так і на національному рівні. У цьому контексті вчені аналізують медіатизацію війни, в якій інформаційний вимір грає на полі бою і стає полем власного зіткнення, де змагаються історії легітимності, моральної правоти та наративи історичної інтерпретації. Також підкреслюється, що невивченим уроком залишається систематична оцінка ефективності стратегічних комунікацій: відсутність універсальних мір впливу, перевіреної верифікації довіри аудиторії, довгострокової стійкості інформаційних ефектів є ризиком переоцінки короткострокових комунікаційних перемог – або ж вони не будуть [3].

Інший напрямок, у якому можна досягти більш загальних висновків, полягає в переосмисленні природи військової медицини та домедичної допомоги як організаційних механізмів у великомасштабній війні. Рецензовані медичні дослідження на основі українського досвіду показують, що виживання поранених залежить від швидкості реагування, стандартизації процедури контролю пошкоджень та належної підготовки персоналу на першому етапі евакуації. Український досвід показав, що інтеграція бойового досвіду з клінічними протоколами значно знижує летальність, але також виявила інституційні слабкості – непослідовну підготовку, нерівномірні ресурси та логістичні недоліки. Не розглянуто в цьому світлі, ми все ще вчимося, проте, важливості повної інституціоналізації досвіду, набутого в бою, у підготовці медсестер – як у межах, так і за межами національних та міжнародних стандартів, навіть якщо деякі з них ще не були нормативно розроблені, але все ще є практичною, а не нормативною парадигмою [1, с. 17–29].

Одним із тривалих наслідків війни також стало відродження парадигм щодо організаційного навчання у збройних силах та архітектурах безпеки. Український військовий досвід, як зазначають дослідники, демонструє швидку тактичну та оперативну адаптацію, виникнення горизонтальних мереж прийняття рішень та зростаючу роль ініціативи на нижчих рівнях управління. Ця модель відрізняється від жорстко централізованих структур і мережевої структури, в якій зворотний зв'язок з поля бою швидко спричиняє зміни в практиці. Тим часом наукова література виявила, що, навіть якщо є тверді емпіричні докази того, що більш гнучкі моделі були б ефективними, невивченим посланням для багатьох держав є відмова від реформування їхніх інституційних культур.

Ключова частина наукових узагальнень стосується соціальної та інституційної стійкості. Дослідження функціонування освітніх та наукових установ у контексті війни показують, що університетське середовище в Україні стало осередком формування суспільної стійкості. Академічні спільноти не лише зберегли освітній процес, але й застосували його в умовах небезпеки, переміщення та обмеження ресурсів. Це вказує на те, що інституційна стійкість залежить не лише від матеріальних ресурсів, але й охоплює культурні якості – довіру, самоорганізацію, академічну солідарність та готовність у цифрових формах. Водночас невивченим уроком для міжнародної освітньої політики є недостатній розвиток універсальних кризових моделей для функціонування вищої освіти в умовах тривалих військових загроз [2].

У цьому ширшому контексті безпеки війна в Україні змусила наукову спільноту переосмислити європейську та трансатлантичну безпеку через призму міжнародних відносин. Аналітичні статті підкреслюють, що конфлікт виявив обмеження попередніх концепцій стримування, темпи мобілізаційних механізмів та перспективи оборонно-промислових комплексів у протистоянні затяжній війні. Ми визнали, що тривала війна з високим ризиком вимагала технологічних, промислових та кадрових потужностей, а також легітимності оборонної політики. Наприклад, один невивчений урок цієї епохи: повільність у стратегічній реструктуризації багатьох інституцій безпеки полягає в тому, що стратегічна реорганізація займає більше часу, ніж очікувалося, щоб реагувати на темпи, що належать до зміни безпекового середовища [5, с. 107–122].

Таким чином, наукове пояснення війни в Україні дозволяє зробити подвійний висновок. З одного боку, ми вже мали можливість переконатися, що велика кількість вивчених уроків вже була практикована – у сфері розвідки, стратегічних комунікацій, військової медицини, організаційного навчання та інституційної стійкості. Проте багато з цих уроків ще не були перетворені на формалізовані інституційні принципи, доктринальні реформи та тривалі політики. Це саме різниця між вивченим досвідом і систематичним підкріпленням, що надає ексклюзивну модель невивчених уроків сучасної війни. Майбутні дослідження можуть зосередитися на порівняльному аналізі того, як військові уроки були прийняті в інших національних системах безпеки, розробці кількісних показників ефективності стратегічної стійкості та створенні міждисциплінарних моделей для прогнозування конфліктів нового покоління.

Джерела:

1. Лебеденко А., Семененко О., Смілянський О., та ін. Перспективна модель комплектування та проходження військової служби за контрактом у Збройних Силах України в умовах війни: альтернатива примусовій мобілізації. *Міжнародний науковий журнал «Military Science»*. 2024. Т. 2. № 3. С. 6–20. <https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.3.01>
2. Błaszczuk M., Kovalisko N., Pieńkowski P. et al. Coping with adversity: mechanisms of resilience in Ukrainian universities during the russian-Ukrainian War – a perspective from Lviv University students. *Higher Education*. 2025. <https://doi.org/10.1007/s10734-025-01506-z>
3. Nilsson P.-E., Ekman I. “Be Brave Like Ukraine”: Strategic communication and the mediatization of war. *National Security and the Future*. 2024. Vol. 25. Iss. 1. <https://doi.org/10.37458/nstf.25.1.2>
4. Shpiro S. Intelligence and the Ukraine war: early lessons and research roadmap. *National Security and the Future*. 2023. Vol. 24. Iss. 1. P. 7–18. <https://doi.org/10.37458/nstf.24.1.1>
5. Vilkova D. Russian-Ukrainian war: lessons for NATO and Europe as of 2025. *National Security and the Future*. 2025. Vol. 26. Iss. 2. P. 107–122. <https://doi.org/10.37458/nstf.26.2.3>

**PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF VETERANS
OF THE SECURITY AND DEFENSE FORCES OF UKRAINE
AS A COMPONENT OF HUMANITARIAN SECURITY**

The full-scale war in Ukraine has intensified the issue of comprehensive support for military personnel after their return from combat zones. One of the key components of such support is the psychological rehabilitation of veterans, which is directly related to the restoration of their mental health, social activity, and ability to reintegrate into civilian life fully. Within the state's humanitarian security system, this area acquires strategic importance, as it affects not only an individual's well-being but also the social stability of society as a whole.

Participation in combat operations is accompanied by prolonged exposure to extreme stress, which leads to a high risk of developing post-traumatic stress disorder, depressive and anxiety states, and psychosomatic disorders. Researchers note that the consequences of combat-related psychological trauma often have a delayed nature and manifest after a servicemember returns to peaceful life, complicating social adaptation, professional activity, and interpersonal relationships [1, pp. 102–103].

Psychological rehabilitation should not be limited to one-time psychotherapeutic interventions, as the psycho-emotional consequences of war are chronic in many veterans. Modern approaches to the psychological rehabilitation of veterans are based on the principle of comprehensiveness, which involves a combination of psychotherapeutic, socio-psychological, and psychoeducational measures.

Effective assistance is impossible without considering the individual experience of trauma, the personal resources of the servicemember, and the characteristics of their social environment. Socio-psychological practices aimed at strengthening internal personal resources and forming adaptive behavioural styles prove effective in working with veterans, as they contribute not only to symptom reduction but also to restoring control over one's own life.

In this context, a trauma-informed approach is particularly significant, focusing on creating a safe therapeutic environment, restoring a sense of control, and gradually processing traumatic experiences. This approach is considered critically important for successful psychotherapy with veterans, as it ensures respect for their experiences and strengthens internal motivation for change.

Individual psychotherapy is aimed at reducing the intensity of traumatic memories and developing emotional self-regulation skills. Research emphasises the effectiveness of cognitive behavioural therapy, which helps veterans identify automatic, destructive beliefs related to traumatic events, analyse them, and replace them with constructive ones, thereby improving their emotional state and facilitating gradual social adaptation [2, p. 230].

An important component of individual rehabilitation work is also the development of conscious self-regulation skills and the restoration of body–emotional balance. Veterans often retain an increased level of physiological tension even in safe conditions, which manifests in sleep disturbances, hypervigilance, and difficulty relaxing. The use of breathing techniques, muscle relaxation methods, positive thinking techniques, and meditative practices helps reduce anxiety levels and restore a sense of control over one's condition [3, pp. 120–121].

In addition, the development of self-observation skills helps veterans better recognise their own triggers and apply stress-coping strategies promptly. This approach reduces the risk of emotional outbursts, aggressive reactions, and social isolation, which is important for maintaining stable functioning in everyday life [3, p. 117].

Alongside individual work, group forms of psychological support play a significant role. Participation in therapeutic groups creates conditions for the exchange of experience among veterans, reduces feelings of isolation, and fosters a sense of belonging. Group interaction helps normalise emotional reactions and increases motivation to undergo rehabilitation.

Group programs also create conditions for forming a new social identity of the veteran beyond the military role. In a safe group environment, participants gradually learn to integrate combat experience into their life stories without the dominance of traumatic memories.

In addition to the therapeutic effect, group interaction often becomes a source of informal social support that continues beyond rehabilitation programs. The formation of horizontal connections among veterans

contributes to the development of mutual aid communities that perform a compensatory function in conditions of insufficient availability of professional services [3, p. 119].

An important component of psychological rehabilitation is work with the veteran's family. The return of a servicemember home is often accompanied by communication difficulties, emotional distance, increased irritability, and conflict. Family counselling is aimed at restoring trust, developing constructive interaction skills, and creating a supportive environment that promotes the veteran's psychological recovery. Involving the family in the rehabilitation process significantly increases its effectiveness and contributes to long-term stabilisation of the psycho-emotional state.

Special attention should be paid to the psychoeducational component of rehabilitation. Informing veterans about the nature of post-traumatic reactions, the mechanisms of anxiety, and methods of self-help reduces fear of their own symptoms and fosters a responsible attitude toward mental health. Psychoeducational programs also help overcome stigma related to seeking psychological help, which remains a significant barrier in modern Ukrainian society.

Psychoeducation is important not only for veterans themselves but also for their families and close social environment. Awareness among relatives about possible post-traumatic reactions, mechanisms of emotional instability, and ways of providing support helps reduce misunderstandings and conflicts within the family. This approach contributes to creating a favourable micro-social environment that supports the process of psychological recovery [2, p. 231].

Psychological rehabilitation is inseparably linked to the processes of veterans' social reintegration. Restoration of professional identity, the search for new life goals, and involvement in civic activity are considered factors contributing to post-traumatic growth. In this process, interagency cooperation among social services, medical institutions, and non-governmental organisations plays an important role, ensuring continuity of support for veterans [4, pp. 341–342].

At the same time, there are many problems on the path to building an effective system of psychological rehabilitation: an insufficient number of specialists trained to work with combat psychological trauma, unequal access to services in different regions, and the persistence of social stigma regarding mental disorders. Overcoming these challenges requires state support, the development of educational programs for psychologists and social workers, and the active involvement of civil society [2, p. 232].

A promising direction for the development of the psychological rehabilitation system is the introduction of long-term support for veterans after completing intensive assistance programs. The psychological consequences of combat trauma may re-emerge over time under the influence of life crises, losses, or social difficulties; therefore, it is necessary to apply a strengths-based conceptual approach [5, pp. 139–140].

Equally important is improving the qualifications of specialists working with veterans. Training for psychologists and social workers should include specialised knowledge in trauma therapy, crisis counselling, and working with military families. The development of professional standards in this field will help improve the quality of care and veterans' trust in rehabilitation services.

Thus, psychological rehabilitation of veterans of the security and defence forces of Ukraine is a multidimensional process combining psychotherapeutic assistance, socio-psychological support, and educational activities. Its effectiveness is determined by the comprehensiveness of approaches, individualisation of programs, family involvement, and the development of interagency cooperation. In the context of Ukraine's post-war recovery, this field acquires strategic importance as a component of humanitarian security and the social resilience of the state.

References:

1. Chernetska, Yu. I. (2024). Socio-psychological work with servicemembers and veterans of the armed conflict in Ukraine. *Social Pedagogy: Theory and Practice*, No. 2, pp. 100–105. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-2-100-105>
2. Stasiuk, V. V., & Fedorenko, Yu. A. (2025). Psychological rehabilitation of veterans of the Armed Forces of Ukraine who participated in the armed conflict. *Psychology of Labour. Habitus*, Issue 70, pp. 227–232. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.41>
3. Pylypchuk, Ya., & Ponomarenko, L. (2024). The problem of rehabilitation from psychological trauma through the lens of the works of Ukrainian educators and psychologists. *Scientific and Pedagogical Studies*, Issue 8, pp. 99–124. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2028-8-99-124>
4. Turban, V. V. (2018). Rehabilitation and reintegration of service members who participated in military operations at social service centres: ethical aspects. *Creative Heritage of H.S. Kostiuk: History and Modernity*, pp. 336–345. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i11/33.pdf>
5. Sychova, V. V., & Vakulenko, S. M. (2024). Conceptual approaches to the reintegration of veterans of the Russian-Ukrainian war and their families. *Social Technologies: Current Issues of Theory and Practice*, Issue 102, pp. 131–143. <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.102.12>

ТИПОЛОГІЯ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ АБО ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ

У справах, розглянутих українськими судами за обвинуваченням у жорсткому поводженні з військовополоненими або цивільним населенням (ст. 438 КК України), спостерігається певна типологічна варіативність серед потерпілих, яка стосується їх правового статусу в міжнародному гуманітарному праві, соціальної приналежності, обставин утримання, а також мотивів, що зумовили застосування до них жорсткого поводження. Таку варіативність доцільно враховувати під час побудови узагальненої типології потерпілих, яка має кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-процесуальне значення, оскільки дає змогу правильно здійснювати кваліфікацію кримінального правопорушення, призначати справедливе покарання, визначати обсяг доказової бази, а також надавати постраждалим належну правову й психологічну допомогу.

Правовий статус потерпілих охоплює як військовополонених, так і цивільних осіб. До першої категорії належать військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань (Національної гвардії України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України), які після захоплення в полон систематично зазнавали фізичного та психологічного насильства. Судова практика засвідчує, що військовополонені піддавалися побиттям, катуванням, погрозам убивством, примусовому утриманню в нелюдських умовах, сексуальному насильству тощо. Зазначені делікти вчинялися переважно з мотивів помсти, залякування та ненависті до українських військовослужбовців.

Інша категорія потерпілих – цивільні особи – зазнавала насильства переважно як інструменту залякування місцевого населення, помсти або отримання розвідувальної інформації. Випадки катування цивільних осіб з метою отримання «зізнань» у співпраці із Збройними Силами України чи участі у русі спротиву свідчать про цілеспрямований характер злочинної діяльності окупаційної влади щодо мирного населення.

Соціальний статус потерпілих також є істотним чинником. Серед жертв жорсткого поводження були волонтери, які, не будучи учасниками бойових дій, активно допомагали військовослужбовцям або населенню на тимчасово окупованих територіях. Значну групу постраждалих становили представники місцевих органів влади, громадські активісти, а також особи, які публічно висловлювали проукраїнську позицію. Нерідко потерпілими ставали й родичі військовослужбовців або активістів, що свідчить про тенденцію використання родинних зв'язків як механізму тиску.

Крім того, жертвами часто ставали медичні працівники, педагоги, підприємці – тобто особи, які не мали безпосереднього стосунку до бойових дій, але могли сприйматися як носії проукраїнських поглядів або як випадкові об'єкти насильства.

Форми жорсткого поводження, зафіксовані в судових справах, дають змогу класифікувати потерпілих залежно від того, чи зазнали вони фізичного насильства, психологічного насильства, нелюдського поводження або сексуального насильства. Потерпілі від фізичного насильства зазнавали побиття, переломів, кульових поранень і катувань. Психологічне насильство виявлялося через погрози, залякування, імітацію страт та інші дії, що спричиняли глибокі психічні травми.

Особливої уваги заслуговує нелюдське поводження, коли утримання в умовах голоду, холоду, без доступу до води та медичної допомоги призводило до фізичного й психічного виснаження. Окремим, показовим прикладом є використання цивільних осіб у приміщенні школи як «живого щита», що поєднує елементи ізоляції, постійної загрози життю та умисного створення принижувальних умов існування.

Нарешті, сексуальне насильство, зокрема зґвалтування, хоча й залишається одним із найбільш замовчуваних видів воєнних злочинів, уже знаходить відображення в судовій практиці. Йдеться, зокрема, про випадки зґвалтування цивільних жінок в умовах окупації, що також кваліфікуються як форма жорсткого поводження.

Аналіз зазначених справ дає підстави для висновку, що злочини, передбачені статтею 438 КК України, мають системний і масовий характер, що підтверджується передусім практикою національних судів. Типологія потерпілих у цьому контексті постає не лише аналітичним інструментом для дослідни-

ків і практиків, а й важливим елементом ефективного кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів.

Типологізація потерпілих від жорстокого поводження, сформована на основі їх правового статусу, соціальної ролі, мети насильницького впливу та характеру завданої шкоди, має вагоме значення як у кримінологічному, так і в кримінально-процесуальному вимірах. Такий аналітичний підхід сприяє поглибленому розумінню природи й масштабів злочинної поведінки, що є ключовим для забезпечення належної реакції правозастосовної системи.

По-перше, розроблення такої типології дає змогу підвищити точність юридичної кваліфікації діянь і сприяє обґрунтованому застосуванню правових норм.

По-друге, вона дозволяє оцінити рівень організованості та скоординованості вчинення воєнних злочинів з боку держави-агресора, оскільки повторюваність способів впливу та цільова спрямованість насильства свідчать про наявність системного планування й реалізації таких дій.

По-третє, типологія відіграє важливу роль у формуванні стратегії кримінального провадження: вона полегшує інтерпретацію доказового матеріалу, сприяє виявленню типових моделей злочинної поведінки та дає змогу адаптувати слідчі (розшукові) й інші процесуальні дії до конкретного контексту.

Нарешті, аналіз типових категорій потерпілих дозволяє виявити приховані або латентні групи ризику, що є особливо актуальним в умовах окупації частини території України, коли формальне документування злочинів істотно ускладнене. Це, своєю чергою, створює передумови для розроблення ефективних механізмів захисту вразливих груп від жорстокого поводження та інших воєнних злочинів, а також для запровадження превентивних заходів з метою їх недопущення в майбутньому.

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність даної теми зумовлена тим, що в сучасних умовах війни дезінформація стала одним із ключових інструментів інформаційного впливу, який використовується для дестабілізації ситуації в країні, дискредитації державних інституцій, підриву довіри громадян та маніпулювання громадською думкою. В умовах воєнного стану Україна зіштовхується з масованими інформаційними атаками, які спрямовані на державні органи, що є дуже важливими у забезпеченні верховенства права та захисту прав громадян.

Під час воєнного стану питання протидії дезінформації для України постає з особливою актуальністю, адже вкиди рф стали одним із ключових інструментів ворожої боротьби. Як вберегти інформаційний простір від російських атак – одна з головних тем сьогодні.

Практично щоденно українське суспільство зіштовхується з масованими інформаційними атаками, метою яких є дестабілізація ситуації в країні, дискредитація державних інституцій, підрив довіри громадян та маніпулювання громадською думкою. Тому вироблення ефективних механізмів протидії дезінформації нині актуальне, як ніколи.

Для українського законодавства досі залишається проблемним питання чіткого визначення поняття «дезінформація», що водночас ускладнює процес притягнення до відповідальності, яка передбачена за умисне поширення неправдивої маніпулятивної інформації.

Виділяють такі поняття як недостовірна, неправдива та фейкова інформація. *Уже давно на міжнародному рівні ці три поняття визначені і ними користуються, в національному ж законодавстві їх досі немає. Але усі ці поняття мають пряме відношення до одного слова – дезінформація. Тільки треба розрізняти, у чому вона полягає. Щоби ефективно протидіяти дезінформації як явищу, на законодавчому рівні має з'явитися юридичне визначення цього терміну.*

Дезінформаційна кампанія кремля створює значні загрози для основних прав людини, поширюючи широкомасштабний дискримінаційний контент, що принижує та дегуманізує певні групи або окремих осіб на підставі їх національності, статі, гендерної належності або релігії.

Відповідно до ст. 32 Конституції України – кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [1].

Слід зазначити, що стаття 278 Цивільного кодексу України, намагається знайти баланс між свободою слова та запобіганням реалізації такої свободи на шкоду законним інтересам, правам і свободам фізичних і юридичних осіб [2].

Усвідомлене споживання контенту, особливо під час війни – одна з найважливіших навичок для людини. Тому що саме медіа тепер багато в чому визначають наше життя.

Відповідно до Закону України «Про медіа» Національна рада реалізує заходи щодо заборони поширення на території України сервісів держави-агресора. Зокрема, регулятор затвердив та оновлює Перелік аудіовізуальних медіасервісів на замовлення та сервісів провайдерів аудіовізуальних сервісів держави-агресора. Після того, як певний сервіс внесено до Переліку, доступ до нього на території України підлягає обмеженню. Наразі до Переліку внесено 27 сервісів держави-агресора, й постійно триває робота з його оновлення [3].

Неважко помітити, що питання інформаційної безпеки набувають особливого значення в умовах кризи, адже ворожі інформаційні атаки стають інтенсивнішими саме тоді, коли здатність суспільства чинити опір послаблена. Найкраще підґрунтя для ворожих операцій впливу – страх, паніка, дезорієнтація. Саме тому важливо дотримуватися базових правил інформаційної гігієни і бути особливо пильними до інформації, яка надходить і яку поширюєте ви самі.

Джерела:

1. Конституція України: офіц. текст від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний кодекс України: офіц. текст від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Борисов Н. М.,
здобувач вищої освіти
(Київський інститут Національної гвардії України)

Полуніна Л. В.,
професор кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський інститут Національної гвардії України)

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила масштабну гуманітарну катастрофу, яка проявляється у порушенні прав людини, масовому переміщенні цивільного населення, руйнуванні об'єктів соціальної та критичної інфраструктури, погіршенні доступу до базових життєвих ресурсів і гуманітарної допомоги, особливо на прифронтових та деокупованих територіях. У таких умовах гуманітарна безпека набуває ключового значення як складова національної безпеки, оскільки безпосередньо спрямована на захист життя, гідності та соціальної стабільності населення, що зумовлює необхідність активної участі Сектору безпеки і оборони України у її забезпеченні, зокрема через розвиток ефективних механізмів взаємодії із суспільством.

Одним із ключових механізмів взаємодії сектору безпеки і оборони з громадянським суспільством у гуманітарному вимірі є цивільно-військове співробітництво, яке протягом останніх років активно досліджується у науковій та прикладній площині [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7 та ін.].

Гуманітарна безпека у сучасних умовах війни охоплює не лише фізичний захист цивільного населення, а й забезпечення умов для збереження людської гідності, доступу до базових послуг, культурної спадщини та соціальної стабільності. Гуманітарна безпека – це компонент національної безпеки, який охоплює захист життєво важливих прав і свобод людини, зокрема права на життя, здоров'я, гідність, безпечне середовище проживання, доступ до базових ресурсів, медицини та освіти [7, с. 1–2].

Російсько-українська війна спричинила масштабну гуманітарну кризу, яка охопила мільйони громадян, зокрема найуразливіші категорії населення – дітей, осіб похилого віку, людей з інвалідністю та ін. Лише у 2022 році гуманітарної допомоги потребували понад 17,7 млн осіб. Активна фаза війни триває, а отже, ризики втрати життя, здоров'я, житла та доступу до базових ресурсів залишаються критично високими, особливо у зимовий період [3, с. 112].

В умовах широкомасштабної гуманітарної кризи, спричиненої війною, цивільно-військове співробітництво (далі – ЦВС) виступає одним із ключових механізмів її подолання. ЦВС забезпечує ефективну взаємодію між підрозділами Сектору безпеки і оборони та об'єктами цивільного середовища – місцевими органами влади, громадськими та міжнародними організаціями, волонтерами та населенням. Така взаємодія сприяє оперативному наданню гуманітарної допомоги, евакуації населення із небезпечних територій, відновленню життєво важливої інфраструктури та підтримці правопорядку. Водночас цивільно-військова взаємодія зміцнює довіру до державних інституцій, демонструє здатність військових структур діяти не лише як сили оборони, а й як партнери у захисті гуманітарних прав і потреб громадян. У цьому контексті ЦВС набуває значення як практичний інструмент забезпечення гуманітарної безпеки в умовах збройного конфлікту [1, с. 6–7].

У цьому контексті зростає значення Національної гвардії України, як ключового суб'єкта сектору безпеки, що здатен оперативно реагувати на гуманітарні виклики в умовах бойових дій чи після деокупації територій. Важливим інструментом у цьому процесі виступає цивільно-військове співробітництво, що активно впроваджується в системі НГУ [6, с. 78].

Аналіз сучасної системи цивільно-військового співробітництва у Національній гвардії України засвідчує, що НГУ поступово формує цілісну багаторівневу структуру ЦВС, здатну ефективно реагувати на гуманітарні виклики. На стратегічному рівні при Головному управлінні функціонує служба цивільно-військового співробітництва та інформаційного забезпечення, що координує відповідні дії. Важливим стало рішення командувача НГУ у квітні 2017 року щодо створення групи ЦВС у складі Іміджево-видавничого центру, що стало основою для подальшого інституційного розвитку цього напрямку [4, с. 23].

Система цивільно-військового співробітництва у Національній гвардії України має чітку вертикаль управління, що охоплює стратегічний, оперативний та тактичний рівні. На рівні Головного управління НГУ функціонує Служба цивільно-військового співробітництва та інформаційного забезпечення у складі відділу інформаційного, духовного та культурного забезпечення Департаменту персоналу (J-1). В оперативно-територіальних об'єднаннях (північному, східному, західному, південному, центральному) діють відділи ЦВС Іміджево-видавничого центру НГУ. На тактичному рівні офіцери ЦВС входять до складу відділів по роботі з особовим складом у підрозділах, зокрема у Бригаді швидкого реагування та загоні спеціального призначення «Омега». Підготовку фахівців для цієї системи здійснює Національна академія Національної гвардії України [5, с. 152].

У контексті забезпечення гуманітарної безпеки в умовах збройного конфлікту, групи цивільно-військового співробітництва Національної гвардії України виконують критично важливі завдання, які реалізуються як у зонах бойових дій, так і на деокупованих територіях. Серед основних напрямів їхньої діяльності: організація взаємодії з цивільним населенням, органами місцевого самоврядування, гуманітарними та міжнародними структурами, участь у наданні гуманітарної допомоги, евакуації та підтримці внутрішньо переміщених осіб. Окрему увагу приділено інформаційній підтримці, формуванню позитивного іміджу НГУ серед населення, роботі з сім'ями загиблих та зниклих безвісти, а також участі в реалізації гуманітарних проєктів, таких як «Евакуація 200». Завдяки ЦВС НГУ забезпечує координацію дій із Збройними Силами України, військово-цивільними адміністраціями, волонтерськими та громадськими організаціями, що дозволяє ефективно реагувати на гуманітарні виклики, підтримувати стабільність у регіонах та сприяти відновленню безпечного середовища для цивільного населення [4, с. 23-24].

Практичні аспекти діяльності ЦВС НГУ, включно з прикладами гуманітарного реагування, співпраці з міжнародними організаціями та участі в інформаційних кампаніях, періодично висвітлюються на офіційному сайті Національної гвардії України що сприяє відкритості та прозорості в роботі з населенням у сфері гуманітарної безпеки [6, с. 75].

Війна – це не лише збройне протистояння, а й боротьба за довіру населення, особливо в умовах гібридної агресії, коли інформаційна, психологічна та гуманітарна складові набувають стратегічного значення. У цьому контексті взаємодія підрозділів Національної гвардії України з місцевими громадами стає базовою умовою для зміцнення соціальної й гуманітарної безпеки, особливо на прифронтових і деокупованих територіях.

Цивільно-військова взаємодія, яку реалізує НГУ через механізми ЦВС, виходить за межі класичного розуміння підпорядкування, вона перетворюється на діалог, заснований на повазі, довірі та взаємному інтересі. У сучасних умовах особливо зростає потреба в гуманітарних, конфліктозапобіжних переговорних стратегіях, що спрямовані не на силове нав'язування рішень, а на спільний пошук шляхів реагування на потреби населення. Саме такі підходи дозволяють підрозділам НГУ ефективно виконувати гуманітарні завдання, переходити від односторонніх дій до справжньої співпраці з місцевими громадами, зміцнюючи цим саму суть гуманітарної безпеки [5, с. 143-144].

У межах забезпечення гуманітарної безпеки, особливо в умовах бойових дій та на деокупованих територіях, цивільно-військове співробітництво Національної гвардії України передбачає не лише практичні дії, а й активний переговорний компонент. Йдеться про узгодження гуманітарних потреб місцевого населення з можливостями НГУ, військових адміністрацій, місцевої влади та партнерських організацій. Групи ЦВС НГУ виконують посередницьку функцію: транслюють запити громади, допомагають знайти компроміси, координують дії в умовах обмежених ресурсів. Важливо, що у фокусі співпраці не формальні процедури, а реальні інтереси обох сторін: безпека, порядок, дотримання прав і доступ до допомоги [1, с. 12–14].

Практика Національної гвардії України підтверджує, що ЦВС є потужним і ефективним інструментом у руках командування. Цей механізм дозволяє не лише виконувати військові завдання, а й активно впливати на гуманітарну обстановку, забезпечуючи взаємодію з місцевими громадами, органами влади та партнерами. З огляду на сучасні загрози та масштаб гуманітарної кризи, використання напрацювань НАТО у сфері ЦВС є доцільним для підрозділів Національної гвардії України під час планування та реалізації заходів гуманітарного реагування, стабілізаційних операцій і підтримки громадян у кризових регіонах.

Таким чином, визначення напрямів зосередження зусиль фахівців ЦВС НГУ було здійснено правильно та з урахуванням специфіки завдань за призначенням і реальної безпекової ситуації в державі. На сьогодні діяльність ЦВС НГУ демонструє зростаючу актуальність і практичну ефективність у сфері забезпечення гуманітарної безпеки, особливо в умовах війни. Серед основних напрямів їхньої діяльності: організація взаємодії з цивільним населенням, органами місцевого самоврядування, гуманітарними

та міжнародними структурами; участь у наданні гуманітарної допомоги, евакуації та підтримці внутрішньо переміщених осіб.

Джерела:

1. Доктрина цивільно-військового співробітництва. Затверджена Головнокомандувачем ЗСУ від 02.07.2020 № 15860.
2. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва / за ред. О. Ноздрачова. Київ: УЦВС, 2019.
3. Хмелевська О. Гуманітарна діяльність в умовах війни в Україні. Демографія та соціальна економіка. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2023. № 1 (51). С. 96–117.
4. Кайдалов Р. О., Бондаренко О. Г. Діяльність цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України та Національній гвардії України. *Чесць і закон*. 2022. № 3 (82). С. 22–27.
5. Ушаков І. В. Цивільно-військове співробітництво Національної гвардії України. *Державне управління*. 2021. № 2. С. 103–107.
6. Минько О. В. Теоретико-методичні засади формування системи цивільно-військового співробітництва у формуваннях Національної гвардії України. *Чесць і закон*. 2020. № 2. С. 45–51.
7. Васюк А. Г. Гуманітарна безпека держави: реалізація гуманітарної політики. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2024. № 1 (20). С. 195–202.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ, ЗІБРАНИХ ГРОМАДСЬКИМИ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Поширення цифрових технологій суттєво трансформувало процес доказування в праві, а в умовах збройної агресії РФ проти України електронні матеріали стали одним із ключових джерел фіксації воєнних злочинів і порушень прав людини. Фото- та відеозаписи, дані з месенджерів і соціальних мереж, інформація з відкритих джерел та геолокаційні дані активно використовуються для встановлення обставин подій. Значна частина таких матеріалів збирається не державними органами, а громадськими та волонтерськими організаціями, що обумовлює актуальність проблеми їх правового статусу, допустимості та оцінки в національних і міжнародних провадженнях [1, с. 257; 2, с. 4; 3, с. 53].

Електронні (цифрові) докази слід розглядати як інформацію, що створюється, зберігається або передається в цифровій формі та може бути використана для встановлення обставин справи. До них належать електронні листи, текстові повідомлення, мультимедійні файли, дані автоматизованих систем, історія браузера, GPS-трекінг та інші цифрові сліди діяльності осіб. У національній правовій системі такі докази поступово визнаються окремою категорією, що у кримінальному процесі відноситься до документів, а в судовій практиці Верховного Суду охоплює фото-, аудіо- та відеофіксацію, а також дані з інтернет-комунікацій і відкритих джерел [4].

Водночас участь громадських та волонтерських організацій у збиранні електронних доказів не має чіткого процесуального закріплення. Чинне кримінальне та цивільне процесуальне законодавство не визначає їх як суб'єктів доказової діяльності, що створює прогалини у питаннях допустимості та оцінки переданих ними матеріалів. Попри це, такі організації фактично виконують функції документування воєнних злочинів, систематизації інформації та передачі її правоохоронним органам і міжнародним інституціям, що підтверджує їхню практичну значущість [5, с. 397; 6, с. 183].

Ключовою проблемою використання електронних доказів, зібраних недержавними суб'єктами, є встановлення їх належності та допустимості. Процесуальна цінність таких матеріалів залежить від можливості ідентифікувати джерело походження, автора, час і умови створення цифрового файлу. Дані з відкритих джерел потребують додаткової верифікації, а відсутність або втрата метаданих ускладнює підтвердження автентичності та цілісності доказу, що може призвести до його відхилення судом.

Окремою проблемною площиною є забезпечення достовірності та збереження електронних доказів. Дотримання ланцюга збереження, який фіксує всі етапи роботи з доказом від моменту створення до подання в суді, є обов'язковою умовою його використання. Проте в умовах воєнного стану волонтерські та громадські організації часто працюють без доступу до спеціалізованих технічних засобів і процесуальних механізмів, що підвищує ризики втрати даних, редагування або несанкціонованого копіювання матеріалів.

Використання цифрових доказів також тісно пов'язане з необхідністю дотримання стандартів захисту прав людини. Фото- та відеоматеріали, геолокаційні дані й переписка можуть містити персональні дані потерпілих, свідків або військовослужбовців, що створює ризики порушення права на приватність і безпеку. Участь недержавних суб'єктів у зборі таких матеріалів потребує встановлення чітких правил їх обробки, зберігання та передачі з урахуванням вимог захисту персональних даних [7–9].

Міжнародна практика демонструє поступове визнання цифрових доказів, зібраних громадськими організаціями та волонтерами, як складової доказової бази у справах про міжнародні злочини. Міжнародний кримінальний суд використовує фото-, відеоматеріали та дані з відкритих джерел, а стандарти документування, зокрема Протокол Берклі, сприяють забезпеченню їх достовірності та цілісності [10; 11].

Висновок. Електронні докази, зібрані громадськими та волонтерськими організаціями під час війни, є важливим джерелом фіксації воєнних злочинів, однак їх використання ускладнюється відсутністю чіткого процесуального статусу таких суб'єктів. Основними ризиками залишаються проблеми допустимості, достовірності та збереження цифрових матеріалів, зокрема неможливість підтвердження джерела походження і дотримання ланцюга збереження. Міжнародний досвід доводить можливість

ефективного використання таких доказів за умови дотримання єдиних стандартів їх документування. Доцільним є законодавче закріплення мінімальних вимог до збирання, верифікації та передачі електронних доказів, зібраних недержавними суб'єктами, з урахуванням міжнародних стандартів (зокрема Протоколу Берклі) та реалій воєнного часу.

Джерела:

1. Неділько Я. В. Доктрина електронних доказів у кримінальному процесі: національні особливості та світові тенденції. *Правова держава*. № 57. 2025. 254–262. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.57.325402>
2. Тагієв С. Р. Проблемні питання правового регулювання використання електронних доказів у кримінальному процесі. *Академічні візії*. № 41. 2025. С. 1–8. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1742>
3. Мисько Ю. В. Використання електронних доказів для доведення злочину геноциду української нації під час російсько-українського збройного конфлікту: аналіз практики Міжнародного кримінального суду. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. № 14. 2025. 52–56. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.14.52-56>
4. Марчук Н. Суддя ВС розповіла про судову практику щодо оцінювання електронних доказів у кримінальному провадженні в рамках курсу HELP «Кіберзлочинність та електронні докази». 05.02.2025. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1750192/>
5. Щербанюк О. В., Сінкевич О. В. Роль неурядових правозахисних організацій у забезпеченні збору доказів для міжнародного кримінального суду в контексті війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 395–402. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.63>
6. Костюченко О., Стеценко Д. Участь громадських організацій у захисті прав потерпілих від воєнних злочинів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Вип. № 05. Ч. 3. 2025, С. 181–186. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.27>
7. Електронні докази воєнних злочинів і роль журналістів, медіа та соціальних медіа. 30.11.2022. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/support-to-safety-of-journalists-media-and-of-access-to-information-including-communication-strategy-for-prosecutor-general-s-office-in-ukraine/-/asset_publisher/n2HA2Awmu8sn/content/electronic-evidence-of-war-crimes-and-the-role-of-journalists-media-and-social-media
8. Виганяйло, С. М. Електронні цифрові докази в умовах воєнного стану. *Наука в умовах воєнного стану: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Дніпро, 3 трав. 2023 р.) / МВС України, Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 17–19. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/6ff3d5d3-8b7b-40ef-b2c1-479a0c1fa8cc>
9. Suchikova, Y., Nazarovets, S. Extending the CARE Principles: managing data for vulnerable communities in wartime and humanitarian crises. 2025. <https://doi.org/10.1038/s41597-025-04756-9>
10. Mehendru N., Koenig A. Open Source Evidence and the International Criminal Court. *Harvard Human Rights Journal*. 2019. URL: <https://journals.law.harvard.edu/hrj/2019/04/open-source-evidence-and-the-international-criminal-court/>
11. Alraggad, M. M., Almahasneh, A. A. A. A., Borovikova, V., Zhyvko, Z., & Komissarchuk, Y. The policy of rethinking the criminal process in the national security system: The impact of digitalisation on working with electronic evidence. *Social and Legal Studies*. Vol. 7. Iss. 2. 2024. 162–170. <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.162>

Бортник Н. П.,
завідувачка кафедри
адміністративного та конституційного права,
докторка юридичних наук, професорка
(Національний кораблебудівний університет
імені адмірала Макарова)

Єсімов С. С.,
професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Повномасштабна війна росії призвела до негативних політико-соціальних наслідків для країни, негативно позначилася на роботі багатьох сфер економіки і значною мірою сповільнила темпи розвитку країни. Сьогодні соціально-політичну ситуацію можна охарактеризувати як нестійку динамічну рівновагу, готову будь-якої миті змінитись у протилежний бік, що змушує пошук нових моделей розвитку держави, економіки та суспільства на шляху європейської інтеграції.

Сучасний соціум включає такі компоненти, як держава та громадянське суспільство. Стабільний розвиток великою мірою залежить стану цих компонентів, і навіть системи зв'язків і відносин, сформованих з-поміж них. Сектор оборони та безпеки займає особливе місце у системі державних органів та впливає на стан усієї системи відносин між державою та громадянським суспільством. Держава та суспільство є двома взаємообумовленими системами, нерозривно пов'язаними між собою.

Важливим структурно-функціональним елементом громадянського суспільства є його інститути. Модель функціонування інститутів громадянського суспільства обумовлена параметрами громадянського суспільства. Через те, що інститути громадянського суспільства створюються в правовій демократичній державі, де пріоритет прав і свобод людини є непорушним.

Співіснування інститутів громадянського суспільства та держави є складним процесом взаємоконтролю та взаємообмежень, в якому держава – суб'єкт, що володіє владними повноваженнями, що дозволяє громадянському суспільству проникати у сферу своєї діяльності за допомогою допуску інститутів громадянського суспільства. Зазначене знайшло відображення у План заходів з реалізації у 2025–2026 роках Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [1].

Специфіка відносин між сектором оборони та безпеки і громадянським суспільством визначається тим, що ці утворення, існуючи в діалектичній єдності, принципово різняться за своєю сутністю. Між ними має бути сформована така система зв'язків, яка б утримувала їх від руйнівного впливу і дозволяла б встановити взаємовигідні, конструктивні відносини.

Основу даної системи має становити згода у суспільстві з основних питань життя і воєнної політики. Дана згода формується під впливом численних факторів, проте основна роль у її досягненні відводиться суб'єктам інституційної основи громадянського суспільства і органам військового управління, які здійснюють діяльність усередині своєї соціальної системи та впливають на протилежне середовище.

Держава, формуючи військову політику та відносини з громадянським суспільством, змушена враховувати специфіку зв'язків та відносин сектору безпеки та оборони і громадян. Громадянське суспільство – це сукупність соціальних суб'єктів та інститутів, що функціонують у сфері недержавних суспільних відносин і покликаних забезпечити процес створення умов для самореалізації особи та задоволення особою інтересів і потреб шляхом забезпечення індивідуальної свободи.

Цей процес відображає призначення даного інституту і знаходить прояв у ряді характерних рис і ознак, таких як: наявність соціальної згоди між громадянами про основи спільного життя, що відображено у Конституції України та в окремих аспектах Угоді про асоціацію України та ЄС; реальне існування інституту приватної власності; законодавче закріплення та гарантоване дотримання основних прав і свобод людини. Структурно громадянське суспільство представляє діалектично

взаємопов'язаний комплекс суб'єкта, сукупності інститутів, а також системи ціннісно-нормативної регуляції.

Система зв'язків і відносин між сектором безпеки та оборони, громадянським суспільством і державою багато в чому залежить від специфіки політичної системи країни та особливостей її функціонування, тобто політичного режиму, що реалізується шляхом створення складної системи контролю за діяльністю військових з боку органів державної влади та інститутів громадянського суспільства

Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки та оборони покликаний не лише не допустити несанкціонованих дій військовослужбовців, а й перешкодити впливу недемократичних принципів організації армії на громадянське суспільство [2]. Натомість військовослужбовці є повноправними громадянами країни, суб'єктами всіх прав і свобод. Демократичний цивільний контроль має забезпечити реалізацію цих прав. Ті з них, які не можуть бути реалізовані через специфіку служби, мають отримати гідну матеріальну та моральну компенсацію.

У процесі переходу політичного режиму з одного стану в інший у контексті європейської та Північноатлантичної інтеграції система зв'язків і відносин між сектором безпеки і оборони громадянським суспільством і державою, що сформувалася в умовах відносної стабільності, порушується і починає рухатися. Причини цього порушення носять полягають у суперечності між державою та громадянським суспільством щодо напрямів розвитку суспільства. Прагнучи вирішити цю суперечність на свою користь, кожен із цих суб'єктів намагається посилити свій вплив на сектор безпеки та оборони шляхом розширення та зміцнення своїх зв'язків із сектором. Зазначене в умовах правового режиму воєнного стану вимагає проведення теоретико-правових досліджень.

Найбільш перспективними напрямками наукових досліджень можуть бути. розробка науково-дослідних парадигм окремих компонентів теорії взаємодії сектора безпеки та оборони, громадянського суспільства та держави, до яких можна віднести дослідження місця та ролі Збройних Сил в системі держави, вивчення особливостей взаємозв'язку з громадянським суспільством; поглиблене дослідження еволюції сутності сектору безпеки та оборони як інструменту державної влади та політичного інституту під впливом численних факторів внутрішнього і зовнішнього порядку, що виникають у процесі розвитку сучасного соціуму; дослідження специфіки національних моделей цієї системи відносин у країнах-членах НАТО; вивчення особливостей розвитку Збройних сил України і військових формувань МВС України і громадянського суспільства, дослідження тенденцій розвитку зв'язків і відносин між цими інститутами.

Доцільно доповнити текст Конституції України спеціальною статтею, яка закріплює призначення Збройних Сил та основні їх функції;

- змінити процедуру прийняття Стратегії національної безпеки України та Стратегії військової безпеки України надати їм статусу закону, зберігши за Президентом право подання Верховній Раді України проекту цих документів;

- переглянути зміст законів України «Про оборону», «Про військовий обов'язок та військову службу» та доповнити їх декларативні положення про пільги, гарантії та компенсації військовослужбовцям у зв'язку з особливим характером обов'язків конкретним механізмом реалізації цих положень;

- Верховній Раді України практикуватиме проведення парламентських слухань з актуальних проблем функціонування Збройних сил України та інших військових формувань, заслуховувати Міністра оборони України та інших посадових осіб, відповідальних за забезпечення воєнної безпеки країни;

- Кабінету Міністрів України, Міністерству оборони України, Міністерству освіти і науки України та іншим органам виконавчої влади активізувати діяльність з військово-патріотичного виховання громадян, розробити та запровадити державну програму патріотичного виховання громадян України на післявоєнний період у контексті закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [3];

- місцевим органам влади, органам місцевого самоврядування надавати всіляке сприяння суб'єктам господарювання і громадським організаціям, які провадять діяльність, що об'єктивно сприяє зміцненню Збройних Сил України;

- Міністерству оборони України, Міністерству внутрішніх справ України впорядкувати процес інформування громадян щодо стану справ у Збройних силах України, Національній гвардії України, Державній прикордонній службі України, визначити коло проблем, інформація щодо яких має проходити цензуру, підвищити відповідальність посадових осіб, які перешкоджають отриманню громадянами інформації з інших проблем.

У країнах НАТО напруженість, властива відносинам демократичного цивільного контролю, пом'якшується звичаями та практикою. Вони стали важливим елементом динаміки демократичного управління. Такий самий процес іде у країнах, які здійснили перехід до демократії. Те саме напевно відбудеться і в Україні, коли закінчиться нинішня агресивна війна росії на її території. Кінцева мета одна й та сама – визначити місце оборони та Збройних сил у суспільстві. Для досягнення цієї мети можна обмінюватися ідеями та досвідом, але остаточний шлях визначатиме сили та впливи всередині країни [4, с. 54].

Джерела:

1. Про затвердження плану заходів з реалізації у 2025-2026 роках Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.03.2025 р. № 246-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2025-%D1%80/card6/sp:dark>
2. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL. [https:// zakon. rada. gov. ua/laws/show/2469-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text)
3. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. VIII. [https://zakon.rada. gov.ua/laws/card/2834-20](https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2834-20)
4. Саймон Л. Забезпечення демократичного контролю над збройними силами: невинні виклики. *Connections: The Quarterly Journal*. 2023. № 1. С. 31–54.

ВПРОВАДЖЕННЯ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ФАХІВЦІВ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ

Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб (далі по тексті – фахівець) у громадах покликаний виконувати важливу роль, яка виходить за рамки звичайної діяльності соціальних працівників. Проте, станом на сьогодні, досить велика кількість територіальних громад не впровадила таких фахівців, а ветерани війни та демобілізовані особи проживають у кожній територіальній громаді.

Впровадження у територіальних громадах посади фахівця є надзвичайно важливим елементом якісного надання соціальних послуг щодо певних категорій осіб, а все тому, що фахівець застосовує індивідуальний підхід: ветерани війни та члени їх сімей потребують всебічної допомоги, яка включає реабілітацію після війни, адаптацію до цивільного життя, психологічну підтримку, вирішення соціально-побутових питань, працевлаштування тощо; володіє специфікою спілкування і надання послуг: фахівець із супроводу розуміє труднощі, з якими стикаються ветерани, такі як посттравматичний стресовий розлад, і знає, як організувати підтримку, яка відповідатиме їхнім потребам; координує роботу з іншими надавачами послуг: фахівець із супроводу координує надання різних видів послуг від державних, неурядових організацій, громадських об'єднань та інших стейкхолдерів [1, с. 96].

Згідно вимог чинного законодавства, фахівець здійснює заходи з підтримки таких категорій осіб:

- ветеранів війни;
- військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, які проходять лікування та реабілітацію після участі в бойових діях і при цьому не отримали статусу учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни;
- осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною;
- постраждалих учасників Революції Гідності;
- осіб з числа військовослужбовців, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України;
- членів сімей осіб, визначених в абзацах другому – шостому цього пункту;
- членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни;
- членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України;
- членів сімей військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, які зникли безвісти за особливих обставин під час проходження військової служби (служби);
- інших демобілізованих осіб [2].

Вважаємо, що впровадження в усіх територіальних громадах фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб буде корисним і сприятиме:

- зменшенню соціальної напруги. Забезпечення необхідної підтримки ветеранам сприятиме зменшенню соціальної напруги у громаді, запобігаючи потенційним конфліктам та негативним проявам;
- адаптації ветеранів: допомога ветеранам інтегруватися у цивільне життя зміцнить громаду, оскільки ветерани стають активними і позитивними учасниками соціального та економічного життя;
- покращенню доступу до послуг: завдяки роботі фахівця із супроводу, ветерани швидше отримуватимуть доступ до необхідних соціальних, медичних та інших послуг, що покращить загальний добробут громади.

Джерела:

1. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід : практичний посібник / за наук. ред. Т. М. Титаренко, М. С. Дворник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.
2. Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-%D0%BF#Text>

МЕДИЧНЕ СОРТУВАННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЙ У СВІТЛІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА¹

Медичне сортування постраждалих (далі в тексті – МСП) у національному законодавстві України визначено, як «процес класифікації постраждалих за тяжкістю стану, характером травм та пріоритетом у наданні медичної допомоги з метою оптимального використання ресурсів та забезпечення максимальної ефективності лікування» [1]. Можна погодитися з висловленим у науковій літературі визнанням його обмеженням конституційних прав і свобод людини [2, с. 93]. Проте, не можна погодитися з визнанням його порушенням тих же прав. Правомірне обмеження прав і свобод людини від їхнього порушення відрізняє ознака законності.

Про МСП в умовах воєнних (бойових) дій згадано в українських національних нормативних актах, які регламентують медичну допомогу під час ведення воєнних (бойових) дій [3, додаток 1; 4, п. 8, 13, п. 12 додатку 1; 5, додаток 13; 6, с. 9], але критерії такого сортування у цих актах не визначено. Необхідність, підстави, цілі, критерії та алгоритм МСП в умовах обмежених ресурсів медичної допомоги регламентовано в Україні низкою інших нормативних актів, згідно з якими МСП як стандарт екстреної медичної допомоги є одним із галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я [1; 7], дотримання яких є обов'язковим для адресатів відповідних нормативних вимог [8, ч. 6 ст. 141]. Порівняльний аналіз чинного в Україні законодавства показує, що критерії МСП в умовах воєнних (бойових) дій у законодавстві не визначено. Це означає, що правила МСП однакові при масовому надходженні постраждалих в умовах обмеженого ресурсу медичної допомоги як в умовах воєнних дій, так і в цивільному житті.

Правове значення мають такі істотні риси, які становлять суть МСП як основного принципу медицини катастроф, що визначені у законодавстві, зокрема у Стандарті екстреної медичної допомоги «Медичне сортування при масовому надходженні постраждалих на ранньому госпітальному етапі» [7]: 1) підставою МСП є існуюча під час надзвичайних ситуацій диспропорція між кількістю постраждалих, тяжкістю їх травм та наявними медичними силами і засобами 2) воно обумовлене неможливістю одночасного та повноцінного надання медичної допомоги всім постраждалим; 3) для визначення пріоритетності та об'єму надання медичної допомоги постраждалим використовується єдиний критерій – тяжкість ушкодження, яке визначає перспективність результату від надання медичної допомоги. За цим критерієм виділяють 4 категорії сортування/сортувальні категорії; 4) постраждалим I категорії, а це ті, «які мають сумнівний прогноз щодо успішності лікування» надається необхідна медична допомога після пацієнтів/постраждалих II та III категорії, що тягне велику ймовірність настання смерті постраждалого, не дочекавшись медичної допомоги.

МСП в результаті воєнних (бойових) дій під час міжнародних збройних конфліктів перебуває у сфері дії міжнародного гуманітарного права. Зобов'язання України у сфері міжнародного гуманітарного права з надання медичної допомоги проаналізовано у науковій літературі [9, с. 83-89]. Відповідно до ст. 15 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р. держава, що тримає в полоні, зобов'язана надавати військовополоненому «безоплатну медичну допомогу, якої вимагає їхній стан здоров'я» [10, ст. 15]. А у ст. 20 цієї Конвенції зафіксований обов'язок держави, що тримає в полоні, забезпечити військовополоненому умови евакуації, подібні до тих, які вона створює для своїх військ, зокрема й надавати необхідну медичну допомогу. Згідно зі ст. 12 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 р. сторона конфлікту, під владою якої перебувають належні до іншої сторони конфлікту: поранені і хворі з числа особового складу збройних сил чи інших категорій осіб, які перебувають під захистом цієї Конвенції, зобов'язана забезпечити їм гуманне ставлення і до-

¹ Дослідження підготовлене в межах виконання грантового проєкту від Європейського Союзу програми Еразмус+, напрямом Жан Моне «Європейські правові цінності: досвід для України у сфері кримінального провадження». Грантова Угода № 101126810 — ELVEUCP, реєстраційна картка проєкту (програми) № 5386.

Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

гляд без будь-якої дискримінації. «Пріоритетність у наданні медичної допомоги дозволяється лише з медичних причин термінового характеру» [11, ст. 12]. Аналіз показує, що буква і дух Женевських конвенцій 1949 р. просякнуті ілюзією, що жодна з воюючих сторін не вчинятиме воєнних злочинів. Обов'язки держави, що тримає у полоні, щодо медичного та іншого забезпечення військовополонених прописані імперативно і безумовно, без врахування того, що держава-агресор може знищувати ресурси держави, на яку вона напала.

Таким чином, системний аналіз наведених нормативних актів вказує на те, що у разі МСП під час воєнних (бойових) дій поранені військовослужбовці ворожої армії, в теперішній війні росії проти України – агресори, окупанти, які взяті в полон підрозділами Сил оборони України, перебувають у рівному становищі – в одній черзі на надання медичної допомоги, із нашими Захисниками – людьми, які захищають суверенітет нашої держави. Ця спільна черга на порятунок життя і здоров'я в конкретних реальних умовах виливається в те, що наявність пораненого військовополоненого – військовослужбовця ворожої армії, який за результатами МСП належить до більш пріоритетної категорії, може відволікти медичний ресурс від допомоги пораненим українським Захисникам. Адже за таких умов медичні працівники зобов'язані поперед свого військовослужбовця, який за результатами МСП належить, наприклад до I сортувальної категорії, що тягне надання йому медичної допомоги за залишковим принципом, надати перевагу військовослужбовцю ворожої армії, який належить до II чи III сортувальної категорії. Для постраждалого I сортувальної категорії може не вистачити обмеженого ресурсу: часу медичних працівників, медикаментів, стерильних інструментів, інших засобів. Вважаю такий стан речей несправедливим й таким, що здатен послабити ресурс держави, яка зазнала агресії. Життя наших захисників для нас є вищою соціальною цінністю, ніж життя окупантів, і здоров'я наших захисників є вищою соціальною цінністю, ніж життя воїнів держави-агресора. Врешті решт збереження життя і здоров'я наших захисників є національним інтересом України.

«Сумнівний прогноз щодо успішності лікування», який характеризує стан постраждалого I сортувальної категорії [7, таблиця 1] по суті означає безнадійність, безперспективність надання йому медичної допомоги в умовах обмежених ресурсів. Але про відносну, а не абсолютну безнадійність стану цих хворих свідчать факти зіцнення. Відносна безнадійність обумовлена саме недостатністю ресурсу.

Один з таких прикладів – це неймовірна історія про те, як «нейрохірург Дмитро Кубряк з бригадою лікарів без нейрохірургічних інструментів і під обстрілами провів операцію на відкритому мозку морпіху Павлу Самбуру в бункері заводу Ілліча» під час оборони Маріуполя. Дмитро Кубряк, через руки якого пройшли сотні поранених захисників, згадує, що «найстрашнішим» з його досвіду роботи в імпровізованому шпиталі, облаштованому в бункері на заводі Ілліча, було те, що доводилося сортувати поранених, тобто через брак рук обирати, кого рятувати в першу чергу. Одного дня серед 6 важкопоранених, яких занесли до бункера, був безнадійний пацієнт із наскрізним пораненням голови, який одразу ж впав у кому. «За всіма ознаками медична допомога для нього була марною». Але, коли всіх першочергових важкопоранених прооперували, Дмитро Кубряк разом із анестезіологом Юрієм Микитчаном та бригадою лікарів «в умовах бункера під вибухами, авіаударами, без спеціальних нейрохірургічних інструментів і кровоспинних препаратів» зробили операцію на відкритому мозку. В результаті проведеної операції, пройшовши полон, після реабілітації Павло Самбур ходить, говорить, живе. У нього є лише проблеми з координацією і швидкістю рухів [12]. А головне, що він є у своїх рідних та близьких, і у нас – українського суспільства та держави.

Якщо для таких героїчних лікарів складним моральним випробуванням була необхідність здійснювати МСП серед своїх побратимів, то якими тортурами для їхнього сумління могла б стати процедура МСП, коли сортувальну категорію, а відтак пріоритетність надання медичної допомоги, довелося би визначати для українських Захисників та російських окупантів. Хоч у науковій літературі стверджують, що «Багато військових медиків, не замислюючись, спочатку лікують своїх співвітчизників, незалежно від тяжкості стану» [13, с. 30], у медіапросторі мною не виявлено висвітлення випадків саме такого вирішення бойовими медиками/ парамедиками цієї етичної проблеми. Приклади ж, коли військовим хірургам доводилось робити хірургічні операції російським військовополоненим описані в медіа [14]. І попри звірства російської орди українські хірурги заявляють про свій цивілізаційний вибір – безсумнівну готовність рятувати життя і здоров'я постраждалим військовополоненим – військовослужбовцям ворожої армії відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [15].

Ситуація з МСП і пряма заборона у міжнародному гуманітарному праві застосовувати при цьому критерій «свій-чужий» є ще одним частковим проявом, який демонструє очевидну несправедливість закладеного у міжнародно-правових актах підходу. Реальними ці зобов'язання стають лише для добросовісної сторони – держави, яка зазнала агресії. «Ми обманюємо себе з цими конвенціями», – визнав колишній Президент Латвії Валдіс Затлерс у своєму інтерв'ю, яке він дав 16 жовтня 2025 р. «Війна не

буде дотримуватись жодної конвенції. Задля перемоги у страшній війні вони не будуть дотримуватись конвенцій», – продовжив він [16, 51.40]. Є багато доказів порушення законів і звичаїв війни щодо українських військовополонених, що «здійснюються або толеруються російськими державними структурами» [17]. Серед інших – й порушення норм міжнародного гуманітарного права в частині надання медичної допомоги постраждалим, зокрема, відмова тяжко пораненим у знеболенні. Ілюзія про те, що «міжнародне гуманітарне право є одним із найпотужніших інструментів, за допомогою яких відбувається забезпечення безпеки і гідності людей під час воєнних дій... Поширення статусу військовополоненого на українських військових, які утримуються противником, насамперед покращить їх правовий стан» [18], розбита. «Зараз, на четвертий рік війни, можна упевнено констатувати, що повномасштабне вторгнення росіян у лютому 2022 року призвело «до краху ідей і теорій, на яких ґрунтувалося саме уявлення про світовий порядок», – вважає колишній Головнокомандувач Збройних Сил України Валерій Залужний [19].

Я вже писала про назрілу необхідність зміни Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. Змін потребують й інші акти, що складають міжнародне гуманітарне право, зокрема, мають бути скасовані ті обов'язки держави, що зазнала нападу, які є несправедливими й такими, що послаблюють її ресурси. Це повною мірою стосується МСП. Зокрема, застосування критерію «свій-чужий» під час МСП в умовах ведення воєнних (бойових) дій має бути визнане правомірним.

Джерела:

1. Порядок реагування та організації надання медичної допомоги при масових випадках опікової травми: затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 10 лютого 2025 р. №234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0308-25#Text>
2. Коробцова Н. В. Медичне сортування (TRIAGE): проблеми запровадження та законодавчі шляхи їх подолання. Проблеми законності. 2023. Вип. 160. С. 82–99. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.271191>.
3. Про затвердження Обсягів надання тактичної догоспітальної допомоги, які надаються під час ведення воєнних (бойових) дій та підготовки сил безпеки і сил оборони до застосування за призначенням: наказ Міністерства оборони України від 29 червня 2024 р. № 436. Додаток 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0984-24#Text>
4. Про затвердження Обсягів надання медичної допомоги на догоспітальному етапі, які надаються під час ведення воєнних (бойових) дій та підготовки сил безпеки і сил оборони до застосування за призначенням: наказ Міністерства оборони України від 03 вересня 2024 р. № 598. П. 8, 13, п. 12 додатку 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-24/print>
5. Про затвердження Стандарту модульного підходу до організації надання медичної допомоги на догоспітальному етапі, яка надається під час ведення воєнних (бойових) дій та підготовки сил безпеки і сил оборони до застосування за призначенням: наказ Міністерства оборони України від 31 липня 2025 р. № 516. Додаток 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1331-25/print>
6. Доктрина «Медичні сили Збройних Сил України»: затв. 13 листопада 2020 р. Головнокомандувачем Збройних Сил України Русланом Хомчаком. URL: https://sprotyv7.com.ua/wp-content/uploads/2024/06/2_%D0%92%D0%9A%D0%9F-4-3536.01-%D0%94%D0%9E%D0%9A-%D0%9C%D0%95%D0%94%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86-%D0%A1%D0%98%D0%9B%D0%98-%D0%97%D0%A1%D0%A3.pdf
7. Стандарт екстреної медичної допомоги «Медичне сортування при масовому надходженні постраждалих на ранньому госпітальному етапі», затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24 лютого 2022 р. №368. URL: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/2022_368_ms_.pdf
8. Основи законодавства про охорону здоров'я: закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
9. Берзіна А. Б. Міжнародно-гуманітарні зобов'язання щодо надання медичної допомоги та захисту медичного персоналу в умовах збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2025. Випуск 92. Частина 5. С. 83-89. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/01/92-part-5.pdf#page=83>; DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.12>
10. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.: ООН URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
11. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.: ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
12. У морпіха не було півголови: лікар-доброволець під обстрілами провів операцію на відкритому мозку захиснику Маріуполя. Ексклюзив ТЧН. 01.12.2022. URL: <https://tsn.ua/exclusive/u-morpiha-ne-bulo-piv-golovi-likar-dobrovolec-pid-obstrilami-proviv-operaciyu-na-vidkritomu-mozku-zahisniku-mariupolya-2214388.html>
13. Горностай А. В. Важко бути Богом: правові виклики тріажу поранених. Права людини у сфері охорони здоров'я в світлі євроінтеграції України: матеріали VIII Мед.-прав. форуму (16 груд. 2024 р.): електрон. наук. вид. / [уклад.: Т. О. Михайліченко, А. О. Хорішко]; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; НДІ інтелект. власності НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого [та ін.]. Харків: Право, 2024. 132 с. С. 28-34. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178411695>.

14. Сокирчук Наталія. Отак дивишся на пораненого росіянина і ... розумієш: ти ж – лікар. 28 червня 2022 р. URL: https://glavcom.ua/interviews/otak-divishsya-na-poranenogo-rosiyanina-i-rozumijesh-shcho-ti-zh-likar-intervyu-z-viyskovim-hirurgom-856366.html?fbclid=IwAR32l2gW8G3fjTMMr9_N8ufZ1S9KzE81GLruIrgKYYBqeEAlZVrFpisk
15. Тодуров: що бісить путіна, чи лікуватиме полонених росіян, популярна хвороба на війні. Україна 24. Ефір 14 квітня 2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bqfMC64c1T4>
16. Інтерв'ю експрезидента Латвії Валдіса Затлера. 16 жовтня 2025 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3kMP7yuArCI>
17. Катування як державна політика: ОБСЄ оприлюднила звіт про злочини РФ проти полонених. Армія-інформ. 27 вересня 2025 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/09/27/katuvannya-yak-derzhavna-polityka-obsye-oprylyudnyla-zvit-pro-zlochyny-rf-proti-polonenyh/>
18. Годжек Я.С. Нормативні гарантії статусу військовополонених у міжнародному праві та їх значення для України. Право і суспільство. 2020. №3. С. 218-223. С. 223. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3.33>
19. Нестерова Ірина. Війна постукає ось-ось: Залужний оцінив, чи скоро в Європі буде нова архітектура безпеки. URL: https://www.unian.ua/world/viyna-rosiji-z-nato-zaluzhniy-ociniv-chi-skoro-v-yevropi-bude-nova-arhitektura-bezpeki-13169748.html?utm_medium=referral&utm_source=idealmedia&utm_campaign=unian.net&utm_term=1297894&utm_content=11835788

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА НАРКОТОРГОВЦІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ГРУЗІЇ

Незаконний обіг наркотичних засобів є однією з найбільш прибуткових форм організованої злочинності, що становить серйозну загрозу національній безпеці держав та здоров'ю населення. У цьому контексті дедалі більшого значення набувають не лише кримінально-правові заходи впливу, а й майнові санкції цивільно-правового характеру у виді конфіскації активів, отриманих унаслідок наркоторгівлі. Досвід Грузії у сфері вилучення майна наркоторговців заслуговує на окрему наукову увагу, оскільки демонструє комплексний і жорсткий підхід до економічного підриву злочинної діяльності.

Ключовим нормативно-правовим актом, що регулює питання конфіскації майна наркоторговців у Грузії, є Закон «Про організовану злочинність та рекет» від 20 грудня 2005 р. № 2354-RS (далі – Закон Грузії від 20 грудня 2005 р.) [1]. Особливістю цього нормативно-правового акту є його комплексний характер: він охоплює боротьбу не лише з незаконним обігом наркотиків, але й організованою злочинністю, «злочинами в законі», «злочинським світом», рекетом тощо.

Грузинський законодавець дає чітке визначення поняття «наркоторговець», під яким розуміється особа, що здійснює незаконний продаж наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або нових психоактивних речовин (ч. 2 ст. 3-1 Закону Грузії від 20 грудня 2005 р.). Таке формулювання дозволяє охопити всі ключові ланки незаконного збуту, не обмежуючись лише організованими злочинними об'єднаннями.

Дефініція «майно наркоторговця», закріплена у ч. 2-1 ст. 5 Закону Грузії від 20 грудня 2005 р., є однією з ключових норм, що визначає ефективність механізму конфіскації активів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, оскільки свідомо розширює межі поняття «злочинні доходи» та дає можливість відійти від вузького формального розуміння власності.

Майном наркоторговця вважається дохід, майно або прибуток, отриманий від майна, що належить самому наркоторговцю, члену його сім'ї, близькому родичу або особі, пов'язаній з наркоторговцем, за умови відсутності документального або іншого доказу законного походження таких активів [1].

Передусім, законодавець охоплює поняттям майна не лише дохід, але й будь-яке майно та прибуток, отриманий від майна. Таким чином, до сфери правового регулювання включаються як первинні активи (грошові кошти, нерухомість, транспортні засоби, корпоративні права), так і вторинні економічні вигоди (орендна плата, дивіденди, проценти, приріст вартості активів). Це свідчить про системний підхід до конфіскації, спрямований на повне усунення економічного результату злочинної діяльності, а не лише її початкового продукту.

Другим суттєвим елементом дефініції є коло осіб, майно яких може визнаватися майном наркоторговця. Закон прямо вказує на чотири категорії суб'єктів: сам наркоторговець; члени його сім'ї; близькі родичі; особи, пов'язані з наркоторговцем.

Таке розширення суб'єктного складу має принципове значення, оскільки воно нівелює поширені схеми легалізації злочинних доходів шляхом формального відчуження активів на користь родичів або довірених осіб. Водночас закон не обмежується формальними родинними зв'язками, а вводить категорію «пов'язаної особи», що дозволяє враховувати фактичний контроль над майном, а не лише юридичне право власності.

Третім і найбільш дискусійним елементом дефініції є критерій відсутності доказів законного походження активів. Саме ця умова трансформує класичну модель доказування у кримінальному провадженні. Фактично законодавець закріплює механізм, за якого достатнім є встановлення зв'язку особи з наркоторговцем і наявності у неї майна, походження якого не може бути підтверджене законними джерелами. У такому випадку активи презюмуються такими, що пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

З наукової точки зору, йдеться про перерозподіл доказового тягаря, коли обов'язок підтвердження законності походження майна покладається на власника. Цей підхід відповідає інституту цивільної (некримінальної) конфіскації, що широко застосовується в сучасних антикримінальних стратегіях.

Важливо підкреслити, що дефініція не вимагає доведення прямого причинно-наслідкового зв'язку між конкретним злочином і конкретним активом. Достатнім є встановлення економічної необґрунтова-

ності майнового стану особи з урахуванням її зв'язку з наркоторговцем. Такий підхід значно підвищує ефективність державного втручання, особливо в умовах латентності наркозлочинів і складності документування незаконних фінансових потоків.

Отже, дефініція «майно наркоторговця» у законодавстві Грузії охоплює широкий спектр активів, суб'єктів і економічних результатів, формуючи правову основу для комплексної та результативної конфіскації. Вона поєднує елементи кримінального, цивільного та фінансового права, що робить її однією з найбільш прогресивних у сфері протидії незаконному обігу наркотиків.

Грузинський закон також спрямований на подолання поширеної практики приховування злочинних доходів шляхом їх формального переоформлення на третіх осіб.

Порядок конфіскації та передачі державі майна наркоторговців визначається Цивільним процесуальним кодексом Грузії (далі – ЦПК Грузії). Характерною рисою грузинської моделі є процесуальна автономність конфіскації від кримінального судочинства. Відповідні провадження врегульовані Розділом XLIV-1 ЦПК Грузії, який встановлює спеціальну цивільно-правову процедуру вилучення незаконного або необґрунтованого майна [2].

У ст. 356-1 ЦПК Грузії закріплено розширений понятійний апарат, зокрема визначено поняття «пособник у розповсюдженні наркотичних засобів», «незаконне» та «необґрунтоване» майно, а також коло пов'язаних осіб [2]. Це дозволяє суду оцінювати не лише формальний титул власності, а й фактичний контроль над активами та економічну обґрунтованість їх набуття.

Згідно зі ст. 356-2 ЦПК Грузії прокурор має право подати позов про вилучення та передачу майна державі протягом десяти років з дня набрання законної сили обвинувальним вироком. Позов може бути пред'явлений не лише до самого наркоторговця чи пособника у розповсюдженні наркотиків, а й до членів їхніх сімей, близьких родичів та пов'язаних осіб [2]. Це положення відображає свідоме розширення часових і персональних меж цивільної конфіскації, орієнтованої на довгострокове виявлення та вилучення активів, пов'язаних із наркобізнесом. Десятирічний строк звернення з позовом істотно знижує ефективність стратегій відкладеного приховування або легалізації доходів, тоді як можливість залучення до провадження членів сім'ї та пов'язаних осіб дозволяє нейтралізувати поширені схеми формально-го відчуження майна.

Ключовою нормою доказування є ст. 356-3 ЦПК Грузії, яка встановлює диференційований підхід до незаконного та необґрунтованого майна і закріплює змішану модель розподілу доказового тягаря. Майно визнається незаконним, якщо суд на підставі належної оцінки доказів встановлює його набуття з порушенням закону; у цьому разі обов'язок доказування покладається на позивача (ч. 3, 4 ст. 356-3 ЦПК Грузії). Водночас майно визнається необґрунтованим, якщо відповідач не доведе законність його придбання, наявність фінансових ресурсів або сплату податків; у такому випадку доказовий обов'язок покладається на відповідача (ч. 5, 6 ст. 356-3 ЦПК Грузії) [2].

Ефективність конфіскації забезпечується інститутом арешту майна (ст. 356-4 ЦПК Грузії). Правові наслідки розгляду справи визначені ст. 356-5 ЦПК Грузії та передбачають передачу майна законному власнику або державі з одночасним захистом прав добросовісних третіх осіб, а також можливість ініціювання кримінального переслідування у разі виявлення ознак злочину [2].

Отже, цивільно-процесуальна модель конфіскації в Грузії характеризується високим рівнем деталізації, превентивною спрямованістю та ефективним механізмом доказування, що значно підвищує результативність боротьби з наркоторгівлею.

Конфіскація майна наркоторговців у грузинському законодавстві має багатофункціональний характер. По-перше, вона виступає як форма майнової відповідальності. По-друге, має чітко виражену превентивну функцію, оскільки позбавляє злочинну діяльність її економічної основи. По-третє, конфіскація розглядається як інструмент відновлення соціальної справедливості та захисту публічних інтересів.

Досвід Грузії у сфері конфіскації майна наркоторговців є надзвичайно цінним для України, зважаючи на актуальність проблеми незаконного обігу наркотиків та транснаціональної організованої злочинності.

По-перше, варто розглянути можливість активнішого використання цивільно-правових механізмів конфіскації як альтернативи або доповнення до кримінального переслідування, що відповідає європейським тенденціям у сфері боротьби з організованою злочинністю, зокрема організованим наркобізнесом.

По-друге, доцільним є розширення в українському законодавстві поняття майна, що підлягає конфіскації, з включенням активів, оформлених на близьких родичів і пов'язаних осіб, за умови відсутності доказів їх законного походження.

По-третє, грузинська модель демонструє ефективність підходу, за якого конфіскація розглядається не як допоміжний, а як центральний інструмент антинаркотичної політики держави.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що запозичення окремих елементів грузинського досвіду здатне підвищити ефективність української системи протидії наркоторгівлі, забезпечити реальне позбавлення злочинців економічних ресурсів та сприяти зміцненню принципу невідворотності відповідальності.

Джерела:

1. Закон Грузії «Про організовану злочинність та рекет» від 20 грудня 2005 р. № 2354-RS (станом на 2 липня 2025 р.). URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/27814?publication=2>
2. Цивільний процесуальний кодекс Грузії від 14 листопада 1997 р. № 1106. (станом на 9 грудня 2025 р.). URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=177>

Будник Д. П.,
студентка
*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)*

Савіщенко В. М.,
професор кафедри психології та педагогіки,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор
*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПСИХОЛОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ПІДВИЩЕНОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Сучасний освітній простір характеризується високою динамічністю, зростанням соціальних викликів та ускладненням психологічних запитів з боку учасників освітнього процесу. У цих умовах діяльність психологів закладів освіти набуває особливої значущості, водночас супроводжуючись підвищеним психоемоційним навантаженням. Постійна робота з емоційно напруженими ситуаціями, необхідність швидко реагувати на проблеми учнів, педагогів і батьків, а також відповідальність за психологічний клімат у закладі освіти створюють сприятливі умови для розвитку професійного вигорання.

Професійне вигорання психологів освітньої сфери формується як складний і поступовий процес, зумовлений поєднанням зовнішніх професійних вимог та внутрішніх особистісних особливостей фахівця. Специфіка роботи психолога полягає в постійній емоційній залученості, емпатійному слуханні, підтримці інших і необхідності зберігати професійну дистанцію. За відсутності належного відновлення психічних ресурсів така діяльність може призвести до хронічної втоми, емоційного виснаження та зниження задоволеності професійною діяльністю.

Українська дослідниця Т. Пономаренко [1] у своїй статті розглядає особливості професійного вигорання психологів у сучасних робочих умовах, зокрема в умовах переходу до онлайн-формату діяльності. А. Т. Яблонська та А. Шевчук [3] у своїй спільній роботі аналізують мотиваційні чинники та синдром самозванця як фактори професійного вигорання, що корисно для розуміння психологічних детермінант вигорання в освітянській сфері.

У структурі професійного вигорання психологів закладів освіти провідне місце посідає емоційне виснаження, яке проявляється у відчутті внутрішньої спустошеності, зниженні емоційної віддачі та постійному відчутті втоми. Психолог поступово втрачає здатність повною мірою співпереживати, що негативно впливає на якість професійної допомоги. Наступним етапом часто стає деперсоналізація, яка виявляється у формуванні відстороненого, формального або навіть байдужого ставлення до клієнтів і колег. Хоча така реакція може виконувати захисну функцію, вона водночас поглиблює деформаційні зміни особистості та ускладнює професійну взаємодію [2].

Важливим компонентом професійного вигорання є також зниження суб'єктивного відчуття професійної ефективності [1]. Психологи починають сумніватися у власній компетентності, знецінюють результати своєї роботи, відчувають невдоволення професійними досягненнями. Це супроводжується зниженням мотивації, зростанням тривожності та внутрішньої напруги, що ще більше посилює загальний стан емоційного виснаження.

Підвищене психоемоційне навантаження психологів закладів освіти зумовлюється також організаційними чинниками, зокрема великою кількістю функціональних обов'язків, дефіцитом часу, нечіткістю професійних ролей та обмеженими можливостями для професійної супервізії [2]. Додатковим стресогенним фактором виступає необхідність працювати в умовах постійних змін, кризових ситуацій та зростання запитів на психологічну допомогу, що часто перевищують реальні ресурси фахівця.

Особистісні характеристики психологів, такі як високий рівень відповідальності, орієнтація на допомогу іншим, схильність до самокритики та перфекціонізму, також можуть підвищувати ризик професійного вигорання [3]. Прагнення відповідати очікуванням оточення та професійним стандартам нерідко супроводжується ігноруванням власних потреб, що призводить до поступового виснаження психологічних ресурсів.

Отже, професійне вигорання психологів закладів освіти в умовах підвищеного психоемоційного навантаження є актуальною та соціально значущою проблемою. Її усвідомлення та наукове осмислення

створюють передумови для розробки ефективних профілактичних і корекційних заходів, спрямованих на збереження психологічного здоров'я фахівців, підвищення їхньої професійної стійкості та якості психологічної допомоги в освітньому середовищі. Важливу роль у цьому процесі відіграють розвиток навичок саморегуляції, професійна підтримка, супервізія та дотримання балансу між професійною діяльністю й особистим життям.

Джерела:

1. Пономаренко Т. Професійне вигорання практичних психологів, які працюють онлайн: стан проблеми, причини та психологічна профілактика. *Psychological Journal*. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.3.6> (дата звернення: 20.12.2025)
2. Сидоренко Ж. В., Шевчук Т. І. Професійне вигорання педагогів в умовах дистанційного навчання. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Психологічні науки»*. 2023. Т. 1(2). DOI: [https://doi.org/10.31558/2786-8745.2023.1\(2\).10](https://doi.org/10.31558/2786-8745.2023.1(2).10) (дата звернення: 19.12.2025)
3. Яблонська Т., Шевчук А. Motivation and impostor syndrome as factors of professional burnout. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology*. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1\(21\).20](https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1(21).20) (дата звернення: 18.12.2025)

Булгакова О. В.,
завідувач кафедри
економіки та публічного управління,
кандидат економічних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

Хачатрян Т. С.,
магістр
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

СОЦІОКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ВПО ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ В ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Розуміння необхідності утвердження державної етнополітики в Україні зумовлено здебільшого внутрішніми чинниками, оскільки з набуттям державою незалежності та суверенності ще в 1991 році завершилась страшна епоха репресій та пригнічення населення за ознакою етнічного походження.

Відповідно до Закону України “Про національні меншини в Україні” до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [1]. Національні меншини України – це громадяни України, які проживають на території України і які не є етнічними українцями та за чисельністю перебувають у меншості, відрізняючись від етнічних українців своєю мовою, культурою і традиціями, виявляючи національне самоусвідомлення. Вони є елементом суспільного ладу, а отже, усіх основних систем: політичної, економічної, соціальної, культурної та інших [1].

Отже, «національна меншина» – це чисельно менша, відмінна за своїми етнічними ознаками від основної маси населення, група громадян даної країни, глибоко інтегрованих в її суспільне життя, що мають тривалу традицію проживання на її території й прагнуть добровільно зберігати та розвивати свою етнічну, культурну, мовну і релігійну самобутність [1].

Проте початок війни в 2014 році знову загострив питання етнополітики в екзистенційному вимірі та поставив цілу низку питань перед системою українського державного управління. Ці питання охоплювали дуже різні сфери життя людей як етнічних меншин, так і широких етнічних груп, які жили і формувались в різних соціально-економічних та культурних умовах. Тож виникнення «кримських кримчан» або «донецьких греків» як певної групи в межах етнічної меншини, визначеної специфічними соціо-культурними умовами стало феноменом української реальності. Воєнні дії та виникнення реальної загрози фізичного знищення змісило значну кількість людей покинути звичайне місце проживання та поставило перед кожним ВПО питання не тільки фізичного збереження в новій спільноті, а й одночасної потреби в інтеграції до нової територіальної спільноти та виклику збереження власної унікальної соціо-культурної ідентичності.

Слід зауважити, що державна етнополітика до 2014 року передусім концентрувалась на подоланні тих негативних наслідків, які були спричинені саме радянською спадщиною масових етнічних репресій з боку державного управління та реалізованою політикою зросійщення, спрямованою на нівелювання будь-яких етнічних характеристик особистості. Проте воєнна агресія 2014 року проти України, яка була розпочата в самому етнічно визначеному регіоні країни, Автономній республіці Крим, яка за змістом має цей статус закріплений для врахування унікальних історичних, культурних та етнічних особливостей регіону, забезпечення самоврядування, а також як форма реалізації права кримськотатарського народу на самовизначення, висвітлює нові проблеми в формуванні державної етнополітики. Продовження сучасної російсько-української війни широкомасштабним вторгненням в лютому 2022 року тільки загострило та актуалізувало питання розвитку державної етнополітики в сфері забезпечення збереження соціо-культурної ідентичності внутрішньо переміщених осіб, які належать до різних етнічних груп.

Як відповідь на означену проблему в громадах, де здебільшого концентрувались ВПО з певного регіону створювались громадські організації з назвами «Я – Маріуполь», «Я – Бахмут» і таке інше. Призначення таких громадських центрів полягало не тільки в упорядкуванні надання допомоги та підтримки ВПО, їх діяльність також допомагала кожному зберігати та підтримувати власну соціо-культурну ідентичність в процесі інтеграції до нової спільноти. Зрозуміло, що за умов інтенсивних внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів першочерговими є питання реалізації базових прав людей, які забезпе-

чують їх фізичне виживання. Проте кожен ВПО в період інтеграції до територіальної громади потребує заходів як з фізичної так і з психологічної реабілітації та адаптації. Психологічна адаптація ВПО повинна передбачати можливість людини зберігати свій унікальний соціо-культурний профіль, в тому числі й приналежності до етносу або етнічної меншини, та бачити можливості до приєднання та реалізації в цій громаді власних соціальних та культурних цінностей.

Державна етнополітика в нових умовах триваючої воєнної агресії доречно розглядати як інструмент подолання наслідків війни як для визначених етнічних груп як не є ВПО, так і для етнічних груп, які вимушені переселятись в більш безпечні регіони країни. Слід враховувати, що державна етнополітика повинна охоплювати питання не тільки культурної, мовної або релігійної спрямованості, а розглядати сферу соціальної адаптації ВПО та їх залучення до місцевих громадських та культурних процесів в окремих територіальних громадах, і на національному рівні.

Джерела:

1. Моца А. А. Роль громадянського суспільства у формуванні державної етнонаціональної політики єдності в Україні: правові засади. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, вип.. 68, 2021. С. 19–24. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.3>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У даний час на превеликий жаль наша держава переживає складні часи, що пов'язанні з війною, яка триває вже понад 11 років, тому питання кримінально-правової кваліфікації в період воєнного стану в Україні не є новим. Однак у період активізації військової агресії з боку російської федерації дана тема набула нового значення на законодавчому рівні. Громадяни України та юридичні особи, які нажалі сприяли чи досі продовжують сприяти російській федерації у здійсненні агресивних дій, що може проявлятися не лише у закликах підтримки війни проти України, а й заняттями посад у незаконних органах влади на тимчасово окупованій території та здійснення господарської діяльності з державою-агресором. Це змушує законодавця відповідним чином реагувати на сучасні виклики та на їх вплив.

Воєнний стан обумовив необхідність трансформації Кримінального кодексу України. Ключовим аспектом кваліфікації є врахування воєнного стану не лише як обтяжуючої обставини (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України), а й як конструктивної ознаки складів нових кримінальних правопорушень.

Важливо розмежовувати злочини проти основ національної безпеки, вчинені в умовах мирного часу та в умовах збройної агресії. Головною проблемою залишається розмежування колабораціонізму, державної зради (ст. 111 КК України) та пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України) [2].

Для правильної кваліфікації за ст. 111-1 КК України визначальним є рівень добровільності та характер дій (від публічних закликів до зайняття посад в окупаційних органах), зокрема потребує деталізації оцінка господарської діяльності у взаємодії з ворогом. Таким чином, критеріями розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 та 111-1 КК України слід визнавати ознаки їх складів, обстановкою вчинення кримінальних правопорушень, а також із суб'єктом та суб'єктивною стороною. Важливим є визначення мети вчинення кримінальних правопорушень та на рахунок якої держави здійснюється кримінальне правопорушення. Підводячи підсумок, слід зазначити, що ст. 111-1 КК України є повноцінною та необхідною в сучасних умовах кримінально-правової політики України, так як забезпечує охоронну та регулятивну функцію практично усіх складових національної політики України [3, с. 124].

Згідно з чинним законодавством, вчинення крадіжки, грабежу, розбою чи вимагання в умовах воєнного стану кваліфікується за ч. 4 відповідних статей (тяжкі злочини), незалежно від розміру шкоди. Необхідним є здійснення диференціації покарання для дрібних крадіжок, які за формальною ознакою «воєнного стану» прирівнюються до небезпечних діянь.

Специфічним аспектом є застосування ст. 43-1 КК України, яка звільняє від відповідальності за шкоду, заподіяну окупантам. Кваліфікація дій цивільних осіб, що чинять опір агресору, має базуватися на принципі відсутності складу злочину, навіть якщо формально дії підпадають під ознаки вбивства чи знищення майна ворога.

Стаття 438 КК України має бланкетний характер, що вимагає від уповноважених органів звернення до норм міжнародного гуманітарного права. Складність полягає у відмежуванні загальнокримінальних кримінальних правопорушень (наприклад, умисного вбивства) від воєнних, де об'єктом є встановлений міжнародний правопорядок ведення війни. Необхідна подальша уніфікація судової практики Верховного Суду для уникнення неоднозначного тлумачення термінів «співпраця», «підтримка агресора» та «добровільність».

Правильна кваліфікація має базуватися на балансі між суворою відсіччю ворогу та дотриманням прав людини, щоб уникнути надмірної криміналізації дій осіб, які опинилися в обставинах непереборної сили на окупованих територіях.

Джерела:

1. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>. (дата звернення: 23.01.2026).
2. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 23.01.2026).
3. Бурда С. Я., Луцький Т. М. Колабораційна діяльність в Україні: окремі аспекти кримінально-правової кваліфікації // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». Київ, 2025. № 11 (93). С. 120–124. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2025-11-11614>.

Бутирін Є. О.,
доцент кафедри
політичних наук та права,
доктор юридичних наук
(Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ МОНУМЕНТАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ (ПРОБЛЕМИ ТА КУРЬОЗИ)

На підставі п.6 ст. 7 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» Верховна Рада України зобов'язала Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські, районні державні адміністрації, Верховну Раду Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування у шестимісячний строк з дня набрання чинності цього нормативно-правового акту здійснити демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, які пов'язані присвяченим особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті [1].

Треба зазначити, що в багатьох громадах органи місцевого самоврядування перешкоджала процесу очищення публічного простору від пам'ятників, що підпадають під дію закону про декомунізацію. Що тільки не робили місцеві ради, щоб не виконувати норми Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

По-перше, саботаж місцевих рад виявлявся у перейменуванні пам'ятників з метою подальшого їх збереження. Наприклад, у м. Арциз Одеської області місцева рада перейменувала бюст Карла Маркса в бюст поета-революціонера Христо Ботева [2], а у Волновасі міська рада «декомунізувала» пам'ятник Чапаєву перейменував його в монумент «Козак» [3].

По-друге, місцеві ради відмовляються демонтувати радянські монументальні об'єкти, посиляючись на банальну нестачу фінансів. Саме таку причину «вигадала» Локачинська селищна рада Володимирського району Волинської області, щоб не демонтувати радянський танк «Йосип Сталін» [4]. А сільський голова Староушицької громади на Хмельниччині заявив, що не може демонтувати пам'ятник Суворову у с. Грушка, «бо нема де дістати соляру для екскаватора» [5]. Але проукраїнські активісти стверджують, що сума необхідна для демонтажу не великого за розмірами пам'ятника становить приблизно 1 000 грн [6].

По-третє, окремі громади не погоджуються на демонтаж пам'ятника, пояснюючи, що він встановлений на честь місцевих жителів, які воювали в роки Другої світової війни проти нацизму [6], посиляючись, причому, на рекомендації інститутів українознавства.

По-четверте, деякі службовці органів місцевого самоврядування штучно «роздувають конфлікт» щодо демонтажу пам'ятника та підіймають питання побудови на місцях «Музеїв монументальної пропаганди». Зрозуміло, що під час воєнного стану або фінансової кризи в громаді це питання може бути відкладено на не визначений час. Саме таким чином Каховська міська рада Херсонської області саботувала виконання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» та залишила на місці пам'ятник тачанці [7].

Інколи місцева влада навіть «не видумує» якісь причини, що заважають демонтувати пам'ятник, а відкрито заявляє громадським активістам, що пам'ятник їм не заважає. Таку відповідь отримали активісти ГО «Деколонізація. Україна» від Котелевської сільської ради Новоселицького району Чернівецької області на пропозицію демонтувати пам'ятник радянському військовому полководцю В. Чапаєву [8]. Однак у листопаді 2019 р. невідомі вкрали цей пам'ятник [9]. Зі слів голови громадської організації «Деколонізація. Україна» В. Позднякова, існують приклади, коли міські голови, намагаючись запобігти

конфлікту на сесії міської ради під час розгляду питання виділення бюджетних коштів на демонтаж монументальних об'єктів, надавали необхідну суму представникам громадських організацій з власної кишені [10].

У деяких населених пунктах службовці органів місцевого самоврядування навмисно відмовляються від такої допомоги. Наприклад, від подібної допомоги відмовився сільський голова с. Кубей Болградського району Одеської області, комуніст Петро Кисса. Пізніше, за його розпорядженням, з місцевого бюджету були витрачені гроші на ремонт пам'ятників Леніну та Калініну [11].

Деякі службовці органів місцевого самоврядування настільки «закохуються» в радянські пам'ятники, що демонтують їх самостійно та приховують «до найкращих часів». Наприклад, в Маріуполі за наказом директора центра опіки Людмили Лазоренко бюст Феліксу Дзержинському був демонтований та прихований. На питання журналістів, куди подівся бюст, вона відповіла: «Це мій секрет» та додала, що готова повернути бюст тільки тоді, коли в місті буде створений музей демонтованим комуністичним вождям та символам [12].

Також існують випадки, коли в громадах за рішенням місцевої влади встановлюють на постаменти вже демонтовані пам'ятники. Наприклад, у м. Карлівка Полтавської області у липні 2020 р. знову встановили пам'ятник радянському державному діячеві Миколі Підгірному, який раніше був демонтований у рамках декомунізації [13].

Однак органам місцевого самоврядування не завжди вдавалося «відсидітися», тобто відкласти вирішення проблеми демонтажу пам'ятників на не визначений період часу. Активісти та громадські організації постійно пишуть скарги, запити на адресу органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій, а іноді реєструють електронні петиції на сайті Президента України.

Джерела:

1. Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 26. Ст. 219. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>. (дата звернення: 01.01.2026 р.)
2. Одесские чиновники переименовали бюст Маркса, чтобы не демонтировать. URL : <https://news.bigmir.net/life/4827536-odesskie-cinovniki-pereimenovali-byust-marksa-ctoby-ne-demontirovat>.
3. У Волновасі демонтували перейменованний у «Козака» пам'ятник Чапаєву. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-donechchina/2092669-u-volnovasi-demontuvali-perejmenovaniy-u-kozaka-pamatnik-chapayevu.html>.
4. У громаді на Волині не можуть декомунізувати радянський танк: що кажуть у селищній раді. URL : <https://suspilne.media/lutsk/761799-u-gromadi-na-volini-ne-mozut-dekomunizuvati-radanskij-tank-so-kazut-u-selisnij-radi/>.
5. Особливості вітчизняної русифікації. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3500355-osoblivosti-vitcziznanoi-derusifikacii.html>.
6. «Всі радянські пам'ятники мають бути демонтовані»: як на Львівщині проходить декомунізація. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/nkvd-totalitaryzm-vijna-komunizm/32502337.html>.
7. Не трогайте моего Ленина». В чем проблемы декоммунизации и как их решать – рассказываем на примере памятника тачанке в Каховке. URL : <https://zaborona.com/ru/problemu-dekommunizacziyi/>.
8. Деколонізація: як очистити простір від російського. URL : <https://www.ukrainer.net/dekolonizatsiia/>.
9. Вночі на Буковині невідомі вкрали пам'ятник Чапаєву. URL : https://molbuk.ua/chernovtsy_news/186243-vpochi-na-bukovyni-nevidomi-vkraly-pamyatnyk-chapayevu.html.
10. В Україні пам'ятники російським діячам демонтують переважно волонтерським коштом – Вадим Поздняков. URL : <https://suspilne.media/zhytomyr/239292-v-ukraini-pamatniki-rosijskim-diacam-demontuut-perevazno-volonterskim-kostom-vadim-pozdnakov/>.
11. На Одещині виділили гроші з бюджету на ремонт пам'ятників Леніна й Каліліна. *Україна молода*. 01.10.2017. URL : <http://umoloda.kiev.ua/number/0/159/116306/>.
12. В Мариуполе чиновница решила спрятать памятник Дзержинскому. URL : <https://news.bigmir.net/ukraine/4697774-v-mariupole-cinovnica-resila-spryatat-pamyatnik-dzerzinskому>.
13. На Полтавщине востановили декоммунизированный памятник главе СССР. URL : <https://news.bigmir.net/ukraine/4890495-na-poltavshhine-vosstanovili-dekommunizirovanny-i-pamyatnik-glave-sssr>.

НАЗЕМНІ РОБОТИЗОВАНІ КОМПЛЕКСИ ДЛЯ БЕЗПЕЧНОГО ПОРЯТУНКУ ПОРАНЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ НАДВИСОКОЇ ЗАГРОЗИ НА ПОЛІ БОЮ: НАПРАЦЮВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ВИРОБНИКІВ ДЛЯ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Актуальність проблеми. У своїх попередніх роботах нами розглядалися різні способи та можливі засоби (табельні, імпровізовані) для перенесення рятувальниками травмованих/поранених осіб. В багатьох випадках вони широко використовуються військовослужбовцями, працівниками різних правоохоронних підрозділів та навіть медиками бригад екстреної медичної допомоги [1; 2, с. 22–27]. Разом з тим в умовах запровадженого правового режим воєнного стану суттєво зросла кількість поранених осіб на полі бою, сучасна війна характеризується розширенням так званої «кіл-зони» (червоної зони в розумінні тактичної медицини), яка може сягати понад 20 кілометрів. За таких умов традиційна евакуація пораненого стандартними медзасобами часто стає небезпечною чи неможливою, тому сучасні безпілотні евакуаційні платформи в багатьох випадках фактично виконують функції CASEVAC – доставляють поранених осіб з лінії бойового зіткнення до пунктів передачі медичним екіпажам. Евакуація постраждалого (casualty evacuation – CASEVAC) – неконтрольований медичним персоналом процес переміщення пораненого, травмованого, ураженого або хворого до медичного підрозділу [3].

Дедалі більше підрозділів в зоні бойових дій впроваджують використання наземних роботизованих комплексів (*далі* – НРК) для зменшення ризиків для особового складу військовослужбовців та медиків [4]. Розглянемо деякі приклади сучасних роботизованих комплексів, які використовуються для евакуації поранених осіб з поля бою.

Наземний роботизований комплекс логістичний «BRO-1409» (*далі* – НРКЛ) призначений для виконання логістичних, евакуаційних, інженерних, спеціальних транспортних завдань по переміщенню вантажів різного призначення в бойових умовах, де діють постійні обстріли, а також для виконання завдань в умовах полігону. Вказаний зразок було допущено до експлуатації та кодифіковано [5]. Завдяки особливостям конструкції трансмісії НРКЛ «BRO-1409» має здатність вільно зміщуватись у трьох площинах (понад 90°), що дозволяє повторювати рельєф місцевості, впевнено долати природні та штучні перешкоди, непомітно переміщатися по території, яка контролюється ворогом. Оригінальні цільно-металеві шасі НРКЛ «BRO-1409» роблять його практично нечутливим до мінно-артилерійських елементів ураження, легкої стрілецької зброї. Окрім того, вони виконують функцію додаткового захисту електронного блоку управління. Основними функціональними завданнями, які може виконувати НРКЛ «BRO-1409» на лінії бойового зіткнення є евакуація поранених/загиблих військовослужбовців з переднього краю лінії бойового зіткнення (дві особи за один раз).

Логістичний наземний роботизований комплекс НРК «МУРАХА» (виробник – Robotic Complexes) призначений для евакуації поранених без ризику для особового складу. Це середньогабаритний наземний дрон, який поєднує інноваційну електрогідравлічну силову установку та гусеничний рушій для підвищеної прохідності та тягових показників [6]. Особливості конструкції НРК «МУРАХА»: забезпечує високий крутний момент від самого старту платформи, що гарантує непересічну прохідність та здатність долати складні ділянки місцевості. НРК «Мураха» ефективний у логістичних операціях, евакуаційних місіях та перевезенні вантажів на полі бою або в складних умовах місцевості. Завдяки вантажопідйомності до 1000 кг і можливості евакуації 2+ людей платформа підходить для транспортування медичного обладнання та евакуації поранених без піддавання ризику особового складу.

Наземний роботизований комплекс «МАУЛЬ» призначений для евакуації поранених у найскладніших умовах. Основна місія цього НРК – евакуація поранених завдяки спеціальній капсулі з амортизацією та фіксацією, що гарантує їх безпечне транспортування навіть під обстрілом. «Мауль» дозволяє бійцям зосередитися на завданні й рятує життя там, де людині занадто небезпечно. Перевірений у реальних бойових умовах, комплекс витримує обстріли, працює під атаками дронів і долає складний рельєф, забезпечуючи швидкість, прохідність і надійність у кожній місії. «Мауль» економить критично важливий час для вивезення бійця з-під обстрілу. Капсула комплексу з амортизацією та фіксацією гара-

нтує безпечне транспортування пораненого навіть у найнебезпечніших умовах (витягування особи під атаками дронів і свистом уламків) [7].

Інший дистанційно-керований дрон RoboTrack – призначений для перевезення поранених, перевезення боєкомплекту, різних вантажів [8].

Універсальний НРК «TerMIT». З 2023 року Brave1 розвиває напрям НРК – наземних роботизованих комплексів, які евакуюють поранених, привозять вантажі та допомагають нашим бійцям у бойових операціях, мінімізуючи ризики для особового складу. Один з таких роботів – універсальна платформа «TerMIT», що складається з двох гусеничних модулів, з'єднаних між собою за допомогою уніфікованої платформи. Базова платформа обладнана сенсорами, камерами та системами зв'язку. Унікальність платформи – в її універсальності та простоті використання. За лічені хвилини «TerMIT» можна переоснастити різними модулями – вогневої підтримки, розвідки, інженерними або медичними. Один робот замінює кілька спеціалізованих платформ, що критично важливо в умовах обмежених людських та матеріальних ресурсів. «TerMIT» кодифіковано за стандартами НАТО у травні 2024 року. Випробування підтвердили його високу прохідність – він долає багнюку, сніг, пісок та лісопосадки. Працює за обмеженої видимості та вночі. Один із сценаріїв використання універсального НРК «TerMIT – евакуація поранених (транспортування бійців із зони бойових дій у складних умовах [9]. НРК «TerMIT» працює як в автономному режимі, виконуючи заздалегідь запрограмовані місії, так і під дистанційним керуванням оператора. Його також можна інтегрувати у мережу для синхронної роботи з іншими бойовими одиницями – наприклад, БпЛА. Ці роботи вже активно виконують бойові завдання на лінії зіткнення.

Висновки. Нова реальність для ЗСУ, НПУ та інших правоохоронних органів – участь у бойових діях з країною-агресоркою. Це спричинило інтенсивний розвиток не тільки напрямку військового озброєння, а й інших супутніх галузей – засобів для надання медичної допомоги, ведення РЕБ, оснащення військових та ведення бойових дій за стандартами та ін.

Ключовими напрямками роботи медичної служби ЗСУ є подальший розвиток безпілотної евакуації, поліпшення взаємодії між військовими підрозділами та розгортання мережі поглиблених стабілізаційних пунктів уздовж усієї лінії фронту, створення підземних стабілізаційних пунктів. Такі укриті та замасковані об'єкти дозволяють медикам працювати безпечніше й ефективніше навіть під постійним вогневим впливом противника. Деякі розглянуті нами приклади роботизованих комплексів для евакуації поранених з поля бою не розкривають всіх існуючих можливостей військово-промислового комплексу та дотичних галузей з розробки безпілотних засобів для виконання такого важливого завдання, як рятування поранених бійців шляхом їх безпечної та оперативної доставки в укриття стабілізаційних медичних пунктів.

В умовах мирного часу розглянуті вище засоби евакуації можуть знайти застосування і в правоохоронній сфері при проведенні поліцейськими складних та небезпечних службово-бойових дій (поліцейських операцій), що дасть змогу мінімізувати втрати особового складу, а також зберегти життя і здоров'я поранених осіб.

Джерела:

1. Вайда Т. С. Долякарська допомога : навчальний посібник для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України. Херсон: Олді-плюс, 2019. 874 с.
2. Вайда Т. С., Онопченко Н.В. Етапи надання домедичної допомоги потерпілим під час дорожньо-транспортних пригод та сучасні медичні засоби для транспортування травмованих осіб. Службово-бойова підготовка як основа професійної діяльності поліцейських: матеріали круглого столу (27 листопада 2020 року, м. Одеса, ОДУВС). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 22-27.
3. Про затвердження Обсягів надання мед. допомоги на догоспітальному етапі, які надаються під час ведення бойових дій та підготовки сил безпеки і сил оборони за призначенням у тактичних умовах : наказ Міністерства оборони України від 03.09.2024 № 598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-24/ed19> (дата звернення: 23.01.2026).
4. Евакуація під вогнем: Сирський розповів, як роботизовані комплекси рятують життя воїнів. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/evakuatsiya-pid-vognem-sirskij-rozpoviv-yak-robotizovani-kompleksi-ryatuyut-zhittya-voiviv.htm> (дата звернення: 23.01.2026).
5. Наземний роботизований комплекс логістичний «BRO-1409». URL: <https://market.deminingcluster.org.ua/product-pages/nazemniy-robotizovaniy-kompleks-logistichniy-bro-1409> (дата звернення: 22.01.2026).
6. НРК МУРАХА логістичний наземний роботизований комплекс Robotic Complexes на Flash Army. URL: <https://flasharmy.com.ua/nrk-muraha-roboticcomplexes> (дата звернення: 23.01.2026).
7. «Мауль» – роботизований побратим на полі бою. URL: <https://www.aidrones.com.ua/nrk-maul> (дата звернення: 23.01.2026).
8. Наземний дрон логіст-еваку RoboTrack (НРК). URL: Детальніше: <https://lakrasa.com.ua/ua/p1783340300-nazemnij-dron-logist.html> (дата звернення: 03.01.2026).
9. Евакуація, логістика, вогневе ураження. Універсальний НРК «TerMIT». URL: <https://market-brave1.delta.mil.gov.ua/evakuatsiya-lohistyka-vohneve-urazhennia.-universalnyi-nrk-termi/> (дата звернення: 24.01.2026).

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА СПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України остаточно закріпила статус інформаційного простору як повноцінного театру бойових дій. Для сил безпеки і оборони, зокрема для Національної гвардії України, яка поєднує правоохоронні та суто військові функції, інформаційна безпека перестала бути допоміжним елементом. Сьогодні це – базис стійкості як особового складу, так і цивільного населення. Дезінформація та мова ворожнечі (hate speech) у цьому контексті виступають не просто як побічні продукти конфлікту, а як прецизійна зброя, спрямована на руйнування когнітивних зв'язків усередині суспільства, делегітимізацію державних інституцій та підрив мобілізаційного потенціалу країни.

Досвід останніх років засвідчив, що класичне розуміння «фейку» як одиничного неправдивого повідомлення є застарілим. Ворог перейшов до створення цілісних сурогатних реальностей. Основним інструментом стала концепція «рефлексивного управління», де через дезінформацію об'єкт (суспільство або військове керівництво) підштовхують до прийняття вигідних агресору рішень, вважаючи їх власними.

Особливу небезпеку становить мова ворожнечі. У поєднанні з дезінформацією вона каналізує природну агресію та втому суспільства не на зовнішнього ворога, а на внутрішні групи. Ми спостерігаємо системні спроби ворожих ПІСО (інформаційно-психологічних операцій) радикалізувати дискусії навколо питань мобілізації, мови, релігії чи соціальних виплат переселенцям. Для офіцера сил безпеки важливо розуміти: кожен внутрішній конфлікт, роздмуханий у соцмережах, рано чи пізно конвертується у реальну загрозу правопорядку на вулицях або зниження боєздатності на фронті.

Україна за роки війни вибудувала унікальну архітектуру протидії інформаційним загрозам. Ключовими ланками тут є Центр протидії дезінформації при РНБО та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури України. Їхня роль у верифікації контенту та формуванні єдиного державного голосу є неоціненною. Проте, як показує практика, державна машина часто програє у швидкості мережевим структурам.

Важливим висновком для сектору безпеки є необхідність розвитку системи StratCom (стратегічних комунікацій) безпосередньо у військових формуваннях. СтратКом – це не просто пресслужба, це інструмент синхронізації дій та повідомлень. Для Національної гвардії це означає превентивне інформування про дії підрозділів, що унеможливує спекуляції ворога. Прикладом успішної інституційної відповіді є оперативне спростування закидів щодо «незаконних затримань» під час виконання завдань із охорони громадського порядку шляхом надання відеофіксації та юридичного обґрунтування в режимі реального часу.

Синергія з громадянським суспільством: волонтерський інтелект проти професійної пропаганди. Одним із «незасвоєних уроків» минулих років була спроба держави монополізувати право на істину. Проте реалії 2022–2025 років довели: найбільш ефективним є «розподілений захист». Громадянське суспільство в особі фактчекінгових проєктів (StopFake, VoxCheck, BezBrehni) та OSINT-спільнот (Molfar, InformNapalm) часто виявляє ворожі вкиди швидше за державні структури.

Синергія тут має полягати у формуванні екосистеми, де держава забезпечує доступ до верифікованих даних, а громадський сектор – гнучкість і широке охоплення аудиторії. Спільна відповідальність проявляється у створенні «інформаційного купола»: коли військовий сектор надає факти, медіа їх фахово інтерпретують, а лідери думок поширюють у доступній формі. Важливим аспектом є також цифрова гігієна кожного громадянина. Виховання медіаграмотності має стати частиною підготовки не лише студентів, а й особового складу сил безпеки.

Варто відверто визнати: мова ворожнечі всередині України часто стає інструментом політичної боротьби, що грає на руку агресору. Розподіл на «тилових» та «фронтowych», дискредитація територіальних центрів комплектування (ТЦК), хейт у бік волонтерів чи біженців – це зони, де межа між емоційним вигоранням громадянина та ворожою операцією майже стерта.

Практичний досвід підказує, що силове придушення таких дискурсів є неефективним і навіть шкідливим, оскільки створює ілюзію цензури. Натомість інституційним механізмом має стати «інклюзивний діалог». Держава та сили безпеки повинні не просто спростовувати негатив, а пропонувати конструктивний порядок денний. Наприклад, замість виправдовувань щодо мобілізації – демонструвати прозорі механізми підготовки та забезпечення бійців, як це роблять окремі бригади НГУ, формуючи позитивний бренд військової служби.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що війна виявила як наші сильні сторони (горизонтальна самоорганізація), так і вразливості (емоційна лабільність та низький рівень критичного мислення у частини населення). Для ефективної протидії дезінформації необхідно:

Децентралізація StratCom. Наділення командирів на місцях повноваженнями та інструментами для швидкої комунікації з місцевими громадами.

Законодавче регулювання платформ. Питання анонімних Telegram-каналів як основного джерела дезінформації вимагає зваженого, але рішучого державного регулювання у співпраці з міжнародними партнерами.

Психологічна підтримка як антидот. Оскільки мова ворожнечі базується на стресі, розвиток програм психологічної стійкості (resilience) для населення та військових є прямим внеском в інформаційну безпеку.

Спільний моніторинг. Створення спільних робочих груп (силовики + медіаексперти) для аналізу локальних конфліктних кейсів на ранніх стадіях.

Спільна відповідальність держави і суспільства – це не гасло, а вимога виживання. Тільки через прозорість дій сил безпеки та критичне сприйняття інформації кожним громадянином ми зможемо перетворити інформаційне середовище з вразливого місця на нашу фортецю.

Джерела:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41021> (дата звернення: 18.05.2024).
2. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 18.05.2024).
3. Горбулін В. П. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ : Брайт Букс, 2020. 256 с.
4. Почепцов Г. Г. Когнітивні війни в епоху цифрових технологій. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2021. 240 с.
5. Золотухін Д. Ю. Біла книга інформаційних операцій проти України 2014-2018. Київ : Поліграфкнига, 2018. 384 с.
6. Протидія дезінформації: світовий досвід та українські реалії : аналіт. доповідь / за заг. ред. С. І. Даниленка. Київ : НІСД, 2023. 84 с.
7. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з протидії мові ворожнечі CM/Rec(2022)16. URL: <https://coe.int/en/web/freedom-expression/hate-speech> (дата звернення: 18.05.2024).
8. Курбан О. В. Інформаційні війни у соціальних мережах : посібник. Київ : Вид. центр «Київський університет», 2019. 231 с.
9. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: концептуальні засади та механізми реалізації. Стратегічні пріоритети. 2022. № 1. С. 45–56.
10. Лизанчук В. В. Психологія інформаційної війни в Україні. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2021. Вип. 50. С. 12–25.

Васильчук А. Д.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Михайленко О. В.,
професор кафедри прикордонної служби,
кандидат військових наук, доцент
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

КООРДИНАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ І КРИЗОВИХ РЕГІОНАХ: ВЗАЄМОДІЯ СИЛ БЕЗПЕКИ, ГРОМАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ

Російська агресія проти України спричинила масштабні гуманітарні кризи, особливо в районах активних бойових дій та прифронтових регіонах. Ефективна організація гуманітарної роботи за таких умов стає основною передумовою для захисту цивільного населення та задоволення основних потреб постраждалих.

Потреба в допомозі стрімко зростає, особливо в регіонах, де тривають активні бойові дії. Наразі понад 12,8 мільйона людей в Україні потребують підтримки та захисту, серед яких від 6 до 7 мільйонів є внутрішньо переміщеними особами. Основною проблемою залишається гарантоване забезпечення безпечного доступу до районів, де тривають бойові дії, включаючи можливість роботи міжнародних гуманітарних організацій [1].

Одним із шляхів вирішення проблеми браку належної нормативної бази з надання гуманітарної допомоги могло б стати розроблення за підтримки провідних держав та міжнародних організацій універсального модельного національного закону. Такий документ міг би регламентувати детальну процедуру створення та реєстрації гуманітарних організацій, спрощувати доступ до зон збройного конфлікту або пришвидшувати оформлення гуманітарної допомоги на митниці. Запровадження подібного підходу сприяло б швидшій імплементації міжнародних норм щодо гуманітарного доступу в національні законодавства, особливо в державах, які беруть участь у збройних конфліктах. Крім того, це дозволило б усунути численні бюрократичні бар'єри, які ускладнюють процес надання гуманітарної допомоги. [2, с. 2].

За відсутності детального регулювання надання гуманітарного доступу на міжнародному та національному рівнях, можуть виникати проблеми, які суттєво впливають на якість гуманітарного доступу та можливість його надання, а саме: а) недотримання сторонами конфлікту положень міжнародного права, що стосуються гуманітарного доступу; б) бюрократичні обмеження роботи персоналу та доставки гуманітарної допомоги; в) відсутність інституційних можливостей на регіональному чи місцевому рівні для обробки/видачі необхідної документації для гуманітарного доступу; відсутність технічних критеріїв для реєстрації гуманітарних організацій; г) обмежувальні та складні положення норм, за яких допускається надання гуманітарного доступу [3, с. 2].

Сили безпеки виконують ключову функцію у забезпеченні безпечних умов для надання допомоги, супроводження гуманітарних конвоїв та аналізу ризиків. У свою чергу, громадянські організації відрізняються здатністю швидко реагувати, будучи мобільними і гнучкими.

Для таких проблем існує фактично єдиний шлях вирішення – політичні домовленості на найвищому рівні (президенти, парламенти, керівники урядів) або на рівні дипломатичних представництв, міністерств тощо. Величезна політизація сторін конфлікту внаслідок пропаганди, релігійних поглядів, довготривалих територіальних претензій, а також неефективна та повільна система покарання за відповідні правопорушення фактично унеможлиблює застосування правових інструментів впливу на створення та забезпечення гуманітарного доступу [4].

Комплексна співпраця між силами безпеки, громадськими організаціями та релігійними спільнотами сприяє підвищенню ефективності надання гуманітарної допомоги та мінімізує негативний вплив збройних конфліктів на цивільне населення.

Джерела:

1. Пичуліна О. Загальний огляд гуманітарної ситуації в Україні URL: <https://razumkov.org.ua> (дата звернення: 15.01.2026).
2. Libya: Humanitarian Access Report // The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). 2020. URL: <https://reliefweb.int> (дата звернення: 15.01.2026).
3. Tronc E., Grace R., Nahikian A. Humanitarian Access Obstruction in Somalia: Externally Imposed and Self-Inflicted Dimensions. Harvard University, 2018. URL: <https://poseidon01.ssrn.com> (дата звернення: 15.01.2026).
4. De Lauri A. Humanitarian Diplomacy: A New Research Agenda. CMI, 2018. URL: <https://www.cmi.no> (дата звернення: 15.01.2026).

Вереса Н. О.,
студентка
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Шевяков О. В.,
доцент кафедри психології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА РОДИНАМ ЗАГИБЛИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

1. Особливості воєнної втрати як фактора ускладненого горя в родинях загиблих військовослужбовців. Повномасштабна війна в Україні спричинила великі втрати серед військовослужбовців, що призвело до глибокої психологічної травми в їхніх сім'ях. Особливість воєнної втрати – раптовість, травматичність, невизначеність (зникнення безвісти), відсутність нагоди повноцінного прощання та ритуалів поховання – робить процес горювання надзвичайно складним і підвищує ризик розвитку затяжного (ускладненого) горя, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та соціальної дезадаптації.

2. Сучасні моделі горювання: від лінійних стадій до нелінійних процесів адаптації та сенсоутворення. Теоретичний аналіз феноменології горя виявив, що це не лінійний процес, а динамічна взаємодія емоційних, когнітивних та поведінкових реакцій, які залежать від індивідуальних, культурних та контекстуальних факторів. Традиційна модель п'яти стадій Е. Кюблер-Росс (заперечення, гнів, торг, депресія, прийняття)[13] зазнала зауважень через лінійність (Bonanno, 2004[8]; Maciejewski et al., 2007[9]; Stroebe et al., 2017[10]). Новітні концепції – подвійний процес М. Штробе та Х. Шут (чергування між зосередженням на втраті та відбудовою)[7], етапи горя Дж. Вордена (прийняття реальності, переживання болю, адаптація, продовження зв'язку)[3], модель продовжуваних зв'язків Д. Класа, Ф. Сільвермана та С. Нікмана (здорове горювання як підтримання уявного контакту з загиблим)[3], а також система переосмислення сенсу Р. Німейєра (відновлення втрати через наратив)[3] – надають змогу більш ефективно працювати з травматичним горем у військовому контексті.

3. Психологічні трансформації родинної системи після втрати близького в умовах бойових дій. Особливості родинної системи по втраті через військові дії включають порушення рівноваги ролей, перенесення тривоги поміж поколіннями (згідно теорії М. Боуена), соціальну ізоляцію та спад стійкості.[14]. Раптова втрата спричиняє ступор та бар'єри у визнанні дійсності, невизначеність (ambiguous loss за П. Босса) викликає «заморожене горе», а травматичний стрес додає ознаки ПТСР, передаючи їх через родинну структуру.[2].

4. Інтеграція вітчизняного та міжнародного досвіду в системі психологічної допомоги родинам загиблих в Україні. Сучасні підходи до психологічної допомоги поєднують закордонний та вітчизняний досвід. Міжнародні рекомендації (IASC пірамідальна модель, mhGAP BOO3, CGT К. Шіп, EMDR Ф. Шاپіро) акцентують на багаторівневій підтримці: від психоедукації та групової взаємопідтримки до спеціалізованої терапії. В Україні адаптуються ці моделі через державні програми (Цільова модель 2.0, 2024[12]), наказ МОЗ № 2118 [11], ініціативи Координаційного штабу[15] та БФ («Право на захист»[16], Terre des Hommes[17]). Ефективними визнані комбінації когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії, груп взаємопідтримки та психоедукації, що враховують культурні традиції вшанування пам'яті.

Емпіричне дослідження засвідчило високий ступінь тривожності, депресії та посттравматичних ознак у сімей померлих, що обґрунтувало потребу в комплексному заході допомоги. Розроблена програма поєднує психоосвіту про процес горювання, елементи КПТ (праця з виною та катастрофічними роздумами), арт-терапевтичні методики та групи взаємопідтримки.

Висновки вказують, що класичні моделі горя потребують адаптації до воєнного контексту. Комплексна психологічна підтримка, яка враховує специфіку травматичної втрати та культурні особливості, є дієвим засобом стабілізації психічного стану та уникнення тривалих розладів у родинях померлих. Перспективи подальших досліджень – розширення таких програм та створення інтернет-версій для віддалених областей.

Джерела:

1. Барінова, Н., Кочарян, О., Кривоніс, Т., Прокоф'єва, О., Унінець, І., Дуб, В. Психологічна підтримка осіб, які пережили втрату близької людини під час війни. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 16 (3), 2024. 402-414.
2. Босс П. Невизначена втрата. Навчитися жити з невтамовним горем. Посібник для дорослих. Львів: Видавництво «Компанія "Манускрипт"», 2025. – 212 с.
3. Зливков В, Лукомська С, Терапія горя (R. A. Neimeyer, 2015, переклад та адаптація обкладинка Анастасія Гридасова). Київ. 2021. 259 с.
4. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О., Хоружий С.М., Ларіонов С.О., Сириця М.В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2023. 175 с.
5. Ставицька С. О., Ставицький Г. А., Улько Н. М. Психологічна травматизація особистості в ситуації життєвих втрат. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. С. 201–204.
6. Парасей-Гочер А. О. Зуйков В. О. Особливості переживання втрати членами сім'ї загиблого воїна. *Габітус, Психологія особистості*. С. 131–138. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.55.23>
7. Штробе М., Шут Х. Dual process model of coping with bereavement // *Death Studies*. 1999. Vol. 23. P. 197–224.
8. Bonanno, G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 2004, 59(1), 20–28.
9. Maciejewski, P. K., Zhang, B., Block, S. D., & Prigerson, H. G. An empirical examination of the stage theory of grief. *JAMA*, 2007, 297(7), 716–723.
10. Stroebe, M., Schut, H., & Boerner, K. Cautioning health-care professionals: Bereaved persons are misguided through the stages of grief. *Omega*, 2017, 74(4), 455–473. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0030222817691870>
11. Наказ МОЗ України № 2118 від 13.12.2023 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню».
12. Інтернет-ресурс: Цільова модель системи у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні. 2024. <https://howareu.com/materials/tsilova-model-systemy-u-sferi-pzpsp>
13. Інтернет-ресурс: Цикл журби Кублер-Росс <https://vela.ocdut.kr.ua/2024/07/31/czykl-zhurby-kubler-ross/>
14. Інтернет ресурс: Психологія сем'ї. Якімова Т.В. https://stud.com.ua/153674/psihologiya/teoriya_simeynih_sistem_bouena#164
15. Інтернет ресурс: Офіційний сайт Координаційного штабу <https://koordshtab.gov.ua/>
16. Інтернет ресурс: БФ «Право на захист» <https://r2p.org.ua/page/grief>
17. Інтернет ресурс: БФ Terre des Hommes (Tdh) в Україні <https://tdh-ukraine.org/en/proaction-access-quality-educational-and-social-services-children-and-families-ukraine>

МОНІТОРИНГОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ САНКЦІЙ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Зростання масштабів гібридних загроз, що поєднують економічний тиск, фінансові маніпуляції, інформаційні впливи та обходи санкцій через треті юрисдикції, суттєво ускладнює дотримання санкційних режимів. У цих умовах особливого значення набувають моніторингові механізми, здатні забезпечити своєчасне виявлення порушень, підвищити прозорість санкційного контролю та зміцнити спроможність держав і міжнародних інституцій протидіяти сучасним викликам.

Міжнародна спільнота активно здійснює концептуалізацію гібридних загроз і розробляє інструменти протидії їм у межах колективних безпекових структур. Зокрема, Організація Північноатлантичного договору та Європейський Союз сформуvalи власні стратегічні підходи до розуміння природи гібридних загроз, що відображають специфіку їхніх інституційних мандатів і безпекових пріоритетів. Держави-члени НАТО зіштовхуються з широким спектром загроз і викликів з боку як державних, так і недержавних суб'єктів, які застосовують гібридні методи з метою впливу на політичні інституції, формування громадської думки та підриву безпеки населення країн Альянсу. Такі дії спрямовані на досягнення стратегічних цілей без прямого застосування воєнної сили та ускладнюють своєчасну ідентифікацію джерел загроз. Гібридні методи ведення протиборства, зокрема пропаганда, дезінформація, обман, саботаж та інші немілітарні інструменти, використовуються у міжнародних відносинах протягом тривалого часу. Водночас відмінною рисою гібридних атак останніх років є зростання їхньої швидкості, масштабності та інтенсивності, що зумовлено стрімким розвитком цифрових технологій, розширенням інформаційного простору та високим рівнем глобальної взаємозалежності [1]. Такий підхід акцентує увагу на комплексності й синхронності використання військових, політичних, економічних та інформаційних інструментів впливу, що ускладнює їх своєчасне виявлення та нейтралізацію в межах класичних моделей колективної оборони.

Згідно з офіційною позицією ЄС, гібридні загрози спрямовані на використання вразливостей держав і суспільств з метою завдання шкоди нижче порогу відкритої збройної агресії. Вони характеризуються поєднанням примусових і підривних дій, традиційних і нетрадиційних методів, що реалізуються скоординовано в різних сферах. Особливу увагу в документах ЄС приділено зростанню активності авторитарних режимів, які застосовують інструменти інформаційних маніпуляцій, кібератак, економічного тиску, правових механізмів або інструменталізації міграційних процесів з метою підриву демократичних цінностей і поляризації суспільств [2].

Ураховуючи багатоаспектний характер гібридних загроз, що поєднують військові, економічні, інформаційні та фінансові інструменти впливу, санкції дедалі частіше розглядаються як ключовий немілітарний механізм стримування та протидії таким формам агресії.

У сучасній практиці санкційної політики, зазвичай, виокремлюють п'ять основних рівнів застосування міжнародних санкцій: перший – глобальний рівень, на якому санкційні заходи ініціюються та впроваджуються міжнародними організаціями, зокрема ООН, МВФ, країнами «Групи семи» та іншими наднаціональними інституціями; другий – міждержавний, що охоплює санкції, запроваджувані окремими державами або союзницькими об'єднаннями держав; третій – галузевий, який передбачає обмеження щодо окремих секторів економіки, державних інститутів або сфер діяльності, залучених до міждержавної взаємодії; четвертий – корпоративний, що стосується транснаціональних, державних і приватних компаній та корпорацій, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність; п'ятий – індивідуальний, спрямований на окремих фізичних осіб, зокрема суб'єктів ухвалення рішень, політичних і громадських діячів, а також осіб, підозрюваних у причетності до протиправної діяльності [3].

Головним різновидом міжнародних санкцій виступають економічні санкції, що являють собою демонстративні, ініційовані державою обмеження або загрози обмеження нормальних міждержавних торговельних і фінансових відносин. Визначальною ознакою таких санкцій є їхня спрямованість на досягнення зовнішньополітичних цілей, що дає змогу розглядати їх як інструмент цілеспрямованого економічного тиску. У цьому контексті економічні санкції функціонують як засіб завдання державі-об'єкту

санкцій економічних втрат з метою примусу до припинення, коригування або реалізації певного політичного (економічного, військового чи ін.) курсу.

Дослідження гібридних загроз і механізмів протидії їм у контексті сучасної війни в Україні обумовлене потребою всебічного осмислення цього багатовимірного явища з метою забезпечення ефективного захисту національних інтересів. В умовах посилення санкційного тиску особливого значення набувають моніторингові механізми забезпечення дотримання санкційного контролю, спрямовані на своєчасне виявлення порушень, схем обходу санкцій і використання непрямих каналів економічної взаємодії. Ефективний санкційний моніторинг передбачає інтеграцію фінансового аналізу, контролю зовнішньоекономічної діяльності, міжвідомчої взаємодії та використання інформаційно-аналітичних інструментів для оцінювання ризиків у сфері національної безпеки.

Моніторингові механізми у контексті санкційного контролю функціонують як комплекс систем спостереження, аналізу та реагування на порушення встановлених обмежень, інтегруючи фінансовий, торговельний та інформаційний контроль. Вони передбачають міжвідомчу взаємодію, використання аналітичних платформ і баз даних для виявлення ризикових операцій та ймовірних схем обходу санкцій.

В умовах нинішньої гібридної війни України особлива увага приділяється виявленню непрямих каналів фінансування агресора, контролю експорту стратегічних товарів і запобіганню інформаційним маніпуляціям, які можуть послаблювати ефективність санкцій. Такий системний підхід дає можливість не лише забезпечувати дотримання обмежень, а й підвищувати стійкість державних інституцій до гібридних загроз.

Джерела:

1. Countering hybrid threats. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/countering-hybrid-threats> (дата звернення 29.01.2026)
2. JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52016JC0018R%2801%29> (дата звернення 29.01.2026)
3. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2022 Вип. 3(55) DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3\(55\).269556](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269556)

Висоцька І. Б.,
заступник начальника відділу
організації освітнього процесу –
завідувач відділення планування та організації навчання,
кандидат економічних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКЗОГЕННИХ ШОКІВ: АНАЛІЗ СТІЙКОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВІДНОВЛЕННЯ

Протягом періоду державної незалежності Україна демонструвала неоднорізну динаміку економічного поступу: було досягнуто відносної макрофінансової стабілізації, підвищено рівень платоспроможності домогосподарств та інтенсифіковано розвиток сфери послуг. Проте системними деструктивними факторами залишалися деіндустріалізація, низька інвестиційна привабливість, технологічна регресія та експортно-сировинна модель економіки. Загалом, етапи суверенного розвитку характеризувалися циклічними кризами та інституційними викликами.

Збройна агресія стала безпрецедентним екзогенним шоком для національної економіки, що спричинив масштабну руйнацію критичної інфраструктури, деградацію людського капіталу та суттєве звуження відтворювальних можливостей. Війна актуалізувала ризики глибокої рецесії, що верифікується стрімким падінням реального ВВП, прискоренням інфляційних процесів та масивним відтоком капіталу. У науковому дискурсі наслідки таких конфліктів інтерпретуються через призму падіння інвестиційної активності, розриву глобальних ланцюгів доданої вартості та експоненціального зростання державного боргу.

Втрати України мають комплексний характер, охоплюючи всі виміри національної безпеки. Економічний збиток включає не лише фізичну руйнацію активів, а й втрату майбутніх доходів та обмеження стратегічного потенціалу. За даними Інституту економіки та миру, мілітаризація бюджету призвела до критичного зростання видатків на сектор оборони, що створює ефект витіснення цивільних інвестицій [1]. Світова спільнота також відчула дестабілізацію через енергетичні шоки та продовольчі обмеження, спричинені блокуванням українського експорту.

Динаміка ВВП України у 2025 р. відображала складну адаптацію до безпекових ризиків та енергетичного дефіциту. Попри втрату значної частини промислового потенціалу, завдяки адаптивним механізмам державного регулювання та іноземній допомозі, зростання реального ВВП зафіксовано на рівні 2,0% [2]. Бюджетна архітектура 2025 р. спиралася на безпрецедентну зовнішню підтримку (52,4 млрд доларів США), що дозволило нівелювати 95 % дефіциту. Хоча номінальні доходи зросли на 21%, видатки на національну безпеку та соціальні трансферти продовжують домінувати у структурі бюджету.

Інфляційні процеси, стимульовані руйнуванням логістики та зростанням виробничих витрат, вдалося стабілізувати завдяки монетарним інструментам НБУ та фіксації валютного курсу на певних етапах. За результатами 2025 р. інфляція склала 8,0 % у річному обчисленні, що свідчить про ефективність антикризового менеджменту [2]. Зовнішні запозичення та випуск військових облігацій залишаються основними джерелами підтримання фіскальної стійкості, попри зростання загального державного боргу.

Окремим стратегічним викликом постає необхідність глибокої структурної перебудови економіки в процесі відновлення. Сучасна парадигма відбудови передбачає перехід від простого відновлення зруйнованих об'єктів до концепції «Build Back Better», що включає впровадження енергоефективних технологій, цифровізацію державних сервісів та інтеграцію в єдиний ринок ЄС. Формування наукоємних галузей та стимулювання переробної промисловості мають стати фундаментом для подолання сировинної залежності, що в довгостроковій перспективі забезпечить не лише економічне зростання, а й оборонну автономію держави.

Джерела:

1. Глобальний індекс миру 2022. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>
2. Економічний огляд України 2025 р. Center for Economic Strategy. URL: <https://ces.org.ua/en/ukraines-economic-review-2025/>

Вичавка В. І.,
старший викладач кафедри теорії права та
кримінально-процесуальної діяльності,
доктор філософії у галузі права
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького)

Мишко А. М.,
курсант
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького)

ВІЙНА В УКРАЇНІ: УРОКИ, ЩО ЗМІНИЛИ РЕАЛЬНІСТЬ, АЛЕ НЕ СИСТЕМУ

Війна російської федерації проти України стала масштабним цивілізаційним випробуванням, яке суттєво змінило наше повсякденне життя, соціальні ролі та уявлення про ціну державності. Вона прискорила процеси, що раніше тривали роками, і виявила приховані інституційні проблеми, замасковані рутинною роботою бюрократії. Визначальним уроком війни є те, що, попри докорінні зміни умов життя суспільства, інституційна система здебільшого зберігає довоєнні моделі функціонування, такі як затягування з ухваленням рішень, фрагментарність управління та слабка спроможність до стратегічного планування. Унаслідок цього війна окреслила межі «адаптації без трансформації», коли стабільність підтримується за рахунок людських зусиль і тимчасових рішень, але без необхідних глибинних змін.

Філософське осмислення війни як межової ситуації дає змогу глибше пояснити, чому глибинні суспільні зрушення не завжди трансформуються в інституційні зміни. У сучасному філософському дискурсі війна постає як стан радикального випробування ціннісних засад суспільства, у межах якого актуалізуються питання людської гідності, відповідальності та солідарності як умов збереження соціального порядку в ситуації руйнування звичних норм і смислів [1].

Разом з тим навіть масова й тривала солідарність не замінює потребу у всебічному інституційному переосмисленні, що передбачає оновлення механізмів та правил відповідальності та стратегічних напрямків розвитку. У воєнних умовах чітко простежується нелогічність сучасної державності: суспільство стрімко формує нові практики взаємодії та підтримки, зокрема волонтерські, локальні, медичні, тоді як державні інституції часто запізнюються з впровадженням цих практик у державну політику та закріплені норми.

Ключовою лінією цього досвіду є інституційна спроможність держави. Війна демонструє не лише рівень суспільної мобілізації, а й реальну здатність органів державної влади виконувати свої функції в умовах дефіциту ресурсів, часу та високої невизначеності. У наукових дослідженнях, присвячених інституційній неспроможності держави, наголошується, що ефективність виконання державних функцій визначається поєднанням правових рамок, організаційних процедур, кадрового потенціалу та рівня суспільної довіри [2, с. 143]. Практично це проявляється у сфері публічних закупівель, де потреба швидкого забезпечення оборони, медицини та критичної інфраструктури часто вступає в суперечність із процедурною складністю, що зумовлює використання тимчасових або позапроцедурних рішень. Аналогічна ситуація спостерігається у сфері медичної та гуманітарної евакуації, де значну роль відіграють волонтерські мережі та неформальна координація, а також у системі соціальних виплат, де домінують разові компенсації замість комплексних програм реінтеграції. За цих умов будь-яка інституційна помилка в закупівлях, логістиці, евакуації чи соціальному забезпеченні трансформується у прямі людські, економічні та моральні втрати.

Стратегічний вимір війни розкрито у працях українських дослідників у сфері національної безпеки. О. О. Резнікова підкреслює, що загрози для України мають системний і тривалий характер, а тому потребують довгострокових стратегічних рішень, спрямованих на зміцнення оборонного потенціалу, економічної витривалості та інституційної узгодженості держави [2, с. 84]. Такий підхід переводить сприйняття війни з формату надзвичайної події у формат тривалої реальності, у межах якої ключовими стають воєнно-економічне планування, формування резервів, підготовка людського капіталу та координація між цивільними і військовими структурами [2].

Окремим позитивним уроком є соціальна політика воєнного часу. Війна суттєво збільшила кількість осіб, які потребують підтримки: військовослужбовців і ветеранів, поранених та осіб з інвалідністю, родин загиблих, внутрішньо переміщених осіб, а також громадян, які втратили житло чи роботу. Соціальні та демографічні наслідки війни мають довготривалий характер та впливають на народжуваність, міграцію, ринок праці та рівень бідності і, як наслідок, актуалізується потреба у комплексних програмах реінтеграції, що поєднують медичну, психологічну, професійну, правову підтримку тощо.

У правовій сфері війна породжує напругу між потребою оперативних рішень і необхідністю збереження конституційних гарантій. Воєнний стан змінює баланс між правами людини та державними інтересами, що прямо впливає з положень Конституції України [3], а також із норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Погоджуємось зі слушною думкою Леонтьєвої Л. В., яка вважає надзвичайно важливими під час дії правового режиму воєнного стану внутрішню єдність населення, надійну підтримку від державних органів публічної влади, а також правозахисних національних і міжнародних організацій. Воєнний стан в Україні значно ускладнює гарантування державою прав громадян, забезпечення безпечних умов життя, додержання соціальних гарантій і має за необхідне частково обмежувати громадян в їх правах. Але необхідним є розуміння того, що є права які не можуть бути порушені ні за яких умов і можуть призвести до застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії [5].

У підсумку війна в Україні стала не лише руйнівною подією, а й своєрідною перевіркою всієї державної системи. Вона показала, що стійкість країни значною мірою забезпечується солідарністю, відповідальністю та самопожертвою людей, а не завершеними й ефективними управлінськими реформами. Виявилось, що соціальна політика має переходити від разових і термінових виплат до системної підтримки та повноцінного повернення постраждалих до активного життя, правова система повинна зберігати баланс між потребами безпеки і захистом прав людини, щоб надзвичайні обмеження не стали звичним станом, а стратегічне мислення і довгострокове планування є не привілеєм мирного часу, а необхідною умовою виживання держави.

Джерела:

1. Букіна Т., Ямпольцев П. Філософія війни і миру У ХХІ столітті. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 55, с. 19–25.
2. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
5. Леонтьєва Л. В. Права і свободи людини і громадянина під час дії воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2023. С. 84–86.

Власенко С. Б.,
старший науковий співробітник НДІ
з проблем управління правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження,
кандидат психологічних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ВІЙНА ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Упродовж тривалого часу війна сприймалася українським суспільством як віддалене історичне явище, яке несумісне із умовами сучасного життя. Події, що розгорнулися з 2014 року, радикально змінили це уявлення, перетворивши абстрактне поняття війни на щоденну соціальну та психологічну реальність. Воєнна агресія російської федерації спричинила масштабні втрати та глибокі порушення життєвих укладів мільйонів українців. Війна стала чинником, що визначально вплинув на життєдіяльність як цивільних осіб, так і військових та працівників правоохоронних органів. Систематичне насильство, масове руйнування, вимушене переміщення, катування, сексуальні та інші воєнні злочини істотно деформували усі сфери суспільного життя. За цих умов війна постає не лише як джерело фізичних витрат, а і потужний чинник трансформації психічного здоров'я особистості, наслідки якого мають тривалий та багатовимірний характер.

У зв'язку із викладеним особливою актуальністю набуває аналіз психологічних наслідків війни для осіб, які зазнають її впливу безпосередньо, зокрема військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та інших учасників бойових дій. Саме їхній досвід дозволяє простежити, яким чином екстремальні умови воєнного часу трансформують психічне здоров'я особистості та механізми її адаптації.

Одним із найпоширеніших психологічних наслідків війни серед військовослужбовців та працівників силових структур є синдром емоційного вигорання. Даний феномен формується в умовах тривалого напруження та виснаження і охоплює не лише емоційну, а і когнітивну та соматичну сфери. Розвиток емоційного вигорання має поетапний характер. Початково може спостерігатися стан підвищеної активності та мобілізації внутрішніх ресурсів, який супроводжується високим рівнем мотивації та вірою у швидке завершення складних подій. За відсутності можливості повноцінного відновлення цей етап змінюється наростанням втоми, яка не минає після відпочинку. Подальше ігнорування психоемоційного стану призводить до глибокого виснаження, яке може проявлятися психосоматичними порушеннями та потребувати комплексної медико-психотерапевтичної допомоги [1].

Не менш значущим чинником дезадаптації в умовах війни є тривога. Як емоційний стан вона виникає у відповідь на реальну або потенційну загрозу та супроводжується внутрішнім напруженням, відчуттям небезпеки та невизначеності. У помірних межах тривога виконує адаптивну функцію, однак її надмірна або тривала інтенсивність негативно впливає на психічне здоров'я.

Ще одним поширеним психічним порушенням серед учасників бойових дій є депресивні стани. Депресія проявляється стійким зниженням настрою, втратою інтересу до раніше значущих видів діяльності, емоційним спустошенням та відчуттям безнадії. Особливу небезпеку становлять приховані форми депресії, які можуть маскуватися під підвищену дратівливість, надмірну самокритику, соматичні скарги або фанатичну зосередженість на виконанні обов'язків. У таких випадках ризик суїцидальної поведінки значно зростає.

Поєднання симптомів тривоги та депресії формує тривожно-депресивні розлади, що характеризуються поступовим наростанням емоційного виснаження, зниженням самооцінки, порушенням сну та появою соматичних симптомів. Ці стани потребують особливої уваги фахівців, оскільки їх перебіг часто є затяжним та важко піддається самостійній корекції. Дослідження, проведені С. Вадзюком та В. Сасом переконливо показують залежність між рівнем стресостійкості військовослужбовців та проявом у них тривоги та депресії [2]. Саме тому раннє виявлення осіб із низьким рівнем стресостійкості та надання їм кваліфікованої психологічної допомоги дозволяє знизити ризик розвитку тривожно-депресивних розладів та запобігти їх переходу у хронічну форму.

Серед множини розладів, які виникають внаслідок впливу подій війни на психіку особистості, Р. Карпінська та В. Беляк особливе місце відводять неврозам [3]. Невротичні розлади є функціональним порушенням діяльності центральної нервової системи. Найбільш поширеною формою неврозів вважають неврастенію, психологічні ознаки якої виявляються у підвищеній втомлюваності, дратівливості та зниженій працездатності. Таких осіб характеризує залежність самопочуття від часу доби та схильність

до соматичних скарг. Інші форми неврозів, зокрема істеричні та obsесивно-компульсивні розлади, мають власну специфіку проявів, однак у всіх випадках істотно порушують якість життя та соціальне функціонування.

Дослідження О. Блінова переконливо доводять, що центральне місце серед психічних наслідків війни займає бойова психічна травма [4]. Вона виникає внаслідок надмірно інтенсивного або тривалого впливу бойових подій і може реалізуватися як у вигляді гострих реакцій на стрес, так і у формі посттравматичного стресового розладу.

Гострі афективно-шочові реакції зазвичай мають короточасний характер і проявляються або у вигляді хаотичного моторного збудження, або у формі різкого психомоторного гальмування. Такі стани супроводжуються вегетативними порушеннями та частковим або повним амнезуванням подій [5].

Посттравматичний стресовий розлад, на відміну від гострих реакцій, характеризується відстроченим початком та стійким порушенням психічного функціонування. Нав'язливі спогади, емоційне заціпеніння, уникання нагадувань про травму, соціальна ізоляція, порушення сну та підвищений рівень тривоги суттєво обмежують життєдіяльність особистості. Посттравматичний стресовий розлад вимагає індивідуалізованого підходу до надання медичної та психотерапевтичної допомоги постраждалим [5].

Узагальнюючи викладене, варто зазначити, що війна виступає багатовимірним фактором трансформації психічного здоров'я особистості. Реакції на воєнні події можуть варіювати від відносно адаптивних емоційних станів до тяжких психічних розладів, що потребують комплексної фахової допомоги. Виявлені закономірності актуалізують необхідність раннього виявлення психічних порушень, розвитку стресостійкості та впровадження системи комплексної підтримки осіб, які зазнали безпосереднього впливу війни. Подальші дослідження у цьому напрямку мають бути спрямовані на розроблення ефективних моделей психореабілітації з урахуванням специфіки воєнного досвіду.

Джерела:

1. Тараненко Р., Титаренко Ю. Синдром вигорання у військовослужбовців: етіологія, ознаки, психодіагностика, корекція, профілактика. Кропивницький. 2024. 76 с.
2. Вадзюк С. Н., Сас В. В. Стан депресії та тривоги у військових із різною стресостійкістю. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*. 2023. № 3. С. 46–55.
3. Карпінська Р., Беяк В. Невротичні розлади під час війни та шляхи їх подолання. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2024. Вип. 19. С. 54–61.
4. Блінов О. А. Психологія бойової психічної травми : монографія. Київ, 2016. 246 с.
5. Чабан О. С., Хаустова О. О., Омелянович В. Ю. Психічні розлади воєнного часу : монографія. Київ. 2023. 232 с.

Вовк Н. П.,
доцент кафедри психології
діяльності в особливих умовах,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

Соколюк І. Є.,
здобувачка кафедри психології
діяльності в особливих умовах
(Національний університет
цивільного захисту України)

ВТОМА ЯК ПРЕДИКТОР ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна соціально-політична ситуація в Україні, зумовлена тривалими військовими діями, створює надзвичайно напружене психологічне тло для всього населення. Особливої уваги заслуговує діяльність волонтерів, чия робота потребує значного емоційного, когнітивного та морального напруження. За таких умов втома стає постійним супутником волонтерської діяльності, а її накопичення виступає предиктором розвитку емоційного вигорання. Втома в умовах війни виступає не лише як тимчасове виснаження організму, а як маркер вичерпання ресурсів та зниження мотиваційного потенціалу. Аналіз взаємозв'язку втоми як предиктора і емоційного вигорання як наслідку є актуальним завданням для збереження психологічного благополуччя волонтерів.

Феномен емоційного вигорання у професійній діяльності особистості досліджувався І. О. Вахоцькою, яка акцентувала увагу на деструктивному впливі цього стану на ефективність праці. Проблематику емоційної втоми та її стадій (напруження, резистенція, виснаження) висвітлювали Л. Водянка та Д. Суховерхівка. Особливості волонтерської діяльності у специфічних умовах воєнного стану стали об'єктом вивчення Л. В. Пилипенко, В. М. Пилипенко та І. О. Тимчук, які виокремлюють ризики вторинної травматизації та дистресу помічників. Практичний аспект підтримки волонтерів та досвід психологічної допомоги у подоланні симптомів вигорання представлений у роботах С. Новосолової. Також теоретичну базу дослідження склали праці Ю. Жогно, М. Міщенко, В. Шевчука та інших науковців.

Аналіз феномену емоційного вигорання дозволив обґрунтувати його як складний психологічний стан, що проявляється у формі хронічного емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження професійної ефективності. Сучасні наукові концепції розглядають емоційне вигорання як реакцію на тривалий професійний або волонтерський стрес, зумовлений постійними емоційними вимогами та високою відповідальністю. До ключових чинників його розвитку належать тривале перебування у ситуаціях психологічної напруги, інформаційне перевантаження, відсутність підтримки, надмірна емпатійна залученість, нечіткі ролі та межі, а також соціально-економічні умови діяльності. У волонтерів, які працюють у воєнний час, ці фактори проявляються значно інтенсивніше, що зумовлює прискорений розвиток симптомів вигорання.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, можна стверджувати, що втома та емоційне вигорання становлять взаємопов'язані психологічні явища, які значною мірою визначають ефективність та стійкість волонтерської діяльності під час війни. Волонтери, які працюють в умовах воєнного стану, перебувають у зоні підвищеного ризику розвитку цих станів через інтенсивність та емоційну напруженість їхньої діяльності. Тому було проведено емпіричне дослідження безпосередньо у волонтерському середовищі, що діє в умовах воєнного стану.

Емпіричне дослідження проводилося на базі волонтерських організацій РО ХМТ «Сила віри» В.І. «Центр Гостинності», ГО «Золотоніський координаційний комітет» та БФ «Діалог». Вибірку склали 30 волонтерів віком від 25 до 44 років.

За результатами опитувальника «Експрес-оцінка вигорання» (В. Каппоні, Т. Новак) встановлено, що 43,3% волонтерів мають високий рівень вигорання, а 6,7% перебувають у критичному стані. Лише 10% опитаних не виявляють ознак цього синдрому. Вивчення структури вигорання за методикою К. Маслач підтвердило домінування емоційного виснаження, яке зафіксовано на високому рівні у 46,7% респондентів. Деперсоналізація як захисна реакція виявлена у 83,3% опитаних (високий та середній рівні), що вказує на тенденцію до емоційного дистанціювання.

Рівень втоми волонтерів за шкалою оцінки рівня втоми (Мічіель де Врік): Fatigue Assessment Scale (FAS) є значним: 50% осіб мають помірно виражену втому, а 23,3% – високий рівень виснаження.

Кореляційний аналіз взаємозв'язку показав, що рівень втоми є значущим предиктором проявів емоційного вигорання у волонтерів. Використання рангової кореляції Спірмена дозволило встановити помірний та високий позитивний зв'язок між фізичною та психічною втомою і трьома ключовими компонентами вигорання: емоційним виснаженням, деперсоналізацією та зниженням професійної ефективності. Чим вище рівень втоми, тим сильніше виражені симптоми вигорання, що підтверджує роль психофізичного виснаження як каталізатора негативних психологічних процесів. Особливо це проявляється у волонтерів з високим та критичним рівнем вигорання, де кореляційні зв'язки є статистично значущими і демонструють пряму залежність між підвищеною втомою та зростанням негативних емоційних та когнітивних проявів.

Проведене дослідження підтвердило, що втома в умовах воєнного стану перестає бути лише фізіологічним станом і стає ключовим психологічним предиктором емоційного вигорання. Встановлено пряму залежність: зростання рівня психофізичного виснаження волонтера неминуче призводить до посилення негативних емоційних та когнітивних проявів вигорання. Найбільш вразливою сферою під впливом втоми є когнітивна оцінка власної ефективності. Високий кореляційний зв'язок зі шкалою редукції особистих досягнень свідчить про те, що саме втома змушує волонтерів знецінювати результати своєї праці, що є критичним моментом для припинення діяльності. Для збереження кадрового потенціалу волонтерського руху необхідне впровадження системних превентивних заходів. Пріоритетними мають стати: чітка регламентація часу (чергування праці та відпочинку), обов'язкова психологічна супервізія для опрацювання травматичного досвіду та навчання волонтерів методам швидкого відновлення психоемоційних ресурсів.

Джерела:

1. Вахоцька І. О. Проблема емоційного вигорання у професійній діяльності особистості. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2015. № 57. С. 6–8.
2. Водянка Л. Д., Суховерхова Д. А., Занюк А. А. Поняття емоційного вигорання та його профілактика. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 3. С. 49–53.
3. Новосьолова С. Профілактика емоційного вигорання у волонтерів: досвід психолога. Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. 2022. № 4 (30). С. 6–7.
4. Пилипенко Л. В., Пилипенко В. М., Тимчук І. О. Психологічні особливості емоційного вигорання у волонтерів під час воєнного стану. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 2126–2134.

Войтович М. І.,

доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат фізико-математичних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Сеник А. П.,

доцент кафедри прикладної математики,
кандидат фізико-математичних наук, доцент
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

МАТЕМАТИКО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В ГЛОБАЛЬНОМУ ІНФОПРОСТОРІ

Актуальність теми обумовлена безпрецедентним масштабуванням та глобалізацією цифрових комунікацій, в яких мова ворожнечі (Hate Speech) стала суттєвою загрозою соціальній злагоді, правам людини та публічній безпеці. Обсяг контенту, що генерується в онлайн-середовищі, робить неможливим ефективний моніторинг та модерування виключно силами людини. Це створює нагальну потребу в розробці науково обґрунтованих, автоматизованих систем протидії, заснованих на математичному моделюванні та інструментах штучного інтелекту. Метою даної роботи є систематизація математико-інструментального забезпечення для виявлення та аналізу мови ворожнечі в глобальному інформаційному просторі. Методологія дослідження включає порівняльний аналіз існуючих підходів, математичне моделювання процесів класифікації тексту та експериментальну апробацію розроблених алгоритмів на реальних даних соціальних медіа.

Феноменологія мови ворожнечі в цифрових комунікаціях характеризується різноманітністю форм: від прямої образи за ознаками раси, етносу, релігії, статі до скритої агресії, стереотипізації та дегуманізуючих порівнянь. Структурно вона часто використовує певні лінгвістичні ознаки, такі як емоційно екстремальна лексика, загальні категоризації, заклики до насильства. Однак великим викликом є культурна та контекстуальна залежність таких висловлювань, що ускладнює формалізацію. Глобальні стандарти модерації, такі як Рекомендації Ради Європи чи правила великих соціальних платформ, залишаються принциповими, вимагаючи для автоматизації перекладу на чіткий математичний апарат. Історично підходи до ідентифікації еволюціонували від примітивних методів на основі словників заборонених слів, які легко обійти, до статистичних моделей, що враховують сукупність ознак, і, нарешті, до сучасних комплексних рішень на основі глибинного навчання.

Фундаментом автоматизованої обробки є перетворення неструктурованого тексту на формалізоване математичне представлення. Методи векторного представлення, такі як TF-IDF, кодували текст у розріджені вектори, що відображають вагу слів. Проривним став перехід до розподілених векторних представлень (Word Embeddings), наприклад Word2Vec або GloVe, які моделюють семантичну близькість слів у багатовимірному просторі ознак. Це дозволило застосовувати ефективні статистичні та ймовірнісні моделі класифікації. Найвні байєсівські класифікатори працюють з припущенням про умовну незалежність ознак, тоді як метод опорних векторів (SVM) знаходить оптимальну гіперплощину для поділу класів у просторі високої розмірності. Окремим напрямом є застосування теорії графів для моделювання інформаційного середовища: користувачі та їхні взаємодії (лайки, репости, коментарі) формують соціальний граф, аналіз якого дозволяє виявляти спільноти, що активізують мову ворожнечі, та моделювати каскади її поширення.

Сучасна інтелектуальна система моніторингу глобального інфопростору має модульну архітектуру, що включає збір даних з різноманітних джерел (API соцмереж), попередню обробку та очищення текстів, вилучення ознак та власне класифікаційний рушій. Для підвищення точності розпізнавання, особливо з урахуванням контексту та послідовності слів, активно застосовуються глибокі нейронні мережі. Згорткові нейронні мережі (CNN) здатні виявляти локальні шаблони та ключові фрази в тексті, а двонаправлені довго-короткострокові пам'яті (Bi-LSTM) ефективно аналізують залежності між віддаленими частинами речення. Часто використовуються ансамблеві методи, що поєднують прогнози кількох моделей (наприклад, SVM, Random Forest та нейромережі) для отримання більш стабільного і точного результату. На основі цих алгоритмів розробляється програмний модуль, який не лише маркує підозрілий контент, а й може автоматизувати його фільтрацію або передачу на перевірку людському модератору, формуючи рейтинг ризику.

Для перевірки ефективності розробленого комплексу формується репрезентативна тестова вибірка, що містить багатомовні тексти з соціальних платформ з експертною розміткою на категорії «мова ворожнечі», «образливий контент», «нейтральний». Якість моделей оцінюється за набором метрик, що враховують дисбаланс класів: точність (Precision) демонструє частку істинно позитивних спрацьовувань серед усіх виявлених випадків, а повнота (Recall) – частку правильно ідентифікованих випадків серед усіх наявних. Інтегральною метрикою є F1-score, гармонійне середнє Precision та Recall. Критично важливим є аналіз похибок другого роду (коли справжня мова ворожнечі залишається непоміченою), оскільки вони безпосередньо пов'язані з ризиками суспільної шкоди. Оцінка масштабованості показує здатність системи обробляти великі обсяги даних (Big Data) у прийнятні терміни, що досягається за рахунок паралельних обчислень та оптимізації архітектури.

Таким чином, протидія мові ворожнечі в глобальному інформаційному просторі вимагає застосування комплексного математико-інструментального забезпечення. Воно поєднує методи формалізації та векторного представлення тексту, передові алгоритми машинного навчання, включаючи глибокі нейронні мережі, та інструменти аналізу соціальних графів. Експериментальна перевірка підтверджує, що такі системи здатні досягати високої ефективності за метриками точності та повноти, будучи масштабованими для роботи з потоками Big Data. Однак ключовими завданнями залишаються подолання культурно-лінгвістичної специфіки, мінімізація помилок другого роду та розвиток етичних рамок автоматизованої модерації. Перспективи розвитку лежать у створенні мультимодальних систем, що аналізують текст, зображення та відео в єдиному контурі, та вдосконаленні трансферного навчання для адаптації моделей до нових мов і форм агресивного контенту.

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Міжнародне гуманітарне право ставить захист цивільного населення під час збройних конфліктів у центр правового регулювання воєнних дій. Водночас проведення спеціальних операцій породжує необхідність узгодження військових цілей із вимогами щодо мінімізації втрат серед мирного населення. Особливої актуальності ця проблематика набула в контексті повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, яка не лише підтвердила значущість дотримання правових гарантій захисту цивільних осіб, а й виявила численні факти порушення встановлених міжнародних приписів.

Для розуміння вказаного механізму насамперед слід зазначити, що договірну основу захисту цивільного населення формують Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року. Україна ратифікувала ці міжнародні договори, що підтверджується Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 3 липня 1954 року [1]. Зокрема, Четверта Женевська конвенція закріплює положення, згідно з яким особи, що перебувають під захистом, за жодних обставин не можуть відмовлятися від прав, забезпечених цією Конвенцією [2, ст. 8]. Крім того, стаття 51 Додаткового протоколу I доповнює гарантії, встановлюючи загальний захист цивільного населення від небезпек воєнних операцій та забороняючи напади невибіркового характеру [3]. Системний аналіз цих норм дає підстави стверджувати, що вони містять правові гарантії захисту цивільного населення при проведенні спеціальних операцій, які ґрунтуються на трьох основних принципах, а саме: розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів.

Першим і основоположним є принцип розрізнення, який закріплено у статті 48 Додаткового протоколу I. Відповідно до цієї норми, сторони конфлікту повинні завжди розрізняти цивільне населення і комбатантів, а також цивільні об'єкти і військові об'єкти, та відповідно спрямовувати свої дії лише проти військових об'єктів [3]. При цьому важливим є визначення самого поняття «цивільна особа». Так, стаття 50 цього Протоколу визначає, що цивільною особою є будь-яка особа, котра не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4 А, 1, 2, 3 та 6 Третьої Женевської конвенції та у статті 43 Додаткового протоколу I [3]. У разі сумніву щодо того, чи є особа цивільною, така особа вважається цивільною.

Другим основоположним принципом є пропорційність, який встановлює баланс між законними військовими цілями та захистом цивільного населення. Його нормативний зміст розкривається у підпункті «б» пункту 5 статті 51 Додаткового протоколу I, який забороняє напад, здатний спричинити супутні втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам, що були б надмірними щодо конкретної та безпосередньої воєнної переваги [3]. Розкриття сутності цього принципу міститься у статті 57 того ж Протоколу, де зміст нормативних положень зобов'язує тих, хто планує напад або приймає рішення про його здійснення, утримуватися від нападу, який може спричинити побічні втрати серед цивільного населення та шкоду цивільним об'єктам, що були б надмірними порівняно з очікуваною воєнною перевагою [3].

Третій основоположний принцип – вжиття запобіжних заходів, передбачений статтею 57 Додаткового протоколу I. Він покладає на сторони конфлікту низку конкретних обов'язків, серед яких: робити все практично можливе для перевірки того, що об'єкти нападу не є цивільними особами чи цивільними об'єктами; вживати всіх практично можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу з метою уникнення випадкових втрат серед цивільного населення; робити ефективне завчасне попередження про напади, які можуть зачепити цивільне населення, за винятком випадків, коли обставини цього не дозволяють [3].

Слід зауважимо, що Україна імплементувала ці та подібні міжнародні стандарти захисту цивільного населення в національне законодавство. Правовою підставою для такої імплементации є стаття 9 Конституції України, яка встановлює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [4]. На підставі цієї

конституційної норми Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164 від 23 березня 2017 року, визначає категорії осіб під захистом, зокрема цивільних осіб у районі воєнних дій та на окупованій території [5, п. 19]. Водночас пункт 41 цієї Інструкції встановлює перелік об'єктів, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права. До них слід віднести: медичні формування; санітарно-транспортні засоби; цивільні об'єкти; культурні цінності; об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення; об'єкти цивільної оборони; місцевості, що не обороняються; демілітаризовані зони; санітарні та безпечні зони і місцевості тощо [5].

Важливе місце в системі національного законодавства про захист цивільного населення також займає і Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, який визначає повноваження органів державної влади щодо захисту населення в умовах воєнного стану. Зокрема, стаття 8 цього Закону передбачає, що Кабінет Міністрів України в умовах воєнного стану здійснює заходи щодо створення відповідно до норм міжнародного гуманітарного права безпечних зон, організованих у спосіб, який дає змогу забезпечити захист цивільних осіб [6]. Додатковим елементом правового регулювання є Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI, що регулює відносини, пов'язані із захистом населення і територій від надзвичайних ситуацій [7, ст. 1], у тому числі воєнного характеру.

Вважаємо, що ефективність правових гарантій захисту цивільного населення значною мірою залежить від наявності дієвих механізмів відповідальності за їх порушення. Наприклад, на міжнародному рівні стаття 85 Додаткового протоколу I кваліфікує вказані прояви як серйозні порушення перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу, а також вчинення нападу невідвратного характеру, коли відомо, що такий напад спричинить надмірні втрати серед цивільного населення [3]. У свою чергу, Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року у статті 8 відносить до воєнних злочинів умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях [8]. Що стосується національного рівня, то Кримінальний кодекс України у статті 438 встановлює відповідальність за воєнні злочини, зокрема за жорстоке поводження з цивільним населенням [9] на окупованій території.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що правові гарантії захисту цивільного населення при проведенні спеціальних операцій ґрунтуються на трьох основних принципах: розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів, закріплених у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року. Їх дієвість визначається належною імплементацією міжнародних стандартів у національне законодавство та неухильним дотриманням збройними силами. Чинне законодавство України забезпечує правову основу для захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту, водночас практика його застосування засвідчує потребу подальшого вдосконалення відповідних механізмів.

Джерела:

1. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни. Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 03.07.1954. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114%D0%B0-03>.
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Міжнародний документ від 12 серпня 1949 року. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). Міжнародний документ від 8 червня 1977 року. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
4. Конституція України. Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>.
6. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
7. Кодекс цивільного захисту України. Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.
8. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Міжнародний документ від 17 липня 1998 року. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
9. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

ІНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ УЧАСТІ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Держава в силу статті 59 Конституції України кожному гарантує право на професійну правничу допомогу, що є складовою частиною укріплення засадничих ідей Конституції України, зокрема, в частині верховенства права. І саме адвокатура, відповідно до ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є тим інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі [1, с. 38; 2, с. 433–434].

Адвокати виступають ключовими суб'єктами, на яких покладено обов'язок забезпечення такої допомоги, а їхня діяльність слугує показником рівня демократичного розвитку суспільства та однією з головних характеристик стану гарантування прав людини. Вони за своєю природою сприймаються як професійно підготовлені фахівці з надання правничої допомоги, зокрема у сфері судового захисту прав і свобод людини та громадянина, що реалізується в межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства. Окрім того, зростання потреби у кваліфікованій правничій допомозі адвокатів зумовлюється також підвищенням рівня правосвідомості громадян в Україні [3, с. 395–396].

Із початком повномасштабної збройної агресії росії та запровадженням воєнного стану в Україні зазнали змін як умови здійснення інституту адвокатури, так і участь адвоката у цивільному процесі. Так, першим на що було звернено увагу, зокрема і адвокатською спільнотою, це питання правових наслідків неприбуття адвоката в судові засідання у зв'язку з оповіщенням «Повітряна тривога».

Рада адвокатів України звернула увагу, що небезпека пов'язана з воєнним станом, зокрема сигнал «Повітряна тривога», може відбуватись в різних містах, районах, областях України, як одночасно, так і в різний час, а її тривалість може не збігатися з тривалістю у місці проведення судового засідання, слідчих дій, тощо та місцем перебування адвоката, що зі свого боку призводить до неможливості взяти участь у судовому засіданні через дотримання адвокатами правил безпеки та неможливості прибути в процес вчасно. Варто зазначити, що тривалість повітряних тривог не можливо передбачити. А в зв'язку з останніми масовими ракетними атаками тривалість повітряних тривог значно збільшилась, що унеможливує прибуття адвоката в судові засідання, в органи досудового розслідування, адміністративної юрисдикції тощо.

У той же час суди в непоодиноких випадках, після оголошення повітряної тривоги продовжують слухати справу або роблять перерву в розгляді справ до закінчення сигналу «Повітряної тривоги» та продовжують розгляд, незважаючи на обставини воєнного стану, зокрема, не забезпечують укриття для учасників процесу, а також не враховують початок комендантської години.

У зв'язку з цим, Рада адвокатів України, прийняла рішення вважати поважною причиною неприбуття чи припинення участі адвоката в судових засіданнях або неявку адвоката до інших органів у яких він бере участь задля надання правової допомоги, якщо це зумовлено наслідками війни (повітряна тривога, відсутність електрозабезпечення, неможливість використання транспорту, ракетна атака чи інше збройне ураження території, де знаходиться адвокат та/або відповідний орган, а також окупація вказаної території тощо). Такі дії адвоката не є порушенням Правил адвокатської етики [4].

Згодом наслідки неявки у судові засідання учасників справи та їх представників у зв'язку з оповіщенням «Повітряна тривога» були визначені і у судовій площині. Так, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 квітня 2023 року у справі № 523/11536/19 вказано, що при вирішенні питання про наявність підстав для відкладення розгляду справи, у якій на початок судового засідання оголошено сигнал «повітряна тривога» суд має керуватися пріоритетом збереження життя здоров'я людини, а обов'язком суду є сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними процесуальних прав, зокрема на участь у судовому розгляді, та виходити з того, що відсутній учасник справи не з'явився в судові засідання з об'єктивних і поважних причин, за відсутності клопотання про розгляд справи за його відсутності. Обставини оголошення сигналу «повітряна тривога» у певному регіоні необхідно вважати загальновідомими, тобто такими що не потребують доказування, а неявка у судові

засідання учасників справи може бути спричинена такою надзвичайною ситуацією, яка об'єктивно унеможливило завчасне подання клопотання про відкладення розгляду справи з цих причин [5].

Окрім цього, Верховний Суд, наголосив, що Європейський суд з прав людини зауважив, що право на публічний розгляд, передбачене пунктом 1 статті 6 Конвенції, має на увазі право на «усне слухання». Право на публічний судовий розгляд становить фундаментальний принцип. Право на публічний розгляд було б позбавлене смислу, якщо сторона в справі не була повідомлена про слухання таким чином, щоб мати можливість приймати участь в ньому, якщо вона вирішила здійснити своє право на явку до суду, встановлене національним законом. В інтересах здійснення правосуддя сторона спору повинна бути викликана в суд таким чином, щоб знати не тільки про дату і місце проведення засідання, але й мати достатньо часу, щоб встигнути підготуватися до справи (*Trudov v. Russia*, № 43330/09, § 25, 27, ЄСПЛ, від 13 грудня 2011 року).

А тому, незважаючи на належне повідомлення учасників справи або їх представників про дату, час і місце судового засідання, водночас ураховуючи наявність у сторін об'єктивних і поважних причин з яких вони не змогли з'явитися до суду, так само, як і подати клопотання про відкладення судового розгляду з цих причин, Верховний Суд вказав, що розглядаючи справу під час повітряної тривоги суд має вирішити питання про відкладення розгляду справи, застосовувавши відповідні процесуальні норми крізь призму загальних засад цивільного судочинства, дотримання гарантій прав особи на участь у розгляді її справи, а також обов'язку суду сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними процесуальних прав [6].

Як бачимо, умови воєнного стану суттєво трансформували практику здійснення адвокатської діяльності, поставивши на перший план безпековий фактор та об'єктивні перешкоди участі адвокатів у процесуальних діях. Рішення Ради адвокатів України про визнання поважними причин неявки адвокатів, зумовлених воєнними ризиками, узгоджується з професійними стандартами та етичними нормами. Водночас судова практика, зокрема позиція Верховного Суду, сформувала важливий правовий орієнтир: сигнал «Повітряна тривога» є загальновідомою обставиною, що об'єктивно унеможливило участь особи у засіданні та зобов'язує суд відкладати розгляд справи з пріоритетом збереження життя і здоров'я. Такий підхід відповідає стандартам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, адже реальна можливість участі сторони у розгляді справи є складовою права на справедливий суд. Отже, воєнний стан зумовив адаптацію процесуальних гарантій до умов безпеки, не знижуючи стандартів прав людини.

Джерела:

1. Воробель У. Б. Підвищення кваліфікації адвокатів в Україні та Республіці Польща: порівняльно-правові аспекти правового регулювання. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Випуск 4 (108). С. 38–45.
2. Vorobel U. Practical aspects of verifying attorney's authority in civil proceedings. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. 2025. № 2 (42). С. 432–441.
3. Vorobel U. Legal framework for determining attorney's fees in the context of court costs allocation in civil proceedings. *Актуальні питання у сучасній науці. (Серія «Історія та археологія», Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка»)*. 2025. № 2 (32). С. 394–405.
4. Про поважність причин неявки адвоката в судові засідання, слідчі дії, тощо під час воєнного стану : Рішення Ради адвокатів України від 16-17.11.2022 № 148. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-11-16-r-shennya-rau-148_6391e041e0a43.pdf (дата звернення: 30.01.2026).
5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 квітня 2023 року у справі № 523/11536/19. URL: (дата звернення: 30.01.2026).
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 06 вересня 2023 року у справі № 2-2823/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113324413> (дата звернення: 30.01.2026).

ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ МАТЕРІАЛІВ, ЗІБРАНИХ ІНСТИТУЦІЯМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ З ОРГАНАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини, визначення критеріїв допустимості доказів належить до дискреційних повноважень національного законодавця та національних судів, оскільки Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не встановлює власної системи доказування і не регламентує процесуальні правила у цій сфері.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що його завдання полягає не в оцінці допустимості, належності чи доказової сили конкретних доказів як таких, а у перевірці того, чи було кримінальне провадження загалом справедливим у розумінні статті 6 Конвенції. Саме тому ЄСПЛ виходить із принципу субсидіарності, визнаючи, що питання доказування мають вирішуватися передусім на національному рівні з урахуванням особливостей правової системи кожної держави.

На сучасному етапі розвитку кримінальне процесуальне законодавство України характеризується поступовим розширенням кола суб'єктів, залучених до формування системи достатніх доказів у кримінальному провадженні. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання використання матеріалів, зібраних інституціями громадянського суспільства, зокрема правозахисними організаціями, громадськими об'єднаннями, аналітичними центрами, засобами медіа та іншими недержавними структурами. Зростання ролі таких інституцій зумовлене як об'єктивними процесами демократизації та розвитку громадянського суспільства, так і специфічними умовами функціонування системи кримінальної юстиції в період воєнного стану, коли органи досудового розслідування не завжди мають змогу оперативно та повно зафіксувати факти кримінально-протиправної діяльності.

Правовою основою взаємодії органів кримінальної юстиції з інституціями громадянського суспільства слід вважати принципи викладені у ч. 2 ст. 93 КПК України. Відповідно до неї, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів не лише шляхом проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а й шляхом витребування та отримання речей, документів, відомостей від підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб [1]. Ураховуючи, що законодавець свідомо використовує широку і нейтральну термінологію («підприємства, установи та організації»), не обмежуючи її виключно суб'єктами публічного права, це дозволяє дійти висновку, що інституції громадянського суспільства охоплюються колом суб'єктів, від яких сторона обвинувачення має право отримувати матеріали, що потенційно можуть використовуватися у доказуванні.

Матеріали, зібрані інституціями громадянського суспільства, самі по собі не є доказами у процесуальному значенні. Вони набувають такого статусу лише після їх процесуального оформлення у матеріалах кримінального провадження стороною обвинувачення та оцінки судом.

Залежно від змісту та форми, такі матеріали можуть бути використані як:

- 1) документи (звіти, аналітичні довідки, фото- та відеоматеріали тощо);
- 2) відомості, що додаються на підтвердження заяви про вчинення кримінального правопорушення (протоколу відібрання заяви про кримінальне правопорушення) або як обставини, що засвідчує доцільність проведення слідчих (розшукових) дій, наприклад, обшуку;
- 3) джерела орієнтуючої інформації, які сприяють виявленню доказів, але не замінюють їх.

Важливо, що допустимість таких матеріалів визначається не суб'єктом їх створення, а способом отримання, формою фіксації та дотриманням вимог закону. Згідно з усталеними підходами кримінального процесуального права, допустимість доказів ґрунтується на трьох ключових критеріях: 1) законність способу отримання (без порушення права на приватність, свободу від самовикриття тощо); 2) належність; 3) достовірність. Це вчергове актуалізує потребу вироблення правових та організаційних засад взаємодії органів кримінальної юстиції та інституцій громадянського суспільства.

Важливим аспектом є дотримання логічної та тактично виваженої послідовності дій під час використання таких матеріалів. Передчасне допитування фігурантів, розголошення інформації, вилучення матеріалів без попередньої перевірки може призвести до:

1. Знищення або спотворення доказів – передчасний контакт із особами, причетними до події, може стимулювати їх приховувати або знищувати речові чи цифрові докази, впливати на поведінку свідків або умисно дезінформувати.

2. Перешкоджання діяльності слідству – прямий контакт може призвести до того, що потенційний підозрюваний чи інші учасники події активно ускладнюють роботу правоохоронних органів.

3. Ризики для безпеки та законності – без належної підготовки і координації такі дії можуть наражати на небезпеку як самих представників громадських організацій, так і цивільних осіб, а також порушувати законодавство (наприклад, щодо незаконного втручання у приватне життя).

4. Процесуальні недоліки доказів – матеріали, отримані самостійно та без участі органів досудового розслідування, можуть бути визнані недопустимими в суді через порушення законної процедури, що ускладнить подальше притягнення винних до відповідальності [2].

З огляду на викладене, використання матеріалів, зібраних інститутами громадянського суспільства під час документування воєнних злочинів, потребує не лише нормативного обґрунтування, а й формування чітких процесуально орієнтованих стандартів їх інтеграції у кримінальне доказування. Важливим є усвідомлення того, що діяльність інститутів громадянського суспільства не повинна підміняти собою функції органів досудового розслідування. Саме тому обмеження глибини опитування, утримання від оціночних суджень і суворе дотримання принципу об'єктивності є критично важливими для забезпечення можливості подальшої процесуальної легалізації таких відомостей.

Специфіка воєнних злочинів, особливо тих, що вчиняються на тимчасово окупованих територіях, об'єктивно зумовлює зміщення акценту з безпосередньої слідчої фіксації на опосередковане документування, у якому провідну роль відіграють треті сторони. У таких умовах матеріали, зібрані зокрема інституціями громадянського суспільства, фактично стають первинним масивом інформації, що дозволяє зберегти докази до моменту, коли держава отримає реальну можливість здійснювати повноцінне досудове розслідування. Тим не менш, їх фіксація шляхом використання можливостей кримінального аналізу, проведення розвідки по відкритим даним, цілком можлива.

У контексті майбутнього судового розгляду, зокрема Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними юрисдикціями, принципового значення набуває дотримання процесуальних гарантій уже на етапі первинного документування. Добровільність участі осіб, інформована згода, недопущення повторної травматизації, забезпечення конфіденційності та особистої безпеки – ці вимоги мають не декларативний, а безпосередньо доказовий характер, оскільки їх порушення може поставити під сумнів достовірність і допустимість відповідних матеріалів [3, с. 220-221].

Застосування сучасних технологій, зокрема OSINT-інструментів, цифрових платформ збереження даних, засобів верифікації та маркування інформації, має розглядатися як необхідний елемент засобів збирання доказів під час розслідування воєнних злочинів. Водночас цифровізація документування потребує підвищеної уваги до питань автентичності, цілісності та ланцюга збереження доказів, без чого їх використання в доказуванні буде істотно ускладненим. Знову ж таки, використання відкритих джерел має здійснюватися з дотриманням закону та етичних стандартів, з повагою до приватності та прав громадян [4].

Отже, матеріали зібрані інституціями громадянського суспільства підвищують ефективність діяльності органів кримінальної юстиції, сприяють повноті й оперативності досудового розслідування, виконують компенсаторну функцію в умовах обмежених ресурсів державних органів тощо. Водночас їх використання потребує чіткого процесуального «вбудовування» у кримінальне провадження, що забезпечує баланс між ефективністю розслідування та гарантіями прав особи. Вважаємо, що задля мінімізації зазначених ризиків, узгоджений алгоритм дій повинен включати такі заходи:

1. Представники громадських організацій документують обставини лише за допомогою об'єктивних джерел: фото-, відеофіксації, офіційних записів, відкритих джерел інформації.

2. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення інституції зобов'язані своєчасно надавати всю наявну інформацію слідчому або прокурору, уникаючи самостійного контакту з підозрюваними, свідками, потерпілими.

3. Зібрані дані повинні бути належним чином зафіксовані, цифрово чи письмово, з зазначенням часу, місця та джерела їх отримання, щоб уникнути спотворення фактів.

4. При документуванні інформації необхідно поважати права учасників, приватність та безпеку, не надаючи обставинам власної оцінки та не створюючи ризику шкоди для третіх осіб тощо.

Матеріали, зібрані інституціями громадянського суспільства, можуть значно підвищувати ефективність кримінального розслідування та збереження доказів воєнних злочинів за умови їх належного процесуального оформлення, дотримання принципів законності, об'єктивності та інших правових і організаційних засад.

Джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>.
2. Коваленко А. В. Взаємодія органів досудового розслідування із засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2022. Том 38, № 2. С. 48–59. DOI: 10.37025/1992-4437/2022-38-2-48.
3. Пилип В. Участь інститутів громадянського суспільства у документуванні воєнних злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Спец. вип. № 2 (127). С. 218–223. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-6-218-223.
4. Вуйма А. Г., Коріненко Ю. Я. Open source intelligence (OSINT) як спосіб отримання інформації про обставини, що становлять предмет доказування. *Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики: зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Одеса, 10 листопада 2025 року)*. Одеса: РМВ при ООДА, 2025. С. 282–284.

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ЩОДО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком збройної агресії росії проти України питання розвитку практики використання в доказуванні у кримінальному провадженні джерел, які містять фактичні дані у цифровій (електронній) формі про обставини, які мають значення для кримінального провадження, набуло ще більшої актуальності. Науковцями та практиками справедливо відмічається особливе місце електронних доказів у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів [1, с. 126–133], але, попри відкриту збройну агресію, з боку росії здійснюються в різних формах й численні посягання на критичну інфраструктуру нашої держави поза зоною ведення активних бойових дій, а також продовжується агресія у гібридній формі шляхом здійснення кібератак на інформаційно-телекомунікаційні системи, електронні реєстри органів державної влади, державних установ, підприємств різної форми власності, які є складовими критичної інфраструктури, загроз та здійснення терористичних актів, тощо.

Важливою складовою процесу притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, який розпочинається після повідомлення їй про підозру, є застосування запобіжних заходів, функціональне призначення яких полягає в гарантуванні виконання підозрюваним своїх процесуальних обов'язків, попередження або припинення його впливу на джерела доказів у кримінальному провадженні та запобігання вчинення ним нового кримінального правопорушення. Визначення як реальних ризиків настання негативних наслідків для кримінального провадження, які зазначені у ч. 1 ст. 177 КПК України, відбувається на підставі фактичних даних, одержаних у кримінальному провадженні.

Одним з джерел таких даних можуть бути технічні носії інформації з комп'ютерними даними (відеозаписами, аудіозаписами, геолокаціями, фотознімками, електронними текстовими, графічними документами, комп'ютерними програмами, тощо), які можуть бути одержані не тільки в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності, проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій (накладення арешту, огляду та виїмки поштово-телеграфної кореспонденції, аудіо-, відеоконтролю особи, місця, спостереження за особою, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем), огляду, обшуку та тимчасового доступу до документів. Документування воєнних злочинів відкрило для слідчої практики результати діяльності OSINT-розвідки, військової розвідки, контррозвідувальної, розвідувальної діяльності. Якщо слідчо-судова практика адаптувалася до нових можливостей і джерел даних [2], то щодо кримінального процесуального законодавства подібне не можна сказати. Ще до початку повномасштабного вторгнення науковцями констатувалося відставання КПК України від ЦПК та КАС України в частині нормативно-правової регламентації використання електронних доказів у провадженні. В останніх двох кодексах в главах 5, присвячених доказам та доказуванню, наявні § 5 Електронні докази. Відставання кримінального процесуального законодавства від цивільного процесуального та адміністративного процесуального законодавства складає більше 20 років. Тільки в березні 2022 року в КПК України були внесені зміни та доповнення в частині підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам (Закон України № 2137-IX від 15 березня 2022 року), якими синхронізована термінологія норм КПК України з термінами Закону України «Про електронні комунікації», впроваджений термін комп'ютерні дані, визначено як документи у кримінальному провадженні копії комп'ютерних даних, а додатками до протоколів слідчих (розшукових) дій – носіїв комп'ютерних даних, а також загального порядку огляду комп'ютерних даних, комп'ютерних систем, мобільних терміналів систем зв'язку, дії з носіями комп'ютерних даних, комп'ютерними системами, мобільними терміналами зв'язку, виявлених під час обшуку, а також їх тимчасового вилучення. Наведені новели КПК України безумовно стали значним кроком вперед в напрямі визначення процесуального порядку формування джерел електронних доказів. Однак, на нашу оцінку, цього

недостатньо для констатації того, що процесуальний порядок формування електронних доказів в КПК України відповідає принципу правової визначеності:

- по-перше, в КПК України досі не інтегрована категорія електронні докази. Законодавець змінами від 15 березня 2022 року тільки додав нові категорії – комп’ютерні дані, комп’ютерні системи, мобільні термінали систем зв’язку. Ця категорія не тільки б забезпечила синхронізацію правозастосовної практики у кримінальному провадженні з цивільним та адміністративним судочинством, а й сформувала б ключове – ознаки електронних доказів, різновиди їх носіїв. Тільки на підставі легальної дефініції електронних доказів можна визначити процесуальну форму збирання, фіксування, зберігання та використання комп’ютерних даних, які відповідають формам їх існування;

- по-друге, абзац другий ч. 2 ст. 237 КПК України можна розглядати як приклад визначення процесуальної форми одержання комп’ютерних даних під час огляду, однак, поза увагою законодавця залишилося забезпечення достовірності даних, які будуть виявлені та зафіксовані під час цієї слідчої дії. Наприклад, шляхом визначення в цій нормі фіксування в протоколі слідчої (розшукової) дії хеш-суми файлу;

- по-третє, цифровізація кримінального провадження, яка визначена у ст. 106-1 КПК України шляхом впровадження інформаційно-телекомунікаційною системи досудового розслідування, потребує інтеграції в таку систему програмно-технічних засобів забезпечення криптографічного захисту даних, які в ній будуть міститися, в тому числі джерел фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення;

- по-четверте, на законодавчому рівні потребують унормування порядок та технічний регламент засвідчення та передавання комп’ютерних даних, одержаних в результаті оперативно-розшукової, контррозвідальної, розвідувальної діяльності, органам досудового розслідування щодо виявлених ознак кримінальних правопорушень.

Джерела:

1. Кудінов С. С., Шехавцов Р. М. Правове регулювання OSINT та його результатів під час встановлення обставин кримінальних правопорушень. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична: збірник наукових праць. Львів : ЛьвДУВС, 2025. Вип. 3. С. 126–133.

2. Стефанів Н. Судова практика Касаційного кримінального суду Верховного Суду щодо допустимості електронних доказів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezentatsiia_Stefaniv.pdf

Гальченко В. М.,
головний науковий співробітник НДІ
з проблем управління правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження,
доктор психологічних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД У ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Війна в Україні, яка затягнулася й триває вже майже дванадцять років, стала причиною зруйнування долей мільйонів українців, втрачених життів, домівок, майна, психічного та фізичного здоров'я військових та цивільних громадян. Наслідки війни щодо травматизації населення та учасників бойових дій будуть приголомшливими. Вже в 2024 році за даними МОЗ України кількість діагностованих випадків ПТСР зросла у 4 рази порівняно з 2021 роком [3]. Враховуючи тривалу травматизацію людей, така тенденція, на жаль, продовжуватиметься, а кількість постраждалих осіб збільшуватиметься.

Зокрема, наукові розвідки О. Івасюк, Є. Бурлаки, І. Мітюряєвої-Корнійко виявили, що статистична поширеність ПТСР серед загальної популяції в мирний час є відносно невеликою й становить 6–8%. Однак, внаслідок повномасштабної війни в Україні, проблема ПТСР стрімко прогресує. Згідно з останніми вітчизняними дослідженнями, поширеність ПТСР в Україні становить близько 25%, при цьому майже половина населення (57%) має ризик його розвитку [2, с.156]. Такий стан проблеми засвідчує важливість психологічної підтримки населення України та ветеранів війни, що вимагатиме більше ресурсів і підготовлених фахівців – психологів та працівників системи охорони здоров'я.

Цікавими вважаємо дослідження сучасних учених (Н. Масік, В. Килимчук, О. Масік, М. Матвійчук, О. Мазур, О. Тереховська, І. Барабаш), які дослідили частоту і тяжкість імовірного ПТСР серед пацієнтів, які відвідують лікарні первинної медичної допомоги (ПМД), військовослужбовців і вимушено переміщених осіб із застосуванням різних опитувальників. Діагностика ПТСР ґрунтувалася на наявності хоча б одного з симптомів: інтрузії, уникання, негативного настрою та когнітивних порушень, гіперреактивності. Науковцями було виявлено, що у вимушено переміщених осіб ймовірний ПТСР проявляється з найбільшою частотою, а саме 83,33% за шкалою скринінгу ПТСР і 56,67% за шкалою PCL-5, порівняно з військовослужбовцями (53,33 і 40,0% відповідно) та цивільними особами (10,0 і 3,33% відповідно). Було встановлено, що в період військового стану існують певні групи населення, які найчастіше піддаються ризику розвитку ПТСР, а саме – вимушено переміщені особи, військовослужбовці й ветерани війни [4, с. 5].

Важливо зазначити, що страждати на ПТСР можуть особи, не залежно від віку, статі, соціального положення, статусу тощо. Основними його симптомами є такі, як: флешбеки, які супроводжуються сильними емоційними та фізичними реакціями (страх, тривога, прискорене серцебиття тощо), гіперзбудженість, забудькуватість, порушення сну, надмірна втома, дратівливість, головні болі, уникання всього, що нагадує про травмувальний вплив тощо. Як правило, симптоми розладу можуть виникати впродовж перших трьох місяців.

На думку Т. Волошенюк, нормальним явищем є те, коли розум і тіло постраждалого перебувають у стані шоку після травматичної події, але коли ця нормальна реакція переходить у ПТСР, то нервова система «залишається» у спогадах про травму чи її уникнення, порушується сон та пам'ять [1, с. 131]. Дослідниця зазначає, що коморбідність ПТСР у ветеранів ускладнює діагностику та оцінку посттравматичних стресових розладів. Депресія є найпоширенішим супутнім захворюванням ПТСР у військовослужбовців та ветеранів війни. Окрім цього, інші поширені психіатричні супутні захворювання посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців та ветеранів війни охоплюють тривогу та зловживання психоактивними речовинами або інші залежності. Вченою також було визначено чинники, які підвищують ризик ПТСР у ветеранів, зокрема до них відносить молодий вік на момент травми, статус расової меншини, соціально-економічний статус, військове звання, освіту, попередні психологічні проблеми та відсутність соціальної підтримки з боку родини, друзів та громади [1, с. 132].

Таким чином, зважаючи на сказане вище, маємо переконання в тому, що необхідна професійна корекція посттравматичного стресового розладу у ветеранів війни, що, у свою чергу, відіграє надзвичайно важливу роль у відновленні психічного стану постраждалих та забезпечить їхнє ефективне функціонування в мирних умовах. Відтак, для ветеранів війни надзвичайно важливим є застосування комплексного підходу, який включатиме психологічну, медичну допомогу, соціальну підтримку й

спеціально розроблені програми реабілітації та реінтеграції. Такий підхід неодмінно стане надійним фундаментом у забезпеченні повноцінного відновлення постраждалих воїнів після травмувальних випробувань.

Джерела:

1. Volosheniuk T. V. A post-traumatic stress disorder in military servicemen and war veterans. *NEWS OF PHARMACY*. 1 (107). 2024. P. 131-135. DOI: <https://doi.org/10.24959/nphj.24.134>
2. Ivasiuk O, Burlaka I, Mityuryayeva-Kornijko I. Duality of development and manifestations of PTSD in children with type 1 diabetes during the war in Ukraine. *USMYJ*. 152(1). 2025. P. 154-60. DOI: [https://doi.org/10.32345/USMYJ.1\(152\).2025.154-160](https://doi.org/10.32345/USMYJ.1(152).2025.154-160)
3. Кількість пацієнтів за встановленим діагнозом ПТСР в Україні зростає. <https://moz.gov.ua/uk/kilkist-pacientiv-zi-vstanovlenim-diagnozom-ptsr-v-ukraini-zrostaе-scho-treba-znati-pro-posttravmatichnij-stresovij-rozlad>
4. Masik, N.; Kylymchuk, V.; Masik, O.; Matviichuk, M.; Mazur, O.; Terekhovska, O.; Barabash, I. Study of the incidence and signs of post-traumatic stress disorder at the stage of primary medical care in military personnel and forcibly displaced people during a full-scale invasion. *International Neurological Journal* (Ukraine). Vol. 21, No. 1, 2025. P. 1-8. DOI: <https://doi.org/10.22141/2224-0713.21.1.2025.1144>

Ганаба С. О.,
професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін,
доктор філософських наук, професор
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ВЕТЕРАНІВ

Наприкінці ХХ століття у психології почали формуватися нові перспективи, пов'язані з позитивною психологією та гуманістичними підходами. Осереддя цих підходів є розуміння, що кризи можуть стати каталізатором глибинних змін, навіть якщо вони є болісними та травмівними. Ця ідея перегукується з гуманістичною традицією (К. Роджерс), екзистенціалізмом (В. Франкл), а також клінічними спостереженнями про те, що після тяжких втрат багато людей демонструють зростання зрілості, співчуття, духовного заглиблення. Зауважимо, що сучасні психологи у своїх дослідженнях дедалі частіше відходять від уявлення про травму лише як про руйнівну силу. Попри значний негативний потенціал травматичних подій, багато дослідників вважають, що людина здатна не лише відноситися після глибоких потрясінь, а й пережити якісні позитивні зміни в особистості. Професор Колумбійського університету Дж. Бонанно стверджував, що більшість людей природно демонструють здорову адаптацію навіть після дуже тяжких подій. На його думку, людина за своєю природою є стійкою, а ключем до цієї стійкості є гнучкість – здатність змінювати стратегії реагування залежно від ситуації та контексту. Позитивні емоції можуть виникати навіть у період горя та сприяти зростанню. Людська психіка має природний потенціал відновлення, який не потребує форсованого «проживання стадій» [1].

Основними компонентами гнучкості є: гнучкість у мисленні (здатність переосмислювати ситуацію, бачити альтернативи); гнучкість у само- та емоційній регуляції (уміння перемикатися між стратегіями, наприклад, приглушувати емоції там, де це доречно, й виражати їх – коли це безпечно); гнучкість у поведінці (поєднання активності, соціальної взаємодії залежно від потреб). Позитивні емоції можуть виникати навіть у період глибокого горя – і це нормально. Більше того, вони виконують адаптивну функцію: пом'якшують інтенсивний стрес, дають відчуття контролю, активізують мотиваційні ресурси [1]. Зауважимо, що ці ідеї мають практичне значення у кризовій психології, оскільки допомагають людині адекватно оцінити природні реакції, зменшують рівень стигматизації після травми у роботі з військовими та ветеранами, у психотерапії підтримують індивідуальні адаптації без нав'язування стандартних «стадій», сприяють побудові реалістичних моделей підтримки у соціальній роботі тощо. Такий підхід ґрунтується на силі, а не патології й показує, що люди мають внутрішній потенціал для відновлення, який часто недооцінюється.

Уперше посттравматичне зростання системно описали американські психологи Р. Тедескі та Л. Калгун у середині 90-х років ХХ століття. Дослідники акцентували увагу, що пережита травма може стати ресурсом розвитку за умови, що людина переосмислить досвід та знайде у ньому нові сенси. Основними ідеями їх концепції є: посттравматичне зростання – не просто повернення до «норми» (позитивні зміни, які виникають у результаті подолання важких обставин); зростання не заперечує страждання (травма може поєднуватися з болем, але водночас відкривати нові горизонти); глибокий стрес руйнує попередню систему уявлень про світ (змушує людину ставати зрілішою). Дослідники виокремили декілька механізмів, що лежать в основі зростання: когнітивна робота (румінація): спочатку травма викликає нав'язливі думки, але поступово вони перетворюються на осмислену рефлексію (перший крок до зростання); дискомфорт як необхідний етап: зростання можливе лише після зіткнення з болем та невизначеністю, уникнення переживання блокує трансформацію; соціальна підтримка та діалог: обговорення власного з іншими допомагає побачити нові сенси та інтегрувати травматичний досвід у житті; нарративна реконструкція: людина формує нову історію про себе – не як жертву, а як того, хто вистояв і трансформувався; екзистенційна переоцінка: травма змушує замислитися над тим, що є справді важливим і, будувати життя відповідно до нових цінностей [2].

Отож, посттравматичне зростання – це складний та багатовимірний процес, який об'єднав екзистенційні, когнітивні, емоційні та соціальні аспекти. Психологічні механізми подолання невдач багатомірні: вони включають когнітивні інтерпретації, емоційну регуляцію, віру у власну ефективність,

здатність знаходити сенс, опору на соціальне оточення та гнучкість у поведінці. Посттравматичне зростання є складним й багатовимірним процесом, який поєднує різні, екзистенційні, когнітивні, емоційні та соціальні аспекти. Посттравматичне зростання відбувається тоді, коли людина не уникає болю, а вступає з ним у діалог.

Джерела:

1. Котовська Ю. О. Аналіз співвідношення поняття «посттравматичне зростання» та суміжних із ним понять. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2023. № 16. С. 44–52.
2. Tedeschi, R.G., & Calhoun, L.G. (2020). Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. № 1. Vol. 15. P. 1–18.

Ганущин С. Н.,
в. о. завідувача кафедри публічного
управління та адміністрування,
доктор наук з державного управління, доцент
(Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького)

Вінічук М. В.,
доцент кафедри
публічного управління та адміністрування,
кандидат економічних наук, доцент
(Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького)

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ РЕАБІЛІТАЦІЇ, РЕІНТЕГРАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРОТИДІЇ ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИМ ВИКЛИКАМ

Повномасштабна збройна агресія росії проти України зумовила безпрецедентне зростання кількості ветеранів сил безпеки і оборони, що актуалізувало проблематику формування ефективної та цілісної системи їх реабілітації, реінтеграції та соціального захисту. Така система виходить за межі соціальної політики й набуває стратегічного значення у контексті забезпечення національної безпеки, соціальної стабільності, гуманітарної стійкості та довгострокової спроможності держави до відновлення і розвитку. У цих умовах ключова роль належить публічному управлінню, яке має забезпечити узгодженість державної політики, міжвідомчу та міжрівневу координацію, інституційну спроможність суб'єктів публічної влади, а також правову визначеність і передбачуваність управлінських рішень у сфері ветеранської політики. Водночас, сучасна управлінська практика у сфері реабілітації та соціального захисту ветеранів засвідчує наявність комплексу інституційно-правових викликів, що істотно знижують результативність державних втручань. Зокрема, першочергового значення набуває фрагментарність управлінських рішень, дублювання повноважень органів публічної влади, недостатня узгодженість нормативно-правової бази, слабка вертикальна і горизонтальна координація, а також обмеженість механізмів інтеграції зусиль державних інституцій, приватних та бізнесових структур. У сукупності ці чинники негативно впливають на ефективність реабілітаційних і реінтеграційних процесів, посилюють соціальну напругу та формують додаткові ризики для національної безпеки. З огляду на зазначене, дослідження публічного управління системою реабілітації, реінтеграції та соціального захисту ветеранів сил безпеки і оборони України набуває особливої актуальності, а комплексний аналіз зазначеної системи крізь призму забезпечення національної безпеки й ідентифікації ключових інституційно-правових викликів переміщуються на передній план.

Система реабілітації та соціального захисту ветеранів в Україні формується як багаторівнева і багатосуб'єктна, охоплюючи органи центральної та місцевої виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані державні установи, громадські та благодійні організації, а також міжнародних партнерів. За таких умов ефективне публічне управління має ґрунтуватися на принципах цілісності, субсидіарності, партнерства, прозорості та результативності, що забезпечують узгодженість дій усіх учасників управлінського процесу. Стає очевидним, що реабілітація ветеранів повинна розглядатися не лише як медико-соціальний захід, а як комплексний управлінський цикл, який поєднує медичну, психологічну, соціальну, професійну та громадянську реінтеграцію. Ефективність цього циклу безпосередньо залежить від якості управлінських рішень, наявності єдиних стандартів і протоколів надання послуг, стабільного та прогнозованого фінансування, а також функціонування прозорих механізмів моніторингу та оцінювання результатів державної політики.

Однак, у сфері ветеранської політики існують вагомні інституційно-правові виклики, які на сучасному етапі мають системний характер і взаємно підсилюють один одного. До ключових з них належать нормативна надмірність і колізійність законодавства, недостатня інституційна спроможність окремих

органів публічної влади, обмежене використання цифрових управлінських інструментів, а також нерозвиненість механізмів оцінювання ефективності державних і регіональних програм, які в сукупності, істотно знижують інституційну стійкість публічного управління та рівень національної безпеки України [1]. У контексті національної безпеки ці проблеми ускладнюють процеси соціальної адаптації ветеранів, знижують рівень довіри до державних інституцій і стримують соціальну консолідацію суспільства [2].

Варто зазначити, що особливого значення за таких умов набуває роль публічного управління у протидії зазначеним викликам. Основним завданням постає формування інтегрованої державної політики у сфері реабілітації та соціального захисту ветеранів, заснованої на принципах *good governance*, *evidence-based policy* та міжсекторальної взаємодії. Важливим інструментом при цьому є стратегічне планування, узгоджене з документами у сфері національної безпеки, соціального розвитку та післявоєнного відновлення. У прикладному вимірі це передбачає впровадження комплексних управлінських механізмів, орієнтованих на результат та потреби ветеранів. Зокрема, доцільним є запровадження єдиного «життєвого маршруту ветерана» як управлінської моделі, що забезпечує безперервність реабілітаційних і соціальних послуг: від моменту звільнення зі служби до повної соціальної та професійної реінтеграції. Такий підхід дозволяє мінімізувати інституційні розриви, уникнути дублювання функцій та підвищити адресність державної підтримки.

Крім того, важливою складовою прикладної реалізації публічного управління є цифровізація ветеранської політики, зокрема розвиток єдиних електронних реєстрів ветеранів, цифрових кабінетів отримувачів послуг, а також інтегрованих інформаційних платформ для взаємодії між органами публічної влади, закладами охорони здоров'я, соціального захисту та зайнятості. Використання цифрових інструментів сприяє підвищенню прозорості управлінських рішень, оперативності надання послуг і зниженню корупційних ризиків.

У контексті професійної реінтеграції ветеранів вагоме значення мають активні інструменти державної політики на ринку праці, зокрема програми перекваліфікації, підтримки ветеранського підприємництва, стимулювання роботодавців до працевлаштування ветеранів, а також розвиток публічно-приватного партнерства. Реалізація таких заходів сприяє економічній самостійності ветеранів і водночас посилює економічну складову національної безпеки.

На регіональному та місцевому рівнях ефективність публічного управління значною мірою залежить від спроможності органів місцевого самоврядування інтегрувати ветеранську політику в програми соціально-економічного розвитку громад. Йдеться про необхідність створення місцевих центрів ветеранської підтримки, розвиток соціальних послуг у територіальних громадах, залучення громадських організацій ветеранів до процесів ухвалення управлінських рішень та громадського контролю.

Поряд із цим, перспективним напрямом удосконалення публічного управління визначено інституціоналізацію єдиного координаційного центру або платформи, відповідальної за формування, реалізацію та моніторинг ветеранської політики. Запровадження такого механізму сприятиме мінімізації управлінських розривів, підвищенню відповідальності суб'єктів публічної влади, посиленню міжвідомчої координації та оптимізації використання фінансових і організаційних ресурсів.

Отже, публічне управління системою реабілітації, реінтеграції та соціального захисту ветеранів сил безпеки і оборони України виступає одним із ключових чинників забезпечення національної безпеки та соціальної стійкості держави, що підтверджується сучасними науковими підходами у сфері публічного управління, соціальної політики та безпеки. Подолання інституційно-правових викликів у цій сфері потребує комплексного, системного й науково обґрунтованого підходу, орієнтованого на посилення інституційної спроможності, координації та результативності державної політики, що, у свою чергу, створює передумови для сталого розвитку України в умовах сучасних безпекових загроз.

Джерела:

1. Blikhar M., Lukianova H., Skochylas-Pavliv O., Vinichuk M. Institutional Stability of Public Administration: The Economic and Legal Dimension. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. № 2. P. 178–184. URL: DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-2/178>.
2. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янка, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2025. 372 с.

Гаргат-Українчук О. М.,
доцент кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук
(Івано-Франківський інститут
«Одеська юридична академія»)

Юрчишин Н. Г.,
доцент кафедри міжнародного, адміністративного
та конституційного права,
кандидат юридичних наук
(Івано-Франківський інститут
«Одеська юридична академія»)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА

Одним із ключових питань правових аспектів військово-релігійних відносин в Україні є введення в ЗСУ, Національній Гвардії та інших військових формувань інституту військового духовенства (капеланства). Незважаючи на те, що Україна є світською державою, роль священників у військовому середовищі є важливою. Найперше, це пов'язано з тим, що переважна кількість військовослужбовців ЗСУ є віруючими людьми й відносяться до тієї чи іншої релігійної конфесії [1, с. 97]. По-друге, релігія має значний вплив на ЗСУ в контексті особистісної, психологічної і соціальної кризи, спричиненої збройним конфліктом. Це має значення, коли існують сумніви у можливості навчити людей, як стати людьми і залишатися людьми навіть коли вони є комбатантами [2, с. 32]. У цьому зв'язку духовність часто виходить на передній план, а військові капелани стають важливими авторитетами щодо моральних цінностей в армійському середовищі, порівнюючи їх з військовими командирами [3].

Слід наголосити, що до 2021 року діяльність військових капеланів в Україні регулювалася переважно внутрішніми наказами Міністерства оборони та базувалася на волонтерських засадах. Проте, повномасштабна агресія росії актуалізувала потребу в чіткій правовій регламентації правового статусу військових капеланів в Україні. Основоположним у даних питаннях став Закон України «Про Службу військового капеланства», який набув чинності у 2022 році [4]. Станом на 2026 рік цей Закон регулює відносини у сфері реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Державної прикордонної служби України, а також визначає правові та організаційні засади і принципи діяльності Служби військового капеланства [4]. Тому, можемо стверджувати, що даний нормативно-правовий акт є основним інструментом, що інтегрує релігійні потреби військовослужбовців у структуру Сил оборони.

Військовий капелан у 2026 році – це не цивільна особа в рясі, а офіцер капеланської служби. Згідно зі ст. 1 Закону, це особа, яка має вищу богословську освіту, отримала мандат від Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) і уклала контракт про проходження військової служби [4].

Слід також вказати і про те, що капелан є військовослужбовцем, але йому заборонено видачу зброї. Його статус максимально наближений до статусу медичного персоналу, що забезпечує захист відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права.

Водночас, законодавство чітко визначає певні вимоги та обмеження для кандидатів у військові капелани. Окрім освіти, ключовим є походження і приналежність до релігійної організації. Згідно з частиною 2 ст. 7 Закону, не допускаються до капеланства особи від релігійних організацій, центр управління яких знаходиться в державі-агресорі. Це положення є критичним для забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану [4].

Новеллою даного законодавства є положення про особливості діяльності в умовах воєнного стану. Йдеться про закріплення в ч. 1 с. 1 Закону поняття щодо мандату на право здійснення військової капеланської діяльності. Це унікальний правовий документ державного зразка, який виготовляється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні, та надає священнослужителю право здійснювати військову капеланську діяльність у Збройних Силах України, Національній гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та Державній прикордонній службі України [4]. Станом на 2026 рік процедура отримання мандата цифровізована. ДЕСС перевіряє відповідність релігійної громади законодавству, після чого капелан отримує право на призначення. Ва-

жливо, що мандат може бути відкликаний у разі порушення капеланом принципів міжконфесійної рівності.

Одним із найскладніших етично-правових аспектів закладених у Законі є принцип конфіденційності та таємниці сповіді [4]. В юридичній площині це означає найперше те, що капелан не може бути допитаний як свідок з питань, що стали йому відомі під час сповіді. Більше того, військове керівництво не має права вимагати розкриття змісту конфіденційних розмов душпастирського характеру. Інформація про особу, що стала відома військовому капелану під час здійснення військової капеланської діяльності, є конфіденційною.

Проте, у 2025–2026 роках в юридичній спільноті активно дискутувалося питання «межі таємниці». У випадках, якщо інформація стосується загрози життю побратимів або державної зради, виникає правова колізія між професійним обов'язком та обов'язком громадянина, який має виконувати військовий капелан [5]. Військовий капелан з одного боку, зобов'язаний дотримуватись конфіденційності, а з іншого – може її порушити, якщо інформація стосується серйозної загрози життю та здоров'ю військовослужбовців, планування злочинів, особливо тяжких (наприклад, тероризм, держзрада), або інших кримінальних діянь, які становлять суспільну небезпеку, згідно з принципами «не нашкодь» та інтересами національної безпеки, хоча ці випадки мають бути чітко визначені його релігійною конфесією та статутом.

Водночас, що стосується діяльності капелана, то Закон вимагає від нього дотримання правил «міжконфесійної толерантності». У цьому зв'язку капелан зобов'язаний задовольняти релігійні потреби всіх військовослужбовців, незалежно від їхньої віри. Якщо боєць потребує обряду, який капелан не може виконати через догматичні обмеження, закон зобов'язує капелана сприяти залученню священнослужителя відповідної конфесії.

Більше того, чинне законодавство про військове капеланство гарантує останнім міжнародний захист та соціальні гарантії. Так, відповідно до III Женевської конвенції, капелани, які потрапили у владу ворога, не вважаються військовополоненими. Вони є «затриманим персоналом». З правової позиції рівні Україна через міжнародні інституції вимагає для них права на здійснення релігійних обрядів для інших полонених. Проте практика війни з росією показує систематичне порушення цих норм з боку агресора, що стає предметом позовів до міжнародних судів.

Щодо соціально-правових аспектів захисту військових капеланів, то оскільки капелани є офіцерами, вони мають повний пакет соціальних гарантій, а саме, виплата грошової винагороди; право на страхування життя та здоров'я на рівні з іншими комбатантами; право на пенсійне забезпечення за вислугу років.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку про те, що правовий інститут військового капеланства в Україні у 2026 році є зрілою структурою, що балансує між військовою дисципліною та релігійною свободою. Головним викликом залишається практична імплементація норм про таємницю сповіді в умовах активної протидії розвідувально-підбивній діяльності ворога та забезпечення належної освіти для нових кадрів.

Джерела:

1. Конфесійна структура населення України і створення православної церкви України: травень 2019 р. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20192205_tomos/Tomos_may%202019.pdf.
2. Каплій О. В Конституційно-правовий статус військових капеланів в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 30-35.
3. Короткий Т., Маєвський В. Об'єднатися заради гуманності: досвід викладання міжнародного гуманітарного права військовим капеланам. URL: <https://blogs.icrc.org/religion-humanitarianprinciples/wpcontent/uploads/sites/114/2021/07/United-in-the-Name-of-Humanity-Ukrainian.pdf>.
4. Про Службу військового капеланства: Закон України від 30 листопада 2021 року № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>.
5. Бабій М. Релігійна свобода і військовий обов'язок: правовий аналіз. К.: Дух і Літера, 2024. 312 с.

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У НАПРЯМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ СПІВРОБІТНИКІВ МВС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Психологічні потреби сімей співробітників МВС України набувають особливої актуальності в умовах російсько-української війни. Родини стикаються з емоційною напругою, тривожністю та соціальною ізоляцією, що зумовлює необхідність системної психологічної підтримки. Дослідження свідчать про високий рівень деструктивного впливу професійного стресу на сімейні стосунки правоохоронців, зокрема значний відсоток розлучень. Водночас більшість реабілітаційних програм орієнтовані лише на самих працівників МВС, ігноруючи членів їхніх родин, що знижує загальну ефективність психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських [1].

У працях В. Богуславської доведено, що психологічні ефекти воєнного часу негативно впливають на працездатність поліцейських, значною мірою через психоемоційний стан їхніх сімей. Оптимізація психологічного клімату в родині правоохоронців розглядається як важливий елемент системи психологічного супроводу [2, с. 47]. Аналогічну позицію висловлює Дж. Садульскі, який наголошує на необхідності індивідуалізованих програм психологічної підтримки сімей поліцейських з метою зменшення тривоги, ізольованості та емоційного виснаження їхніх близьких [3, с. 668].

У межах розвитку міжнародного співробітництва у сфері збереження психічного здоров'я працівників сектору безпеки важливе значення мають спільні ініціативи України з європейськими партнерами. Прикладом такої взаємодії є проєкт «Блакитне небо для України», реалізований КМСС в Україні за підтримки Уряду Королівства Нідерландів у співпраці з МВС України. Його метою є підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів і рівня громадської безпеки шляхом упровадження сучасних практик охорони психічного здоров'я поліцейських, які працюють в умовах підвищеного ризику та значного психоемоційного навантаження [4]. Проєкт спрямований на формування комплексної системи психосоціальної підтримки співробітників Національної поліції України та реалізується за трьома ключовими напрямками.

Перший напрям проєкту передбачає підготовку та підвищення кваліфікації психологів і соціальних працівників поліції шляхом сертифікації за сучасними психотерапевтичними програмами, зокрема EMDR, «Сім троянд» (7ROSES), а також методами командної й колегіальної підтримки. Це сприятиме розвитку професійних компетентностей у подоланні стресу, ПТСР та інших психологічних порушень, пов'язаних зі службою в кризових і воєнних умовах.

Другий напрям зосереджений на розвитку інфраструктури психосоціальної підтримки, зокрема створенні мобільних офісів для оперативного надання психологічної допомоги безпосередньо за місцем служби, у тому числі після пережитих обстрілів та інших травматичних подій.

Третій компонент передбачає залучення міжнародних експертів з метою інтеграції кращих європейських практик у систему підтримки психічного здоров'я Національної поліції України та їх адаптації до національного контексту.

Вагомим методологічним орієнтиром для розбудови сучасної системи психологічної підтримки військовослужбовців Сил оборони та безпеки України, які повертаються з полону, є досвід Сполучених Штатів Америки, набутий у процесі поетапної психологічної реабілітації колишніх військовополонених після Американо-В'єтнамської війни. Зазначена система була спрямована на глибоку психоемоційну реабілітацію, відновлення соціального функціонування та професійної активності й ґрунтувалася на комплексному та довготривалому підході.

Ключовими складовими такої системи є:

- системна, поетапна та довготривала психологічна допомога, оскільки поодинокі інтервенції не забезпечують стійкого терапевтичного ефекту без подальших етапів психотерапії, ресоціалізації та роботи з родинним оточенням;
- рання психологічна декомпресія та первинна стабілізація психоемоційного стану, що істотно знижує ризики розвитку хронічного посттравматичного стресового розладу, суїцидальної поведінки та соціальної дезадаптації;

- функціонування спеціалізованих центрів на рівні Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ, територіальних громад і регіонів (за аналогією з Vet Centers), що дозволяє наблизити психологічні послуги до ветеранів і членів їхніх сімей та зменшити бар'єри доступу;
- міжвідомча координація між структурами військової медицини МОУ, МВС, МОЗ, ветеранськими службами, а також волонтерськими, благодійними й громадськими організаціями, яка має бути врегульована шляхом законодавчої та адміністративної інтеграції;
- підготовка та підвищення кваліфікації фахівців (військових психологів, лікарів, соціальних працівників) на основі адаптованих державних і міжнародних стандартів, зокрема із застосуванням когнітивно-поведінкової терапії (CBT), EMDR та trauma-informed approach;
- створення спеціалізованої інституції – «Інституту психологічної допомоги ветеранам полону» (за зразком Clark Air Base);
- розроблення Національного стандарту поетапної психологічної допомоги ветеранам, які перебували в полоні;
- упровадження української програми «ветеран – ветерану» як важливого елементу ресоціалізації;
- інституційна підтримка сімей колишніх військовополонених, що включає просвітницькі програми, кризове консультування, а також грантову підтримку ветеранських центрів, які працюють з проблематикою полону [5].

Серед ключових характеристик американського підходу до психологічної підтримки військовослужбовців і правоохоронців доцільно виокремити такі.

По-перше, **комплексність**, що полягає в орієнтації програм на задоволення повного спектра потреб цільових груп – від психологічної допомоги та медичної реабілітації до питань працевлаштування, соціальної адаптації та фінансової стабільності.

По-друге, **доступність**, яка забезпечується через розгалужену систему надання послуг із використанням різних каналів комунікації, зокрема онлайн-платформ, телефонних сервісів і мобільних застосунків, що значно знижує бар'єри звернення по допомогу.

По-третє, **спеціалізація** програм, які розробляються з урахуванням професійної специфіки та психосоціальних потреб окремих цільових груп – військовослужбовців, поліцейських, ветеранів, а також членів їхніх сімей.

По-четверте, **інноваційність**, що виявляється в активному впровадженні сучасних цифрових технологій і новітніх психотерапевтичних методик у сфері підтримки та лікування психічних розладів.

По-п'яте, **залучення громади**, яке передбачає активну участь громадських організацій, волонтерських ініціатив і місцевих спільнот у процесі надання психологічної та соціальної допомоги.

Таким чином, американський досвід переконливо свідчить про ефективність багаторівневої системи підтримки, що поєднує різні інституційні та неформальні ресурси, враховує диференційовані потреби цільових груп і передбачає використання множинних каналів допомоги. Зазначений підхід може бути адаптований до українських реалій з урахуванням національного контексту, соціокультурних особливостей та наявних ресурсів системи безпеки й оборони України [6].

Наведені аспекти демонструють прагнення України до формування комплексної моделі психологічної підтримки військовослужбовців і правоохоронців в умовах війни, яка поєднує кращі міжнародні практики з інноваційними рішеннями, адаптованими до специфічних умов функціонування держави.

Водночас система психологічної допомоги сім'ям співробітників Міністерства внутрішніх справ України перебуває на етапі активного становлення та інституційного розвитку, що зумовлено зростанням психологічних викликів, спричинених воєнними діями. Поступово вона набуває комплексного характеру, охоплюючи не лише роботу з особовим складом поліції, а й цілеспрямовану підтримку їхніх родин, які відіграють ключову роль у збереженні психічної стійкості правоохоронців і стабільності всього правоохоронного середовища.

Джерела:

1. Гельбак А. М., Мухіна Г. В. Аналіз актуальних потреб сімей працівників МВС України у сфері психологічної підтримки. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 1. С. 98–103.
2. Богуславська В. В. Предметне поле психологічного дослідження впливу сім'ї на особливості професійної діяльності поліцейських в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Психологія. Том 34 (73). 2023. № 3. С. 47–53.
3. Chopko B. A. Mindfulness and post-traumatic development among law enforcement officers: the mediating role of emotion regulation. *Journal of Loss and Trauma*. 2018. No. 23 (8). P. 666–678.
4. Блакитне небо для України: буклет. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/wp-content/uploads/2025/01/BHU-both-lang-ELECTRONIC.pdf>

5. Васильковський О. Т., Бублик А. О. Поетапна та довготривала система психологічної допомоги військово-службовцям армії США після їх повернення з полону. Досвід для України. Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. Харків, 2025. С. 74–77.

6. Психологічна підтримка працівників МВС перед звільненням зі служби, виходом на пенсію, переходом від військової служби до цивільного життя : науково-практичні рекомендації / за заг. ред. А. В. Костюка. Київ : Алерта, 2024. 202 с.

Герасимович А. М.,
фахівець відділення
соціально-гуманітарної роботи
та національно-патріотичного виховання
відділу соціально-гуманітарної роботи
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ ПІДТРИМКИ ВETERANІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Державна політика української держави повинна гарантувати своїм ветеранам, учасникам російсько-української війни, гідний та безпечний життєвий рівень, надавати перевагу на всіх етапах соціальної і правової підтримки. Ветеранська політика має бути визначена одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади України на даний момент.

Серед нормативно-правових актів варто відзначити: Закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України»; постанови Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках» і «Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни» тощо.

Дуже важливим є системний підхід до реалізації державної ветеранської політики. Суспільство, має забезпечити гідне повернення ветерана до цивільного життя: фізична та психологічна реабілітація; правова підтримка, працевлаштування та перенавчання; медичне забезпечення; доступ до житла; розвиток інфраструктури та підтримка громад, де живуть ветерани. Хочеться наголосити на важливості фундаментальних засад, без яких Україна не зможе вистояти в боротьбі з агресором: це належне вшанування Захисників і Захисниць України та забезпечення їхнього добробуту. Я вважаю пріоритетним завданням держави – забезпечити комплексне відновлення фізичного і ментального здоров'я кожного ветерана після повернення з війни. Мають не лише на папері існувати, але повсякчас втілюватись у життя державні програми охорони здоров'я, правничої підтримки, а також інші пріоритетні напрями, які залишаються поза їх межами, але є життєво необхідними для наших ветеранів війни. Важливо, щоб жодна потреба не залишилась без уваги.

Особливу увагу необхідно приділити підготовці та передачі документів до органів Пенсійного фонду України з метою своєчасного призначення пенсій відповідно до чинного законодавства України. Значною перешкодою у цій сфері вважаю ТЦК та СП як посередника, наприклад, у обрахунку вислуги років служби, де вони не хочуть враховувати термін безпосередньої участі у бойових діях 1 до 3 згідно Закону України № 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби...» (ст. 17-1) та Постанови Кабміну № 393 від 17.07.1992. Пільговий стаж має зараховуватись до вислуги років під час безпосередньої участі в бойових діях у воєнний час. Відповідно до статті 17¹ порядок обчислення вислуги років та визначення пільгових умов призначення пенсій особам, які мають право на пенсію за цим Законом обчислення вислуги років особам, які мають право на пенсію за цим Законом, встановлюється Кабінетом Міністрів України. На пільгових умовах особам із числа військовослужбовців, іншим особам, зазначеним у пунктах «б» – «д», «ж», «з» статті 1² цього Закону, до вислуги років для визначення розміру пенсії зараховується один місяць служби за три місяці часу проходження служби, протягом якого особа брала безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів під час дії воєнного стану.

Є нагальна необхідність доопрацювання механізмів перерахунку та призначення пенсій, зокрема у співпраці з Пенсійним фондом України та Міністерством соціальної політики України. Цьому також заважає відсутність уніфікованих соціальних гарантії у чинних підзаконних актах. Пенсійний фонд України повинен проводити зустрічі з ветеранами війни, консультувати їх, допомагати з оформленням документів та навчати користуванню електронними сервісами Пенсійного фонду України. Хотілось би наголосити на активізації участі фахівців Пенсійного фонду України в усіх цих заходах, що дозволить

глибше вивчати проблематику, з якою стикаються ветерани, а також доносити її до спеціалістів, які працюють безпосередньо з людьми у сервісних центрах. Важливою проблемою в роботі з ветеранами війни є затримки в отриманні документів з військових частин, зокрема довідок про розмір грошового забезпечення, і саме такі ситуації призводять до відтермінування призначення пенсій. У подібних випадках Пенсійний фонд України має допомагати у витребуванні документів, робити офіційні запити та забезпечувати надання послуг у встановлений законом строк.

Хочу наголосити на необхідності системного підходу та тісної взаємодії громадського сектору з органами влади, щоб окреслити пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності державної політики у ветеранській сфері: удосконалення нормативно-правової бази, що регулює соціальний захист ветеранів війни; покращення доступності та якості сервісних послуг для ветеранів війни та членів їхніх родин; підвищення ефективності координації між органами державної влади, що реалізують політику у ветеранській сфері; посилення психологічної та соціальної реабілітації з урахуванням сучасних методів і потреб; розширення можливостей для працевлаштування та освіти ветеранів, включаючи програми перекваліфікації; системний моніторинг та оцінка ефективності заходів, що реалізуються у цій сфері.

Також необхідно порушити питання щодо ефективності роботи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки із ветеранами, родинами зниклих безвісти та загиблих військових, а саме представники територіального центру комплектування та соціальної підтримки мають забезпечити оперативне та якісне надання довідок, належну комунікацію з ветеранами, роз'яснювальну роботу, сприяння у вирішенні наявних проблем та проявляти відкритість у своїй діяльності.

Допомога ветеранам війни має базуватись не на співчутті, а на реальній підтримці та створенні ефективної допомоги, що відповідає на сучасні виклики. Існує думка і пропозиція від ветеранів ліквідувати у ТЦК та СП відділів соціальної підтримки і допомоги, а їх функції – передати органам місцевого самоврядування, які володіють повною інформацією про мешканців громади. Військові мають займатися виключно захистом держави.

Піклування про ветеранів війни, Захисників і Захисниць та про родини загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України є обов'язком держави та її народу. Кожен громадянин України у спілкуванні з ветеранами війни та родинами полеглих воїнів має пам'ятати про високу ціну Незалежності України та можливості кожного жити у вільній рідній країні.

UKRAINIAN VETERAN REHABILITATION: A HUMANITARIAN SECURITY APPROACH

The protracted military conflict in Ukraine, escalating dramatically since 2022, has fundamentally transformed the nation's security landscape. With hundreds of thousands of service members deployed in combat operations, Ukraine faces the monumental task of supporting veterans who have experienced significant physical and psychological trauma. This study examines Ukrainian veteran rehabilitation through a humanitarian security lens, analyzing how comprehensive support systems address immediate individual needs while contributing to long-term societal stability.

Humanitarian security emphasizes the protection of individuals and communities from threats to their safety, well-being, and dignity. Unlike traditional security paradigms focusing on state-level military threats, humanitarian security centers on human welfare as both means and end of security policy [1]. This approach recognizes that sustainable peace depends not only on military victories but on the comprehensive well-being of populations, particularly those who have borne the burdens of conflict.

Veterans returning from combat zones face multifaceted challenges: physical injuries requiring long-term medical care, psychological trauma including post-traumatic stress disorder (PTSD), difficulties in labor market reintegration, and social adjustment challenges. When these needs remain unaddressed, consequences extend beyond individual suffering to affect families, communities, and broader social stability.

The concept of humanitarian security evolved from the broader "human security" paradigm introduced in the 1994 UNDP Human Development Report. This framework challenged state-centric security approaches by asserting that security must ultimately be measured by the safety and well-being of individuals rather than solely by territorial integrity or military capacity.

Core components of humanitarian security include freedom from fear (protection from violence), freedom from want (access to basic necessities), and freedom to live in dignity (respect for fundamental rights). Applied to veteran rehabilitation, this framework suggests that comprehensive support systems must address not only immediate medical needs but also economic security, social inclusion, and psychological well-being. The four-pillar model of human security encompasses sociopolitical security, economic security, environmental security, and health security, all of which are relevant to veteran reintegration [1].

Veterans occupy a unique position within humanitarian security discourse. They are simultaneously victims of conflict-related trauma and potential agents of post-conflict stabilization. This dual nature necessitates rehabilitation approaches that acknowledge veterans' vulnerabilities while harnessing their capabilities for community leadership and reconstruction. The humanitarian security framework recognizes that veteran welfare directly affects multiple security dimensions: individual security (physical health, mental well-being), community security (family stability, social cohesion), and national security (civil society contributions, political stability, economic productivity).

The intensity of combat operations in Ukraine has resulted in complex injury patterns requiring sophisticated medical interventions. Veterans present with blast injuries, traumatic amputations, burns, and polytrauma requiring multidisciplinary treatment approaches. Ukraine's healthcare system, while demonstrating remarkable resilience under wartime conditions, faces significant capacity constraints in providing comprehensive veteran care.

International partnerships have expanded Ukraine's rehabilitation capacity through technology transfers and training programs. However, sustainable veteran healthcare requires domestic capacity building, including specialized training for rehabilitation professionals and establishment of veteran-specific medical centers. The humanitarian security approach emphasizes that healthcare access constitutes not merely a social service but a fundamental security requirement.

Combat exposure generates significant psychological trauma, with veterans experiencing high rates of PTSD, depression, anxiety disorders, and substance abuse. Research indicates that approximately two-thirds of veterans with PTSD remain with the disorder following treatment, highlighting the need for more effective interventions [2]. Mental health stigma represents a particularly acute challenge, as cultural norms emphasizing stoicism may discourage veterans from seeking psychological support.

The humanitarian security framework emphasizes that psychological well-being constitutes a fundamental human right and security necessity, as untreated mental health conditions generate individual suffering while undermining family stability and community cohesion. Recent research has explored virtual trauma-focused

therapy as an accessible alternative to traditional in-person treatment, particularly important for veterans in rural or remote locations [3]. Digital health delivery shows promise as an effective method for providing evidence-based psychotherapeutic interventions to military members and veterans with PTSD.

Veterans' economic security directly impacts their broader well-being and successful societal reintegration. Combat-related injuries and psychological trauma can limit employment opportunities, while skill mismatches between military experience and civilian labor markets create additional barriers. PTSD has been connected to loss of employment, social withdrawal, impaired occupational functioning, and development of co-existing psychiatric disorders.

Effective vocational rehabilitation programs must provide skills training, education opportunities, and employment support tailored to veterans' needs and capabilities. Social reintegration challenges extend beyond employment to encompass family relationships, community acceptance, and identity transitions. Veterans may experience difficulties adjusting to civilian life, maintaining relationships strained by deployment, and finding new purpose beyond military service. Community-based support programs, peer networks, and family counseling can facilitate these transitions while helping communities understand and support returning veterans.

The multidimensional nature of veteran rehabilitation challenges necessitates coordinated, integrated service delivery systems. Fragmented approaches create inefficiencies, service gaps, and burden veterans with navigating complex bureaucratic systems. Integrated care models that coordinate medical, psychological, social, and employment services through unified access points improve outcomes while reducing administrative burden.

Effective coordination requires robust information systems, inter-agency collaboration mechanisms, and case management approaches addressing individual veterans' holistic needs. Ukraine's development of a unified veteran registry represents an important step toward integrated service delivery. Evidence suggests that residential rehabilitation treatment programs can offer increased structure, support, and adjunctive services that facilitate the therapeutic process by providing comprehensive care [2]. Conceptualizing veteran support as a humanitarian security imperative implies recognizing veterans' entitlements as rights rather than discretionary benefits. Rights-based approaches establish legal frameworks guaranteeing veterans' access to healthcare, economic support, and social protections. Such frameworks provide accountability mechanisms, ensuring that veteran support commitments translate into tangible services. Human security principles promote all rights without distinction, addressing violations in an integrated and comprehensive way.

Civil society organizations, particularly veteran-led groups, play indispensable roles in rehabilitation ecosystems. These organizations often provide more flexible, responsive, and culturally appropriate services than government bureaucracies. Peer support initiatives leverage veterans' shared experiences to address isolation and facilitate adjustment. The humanitarian security framework emphasizes participatory approaches that center affected populations in designing and implementing interventions. People-centered solutions advance a collaborative and integrative framework that ensures local ownership and sustainability.

Ukraine's veteran rehabilitation challenges exceed any single nation's capacity. International cooperation provides crucial resources through technical assistance, financial support, and training programs. Digital health technologies offer particular promise for expanding access to evidence-based treatments [3]. However, international cooperation must respect Ukrainian sovereignty and cultural context. Humanitarian security principles emphasize local ownership and culturally appropriate adaptations rather than imposing external models.

Effective veteran rehabilitation requires integrated approaches addressing physical health, psychological well-being, economic security, and social integration simultaneously. Coordinated service delivery systems, rights-based legal frameworks, and partnerships among government agencies, civil society organizations, and international actors can create comprehensive support ecosystems that serve both individual and collective interests. Research demonstrates that while current PTSD treatments show limited overall effectiveness in real-world settings, innovative approaches including digital health delivery and residential treatment programs offer promising avenues for improvement.

References:

1. Lautensach, A. K., & Lautensach, S. W. (Eds.). (2020). *Human security in world affairs: Problems and opportunities* (2nd ed.). Open access textbook. University of Northern British Columbia.
2. Holliday, R., Smith, N. B., Monteith, L. L., & LoSavio, S. T. (2020). Treatment outcomes among veterans with military sexual trauma and posttraumatic stress disorder in a residential rehabilitation treatment program. *Journal of Psychiatric Research*, 122, 42-47.
3. Jones, C., Miguel-Cruz, A., Smith-MacDonald, L., Cruikshank, E., Baghoori, D., Chohan, A. K., Laidlaw, A., White, A., Cao, B., Agyapong, V., Burback, L., Winkler, O., Sevigny, P. R., Dennett, L., Ferguson-Pell, M., Greenshaw, A., & Brémault-Phillips, S. (2020). Virtual trauma-focused therapy for military members, veterans, and public safety personnel with posttraumatic stress injury: Systematic scoping review. *JMIR mHealth and uHealth*, 8(9), e22079.

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЦИВІЛЬНИМ ОСОБАМ УНАСЛІДОК ПОРУШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Збройна агресія проти України актуалізувала проблему ефективного захисту прав цивільного населення, зокрема у частині відшкодування моральної шкоди, завданої порушеннями міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Масові порушення права на життя, здоров'я, людську гідність, недоторканність житла, а також пережиті страждання, страх, психологічні травми цивільних осіб зумовлюють необхідність розвитку цивільно-правових механізмів компенсації немайнової шкоди.

Попри наявність загальних норм цивільного законодавства України, питання відшкодування моральної шкоди в контексті порушень МГП залишається недостатньо врегульованим, що створює прогалини у судовій практиці та ускладнює доступ постраждалих до ефективного правового захисту.

Відповідно до статті 23 Цивільного кодексу України моральна шкода охоплює фізичні та психічні страждання особи, приниження її честі, гідності та ділової репутації, а також порушення звичних соціальних і життєвих зв'язків [1].

У площині міжнародного гуманітарного права моральна шкода набуває якісно особливого змісту, оскільки її виникнення, як правило, зумовлене грубими, масовими та системними порушеннями основоположних прав людини, що мають підвищений рівень суспільної небезпеки та тривалий травматичний вплив на цивільне населення.

Верховний Суд України під моральною шкодою розуміє втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [2].

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, не встановлює детального процесуального механізму відшкодування моральної шкоди, однак закріплює імперативні обов'язки сторін збройного конфлікту щодо поваги, захисту та гуманного поводження з цивільними особами, а також принцип невідворотності відповідальності за порушення цих норм. У цьому контексті інститут компенсації моральної шкоди реалізується опосередковано – через національні цивільно-правові та цивільно-процесуальні механізми, які повинні тлумачитися та застосовуватися з урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини, практики Європейського суду з прав людини та принципу ефективності правового захисту.

Важливим аспектом є визначення суб'єкта відповідальності. У випадках порушень МГП відповідальність за завдану моральну шкоду може покладатися на: державу як суб'єкта міжнародного права; державні органи та сили безпеки; посадових осіб (у межах регресних вимог).

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, держава несе позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективних засобів правового захисту, включаючи компенсацію немайнової шкоди. Це означає, що суди в Україні повинні застосовувати норми цивільного права з урахуванням принципів ефективності, справедливості та пропорційності.

У межах цивільного процесуального права відшкодування моральної шкоди, завданої цивільним особам унаслідок порушень МГП, супроводжується низкою складних доказових і оціночних проблем, зумовлених як нематеріальним характером шкоди, так і специфікою збройного конфлікту як фактичного середовища її виникнення.

По-перше, істотною проблемою є доведення самого факту завдання моральної шкоди, особливо у випадках психологічної травматизації, посттравматичних стресових розладів та тривалих психоемоційних наслідків. На відміну від майнової шкоди, моральна шкода не має об'єктивно вимірюваних показників, що зумовлює необхідність застосування оціночних категорій, а також комплексного використання непрямих доказів. У цьому контексті надмірно формалізований підхід до доказування суперечив би принципу справедливого суду та ефективного захисту прав людини.

З цього приводу, постановою Верховного Суду від 27 березня 2019 року у справі № 161/6414/15-ц є показовою з огляду на пряме посилання на рішення ЄСПЛ у справах *Aksoy v. Turkey* та *Çakıcı v. Turkey*. Суд підкреслив, що моральна шкода у випадках грубих порушень прав людини не потребує детального

доказування кожного елементу психічних страждань, оскільки вони є природним наслідком протиправної поведінки [3].

Цей підхід має фундаментальне значення для цивільних справ, пов'язаних із порушеннями МГП, де збирання прямих доказів часто є ускладненим або неможливим через воєнні дії. Верховний Суд фактично визнає допустимість непрямих доказів та контекстуальної оцінки обставин справи, що відповідає стандартам ЄСПЛ.

По-друге, складним процесуальним питанням залишається встановлення причинно-наслідкового зв'язку між конкретним порушенням норм міжнародного гуманітарного права та моральними стражданнями потерпілої особи. З огляду на характер збройного конфлікту, моральна шкода часто має кумулятивний та триваючий характер, що унеможлиблює її зведення до одного ізольованого факту протиправної поведінки. У таких справах суд має оцінювати причинний зв'язок не лише у вузькому формально-юридичному розумінні, а й крізь призму доктрини адекватної причинності та стандартів доведення, сформованих практикою Європейського суду з прав людини.

У цьому ж контексті, цікавою є постанова Верховного Суду від 14 липня 2021 року у справі № 308/9708/19 [4], що має системне значення, оскільки у ній суд прямо пов'язав відшкодування моральної шкоди з вимогами статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суд наголосив, що компенсація моральної шкоди є невід'ємним елементом ефективного засобу правового захисту, особливо у випадках серйозних порушень прав людини. У сенсі МГП це означає, що відмова у компенсації або її формальне заниження може розцінюватися як порушення міжнародних зобов'язань України.

По-третє, окремої уваги потребує обґрунтування розміру грошової компенсації моральної шкоди, що є дискреційним повноваженням суду. При визначенні розміру відшкодування суди повинні враховувати інтенсивність та тривалість страждань, ступінь порушення основоположних прав, вразливість потерпілої особи, а також контекст воєнних дій. Відсутність законодавчо встановлених тарифів не може слугувати підставою для заниження розміру компенсації, оскільки це нівелювало б превентивну та відновну функції цивільно-правової відповідальності.

Стосовно цього, на думку Р. О. Стефанчука, методика визначення розміру відшкодування моральної шкоди має містити висновок психолого-психіатричної експертизи [5].

Загалом, моральна шкода відшкодовується одноразово, проте в законодавстві є випадки стягнення її періодичними платежами. Так ст. 1168 ЦК визначає, що моральна шкода, завдана каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я може відшкодовуватися шляхом здійснення щомісячних платежів [1].

Особливої уваги також заслуговує і постанова Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 464/3799/16-ц [6] де суд зазначив, що відсутність законодавчо визначених критеріїв обчислення моральної шкоди не може бути підставою для відмови у її відшкодуванні. Ця позиція є ключовою для справ про компенсацію моральної шкоди у зв'язку з порушеннями МГП, оскільки характер таких порушень часто виходить за межі стандартних цивільно-правових деліктів.

На нашу думку, застосування цього підходу дозволяє судам враховувати інтенсивність страждань, тривалість негативних наслідків, вразливість цивільних осіб та воєнний контекст, що повністю узгоджується з практикою ЄСПЛ щодо справедливої сатисфакції.

Досить позитивним є те, що судова практика вказує на можливість використання медичних документів, висновків психологів, свідчень очевидців, матеріалів правозахисних організацій, що відповідає стандартам ЄСПЛ та принципу доступу до правосуддя.

Системний аналіз української судової практики свідчить про формування в Україні конвенційно-орієнтованої моделі цивільного судочинства, у межах якої:

1. моральна шкода унаслідок порушень міжнародного гуманітарного права розглядається як об'єктивний та презюмований наслідок грубих порушень прав людини;
2. стандарти доказування адаптуються до умов збройного конфлікту та узгоджуються з практикою ЄСПЛ;
3. цивільні суди визнають відшкодування моральної шкоди ключовим елементом ефективного засобу правового захисту цивільного населення.

Такий підхід створює теоретичне та практичне підґрунтя для подальшого розвитку цивільно-правових механізмів компенсації моральної шкоди жертвам порушень міжнародного гуманітарного права в Україні.

Проте, слід відмітити що, практика Європейського суду з прав людини формує обов'язковий для національних судів стандарт, відповідно до якого моральна шкода унаслідок грубих порушень міжнародного гуманітарного права презюмується, а процесуальні вимоги до її доведення мають застосовуватися з урахуванням принципів справедливості, ефективності та гуманізму. Імплементация цих підходів у

цивільне судочинство України є необхідною умовою забезпечення реального, а не декларативного захисту прав цивільного населення.

Особливе значення у доказуванні мають висновки судових та позасудових психологічних експертів, медична документація, показання свідків, матеріали правозахисних і міжнародних організацій, а також документи щодо фіксації воєнних злочинів. Сукупна оцінка таких доказів відповідає принципу змагальності та дозволяє забезпечити реальний, а не формальний доступ цивільних осіб до правосуддя.

Джерела:

1. ЦК Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення:28.01.2026).
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової шкоди): Постанова Пленуму Верховного Суду від 31.03.95. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (Дата звернення:28.01.2026).
3. Aksoy v. Turkey : judgment of the European Court of Human Rights of 18 December 1996 (Application no. 21987/93) // HUDOC.
4. Постанова Верховного Суду від 14 липня 2021 року у справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187195>.
5. Стефанчук Р. О. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав: проблеми та шляхи вирішення. Університетські наукові записки, 2007. № 1(21). С. 67–83.
6. Постанова Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 464/3799/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

РОЛЬ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ У СИСТЕМІ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ЇХНІХ РОДИН

Збройна агресія проти України, яка розпочалась у 2014 році, зумовила безпрецедентні масштаби внутрішнього переміщення населення, що, у свою чергу, актуалізувало питання формування цілісної та ефективної системи підтримки внутрішньо переміщених осіб, а також членів їхніх родин.

З початком повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року мільйони українців опинилися в ситуації вимушеного переміщення внаслідок безпосередньої загрози їхньому життю, обираючи безпечніші регіони як у межах держави, так і за кордоном.

При цьому, внаслідок раптовості евакуації та інтенсивних бойових дій значна частина громадян залишала місця постійного проживання без можливості взяти із собою документи, що посвідчують особу, або такі були знищені внаслідок ворожих атак.

Складні обставини, в яких опинилась значна кількість громадян України, зумовлюють особливу вагомість ролі державних інституцій у забезпеченні оперативного відновлення документів та реалізації прав внутрішньо переміщених осіб, що є необхідною передумовою їхньої соціальної інтеграції та отримання комплексної допомоги. За таких умов формування ефективної, скоординованої системи підтримки осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії, зокрема і внутрішньо-переміщених осіб, набуває важливого значення для формування належного рівня захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

У цій системі важливе місце посідає Державна міграційна служба України, діяльність якої спрямована на реалізацію державної політики у сфері міграції, громадянства, реєстрації та документування осіб.

Варто зазначити, що відповідно до частини 2 статті 12 Закону України «Про національну безпеку» Державна міграційна служба України входить до складу сектору безпеки і оборони, а тому її діяльність спрямована на захист національних інтересів України від загроз.

20 жовтня 2014 року Верховною Радою України прийнято Закон № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який покликаний встановити гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб.

Статтею 11 цього Закону визначено повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), а саме органи міграційної служби:

- сприяють возз'єднанню сімей внутрішньо переміщених осіб шляхом надання інформації внутрішньо переміщеній особі про місце фактичного перебування її членів сім'ї;
- у разі виявлення факту повідомлення внутрішньо переміщеною особою неправдивих відомостей та/або подання недійсних або підроблених документів, скоєння кримінальних правопорушень або співучасті у кримінальних правопорушеннях, виїзду особи на постійне місце проживання за кордон повідомляють протягом одного робочого дня орган, що видав довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, про такі факти для прийняття в установленому порядку рішення щодо дії довідки;
- у разі відсутності документів, що посвідчують особу та підтверджують її громадянство, здійснюють ідентифікацію внутрішньо переміщеної особи; забезпечують оформлення, видачу, обмін, продовження строку дії документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, за місцем фактичного перебування внутрішньо переміщеної особи.

Передусім слід зазначити, що для внутрішньо переміщених осіб першочергового значення набуває можливість оперативного оформлення та відновлення документів, які посвідчують особу, підтверджують громадянство України, а також забезпечують доступ до соціальних, медичних, освітніх та адміністративних послуг. Саме міграційна служба виступає ключовим суб'єктом у вирішенні цих питань, створюючи передумови для реалізації базових прав і свобод внутрішньо-переміщеної особи.

Так, документи на оформлення паспорта громадянина України подаються до будь-якого підрозділу Державної міграційної служби України, незалежно від зареєстрованого місця проживання.

Основним способом ідентифікації є отримання даних про особу з Єдиного державного демографічного реєстру (далі – Реєстр), до якого внесено інформацію про осіб, яким засобами Реєстру оформ-

лювалися паспорти громадянина України у формі картки або паспорти громадянина України для виїзду за кордон.

Також, ідентифікація проводиться за даними про особу, які зберігаються на паперових носіях у картотеках територіального підрозділу Державної міграційної служби України, яким видавався паспорт. Якщо доступу до картотек немає (актуально для тимчасово окупованих територій), ідентифікацію може бути отримано з наявних державних та єдиних реєстрів, інших інформаційних баз, що перебувають у власності держави або підприємств, установ та організацій.

В процесі перевірки береться до уваги вся інформація, яку повідомив заявник. У разі неможливості ідентифікувати особу за отриманою інформацією, проводиться процедура встановлення особи шляхом опитування свідків, які були зазначені заявником.

Водночас, на час дії воєнного стану, законодавством передбачено, що у разі відсутності можливості особистої присутності членів сім'ї особи (у тому числі колишньої дружини/чоловіка), близької особи під час проведення процедури встановлення особи, така процедура може бути проведена у режимі відеоконференцз'язку.

Документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, посвідчують особу та підтверджують спеціальний статус члена сім'ї (у тому числі колишньої дружини/чоловіка), близької особи, та документи, що підтверджують факт того, що ця особа є членом сім'ї (у тому числі колишньою дружиною/чоловіком) або близькою особою особи, стосовно якої проводиться процедура встановлення особи, пред'являються під час проведення відеоконференцз'язку.

Копії таких документів надсилаються членом сім'ї (у тому числі колишньою дружиною/чоловіком), близькою особою на електронну адресу відомчої електронної пошти територіального органу/територіального підрозділу Державної міграційної служби України, яким проводиться відеоконференцз'язок. Під час відеоконференцз'язку працівником територіального органу/територіального підрозділу Державної міграційної служби України ведеться відеозапис, який зберігається та долучається із застосуванням засобів Реєстру до заяви-анкети. В акті встановлення особи працівник територіального органу/територіального підрозділу Державної міграційної служби України зазначає, що встановлення особи здійснювалося з використанням відеоконференцз'язку та в присутності особи, стосовно якої проводилася така процедура.

Водночас діяльність міграційної служби не обмежується суто технічною функцією документування. Вона інтегрується у ширший контекст соціальної підтримки, оскільки своєчасне отримання документів є необхідною умовою для працевлаштування, реєстрації місця проживання, отримання статусу внутрішньо переміщеної особи та призначення державної допомоги. Таким чином, міграційна служба шляхом реалізації своїх завдань та функцій сприяє соціально-економічній стабілізації становища внутрішньо-переміщених осіб та їхніх родин.

Окремої уваги заслуговує роль міграційної служби у роботі з вразливими категоріями внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітьми, особами похилого віку, людьми з інвалідністю, а також особами, які втратили документи внаслідок бойових дій. Для таких осіб спрощені та прискорені процедури оформлення документів.

Важливо також підкреслити координаційну функцію міграційної служби у взаємодії з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, міжнародними та громадськими організаціями. Така міжвідомча взаємодія дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем внутрішньо-переміщених осіб, поєднуючи правову, соціальну, психологічну та інформаційну підтримку.

У контексті цифровізації публічних послуг істотне значення має розвиток електронних сервісів міграційної служби, що спрощує доступ внутрішньо переміщених осіб до необхідних адміністративних процедур та зменшує бюрократичне навантаження. Це особливо актуально в умовах обмеженої мобільності та підвищеного навантаження на державні інституції.

Підсумовуючи, слід зазначити, що міграційна служба відіграє важливу роль у забезпеченні правової підтримки внутрішньо переміщених осіб та їхніх родин. Подальше удосконалення нормативно-правового регулювання, розширення міжвідомчої співпраці та розвиток електронних сервісів сприятимуть підвищенню ефективності діяльності міграційної служби та, відповідно, посиленню спроможності держави реагувати на виклики, пов'язані з внутрішнім переміщенням населення.

Гриньків О. О.,
професор кафедри правових дисциплін,
доктор юридичних наук
(Національна академія Національної гвардії України)

Миськів Б. В.,
адвокат, юрист
(Громадська організація
«Інформаційно-правовий центр «Права людини»)

ПРАВОВІ, ЕТИЧНІ, ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до положень статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» [1], до сил безпеки належать правоохоронні, розвідувальні та спеціальні органи, що забезпечують національну безпеку, тоді як до сил оборони – військові формування, що відповідають за захист держави від зовнішньої агресії.

Водночас громадянське суспільство становлять незалежні від держави організації та об'єднання громадян, що створюються на добровільних засадах з метою задоволення спільних потреб, реалізації суспільних ініціатив та впливу на суспільні процеси [2].

Розуміння зазначених понять створює теоретичне підґрунтя для дослідження координації діяльності сил безпеки і оборони та інститутів громадянського суспільства. У цьому контексті термін «взаємодія» набуває особливого значення, оскільки відображає процес узгодженої діяльності відповідних суб'єктів, спрямованої на досягнення спільних завдань відповідно до нормативно-правових актів держави.

У повсякденному житті поняття «взаємодія» застосовується для позначення взаємоузгодженої діяльності за метою, характером, місцем і часом, що спрямована на виконання визначених завдань.

У юридичній літературі під формами взаємодії розуміють такі способи і порядок взаємозв'язку, які забезпечують узгодженість діяльності та належне співвідношення реалізації повноважень, методів і способів роботи [3, с. 151, 168].

Здебільшого взаємодія сил безпеки і оборони з громадянським суспільством здійснюється через взаємний вплив та спільне використання наявних ресурсів і можливостей з метою досягнення узгодженого результату [4, с. 8]. Ефективна взаємодія у цьому контексті полягає насамперед у забезпеченні взаємного інтересу сторін шляхом обміну інформацією, координації дій та використання наявних ресурсів для досягнення спільної мети, підвищення рівня соціального захисту, контролю за законністю й ефективністю використання ресурсів, а також у зміцненні довіри між державою і суспільством.

Як зазначають дослідники, для військових структур ефективна взаємодія з громадськістю сприяє створенню механізмів незалежного моніторингу забезпечення військових потреб, підвищенню рівня соціального захисту військовослужбовців та запобіганню корупційним ризикам у військовій сфері. Для громадянського суспільства така взаємодія забезпечує підтримання стабільності, дотримання прав людини як у діяльності сил безпеки і оборони, так і в суспільстві загалом, а також здійснення контролю за доцільним використанням бюджетних коштів [4, с. 8 – 9].

Науковці також наголошують, що взаємодія сприяє досягненню військовими бажаного кінцевого результату шляхом координації дій, оптимального розподілу ресурсів і своєчасного запобігання або врегулювання потенційних конфліктів між цивільним населенням і військовими, поєднуючи проведення військових операцій із процесами політичного врегулювання.

Під час стихійних лих і надзвичайних ситуацій взаємодія з цивільними організаціями реалізується шляхом надання військовими підтримки органам місцевої влади, виконання завдань у межах наявних сил і засобів та координації дій через відповідні органи військового управління [5, с. 5, 22].

Взаємодія сил безпеки і оборони з громадянським суспільством є важливим чинником забезпечення стабільності та правопорядку в державі. При цьому вагомого значення набуває дотримання міжнародно-правових стандартів [6–8], зокрема норм міжнародного гуманітарного права та стандартів у сфері прав людини. У зв'язку з цим доцільним є виокремлення правових, етичних і практичних меж такої взаємодії.

Правові основи взаємодії формуються на базі міжнародних документів, зокрема Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них [6], Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року [8], а також норм національного законодавства, серед яких Конституція України [9], закони України «Про Національну поліцію» [10], «Про Національну гвардію України» [11], Кодекс цивільного захисту України [12] та інші нормативно-правові акти.

Безумовно, важливою умовою ефективної взаємодії є узгодження національної практики з міжнародними стандартами прав людини. Серед принципів етичної взаємодії вагоме значення мають принципи пропорційності та необхідності, недискримінації та рівності, а також прозорості й підзвітності, реалізація яких сприяє запобіганню зловживанням владою та підвищенню рівня довіри суспільства до інститутів безпеки.

До практичних аспектів взаємодії належать співпраця з громадськими організаціями під час кризових ситуацій, залучення незалежних міжнародних спостерігачів для контролю за дотриманням прав людини, а також розвиток ефективних механізмів комунікації та взаємного інформування між державними органами і громадськістю, на що повсякчас звертається увага світової спільноти.

Водночас ефективна взаємодія супроводжується низкою викликів, зокрема необхідністю забезпечення балансу між вимогами безпеки та дотриманням прав людини в умовах збройних конфліктів і цифровізації. У цьому зв'язку актуальним є впровадження систематичного навчання персоналу правовим і етичним стандартам, розвиток механізмів прозорості та громадського контролю.

Отже, взаємодія сил безпеки і оборони з громадянським суспільством має ґрунтуватися на нормах міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартах у сфері прав людини. Прозорість, підзвітність і дотримання етичних принципів є визначальними умовами для формування довіри між державними інституціями та суспільством і забезпечення стабільності в сучасних умовах.

Джерела:

1. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-31976?utm_source=chatgpt.com
3. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: [монографія]. Тернопіль: Астон, 2012. 260 с.
4. Кравченко Л. О., Нікітюк Т. А., Лукічов В. Л., Арнаутова В. В. Взаємодія Збройних сил України з громадянським суспільством: довідник; за заг. ред. Л.О. Кравченко. Київ, 2021. 48 с.
5. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навчальний посібник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2015. 87 с.
6. Женевські конвенції 1949 року (ЖК I, II, III і IV). URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>
7. Загальна декларація прав людини: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
11. Про Національну гвардію України : Закон України від 18.03.2015 № 254-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
12. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

Гришук В. К.,
головний науковий співробітник
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЛІНІЙНІСТЬ ТА НЕЛІНІЙНІСТЬ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ОКРЕМІ СУДЖЕННЯ НА ТЛІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Загарбницька російська війна проти України, як відомо, розпочалася у 2014 році з окупації Криму та війни за окупацію Донбасу, а з 24 лютого 2022 року здійснюється широкомасштабне агресивне вторгнення російських військ в Україну, яке триває досі і якому, при значній міжнародній підтримці, героїчно чинять стійкий запеклий спротив Збройні Сили України. Агресор цинічно здійснює масовані обстріли міст та інших населених пунктів, внаслідок яких гинуть цивільні особи, знищується наявна цивільна інфраструктура, вчиняє викрадення дітей, воєнні злочини, безпідставне засудження полонених та цивільних осіб, продовжує спроби захоплення територій тощо. Ця загарбницька війна проти України, призвела до гуманітарної кризи, мільйони людей стали біженцями, втратили рідних та близьких, житло та інше майно, місце праці. Велика кількість жінок стали вдовами, а діти – сиротами.

Така сумна, але не безнадійна, картина української суспільної та державної дійсності спонукає до глибокого аналізу об'єктивних та суб'єктивних причин та умов її настання, що не є можливим в обмежених часових рамках наукової конференції. Проведення зазначеного аналізу потребує, зокрема, широкого застосування інтердисциплінарного (міжгалузевого) наукового підходу, здійснюваного на фундаментальному монографічному рівні. Разом з цим, є можливість засигналізувати окремі судження щодо цих причин та умов, вирізнявши їх за сутнісним характером на умовні *мега, макро* та *мікро* рівні. Тобто, за допомогою методу сходження від загального до особливого та конкретного, який дозволяє встановити з відомою ймовірністю загальну, цілісну уяву про стан протидії агресивним війнам, системний, його цілісний характер причиново-наслідкового зв'язку на цих трьох рівнях. При цьому, як думається, найбільш ефективним є *соціально детермінований* науковий підхід, який, у першу чергу, передбачає *з'ясування причин та умов* наявності конкретного негативного соціального явища. Далі, щодо кожної з причин чи умов, обирається властивий правовий метод, засіб її нейтралізації.

Враховуючи обмеженість рамок доповіді, обмежимося далі коротко на *мегарівні та макрорівні даної проблематики*. Ретроспективний аналіз міжнародних відносин на світовому, планетарному, геополітичному рівні проблеми дозволив виокремити, зокрема, наступні проблемні ситуації загального характеру в контексті захисту міжнародного правопорядку від агресивних воєн. Без вирішення проблем мирного співіснування загального характеру, як відомо, дуже складно вирішувати безпекові проблеми миру нижчих рівнів – регіональні та індивідуальні міждержавні і особливо внутрідержавні.

Проблемні ситуації геополітичного характеру. Завершення другої світової війни знаменувало собою якісну позитивну зміну свідомості людства та вихід його на необхідність запровадження нового світового порядку цивілізаційних стосунків через встановлення норм міжнародного права. Для організації підтримання й зміцнення миру та міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу у 1945 році була заснована глобальна міжнародна організація – Організація Об'єднаних Націй, офіси якої є в Женеві, Відні, Найробі та Гаазі. Україна є у числі її засновників. На тепер до складу ООН входять 193 держави. Структурними органами в системі її органів є, зокрема, Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Секретаріат, Генеральний секретар, Міжнародний суд, Економічна і соціальна рада. Організація Об'єднаних Націй стала логічним продовження першої спроби на світовому рівні врегулювання міжнародних відносин, яким була Ліга Націй, створена у 1919 році після Першої світової війни як міжнародна організація для підтримання миру і співробітництва держав, згідно з Версальським договором.

В Статуті ООН чітко задекларована об'єднана рішучість держав-учасниць:

- а) позбавити прийдешні покоління нещастя війни, яка двічі принесла людству невимовне горе;
- б) утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав великих та малих націй;
- в) створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права;
- г) сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі;
- д) проявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди;

- е) об'єднати сили для підтримання міжнародного миру та безпеки;
- є) забезпечити прийняттям принципів і встановленням методів, щоб збройні сили використовувалися не інакше, як у спільних інтересах;
- ж) використати міжнародний апарат для сприяння економічному й соціальному розвитку всіх народів.

Незмінно важливою в контексті теми сьогоденної конференції є задекларована в статті 1 Статуту ООН мета підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й для придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або вирішення міжнародних спорів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру.

Серед множини принципів діяльності Членів ООН, зазначених в статті 2 її Статуту є, зокрема, такі:

- 1) усі Члени *вирішують свої міжнародні спори мирними засобами* таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість;
- 2) усі Члени утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти *територіальної цілісності, або політичної незалежності будь-якої держави*, або будь-яким іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй.

Для забезпечення правового механізму реалізації державами та органами ООН Статутних мети та принципів їх діяльності створена струнка система норм міжнародного права. Таким чином, запрацювала *лінійна модель світового правового порядку* при якому міжнародні відносини спрямовуються у чітке русло раціональної, цивілізованої нормативної визначеності, прогнозованості, стабільності, керованості та відповідальності. Вона визначає *генеральну нормативно-стратегічну лінію комунікації* усіх об'єднаних держав у світовому просторі, засобами реалізації якої визнано, зокрема, такі *цивілізаційні цінності* як повагу до прав людини, дружню взаємовигідну співпрацю, непорушність територіальної цілісності та суверенітету кожної держави, надання гуманітарної допомоги, раціональний діалог при вирішенні спірних питань.

Антиподом *лінійної моделі світового порядку* міжнародних відносин є *нелінійна модель світового порядку, яка заснована на теорії хаосу*. Теорія хаосу або хаосометрія – окрема наука, що вивчає хаос як специфічний ступінь порядку природних утворень, явищ та комунікативних систем, які характеризуються безсистемністю, безладом, випадковістю як протилежністю закономірності, залежністю від конкретних первинних умов, непередбачуваністю наслідків. Хаотичною системою є суспільство як різновид соціуму з його внутрішніми органічними політичною, економічною, правовою, культурною та іншими підсистемами, а також зовнішнім механізмом комунікації.

На рівні міжнародних відносин *нелінійність* поведінки держав проявляється у вчиненні конкретних протиправних актів, визначених такими міжнародним правом. В тому числі ведення агресивних воєн. Характерною рисою таких держав *не є повна, а ситуативна відмова* від визнання норм міжнародного права. Тобто, вони звертаються до норм міжнародного права лише у тих випадках, коли їм це *ситуативно вигідно* для мотивації своєї позиції, реалізації своїх приватних інтересів. Так, президент США Дональд Трамп публічно заявив, зокрема, що для захисту інтересів США йому не потрібне міжнародне право, а необхідність приєднання до США Гренландії та Канади зумовлена інтересами національної безпеки США. Подібна риторика властива Путіну, Нетаньягу. Претензії на Тайвань (Республіку Китай) виявила та відстоює Китайська Народна Республіка. До речі, Республіка Китай була одним із засновників ООН, членом її Ради Безпеки до 1971 року, коли на підставі резолюції Генеральної Асамблеї ООН втратила своє членство, а її місце в ООН було передане Китайській Народній Республіці.

Засобами здійснення *нелінійної поведінки* таких держав є, як правило, ведення брехливої інформаційної війни, шантаж, застосування економічних методів шкідництва, грубої сили у формі військової агресії, поєднаної з геноцидними атаками на цивільну інфраструктуру, захоплення заручників з числа цивільного населення тощо, *інші антицивільні форми діяння чи діяльності*. Наприклад, агресивні російські війни проти Чечні та Грузії, України, російські військові дії в Сирії, окремих державах Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки.

Нелінійна, хаотична поведінка суб'єктів міжнародних відносин, спричиняючи *руйнівний вплив* на їх предмет – цивілізовані позитивні цінності, одночасно спонукає прихильників лінійної поведінки до осмислення її причин та умов і напрацювання нових правових засобів корекції такої поведінки у позитивне ціннісне русло.

Перше на що слід звернути увагу це те що, на жаль, ООН та її органи виявилися неспроможними припинити російську агресію проти України в силу причин об'єктивного та суб'єктивного характеру. Зокрема, нині вже є підстави стверджувати, що передбачені Статутом ООН санкції за своїм характером

впливу та механізм їх застосування не змогли зупинити цю агресивну війну, якій нині 20 лютого 2026 року виповнилося 14 років. З іншого боку, постійними членами Ради безпеки ООН є США, Велика Британія, Франція, Китайська Народна Республіка, Російська Федерація, які нерідко мають свої діаметрально протилежні інтереси на світовій арені та відкрито чи приховано підтримують якусь із держав воєнного конфлікту або агресора чи жертву війни, блокуючи рішення щодо їх припинення, заводячи ситуацію з його припинення у глухий кут. У нашому випадку агресором є Російська Федерація – член Ради безпеки ООН, яка, відповідно до Статуту ООН, наділена, як і інші її члени, правом вето на прийняття будь-якого рішення щодо застосування санкцій. Тому санкції проти агресора в особі Російської Федерації Радою безпеки ООН не приймалися. Генеральна Асамблея ООН ухвалила лише низку резолюцій, про засудження агресії Російської Федерації проти України, невизнання анексії українських територій. Також Рада ООН з прав людини створила комісію для розслідування злочинів Російської Федерації в Україні.

З огляду на наведені вище обставини, поширюється сумнів щодо інструментальної спроможності ООН, в такому організаційно-правовому варіанті, ефективно виконувати покладені на неї Статутом завдання та функції. Насамперед у справі протидії агресивним війнам та воєнним конфліктам. Так Президент США Дональд Трамп, піддав критиці ООН за неефективність і блокування рішень, насамперед у сфері безпеки та виступив з ініціативою створення нової, гнучкішої та ефективнішої міжнародної структури – Ради миру, головними функціями якої має бути врегулювання воєнних конфліктів та післявоєнне відновлення форм мирного способу життя та співіснування. На Всесвітньому економічному форумі, який відбувся 22 січня 2026 року у Давосі, він здійснив підписання угоди про створення Ради миру, заявивши про згоду приєднатися до його ініціативи що до ініціативи близько 20 держав.

Як один із варіантів удосконалення механізму застосування санкцій проти агресора можна, наприклад, розглянути можливість передання повноважень Ради безпеки ООН щодо будь-якого рішення стосовно застосування санкцій проти агресора до компетенції Генеральної Асамблеї ООН для його вирішення простою чи кваліфікованою більшістю голосів. При цьому актуальним залишається питання правового механізму реалізації накладених санкцій та їх ефективності.

Недосконалою є стаття 5 Статуту НАТО, якою встановлено, що лише *збройний напад* на одну з них або кількох членів у Європі чи Північній Америці *вважається нападом на всіх* і лише у такому разі союзники зобов'язуються надати допомогу, включаючи застосування збройної сили для відновлення безпеки держави чи держав, які зазнали такого нападу. Про сучасну *гібридну війну* в ній не згадано.

Очевидно, що Україна як член ООН може ініціювати або приєднатися до ініціатив щодо необхідності удосконалення правового механізму діяльності ООН, викликаной багаторічною практикою його застосування та сучасними реаліями міжнародної безпеки.

Окремим *негативним безпековим досвідом* для України є міжнародні гарантії згідно - «Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї», підписаного у Будапешті 5 грудня 1994 року Україною, Російською Федерацією, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії та США. Пізніше до нього приєдналися Франція та Китайська Народна Республіка з відповідними застереженнями. Відповідно до цього Меморандуму, США, РФ і Велика Британія, зокрема, зобов'язалися:

- а) поважати незалежність, суверенітет та кордони України;
- б) утримуватися від загрози силою, її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України;
- в) утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги;
- г) не застосовувати ядерну зброю як проти України так і проти інших держав-учасниць Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, крім випадку нападу на них самих, їхніх та підопічні території, збройні сили, їхніх союзників;
- д) домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги Україні у разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї. На жаль, надані гарантії не здійснилися у повному об'ємі оскільки агресором стала одна із держав-гарантів – Російська Федерація, а також за відсутності ефективного механізму гарантування безпеки України.

Проблемні ситуації макрорівневого характеру. Важливою формою об'єднання зусиль держав у справі мирного співіснування, протидії агресивним війнам є об'єднання держав для колективного захисту суверенітету та територіальної їх цілісності або реалізації інших спільних геополітичних цілей – міждержавні, регіональні військові союзи. Світовою історичною практикою створення військових союзів стали союзи: Великої Британії, Франції та Росії (Антанта) – під час Першої світової війни; Німеччини,

Австро-Угорщини та Італії (Троїстий союз) – в 1879–1882 роках; Німеччини, Італії та Японії – у Другій світовій війні; Військовий блок соціалістичних країн під керівництвом СРСР (Організація Варшавського договору).

В сучасних умовах різновидами чинних міждержавних, регіональних військових союзів є, зокрема : а) глобальний трансатлантичний альянс колективної безпеки - НАТО (Організація Північноатлантичного договору), в яку об'єдналися 32 держави-члени; б) основні союзники США поза НАТО – статус, наданий США 20-ом близьким державам-партнерам для полегшення військової співпраці; в) регіональні союзи та блоки – оборонні домовленості між Великою Британією, Австралією, Новою Зеландією, Малайзією, Сінгапуром (АНЗЮК)); організація Американських держав (ОАД); пакт безпеки між США, Австралією та Новою Зеландією в Тихоокеанському регіоні (АНЗЮС); оборонний пакт між Австралією, Великою Британією та США (AUKUS); стратегічний діалог між США, Японією, Австралією та Індією (QUAD); ОДКБ (Організація договору про колективну безпеку) до якого входять, зокрема, Російська Федерація, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан; г) двосторонні оборонні угоди – США – Японія; США - Південна Корея; Китай – КНДР; Туреччина – Азербайджан.

Проблемним для України продовжує залишатися питання про вступ до військово - політичного союзу колективної безпеки , яким є НАТО. Поряд з цим, варто звернути увагу на те, що агресивна російська війна проти України виявила певні організаційні та правові проблеми в реалізації його функціональної оборонної спроможності. Серед них, як видається, відсутність єдиних збройних сил, достатньої чисельності збройних сил окремих держав-учасниць, недостатні фінансові та технічні оборонні можливості, що свідчить про неготовність цього оборонного блоку сьогодні до ефективного протистояння можливій російській агресії. Тому не випадково іноді звучать відверті твердження про необхідність кількох років для підготовчих дій оборонного характеру. Така ситуація певним чином спонукає європейських партнерів до надання Україні фінансової та військової допомоги для відбиття російської агресії.

В'ялою є реакція держав-учасниць НАТО на інформаційну війну проти них, внутрішню та зовнішню підривну діяльність російських спецслужб. Зокрема, на підрив морських комунікативних кабелів, провокаційні розвідувальні акції російських безпілотних літальних апаратів та повітряних куль над території Європи, деструктивну діяльність проросійських партій та громадських організацій. Має місце також відсутність достатньо дієвого механізму реалізації антиросійських санкцій. У тому числі щодо обмеження закупівлі європейськими державами російських енергоносіїв у виді нафти та газу, протидії російському тіньовому флоту, продажу відповідних технічних засобів для російських підприємств.

Складається враження, що не всі в державних елітах учасниць НАТО - цього авторитетного оборонного колективного альянсу, адекватно, глибоко і всебічно розуміють та сприймають російську агресивну сутність, періодично та безуспішно намагаються, особисто або через посередників, контактувати з організатором агресії Володимиром Путіним з метою спонукати його до припинення агресивної війни проти України. Тим самим вони, з одного боку, виводять його частково з міжнародної ізоляції, а з іншого – ніби вселяють в нього впевненість у російській та його особистій могутності, що підсилює певним чином цинічний характер його поведінки.

Україна, у розвиток Вільнюської спільної декларації G7, дбаючи про власну безпеку, також станом на початок 2026 року, загалом уклала 29 двосторонніх безпекових угод з зарубіжними партнерами, спрямованих на довгострокову підтримку та захист. Ці угоди охоплюють військову, фінансову та гуманітарну допомогу. У тому числі угоди: з США – «Хартія Україна-США про стратегічне партнерство», інші індивідуальні угоди, з Європейським Союзом, про тристороннє партнерство України, Великої Британії та Польщі; про сторічне партнерство між Україною та Великою Британією. Укладені Україною безпекові угоди є базовими міждержавними правовими актами, спрямованими на довгострокову підтримку України у боротьбі проти російської агресії, інтеграцію в НАТО. Вони передбачають постійну технічну та військову допомогу у різних формах. Використання міждержавних безпекових угод, як свідчить оборонне протистояння України проти російської агресії, справляє позитивний вплив на обороноздатність Збройних Сил України і тому практику укладення таких договорів слід продовжувати.

Підсумовуючи варто зазначити, що *лінійна та нелінійна моделі* порядку регулювання міжнародних відносин є неспростовним фактом міжнародної реальності, дійсності. На протязі десятиліть після завершення другої світової війни прагнула *домінувати лінійна модель*, але зберігалась тенденція поступового поширення *нелінійної моделі*. Варто у цьому контексті згадати про те, що за час після створення ООН відбулося понад 160 різного роду воєнних конфліктів та агресивних воєн, в припиненні яких, як правило, були задіяні, з різним ступенем успіху, її миротворчі регулятивні можливості.

Наявність *лінійної та нелінійної моделей* порядку регулювання міжнародних відносин відповідає філософському методу діалектики – вченню про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення. найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення.

Це вчення розглядає світ у постійному русі, взаємозв'язку та зміні на основі трьох універсальних законів: а) взаємного переходу кількісних змін у якісні; б) єдності та боротьби протилежностей; в) заперечення заперечення. Основним серед них, започаткований ще Гераклітом як принцип, вважається закон єдності і боротьби протилежностей, згідно якого всім явищам суспільного буття властиві протилежні сторони, які, перебуваючи у нерозривній цілісній єдності, взаємно зумовлюють та водночас взаємно заперечують одна одну, перебувають у конфліктній боротьбі, яка час від часу загострюється.

Наслідком такого загострення нерідко є подолання суперечностей. Зокрема, на рівні міжнародних відносин це веде до удосконалення їх організаційно-правових механізмів, здатних більш ефективно забезпечити незалежність, територіальну цілісність держав, їх мирне співіснування, колективну протидію агресивним війнам та їх ініціаторам. Саме такий результат є, без сумніву, очікуваний внаслідок завершення агресивної російської війни проти України.

Грінченко В. В.,
доцент кафедри прикордонної служби,
доктор філософії
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького)

Дегалюк М. А.,
курсант
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького)

АДАПТАЦІЯ ЯК ФАКТОР ВИЖИВАННЯ: ЗРОБЛЕНІ ВИСНОВКИ ТА НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна в Україні стала не лише випробуванням на стійкість держави, а й жорстким тестом для системи управління у сфері безпеки й оборони. Динаміка бойових дій, постійна зміна тактики противника та поява нових технологічних викликів змусили відмовитися від уявлень про війну як про лінійний і прогнозований процес. У 2025 році стало остаточно очевидно, що класичні підходи до планування, оцінки загроз і взаємодії між суб'єктами сектору безпеки більше не забезпечують належного рівня ефективності. Саме в цьому розриві між новою реальністю війни та інерційністю управлінських механізмів і полягає ключова проблема сучасного етапу протистояння [1, с. 6–8; 2, с. 131].

Зміна тактики противника є показовим прикладом адаптації до умов війни на виснаження. Відхід від масованих механізованих наступів на користь дій малих, мобільних груп, активне застосування безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби та інформаційного впливу суттєво трансформували характер загроз. Ці дії не завжди мають на меті негайний територіальний результат, натомість спрямовані на дестабілізацію управління, перевантаження систем реагування та створення постійного тиску на сили оборони. У відповідь українська сторона була змушена прискорено переглядати власні підходи, що дало низку важливих практичних висновків [1, с. 12–15].

Одним із таких висновків стало усвідомлення вирішальної ролі швидкості управлінського циклу. Умови, за яких інформація про загрозу застаріває швидше, ніж ухвалюється рішення, фактично нівелюють чисельну чи технічну перевагу. Там, де вдалося вибудувати гнучку систему збору, аналізу й передачі інформації, результати виявилися значно кращими, навіть за обмежених ресурсів. Це підтверджує, що ефективність у сучасній війні визначається не стільки обсягом залучених сил, скільки здатністю управління трансформувати наявний потенціал у скоординовані дії [2, с. 132–134].

Водночас у сфері управління найчіткіше проявилися й незасвоєні уроки. Значна частина управлінських процедур і досі орієнтована на відносно стабільне середовище, у якому рішення приймаються за заздалегідь визначеними алгоритмами. У реаліях війни це призводить до запізнених реакцій, дублювання функцій та втрати ініціативи. Гостро проблема проявляється у міжвідомчій взаємодії, де формальна наявність механізмів координації не завжди означає їхню реальну дієвість. В умовах воєнного стану саме стики між різними структурами часто стають найбільш вразливими місцями системи безпеки [2, с. 135; 3, с. 108].

Показовим у цьому контексті є досвід взаємодії підрозділів сектору безпеки під час виконання завдань на прикордонних ділянках. Складність загроз, що поєднують військові, диверсійні та інформаційні елементи, вимагає не лише формального розподілу повноважень, а постійного обміну даними та узгодження дій у реальному часі. Проте на практиці ці процеси часто ускладнюються різницею в підходах до оцінки ситуації, пріоритетах та інтерпретації отриманої інформації. У результаті навіть своєчасно виявлена загроза не завжди отримує адекватну відповідь [3, с. 110–112].

Потребує уваги питання оцінювання ефективності управління в умовах бойових дій. Традиційні показники, орієнтовані на формальне виконання планів або кількісні результати, дедалі частіше виявляються недостатніми. Вони не відображають здатності системи швидко адаптуватися, навчатися на власному досвіді та змінювати підходи залежно від розвитку обстановки. Відсутність оновлених критеріїв призводить до ситуації, коли помилки повторюються, оскільки не ідентифікуються як системні проблеми, а сприймаються як поодинокі збої [2, с. 136–137].

Таким чином, війна в Україні вже дала низку важливих уроків, частина з яких була засвоєна на практиці. До них належить розуміння ролі адаптації, гнучкості та швидкості управління як ключових чинників успіху. Разом із тим залишаються незасвоєними уроки, пов'язані з трансформацією управлінських моделей, оновленням критеріїв ефективності та реальною, а не декларативною міжвідомчою взаємодією. Ігнорування цих аспектів створює ризик того, що навіть за умов героїзму особового складу та технологічного розвитку система реагування залишатиметься вразливою [1, с. 18–19; 2, с. 137].

Подальші наукові й практичні зусилля мають бути зосереджені на переосмисленні управління як динамічного процесу, здатного постійно змінюватися під впливом війни. Лише поєднання зроблених висновків із глибоким аналізом незасвоєних уроків може забезпечити підвищення стійкості держави в умовах тривалого збройного протистояння та закласти підґрунтя для ефективної безпеки в майбутньому [2, с. 138; 3, с. 114].

Джерела:

1. Методичні рекомендації з протидії просуванню противника (за досвідом бойових дій 2025 року). К. : [б. в.], 2025. 24 с.
2. Паламарчук В. В., Чорний О. М. Методологічні засади оцінки ефективності управління в умовах ведення бойових дій // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2024. Вип. 2(95). С. 130–138.
3. Шевчук С. А., Олешко В. В., Чепкий Р. С. Рекомендації щодо застосування сил і засобів ДПСУ у взаємодії з силами безпеки та оборони // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2024. Вип. 3(96). С. 107–114.

ЕФЕКТИВНА РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКИХ І РЕЛІГІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Каркасом стійкості, котрий забезпечує оперативну допомогу армії та постраждалим від військових дій, заповнює прогалини держави, слугує внутрішнім тилом та зміцнює людську довіру і солідарність, а також стає рушієм повоєнних реформ та євроінтеграції, вимагаючи сталості й партнерства можна вважати громадянські та релігійні інституції, котрі відіграють надважливу і рушійну роль у функціонуванні держави під час війни, та після. Ефективна діяльність громадянських інституцій складається із основної допомоги – пріоритетно допомоги Збройним Силам України, волонтерства, пошуку та надання гуманітарної допомоги, психологічної підтримки ветеранам, підтримки внутрішньо-переміщених осіб та людей з інвалідністю, демонстрації гнучкості там, де держава можливо і не встигає... Основним тилом у надскладні часи для держави власне і є основна частина громадянських та релігійних інституцій [1, с. 128].

До ключових секторів, ефективних напрямів, котрими займаються, наприклад, громадянські інституції відносять:

- підтримку сектору безпеки та оборони;
- гуманітарну допомогу;
- соціальну підтримку;
- опорну психологічну та моральну підтримку;
- зміцнення стійкості суспільства;
- моніторинг та відповідний правовий захист;
- інтеграція та реформи.

Викликами та водночас майбутніми перспективами у даному випадку можуть виступати наступні функції, котрі передбачають: забезпечення власної сталості, диверсифікація фінансування; розбудова партнерства з бізнесом, залучення міжнародних донорів та інвестицій; перехід від оперативного реагування до системних змін та інші види підтримки функціонування держави у військовий період. В умовах війни громадянські ініціативи часто є основним та єдиним джерелом допомоги та правового захисту для населення, котре постраждало від воєнних дій. Їхня діяльність дотична з багатьма проблемами, але серед них можуть виникати такі як: брак ресурсів, недостатня взаємодія з державними органами влади, загроза фізичній безпеці активістів та правозахисників. Одним з основних викликів є питання адаптації громадянських організацій та ініціатив до нових непередбачуваних умов. Громадянська інституція України змушена функціонувати в умовах постійної загрози, що вимагає швидкого реагування, відповідної мобілізації ресурсів та формування нових стратегій взаємодії, як усередині країни так і на міжнародній арені світу. Вважаємо, що, навіть за найскладніших умов війни – громадянські інституції на максимум виконують свою базисну роль у функціонуванні держави в цілому [1, с. 229].

Ключова відповідальність у підтримці єдності держави в умовах воєнних дій лежить також і на релігійних інституціях, котрі відіграють важливу не тільки духовно-моральну роль, а й гуманітарну. Надважливими напрямками, котрими займаються і просувають релігійні інституції є:

- надання гуманітарної допомоги;
- капеланство, духовний супровід, наставництво, провідництво у війську;
- реабілітація, допомога важкохворим та пораненим;
- соціальна та матеріальна допомога потребуючим;
- просування релігійного вчення серед віруючих;
- зміцнення зв'язків та міжконфесійна співпраця;
- цілісна підтримка суверенітету держави;
- пряма інформаційна робота.

Звичайно, що специфіка державно-церковних та суспільно-релігійних процесів в умовах відкритої повномасштабної війни в Україні залишається відкритою, оскільки виклики віськового конфлікту ставлять громадянські та релігійні інституції в більш реальні умови для існування, розвитку, змін та підтримки держави з середини [2, с. 103].

Будемо вважати, що ефективна співпраця між обома інституціями громадянською та релігійною вважається успішною та ефективною, оскільки вони доповнюють одна одну, допомагаючи удосконалювати та підтримувати бінарно їх напрямки роботи. Ні громадянська ініціатива не обійдеться без релігійного наставництва, ні навпаки релігійна без громадянської ініціативи, оскільки вони співіснують на одній і тій же площині – Україні ... Тому, ефективність діяльності обох інституцій про які згадується вище не може бути позитивною та успішною без участі їх обох, як компонент відповідальності, права та оборони в державі [2, с.144].

Джерела:

1. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 288 с.
2. Козловський О. Р. Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу. К. 2007. 187 с.

Гурковська К. А.,
старший викладач кафедри
поліцейської діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Поляк А. Ю.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РІВЕНЬ ДОВІРИ НАСЕЛЕННЯ ДО ПОЛІЦІЇ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання ефективності діяльності органів державної влади завжди привертало увагу суспільства. На оцінку громадянами якості державного управління загалом, її спроможності до захисту прав і свобод громадян, непрямо впливає і діяльність правоохоронних органів. Оцінювання роботи правоохоронців здійснюється суспільством переважно на підставі наявності протиправних дій у процесі їх професійної діяльності. Громадяни формують свою думку, спираючись на особистий досвід, та «по відомих їм фактам реагування поліції на протиправні дії відносно їх родичів, знайомих, а також інформації, розміщеної у ЗМІ, інтернет-ресурсах та інших джерелах інформації, в тому числі інформації негативного характеру. Відповідно формується уявлення конкретних громадян про якість діяльності поліції. Можна стверджувати, що таким чином формується певний рівень довіри населення до поліції» [1, с. 26].

Після Революції Гідності наша держава отримала суспільний запит на проведення докорінних змін у сфері державного управління й стала на шлях змін. Найважливішою серед них стала *реформа правоохоронної системи*. На думку правників, в Україні стосовно діяльності органів поліції спостерігаються ті ж самі соціальні погляди, що і в інших розвинутих країнах світу. Необхідність внесення змін в організацію діяльності правоохоронних органів спричинена, перш за все, виникненням спірних ситуацій, які доволі часто викликають суспільний резонанс та підкреслюють недосконалість самого законодавства, яке регулює діяльність того чи іншого правоохоронного органу [2, с. 137–139].

Одним з ключових завдань Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ України, яка була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118-р, визначено перетворення МВС на цивільний орган європейського зразка й акцентовано увагу на тому, що авторитет державних органів у сфері протидії злочинності залежить не лише від показників розкриття кримінальних правопорушень, а й від довіри населення до правоохоронних органів як захисників індивідуальних та суспільних інтересів, а також додержання правоохоронцями принципу верховенства права. У документі вказувалося і на дуже низький рівень довіри населення до правоохоронців, який становив на той час лише 0,8 %. Причиною цього зазначалися системні недоліки у діяльності органів внутрішніх справ України.

Становлення Національної поліції України як правоохоронного органу розпочалося після ухвалення у 2015 році Закону України «Про Національну поліцію». Саме статтею 11 цього законодавчого акта основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції визначено рівень довіри населення до поліції. Оскільки поліція є органом, який для забезпечення безпеки соціуму використовує величезні ресурси, «необхідно, щоб суспільство мало свої важелі контролю за діяльністю даного органу» [2, с. 140]. До того ж конструктивна критика завжди була інструментом розвитку, удосконалення і позитивних змін як особистості, так і будь-якої сфери діяльності. Довіра суспільства до правоохоронної системи не постачається автоматично з жетоном та зброєю, а здобувається щоденною сумлінною працею і бездоганною службовою репутацією.

Оцінка ситуації в країні, довіра до органів влади, соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів тощо проводиться соціологічними інститутами постійно. Такі дослідження сприяють становленню України як демократичної, правової, соціальної європейської держави, розвитку громадянського суспільства, покращенню якості життя громадян, підвищенню міжнародного авторитету Української держави та реалізації її національних інтересів.

Опитування громадської думки щодо діяльності органів державної влади, зокрема правоохоронного сектору, «надають безцінний зворотний зв'язок від громадян, яким ці органи служать і яких захищають. Це ключ до усвідомлення того, що працює ефективно, а де існує невдоволення діями та резуль-

татами, а отже – і до коригування роботи, а також до вдосконалення комунікації та діалогу з суспільством» [3]. При цьому слід враховувати, що оцінка рівня довіри населення безпосередньо залежить від рівня правосвідомості та законослухняності респондентів, закладених у свідомість особи стереотипів.

За результатами щорічних загальнонаціональних опитувань громадської думки, які проводяться на замовлення Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, Національна поліція зберігає стабільно високий рівень суспільної підтримки. Щоправда, рівень довіри у порівнянні з 2023 роком дещо знизився. Так, у 2023 році частка тих, хто довіряв Національній поліції, становила 56 %, у 2024 та 2025 роках цей показник залишається на одному рівні – 48 % [3, 4].

«Високий рівень довіри до Національної поліції є насамперед результатом щоденної відданої служби та участі у відсічі російській агресії», – констатує заступниця Міністра МВС України [3]. Українські правоохоронці щодня «беруть участь не лише у військовій обороні країни, а й у масштабній роботі з підтримки цивільного населення у районах, постраждалих від війни, водночас впроваджуючи вагомі реформи на шляху до вступу в ЄС» – вторує їй Голова КМЕС в Україні [3].

Підтвердженням тез зазначених посадовців можуть слугувати дані звітів про роботу дільничних офіцерів поліції на прифронтових та деокупованих територіях. Їх укладачі пов'язують підвищення рівня довіри до поліцейських зі збільшенням кількості звернень громадян до органів поліції, виконанням поліцейськими громади функцій, непритаманних правоохоронним органам у мирний час (розмінування, евакуація, доставка гуманітарної допомоги, надання допомоги постраждалим від обстрілів) [5].

Втім, яким би важливим чинником не був показник рівня довіри населення, окремі правознавці схиляються до думки, що цей критерій оцінювання ефективності діяльності органів і підрозділів поліції не є основним.

Так, А. Десятник вважає, що статтею 11 Закону України «Про Національну поліцію» законодавець фактично визначив, що поліція повинна працювати заради отримання належного рівня довіри населення. Але під цим приховується сама сутність діяльності поліції, нівелюється її функціональне призначення, як правоохоронного органу. До того ж такий основний критерій оцінки ефективності діяльності не спонукає поліцейських до якісного виконання покладених на поліцію завдань та функцій. Внаслідок цього, на його думку, поліція націлена перш за все на отримання довіри населення, а не на належне виконання своїх обов'язків. На додаток, довіру окремих представників суспільства можна отримати шляхом бездіяльності або порушення законодавства з боку поліції [1, с.27].

Таким чином, доходимо наступних висновків:

- контроль за поліцейською діяльністю з боку громадянського суспільства – це можливість забезпечити належне функціонування органів Національної поліції України, дотримання законності і правопорядку, прав та свобод громадян, усунення можливих недоліків поліцейської діяльності;
- протягом останніх років рівень довіри соціуму до службовців, органів і підрозділів поліції залишається стабільно високим. Насамперед такий стан речей пов'язаний з участю правоохоронців у відсічі збройній агресії російської федерації, наданням допомоги цивільному населенню під час подолання її наслідків, особливо на прифронтових та деокупованих територіях;
- окремі фахівці у сфері правознавства України вважають рівень довіри населення до поліції другим критерієм, натомість основним – повноту та якість виконання поліцією завдань, визначених Законом України «Про Національну поліцію».

Джерела:

1. Десятник А. А. Рівень довіри населення до поліції: чи об'єктивний критерій оцінки ефективності діяльності? *Морська безпека та оборона*. № 1 (5). 2025. С. 25-30. URL: <https://msd.oduvs.od.ua/index.php/msd/issue/view/5/5>
2. Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.) / відп. ред. Т. А. Латковська. Чернівці, 2021. 332 с.
3. Довіра суспільства: НГУ та ДПСУ очолили рейтинг серед правоохоронних органів. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL: <https://mvs.gov.ua/news/dovira-susplstva-ngu-ta-dpsu-ocolili-reiting-sered-pravoohoronnix-organiv>
4. Серед правоохоронних органів найбільше довіряють Національній гвардії. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL: <https://mvs.gov.ua/news/sered-pravoohoronnix-organiv-naibilse-doviraiut-nacionalnii-gvardiyi-86-socopituvannia>
5. Поліція на війні: результати роботи дільничних офіцерів поліції на території Покровської громади за минулий рік. *Покровська міська військова адміністрація*. URL: <https://pokrovsk-rada.gov.ua/uk/articles/item/11140/policiya-na-vijni-rezultati-roboti-dilnichnih-oficeriv-policii-na-teritorii-pokrovskoi-gromadi-za-minulij-rik>

Давиденко В. Л.,
професор кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ ЯК ІНСТИТУТУ ДУХОВНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Військове капеланство є інститутом духовної, моральної та психологічної підтримки військовослужбовців, значення якого істотно зростає в умовах війни та збройних протистоянь. В Україні воно утвердилося як важливий елемент системи морально-психологічного забезпечення Збройних Сил.

Ще за часів Київської Русі та козацької доби священнослужителі супроводжували військо, підтримували воїнів перед боями, здійснювали богослужіння та опікувалися пораненими. У радянський період інститут капеланства був фактично знищений через державний атеїзм.

Відродження військового капеланства в незалежній Україні почалося після 1991 року, але активного розвитку воно набуло саме з 2014 року у відповідь на потреби війська під час бойових дій.

Верховна Рада України у 2021 році ухвалила Закон «Про службу військового капеланства», який інтегрував капеланство в структуру Збройних Сил України, Національної гвардії, інших військових формувань, Державну прикордонну службу України та визначив правові та організаційні засади і принципи діяльності Служби військового капеланства [1].

Крім того, правовою основою діяльності Служби військового капеланства є також Конституція України, закони України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», інші закони України, прийняті на їх виконання нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, інших органів державної влади, міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Законом «Про службу військового капеланства» визначено поняття: «військовий капелан», «духовно-релігійні потреби», «задоволення духовно-релігійних потреб», «військова капеланська діяльність», «Служба військового капеланства», «душпастирська опіка», «консультування командування з духовно-релігійних питань», «мандат на право здійснення військової капеланської діяльності», «уповноважений від релігійної організації», «духовні центри».

Військовий капелан це особа, яка в установленому законом порядку отримала мандат на право здійснення військової капеланської діяльності, уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу (виключно на посадах Служби військового капеланства) та здійснює військову капеланську діяльність у підрозділах Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України на підставах та в порядку, передбачених вищезазначеним Законом.

Діяльність капеланів законодавчо визначена і полягає у забезпеченні духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та їхніх сімей. До функцій військового капелана належать душпастирська опіка, релігійно-просвітницька робота, соціально-добродійна діяльність, а також консультування командування з питань релігії.

Служба військового капеланства функціонує як самостійна структурна одиниця у складі Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України, а також Державної прикордонної служби України. Її організаційна форма визначається з урахуванням обсягу, характеру та складності заходів, спрямованих на забезпечення духовно-релігійних потреб особового складу відповідного органу військового управління, з'єднання, військової частини, військового навчального закладу, установи чи організації. На рівні окремого батальйону виконання завдань Служби військового капеланства може покладатися на одного військового капелана.

Відповідні служби військового капеланства підпорядковуються безпосередньо Головнокомандувачу Збройних Сил України, Командувачу Національної гвардії України, керівникам інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Голові Державної прикордонної служби України.

Військові капелани виконують широкий спектр завдань:

- духовна підтримка та проведення релігійних обрядів;
- морально-психологічна допомога військовослужбовцям;
- підтримка поранених, полонених та родин загиблих;
- участь у реабілітації ветеранів;
- сприяння збереженню людської гідності в умовах війни.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році роль військових капеланів значно зросла. Вони перебувають безпосередньо в зоні бойових дій, допомагають бійцям справлятися з страхом і втратою, моральними травмами та посттравматичним стресовим розладом.

Капелани також беруть участь у волонтерській діяльності та гуманітарних місіях.

Військовим капеланом може бути громадянин України, який є священнослужителем зареєстрованої в Україні релігійної організації та отримав від керівного центру (управління) відповідної релігійної організації мандат на право здійснення військової капеланської діяльності.

Обов'язковою вимогою для зайняття посади військового капелана є наявність вищої богословської освіти.

Не може бути військовим капеланом особа, яка належить до релігійної організації, що визнана такою, що входить до структури (є частиною) релігійної організації, керівний центр (управління) якої знаходиться в державі, визнаній такою, що здійснила збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України.

У 2022 році на офіцерські посади військових капеланів почали заступати представники релігійних організацій, які отримали дозвіл від Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, який дає право зайняти капеланську посаду у війську. З 2022 р. на посадах військових капеланів служать представники традиційних та нетрадиційних християнських конфесій, а також представники ісламу [2].

Військових священників не залучають до чергувань, нарядів, проведення службових розслідувань та інших заходів, що не відповідають їх посадовим обов'язкам і статусу священнослужителя. М також забороняється видавати зброю та боєприпаси.

Капелани можуть здійснювати богослужіння, релігійні обряди та інші форми діяльності з військовослужбовцями лише за дозволом командира військової частини. Присутність капелана є обов'язковою у всіх підрозділах.

Діяльність Служби військового капеланства з організації заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їх сімей здійснюється на основі таких принципів:

- 1) дотримання конституційного права військовослужбовців і працівників на свободу світогляду та віросповідання;
- 2) рівність представників усіх віросповідань, які проходять службу у Збройних Силах України, Національній гвардії України, в інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та в Державній прикордонній службі України, у задоволенні їхніх релігійних потреб;
- 3) рівність військових капеланів незалежно від їх приналежності до релігійної організації;
- 4) толерантне ставлення військових капеланів до представників інших релігійних організацій;
- 5) неприпустимість нав'язування релігійних чи інших переконань;
- 6) добровільність участі військовослужбовців, працівників та членів їх сімей у богослужіннях, релігійних обрядах;
- 7) рівність військових капеланів різних конфесій щодо використання духовних центрів;
- 8) пріоритетність бойової (спеціальної) підготовки під час планування та проведення заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців.

Діяльність військових капеланів сприяє зміцненню морального духу армії, формуванню цінностей людяності навіть у війні, підтримці соціальної єдності та повазі до релігійного плюралізму.

Це не лише релігійний, а й важливий соціальний інститут, який поєднує духовність, психологічну допомогу та патріотизм.

Можна визначити, що військове капеланство в Україні є відповіддю на виклики війни та потреби людини в екстремальних умовах. Воно відіграє значну роль у збереженні моральної стійкості військовослужбовців і гуманістичних цінностей українського суспільства. В умовах тривалої війни значення цього інституту лише зростає.

Джерела:

1. Закон України «Про службу військового капеланства» від 23.11.2021 № 1915–ІХ. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text) (дата звернення: 26.01.2026).
2. Військовий капелан // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Військовий_капелан (дата звернення: 26.01.2026).

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ТЕРОРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Поняття тероризму належить до найбільш складних і дискусійних категорій сучасної соціально-політичної, правової та безпекової науки. Його концептуалізація ускладнюється не лише багатовимірністю самого явища, а й постійною трансформацією форм, методів і суб'єктів терористичної діяльності. Упродовж історичного розвитку тероризм зазнавав суттєвих змістовних змін, що відображалось як у наукових інтерпретаціях, так і в нормативно-правових підходах до його визначення. Відсутність універсально узгодженої дефініції тероризму на міжнародному рівні зумовлює необхідність глибокого теоретичного аналізу еволюції цього поняття з метою формування концептуально виваженого підходу до його розуміння.

Історично термін «терор» походить від латинського *terror* – страх, жах, і тривалий час використовувався для позначення політики залякування, що здійснювалася переважно державними інституціями з метою утримання або зміцнення влади. У такому значенні терор асоціювався з репресивною діяльністю держави, спрямованою проти політичних опонентів чи соціальних груп. У подальшому, з розвитком революційних рухів та політичного радикалізму, поняття тероризму поступово зміщується в бік діяльності недержавних акторів, які застосовують насильство як інструмент політичної боротьби. Саме на цьому етапі формується уявлення про тероризм як про специфічну форму політично мотивованого насильства, спрямованого на досягнення публічного резонансу та психологічного впливу на ширші соціальні групи.

У XX столітті тероризм набуває транснаціонального характеру, що пов'язано з процесами глобалізації, розвитком масових комунікацій та зростанням мобільності радикальних ідеологій. Терористичні акти дедалі частіше спрямовуються проти цивільного населення, об'єктів інфраструктури, дипломатичних установ, що підсилює їхній міжнародний резонанс і зумовлює необхідність колективної відповіді з боку світової спільноти. У цей період формується міжнародно-правовий дискурс протидії тероризму, однак навіть у межах Організації Об'єднаних Націй не вдається виробити єдине загальноприйняте визначення цього явища. У Декларації про заходи з ліквідації міжнародного тероризму, доданої до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 49/60, тероризм засуджується як сукупність актів, методів і практик, спрямованих на створення стану терору серед населення з політичними цілями, що суперечить цілям і принципам ООН [1]. Таким чином, на міжнародному рівні акцент робиться не стільки на дефініційному окресленні тероризму, скільки на його безумовному засудженні та криміналізації.

Сучасна наукова думка пропонує низку підходів до визначення тероризму, які умовно можна поділити на кримінально-правові, міжнародно-правові, політико-соціологічні та комунікативно-психологічні. У кримінально-правовому вимірі тероризм розглядається через призму складу злочину, де ключовими елементами є суспільно небезпечне діяння, умисна форма вини та спеціальна мета – залякування населення або вплив на рішення органів влади. Такий підхід забезпечує правову визначеність і можливість ефективної кваліфікації терористичних злочинів, однак він неминуче звужує феномен тероризму до меж конкретних юридичних конструкцій.

Політико-соціологічні концепції, навпаки, наголошують на тому, що тероризм є різновидом політичного насильства, спрямованого на зміну або дестабілізацію існуючого порядку шляхом створення атмосфери страху. У цьому контексті особливого значення набуває інструментальний характер насильства: безпосередня жертва терористичного акту не є кінцевою метою, а виступає засобом впливу на ширшу аудиторію – суспільство, політичні еліти або міжнародну спільноту. Саме ця опосередкованість та орієнтація на психологічний ефект відрізняє тероризм від інших форм насильницької злочинності.

Вагомий внесок у систематизацію наукових підходів до визначення тероризму зробив А. Шмід, який на основі аналізу великої кількості дефініцій запропонував так зване «академічне консенсусне визначення». Згідно з ним, тероризм розглядається як метод повторюваного насильства або погрози насильством, що застосовується нелегальними суб'єктами з політичних, ідеологічних чи релігійних мотивів, де головною метою є не безпосереднє знищення жертви, а передання послання через страх [2, с. 86–87]. У цьому визначенні чітко простежується комунікативна природа тероризму, що дозволяє розглядати його як форму насильницької комунікації.

Подібної позиції дотримується і Б. Гоффман, який підкреслює, що тероризм є свідомо спланованим і політично мотивованим застосуванням насильства, спрямованим на досягнення публічного ефекту та впливу на аудиторію, значно ширшу за безпосередніх жертв [3, с. 40–41]. Таким чином, у сучасних теоретичних підходах формується відносний консенсус щодо базових, інваріантних ознак тероризму, до яких належать: умисне насильство або загроза його застосування; політична, ідеологічна чи релігійна мотивація; орієнтація на залякування або примус; спрямованість на ширшу соціальну аудиторію; публічний, демонстративний характер дій.

Нормативно-правові підходи до визначення тероризму значною мірою відображають зазначені теоретичні напрацювання, проте адаптують їх до потреб правозастосування. На міжнародному рівні замість універсальної дефініції сформовано систему секторальних конвенцій і резолюцій, які описують терористичні діяння через перелік заборонених дій і цілей. Зокрема, резолюція Ради Безпеки ООН 1566 (2004) характеризує терористичні акти як кримінальні діяння, спрямовані проти цивільних осіб або некомпатантів з метою залякування населення чи примусу урядів або міжнародних організацій до певних дій або бездіяльності [4]. Такий функціональний підхід дозволяє забезпечити міжнародну співпрацю у сфері боротьби з тероризмом, не загострюючи політичні суперечки навколо дефініційних питань.

У праві Європейського Союзу визначення терористичних злочинів також здійснюється через поєднання об'єктивних і суб'єктивних ознак. Рамкове рішення Ради ЄС 2002/475/JHA встановлює, що терористичними є умисні дії, які можуть серйозно зашкодити державі або міжнародній організації та вчиняються з метою серйозного залякування населення, неправомірного примусу органів влади або дестабілізації основних політичних, конституційних чи економічних структур [5]. Подальші зміни до цього акта розширили коло криміналізованих діянь, включивши вербування, навчання та публічне підбурювання до терористичної діяльності, що свідчить про перехід від «актового» до «діяльнісного» розуміння тероризму.

В Україні правове розуміння тероризму закріплене в Законі України «Про боротьбу з тероризмом», який визначає організаційно-правові засади протидії цьому явищу, а також у Кримінальному кодексі України, зокрема в статті 258 «Терористичний акт». Законодавець пов'язує терористичний акт із застосуванням зброї, вибуху, підпалу чи інших дій, що створюють небезпеку для життя або здоров'я людей, з метою порушення громадської безпеки, залякування населення чи впливу на рішення органів влади [6; 7]. Такий підхід забезпечує чіткість правової кваліфікації, водночас залишаючи поза межами безпосереднього визначення ширший соціально-політичний контекст тероризму як феномену.

У цьому зв'язку теоретично обґрунтованим є розмежування понять «тероризм» і «терористична діяльність». Тероризм доцільно розглядати як загальну стратегію або форму політичного насильства, тоді як терористична діяльність охоплює сукупність дій, спрямованих на підготовку, організацію, забезпечення та здійснення терористичних актів, включно з фінансуванням, вербуванням, навчанням і пропагандою. Таке розмежування дозволяє узгодити теоретичний аналіз із практичними потребами державної політики у сфері національної безпеки та протидії тероризму.

Отже, еволюція поняття тероризму свідчить про його поступовий перехід від вузького розуміння як політики залякування до складного, багатовимірного феномену сучасного світу. Попри відсутність універсальної дефініції, у науковому та правовому дискурсі сформувалося відносно стабільне «ядро» ознак тероризму, що дозволяє використовувати це поняття як ефективний інструмент аналізу й протидії одній із найсерйозніших загроз сучасній національній і міжнародній безпеці.

Джерела:

1. Measures to eliminate international terrorism : Resolution adopted by the General Assembly 49/60 of 9 December 1994. United Nations. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/172281> (дата звернення: 23.01.2026).
2. Schmid A. P. The Definition of Terrorism. In: The Routledge Handbook of Terrorism Research. London ; New York : Routledge, 2011. P. 39–98.
3. Hoffman B. Inside Terrorism. New York : Columbia University Press, 2006. 457 p.
4. Security Council Resolution 1566 (2004) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. United Nations. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/532676> (дата звернення: 23.01.2026).
5. Council Framework Decision 2002/475/JHA of 13 June 2002 on combating terrorism. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32002F0475> (дата звернення: 23.01.2026).
6. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/638-15> (дата звернення: 23.01.2026).
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змін. і допов.). Ст. 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 23.01.2026).

Демків Р. Я.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Теселько М. М.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЯКІСНІ ТОВАРИ (ПОСЛУГИ) В УМОВАХ ОБМЕЖЕНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ (ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ)

Всі громадяни тією чи іншою мірою є споживачами, тому надважливим є захист їх прав та законних інтересів, особливо в період воєнного стану. Це час, коли споживачі є вразливими, а порушення їх прав є доволі розповсюдженим явищем.

Таке становище виникло через мораторій на перевірки виробників та надавачів різних послуг, що дозволив випустити на ринок величезну кількість неякісного або небезпечного товару та створило нездорову конкуренцію виробників та надавачів послуг. Винятки з мораторію стосуються лише коли є: загроза життю і здоров'ю людини; захист навколишнього середовища; необхідність забезпечення безпеки держави та її оборони.

Основні інтереси, права, обов'язки та юридичний захист споживачів містяться в Законі України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року [1].

Однак положення даного Закону є дещо застарілими та не відповідають всім викликам сьогодення та принципам нового ринку. Тому, з метою наближення національного законодавства про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу та адаптації системи захисту й відповідальності відповідно до європейських принципів, розробили новий Закон України «Про захист прав споживачів» [2, с. 126].

Новий Закон України «Про захист прав споживачів» покликаний регулювати відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та суб'єктами господарювання незалежно від форми власності, які виробляють, продають товари чи харчові продукти, виконують роботи чи надають послуги, встановлює права споживачів, а також визначає механізми їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів. Але набирає чинності через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану [3].

Відповідальність за неякісні товари (послуги) в умовах обмежених можливостей передбачає обов'язок постачальника чи виробника компенсувати всі спричинені збитки неякісними товарами чи послугами, навіть через ускладнення (воєнний стан, криза, санкції).

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [4]. Але вже споживачі зіштовхуються з іншою проблемою, адже під час воєнного стану діють обмеження щодо доступу споживачів до судового захисту, тому що не в усіх регіонах діє судова система. У таких ситуація споживач може звернутись до судових органів на безпечній території або використати альтернативні способи вирішення спорів, наприклад: консультація, посередництво, медіація [5, с. 269].

Також ще є неустойка як форма (міра) відповідальності за порушення прав споживачів. За для застосування дана норма може бути прописана в договорі або застосована за Законом. Найчастіше застосовується за Законом, це пов'язано з тим що сторони правовідносин не є рівними за своїми можливостями впливати на формування умов договору.

Компенсація моральної шкоди споживачеві – можлива за умови, що неякісний товар чи послуга завдали стресу або фізичних пошкоджень.

Згідно ст. 155-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення, виробники та надавачі послуг несуть адміністративну відповідальність за неякісні товари/послуги у вигляді штрафу [6].

Слід згадати відповідальність за Кримінальним кодексом України. Згідно ст. 190, ст. 227, ст. 364-1, ст. 367 кримінальна відповідальність настає через тяжкі наслідки, такі як: загроза життя, здоров'ю, значна матеріальна шкода, обман, фальсифікація [7].

Отже, відповідальність за неякісні товари (послуги) в умовах обмежених можливостей не скасовується, а в деяких випадках навіть посилюється. Однак слід зауважити, що на практиці це не завжди так. Здебільшого цьому перешкоджають обставини воєнного стану, активні бойові дії чи окупація, які інколи фактично унеможлиблює притягнути до відповідальності недобросовісного надавача послуг чи виробника.

Джерела:

1. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Менів Л. Д. Перспективи розвитку законодавства про захист прав споживачів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 126–129.
3. Про захист прав споживачів : Закон України від 10.06.2023 р. № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Менів Л. Д., Динюк А. А. Удосконалення захисту прав споживачів в умовах дії воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 85: частина 1. С. 267–271.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон України: від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

ЕТИКО-ПРАВОВІ МЕЖІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ І ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану вимагають безпрецедентного рівня координації між силами оборони та цивільним сектором (волонтерами, громадськими організаціями, ІТ-спільнотами). Виникає потреба балансу між державною безпекою (яка вимагає оперативності та секретності) та правами людини (які вимагають захисту приватності та прозорості). В умовах воєнного стану ідентифікація особи та збір, обробка, передача та зберігання персональних даних під час евакуації, надання гуманітарної допомоги та координації волонтерських запитів персональних даних можуть мати певні особливості.

В Україні досвід спеціальної правової регламентації персональних даних було започатковано лише у 2010 році з моменту прийняття Закону України «Про захист персональних даних», який був спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя у зв'язку з обробкою персональних даних [1]. Водночас, необхідно зазначити, що загальні положення права фізичної особи на недоторканість приватного та сімейного життя, а також підстави можливого правомірного втручання в особисте та сімейне життя особи закріплені в ст. 32 Конституції України. Правомірність втручання в конституційне право особи на недоторканість особистого і сімейного життя обґрунтована у низці рішень Конституційного Суду України [2; 3; 4].

24 січня 2025 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами в умовах надзвичайної ситуації, надзвичайного або воєнного стану» № 75, в якій зазначено, що для системи оперативно-технічного управління мережами встановлено два режими функціонування: звичайний та надзвичайний [5]. У межах національної безпеки кожна країна може встановлювати спеціальні режими захисту персональних даних в умовах війни. В умовах збройного конфлікту зростає кількість кібератак на об'єкти критичної та військової інфраструктури, що може призвести до витоку інформації і, як наслідок, до втрати персональних даних та їх використання ворогом у своїх цілях [6, с. 399].

У кожній державі розробляються власні системи захисту персональних даних, що залежать від рівня інформаційно-технічного забезпечення, стану законодавства, інформаційно-правової обізнаності населення та організаційних механізмів контролю. Такі системи можуть включати стандарти безпеки інформаційних технологій, процедури шифрування та обмеження доступу до персональних даних, а також механізми моніторингу й реагування на порушення конфіденційності [7, с. 429].

Синергія між силами безпеки та громадянським суспільством базується на довірі, проте воєнний стан створює середовище, де етичні норми часто вступають у конфлікт із військовою доцільністю. Громадянські інституції (особливо міжнародні фонди та громадські організації) звикли працювати за стандартами максимальної прозорості та публічної звітності. Для сил оборони основним пріоритетом є секретність.

Збір персональних даних часто стає «автоматичним» процесом. Волонтери збирають копії паспортів, РНОКПП та контактні дані для формування списків на допомогу. Виникає питання: чи є етичним збір повної інформації про особу, якщо організація не має гарантованих протоколів кіберзахисту? У разі окупації території ці бази даних стають готовими «розстрільними списками» для ворога. Рішенням може бути перехід від збору персональних даних до деперсоналізованої звітності (наприклад, реєстрація за унікальним кодом без вказання імені).

Часто сили безпеки та цивільні організації використовують образи дітей, поранених ветеранів або людей, які втратили житло, для привернення уваги до гуманітарних проблем. Існує ризик інструменталізації людських страждань. Чи давала особа, яка перебуває в стані шоку, дійсно усвідомлену згоду на публікацію свого обличчя та історії? Стандартом у даній ситуації повинно бути правило, що захист гідності людини має стояти вище за медійну ефективність кампанії.

Узагальнюючи результати дослідження етико-правових меж цивільно-військового співробітництва в умовах воєнного стану, можна зробити такі висновки, що воєнний стан об'єктивно вимагає розширення повноважень силових структур та інтенсифікації обміну даними між державним і цивільним секторами.

Проте таке втручання у право на приватність має бути пропорційним, тимчасовим і здійснюватися виключно з метою забезпечення національної безпеки.

Як показав аналіз, збір персональних даних цивільними організаціями без належних протоколів кіберзахисту перетворює гуманітарні реєстри на потенційний інструмент репресій у разі потрапляння до рук ворога. Правовим стандартом у таких відносинах має стати принцип мінімізації даних – збору лише тієї інформації, без якої надання допомоги є неможливим.

Етична складова синергії вимагає відходу від інструменталізації людських страждань. Використання образів вразливих груп (дітей, поранених) у медійних кампаніях має базуватися не лише на формальній згоді, але й на глибокій оцінці наслідків для психологічного стану та безпеки особи.

Враховуючи вимоги Постанови Кабінету Міністрів України № 75 та зростання кіберзагроз, пріоритетним напрямом розвитку цивільно-військової взаємодії є впровадження децентралізованих систем ідентифікації та методів деперсоналізованої звітності. Це дозволить поєднати вимоги фінансового контролю волонтерських інституцій із безпековими протоколами сил оборони.

Подальше вдосконалення законодавства має бути спрямоване на розробку спеціальних етико-правових кодексів взаємодії, які б чітко розмежували відповідальність за збереження інформації між військовим командуванням, органами державної влади та волонтерськими спільнотами.

Джерела:

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
2. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>.
3. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 р. № 7-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text>.
4. Рішення Конституційного Суду України від 22.03.2023 р. № 3-п(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#Text>.
5. Деякі питання оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами в умовах надзвичайної ситуації, надзвичайного або воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2025 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75-2025-%D0%BF#top>.
6. Кірієнко В. М. Захист персональних даних як аспекту національної безпеки в умовах збройного конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 398-400. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/90>.
7. Пальчик М. Л., Шкрібляк К. П., Берездецький Ю. М. Актуальні проблеми захисту персональних даних як напряму забезпечення національної безпеки України в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 6 (2). С. 425–434.

Дідик Н. І.,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З ціллю подолання негативної тенденції щодо систематичного програшу Україною справ у Європейському суді з прав людини, вирішення проблемних питань, які неодноразово зазначалися у звітах Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [1], маючи на меті забезпечення гарантії базових прав затриманих осіб та унеможливлення безпідставних звинувачень поліцейських, починаючи з грудня 2017 року, Національною поліцією України було розпочато процес впровадження в свою діяльність абсолютно нової системи обліку всіх дій щодо затриманих осіб – системи «Custody Records».

Спочатку вказана система функціонувала як пілотний безпековий проєкт «Custody Records», що базувався на міжнародному досвіді та практичних потребах українського законодавства у ефективному механізмі захисту прав людини. Однак, після його апробації, останній доказав свою ефективність, тому почав активно впроваджуватися по всій території України на базі спеціально розробленої для цього інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІП «Custody Records» ІКС ПНП).

24 травня 2022 року Міністерство внутрішніх справ України видало ІП «Custody Records» ІКС ПНП [2], яка розпочала нормативне регулювання окремих частин цієї системи, а саме визначила основні завдання, призначення, формування та ведення ІП «Custody Records» ІКС ПНП, обліку інформації щодо фіксації дій із затриманими особами.

За змістом йдеться про перший нормативно-правовий акт, яким унормовано діяльність системи фіксації всіх дій щодо затриманої особи, та впроваджено деякі новели, наприклад, об'єднання інформації про затриманих осіб з моменту їх фактичного затримання в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання, здійснення опитування затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання, щодо обставин та підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції, запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання за формою.

Інформаційна підсистема «Custody Records» є частиною інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» [3], і таким чином, входить в єдину систему баз (банків) даних МВС України.

Формування інформаційної підсистеми «Custody Records» здійснюється уповноваженою посадовою особою органу (підрозділу) поліції за допомогою програмно-технічних засобів системи «Інформаційний портал Національної поліції України» з дотриманням вимог законодавства у сферах електронного документообігу та електронних довірчих послуг шляхом створення електронної картки затримання уповноваженою посадовою особою, яка здійснює наповнення цієї картки, що складається з таких розділів:

- 1) затримання та перебування затриманої особи в органі (підрозділі) поліції;
- 2) доставлення та перебування затриманої особи в ізоляторах тимчасового тримання.

Спочатку в систему уповноважена особа вносить відомості про: реєстрацію факту затримання (реєстраційний номер ІП «Custody Records» ІКС ПНП), дата, час створення картки, час фактичного затримання, підстава, опис обставин, місце затримання (адреса та/або географічні координати); поліцейського, який здійснив затримання; повідомлення третіх осіб про затримання; інформування регіонального центру БПД і час прибуття адвоката тощо.

Також Інструкція передбачає, що в інформаційну підсистему вносяться результати інтерв'ю (опитування) затриманої особи, а саме:

- опитування поліцейського (фіксуються відповіді поліцейського на питання щодо обставин затримання особи, застосування відеофіксації, повідомлення третіх осіб про факт затримання, повідомлення про права затриманій особі, вилучені предмети тощо);

– опитування затриманої особи (фіксуються відповіді на питання затриманої особи стосовно уточнення персональних даних затриманої особи (прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дата народження, місце народження, громадянство, необхідність участі перекладача, серія (за наявності) та номер паспорта, орган, що його видав), місця роботи, невідкладних зобов'язань, обставин затримання (пояснення особи щодо обставин затримання, застосування заходів примусу, вилучені предмети, повідомлення про права), зауважень, скарг, клопотань, повідомлення третіх осіб про факт затримання, стану здоров'я затриманої особи, а також інші питання, які необхідні для забезпечення гарантованих Конституцією та Законами України прав) [4].

Важливим з позиції дотримання права на приватність (захист персональних даних, конфіденційність інформації тощо) є розподіл користувачів інформаційної підсистеми на три категорії, з метою визначення відповідного рівня доступу до інформації:

1) поліцейський, який фактично затримав особу, має право первинного створення запису в ПІ «Custody Records» ІКС ПНП на планшетному пристрої, доповнювати електронну картку затримання, яку він зберіг у цій підсистемі, крім реквізитів первинного збереження (прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), місце народження, стать). Строк дозволеного доповнення електронної картки затримання з планшетного пристрою складає 1 годину з моменту створення запису в системі;

2) старший інспектор-черговий (інспектор-черговий), помічник чергового чергової частини територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП, що мають право доповнення первинно створеного запису необхідною інформацією; інспектор (старший інспектор), заступник начальника відділу (сектору), начальник відділу (сектору) дотримання прав людини територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП, які відповідальні за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих, що мають право первинного створення запису та доповнення його необхідною інформацією, строк дозволеного редагування інформації про затримання для яких становить до 24 годин з моменту первинного створення запису в системі;

3) інспектор (старший інспектор) дотримання прав людини в ізоляторах тимчасового тримання, який відповідальний за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих» [5].

Таким чином, Інструкція з формування та ведення ПІ «Custody Records» ІКС ПНП регулює питання обліку всіх дій щодо затриманої особи, а також передбачає внесення відомостей за результатами опитування затриманих осіб і поліцейських, які їх затримали.

Запровадження системи «Custody Records» у діяльність підрозділів поліції визнано доцільним та раціональним не лише керівництвом Національної поліції України, Міністерством юстиції України, а й очільниками органів місцевої влади та місцевого самоврядування, зокрема військових державних адміністрацій, обласних та районних рад, окремих територіальних громад.

Джерела:

1. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Збірка договорів Ради Європи Парламентське видавництво, Київ. 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068/card6#Public

2. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ Національної поліції України № 311 від 24.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text>

3. Про затвердження Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ МВС України № 676 від 03.08.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text>

4. Крапивін. Є. Custody Records: система фіксації всіх дій щодо затриманої особи – стан нормативного регулювання, 2022. URL: <https://justtalk.com.ua/post/custody-records-sistema-fiksatsii-vsikh-dij-schodo-zatrimanoi-osobi--stan-normativnogo-regulyuvannya>

5. Наказ МВС України № 412 від 17.06.2024 «Про внесення змін до Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-24#Text>

Дмитришин І. С.,
здобувач вищої освіти
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Погрібна А. О.,
кандидат психологічних наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Вступ. Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила появу значної соціальної групи – ветеранів та ветеранок, які потребують комплексної підтримки при переході до цивільного життя. Психологічна реабілітація цієї категорії населення сьогодні регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338 [1], яка визначає її як систему заходів, спрямованих на відновлення порушених психічних функцій та особистісних властивостей для забезпечення соціальної інтеграції.

Ключовим викликом реабілітації є не лише подолання наслідків бойової травми чи ПТСР, а й відновлення здатності особистості до самореалізації. Відповідно до Методичних рекомендацій Міністерства у справах ветеранів (2023), успішна реабілітація неможлива без «формування у ветерана нових життєвих сенсів та підтримки його активної суб'єктної позиції» [2].

Теоретичні аспекти самореалізації ветеранів. Самореалізація розглядається як інтегративний показник особистісного функціонування. У ветеранів мотиваційний, когнітивний та соціальний компоненти самореалізації часто зазнають деформації унаслідок травматичного досвіду та втрати звичних професійних ролей.

Психологічна реабілітація, згідно з державними стандартами, має бути спрямована на «ресоціалізацію отримувача послуг». Це передбачає відбудову ідентичності, де ветеран сприймає свій бойовий досвід не як тягар, а як частину особистої історії, що може стати фундаментом для подальшого зростання. Як зазначав Віктор Франкл [3], людина здатна витримати будь-яке «як», якщо має сенсовне «навіщо». Саме розвиток внутрішніх ресурсів самореалізації дозволяє ветерану знайти це «навіщо» у мирному житті.

Практичний інструментарій розвитку внутрішніх ресурсів самореалізації. Важливим етапом інтегрування травматичного досвіду, що є необхідною умовою реабілітації ветеранів згідно з підходом Джудіт Герман [4], є зображення ними свого життєвого шляху, позначаючи ключові події на ньому. Обговорення такої справи під назвою «Лінія життєвого шляху» допомагає інтегрувати бойовий досвід у загальну історію життя та побачити власну стійкість.

Задля відновлення смислової сфери, що відповідає методичним рекомендаціям Мінветеранів [2] та внутрішніх орієнтирів, можна запропонувати тренінг «Цінності після війни», в рамках якого ветерани визначають 5–7 найбільш значущих життєвих цінностей на теперішньому етапі та співвідносять їх із повсякденною поведінкою.

З метою визначення подальшої зони роботи психолога з ветераном, рекомендується проведення справи «Колесо самореалізації», в рамках якої учасники оцінюють за шкалою від 1 до 10 задоволеність різними сферами життя (здоров'я, родина, професія, соціальні контакти, особистий розвиток). Це дозволяє реалізувати принцип індивідуального підходу, закладений у Постанові № 1338 [1].

Групові тренінги можливі з використанням методики «Мої сильні сторони», в рамках якої ветерани через самоаналіз і зворотний зв'язок у групі формують перелік власних ресурсів і навичок, отриманих як у військовому, так і цивільному досвіді. Вправа підвищує самооцінку та відчуття компетентності та дозволяє побачити перспективи застосування навичок, отриманих в бою у цивільному житті.

З метою формування позитивного керованого образу майбутнього життя, доцільно використання вправ «Образ бажаного майбутнього» або «Плану малих кроків». Такі вправи допомагають визначити довгострокові цілі, окреслити життєву перспективу на довгий або короткий термін і подолати «тунельний зір» травми.

Як закріплення отриманого ефекту від зазначених тренінгів, рекомендується щоденно фіксувати власні досягнення, позитивні події та способи подолання труднощів. Така практика під назвою «Щоденник самопідтримки» зміцнює навички саморегуляції та підтримує мотивацію ветеранів.

Висновки. Розвиток психологічних ресурсів самореалізації є невід'ємним компонентом державної системи реабілітації ветеранів. Поєднання вимог Постанови КМУ № 1338 та сучасних методичних розробок Мінветеранів дозволяє створити цілісний простір для відновлення особистості. Це сприяє не лише зменшенню психологічної стигматизації, а й забезпечує активну участь ветеранів у житті суспільства, що є запорукою гуманітарної безпеки держави.

Джерела:

1. Деякі питання надання послуг з психологічної реабілітації : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF> (дата звернення: 30.01.2026).
2. Міністерство у справах ветеранів України. Методичні рекомендації з психологічної реабілітації ветеранів. Київ, 2023. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BFC%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8.pdf (дата звернення: 30.01.2026).
3. Frankl V. Man's Search for Meaning. Boston: Beacon Press, 2006.
4. Herman J. Trauma and Recovery. New York: Basic Books, 2022.

Добровольський В. О.,
начальник курсу (начальник)
фахового та базового курсів тактичного
рівня (L-1A, L-1B)
відділу спеціальної підготовки та підвищення кваліфікації
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького)

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України актуалізувала питання ефективної взаємодії сил безпеки і оборони з інститутами громадянського суспільства як одного з ключових чинників національної стійкості. Умови воєнного стану створюють необхідність швидкого прийняття управлінських рішень, мобілізації матеріальних і людських ресурсів, а також тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини, що водночас вимагає беззаперечного та безкомпромісного дотримання етичних стандартів, принципів верховенства права та норм міжнародного гуманітарного права [1, с. 45; 4, с. 46].

У сучасних умовах громадянське суспільство в Україні виступає не лише як суб'єкт гуманітарної допомоги, а й як повноцінний партнер держави у сфері безпеки. Волонтерські організації, благодійні фонди, ініціативні групи громадян, професійні спільноти юристів, медиків, психологів та IT-фахівців беруть активну участь у матеріально-технічному забезпеченні Збройних Сил України, підтримці внутрішньо переміщених осіб, відновленні критичної інфраструктури та фіксації воєнних злочинів [3, с. 278–279]. Така діяльність, з одного боку, підвищує ефективність державних інституцій, а з іншого – породжує нові правові та етичні виклики.

Міжнародне гуманітарне право встановлює базові принципи, які мають застосовуватися у збройних конфліктах, зокрема принципи розрізнення, пропорційності та воєнної необхідності [2, с. 21–23]. У контексті взаємодії сил безпеки з громадянським суспільством це означає недопущення залучення цивільних осіб до безпосередньої участі в бойових діях, забезпечення їхнього правового статусу та захисту, а також неприпустимість використання гуманітарної діяльності як прикриття для проведення військових операцій [2, с. 24–25].

Важливим аспектом є питання правового статусу волонтерів у зоні бойових дій. Згідно з нормами МГП, цивільні особи, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, користуються особливим захистом. Водночас у практиці війни в Україні спостерігаються ситуації, коли волонтери опиняються у «сірій зоні» між цивільним і допоміжним військовим статусом, що створює ризики як для них самих, так і для сил безпеки [3, с. 279–280].

Етичний вимір взаємодії сил безпеки з громадянським суспільством полягає у дотриманні принципів доброчесності, прозорості та відповідальності. Сили безпеки повинні поважати автономію громадянських ініціатив, не втручатися безпідставно в їхню діяльність та не перетворювати волонтерський рух на інструмент політичного або військового тиску [3, с. 280]. У свою чергу, громадянське суспільство має діяти в межах чинного законодавства, уникати поширення чутливої інформації, що може зашкодити обороноздатності держави, та не створювати загрозу національній безпеці [4, с. 49].

Особливої уваги заслуговує питання обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Конституція України допускає тимчасове обмеження окремих прав, однак такі обмеження повинні бути пропорційними, необхідними та недискримінаційними [1, с. 64]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає правові межі діяльності органів державної влади та сил безпеки, однак практика його застосування виявила низку прогалин, зокрема щодо процедур громадського контролю та механізмів оскарження дій посадових осіб [5, с. 18–20].

Взаємодія сил безпеки з громадськими організаціями може виступати важливим механізмом моніторингу дотримання прав людини. Це особливо актуально у сфері поводження з військовополоненими, затриманими особами, а також цивільним населенням на прифронтових і деокупованих територіях [4, с. 50–51]. Громадські правозахисні організації та незалежні експертні групи здійснюють документу-

вання фактів катувань, незаконних затримань, примусового переміщення населення, що має важливе значення для подальшого міжнародного правосуддя.

Водночас надмірна мілітаризація громадянського суспільства несе потенційні ризики для демократичного розвитку держави. Існує загроза формування неформальних структур впливу, які можуть діяти поза межами правового поля, а також ризик політизації волонтерського руху [3, с. 281]. Таким чином особливої актуальності набуває розроблення єдиних етичних стандартів взаємодії між силовими структурами та громадянським суспільством.

Практика війни в Україні засвідчила як позитивні приклади ефективної співпраці, так і проблемні аспекти. До позитивних прикладів можна віднести створення міжвідомчих координаційних штабів, цифрових платформ обміну інформацією, спільних логістичних проєктів та центрів психологічної реабілітації для військовослужбовців і цивільних [3, с. 280]. Водночас наявні виклики включають фрагментарність нормативної бази, дублювання функцій різних органів, нерівномірний доступ до ресурсів та ризики неформального впливу на ухвалення управлінських рішень [5, с. 30–31].

Окрему увагу слід приділити питанню інформаційної безпеки у взаємодії сил безпеки з громадянським суспільством. В умовах гібридної війни поширення неперевіреної або надмірно деталізованої інформації про переміщення військ, логістичні маршрути чи наслідки обстрілів може становити пряму загрозу національній безпеці [2, с. 26]. Актуальною є необхідність запровадження спільних протоколів інформаційної взаємодії та підвищення рівня цифрової грамотності волонтерів.

У контексті незасвоєних уроків варто зазначити недостатній рівень інституціоналізації співпраці між державою та громадянським суспільством. Відсутність єдиних стандартів етичної взаємодії, процедур акредитації волонтерських організацій у зоні бойових дій та чітких механізмів відповідальності ускладнює координацію зусиль і знижує рівень взаємної довіри [3, с. 281; 5, с. 32].

Перспективним напрямом удосконалення взаємодії є гармонізація національного законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права та практикою Європейського суду з прав людини. Це передбачає не лише формальне імплементація міжнародних стандартів, а й їх реальне застосування у повсякденній діяльності сил безпеки [2, с. 27; 4, с. 52]. Важливим є також створення постійних платформ діалогу між державними органами та громадськими організаціями на національному й регіональному рівнях.

Отже, подальший розвиток синергії сил безпеки і громадянського суспільства вимагає комплексного підходу, що поєднує правове вдосконалення, етичне саморегулювання та інституційне зміцнення партнерства. Ключовими напрямками мають стати розроблення кодексів етичної взаємодії, запровадження прозорих механізмів фінансування та звітності волонтерських ініціатив, створення єдиних реєстрів акредитованих організацій, а також посилення ролі громадського контролю [3, с. 282; 5, с. 33]. Лише за таких умов взаємодія між силовими структурами та громадянським суспільством сприятиме не лише як перемозі у війні, так і утвердженню демократичних цінностей і прав людини в повоєнний період [1, с. 70].

Джерела:

1. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (21 лютого 2025 р.) / упор. У. О. Цмоць. Львівський державний університет внутрішніх справ. 2025. 586 с.
2. Мосейкін О. С., Грушко М. В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті в Україні: окремі аспекти. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 53–63.
3. Дідик Н. І., Хай І. Особливості взаємодії правоохоронних органів з громадянським суспільством в умовах воєнного стану. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції. Львівський державний університет внутрішніх справ*. 2025. С. 278–282.
4. Кузьменко О. В. Права людини в умовах воєнного стану: теоретико-правові аспекти. *Право України*. 2022. № 6. С. 45–53.
5. Про правовий режим воєнного стану. *Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

Долинська М. С.,
професор кафедри
господарсько-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ

У багатонаціональних країнах існують проблеми щодо національної консолідації та налагодження міжетнічних стосунків, захисту прав національних менших та корінних народів. Багато національність населення України, як і більшості інших багатонаціональних держав світу, спонукає до ведення ефективною державною етнонаціональною політикою [1, с. 355].

Всі етноспільноти, що входять до національного складу держави і формують поліетнічне громадянське суспільство, розглядаються як невід’ємний елемент розвитку еволюцій, збереження унікальності та самобутності [2, с. 202].

Населення України є багатонаціональним, це прослідковується ще з перших кроків заснування держави на стародавніх землях на підставі домовленостей, союзів різних етнокультурних груп, які проживали на території держави [3, с. 93].

Дійсно, створення стародавньої «праукраїнської» держави формувалося на певних древньо-українських союзах, які враховували також інтереси різних стародавніх племен, в тому числі етнічні.

Ми погоджуємося з науковцями, що відновлення української державної незалежності у 1991 році надало потужний поштовх як національній, так і етнічній активності не лише українців, але й представників різноманітних етнокультурних груп на території держави [4, с. 19–26].

Тобто відбулося відродження етнонаціональних відносин на більш високому рівні, враховуючи кращий європейський та світовий досвід правового регулювання вищевказаних правовідносин.

Має рацію К. Вітман, що модель етнонаціональної політики кожної країни є унікальною та неповторною. Вона складається з балансу багатьох елементів: стану законодавчої бази, різноманітних механізмів впливу на етнонаціональні процеси, які можуть бути присутні в етнонаціональній політиці однієї країни і взагалі не використовуватися в іншій [5, с. 15].

Кожна цивілізована держава, вважаючи себе національно визначеною, забезпечує захист прав і законних інтересів усіх громадян незалежно від національної належності шляхом законодавчого закріплення загальнодержавної атмосфери міжетнічної толерантності та загальнонаціональної єдності в країні [6, с. 4.58].

Основи українського законодавства з етнонаціональної політики закладено відразу після проголошення незалежності держави та ґрунтуються «на принципах та нормах міжнародного права» [7, с. 178].

Такими актами стали: Декларація про суверенітет України, Декларація прав національностей України, Закони України, прийняті у 1991-1992 роках: «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про національні меншини в Україні», «Про освіту».

У преамбулі Конституції України 1996 року зазначено, що українське державотворення ґрунтується на багатовіковій історії, та відбувається на підставі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення [8].

Вважаємо за доцільне виокремити Закон України № 1616-IX від 1 липня 2021 року «Про корінні народи України» [9], яким закріплено не лише поняття корінного народу України, але й визначено їх основоположні права.

Розпочата у лютому 2022 році війна Росії проти незалежної України не зупинила правотворчий процес у галузі етнонаціональної політики.

Консолідація української нації та налагодження міжетнічних стосунків є особливо важливими для збереження державності та самобутності сучасної держави України. [1, с. 354].

Цьому сприяли прийняті законодавчі акти щодо правового становища національних меншин (спільнот): № 2827-IX від 13 грудня 2022 року «Про національні меншини (спільноти) в Україні» [10], № 3389-IX від 21 вересня 2023 року та особливо № 3504-IX від 8 грудня 2023 року. Прийняття вказаного законодавчого акту ще на один крок приблизило українське суспільство до запровадження європей-

ських стандартів, зокрема щодо захисту національних меншин (спільнот), а також сприяло виконанню одного із семи основних критеріїв вступу України до Європейського Союзу.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 429-р від 12 травня 2023 року, затверджено Концепцію Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у різномайті» на період до 2034 року.

Відповідно до вказаного нормативно-правового акту – 26 вересня 2023 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 850-р затверджено Державну цільову національно-культурну програму «Єдність у різномайті» на період до 2034 року. Аналізуючи мету вказаної програми, вбачається що вона стосується всієї етнонаціональної політики держави та полягає у: сприянні зміцненню соціальної стійкості, згуртованості та загальнонаціональній єдності українського суспільства; створенні сталих інституційних умов як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях для задоволення потреб та ефективної реалізації прав та можливостей осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України) [3, с.98].

Одним із важливих засобів (способів) для здійснення ефективної етнонаціональної політики в Україні є реалізація на практиці Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у різномайті» на період до 2034 року.

Мета етнонаціональною політики в Україні – це єдність української нації, всього українського суспільства, його згуртованість та стійкість. Етнонаціональна політика в Україні повинна здійснюватися виважено та з дотриманням принципу верховенства права, а також принципу поваги до ідентичності корінних народів України та національних меншин (спільнот) [3, с. 98].

Варто не забувати, що під час воєнного стану в державі важливе місце належить питанню етнонаціональної стійкості. В Україні створюється багаторівнева (трьох рівнева) система етнонаціональної стійкості, а саме: національна, регіональна та місцева, де органи місцевого самоврядування можуть забезпечувати виконання плану у межах своїх повноважень [11, с. 296].

Ми погоджуємося з думкою науковців, що домінуючою передумовою і головним гарантом міжнаціональної злагоди та суспільної єдності України є, цілісність, ментальність і толерантність самої української етнічної нації, яка підтвердила здатність вибудувати рівноправні відносини з усіма етнонаціональними групами, які мешкають на території держави. В українців є досвід спільного, тривалого, переважно безконфліктного, проживання на одній території з представниками інших етносів, нам властивий порівняно високий рівень компліментарності [12, с. 8–10].

Має рацію Ю. Москвічова, що майбутнє глобального світу неможливе без діалогу різних культур, тому мультикультуралізм і толерантність повинні залишатись основними принципами полікультурного діалогу у сучасному світі. Мультикультуралізм та міжкультурний діалог повинні стати новою політичною стратегією і для України. Це сприятиме подальшій демократизації суспільства, євроінтеграції та входженню України до світової спільноти [13, с. 53].

З метою захисту прав та інтересів представники національних меншин та етнічних громад об'єднуються в різноманітні національно-культурні товариства, через які представники національних меншин залучаються до громадського та культурного життя країни. За своєю формою вони можуть бути досить різноманітними: існувати у вигляді асоціацій, спілок, земляцтв, конгресів, центрів та рад [13, с. 52].

Таким чином, правове регулювання етнонаціональної політики в Україні повинно розвиватися, використовуючи при цьому найкращі взірці правового регулювання етнонаціональних правовідносин як в світі, так і в країнах Європейського Союзу зокрема.

Цілком очевидно, що ефективна етнонаціональна політика України повинна сприяти консолідації всього українського народу, незважаючи на його різномайтя.

Полікультурний діалог в суспільстві повинен ґрунтуватися як на толерантності, так усвідомленому мультикультуралізму. Лише такий діалог сприятиме розбудові сучасного українського суспільства загалом, а також кожного із учасників діалогу.

Джерела:

1. Долинська М. С. Нотаріальна практика та державна етнонаціональна політика в Україні: точки дотику. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. Вип. 40. С. 354–361.
2. Явір В. А. Формування етнонаціональної стійкості в умовах російсько-української війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 201–205.
3. Долинська М.С. Еволюція правового регулювання етнонаціональної політики в незалежній Україні. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал*. 2024. № 1(29) 2024. С. 91–100.

4. Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / Н. В. Беліцер, С. В. Бугаєв, Я. О. Варивода та ін.; під заг. ред. Ю. Тищенко ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К. : УНЦПД, 2004. 312 с.
5. Вітман К. М. Моделі етнонаціональної політики постсоціалістичних країн: навч. посіб. К. : Логос. 2008. 392 с.
6. Балинська О. М., Балинський І. О, Долинська М. С. Державна етнонаціональна політики як чинник гарантування права громадян на безпеку. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства* : Збірник наукових праць. 2023. Випуск. 62. С. 4.53-4.62.
7. Корнат Леся. Етнонаціональна політика України: проблеми та перспективи реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політол. студії*. 2021. Вип. 38. С.177-184.
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon№5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
9. Про корінні народи України: Закон України від 1 липня 2021 року № 1616-ІХ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>
10. Про національні меншини (спільноти) в Україні: Закон України від 1 липня 2022 року. № 2827-ІХ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
11. Долинська М. С. До питання розвитку правового регулювання формування етнонаціональної стійкості під час воєнного стану в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року) / упор. У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С.292-296.
12. Євтух В. Б., Трошинський В. П. Етнонаціональна структура сучасного українського суспільства: деякі аспекти системного бачення її розвитку. *Етнонаціональна структура українського суспільства: [довідник]*. К., 2004. С. 8–10.
13. Москвічова Юлія. Діалог культур як основа сучасного мультикультурного соціуму в умовах культурної глобалізації. (2023). *Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання*, 2, 47-4. [https://doi.org/10.31652/3041-1017-2023\(2\)-06](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2023(2)-06)

Дудко Д. О.,
курсант
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Юрчак Ю. М.,
старший викладач кафедри
загальновійськових дисциплін
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ДІЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ ПІД НЕГАТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ВПЛИВОМ АГРЕСОРА

Реабілітація військовослужбовців після бойових дій є однією з найактуальніших проблем сучасної військової психології та соціальної медицини. Учасники бойових дій зазнають психофізіологічного навантаження не тільки внаслідок загрози життю та здоров'ю, а й через тривалий негативний інформаційно-психологічний вплив агресора. До таких впливів належать пропаганда, дезінформація, маніпуляція свідомістю, інформаційний вплив, поширення страхів і почуття небезпеки. В умовах сучасної гібридної війни інформаційний простір є самостійною сферою протиборства, що посилює психотравмуючий ефект війни та ускладнює процес психологічного відновлення військовослужбовців після повернення з фронту.

Психологічні наслідки бойових дій і агресивного інформаційного впливу мають системний характер і виявляються у вигляді психологічних травм, дистресу, посттравматичного стрес-розладу, емоційного вигорання, порушень адаптації й соціального функціонування. Дані стани негативно впливають на психічне здоров'я особистості та на її здатність інтегруватися у мирне життя, підтримувати соціальні зв'язки, виконувати професійні та сімейні ролі. Саме тому проблема реабілітації військовослужбовців є важливою у контексті національної безпеки та соціальної стабільності держави [5, с. 41–42].

Бойові дії супроводжуються надзвичайно високим рівнем психоемоційного напруження, що може зберігатися тривалий час навіть після завершення участі у воєнних подіях. Найпоширенішими психологічними проявами бойового стресу є повторні переживання травматичного досвіду, нав'язливі спогади, нічні кошмари, підвищена тривожність, дратівливість, порушення сну, зниження концентрації уваги та труднощі з контролем емоційних реакцій. У багатьох військовослужбовців ці симптоми посилюються під впливом інформаційно-психологічних атак агресора, які продовжуються навіть після завершення активної фази бойових дій [3, с. 16–18].

Негативний інформаційно-психологічний вплив проявляється через поширення дезінформації, маніпулятивних повідомлень, психологічного впливу в медіапросторі та соціальних мережах, що формує у військовослужбовців відчуття постійної загрози, недовіри й небезпеки. Для осіб, які повертаються з фронту, процес реінтеграції у мирне життя ускладнюється через зіткнення з інформаційними тригерами, які можуть активізувати травматичні спогади та провокувати загострення симптомів посттравматичного стресового розладу. ПТСР розглядається як стан повторного переживання психотравмуючих подій, що може зберігатися роками та знижувати якість життя військовослужбовців і їхніх родин [3, с. 19–21].

Як вказує Ю. М. Юрчак, системне формування готовності військовослужбовців до ідентифікації, аналізу та нейтралізації деструктивних інформаційних впливів сприяє зниженню емоційного напруження, підвищенню емоційно-вольової стійкості та розвитку навичок саморегуляції в умовах стресу. Вміння, набуті під час професійної підготовки – критично сприймати інформацію, протистояти маніпулятивним повідомленням та зберігати психологічну рівновагу – зменшують травматичний вплив бойового досвіду та полегшують подальшу реабілітацію після повернення з бойових дій [4, с. 160–163].

На думку О. Колесніченко, реабілітація військовослужбовців після бойових дій повинна бути системною та міждисциплінарною. Вона має поєднувати медичні, психологічні, соціальні та освітні заходи, спрямовані на відновлення психічного та фізичного здоров'я, формування стійкості до стресу та подолання наслідків інформаційно-психологічного впливу. Важливою складовою реабілітаційного процесу є медико-психологічні заходи, що включають психологічну діагностику для виявлення осіб із ви-

соким ризиком розвитку ПТСР, проведення індивідуальної та групової психотерапії, розвиток навичок саморегуляції, емоційної стабілізації та подолання тривоги [2, с. 159–161].

О. Колесніченко підкреслює важливість психологічної просвіти військовослужбовців та членів їхніх сімей. Освітні програми спрямовані на підвищення обізнаності щодо психологічних наслідків бойового стресу, формування навичок розпізнавання симптомів психотравми, а також розвиток критичного мислення й здатності протистояти маніпулятивному інформаційному впливу агресора. Психологічна підтримка родини є чинником успішної реабілітації, адже сімейне середовище сприяє процесу відновлення та адаптації військовослужбовця [2, с. 162–164].

Фізична та соціальна реабілітація входять до реабілітаційного підходу. Фізична терапія та реабілітаційні вправи сприяють відновленню функціональних можливостей організму, зменшенню напруження та покращенню загального самопочуття. Соціальна підтримка реалізується через діяльність волонтерських і ветеранських організацій, програми професійної адаптації, відновлення соціальних зв'язків і сприяння працевлаштуванню. Участь у спільнотах ветеранів дозволяє зменшити відчуття ізоляції та формує почуття приналежності й підтримки.

Практика показує, що найбільш ефективними є моделі реабілітації, які поєднують індивідуальні психологічні консультації, групові тренінги, психотерапевтичні сесії, програми фізичного оздоровлення та підтримку сімейних стосунків. В Україні, у підрозділах Національної гвардії, впроваджуються програми психологічної реабілітації, спрямовані на зниження негативних емоційних переживань, розвиток навичок саморегуляції та відновлення психологічної безпеки особистості військовослужбовця [2, с. 163–167].

О. Гульбс та О. Кобець зазначають, що соціально-психологічна реабілітація у процесі відновлення спрямована на адаптацію військовослужбовців до умов мирного життя. Вона передбачає розвиток навичок ефективної взаємодії у соціальному середовищі, подолання ізоляції, запобігання вторинній травматизації та формування нових соціальних ролей. Соціально-психологічні програми реалізуються через тренінги, консультації, психотерапевтичні групи та діяльність громадських організацій, що допомагає зміцнити соціальні зв'язки та підвищити якість життя ветеранів [1, с. 101–104].

В. Якимець, В. Печиборщ, В. Вороненко та інші співавтори наголошують, що роль державної політики та нормативно-правового регулювання у забезпеченні ефективної реабілітації є визначальною. Реабілітація військовослужбовців розглядається як складова національної безпеки та потребує системної підтримки з боку держави, що охоплює розробку та впровадження державних програм психологічної допомоги та забезпечення доступу військовослужбовців і ветеранів до медичних, психологічних і соціальних послуг. Державна підтримка допомагає у відновленні окремих осіб й зміцненні соціальної стабільності та здоров'я суспільства [5, с. 44–45].

Отже, проблема реабілітації військовослужбовців після бойових дій, ускладнених тривалим негативним інформаційно-психологічним впливом агресора, потребує комплексного міждисциплінарного підходу. Ефективна реабілітація передбачає поєднання медико-психологічних, соціальних, фізичних та освітніх заходів, спрямованих на відновлення психічного та фізичного здоров'я, формування стійкості до стресу, подолання наслідків інформаційних атак та успішну реінтеграцію у мирне життя.

Джерела:

1. Гульбс О. А., Кобець О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. Психологічний журнал, 2021. № 7. С. 100–106.
2. Колесніченко О. П. Психологічна реабілітація військовослужбовців – учасників бойових дій Національної гвардії України. Збірник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки, 2019. Т. 1 (12). С. 159–175.
3. Реабілітація військовослужбовців в умовах санаторно-курортних та реабілітаційних закладів: монографія / за заг. ред. К. Д. Бабова. Одеса: Поліграф, 2023. 80 с. URL: https://kurort.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/monografiya-vijskovosluzhbovczi_sajt.pdf (дата звернення: 13.01.2026).
4. Юрчак Ю. Деякі методичні поради щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад. Молодь і ринок, 2025. № 7-8 (239-240). С. 159-164. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/340081/328617> (дата звернення: 13.01.2026).
5. Якимець В. М., Печиборщ В. П., Вороненко В. В., Якимець В. В., Печиборщ О. В., Никоненко А. В., Слабкий Г. О. Гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців – складова національної безпеки. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України, 2022. № 3 (93). С. 41-50.

Дудоров О. О.,
професор кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права,
доктор юридичних наук, професор
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка),

Письменський Є. О.,
проректор з наукової роботи,
доктор юридичних наук, професор
(ЗВО «Університет Короля Данила»)

КОЛИ ДОПИС У СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ (НЕ) СТАЄ ЗЛОЧИНОМ, ВЧИНЕНИМ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ?

Слюсар тролейбусного депо з м. Харкова В. був обвинувачений у тому, що час від часу розміщував на своїх сторінках у соціальних мережах публікації із зображенням серпа та молота, п'ятикутної зірки, плуга, символіки комуністичної партії, портретів радянських діячів, пам'ятника Сталіну. Ці дії В. знайшли правову оцінку за ч. 2 ст. 436-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) як поширення та публічне використання символіки комуністичного режиму, вчинене з використанням засобів масової інформації (далі – ЗМІ).

Суд першої інстанції, підтвердивши правильність такої кваліфікації та засудивши В. за вчинення зазначеного злочину, спростував твердження сторони захисту про помилковість інкримінування ознаки, що кваліфікує пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у виді використання ЗМІ. Суд пояснив, що інформація, яка поширюється через мережу Інтернет, орієнтована на необмежене коло осіб, а отже, вважається масовою інформацією. При цьому інтернет-видання (вебсайт) є засобом, призначеним для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації, тобто є ЗМІ [1]. Натомість апеляційний суд убачив у цьому рішенні помилку і змінив вирок, кваліфікувавши дії обвинуваченого В. за ч. 1 ст. 436-1 КК, з огляду на такі міркування: поняття поширення інформації в мережі Інтернет для невизначеного кола осіб та її поширення з використанням ЗМІ не є тотожними, через що пости і дописи в соціальній мережі не можна віднести до використання ЗМІ [2].

Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (далі – ККС ВС), скасовуючи ухвалу апеляційного суду та призначаючи новий розгляд у суді апеляційної інстанції, вирішив, що дії В. слід розглядати як такі, що вчинені з використанням ЗМІ, а отже, кваліфікація має здійснюватися не за ч. 1 ст. 436-1 КК (максимальне покарання – п'ять років позбавлення волі), а за ч. 2 цієї статті (максимальне покарання – десять років позбавлення волі). Наведена позиція обґрунтовується, зокрема, тим, що соціальна мережа діє в інтернет-просторі, й інформація на сторінках її користувачів, якщо власник сторінки не обмежив доступ до неї, є загальнодоступною, тому ця соціальна мережа є засобом, за допомогою якого така інформація поширюється серед необмеженого (невизначеного) кола осіб. ККС ВС звернув увагу і на те, що: соціальні мережі та платформи («Facebook», «YouTube» тощо) є загальнодоступними, спрощують комунікацію, дають змогу поширювати певну інформацію серед необмеженого кола осіб; спосіб такого поширення інформації розрахований на масове сприйняття [3].

Підхід, сформульований ККС ВС, викликає сумніви в його правильності як такий, що фактично ігнорує потребу забезпечення пропорційності кримінально-правового впливу та межує із забороненим ч. 4 ст. 3 КК застосуванням закону про кримінальну відповідальність за аналогією. Публічність (відкритість) поширення певної інформації, яка є самодостатнім криміноутворювальним фактором – не варто підміняти медійним поширенням інформації. Не кожен допис у соціальній мережі здатний перетворити користувача на медіасуб'єкта. Наявна істотна різниця, яка в розглядуваному випадку вимірюється п'ятьма роками позбавлення волі, а караність посилюється не через більш значну шкоду, а з огляду на односторонню інтерпретацію нормативно-правових актів. Далі спробуємо докладніше аргументувати нашу позицію, яка не збігається з обстоюваною ККС ВС.

В основу тез, пропонованих увазі читача, покладено висновок, підготовлений авторами цих рядків як членами Науково-консультативної ради (НКР) при Верховному Суді у відповідь на звернення одного із суддів ККС ВС. Свого часу для того, щоб підняти значущість висновків членів НКР, ми висували пропозицію у відповідних судових рішеннях як джерелах кримінального права фіксувати (щонайменше в стислому вигляді), хто з науковців і що написав з приводу певної кримінально-правової про-

блеми. Доречним у цьому разі був би і критичний аналіз міркувань вчених з боку суддів вищої судової інстанції [4, с. 36–37]. На жаль, ця ідея залишилася нереалізованою, а здійснювана нині ВС «добудова» кримінального права, набувши характеру справжнього «конвеєру», ускладнює забезпечення однаковості і сталості судової практики, а також нерідко несумісна з якісним обґрунтування ухвалюваних рішень.

Переходячи безпосередньо до відповіді на питання, винесене в назву тез, зазначимо, що КК не використовує поняття «медіа»; водночас поширеним є застосування терміносполучення «з використанням засобів масової інформації». Ці поняття традиційно вважаються синонімічними, якщо виходити як з їхнього усталеного змісту, так і з положень регулятивного законодавства. Закон України «Про медіа» урівнює ці поняття, визнаючи їх тотожними.

Крім ч. 2 ст. 436-1 КК, використання ЗМІ як ознака, що кваліфікує склад кримінального правопорушення, фігурує в таких випадках: публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, вчинені з використанням ЗМІ (ч. 3 ст. 109 КК); публічні заклики до вчинення терористичного акту, вчинені з використанням ЗМІ (ч. 2 ст. 258-2 КК); виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, вчинені з використанням ЗМІ (ч. 2 ст. 436-2 КК). Показово, що в перших двох випадках мовиться про публічне вчинення певних дій, які водночас супроводжуються використанням ЗМІ. Тобто публічність закликів **не протиставляється**, а узгоджується із засобами, які для цього використовуються (ЗМІ). І ці дві ознаки визнаються законодавцем цілком поєднуваними. Така поєднуваність чітко простежується і в п. 1 примітки ст. 111-1 КК, де наводиться визначення публічного поширення закликів або висловлення заперечення. Цілком очевидно, що кримінально каране поширення інформації може відбуватися як щодо необмеженого кола осіб (публічність, забезпечувана використанням будь-яких засобів, які здатні масово поширювати інформацію), так і щодо обмеженого (конкретизованого) кола отримувачів інформації (наприклад, у побутовій розмові, на зупинці громадського транспорту під час дискусії з одним із пасажирів). Отже, публічно поширювати інформацію – не означає використовувати для цього виключно ЗМІ (мас-медійні засоби). Досягти публічності можна й іншими способами, які дають змогу широкому колу осіб вільно одержати певну інформацію.

З аналізу положень КК слідує висновок про те, що незалежно від того, чи вчиняється певна інформаційна дія публічно, використання при цьому ЗМІ є ознакою, що свідчить про більш високий ступінь суспільної небезпечності діяння та посилює його караність. Використання ЗМІ під час вчинення протиправної інформаційної дії передбачає посилену кримінальну відповідальність з огляду на низку факторів:

- *масштаб інформаційного охоплення та впливу* – ЗМІ є множителем ефекту, оскільки з їх використанням інформація здатна швидко охоплювати велику аудиторію, впливаючи на формування суспільної думки;
- ЗМІ уможливають подання інформації, що може викликати *посилене емоційне сприйняття* – зокрема, через відтворення візуальних або звукових ефектів, що підсилюють вплив;
- використання ЗМІ негативно впливає на *нейтралізацію наслідків поширення інформації* (її стає складніше спростувати), може призводити до тривалого збереження контенту в публічному просторі.

Якщо резюмувати, то використання ЗМІ становить серйозний підсилювач певної інформаційної дії, впливаючи на масштаб поширення інформації, характер її впливу, стійкість і незворотність наслідків тощо. Саме це і пояснює позицію законодавця, який визнає використання ЗМІ ознакою, що кваліфікує склади певних кримінальних правопорушень.

Далі з'ясуємо, що слід розуміти під ЗМІ. *De lege lata* істотно посилювати кримінальну відповідальність (особливо якщо йдеться про публічну дію) може використання лише тих засобів, які регулятивне законодавство України відносить до такої категорії, тобто це засоби поширення інформації у будь-якій формі, які періодично чи регулярно виходять у світ під редакційним контролем і постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою (п. 30 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіа»). До речі, цьому Закону відоме і поняття онлайн-медіа. Ті ж засоби масового поширення інформації, які не відповідають зазначеним ознакам (наприклад, через відсутність редакційного контролю), не можуть визнаватися мас-медійними засобами, через що їх використання не утворює відповідної кваліфікуючої ознаки (навіть якщо за їх допомогою певна інформація поширюється серед необмеженого/невизначеного кола осіб). Щоправда, задіяння згаданих засобів, відмінних від ЗМІ, завжди вказує на публічність поведінки, що в одних випадках (ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 258-2 КК) є обов'язковою конструктивною ознакою основного складу кримінального правопорушення, а в інших (ст. 436-1, ст. 436-2 КК) – ознакою, яка має впливати на визначення індивідуального ступеня тяжкості кримінального правопорушення у контексті призначення покарання.

Принагідно зазначимо, що окремі вітчизняні дослідники, виокремлюючи групу інформаційних кримінально-протиправних посягань на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, і відносять

чи до неї (групи) з-поміж іншого злочин, передбачений ст. 436-1 КК, констатують, що на сьогодні передавання відповідної інформації пришвидшується через ЗМІ, Інтернет, закриті і відкриті групи в месенджерах, соціальних мережах тощо. Інформація все частіше є цифровою, неофіційною, такою, що не може бути перевірена споживачем і повністю контролюватися державними або недержавними інституціями [5, с. 12]. З огляду на те, що мережа Інтернет не є різновидом ЗМІ, у юридичній літературі висувається пропозиція аналізувати кваліфікуючу ознаку у ч. 2 ст. 436-1 КК викласти в такій редакції «з використанням засобів масової інформації чи мережі Інтернет». На сьогодні ж кваліфікація пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів, здійсненої через мережу Інтернет, з посиланням на ч. 2 ст. 436-1 КК визнається необґрунтованою [6, с. 22, 118–119, 177]. Стверджується також, що диференціація кримінальної відповідальності за публічні заклики *de lege ferenda* має здійснюватись з використанням, зокрема, такої кваліфікуючої ознаки, як «з використанням засобів масової інформації або мережі Інтернет» [7, с. 5, 15]. Нагадаємо, що подібний підхід вже знайшов відбиття у п. 1 примітки ст. 111-1 КК.

Наведені пропозиції щодо вдосконалення КК слугують зайвим підтвердженням правильності обстоюваної нами позиції, згідно з якою засоби масового поширення інформації, які не відповідають ознакам мас-медійних засобів, закріпленим регулятивним законодавством, не є ЗМІ, згаданими в тексті чинного кримінального закону. На жаль, окремі автори, коментуючи ст. 436-1 КК або висувачи пропозиції, спрямовані на поліпшення цієї кримінально-правової заборони, не помічають проблеми, якій присвячено наші тези та яку спробував вирішити ККС ВС [8; 9, с. 1021; 10, с. 174–175, 211; 11, с. 152].

Не варто ігнорувати і позицію фахівців із медіа, які наголошують на тому, що Інтернет є не ЗМІ, а особливим віртуальним простором, який інтегрує в собі різні канали, зокрема медійні [12, с. 35]. Наголошується, що мережу Інтернет не можна назвати ЗМІ, адже вона не має власної технологічної бази та створюється з іншою метою (самовиражатися, підтримувати дружні зв'язки, здійснювати обмін медіаданими, об'єднуватися в групи за інтересами тощо) [13, с. 124].

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки.

По-перше, поняття «засоби масової інформації», передбачене ч. 2 ст. 436-1 КК, та «медіа», закріплене в Законі України «Про медіа», слід розглядати як тотожні – вони є функціонально синонімічними, попри відмінності у формальному вживанні. Хоч ч. 2 ст. 436-1 КК не оперує терміном «медіа», а послуговується поняттям «засоби масової інформації», чинне регулятивне законодавство змістовно урівнює їх. Тому ЗМІ в розумінні КК повинні узгоджуватися з визначенням медіа, яке містить згаданий Закон. Саме така, нормативно визначена специфіка ЗМІ може обґрунтовувати потребу посилення покарання.

По-друге, поширення інформації в соціальних мережах не обов'язково вважається використанням ЗМІ у значенні ч. 2 ст. 436-1 КК. Соціальні мережі (на кшталт «Facebook», «YouTube», «ВКонтакте») зазвичай не узгоджуються з нормативно визначеними ознаками медіа, особливо якщо йдеться про особисті сторінки користувачів, неофіційні канали, контент без редакційного нагляду. Тому поширення інформації в соціальних мережах (допис, репост, коментар) може мати ознаку публічності (дія здійснена відкрито, доступна широкому колу осіб), але не завжди утворює ознаку використання ЗМІ, якщо стосовно цих мереж не дотримані ознаки, встановлені Законом України «Про медіа».

По-третє, здійснена вище оцінка конкретного рішення ККС ВС показала недосконалість чинного КК, який не диференціює кримінальну відповідальність залежно від того, які засоби масового поширення інформації використовуються при вчиненні певних категорій кримінальних правопорушень. Слушним вбачається і, відповідно, пропонується для фахового обговорення підхід, згідно з яким використання засобів передачі інформації до широкої аудиторії (передусім ідеться про соціальні мережі) мало б утворювати нову ознаку, що кваліфікує склад злочину, передбаченого ст. 436-1 КК, а використання медіа (ЗМІ) – ознаку, що його особливо кваліфікує.

Джерела:

1. Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 15 травня 2024 р. у справі № 639/1077/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119039292> (дата звернення: 27.01.2026).
2. Ухвала Харківського апеляційного суду від 14 жовтня 2024 р. у справі № 639/1077/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122350601> (дата звернення: 27.01.2026).
3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28 жовтня 2025 р. у справі № 639/1077/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131853014> (дата звернення: 27.01.2026).
4. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Проблеми встановлення виду умислу при кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (1–2 березня 2013 року, м. Івано-Франківськ)*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 33–37.

5. Шепітько М. В., Борисов В. І., Базелюк В. В., Новікова К. А. Інформаційні кримінально-протиправні діяння, що посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Вип. 48. С. 11–21.
6. Лаба С. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів : дис. ...д-ра філософії: 081. Львів, 2023. 241 с.
7. Гапончук В. В. Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 20 с.
8. Варналій К. Обмеження свободи вираження в кримінальному процесі: коли пост у Facebook стає доказом. *Протокол*. 22.05.2025. URL: https://protocol.ua/ua/obmegennya_svobodi_viragennya_v_kriminalnomu_protsezi_koli_post_u_facebook_stae_dokazom/ (дата звернення: 27.01.2026).
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
10. Беклеміщева Ю. М. Кримінально-правова характеристика виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2020. 217 с.
11. Фріс І. Щодо питання про кримінальну відповідальність за пропаганду та поширення ідеології рашизму. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 3. С. 147–154.
12. Самуляк О. В. Проблеми ідентифікації Інтернет-ЗМК. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2012. Т. 47. С. 44–46.
13. Дубнік К. В. Соціальні мережі Інтернет як засіб обміну інформацією. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2014. № 3. С. 122–126.

INFORMATION WAR AS A COMPONENT OF HYBRID WAR

Given the current stage of social development, in the conditions of the information society, resolving conflicts between states exclusively by military methods is not as effective as the simultaneous use of traditional and non-traditional methods of war. The use of these methods in combination is the essence of "hybrid war".

The concept of hybrid war began to be actively discussed by political and military experts in the early 2000s, but as a phenomenon it has existed since ancient times.

The concept of "hybrid" war was first expressed by General James N. Mattis in September 2005 during a defense conference organized by the US Naval Institute and the Marine Corps Association. Later, this concept was published jointly with F. Hoffman in November 2005 in an article entitled "Future War: The Rise of Hybrid War". Hoffman suggests that in the future we will not face a series of adversaries, each of whom chooses some separate, unconventional or other method of resistance, but with adversaries who simultaneously use all available methods of resistance, manifesting themselves in the form of multimodal (mixed) or "hybrid" wars [7]. The concept of hybrid wars defines modern war as a combination of different types of military and non-military means used to achieve strategic goals [3].

These means may include conventional military operations, irregular war, asymmetric methods, political and ideological conflict, special operations forces, conventional armed forces, economic pressure, cyberattacks, information confrontation, terrorist elements, and others.

Over the past few years, the world community has faced the problem of a new, updated type called information challenges, while information challenges are hidden in nature. According to many researchers, when analyzing the information challenges of hybrid war, it is appropriate to use the term "information war" as a component of hybrid war. The rapid development of information and communication technologies brings with it not only new opportunities, but also a number of threats that can destabilize people's lives, damage the mental patterns of individuals, society and the nation as a whole. One of such threats is information war [1].

With the beginning of a full-scale Russian invasion in 2022, the question and importance of the role of information war as one of the leading components of hybrid war is increasingly emerging.

Information war is defined as the systematic use of information resources to influence public opinion and create favorable conditions for achieving one's own political or military goals. Information war is an important component of hybrid war, especially in the context of Russian aggression. Its role in hybrid conflicts is extremely important and strategic, as it helps to create an unbalanced information picture, undermines stability and trust in society, and can have a significant impact on the outcome of the conflict. This war acts as one of the key components of hybrid war, which combines various forms of aggression and is used to achieve political, economic, and military goals [5].

The main goals of information war may vary depending on the specific situation and the goal of the aggressor. However, the main goals that are often pursued in information war are as follows:

1. Manipulation of public opinion. One of the key goals of information war is the manipulation of public opinion in order to change people's perceptions, attitudes, and behavior. This may involve the dissemination of fake news, disinformation, propaganda and manipulation of information in order to influence public beliefs and convictions.

2. Creating chaos and disorientation. Information war may aim to create chaos, panic and disorientation in a target society or country. By spreading disinformation, distorting facts and creating conflicts, it is possible to disrupt public stability and undermine trust in government.

3. Lowering the morale and psychological state of the enemy. Information war may aim to lower the morale and psychological state of the enemy, create panic and nervous tension. This may involve psychological disorientation, psychological pressure and the spread of threats in order to influence the decisions and behavior of the enemy.

4. Impact on the political situation. Information war can be aimed at influencing the political situation in the victim country or influencing the political decisions of external states. This may involve discrediting

political leaders, distorting information about political events, and creating a favorable political environment for the aggressor.

5. Threat to cybersecurity. In the modern world, information war is often accompanied by cyberattacks and hacking activities. One of the goals of information war can be to violate the cybersecurity of the victim country, break into information systems, steal confidential information, and create chaos in cyberspace [2].

Today, one of the main threats to Ukrainian statehood is the active phase of the information war waged against our country by the Russian Federation. The Russian Federation actively uses information and communication technologies to intimidate its own population, wage information war against Ukraine, and misinform the world community about certain events, in particular, about the armed confrontation in eastern Ukraine. Countering powerful Russian disinformation can only be done by creating an effective information security system aimed at overcoming threats and challenges in this area, ensuring the information development of society, in particular, the formation of an information space, which is the basis for socio-economic, political and cultural development [4].

So, it is worth noting that in the context of the war between Ukraine and Russia, the level of information war on the part of the Ukrainian side is significantly lower than that of the Russian side. However, Ukraine also uses information tools to influence public opinion and promote its goals, thereby successfully implementing both internal and external policies to counter Russian aggression. Summarizing the main methods of waging information war of our state, it is worth emphasizing the following once again:

- strengthening media presence – Ukraine has paid more attention to the media that support the Ukrainian position and disseminate truthful information about the conflict. Ukrainian media operating in conflict conditions are trying to convey their messages to the international community and the public;

- active use of social networks – Ukraine is actively using social networks to spread its position and cover the situation in areas affected by the conflict. Resources and groups are being created that disseminate news, facts and convince people of their rightness;

- international communication – Ukraine uses diplomatic channels, international organizations and cooperation with partners to disseminate information about Russian aggression and influence the formation of world opinion [6].

References:

1. Herashchenko, A. M., & Polishchuk, I. M. (2016). *Informatsiyna viyna: suchasni vyklyky ta zahrozy natsionalniy bezpetsi* [Information war: modern challenges and threats to national security]. Kyiv: Kondor, pp. 155 [in Ukrainian].
2. Yermak, O. M., & Shevchenko, S. M. (2017). *Informatsiyna viyna v konteksti gibrydnoyi viyny Rosiyi proty Ukrayiny* [Information war in the context of Russia's hybrid war against Ukraine]. Kyiv: Instytut natsionalnoyi bezpeky, pp. 12–21 [in Ukrainian].
3. V. Halipchak Information warfare as a component of hybrid warfare in the context of Russian aggression. *Bulletin of the Precarpathian University. Series: Political Science. Issue 15, 2023. P.26-32* [in Ukrainian].
4. Moroz, O. V. (2016). *Informatsiyna bezpeka derzhavy v umovakh gibrydnoyi viyny* [Information security of the state in conditions of hybrid war]. Kyiv: Natsionalna akademiya derzhavnoho upravlinnya pry Prezidentovi Ukrayiny [in Ukrainian].
5. Stepanenko, V. V., Kyrychenko, O. V., & Demchenko, V. S. (2015). *Gibrydna viyna: zahroza natsionalniy bezpetsi Ukrayiny* [Hybrid war: a threat to the national security of Ukraine]. Kyiv: Instytut natsionalnoyi bezpeky. P. 24–35 [in Ukrainian].
6. Chubarova, E., & Shadur, A. (2017). *Informatsiyna gibrydna viyna Rosiyi proty Ukrayiny: osoblyvosti ta naslidky* [Hybrid information war of Russia against Ukraine: features and consequences]. *Politolohichni chytannya*, no 1, pp. 202–207 [in Ukrainian].
7. Hoffman, F.G. (2011). *Hybrid War and Challenges*. Joint Force Quarterly.

Дулгерова О. М.,
викладач кафедри
соціальних і гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

Вороновська Л. Г.,
викладач кафедри
соціальних і гуманітарних дисциплін,
кандидат філософських наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВОЄННОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Воєнний інформаційний простір є невід’ємною складовою гібридної війни, де боротьба ведеться не лише за території, а й за свідомість населення, інтерпретацію подій та легітимацію насильства. Інформація перетворюється на стратегічну зброю, здатну впливати на моральний стан суспільства та хід бойових дій. Зарубіжна наукова спільнота, військові експерти, а саме Д. Кілкаллен [2], Д. Ласіка [3], Ф. Хоффман [1] ґрунтовно займалися проблематикою гібридних агресій, називаючи гібридну війну новим типом воєнного конфлікту, який все частіше буде застосовуватися у XXI столітті.

На початку XXI ст. Українська держава стала об’єктом гібридної війни, основою якої є застосування потужних маніпулятивних комунікаційних технологій. На сучасному етапі поняття «гібридна війна» почало все частіше зустрічатися в лексиконі політиків, науковців та й пересічних громадян.

На сучасному етапі розвитку політичної науки не снує однозначного підходу в дослідженні сутності гібридної війни. Головна проблема, насамперед, полягає в тому, що змінилася природа сучасної війни, мова йде про застосування нових технологій, стратегій та методів військових дій. Тобто, сучасний вимір війни має гібридний характер і відбувається на різних рівнях: у фізичному просторі – за територіальні, матеріальні та людські ресурси; в інформаційному просторі – за контроль над формуванням та просуванням інформаційних потоків; в соціально-психологічному просторі – боротьба за підтримку громадською думкою цінностей, настанов та наративів країни -агресора.

Останнім часом українське суспільство дуже тісно зіткнулося з пропагандистською російською машиною, вся дія якої спрямована на придушення свідомості в українців і росіян, обмеження прагнення до незалежності, самоповаги, бажання брати участь у побудові свого життя. Пропаганда відрізняється від звичайного інформування, перш за все, тим, що пропаганда містить у собі засоби і механізми маніпулювання свідомістю людини чи групи людей. А маніпулювання, у свою чергу, здійснюється приховано від свідомості людини, що значно ускладнює критичну оцінку інформації, яку отримує людина.

Початок 2014 року продемонстрував, що українське суспільство мало низький рівень інформаційної культури і а повній мірі сприйняло маніпулятивні технології гібридної агресії, на підтвердження даної тези стали процеси, що відбувалися в Східних та Південних областях України, де частина громадян сприйняли ідеї «руського мира», «мовного насильства», «бандеризації», які цілеспрямовано розповсюджувалися російськими ЗМІ в українському інформаційному просторі. Така діяльність передбачає руйнування і хаотизацію, які значно простіше реалізувати, аніж творіння та відновлення, на які зорієнтовані цивілізовані суспільства.

Під поняттям «маніпулювання» розуміють приховане управління свідомістю та поведінкою людей з метою примусити їх до дії (бездіяльності) всупереч власним інтересам. Маніпулювання здійснюється непомітно для тих, ким управляють; воно не тягне за собою безпосередніх жертв і крові, не потребує величезних матеріальних затрат.

На думку О. Гоймана, маніпулятивна інформація є деструктивною за своєю суттю, адже руйнує особистість, оскільки пропонує і нав’язує поєднання готових моделей із арсеналу масової культури. Ще однією неодмінною умовою вдалої маніпуляції є небажання реципієнтів мислити: більшість аудиторії бездумно і пасивно споживає величезний інформаційний потік, не витрачаючи на його аналіз ані інтелектуальних, ані духовних сил. До цього додається втрата людиною здатності до критичного мислення, хоча у даному випадку воно було б доречним і навіть необхідним [4].

Маніпулятивні технології у воєнному контексті спрямовані на прихований вплив на масову свідомість з метою зміни установок, емоцій та поведінки аудиторії без її усвідомленої згоди. Основною ознакою маніпуляції є асиметрія знання між суб'єктом впливу та реципієнтом інформації.

Ведення гібридної війни передбачає використання різноманітних маніпулятивних технологій у воєнному інформаційному просторі. До ключових маніпулятивних технологій належать: дезінформація та фейкові новини; підміна понять і смислів; емоційна поляризація («ми – вони»); демонізація противника та героїзація «своїх»; використання страху, тривоги й почуття небезпеки; нав'язування наративів через повторювані меседжі [5].

Соціальні мережі істотно посилюють маніпулятивний потенціал інформаційної війни завдяки швидкості поширення контенту, алгоритмічному підбору інформації та ефекту «інформаційних бульбашок». Користувачі часто стають не лише об'єктами, а й несвідомими ретрансляторами маніпулятивних повідомлень.

Маніпуляції спираються на когнітивні викривлення, зокрема ефект підтвердження власних переконань, емоційне зараження, стереотипізацію та зниження критичного мислення в умовах стресу й війни. Воєнний контекст підсилює вразливість суспільства до інформаційних впливів. В інтернеті існує чимало інформації, розрахованої на людей без критичного мислення, яка викликає у них паніку. Один із поширених прийомів – «очевидці подій». Його часто використовують росіяни, вкладаючи завідомо неправдиві факти в уста колаборантів або осіб, які прагнуть заробити на цьому. Скажімо, розповсюдженим маніпулятивним прийомом у росіян є повторення однієї й тієї ж інформації, що з часом осідає в людській пам'яті. Ще один прийом – «переписування історії», який російські пропагандисти широко використовують вже багато років.

Маніпулятивні технології використовуються для створення та закріплення воєнних наративів, які пояснюють причини війни, виправдовують агресію або делегітимізують опір. Такі наративи формують довготривалу картину реальності, що впливає на колективну пам'ять і ідентичність. Якщо щоденно, наполегливо і послідовно повторювати, що США та Захід проводять колоніальну політику, розв'язують війни, «напали на Росію в Україні», то з великою долею вірогідності достатня кількість споживачів такого контенту в нього повірить.

Маніпуляції у воєнному інформаційному просторі призводять до зростання суспільної напруги, недовіри до інституцій, радикалізації поглядів та фрагментації суспільства. Водночас вони можуть використовуватися і для мобілізації населення та підтримки бойового духу [6].

Ефективна протидія маніпуляціям передбачає розвиток медіаграмотності, критичного мислення, прозорої комунікації держави та відповідальної роботи медіа.

Аналіз маніпулятивних технологій у воєнному інформаційному просторі є необхідним для розуміння сучасних форм війни та розробки стратегій інформаційної безпеки. Усвідомлення механізмів маніпуляції підвищує здатність суспільства до самозахисту в умовах тривалого конфлікту.

Джерела:

1. Hoffman F. G., 2009, Hybrid vs. compound [online] Доступно: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>
2. Kilcullen D. Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerrilla [online] Доступно: http://www.dtic.mil/UrbanGuerrilla/dp/0199737509#reader_0199737509
3. Lasica D. T., 2009, Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory, monograph [online] Доступно: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA513663> 316. Mattis J. N., 2005, Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars US Naval Institute Proceedings Magazine, November, Vol. 132/11/1, 233, p. 18
4. Гойман О.О. Маніпулювання масовою свідомістю в умовах сучасної гібридної війни, Грані, № 1, С. 50–56.
5. Комарчук О. О. Основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «гібридна війна». Ціннісний вимір політичної діяльності: збірник наукових праць. Херсон. С. 50–53.
6. Христенко В. Є. Маніпулювання свідомістю в умовах гібридної війни: психологічний аспект. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології : монографія / за заг. ред. В.П. Садкового, О.В. Тімченка; НУЦЗУ. Х., 2017. 512 с.

Дурач В. М.,
начальник кафедри
управління повсякденною діяльністю підрозділів
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Ніколайчук Л. Г.,
доцент кафедри
управління повсякденною діяльністю підрозділів,
кандидат технічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах сучасних викликів, зокрема воєнних конфліктів, для України, яка перебуває у стані збройної агресії, розгляд правових аспектів прав людини є не лише теоретично важливим, а й практично необхідним для забезпечення верховенства права, демократичного розвитку та дотримання міжнародних зобов'язань.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) регулює ведення бойових дій та захист осіб у ситуаціях збройних конфліктів, а право прав людини захищає особу від протиправного чи деспотичного використання владних повноважень органами держави [1, с. 31].

Згідно Загальної декларації прав людини, основні права, свободи – це певні можливості, які необхідні для існування та розвитку людини в конкретних історичних умовах, що об'єктивно визначається досягненнями певного рівня цивілізації (економічний, соціальний, духовний розвиток людства) і повинні бути законними і рівними для всіх людей.

Залежно від різних підстав (критеріїв поділу) виділяються наступні види класифікації прав і свобод:

- природні і позитивні;
- права людини і права громадянина;
- особистісні, політичні, соціально-економічні, трудові права, права в сфері культури і освіти.

Природні права – це такі, які належать людині від народження і невід'ємні від людського життя. Наприклад, це право на життя, свободу, гідність, особисту недоторканність і ін. Теорія природного права виникла в Голландії у XVIII столітті та значно вплинула на регулювання природних прав у сучасних конституціях.

Позитивні права – ті права, які виникають через їх закріплення в конституції і інших правових актах, тобто, похідні від держави.

Права людини – це такі права, які не залежать від громадянства і належать всім без винятку людям, що проживають в державі. В основному це особистісні, природні права.

Особистісні права – такі, які характеризують статус людини як соціально-біологічної істоти. Типові особистісні права (вони найчастіше і природні): право на життя; право на свободу; право на гідність; право на особисту недоторканність; рівність всіх перед законом; право на недоторканність приватного життя; рівність чоловіка і жінки; право на недоторканність житла; право на свободу пересування; свобода думки, совісті, висловів.

Політичні права характеризують людину як громадянина, як учасника політичного життя. Найважливіші з них наступні: право обирати (активне виборче право); право бути обраним (пасивне виборче право); право брати участь в управлінні державою; право на рівний доступ до державної служби; право на об'єднання; право на проведення мітингів і демонстрацій і т.д.

Економічні права визнаються за людиною як учасником економічного життя: право власності (у тому числі приватної); право на здійснення підприємницької діяльності; інші права.

Соціальні права закріплюють певні форми підтримки людини з боку держави і суспільства. Найпоширеніші з них: право на матеріальну допомогу з боку держави у старості, по хворобі, у разі інвалідності, безробіття; право вагітних жінок на особливу охорону праці; права матері; право молоді, студентів на підтримку з боку держави; право на безкоштовну медичну допомогу.

Трудові права мають на меті дати людині певні гарантії як учаснику трудових відносин. Це наступні права: право на 8-годинний робочий день; право на оплату, що забезпечує необхідний життєвий рівень; право на вихідні і відпустку; право на захист від необґрунтованого звільнення; право на створення і діяльність профспілок [2; 3, с. 163].

МГП та право прав людини мають «спільне ядро невід'ємних прав і загальну мету – захист життя та гідності людини» та взаємно доповнюють одне одного: забороняють катування та нелюдське ставлення, а також таке, що принижує людську гідність, поводження й надають гарантії справедливого судового розгляду будь-якій особі, яку звинувачують у вчиненні злочину.

Універсальне право прав людини захищає всіх людей від «свавільного» позбавлення життя, у такий спосіб припускаючи, що однакові стандарти застосовуються до осіб, незалежно від їхнього статусу в межах МГП. Наприклад, інтернування громадянина або військовополоненого державою, що є стороною збройного конфлікту, визнається незаконним затриманням, що заборонено відповідно до права прав людини, слід визначати відповідно до Третьої та Четвертої Женевської конвенцій [2; 1, с. 33].

Після завершення Другої світової війни, 24.10.1945 року було створено глобальну міжнародну організацію для забезпечення системи колективної безпеки – Організації Об'єднаних Націй (ООН). У червні 1945 року було підписано Статут ООН, перша стаття якого оголосила здійснення міжнародного співробітництва «у заохоченні та розвитку поваги до прав людини» однією з цілей організації. ООН з поміж інших завдань зосередила свою роботу саме на розвитку ідей щодо захисту прав людини. Таким чином, результатом цієї діяльності стала низка міжнародних договорів, наприклад, основні з них: загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Це документ, у якому держави пообіцяли одна одній забезпечити громадянські права і свободи, рівність усіх перед законом, особисту недоторканість, свободу совісті та віросповідання. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (скорочено Європейська Конвенція з прав людини (ЄКПЛ)) 1950 р. Конвенція про запобігання і покарання за злочини геноциду (прийнятий 1948 і набув чинності в 1951 році). Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року (та два Факультативні протоколи до них). Віденська декларація і Програма дій, прийнята 25 червня 1993 року на Всесвітній конференції з прав людини (першій конференції з прав людини після завершення Холодної війни). Україна є стороною практично всіх багатосторонніх конвенцій ООН в галузі прав людини. Конституція України та інше законодавство нашої держави зорієнтовані на міжнародно-правові стандарти [4, с. 18].

Отже, на даний момент МГП не передбачено практично жодного механізму відповідальності за грубі порушення норм права державами та інших міжнародних угруповань. Враховуючи сучасні реалії, зокрема триваючу з 2014 року гібриду війну, яку розпочала росія проти України, а також агресію та повномасштабні військові дії в Україні з 22.02.2022 року, під час яких росія, будучи членом Ради Безпеки ООН, постійно грубо порушує гуманітарне право у всіх його проявах, вчиняючи зокрема військове насильство стосовно військовополонених та цивільного населення, міжнародній спільності слід невідкладно розробити нові дієві міжнародно-правові механізми щодо подальшого недопущення таких порушень МГП будь-якою державою світу та покарання щодо держав, які грубо порушують міжнародні гуманітарні Конвенції та принципи ведення воєн (санкції, обмеження, тощо), а також механізм їх застосування. З цією метою також доцільно було б зокрема модернізувати повноваження, порядок прийняття рішень ООН та Радою Безпеки ООН, порядок діяльності та повноваження Міжнародного кримінального суду при ООН, тощо. Також, ймовірно, необхідно було б утворити нові міжнародні безпекові та гуманітарні понаддержавні структури з відповідними делегованими повноваженнями.

Джерела:

1. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. Під редакцією Нільса Мельцера та координатора Етьєн Кюстер. Київ: Видавництво Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ), 2020. 396 с.
2. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.
3. Дурач В. М., Стукаліна Н. Т. Основи військового законодавства та міжнародне гуманітарне право: Курс лекцій. Львів: АСВ, 2013. 308с.
4. Основні положення Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. Київ: МКЧХ, 2023. 86 с.

Дурач В. М.,
начальник кафедри
управління повсякденною діяльністю підрозділів
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Ткачук П. В.,
заступник начальника кафедри
управління повсякденною діяльністю підрозділів
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВИХ ІЗ БОЙОВИМИ ТРАВМАМИ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

Збройна агресія російської федерації проти України поставила перед Збройними Силами нові виклики. Військовослужбовці перебувають під постійним впливом бойового стресу, ризику поранення, загрози життю та смерті. У цих умовах не лише фізична підготовка та бойова майстерність є критично важливими для успіху ведення бойових дій, а й психологічна стійкість, моральний стан і здатність адаптуватися до різного роду стресових ситуацій.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є одним із найсерйозніших наслідків участі у бойових діях. Симптоми ПТСР включають тривожність, депресію, порушення сну, дратівливість та соціальну ізоляцію. Без своєчасної психологічної та соціальної підтримки ці стани можуть призвести до зниження бойової ефективності, погіршення фізичного та психічного здоров'я, а в довгостроковій перспективі – до соціальної дезадаптації демобілізованих військових.

У цих умовах важливу роль відіграють психологи військових частин, соціальні служби та військові капелани [1], які забезпечують комплексну підтримку, реабілітацію та адаптацію особового складу, а також сприяють відновленню бойового духу і моральних цінностей.

Діагностика психологічного стану військових є основним етапом роботи психологів і соціальних служб. Вона дозволяє виявити наявність психологічних травм, рівень стресу, емоційну нестійкість та симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Своєчасна оцінка стану допомагає правильно організувати реабілітацію, запобігти серйозним психологічним проблемам і підтримати бойову ефективність військових.

Основні завдання діагностики включають виявлення симптомів ПТСР і бойового стресу, оцінку здатності військовослужбовця швидко відновлюватися після стресових ситуацій, визначення ризику соціальної дезадаптації та підготовку персоналізованих програм підтримки. Для цього психологи використовують кілька методів. По-перше, застосовують психологічні тести та опитувальники для оцінки рівня тривожності, депресії та ПТСР. По-друге, проводять бесіди з військовими, щоб зрозуміти їхні переживання і реакції на бойовий досвід. По-третє, психологи спостерігають за поведінкою військових під час повсякденного життя, тренувань і навчань, що допомагає помітити ознаки емоційної нестійкості. Також важливою є співпраця з командирами та медичним персоналом, щоб отримати повну картину стану військового.

Своєчасна діагностика дозволяє запобігти розвитку тяжких психічних розладів, знизити ризик морального вигорання, забезпечити ефективну соціальну адаптацію поранених і демобілізованих військових, а також підтримати бойовий дух і моральну стійкість підрозділів.

Індивідуальна та групова психокорекція є важливим напрямом роботи психологів із військовими, які пережили бойові травми або мають симптоми ПТСР.

Індивідуальні консультації допомагають військовослужбовцям опрацювати свої страхи, негативні емоції та травматичний досвід. Під час таких зустрічей психологи уважно вислуховують бійців, допомагають зрозуміти власні реакції на стресові ситуації та знайти способи контролювати емоції. Цей процес сприяє зниженню внутрішнього напруження, страху та почуття безпорадності, що виникають після бойових дій.

Групові заняття проводяться для відновлення соціальної взаємодії та почуття підтримки серед товаришів по службі. У групах військові можуть обмінюватися досвідом, ділитися переживаннями та відчуттями, бачити, що вони не самотні у своїх труднощах. Це допомагає відновити відчуття колективної єдності, зміцнити моральний дух і підтримати бойову згуртованість підрозділів.

Також психологи проводять тренінги зі стрес-менеджменту та саморегуляції [2], на яких військові вчать керувати емоціями, долати тривогу, контролювати фізіологічні реакції на стрес і швидко відновлюватися після складних ситуацій.

Всі ці заходи разом дозволяють військовим відновити впевненість у власних силах, підвищити адаптивність до умов служби, покращити взаємодію з командою та бути більш ефективними у виконанні функцій під час бойових завдань та в мирний час.

Профілактика посттравматичного стресового розладу (ПТСР) є важливим напрямом роботи психологів та соціальних служб у військових підрозділах. Вона спрямована на те, щоб запобігти появі важких психологічних проблем у військовослужбовців і підвищити їхню стійкість до бойового стресу.

Одним із основних заходів є навчання методам релаксації та контролю емоцій у бойових умовах. Військові вчать технікам глибокого дихання, медитації, саморегуляції та швидкого відновлення після стресових ситуацій. Це допомагає знизити рівень тривожності, контролювати страх і паніку, підтримувати ясність мислення навіть у складних умовах бойових дій.

Не менш важливим є розвиток навичок взаємопідтримки та командної взаємодії. Військові вчать спілкуватися відкрито, надавати підтримку побратимам по службі та приймати допомогу від інших. Така взаємодія зміцнює моральний дух, підвищує згуртованість підрозділу і допомагає краще справлятися зі стресовими ситуаціями.

Ще одним важливим аспектом є регулярне психологічне супроводження під час ротацій та відпочинку. Психологи працюють із військовими не тільки під час бойових дій, а й у періоди відпочинку або ротацій, щоб вчасно виявляти ознаки стресу, коригувати негативні емоції та зміцнювати психоемоційну стійкість.

Завдяки таким профілактичним заходам військові можуть ефективніше долати стрес, підтримувати бойовий дух, зберігати моральну стійкість і підвищувати свою готовність до виконання службових завдань. Це допомагає не тільки захистити психологічне здоров'я окремих воїнів, а й зміцнює бойову ефективність підрозділів у цілому.

Одним із головних напрямів роботи є сприяння адаптації до цивільного життя. Після служби або тривалих бойових дій військові часто стикаються з труднощами повернення до мирного життя. Соціальні служби допомагають у працевлаштуванні, підготовці до навчання, соціальній інтеграції та адаптації до побутових умов. Вони надають консультації та підтримку, щоб демобілізовані військові змогли успішно повернутися до нормального життя.

Ще одним важливим напрямом є підтримка родин поранених та загиблих військових. Соціальні працівники допомагають родинам подолати емоційне напруження, справитися з горем і стресом, пов'язаним із втратою або травмами близьких. Вони проводять індивідуальні консультації, групові зустрічі та надають практичну допомогу, щоб родини відчували підтримку та могли зберегти внутрішню стабільність.

Також соціальні служби та волонтерські організації організовують гуманітарну допомогу, реабілітаційні та соціальні програми, які спрямовані на відновлення фізичного та морального стану військових. Це можуть бути спортивні та оздоровчі заходи, психологічні тренінги, культурні програми, матеріальна підтримка та медичне забезпечення.

Завдяки такій діяльності військові та їхні родини отримують комплексну допомогу, яка забезпечує не лише психологічне і фізичне відновлення, а й підтримку довіри до держави, зміцнює соціальну стійкість суспільства та сприяє формуванню єдності та взаємопідтримки в умовах війни.

Дуже важливою зараз є тісна взаємодія між психологами та військовими капеланами для надання комплексної допомоги військовослужбовцям, які зазнали бойових травм або пережили сильний стрес. Об'єднання духовної та психологічної підтримки дозволяє військовим швидше відновлюватися, зменшувати наслідки психологічних травм і підтримувати моральний стан.

Капелани надають духовну і моральну підтримку, допомагають військовим знайти внутрішню опору, зберегти віру у власні сили та справедливість своєї справи. Вони проводять бесіди, молитви, богослужіння, зустрічі та індивідуальні консультації, що допомагають знизити внутрішній страх, тривогу та емоційне напруження. Психологи працюють над опрацюванням травматичного досвіду, допомагають військовим розуміти та контролювати свої емоції, страхи, агресію і тривожність.

Спільна робота психологів і капеланів сприяє підвищенню згуртованості підрозділів, оскільки військові бачать підтримку як з боку фахівців-психологів, так і духовних наставників. Це допомагає стабілізувати моральний клімат у колективі, знизити конфлікти, підвищити взаємну довіру та відновити бойовий дух. Завдяки такому комплексному підходу військові швидше адаптуються до бойових умов, легше долають наслідки стресу.

Джерела:

1. Про Службу військового капеланства; Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX: станом на 04 трав.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20> (дата звернення: 14.01.2026).

2. Курс «Практичні навички подолання стресу». URL: <https://hromada.academy/courses/praktichni-navichki-podolannya-stresu> (дата звернення: 17.01.2026).

Євпак С. В.,
старший науковий співробітник навчально-наукової
лабораторії екстремальної та кризової психології
(Національний університет
цивільного захисту України)

Платонов В. М.,
науковий співробітник навчально-наукової
лабораторії екстремальної та кризової психології,
доктор філософії з психології
(Національний університет
цивільного захисту України)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІЯЛЬНОСТІ ВОДОЛАЗІВ-САПЕРІВ ДСНС УКРАЇНИ

Психологічний супровід діяльності є важливою складовою процесу підготовки фахівців до виконання діяльності як у звичайних, так і в несприятливих умовах. Основними завданнями психологічного забезпечення є психологічна підготовка до виконуваної діяльності, згуртованість колективу, а також підтримка індивідуальної ефективності під час виконання робіт. Досягається це через проведення психологічних тренінгів із різною метою, психоедукації, відновлення, роботи з негативними психічними станами, налагодження взаємодії та опрацювання конфліктних ситуацій у групі або сформованому підрозділі.

Дослідженням психологічного супроводу діяльності водолазів, які поєднують підводну роботу із діяльністю з розмінування є малодослідженою через низку об'єктивних факторів таких як: незначна кількість самих підрозділів та невелика чисельність особового складу; значна частка фахівців поєднують одразу декілька спеціальностей для відповідності профілю діяльності. Якщо за період до військової агресії РФ проти України професії фахівців з підводного розмінування мали невелику кількість фахівців в розрахунках, то після широкомасштабного вторгнення проблема очищення від мінного забруднення акваторій набула більшої актуальності, що вплинуло на розширення штатної чисельності водолазів-саперів у відомчих службах та ін.

Науковий фундамент вивчення проблеми психологічного супроводу діяльності відображається в роботах сучасних українських науковців – психологів О. І. Бондарчука, Л. М. Карамушки, О. М. Кокуна, О. В. Креденцер, В. Г. Панка, В. В. Рибалки, О. В. Тімченко [6].

Однак проблема психологічного супроводу фахівців з розмінування залишалась мало розробленою, а наявні роботи О.В. Недвиги, В.І. Мозгового, А.В. Булайтіса, Д.В. Здебського та ін., охоплюють дослідження особливостей діяльності фахівців з розмінування Збройних Сил України та піротехніків ДСНС України, але психологічні особливості діяльності саме водолазів-саперів практично не висвітлювалися в наявних наукових доробках [2, 4].

Окремо, слід відзначити, що в роботах технічного спрямування авторів І. І. Соловйова та В. М. Стрільця неодноразово вказувалася проблематика людського фактору, як одного з чинників, який впливає на тривалість виконання водозаходів робіт та часу розходу повітря [7].

Для вибору коректних методів психологічного супроводу варто відштовхуватись від особливостей виконуваної діяльності та самої професії. Неодноразово такі висновки в своїх роботах приводить О. В. Недвига, що для коректного підбору заходів психологічного супроводу фахівців-саперів потрібно визначити саму специфіку професії, яка базується не лише на основних виконуваних завданнях, а й описі професії, професійному відборі в контексті вимог, які висувуються до кандидатів, особливостями робіт та еволюції самої професії [5].

Не менш важливим є визначення специфічних особливостей діяльності фахівців з розмінування, а саме – виникнення помилкових дій під час виконання робіт. В наукових доробках А. В. Булайтіса визначається вплив чинників на виникнення помилкових дій в діяльності піротехніків ДСНС України [1]. На думку автора, для того, щоб мінімізувати наявність помилкових дій, окрім додаткових навчань та відпрацювання професійних навичок, важливою є психологічна складова, що представлена програмою поглибленої психологічної підготовки. Виникнення помилкових дій представлено у вигляді переліку індивідуально-психологічних чинників, які безпосередньо впливають на прийняття рішень, дотримання алгоритмів роботи при виконанні завдання та готовності працювати із дотриманням чітких інструкцій, саме в визначеному аспекті актуальним є психоедукація та їх психопрофілактика.

Наявні напрацювання щодо діяльності водолазів ДСНС України широко представлені в роботі Д. В. Лебєдева в аспекті визначення психологічних детермінант помилкових дій та причин їх виникнення, а також індивідуально-психологічних особливостей особистості та переліку професійно-важливих якостей водолаза [3].

З наведених досліджень доцільно визначити, що діяльність водолазів-саперів варто розглядати в розрізі діяльності піротехніка (фахівця з розмінування) та виконання робіт під водою. Виконання цієї діяльності потребує від фахівця значних фізичних можливостей, високих медичних показників, високих психологічних оцінок, які в комплексі утворюють стійку особистість фахівця, що дозволяє ефективно та тривало виконувати завдання із розмінування.

В аспекті психологічного супроводу діяльності водолазів-саперів ДСНС України важливо виділити їх професійно-психологічні якості, визначити основні стрес-фактори, тривале переживання яких веде до пригнічення адаптаційних можливостей, що в подальшому буде негативно відображатись на ефективності їх діяльності. Дослідження психологічних факторів на теоретичному рівні дозволить сформувати цілісне уявлення про формування комплексу заходів, які доцільно застосувати в процесі психологічного супроводу на різних етапах діяльності водолазів-саперів.

Враховуючи, що сьогодні очищення акваторій України від вибухонебезпечних предметів є однією з першочергових задач у забезпеченні безпекової ситуації, то навантаження на водолазів-саперів буде тільки збільшуватись, що додатково підтверджує актуальність потреби в психологічному супроводі діяльності фахівців.

Таким чином, для створення комплексу заходів з психологічного супроводу діяльності водолазів-саперів ДСНС України є доцільним проведення поглибленого опису діяльності, опису професійно-психологічних якостей та психологічних аспектів діяльності, а саме – визначення стрес-факторів, професійних страхів, несприятливих ситуацій та тих чинників, що психологічно підтримують фахівця. Тому комплексний опис цих факторів на теоретичному рівні дозволить узагальнити перелік основних чинників, які впливають на психологічному рівні на діяльність водолазів-саперів. Отримані результати дозволять визначити проблемні зони, які потребуватимуть окремих досліджень для більш комплексної оцінки, а в кінцевій меті результати дозволять створити комплексну програму з психологічного супроводу діяльності, починаючи зі вступу до професії до завершення служби в підрозділі.

Джерела:

1. Булайтіс А. Психологічні особливості стрес-факторів професійної діяльності працівників піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Проблеми екстремальної та кризової психології. Харків. НУЦЗУ, 2023. Вип. 1(5). С. 5–17. <https://doi.org/10.52363/dcpp-2023.1.1>
2. Здебський Д. В. Психологічний відбір та супровід водолазів військових та правоохоронних формувань. Національна безпека України: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : шоста Всеукраїнська курсантсько-студентська наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 трав. 2020 р. / Військова академія м. Одеса, 2020. С. 182–183.
3. Лебєдев Д. В. Соціально-психологічні детермінанти помилкових дій у професійній діяльності фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : дис. канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2008. 297 с.
4. Мозговий В. І. Вивчення структурної організації особистості військовослужбовців-саперів та їх психологічний супровід. Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 2. С. 207–211.
5. Недвига О. В. Психологічний супровід військовослужбовців-саперів під час виконання бойового завдання. Вісник Національного університету оборони України. 2016. Вип. 1(47). С. 100–107.
6. Perih I. M., Vyshnovskiy V. V. PROFESSIONAL ACTIVITY: PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN MODERN CONDITIONS. *Habitus*. 2025. Vol. 2, no. 69. P. 106–110. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.69.2.20>
7. Соловйов І.І., Стецюк Є.І., Стрілець В.М. Закономірності розходу повітря під час підводного розмінування водних акваторій. *Problems of Emergency Situations*. 2020. № 2(32). С. 132–144.

ВІЙСЬКОВЕ КАПЕЛАНСТВО В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Війна росії супроти України поставила невідкладне завдання реформувати Українську Армію відповідно до сучасних потреб захисту національних інтересів України, зокрема її суверенітету й територіальної цілісності. Реформування ЗСУ вимагає не лише кардинальних змін військового управління, упровадження стандартів НАТО для озброєння, але й формування ефективних систем бойової психологічної та гуманітарної підготовки українських воїнів, а також морально-психологічної підтримки їхніх сімей [1].

Військовослужбовці повинні справлятися з постійною загрозою смерті, вбивства інших комбатантів, свідків та втрати бойових товаришів, зловживань та воєнних злочинів, втрати звичних речей повсякденного життя та розлуки з близькими, серед інших викликів. Всі ці стреси та страждання, що виникають унаслідок цього, впливають на психічне здоров'я та благополуччя військовослужбовців та ветеранів. Однак негативний екзистенційний, етично-моральний, соціальний та реляційний вплив війни на здоров'я не можна обмежувати суто медичною точкою зору. Навпаки, розпад повсякденної реальності мирного суспільства на війні, який відображається в розпаді соціально-культурного «я», виходить далеко за рамки рішень, які медицина пропонує для проблем зі здоров'ям. Цей тип виклику, мабуть, найкраще підійде за допомогою широкого кластера, який охоплює питання, адаптовані до соціальних, культурних, етичних, моральних аспектів «я», та того, що означає бути людиною [2].

Питання про правовий стан і правову природу військових капеланів у Збройних силах України є одним із складних у науковому напрямі, що досліджує правове регулювання відносин між державою та релігійними організаціями. Інститут капеланів дуже важливий для забезпечення безпеки країни в умовах повномасштабної війни та збереження і зміцнення духовної ідентичності нації, зміцнення духовно-моральної основи суспільства, чому сприяє інститут капеланів; наявністю досить великого та різноманітного позитивного досвіду правового регулювання та функціонування інституту військових капеланів у країнах НАТО.

Унікальність правового значення інституту військових капеланів як важливої гарантії конституційної свободи віросповідання військовослужбовців Збройних сил України обумовлена тим, що в умовах детермінованих державою заборон на укомплектування особовим складом військових підрозділів за релігійною ознакою та на створення та функціонування релігійного організаційно-процесуального впорядкування правомірних методів і умов доступу військовослужбовців до реалізації релігійних прав без шкоди інтересам військової служби і утримання держави від втручання у особисте життя військовослужбовців.

Військовий капелан – особа, яка в установленому цим Законом порядку отримала мандат на право здійснення військової капеланської діяльності, уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу (виключно на посадах Служби військового капеланства) та здійснює військову капеланську діяльність у підрозділах Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України на підставах та в порядку, передбачених Законом «Про Службу військового капеланства» [3].

Правотворець відніс норми присвячених безпосередньо капеланам на рівень профільного законодавства закріпив ключові утворюючі систему конституційно-правові гарантії інституту військового капеланства – загальні гарантії свободи віросповідання та гарантії рівності відповідно до статті 35 Конституції України [4].

Призов за мобілізацією або контрактне зарахування на військову службу військовослужбовця по суті вириває його з релігійного оточення, об'єктивно позбавляючи можливостей реалізації свободи віросповідання. Цю проблему покликаний вирішувати інститут капеланства, який є правовим механізмом компенсації об'єктивно вимушених обмежень свободи віросповідання.

Військові капелани обтяжуються суттєвою специфікою військової служби і поміщаються в обмежувально-впорядкований їхній власний правовий стан контекст юридичного простору військової служби та специфіки військового підрозділу.

Складне врегулювання правового стану, функціонально-цільове навантаження, організація та функціонування військових капеланів, нормативне впорядкованості діяльності у Збройних силах України відображає високу складність суспільних відносин у цій сфері, їхнє високе правове значення для конституційно-гарантованої реалізації свободи.

З правової точки зору, військові капелани у Збройних силах України виконують функції:

- забезпечення участі військовослужбовців в індивідуально або колективно проведених богослужіннях, інших релігійних обрядах та церемоніях;
- підтримка та забезпечення функціонування будівель релігійного призначення, розташованих на територіях військових частин, забезпечення можливості використання військовослужбовцями;
- надання безкоштовної кваліфікованої юридичної допомоги, яка вільно обирається військовослужбовцем з-поміж інших видів такої допомоги,
- у частині питань, врегульованих внутрішніми нормами релігійних організацій та пов'язаних з практичними життєвими питаннями колективного та одноосібного сповідання релігійної віри, відправлення богослужінь і інших релігійних обрядів та участі у таких та у релігійному житті;
- надання форми кваліфікованої психологічної допомоги;
- надання психологічної допомоги в частині превенції правопорушень, проте виключно в частині духовно-морального виховання військовослужбовців і проведення з ними профілактичних бесід, їх соціальної адаптації, без репресивної та інформаційної складових, враховуючи, що державі заборонено покладати на релігійні об'єднання відповідні функції, а релігійним організаціям заборонено приймати такі функції;
- втіха військовослужбовців у зв'язку зі загибеллю бойових товаришів;
- специфічна форма медико-психологічної допомоги тяжко пораненим та скаліченим військовослужбовцям аналог і форма паліативної допомоги;
- реалізація серед військовослужбовців, що підтримуються державою суспільно значимих культурно-просвітницьких програм і заходів;
- участь у здійсненні патріотичного виховання військовослужбовців у контексті державної політики національної пам'яті Українського народу [5].

Військовий капелан поставлений в умови складної субординації, що характеризується одночасною убудованістю до військової ієрархії та в ієрархію церковно-священницьку, тобто подвійним службовим підпорядкуванням військового капелана. Такий статус є невід'ємним елементом конституційно-правової природи інституту військового капеланства, що забезпечує реальні умови для реалізації телеологічної модальності військових капеланів та характеризується: істотними винятками для втручання держави у виключно внутрішні питання релігійної організації, в частині того коли, в яких умовах та в якому порядку проводити релігійні служби, обряди та церемонії, одноосібні та колективні в обсязі віруючих; коли, на яких умовах та в якому порядку допускати релігійного служителя до військовослужбовців; на яких умовах і в якому порядку допускати релігійного служителя до призначення на посаду релігійного служителя; суттєвими винятками для втручання релігійних організацій у справи держави, в частині того: коли, в яких умовах та в якому порядку зажадати доступ до військовослужбовців; коли, за яких умов і у порядку втручатися у виховний процес, спрямований впливом на військовослужбовців.

Джерела:

1. Здіорук С. Розвиток служби військових капеланів в Україні: за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Підготовка сучасних військових капеланів: виклики, партнерство, перспективи». Evolution of the Military Chaplaincy Service in Ukraine. 6 жовтня 2025 року. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2025. 5 с. <https://niss.gov.ua/en/doslidzhennya/socialna-politika/evolution-military-chaplaincy-service-ukraine>
2. Jan Grimell. Understanding Ukrainian military chaplains as defenders of the human soul. Front Sociol. 2025 Mar 12. Doi: 10.3389/fsoc.2025.1559023
3. Про Службу військового капеланства: Закон України від 30.11.2021 р. № 1915-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1915-20>
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 р. № 4579-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4579-20>

Єфімов Г. В.,
провідний науковий співробітник,
кандидат наук з державного управління
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Скиданенко В. В.,
старший науковий співробітник
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

КОНФЕСІЙНА ВІЙНА ЯК СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

“Хочу подякувати вам за те, що ви з українським народом, підтримуєте людей, молитесь за всіх нас”.
Президент України, Верховний Головнокомандувач
Збройних Сил України Володимир Зеленський у зверненні
до Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій
Замість прологу

Український дипломат і правник Володимир Василенко ще 2018 році під час промови на Європейському безпековому форумі окреслив термін, мету і складові поняття «гуманітарна агресія» стосовно політики, дипломатичної та ідеологічної практики путінської росії проти України.

«Мета гуманітарної агресії – знищення національної ідентичності населення і знищення її остаточно. Країна може зазнати поразки внаслідок збройної агресії, але вона неодмінно звільниться і відновиться, якщо буде збережено її ідентичність. Однак, якщо країна втрачає свою ідентичність, вона ніколи не відновиться і ніколи не стане знову незалежною державою».

Серед складових такої агресії: мовно-культурної війни, терору проти української історичної пам'яті, конфесійна війна вбачається однією з основних.

Відновлення незалежності в Україні на початку 90-х років ХХ століття спричинило зміни у релігійному ландшафті. Вже тоді одним з найбільш помітних релігійних конфліктів означився спротив Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) намаганням Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) зберегти свій вплив на населення пострадянського простору.

Хоча конфесійна війна в Україні в 1990-х роках не була відкритим збройним конфліктом, релігійні суперечки та боротьба за вплив між різними церквами стали частиною політичної боротьби за національну ідентичність України і, за роки новітньої історії України, набували все більшої ваги.

З початком війни за Незалежність України у 2014 році, після здобуття Синодального та Патріаршого Томосу про автокефалію Православної Церкви України у 2018 році, сьогодні, серед ідеологічних цілей широкомасштабної збройної агресії рф 2022 року, простежується конфесійний вектор, як елемент руйнування духовності та національної ідентичності українського суспільства.

Тобто, конфесійна війна, як складова гуманітарної агресії рф проти України вбачається частиною більш широкої стратегії росії – відновлення своєї гегемонії у Східній Європі і запобігання подальшому розриву з Україною. Так війна формує низку викликів українській державності та загроз національній ідентичності. Найбільш тривожними з них вбачаються наступні:

- небезпека асиміляції, тобто, спроби держави-агресора асимілювати українців через культурні, мовні та політичні впливи;

- ресурсна обмеженість, тобто, обмеженість наповнення та відновлення гуманітарних ресурсів держави, недостатність міжнародної підтримки цього напрямку в умовах війни;

- дезінформація, як усталений фон пропагандистської війни, суцільний обман і маніпуляція з боку ворога, спрямовані на підризу довіри до державних інституцій, духовних засад, референтних осіб суспільства.

В свою чергу, як багатогранне явище і складова гуманітарної експансії рф конфесійне протидію передбачає застосування цілого комплексу засобів протидії. Базовою платформою такого комплексу теоретичних засад і практичних заходів Сил безпеки і оборони України, інших державних, громадських інституцій та їх інструментів вбачається гуманітарний опір, як обов'язковий компонент системи національного опору і захисту Вітчизни.

В цьому сенсі гуманітарний опір вбачається як активна відповідь намаганням ворожої пропаганди знищити національну ідентичність народу України. Серед його ключових елементів наступні.

Збереження і посилення національної ідентичності, як важливого аспекту протидії конфесійній війні. В умовах збройного та інформаційного протистояння, коли культурні, релігійні та інші гуманітарні складові вплетені у військові дії, формування сильної національної ідентичності стає основою захисту національних цінностей та незалежності.

Посилення національної свідомості через освіту і медіа. Освіта, культура та медіа-ресурси покликані активно формувати у населення розуміння власної гідності та відмінності від російських імперських прагнень. Серед важливих складових – створення і підтримка активної, наступальної тактики медійного компоненту, інтернет-платформ, авторитетних спікерів, аргументоване доведення і підтримка державної політики протидії агресії у гуманітарній сфері.

Захист культурної спадщини. В умовах війни, коли росія намагається знищити або знецінити українську культуру, важливе значення має активне збереження і захист пам'яток, національних свят, традиційних ремесел, музики та літератури.

Важливими інструментами самоідентифікації, поряд з національними символами – Державним Гербом, Державним Прапором, Державним Гімном, є релігійні символи, які співвідносяться з історією України і не підпадають під російські впливи.

Психологічна підтримка населення. Війна не лише фізично, але й морально виснажує людей. Понад 11 років протистояння імперській державі, до зубів озброєної, до нестями отруєної ненавистю до України та 5-й рік активного бойового протидії агресії понад мільйонному збройному угрупованню з РФ та її сателітів, формує важку атмосферу психологічної втоми.

Непродумані, популістські висловлювання, наративи, інформаційні кампанії, провокаційні вкиди, що тенденційно висвітлюють перебіг подій і явищ в середині країни, занепадницький тон аналізу міжнародної ситуації після приходу до влади в США адміністрації Д. Трампа, тиск армії РФ на сході, попри численні приклади мужньої військової та дипломатичної відсічі, ефективного ідеологічного та інформаційного спротиву сприяють формуванню негативного психологічного фону.

За таких умов, надання психологічної допомоги, підтримка родин загиблих, адаптація ветеранів, активне сприяння громадським ініціативам та організаціям, використання потужного релігійного потенціалу, у т.ч., інституту військового капеланства, залучення міжнародної гуманітарної допомоги та підтримки є важливою частиною гуманітарного опору.

Отже, в умовах агресії Росії релігія відіграє важливу роль у формуванні національної єдності. Українці все більше орієнтуються на свою власну релігійну та культурну традицію, відокремлюючись від російських впливів. Відстоювання релігійної незалежності від РФ та РПЦ є частиною боротьби за національну самобутність і майбутнє країни вільної від зовнішнього впливу. Вбачається, що як в умовах правового режиму воєнного стану, так і у період відновлення, градус гуманітарної агресії як ідеологічної складової загарбницької сутності путінської Росії, не зменшуватиметься.

А відтак, місце і роль органів військового управління, військових частин і підрозділів сектору безпеки і оборони країни у протидії гуманітарній агресії РФ та її складової – конфесійній війні, полягає у налагодженні взаємодії з інформаційними структурами усіх рівнів; активному моніторингу та аналізу ризиків, що містяться у інформаційних активностях ворога і деструктивно налаштованих вітчизняних медіа; опрацюванні рекомендацій та практичних заходів з протидії духовній агресії ворога.

Замість епілогу

Якщо хтось вважає, що причиною війни є розширення НАТО, той сліпо слідує за російським наративом і пропагандою... НАТО не існувало, коли росія вторглася в Україну в 17–18 століттях, або на початку 20 століття. Україна не несла загрози російській культурі коли у 1932–1933 роках був навмисно влаштований Голодомор. Ця агресія, як і попередні вторгнення та переслідування, є спричинена російською імперською, а згодом тоталітарною ідеологією.

Блаженніший Святослав (Шевчук)

Джерела:

1. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII (зі змінами). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
2. Василенко В. А. Гуманітарна агресія Російської Федерації проти України: сутність та загрози // Матеріали Європейського безпекового форуму. Київ, 2018. С. 12–18.
3. Горбулін В. П., Лібанова Е. М., Пирожков С. І. Україна і Росія: дев'ять уроків війни. Київ : НАН України, 2015. С. 120.
4. Романишин А. М. Ідеологія смерті: воєнно-політична робота в армії Російської Федерації : інформаційно-аналітичний збірник. Київ : 7БЦ, 2025. С. 298.
5. Шевчук С. (Блаженніший). Україна стоїть, Україна бореться, Україна молиться. Львів : Свічадо, 2022. С. 192.
6. Релігія і війна в Україні: виклики, ідентичність, солідарність : колективна монографія / за заг. ред. А. Колодного. Київ : Ін-т філософії НАН України, 2023. С. 304.

Жигайло Н. І.,
професор кафедри теорії та історії політичної науки,
доктор психологічних наук, професор
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В ЧАС ВІЙНИ

Актуальність дослідження. В цей непростий час робота психологів та психотерапевтів потрібна як ніколи і надалі потрібна буде ще більше. Зараз на допомогу нам приходять колеги з усього світу, у котрих є досвід роботи в умовах війни, в різних травматичних та кризових ситуаціях. Команда Львівського обласного відділення товариства психологів України, яку очолює заступник декана філософського факультету з наукової роботи, доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка Наталія Жигайло разом із колегами Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (Тамара Хомуленко, Борислав Хомуленко), Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького кафедри психіатрії, психології та сексології (Роксолони Карпінська, Оксана Плевачук), Олексій Шевяков (Дніпро) та за участі психотерапевтів Америки, Європи, Нової Зеландії (Роберт Дилтс, Джудит Делозье, Річард Болстеда, Мішель Руж, Кімберлі Прогаска, Тереза Сіансіоло, Арт Гізер, Стівен Гілліган, С'юзі Смітт, Брайан Ван Дер Хорст) напрацювали корисні психологічні техніки та деталізували необхідну психологічну допомогу при психотравмах в час війни.

Виклад основного матеріалу. Поради фахівців нами уніфіковані та доповнені. Вважаємо, що передовсім подолати страх допоможе заміна цього відчуття вірою у перемогу. Дуже важливо робити інформаційні паузи від читання новин, а натомість наповнювати себе позитивом, молитвою та не забувати пити багато води. Важливо також тримати у формі власне тіло: займатися спортом, працювати фізично, виділяти 70 хвилин для безперервної ходьби щодня, а ще медики радять вживати вітамін С. Докласти усіх зусиль, щоб врівноважити сон, адже лише сон відновлює емоції. Серед іншого – проводимо інформаційну підтримку, допомагаємо іншим, рятуємося гумором і грою, обіймаймося – це додає впевненості, посміхаймося – це оздоровляє, будуємо плани на майбутнє і говоримо якнайбільше миротворчих гасел: «Бог», «Любов», «Перемога», «Мир», «Дякую», «Слава Україні! Героям слава!» (Наталія Жигайло).

Також існують чіткі, конкретні, покрокові вказівки виходу із стану травми (за Сидом Джекобсоном). Необхідно дати відповідь на такі основні питання: «Що сталося?», «Що потрібно?», «Що плануєш?». Основні фільтри – видалення, викривлення, узагальнення. В час небезпеки слід бути в стані коуч, тобто зосередженим та мобілізованим. Намагатися повернутися в «навчаний стан розуму» – у стан, в якому ви були ресурсні – надихнути. Перейти до цього стану можна з допомогою вербального коду, наприклад, «все буде добре», «все гаразд» тощо.

Ще один блок порад (від Мішель Руж) стосується того, як впоратися з травмою, як допомогти собі та іншим. В основі пояснення представлено «шлях героя» на прикладі Джона МакКейна – відомого політика і громадського діяча, який у свій час був в'язнем війни. Вжити йому допомогли три речі: віра в Бога; віра в себе; віра в свою країну.

Операційний зміст віри – вірити в щось поза тобою, в те, що тебе підтримує, довіряти тому, результату чого поки що немає. Шляхи виходу: дати клятву собі; взяти намірення; робити конкретні кроки. Необхідно навчитися переходити із стану креш (напруження) в стан коуч (зосередження) за допомогою зорових вправ, контакту з тим, що оточує, концентрації на об'єкті. Важливо знайти центр в собі – заземлення.

Ресурсами для цього є вищі сили, пам'ять наших предків, українська культура, суспільство, внутрішній діалог («Я», щось унікальне в мені). Після цього, за словами фахівців, настає внутрішній стан спокою.

Також експерти виокремили практичні рекомендації для заспокоєння. Симпатична нервова система допомагає вижити, втекти від небезпеки, а парасимпатична допомагає розслабитися. Потрібно робити дихальні вправи, позіхати, сміятися, рухатися; робити вправи цигун і тай-чі, займатися тілесно-орієнтованою психотерапією, нормалізувати сон.

Комплекс практичних вправ, сформованих Кімберлі Прогаскою, пояснює, які цікаві повчальні кейси можна виокремити для покращення свого психологічного стану. До прикладу: «війна всіх «вилікувала» від ковіду». Також фахівці наголошують, що підлітки і діти найважче переживають травми, проте кожному з нас властиві когнітивні помилки, зокрема, думки про те, що ніщо вже не відновиться. Але потрібно пам'ятати: завжди є надія і віра, що все буде добре. «Використання досвіду успішних стратегій минулого знадобиться нам для побудови стратегій майбутнього, а найбільш цілюща сила – сила людських взаємин», – пояснюють фахівці.

Методи нейролінгвістичного програмування, окремі практики роботи з собою, ключові помилки в умовах війни, шляхи переходу зі стану падіння в стан піднесення сформулював психолог Борислав Хомуленко (Харків). «В екстремальних умовах ми відмовляємося від звичного способу життя, внаслідок чого розум виходить зі стану базової рівноваги. Тому важливо повернутися до звичного нам щодення. Гумор на війні дуже важливий, а ще не менш важливо – допомагати тим, чим ми можемо допомогти. Все це створює фоновий емоційний баланс. Здійснювати інформаційну підтримку (навіть якщо це для самозаспокоєння), знайти свої ключові дії, будувати плани на майбутнє – всі ці кроки сприяють виробленню гормону щастя (дофаміну)», – пояснює Борислав Хомуленко.

Також фахівець додає, що в складних умовах виживають (по Віктору Франклу) ті люди, у кого є наявні смисли – енергія дається під зміст. «Важливо також побороти внутрішнє зло у собі. А ще є цікавий факт – в стані війни люди рідко хворіють», – наголосив Борислав Хомуленко.

PhD спеціалістка в галузі нейропсихології, біхевіористки, авторка методичних розробок щодо інноваційних підходів у роботі з людьми з РАС, синдром Дауна, порушеннями інтелектуального розвитку та поведінки Тереза Сіансіоло поділилася досвідом роботи з дітьми з особливими потребами в умовах війни. «В час війни ми продовжуємо турбуватися про своїх дітей, виконувати рутинну роботу. Особливої уваги потребують діти з особливими потребами. Для них потрібні візуальні стимули і сигнали. Вони чутливі до емоційного стану своїх батьків – дзеркалізують його. Безпечне місце для такої дитини на підлозі в кутку. Важливо міцно обійняти, вкрити коциком, взяти за руки, тренувати відчуття безпеки. Проаналізувати, які дії виконує дитина на повторі (до прикладу гра на гаджеті). Гаджет виконує заспокійливу функцію, хоч захистом як таким не є, але в дитини відбувається переключення уваги», – пояснює експертка.

За її словами також важливо повторювати фразу, яка буде виконувати роль мантри: «ми сім'я», «ми в безпеці». Повторювати її щоразу однаково, щоб вона циркулювала в мозку дитини. «Дитина має мати свій обов'язок, наприклад, принести воду, прослідкувати, щоб бабуся випила ліки. Це забезпечить її від хаотичних дій. Також важливо застосовувати будь-яку форму активності, враховувати індивідуальні особливості дитини», – наголосила Тереза Сіансіоло та акцентувала, що досвід роботи з дітьми з особливими потребами може бути корисним для всіх дітей.

Американський психолог та психотерапевт Стівен Гілліган (послідовник Мілтона Еріксона) вважає, якщо ми хочемо допомогти комусь із травмою – потрібно почати з себе, із свого власного стану. Учений рекомендує п'ять кроків, які допомагають зціленню: зібрати свою увагу в одну точку в собі; згадати свої цінності, свою ціль, свої позитивні наміри; налаштуватися на себе, з'єднатися зі своїм диханням, медитувати, молитися; роздумувати, що ми можемо зробити.

Стівен Гілліган наводить приклади людей, які пережили війну: священника, який у свій час переносив поранених – для нього це був досвід духовного переходу; лікаря, який працював на фронті та розробив ідею плацебо (не вистачало знеболювального, тож він давав пораненим воду зі сіллю і казав, що це морфій, і це справді діяло). Все це механізми зв'язку з життям. За сильного напруження потерпілого, розблокувати його можливо через зв'язок із кимось з рідних, коханою людиною, предками, з тим, кому вона симпатизує. Також варто намагатися відчутти заземлення та зв'язок із позитивними спогадами (з дитинства, з приємної події). Це приклад простого і сильного ресурсу, який допоможе зцілитися – шукаємо в минулому, теперішньому і майбутньому зв'язок з позитивним. Стівен Гілліган рекомендує: «Ніколи не дивіться противнику в очі. Ніколи не чіпляйтеся за проблему, бо це певний спосіб самому стати проблемою. Важливо вірити: «я переможу», «я це зможу»».

Цікавий кейс: колишню прем'єр-міністерку Ізраїлю Голду Меїр запитали, з ким вона радиться в проблемній ситуації. Вона відповіла: «З бабусею (якої вже нема) і з внучкою (якої ще нема)». Тобто, зв'язок з минулим теперішнім і майбутнім допоможе нам пройти всі складності життя. Основний меседж Стівена Гіллігана: «Є сила всередині людини, яка більша і глибша, ніж біль!» Спікер висловив захоплення єдністю нашого народу та прикладом героїзму, який демонструють українці.

Досвідом роботи психологів та психотерапевтів в умовах війни поділилася С'юзі Смітт, яка розповіла, як контролювати мозок у стресових ситуаціях та поділилася найбільш робочими і простими інструментами. Понизити рівень стресу можливо за допомогою таких вправ: дихання по квадрату

впродовж хвилини; порухати пальцями на ногах; назвати 5 речей, які оточують; 4 речі, які чуємо; 3 речі, які можна відчутти на дотик; 2 речі, які можна понюхати; 1 річ, яку відчуваємо на смак.

Також існує техніка 6 секунд: посміхнутися і тим самим розірвати зв'язок із стресом всередині. Стверджувати собі: «мій розум пильний, але тіло розслаблене». Дихати глибоко. Цю техніку можна використовувати для дітей – покращується їхня увага і навчальний процес; під час водіння машини; коли прискорене серцебиття тощо. «Хороших новин по телевізору майже немає, тому в більшості ми буваємо в стресі від перегляду новин» – слушно підмітила спікерка. – Тому «дивлячись телевізор, одразу застосовуйте цю техніку». Також буває стрес на певний тон голосу. Простий спосіб позбутися безсоння (коли крутяться думки в голові) – це командним голосом сказати собі: «Стоп!» (додати знак «стоп» в своїй уяві), глибоко дихати, і сказати собі: «Я з усім впораюся». Поводити очима по колу – одна із технік позбавлення нав'язливих думок. Правило вісімки, розщеплення травми та інші важливі техніки також представила С'юзі Смітт і зазначила, що кожную техніку слід повторювати 12, 24, 36 разів.

Психолог та психотерапевт Арт Гізер вважає, що побувавши в оточенні людей, сповнених песимізму і страху, ти дуже швидко стаєш таким самим. І навпаки, варто активувати позитивні емоції, щоб вийти із стану страху. Фахівець навчив працювати з енергією; очищати своє енергетичне поле; керувати своїм внутрішнім духом; зміцнювати свою імунну систему; спрямовувати свою енергію рідним, близьким, тим, кого ви любите. Зокрема, була представлена техніка магніту, за допомогою якої можна очищатися від негативної енергії і притягувати позитивну. В рамках доповіді фахівець подав цінні рекомендації і техніки віднови внутрішнього стану людини, зокрема, цікаву техніку «озеро».

Річард Болстед із Нової Зеландії продовжив ділитися досвідом праці психотерапевта в роботі з психотравмами війни. Він представив процес зцілення травми з допомогою техніки швидкого руху очей. (Науково підтверджено, що ця техніка працює на рівні ДНК). Майбутні діти народжуються із захисною реакцією на стрес, а ще цю техніку можна застосовувати при повітряних тривогах та бомбардуваннях як першу невідкладну допомогу. За словами фахівця, стійкість (стресостійкість) – важлива цінність. Те, як наш мозок сприймає подію, є складнішим від самої події. Річард Болстед навів цікавий приклад про мишу, яку при зустрічі піднесла дівчина хлопцеві. На цій основі у нього розвинулася фобія. І хоч миша ніколи не спричиняла йому шкоди, але в корі головного мозку відбувалися такі ж процеси, як під час загрози життю.

Спікер також наголосив на важливості техніки «кінотеатр». Методика «хейвенінг» (зона безпеки) дуже ефективна для посттравматичного синдрому і дозволяє закріпити власну стресостійкість та емоційну сферу, допомагає нашому розумному мозку знову приймати рішення, розслабитися. В цьому процесі використовуємо рухи погладжування (обличчя, плечей, долонь) і мисленнєві вправи (рахування, наспівування, інші). На завершення повторюємо фрази: «Я в безпеці», «Внутрішній мир», «Спокій». При цьому виділяється серотонін, окситоцин, що знижує напруженість, підвищує відчуття безпеки. Обійми, до речі, виконують таку ж функцію. Ця техніка діє швидко, просто й ефективно.

Ще один досвід роботи з психотравмами прозвучав від психолога Борислава Хомуленка (Харків). Учений запропонував Еріксонівський гіпноз в роботі з ПТСР. Посттравматичний стресовий розлад – складний психічний стан, який виникає внаслідок травм. Досвід гіпнотерапії є і такий – терапія штучною неправдою заради позитивного результату. Гіпнотерапія Еріксона – психотерапевтичний підхід, який використовує гіпнотичний транс, щоб допомогти пацієнтові застосовувати власні психічні асоціації, спогади та життєвий потенціал для досягнення своїх терапевтичних цілей. Гіпноз – це змінений стан свідомості, подібний до сну. Це фіксація уваги на комфортні асоціації. Різновидів входження в транс багато. Є країни, де цей метод застосовують навіть під час хірургічних операцій. Його можна використовувати в час бойових дій; ним можна зняти больовий шок при пораненні, під час обстрілів тощо. Існують чіткі, покрокові рекомендації щодо входження пацієнта в транс. Важливо, з'ясувати, що любить робити пацієнт, коли йому було добре (катання на велосипеді, гра на гітарі). Вміння перефокусуватися із стану болю і страждання в стан позитиву; вміння обходити гострі кути для досягнення балансу – мистецтво гіпнотерапії.

Американський психотерапевт Брайан ван дер Хорст поділився своїм досвідом праці із психотравмами під час війни. Спікер наголосив на цінностях, які допомагають вижити в складних умовах. «Секрет мого спокою в тому, що всі ті небезпечні моменти, в яких бував, я міг контролювати (до прикладу, стрибки на глибину)», – каже фахівець. На війні дещо по-іншому: потрібно виробити стратегію безпеки, наповнити простір зайнятістю, можна навіть писати статті. З'являється відчуття, що ми керуємо ситуацією. Також важливо обговорювати з іншими цінності. «Гірше уже позаду», – перше заспокоєння. Не правильно говорити: «Ви не помрете», треба казати: «Ви будете жити; ви будете почуватися добре і спокійно», – вважає експерт. А ще треба будувати плани на майбутнє: на кілька днів,

тижнів, років – це чинники, які наближають перемогу. Також в ході дискусії обговорили цікаві кейси, типові приклади, шляхи виходу.

Висновок. Паніка, страх – вірні супутники ворога та поразки; віра у перемогу – сильний і мотивуючий чинник самої перемоги, а найпотужнішим ресурсом перемоги є три речі: віра в Бога; віра в себе; віра в свою країну.

Важливо виконувати свої безпосередні обов’язки, допомагати іншим, повернутися в «навчальний стан розуму», у стан, в якому ви ресурсні. Адже після темряви ночі завжди настає світло нового дня. Вкотре висловлюємо подяку керівництву держави, військовослужбовцям Збройних Сил України, волонтерам, журналістам, людям доброї волі за героїчну оборону нашої Батьківщини.

Джерела:

1. Психологія: навч.-метод. посібн. / Н. І. Жигайло: Львів. націон. ун-т. ім. І. Франка; [Вид. 3-тє, доп.] Львів: СПОЛОМ, 2021. 264 с. : іл., табл.
2. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : Монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008 – 336 с.
3. Максименко С. Д. Психологія особистості : Підручник. К. : КММ, 2007. 296 с.
4. Хомуленко Т. Б., Крамченкова В. О., Нестеренко М. О., Фельдман Ю. І., Шукалова О. С. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. пос. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2016. 188 с.
5. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : монографія / М. В. Савчин. Івано-Франківськ, 2001. 202 с.
6. Шевяков О. В. Психологічна профілактика негативних функціональних станів фахівців в умовах металургійного виробництва // Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 7, Вип. 38. С. 518–529.
7. Khomulenko T., Fomenko K., Rochniak A., Kuznetsov O., Kostikova I., Diomidova N. Psychological And Biological Issues In Physical Activity: Sport Self-Regulation As A Motivational Source. 2019. 10(2) . P. 291–300.

Жогло В. М.,
викладач кафедри
пожежно-рятувальної та фізичної підготовки
(Національний університет
цивільного захисту України)

Жогло О. В.,
викладач кафедри
психології діяльності в особливих умовах
(Національний університет
цивільного захисту України)

ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила суттєве зростання кількості осіб, які зазнали комплексних наслідків війни та потребують системної, тривалої й науково обґрунтованої реабілітаційної допомоги. Військовослужбовці, ветерани сил безпеки і оборони України, рятувальники та інші фахівці сектору безпеки перебувають під впливом інтенсивних психотравмуючих чинників, що поєднуються з фізичними ушкодженнями, хронічним стресом, емоційним виснаженням і труднощами соціальної адаптації. У таких умовах реабілітація набуває не лише медичного чи психологічного, а й соціального та гуманітарного значення.

Сучасні воєнні реалії актуалізують необхідність переосмислення традиційних підходів до відновлення здоров'я та переходу до інноваційних моделей допомоги, які враховують багатовимірність наслідків бойового досвіду. Реабілітація в умовах воєнного та поствоєнного часу має бути спрямована не лише на зменшення симптоматики, а й на відновлення цілісного функціонування особистості, її здатності до саморегуляції, соціальної взаємодії та активної життєдіяльності.

У сучасній науковій літературі реабілітація розглядається як комплексний процес, що охоплює медичні, психологічні, фізкультурно-реабілітаційні та соціальні заходи. Такий підхід ґрунтується на біопсихосоціальній моделі здоров'я, відповідно до якої наслідки війни проявляються одночасно на соматичному, психічному та соціальному рівнях [1].

Українські дослідники зазначають, що у ветеранів бойових дій фізичні травми нерідко поєднуються з тривалими психоемоційними порушеннями, зниженням рівня стресостійкості, порушенням сну, емоційною лабільністю та зниженням мотивації до активної діяльності. У зв'язку з цим ефективна реабілітація потребує системного впливу на всі складові функціонування особистості, що неможливо забезпечити в межах вузькоспеціалізованих підходів [2].

Міждисциплінарні моделі реабілітації передбачають цілеспрямовану взаємодію фахівців різного профілю: психологів, психотерапевтів, лікарів, фахівців з фізичного виховання та адаптивної фізичної культури, соціальних працівників, а також спеціалістів із духовної підтримки. Така взаємодія дозволяє комплексно оцінювати стан особистості, визначати пріоритетні напрями відновлення та формувати індивідуальні реабілітаційні програми з урахуванням психофізіологічних і соціальних особливостей кожного ветерана.

За даними сучасних досліджень, міждисциплінарний підхід сприяє підвищенню ефективності реабілітаційних заходів, оскільки забезпечує узгодженість дій фахівців і зменшує ризики фрагментарної допомоги [1]. В умовах воєнного часу та обмежених ресурсів така модель є особливо доцільною.

Особливе місце в інноваційних моделях реабілітації посідає використання засобів фізичного виховання як ресурсу психофізичного відновлення. Фізична активність розглядається не лише як інструмент відновлення рухових функцій, а як важливий чинник стабілізації психоемоційного стану, підвищення адаптаційних можливостей організму та формування відчуття контролю над власним тілом.

Дозовані фізичні навантаження, лікувальна фізична культура, адаптивні види спорту та тілесно-орієнтовані практики сприяють нормалізації психофізіологічних показників, зниженню рівня тривожності, зменшенню м'язової напруги та відновленню емоційної рівноваги. У поєднанні з психологічною підтримкою такі підходи створюють сприятливі умови для глибшого опрацювання травматичного досвіду та формування нових адаптивних стратегій подолання наслідків війни [3].

Інноваційність сучасних реабілітаційних моделей полягає також у гнучкості організації допомоги. В умовах воєнного та поствоєнного часу ефективними є програми, що поєднують індивідуальні та

групові формати роботи, стаціонарні й амбулаторні форми реабілітації, а також дистанційні засоби психологічної підтримки як доповнення до очних заходів.

Важливу роль відіграють реабілітаційні програми, реалізовані на базі освітніх, спортивних і реабілітаційних центрів, де створюються умови для комплексного відновлення фізичного, психічного та соціального функціонування ветеранів. Такий підхід підвищує мотивацію до участі у реабілітаційному процесі та сприяє формуванню активної життєвої позиції.

Висновки. Інноваційні та міждисциплінарні моделі реабілітації є необхідною відповіддю на сучасні виклики воєнного та поствоєнного часу. Поєднання психологічних і фізкультурно-реабілітаційних підходів забезпечує комплексне відновлення психічного, фізичного та соціального здоров'я ветеранів сил безпеки і оборони України. Подальший розвиток таких моделей має ґрунтуватися на міжвідомчій співпраці, науковому обґрунтуванні ефективності інтегрованих програм та підготовці фахівців до роботи в умовах міждисциплінарної взаємодії.

Джерела:

1. Алещенко В. Медико-психологічна реабілітація учасників бойових дій та адаптація її моделі до умов воєнного стану. *Вісник Львівського національного університету імені Данила Галицького*. 2025. С. 45–53.
2. Бідучак А. С. Реабілітація військових у країнах світу та в Україні. *Буковинський медичний вісник*. 2025. Т. 29, № 1. С. 112–118.
3. Пучина О. В., Задорожна-Княгницька Л. В., Черепехіна О. А. Особливості комплексної реабілітації ветеранів війни. *Clinical and Preventive Medicine*. 2025. № 2. С. 97–104.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ БОЙОВІЙ ТРАВМІ ТА ПТСР В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України призвела до масштабних психологічних наслідків, які охоплюють як безпосередніх учасників бойових дій, так і фахівців, залучених до системи їхньої психологічної підтримки. Військовослужбовці та ветерани сил безпеки і оборони України зазнають впливу інтенсивних та тривалих психотравмуючих чинників, що зумовлює формування бойової психологічної травми, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), а також моральних травм, пов'язаних із переживанням екстремальних ситуацій вибору та втрат.

У цих умовах професійна діяльність фахівців-психологів набуває особливого значення, оскільки саме вони забезпечують психологічний супровід процесів реабілітації, ресоціалізації та відновлення психічного здоров'я ветеранів. Водночас психологи, які працюють у воєнний час, здійснюють свою діяльність в умовах підвищеного емоційного навантаження, хронічного стресу та обмежених ресурсів, що підвищує ризики вторинної травматизації та професійного вигорання [1]. Це зумовлює актуальність наукового аналізу сучасних викликів для фахівців-психологів у роботі з бойовою та моральною травмою в умовах війни.

Теоретичні засади дослідження бойової травми, ПТСР та моральної травми. Бойова психологічна травма формується внаслідок тривалого перебування особистості в умовах безпосередньої загрози життю, високої відповідальності та необхідності прийняття рішень в екстремальних ситуаціях. Вона має комплексний характер і охоплює емоційні, когнітивні, поведінкові та психосоматичні прояви [1; 3]. ПТСР у ветеранів війни проявляється стійкими порушеннями адаптаційних механізмів, що включають нав'язливе відтворення травматичних подій, уникнення нагадувань про них, емоційне відчуження та підвищену фізіологічну збудливість [1].

Окремим і відносно новим напрямом наукового осмислення наслідків війни є феномен моральної травми. Вона виникає у випадках, коли дії, бездіяльність або свідчення подій суперечать базовим морально-етичним переконанням особистості. Для ветеранів моральна травма пов'язана з переживанням провини, сорому, внутрішнього конфлікту та втрати смислів, що негативно впливає на їхню ідентичність і процеси соціальної адаптації [2]. На відміну від ПТСР, моральна травма не завжди має чітко окреслені клінічні симптоми, однак характеризується тривалими деструктивними наслідками для особистісного розвитку.

Професійні виклики для фахівців-психологів у контексті воєнного часу. Професійна діяльність психологів у воєнних умовах ускладнюється багаторівневим характером запитів з боку ветеранів, які поєднують наслідки бойової травматизації з фізичними ушкодженнями, втратами побратимів, порушенням соціальних зв'язків та труднощами адаптації до мирного життя. Робота з такими клієнтами потребує від психолога високого рівня професійної підготовки, емоційної стійкості та здатності до гнучкого застосування різних методів психологічної допомоги [1; 4].

Важливим викликом є також вплив вторинної травматизації на самих фахівців-психологів. Постійний контакт із травматичним досвідом ветеранів, робота в умовах дефіциту часу та ресурсів, а також високий рівень відповідальності сприяють накопиченню емоційного напруження та розвитку професійного вигорання. Це може призводити до зниження ефективності психологічної допомоги, емоційного виснаження та порушення професійного функціонування психологів [2].

Практичні підходи до психологічної допомоги ветеранам та забезпечення професійної стійкості фахівців. Ефективна психологічна допомога ветеранам з бойовою травмою та ПТСР передбачає поєднання кризових, стабілізаційних та довготривалих психотерапевтичних підходів. На початкових етапах важливе значення мають заходи, спрямовані на зниження рівня психоемоційної напруги, відновлення базового відчуття безпеки та формування навичок саморегуляції. Подальша робота орієнтується на опрацювання травматичного досвіду, відновлення порушених адаптаційних механізмів та інтеграцію пережитого досвіду у життєву історію особистості.

Особливу увагу слід приділяти роботі з моральними травмами, яка передбачає створення безпечного простору для осмислення ціннісних конфліктів, відновлення довіри до себе та світу, а також фор-

мування нових життєвих смислів. Для забезпечення професійної стійкості психологів, які працюють у сфері діяльності в особливих умовах, важливим є впровадження систем супервізійної та інтервізійної підтримки, програм профілактики професійного вигорання та розвитку навичок самопомоги. Міждисциплінарна взаємодія з медичними та соціальними фахівцями підвищує ефективність реабілітаційних заходів [2].

Висновки. Сучасні воєнні умови зумовлюють суттєве зростання ролі фахівців-психологів у системі реабілітації ветеранів сил безпеки і оборони України. Робота з бойовою травмою, ПТСР та моральними травмами вимагає від психологів не лише професійної компетентності, а й високого рівня особистісної стійкості та готовності до діяльності в умовах тривалого стресу. Подальший розвиток психологічної науки і практики має бути спрямований на розробку адаптованих моделей психологічної допомоги ветеранам та створення системи підтримки фахівців, які здійснюють діяльність в особливих умовах воєнного часу.

Джерела:

1. Фітькало О. С. Наслідки впливу ПТСР і розладів психіки на психічне здоров'я військовослужбовців. *Одеський медичний журнал*. 2024. № 4. С. 45–53.
2. Буняк Н. А., Неплохов С. М. Моральна травма особистості в умовах війни. *Матеріали конференції Трансформаційні процеси у психології*. 2025. С. 87–96.
3. Салюк М., Меркулов М. Психологічні особливості прояву посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 112–121.
4. Тютюнник Л., Поп'юк Д. Соціально-психологічні наслідки впливу бойового стресу на військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 86. С. 34–42.

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ ТА ГУМАНІСТИЧНІ ВИМІРИ ПРОТИДІЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ

В умовах повномасштабної війни дедалі більшого значення набуває гуманітарна безпека, яка охоплює захист життя, гідності, прав і свобод людини в ситуаціях збройного конфлікту.

Війна створює множинні фактори вразливості – внутрішнє переміщення, руйнування економічних зв'язків, ослаблення інституційного контролю, що, у свою чергу, підвищує ризики торгівлі людьми, примусової праці, сексуальної експлуатації, використання у збройних конфліктах, втягненню у злочинну діяльність, вилучення органів. Експлуатація людини під час війни посилюється через високий рівень вразливості цивільного населення, масове переміщення, соціально-економічну нестабільність та послаблення інституційних механізмів захисту прав людини.

Аналіз стану гуманітарної безпеки в українському суспільстві представляється можливим розглянути через низку критеріїв: рівень дотримання прав і свобод особистості; індекс морального стану суспільства; якість життя як комплексна характеристика умов життєдіяльності; рівень соціального розширення і поляризації в суспільстві; рівень стабільності інституційної системи; демографічні показники; рівень соціального здоров'я населення; рівень девіації та злочинності [1, с. 122].

Експлуатація людини у будь-якій формі становить подвійну загрозу – як правам конкретної особи, так і гуманітарній безпеці суспільства загалом.

Концептуальну та нормативну основу міжнародної системи протидії експлуатації людини формують міжнародно-правові договори у сфері захисту прав людини та боротьби зі злочинністю, які встановлюють загальні стандарти запобігання, переслідування та реагування на відповідні правопорушення.

Ключовим спеціалізованим актом є Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 15 листопада 2000 року та такий, що набрав чинності 25 грудня 2003 року. У цьому документі торгівля людьми визначається як сукупність дій, засобів і мети експлуатації, а держави-учасниці зобов'язуються криміналізувати відповідні діяння, забезпечити захист постраждалих і розвивати міжнародне співробітництво [2].

Важливе значення мають також:

- Загальна декларація прав людини 1948 року, яка забороняє рабство та підневільний стан (ст. 4) [3];
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, що встановлює заборону примусової праці та торгівлі людьми [4];
- Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка покладає на держави обов'язок захищати дітей від усіх форм експлуатації [5];
- Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи, що гарантують захист цивільного населення під час збройних конфліктів і формують гуманітарно-правові межі поводження з особами, які перебувають під владою сторін конфлікту [6].
- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (Варшава, 2005 р.), яка закріплює комплексний підхід, орієнтований не лише на кримінальне переслідування, а й на захист та реабілітацію постраждалих [7].

Україна імплементувала ключові міжнародні зобов'язання у національне законодавство. Базовим актом є Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року № 3739-VI, який визначає організаційно-правові засади державної політики у цій сфері, повноваження суб'єктів національного механізму взаємодії та гарантії допомоги постраждалим [8].

Кримінально-правовий захист забезпечується, зокрема, статтею 149 Кримінального кодексу України, що встановлює відповідальність за торгівлю людьми. В умовах воєнного стану актуалізується також застосування суміжних норм, пов'язаних із незаконним позбавленням волі, примусовою працею, сексуальним насильством, використанням дітей у злочинній діяльності тощо [9].

Важливою особливістю українського контексту є те, що протидія експлуатації людини здійснюється в умовах збройного конфлікту, що вимагає узгодження кримінально-правових механізмів із нормами міжнародного гуманітарного права та практикою діяльності сектору безпеки і оборони.

В умовах повномасштабної війни традиційні підходи до безпеки, зосереджені переважно на захисті територіальної цілісності та функціонуванні державних інституцій, виявляються недостатніми для відповіді на комплексні гуманітарні виклики сучасних збройних конфліктів. Масове переміщення населення, руйнування соціальних зв'язків, зростання вразливості цивільних осіб і поширення різних форм експлуатації людини зумовлюють необхідність переосмислення самої категорії безпеки. У цьому контексті все більшої актуальності набуває людиноцентричний підхід, який переносить фокус із держави на конкретну особу як носія невід'ємної гідності та прав.

Людиноцентричний підхід розглядає безпеку не лише як захист територій чи інституцій, а як здатність держави та суспільства гарантувати гідність, свободу та недоторканність особи навіть в умовах війни.

Ефективна протидія експлуатації людини як загрози гуманітарній безпеці можлива виключно за умови скоординованої міжсекторальної взаємодії державних органів, сектору безпеки й оборони, гуманітарних служб та інститутів громадянського суспільства, спрямованої на комплексне попередження, виявлення й подолання відповідних ризиків.

Такий підхід дозволяє розглядати протидію торгівлі людьми і експлуатації не лише як кримінально-правову проблему, а як елемент системи гуманітарної безпеки держави.

Незважаючи на суттєві зусилля, спрямовані на посилення протидії торгівлі людьми, в Україні зберігаються певні проблеми, серед них – недостатня кількість викритих злочинів і випадків притягнення винних до відповідальності, обмеженість фінансових, матеріальних та людських ресурсів, а також недосконалість механізмів міжвідомчої співпраці з державними структурами, зокрема в умовах воєнного стану, коли частина ресурсів переорієнтовується на потреби національної безпеки, а стабільність координації між органами влади ускладнюється через зміну пріоритетів, переміщення установ та обмежений доступ до деяких територій [10, с.63-64].

Гуманітарна безпека в умовах війни є комплексною категорією, що поєднує правові, гуманістичні та інституційні виміри. Експлуатація людини, зокрема торгівля людьми, становить одну з найбільш серйозних загроз цій безпеці, оскільки посягає на фундаментальні права і гідність особи.

Для України, яка перебуває в умовах тривалого збройного конфлікту, інтеграція гуманітарної безпеки у політику протидії експлуатації людини має не лише правове, а й стратегічне значення для захисту населення та післяконфліктного відновлення.

Джерела:

1. Комих Н. Г. Гуманітарна безпека в контексті формування громадянського суспільства: критерії аналізу / Н.Г. Комих // *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: 30 років незалежності* : матеріали Всеук. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19 травня 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. – С. 121-123.
2. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми : доповнення до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності прийнято Генеральною Асамблеєю ООН від 15.11.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791/stru (дата звернення : 06.01.2026).
3. Загальна декларація прав людини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 10.12.1948 р. (резолюція 217 А (III)) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.01.2026).
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : прийнято Генеральною Асамблеєю ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 06.01.2026).
5. Конвенція ООН про права дитини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 20.11.1989 р. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/convention-full> (дата звернення: 06.01.2026).
6. Женевська конвенція про захист цивільних осіб під час війни: Міжнародний комітет Червоного Хреста від 12.08.1949 р. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-4.pdf> (дата звернення: 06.01.2026).
7. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення: 08.01.2026).
8. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. : станом на 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення: 08.01.2026).
9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.01.2026).
10. Бухтоярова В. В. Незаконна експлуатація людини: питання кваліфікації та компаративістики : дис. ... д-ра філос. у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Івано-Франківськ, 2025. 284 с.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У нинішніх реаліях питання результативної соціальної інтеграції осіб, які брали участь у бойових діях, виходить на перший план, що зумовлено зростанням кількості збройних протистоянь, воєнних операцій і миротворчих місій у глобальному вимірі. У багатьох країнах сформовано ефективні механізми підтримки ветеранів, які поєднують медичну допомогу, психологічний супровід, професійну реінтеграцію, освітні можливості та соціально-економічні гарантії [1, с. 75].

Так, проблемні аспекти питання соціальної адаптації військовослужбовців вивчали такі науковці, як: Абрамов Є. В., Алещенко В. І., Буряк О. О., Гіневський М. І., Леженко С. О., Майстренко К. М., Куркова К. М., Луценко-Миськів Л. І., Пшик-Ковальська О. О., Замулко І. В., Перун В. І. та багато інших. О. Леженко та К. М. Майстренко трактують «соціальну адаптацію військовослужбовців» як складний інтегративний механізм, спрямований на відновлення особистісної ідентичності, розвитку здатності до рефлексивного й критичного осмислення дійсності, а також на формування ефективних соціальних контактів і взаємодій у зміненому соціальному середовищі [2, с. 42–45]. О.О. Пшик-Ковальська, І. В. Замулко та В. І. Перун наголошують, що процес повернення ветеранів до цивільного життя має багатовекторний характер і охоплює соматичні, психоемоційні та соціальні складові, при цьому його результативність безпосередньо залежить від скоординованої взаємодії органів державної влади, роботодавців і інститутів громадянського суспільства [3]. В. І. Алещенко підкреслює, що соціально-психологічна адаптація осіб, які брали участь у бойових діях, становить пріоритетний напрям державної політики та потребує персоналізованого підходу до кожного військовослужбовця, оскільки лише консолідація зусиль державних структур і громадянського сектору здатна забезпечити ефективне вирішення зазначеної проблеми [4, с. 6–10].

Спершу пропонується визначити досвід зарубіжних країн у формуванні систем соціальної адаптації військовослужбовців. Зарубіжний досвід соціальної адаптації учасників бойових дій свідчить про ефективність комплексних моделей, що поєднують державне управління, психологічну реабілітацію та соціально-професійну реінтеграцію. Ізраїль, Франція, Велика Британія та Німеччина реалізують системні підходи з акцентом на ментальне здоров'я, освіту, працевлаштування й соціальні гарантії ветеранів, забезпечуючи їх сталу інтеграцію в цивільне життя.

У США сформовано розгалужену модель, що поєднує діяльність державних інституцій, насамперед Департаменту у справах ветеранів, із активною участю громадських організацій, забезпечуючи медичну та психологічну реабілітацію, освітню й професійну підготовку, сприяння працевлаштуванню та житлове забезпечення. Освітні програми на зразок *GI Bill* і житлові ініціативи типу *HUD-VASH* демонструють важливість поєднання фінансової підтримки з соціальним супроводом як ключової умови успішної реінтеграції ветеранів у цивільне життя. Водночас значну роль відіграють неурядові організації, діяльність яких ґрунтується на принципі «рівний – рівному», що підвищує рівень довіри та ефективність надання допомоги.

Схожий за логікою, але інституційно відмінний підхід реалізується у Великій Британії, де державна політика підтримки ветеранів зосереджена на забезпеченні трудової зайнятості, охороні ментального здоров'я, запобіганні соціальній ізоляції та бездомності. Важливим елементом є партнерство між державними органами та благодійними організаціями, такими як «*Help for Heroes*», які надають широкий спектр послуг – від психологічного супроводу й медичної реабілітації до професійної перекваліфікації та соціальної адаптації. Узагальнено, міжнародна практика підтверджує, що результативна система соціальної адаптації військовослужбовців має базуватися на інтеграції медичних, психологічних, освітніх, житлових і соціально-економічних заходів, а також на сталому партнерстві держави та громадянського суспільства, що може бути продуктивно використано у процесі вдосконалення національної моделі підтримки ветеранів в Україні [5, с. 120–127].

В Україні, за аналогією з практиками провідних зарубіжних держав, функціонує спеціалізований центральний орган виконавчої влади, уповноважений на формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту, реабілітації, адаптації та суспільної інтеграції осіб, які брали участь у бойових діях, – Міністерство у справах ветеранів України. Пріоритетним напрямом його діяльності є впровадження державних програм, орієнтованих на відновлення соціального статусу та підвищення

професійної спроможності ветеранів. Реалізуються програми професійної підготовки й перепідготовки, що надають можливість опанувати нову спеціальність або підвищити рівень кваліфікації за рахунок бюджетних коштів. Паралельно функціонує система психологічної реабілітації, яка гарантує ветеранам доступ до безоплатної психосоціальної допомоги, включаючи індивідуальні та групові форми терапії, реабілітаційні центри та спеціалізовані відновлювальні програми. Вагомим елементом державної підтримки є також медична реабілітація та санаторно-курортне лікування, спрямовані на відновлення фізичного і психічного здоров'я після участі у воєнних діях. Окрему увагу Міністерство приділяє розвитку ветеранського підприємництва, запроваджуючи механізми фінансової, консультативної та освітньої підтримки. У межах відповідних ініціатив ветерани можуть отримати грантове фінансування, пройти навчання з основ підприємницької діяльності, скористатися менторським супроводом, а також долучитися до програм, спрямованих на соціальну активність і фізичне відновлення, зокрема проєкту «Власна справа для ветеранів» та програми «Ветеранський спорт» [1, с. 79-81].

Специфічною рисою української моделі соціальної адаптації учасників бойових дій є високий рівень цифровізації відповідних сервісів. Так, у мобільному застосунку «Дія» запроваджено електронне посвідчення ветерана та цифрову платформу «Ветеран Pro», яка акумулює ключові державні послуги для ветеранів – від соціальних виплат, грантових програм і бізнес-підтримки до іпотечних інструментів, реабілітаційних послуг та процедур набуття відповідного статусу. Додатково функціонує інформаційно-аналітичний портал «e-Veteran», що забезпечує ветеранам, членам їхніх сімей та родинам загиблих захисників доступ до актуальної інформації щодо прав, пільг і доступних сервісів, а також можливість отримання окремих послуг у дистанційному форматі. Слід підкреслити, що за рівнем інтеграції цифрових рішень система підтримки учасників бойових дій в Україні не має аналогів серед розглянутих іноземних моделей.

Сучасна система соціальної адаптації учасників бойових дій в Україні характеризується фрагментарністю та відсутністю цілісного механізму міжвідомчої координації, що ускладнює комплексну реінтеграцію ветеранів у цивільне середовище. Ключова проблема полягає у дефіциті персоналізованих підходів, які б одночасно охоплювали медичну реабілітацію, психоемоційну підтримку родини та професійну самореалізацію особистості. Розв'язання даної проблеми вбачається у розробці національної стратегії, що базується на адаптації успішного зарубіжного досвіду. Пріоритетними кроками мають стати: запровадження моделі «єдиного вікна» через мережу ветеранських центрів (досвід США), розвиток системи реабілітації із залученням потенціалу громад і сімей (ізраїльська модель), а також створення економічних стимулів для бізнесу через податкові преференції за працевлаштування ветеранів (німецька практика). Системна реалізація цих заходів у межах єдиної програми дозволить трансформувати соціальну підтримку з пасивної допомоги у динамічний процес повноцінного повернення комбатанта до мирного життя, забезпечуючи стабільність суспільного розвитку.

Отже, проведений аналіз теоретичних підходів і практик соціальної адаптації учасників бойових дій дозволяє дійти висновку, що ефективна адаптація військовослужбовців у цивільне життя можлива виключно за умови формування системної та скоординованої моделі державної політики. Міжнародний досвід переконливо демонструє, що поєднання медичної та психологічної реабілітації, професійної та освітньої підтримки, житлових і соціально-економічних гарантій, а також активна взаємодія держави з інститутами громадянського суспільства є ключовими чинниками успішної соціальної інтеграції. Україна вже зробила суттєві кроки у даному напрямі, а саме шляхом інституціоналізації ветеранської політики, розвитку цифрових сервісів і впровадження програм професійної, психологічної та соціальної підтримки. Водночас наявна фрагментарність заходів і недостатня міжвідомча координація зумовлюють потребу в розробленні цілісної національної стратегії соціальної адаптації учасників бойових дій, орієнтованої на персоналізований підхід та довгостроковий результат. Адаптація кращих зарубіжних практик із урахуванням українських соціально-економічних і безпекових реалій дасть змогу трансформувати систему підтримки ветеранів у ефективний механізм їх повноцінного повернення до активного суспільного й професійного життя, що, своєю чергою, сприятиме зміцненню соціальної стабільності та сталому розвитку держави.

Джерела:

1. Колосок А., Чернета С. Соціальна адаптація учасників бойових дій: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Ввічливість. Humanitas*, 2025. № 5. С. 75–83
2. Леженко С. О., Майстренко К. М. Інструменти соціальної адаптації військовослужбовців: виклики та шляхи подолання в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 4. С. 42–48.
3. Пшик-Ковальська О.О., Замулко І.В., Перун В.І. Виклики та перспективи соціально-професійної адаптації ветеранів в Україні: адміністративні механізми та управлінські рішення. *Економіка та суспільство*, 2025. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-110>
4. Алещенко В. І. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*, 2022. № 8. С. 6–16.

Здреник І. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Тищенко С.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ТА НЕЗМІННОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема легітимності органів державної влади, які тривалий час не оновлюються шляхом виборів, є однією з центральних конституційно-правових дилем сучасної України. З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України та запровадженням воєнного стану постало питання забезпечення неперервності влади, збереження демократичних принципів і водночас гарантування стабільності державного управління. Неможливість проведення виборів у таких умовах зумовила продовження повноважень виборних органів, що створює складний баланс між конституційним принципом народного суверенітету та об'єктивною потребою у безпеці держави.

Актуальність дослідження полягає в тому, що нині Україна перебуває в унікальній правовій ситуації: формальна періодичність виборчого процесу призупинена, проте демократична держава зобов'язана зберігати легітимність влади навіть у надзвичайних обставинах. У цих умовах важливо визначити правові межі продовження повноважень органів влади, оцінити відповідність такої моделі вимогам Конституції України та міжнародним стандартам, а також окреслити ризики, які можуть виникнути внаслідок тривалого обмеження виборчих процедур.

Конституція України закріплює фундаментальний принцип народовладдя, відповідно до якого єдиним джерелом влади в Україні є народ, який реалізує своє волевиявлення, зокрема, через вільні та періодичні вибори [1, ст. 5, 69]. Статті 76, 103 Основного Закону визначають строки повноважень Верховної Ради та Президента України [1, ст. 76, 103]. Проте запровадження воєнного стану вносить суттєві корективи в реалізацію цих положень. Згідно зі ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» проведення виборів будь-якого рівня у цей період забороняється [2, ст. 19]. Ця заборона обумовлена об'єктивними чинниками: загрозою для життя громадян під час масових заходів, відсутністю можливості гарантувати безпеку виборчих дільниць, переміщенням мільйонів осіб, руйнуванням адміністративної інфраструктури та участю великої кількості громадян у Збройних Силах України.

У такій ситуації постає питання забезпечення неперервності державної влади. Конституція України містить пряму норму про продовження повноважень Верховної Ради України – відповідно до ст. 83 Основного Закону, повноваження парламенту тривають до першого засідання Верховної Ради нового скликання навіть у разі завершення строку повноважень під час воєнного чи надзвичайного стану [1, ст. 83]. Це означає, що законодавча влада функціонує легітимно на підставі прямого конституційного припису, що відповідає європейській доктрині неперервності парламентської влади.

Натомість щодо Президента України ситуація є складнішою. Конституція не містить прямої норми про автоматичне продовження повноважень Президента у разі неможливості проведення виборів. Проте, згідно з конституційною доктриною та усталеною міжнародною практикою, влада в демократичній державі не може перериватися через надзвичайні обставини. У цих умовах застосовується принцип «continuity of power» – неперервності влади, який передбачає, що чинний глава держави продовжує виконувати свої повноваження до моменту обрання нового. Такий підхід узгоджується з рішучею практикою Венеційської комісії, яка наголошує на необхідності забезпечення стабільності та дієздатності конституційних інституцій у кризових умовах [3].

Однак тривале продовження повноважень органів влади без виборчої легітимації породжує низку ризиків. По-перше, виникає загроза зниження рівня демократичної легітимності, оскільки народ не має можливості переобирати або переоцінювати діяльність влади. По-друге, відсутність виборів може спричинити політичну інерцію та зменшення рівня підзвітності органів влади суспільству. По-третє, існує

небезпека концентрації влади в руках виконавчої гілки, що в умовах війни має розширені повноваження та діє в особливому правовому режимі.

Зокрема, значно посилюється роль Президента як Верховного Головнокомандувача, що потребує ефективних механізмів парламентського контролю для уникнення потенційної узурпації.

Нормативне регулювання також залишається неповним. Хоча питання продовження повноважень парламенту врегульоване конституційно, ситуація з Президентом потребує додаткового уточнення. Відсутність прямої конституційної норми може призвести до дискусій щодо легітимності глави держави у разі тривалого воєнного стану. У цьому контексті необхідним видається внесення змін до Конституції України з метою чіткого врегулювання строків і порядку продовження повноважень Президента під час війни та інших надзвичайних ситуацій. Проте, як відомо Конституція не може бути змінена в умовах воєнного стану. Тобто, навіть теоретично внести зміни про такі механізми повноважень Президента зараз – неможливо. Проблема залишається відкритою.

Міжнародний досвід підтверджує, що держави по-різному вирішують питання виборів у кризових умовах. Дослідження Громадянської мережі «Опора» показує, що демократичні держави по-різному реагують на виклики війни чи надзвичайних обставин у сфері виборів. Наприклад, Велика Британія двічі відтермінувала парламентські вибори під час світових воєн, забезпечивши безперервність влади спеціальними законами. Ізраїль, навпаки, за умов масштабних безпекових загроз застосовував як перенесення виборів, так і спеціальні механізми продовження повноважень Кнесету, так і проводив вибори під час збройних конфліктів, хоч масштаби загроз були локальними та не охоплювали всю територію держави [4, с. 59–62]. У США вибори 1864 року відбулися під час Громадянської війни, але бойові дії не унеможливили голосування для більшості штатів. У Грузії та Молдові вибори переносилися через надзвичайні обставини, однак їх відтермінування було обмеженим у часі і супроводжувалося законодавчим врегулюванням. Таким чином, міжнародна практика свідчить про можливість як перенесення виборів, так і їх проведення, але загальним правилом є пропорційність таких рішень і забезпечення неперервності влади.

Україні необхідно виробити власну модель, яка зберігатиме баланс між демократичною періодичністю влади та державними інтересами безпеки. Одним із шляхів є розроблення спеціального закону про вибори в умовах війни, який міг би передбачати можливість поступового або поетапного проведення виборів після стабілізації ситуації. Важливим також є формування інституційних механізмів забезпечення участі військовослужбовців у голосуванні, а також виборчих прав внутрішньо переміщених осіб та громадян, які перебувають за кордоном.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що питання легітимності органів влади в Україні сьогодні не має ознак конституційної кризи, але містить потенційні ризики для майбутнього. Для їх уникнення необхідно забезпечити прозорість державної політики, підтримувати комунікацію з громадянами щодо причин неможливості проведення виборів, а також реформувати нормативне регулювання продовження повноважень органів влади.

Отже, проблема легітимності та незмінності влади в умовах воєнного стану є складним комплексним явищем, що поєднує конституційні, політичні та безпекові аспекти. З одного боку, відтермінування виборів є необхідним і виправданим кроком, спрямованим на захист громадян та забезпечення функціонування держави. З іншого – така ситуація потребує чіткого правового врегулювання, аби запобігти сумнівам у демократичності державної влади та гарантувати стабільність конституційного ладу. Своєчасне вдосконалення законодавства та збереження балансу влади дадуть можливість забезпечити неперервність державного управління та водночас захистити засади народовладдя навіть у найскладніших умовах.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Opinion on the Constitutional Situation in Ukraine. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). CDL-AD(2010)044. 18 December 2010. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)044-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)044-e)
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна юридична бібліотека; Громадянська мережа «Опора». «Конституційний процес в Україні» № 11 (126), 2024: бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. Київ: НБУВ, 2024. URL: https://nbuvip.gov.ua/images/informaciyni_vidannya/konst_pr/2024_konst_pr_2024_11.pdf

Зінченко П. В.,
здобувачка вищої освіти
(Національна академія внутрішніх справ)

Рівчаченко О. А.,
професор кафедри юридичної психології,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО УМОВ У ЦИВІЛЬНОМУ ЖИТТІ

В умовах повномасштабної війни в Україні проблема реадaptaції ветеранів до умов цивільного життя набула особливої соціальної та психологічної значущості. Реадaptaція ветеранів до умов цивільного життя є складним багатовимірним процесом, який охоплює не лише питання професійної реалізації та побутової перебудови, а й суттєві зміни у психологічній структурі особистості. Повернення із зони бойових дій супроводжується низкою психологічних труднощів, зокрема проявами посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), зміною соціальних ролей, стилю життя та системи цінностей, що часто призводить до психологічної дезадаптації, емоційної нестабільності та міжособистісних труднощів.

Розглядаючи поняття «реадaptaція» варто дати визначення процесу «адаптація». Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного універсального тлумачення поняттю «адаптація». У контексті військової психології влучним є формулювання, згідно з яким адаптація є активною системною відповіддю особистості, що забезпечує стабільність внутрішнього гомеостазу шляхом створення оптимальних програм реагування на виклики середовища [2, с. 10].

Стан адаптації комбатанта у післяекстремальних умовах значною мірою залежить від особливостей його мотиваційно-сміслової сфери. Якщо під час бойових дій мотивація була спрямована на виживання та виконання обов'язку, то в цивільному житті ветерану часто важко знайти нові смисли, що призводить до внутрішнього конфлікту [3, с. 245].

Реадaptaція стосується **внутрішніх психологічних змін особистості**. Вона передбачає відновлення психоемоційної рівноваги, опрацювання травматичного бойового досвіду, формування нових моделей поведінки, переосмислення життєвих цінностей та ролей у мирному суспільстві. Реадaptaція допомагає ветерану пристосуватися до нових умов існування, знизити рівень стресу та відновити здатність до ефективної життєдіяльності, тобто **реадaptaція є внутрішньою психологічною передумовою реінтеграції**.

Реадaptaція ветеранів виходить за межі фізичного відновлення та матеріального забезпечення, оскільки передбачає складний процес психологічної перебудови особистості. Досвід війни суттєво впливає на систему цінностей, емоційну сферу, міжособистісні стосунки та уявлення людини про себе і навколишній світ.

Бойові дії є потужним психотравмуючим фактором, який може призводити до тривалих змін у психічному функціонуванні особистості. Одним із найбільш поширених наслідків є ПТСР, що проявляється у вигляді нав'язливих спогадів, підвищеної тривожності, емоційної напруженості, порушень сну та труднощів у міжособистісному спілкуванні.

Окрім ПТСР, ветерани часто стикаються з емоційним виснаженням, почуттям провини за пережиті події, зниженням здатності відчувати позитивні емоції. Такі стани ускладнюють процес повернення до звичного ритму життя та знижують рівень психологічного благополуччя.

Реадaptaція та реабілітація розглядаються як комплексні процеси відновлення соціального і психічного статусів комбатанта, а також цілеспрямоване підвищення його адаптивних можливостей у мирний час [3, с. 263]. Психологічне забезпечення цих процесів є невід'ємною складовою загальної системи морально-психологічного забезпечення (МПЗ) держави та Збройних Сил [7, с. 182].

Для успішної реадaptaції ветеранів до умов цивільного життя потрібне вдале поєднання двох типів чинників:

- індивідуальних (рівень психологічної стійкості, здатність до саморефлексії, наявність навичок подолання стресу, попередній життєвий досвід та особливості особистості);
- соціальних (підтримка з боку родини, друзів, професійного середовища та громади).

Значущим є доступ до кваліфікованої ветеранів до психологічної допомоги, зокрема індивідуального та групового консультування, психотерапії, реабілітаційних програм.

Психологічна допомога ветеранам має бути системною та орієнтованою на їхні реальні потреби. Ефективними є методи, спрямовані на опрацювання травматичного досвіду, відновлення емоційної регуляції та формування нових життєвих стратегій. Важливим аспектом є створення безпечного простору, у якому ветеран може відкрито говорити про власні переживання без страху осуду чи стигматизації.

Якісний психологічний супровід ветеранів сприяє формуванню позитивного образу майбутнього та підвищенню мотивації до активної участі у цивільному житті.

Стан адаптації комбатанта у післяекстремальних умовах значною мірою залежить від особливостей його мотиваційно-сислової сфери. Якщо під час бойових дій мотивація була спрямована на виживання та виконання обов'язку, то в цивільному житті ветерану часто важко знайти нові смисли, що призводить до внутрішнього конфлікту [3, с. 245].

Ефективна реадаптація потребує використання широкого арсеналу методів. Дослідження показують, що групова робота спеціалізованих груп (у складі психіатрів, психофізіологів, фармакологів) дозволяє швидко відновлювати психологічний ресурс великої кількості військовослужбовців [8, с. 140].

Окрему увагу слід приділити соціально-психологічному супроводу в громадах.

Для успішного повернення ветеранів до цивільного життя система психологічного забезпечення має працювати на двох рівнях:

– *стратегічний рівень*: розробка державної системи реадаптації, що базується на прогнозах обсягів психотравматизації та підготовці достатньої кількості цивільних і військових фахівців [3, с. 263].

Психологічна підсистема повинна бути невід'ємною складовою загальної державної політики [7, с. 182].

– *оперативний рівень*: запровадження «психологічного карантину» – періоду поступового переходу з військового колективу до цивільного соціуму. Це створення реадapтyючого середовища в громадах, на місцях постійної дислокації та, найголовніше, у сім'ях; здійснення безперервного психологічного моніторингу стану ветеранів для вчасного виявлення рецидивів дезадаптації [3, с. 263].

Важливо розуміти, що припинення зв'язку з групою підтримки після завершення активної фази реабілітації може спровокувати зростання симптомів ПТСР через втрату балансу у стосунках із оточенням [6, с. 148].

Отже, психологічна реадаптація ветеранів у цивільному житті є складним і тривалим процесом, що потребує врахування наслідків бойового досвіду, трансформації ідентичності та впливу соціального середовища. Успішна інтеграція ветеранів можлива за умови поєднання індивідуальних ресурсів особистості з ефективною системою психологічної та соціальної підтримки. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на вдосконалення практичних моделей психологічної допомоги та зниження рівня соціальної стигматизації ветеранів.

Джерела:

1. Олена Ігнатів, Психологічна допомога ветеранам: виклики та ефективні підходи. Тези доповідей XV Всеукраїнських психолого-педагогічних читань «Профорієнтація: стан і перспективи розвитку». Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зазюна НАПН України 2025. С. 1–124.
2. Заєць Д. Ю. Особливості адаптації військових до цивільного життя: магістерська робота. Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2024. С. 1–108.
3. Сафін О. Реабілітація та реадаптація учасників бойових дій: Психологічний дискурс. Психологічні науки. Хмельницький. НАДПСУ. 2019. № 2(13). С. 244–263.
4. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. та ін. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами: методичний посібник. Київ. 2023. С. 1–138.
5. Кожевнікова В. А. Особливості особистості та поведінкові зміни у осіб, що пережили екстремальні події. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН. Київ. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2006. С. 1–21.
6. Лазоренко Б. П. Соціально-психологічна реабілітація та реадаптація волонтерів: ефективність технології парадоксу. Київ: НАПН України. 2018. Вип. 42 (45). С. 148–159.
7. Алещенко В. І. Психологічне забезпечення в Збройних Силах України: шляхи удосконалення. Київ: Вісник НУОУ. 2013. 6 (37). С. 177–182.
8. Стасюк В. Психологічна допомога військовослужбовцям у бойовий та післябойовий період. Психологія і суспільство. ТДЕУ. 2006. С. 137–140.

Іваненко Я. С.,
здобувач вищої освіти
(Національний університет
цивільного захисту України)

Мельниченко А. С.,
доцент кафедри організації і проведення
аварійно-рятувальних робіт,
доктор філософії, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни Росії проти України інформаційний простір став ареною гібридних загроз, де дезінформація, пропаганда та маніпуляції використовуються для деморалізації суспільства, підриву довіри до влади та провокування соціальних конфліктів. Медіаграмотність населення виступає ключовим чинником стійкості цього простору, дозволяючи громадянам критично аналізувати інформацію, розпізнавати фейки та протидіяти психологічним операціям ворога. Це не лише інструмент індивідуального захисту, але й елемент національної безпеки, що сприяє збереженню суспільної єдності та ефективній мобілізації ресурсів [1, с. 45].

Медіаграмотність як основа критичного мислення та протидії дезінформації. Під час війни населення стикається з масовим потоком неправдивої інформації, що поширюється через соціальні мережі, ЗМІ та цифрові платформи. Високий рівень медіаграмотності дозволяє громадянам верифікувати джерела, оцінювати об'єктивність контенту та уникати маніпуляцій, таких як російські наративи про «геноцид» чи «нацизм» в Україні [2]. Дослідження показують, що особи з вищою медіаграмотністю менш схильні до пропаганди, тоді як низький рівень призводить до поширення панічних настроїв і зниження суспільної стійкості [3, с. 120]. В Україні, де дезінформація інтегрована в стратегію агресора, медіаграмотність стає «щитом» проти історичних міфів та фальшивих наративів, сприяючи формуванню об'єктивного сприйняття подій. Державні та громадські ініціативи з підвищення медіаграмотності. Україна активно розвиває програми медіаграмотності на державному рівні, такі як ініціатива «Filter» від Міністерства культури та інформаційної політики, яка включає видання дитячих книг, тренінги та національні тести, що охопили понад 76 000 учасників, включаючи жителів окупованих територій. UNESCO підтримує кампанії, спрямовані на критичне мислення, з акцентом на цифрову компетентність молоді. Громадські організації, як-от Detector Media, проводять моніторинг медіаграмотності та освітні семінари, а незалежні медіа створюють хаби для журналістів і населення, де навчають розпізнаванню фейків та психологічних операцій. Такі зусилля, поєднані з міжнародною допомогою, сприяють будівництву стійкості до дезінформації на рівні всього суспільства.

Виклики та фактори впливу на рівень медіаграмотності. Попри прогрес, рівень медіаграмотності в Україні знизився з 81% до 76% за останній рік, з вищими показниками серед молоді (18–25 років) завдяки цифровим навичкам і нижчими серед старшого покоління (56–65 років). Війна посилює стрес, що знижує критичне мислення: дослідження показують, що 63% населення відчувають труднощі з верифікацією інформації під час інтенсивних обстрілів чи нестабільного інтернету. Регіональні відмінності також помітні: захід і центр країни менш вразливі до пропаганди, тоді як південь і схід потребують посиленних зусиль. Крім того, алгоритми платформ прискорюють поширення міфологем, вимагаючи інтеграції медіаграмотності в шкільну освіту та медіа-ритуали.

Медіаграмотність населення є фундаментальним чинником стійкості інформаційного простору під час війни, забезпечуючи не лише індивідуальний захист, але й колективну опірність гібридним загрозам. Для досягнення максимальної ефективності необхідна системна співпраця держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів, з акцентом на освіту, моніторинг та адаптацію до воєнних реалій. Лише за умови високої медіаграмотності суспільство зможе зберегти інформаційну суверенність і сприяти перемозі в інформаційній війні.

Джерела:

1. Kalenský, J., & Osadchuk, R. How Ukraine fights Russian disinformation: Beehive vs mammoth. Hybrid CoE Research Report 11. European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, 2024.
2. Taranenko, A. Ensuring information security: Countering Russian disinformation in Ukrainian speeches at the United Nations. Social Sciences & Humanities Open, 2024, 10(Suppl. C), 100987.
3. Helmus, T. C., & Holynska, K. Ukrainian resistance to Russian disinformation: Lessons for future conflict. RAND Corporation, 2024.

Іваненко Б. В.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Дідик Н. І.,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ СТІЙКОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Волонтерський рух в Україні під час війни став феноменом самоорганізації, забезпечуючи життєво необхідну підтримку ЗСУ та цивільних. Волонтери здійснюють логістику (амуніція, авто), медичну допомогу, евакуацію, психологічну підтримку та гуманітарну допомогу, працюючи в тилу та на окупованих територіях, що зміцнює обороноздатність і цивільне суспільство. Починаючи з 2014 року – це не просто допомога армії чи переселенцям; це форма самоорганізації громадян, прояв соціальної відповідальності та колективної дії у ситуації, коли держава не завжди встигає задовольняти потреби суспільства [4, с. 45].

Волонтерський рух став тим середовищем, у якому громадяни відчували власну силу впливу на суспільні процеси. Як зазначає Трофименко, саме через волонтерські ініціативи сформувався «новий тип громадянської активності», що поєднує самоорганізацію, солідарність і горизонтальні зв'язки між людьми [4, с. 47]. У 2022 році цей рух відродився з новою енергією, охопивши мільйони українців – від локальних ініціатив до масштабних національних платформ. Такі процеси засвідчують не лише соціальну зрілість громадян, а й формування реальних механізмів взаємодії між державою та суспільством. Волонтери взяли на себе ті функції, які традиційно вважалися сферою державної компетенції: логістику, медичну допомогу, забезпечення військових, інформаційну роботу. Це виявило потенціал громадянського суспільства як саморегулювального механізму виживання в екстремальних умовах [1, с. 12].

Єременко у своєму дослідженні наголошує, що мотивація волонтерів має складну багаторівневу структуру. Її ядром є не лише альтруїзм, але й прагнення до соціальної ідентичності, відчуття приналежності до спільної справи та бажання утвердити власну громадянську позицію [1, с. 15]. У воєнний час волонтерство стало формою психологічної стійкості суспільства – способом протистояти страху, безсиллю, невизначеності. Волонтери створюють неформальні спільноти підтримки, що функціонують як «острівці довіри» у середовищі високої турбулентності. Через горизонтальні взаємодії та колективну діяльність вони підтримують соціальну згуртованість, що є ключовим чинником національної стійкості [2, с. 62].

Дослідження Новородовських показує, що у 2014–2018 роках волонтерський рух тісно переплітався з добровольчими військовими формуваннями [2, с. 60]. Добровольці, які йшли захищати державу, нерідко спиралися саме на громадянську підтримку – як матеріальну, так і моральну. Волонтери забезпечували їх спорядженням, медикаментами, технікою, створюючи паралельну систему постачання поза бюрократичними структурами держави. Цей симбіоз став унікальним для українського досвіду: громадянське суспільство проявило себе не як опозиційна до влади сила, а як партнер у забезпеченні обороноздатності країни. Згодом волонтерство еволюціонувало в бік професіоналізації: виникли юридично оформлені організації, аналітичні центри, фонди, що діють у тісній координації з урядовими структурами [3, с. 28].

Після 24 лютого 2022 року відбувся безпрецедентний сплеск волонтерської активності, за даними Української Волонтерської Служби (УВС) та U-Report 36% респондентів вказали, що долучались декілька разів до волонтерської діяльності, 26% робили це на постійній основі, 12% волонтерили, але одноразово [5]. Тому можна зробити висновок, що понад 74% українців хоча б раз брали участь у волонтерських чи благодійних ініціативах. Така масовість засвідчує високий рівень довіри до неформальних суспільних інститутів, які часто діють ефективніше, ніж офіційні структури. Волонтерські мережі швидко адаптуються до змін: вони створюють онлайн-платформи для збору коштів, розподілу ресурсів,

логістики гуманітарної допомоги. У цьому виявляється динаміка цифрової демократії – коли Інтернет стає простором громадянської мобілізації. Особливістю є те, що «цифровізація волонтерства перетворює допомогу на інструмент політичної суб'єктності» [4, с. 51].

Попри позитивні тенденції, волонтерський рух стикається з низкою проблем. Наприклад феномен «вигорання» волонтерів – емоційного та фізичного виснаження, що виникає внаслідок тривалої роботи без системної підтримки [1, с. 18]. Іншою проблемою є відсутність єдиної координації між великими організаціями, що іноді призводить до дублювання функцій або неефективного використання ресурсів. Важливим викликом залишається й правовий статус волонтерської діяльності. Новородовські відзначають, що держава лише частково інтегрувала волонтерський рух у правову систему, а значна частина ініціатив діє неформально [2, с. 63]. У цьому криється як гнучкість, так і вразливість: з одного боку – свобода дій, з іншого – відсутність гарантій та захисту учасників.

З огляду на виклики війни, волонтерський рух виступає не лише соціальним, а й стратегічним ресурсом. Саме він забезпечує горизонтальні зв'язки, що підтримують довіру, взаємопідтримку та солідарність між громадянами [3]. У цьому сенсі волонтерство є важливим індикатором функціональності громадянського суспільства: воно демонструє здатність населення самоорганізовуватись, мобілізувати ресурси та формувати колективні рішення у кризових обставинах. За словами Трофименка, «волонтерський рух став полем, де формується нова суспільна мораль – мораль взаємодопомоги, гідності й відповідальності» [4, с. 53]. Ця мораль, укорінена у практиках щоденної солідарності, зміцнює суспільство більше, ніж будь-які офіційні інституції.

Після перемоги України перед волонтерським рухом постане завдання трансформації від кризового до стабільного формату діяльності. Тому, одним із напрямів має стати інституційне оформлення волонтерських мереж у структури громадського сектору, що зможуть брати участь у відбудові країни, соціальній реінтеграції ветеранів та психологічній реабілітації. Досвід 2014–2025 років показав, що волонтерство – це не тимчасове явище, а стійкий соціальний механізм, який виконує функції стабілізатора в періоди загрози. Воно інтегрує громадянську активність, формує культуру відповідальності та довіри, закладаючи підґрунтя для післявоєнного відновлення.

Волонтерський рух в умовах війни – це не лише допомога, а й механізм громадянської самоорганізації, що підтримує життєздатність держави. Він поєднує моральні, соціальні, психологічні та організаційні виміри, утворюючи мережу взаємодії, довіри й відповідальності. На основі аналізу досліджень можна зробити висновок, що саме волонтерство стало стрижнем українського громадянського суспільства у воєнний час. Його розвиток свідчить про зрілість нації, здатної діяти спільно навіть у найкритичніших умовах.

Джерела:

1. Єременко А. В. Характеристика волонтерського руху та мотивація волонтерів в умовах російсько-української війни (за результатами якісного дослідження). *ResearchGate*. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/376973874_Harakteristika_volonterskogo_ruhu_ta_motivacia_volonteriv_v_umovah_rosijsko-ukrainskoi_vijni_zarezulatatami_akisnogo_doslidzennia
2. Новородовський В., Новородовська Н. Добровольчий рух на початковому етапі російсько-української війни (2014–2018 рр.). *Український історичний журнал «Літопис Українського Національного Визвольного Руху»*. 2021. № 3. С.80-92. RL: <https://ukrlitopus.com.ua/index.php/ukrlitopus/article/view/377>
3. Добровольці на захисті української державності: збірник тез доповідей. За ред. О. С. Павленка. Київ: Міністерство оборони України, 2024. 120 с. URL: https://asv.mil.gov.ua/sites/default/files/attach/1067/dobrovolci_2024_zbirnyk_tez.pdf
4. Трофименко А. В. Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабної війни. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Політологія*. 2023. № 6. С. 45–54. URL: <https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/politologia/article/view/339/334>
5. 74% українців долучались до волонтерства після 24 лютого 2022 року: що показали результати дослідження. 29.01.2024 URL: <https://volunteer.country/library/74-ukrayinciv-doluchalis-do-volonterstva-pislia-24-liutogo-2022-roku-shho-pokazali-rezultati-doslidzennia>

СТИГМАТИЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах воєнного стану Україна зіштовхнулася з безпрецедентним викликом масового внутрішнього переміщення населення до відносно безпечних регіонів. Внутрішньо переміщені особи вимушені адаптуватися до нових соціальних, економічних і культурних реалій, часто за відсутності звичних ресурсів та соціальних зв'язків. За таких обставин інтеграція внутрішньо переміщених осіб в територіальні громади набуває особливого значення та перетворюється на стратегічний пріоритет, спрямований на забезпечення соціальної стабільності, сталого розвитку й згуртованості суспільства [5, с. 2]. Воєнні події в Україні докорінно змінили соціальну структуру суспільства, спричинивши формування нових соціальних груп. Внутрішньо переміщені особи стали невід'ємною частиною приймаючих громад, однак процес їхнього включення у соціальне та культурне життя супроводжується низкою суперечностей. Однією з ключових проблем у цьому контексті є стигматизація внутрішньо переміщених осіб, що проявляється через соціальне дистанціювання, нав'язування негативних стереотипів та обмеження можливостей повноцінної участі у житті громади.

Інтеграція вимушених переселенців у нову громаду відбувається через процес зближення соціальних ідентичностей, що передбачає взаємне визнання та прийняття культурного різноманіття. Цьому сприяють, з одного боку, відкритість вимушених переселенців до засвоєння норм і цінностей приймаючої спільноти, а з іншого – готовність громади до співіснування різних традицій і світоглядних позицій у спільному соціальному просторі. Враховуючи те, що вимушені переселенці походять з різних соціальних, релігійних та етнічних середовищ, вкрай важливим є недопущення формування узагальнених стереотипних уявлень щодо цієї групи та забезпечення поваги до їхньої ідентичності. Водночас ключовою умовою успішної інтеграції вимушених переселенців є доступ до ресурсів у новому соціальному середовищі, що реалізується через спільне використання можливостей приймаючої громади та систему соціальних послуг, спрямованих на покращення умов життя переселенців [2, с. 190].

Стигматизація вимушених переселенців формується на перетині соціальних, культурних і психологічних чинників та посилюється в умовах воєнного часу. Вона не лише ускладнює адаптацію ВПО, а й впливає на загальний рівень соціальної згуртованості суспільства, створюючи додаткові лінії напруження між «місцевими» та «переміщеними». Усвідомлення стигматизації як соціокультурної проблеми відкриває можливості для пошуку ефективних механізмів її подолання на рівні громади.

За визначенням О. Кінаш, соціальною адаптацією розглядається процес пристосування людини до нових умов життя та соціальної реальності, що передбачає засвоєння культурних, правових і соціальних норм приймаючого середовища. В умовах воєнного стану в Україні проблема адаптації набуває особливої актуальності для внутрішньо переміщених осіб, які вимушено залишили постійне місце проживання та втратили звичні соціальні зв'язки й ресурси. Вимушений характер переміщення, травматичний досвід та обмежені можливості повернення зумовлюють тривалість адаптаційного процесу й потребу в оперативних та ефективних заходах підтримки. За таких обставин вимушені переселенці становлять соціально вразливу групу, для якої процес адаптації та подальшої інтеграції істотно ускладнюється впливом соціальної стигматизації, упередженого ставлення та стереотипних уявлень у приймаючих громадах [3, с. 138].

Як зазначають О. Фуштей та К. Ландік, що одним із найбільш ефективних способів інтеграції вимушених переселенців у приймаючу громаду є їх активне залучення до різноманітних проєктів, програм і громадських ініціатив, спрямованих на підтримку цієї соціальної групи. Дослідниці підкреслюють, що створення спеціалізованих центрів у територіальних громадах за новим місцем проживання позитивно впливає на психологічний стан людей, які втратили звичне середовище життя. Залучення вимушених переселенців до діяльності громади та формування відчуття відповідальності за спільну справу сприяє подоланню психологічних труднощів і відновленню суб'єктивного відчуття контролю над власним життям.

Окрему увагу науковці приділяють емоційно-психологічному стану вимушених переселенців, які зазнали травматичного досвіду. Унаслідок пережитих стресових ситуацій ВПО можуть стикатися з такими станами, як втрата автономності та відчуття неконтрольованості життєвих процесів,

переживання незахищеності й позиціонування себе в ролі жертви, зростання рівня агресії та пошук «зовнішнього ворога» як способу компенсації втрати контролю, а також неможливість прогнозування майбутнього. Саме ці психологічні чинники, за висновками дослідниць, значною мірою ускладнюють процес інтеграції вимушених переселенців та можуть посилювати прояви соціальної стигматизації [4, с. 48].

У зв'язку з цим подолання стигматизації потребує комплексного підходу, що поєднує психологічну підтримку вимушених переселенців, розвиток інклюзивних практик у приймаючих громадах та системну роботу з формування толерантного соціального середовища. Реалізація таких заходів сприяє зниженню соціальної напруги, підвищенню рівня довіри між членами громади та створює передумови для успішної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціальне й культурне життя приймаючого середовища. На думку Ю. Гундербайла, соціальна стигматизація призводить до порушення соціальної адаптації, зниження якості життя внутрішньо переміщених осіб і зростання соціальної напруженості, що зумовлює необхідність організації системи масової психосоціальної підтримки ВПО на рівні державної соціальної політики. Автор наголошує, що стигматизація та самостигматизація істотно ускладнюють життєдіяльність ВПО, сприяючи формуванню відчуття неповноцінності, соціальної неспроможності та самообмеження соціальної активності індивіда [1, с. 164].

Таким чином, соціальна стигматизація вимушених переселенців є багатовимірним явищем, що виходить за межі індивідуального психологічного досвіду та охоплює ширший соціальний і культурний контекст. Її поширення негативно позначається на процесах соціальної адаптації та інтеграції ВПО, поглиблює відчуття соціальної відчуженості й знижує рівень участі у житті приймаючих громад. У зв'язку з цим подолання стигматизації потребує системного наукового осмислення та реалізації комплексних практичних заходів, спрямованих як на надання психосоціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам, так і на формування толерантного, інклюзивного соціального середовища. Стигматизація вимушених переселенців в умовах воєнного стану постає як складна соціокультурна проблема, що формується під впливом соціальних, психологічних та культурних чинників і істотно ускладнює процеси адаптації та інтеграції ВПО в приймаючі громади. Вона не лише негативно позначається на психологічному стані вимушених переселенців, але й знижує рівень соціальної згуртованості, посилюючи напруження між різними групами населення.

Підсумовуючи вище сказане, успішна інтеграція вимушених переселенців можлива за умови поєднання доступу до соціальних ресурсів, поваги до ідентичності та активного залучення їх до життя громади. Водночас подолання стигматизації потребує системного підходу, який охоплює розвиток інклюзивних практик на рівні територіальних громад, організацію психосоціальної підтримки та формування толерантного соціального середовища. Реалізація таких заходів є важливою передумовою не лише для покращення якості життя внутрішньо переміщених осіб, але й для забезпечення соціальної стабільності та згуртованості українського суспільства в умовах воєнних викликів.

Джерела:

1. Гундербайло Ю. Д. Проблеми стигматизації і самостигматизації внутрішньо переміщених осіб у процесі відновлення життєвої неперервності після переживання травматичних подій. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 42 (45). С. 160–169.
2. Іванів А. А. Роль соціальної роботи в адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Молодіжна наука заради миру та розвитку : зб. матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (12-14 грудня 2024 року, м. Чернівці)*. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2025. С. 189–191.
3. Кінаш О. Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в умовах військового стану як наукова проблема. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 2024. С.136–144.
4. Фуштей О., Ландік К.. Проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного часу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Серія : Педагогіка і психологія*. 2024. Вип. 78. С. 47–51.
5. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. С. 1–7.

Івахів О. С.,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу наукового центру Сухопутних військ,
кандидат політичних наук
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)*

Лібрук-Ліпкевич С. Я.,
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу наукового центру Сухопутних військ,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)*

Юрченко Р. В.,
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу наукового центру Сухопутних військ
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)*

ДОСЯГНЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Під час повномасштабної війни громадські організації (ГО) України стали ключовим елементом стійкості, адаптувавшись до екстремальних умов та переформатували свою діяльність на підтримку Збройних Сил України, гуманітарну допомогу постраждалим, внутрішньо переміщеним особам, ставши потужним тилом.

Станом на початок 2026 року кількість зареєстрованих громадських організацій в Україні перевищує понад 107 тисяч, 33 тисячі благодійних організацій і 11 тисяч зареєстрованих волонтерів. Під час війни спостерігається тенденція до збільшення числа громадських об'єднань, що свідчить про активний розвиток громадянського суспільства та волонтерського руху. Висока активність зумовлена необхідністю реагувати на виклики війни, підтримкою армії та внутрішньо переміщеним особам (ВПО).

Громадські організації (ГО) в Україні – це добровільні неприбуткові об'єднання фізичних осіб (або юридичних осіб для спілок), створені для задоволення соціальних, культурних, економічних екологічних чи професійних інтересів. До них входять професійні спілки, жіночі, молодіжні, ветеранські, дитячі організації, наукові, технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші добровільні об'єднання громадян, творчі спілки, земляцтва, фонди, асоціації тощо [1].

Основними викликами під час війни для є соціально-економічні виклики. Організація – це перш за все люди, тому матеріальне, психологічне та безпекове становища грають ключову роль в можливості подальшої реалізації проєктів. Разом з цим, організації, що вели свою діяльність на територіях, які наразі окуповані, мають проблеми з організацією безпечної роботи, втратою матеріально-технічного забезпечення та зіштовхуються з питанням переведення діяльності у більш безпечні регіони країни. Викликом для більшості громадських організацій також стала зміна напрямку діяльності відповідно до потреб сьогодення. Відбудова та відновлення повоєнної України розглядається наразі основним напрямом проєктної діяльності на рівні з волонтерством, гуманітарною допомогою та евакуацією населення, на що спрямували зараз свій фокус більшість громадських організацій. Як результат зміни діяльності, організації призупиняють діючі проєкти та змінюють стратегії розвитку, що в свою чергу потребує збільшення або перенаправлення фінансування, отримання нових знань та ресурсів [2].

Багато громадських організацій зародилася під час Революції Гідності. До десятих кращих відносять:

1. Армія SOS – Команда «Армії SOS» підтримує українське військо з 2014 року. Вони виготовляють безпілотники, постачають автомобілі, речове та технічне обладнання, закупають планшети для артилеристів. Важливим напрямком роботи ГО є розробка програмного забезпечення під назвою «Кропива».

2. Народний Тил – передає військовослужбовцям безпілотні літальні апарати, тепловізори, старлінки, оптичні приціли, необхідні ліки тощо. Налагоджена відправка транспорту, а саме: мікроавтобусів та позашляховиків. «Народний Тил» працює завдяки пожертвам українців.

3. Українська Жіноча Варта – організація була заснована у 2014 році. Спочатку зосереджувалася на освітньому напрямку: організація навчала жінок першої домедичної допомоги, тактичної медицини, самооборони, психологічної та психіатричної підготовки. Організація надає юридичну, психологічну, інтеграційну й консультаційну допомогу військовослужбовцям. За мету УЖВ ставить створення мережі жіночого руху опору в Україні, аби жінки об'єднувалися і ще ефективніше давали відсіч ворогу.

4. Громадська організація «HEROU» родом із Запоріжжя. Волонтери, арміїці, юристи та журналісти об'єдналися у травні 2022 року заради спільної мети – допомагати військовим у правовому полі. Члени ГО комунікують з державними органами: збирають звернення від військових і їхніх родин та на основі цього складають заявки. Наприклад, військові можуть звертатися до ГО з питанням недостатнього матеріально-технічного забезпечення чи у разі злочинних наказів командування. «HEROU» також готові допомогти й з документацією щодо зниклих безвісти чи виплат компенсацій.

5. Харківська «Help Army» («Допоможи армії») – функціонує з часів окупації Криму. Одним із перших завдань активістів було доправити військовим харчі й одяг, а трошки пізніше волонтери почали постачати системи відеонагляду, біноклі, безпілотники, тепловізори. В перші місяці війни організації вдалось згуртувати навколо себе близько 500 волонтерів. У листопаді 2014 організація запустила благодійний фонд «Харків з тобою», що займається гуманітарними та освітніми проектами. У 2022 активісти продовжували опікуватися армією. ГО регулярно відвантажує продукти, побутову хімію, засоби гігієни й амуніцію для різних батальйонів. «Help Army» намагається підтримувати бійців й під час реабілітації.

6. «Ініціативу Е+», що фокусується на медицині об'єднала Революція Гідності. Під час Майдану волонтери надавали першу допомогу пораненим. А коли росія вторглася в Україну у 2014 році – організація повністю зосередилася на підтримці військових. Забезпечувала їх медикаментами, автомобілями швидкої допомоги, санітарними джипами; пропонувала соціальний супровід родинам загиблих, тяжко поранених, загиблих бійців. З початком повномасштабної війни «Ініціатива Е+» посилила свою роботу з постачання обладнання. На фронт доставляють транспорт для медичної евакуації, оптику, екіпування й індивідуальні аптечки. Через руйнування росією цивільної й критичної інфраструктури «Ініціатива Е+» терміново збирає кошти на закупівлю генераторів, павербанків та засобів обігріву.

7. Аеророзвідка – діє з 2014 року. Це так звані технологічні хаби, які об'єднують та координують технічні засоби розвідки. Туди надходить інформація зі стаціонарних камер, датчиків, стрімів безпілотників та інших джерел. В хабах інформація аналізується та обробляється, а потім – направляється військовим завдяки безпілотникам від «Аеророзвідки».

8. Землячки – громадська організація, що забезпечує захисниць у Силах оборони України формою та спорядженнями. Також надає психологічну підтримку для захисниць.

9. Громадська Організація «Січ» – регулярно забезпечує військові підрозділи амуніцією й спорядженням (спальниками, раціями, біноклями тощо). Разом із волонтерами діячі «Січі» відправляють на фронт маскувальні сітки, що прикривають озброєння та військову техніку на фронті, протитанкові їжаки та буржуйки. Крім того, «Січ» готова доставити снайперам маскувальні костюми власного виробництва. Активісти «Січі» готують сухі пайки для захисників, що допомагає військовим хоч трішки відчути атмосферу домашньої вечері на передовій.

10. «Елеос-Україна» ГО – об'єднує тих, хто прагне служити людям, популяризувати добро, створювати гідні умови життя для кожної людини. Волонтери доставляють на фронт продукти й медикаменти, теплий одяг, засоби особистої гігієни, евакуаційні автівки. «Елеос-Україна» співпрацює і з релігійними громадами. У межах проекту «Мобілізація суспільства для подолання стигми, дискримінації та протидії насильству щодо людей, які живуть з ВІЛ та представників ключових груп» організація проводить інформаційні зустрічі з військовими капеланами.

Основним напрямом підтримки роботи громадських організацій залишається фандрейзинг.

Фандрейзинг – це процес залучення коштів й інших ресурсів для реалізації конкретних задач або проєктів, а також для підтримання діяльності та існування організації загалом.

Надання грантової допомоги з залученням донорів є основною складовою в матеріально-технічному та ресурсному забезпеченні організацій. З урахуванням зовнішнього середовища сьогодення, грантові програми мають надаватися за спрощеною системою подачі заявок та оперативним їх розглядом. Разом з цим, важливим фактором є обізнаність, громадські організації потребують актуальний перелік донорів та наявність постійних відкритих конкурсів. Окрім надання фінансової допомоги для посилення технічного аспекту роботи, мають також розглядатись впровадження освітніх заходів для посилення організацій в питаннях охорони прав людини (фіксації та

моніторинг порушень прав людини), безпеки (перша невідкладна допомога, протимінна безпека), комунікації та обізнаність в наданні першої психологічної допомоги.

Війна також змінила соціальні зв'язки та структуру громадянського суспільства. Нові форми солідарності й підтримки сформувалися на тлі війни. Особливо яскраво це проявилось через діяльність волонтерських організацій та громадських ініціатив.

Волонтерський рух став одним із найбільш важливих елементів соціальної структури України в умовах війни. Громадяни об'єднувалися для допомоги армії, підтримки біженців та надання допомоги постраждалим від бойових дій. Роль цих організацій була ключовою у забезпеченні соціальної стабільності та мобілізації суспільства на подолання кризових ситуацій. Волонтери приймають участь у зборі гуманітарної допомоги, медичних засобів, наданні юридичної та психологічної підтримки. Волонтерські організації відіграють роль маркетингових компаній, які вивчають потреби фронту на локальному рівні, здійснюють мозаїчний збір коштів з різних джерел, здійснюють пошук, замовлення та придбання як в Україні, так і за кордоном певного обладнання, продуктів тощо та працюють як логістичні компанії, які забезпечують завезення, оформлення й транспортування до споживача. Волонтерський рух в Україні є проявом нових соціальних рухів постіндустріальних суспільств.

Волонтери в Україні є одним з небагатьох проявів реальних демократичних рухів, які спрямовані на виконання соціальних функцій громадянського суспільства [3].

Джерела:

1. Про громадські об'єднання : Закон України База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
2. Освітньо-аналітичний центр розвитку громад «Громадські організації та активісти під час війни: стан та перспективи» – Тернопіль, 2025.
3. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТИВНИХ МЕТОДИК У РОБОТІ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ВІЙНИ

Психіка є функціональною системою, якій притаманна здатність до перекодування ідеального (неусвідомлюваного) у візуалізовано-матеріалізовані саморепрезентанти, що втілюють «інформаційні еквіваленти» [1]. Спрямованість несвідомого до прояву назовні стає можливим завдяки архетипно-метафоричній презентації. Одним із способів діагностики особистості, її прихованих станів, травмуючих переживань установок, страхів, внутрішніх конфліктів є проєктивні методики, для яких характерний глобальний підхід до оцінювання особистості, а не вияв окремих її рис.

Проєктивні методики – це психологічні інструменти, які дозволяють розкрити внутрішній світ людини через інтерпретацію неоднозначних стимулів. Проєкція психічного на зовнішні об'єкти здійснюється за допомогою невербальних або вербально-метафоричних засобів (авторський та неавторський малюнок, ліпка, моделі з каменів, метафоричні асоціативні карти, створення історій, колажування, незавершені речення).

Ці методики мають в основному індивідуальний характер. Найсуттєвішою їх ознакою є використання невизначених стимулів, які людина повинна сама доповнити, інтерпретувати, розвивати. На відміну від інтелектуальних тестів, відповіді на завдання проєктивних методик не можуть бути правильними або неправильними, можливий широкий діапазон різноманітних тлумачень. При цьому передбачається, що характер відповідей зумовлений особливостями особистості протагоніста, які мають «проєкцію» на відповіді. Мета проєктивних методик замаскована, що зменшує можливість клієнта приховати інформацію чи спотворити її.

Проєктивні методики мають великий потенціал в роботі з постраждалими від війни. Вони використовуються, щоб обійти опір людини та висловити приховані емоції (страх, гнів, біль, тривогу) без потреби детально описувати травматичну подію, тим самим уникаючи повторної ретравматизації, допомогти знизити напругу, діагностувати психологічний стан, опрацювати травму та знайти внутрішні ресурси для подальшого життя. Проєктивні методики дозволяють працювати на символічно-образному рівні, де людина може безпечно виразити травму через метафори, без інтелектуального аналізу. За допомогою цих методик психологу легше встановити довіру та безпеку в терапевтичних стосунках, що є ключовим для ветеранів чи цивільних, які мають негативний психологічний досвід.

Використання проєктивних методик має починатися зі створення безпечного середовища та детального пояснення мети діяльності простою мовою, підкреслюючи конфіденційність. Не можна нічого нав'язувати, різним людям потрібний різний час на адаптацію. Методики слід обирати залежно від віку, стану та контексту. Згідно з психодинамічним підходом діагностико-корекційний процес передбачає забезпечення умов спонтанності та невимушеності поведінки респондента, нівелювання периферійних (ситуативних) захистів, пізнання неусвідомлюваних параметрів психіки шляхом діалогічної взаємодії [2]. Психолог має уважно спостерігати за процесом: як людина взаємодіє з матеріалами, які емоції проявляє, щоб уникнути посилення симптомів. Інтерпретувати результати треба в діалогічній взаємодії з клієнтом, не варто нав'язувати людині висновки, краще дати їй можливість пояснити своє бачення ситуації. Аналіз та обговорення результатів добре проводити в контексті психоедукації (пояснення нормальних реакцій на травму), складаючи поетапний план на майбутнє. Рекомендується еkleктичний підхід – поєднання з дихальними вправами для стабілізації станів, тілесно-орієнтованими техніками для опрацювання тілесних реакцій на травму. Слід пам'ятати, що діагностико-корекційний процес змінює не реалії внутрішнього світу, а лише їх значущість шляхом розширення самосвідомості [2].

Проєктивні методики особливо корисні в роботі з травмованими людьми, оскільки допомагають виразити емоції, які важко описати словами, без прямого занурення в травматичні спогади. У контексті війни ці методики застосовуються для діагностики, терапії та реабілітації, допомагаючи подолати посттравматичний стресовий розлад, тривогу чи депресію. Використання проєктивних методик потребує від фахівця високої кваліфікації та обережності, щоб уникнути ретравматизації та не посилити травматичні переживання, а перетворити їх на досвід, який можна прожити та інтегрувати. Для комплексної допо-

моги проєктивні методики можуть інтегруватися з іншими підходами, такими як арт-терапія, тілесно-орієнтована терапія, символдрама чи когнітивно-поведінкова терапія.

Джерела:

1. Головкова Н. О. Символічна інтерпретація проєктивної експресивної продукції. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 5(1). С. 55–60.
2. Яценко Т. С. Активне соціально-психологічне навчання у системі освіти: монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2010. 292 с.

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Триваюча російська агресія проти України спричинила безпрецедентні за масштабами та наслідками втрати для довкілля. За даними Державної екологічної інспекції України, з початку повномасштабного вторгнення станом на грудень 2025 року сума завданих довкіл्लю збитків становить 6,01 трлн грн (що є лише підтвердженими втратами на підконтрольних Україні територіях). У загальну суму збитків входять: 1,29 трлн грн – шкода ґрунтам; 967 млрд грн – шкода атмосферному повітрю; 117,8 млрд грн – забруднення та засмічення водних ресурсів; 3,63 трлн грн – руйнування територій природно-заповідного фонду. Зафіксований транскордонний вплив – унаслідок російських ударів в атмосферу потрапило близько 3 млн тонн шкідливих речовин, які поширилися територією сусідніх європейських країн. [1]

У цих умовах зростають виклики для функціонування системи забезпечення екологічних прав людини. У центрі правового дискурсу перебуває право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Складовою цього конституційного права, закріпленого у ст.50 Конституції України, є право на доступ до екологічної інформації. Згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації» та ст.9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», екологічна інформація належить до категорії відкритої та підлягає оприлюдненню або наданню за запитом без обмежень, крім випадків, визначених законом. Включення цих норм до національного законодавства є результатом імплементації Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція), стороною якої є Україна, та яка покладає на державу позитивний обов'язок забезпечити як активний, так і пасивний доступ до екологічної інформації.

Однак російське збройне вторгнення зумовило запровадження ряду безпекових обмежень, які стали бар'єром для реалізації права на екологічну інформацію та участь громадськості у довкіллевих управлінських процесах.

У червні 2022 року Україна звернулася з запитом до Комітету з дотримання Оргуської конвенції щодо сумісності вжитих нею заходів у зв'язку з воєнною агресією проти України з її зобов'язанням як Сторони Оргуської конвенції. Розглянувши звернення Комітет у червні 2023 року ухвалив свої рекомендації. [2] Так, насамперед вказав, що відсутність у Конвенції положень, що передбачали б застосування в умовах війни іншого правового режиму, означає, що всі зобов'язання продовжуються. Але при цьому було визнано, що право громадськості на безпеку та захист під час війни може становити вагому протипагу цьому.

Звернення до Єдиної екологічної платформи «ЕкоСистема» свідчить, що навіть за сьогоденних умов частина реєстрів у її межах є повністю відкритими для громадськості, зокрема Реєстр висновків на транскордонне перевезення відходів, Реєстр об'єктів, які справляють шкідливий вплив, Державний реєстр суб'єктів господарювання, які здійснюють приймання та/або розбирання транспортних засобів, що утилізуються, що забезпечують вільний доступ без потреби автентифікації. Водночас деякі інші модулі, як от Єдиний державний реєстр з оцінки впливу на довкілля, Єдиний реєстр стратегічної екологічної оцінки, Реєстр договорів на проведення громадських обговорень у процесі здійснення оцінки впливу на довкілля, Державний реєстр пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні потребують авторизації за допомогою кваліфікованого електронного підпису, що обмежує їхнє використання для широкого кола. Необхідність такої авторизації є порушенням принципу рівного доступу до екологічної інформації.

Важливе значення мають нормативно-правові акти, які спрямовані на подальше вдосконалення екологічної політики та законодавства України у процесі її наближення до вимог ЄС та реалізацію права на екологічну інформацію. Серед них Порядок ведення Єдиного державного реєстру інтегрованих довкіллевих дозволів, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2025 № 1128, що розроблений на виконання статті 26 ЗУ «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», та спрямований на приведення законодавства у відповідність до Директиви 2010/75/ЄС Європейсь-

кого Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегроване запобігання та контроль забруднення) (далі – Директива 2010/75/ЄС).

Єдиний реєстр інтегрованих довкільних дозволів є функціональним модулем Еко Системи та створює для бізнесу “єдине цифрове вікно” отримання довкіллевих дозволів, при цьому забезпечуючи громадськості відкритий доступ до екоданих. Окрім того Електронний кабінет користувача забезпечує громадськості можливість реєстрації для участі у громадських слуханнях, подання зауважень і пропозицій у процесі видачі інтегрованого довкіллевого дозволу (внесення змін до нього), а також адресного інформування про оприлюднення в Реєстрі інформації та документів.

Інформація та документи, внесені до Реєстру, є відкритими, вільний доступ до них забезпечується через засоби Реєстру та у формі відкритих даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних. Обмеженню у доступі в умовах воєнного стану у реєстрі підлягають лише координати об’єктів критичної інфраструктури.

На виконання ч.5 ст.19 ЗУ «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» та на приведення законодавства у відповідність до Директиви 2010/75/ЄС (ст. 14(1)(с) вимагає, щоб інтегрований дозвіл (permit) включав вимоги до моніторингу викидів, зокрема: методи вимірювання, частоту вимірювань, процедури оцінки дотримання нормативів гранично допустимих викидів) спрямовано і Порядку передачі результатів моніторингу викидів у режимі реального часу, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 25.09.2025 № 1181. Згідно зі ст. 24 Директиви 2010/75/ЄС, державичлени мають забезпечити оприлюднення результатів моніторингу (для громадськості). Хоча ні закон, ні підзаконні акти не регламентують такого обов’язку, згідно Порядку ведення Єдиного державного реєстру інтегрованих довкіллевих дозволів звіти оператора установки про дотримання умов інтегрованого довкіллевого дозволу, які готуються на основі результатів моніторингу, зберігаються у реєстраційній справі та оприлюднюються на веб-порталі Реєстру.

Важливим кроком у напрямі нормативного оформлення екологічної складової післявоєнного відновлення має стати прийняття Закону «Про засади зеленого відновлення України», презентація проєкту якого відбулась Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України напередодні Міжнародної конференції з питань відновлення України 30 червня 2025 року. Як було анонсовано, він «має стати системним інструментом для спрямування відновлення України в русло сталого, екологічно безпечного розвитку відповідно до європейських стандартів». Погоджуючись з Ю.Красною, представлений проєкт містить лише загальні положення щодо прозорості оцінки сталості та залучення громадськості до процесу прийняття відповідних рішень. [3, с.216]

Позитивно відзначаючи закріплення у ст. 35 законопроєкту створення Національної ради з питань зеленого відновлення України для реалізації державної політики у сфері зеленого відновлення, до складу якої будуть входити представники центральних органів виконавчої влади, асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об’єднань, громадських об’єднань, саморегулювних організацій, організацій, які здійснюють професійне самоврядування, благодійних та релігійних організацій. Але відсутність у документі конкретики у її правовому статусі, вказує, що необхідно нормативно закріпити механізми участі представників органів державної влади, наукової спільноти, громадянського суспільства та бізнесу в процесі прийняття рішень, а також визначити інструменти моніторингу, звітності та оцінки впливу на сталий розвиток.

Як слушно зазначають експерти законопроєкт має бути доопрацьований з метою закріплення обов’язковості проведення громадського обговорення у процедурах планування та реалізації державної політики зеленого відновлення, зокрема в процесі здійснення оцінки сталості заходів із відновлення та в процесах розробки Національної стратегії зеленого відновлення України та Плану заходів з її реалізації, а також в процесі розробки документів для відновлення та розвитку регіонів, територіальних громад, територій, що постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України; встановлення чітких правил щодо громадського обговорення як елементу зазначених вище процедур, шляхом визначення кола суб’єктів, визначення форм та строків громадського обговорення, встановлення обов’язку щодо належного врахування висловлених зауважень та пропозицій та оприлюднення результатів громадського обговорення. [4]

Важливо на нормативному рівні створити не лише механізми доступу до екологічної інформації, але забезпечити створення умов для прозорості залучення громадськості до прийняття рішень, можливість громад реально впливати на довкілєві процеси.

Джерела:

1. Російська агресія вже спричинила екологічні руйнування в Україні більше 6 трлн гривень: Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/6fab61dd-28e9-4b18-8b22-ef06f10498a2?lang=uk-UA&title=EkologichniRuinuvanniaVUkraini> (дата звернення: 22.01.2026).

2. Recommendations with regard to request for advice ACCC/A/2022/3 by Ukraine. URL: https://unece.org/sites/default/files/2023-06/A3_Ukraine_advice_adv_unedited.pdf (дата звернення: 22.01.2026).
3. Краснова Ю. А. Зелене відновлення України: правові виклики адаптації екологічного законодавства до стандартів Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: частина 2. С.210-220.
4. Платформа зеленого відновлення України: від декларацій до дій. Екологія. Право. Людина. URL: <https://epl.org.ua/announces/platforma-zelenogo-vidnovlennya-ukrayiny-vid-deklaratsij-do-dij/> (дата звернення: 22.01.2026).

ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ

Аналіз сутності правової категорії «доступність правосуддя», до якого вдаються вітчизняні теоретики та правотворець, показує, що зазначена категорія не ідентична поняттю «доступ до суду» в Європейському Союзі, проте смислове значення близьке. Крім процесуальних і організаційних гарантій, що забезпечують доступ до суду в європейському аспекті, до доступності правосуддя на національному рівні відносять техніко-юридичні моменти щодо доступності інформації про діяльність судів, відкритість і прозорість правосуддя. В умовах адаптації законодавства до вимог Європейського Союзу даний аспект повинен бути врахований.

Рада суддів України у 2022 році опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану [1]. Верховний Суд у ключових висновках щодо правосуддя під час війни в Україні розглянув організаційні аспекти доступу до правосуддя [2]. В умовах введення заходів обмежувального характеру, пов'язаного з правовим режимом воєнного стану, конфлікту конституційних цінностей – здоров'я та безпеки людей у масштабах держави з одного боку та доступу до правосуддя конкретної людини для захисту особистих прав і свобод з іншого боку, здійснення окремих правочинів, що становлять зміст конституційного права на судовий захист, пов'язано з фактичними обмеженнями, однак, що це не знаходить відображення у загальноприйнятих уявленнях про правову природу та зміст права на судовий захист.

Дані обставини зумовлюють необхідність розробки правової моделі організації діяльності судової влади в умовах дії спеціальних правових режимів, пов'язаних з обмеженням конституційного права на вільне пересування громадян, яка б упорядковувала здійснення правосуддя в умовах дії таких режимів, а також забезпечувала безперервність правосуддя, конкретизувала гарантії реальності, ефективності і доступності судового захисту, не допускаючи виникнення прогалин у правовому регулюванні, що створюють бар'єри у судовому захисті прав і свобод людини та громадянина.

Інтерпретуючи доступність як процесуальний принцип, розуміємо під ним забезпечену законом можливість безперешкодного звернення до суду за захистом прав і отримання судового захисту, що включає територіальну наближеність до населення судів, а також судочинні елементи. Серед організаційно-правових елементів принципу доступності називають: створення умов зайняття суддівських посад кваліфікованими юристами, належне оснащення судів оргтехнікою, раціональну організацію роботи апарату суду.

Доступність правосуддя визначається наявністю таких умов, як: гарантоване право на звернення до суду в установленому порядку, що не допускає суб'єктивізму під час застосування закону; близькість суду до населення; розумні судові витрати з правом неможливого бути звільненим від них; розумні терміни розгляду і вирішення адміністративних справ; науково обґрунтовані нормативи навантаження суддів; простота і ясність процедури розгляду справи; гарантія юридичної допомоги.

Визначальними обставинами у забезпеченні доступу до правосуддя є головним чином улаштування судової системи, розподіл повноважень між судами в цій системі, процедури розгляду справ у судах і оскарження судових постанов, виконання судових постанов. До основних елементів принципу доступу до правосуддя в наднаціональній галузі відносяться: свобода та рівність доступу всіх суб'єктів права до суду (суб'єктний елемент); універсальність компетенції суду у предметному, територіальному та темпоральному аспектах; правило ординарного суду та належного судді; змагальність судової процедури.

Парадигма сучасного правосуддя полягає у зміні розуміння традиційних підходів до правосуддя на державну послугу з вирішення юридичних спорів, що, власне, є змістовною частиною правосуддя та судового захисту, яка повинна відповідати вимогам доступності, швидкості та якості.

Одним із найбільш ефективних способів підвищення рівня доступності та якості правосуддя сьогодні є інформатизація судових систем шляхом впровадження ІТ-технологій. Відмова від екстенсивного шляху вирішення проблем перевантаженості судів у вигляді збільшення числа суддів, розростання судового апарату з неминучістю підштовхує до переходу на інтенсивний шлях, в якому впровадження інформаційних технологій у судову діяльність не тільки знижує тимчасові витрати, а й може збільшити попит на дану державну послугу.

На шляху цифрової модернізації доступності правосуддя стоїть фактична ситуація з доступом до мережі Інтернет територією України, причому не лише з точки зору кількісних показників, а й з позиції якості доступу до Інтернету – його швидкість та стійкість з'єднання. Інформаційну відірваність громадян можна без перебільшення назвати загрозою інформаційній безпеці України.

У зв'язку з цифровізацією відпадає потреба територіальної прив'язки місця отримання державних послуг. Реалізація права на судовий захист тісно пов'язана з забезпеченням доступу до глобальної мережі. Судова практика виходить із того, що сумлінному учаснику процесу створено умови, необхідні та достатні для своєчасної реалізації прав за наявності доступу до мережі Інтернет. Наявність обставин, які об'єктивно перешкоджали здійсненню процесуальних прав, вчиненню юридично значимих дій у встановлений термін, особа має підтвердити. «Цифровізація» правосуддя залежить від доступу громадян до відповідних комп'ютерних технологій та технологій зв'язку.

Поки не буде вирішено питання повсюдної наявності на всій території України високошвидкісного доступу до Інтернету як базового елемента правового статусу особи, одночасно з визнанням на законодавчому рівні права на доступ до Інтернету як такого, що має конституційне значення, що виникає з зростання соціальної значущості Інтернету.

При розгляді судами спорів у режимі онлайн стикатимуться два аспекти права на судовий захист. З одного боку – доступність правосуддя у сенсі гарантованої державою можливості взяти особисту участь у судовому розгляді і безпосередньо оголосити свою позицію та доводи у справі, в якій адекватне вирішення питань права і оцінка обставин справи неможливе на основі одних лише матеріалів справи та письмових пояснень сторін, отримати актуальну інформацію щодо неї, ознайомитися з текстами розміщених судових актів. А з іншого – право на судовий розгляд у розумний термін, який може бути порушено внаслідок відкладення судового розгляду, у тому числі неодноразового, з огляду на технічну неможливість забезпечити участь у судовому онлайн-засіданні.

Впровадження у процес відправлення правосуддя нових технологій не вирішує проблеми якості чи доступності правосуддя. Технології при вмілому використанні можуть суттєво скоротити чи полегшити шлях до судового захисту. Впровадження інформаційних технологій у судовий процес має передбачати виважений та обережний підхід, оскільки поряд з перевагами такі технології можуть нести ризики.

Доступність судового захисту в умовах війни слід розуміти не просто декларацію наявності у особи права на судовий захист, а наближення правосуддя до суб'єкта права за допомогою перетворення правосуддя на максимально зручне та просте соціальне благо, державний сервіс для носіїв права на судовий захист без втрати якості правосуддя. Це передбачає відмову від певних формальностей, пов'язаних з «офлайн» взаємодією з судами, поліпшення та прискорення роботи судів за рахунок впровадження нових технологій.

У забезпеченні доступності судового захисту держава як зобов'язана особа робить кроки назустріч суб'єктам, які мають намір реалізувати право на судовий захист. Правосуддя є цінність лише тоді, коли за допомогою звернення до нього реалізується одна з важливих функцій держави щодо вирішення конфліктів і спорів, підтримання законності та соціальної справедливості. Зниження доступності правосуддя неминуче тягне втрату авторитету суду у громадян із посиленням тенденцій вирішення спорів іншими альтернативними способами, які вирішуються не завжди законними способами.

Заходи обмежувального характеру, під час дії яких суб'єкт права на судовий захист може бути найменш захищений, не повинні ставати чинниками зниження доступності до правосуддя. Для забезпечення доступності до правосуддя і здійснення права на судовий захист необхідно нормативне закріплення за кожним громадянином права на безперешкодний доступ до мережі Інтернет з будь-якої точки на території України зі швидкістю з'єднання, достатньою для обміну даними з сайтами судів та інформаційними системами «Дія», Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [3; 4].

Така новела конкретизуватиме дію конституційної свободи доступу та поширення інформації стосовно реалізації громадянином конституційного права на судовий захист. Законність як частина державного суверенітету України може бути встановлена і забезпечена повсюдно на всій території країни лише в умовах єдиного інформаційного простору, не схильного до будь-яких ситуаційних обмежень, наявності стійкого недискримінаційного доступу громадянина та особи, яка законно перебуває на території України, у такий простір для реалізації своїх конституційних прав.

Джерела:

1. Усім судам України! РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. 02.03.2022 р. URL. <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>
2. Уркевич В. Правосуддя під час війни в Україні. Ключові правові висновки Верховного Суду. 01.12.2025. https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/Prezent_Pravocyd_war_prav_vusn.pdf

3. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1137. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021 р. № 1416-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1416-20/conv/sp:dark>

**РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ
ЧЕРЕЗ ЗАЙНЯТІСТЬ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД:
КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ТРУДОВИХ І ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН
ТА НАСЛІДКИ ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИК
ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ**

У тезах обґрунтовується, що правова визначеність моделей зайнятості у воєнний та післявоєнний період є складовою ефективною реінтеграції ветеранів через зайнятість. На матеріалі проєкту Трудового кодексу України аналізуються: критерії відмежування трудових і цивільно-правових відносин (ст. 38, пов'язана ст. 39) та судові наслідки встановлення факту трудових відносин (ст. 245). Показано ризики арифметичного підходу та регуляторну непропорційність моделі у частині нарахування виплат без заліку фактично сплачених сум та змішування трудових і фіскальних процедур. Запропоновано напрями корекції: пріоритет якісних ознак залежної праці (контроль, підпорядкування, інтегрованість), обов'язковий залік фактичних виплат і процедурне розмежування трудового та податкового блоків.

Ключові слова: реінтеграція ветеранів, зайнятість, трудові відносини, цивільно-правові договори, перекваліфікація, правова визначеність, пропорційність, проєкт Трудового кодексу України.

Актуальність зумовлена реінтеграцією ветеранів через зайнятість, оскільки потребує поєднання соціального захисту і прогнозованих правил для роботодавців та самих ветеранів. У воєнний та післявоєнний період поширюються дистанційні і проєктні формати роботи; тому критерії відмежування трудових та цивільно-правових відносин набувають прикладного значення та впливають на готовність роботодавців відкривати позиції для ветеранів.

Метою тез є оцінка положень проєкту Трудового кодексу України щодо критеріїв відмежування трудових і цивільно-правових відносин (ст. 38, пов'язана ст. 39) та судових наслідків перекваліфікації (ст. 245) крізь призму верховенства права, правової визначеності та пропорційності, а також визначення їх потенційного впливу на політики працевлаштування ветеранів [1].

Закріплення порогу «п'ять із восьми ознак» як самодостатньої підстави для визнання відносин трудовими створює ризик, що правовий висновок робитиметься без доведення визначальних ознак залежної праці. У сучасних проєктних моделях співпраці окремі індикатори (регулярність виплат, забезпечення обладнанням, відшкодування витрат) можуть бути нейтральними щодо підпорядкування та інтегрованості.

У цивільно-правових відносинах за договором про надання послуг виконавець зобов'язується за завданням замовника надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник оплатити її, якщо інше не встановлено договором (ст. 901 ЦК України). Відтак ключовим є належне формулювання завдання, змісту послуг, очікуваного результату та критеріїв приймання, а не включення особи в організаційний процес замовника. За відсутності таких елементів і при домінуванні ознак організаційного підпорядкування та/або регулярності виконання функцій за посадовою логікою підвищується ризик фактичної підміни цивільно-правових відносин трудовими. Це особливо релевантно для короткострокових проєктів і проєктної взаємодії, де межа між «послугою» та «процесом праці» є чутливою до формулювань договору [2]. У результаті можливе охоплення трудовим режимом добросовісних цивільно-правових моделей, що знижує передбачуваність для ринку праці та створює ризик правозастосовного формалізму.

Проєктна модель судових наслідків перекваліфікації, зокрема нарахування виплат без заліку фактично сплачених сум, здатна породжувати ефект подвійної компенсації за один і той самий період. Додатковий ризик полягає у поєднанні в одному судовому рішенні трудових вимог і визначення фіскальних платежів, що збільшує ймовірність суперечливих рішень та спорів.

Для ветеранських програм зайнятості критичною є комбінація двох факторів: можливості гнучкого добору форм співпраці на етапі адаптації та перекваліфікації; відсутності непрогнозованих санкційних наслідків для роботодавця. Якщо критерії відмежування та наслідки перекваліфікації конструю-

ються занадто формально та санкційно, це стимулює зменшення ризиків: роботодавці зменшують приємом працівників на роботу або переводять співпрацю в менш прозорі форми.

В контексті вищевикладеного, доцільно розглянути пропозиції та/або шляхи вдосконалення описаної проблематики, зокрема:

1. Перейти від механічного порогу «п'ять із восьми» до якісної сукупної оцінки з пріоритетом ознак залежної праці (контроль, підпорядкування, інтегрованість, відсутність підприємницького ризику). Якщо числовий елемент зберігається – встановити ієрархію ознак: позитивний висновок можливий лише за наявності щонайменше однієї базової ознаки залежності.

2. Передбачити обов'язковий залік фактично виплачених сум у рахунок присуджених виплат, а також прозору методику визначення бази (за можливості – з орієнтацією на фактичний рівень оплати у роботодавця або репрезентативні показники).

3. Розмежувати трудові наслідки та фіскальні процедури: у трудовому спорі вирішувати питання статусу і трудових виплат, а податкові та внескові нарахування здійснювати у порядку, передбаченому податковим законодавством, із забезпеченням процесуальних гарантій.

Критерії відмежування трудових і цивільно-правових відносин, а також запропонована у проекті Трудового кодексу України модель наслідків їх перекваліфікації доцільні лише за умови, що вони забезпечують правову визначеність (передбачуваність для сторін і однаковість правозастосування) та пропорційність (співмірність правових наслідків меті захисту працівника і публічному інтересу). У чинній редакції проекту ризик полягає в тому, що надмірно формалізований «тест» ознак та жорсткі фінансово-правові наслідки перекваліфікації можуть стимулювати обережність роботодавців та скорочення легальних гнучких моделей співпраці, які є поширеним інструментом швидкого залучення фахівців у воєнний та післявоєнний період, зокрема для інтеграції ветеранів у ринок праці.

У контексті ветеранських політик зайнятості критично важливо, щоб правове регулювання не створювало непрогнозованих «штрафних» наслідків там, де сторони діяли добросовісно та обрали цивільно-правову модель з об'єктивних причин (проектний характер робіт, дистанційна взаємодія, нерегулярне навантаження тощо). Інакше правозастосовна невизначеність може мати «охолоджувальний ефект»: роботодавці менше готові залучати ветеранів у форматах стажування, менторських програм, короткострокових проектів чи поетапного повернення до праці, побоюючись ретроспективної перекваліфікації і кумулятивних нарахувань.

Водночас зниження формалізму не означає «лібералізації в інтересах роботодавця»: навпаки, фокус має зміщуватися на якісні критерії залежної праці (реальний контроль, підпорядкування, інтегрованість у організацію процесу, економічна залежність), які дозволяють державі надалі ефективно протидіяти прихованим трудовим відносинам, але робити це в окремих положеннях, обґрунтовано та без диспропорційних наслідків для добросовісних моделей співпраці.

Джерела:

1. Проект Трудового кодексу України : законопроект № 14386 від 15.01.2026 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516> (дата звернення: 28.01.2026).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.01.2026).

Касаткін Є. В.,
старший науковий співробітник
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Ринський І. М.,
провідний науковий співробітник
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ І ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ. МЕТОДИКИ І ФОРМИ ПРОТИДІЇ

*«Війна триває доти,
доки триває боротьба за смисли».*

Широкомасштабна збройна агресія російської федерації проти України супроводжується системною гуманітарною експансією, ключовим елементом якої є дезінформація та маніпулятивна пропаганда.

У цьому контексті протидія дезінформації стає невід'ємною складовою психологічної та інформаційної безпеки у досягненні гуманітарної безпеки держави.

Її цільовими групами дедалі частіше стають не лише цивільне населення, а й ветерани сил сектору безпеки і оборони України, члени їхніх родин, а також фахівці, залучені до процесів реабілітації та соціальної адаптації.

У 2024–2025 роках російські інформаційно-психологічні операції (ІПСО) зазнали якісної трансформації: замість грубих пропагандистських конструкцій застосовуються тонкі, персоналізовані наративи, що апелюють до травматичного досвіду війни, почуття втрати, соціальної втоми та недовіри.

Гуманітарна агресія росії спрямована на руйнування соціальної згуртованості, делегітимізацію державних інститутів, авторитетних особистостей і структур, дискредитацію ветеранської спільноти як активного суб'єкта суспільного життя.

Ветерани, які проходять етапи фізичної та психологічної реабілітації, об'єктивно перебувають у зоні підвищеного ризику інформаційного впливу через поєднання бойового стресу, посттравматичних станів, складнощів соціальної адаптації та нерідко – відчуття несправедливості або недостатньої підтримки.

Цивільне населення, своєю чергою, стає об'єктом паралельних маніпуляцій, покликаних сформувати образ ветерана як «проблеми», «загрози» або «тягаря для суспільства». Таке взаємне протиставлення є класичним інструментом розколу, що безпосередньо впливає на ефективність реабілітаційних та соціальних програм.

Аналіз інформаційного простору 2024–2025 років дозволяє виокремити низку стійких наративів, які системно застосовуються в межах гуманітарної інтервенції росії:

1. «Вас використали і зрадили» – твердження про нібито свідоме використання військовослужбовців державою без наміру забезпечити належну підтримку після служби.
2. «Ветерани – загроза суспільству» – акцент на поодиноких інцидентах з метою узагальнення та формування страху перед ветеранами.
3. «Реабілітація – імітація» – дискредитація державних і громадських програм психологічної допомоги як формальних або корупційних.
4. «Війна була марною» – нав'язування відчуття екзистенційної беззмістовності пережитого досвіду.
5. «Тил наживається на війні» – протиставлення ветеранів цивільному населенню через образ соціальної несправедливості.
6. «Захід розкошує, Схід – потерпає» – протиставлення регіонів України за принципом віддаленості від зони бойових дій.

Ці наративи зрідка подаються у прямій формі; натомість вони маскуються під «альтернативні думки», «особисті історії», «експертні оцінки» або псевдо дослідницькі матеріали і часто використовуються спільно.

У 2024 році зафіксовано активне використання соціальних мереж і месенджерів для поширення історій нібито ветеранів, які «розчарувалися» у державі, а також матеріалів, спрямованих на підірив довіри до ветеранських організацій.

У 2025 році тенденція доповнилася використанням штучно згенерованого контенту (deepfake-відео, псевдоінтерв'ю), що ускладнює ідентифікацію джерела та підсилює емоційний ефект.

Особливу небезпеку становить проникнення таких меседжів у середовище реабілітаційних спільнот, де довіра між учасниками базується на особистих контактах, переважно несе емпативний окрас і, власне, є ключовим ресурсом.

Ефективна протидія дезінформації серед ветеранів і цивільного населення має базуватися на поєднанні кількох рівнів:

- інституційному: інтеграція інформаційної безпеки у державні програми реабілітації та соціальної адаптації;
- освітньому: спеціалізовані тренінги з медіаграмотності та критичного мислення для ветеранів і фахівців супроводу;
- комунікаційному: чесна, регулярна і двостороння комунікація держави з ветеранською спільнотою;
- громадському: підтримка ветеранських ініціатив як активних суб'єктів протидії, а не лише об'єктів захисту.

Ключовим принципом є відмова від патерналістського підходу та визнання ветеранів повноцінними учасниками процесів ствердження гуманітарної безпеки.

Дезінформація як складова гуманітарної агресії росії, є довготривалим викликом, що не зникає з завершенням активної фази бойових дій. Ветерани та цивільне населення залишатимуться пріоритетними цілями інформаційного впливу, спрямованого на руйнування соціальної єдності та підрив національної ідентифікації населення за професійними, релігійними, світоглядними, суто військовими та іншими ознаками.

Протидія цим процесам вимагає системного, міждисциплінарного підходу, де психологічна підтримка, інформаційна безпека та соціальна політика розглядаються як взаємопов'язані елементи гуманітарної безпеки України.

Особливе місце у системі протидії дезінформації та маніпулятивній пропаганді належить силовому блоку – Збройним Силам України, органам Міністерства внутрішніх справ, Службі безпеки України, Національній гвардії, Державній Прикордонній Службі України та іншим складовим сектору безпеки і оборони держави.

Ці інституції виступають не лише об'єктами ворожого інформаційного впливу, а й активними суб'єктами гуманітарної та інформаційної безпеки, здатними виявляти, локалізувати та нейтралізувати деструктивні наративи на ранніх етапах їх поширення.

Практична унікальність Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної Прикордонної служби України, інших силових відомств полягає у поєднанні інструментів морально-психологічного забезпечення, системи ветеранського супроводу та внутрішніх комунікацій, що дозволяє працювати з особовим складом і ветеранами у довготривалій перспективі.

На відміну від цивільних інформаційних структур, силовий блок має безпосередній доступ до цільових аудиторій, глибоке розуміння їхнього бойового досвіду та рівень довіри, який є критично важливим для протидії маніпулятивним інформаційним впливам.

Ключовим чинником ефективної протидії гуманітарній агресії є узгодженість та координація дій представників різновідомчих органів, сил та інших елементів сектору безпеки і оборони.

Фрагментовані, несинхронізовані підходи до комунікації, реабілітації та інформаційної безпеки, протиріччя та розбіжності навіть у деталях створюють структурні вразливості, які не лише цілеспрямовано експлуатуються противником, а й створюють підстави до недовіри серед власного населення.

Натомість, формування єдиного гуманітарно-інформаційного контуру захисту дозволяє знизити ефективність дезінформаційних наративів, підвищити стійкість ветеранського середовища та зміцнити суспільну довіру до державних інститутів.

В результаті, формуватиметься єдиний фронт ефективної ідеологічної протидії гуманітарній агресії росії у війні України за свою Незалежність та досягатиметься достатній рівень психологічної та інформаційної безпеки.

Джерела:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 21.06.2018 (зі змінами) №2469-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 №4579-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>
3. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.

4. РНБО України Річний аналітичний звіт. https://www.rnbo.gov.ua/files/2024/NATIONAL_CYBER_SCC/20250109/Year%20in%20review_UKR_upd.pdf.
5. Decoding the Information Environment: NATO's Strategic Communications Centre of Excellence. <https://www.act.nato.int/article/stratcom-coe-2024/>.
6. World Health Organization. Three years of war: rising demand for mental health support, trauma care and rehabilitation. 24 February 2025. <https://www.who.int/europe/news/item/24-02-2025-three-years-of-war-rising-demand-for-mental-health-support-trauma-care-and-rehabilitation>.
7. Підсумки ветеранських форумів: за участю народних депутатів України презентовано Резолюцію міжнародного форуму «Ветерани – шлях додому» Прес-служба Апарату Верховної Ради України 5 лютого 2025. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/258411.html.

Католик Г. В.,
професор кафедри практичної психології,
доктор психологічних наук, професорка
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Голова Ю. Ю.,
магістр психології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВІДМІННОСТІ В УЯВЛЕННЯХ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ ВІЙНИ ПРО СУБ'ЄКТИВНІ СТАНИ ДІТЕЙ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році спричинило чимало змін у житті українського суспільства на соціальну динаміку, економічні процеси та психологічний стан населення. Одним із найбільш масштабних наслідків стала вимушена міграція громадян. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR, 2023), понад шість мільйонів українців перебувають за кордоном, і більшість із них становлять сім'ї з дітьми, для яких переїзд означає не лише зміну місця проживання, а й зіткнення з комплексом нових життєвих викликів.

Для дітей-біженців вимушена міграція часто супроводжується низкою психологічних труднощів. Втрата звичного середовища, розрив соціальних контактів, мовні та культурні бар'єри, а також пережитий досвід небезпеки формують складний емоційний фон, який може ускладнювати адаптацію в новому середовищі. Травматичні переживання війни досить часто залишаються внутрішньо неусвідомленими, але проявляються через зміну поведінки, емоційні коливання чи труднощі у навчанні та комунікації.

Батьки, які також перебувають у стані хронічного стресу, концентруються переважно на питаннях безпеки, фінансової стабільності та організації нового побуту. Це створює ризик виникнення розриву між реальними емоційними потребами дитини та тим, як дорослі ці потреби сприймають і інтерпретують. Така асинхронність у розумінні емоційних станів може ускладнювати сімейну взаємодію та негативно впливати на адаптаційний процес дітей.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового аналізу психологічних механізмів адаптації дітей-біженців та виявлення чинників, що впливають на адекватність батьківського сприйняття емоційного стану дитини. Отримані дані можуть стати підґрунтям для розробки ефективних психологічних і соціальних інтервенцій, спрямованих на підтримку сімей, які пережили вимушене переміщення.

Наукові та аналітичні джерела підтверджують актуальність проблеми розбіжностей між батьківським та дитячим сприйняттям емоцій після вимушеного переміщення. У звітах UNICEF¹, IOM та SOS-Ukraine (2022–2024) фіксується значне поширення тривоги, порушень сну, емоційної напруги та труднощів адаптації у дітей, які виїхали за кордон або стали внутрішньо переміщеними. Українські дослідниці та практики – І. Зубіашвілі, О. Лавренко, О. Р. Семерикова, О. Ільєнко, О. І. Кононенко, К. Ю. Свиридова, а також автори збірника «Діти і війна» під ред. В. Л. Зливкова – описують специфіку емоційних реакцій дітей після переміщення й підкреслюють, що вирішальним чинником стабілізації є здатність батьків розпізнавати та коректно інтерпретувати стан дитини. Дані українських НУО (ADC Memorial, ActiveGroup, соціологічні опитування UN) також демонструють, що батьки часто помічають у дітей посилення смутку, соматичних проявів стресу та соціальної замкненості, однак не завжди розуміють їх справжні причини. Попри наявність окремих досліджень, український контекст залишається недостатньо проаналізованим у порівняльному вимірі – зокрема щодо того, наскільки уявлення батьків про емоції дітей узгоджуються з самооцінками самих дітей після еміграції чи внутрішнього переміщення.

Це визначає актуальність даного дослідження, яке спрямоване на вивчення міжпоколінних відмінностей у сприйнятті психоемоційного стану дітей, що пережили досвід війни та вимушеного переселення. Результати можуть слугувати підґрунтям для створення ефективних програм психологічної підтримки, корекції та реабілітації родин українських біженців.

Об'єктом дослідження було уявлення батьків і дітей як елемент соціально-психологічного пізнання. **Предметом** – суб'єктивні емоційні стани дітей-мігрантів війни та уявлення батьків про ці стани. **Гіпотеза дослідження** полягала у припущенні, що існують статистично значущі відмінності між уявленнями батьків та дітей щодо емоційних станів дітей. Зокрема, батьки схильні недооцінювати рівень тривожності, страху та емоційного виснаження дітей, тоді як діти не завжди здатні вербалізувати або адекватно вира-

жати свої переживання, що ускладнює батьківське сприйняття. **Метою дослідження** – було виявити та проаналізувати відмінності між уявленнями батьків і дітей-мігрантів війни щодо емоційних станів дітей, визначити особливості їхнього сприйняття та можливості психологічної підтримки родин.

Для досягнення поставленої мети використано такі методи: теоретичний блок включав аналіз, синтез, порівняння та узагальнення сучасних наукових джерел, що висвітлюють проблематику психології міграції, травматичного досвіду та адаптації дітей у змінених соціокультурних умовах. Емпірична частина дослідження передбачала використання опитувальників, проєктивних і візуальних методик, а також бесіда, що забезпечило багаторівневе отримання даних та їх валідність. Отримані результати були опрацьовані за допомогою кількісного та якісного аналізу. Для перевірки статистичної значущості та виявлення взаємозв'язків між показниками були застосовані відповідні статистичні методи.

У результаті дослідження **теоретичний аналіз** показав, що психоемоційний стан дітей у контексті війни та вимушеної міграції є динамічним явищем, що визначається впливом «хронічної політравми». Травматичний досвід руйнує базове відчуття безпеки, а фактори міграції – мовний бар'єр та акультураційний стрес – поглиблюють невизначеність. Ключовим ресурсом адаптації є батьківська менталізація, проте воєнний стрес часто блокує цю здатність, призводячи до «інформаторської розбіжності» між реальним станом дитини та його оцінкою батьками.

Також було апробовано психодіагностичний комплекс із використанням «дзеркальних шкал» для 40 діадичних пар (N=80). Застосування кількісних (опитувальники) та якісних (контент-аналіз, проєктивна методика М. Люшера) методів дозволило верифікувати рівень неузгодженості оцінок у групах внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців за кордоном.

Емпірично виявлено, що фізична безпека середовища не гарантує емоційної стабільності. Діти, які перебувають за кордоном, демонструють критично вищий рівень суб'єктивної тривожності (середній бал **9,3**), ніж діти-ВПО, що залишаються в Україні (**7,4**). Це свідчить про домінуючий вплив акультураційного стресу та туги за домом, які для дитини виявляються травматичнішими за потенційні фізичні загрози. Також встановлено суттєві відмінності у фокусі батьківської уваги залежно від контексту перебування. **У сім'ях біженців:** 60% батьків вважають головною проблемою «відсутність соціалізації», тоді як діти пріоритетно страждають від глибокого почуття самотності. **У сім'ях ВПО:** батьки фокусуються на втраті якості освіти (45%), недооцінюючи при цьому рівень депресивних настроїв дитини. Загалом підтверджено тенденцію до **селективності сприйняття**: батьки краще ідентифікують екстерналізовані прояви (агресію), але пропускають інтерналізовані стани (апатію, мовчазну тривогу).

Кореляційний аналіз виявив нелінійну структуру переживань. При помірній тривожності дитина усвідомлює свої страхи, однак при **дуже високому рівні тривожності** кореляційні зв'язки руйнуються (r наближається до 0). Це вказує на феномен емоційного вигорання або «замороження», коли дитина перестає диференціювати свої емоції, а батьки помилково сприймають цей стан як «спокій». Також підтверджено дію механізму «подвійного захисного мовчання», коли діти приховують переживання, щоб не травмувати дестабілізованих батьків. Додатково ці тенденції знайшли своє підтвердження у результатах проєктивної методики колірних виборів.

Також встановлено, що контекст вимушеної еміграції погіршує якість дитячо-батьківського контакту. Діти за кордоном оцінюють рівень розуміння з боку батьків нижче (2,1 бала), ніж діти-ВПО (2,4 бала). Це пояснюється зміщенням фокусу батьків на побутову адаптацію та власні переживання, що залишає дитину в емоційній ізоляції.

Висновок. На основі отриманих даних розроблено рекомендації, спрямовані на відновлення діадичного копінгу. Програма акцентує на розвитку батьківської менталізації та навичок емоційного коучингу. Доведено, що робота з сім'ями-мігрантами вимагає специфічного підходу: зміщення акценту з «академічних успіхів» чи «соціалізації» на відновлення довірливої комунікації та легалізацію почуттів (зокрема суму за домом), які часто блокуються в родинній системі.

Джерела:

1. Гаєвська Л. В. Вплив дитячо-батьківських відносин на рівень тривожності дітей / Л. В. Гаєвська. Люботин, 2019. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/010081oh-f7b8.docx.html>
2. Карвацька Н. С. Суб'єктивні та об'єктивні чинники дитячих емоцій 2016. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/4765-sub-ektivni-ta-ob-ektivni-chinniki-dityachih-emotsiy/>
3. Кормило О. М. Психічні стани та їх зв'язок зі страхом у дитячому віці. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 23. 2014. С. 286-297. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_23_27
4. Католик Г. В. Дитяча та юнацька психотерапія: теорія та практика: монографія за заг. ред. Г. В. Католик. Львів: Астролябія, 2009. 216 с.
5. Католик Г. В. Дитяча та юнацька психотерапія: теорія та практика в сучасних наукових дослідженнях: монографія за заг. ред. Г. В. Католик. Львів: Астролябія, 2012. 312 с.

Католик Г. В.,
професор кафедри практичної психології,
доктор психологічних наук, професорка
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОЄКТ «ДОПОМОГА ДОПОМАГАЮЧИМ» – ЄВРОПЕЙСЬКА КІМНАТА ДЛЯ СЛУХАННЯ

Сьогодні, коли війна росії в Україні триває чотири роки, громадські організації, ініціативи, органи центральної та місцевої влади, самоврядування об'єднуються у співпраці для подолання наслідків війни. Це надзвичайно важливо для ефективної допомоги не лише постраждалим, але й психологам, психотерапевтам, соціальним працівникам, лікарям та іншим представникам допомагаючих професій, які констатують величезний масив страждань тих, кому допомагають.

Одним з таким прикладів є *проект «Допомога допомагаючим»*, що розроблено та впроваджено ГО *«Вектор прав людини»* за підтримки та фінансової допомоги Європейського Союзу в межах Програми «Стійкість». Протягом 2023–2024 років у межах проєкту проведені освітні, супервізійні та підтримуючі заходи, опитування, конференції для спеціалістів(-ок) допомагаючих професій, у яких взяли участь представниці державного і недержавного секторів. Спеціалісти(-ки) з різних областей обмінюються своїм досвідом одне з одним та з експертною командою проєкту з України, США та Ізраїлю. У рамках цього проєкту було проведено опитування українських психотерапевтів (ток) щодо проблем їхнього професійного функціонування. Наводимо результати цього опитування. З професійним вигоранням та емоційним виснаженням зустрілось 53% опитуваних, з важкими психоемоційними станами клієнтів – 52%, значна частина з них зустрілась з проблемами задоволення запитів клієнтів (-ок) та отриманням довіри клієнтів. Також значна частина психологів та психотерапевтів втратила мотивацію до надання допомоги (що свідчить про екзистенційну кризу та емоційне спустошення свих допомагаючих). Наступною проблемою, з якою зустрілись опитувані – це постійне збільшення кількості звернень. Психологи та психотерапевти також скаржились на недостатнє фінансування з боку держави та органів самоврядування. Ще однією проблемою виявилось налагодження багаторівневої допомоги клієнтам (-кам) за участі різних служб, сервісів, органів. На це поскаржилось 39% опитаних. А от 60% представників допомагаючих професій виявили бажання брати участь у обміні досвідом з колегами, зокрема у мультимодальних командах [1].

Опираючись на результати досліджень представниками громадських психотерапевтичних спільнот України та країн Євросоюзу були створені ініціативи щодо допомоги українським психотерапевтам, які працюють з постраждалими у війні у рамках міжнародної програми «Допомагаючі допомагаючим». Ця програма діє уже багато десятиліть по цілому світу і націлена на психоемоційну допомогу колегам, які працюють з жертвами катастроф, воєн, масових знущань у країнах з тоталітарними режимами тощо. У 2023 році з'явилась подібна програма, яка отримала назву *«Європейська кімната для слухання (ERL)»*. Французька психотерапевтка та соціальна працівниця Dominik Vaquié-Quazza описала історію створення цього руху. ERL – з'явилась завдяки чотирьом фахівцям у галузі психічного здоров'я з чотирьох європейських країн, які є членами Європейської асоціації психотерапевтів (ЕАР). Головною ідеєю було не залишати українських колег-психотерапевтів наодинці з жахами російсько-Української війни. За словами Домінік «Війна – це знищення життів, тіл і руйнування зв'язків...» [1]. Ідеєю цього руху було створення простору підтримки, у якому всією європейською спільнотою психотерапевтів протистояти руйнівній діяльності, що відбувається на території Європи. Європейські колеги пропонували нашим психотерапевтам швидше не терапію, не супервізію, не навчання, а бажання регулярно спілкуватися між собою та налагоджувати зв'язки з ними, як потенційною зоною психоемоційного ресурсу. У результаті такого спілкування сформувалась ресурсна психотерапія, і супервізії.

Одна з 4 засновниць цього руху, Ева Діабола, психіатриня, керівниця Психотерапевтичного Інституту у Лешно в Польщі, з червня 2023 року організувала щомісячні зустрічі з українськими психотерапевтами у форматі відеоконференцій (англійською/українською мовами). У цих зустрічах брали участь психотерапевти з різних областей України, які працюють в умовах війни з потерпілими, а також психотерапевти інших країн Євросоюзу (Данія, Польща, Італія, Бельгія, Косово, Франція), які практикують у мирних суспільствах і володіють ресурсами континувати страждання українців. Ці відеозуст-

річі дали змогу учасникам обговорити: повсякденну реальність, висловити емоції, поступово створити відчуття приналежності та єдності.

У 2024 році зв'язки між колегами з різних країн Європи зміцнилися завдяки організованим очним зустрічам, які відбулися в Польщі, Данії та Франції і дозволили понад 60-м психотерапевтам (деякі з них у супроводі своїх дітей) з України зустрітися та відновити сили. У березні 2025 року ERL стала некомерційною організацією, що базується у Франції, метою якої є підтримка психотерапевтів, які живуть і працюють у країнах, що перебувають у стані війни. Створення ERL як організації має на меті сприяти зміцненню людських і фінансових ресурсів.

Влітку 2025 року ERL знову організувала очні зустрічі в Данії, Польщі та Франції. Опишу, яким чином це відбувалось у французькому поселенні Peyresq. Коротко опишу історію цього поселення, яке стало місцем душевного та духовного зцілення української групи психотерапевтів, що з'їхались туди з різних міст України та закордоння (які є біженками та допомагають українським емігрантам).

Селище Peyresq вперше з'являється в хартіях 1042 року як Petriscum. За легендами його побудували монахи, які ховались від постійних війн, які на протязі століть охоплювали терени Франції. У 1952 році Жорж Ламбо, директор Академії витончених мистецтв у Намюрі, шукав у регіоні місце для літнього табору для своїх студентів і натрапив на Peyresq: яке майже повністю було занедбаним та майже всі його будівлі були зруйнованими. Зачарувавшись особливістю цього середньовічного поселення, він вирішив відновити його. Сьогодні – це місце проведення психотерапевтичних зустрічей за програмою ERL, там також постійно відбуваються наукові та мистецькі зустрічі.

Рис. 1 Селище Peyresq

З групою українських психотерапевток (10 чоловік) протягом тижня працювало 5 фахівців – представниць галузі психічного здоров'я Франції. Усі вони мали різну психотерапевтичну освіту, але з переважною психодинамічною складовою. Для перекладу був запрошений французько-український перекладач, емігрант з України, який уже 18 років проживає у Франції та є провідним співаком в одній із престижних французьких опер.

Рис. 2 Психотерапевтки програми ERL з країн Євросоюзу та французько-український перекладач з однією з учасниць української групи

Психотерапевтичні зустрічі передбачали 2–4-годинні групові психоаналітичні сесії, які відбувалися щоденно вранці після сніданку. Члени української групи були вільні у виборі, чи брати участь у спільних психотерапевтичних заходах чи ні, де пропонувалися різні психотерапевтичні активності. Ідея психотерапевтичного відновлення українських колег полягала в тому, щоб запропонувати їм чергування вербального спілкування з іншими методами психотерапевтичного відновлення та часом, присвяченим відпочинку та тілесному відновленню.

За словами психотерапевток **ERL** під час вербального спілкування емоції, які були придушені, пригнічені, заблоковані українськими психотерапевтками, або від яких їм довелося відмежуватися (дисоціації), щоб впоратися з жорстокістю повсякденного життя під час війни, могли знайти шлях до вербалізації.

Через не малу кількість учасниць (15, включаючи французьку психотерапевтичну групу) вираження страждань залишалось обмеженим у часі, а отже, стриманим, що запобігало повторному зануренню в травматичний досвід. Крім того, будучи досвідченими психотерапевтками, учасниці вміли розрізняти різні епізоди емоційного обміну та терапевтичні практики. Водночас у кожній з європейських психотерапевток (представниць французького та німецького етносу) поступово виникав ефект резонансу – це дозволяло їм висловити те, що належить до сфери інтимного та внутрішніх конфліктів.

Варто зазначити, що усі європейські психотерапевтки практикують реляційну психотерапію, де терапевт бере участь безпосередньо у стосунках. Сучасна реляційна психотерапія хоч і базується на психоаналізі, однак акцентує увагу на важливості щирих взаємин між терапевтом і клієнтом. На відміну від класичного психоаналізу, терапевт тут є активним учасником діалогу, а не абстинентним спостерігачем. Власне вибір такого методу психотерапії допоміг українським психотерапевткам змінити негативні моделі взаємодії, усвідомити власні потреби та подолати травми через «живий» емоційний досвід. Важливо також зазначити, що психотерапевтки **ERL** залишаються з нами на зв'язку надалі шляхом щомісячних відеоконференцій та через групу WhatsApp протягом усього року, обміном новинами, фотографіями, повідомленнями підтримки.

Рефлексуючи отриманий в **Peuresq** досвід французькі та німецькі психотерапевтки відзначали, що «на початку перебування українок ми помітили, що їх втома зростає і що втрата надії на швидке закінчення війни була в центрі обміну думками протягом перших двох днів. Втома була відчутною, ми вислухали цей відчай, ми також глибоко відчули свою безпорадність перед цим відчаєм і погодилися пройти через нього разом із учасницями» [2].

Але крім вербального спілкування, для відношення нам були запропоновані різні психотерапевтичні методи за двома напрямками:

- Особлива увага до тіла, яке несе у собі сліди втоми, страху, страждань, пов'язаних з розлуками, втратами...
- Ремобілізація уяви.

Рис. 3 Вправи з ремобілізації уяви

Щодо турботи про тіло були запропоновані щоденні сеанси м'якої йоги, метою яких було зняття напруги; похід у гори; купання в морі, в озері; майстер-клас зі співу (дихальна психотерапія); смачні страви; час для відпочинку.

У рамках другого напрямку (ремобілізація уяви) було запропоновано: майстер-клас з ліплення та малювання, фотосесію, пробудження мрій, системну діяльність.

Обіди та вечори поступово перетворилися на час спілкування та радості під українські пісні. Ми разом відсвяткували День незалежності. Це було ніби відтворення шматочка України часів миру.

Рис.4. Спільний українсько-французький День незалежності України

З рефлексій французьких та німецьких колег: «З кожним днем перебування в **Peyresq** обличчя українських психотерапевток розслаблялися. Наприкінці перебування деякі з них дивувалися такій швидкій зміні психологічного стану» [2].

Одна з психотерапевток Dominik Vaquié-Quazza зазначала: «Я б хотіла підкреслити, що наша діяльність – це не просто подарунок від французької групи, а справжній обмін. Особисто я багато вчуся від мужності та стійкості «моїх українських сестер», і це дає мені енергію. Моя особиста участь – це для мене питання гідності та опору силам дегуманізації, які пронизують всю планету». І далі вона продовжила: «На закінчення я хотіла б сказати, що переконана: створення таких міцних зв'язків, що виходять за межі простого пориву солідарності, є, безсумнівно, одним із ключових факторів цього процесу зміни психічного стану».

Dominik Vaquié-Quazza

Джерела:

1. «Програма Стійкість» Огляд потреб та викликів спеціалістів(-ок) допомагаючих професій, які надають допомогу потерпілим від війни [zvit-ua-2-isbn.pdf](#)
2. Vacquet-Quatta Dominique, Католик Г.В. European Room for Listening. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного стану та поствоєнної реабілітації* : матеріали X Всеукраїнської наук.-практ. конф. (з міжн. участю), Львів, 24 жовтня 2025 р. С. 850-854.

Кваша О. П.,
доцент кафедри психології, соціології та педагогіки,
кандидат політичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна військова агресія проти України спричинила суттєві трансформації суспільно-політичної системи держави. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема становлення ефективного громадянського суспільства як важливого чинника забезпечення національної безпеки та соціальної стабільності. Неурядові організації виступають ключовими інституційними елементами громадянського суспільства, забезпечуючи реалізацію суспільних ініціатив та мобілізацію громадянських ресурсів. Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження трансформації функцій неурядових організацій у період воєнного стану та визначення їх ролі у забезпеченні гуманітарної безпеки держави. Метою статті є аналіз ролі неурядових організацій у процесі становлення громадянського суспільства України в умовах воєнного стану та визначення перспектив їх подальшого розвитку.

Проблематика розвитку громадянського суспільства активно досліджується у працях українських та зарубіжних науковців. Сучасні дослідження свідчать про суттєве зростання ролі неурядових організацій у процесах демократизації суспільства. Значну увагу питанням трансформації громадянського суспільства в Україні приділяють сучасні дослідники, які аналізують розвиток волонтерського руху, правозахисних організацій та гуманітарних ініціатив. Окремі дослідження присвячені впливу воєнного стану на діяльність неурядових організацій. Науковці відзначають, що військові конфлікти сприяють активізації громадянської мобілізації, що, у свою чергу, стимулює інституційний розвиток громадянського суспільства.

Громадянське суспільство розглядається як сукупність соціальних інститутів і відносин, які функціонують незалежно від державної влади та забезпечують реалізацію інтересів громадян. У межах сучасної політичної науки неурядові організації визначаються як важливі суб'єкти суспільного управління та соціальної мобілізації. Методологічною основою дослідження є системний, інституційний та порівняльний підходи. Використання цих методів дозволяє комплексно проаналізувати особливості функціонування громадських організацій в умовах воєнного стану.

Неурядові організації виконують ряд важливих для суспільства функцій. А саме – комунікаційну, контрольну, досягнення суспільнозначимих благ, сервісну або досягнення соціальної справедливості та функцію кооперації та мобілізації. Неурядова організація є «проявом» громадянського суспільства тоді, коли її діяльність є «фактичним дотриманням» правил громадянського суспільства. Для прояву громадянського суспільства, або просто організації громадянського суспільства, головним ресурсом є «громадянськість». Організації взаємної вигоди створюються завдяки наявності загальних для учасників приватних інтересів, там де громадянам притаманні здатність до спонтанної кооперації, до співпраці з іншими та визнання їх правособ'єктності, такі якості як автономність, «модульність» та генералізована довіра, тобто там де є «громадянськість».

Цього не можна сказати, про достатньо велику кількість організацій. Проте вони залишаються частиною «третього сектору», залишаються недержавними і неприбутковими. Вони виконують деякі з визначених нами функцій «третього сектора», і слугують противагою державному та недержавному прибутковому секторам. Вони, як і організації громадянського суспільства, є важливим елементом «третього сектора», тому ми обрали для них назву – «організації третього сектору». Відтак «третій сектор» охоплює всю множину неурядових організацій, і лише частина їх є організаціями громадянського суспільства. Відмінність між цими двома типами організацій, це відмінність перш за все в принципах діяльності та в ресурсах, які вони використовують та на які розраховують, а також, зокрема, в тому що організації громадянського суспільства виконують також і вторинні функції, до яких ми віднесли – тренування лідерських якостей, поширення норм кооперації та солідарності в суспільстві, громадянської участі, взаємності та ін..

Воєнний стан спричинив значну трансформацію функціональних ролей неурядових організацій. Вони стали важливими суб'єктами гуманітарної допомоги, соціальної підтримки населення та забезпечення оборонного сектору. Волонтерські організації забезпечують постачання військового споряджен-

ня, медикаментів та гуманітарних вантажів. Значна частина неурядових організацій адаптувала власні управлінські структури до кризових умов. Вони активно використовують цифрові технології для координації діяльності, залучення міжнародної допомоги та інформаційної підтримки населення.

Важливим аспектом функціонування неурядових організацій є їх співпраця з державними інституціями. В умовах воєнного стану формується партнерська модель взаємодії, яка базується на спільному плануванні гуманітарних програм, координації ресурсів та реалізації соціальних проєктів. Разом із тим існують проблеми правового регулювання діяльності громадських організацій, що потребує удосконалення законодавства та розробки механізмів інституційної підтримки.

Неурядові організації відіграють важливу роль у забезпеченні гуманітарної безпеки населення. Вони здійснюють допомогу внутрішньо переміщеним особам, організовують психологічну підтримку, реалізують програми соціальної адаптації ветеранів війни та членів їх сімей. Крім того, громадські організації активно співпрацюють з міжнародними партнерами, що сприяє залученню фінансових ресурсів та посиленню міжнародної підтримки України.

Незважаючи на значні досягнення, діяльність неурядових організацій супроводжується низкою викликів. Серед них можна виділити нестабільність фінансування, кадровий дефіцит та складність координації діяльності між різними організаціями. Подальший розвиток громадянського суспільства в Україні пов'язаний із посиленням інституційної спроможності неурядових організацій, удосконаленням законодавчої бази та розширенням міжнародного співробітництва.

Неурядові організації відіграють ключову роль у процесі становлення громадянського суспільства України в умовах воєнного стану. Їх діяльність сприяє зміцненню соціальної стійкості держави, розвитку демократичних інститутів та забезпеченню гуманітарної безпеки. Воєнний стан сприяв трансформації функцій громадських організацій, які стали важливими суб'єктами гуманітарної допомоги, соціальної підтримки населення та міжнародного співробітництва. Перспективи подальшого розвитку громадянського суспільства пов'язані із формуванням ефективних механізмів взаємодії держави та громадських організацій, підвищенням рівня професіоналізації волонтерського руху та розширенням міжнародної підтримки України.

Джерела:

1. Kravets, N. & Barvinenko, V. (2024). Civil society of Ukraine during the years of the Russo-Ukrainian war: challenges, value orientations (2014–2024). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 30, 200–210.
2. Коцур В., Новородовський В. Трансформація інституцій громадянського суспільства в умовах російсько-української війни. *Интермарум: Історія, політика, культура*. 2024. Вип. 15. С. 195–215.
3. Kostiv M., Kochyn V. The War in Ukraine, Volunteers and Non-profit Organizations. *Nonprofit Policy Forum*. 2025.
4. Romaniuk, J. R., Mamzer, H., & Farkas, K. J. (2024). The Transformation of Social Work in Ukraine Before and During the War. *Society Register*, 8(1), 7 – 26.

Кернякевич-Танасійчук Ю. В.,
головний науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінально-виконавчого права,
доктор юридичних наук, професор
(Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України)

ДО ПИТАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила значне зростання кількості осіб зі статусом ветеранів війни, які зазнали глибоких психоемоційних, соціальних та фізичних травм. Повернення їх до цивільного життя часто супроводжується труднощами соціальної адаптації. Як зауважує Олександр Зінчук: «Наразі в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах та серед клієнтів пробації все більше тих, хто брав участь у захисті Української держави, тисячі засуджених долучилися до Сил оборони і гідно воювали з окупантом» [1]. У зв'язку з цим актуалізується проблема реабілітації ветеранів війни, які відбувають покарання, у тому числі пов'язані з ізоляцією від суспільства.

З огляду на те, що у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року зазначається, що її «метою є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту» [2], можна зробити висновок, що соціальна адаптація засуджених осіб є одним із ключових пріоритетів кримінально-виконавчої політики, реалізація якого має здійснюватися з урахуванням індивідуальних потреб засуджених та спрямовуватися на їхню успішну ресоціалізацію і подальшу реінтеграцію в суспільство, зокрема уразливих категорій, до яких належать ветерани війни, які відбувають покарання.

Слід відзначити, що питання реабілітації цієї категорії засуджених осіб має комплексний і міждисциплінарний характер. Його належне вирішення має не лише правове, а й суттєве соціальне та безпекове значення, оскільки безпосередньо пов'язане з процесами ресоціалізації ветеранів війни, запобігання рецидивній злочинності та забезпеченням стабільності й безпеки суспільства у цілому.

Ветерани війни, які відбувають покарання, становлять окрему специфічну категорію засуджених, правовий статус яких визначається одночасно поєднанням норм кримінально-виконавчого законодавства та законодавства у сфері соціального захисту ветеранів. Наявність судимості не позбавляє таких осіб статусу ветерана війни та пов'язаних із ним гарантій, за винятком обмежень, прямо передбачених законом.

Особливості цієї групи засуджених осіб зумовлені бойовим досвідом, який часто впливає на психоемоційний стан, поведінкові реакції та сприйняття владних інституцій. Наприклад, умови відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк можуть поглиблювати наявні психологічні травми та підвищувати ризики деструктивної поведінки, що обумовлює необхідність індивідуалізованого підходу при виконанні покарання. Крім того, нерідко протиправна поведінка ветеранів має ситуаційний характер і не пов'язана зі стійкою злочинною установкою. Це обґрунтовує доцільність застосування до них не лише каральних, а насамперед реабілітаційних механізмів у процесі виконання покарання.

21 січня 2026 року з метою впровадження виважених, індивідуальних та комплексних підходів до роботи з учасниками бойових дій, які перебувають у системі виконання покарань, слідчих ізоляторах та серед клієнтів пробації, було створено Раду з питань ветеранської політики при Державній кримінально-виконавчій службі Міністерства юстиції України. Найближчим часом рада ухвалить річну програму діяльності, зосереджену на вивченні міжнародного досвіду та впровадженні підходів, спрямованих на ресоціалізацію ветеранів у громадах, психологічну підтримку, соціальну адаптацію та повернення до повноцінного життя в суспільстві [3].

Варто наголосити, що реабілітація ветеранів війни, які перебувають в установах виконання покарань чи є серед клієнтів пробації повинна здійснюватися на основі спеціалізованих програм.

Так, обговоренню цього питання був присвячений круглий стіл на тему: «Запровадження програм ресоціалізації ветеранів російсько-української війни, які засуджені до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі», за результатами якого погоджено спільні дії органів державної влади щодо розроблення програм ресоціалізації ветеранів з урахуванням найкращих практик у громадах нашої країни [4].

Крім того, в установах ДКВС України завершилась апробація проекту корекційної програми «Психосоціальні аспекти реадaptaції засуджених – учасників бойових дій», розроблена фахівцями ДКВС України спільно з тренінговим центром «Простір Можливостей» за технічної підтримки FREE ZONE. «Метою програми є досягнення позитивних змін у поведінці засуджених учасників бойових дій шляхом розвитку життєвих і соціальних навичок, підвищення рівня інформаційної обізнаності, врахування впливу бойового досвіду на психоемоційний стан особистості, а також використання можливостей держави й територіальних громад у сфері підтримки ветеранів війни. Реалізація програми сприяє соціальній адаптації засуджених та їх поверненню до повноцінного життя в сучасному українському суспільстві» [5].

Очевидно, що ефективна реінтеграція та ресоціалізація ветеранів війни, які відбувають покарання, є неможливою без налагодженої взаємодії між органами виконання покарань, пробації, органами соціального захисту, закладами охорони здоров'я та громадськими організаціями.

При цьому першочергову роль у реалізації реабілітаційних програм відіграє персонал установ виконання покарань та органів пробації. Такі працівники повинні бути підготовлені до роботи з ветеранами війни, розуміти специфіку бойових психотравм та володіти навичками комунікації з ними. Необхідні знання та компетентності мають бути інтегровані в систему їхньої професійної підготовки.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що реабілітація ветеранів війни, які відбувають покарання, є важливим елементом сучасної кримінально-виконавчої політики України. Її реалізація сприятиме не лише успішній ресоціалізації засуджених осіб, а й зміцненню суспільної безпеки, зниженню рецидивної злочинності та виконанню державою своїх зобов'язань щодо соціального захисту ветеранів.

Джерела:

1. РАДУ З ПИТАНЬ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ДКВС ОЧОЛИВ УЧАСНИК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ОЛЕКСАНДР ЗІНЧУК. URL: <https://kvs.gov.ua/note/new/21561/> (дата звернення: 28.01.2026).
2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.01.2026).
3. При ДКВС України створено Раду з питань ветеранської політики. URL: <https://www.probation.gov.ua/news/pri-dkvs-ukrayini-stvoreno-raduz-pitan-veteranskoyi-politiki> (дата звернення: 28.01.2026).
4. В УКРІНФОРМІ ОБГОВОРИЛИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ ВЕТЕРАНІВ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОКАРАНЬ БЕЗ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ. URL: <https://kvs.gov.ua/note/new/20009/> (дата звернення: 28.01.2026).
5. В УСТАНОВАХ ДКВС ПРОЙШЛА АПРОБАЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ. URL: <https://kvs.gov.ua/note/new/21185/> (дата звернення: 28.01.2026).

Клепацький С. В.,
старший викладач кафедри кінології
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Голоднюк В. Д.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КАНІСТЕРАПІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Використання собак у реабілітації ветеранів регулюється на рівні комплексних програм реабілітації, що поєднують роботу психологів, кінологів та волонтерських організацій, але не на державному рівні. До програми відновлення ветеранів з посттравматичним синдромом (далі – ПТСР) активно залучаються кінологи українських силових відомств. Однак, як правило, зазначена категорія фахівців немає відповідної освіти чи курсів перепідготовки (підвищення кваліфікації), службові собаки не підготовлені за відповідною спеціалізацією. Крім того, відсутнє належне нормативно-правове забезпечення такої діяльності.

Актуальність окресленого питання є передумовою для вирішення цієї проблеми на законодавчому рівні: нормативно-правове врегулювання, розроблення та стандартизація програми підготовки та сертифікації таких собак на базі кінологічних навчальних центрів системи Міністерства внутрішніх справ України (МВС).

Результати аналізу відомчих наказів з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України [1], Національної гвардії України [2], Державної служби з надзвичайних ситуацій [3], Державної прикордонної служби України [4], дозволили стверджувати про відсутність такого виду службових собак як «собака-терапевт» або «собака емоційної підтримки».

Враховуючи той факт, що використання каністерапії у силових відомствах немає належного правового підґрунтя, надзвичайно важливим є внесення відповідних змін до відомчих наказів, які визначають порядок організації діяльності кінологічних підрозділів.

Враховуючи досвід спеціалістів ЄС та США, а також досвід українських кінологів, які пройшли курси підготовки каністерапії в міжнародних організаціях за кордоном, їх практичну діяльність з ветеранами та людьми з ПТСР, потрібно розробити власну програму підготовки собак для використання у каністерапії, а також підготовку кінологів за цим напрямом. Окремо хотілось би наголосити на проблемі відсутності у переліку державного класифікатора професій назви “каністерапевт”. Це спеціаліст який володіє фаховими знаннями у сфері дефектології, педагогіки, логопедії, психології, психіатрії, реабілітології та кінології [5, с. 231].

Таким чином, каністерапія, у реаліях сьогодення, є потужним, науково обґрунтованим та економічно виправданим методом реабілітації військовослужбовців. Вона заповнює прогалини традиційної терапії, особливо в аспектах відновлення довіри, подолання моральної травми та фізичної активації. Однак, цей напрям потребує належної уваги зі сторони державних органів в частині правового та освітнього забезпечення.

Джерела:

1. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 01.11.2016 № 1145. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-16#Text>.
2. Інструкція з організації службової кінології в Національній гвардії України: затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 05.08.2014 № 772. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1213-14#Text>.
3. Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів ДСНС: затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 11.07.2018 № 597. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0896-18#Text>.
4. Інструкція з організації кінологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України: затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 26.03.2018 №234. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-18#Text>.
5. Krempa, N. Y., Gutty, B. V., Kozenko, O. V., Dvylyuk, I. V., Magrelo, N. V., Klym, H. V., Vus, U. M., Vysotskyi, A. O., Martyshuk, T. V., & Popadiuk, S. S. (2024). Canis therapy: implementation needs and development problems in Ukraine. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Agricultural Sciences*, 26(101), 229-235. <https://doi.org/10.32718/nvlvet-a10136>.

Кметь О. О.,
старший викладач кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності,
доктор філософії у галузі права
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Михайлишин В. О.,
курсант
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Функціонування в Україні демократичної та правової держави неможливе без гарантування реальної участі громадянського суспільства у процесах державного управління. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є однією з основних ознак демократичної участі та складовою ефективності публічного управління. Актуальність теми значно зросла у зв'язку повномасштабною військовою агресією російської федерації та підкреслила значущість інститутів громадянського суспільства – волонтерських, благодійних організацій у забезпеченні життєдіяльності та обороноздатності країни, що доводить актуальність питання необхідності правової інституціоналізації цих відносин в умовах воєнного стану та процесі повоєнного відновлення.

Сьогодні, на жаль, залишаються недостатньо опрацьованими механізми, які б дозволяли активний та ефективний рівень громадської участі в умовах воєнного стану. Це вимагає не тільки переосмислення існуючих форм взаємодії держави та суспільства, але й пошуку нових шляхів їх комунікації.

Слушною є думка Ромців О. та Рудницької Ю., які зауважили, що особливо актуальною сьогодні є взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державної влади, в умовах війни з росією як на фронті, так і в інформаційному полі. Інформаційна війна також є дуже небезпечною, тому нині основним завданням засобів масової інформації науковця вважає донесення до громадян правдивої інформації через активне поширення ворогом фейків, що негативно впливає на ситуацію в країні [1].

На сьогодні взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства відбувається у таких правових формах, як участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій та правотворчій діяльності держави.

Перша форма реалізується шляхом розроблення та обговорення діяльності проєктів нормативно-правових актів. Громадське обговорення проєктів нормативних актів є невід'ємною складовою нормотворчого процесу органів державної влади.

Участь у правотворчій діяльності є найпоширеніша формою участі громадських організацій у державному управлінні. Консультації з громадськістю в правотворчому процесі проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, забезпечення принципів гласності, відкритості та прозорості у функціонуванні цих органів, сприяння налагодженню спільного діалогу органів виконавчої влади і громадськості, підвищенню ефективності прийняття рішень щодо важливих державних і суспільних питань з урахуванням громадської думки.

Незважаючи на наявність низки нормативно-правових актів, зокрема, Конституція України [2], Закони України «Про громадські об'єднання» [3], «Про доступ до публічної інформації» [4], «Про звернення громадян» [5], постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [6] правове регулювання взаємодії залишається не врегульованим в повній мірі, а отже, недостатньо ефективним.

Суттєвими прогалинами вважаємо формальність процедур застосування механізмів участі суспільства, а не як інструменту врахування громадської думки; не чітко визначений правовий статус та характер пропозицій інститутів громадянського суспільства; відсутність єдиного законодавчого акту щодо

взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, що створює колізії та ускладнює правозастосування, що і зумовлює потребу необхідності комплексного переопрацювання та вдосконалення правових засад взаємодії для забезпечення не декларативної, а реальної дієвості.

З точки зору юриспруденції взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є публічно-правовими відносинами, спрямованими на вирішення суспільно важливих завдань та здійснення громадського контролю як реалізація принципу відкритості та належного управління.

Екстраполюючи викладене, можемо констатувати, що правове регулювання взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в Україні має конституційні та міжнародно-правові засади, але характеризується непослідовністю та неузгодженістю під час її реалізації. З'ясовано, що основні механізми співпраці – громадські ради та консультації, які значною мірою страждають від формалізму, спричиненого переважно рекомендаційним характером рішень громадянських інституцій та відсутністю чітких юридичних наслідків їхнього ігнорування.

Джерела:

1. Ромців О., Рудницька Ю. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів державної влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Львів. № 3 (39), 2023. С. 104–111. DOI 10.23939/law2023.39.104
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.01.2026).
3. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. Дата оновлення: 03.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-VI> (дата звернення: 08.01.2026).
4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.11.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-VI> (дата звернення: 08.01.2026).
5. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.01.2026).
6. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. *Відомості Верховної Ради України*. Дата оновлення: 25.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.01.2026).

Кметь О. О.,
старший викладач кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності,
доктор філософії у галузі права
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Шевчук Р. А.,
курсант
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ГРОМАДСЬКИЙ МОНІТОРИНГ ЯК МЕХАНІЗМ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Державна антикорупційна політика як сукупність послідовних законодавчих, політичних, економічних, інформаційних, організаційних, освітніх, виховних та інших заходів держави і суспільства з метою виявлення та припинення фактів корупції, а також усунення причин й умов, які її викликають окреслив її загальні ознаки, та полягає у постійно тісній співпраці держави з інститутами громадянського суспільства щодо розробки стратегічних засад запобігання корупції реалізуються органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськістю [1].

Механізм громадського контролю є ефективним для здійснення антикорупційного контролю та оцінки реалізації політики в цілому, а особливо – під час дії в країні правового режиму воєнного стану. Однак її проведення ускладнюється нечіткими критеріями для відбору організацій, що уповноважені проводити експертизу, та відсутністю санкцій за ігнорування її результатів. На нашу думку, діючий порядок потребує обов'язкового включення механізму повторної експертизи у випадках неврахування первинних рекомендацій або якщо орган державної влади не надав обґрунтованої відмови у врахуванні рекомендації протягом визначеного терміну, рекомендація вважається прийнятою до виконання.

Місцеві органи влади здебільшого працюють у закритому режимі та ігнорують реальні потреби суспільства або втілюють на практиці управлінські рішення, які досить часто не відповідають життєвим інтересам громадян, зокрема закритість, відсутність гласності, ігнорування болючих проблем громадськості, низька компетенція посадовців. Вкрай важливо забезпечити діалог між підрозділами зв'язків із громадськістю органів державної влади як на центральному, так і регіональному рівнях, що дасть змогу творити єдину комунікаційну та іміджеву політику. Задля того, щоб громадяни підтримували політику керівництва країни, органи місцевої влади зобов'язані насамперед зробити так, щоб вони знали, що саме робиться, і розуміли причини: чому робиться це, а не що-небудь інше. Акцент на зрозумілості – це початок усвідомлення державою своєї відповідальності перед суспільством [2].

Конституція України закріплює правові засади взаємодії, зокрема ст. 5 визначає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, ст. 36 гарантує громадянам право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, право на участь в управлінні державними справами визначено ст. 38 Основного Закону [3].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 року № 996 визначає такі основоположні принципи взаємодії, як законність, відкритість, взаємну відповідальність, рівноправність, обов'язковість розгляду пропозицій. Найбільш дискусійними, на наш погляд, є принципи взаємної відповідальності та обов'язковість врахування через їх нечітке нормативне врегулювання.

Вважаємо, що гармонізація українського законодавства має відбуватися шляхом переходу від консультативної моделі взаємодії, де інститути громадянського суспільства, як правило, надають пропозиції, до партнерської моделі, де громадянські інститути, через механізми державного соціального замовлення та фінансової підтримки, виступають рівноправним членами реалізації державної політики.

Як відомо, основою інституційного механізму взаємодії є громадські ради. Постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 року № 996 визначено, що ініціювати проведення консультацій з громадськістю, не включених до орієнтовного плану, можуть також громадські ради [4], тобто виконують консультативно-дорадчу функцію при органах виконавчої влади.

Не дивлячись на сформовану систему такої співпраці, маємо низку проблемних питань її правового регулювання в реаліях сьогодення, зокрема: часто обрання «зручних», а не незалежних представників громадянських інституцій через непрозорий порядок формування рад установчими зборами; рішення громадських рад мають рекомендаційний характер. Хоча органи державної влади зобов'язані їх розглянути, законодавство не встановлює обґрунтованих критеріїв для роз'яснення у випадках неврахування пропозицій. Це створює ґрунт для згаданого «формалізму», коли рішення ради ігноруються під загальними формулюваннями; відсутність ефективного правового механізму компенсації витрат членів рад на виконання їхніх обов'язків ускладнює залучення незалежних експертів тощо.

Проведення консультацій з громадськістю щодо проектів нормативно-правових актів та громадської експертизи також деталізовані в цій же постанові, зокрема під консультаціями передбачаються громадські обговорення, електронні консультації, проте найбільшою проблемою для обговорення залишаються часто недостатні їх терміни, складність доступу чи технічні бар'єри оприлюднення проектів.

Джерела:

1. Ганьба О. Б. Державна антикорупційна політика: поняття, сутність та загальні ознаки. *Теорія, історія та методологія публічного права*. 2021. С. 88-95. DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-44-10>
2. Коврига О. С. Взаємодія органів державної влади з громадськістю у системі державного управління України. *Механізми публічного управління*. Київ. 2023. С. 109-114. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/18>
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.12.2025).
4. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. *Відомості Верховної Ради України*. Дата оновлення: 25.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

ОЦІНКА РИЗИКІВ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В ПРОЦЕСІ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЛАНУВАННЯ

Взаємодії сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством у забезпеченні гуманітарної безпеки у процесі післявоєнної відбудови ґрунтується на оцінці ризиків національній безпеці, носить комплексний міжвідомчий характер і охоплює різні напрями оцінки – від економічних і інформаційних ризиків до ризиків техногенного характеру. Кожен із органів влади здійснює оцінку ризиків у закріпленій предметній сфері з метою вироблення єдиної державної політики у цій сфері. Ризики та загрози національній безпеці мають гібридний характер, що робить особливо важливою їхню оцінку у взаємозв'язку на основі аналізу масивів великих даних.

Національні інтереси, національні пріоритети, цілі та завдання державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та сталого розвитку України на довгострокову перспективу визначаються Стратегією національної безпеки України, Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, Національною економічною стратегією на період до 2030 року [1; 2; 3].

Усі учасники процесу планування можуть бути розподілені за трьома рівнями. Державний рівень планування в Україні є одним із ключових компонентів системи розробки та реалізації стратегій національного розвитку та забезпечення національної безпеки. На цьому рівні здійснюється формулювання та утвердження національних пріоритетів і цілей.

Місцевий рівень планування в Україні є важливою частиною системи планування національного розвитку та забезпечення національної безпеки, що дозволяє враховувати різноманітність регіонів та їх потреби, сприяючи більш ефективному управлінню та розвитку на місцевому рівні.

Планування на рівні місцевого самоврядування є процесом розробки та реалізації стратегій розвитку територіальної громади. Цей рівень планування орієнтований задоволення специфічних потреб і завдань конкретних територій. Програми органів місцевого самоврядування впливають на бюджетне планування.

Важливу роль у процесі забезпечення планування грають ситуаційні центри. Саме ситуаційні центри забезпечують зв'язок планування та забезпечення національної безпеки. Ситуаційні центри є спеціалізовані структури, що забезпечують збирання, аналіз та поширення інформації про поточну обстановку на макрорівні [4].

На основі аналізу даних ситуаційні центри можуть попереджати про можливі загрози та кризи. Це дозволяє державним органам і керівництву вживати своєчасних заходів щодо управління кризами та запобігання їх подальшому розвитку. Ситуаційні центри надають аналітичні матеріали та зведення керівництву для підтримки прийняття стратегічних рішень.

Ситуаційні центри можуть відстежувати виконання планів і програм на різних рівнях влади та надавати інформацію про прогрес у досягненні цілей. Ситуаційні центри можуть надавати інформацію про обстановку громадськості та медіа. Це сприяє забезпеченню прозорості та участі громадян у процесі управління кризами та національною безпекою.

Національна безпека розуміється двояким чином: як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз; як здатність держави забезпечувати безпеку своїх громадян у різних сферах життєдіяльності [5].

Дане розуміння призводить до виділення показників, на які слід орієнтуватися в оцінці ризиків і загроз. Для аналізу розглядаються такі показники за зазначеними тематичними блоками: ресурси (показники, що визначають рівень ресурсної забезпеченості); економіка та виробництво (показники, що визначають рівень розвитку економіки країни, масштаб промислового виробництва, випуск стратегічно важливих продуктів та частку працездатного населення); демографічні показники (структура населення, рівень народжуваності, рівень смертності); фінансові показники (показники, що визначають рівень розвиненості фінансової системи): Збройні Сили (показники, що визначають рівень обороноздатності); наука та інновації (показники, що визначають потенціал наукової сфери); цифрова трансформація суспільства.

Нині спостерігається динамічний характер розвитку інформаційної реальності. З одного боку, її зміст безперервно трансформується, у тому числі у сфері соціокультурних ціннісних установок і орієнтацій, смислів, образів та ідей. З іншого боку, еволюційне перетворення її структури сприяє виникненню нових елементів.

нтів, їх властивостей, зв'язків і відносин, а також процесів у соціальній реальності, торкаючись кожної людини окремо і всього суспільства. Зазначене у контекстуальному аспекті доцільно включити у Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на наступні 5 років.

Післявоєнне відновлення повинно базуватися на принципах інформаційного суспільства. Ключові тенденції становлення інформаційного суспільства мають: нові тенденції соціальної диференціації; тенденції до мініатюризації; удосконалення електронно-комунікаційних технологій і технічних пристроїв для інформаційного обміну, а також когнітивних ресурсів, націлених на штучний інтелект. Тенденції зумовлені взаємозв'язком між структурно-змістовним компонентом інформаційної реальності та соціальною реальністю, що формує цифрове покоління, але з урахуванням Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [6].

Доцільно враховувати деструктивні інформаційні і інформаційно-психологічні впливи у спрямовані насамперед на суспільну свідомість і соціум (первинний вплив), які, у свою чергу, активно впливають на базові показники ефективності та стійкості розвитку соціально-економічної системи і окремих її сегментів (вторинний вплив).

Цю тезу можна вважати спорідненою з мережевою теорією стосовно питань оцінки ризиків національної безпеки. Відбиття деструктивних інформаційних впливів на початковому етапі інформаційної агресії росії, яка буде продовжуватися у післявоєнний період, здійснювалась і здійснюється з використанням цілеспрямовано накопиченого початкового інформаційного потенціалу країни, що включає інформаційний ресурс, а також системи його відтворення та використання.

Рівень і якість життя населення обумовлені не тільки соціально-економічними показниками (середньодушові доходи населення, рівень зайнятості, рівень реальних доходів населення, якість соціального забезпечення, рівень соціальної диференціації населення), а й показниками морально-психологічного стану суспільства, що є головною мішенню деструктивних інформаційних заходів і люмпенізації суспільства; впевненість у завтрашньому дні; ставлення до національної культури, історії, традиційних релігій, псевдodemократичних цінностей, що нав'язуються ззовні (наприклад, «русский мир», «єдиний народ»); зв'язок між поколіннями, взаємодія з органами влади тощо).

Наукові підходи до оцінки ризиків національної безпеки щодо взаємодії сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством у забезпеченні гуманітарної безпеки у процесі післявоєнної відбудови варіюються від методів побудови комплексних і інтегральних показників до методів прогнозування процесів соціально-економічної стабільності та дестабілізації, сценарного аналізу і імітаційного моделювання.

Зокрема, ризики зниження загальних соціально-економічних показників, збільшення кількості внутрішніх та зовнішніх конфліктів, розхитування стабільності уряду шляхом почастішання електоральних циклів можуть призвести до колапсу держави та спровокувати кризу національної безпеки.

Сучасна епоха характеризується кардинальними соціально-політичними та технологічними змінами, зумовленими процесами цифровізації, що створює якісно нові умови для функціонування та трансформації ідеології. Перехід до цифрового суспільства створює нові канали поширення ідеологічних послань, змінюючи структуру виробництва та споживання смислів. Формування та просування ідеології відбувається у децентралізованих мережевих структурах, де традиційні суб'єкти – держава та політичні партії втрачають монополію на контроль над інформацією. Еволюція в комунікативних технологіях, пов'язана з процесами цифровізації, призводить до виникнення екранної культури, в контексті якої ідеологічні коди, послання набувають візуальних форм, що необхідно враховувати під час оцінки ризиків національної безпеки у післявоєнний період відбудови. Дослідження процесів планування соціально-економічного розвитку країни має здійснюватися на основі закладених у плани об'єктивних закономірностей і сучасних тенденцій з урахуванням різноманітних макроекономічних, ресурсних та інших обмежень і вимог ЄС і НАТО.

Джерела:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/392/2020>
2. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/722/2019>
3. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 червня 2021 року «Щодо удосконалення мережі ситуаційних центрів та цифрової трансформації сфери національної безпеки і оборони»: Указ Президента України від 18.06.2019 р. № 260/2021. URL. <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4916.html>
5. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2834-20>

Кобко Р. В.,
доцент кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки,
кандидат економічних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розбудова системи страхування є одним із ключових завдань для кожної держави, особливо за умов запровадження воєнного стану. Воєнні дії та соціально-економічна нестабільність істотно впливають як на повсякденне життя населення, так і на діяльність суб'єктів господарювання, що значно підвищує актуальність ефективного страхового захисту.

Запровадження воєнного стану суттєво підвищує рівень ризиків для страхових компаній, які продовжують працювати. Це зумовлено активізацією бойових дій, зростанням кількості поранень і матеріальних втрат, а також скороченням попиту на страхові послуги. Залежно від інтенсивності воєнних дій та встановлених обмежень, страховики змушені обирати різні моделі реагування. За таких обставин традиційне функціонування страхового ринку стає неможливим, що обумовлює необхідність оперативних рішень і трансформації форм діяльності. Страхування в період воєнного стану характеризується специфічними особливостями та викликами, які потребують ґрунтовного дослідження й розробки адаптованих механізмів [1].

З огляду на відносну новизну проблематики функціонування страхових компаній в умовах воєнного стану, ця тема активно обговорюється в наукових колах серед експертів, аналітиків, представників влади та науковців. Водночас, попри наявні дослідження, вона й досі залишається недостатньо висвітленою.

Слід зауважити, що після 24 лютого 2022 року суттєві трансформації відбулися як у державі загалом, так і безпосередньо на страховому ринку. Частина страхових компаній повністю припинила свою діяльність, інші – скоротили обсяги роботи та перелік страхових продуктів, водночас окремі страховики змогли оперативно адаптуватися до нових умов і продовжили ефективне функціонування.

Воєнний стан встановлює низку обмежень і формує особливі умови для діяльності страхових компаній. Доцільно виокремити основні чинники, які визначають специфіку страхування в умовах війни.

1. Правові трансформації. Держава може запроваджувати нові нормативно-правові обмеження та регуляторні вимоги, що безпосередньо впливають на діяльність страхових компаній, зокрема щодо обмеження або заборони страхових виплат у визначених випадках. За сучасних умов страхова галузь потребує підвищеної уваги з боку держави, включно з упровадженням заходів підтримки, таких як зменшення податкового навантаження або перегляд регуляторних норм [2].

2. Зростання ризику збитків. Воєнні дії суттєво підвищують імовірність знищення або пошкодження майна, шкоди життю та здоров'ю населення, а також втрат для бізнесу. Руйнування і матеріальні збитки, на жаль, є невід'ємними наслідками будь-якого збройного конфлікту. Страхування за своєю суттю покликане забезпечувати механізм компенсації та відшкодування таких втрат, однак воєнні ризики традиційно належать до винятків зі страхового покриття.

3. Міграційні процеси. Воєнні дії спричиняють масове переміщення населення, що створює додаткові складнощі у сфері страхування життя, здоров'я та майна. Упродовж першого місяця повномасштабної війни Україну залишили близько 3,6 млн осіб, майже 5 млн громадян стали внутрішньо переміщеними особами, а загалом близько 8 млн українців виїхали за кордон, що становить орієнтовно 20% фактичного населення країни.

4. Економічна нестабільність. Запровадження воєнного стану супроводжується падінням економічної активності, зростанням інфляції та коливаннями валютних курсів, що ускладнює фінансове планування та забезпечення стабільності страхових виплат. Поточна ситуація на страховому ринку не дає підстав для оптимістичних прогнозів у найближчій перспективі. Слід визнати, що страхування не належить до базових галузей економіки, а радше виступає додатковим інструментом мінімізації ризиків. У післявоєнний період фінансові ресурси насамперед спрямовуватимуться на відновлення інфраструктури, житлового фонду, промислових об'єктів і транспорту, а не на їх страхування. Адже для страхування майна його спочатку необхідно відбудувати або придбати [3].

Страхові резерви формуються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестрахування). Їх створення здійс-

нюється шляхом відрахувань у розмірі до 50 відсотків від страхових платежів за відповідними видами страхування, а також за рахунок доходів, отриманих від розміщення тимчасово вільних коштів. Формування страхових резервів відбувається у тій валюті, в якій страховик несе відповідальність за своїми страховими зобов'язаннями.

Перестраховуванням є передання одним страховиком (перестраховальником) на умовах, визначених договором, ризику виконання всіх або частини своїх зобов'язань перед страхувальником іншому страховикові (перестраховику). Основною метою перестраховування є захист перестраховальника від значних фінансових втрат, які можуть виникнути в процесі здійснення страхової діяльності.

У контексті договорів страхування під воєнними ризиками зазвичай розуміють такі події, як пряме влучання ракети або її уламків у застрахований об'єкт, ураження засобами протиповітряної оборони чи їх уламками, а також пошкодження внаслідок влучання безпілотних літальних апаратів або їх фрагментів. З урахуванням наявних викликів та численних обмежень ключовим завданням страхової компанії в сучасних умовах є збереження клієнтської бази та забезпечення безперервності власної діяльності.

З метою забезпечення належного рівня страхового захисту в умовах воєнного стану страхові компанії мають здійснювати адаптацію та трансформацію власних продуктів і послуг відповідно до змінених потреб та очікувань клієнтів. Серед пріоритетних напрямів такої модернізації доцільно виокремити розроблення державної програми перестраховування воєнних ризиків, а також створення спеціалізованого трастового фонду із залученням міжнародних партнерів для здійснення компенсацій за шкоду, заподіяну внаслідок бойових дій. Досягнення ефективного страхового захисту за наявності воєнних ризиків можливе шляхом поєднання інструментів комерційного страхування з державною регуляторною підтримкою. Запровадження державних або державно-приватних механізмів перестраховування воєнних ризиків сприятиме розподілу фінансового навантаження між страховими компаніями та державою [4].

Комплексне реформування системи державного страхування у напрямі мінімізації ризиків у різних сферах життєдіяльності можливе виключно за умови ефективної взаємодії механізмів комерційного страхування та державного регулювання. Така реформа передбачає поєднання приватних фінансових ресурсів із публічним управлінням, що дає змогу інтегрувати інноваційні підходи із забезпеченням і захистом принципів соціальної справедливості. Значущість цієї синергії полягає у потенційній можливості координації дій уповноважених органів державної влади та органів місцевого самоврядування зі страховими компаніями й потенційними страхувальниками з метою нейтралізації ризиків у різних сферах життєдіяльності із застосуванням страхових механізмів.

Забезпечення сталої динаміки розвитку страхового сектору в сучасних умовах є можливим лише за наявності ефективно налагодженої взаємодії між державними регуляторами та приватними учасниками ринку. При цьому до основних регуляторних функцій публічних інституцій мають належати: формування нормативно-правової бази у сфері страхування; реалізація стратегій розвитку страхового ринку; стимулювання інвестиційної активності страховиків; узагальнення та аналіз їх фінансової звітності; тарифне регулювання загальнодержавних і обов'язкових видів страхування; а також надання державної підтримки суб'єктам страхової діяльності [5].

Інтеграція фінансових ресурсів приватного сектору є вкрай необхідною умовою модернізації інституційної складової державного страхування. У цьому контексті особливого значення набуває передавання частини повноважень публічних інституцій на рівень саморегулювання. Йдеться про доцільність делегування окремих функцій державних органів приватним структурам, які здатні самостійно формувати, впроваджувати та контролювати дотримання професійних стандартів у межах галузі. Такий підхід сприятиме підвищенню відповідальності учасників страхового ринку за дотримання загальноприйнятих норм і стандартів, а також підвищить ефективність регулювання страхової діяльності завдяки більш гнучкому та оперативному реагуванню на зміни внутрішніх процесів і потреб страхового сектору. Водночас, з метою запобігання можливим зловживанням і забезпечення захисту суспільних інтересів, передача регуляторних повноважень приватним суб'єктам у сфері страхування має ґрунтуватися на чіткій законодавчій базі та супроводжуватися дієвими механізмами зовнішнього контролю.

Однією з найбільш актуальних проблем залишається підвищення рівня платоспроможності страховиків. Платоспроможність визначається як здатність страхової компанії в повному обсязі та у встановлені строки виконувати свої фінансові зобов'язання за укладеними договорами страхування. Наразі в Україні використовується спрощений варіант європейської моделі Solvency I, який не забезпечує регулятору оперативного доступу до достовірної та повної інформації, що ускладнює своєчасне виявлення фінансових ризиків. За таких умов страховики можуть штучно занижувати обсяги страхових резервів і завищувати вартість активів, що фактично унеможлиблює об'єктивну оцінку їх реальної платоспроможності [6].

Слід також зауважити, що в Україні включення воєнних ризиків до умов страхового полісу є можливим переважно для тилових регіонів. Це зумовлено високим рівнем невизначеності щодо здійснення страхових виплат у зонах, розташованих у безпосередній близькості до лінії бойового зіткнення, де щоденно здійснюються артилерійські обстріли, ракетні удари та атаки безпілотних літальних апаратів. Страхові компанії, у свою чергу, мають можливість здійснювати аналіз ризиків здебільшого на основі статистичних даних, що стосуються обстрілів тилових територій.

Отже, з урахуванням викладеного вище, можна окреслити такі перспективні напрями розвитку страхового ринку в Україні в умовах воєнного стану:

Запровадження інноваційних технологій. Використання сучасних цифрових рішень, зокрема технологій блокчейну, великих даних та штучного інтелекту, здатне суттєво підвищити рівень ефективності, прозорості та надійності страхових операцій.

Розширення міжнародної співпраці. Взаємодія з міжнародними організаціями та обмін практичним досвідом з іншими державами сприятимуть формуванню й упровадженню найкращих практик і методологій страхування воєнних ризиків.

Підвищення рівня обізнаності. Проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній і навчальних заходів може істотно покращити поінформованість бізнесу та населення щодо можливостей страхування воєнних ризиків і переваг їх використання.

Створення нових страхових продуктів. Розроблення страхових програм, адаптованих до особливостей різних галузей економіки та типів ризиків, сприятиме підвищенню гнучкості страхового ринку та його здатності відповідати актуальним потребам клієнтів.

Формування ефективної системи страхування воєнних ризиків є складним, проте вкрай необхідним завданням у сучасних умовах. Така система здатна забезпечити фінансову стійкість і економічну безпеку у разі збройних конфліктів, зменшуючи масштаби економічних втрат та сприяючи прискореному відновленню. Ключову роль у її успішному впровадженні відіграють застосування сучасних технологій, активна державна підтримка та розвиток міжнародного співробітництва.

З огляду на складність оцінювання та управління воєнними ризиками, саме впровадження інноваційних підходів і постійне вдосконалення страхових продуктів становитимуть основу ефективного страхового захисту в майбутньому. Це потребує тісної взаємодії між державними органами, страховими компаніями та міжнародними партнерами, а також розвитку сучасних механізмів управління ризиками і адаптації страхових рішень до нових реалій. У підсумку, дієва система страхування може стати одним із ключових інструментів забезпечення економічної стабільності та соціального захисту населення, особливо в умовах воєнного стану.

Джерела:

1. Антонів Р. Страхування під час війни. Що змінюється у страхуванні з введенням воєнного стану? Економічна правда. 2022. 14 квіт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/14/685760/>.
2. Бровко С. В. Страхування в умовах воєнного стану: виклики і перспективи. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 67. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4709/4650>
3. Федорюк Л. В. Правове регулювання сфери державного страхування в Україні : дис.... здобуття наук. ступеня доктора філософії зі спец. 081 Право. Київ, 2025. 224 с. URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/157ef706-b4de-4cfc-9006-0bef7fa11983/content>
4. Мельник Т. А., Сибірцев В. В. Страхування: навчальний посібник. Кропивницький : ПП «Ексклюзив Систем», 2022. 307 с.
5. Павлова Ю. С. Страхування в умовах воєнного стану. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/22960/>
6. Чуницька І. І., Богріновцева Л. М. Особливості діяльності страхових компаній на фінансовому ринку України в умовах воєнного стану. Інфраструктура ринку. 2023. Випуск 71. С. 251–258.

Кобрин В. С.,
доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

Тимчук С. В.,
слухач секції правознавства
(КЗ ЛОР «Львівська Мала академія наук
учнівської молоді»)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Обіг вогнепальної зброї є одним із найсерйозніших питань сучасності, оскільки зараз зростає кількість незареєстрованої зброї та її нелегального обігу, що своєю чергою зумовлює проблему росту рівня злочинності, зокрема в Україні. Саме тому зараз є доцільно дослідити це питання на прикладах передових держав і міжнародним нормативно-правових актів.

Директива ЄС 2021/555 визначає: «Вогнепальна зброя» означає будь-яку переносну ствольну зброю, яка призначена для випускання або може бути переобладнана для випускання пострілу, кулі чи снаряда під дією вибухової речовини...» [1]. Ця директива поширюється на всю територію держав-членів Європейського союзу.

Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї ухвалений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 55/255 у ст. 3 зазначає: «Вогнепальна зброя» означає будь-яку переносну ствольну зброю, яка випускає, призначена для випускання або може бути переобладнана для випускання пострілу, кулі чи снаряда під дією вибухової речовини, за винятком антикварної вогнепальної зброї або її копій. Антикварна вогнепальна зброя та її копії визначаються відповідно до національного законодавства. Проте антикварна вогнепальна зброя не включає вогнепальну зброю, виготовлену після 1899 року» [3]. Більшість держав світу підписали та ратифікували документ, зокрема Україна.

У різних державах світу дещо відрізняються стандарти регулювання обігу вогнепальної зброї. Зокрема у ФРН – це Waffengesetz (WaffG): він вимагає ліцензії з підтвердженням повноліття особи, відсутності судимостей, психічного та фізичного здоров'я, зданих екзаменів, забороняє автоматичну зброю та обмежує короткоствольну до 2 одиниць, зберігання зброї має відбуватися у спеціальних сейфах.

Право на володіння зброєю є конституційно закріпленням у Швейцарії, а також існує закон Federal Act on Weapons, Weapon Accessories and Ammunition, головними особливостями якого є дозвіл на бойову вогнепальну зброю, проте це компенсується тим, що держава має право мобілізувати населення у потрібний момент. У Швейцарії один з найвищих рівнів володіння зброєю серед населення, але також до права на неї застосовані суворі вимоги, зокрема перевірка психічного стану та зберігання зброї у надійному місці. Загалом, у державі залишається високий рівень безпеки і мінімальна кількість злочинів скоєних вогнепальною зброєю [4].

Ці закони є практично досконалыми у юридичній чіткості регулювання всіх процесів пов'язаних зі зброєю, документи є опорою високого рівня безпеки у цих державах, а також свободи у володінні для громадян.

Firearm and Sword Possession Control Law у Японії є одним з найсуворіших у світі, це зумовлює його високу ефективність, на одного громадянина припадає лише 0,33 пістолета [5], оскільки його володіння цивільним населенням повністю заборонене.

Законодавство Сполучених Штатів Америки (далі – США) безсуперечно є найліберальнішим, але зумовлює високу проблему зі злочинністю, а саме 5,4 смертей на 100.000 осіб здійснені вогнепальною зброєю [6]. Наприклад Small Arms Survey (SAS) повідомляє, що на 1 американця припадає 1,2 одиниці вогнепальної зброї, що є абсолютним світовим рекордом.

Державою з найвищим рівнем балансу між свободою і громадською безпекою можна назвати Чехію, держава пропонує вільну, але чітку систему регулювання обігу зброї. Її законодавство дозволяє громадянам отримувати право на носіння прихованої вогнепальної зброї за умови успішного проходження необхідних перевірок. Це надає громадянам право на самозахист, зберігаючи державний контроль за володінням зброєю та її обігом. Проте до Акту про Зброю були введені правки з 1 січня 2026 [7], що зробили його дещо суворішим.

Тож існують загальні документи регулювання обігу вогнепальної зброї, а саме Протокол ООН, що поширюється на всіх його підписантів і Директива ЄС 2021/555, вимагає в майбутньому імплементації закону у національні законодавства держав-членів Євросоюзу. Також при аналізі законодавств інших держав, зокрема ФРН, Швейцарії, США, Японії, Чехії помітно, що суттєвих відмінностей нема, більшість з них пропонують баланс між свободою на володіння зброї та безпекою решти громадян, хоча є винятки суворих обмежень, як у Японії. Основним результатом їхньої політики у сфері регулювання обігу вогнепальної зброї є низький рівень злочинності, окрім США, а також мінімальна кількість незареєстрованої зброї.

Джерела:

1. Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons (codification). *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021L0555> (дата звернення: 13.01.2026).
2. Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime: adopted 31 May 2001 // United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/doc/source/recenttexts/18-12_c_e.pdf (дата звернення: 20.01.2026).
3. Хоменко А. О. Міжнародний досвід регулювання обігу зброї: шляхи впровадження в Україні // Хоменко А. О. DOI 10.31558/2786-5835.2024.2.18 (дата звернення: 21.01.2026)
4. Gun Ownership by State (2025 Statistics). *Ammo.com*. URL: <https://ammo.com/articles/gun-ownership-by-state> (дата звернення: 18.01.2026)
5. Assault or Homicide. *National Center for Health Statistics*. URL: <https://www.cdc.gov/nchs/fastats/homicide.htm> (дата звернення: 21.01.2026)
6. Firearms Law Reform in the Czech Republic: Amnesty and New Weapons Register Come into Force. *PragueDailyNews*. URL: <https://www.pragedaily.news/2026/01/05/firearms-law-reform-in-the-czech-republic-amnesty-and-new-weapons-register-come-into-force/> (дата звернення: 19.01.2026)

Ковальова Т. І.,
доцент кафедри
правового забезпечення та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський інститут
Національної гвардії України)

Борисов Н. М.,
курсант
(Київський інститут
Національної гвардії України)

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У СФЕРІ РОЗПОДІЛУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України гуманітарна допомога набула виняткового значення як засіб підтримки життєдіяльності цивільного населення, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та Збройних Сил України. Надходження й розподіл гуманітарної допомоги стали одним із ключових напрямів спільної діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, волонтерських ініціатив, міжнародних партнерів та приватного сектору. Водночас значні обсяги гуманітарних надходжень та потреба в швидкому прийнятті рішень у період воєнного стану зумовили виникнення додаткових корупційних ризиків.

Корупційні ризики у сфері розподілу гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану постають як один із ключових викликів для системи державного управління та безпеки, що підтверджується результатами аналітичних досліджень і практичними випадками зловживань [1; 2; 3; 4; 5]. Актуальність теми зумовлена необхідністю впровадження ефективних інструментів прозорого управління гуманітарними ресурсами на всіх рівнях, від національного до місцевого, з метою запобігання нецільовому використанню допомоги, збереження довіри до влади та забезпечення справедливого доступу до підтримки для постраждалого населення в умовах гуманітарної кризи.

Метою цієї роботи є виявлення основних корупційних ризиків у сфері надходження й розподілу гуманітарної допомоги в Україні та аналіз сучасних механізмів їх мінімізації.

Гуманітарна допомога – це форма втручання, спрямована на підтримку осіб, які постраждали внаслідок збройних конфліктів, стихійних лих чи інших кризових ситуацій, із метою забезпечення їхніх основних потреб і дотримання базових прав людини. У сучасних умовах, особливо для соціально вразливих категорій населення, така допомога, надана вчасно та відповідно до реальних потреб, може стати вирішальним чинником – зберегти життя, підтримати здоров'я, забезпечити матеріальну та соціальну стабільність [2, с. 101].

Разом із тим, ефективність надання гуманітарної допомоги значною мірою залежить від прозорості й узгодженості всіх етапів її розподілу – від формування потреб до доставки кінцевому отримувачу, в умовах воєнного стану значні обсяги допомоги, складність логістичних процесів і терміновість реагування створюють сприятливе середовище для корупційних ризиків.

У таких умовах найбільш уразливими стають процеси обліку, транспортування та кінцевого розподілу гуманітарної допомоги, де недостатня врегульованість процедур, слабкий контроль і фрагментарна координація між залученими суб'єктами відкривають можливості для зловживань. Це проявляється у ненадходженні допомоги до кінцевих отримувачів, маніпуляціях із обсягами та звітністю, залученні псевдоволонтерів, а також у використанні прогалин у нормативно-правовому та інформаційному забезпеченні, що в сукупності підвищує рівень корупційних ризиків у гуманітарній сфері. [1]

Як зазначає Волков С. В., у сфері розподілу та використання гуманітарної допомоги в умовах війни вирізняється три ключові блоки викликів: приватний, інституційний та організаційно-технічний. Особливо небезпечним є приватний блок, у якому через низький рівень правової та моральної культури серед учасників гуманітарного процесу – донорів, надавачів, отримувачів – виникають такі негативні явища, як псевдоотримувачі, гуманітарний туризм, нецільове використання допомоги та прагнення до медійного ефекту замість реальної адресності. Інституційний блок виявляє системні прогалини у координації між органами влади, відсутність ефективного контролю за діяльністю регіональних штабів, нестачу сучасних інструментів обліку та аналізу потреб. Організаційно-технічні проблеми охоплюють

недосконалість логістики, застарілі системи звітності, відсутність прозорої цифрової інфраструктури та неналежну професіоналізацію тих, хто займається розподілом допомоги. Усі ці виклики сприяють зростанню корупційних ризиків і перешкоджають досягненню головної мети гуманітарної підтримки – своєчасного та справедливого задоволення життєво необхідних потреб постраждалого населення [4, с. 332]

У цьому контексті корупція в управлінні гуманітарною допомогою стає не лише наслідком вказаних викликів, а й чинником, що поглиблює їх. Вона має як негайні, так і стратегічні наслідки: уразливі категорії населення можуть залишитися без базових засобів до існування, що порушує їхнє конституційне право на достатній життєвий рівень; знижується рівень суспільної довіри та посилюється відчуття соціальної несправедливості; а міжнародні донори, втрачаючи довіру до прозорості механізмів розподілу, можуть скорочувати обсяги допомоги. Таким чином, подолання корупційних ризиків є критично важливим для забезпечення ефективності, адресності та безперервності гуманітарного реагування [3]

У зв'язку з цим надзвичайно важливою є наявність чіткої, прозорої та адаптивної нормативно-правової бази, яка регулює процеси надання та розподілу гуманітарної допомоги. Ці процеси регламентуються Законом України «Про гуманітарну допомогу» [6] та низкою підзаконних актів, що встановлюють процедури визнання, обліку, митного оформлення та звітності. Однак із початком війни така модель зазнала значних змін: зростання обсягів гуманітарних вантажів, потреба в оперативних рішеннях і розширення кола залучених суб'єктів зумовили необхідність спрощення процедур та впровадження нових регуляторних механізмів. Це, своєю чергою, створило нові ризики – зокрема, прогалини в контролі, неузгодженість між рівнями управління та послаблення звітності, які потребують комплексного оновлення підходів до законодавчого врегулювання і впровадження дієвих запобіжників корупційних проявів [3]

У перші місяці повномасштабної війни система гуманітарної допомоги в Україні зазнала суттєвих змін. Поряд із Координаційним штабом при Офісі Президента функції розподілу та обліку допомоги виконують також інші органи влади, що призводить до дублювання повноважень, нестачі координації, неузгодженості дій та непрозорості процесів. Часто робота базується на неформальних домовленостях, а реальні потреби на місцях залишаються частково незадоволеними. Унаслідок цього донори частіше довіряють волонтерським ініціативам, ніж офіційним структурам. Разом із тим, окремі ефективні практики, зокрема в сфері медичної допомоги, демонструють потенціал для створення єдиної, чітко врегульованої та прозорої системи, що підвищить довіру як вітчизняних, так і міжнародних партнерів [5]

У протидії корупції в гуманітарній сфері важливу роль відіграють як державні інституції, так і громадський сектор. Серед ключових державних механізмів варто відзначити впровадження електронної системи обліку гуманітарної допомоги – платформи «ЄДопомога», розробку чітких алгоритмів взаємодії між владними структурами та волонтерами, активізацію контролю з боку НАЗК, ДБР, Рахункової палати, а також запуск гарячих ліній для повідомлень про порушення, зокрема на порталі help.gov.ua. Водночас громадянське суспільство активно долучається до контролю за розподілом ресурсів: волонтерські мережі та ініціативи часто самостійно ведуть облік допомоги, а такі платформи, як DOZORRO, Chesno, YouControl, здійснюють антикорупційний моніторинг, аналіз закупівель і розподілу. Завдяки онлайн-інструментам громадяни можуть повідомляти про зловживання, ініціювати розслідування та посилювати громадський нагляд за ефективністю допомоги.

Подолання зазначених корупційних ризиків в управлінні гуманітарною допомогою можливе лише через впровадження комплексного підходу, заснованого на п'яти ключових принципах: правова визначеність, суб'єктність зацікавлених сторін, прозорість і доступність, неупередженість та доцільність. Це означає, що необхідно чітко врегулювати процедури на всіх рівнях, залучати громади, громадські організації та отримувачів до процесів прийняття рішень, забезпечити повний доступ до актуальної інформації, покладатися на об'єктивні дані при розподілі допомоги та впроваджувати антикорупційні заходи, які не ускладнюють роботу, а оптимізують її. Важливо, щоб усі ці дії відбувалися системно, у межах зрозумілої стратегії, яка враховує як ризики, так і наявні ресурси кожної громади [3]

Для мінімізації корупційних ризиків у сфері гуманітарної допомоги необхідно комплексно вдосконалити нормативно-правове регулювання – зокрема, впровадити чіткі процедури обліку, звітності та розподілу, а також посилити контроль на етапах зберігання й передачі допомоги через укладання договорів відповідального зберігання та залучення громадськості до перевірок. Ефективними інструментами також є цифровізація процесів – запровадження автоматизованих систем, використання QR-кодів, CRM-платформ для обліку допомоги – та забезпечення прозорості через регулярну публічну звітність і громадський моніторинг. Важливо включати представників громадянського суспільства та антикорупційних уповноважених до регіональних штабів, що підвищить підзвітність і довіру до системи управління гуманітарними ресурсами [1].

Отже, ефективне управління гуманітарною допомогою в умовах війни потребує системного підходу, заснованого на принципах прозорості, підзвітності, правової визначеності та залучення громадськості. Корупційні ризики, що виникають через нормативну неврегульованість, слабку координацію між суб'єктами, недосконалий контроль і облік, можуть бути подолані лише за умови оновлення законодавства, цифровізації процесів, посилення громадського та інституційного нагляду, а також налагодження міжвідомчої взаємодії. Вчасне впровадження цих заходів не лише зменшить зловживання, а й забезпечить справедливий, адресний і безперебійний розподіл допомоги для тих, хто її найбільше потребує.

Джерела:

1. Галій В. І. Оцінка ризиків (корупційних) у сфері надання гуманітарної допомоги та способи їх мінімізації. Економіка та суспільство. 2024. № 67. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-86> (дата звернення: 21.01.2026)
2. Хмелевська О. М. Гуманітарна діяльність в умовах війни в Україні / О. М. Хмелевська // *Демографія та соц. економіка*. № 1 2023. С. 96–117.
3. Гротовицька У. Стратегічний аналіз корупційних ризиків у процесі управління гуманітарною допомогою на місцевому рівні. U-LEAD with Europe. URL: https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/a12329f50776d_cacd23f3880b26c0792.pdf (дата звернення: 21.01.2026)
4. Волков С. В. Гуманітарна допомога в Україні: сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 332–334. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/77> (дата звернення: 21.01.2026)
5. Каталог корупційних ризиків. Вебсайт НАЗК. URL: <https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/> (дата звернення 15.01.2026)
6. Про гуманітарну допомогу. Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення 20.01.2026)
7. Про запобігання корупції. Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 16.01.2026)

Ковальова Т. І.,
доцент кафедри
правового забезпечення та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський інститут
Національної гвардії України)

Панченко В. О.,
курсант
(Київський інститут
Національної гвардії України)

КООРДИНАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила масштабну гуманітарну кризу, що характеризується масовим переміщенням населення, руйнуванням критичної інфраструктури та обмеженням доступу громадян до життєво необхідних ресурсів. За цих умов гуманітарна діяльність трансформувалася зі звичайної складової соціальної політики на стратегічний елемент системи національної безпеки, спрямований на захист цивільного населення та забезпечення суспільної стабільності. Ефективність реагування на зазначені виклики безпосередньо залежить від рівня координації між державними інституціями, силами безпеки і оборони, громадянським суспільством та релігійними організаціями.

Правовий фундамент гуманітарної діяльності в Україні формується з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права, насамперед положень Женевських конвенцій 1949 року, які гарантують захист персоналу та об'єктів гуманітарного призначення, а також визначають обов'язки сторін збройного конфлікту щодо забезпечення доступу до допомоги цивільному населенню [1].

На національному рівні базовим нормативно-правовим актом залишається Закон України «Про гуманітарну допомогу», який визначає гуманітарну допомогу як цільову адресну підтримку для подолання наслідків надзвичайних ситуацій та збройних конфліктів [2]. Водночас динаміка воєнних подій зумовила необхідність суттєвого оновлення законодавства у 2023–2025 роках. Ключові зміни пов'язані, зокрема, з прийняттям Закону України № 3448-IX, яким спрощено процедури ввезення гуманітарної допомоги, запроваджено електронний облік вантажів та визначено правовий статус верифікованих гуманітарних організацій [3]. Важливу роль відіграло також затвердження підзаконних актів Кабінету Міністрів України, що регулюють механізми організації та координації гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану, спрямовані на запобігання дублюванню функцій та оптимізацію використання ресурсів [4]. У сукупності це сприяло підвищенню прозорості процедур та покращенню взаємодії між державними і недержавними суб'єктами гуманітарної діяльності.

Специфікою української моделі координації гуманітарної діяльності є її тісна інтеграція із заходами сектору безпеки і оборони. Ключову роль у створенні безпечного середовища для надання допомоги відіграють Збройні Сили України, Національна гвардія України, Національна поліція та Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» захист життя і гідності людини визначено пріоритетом державної політики, що безпосередньо поєднує безпекові заходи з гуманітарним реагуванням [5]. Функціональне навантаження сил безпеки і оборони в цьому контексті охоплює охорону гуманітарних коридорів, супровід вантажів у зони підвищеного ризику, евакуацію населення з районів бойових дій, підтримання громадського порядку, а також здійснення протимінної діяльності з метою забезпечення безпечного доступу до постраждалих громад.

Громадські організації, які діють відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» [6], виступають найбільш мобільним елементом системи гуманітарного реагування, здатним оперативно реагувати на локальні потреби населення. Особливе місце в системі координації займають релігійні спільноти, діяльність яких регулюється Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» [7]. Їхній внесок виходить за межі матеріальної підтримки, оскільки завдяки високому рівню суспільної довіри та розгалуженій мережі вони забезпечують духовно-психологічну допомогу населенню, особливо в регіонах, що зазнали значних руйнувань та соціальних потрясінь.

Міжсекторальна взаємодія у сфері гуманітарної діяльності реалізується через створення координаційних штабів, укладання меморандумів про співпрацю та спільне планування заходів. Такий підхід дозволяє поєднати ресурси міжнародних донорів (ООН, Європейський Союз), логістичні можливості держави та гнучкість волонтерських структур, що в сукупності забезпечує більш адресне й ефективне надання допомоги.

Водночас значні обсяги гуманітарних ресурсів зумовлюють підвищені ризики зловживань. Протидія незаконному використанню гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, криміналізована у статті 201-2 Кримінального кодексу України [8], залишається важливим напрямом діяльності правоохоронних органів, що вимагає системного моніторингу та прозорого обліку всіх надходжень.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що координація гуманітарної діяльності в умовах війни є складним багаторівневим процесом, ефективність якого ґрунтується на законодавчому врегулюванні нових процедур, зокрема цифровізації обліку, дотриманні норм міжнародного гуманітарного права та тісній взаємодії цивільного сектору з силами безпеки і оборони. Саме синергія зусиль держави, громадських організацій та релігійних спільнот дозволяє стабілізувати гуманітарну ситуацію та забезпечити належний рівень захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Джерела:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 19.01.2026)
2. Про гуманітарну допомогу. Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 19.01.2026)
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо ввезення, обліку, розподілу гуманітарної допомоги, особливостей оподаткування відповідних операцій та подання звітності. Закон України від 8 листопада 2023 року № 3448-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3448-20#Text> (дата звернення: 19.01.2026)
4. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 року № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2026)
5. Про національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 19.01.2026)
6. Про громадські об'єднання. Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 19.01.2026)
7. Про свободу совісті та релігійні організації. Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 19.01.2026)
8. Кримінальний кодекс України 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.01.2026)

Ковальчук О. Р.,
старший викладач кафедри кінології
(Національна академія
державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Носик А. Ю.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

КАНІСТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ОНІМІННЯ ТА БОЙОВОЇ ПСИХОТРАВМИ У ВЕТЕРАНІВ

Актуальність проблеми психологічної реабілітації ветеранів сил безпеки та оборони України набуває критичного значення в умовах тривалої та інтенсивної збройної агресії. Специфіка сучасних бойових дій – висока інтенсивність артилерійських обстрілів, постійна загроза з боку БпЛА та тривале перебування у стані граничного стресу – зумовлює розвиток глибокої травматизації психіки, що виходить за межі класичних проявів ПТСР. Одним із найдеструктивніших наслідків є формування феномену «емоційного оніміння», який стає серйозним бар'єром для подальшої соціальної адаптації. Цей стан виявляється у стійкій втраті здатності до емпатії та тотальної соціальної ізоляції захисника. При цьому, емоційна десенсибілізація ветеранів часто супроводжується стійким когнітивним опором до класичних реабілітаційних протоколів; при цьому стандартна психотерапевтична взаємодія нерідко ідентифікується респондентами як така, що порушує межі індивідуальної психологічної безпеки або виявляється диспропорційною щодо інтенсивності пережитої травми. За таких обставин каністерапія, як метод реабілітації за допомогою спеціально підготовлених тварин, виступає ефективним допоміжним механізмом, що дозволяє делікатно нівелювати стійкі психологічні бар'єри пацієнта та сформувати сприятливий простір для його психоемоційного відновлення.

Механізм впливу каністерапії базується на створенні безпечного терапевтичного простору, де собака виступає «соціальним медіатором». Для ветерана, який переживає наслідки бойової травми, тварина є джерелом безумовного прийняття, що дозволяє поступово відновлювати емоційну чутливість. Дослідження підтверджують, що навіть нетривалий тактильний контакт із собакою-терапевтом сприяє зниженню рівня кортизолу та стимулює вироблення окситоцину, що є критично важливим для стабілізації стану при посттравматичному стресовому розладі [1, с. 114].

Впровадження каністерапії забезпечує релевантний фундамент для побудови міцного терапевтичного альянсу навіть у випадках глибокої деградації міжособистісної довіри. Це дозволяє фахівцю стабілізувати взаємодію з пацієнтом, чий попередній досвід реабілітації характеризувався стагнацією та вираженою психологічною ригідністю – станом, за якого традиційні логотерапевтичні методи виявлялися некогерентними (невідповідними) масштабу пережитої травми. Особливого значення каністерапія набуває при роботі з «моральною травмою», де основною перешкодою є почуття провини та сорому. Собака, не виявляючи оціночних суджень, допомагає ветерану знову відчутти приналежність до соціуму та знизити рівень агресивності [2, с. 48].

Проте впровадження таких програм в Україні стикається зі відсутністю сертифікованих фахівців та єдиних державних стандартів підготовки пар «кінолог-собака», що потребує негайного нормативного врегулювання в межах реформування системи охорони здоров'я.

Важливим аспектом професійної діяльності у зоні збройного конфлікту є протидія професійному вигоранню самих реабілітологів. Контакт із твариною під час сесії виконує роль «емоційного буфера» не лише для ветерана, а й для психолога, запобігаючи вторинній травматизації фахівця. Синергія між силовими структурами, громадськими організаціями та науковими установами є ключовою для створення дієвих моделей психосоціальної підтримки, що базуються на міждисциплінарному підході та міжнародних стандартах реабілітації [1, с. 212]. Таким чином, каністерапія має бути інтегрована в загальну систему гуманітарної безпеки як інноваційний та гуманістичний метод відновлення особистості після війни.

Джерела:

1. Ковальчук О. В. Каністерапія у системі медико-психологічної реабілітації учасників бойових дій. Вісник психології. 2024. Вип. 12. С. 112–120.
2. Психологічна допомога при бойовій психічній травмі та ПТСР: навч. посібник / за ред. К. О. Семенова. Київ: Основи, 2023. 240 с.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ «ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ» (СТ. 111-2 КК УКРАЇНИ)

Кримінально-правова кваліфікація пособництва державі-агресору (стаття 111-2 КК України) породжує низку складних проблем, які активно обговорюються у доктрині кримінального права та з якими зустрічається судова практика, розглядаючи кримінальні провадження про злочини проти основ національної безпеки. Ці проблеми обумовлені з колізією кримінально-правових норм, використанням оціночних понять та необхідністю чіткого доведення специфічних ознак складу кримінального правопорушення.

Основними проблемами кримінально-правової кваліфікації пособництва державі-агресору є:

1. Проблема розмежування з іншими злочинами проти основ національної безпеки. Найбільша складність кваліфікації полягає у відмежуванні пособництва державі-агресору від суміжних складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки: відмежування від державної зради (ст. 111 КК): Державна зрада передбачає більш широкий спектр дій («перехід на бік ворога», «шпигунство», «надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України»). Основна проблема полягає у визначенні, які саме дії з «надання допомоги» слід кваліфікувати як пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), а які – як надання допомоги у проведенні підривної діяльності (ст. 111 КК України); відмежування від колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК): більшість вчених при розгляді такого співвідношення вказують на надмірну криміналізацію та дублювання норм. При цьому у науці робляться спроби виокремити критерії розмежування, які вказують, що таке варто проводити за ознаками суб'єктивної сторони: пособництво вимагає *мети* завдання шкоди Україні, а колабораціонізм – ні; за характером діяльності: колабораціонізм часто стосується адміністративної, господарської, політичної діяльності в інтересах окупаційної адміністрації, тоді як пособництво – це пряма матеріальна, фінансова чи інша допомога саме збройним формуванням агресора. Поряд із цим, наведені спроби виокремити розмежувальні критерії вкрай невдалі, оскільки не виконують головної розмежувальної функції: і в одному, і в другому разі наведені ознаки можуть міститися у обидвох складах вчиненого кримінального правопорушення.

2. Проблеми доведення суб'єктивної сторони. Кваліфікація вчиненого за ст. 111-2 КК України вимагає доведення наявності прямого умислу та конкретної мети – завдання шкоди Україні. При цьому очевидно, що на практиці складно довести, що особа мала на меті саме завдання шкоди Україні, а не, наприклад, банально отримати матеріальну вигоду, що ускладнює кваліфікацію за цією статтею і може призвести до обрання менш суворої статті про колабораційну діяльність. Крім того необхідно довести, що допомога надавалась добровільно, а не під примусом чи тиском окупаційної влади. Межі примусу при цьому є предметом активних дискусій.

3. Оціночний характер об'єктивної сторони. Законодавче формулювання «надання матеріальної, фінансової чи іншої допомоги» є дуже абстрактним. Відсутність чіткого переліку або критеріїв «іншої допомоги» створює ризик суб'єктивного тлумачення і кваліфікації дій, які можуть мати мінімальну суспільну небезпеку або бути вимушеними побутовими діями. Науковці лише окреслюють можливі форми (посадове, інформаційне, викривальне пособництво), але універсальних критеріїв при цьому не наводиться. Крім того, кримінальний закон не визначає мінімальний поріг шкоди або розміру допомоги, необхідний для кваліфікації, що також варто віднести до недоліків кримінально-правового регулювання, які негативно впливають на кваліфікацію.

4. Конкуренція норм та остаточна кваліфікація. Проблематика конкуренції норм (коли одне діяння підпадає під ознаки різних статей КК України) та застосування правил кваліфікації за сукупністю злочинів залишається не вирішеною остаточно. Деякі вчені безспідставно вважають поняття «колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресору» настільки близькими, що пропонують виключити ст. 111-2 КК України з кодексу задля уникнення правової невизначеності. Ці проблеми кваліфікації вимагають подальшого глибокого дослідження, розробки чітких науково-практичних рекомендацій та узагальнень судової практики Верховним Судом.

У спеціальній науковій літературі пропонується низка шляхів вирішення проблем кримінально-правової кваліфікації пособництва державі-агресору, які можна систематизувати за основними проблемними блоками:

1. Шляхи вирішення проблем розмежування суміжних складів злочинів. Для усунення колізій між статтями 111, 111-1 та 111-2 КК України вчені пропонують:

- провести узагальнення судової практики Верховним Судом, оскільки загальновизнано, що одним із найефективніших шляхів є надання Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду чітких роз'яснень та правових висновків щодо застосування цих норм. Науковці очікують від ВС вироблення єдиних критеріїв, обов'язкових для органів кримінальної юстиції.

- розробити чітке визначення критеріїв розмежування відповідних складів кримінальних правопорушень. При цьому пропонується використання різних критеріїв, як сумнівних за своїм значенням, так і ні. Наприклад, за суб'єктом запропоновано розмежовувати діяння залежно від того, чи має особа спеціальний статус (наприклад, військовослужбовець, який перейшов на бік ворога – ст. 111 КК України), чи є цивільною особою без особливих повноважень (ст. 111-2 КК України); або ж за характером дій: рекомендується кваліфікувати як державну зраду (ст. 111 КК України) діяльність, що має системний, масштабний характер і спрямована на підлив основ держави (шпигунство, участь у бойових діях), а як пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України) – матеріальну або фінансову допомогу конкретним військовим формуванням агресора.

Щодо застосування правила про конкуренцію кримінально-правових норм, варто відзначити, що у випадках конкуренції між ч. 4 ст. 111-1 (колабораціонізм) та ст. 111-2 (пособництво), деякі науковці вважають розумним застосовувати норму про відповідальність за колабораціонізм, як більш спеціальну до певних видів діяльності, або ж навпаки – застосовувати більш сувору норму про пособництво.

2. Шляхи вирішення проблем доведення суб'єктивної сторони (умислу та мети). Для подолання труднощів із доведенням прямого умислу та мети завдання шкоди Україні пропонується аналізувати докази у сукупності. Наявність умислу та мети не може ґрунтуватися лише на припущеннях. Необхідно ретельно аналізувати всі обставини справи: зміст розмов, листування, характер відносин з представниками агресора, а також спосіб вчинення злочину.

Врахування добровільності: Як зазначає М. Хавронюк, добровільність є ключовою ознакою, притаманною всім проявам цього злочину. Доведення відсутності примусу є невід'ємною частиною доказування вини.

3. Щодо широкого тлумачення поняття «інша допомога» та відсутності критеріїв «значущості» шкоди, у науковій літературі пропонується систематизувати типові форми «іншої допомоги» на основі аналізу вже існуючої судової практики (наприклад, надання житла, транспорту, послуг з ремонту техніки, надання інформації про дислокацію українських військ). Крім того обговорюється необхідність визначення певного мінімального порогу матеріальної шкоди або «суттєвості» допомоги, що дозволить уникнути криміналізації малозначних діянь та зосередитися на дійсно небезпечних проявах пособництва. Проте це питання залишається дискусійним.

4. Шляхи вирішення проблеми ідеальної сукупності. Замість внесення змін до КК України (що є довготривалим процесом), пропонується розробити детальні науково-практичні посібники та методичні рекомендації для правоохоронних органів і суддів щодо правил кваліфікації дій, які одночасно підпадають під різні статті КК України.

Отже, вирішення проблем кримінально-правової кваліфікації пособництва державі-агресору лежить у площині системного аналізу законодавства, узагальнення судової практики та вироблення чітких науково обґрунтованих критеріїв розмежування та доказування.

Когут В. М.,
доцент кафедри поліцейської діяльності,
кандидат технічних наук
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Ільків В. А.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СИНЕРГІЯ ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України питання забезпечення національної безпеки набуло комплексного та міжсекторального характеру. Воєнний стан істотно трансформував не лише механізми функціонування органів державної влади, а й роль громадянського суспільства у сфері безпеки та оборони. Синергія громадських інституцій і сил безпеки та оборони стала одним із ключових чинників стійкості держави та суспільства [1; 2; 3].

Відповідно до статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності є найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу [1]. Закон України «Про національну безпеку України» визначає громадянське суспільство як одного із суб'єктів системи національної безпеки, що підкреслює його інституційну значущість поряд із сектором безпеки і оборони [3].

Воєнний стан, запроваджений відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», створив особливі умови взаємодії між державними органами та громадськістю. З одного боку, відбулося посилення централізації управління та розширення повноважень сил безпеки і оборони, з іншого – суттєво активізувалися громадські ініціативи та механізми самоорганізації населення, що відповідає сучасним підходам до забезпечення національної стійкості [2; 6].

Особливу роль у цьому процесі відіграють волонтерські та громадські організації, які здійснюють матеріально-технічну, гуманітарну, медичну та інформаційну підтримку сил оборони і цивільного населення. Правові засади діяльності таких інституцій визначаються Законом України «Про громадські об'єднання», а Закон України «Про основи національного спротиву» інтегрує громадян і їх об'єднання у загальнодержавну систему оборони [4; 5].

У наукових дослідженнях наголошується, що сучасна модель національної безпеки не може ґрунтуватися виключно на діяльності державних інституцій. В. Горбулін та Ю. Даник підкреслюють значення суспільної стійкості, довіри та ефективної взаємодії між державою і громадянським суспільством як ключових чинників безпеки в умовах воєнних загроз [6]. Подібної позиції дотримуються й автори колективної монографії щодо сектору безпеки і оборони України [7].

Водночас синергія громадських інституцій і сил безпеки та оборони супроводжується низкою викликів і ризиків. Серед них – відсутність чітких механізмів координації, дублювання функцій, ризики витоку інформації, а також необхідність дотримання балансу між безпекою держави та правами і свободами людини, гарантованими законодавством [3; 7].

Перспективи подальшого розвитку взаємодії громадянського суспільства та сектору безпеки і оборони полягають у формуванні сталих моделей публічно-громадського партнерства, удосконаленні нормативно-правового регулювання та впровадженні стандартів цивільно-військової взаємодії з урахуванням сучасних безпекових підходів [3; 6].

Отже, в умовах воєнного стану синергія громадських інституцій та сил безпеки і оборони виступає не лише відповіддю на воєнні виклики, а й стратегічним ресурсом забезпечення національної безпеки України. Досвід воєнного часу підтверджує, що ефективна взаємодія держави та громадянського суспільства є запорукою стійкості, обороноздатності та демократичного розвитку держави [1–7].

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і допов.).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII (зі змін. і допов.).
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (зі змін. і допов.).
4. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI (зі змін. і допов.).

5. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX (зі змін. і допов.).
6. Горбулін В. П., Даник Ю. Г. Стратегічні аспекти забезпечення національної безпеки України : монографія. Київ : НІСД, 2020. 356 с.
7. Сектор безпеки і оборони України: теорія, практика, перспективи розвитку : колективна монографія / за ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2019. 512 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТА СПРОТИВУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала не лише випробуванням для обороноздатності держави, а й глибинним екзистенційним викликом для українського суспільства, його ціннісних орієнтирів, інституційної зрілості та здатності до довготривалого національного спротиву. В умовах війни особливого значення набуває питання забезпечення прав і свобод людини, яке традиційно сприймалося як атрибут мирного розвитку, але в сучасних умовах дедалі виразніше постає як один із ключових факторів внутрішньої стійкості держави та її легітимності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Метою національного спротиву є підвищення обороноздатності держави, надання обороні України всеохоплюючого характеру, сприяння забезпеченню готовності громадян України до національного спротиву [1].

Забезпечення прав людини в Україні в умовах війни виконує багатовимірну функцію. Передусім воно є принциповою світоглядною межею між Україною як демократичною правовою державою та Російською Федерацією як державою-агресором, у політичній практиці якої системні порушення прав людини є нормою та інструментом управління. Саме ціннісний вибір на користь свободи, людської гідності, верховенства права та відповідальності влади перед суспільством став одним із фундаментів українського національного спротиву. Усвідомлення громадянами того, що держава навіть в умовах воєнного стану не відмовляється від базових правозахисних стандартів, формує високий рівень довіри до інститутів влади, підсилює готовність населення до самообмежень, мобілізації ресурсів та тривалого протистояння агресору.

Громадянська компетентність – здатність особи реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов’язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов’язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [2].

Права людини в умовах війни набувають також практичного виміру як інструмент соціальної згуртованості. Захист прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, членів сімей загиблих, осіб з інвалідністю, постраждалих від бойових дій і окупації безпосередньо впливає на морально-психологічний стан суспільства. Справедливі та прозорі механізми соціального захисту, доступ до правосуддя, ефективна комунікація держави з громадянами зменшують рівень соціальної фрустрації, запобігають радикалізації та внутрішнім конфліктам, які можуть бути використані противником у межах гібридної війни. Таким чином, права людини перестають бути лише юридичною категорією і стають важливим ресурсом національної безпеки.

Четвертий рік війни проти РФ характеризується для України якісно новим комплексом викликів і проблем, що мають одночасно воєнний, соціально-економічний, психологічний та суспільно-політичний характер. Війна на виснаження об’єктивно призводить до накопичення втоми як серед військових, так і серед цивільного населення, ускладнює процеси мобілізації, загострює питання соціальної справедливості та балансу між потребами фронту і можливостями тилу. Постійна загроза ракетних і дронівих атак, руйнування критичної інфраструктури, енергетичні кризи створюють додатковий тиск на повсякденне життя громадян, знижують відчуття безпеки та прогнозованості майбутнього.

Суттєвим викликом залишається і психологічне виснаження суспільства, що проявляється у зростанні рівня тривожності, емоційного вигорання, депресивних станів, агресії та соціальної апатії. Тривалий стрес, втрати близьких, вимушене переселення, економічна нестабільність поступово підривають психологічну стійкість значної частини населення. За цих умов держава стикається з необхідністю одночасно підтримувати бойовий дух, забезпечувати соціальну стабільність і не допустити деградації довіри між громадянами та владою.

Окрему групу проблем формують суспільно-політичні трансформації, пов'язані з дією воєнного стану, обмеженням окремих прав і свобод, концентрацією управлінських рішень та зростанням ролі силових структур. Хоча ці процеси є об'єктивно зумовленими воєнною необхідністю, вони водночас містять ризики зловживань, бюрократизації та відчуження частини суспільства від процесів ухвалення рішень. У такому контексті особливої ваги набуває збереження демократичних процедур, відкритості влади та ефективного громадського контролю як запобіжників внутрішньої дестабілізації.

Забезпечення національної стійкості українського суспільства в умовах психологічного виснаження, енергетичної кризи та глибоких трансформацій потребує комплексного підходу, що поєднує безпекові, соціальні, правові та гуманітарні інструменти. Ключовим елементом такої стійкості є підтримка людського потенціалу як основного ресурсу держави у війні. Розвиток системи психологічної допомоги, реабілітації військових і цивільних, формування культури турботи про психічне здоров'я мають розглядатися не як допоміжні заходи, а як стратегічна інвестиція у довготривалу здатність суспільства до опору.

Не менш важливим чинником є забезпечення справедливості та рівності доступу до ресурсів і соціальних гарантій. Відчуття несправедливості, вибіркості або привілейованості окремих груп здатне швидко підірвати внутрішню єдність, що є критично небезпечним у воєнний час. Тому прозорість управлінських рішень, чітка правова регламентація обмежень прав у межах воєнного стану та ефективний захист прав громадян мають залишатися пріоритетом державної політики.

У контексті енергетичної кризи національна стійкість значною мірою залежить від здатності суспільства до адаптації та солідарності. Досвід масових відключень електроенергії показав, що взаємодопомога, горизонтальні зв'язки та активна позиція громад значно підвищують здатність населення витримувати тривалі труднощі. Підтримка таких форм самоорганізації з боку держави, а не їх надмірне адміністрування, сприяє формуванню зрілого громадянського суспільства, яке є важливим елементом національної безпеки.

Важливу роль у забезпеченні національної стійкості відіграє також комунікаційна політика держави. Чесний діалог із суспільством, визнання проблем і втрат, пояснення складних рішень зменшують рівень недовіри та чутливість до ворожих інформаційно-психологічних операцій. Саме довіра, а не лише примус чи формальні заборони, є основою ефективного функціонування суспільства в умовах тривалої війни.

Висновки. Забезпечення прав людини в Україні в умовах війни з Російською Федерацією є не лише морально-правовим обов'язком держави, а й одним із ключових чинників національного спротиву та стійкості. На завершенні четвертого року війни Україна стикається з комплексом викликів, пов'язаних із виснаженням ресурсів, психологічною втомою населення, енергетичними загрозами та складними суспільно-політичними трансформаціями. Відповідь на ці виклики потребує збереження ціннісної основи державності, орієнтованої на захист гідності людини, соціальну справедливість, довіру та солідарність. Саме поєднання безпекових рішень із правозахисним підходом, розвитком людського потенціалу та підтримкою громадянської активності створює підґрунтя для довготривалої національної стійкості та перемоги України у війні.

Джерела:

1. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Когут Я. М.,
завідувач кафедри соціальних дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Пряхіна Н. О.,
професор кафедри соціальних дисциплін,
кандидат психологічних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ОСВІТНІ АСПЕКТИ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала проблему комплексної реабілітації ветеранів та членів їхніх сімей як одного з ключових напрямів державної соціальної та гуманітарної політики. Участь у бойових діях, тривале перебування в умовах загрози життю, втрати побратимів, поранення, полон або вимушене переміщення мають значний вплив не лише на фізичний, а й на психічний стан військовослужбовців, що повертаються до мирного життя. Водночас психологічні наслідки війни торкаються і членів їхніх сімей, які часто опиняються в ситуації вторинної травматизації. У зв'язку з цим особливого значення набуває нормативно врегульована, науково обґрунтована та практично зорієнтована система реабілітації.

Нормативно-правове регулювання діяльності держави у сфері реабілітації ветеранів та членів їхніх сімей в Україні формується на основі Конституції України, яка гарантує право громадян на охорону здоров'я, соціальний захист та повагу до людської гідності. Базовим актом є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», що визначає правовий статус ветеранів та основні напрями державної підтримки, зокрема у сфері медичної та психологічної реабілітації [1]. Важливу роль відіграють також Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [2], Закон України «Про соціальні послуги» [3], нормативні акти Кабінету Міністрів України та відомчі накази, які регламентують порядок надання психологічної допомоги, створення реабілітаційних центрів, міжвідомчу взаємодію та фінансування відповідних програм. Окрему увагу держава приділяє впровадженню стандартів психосоціальної підтримки, розвитку системи фахової підготовки спеціалістів та залученню громадських і міжнародних організацій до надання реабілітаційних послуг. Таким чином, нормативно-правове поле поступово формується як багаторівнева система, спрямована на забезпечення безперервності та доступності реабілітаційної допомоги.

У науковому вимірі реабілітація ветеранів ґрунтується на положеннях реабілітаційної психології, яка розглядає процес відновлення психічного здоров'я, адаптації та ресоціалізації особистості після травматичних подій. Сутність реабілітаційної психології полягає у поєднанні клінічних, соціально-психологічних та педагогічних підходів з метою відновлення порушених функцій, формування ресурсного стану особистості та підвищення якості життя. Принципи реабілітаційної психології орієнтовані на гуманістичний підхід, добровільність участі, індивідуалізацію допомоги, опору на сильні сторони особистості та активну участь самого ветерана у процесі відновлення. Методи реабілітаційної психології охоплюють психоосвітні, консультативні та корекційні впливи, спрямовані на подолання наслідків бойового стресу, розвиток навичок емоційної саморегуляції, відновлення соціальних зв'язків і життєвих смислів. Важливою є орієнтація не лише на зменшення симптомів психологічної травми, а й на формування довготривалої психологічної стійкості.

Особливе місце у системі реабілітації посідає процес навчання ветеранів з метою опанування ними відповідних реабілітаційних методик. Такий процес розглядається не лише як передача знань, а як складова психологічного відновлення, що сприяє підвищенню суб'єктності та автономії особистості. Навчання ветеранів включає ознайомлення з механізмами стресу та травми, формування навичок самопомоги, самоконтролю та самообілізації, а також розвиток здатності своєчасно звертатися по професійну допомогу. Освітній компонент реабілітації може реалізовуватися у формі тренінгів, груп підтримки, індивідуальних занять та дистанційних програм. Важливо, щоб навчання здійснювалося з урахуванням психологічного стану ветеранів, їхнього життєвого досвіду та мотивації, а також у безпечному

та підтримувальному середовищі. У цьому контексті навчання стає інструментом відновлення контролю над власним життям та інтеграції травматичного досвіду.

Психологічні потреби ветеранів та членів їхніх сімей мають комплексний і динамічний характер. Для ветеранів ключовими є потреби у відчутті безпеки, прийняття, розуміння та визнання пережитого досвіду. Часто спостерігається потреба у відновленні довіри до оточення, стабілізації емоційного стану, подоланні почуття провини або втрати сенсу життя. Члени сімей ветеранів, у свою чергу, стикаються з необхідністю адаптації до змінених поведінкових і емоційних реакцій близької людини, що зумовлює потребу у психологічній підтримці, інформації та навичках ефективної комунікації. Важливою є також потреба у збереженні сімейних ролей, підтриманні емоційного зв'язку та попередженні сімейних конфліктів. Таким чином, реабілітація має охоплювати не лише ветерана як індивіда, а й його найближче соціальне оточення.

Висновки. Реабілітація ветеранів та членів їхніх сімей в Україні є складним міждисциплінарним процесом, що потребує узгодження нормативно-правових, психологічних та освітніх підходів. Ефективна державна політика у цій сфері має спиратися на сучасні наукові положення реабілітаційної психології, забезпечувати доступність навчальних і підтримувальних програм та враховувати реальні психологічні потреби як самих ветеранів, так і їхніх родин. Комплексний і людиноцентричний підхід до реабілітації створює передумови для успішної адаптації ветеранів до мирного життя, збереження психічного здоров'я та соціальної стабільності в суспільстві.

Джерела:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
2. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ В «КАРІТАС ДРОГОБИЧ» В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ

Реабілітація, в нашому розумінні – це комплекс медичних, фізичних, психологічних, соціальних та духовних заходів, спрямованих на відновлення тверезого думання, здоров'я, функціональних можливостей (рухів, мовлення), відновлення втрачених відносин та незалежності людини після важких хворіб, травм або операцій. Головна мета – повернути пацієнту бажання жити, розвиватися, діяти і любити. Повернути пацієнту бажання і створити можливості, щоб йти до максимально можливого рівня самостійності, успіху і щастя та покращити якість життя.

Наша Програма включає сім кроків:

1. Любов, понад усе.

Полюбити пацієнта, це так як мама, яка любить своє немовля, заздалегідь навіть коли воно ще не народилося – коли дитина ще в лоні мами. Подібно ми, маємо полюбити ветерана чи члена його сім'ї ще перед тим як Він до нас приїде. Пацієнт має відчувати, що ми на Нього чекаємо, що Він для нас є бажаний і ми його любимо тільки за те-що Він є!

Тут мова не про емоційну, тимчасову закоханість, але про зріле рішення: я хочу тобі послужити, всіма моїми силами, досвідом і знаннями.

Дуже важлива атмосфера і середовище куди потрапляє людина. Грубість, критика, зверхність чи байдужість – ранять серце. Наші Пацієнти вже травмовані і не потрібно їх більше ранити. Люди приїжджають до нас щоб зцілитися, відновити свої сили, оживити душу і наповнитися вірою – в Бога все можливо!

2. Спільно шукаємо розв'язки.

Пацієнт, є найкращим експертом від свого життя. Ми лише товаришуємо йому, створюємо відповідне середовище, умови. Рішення, завжди приймає пацієнт. Ми можемо ділитися власним досвідом, бути «дзеркалом», допомогти почути самого себе, створити безпечне середовище де ветеран зможе відкрити «свої рани» – тоді, коли захоче.

3. Будуємо довіру.

Ми, на перше місце, ставимо відносини: я маю для тебе час! Без тиску і без поспіху: ти можеш відкритися тоді, коли захочеш. Я тебе не зраджу і не залишу на пів дороги. Допоможу тобі стільки, скільки лишень зможу – буду шукати допомоги на цілому світі. Буду за тебе молитися. Будуємо зрілі «дорослі» відносини: не входимо у спів залежність. Виставляємо здорові кордони, підносимо планку і не дозволяємо зупинитися чи деградувати. Ми довіряємо нашому пацієнту.

4. Систематично: правило малих кроків.

Робимо те що в наших силах і завжди трохи більше. Найважливіше – це систематично, кожного дня, малими кроками: тоді приходить бажання і віра, що мені вдасться. Доцінювати, хвалити, вірити в пацієнта – ніколи не відступати і не знеохочуватися. Подавати приклади людей яким вдалося.

Тримати «рамку» – кордони. Дисципліна, самодисципліна – мати ціль і переходити з етапу на етап.

5. Робити те, що допомагає.

Деколи ми робимо щось, що комусь вже допомогло. Кожна людина є інша і має іншу історію. Тому ми, підходимо до кожного ветерана – індивідуально. Ми ніколи не знаємо на 100%, що пацієнт пережив, що він зараз відчуває і що точно йому допоможе. Ми слухаємо, пропонуємо, дивимося і знову слухаємо: спільно шукаємо те, що насправді допомагає конкретній особі.

Нічого на силу: кожен тиск викликає опір. Праця на городі, на кухні, в столярній майстерні чи з тваринами. Ловимо рибу, випікаємо самі хліб, пишемо інколи чи займаємося гончарством. Іпотерапія, похід в гори чи молитва в тиші дерев'яного Храму...

6. Професійна допомога і групи взаємної підтримки.

Індивідуальна і групова психотерапія. Лікування і консультації в психіатра чи інших лікарів. Фізична терапія і реабілітація. Комплексний підхід.

Від початку, ми запрошуємо Пацієнта в нашу родину/спільноту. Ми не ділимося на: ми (працівники) і ви (пацієнти), на «наше і ваше». Ні, ми живемо як родина. Кожен в спільноті має свої обов'язки (звичайно, згідно можливостей і потреб). Разом дбаємо за атмосферу і разом вирішуємо труднощі. Вчимо, щоб кожен брав відповідальність за наш «спільний дім».

Групи взаємопідтримки «рівний-рівному», відкривають шлях до спілкування і підтримки «тих хто мене розуміє». Не повчаємо і не критикуємо: кожен ділиться своїм досвідом. Регулярно, крок за кроком передумуємо, відкриваємося і підтримуємо один – одного.

Важливо є отримувати професійну допомогу, медичну, психологічну чи соціальну, але ще важливіше отримувати любов в сім'ї і в спільноті де лікуєшся. Це найбільш швидкий шлях до виздоровлення. Коли ми відкинуті, погорджені і використані – тоді ми ізолюємося і закриваємося, падаємо в смуток і депресію. Але одне тепле слово, дитяча усмішка, щирий погляд і увага, можуть запустити процес зцілення. Таблетки можна купити за гроші, але щиру увагу і любов за гроші не купиш. Говоріть Ветерану слова підтримки і любові.

7. В Бога нема речей неможливих.

Ми віримо і боремося до кінця. Не всім вдається допомогти відразу – « Ти завжди можеш до нас повернутися!». Вища Сила, Господь Бог, ніколи не втомлюється допомагати – це ми втомлюємось просити. Кожен з нас розуміє, що ми не є Богом, і наші людські можливості є обмежені. Тоді віримо – що Господь Бог, доповнить. Ісус доповнить там де ми не вміємо чи не встигаємо. Ми не самі – це Божа справа і Він хоче спасти цю особу більше ніж ми. Робимо те, що від нас залежить і довіряємо Богові! Для нього нема речей неможливих.

Свята Сповідь, покаяння і прощення, часто самому собі. Поєднання з люблячим Татом. Надприродна Дія Бога і рішення віддати все в руки Господа. Він моя Дорога, мій лікар, моє Нове життя.

Людина: це триєдина особа – дух, душа і тіло. Коли страждає одна частина, страждає ціла людина. Наприклад психологічні рани спричиняють не менше болю ніж відкриті переломи. Розчарування, знеохочення, відчай, тривога і хронічний страх можуть переслідувати людину день і ніч. Людина може навіть ходити на роботу чи виконувати домашні обов'язки але в середині пустота. Ніби на плечах лежить величезний тягар. Людина тане на очах.

В такому випадку не можна людину осуджувати, критикувати чи говорити: візьми себе в руки, позбирайся, будь сильний або більше молися. Це все одно як казати спаралізованому: вставай і біжи. Такі люди потребують лікувати душу! Серце людини може зцілити друга людина

Щира увага до людини – це і є любов. А любов сприяє зціленню психологічних і фізичних ран.

Чим більше людина любить – тим сильніший її імунітет. Обійми, щирий дотик – знімають стрес і нормалізують тиск.

Ми інструмент для зцілення в руках Бога.

Карітас – це любов милосердна. Наша місія це дарувати любов і здобувати учнів. Комплексний професійний підхід та віра в перемогу.

Джерела:

1. Костянтин (Valde) Ульянов. Броньований розум. Бойовий стрес та психологія екстремальних ситуацій. м. Київ, 2020. 300 с.
2. Bohdan T. Woronowicz. Uzależnienia. Geneza, terapia, powrót do zdrowia. Poznań : Media Rodzina, Parpamedia, 2009. 632 str.
3. George De Leon. Społeczność terapeutyczna. Krajowe biuro ds. przeciwdziałania narkomanii, 2003. 432 str.
4. Jerzy Mellibruda, Zofia Sobolewska-Mellibruda. Integracyjna psychoterapia uzależnień. Teoria i praktyka. Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, 2011. 419 str.
5. Peter M. Miller. Terapia uzależnień. Metody oparte na dowodach naukowych. Warszawa. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego (WUW), 2013. 508 str.
6. William R. Miller, Stephen Rollnick. Dialog motywujący. Jak pomóc ludziom w zmianie. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2014. 608 str.

Колодяжний М. Г.,
завідувач відділу кримінологічних досліджень,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України)

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ГОМЕОСТАЗ – НОВЕ ПОНЯТТЯ У НАУЦІ ПРО ЗЛОЧИННІСТЬ

Будь-яка система спрямована на виживання, збереження енергії, своєї цілісності й прагне до розширення й самоудосконалення. Яскравим прикладом є закон Природи у виді природнього добору: хижак, що палює на стадо зебр чи антилоп, у більшості випадків з'їдає найбільш слабку, хворобливу, а значить менш швидкісну та спритну особину. Саме так влаштована Природа. На схожих принципах функціонує соціум, коли найбільш талановиті, підприємливі, вродливі, сильні, активні, комунікативні чоловіки та жінки є, як правило, й більш соціально успішними (більш заможними, мають другу половину, власну родину, здорових дітей, широке коло спілкування). Найбільш професійно та сімейно реалізовані люди, як правило, прагнуть до суспільного, професійного визнання й самоактуалізації та ін. Описані системні природні закономірності еволюції узгоджуються із загальновідомою пірамідою потреб, розробленою свого часу американським психологом А. Маслоу.

Вище охарактеризовано процес своєрідного гомеостазу, що має місце у Природі. Під гомеостазом розуміється процес, що регулює або підтримує систему в стійкому стані відносно змінного навколишнього середовища, в якому ця система функціонує [1, с. 252]. Загалом поняття гомеостазу застосовується у різних галузях знання. Науковцями гомеостаз виражається через стан захищеності, непорушності, впевненості, відсутності напруги. Тобто потяг людини до гомеостазу, як спокою системи, постає її єдиною і природньою метою [2].

Системні закони гомеостазу застосовано й у людському організмі, який є унікальним та доволі досконалим. Природа та еволюція людини створили механізм, що спрямований у різний спосіб зберегти, захистити та забезпечити організм людини як специфічну біологічну систему від зовнішніх та внутрішніх загроз й подразників. Для цього існує людський біль, втома, страх, слабкість та інші фізіологічні й психологічні бар'єри. Вони фактично унеможливають людині померти під час здійснення різних дій та захищають її у відмінних життєвих ситуаціях (хвороба, заняття спортом, бійки, праця та багато ін.).

З урахуванням викладеного можна допустити, що у галузі кримінології та у царині запобігання правопорушенням також мають місце схожі прояви гомеостазу. Вони властиві, зокрема, кримінологічній системі України. Вона складається із низки комплексів (рівнів): кримінологічної доктрини; кримінологічної політики; кримінологічного законодавства; кримінологічного світогляду (правосвідомість й правова культура громадян); кримінології як навчальної дисципліни; кримінологічної діяльності (практика запобігання, а також прогнозування, стратегування, програмування, планування заходів запобігання кримінальним правопорушенням). Метою кримінологічної системи є захист конституційних прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави шляхом некарального впливу на злочинність та зменшення її негативних соціальних наслідків [3]. Досягнення анонсованої мети корелює зі ступенем гомеостазу кримінологічної системи.

Гомеостаз виражається у стійкості й цілісності існування та функціонування кримінологічної системи. Це досягається, окрім іншого, забезпеченням її рівноваги, соціальної регуляції, внутрішньої стабільності й гармонійного розвитку усіх її складових, перелічених вище. Під кримінологічним гомеостазом пропонується розуміти такий стан системи злочинності, що не становить загрози для цілісності, стабільності й розвитку кримінологічної системи України та її комплексів, а так само загрози національній безпеці та публічному порядку, не пов'язаний із масовими порушеннями конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Відкритий характер кримінологічної системи характеризує її як адаптивний системний об'єкт. Відповідно до концепції складних адаптивних систем (Complex Adaptive Systems – CAS) авторитетного американського інженера й психолога Дж. Голланда їх яскравими ознаками, окрім іншого, є: постійна коеволюція із середовищем (система змінює середовище й водночас змінюється під його впливом); модульність та ієрархічна структура (складові CAS також є адаптивними); пошук рівноваги через динамічні фази (система балансує між стабільністю та пошуком нових рішень) [4] та ін.

Якщо брати до уваги зазначені ознаки адаптивності, то кримінологічна система України, а так само її окремі комплекси, мають виражену адаптивну природу, адже:

а) кримінологічна система змінюється через обернений вплив із системою злочинності, іншими системами наук кримінально-правового циклу, національною та глобальною соціальними системами;

б) кримінологічна система має, як було відмічено вище, ієрархічну структуру, утворену низкою комплексів, які, у свою чергу, здатні підлаштовуватись під умови зовнішнього соціального середовища;

в) кримінологічна система балансує між, з одного боку, збереженням усталених характеристик і функціональних проявів, а, з другого, – спрямованістю на модернізацію, оновлення й упровадження нових підходів у роботі за всіма системними рівнями. На це вказує поява нових кримінологічних теорій, прийняття нового кримінологічного законодавства, зміна пріоритетів кримінологічної політики, а також упровадження на практиці нових підходів до запобігання кримінальним правопорушенням. Усе перелічене свідчить про адаптивну природу кримінологічної системи та її виражену гомеостатичну характеристику.

У світлі вищевикладеного виникає логічне запитання: Як кримінологічний гомеостаз здатний вплинути на систему злочинності у період правового режиму воєнного стану в Україні та у підсумку результувати підвищення ефективності запобігання кримінальним правопорушенням? Для формулювання науково обґрунтованої відповіді на поставлене запитання виникає необхідність у використанні окремих положень (у цілому відносно нових для української кримінології) теорій комплексності та системної складності.

Річ у тім, що кримінологічний гомеостаз, тобто системна цілісність, стабільність та прагнення до розвитку й модернізації кримінологічної системи корелює із дотриманням системної властивості комплексності. Вона має як зовнішньосистемне, так і внутрішньосистемне вираження. Зовнішній прояв комплексності як умова гомеостазу зводиться до міжсистемних інтеракцій та взаємодії кримінологічної системи із системою наук кримінально-правового циклу. Останні оперують власними резервами у впливі на систему явища кримінальної протиправності. Класичний зовнішній системний прояв комплексності зводиться до виваженого поєднання проактивних (кримінологічних) та репресивних (кримінально-правових) заходів запобігання кримінальним правопорушенням. Зовнішньосистемний гомеостатичний прояв комплексності пов'язується також із міжсистемними зв'язками кримінологічної системи України та європейською й глобальною кримінологічною системами. У процесі такої інтеракції відбувається збагачення кримінологічної теорії та практики сучасними інноваційними розробками щодо удосконалення правозастосування.

Внутрішній прояв комплексності, який безпосередньо позитивно відбивається на стабільності кримінологічної системи, виражається у кількісній багатоеlementності, якісній внутрішньосистемній когерентності та спрямованості усіх комплексів (рівнів) на досягнення загальної системної мети. Іншими словами, внутрішня комплексність впливає на зміст та повноту внутрішньої будови кримінологічної системи. Ця системна вимога є дуже важливою для функціонування кримінологічної системи під час війни, коли така система має підлаштовуватись та ураховувати ступінь трансформації усієї системи злочинності, що змінила своє наповнення (детермінаційні комплекси), а також зазнала часової та територіальної модифікації.

У реальній соціальній практиці наведені положення означають, що у період російської військової агресії проти України кримінологічний гомеостаз може бути досягнутий шляхом:

- розвитку кримінологічної доктрини, здійснення актуальних наукових кримінологічних розвідок з урахуванням нових криміногенних загроз й оновлення безпекового ландшафту;
- формування сучасної проєвропейської кримінологічної політики, що базуватиметься на принципі *ultima ratio* щодо відкидання пенального популізму та недоречності розгляду покарання як єдиного можливого засобу впливу на злочинність;
- оновлення кримінологічного законодавства, зокрема, розробки сучасної Стратегії запобігання та протидії кримінальним правопорушенням в Україні на період до 2030 року із залученням провідних правників та учених-кримінологів;
- видозміни кримінологічного світогляду громадян щодо підвищення рівня їх правосвідомості та правової культури;
- удосконалення практики профілактики правопорушень тощо.

Джерела:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Амеліна С. Суб'єкт-об'єктний картезіанський поділ як засадничий концептуальний принцип новоєвропейської ментальності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філософія. 2014. Вип. 15. С. 88–93.
3. Колодяжний М. Г. Кримінологічна система України: ознаки, поняття, структура. *Проблеми законності*. 2025. Вип. 171. С. 195–221. DOI: 10.21564/2414-990X.171.341776.
4. Holland J. H. Studying complex adaptive systems. *Journal of Systems Science and Complexity*. 2006. Vol. 19. P. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11424-006-0001-z>.

Королько С. В.,
доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат технічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Надала О. С.,
викладач
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ВЗАЄМОДІЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах збройної агресії проти України питання взаємодії сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством набуває особливої актуальності. Це проявляється першочергово у контексті забезпечення гуманітарної безпеки та забезпечення життєдіяльності населення в умовах воєнного стану. Взаємодія сил безпеки і оборони та громадянського суспільства передбачає координацію зусиль військових формувань, органів державної влади, волонтерських і громадських організацій у питаннях захисту цивільного населення, підтримки постраждалих територій, збереження критичної інфраструктури та формування довіри між суспільством і силами безпеки й оборони [1].

Війна суттєво трансформувала традиційні моделі цивільно-правових відносин між громадянським суспільством та військовими, посиливши роль недержавних структур у реагуванні на гуманітарні виклики. Сектор безпеки й оборони України вимушений функціонувати в умовах постійної загрози життю та здоров'ю цивільного населення, руйнування критичної інфраструктури та масового переміщення населення. Внутрішньо переміщені особи стикаються з проблемами житлового забезпечення, працевлаштування, доступу до соціальних і медичних послуг та повноцінної інтеграції у суспільство.

Конституція України визначає людину, її життя і безпеку найвищою соціальною цінністю держави, а Закон України «Про національну безпеку України» формує принципи демократичного контролю та участі громадянського суспільства у формуванні безпекової політики [2]. В умовах війни громадські та волонтерські організації стали ключовими суб'єктами гуманітарного реагування. Їх діяльність охоплює евакуацію населення, забезпечення гуманітарними ресурсами, медичну та психологічну допомогу постраждалим. Відповідні підходи щодо забезпечення гуманітарної допомоги закріплені в документах Організації Об'єднаних Націй та Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про гуманітарну допомогу». Важливу роль відіграють норми міжнародного гуманітарного права, визначені Женевськими конвенціями та додатковими протоколами до них. У рамках НАТО значна увага приділяється концепції цивільно-військової взаємодії військових структур з цивільними та гуманітарними організаціями України у процесі євроатлантичної інтеграції поступово використовує ці підходи у власну безпекову політику [3].

У науковому аспекті **традиційно виокремлюють кілька базових моделей цивільно-військових відносин.** Серед них типовою є **модель «Об'єктивного цивільного контролю»** [4]. Вона передбачає чітке розмежування між політичним керівництвом і професійною військовою сферою, де влада визначає цілі, а військові реалізують їх у межах професійних стандартів. **Другою моделлю цивільно-військових відносин є «Інституційна» (ліберально-демократична) модель,** яка характерна для демократичних держав і ґрунтується на верховенстві права, парламентському контролю, прозорості оборонної політики та підзвітності збройних сил суспільству. **Третьою моделлю є так звана «Преторіанська» модель,** яка передбачає активне втручання військових у політичне життя держави, включно з прямим або опосередкованим управлінням політичними процесами. Аналогічною типовою моделлю взаємодії є також «Тоталітарна» модель, яка характеризується повним підпорядкуванням збройних сил правлячій партії. **«Професійно-корпоративна» модель** заснована на високому рівні професіоналізації армії, збереженні корпоративної автономії військових і мінімізації їх участі у цивільному управлінні.

За сучасних цивільно-правових відносин громадянське суспільство в Україні відіграє важливу роль у сфері захисту населення і надання допомоги постраждалим. Міжнародний досвід свідчить, що ефективна гуманітарна безпека у воєнний період забезпечується через інтеграцію військових, державних і цивільних інституцій [5]. У країнах-членах НАТО та ЄС значна увага приділяється

координації дій між збройними силами, органами влади та гуманітарними організаціями. Ці підходи дозволяють мінімізувати дублювання функцій і підвищити оперативність реагування на кризові ситуації.

Особливої уваги в умовах воєнного стану заслуговує синергія громадянських інституцій та сил безпеки і оборони України. Така взаємодія стала одним із ключових чинників національної стійкості. Громадянське суспільство перестало виконувати виключно допоміжну роль і трансформувалося в повноцінного суб'єкта безпекових та гуманітарних процесів. Сили безпеки і оборони здійснюють захист, стабілізацію та координацію сил безпеки, а громадські інституції оперативно адаптуються до потреб цивільного населення. Така взаємодія сприяє більш ефективному використанню ресурсів у кризових умовах. Синергетичний ефект досягається через поєднання формалізованих державних механізмів управління та гнучких волонтерських мереж. Важливою складовою є довіра, що формується внаслідок спільної відповідальності за гуманітарні результати. Громадянські інституції виконують функцію соціального посередника між державою та населенням у зоні бойових дій. Водночас сили безпеки й оборони інтегрують громадський потенціал у систему національної безпеки.

Аналізуючи сучасні моделі взаємодії сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством для України можна навести декілька типових прикладів таких взаємодій. Першим прикладом є модель координації Збройних Сил України з волонтерськими та благодійними організаціями у сфері евакуації цивільного населення з прифронтових територій, де військові забезпечують безпеку маршрутів і режим доступу, а громадські інституції здійснюють логістику, інформування та супровід вразливих груп. Другим прикладом є співпраця сил територіальної оборони, органів місцевого самоврядування та громадських організацій у розгортанні пунктів гуманітарної допомоги й тимчасових центрів підтримки внутрішньо переміщених осіб. Третім прикладом є використання цифрових платформ і громадських ініціатив для збору, верифікації та передачі даних про гуманітарні потреби до органів сектору безпеки й оборони. Це дозволяє оперативно коригувати маршрути постачання та пріоритети гуманітарної допомоги. Четвертим прикладом є модель співпраці військово-медичних підрозділів сектору безпеки й оборони з громадськими та волонтерськими медичними організаціями у сфері надання екстреної допомоги та взаємодія підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій із громадськими ініціативами у процесі ліквідації наслідків обстрілів і техногенних руйнувань. Така модель поєднує професійні можливості державних служб із ресурсною та кадровою гнучкістю громадянського суспільства. Вона сприяє швидкому відновленню критичної інфраструктури та зменшенню гуманітарних втрат серед цивільного населення.

Україна активно адаптує ці моделі, враховуючи власні безпекові реалії та масштаб воєнних загроз. Важливим елементом взаємодії в Україні стало залучення волонтерських рухів до логістичного, медичного та соціального забезпечення. Взаємодія сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством проявляється в самоорганізації та гнучкості. Волонтерські ініціативи, благодійні фонди та громадські організації фактично доповнюють державні механізми гуманітарного реагування. Вони забезпечують евакуацію населення, постачання гуманітарних вантажів, психологічну підтримку та допомогу вразливим категоріям громадян. Сили безпеки й оборони, створюють умови для безпечної діяльності гуманітарних місій та координують їх роботу в зоні бойових дій. Така взаємодія сприяє підвищенню довіри між державою та суспільством. Водночас сучасна війна, часто неочікувано, висуває нові вимоги до нормативно-правового регулювання такої взаємодії.

Отже, сучасні моделі взаємодії сектору безпеки й оборони України з громадянським суспільством у сфері гуманітарної безпеки характеризуються високим рівнем інтеграції та взаємної відповідальності. Поєднання міжнародного досвіду та національних практик дозволяє сформувати ефективну систему захисту цивільного населення та підвищити ефективність гуманітарного реагування. Подальший розвиток нормативно-правових та інституційних механізмів цієї взаємодії є необхідною умовою зміцнення гуманітарної безпеки України в умовах тривалого воєнного протистояння.

Джерела:

1. Соціальна безпека людини в умовах війни: монографія / за ред. З.С. Варналія. Вид-во: Знання України. Київ : 2023. 276 с.
2. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020.
3. NATO. *Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation (AJP-3.19)*. NATO Standardization Office, 2018.
4. Гантінгтон С. The Clash of Civilizations? // *Foreign Affairs*. 1993. Vol. 72, № 3. Р. 22–49.
5. Присяжнюк С. Особливості реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України. Вісник Донецького національного університету ім. В. Стуса. Серія: Політичні науки. 2023. № 8. С. 73–88.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна проти України докорінно змінила умови здійснення публічної влади на територіальному рівні та актуалізувала проблему сталого розвитку в новій якості. За сучасних обставин ідеться не стільки про реалізацію довгострокових стратегічних цілей, скільки про правову організацію відновлення територій і забезпечення державної та муніципальної стійкості. Масштаб руйнувань, зафіксований у комплексних міжнародних оцінках збитків і потреб, засвідчує, що відбудова має тривалий горизонт і не може здійснюватися шляхом фрагментарних або ситуативних управлінських рішень [12].

Відновлення територій ускладнюється дією спеціального правового режиму воєнного стану, який змінює конфігурацію повноважень органів публічної влади, розширює межі дискреції та водночас підвищує ризик адміністративної довільності. Запровадження воєнного стану ґрунтується на конституційних положеннях і спеціальному законодавстві, що визначають підстави, межі та форми тимчасового обмеження прав і свобод [1; 3; 4]. Однак навіть за умов війни публічна влада залишається зв'язаною правом, а винятковість правового режиму не може розглядатися як підстава для ігнорування вимог законності, компетенційної визначеності та процедурної дисципліни.

У цьому контексті адміністративне право відіграє системоутворювальну роль, виконуючи функцію нормативного «каркасу» відновлення. Закон України «Про адміністративну процедуру» встановлює універсальні вимоги до прийняття індивідуальних адміністративних актів, зокрема обов'язок мотивування рішень, дотримання послідовності адміністративного провадження та забезпечення мінімальних гарантій для учасників [2]. Значення цих приписів особливо зростає у сфері відбудови, оскільки вона складається з великої кількості управлінських рішень щодо компенсацій, допомоги, дозволів, бюджетного фінансування, реорганізації мережі публічних установ і відбору проєктів.

Європейський правовий простір додатково закріплює вимогу належного адміністрування як елементу правового статусу особи у відносинах із публічною владою. Право на належне адміністрування, гарантоване Хартією основоположних прав Європейського Союзу, підкреслює, що широка дискреція органів влади має компенсуватися процедурними запобіжниками, передбачуваністю рішень і можливістю ефективного контролю [5].

Принципово важливим для відновлення територій є безпековий чинник, який у воєнних умовах перетворюється з одного з елементів розвитку на його вихідну передумову. Ризики мінування, повторних обстрілів і руйнування критичної інфраструктури зумовлюють необхідність ризик-орієнтованого підходу до планування та пріоритизації проєктів відбудови. Саме безпека населення і здатність забезпечити базові життєві функції мають визначати черговість управлінських рішень, що підтверджується даними комплексних оцінок потреб у відновленні [12].

Економічний вимір проблеми відновлення посилюється обмеженістю ресурсів і залежністю України від зовнішньої фінансової підтримки. За таких умов правова якість механізмів розподілу коштів набуває вирішального значення для довіри як з боку суспільства, так і з боку міжнародних партнерів. Макрофінансова стабільність і чутливість бюджетної системи до воєнних ризиків вимагають прозорих процедур, чітких критеріїв відбору проєктів і належної міжрівневої координації [10]. Саме тому посилення регіонального та місцевого врядування розглядається як ключова передумова результативної відбудови, а не як другорядний організаційний аспект [8].

Війна спричинила масштабні демографічні зрушення, пов'язані з внутрішнім переміщенням населення. Території, що приймають внутрішньо переміщених осіб, стикаються з перевантаженням інфраструктури та публічних послуг, тоді як регіони вибуття населення зазнають дефіциту людського капіталу та зниження економічної активності. Це означає, що традиційні підходи до територіального планування та організації мережі публічних послуг потребують перегляду з урахуванням фактичних даних про переміщення населення [11]. Відповідні управлінські рішення мають прийматися процедурно виважено й мотивовано, інакше соціальна напруга лише зростатиме.

Окрему увагу слід приділити екологічним наслідкам війни, які часто не є пріоритетними на початкових етапах реагування, але визначають довгострокові перспективи використання територій. Міжнародні оцінки екологічної шкоди засвідчують, що забруднення ґрунтів, водних ресурсів і руйнування екосистем формують тривалі ризики для здоров'я населення та безпечного господарювання [7; 9]. Європейська практика відновлення наголошує на необхідності обов'язкової оцінки впливу на довкілля як процедурного механізму, що дозволяє поєднати відбудову та екологічну безпеку в межах єдиного управлінського процесу [6].

Таким чином, безпекові, економічні, демографічні та екологічні чинники перебувають у тісному взаємозв'язку й утворюють складну систему, в якій сталий розвиток територій можливий лише за умови інтегрованого публічного управління. Адміністративне право в цій системі забезпечує єдність логіки компетенцій, процедур, координації та підзвітності, без якої відновлення ризикує перетворитися на сукупність несинхронізованих заходів [8; 12].

Отже, сталий розвиток територій України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення слід розглядати як комплексну адміністративно-правову проблему, що вимагає поєднання оперативності управління з процедурною коректністю та правовою визначеністю. Воєнний стан змінює баланс повноважень і підвищує значення дискреції, однак не скасовує конституційних меж і принципу зв'язаності публічної влади правом [1; 3; 4]. Безпека має визначати пріоритети відновлення, економічні обмеження – вимагати прозорості та координації, демографічні зрушення – адаптації мережі публічних послуг, а екологічні ризики – інтеграції процедурних запобіжників у проєктні рішення [6; 7; 11; 12]. Сукупно це означає, що результативне відновлення можливе лише за умови цілісної моделі управління, забезпеченої адміністративно-правовими механізмами.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-ІХ. Офіційний вісник України. 2022. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, затверджений Законом України № 2102-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
5. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012/C 326/02.
6. Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment.
7. Environmental Damage Assessments in Ukraine. Geneva : United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), 2023. URL: <https://unece.org/environment/documents/2023/12/reports/comprehensive-report-ukraine-environmental-damage-assessments>
8. Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance. OECD Multi-level Governance Studies. Paris : OECD Publishing, 2022.
9. Rapid Environmental Assessment of the Kakhovka Dam Breach, Ukraine. Nairobi : United Nations Environment Programme (UNEP), 2023.
10. Ukraine: Eighth Review under the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility – Staff Report. Washington, DC : International Monetary Fund, 2025.
11. Ukraine Internal Displacement Report. IOM Displacement Tracking Matrix. Geneva : International Organization for Migration, 2025. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_Internal%20Displacement%20Report_GPS%20R20_April%202025.pdf
12. Ukraine: Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) / World Bank, Government of Ukraine, European Commission, United Nations. Washington, DC : World Bank Group, 2025.

Кравчук Д. В.,
курсант
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

Карпенко О. М.,
старший викладач кафедри вогневої підготовки
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

Мусійчук В. О.,
старший викладач кафедри вогневої підготовки
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВЕТЕРАНА ПРИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ НА ВІДПОВІДНИХ ПОСАДАХ У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Післявоєнна адаптація ветеранів війни тісно пов'язана з подальшим працевлаштуванням поза межами лав Збройних Сил України. Потреба в демобілізації та пов'язані з цим інші питання, які стосуються безпосередньо осіб, котрі постраждали внаслідок ведення бойових дій та не можуть перебувати на бойових посадах в своїх підрозділах, потребують гідного працевлаштування зокрема в органах та підрозділах системи МВС.

Загалом правовий статус ветерана війни визначений статтею 4 Закону України «Про правовий статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[3]. Ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав [3]. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни[3]. В даній статті зазначено що ветераном війни вважаються й інші особи які постраждали внаслідок війни, тобто особи з інвалідністю внаслідок війни. Законодавець в даному питанні не розмежовує поняття цивільні особи та військовослужбовці. Але аналізуючи статтю 5 Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» то в даному випадку законодавець розмежовує військовослужбовців з цивільними особами[2]. З огляду на це хотілось зауважити на тому що дане питання потребує розгляду оскільки в системі МВС, ЗСУ та інших органах зазначених цією статтею є безліч цивільних посад та саме цивільних осіб які постраждали внаслідок ведення бойових дій як співробітник того чи іншого органу. Повертаючись до працевлаштування слід зазначити, що вищезазначений Закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» в статті 3 забезпечує реалізацію права на працю для ветеранів зазначеної в законі категорії[2]. Саме реалізація цього права на нашу думку потребує в перегляді, оскільки даний нормативно-правовий акт певним чином «застарів» та не дає визначення особам на прикладі працівників Національної поліції України, які на даний момент перебувають в розпорядженні сформованих бойових бригад та які мають намір повернутися на свою раніше займану посаду. Який статус набувають зазначені особи згідно цього Закону не відомо. Дане питання на нашу думку підлягає розгляду та можливо розширення статті 5 Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» новим пунктом який би визначив статус учасника бойових дій як ветерана так як це визначено Законом України «Про правовий статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[2]. На змінах до нормативно-правових актів зауважив також радник Міністра внутрішніх справ України Дмитро Фінашин: «запустили проєкт щодо працевлаштування поліцейських, але для цього потрібні були зміни до нормативної бази та законодавства. Це процес тривалий, але наразі є вагомі зрушення. Також ми вже внесли зміни до Наказу НГУ, тепер бійці Нацгвардії, які були визнані непридатними до військової служби, можуть бути заміщені на певних категоріях посад. До того, командир підрозділу може сам визначати посаду для свого військового. Такі самі зміни проводяться в Державній прикордонній службі. Головний акцент в нашій роботі – на працевлаштуванні. Наразі працевлаштовуємо бійців у навчальні заклади, ДСНС до інституту помічників з ветеранської політики»[1].

Важливо що питання ветеранського працевлаштування є наразі надзвичайно актуальним питанням та активно розвивається, долучаючи ГУНП в областях та інші структурні органи та підрозділи МВС в містах України.

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що правовий статус ветерана потребує вдосконалення враховуючи всі обставини та умови участі осіб в бойових діях. Програма працевлаштування передбачає можливість отримання гідних умов праці для ветеранів в системі МВС. Таку програму реалізує безпосередньо Міністерство внутрішніх справ України використовуючи бойовий досвід ветеранів залучаючи їх до роботи в навчальних закладах. Також слід наголосити на роботі зі змінами чинного законодавства, що дозволяє залишитися на службі особам які отримали поранення та були не придатними для несення служби. Робота над вдосконаленням законодавства та забезпечення працевлаштування ветеранів наразі є найбільш важливою проблематикою для подальшого вирішення.

Джерела:

1. Дмитро Фінашин: МВС запроваджує у своїх підрозділах інститут помічників з питань ветеранської політики. Головне управління Національної поліції в Кіровоградській області : офіц. вебсайт. URL: <https://kg.npu.gov.ua/news/dmytro-finashyn-mvs-zaprovadzhuie-u-svoikh-pidrozdilakh-institut-pomichnykiv-z-pytan-veteranskoj-polityky>.
2. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист : Закон України від 24 берез. 1998 р. № 203/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/203/98-%D0%B2%D1%80>.
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3551-12>.

Краснощок А. В.,
доцент кафедри вогневої підготовки,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Крушельницька К. О.,
старший викладач кафедри вогневої підготовки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ: ЗМІСТ І ОСНОВНІ НАПРЯМИ

На сучасному етапі свого розвитку Україна зіткнулася з однією з ключових соціально-гуманітарних проблем сучасного суспільства – реабілітацією ветеранів війни.

Міжнародна спільнота накопичила значний досвід у сфері реабілітації ветеранів, включаючи методи психотерапії, реабілітаційні програми на робочих місцях, соціальну інтеграцію та підтримку сімей. Впровадження світових практик в Україні є вкрай важливим, оскільки дозволяє підвищити ефективність національної системи реабілітації, врахувати індивідуальні потреби ветеранів та адаптувати їх до специфіки сучасних військових конфліктів.

Широкомасштабна агресія спричинила значне зростання кількості осіб, які потребують комплексної підтримки через фізичні травми, психологічні розлади та соціальні проблеми. Важливо розуміти, що ветерани стикаються не лише з наслідками безпосередньо бойових дій, а й із труднощами повернення до цивільного життя, як то пошуком роботи, відновленням соціальних зв'язків, адаптацією до зміни ролей у сім'ї та суспільстві. І ці проблеми є рівнозначними, а отже до їх розв'язання слід підходити комплексно.

Адже відсутність системного підходу до реабілітації загрожує поглибленням соціальної ізоляції ветеранів, ростом рівня інвалідності, емоційної нестабільності, що, у свою чергу, негативно вплине на безпекову ситуацію в суспільстві та на загальний соціально-економічний розвиток держави.

В найбільш узагальненому вигляді реабілітація ветеранів – це цілеспрямована сукупність заходів, спрямованих на відновлення фізичного та психологічного здоров'я, функціональних можливостей та соціального статусу особи після бойових дій [1,2], тобто розглядається як інтегрований процес медичного, психологічного та соціального відновлення ветерана після участі в бойових діях. При цьому максимально важлива мультидисциплінарна координація та командна робота між медичними, соціальними та громадськими інституціями [1]. Тільки таким чином можливо забезпечити національну політику соціального захисту, що включає заходи з медичного відновлення, психологічної адаптації та соціальної інтеграції у мирне життя [2].

Мета реабілітації полягає у зменшенні впливу психотравмуючих факторів та підтримці у процесі адаптації до цивільного соціального середовища та підвищенні якості їхнього життя [2].

Виділяють наступні напрямки сучасної реабілітації військових: медична та фізична, психологічна, соціальна та професійна.

Ключовим складовим процесом відновлення ветеранів є медична та фізична реабілітація. В першу чергу це – розробка індивідуальних реабілітаційних планів, в які входить діагностика, лікування, фізіотерапія, адаптивні фізичні вправи, а також використання сучасних протезних технологій [3]. Тобто вона спрямована на відновлення фізичного здоров'я ветеранів, лікування поранень, хронічних захворювань та наслідків травм. Медична реабілітація включає хірургічне втручання, фізіотерапію, ерготерапію, а також відновлення рухових функцій та працездатності.

Для більш якісного відновлення фізичних функцій ветеранів впроваджені зміни до алгоритмів надання реабілітаційних послуг, зокрема збільшено кількість можливих стаціонарних курсів для ветеранів з ампутаціями [4].

Надзвичайно важливими є саме комплексні фізичні вправи, тренування у реабілітаційній програмі ветеранів, підтверджено практичними програмами громадських організацій, таких як ініціативи Українського Червоного Хреста [5].

На подоланні психотравмуючих наслідків військового досвіду, включно з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), тривогою й депресією зосереджена психологічна реабілітація. Вона включає психотерапію, арт-терапію, групові тренінги, когнітивно-поведінкову терапію. Окрім того важливо,

щоб така підтримка стосувалася також і сімей ветеранів, включаючи групову терапію, психоосвітні програми та кризове консультування. Ефективність цих підходів також залежить від доступності та тривалості психологічної допомоги [1].

Психологічні аспекти відновлення мають бути невід'ємною частиною загальної стратегії реабілітації та частиною національної безпеки держави [6].

Соціальна реабілітація спрямована на інтеграцію ветеранів у суспільство, передбачає відновлення соціальних ролей ветеранів, підтримку сімей, відновлення соціальних зв'язків включає соціальна реабілітація. В тому числі вона спрямована на забезпечення житлом, соціальною підтримкою та участю у громадському житті. Важливо, щоб вона включала заходи з протидії соціальної ізоляції та формування навичок соціальної взаємодії і адаптації до цивільного життя.

Крім того цей напрямок реабілітації надає допомогу у відновленні або освоєнні ветеранами професійних навичок та знайти роботу відповідно до потреб ринку праці.

Сюди відносяться навчальні програми, перекваліфікація, психологічна підтримка на робочому місці та розвиток підприємницьких навичок [2].

Надзвичайно важливо забезпечення доступності комплексних послуг для ветеранів на місцевому рівні, наприклад продовження реабілітаційних програм для ветеранів у Львівській області з подвоєним фінансуванням [7].

Треба зазначити, що ефективна реабілітація ветеранів базується на принципах комплексності (узгодження медичних, психологічних і соціальних заходів); індивідуалізації (адаптація програм до потреб конкретної особи); безперервності (тривалість реабілітаційних заходів та супроводу); міжсекторальної взаємодії (координація між державними органами, громадськими організаціями та місцевими громадами) [1].

Важливим чинником підвищення ефективності відновлення ветеранів є запровадження мультидисциплінарної координації реабілітаційних послуг, яка поєднує медичні, соціальні й психологічні компоненти [1].

Реабілітація ветеранів є невід'ємною частиною соціальної політики держави та важливим елементом системи гуманітарної безпеки. Вона включає в першу чергу комплексну систему заходів, в які входять медичні, психологічні та соціальні напрями з урахуванням індивідуальних потреб ветеранів. Перспективи розвитку реабілітаційної політики в Україні пов'язані з удосконаленням нормативно-правової бази, підвищенням доступності послуг, впровадженням інноваційних методів та активною взаємодією держави й громадськості.

Джерела:

1. Дослідницька служба Верховної Ради України. Оглядове досьє щодо проблем законодавчого регулювання реабілітації військовослужбовців і ветеранів війни : аналітичний матеріал. URL: <https://research.rada.gov.ua> (дата звернення: 24.01.2026).
2. Пучина О. В., Задорожна-Княгницька Л. В., Черепехіна О. А. Особливості комплексної реабілітації ветеранів війни // *Клінічна та профілактична медицина*. 2025. Т. 3, № 3. С. 12–20. DOI:10.31612/2616-4868.3.2025.12.
3. У Мінветеранів пояснили алгоритм отримання безоплатних реабілітаційних послуг для ветеранів та ветеранок : IPC, 29.09.2025. URL: <https://ipc.org.ua/uk/2025/09/u-minveteraniv-poyasnyly-algorytm-otrymannya-bezoplatnyh-reabilitacijnyh-poslug-dlya-veteraniv-ta-veteranok/> (дата звернення: 24.01.2026).
4. The Ukrainian Red Cross expands rehabilitation programmes and supports veterans on their path to recovery : Ukrainian Red Cross Society, 24.11.2025. URL: <https://redcross.org.ua/en/news/2025/11/133239/> (дата звернення: 24.01.2026).
5. Ukrainian Red Cross provides rehabilitation for over 40 veteran families in 2025 : Interfax-Ukraine, 22.12.2025. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/1130326.html> (дата звернення: 24.01.2026).
6. Програму реабілітації для ветеранів на Львівщині продовжили на 2025 рік : *Lviv.Media*, 30.12.2024. URL: <https://lviv.media/lvivshchyna/95645-programu-reabilitaciyi-dlya-veteraniv-na-lvivshini-prodovzhili-na-2025-rik/> (дата звернення: 24.01.2026).
7. Реабілітація воїнів – безпека країни: про що говорили на III щорічній конференції RECOVER TOGETHER : NV, 04.12.2025. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/recover-together-2025-golovni-temi-obgovorennya-dopovidachita-foto-z-konferenciji-50564385.html> (дата звернення: 24.01.2026).
8. War Veterans' Rehabilitation Ecosystem | UKRAINE : ALF (2024–2025). URL: <https://olf.lt/en/war-veterans-rehabilitation-ecosystem-ukraine/> (дата звернення: 24.01.2026).
9. У 2025 році амбулаторні реабілітаційні відділення для ветеранів мають бути в кожній громаді з лікувальним закладом – Зеленський : Interfax-Ukraine, 19.11.2024. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/pharmacy/1028556.html> (дата звернення: 24.01.2026).
10. Указ Президента України №342/2020 про реалізацію Національної стратегії розвитку системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей : Офіційне представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3422020-34757> (дата звернення: 24.01.2026).

Кудерміна О. І.,
професор кафедри юридичної психології,
доктор психологічних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

Тужанська Д.,
здобувачка вищої освіти, курсант
(Національна академія внутрішніх справ)

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ

Умови війни та участь у бойових діях супроводжуються тривалим психоемоційним напруженням, постійною загрозою життю, втратами побратимів і необхідністю швидкої адаптації до екстремальних обставин. Після повернення до мирного життя ветерани війни нерідко стикаються з комплексом психологічних труднощів, серед яких особливе місце посідає емоційне вигорання. Цей феномен проявляється у стані хронічної втоми, емоційного виснаження, зниження мотивації, відчуття відчуженості та втрати сенсу діяльності. Емоційне вигорання у ветеранів війни часто поєднується з посттравматичним стресовим розладом, тривожними та депресивними станами, що ускладнює процес соціальної адаптації та реінтеграції. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема психологічної профілактики емоційного вигорання, спрямованої на збереження психічного здоров'я ветеранів, підвищення їхньої стресостійкості та відновлення особистісних ресурсів. Саме тому дослідження психологічних підходів до профілактики емоційного вигорання ветеранів війни є важливим науково-практичним завданням сучасної психології.

Емоційне вигорання – це «синдром емоційного виснаження, деперсоналізації, зниження особистих досягнень, який може виникати у 185 спеціалістів «допомагаючих» професій» [1, с. 310]. Воно характеризується поступовою втратою енергії, мотивації, емоційної залученості та здатності до саморегуляції. Людина, яка переживає вигорання, часто відчуває апатію, роздратування, зниження продуктивності, а також емоційну відстороненість від роботи чи людей, з якими вона взаємодіє. Цей стан не є психіатричним діагнозом, але має суттєвий вплив на психічне та фізичне здоров'я, і може призводити до депресії, соматичних розладів та соціальної ізоляції.

Стресові чинники бойових дій, тривала травматична експозиція, соціальна ізоляція та перехід до цивільного життя значно посилюють ризики розвитку даного синдрому у ветеранів. Емоційне вигорання у військових характеризується зниженням адаптаційного потенціалу, соціальної інтеграції та мотивації до діяльності.

Емпіричні дані отримані українськими науковцями свідчать, що серед військовослужбовців часто визначають високий рівень емоційного виснаження, редукції особистих досягнень і психоемоційних розладів, а також простежується кореляція між вигоранням і тривожними чи депресивними станами. Зокрема, у вибірці дослідження Миколайчук Олени на тему «Вимірювання рівня емоційного вигорання та його кореляції з коморбідними станами у військовослужбовців» більшість респондентів показали середні або високі рівні емоційного виснаження, що обумовлено впливом бойових умов та службовою діяльністю [3, с. 42-51].

Всі профілактичні заходи, спрямовані на попередження розвитку синдрому емоційного вигорання, доцільно класифікувати на кілька основних груп: **професійні**, що реалізуються за участі фахівців (психологів, лікарів, спеціалістів зі стрес- та тайм-менеджменту й інших профільних експертів); **непрофесійні**, які здійснюються самим військовослужбовцем та його найближчим соціальним оточенням; а також **адміністративні**, що впроваджуються керівництвом. Водночас, сучасна практика засвідчує зростаючу тенденцію залучення управлінського персоналу до співпраці з професійними фахівцями у сфері профілактики та корекції емоційного вигорання [5, с. 47].

Дослідниця Л. П'янківська пропонує здійснювати цілеспрямовану профілактику емоційного вигорання військовослужбовців на таких чотирьох рівнях: соціальному (зовнішньому), організаційному, міжособистісному й особистісному [6, 7].

Профілактика емоційного вигорання у військовослужбовців має включати комплексний підхід, спрямований на розвиток емоційної стійкості, формування навичок саморегуляції та підвищення стресостійкості. Теоретичний аналіз наукової психологічної літератури доводить, що емоційна стійкість є

ключовим захисним фактором від розвитку вигорання серед військовослужбовців та офіцерів, оскільки сприяє збереженню психологічної рівноваги в умовах тривалого стресу [2, с. 27-35].

Наукові підходи до профілактики емоційного вигорання ветеранів базуються на багаторівневих психологічних та психосоціальних стратегіях, а саме: психологічне консультування та психотерапія; профілактичні програми резиліентності; психоосвітні та групові інтервенції.

До ефективних методів профілактики належать психоедукація, що надає інформацію про природу стресу, симптоми вигорання та способи їх запобігання, допомагаючи ветеранам усвідомити власний стан і своєчасно реагувати; психологічне консультування, яке передбачає індивідуальну роботу з психологом для аналізу емоційних реакцій і формування адаптивних стратегій поведінки; психокорекційні тренінги, що навчають контролю емоцій, управління стресом і подоланню дезадаптивних реакцій; а також розвиток стресостійкості через дихальні техніки, релаксацію, що зміцнює психоемоційну рівновагу та знижує ризик хронічного вигорання [4].

Соціальна підтримка відіграє важливу роль у профілактиці емоційного вигорання ветеранів війни, оскільки забезпечує відчуття безпеки, прийняття та взаємопідтримки. Вона може проявлятися через сімейну підтримку, групи взаємопомочі, клуби ветеранів або психологічні групові тренінги, де учасники обмінюються досвідом, отримують емоційну підтримку та навчання адаптивним стратегіям подолання стресу. Соціальна взаємодія допомагає зменшити відчуття ізоляції, посилює мотивацію до активного життя і сприяє кращій реінтеграції в цивільне суспільство, що є ключовим чинником збереження психоемоційного здоров'я та запобігання хронічному вигоранню [4].

Отже, емоційне вигорання ветеранів війни є багатфакторним психічним феноменом, що вимагає інтегрованого підходу до профілактики. Профілактика емоційного вигорання у ветеранів потребує комплексного підходу, що поєднує розвиток емоційної стійкості, формування навичок саморегуляції та стресостійкості, психоедукацію, психологічне консультування, психокорекційні тренінги та активне використання соціальної підтримки. Комплексні психологічні інтервенції, спрямовані на розвиток резиліентності, психотерапевтичну допомогу та психоосвітню підтримку, здатні значно зменшити ризики психоемоційного виснаження та сприяти адаптації ветеранів у цивільному житті.

Джерела:

1. П'янківська Л. В. Історико-етимологічний аспект поняття синдрому «емоційного вигорання». Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 2 до Вип. 35, Том I (13): тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психологопедагогічні читання». Київ: Gnosis, 2015. С. 306–313.
2. Березовська Л. Взаємозв'язок емоційної стійкості та професійного вигорання офіцерів. *Вісник Національного університету оборони України*. Вип. 81(5), 2024. С. 27–35.
3. Миколайчук, О. М. Вимірювання рівня емоційного рівня емоційного вигорання та його кореляції з коморбідними станами у військовослужбовців. *Журнал сучасної психології*. Вип. 4. 2024. С. 42-51.
4. Демидюк В. М. Психологічні фактори запобігання та подолання емоційного вигорання військовослужбовців в умовах довготривалих збройних конфліктів: дис...доктора філософії: 053-Психологія . Острог. 2023. 238 с.
5. Миколайчук О. Результати застосування програми корекції професійного вигорання військовослужбовців збройних сил України. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. Вип 1 (61). 2025. С. 46–53.
6. П'янківська, Л. В. Програма психологічної профілактики синдрому «емоційного вигорання» у курсантів. Компринт. 2018. 78 с.
7. П'янківська, Л. В. Психологічна профілактика синдрому «емоційного вигорання» у курсантів вищих навчальних закладів МВС України: дис. канд. психол. наук: Київ, 2019. 289 с.

Кудимов С. М.,
заступник начальника
науково-дослідного відділу
наукового центру Сухопутних військ
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного),

Фуртес О. О.,
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу
наукового центру Сухопутних військ,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Міхін А. Ю.,
науковий співробітник
науково-дослідного відділу
наукового центру Сухопутних військ
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

СЛУЖБА ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ЇХНЯ РОЛЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Починаючи з 1992 року, на територіях військових частин та військових навчальних закладах відкривалися храми та поширювалася участь священників у військових церемоніях (Божественні літургії, посвяти в курсанти, прийняття присяги, випуск та ін.). З початком збройної агресії російської федерації проти України опіка військовослужбовців набула актуальності та підтримки зі сторони священнослужителів. Особливо підтримка морально-психологічного здоров'я, задоволення духовно-релігійних потреб було та залишається однією з важливих складових успішного виконання бойових завдань. Священнослужителі різних конфесій відвідували зони бойових дій. Вони допомагали як добровольці та волонтери. Їх статус на цей час не був визначений і виникла потреба в унормуванні питання перебування таких осіб в місцях бойових дій та на бойових позиціях підрозділів.

Служби капеланів в Україні були засновані з 2008-2016 роках, але вони не мали єдиного законодавчого статусу та нормативно-правових документів. Як окрема структура, Служба військового капеланства, у складі Збройних Сил України була створена на основі закону, прийнятого Верховною Радою України 30 листопада 2021 року, яким було впроваджено питання здійснення військової капеланської діяльності представниками релігійних організацій у підрозділах Збройних Сил України, Національній гвардії України, Державної прикордонної служби України та ін. [1]. Було введено в організаційно-штатні структури органів військового управління посади військових капеланів. Військовим капеланом може бути громадянин України, який є священнослужителем зареєстрованої в Україні релігійної організації, має мандат на право здійснення капеланської діяльності та уклав контракт про проходження військової служби на посадах офіцерського складу.

Служба військового капеланства у структурі Збройних сил України з'явилася 6 вересня 2022 року, що об'єднало представників різних релігійних конфесій, а 12 жовтня духовні наставники відзначають своє професійне свято День військового капелана.

Діяльність Служби військового капеланства в Україні здійснюється на основі закладених основних принципів:

- дотримання конституційного права військовослужбовців; рівність представників усіх віросповідань, які проходять службу у Збройних Силах України, Національній гвардії України, в інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та в Державній прикордонній службі України, у задоволенні їхніх релігійних потреб;
- рівність військових капеланів незалежно від їх приналежності до релігійної організації;
- рівність військових капеланів різних конфесій щодо використання духовних центрів; пріоритетність бойової (спеціальної) підготовки під час планування та проведення заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців та ін.

На даний час в Збройних Силах України проходять службу священнослужителі від 13 релігійних конфесій, а саме: Православна церква України, Українська греко-католицька церква України, Українська римсько-католицька церква, всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів, Союз єврейських громад, духовне управління мусульман України, Духовне управління мусульман Криму та ін.

Капеланська діяльність в Україні здійснюється за такими основними напрямками: опіка військовослужбовцями, релігійно-просвітницька робота, консультування з релігійних питань, соціально-доброчинна діяльність.

Під час російсько-української війни на військових капеланів покладені відповідальні обов'язки, а саме: здійснювати забезпечення організації та проведення молитов, богослужінь, благословень, урочистих і поминальних заходів та інших релігійних обрядів і культів, пов'язаних із задоволенням духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їх сімей; сприяти розвитку особистісних та колективних моральних якостей особового складу; популяризувати здоровий спосіб життя серед військовослужбовців, працівників та членів їх сімей; ознайомлювати військовослужбовців, працівників та членів їх сімей з основами релігійного вчення; виховувати у військовослужбовців, працівників та членів їх сімей толерантне ставлення до людей з іншим світоглядом та релігійними переконаннями; налагоджувати взаємодію з представниками релігійних організацій, які здійснюють діяльність у місцях дислокації військових частин, в інтересах задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їх сімей; брати участь у реабілітації особового складу, який потребує психологічної допомоги; консультувати командування з релігійних питань [2].

Військовим капеланам забороняється видача зброї та боєприпасів. Їх не залучають до чергувань, нарядів, проведення службових розслідувань та інших дій, несумісних з їхніми посадовими обов'язками та статусом священнослужителя.

Станом на кінець 2025 року в Збройних Силах України налічується близько 500 військових капеланів, які забезпечують душпастирство для військових, їхніх сімей та цивільних осіб в зоні операцій.

З військовими капеланами постійно проводяться навчання підвищення рівня кваліфікації, які організовують за кордоном, з американськими та британськими капеланами, а також заплановано проведення курсів за 8-тижневою програмою підготовки. У 2023-2025 роках на курсах підвищення кваліфікації з питань військового капеланства пройшли навчання 312 військових капеланів із 12 конфесій.

В партнерстві УКГЦ задля розвитку військового капеланства і духовної стійкості українського війська 23 січня 2026 року було відкрито нову сторінку а саме, підписано Меморандум про співпрацю між Українською Греко-Католицькою Церквою та Національним університетом оборони України. Цей документ передбачає розвиток системної взаємодії у сфері підготовки військових капеланів, які мають змогу навчатися разом з військовослужбовцями та здобувати необхідні компетенції для служіння в Збройних Силах України. В закладі планують забезпечувати підготовку капеланів на всіх рівнях: тактичному, оперативному та стратегічному.

В своєму виступі Блаженніший Святослав наголосив на ключовій ролі військового капеланства: «Ми разом через присутність військових капеланів і в бойових підрозділах, і в навчальних інституціях повинні прокласти дорогу до перемоги, дбаючи про людину, її гідність і духовну стійкість. Сьогодні лише народжується військова доктрина щодо капеланства. Ми хочемо забезпечити найкращими військовими капеланами і щоб підготовка була якісна. Ми хочемо, щоби військовий капелан був висококваліфікованим спеціалістом, підготовленим відповідно до сучасної доктрини військового капеланства» [3].

Отже, під час широкомасштабної війни в Україні військові капелани – це люди, які відіграють дуже важливу функцію та роль в Збройних Силах України. Вони є священником у війську, психологом, батьком, товаришем, волонтером, медиком, людиною, яка допоможе, підтримає, заспокоїть, тому що їм довіряють. Для бійця на передовій військовий капелан – це духовний наставник, цілитель душевних ран, посланець Бога, який наближає воїнів до віри і дає надію на життя. Вони є наставниками для наших бійців, допомагають їм орієнтуватися у складних ситуаціях і знаходити шлях до перемоги.

Джерела:

1. Про Службу військового капеланства : Закон України від 30 листопада 2021 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20>
2. Про Службу військового капеланства. Про внесення зміни до розділу IV «Прикінцеві положення» Закону України від 15 березня 2022 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/1915-20/>
3. Меморандум про співпрацю між Українською Греко-Католицькою Церквою та Національним університетом оборони України. 23.01.2026 р.

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN HUMANITARIAN MISSIONS DURING THE WAR

Humanitarian missions in Ukraine exemplify the complex interplay between international assistance and local realities where communication and translation play a decisive role in the delivery of aid. The war has significantly intensified humanitarian cooperation between national institutions, civil society organizations, international missions, and foreign partners. In this context, intercultural communication has become a crucial factor in ensuring the effectiveness of humanitarian assistance, coordination, and social support for affected populations, including internally displaced people and veterans.

In wartime conditions, humanitarian interaction is shaped by urgency, emotional pressure, and high ethical responsibility. Communication takes place in situations of stress, trauma, and uncertainty, where misunderstandings can have serious practical and psychological consequences. The effectiveness of humanitarian action therefore depends not only on institutional coordination but also on the ability of actors to communicate clearly, empathetically, and contextually across cultural boundaries [1, p. 58]. Linguistic ambiguity, culturally inappropriate messaging, or differing expectations regarding hierarchy and decision-making can undermine trust between partners and negatively affect relations with local communities. As a result, intercultural competence becomes a key professional requirement for humanitarian workers and volunteers.

Humanitarian missions in Ukraine involve representatives of international organizations, foreign volunteers, diplomatic structures, non-governmental organizations, local authorities, and Ukrainian civil society. The participating institutions and individuals differ not only in language but also in cultural norms, communicative strategies, institutional traditions, and perceptions of responsibility and authority. In wartime conditions, such differences may intensify misunderstandings, slow decision-making, or complicate cooperation between humanitarian actors and security institutions. Therefore, intercultural communication should be viewed as an essential component of humanitarian security [3, p. 111].

The war has shown that effective humanitarian response depends not only on logistical resources but also on the ability to establish trust-based communication between international and local partners. Linguistic clarity, cultural sensitivity, and awareness of context play a crucial role in interactions with war-affected populations, including internally displaced persons and veterans. Veterans' rehabilitation and social reintegration, in particular, require communicative approaches that take into account cultural perceptions of trauma, dignity, and social roles. In this sense, intercultural competence becomes a necessary professional skill for humanitarian workers and volunteers [2, p. 101].

Moreover, translation in humanitarian contexts goes beyond the literal transfer of meaning. Translators and humanitarian workers often act as cultural mediators who interpret not only language but also social norms, emotional states, and culturally specific references related to trauma, loss, and vulnerability. This is especially relevant when working with war-affected populations, including internally displaced persons and veterans. In the process of rehabilitation and social support for veterans, clear and empathetic communication is essential, and it largely depends on the ability to convey sensitive information in an appropriate linguistic and cultural form.

From a humanities and linguistic perspective, humanitarian communication during the war in Ukraine can be analyzed as a form of crisis and institutional discourse characterized by heightened emotionality, ethical responsibility, and the need for trust-building strategies. Language in humanitarian missions functions not only as a means of transmitting information but also as a tool for psychological support, social cohesion, and solidarity [4, p. 115]. The choice of language, terminology, and communicative strategies directly affects how humanitarian assistance is perceived and accepted by recipients.

The Ukrainian wartime experience also highlights important lessons learned regarding intercultural cooperation. Positive practices include the involvement of cultural mediators, the use of clear and inclusive language, and the adaptation of international communication standards to local cultural realities. At the same time, unresolved challenges remain, such as linguistic asymmetry, insufficient intercultural training, and differing interpretations of humanitarian norms. The improvement of these gaps is essential for shaping more resilient, culturally responsive, and ethically grounded strategies.

In conclusion, intercultural communication in humanitarian missions during the war in Ukraine is not a secondary or supportive element but a core dimension of effective humanitarian security. Strengthening intercultural competence contributes to better coordination between civil society institutions and security and defense forces, develops support for veterans, and promotes social stability under martial law. The Ukrainian case provides valuable insights for international humanitarian practice and underscores the importance of translation, humanities, and linguistic research in understanding and improving crisis response.

References:

1. Горощенко Т. В. (2007-2008) Міжкультурна комунікація в перекладі. *Українська орієнталістика*, вип. 2–3, с. 57–60. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6487>
2. Diachkova, Y., Nikolaeva, S. & Guertler, K. (2025). *Communication in International Humanitarian Relief: Profiling Ukrainian Boundary Spanners*. *Journal of Intercultural Communication*, 25(1), pp.98–106. <https://doi.org/10.36923/jicc.v25i1.1019>
3. Fedorenko S. (2018). Cross-Cultural Communication And Translation Of Realities. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Philology Series*, 1(25), 110-112. <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/1040>
4. Khmelevska, O. (2023). Humanitarian Action In The Conditions Of War In Ukraine. *Demography and Social Economy*, 51(1), 96–117. <https://doi.org/10.15407/dse2023.01.096>

Кульчицька М. О.,
доцент кафедри українознавства
та міжкультурної комунікації,
кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

Хлипавка Г. Г.,
доцент кафедри українознавства
та міжкультурної комунікації,
кандидат педагогічних наук
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

ВОЄННА ЕСЕЇСТИКА ЯК РЕСУРС ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ (на матеріалі книги Артура Дроня «Гемінгвей нічого не знає»)

Війна радикально змінює психологічні, соціально-економічні й культурні умови життя ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та їхніх родин. У симбіозі з гострими травматичними переживаннями цих людей (пораненнями, полоном, втратою побратимів і близьких, руйнацією дому, вимушеним переміщенням) постають виклики їхньої довготривалої онтологічної адаптації: відновлення базового відчуття безпеки, повернення довіри до світу, переозначення особистої й колективної ідентичності, подолання внутрішніх пасивних і активних конфліктів та зовнішніх тригерів, опрацювання / подолання горя, пошук нових життєвих сенсів і ресурсів колективної чи індивідуальної взаємопідтримки. У цьому контексті воєнна есеїстика як прояв катарсису її творців (книги як зіцелення, психоемоційне звільнення, крок до порозуміння з Іншим) може бути розглянута як важливий культурний інструмент – художній камертон – ментального пролонгованого подолання наслідків війни, що працює на рівні наративної нормалізації досвіду, емпатійного резонансу та формування м'яких стратегій одноосібного / суспільного переживання травми.

Матеріалом дослідження обрано есе з книги Артура Дроня «Гемінгвей нічого не знає», у яких зафіксовано конкретний індивідуальний досвід війни автора з позиції безпосередньої присутності, тілесної вразливості та моральної відповідальності. У фокусі аналізу – три взаємопов'язані тематичні вузли, релевантні проблематиці подолання наслідків війни: екзистенційно-духовний вимір фронтового досвіду; письмо й читання як форма психологічної підтримки (у горизонті бібліотерапії); культура як маркер ідентичності та чинник психологічної стійкості.

В есе «Господь Окопний» війна постає як гранична ситуація, у якій віра або невіра перестають бути абстрактними світоглядними категоріями й перетворюються на індивідуальну відповідь, сформовану на конкретному досвіді помежів'я життя й смерті. Автор підкреслює, що одна й та сама подія світоглядно може сприйматися амбівалентно: як доказ Божої присутності або як остаточне її заперечення, адже «справа не в Бозі – є він там чи нема, – справа в нас» [1, с. 13–20]. Ця позиція важлива для осмислення психологічних наслідків війни: сенсотворення в умовах травми не є універсальним чи нормативним; воно залежить від внутрішніх настанов людини, її життєвого досвіду та соціального оточення. Водночас у тексті акцентовано роль побратимства, спільної присутності під обстрілами, розмов і мовчання як форм соціальної підтримки, що зменшують ізоляцію та допомагають витримувати страх і невизначеність.

Особливу увагу в есеїстиці Артура Дроня приділено пам'яті про поранених і загиблих, досвіду реабілітації та тривалого повернення з війни. Ці наративи не романтизують травму, але легітимізують й оприявнюють нормальність складних почуттів: виснаження, провини вцілілого, розгубленості, гніву. Така нарація надзвичайно важлива для родин ветеранів і ВПО, адже вона зменшує розрив досвіду між фронтом і тилом, уможливорює чесно, відкрито називати пережите й приймати його як частину спільної реальності.

В есе «Назавжди про тебе» письмо постає як спосіб роботи з утратою і травматичним часом. Автор формулює принципову тезу: «Письмо – це спосіб заперечити часу. Сказати смерті: «Ти не зможеш забрати від мене всього» [1, с. 117–120]. У площині психологічної реабілітації ця думка співзвучна з концептами бібліотерапії, за якими література може виконувати функцію емоційної підтримки, сприяти усвідомленню переживань і формуванню адаптивних стратегій подолання стресу [2, с. 218–222; 3,

с. 176–178]. Письмо й читання в Артура Дроня не скасовують болю, але зберігають пам'ять і створюють простір співчуття, емпатії, що особливо важливо для родин загиблих і спільнот, які проживають колективну травму.

Наукові дослідження підтверджують терапевтичний потенціал літератури як інструменту психологічної допомоги. Бібліотерапію розглядають як метод, що допомагає зменшити психоемоційну напругу, знизити рівень тривожності й агресії, посилити саморефлексію та налагодити адекватну взаєморозумілу міжособистісну комунікацію [2, с. 219–221]. Водночас наголошується на важливості індивідуального підходу та етичної відповідальності фахівця, який працює з текстом, адже література не може бути універсальним «рецептом» і потребує чутливого добору відповідно до стану людини [4, с. 139–143]. У такому контексті есеїстика Артура Дроня може бути використана як приклад сучасної української воєнної літератури, здатної виконувати підтримувальну функцію в роботі з ветеранами та ВПО.

Есе «Культура в рюкзаку» актуалізує ще один важливий вимір подолання наслідків війни – культурно-ідентифікаційний. Образ знайденої серед трофеїв книги російської поезії стає приводом для осмислення культури як ідеологічного маркера й чинника буттєвого морального вибору. Есеїст ставить питання відповідальності культури, яка може або підтримувати людяність, або легітимізувати насильство [1, с. 107–109]. Паралельно він показує українську культуру як ресурс опори й стійкості: присутність класики, відчуття спадкоємності, впізнавання «свого» в умовах війни формують психологічну витривалість і колективний сенс національного існування.

Цей підхід узгоджується з сучасними дослідженнями, які підкреслюють роль культурних і смислових рамок у формуванні стійкості в умовах воєнного стану [5, с. 6–10]. Подолання наслідків війни потребує не лише медичних і психологічних інтервенцій, а й підтримки ідентичності, соціальних зв'язків і відчуття належності. У практичному вимірі це відкриває можливості використання цієї літератури в групових формах роботи: читаннях, обговореннях, бібліотерапевтичних програмах для ветеранів, ВПО та членів їхніх родин.

Соціально-економічний вимір війни в есеях Артура Дроня проявляється через побутові сенсорні деталі: сирени, підземні паркінги, фінансову нестабільність, волонтерські маршрути, хронічну втому [1, с. 118–119]. Ці подробиці фіксують стан тривалого стресу й виснаження, характерний для цивільного населення й родин військових. Тексти автора в такому разі виконують функцію соціальної видимості – повертають приватні переживання в простір публічного мовлення, зменшуючи стигматизацію та дозволяючи людині визнавати власну вразливість, фізичну чи почуттєву слабкість без втрати гідності.

Ретельне фахове опрацювання воєнної есеїстики Артура Дроня може стати потужним багатовимірним ресурсом для подолання наслідків війни. Їх потенціал полягає в легітимації травматичного досвіду й виведенні його на рівень ми-сприйняття й когнітивно-сенситивного порозуміння через наратив спільних для багатьох українців неозвучуваних мислєформ та емоційних станів, формування мови співпереживання; актуалізації культури як чинника психологічної стійкості й можливості інтеграції в бібліотерапевтичні та психосоціальні практики за умови етичного й індивідуалізованого підходу. Перспективним напрямом таких досліджень є розробка програм використання сучасної української воєнної літератури в роботі з ветеранами, ВПО та їхніми родинами як елементу комплексної реабілітації та соціального відновлення.

Джерела:

1. Дронь А. Гемінгвей нічого не знає. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 168 с.
2. Марценюк М. О. Терапевтичні можливості бібліотерапії як сучасного методу психологічної допомоги // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2020. Т. 31(70), № 4. С. 218–222. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.4/34>
3. Черниш О. Терапевтична література в сучасній психотерапії: вплив на психоемоційний стан та застосування у психології // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2025. Вип. 23. С. 176–180. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2025.23.21>
4. Черниш О., Оксютів М., Харитонов Н., Матейук О. Терапевтична література як інструмент зцілення: психологічний потенціал // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. 2025. № 1(21). С. 139–144. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1\(21\).19](https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1(21).19)
5. Мерзлякова О. Резильентність та практики психологічного відновлення в умовах довготривалої військової агресії : інформаційно-практичний poradnik. Київ : Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, 2023. 20 с.

УКРАЇНА ЯК ЦИФРОВИЙ ЩИТ ЄВРОПИ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ КІБЕРОБОРОНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Сучасна архітектура глобальної безпеки зазнає докорінних трансформацій під впливом мілітаризації кіберпростору. Для України, яка стала першим у світі полігоном повномасштабної кібервійни, інтегрованої в конвенційний військовий конфлікт, питання кіберзахисту перейшло з площини суто технічних задач у категорію стратегічних пріоритетів національної безпеки [1]. Ефективність функціонування державних інституцій, стабільність фінансової системи та життєдіяльність критичної інфраструктури сьогодні прямо залежать від спроможності держави протидіяти високотехнологічним атакам.

Досвід України 2021–2022 рр. продемонстрував, що ключовим фактором успіху є випереджальне стратегічне планування. На основі розвідувальних даних та аналізу діяльності АРТ-угруповань, під егідою Національного координаційного центру кібербезпеки (НКЦК) було реалізовано комплекс заходів із підготовки до масштабної кібераскалації.

Російська кіберагресія характеризується високим рівнем координації між цифровими атаками та кінетичними ударами. Протягом 2022–2025 рр. зафіксовано еволюцію тактики противника: від деструктивних атак (використання вірег-програм для знищення даних) до тривалого латентного шпигунства [2].

Ключовими суб'єктами агресії виступають угруповання, афілійовані зі спецслужбами російської федерації:

1. Armageddon (ФСБ) – спеціалізується на компрометації інформаційних систем органів державної влади.
2. Sandworm (ГРУ) – орієнтоване на деструктивний вплив на об'єкти енергетичної та транспортної інфраструктури.
3. Turla (ФСБ) – фокусується на викраденні оборонних технологій та даних ситуаційної обізнаності [3].

Характерною рисою сучасного етапу є використання цивільної інфраструктури як інструменту військової розвідки. Зокрема, компрометація камер відеоспостереження та систем операційних технологій використовується агресором для коригування ракетних ударів та оцінки їх ефективності в режимі реального часу. Одним із найбільш значущих аспектів українського досвіду є залучення приватного сектору та волонтерських спільнот до кібероборони. Створення ІТ-армії у лютому 2022 р. стало безпрецедентним прикладом мобілізації цифрового потенціалу нації. Залучення понад 300 тисяч фахівців дозволило реалізувати стратегію «активної оборони».

Діяльність волонтерських угруповань виконувала функцію стратегічного стримування, створюючи значний «інформаційний шум» та атакуючи економічні ресурси агресора. Це змусило російські кіберпідрозділи витрачати значні ресурси на захист власних периметрів, що суттєво знизило їхню наступальну спроможність на критичних напрямках. Водночас, з погляду наукового аналізу, такий формат взаємодії потребує подальшого нормативного врегулювання для запобігання конфліктам із професійними операціями розвідувальних органів.

У контексті гібридної війни онлайн-платформи перетворилися на інструменти спеціальних інформаційно-психологічних операцій. Особливу загрозу становить месенджер Telegram, який, маючи ознаки VLOP (Very Large Online Platform), залишається непрозорим щодо модерації контенту та захисту персональних даних. Науковий аналіз підтверджує, що російські спецслужби мають технічні можливості доступу до приватного листування та геолокаційних даних користувачів цієї платформи. Це зумовило необхідність прийняття управлінського рішення щодо обмеження використання Telegram у службовій діяльності державних службовців та військовослужбовців як заходу мінімізації ризиків витоку конфіденційної інформації.

Досвід України свідчить, що кібервійна не має географічних кордонів. Атаки на супутникові системи (Viasat, Astra-4A) та глушіння сигналів GNSS у повітряному просторі країн Балтії та Польщі демонструють готовність РФ до масштабної диверсійної діяльності проти країн НАТО та ЄС.

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що національна система кібербезпеки України довела свою життєздатність, проте потребує подальшої адаптації. Ключовими напрямками підвищення рівня кіберстійкості мають стати:

1. Інституціоналізація Кібервійськ як окремого роду сил у структурі ЗСУ.
2. Впровадження Protective DNS та інших систем превентивного моніторингу на загальнонаціональному рівні.
3. Розвиток людського капіталу, зокрема через масштабування освітніх програм та посилення ролі жінок у кіберсфері для компенсації кадрового дефіциту.
4. Нормативне врегулювання статусу кіберволонтерів та механізмів їх залучення до державних операцій.

Україна сьогодні виконує роль «цифрового щита» Європи. Подальша інтеграція українського досвіду в оборонні стратегії ЄС та НАТО є необхідною умовою забезпечення колективної безпеки у цифрову епоху. Створення спільного Кіберальянсу дозволить не лише ефективно оборонятися, а й формувати механізми стримування агресора через загрозу неминучої відплати у кіберпросторі.

Джерела:

1. Ткачук Н. Україна як фронтір європейської кіберборони: розбудова стійкості перед обличчям російської кіберагресії. *Tallinn Papers*. 2025. № 15. NATO CCDCOE. 26 с. URL: <https://ccdcoe.org/library/publications/ukraine-as-the-frontline-of-european-cyber-defence-building-resilience-in-the-face-of-russian-cyber-aggression/>
2. Global Cybersecurity Index 2024. ITU. URL: <https://www.itu.int/epublications/publication/global-cybersecurity-index-2024>
3. SSSCIP, Russian Cyber Operations: Shift in the Patterns, Goals, and Capacity of the Russian Government and Government-Controlled Groups. URL: <https://cip.gov.ua/services/cm/api/attachment/download?id=60201>

УМОВИ ТА ПРИЧИНИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Норми Конституції України визначають, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1].

Україна тривалий час формувалася як суверенна і незалежна держава, берегла свої традиції та культурну спадщину, підтримувала світовий порядок та мир. Однак, через напад країни – агресора усі надбання опинилися під загрозою знищення.

Разом з тим, 24 лютого 2022 року Український народ не розгубився, а згуртувався, щоб дати відсіч ворогу та відстояти власну незалежність та самоідентичність. На виконання указів Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [2] та №69/2022 «Про загальну мобілізацію» [3] на військову службу під час мобілізації було призвано сотні добровольців, які без вагань відправилися у райони ведення бойових дій. Завдяки їхній наполегливості, самовіддачі та здатності до самопожертви загарбницький наступ було зупинено.

Незважаючи на зусилля військовослужбовців Збройних Сил України, бойові дії продовжуються. Протистояння вимагає залучення значних ресурсів, у тому числі, і людських.

Разом з тим, на сьогоднішні почастішали випадки самовільного залишення військової частини або місця служби, що негативно впливає не тільки на обороноздатність військових формувань, їх спроможність ефективно виконувати поставлені бойові завдання, а й створює загрозу втрати суверенітету, територіальної цілісності та власної самоідентичності.

Викладені обставини підкреслюють необхідність комплексного підходу до вивчення умов та причин, що спричиняють порушення військової дисципліни у рядах Збройних Сил України, а також створення дієвого механізму розслідування та запобігання вчинення військових кримінальних правопорушень, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби.

Посилаючись на дослідження Шершенькової В., відповідно до анонімного опитування, проведеного через Google Forms у одній із військових частин Південного регіону було визначено причини, які спонукають військовослужбовця Збройних сил України вчинити кримінальне правопорушення за ст. 407 Кримінального кодексу України:

- психологічний стан (стрес, страх, відсутність мотивації, відчуття несправедливості, відсутність психологічної допомоги) (21 %);
- фізичний стан (втома, неефективне відновлення після бойових завдань, погіршення стану здоров'я) (18,5 %);
- соціально-побутові причини (сум за рідними і близькими, конфлікти в родині, тяжкі хвороби рідних, фінансові труднощі) (19,5 %);
- матеріальні причини (невплата або затримка заробітної плати, невідповідні умови проживання, харчування, речового забезпечення) (5 %);
- конфлікти у військовій частині (відсутність підтримки побратимів чи командирів, конфлікти з командирами) (32 %);
- інші причини (4 %) [4].

У засобах масової інформації експерти, журналісти, військові визначають дві основні групи причин самовільного залишення військової частини або місця служби: перша група – причини, що об'єктивно демотивують: недостатність ротації, відпусток, моральне та фізичне виснаження; проблеми зі здоров'ям; неналежне забезпечення виживання солдатів на передовій (фортифікації тощо); направлення на службу не за профілем і складнощі щодо переведення; відсутність належних стимулів для піхотинців на передовій; погана підготовка; несправедлива мобілізація; невизначеність щодо строків служби і демобілізації; неналежне ставлення до поранених та їх невпевненість у підтримці з боку держави; невинуваті втрати особового складу через некомпетентність командирів; нестатутна поведінка командирів і моральні знущання тощо.

Друга група причин – суто суб'єктивні, удавані і пов'язані з простим прагненням зберегти власне життя.

Ми погоджуємось із викладеними вище дослідженнями. Разом з тим, на нашу думку, не слід залишати поза увагою і такі чинники, як недбалий кадровий добір при призові осіб на військову службу під час мобілізації. Значна кількість військовослужбовців, які самовільно залишили місця проходження військової служби, мають низький рівень соціальної відповідальності, систематично зловживають алкоголем, мають судимості за вчинені злочинів різних ступенів тяжкості.

Така категорія військовослужбовців не вмотивована, недисциплінована і байдуже ставиться до обов'язків військової служби, систематично вчиняє правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби та, зрештою, безтурботно покидає військову частину.

Інший чинник – втома від військової служби. Четвертий рік повномасштабної війни значно впливає на фізичний та морально-психологічний стан діючих військовослужбовців. Постійні ротації, контузії, поранення, втрати бойових побратимів, страх, постійні фізичні навантаження, стреси протягом тривалого періоду супроводжують кадрових військових, які, перебуваючи у невизначеності, важких умовах служби, психологічно не витримують таку повсякденність і вдаються до залишення служби.

Окрім цього, на даний час законодавчо не врегульовані строки служби за призовом під час мобілізації. До прикладу, раніше строкова служба тривала 1-1,5 роки, перший контракт у Збройних Силах України укладався строком на три роки, і військовослужбовці розуміли встановлені терміни служби.

Не менш важливим чинником, який сприяє вчиненню правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, є байдужість командування військових частин до потреб підпорядкованого особового складу.

Не рідко трапляються скарги військовослужбовців на командування військових частин з приводу несправедливого розподілу обов'язків несення військової служби, надання відпусток, дозволів на перевід на військову службу у інші військові частини, направлення для проходження оглядів військово-лікарською комісією з метою визначення ступеню придатності до військової служби тощо.

Окрім цього, значна частина військовослужбовців вдається до самовільного залишення військової частини або місця служби через незгоду із рішеннями командування щодо переведення для подальшого проходження військової служби у інший підрозділ чи на іншу посаду.

20 серпня 2024 року було прийнято Закон України №3902 IX, який доповнив ст. 401 Кримінального кодексу України ч. 5, відповідно до якої особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст.ст. 407, 408 Кримінального кодексу України, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби [5].

Безумовно, завдяки таким законодавчим змінам значній кількості військовослужбовців удалося повернути на військову службу без притягнення до кримінальної відповідальності.

Однак, розуміючи зміст цієї статті, деякі діючі військовослужбовці, вирішили нею скористатися і покинути місця проходження військової служби на деякий час. Таким чином, самостійно, без дозволу командування, організували довгостроковий відпочинок без будь-яких юридичних наслідків.

Отже, для запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби важливим є аналіз, вивчення умов та причин вказаного явища, а не тільки боротьба із наслідками. Законодавцю та військовому командуванню необхідно врахувати як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, які впливають на зростання кількості кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби. Тільки комплексний підхід дозволить стабілізувати ситуацію у лавах Збройних Силах України та підвищити боєздатність підрозділів.

Джерела:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4272>.
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
3. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 69/2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text>.
4. Вікторія Шершенькова. Розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства (ст. ст. 407, 408 КК України). Український політико-правовий дискурс. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14786558>.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану : Закон від 20.08.2024 р. №3902-IX. Дата оновлення : 07.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text>.

Lemeshev R. O.,
PhD student at the State Organization
(«V. K. Mamutov Institute of Economic and Legal
Research of the National Academy of Sciences of Ukraine»)
Chief Specialist of the Division for Judicial Support
of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Directorate
for the State's Judicial Support, Department for Judicial Work
of the Ministry of Justice of Ukraine

DISINFORMATION AND RUSSIA'S WAR OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE: CURRENT PROBLEMS IN THE FIELD OF DEFENSE AND SECURITY

Systematic information manipulation and disinformation have been applied by the Russian government as an operational tool in its assault on Ukraine [1]. To understand this threat, it is essential to distinguish between the two key concepts: while disinformation refers to false or misleading information deliberately created and disseminated to deceive the public, misinformation is false information shared unknowingly, without harmful intent [2].

The spread of such content by the Russian government and aligned actors, as well as the defensive actions taken by the Government of Ukraine, allied governments, and international organisations, provide an important perspective and vital lessons on how to counteract hostile narratives. Since 2014, Ukraine has significantly built upon its progress in strengthening the media environment and establishing mechanisms to respond directly to information threats. These efforts include ensuring the continuity of media operations and implementing policy measures to combat the risks posed by Russian state-linked media.

Russia's war of aggression is particularly notable for the extent to which it is being waged and shared online. While social media played a role in previous conflicts – such as the identification of Russian soldiers in the Donbas in 2014 or TikTok videos from the Syrian war – the full-scale invasion has illustrated how digital platforms are fundamentally changing the way war is chronicled, experienced, and understood [3].

The scale of these coordinated campaigns is staggering. For example, between February 25 and March 3, 2022, 75 Russian government Twitter accounts (with a combined 7.3 million followers) generated 1,157 tweets, garnering 35.9 million retweets and 29.8 million likes. Roughly 75 % of these tweets focused on Ukraine, many of them furthering narratives that questioned Ukraine's sovereignty or spread conspiracy theories to distract from Russian actions [4].

However, the information war is not confined to the digital sphere; it has dire physical consequences. The invasion has dramatically increased the dangers faced by those on the ground. At least 12 journalists covering the war have been killed since the start of the invasion [5]. As noted by the UN Special Rapporteur on freedom of expression, media workers have been «targeted, tortured, kidnapped, attacked, and killed, or refused safe passage from cities and regions under siege» [6].

Ultimately, the fight against disinformation is a fight for transparency, truth, and informed participation in public life. While democracies must continue to identify ways to respond to specific Russian threats, the war in Ukraine highlights a broader necessity: the need for systematic efforts to strengthen media and information ecosystems globally. The lessons learned in Ukraine should continue to inform international efforts to reinforce and protect democracy.

References:

1. EU Imposes Sanctions on State-Owned Outlets RT/Russia Today and Sputnik's Broadcasting in the EU: Press release/Council of the European Union. 2022 URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>.
2. Leshner M., Pawelec H., Desai A. Disentangling untruths online: Creators, spreaders and how to stop them : Toolkit Note No. 23 / OECD. 2022. URL: https://goingdigital.oecd.org/data/notes/No23_ToolkitNote_UntruthsOnline.pdf.
3. The invasion of Ukraine is not the first social media war, but it is the most viral. *The Economist*. 2022. URL: <https://www.economist.com/international/the-invasion-of-ukraine-is-not-the-first-social-media-war-but-it-is-the-most-viral/21808456>.
4. Thompson J., Graham T. Russian Government Accounts Are Using a Twitter Loophole to Spread Disinformation. *The Conversation*. 2022. URL: <http://theconversation.com/russian-government-accounts-are-using-a-twitter-loophole-to-spread-disinformation-178001>.
5. Russia-Ukraine War / Committee to Protect Journalists. 2022. URL: <https://cpj.org/invasion-of-ukraine/>.
6. Ukraine: Journalists targeted and in danger, warn top rights experts / UN News. 2022. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/05/1117462>.

Лемешко О. В.,
заступник начальника кафедри іноземних мов,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИКОРДОННИКІВ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Питання збереження історичної пам'яті про війну має не лише культурне та гуманітарне значення, а й стратегічне, адже воно формує національну ідентичність, забезпечує виховання патріотизму та підтримує бойовий дух суспільства й війська. У період російсько-української війни особливе місце у меморіальних практиках займають воїни-прикордонники, які першими зустріли ворога на державних рубежах та зазнали значних втрат. Тому діяльність Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) щодо увічнення пам'яті героїв набуває значної суспільної та освітньо-виховної ваги.

Сучасна політика пам'яті в умовах триваючої війни повинна інтегрувати різні інструменти меморіалізації: створення місць пам'яті, проведення наукових форумів і публічних акцій, акумулювання й архівування документів та свідчень, а також широке використання медіа-комунікацій. Важливо проаналізувати, як прикордонники практично реалізують ці заходи та інтегрують їх у систему виховання й підготовки особового складу.

Тематика меморіалізації у воєнний час розглядалась у працях українських істориків та соціологів (Г. Касьянов, В. Смолій, Я. Грицак), а також у публікаціях на сайтах ДПСУ та НАДПСУ, присвячених вшануванню героїв прикордонної служби. У наукових джерелах [1; 2] відзначається важливість музейної та архівної роботи для збереження документальних свідчень війни. Проте питання практичних форм меморіалізації на прикладі конкретних підрозділів, таких як ДПСУ, залишаються недостатньо дослідженими.

Меморіалізація через створення місць пам'яті це важливий процес увічнення героїчних сторінок історії, зокрема подвигу прикордонників України. Цей процес сприяє формуванню національної ідентичності та пошануванню тих, хто захищав кордони держави. Одним із знакових прикладів практичної політики пам'яті стало відкриття у квітні 2025 року Алеї пам'яті Героїв-прикордонників у Львові, де висаджено дерева на честь загиблих воїнів. Це місце перетворилося на символічний простір вшанування та громадських заходів пам'яті.

Також є ряд меморіальних об'єктів в Україні, які присвячені прикордонникам: пам'ятний знак у Луцьку, встановлений у серпні 2023 року є символом вшанування подвигу та жертвності прикордонників; пам'ятний знак «Сто років прикордонній службі України», встановлений на честь сторіччя прикордонної служби України, відзначаючи історичний шлях та значення цієї інституції для держави. Меморіалізація є важливим інструментом у формуванні національної свідомості та єдності. Вона допомагає зберегти пам'ять про важливі історичні події та постаті, сприяє вихованню патріотизму та поваги до історії. Особливо це актуально в умовах сучасної війни, коли потреба вшанування героїв є надзвичайно важливою. Загалом, меморіалізація прикордонників через створення місць пам'яті є важливим кроком у збереженні історії та формуванні національної ідентичності.

Всеукраїнські науково-просвітницькі форуми, присвячені прикордонникам, стали важливими майданчиками для вшанування героїзму захисників України та збереження національної пам'яті. Ці заходи об'єднують представників освітніх установ, органів державної влади, військових та громадськості. Особливої уваги заслуговує проведення у грудні 2023 року II Всеукраїнського науково-просвітницького форуму «Кордон мужності та героїзму», ініційованого НАДПСУ. У його межах відбулися презентації книжкової серії «Шлях до перемоги», артбуку та часопису «Наука під час війни», зустрічі з громадськістю та курсантами. Форум став платформою для інтеграції наукового дискурсу, освітньої діяльності й суспільної меморіалізації, а також сприяв популяризації подвигів прикордонників серед молоді.

У вересні 2025 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Луцькому національному технічному університеті, Чернівецькому національному університетом імені Юрія Федьковича та інших вищих навчальних закладах відбувся III Всеукраїнський науково-просвітницький форум «Кордон мужності та героїзму». Форум мав на меті вшанування прикордонників, формування та збереження історичної пам'яті про їхній героїзм, національно-патріотичне виховання молоді та розви-

ток читачьких інтересів. У межах форуму презентовано книжкову серію «Шлях до Перемоги» та задум проєкту книги під назвою «В ім'я України: стежини прикордонної звитяги». Ці форуми стали важливим кроком у збереженні пам'яті про героїзм прикордонників та сприяють формуванню національної свідомості серед молоді.

Упродовж 2022–2025 років прикордонні загони регулярно проводили меморіальні акції на місцях бойових дій і поховань. Наприклад, у лютому 2025 р. у Могилів-Подільському вшанували пам'ять прикордонників, полеглих під час бойових дій, організувавши покладання квітів та зустрічі з родинами загиблих. Такі заходи не лише підтримують традицію вшанування, а й виконують терапевтичну та виховну функцію, зміцнюючи зв'язок поколінь. На постійній основі курсанти та офіцери відвідують місця поховань героїв та їх сім'ї.

У межах профорієнтаційної та виховної роботи курсанти НАДПСУ проводять тематичні години, демонструють документальні відеофільми про героїзм прикордонників під час повномасштабної війни, організовують діалоги з учнями старших класів. Такий підхід поєднує патріотичне виховання з інформуванням молоді про реалії служби та героїчні постаті сучасної історії. Інтеграція політики пам'яті в освітній процес є важливим аспектом формування національної свідомості та патріотичного виховання молоді. Особливо це актуально в умовах війни, коли необхідно вшановувати героїзм захисників України, зокрема прикордонників.

Гра «Джура» є складовою національно-патріотичного виховання учнівської молоді в Україні. Вона включає в себе елементи військово-патріотичного виховання, зокрема через вивчення історії боротьби за незалежність України та участь у заходах, присвячених вшануванню пам'яті героїв. Інтеграція цієї гри в освітній процес сприяє формуванню у молоді патріотичних почуттів та поваги до історії своєї країни.

У навчальних закладах ДПСУ активно використовуються електронні освітні ресурси для підготовки курсантів. Це включає в себе використання спеціалізованих електронних підручників та навчальних посібників, що дозволяє ефективно вивчати технічні аспекти прикордонної служби. Такі ресурси також можуть містити матеріали, присвячені історії прикордонної служби та вшануванню пам'яті загиблих героїв, що сприяє інтеграції політики пам'яті в освітній процес.

Інтеграція політики пам'яті в освітній процес є важливим елементом формування національної свідомості та патріотичного виховання молоді. Через вивчення історії прикордонної служби, участь у заходах, присвячених вшануванню пам'яті героїв, та використання сучасних освітніх технологій, молодь набуває знань та навичок, необхідних для служби на державному кордоні та для гідного представлення своєї країни.

Офіційні сторінки НАДПСУ та ДПСУ у Facebook та на веб-ресурсах стали важливими інструментами поширення інформації про меморіальні ініціативи. Саме через соцмережі громадськість дізнається про дати проведення пам'ятних заходів, відкриття меморіальних алей, презентації книг, що робить політику пам'яті доступною та інтерактивною.

Здійснений аналіз свідчить, що практичний вимір політики пам'яті в умовах російсько-української війни виходить далеко за межі традиційного вшанування загиблих. Прикордонники України поєднують меморіалізацію з науковою, освітньою та комунікаційною діяльністю, створюючи сталі форми збереження історії та національної пам'яті. Започатковані проєкти, як-от форум «Кордон мужності та героїзму», відкриття Алеї пам'яті у Львові, проведення локальних меморіальних акцій і робота в медіапросторі, доводять ефективність інтегрованого підходу. Такі практики не лише вшановують героїв, а й формують патріотичні орієнтири для суспільства та майбутніх офіцерів, слугуючи основою для розвитку національної культури пам'яті у післявоєнний період.

Джерела:

1. Касьянов Г. Історична пам'ять і політика пам'яті в Україні. Київ: Либідь, 2019. 312 с.
2. Смолій В. (ред.). Політика пам'яті: український контекст. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2021. 284 с.
3. Державна прикордонна служба України. У Львові відкрили Алею пам'яті Героїв-прикордонників. 30 квітня 2025. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/news/46994-u-lvovi-vidkrili-aleyu-pam-yati-geroyiv-prikordonnikov>
4. Національна академія ДПСУ ім. Б. Хмельницького. III Всеукраїнський науково-просвітницький форум «Кордон мужності та героїзму». 7 грудня 2023. URL: <https://nadpsu.edu.ua/naukovo-prosvitnyczkyj-forum-kordon-muzhnosti-ta-geroyizmu-v-kyuyevi>
5. Державна прикордонна служба України. Пам'ять про мужність і вірність. 1 лютого 2025. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/45869-pam-yat-pro-muzhnist-i-virnist>
6. Національна академія ДПСУ ім. Б. Хмельницького. Профорієнтаційні заходи та виховна робота курсантів. 30 січня 2025. URL: <https://nadpsu.edu.ua/prodovzhuyemo-proforiyentacijnu-robotu>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Адміністративно-правові норми володіють потужним регулятивним потенціалом, що поширюється на суспільні відносини, які формально виходять за межі предмета адміністративного права. Зокрема, реалізація суб'єктивного права громадянина на підприємницьку діяльність неможлива без застосування інструментарію публічного управління. У цьому контексті, суб'єкт підприємницької діяльності звертається до механізмів, функціонування яких закріплено саме в нормах адміністративного права. Особливої специфіки механізми адміністративно-правового забезпечення набувають в умовах функціонування спеціальних правових режимів, зокрема воєнного стану. Превалювання імперативного методу правового регулювання над диспозитивним зумовлене необхідністю оперативного управління ресурсами та забезпеченням національної безпеки, що може супроводжуватися обмеженням окремих прав та свободи громадян у сфері підприємницької діяльності. Водночас, необхідно акцентувати увагу на тому, що навіть за умов правових обмежень, адміністративно-правове забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності має ґрунтуватися на засадах верховенства права, пропорційності та обґрунтованості.

Правові засади підтримки підприємницької діяльності задокументовані у нормативно-правових актах різної юридичної сили, серед яких ключове місце належить Конституції України, зокрема у статті 42 проголошено право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Також передбачено зобов'язання держави захищати конкуренцію: заборонено зловживання монополієм становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція; встановлено обов'язок держави захищати права споживачів, здійснювати контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяти діяльності громадських організацій споживачів [1].

Крім того, Конституцією України право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, безпосередньо пов'язане із низкою інших конституційних прав та свобод: правом на вільний особистісний розвиток; правом на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; правом володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; правом на працю; правом на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; свободою літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1].

Реалії сьогодення, зумовлені повномасштабною війною, економічною, політичною та соціальною кризою, призвели до зниження обсягів і активності підприємницької діяльності, що актуалізує необхідність її підтримки з боку держави. Водночас відповідна підтримка, задля забезпечення її відповідності принципам верховенства права та законності, повинна будуватись на системі правових засад, серед яких ключове місце належить нормам адміністративної галузі права [2, с.38].

Провідні науковці підкреслюючи роль адміністративного права як регулятора правових відносин, зауважують, що воно наповнює всю правову матерію суспільства. Практично неможливо знайти важливі суспільні відносини, які б певною мірою не врегульовувалися нормами адміністративного права, тому не є виключенням і сфера підприємницької діяльності, яке теж регулюється нормами цієї галузі права [3].

Розглядаючи адміністративно-правове забезпечення у широкому розумінні, варто зазначити, що це система адміністративно-правових засобів та способів і процедур їх легалізації, яка здійснюється з метою створення умов для всебічної реалізації прав, свобод та інтересів людини, громадянського суспільства, суб'єктів підприємницької діяльності, а також інших суб'єктів адміністративно-правових відносин [4, с. 145]. Права громадян у сфері підприємницької діяльності – це сукупність правових норм та гарантій, які забезпечують можливість кожного громадянина здійснювати підприємницьку діяльність на законних підставах. Вони включають право на вільний вибір виду підприємницької діяльності, право на створення та реєстрацію підприємства, право на ведення господарської діяльності, право на захист своїх економічних інтересів та власності, а також право на отримання підтримки від держави у випадку необхідності [5, с. 133].

Підприємництво, будучи однією з форм громадської діяльності, не може не відчувати вплив соціальних регуляторів, одним з яких є право, дія якого виражається, зокрема, в публічній організації підприємництва. Публічно-правова організація підприємництва може розумітися досить широко: так, вона

може включати в себе встановлення організаційних форм діяльності (статусних та договірних, які умовно можна назвати «статичне регулювання»), а також включати систему публічних органів, які здійснюють контроль, та систему форм і методів публічно-правової організації підприємництва, які включають, наприклад, ліцензування, технічне регулювання тощо (умовно можна назвати «динамічне регулювання») [6, с. 70].

Так як, реалізація права на підприємницьку діяльність неможлива без активної участі держави, то вона відбувається відповідним способом, з використанням належних засобів та дотриманням умов. Порядок організації реалізації права представляє собою цілий юридичний механізм. Щодо конституційного права на підприємницьку діяльність – він встановлений на законодавчому рівні як процедурно-правовий, через те, реалізація права на підприємницьку діяльність не зводиться лише до закріплення цього права за суб'єктом, а означає користування правом у регламентованому законодавством процедурно-правовому порядку [7, с. 212].

Тому, адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності має велике значення для держави. Адже підприємництво, як і ринкова економіка, не має природженого імунітету проти монополізму, інфляції та спадів ділової активності. Якщо держава залишається байдужою, ці процеси починають прогресувати, завдаючи чималих економічних і соціальних збитків. Підприємництво також не може самостійно вирішувати складні регіональні проблеми, що виникають під впливом історичних, національних, демографічних та інших неринкових факторів. Для їх вирішення потрібне втручання держави, її відповідна регіональна політика. Таким чином, без втручання держави, без державного регулювання підприємництво ніколи не зможе зробити виробництво економічно безпечним, гарантувати реалізацію соціально-економічних прав людини, вирівняти структурні та регіональні диспропорції [8, с. 131].

Висновки

Адміністративно-правове забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності має на меті створення максимально сприятливих умов для їх безперешкодної реалізації. У контексті правової доктрини зазначене регулювання розглядається як специфічний вектор управлінського впливу на суспільні відносини, що реалізується суб'єктами публічної адміністрації через систему нормативно закріпленого інструментарію, методів та засобів. Тому, державний вплив через законодавчі та фінансово-кредитні механізми, повинен обмежуватися економічним стимулюванням без прямого втручання в господарську автономію суб'єктів підприємницької діяльності. Відтак, пріоритетним вектором адміністративно-правового регулювання є формування сприятливого зовнішнього середовища для підприємницької діяльності. Компетенція державних органів при цьому зосереджується на встановленні уніфікованих умов для забезпечення суспільної ефективності господарювання, та здійсненні відповідного нагляду за їх дотриманням.

Отже, особливої актуальності набуває питання формування цілісного та ефективного адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності. Такий механізм має гарантувати стабільність та передбачуваність ведення бізнесу, що є критично важливим в умовах правового режиму воєнного стану та пов'язаних із ним різноманітних викликів.

Джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
2. Сериков С. С. Підтримка підприємницької діяльності в Україні: адміністративно-правовий механізм : монографія / С. С. Сериков, А. В. Боровик, Н. З. Деревянко. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 176 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. 3-тє вид. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
4. Шопіна І. М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 141–145.
5. Леонов О. О. Поняття та види прав громадян у сфері підприємницької діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Forum Prava*. 2024. 79(2). С. 128–134.
6. Ненько С. С. Адміністративно-правовий механізм організації підприємницької діяльності. *Адміністративне та митне право. Правова позиція*. № 4 (37). 2022. С. 66–73.
7. Ковач А. В. Право людини на підприємництво. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 212–215.
8. Чорна А. М. Підприємницька діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 128–132.

ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ УКРАЇНИ ТА РОЛЬ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Сьогодні, через двадцять п'ять років після розпаду Радянського Союзу, дослідники все частіше звертаються до історичного осмислення міжнародних проблем, пов'язаних з цією подією. Не викликає сумнівів, що розпад СРСР породив багато нових протиріч міжнародного характеру, у тому числі викликаних утворених на пострадянському просторі чотирьох держав, які *de facto* мали ядерну зброю. У зв'язку з тим, що Сполучені Штати Америки перетворилися на головного гравця на міжнародній арені, вони відігравали значну роль у вирішенні питань, пов'язаних із фактором ядерної зброї на території колишнього СРСР.

Після підписання Біловезьких угод адміністрація Дж. Буша перебувала у деякому збентеженні. У надрах американських відомств було розроблено велику кількість планів щодо підризу сил радянської держави. Однак після ліквідації СРСР виявилось, що в США відсутня будь-яка стратегія розвитку відносин із новоствореними членами світової спільноти. Тому американська дипломатія обрала єдино можливий на той момент варіант поведінки: тісні взаємини з Москвою, яка як регіональний гегемон повинна була підтримувати відносний порядок на пострадянському просторі.

Ще 31 липня 1990 р. тодішні лідери СРСР та США М. С. Горбачов та Дж. Буш підписали Договір про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО). Але 8 грудня 1991 р. держава, з якою США укладали цю угоду, була ліквідована та розпалася на незалежні держави, на території чотирьох з яких дислокувалися стратегічні ядерні сили. У тому числі, в межах України знаходилося 176 міжконтинентальних балістичних ракет (МБР): 130 РС-18 (за західною класифікацією, SS-19) з 780 боезарядами та 46 нових РС-22 (SS-24) з 460 боезарядами; а також дві дивізії дальньої авіації, озброєні 492 крилатими ракетами повітряного базування [1].

Однак факт наявності в Україні ядерної зброї не викликав надто сильних побоювань американської сторони, оскільки починаючи з Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р., Україна постійно наголошувала на своїй прихильності до курсу на повне ядерне роззброєння. Більше того, з вищеназваної причини в останній період президентства Дж. Буша та на початковому етапі президентства У.Дж. Клінтона мінімальною була участь США у вирішенні питання про вивезення радянської ядерної зброї з України для її розукомплектування та знищення на території рф.

Вперше готовність України ліквідувати ядерний арсенал, що дістався їй від СРСР, була поставлена під питання в березні 1992 р., коли Л. М. Кравчук призупинив вивіз тактичної ядерної зброї з української території. Верховна Рада України підтримала дії Президента, здійснивши першу реальну спробу поставити під свій контроль стратегічні ядерні сили, розташовані на території України. З цього моменту серед українських політиків (особливо депутатів Верховної Ради) все більшої популярності стала набувати точка зору, що ядерну зброю, яка дісталася Україні, слід зберегти. Вона розглядалася або як гарантія ненападу з боку рф, або як вагомий аргумент для збільшення частки України при розподілі міжнародних (насамперед американських) субсидій на роззброєння.

Незважаючи на те, що в українському парламенті переважали супротивники знищення в Україні ядерної зброї, у політичних колах мала місце й протилежна точка зору. Так, заступника Міністра закордонних справ України, керівника Комітету з питань роззброєння Б.І. Тарасюка вкрай непокоїла можливість міжнародної ізоляції країни у разі відмови від курсу на повне ядерне роззброєння. За такого розвитку подій перспективи євроінтеграції, про яку вже тоді замислювався послідовний західник Б.І. Тарасюк ставала вкрай віддаленою. Зважаючи на світову тенденцію на загальне роззброєння, подібний підхід мав усі підстави. Хоча Міністр оборони України К.П. Морозов, проводячи лінію на військово-політичну співпрацю з Північноатлантичними структурами, вважав, що Україні слід зберегти 46 МБР РС-22. Протягом 1992-1993 років він постійно робив спроби донести цінність цієї ідеї до американського керівництва лінією Міністерства оборони США.

Президент Л.М. Кравчук, усвідомлюючи всю складність проблеми, схилився до ідеї ліквідації ядерної зброї в Україні. Однак при цьому він хотів отримати значні «відступні» насамперед від США. Чашу терезів на користь цього підходу схилили американо-українські консультації у Києві навесні 1992 р., під час яких вперше було порушено питання щодо надання Україні допомоги для задоволення її потреб при ядерному роззброєнні.

Ще в листопаді 1991 р. Конгрес США схвалив Програму «За спільне зниження небезпеки», розроблену сенаторами С. Нанном та Р. Лугаром. Основною метою цієї програми було запобігання загрозам світовій безпеці внаслідок несанкціонованого використання та неналежного зберігання зброї масового знищення в умовах дезінтеграції на території колишніх радянських республік. Відповідно до Програми Нанна-Лугара, рф, Україна та інші республіки мали отримати фінансову та матеріальну допомогу на транспортування, зберігання та ліквідацію всіх видів зброї масової ураження, а також на запобігання її розповсюдженню. Протягом кількох років Конгресом США на ці цілі виділялося по 400 млн дол. щорічно [2].

Поява цієї програми свідчила про два факти. З одного боку, це сигналізувало про те, наскільки серйозно американська сторона підходить до питання ядерного роззброєння і, отже, готова витратити величезні кошти на її здійснення. Швидше за все, Л.М. Кравчук під час вирішення питання про ядерне роззброєння України виходив саме з цього і сподівався збільшити частку України під час розподілу цих коштів, затягуючи вивіз ядерної зброї. З іншого – Програма Нанна-Лугара спочатку могла бути використана як важіль американської дипломатії: для того, щоб отримати допомогу, дотаційним країнам доводилося йти на умови, які висувалися США. Надалі саме цей важіль американська сторона використовувала для остаточного вирішення питання про ліквідацію ядерного арсеналу в Україні.

Під час першого офіційного візиту до Вашингтона Президент України Л.М. Кравчук підтвердив готовність української держави прийняти умови Договору СНО, а також приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як держава з без'ядерним статусом. У свою чергу, американська сторона обіцяла надати Україні частину коштів, виділених за програмою Нанна-Лугара.

23 травня 1992 р. у Лісабоні між чотирма колишніми радянськими республіками та США було підписано Протокол до Договору СНО (Лісабонський протокол). За спогадами тодішнього Міністра закордонних справ України О. М. Зленко, «протягом дня глави делегацій трьох країн п'ять разів сідали за стіл переговорів і п'ять разів розходилися ні з чим.

Незважаючи на крайню образність представленого тодішнім главою зовнішньополітичного відомства України опису ситуації, що склалася, справді цілі української та американської сторін діаметрально відрізнялися. В основі зовнішньої політики України, як зауважує Пол Данієрі, лежала необхідність підтвердити суверенітет України на міжнародній арені та дистанціюватися від Москви, що відбивалося у постійному протиставленні інтересів України інтересам рф, у тому числі у питанні про ядерну зброю [3]. У свою чергу, перед американською дипломатією на той момент стояли дві важливі стратегічні цілі: по-перше, підтримання стабільності в регіоні і, по-друге, якнайбільше скорочення ядерної зброї колишнього СРСР. Тому плани Москви та Вашингтона щодо ядерного роззброєння України повністю збігалися, але їх реалізація постійно наштовхувалася на завзятий опір з боку української держави.

За підсумками переговорів сторонами все ж таки було підписано вищеназваний Лісабонський протокол, який передбачав, що Білорусь, Казахстан, Україна та рф як держави-наступники Радянського Союзу прийняли його зобов'язання за Договором СНО. Україна (поряд з Білоруссю та Казахстаном) погоджувалася у найкоротші терміни приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава. Кожна сторона повинна була ратифікувати Договір СНО разом з Лісабонським протоколом і здійснити обмін ратифікаційними грамотами із США, після чого цей документ набрав чинності [4].

Але Верховна Рада розпочала тривале затягування виконання прийнятих українською стороною зобов'язань. США зробили ще одну спробу підштовхнути Україну до ратифікації названих угод: 9 грудня Президент США Дж. Буш зробив Л.М. Кравчуку остаточну пропозицію ціною 175 млн дол. із резервів Програми Нанна-Лугара (спочатку ця сума становила близько 90 млн дол.). Але й цей крок не призвів до позитивного вирішення проблеми. Більше того, 11 грудня Верховна Рада офіційно оголосила про право власності України на ядерну зброю, розташовану в її межах. Однак у даному випадку українськими політиками не було враховано те, що США завжди вкрай болісно сприймають ігри навколо ядерної зброї і жорстко реагують на подібні заяви. Крім того, терпіння американців вичерпалося, оскільки без ратифікації Україною Договору СНО та Лісабонського протоколу Сполучені Штати Америки та рф не могли перейти до реалізації Договору СНО-2, обговорення якого велося ще з літа 1992 року.

Напруженість в українсько-американських відносинах зростала. Не дивно, що в США розглядалася пропозиція про введення санкцій проти України у разі незговірливості керівництва країни з питань ядерної зброї, а американська розвідка прийшла до висновку, що зараз Україна більш ніж рік тому близька до того, щоб зберегти частину, якщо не всю ядерну зброю колишнього Радянського Союзу. У квітні 1993 р. під час візиту прем'єр-міністра Л. Д. Кучми у США було зірвано переговори на найвищому рівні, бо адміністрація новообраного Президента США У.Дж. Клінтона висловила незадоволення позицією України щодо ліквідації ядерної зброї.

Усвідомивши, що спроби тиску лише посилюють становище, американська сторона спробувала змінити тактику. Влітку 1993 р. відбулися переговори на рівні глав оборонних відомств двох країн, за

підсумками яких сторони оголосили про новий етап військової співпраці США та України, що стало великим успіхом для відомства К. П. Морозова. Це дозволило американській стороні порушити питання про ядерну зброю. Проте, за словами Г. Даффі, основним аргументом США залишалася пропозиція фінансової допомоги. З того часу США посіли більш активну позицію у вирішенні питання про ядерне роззброєння України.

Під час зустрічі з У. Крістофером Л.М. Кравчук запропонував вирішити проблему ядерної зброї, дислокованої в Україні, на тристоронній основі між рф, Україною та Сполученими Штатами. Подібний крок українського президента можна пояснити крайньою натягнутістю стосунків із московією та бажанням наголосити на авторитеті Вашингтона у вирішенні проблеми ядерного роззброєння. З цього моменту розпочалася підготовка переговорів між лідерами трьох країн.

14 січня 1994 р. у московії за підсумками переговорів на найвищому рівні між рф, Україною та США було прийнято Тристоронню заяву. Відповідно до заяви Л. М. Кравчук підтверджував зобов'язання України у найкоротші терміни приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерну державу. Щодо долі МБР, Україна погодилася на вивіз у найкоротші терміни всіх ядерних боєзарядів зі своєї території для їхньої ліквідації. Сполучені Штати Америки, поряд з рф та Великою Британією, прийняли рішення надати суверенній Україні гарантії безпеки відразу після набуття чинності Договором СНО-1 та приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як держави з без'ядерним статусом [5].

Президент Клінтон підтверджував, що за програмою Нанна-Лугара Україна отримає близько 175 млн дол. США на демонтаж ядерних озброєнь і зберігання матеріалів, що розщеплюються, а також 155 млн фінансової допомоги на проведення економічних реформ. При цьому офіційний Київ всерйоз розраховував, що поступливість у питанні про СНО-1 принесе Україні ще й 1,5 млрд дол. кредиту від МВФ, і 700 млн дол. від Світового банку.

Після тристоронньої заяви процес ядерного роззброєння України пішов значно швидше. У березні 1994 р. у спільній заяві президентів США та України було «покладено початок нової ери» у двосторонніх відносинах. Американська сторона підкреслила виняткову важливість незалежності та територіальної цілісності української держави. США не лише підтверджували готовність надати Україні 177 млн дол. відповідно до угоди від 23 жовтня 1993 р., а й брали зобов'язання виділити на потреби ядерного роззброєння України ще 175 млн дол. протягом 1994–1995 років. Крім того, США обіцяли субсидувати Україні не 155 млн дол., а 350 млн дол. у рамках двосторонньої економічної допомоги у 1994 фінансовому році для підтримки переходу України до ринково-орієнтованої економіки та демократичного суспільства. Логічним завершенням цього процесу стало підписання у травні 1994 р. українсько-американських угод, відповідно до яких Київ зобов'язався дотримуватись принципів режиму контролю за ракетними технологіями (РКРТ) та не експортувати потенційні засоби доставки до країн, що не входять до РКРТ.

Таким чином, можна зробити висновок, що роль американської дипломатії у вирішенні проблеми ядерного роззброєння України була досить великою. По-перше, як важіль тиску на Україну США використали відмову надати фінансову допомогу на ядерне роззброєння та економічний розвиток України до того, як український парламент ратифікував необхідні документи. По-друге, згода України на ліквідацію ядерної зброї відкривала дорогу до економічної, політичної та військової співпраці із Заходом, що США так само використовували як засоби досягнення своїх цілей. По-третє, враховуючи «російську загрозу», що тисла над українське керівництво, надання гарантій національної безпеки Україні з боку США було одним з основних аргументів, що вплинули на рішення України ратифікувати Договір СНО-1 і надалі приєднатися до ДНЯЗ як держави, яка не володіє ядерною зброєю.

Джерела:

1. Балюк Г. І. Історично-правові передумови набуття Україною без'ядерного статусу. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/14-2.pdf>.
2. Sergey Yu. Shenin The Nunn-Lugar Program and Nuclear Disarmament of Ukraine. URL: https://www.researchgate.net/publication/343791811_The_Nunn-Lugar_Program_and_Nuclear_Disarmament_of_Ukraine.
3. Tor Bukkvoll Why Putin went to war: ideology, interests and decision-making in the Russian use of force in Crimea and Donbas. URL: https://www.researchgate.net/publication/304563109_Why_Putin_went_to_war_ideology_interests_and_decision-making_in_the_Russian_use_of_force_in_Crimea_and_Donbas.
4. Тристороння заява Президентів України, США та рф. Україна, рф, США; Заява, Міжнародний документ від 14.01.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text.
5. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. ООН; Договір, Міжнародний документ від 01.07.1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text.

ВИЯВЛЕННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ФАКТІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ ПРИ ЗАКУПІВЛЯХ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Військова агресія російської федерації поставила перед системою Міністерства внутрішніх справ України нові виклики та завдання, які пов'язані з необхідністю виконання визначених законодавством повноважень в умовах бойових дій, а також напруженої соціально- економічної та політичної ситуації. Якість роботи Національної поліції України, безумовно, залежить від якості кадрового складу, підготовку якого здійснюють заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Під час дії воєнного стану вимоги керівництва держави та МВС України до змісту та якості підготовки майбутніх поліцейських значно підвищилися.

Особлива увага в цьому напрямі приділяється збільшенню практичної складової під час освітнього процесу, відпрацюванню навичок документування та розслідування воєнних злочинів, злочинів, учинених на деокупованих територіях, застосуванню нових видів озброєння та спеціальних засобів. Вказана ситуація пояснюється, зокрема, тим, що під час воєнного стану діяльність органів та підрозділів МВС України зазнала значних змін.

Крім виконання звичайних повноважень щодо забезпечення публічної безпеки та порядку і протидії злочинності, працівники Національної поліції залучаються до забезпечення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях і територіях, прилеглих до районів бойових дій, евакуаційних та рятувальних операцій, гуманітарних місій тощо[1, с. 25].

Після деокупації частини територій України питання їх відновлення та забезпечення життєдіяльності населення набули першочергового значення. Значні обсяги бюджетних коштів спрямовуються на відбудову інфраструктури, забезпечення потреб органів місцевого самоврядування, соціальної сфери, медицини, освіти та житлово-комунального господарства. Водночас такі процеси супроводжуються підвищеними корупційними ризиками, зокрема у сфері публічних закупівель.

Особливі умови функціонування органів влади на деокупованих територіях, обмежені строки реалізації проєктів, спрощені процедури закупівель та недостатній рівень контролю створюють сприятливе середовище для зловживання владою або службовим становищем. У зв'язку з цим зростає роль оперативних підрозділів Національної поліції України у своєчасному виявленні та документуванні таких кримінальних правопорушень.

Поняття та специфіка зловживання владою при закупівлях на деокупованих територіях.

Зловживання владою або службовим становищем при здійсненні закупівель полягає у навмисному використанні посадовими особами своїх повноважень всупереч інтересам служби з метою отримання неправомірної вигоди або спричинення шкоди державним чи громадським інтересам[2].

На деокупованих територіях такі правопорушення мають низку специфічних ознак:

- підвищена терміновість закупівель, що зумовлює використання неконкурентних процедур;
- обмежений доступ до інформації про реальний стан ринку товарів і послуг;
- кадровий дефіцит та низький рівень інституційної спроможності місцевих органів влади;
- відсутність ефективного громадського контролю у перші періоди після деокупації.

Найпоширенішими формами зловживань є завищення вартості товарів і робіт, укладення договорів з афілійованими суб'єктами господарювання, формальне проведення закупівель без реальної конкуренції, а також привласнення або розтрата бюджетних коштів.

Роль оперативних підрозділів Національної поліції у виявленні зловживань

Оперативні підрозділи Національної поліції України є ключовими суб'єктами у системі протидії корупційним злочинам у сфері закупівель. Їх діяльність спрямована на:

- своєчасне отримання оперативної інформації про підготовку або вчинення злочинів;
- виявлення осіб, причетних до корупційних схем;
- документування протиправної діяльності;
- забезпечення належної взаємодії зі слідчими підрозділами та органами прокуратури [3].

Особливістю оперативно-розшукової діяльності на деокупованих територіях є необхідність поєднання класичних оперативних методів із аналізом відкритих даних, зокрема інформації з електронної

системи публічних закупівель. Значну роль відіграє також робота з місцевим населенням, яке часто володіє інформацією про фактичні обсяги виконаних робіт та реальну вартість закуплених товарів.

Основні способи виявлення фактів зловживання владою

До основних способів виявлення оперативними підрозділами фактів зловживання владою при закупівлях належать:

1. Оперативний аналіз закупівельної документації, зокрема виявлення ознак штучного завищення цін, дискримінаційних умов участі у торгах, повторюваності переможців.

2. Отримання інформації з конфіденційних джерел, у тому числі від працівників органів влади, підприємств-підрядників та місцевих мешканців.

3. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій у межах кримінального провадження.

4. Взаємодія з іншими правоохоронними та контролюючими органами, зокрема Державною аудиторською службою.

5. Використання аналітичних інструментів для виявлення корупційних ризиків та типових схем зловживань [4].

Ефективність цих заходів значною мірою залежить від рівня професійної підготовки працівників оперативних підрозділів та наявності належного матеріально-технічного забезпечення.

Проблеми та напрями вдосконалення діяльності оперативних підрозділів

Серед основних проблем, що ускладнюють виявлення зловживань владою при закупівлях на деокупованих територіях, слід виокремити:

- нестачу актуальної аналітичної інформації;
- складність документування злочинів в умовах воєнного стану;
- високий рівень латентності корупційних правопорушень;
- обмежені можливості залучення експертів на місцях [5, 6].

Для підвищення ефективності діяльності оперативних підрозділів доцільним є:

- посилення аналітичної складової оперативної роботи;
- удосконалення міжвідомчої взаємодії;
- впровадження спеціалізованих навчальних програм;
- розширення використання цифрових інструментів аналізу закупівель.

Виявлення оперативними підрозділами Національної поліції України фактів зловживання владою при закупівлях на деокупованих територіях є важливим елементом забезпечення законності та ефективного використання бюджетних коштів. Врахування специфіки післядеокупаційного періоду, удосконалення методів оперативно-розшукової діяльності та посилення міжвідомчої співпраці сприятимуть зниженню рівня корупційних ризиків і забезпеченню сталого відновлення постраждалих регіонів.

Джерела:

1. Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції : Колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 508 с.
2. Кузьменко О. В. Зловживання владою або службовим становищем: кримінально-правова характеристика : монографія. – К. : Юрінком Інтер, 2019.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII (зі змінами та доповненнями) <https://www.rada.gov.ua>
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII (зі змінами та доповненнями) <https://www.rada.gov.ua>
5. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII (зі змінами та доповненнями) <https://www.rada.gov.ua>
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану» <https://www.rada.gov.ua>

Лисюк А. М.,
курсант
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

Логвиненко Є. С.,
професор кафедри
конституційного і міжнародного права та прав людини,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ЛОКАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ: ВИКЛИКИ ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

У збройних конфліктах ХХІ століття межа між зоною бойових дій та цивільним простором дедалі більше розмивається, що формує особливі вимоги до координації між військовими структурами та міжнародними гуманітарними інституціями. Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) та Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ) відіграють ключову роль у налагодженні такої взаємодії, забезпечуючи дотримання міжнародних гуманітарних стандартів у зонах збройних протистоянь. Їхня діяльність не обмежується наданням допомоги, а охоплює створення та підтримку сталих каналів комунікації з сектором оборони з метою мінімізації страждань цивільного населення, організації евакуації поранених і моніторингу дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Досвід локальних конфліктів у Сирії, Ємені, Лівії, а також повномасштабної війни в Україні переконливо засвідчує, що без чітко вибудованої взаємодії між силовими структурами та гуманітарними місіями неможливо гарантувати ефективний захист прав людини та виконання міжнародних зобов'язань державами-учасницями.

Діяльність ООН у координації з сектором оборони ґрунтується на положеннях Статуту ООН [1] та численних резолюціях Ради Безпеки, зокрема Резолюції № 1265 [2] щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів. Центральним механізмом у цій сфері є гуманітарна цивільно-військова координація (UN-CMCoord), метою якої є розмежування військових операцій і гуманітарної діяльності з метою збереження нейтрального та незалежного характеру останньої [3]. У сучасних конфліктах ООН також застосовує Керівні принципи щодо використання військових і цивільних оборонних активів у гуманітарних операціях (MCDA Guidelines), адаптовані до умов збройних протистоянь. Практична реалізація цих підходів передбачає створення спільних координаційних центрів, у межах яких представники сектору оборони та гуманітарні координатори ООН узгоджують маршрути гуманітарних конвоїв, режим «вікон тиші» та заходи з деконфліктизації об'єктів, зокрема передачу координат медичних закладів і складів гуманітарної допомоги для запобігання ударам по них. Як зазначається в наукових дослідженнях, ефективність системи колективної безпеки значною мірою залежить від ролі міжнародних організацій, передусім ООН, у координації дій держав з метою підтримання міжнародного миру та безпеки [4]. Водночас ефективність цих механізмів істотно знижується в умовах політизації гуманітарної допомоги, що наочно проявилось під час конфлікту в Сирії.

На відміну від ООН, Міжнародний Комітет Червоного Хреста здійснює координацію з сектором оборони на підставі спеціального мандата, закріпленого Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них. Його взаємодія з військовими структурами має конфіденційний характер і спрямована на ведення прямого діалогу з командирами різних рівнів щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права, умов утримання військовополонених та захисту поранених і хворих. У локальних конфліктах ХХІ століття МКЧХ виконує функцію нейтрального посередника під час обміну тілами загиблих, звільнення затриманих осіб і передачі медичних засобів через лінію зіткнення, що потребує постійних оперативних контактів із військовим командуванням. МКЧХ виконує функції помічника і робить усе можливе, щоб допомогти ворогуючим сторонам відновити контакт або для вирішення гуманітарних проблем, викликаних конфліктом, або для пошуку політичного вирішення. Здатність МКЧХ запобігати збройним конфліктам на ранніх стадіях є обмеженою, хоча він може багато зробити для створення атмосфери поваги до людей через свою просвітницьку роботу та зусилля з утвердження людської гідності [5, с. 802].

Особливе значення має імплементація положень II Додаткового протоколу до Женевських конвенцій [6], який регламентує захист жертв міжнародних збройних конфліктів. У цьому контексті МКЧХ наполягає на отриманні від сектору оборони чітких гарантій безпеки для медичного персоналу та гуманітарних місій. Практика свідчить, що ефективність діяльності МКЧХ безпосередньо залежить від готовності військово-політичного керівництва сторін конфлікту дотримуватися принципу гуманності навіть в умовах крайньої воєнної необхідності.

Повномасштабна війна проти України стала серйозним викликом для усталених моделей координації, змусивши ООН та МКЧХ адаптувати свою діяльність до реалій високотехнологічного збройного протистояння. Взаємодія сектору оборони України з міжнародними організаціями охоплює не лише логістику гуманітарної допомоги, а й питання документування воєнних злочинів, ідентифікації зниклих безвісти осіб і захисту критичної інфраструктури, правовою основою чого є Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [7]. Новими елементами координації стали обмін інформацією про пошкодження енергетичної та водопостачальної інфраструктури, а також реагування на кіберзагрози в межах гуманітарних кластерів ООН. Водночас така взаємодія породжує етичні й правові питання, пов'язані з дотриманням принципу нейтралітету міжнародних інституцій.

Підсумовуючи, слід зазначити, що досвід локальних конфліктів XXI століття підтверджує фундаментальне значення координації ООН та МКЧХ із сектором оборони для забезпечення гуманітарної безпеки. ООН виконує системну та масштабну координаційну функцію, спираючись на мандат Ради Безпеки, тоді як МКЧХ залишається ключовим охоронцем норм Женевських конвенцій у безпосередньому контакті зі збройними силами. Головним викликом залишається пошук балансу між воєнною доцільністю та гуманітарними імперативами. Подальший розвиток цієї взаємодії потребує не лише оновлення міжнародних протоколів, а й глибшої інтеграції гуманітарних стандартів у національні військові доктрини, що є необхідною умовою ефективного реагування на сучасні гібридні загрози.

Джерела:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй: від 26.06.1945 № 995_010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_010
2. Резолюція : Рада Безпеки ООН: від 17.09.1999 № 1265. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?code=995_450&from=360
3. Чобіт І. Р. Історичний досвід створення та функціонування органів цивільно-військового співробітництва (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... доктора філософії : 032 – історія та археологія / Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів, 2022. 237 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Chobit_Ivanna/Istorychnyi_dosvid_stvorennia_ta_funktsionuvannia_orhaniv_tsyvilno-viiskovoho_spivrobitstva_druha.pdf
4. Примуш Р. Б. Система колективної безпеки як основа національної та міжнародної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 5-6. С. 71–75. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/339>.
5. Мартинюк О. В. Роль міжнародного права у підтримці загального миру та безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 801–803. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/2584/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%205.pdf>.
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: Протокол Організація Об'єднаних Націй від 08.06.1977 № 995_199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199.
7. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2505-19>.

Lytvynenko O. O.,
Associate Professor of the Language Training Department
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
(*National University of Civil Protection of Ukraine*)

Shutenko O. A.,
first year cadet of the Fire Safety Institute,
(*National University of Civil Protection of Ukraine*)

DISINFORMATION AND HATE SPEECH AS WARTIME THREATS

In the modern world, language is not only a means of communication but also a powerful instrument of influence used for political, economic, and military purposes. This is especially visible in the context of hybrid wars, where confrontation takes place not only on the battlefield but also in the information space and in people's minds.

Hybrid warfare combines military, informational, cultural, and economic tools to weaken an opponent. One of the most effective instruments in this process is language. Language policy can become a mechanism of manipulation that shapes ideology, imposes values, and influences national identity [1]. In this way, language functions both as a target of aggression and as a tool for achieving political goals.

Within hybrid aggression, language is widely used to spread disinformation, create "information bubbles," and promote false narratives. Emotionally charged vocabulary and distorted interpretations of events are employed to influence public opinion. These methods are particularly effective in the era of digital communication and social media, where information spreads rapidly and often without verification.

The Russian-Ukrainian war clearly demonstrates how language can be weaponized. Russian propaganda frequently manipulates linguistic issues to create the illusion of "protecting Russian speakers," thereby attempting to justify interference in Ukraine's internal affairs [2]. This example shows how communication can be used to construct political myths and legitimize aggression.

Mass media play a crucial role in this process, serving as channels for spreading propaganda messages. Linguistic aggression appears in the form of semantic manipulation, distortion of meaning, and the creation of misleading terms such as "special operation" or "liberation of territories." Such expressions change the perception of reality and create an illusion of legitimacy.

In response, Ukraine has been actively strengthening its national information space and promoting the Ukrainian language as an important element of social unity. Language policy aims to restore historical justice and ensure citizens' rights to develop within their own cultural environment. Improving media literacy is essential so that people can "critically evaluate information and recognize manipulation" [3].

Modern armed conflicts are fought not only with weapons but also through narratives, media influence, and psychological pressure. Disinformation and hate speech have become powerful tools used to destabilize societies, weaken democratic institutions, and intensify hostility between communities. During wartime, these phenomena threaten national security, social cohesion, human rights, and public trust.

Disinformation in wartime is often strategically designed to create fear, confusion, and distrust. False reports about military actions, fabricated crimes, and manipulated images influence public opinion both inside the country and abroad. At the same time, hate speech is used to dehumanize opponents, justify violence, and deepen divisions along ethnic, linguistic, or political lines. Together, these elements create a toxic information environment that can prolong conflict and complicate post-war reconciliation [4].

Institutional mechanisms play a key role in countering disinformation and hate speech. Governments, international organizations, civil society, and digital platforms share responsibility in addressing these challenges. At the national level, governments develop legal frameworks that prohibit incitement to violence and regulate information security while respecting freedom of expression. Specialized state institutions and strategic communication centers monitor the information space, identify coordinated disinformation campaigns, and provide reliable information to the public.

International organizations such as the United Nations, the European Union, and the Council of Europe contribute by establishing standards, supporting monitoring missions, and encouraging cooperation between states. Their initiatives often focus on human rights protection, countering online extremism, and strengthening cross-border responses to information threats.

Digital platforms are also important actors. Social media companies introduce content moderation policies, cooperate with fact-checking organizations, and use algorithms to limit the spread of harmful content [5]. However, their role remains debated, as they must balance security concerns with the protection of free speech.

Thus, countering disinformation and hate speech during war requires a comprehensive, multi-level approach. Effective institutional mechanisms combine legal regulation, technological solutions, international cooperation, and public education. Only coordinated action among state institutions, international organizations, private companies, and civil society can protect the integrity of the information space while preserving democratic values and human rights.

References:

1. Лобанок Д. (2023). Що таке мова ворожнечі та як її розпізнати? URL: <https://gwaramedia.com/mova-vorozhnechi/>
2. Як розпізнати мову ворожнечі. (2023). URL: <https://www.rights.in.ua/themes/freedom-of-expression-media/freedom-of-expression/hate-speech/how-to-recognise-hate-speech>
3. Ісакова Т. О. (2016). Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. № 4 (41), 2016. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/isakova.pdf>
4. Карпенко С. (2025). Мова ворожнечі у воєнний час: нова реальність чи загроза стандартам? URL: <https://nsju.org/novini/mova-vorozhnechi-u-voyennyj-chas-nova-realnist-chy-zagroza-standartam/>
5. Pravdiuk A. Information security of Ukraine: information influence and information wars. *European Political and Law Discourse*. Volume 10. Issue 1 2023. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2023/2023-10-1/08.pdf>

Лівінська Ю. Г.,
науковий співробітник, доктор філософії
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Федоренко В. В.,
старший науковий співробітник
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ

В умовах повномасштабної російсько-української війни інформаційний простір перетворюється на критично важливу арену протиборства, де дезінформація та мова ворожнечі функціонують не як побічні явища, а як системні інструменти інформаційної агресії та складові гібридної війни [1, с. 45–46]. Масове та цілеспрямоване поширення викривлених або маніпулятивних повідомлень використовується противником для формування хибних уявлень про перебіг воєнних подій, підризу суспільної довіри до органів державної влади та делегітимації оборонних і безпекових рішень [3, с. 113–114]. У результаті дезінформаційний вплив набуває характеру довготривалої психологічної операції, спрямованої на ослаблення внутрішньої згуртованості та деморалізацію населення.

У цьому контексті протидія дезінформації та мові ворожнечі постає як стратегічне завдання, що виходить за межі виключної компетенції державних інституцій і потребує залучення громадянського суспільства, професійних медіа та окремих громадян як суб'єктів інформаційної безпеки [2, с. 4–5]. Дезінформація визначається як навмисне поширення неправдивої або маніпулятивної інформації з метою впливу на громадську думку та дестабілізації суспільно-політичної ситуації, що в умовах війни набуває особливої деструктивної сили [1, с. 46–47]. Інформаційні атаки в цей період спрямовані не лише на окремі інституції, але й на базові ціннісні орієнтири суспільства, створюючи атмосферу недовіри, страху та невизначеності [3, с. 114–116].

Особливим викликом у межах дезінформаційних кампаній є поширення мови ворожнечі, яка використовується як інструмент соціальної поляризації та дегуманізації окремих груп населення. Мова ворожнечі сприяє поглибленню соціальних розколів, легітимізації насильницьких практик та руйнуванню соціальної згуртованості, що є критично небезпечним для суспільства в умовах воєнного протистояння [4, с. 68–69].

Державні інституційні механізми протидії. Законодавчі та нормативні рамки. Ефективна протидія дезінформації в умовах воєнного стану потребує чіткого нормативно-правового регулювання, яке б визначало межі допустимого інформаційного впливу та механізми реагування на загрози інформаційній безпеці держави [5, с. 15–16]. Законодавство України у сфері інформаційної політики та медіарегулювання формує базові інструменти для запобігання поширенню деструктивних інформаційних впливів, зокрема через встановлення вимог до діяльності суб'єктів медіапростору та процедур притягнення до відповідальності за порушення інформаційного законодавства. Водночас відсутність усталених і юридично однозначних дефініцій понять «дезінформація» та «маніпулятивна інформація» ускладнює практичну реалізацію цих норм та зумовлює необхідність подальшого вдосконалення нормативної бази з урахуванням міжнародного досвіду [5, с. 17–18].

Регуляторні та виконавчі органи. Ключову роль у реалізації державної політики протидії дезінформації відіграють регуляторні та виконавчі органи, зокрема Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення та Служба безпеки України, які здійснюють системний моніторинг інформаційного та медіапростору з метою виявлення, фіксації та нейтралізації інформаційних загроз [5, с. 18–20]. Діяльність цих органів спрямована на попередження поширення ворожих наративів, які можуть підризувати суспільну стабільність і національну безпеку, а також на забезпечення дотримання законодавчих вимог суб'єктами медіасфери.

Регуляторні органи наділені повноваженнями щодо застосування санкцій, обмеження доступу до інформаційних ресурсів, що системно поширюють дезінформацію, та ініціювання правових процедур у співпраці з правоохоронними структурами [5, с. 20–21]. Така міжвідомча взаємодія сприяє формуванню комплексного підходу до протидії дезінформаційним впливам, поєднуючи правові, організаційні та безпекові інструменти в умовах збройного конфлікту.

Стратегічні комунікації та інформаційна безпека. Вагомим елементом сучасної державної інформаційної політики в умовах збройного конфлікту є розвиток стратегічних комунікацій як системи

узгоджених дій органів державної влади, спрямованих на формування достовірного та послідовного інформаційного порядку денного, а також на підвищення рівня стійкості суспільства до зовнішніх дезінформаційних впливів [2, с. 6–7]. Стратегічні комунікації виконують функцію інструменту превентивного реагування на інформаційні загрози, забезпечуючи своєчасне інформування населення, зменшення рівня невизначеності та запобігання поширенню маніпулятивних наративів.

Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки в Україні відіграє ключову координаційну роль у реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки, забезпечуючи взаємодію між державними органами, громадськими організаціями та експертним середовищем [2, с. 7–9]. Діяльність Центру спрямована на розробку методичних рекомендацій, аналітичних матеріалів і освітніх програм, що сприяють підвищенню рівня медіаграмотності населення та формуванню навичок критичного сприйняття інформації. У сукупності це дозволяє зміцнити інформаційну стійкість суспільства та підвищити ефективність протидії дезінформації й мові ворожнечі в умовах воєнного стану.

Роль громадянського суспільства. Факт-чекінг та незалежні ініціативи. В умовах інтенсивного інформаційного протистояння громадські організації, незалежні медіа та спеціалізовані платформи факт-чекінгу відіграють одну з ключових ролей у викритті фейкових наративів і системному спростуванні дезінформації [4, с. 67–68]. Їхня діяльність ґрунтується на застосуванні методів перевірки джерел, аналізу контексту та верифікації інформації, що дозволяє оперативно нейтралізовувати деструктивні інформаційні впливи. Функціонування таких ініціатив сприяє не лише зменшенню поширення неправдивих повідомлень, але й підвищенню рівня довіри суспільства до перевірених джерел інформації, формуючи основу для інформаційної стійкості та розвитку критичного мислення громадян [1, с. 50–51].

Медіаграмотність населення. Однією з базових умов ефективної протидії дезінформації є системне підвищення рівня медіаграмотності населення як складової національної інформаційної безпеки [2, с. 8]. Освітні програми, тренінги та просвітницькі ініціативи, спрямовані на формування навичок критичного аналізу інформації, розпізнавання маніпулятивних технік та оцінки надійності джерел, дозволяють зменшити вразливість громадян до інформаційно-психологічного впливу. У воєнних умовах такі заходи відіграють превентивну роль, знижуючи ефективність дезінформаційних кампаній і обмежуючи поширення мови ворожнечі [4, с. 72–73].

Спільна відповідальність медіа. Важливим елементом взаємодії держави і громадянського суспільства у сфері протидії дезінформації є відповідальність професійних медіа та журналістської спільноти за дотримання стандартів точності, перевірки фактів і балансу думок, особливо в умовах воєнного стану [4, с. 69–71]. Порушення цих стандартів, навіть ненавмисне, може сприяти поширенню маніпулятивної інформації та посилювати деструктивний вплив ворожих наративів, що створює додаткові ризики для інформаційної безпеки держави [5, с. 21–22]. У цьому контексті медіа виступають не лише ретрансляторами інформації, але й активними суб'єктами формування інформаційної стійкості суспільства.

Мова ворожнечі як окремий виклик. Особливим викликом у структурі дезінформаційних впливів є поширення мови ворожнечі, яка функціонує як форма комунікації, спрямована на приниження, дегуманізацію або стигматизацію окремих соціальних груп і може використовуватися як інструмент психологічного тиску [4, с. 68]. У воєнний період мова ворожнечі здатна посилювати суспільну напругу, провокувати внутрішні конфлікти та підривати соціальну єдність, що створює додаткові загрози для стабільності держави [3, с. 118–119]. У зв'язку з цим держава та громадянське суспільство мають спільно напрацьовувати стандарти протидії мові ворожнечі, забезпечуючи баланс між необхідністю захисту інформаційного простору та дотриманням принципу свободи слова [3, с. 120–121].

Висновки. Протидія дезінформації та мові ворожнечі в умовах війни потребує комплексного та міжсекторального підходу, який поєднує інституційні механізми держави з активною участю громадянського суспільства [2, с. 9]. Розвиток стратегічних комунікацій, удосконалення правового регулювання та системне впровадження програм з медіаграмотності формують основу забезпечення інформаційної безпеки держави [5, с. 22]. Водночас саме громадянське суспільство відіграє визначальну роль у підвищенні стійкості інформаційного простору, протидії деструктивним наративам і захисті демократичних цінностей у період воєнного протистояння [1, с. 51–52].

Джерела:

1. Орехова О. Українська протидія російській дезінформації в інформаційній війні. Дніпро, 2025.
2. Міністерство культури України. Протидія дезінформації – спосіб формування національної єдності та стійкості у воєнний час. Київ, 2024.
3. Кравченко В. Г. Міжнародно-правові та організаційні механізми протидії дезінформації: порівняльний аналіз практик України та ЄС. 2025.
4. Дуцик Д. Р. Роль медіа в протидії дезінформації в умовах війни. Київ, 2025.
5. Національна рада України. Протидія дезінформації в умовах війни: українське законодавство та роль медіа. Київ, 2025.

Лівінська Ю. Г.,
науковий співробітник, доктор філософії
(Науковий центр Сухопутних військ)

Черненко А. Д.,
начальник науково-дослідного відділу,
кандидат військових наук, старший дослідник
(Науковий центр Сухопутних військ)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ

Військове капеланство є важливим елементом морально-психологічного забезпечення збройних сил демократичних держав, що сприяє збереженню духовного, психологічного та морального стану особового складу [1, с. 12–14]. В умовах сучасних збройних конфліктів роль військового капелана суттєво зростає, оскільки військовослужбовці перебувають під постійним впливом бойового стресу, втрат і моральних дилем [2, с. 45–47]. Метою цих тез є узагальнення міжнародного досвіду військового капеланства, визначення його етичних засад, особливостей підготовки персоналу та механізмів міжвідомчої співпраці.

Міжнародні стандарти військового капеланства. Міжнародна практика військового капеланства ґрунтується на нормах міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенціях, які визначають статус духовного персоналу у збройних конфліктах [3, с. 89–92]. У збройних силах держав – членів НАТО капеланство розглядається як інституційно оформлений елемент системи підтримки особового складу, що діє на принципах добровільності, релігійної свободи та недискримінації [4, с. 31–34]. Капелани не беруть безпосередньої участі у бойових діях і не залучаються до виконання завдань, що суперечать їх духовному призначенню, що відповідає міжнародним стандартам нейтральності [3, с. 95]. Водночас вони інтегровані у військові колективи та мають доступ до підрозділів у районах бойових дій, що забезпечує безперервність душпастирської опіки [4, с. 36–38].

Етичні засади діяльності військових капеланів. Етичні засади військового капеланства базуються на принципах гуманізму, поваги до людської гідності, свободи совісті та конфіденційності духовного спілкування [5, с. 18–21]. Капелан зобов'язаний надавати духовну підтримку всім військовослужбовцям незалежно від їх конфесійної належності або світоглядних переконань [5, с. 22]. Особливе значення має дотримання таємниці сповіді та пастирської розмови, що формує довіру між капеланом і військовослужбовцем [6, с. 54–56]. Етичні кодекси військових капеланів також регламентують їх взаємодію з командуванням, недопущення політичної агітації та зловживання духовним авторитетом [6, с. 60–62].

Підготовка та професійний розвиток персоналу військового капеланства. Підготовка військових капеланів у провідних країнах світу здійснюється за комплексними програмами, що поєднують богословську, психологічну та військово-спеціальну складові [7, с. 41–44]. Окрім духовної освіти, майбутні капелани проходять підготовку з основ військової служби, міжнародного гуманітарного права та кризової психології [7, с. 45–47]. Важливим елементом є формування навичок роботи в умовах бойового стресу, масових втрат і тривалого перебування в зоні бойових дій [8, с. 73–75]. Система підвищення кваліфікації капеланів передбачає регулярні тренінги, обмін міжнародним досвідом та участь у міждисциплінарних навчаннях [8, с. 78–80].

Міжвідомча та міжконфесійна співпраця у сфері військового капеланства. Ефективне функціонування інституту військового капеланства неможливе без налагодженої взаємодії між збройними силами, релігійними організаціями та державними інституціями [9, с. 26–28]. У більшості демократичних держав діють міжвідомчі координаційні органи, які визначають порядок відбору, підготовки та проходження служби військових капеланів [9, с. 30–32]. Важливим аспектом є міжконфесійна співпраця, що забезпечує представництво різних релігійних традицій і сприяє міжрелігійному діалогу в армійському середовищі [10, с. 51–53]. Така співпраця підвищує рівень довіри до інституту капеланства та його сприйняття особовим складом [10, с. 55].

5. Військове капеланство в Україні: сучасні виклики та перспективи. В умовах російсько-української війни військове капеланство в Україні набуло особливого значення як чинник моральної стійкості та національної єдності [11, с. 14–17]. Українська модель капеланства розвивається з урахуванням міжнародних стандартів та власного бойового досвіду [11, с. 18–20]. Актуальними завданнями за-

лишаються уніфікація системи підготовки капеланів, нормативне врегулювання їх статусу та поглиблення міжвідомчої взаємодії [12, с. 64–66]. Перспективи розвитку військового капеланства пов'язані з його подальшою інституціоналізацією та інтеграцією у загальну систему морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України [12, с. 67–69].

Військове капеланство є невід'ємною складовою сучасних збройних сил, що поєднує міжнародні стандарти, етичні принципи та національні особливості [1, с. 120–122]. Його ефективність значною мірою залежить від якості підготовки персоналу та рівня міжвідомчої співпраці [9, с. 40–42]. Подальший розвиток військового капеланства в Україні сприятиме зміцненню морального духу війська та відповідатиме сучасним викликам безпеки.

Джерела:

1. Smith J. *Military Chaplaincy and Moral Support*. London: Routledge, 2018. 210 p.
2. Johnson P. *Ethics of War and Spiritual Care*. New York: Palgrave Macmillan, 2019. 185 p.
3. Женевські конвенції про захист жертв війни. Женева, 1949. 256 с.
4. NATO Standardization Office. *Chaplaincy Support Doctrine*. Brussels, 2020. 98 p.
5. Müller T. *Ethics of Military Chaplaincy*. Berlin: Springer, 2017. 140 p.
6. Brown A. *Pastoral Care in Armed Forces*. Oxford: Oxford University Press, 2016. 160 p.
7. Williams R. *Training of Military Chaplains*. Washington: DoD Press, 2018. 120 p.
8. Carter L. *Combat Stress and Spiritual Resilience*. New York: HarperCollins, 2020. 190 p.
9. Dupont M. *Civil-Military Cooperation and Chaplaincy*. Paris: Sorbonne Press, 2019. 110 p.
10. Fischer H. *Interfaith Dialogue in the Armed Forces*. Munich: Beck, 2018. 130 p.
11. Закон України «Про службу військового капеланства». Київ, 2022. 32 с.
12. Міністерство оборони України. Концепція розвитку військового капеланства. Київ, 2023. 78 с.

Лісник Р. І.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Гуцуляк Ю. В.,
доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики,
доктор філософії
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ ДО ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Невимовно страшна й довготривала війна, що розгорнулася на теренах нашої держави, стала не лише часом жорстокого збройного протистояння, а й місцем та простором масового свідчення – фактів про біль, великі втрати, нелюдські поведінки та тяжкі злочини. Проте далеко не кожне свідчення може стати доказом.

Вчинення більшості воєнних злочинів відбувається у «тиші»: у підвалах та окопах, у польових госпіталях та евакуаційних коридорах, на полі бою та у полоні. Це відбувається саме там, де немає доступу для слідчих, прокурорів та міжнародних гуманітарних місій – осіб котрі уповноважені їх збирати. І на превеликий жаль, той хто може розповісти про злочини зі слідчими може ніколи не зустрітись. Однак часто, біля жертви, може перебувати особа котра стає гарантом обітничі мовчання її сакральних розповідей та розмов – військовий капелан (далі-капелан). Звісно ж, його присутність не стає формально-правовою, але водночас несе екзистенційно-вирішальний характер: він слухатиме, коли людина наважиться вперше розповісти свої найпотаємніші думки. Він бачитиме не лише фізичні наслідки насильства, а й моральні злами, страх, провину, відчай і тишу, у якій злочин ще не набув ані процесуальної форми, ані юридичного означення. Саме в цій точці капелан постає як безпосередній очевидець реальності війни – не в сенсі учасника бойових дій, а як носій знання про злочин, отримані від першоджерела.

І саме тут знаходить місце меридіан зіткнення двох світів духовної опіки та воєнного правосуддя. Відтак, питання залучення військових капеланів до документування воєнних злочинів стає далеко не другорядним. Детальний аналіз історичного досвіду та міжнародної практики такого інституту, на наш погляд, дозволить зрозуміти, як суспільство трансформуватиме людські страждання у правову пам'ять та як уникнути зникнення інформації про злочин разом із тими, хто його пережив.

Перед початком детального обговорення питання залучення самих капеланів до кримінального судочинства у сфері воєнних злочинів, слід згадати за межі конфіденційності показань капеланів у окремих країнах світу. До прикладу, у армії США діє відокремлений корпус армійських капеланів та фахівців з питань релігії, котрі керуються навчальними матеріалами «Капелан як особистий радник» сформованими на основі циркуляру виданого Міністерством війни США. Основним положенням даних матеріалів є роз'яснення від самого ж міністерства: прямо підлягає забороні розголошення будь-яких відомостей або ж повідомлень отриманих армійським капеланом (будь-якої конфесії) або ж священником від особи на яку поширюється військове законодавство, якщо спілкування відбувалось у формі релігійного каяття (сповіді), офіційного релігійного акту або ж саме спілкування було здійснено з совісних міркувань. Такий підхід формує презумпцію абсолютної конфіденційності комунікації між військовослужбовцем і капеланом, однак водночас не виключає обмежених процесуальних винятків, пов'язаних із волевиявленням самого суб'єкта спілкування та вимогами кримінального судочинства. Винятковими стають ситуації, коли відповідна особа прямо не заявить про відмову від конфіденційності перед органами досудового розслідування, військовим трибуналом, радою посадових осіб чи іншим відповідним відомством та за умови компетентності та допустимості свідчень капелана [1]. Зокрема, у інформаційному листі до числа перемінного особового складу від командування Військово-морських сил США прямо передбачено право для військовослужбовців та членів їх родин на конфіденційні розмови з капеланами та обов'язок капелана зберігати в таємниці інформацію, яку вони отримали конфіденційно [2].

Деякого контрасту у питанні «аксіоми повної конфіденційності» при спілкуванні з капеланами додають країни Великої Британії – Англія та Уельс. Правові системи даних країн не передбачають конфіденційності розмови між священником (у тому числі капеланом) та віруючим як абсолютне привіле-

йоване право, що автоматично захищатиме такі розмови від обов'язку висвітлення в суді чи інших відомствах. Фактично конфіденційність такої бесіди виступає лише внутрішньо-релігійним моральним обов'язком священника, проте не як привілея у процесі судочинства. Дана позиція частково суперечить положенням статей 8 (Приватність) та 9 (Свобода віросповідання) Європейської конвенції [3], котрі були ратифіковані цими країнами, адже кожен має право скористатися «невидимістю» розмови, проте суди можуть відхилити дану привілею в інтересах правосуддя або ж суспільства [4].

Серед комісаріату ООН пріоритетною є правозахисна парадигма, відповідно до якої надзвичайно важливою визнається роль релігійних акторів (священників, лідерів релігійних організацій, об'єднань чи конфесій, у тому числі капеланів) у запобіганні насильству та дискримінації, зокрема у здійсненні незалежного моніторингу випадків нелюдського поводження та катувань [5]. Провідною ідеєю такої міжвідомчої співпраці слід вважати чи не малу перспективу участі капеланів у міжнародних гуманітарних місіях, котра базується на унікальній позиції довіри та етичної ваги відносно священнослужителя. Дана перевага важлива як для виконання завдань поставлених перед місією (основна мета залучення), так і може стати способом роботи у контексті розслідування воєнних злочинів, у якому капелан стає неофіційним джерелом або передатчиком інформації для подальшої перевірки відповідними органами, в особливості, коли комбатанти відмовляються спілкуватись із слідчим без посередництва довірливої особи (факультативна мета)[6].

Таким чином можемо підсумувати, що роль капелана є потенційно значущою в контексті тримання інформації про воєнні злочини, проте стоїть на межі трьох параметрів: конфіденційність, морально-етичний обов'язок капелана та інтереси правосуддя. Перспективи залучення капелана для допомоги у міжнародному кримінальному переслідуванні ґрунтується не лише на даних, отриманих у процесі релігійного акту. Доволі часто капелани стають першими, хто бачив на власні очі наслідки збройного насильства, воєнних злочинів та грубих порушень міжнародного гуманітарного права, перебуваючи безпосередньо у зоні бойових дій, місцях дислокації військових підрозділів, шпиталях, місцях тимчасового утримання або серед цивільного населення. Саме ця обставина надає капелану особливого статусу безпосереднього очевидця подій та об'єктивних наслідків війни. У такому випадку його потенційний внесок у документування воєнних злочинів полягає у фіксації в пам'яті фактичних обставин, ознак злочину, стану потерпілих та загального контексту подій, що не порушує меж релігійної таємниці.

Серед перших історичних згадок таких випадків є записи щоденника фінського військового капелана Ензіо Піхкалі, який неодноразово ставав свідком звірського поводження із євреями на теренах України під час Другої світової війни. Дані нотатки виступають не лише як історичне джерело чи особисте свідчення, а й стає джерелом непрямих доказів, в яких зафіксовано фактичні обставини злочинів в момент їх вчинення або безпосередньо після цього, ще до появи формалізованих механізмів міжнародного кримінального правосуддя [7, 8]. Схожої участі набули британські капелани, котрі були одними з перших осіб, які прибули до концентраційного табору Берген-Бельзен після його звільнення. Своєю формою пастирської опіки та заохоченням до розповіді індивідуальних історій етнічних переслідувань, самі того не розуміючи, стали «ретрансляторами» інформації та свідчень в ході спілкування з постраждалими, що потенційно створює передумови вважати їх як первинних збирачів доказів про масові злочини [9].

Практика Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії свідчить, що військові капелани в умовах збройних конфліктів виступали посередниками та ініціаторами контактів між особами, обізнаними з фактами насильства, що підтверджується офіційними судовими стенограмами (справа Kordić & Čerkez, 2000) [10]. Така діяльність формує неформальний, але значущий канал встановлення та подальшого документування фактів воєнних злочинів.

Серед сучасності лівову частку таких ситуацій займають національні випадки. Центром публічних розслідувань в рамках ініціативи «Трибунал для путіна» було проведено інтерв'ю з старшим капеланом громади, отцем Андрієм Стадовичом. Основний масив розмови займали свідчення про обставини вчинення обстрілів житлових будинків, побиття та загибель цивільного населення, навмисного руйнування приміщень дитячого садка та церкви військами агресора. Хоч і з невідомих причин священнослужитель не звертався до правоохоронних органів, проте його свідчень достатньо для формування **первинного масиву фактичних даних**, що мають істотне значення для встановлення подій воєнного злочину та їх подальшої правової оцінки [11]. Такі свідчення, отримані безпосередньо від духовної особи, яка перебувала поруч із постраждалим цивільним населенням і на власні очі спостерігала наслідки збройного насильства, можуть розглядатися як **цінне джерело інформації нефрагментованого характеру**, що відображає не лише сам факт злочинних дій, а й їхній контекст, системність та спрямованість.

Прикладним стане інтерв'ю отця Богдана Гелета звільненого із російського полону. У своєму інтерв'ю він описує умови тримання в колонії на території тимчасово окупованої Горлівки, порядок процесу «фільтрації» та фабрикації справ проти цивільного населення та як став очевидцем катування та

жорстокого поводження з людьми [12]. Дані слова хоч і не є процесуально зафіксованими як належні докази у кримінальному провадженні, проте вони мають **велике доказове та документально-засвідчувальне значення** в контексті попереднього встановлення фактів воєнних злочинів і грубих порушень міжнародного гуманітарного права.

Наведений аналіз свідчить, що інститут військового капеланства у сучасних збройних конфліктах виходить далеко за межі суто духовної опіки та дедалі частіше опиняється у площині фіксації фактів масового насильства і воєнних злочинів. У цьому контексті подальше наукове дослідження питання залучення військових капеланів до документування воєнних злочинів є не лише доцільним, а й необхідним. Воно має бути спрямоване не тільки на формування комплексної доктринальної та нормативної бази, яка дозволила б поєднати захист свободи віросповідання, релігійної таємниці з інтересами правосуддя і обов'язком держави й міжнародної спільноти забезпечити ефективне розслідування воєнних злочинів, але й на розроблення спеціальних методичних рекомендацій для військових капеланів.

Такі рекомендації мають окреслювати допустимі межі фіксації фактичних обставин воєнних злочинів, алгоритми дій капелана як очевидця подій, принципи етичної взаємодії з потерпілими та механізми безпечної передачі нефрагментованої інформації компетентним органам без порушення релігійної таємниці. Саме наявність чітких методичних орієнтирів здатна мінімізувати правові ризики для капеланів, унеможливити зловживання або втрату цінної інформації та забезпечити узгодженість їхньої діяльності з міжнародними стандартами документування воєнних злочинів.

У результаті такий підхід дозволить перетворити унікальну позицію капелана – як носія довіри, морального авторитету та безпосереднього очевидця війни – на легітимний, системно впорядкований і етично виважений елемент механізму міжнародного кримінального правосуддя.

Джерела:

1. Stamps, P. (2024, March 15). *Chaplain confidentiality: "Go tell it to the chaplain"*. The United States Army. URL: https://www.army.mil/article/274584/chaplain_confidentiality_go_tell_it_to_the_chaplain (дата звернення: 16.01.2026)
2. Confidential Communications to Navy Chaplains Fact Sheet : Confidential Communications Fact Sheet / U.S. Coast Guard ; May 2013, 2 p. URL: <https://www.uscg.mil/Portals/0/seniorleadership/chaplain/Confidential%20Communications%20Fact%20sheet.pdf> (дата звернення: 16.01.2026).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (European Convention on Human Rights) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних "Законодавство України" / Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 16.01.2026).
4. Кранмер Ф. Articles 8 & 9 and the "seal of the confessional": are communications between clergy and penitents privileged? // *Law & Religion UK*. – 23 July 2013. – Режим доступу: <https://lawandreligionuk.com/2013/07/23/articles-8-9-and-the-seal-of-the-confessional-are-communications-between-clergy-and-penitents-privileged/> (дата звернення: 16.01.2026).
5. The Beirut Declaration on "Faith for Rights" : 18 commitments on "Faith for Rights" / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. – Beirut : OHCHR, 2017. 12 p. Режим доступу: <https://www.ohchr.org/Documents/Press/21451/BeirutDeclarationonFaithforRights.pdf> (дата звернення: 16.01.2026).
6. Bartles-Smith, A. (2025). *Military chaplains and equivalent religious personnel under international humanitarian law*. International Review of the Red Cross, (107)928, 19–69. Cambridge University Press. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/military-chaplains-and-equivalent-religious-personnel-under-ihl-928> (дата звернення: 16.01.2026).
7. Swanström, André. *Uskonto, nationalismi ja fasismi SS-pastori Ensio Pihkalan sotapäiväkirjassa* / André Swanström // *Teologia.fi*. – 20.01.2017. – Режим доступу: <https://teologia.fi/2017/01/uskonto-nationalismi-ja-fasismi-ss-pastori-ensio-pihkalan-sotapaivaekirjassa/> (дата звернення: 16.01.2026).
8. Westerlund, L. *SS-Volunteers and Atrocities 1941–1943: The Finnish SS-Volunteer's Accounts on Violence against Jews, Civilians and POWs in Ukraine and the Caucasus Region* / Lars Westerlund. – Helsinki: The National Archives of Finland & Finnish Literature Society, 2019. 249 p. PDF. Режим доступу: https://kansalliskirjasto.fi/documents/141232930/153230445/SS-VOLUNTEERS_verkkoon.pdf/05c3492b-afad-5205-a0bf-bf035d4fa4d2/SS-VOLUNTEERS_verkkoon.pdf (дата звернення: 18.01.2026).
9. Thompson, R. 'The True Physicians Here are the Padres': *British Christian Army Chaplains and the Liberation of Bergen-Belsen* // *The English Historical Review*. 2023. Vol. 138, No. 593. P. 841–870. URL: <https://academic.oup.com/ehr/article/138/593/841/7244569> (дата звернення: 16.01.2026).
10. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії. *Transcript: Prosecutor v. Kordić and Čerkez, Case No. IT-95-14/2-T (Document No. 000704ED)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/trans/en/000704ed.htm – (дата звернення: 18.01.2026).
11. Документування воєнних злочинів: свідчення капелана з Миколаївщини / Центр громадянських свобод. – Режим доступу: https://cvu.od.ua/ua/announce/dokumentuvannya-voyennih-zlochyniv-svidchennya-kapelana-z-mikolajivschi_1565/ (дата звернення: 18.01.2026).
12. Faith in times of trial: Father Bohdan Geleta on Russian captivity and long-awaited freedom / Ukrainian Greek Catholic Church. 22 Aug. 2024. Режим доступу: <https://ugcc.ua/en/data/faith-in-times-of-trial-father-bohdan-geleta-on-russian-captivity-and-long-awaited-freedom-1180/> (дата звернення: 18.01.2026).

Ліщинська Х. І.,
доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат технічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Сеник Ю. А.,
старший викладач кафедри
комп'ютерної інженерії, математики і фізики,
кандидат технічних наук
(Національний
лісотехнічний університет України)

РОЛЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПОДОЛАННІ ВОЄННОЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВИ ВОРОЖНЕЧІ

Сучасний інформаційний простір, особливо в умовах гібридної війни, перетворився на поле бойових дій, де дезінформація та мова ворожнечі стали потужними інструментами впливу на суспільну свідомість, підриву суспільної згуртованості та дестабілізації держав. Протистояння цим загрозам вимагає не лише технічних чи адміністративних заходів, але й розвитку внутрішніх психологічних та інтелектуальних механізмів захисту кожної людини. Таким механізмом виступає критичне мислення, яке розглядається в даній роботі як центральний чинник протидії інформаційним маніпуляціям у воєнний час. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі ролі критичного мислення як когнітивного фільтра та основи для формування ефективних стратегій сприйняття інформації в умовах масового поширення дезінформації та мови ворожнечі.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена тотальним характером інформаційного супроводу сучасних збройних конфліктів, де масштаби та швидкість поширення маніпулятивних повідомлень досягли безпрецедентного рівня. Однак феномен використання дезінформації як зброї має глибокі історичні корені: від пропагандистських листівок Першої світової війни до радіопередач часів Другої світової. Сьогодні технологічна революція трансформувала ці практики, надавши їм форму таргетованих соціальних мереж, *deepfake*-технологій та бот-ферм, що працюють у реальному часі. Мова ворожнечі, тісно пов'язана з дезінформацією, слугує інструментом дегуманізації противника, розпалювання міжгрупових конфліктів, а також створення атмосфери страху та недовіри в суспільстві. Таким чином, поєднання новітніх технологій поширення з класичними психологічними прийомами робить критичну оцінку інформації питанням не лише інтелектуального розвитку, але й національної безпеки та соціальної стійкості.

Теоретичну основу дослідження становлять міждисциплінарні підходи, що поєднують теорії медіаграмотності, когнітивної психології, соціальної комунікації та теорії інформаційної безпеки. Методологічно аналіз будується на синтезі описативного аналізу механізмів дезінформації, який дозволяє виявити їх структуру та канали поширення, та нормативного підходу, спрямованого на вироблення рекомендацій щодо протидії. Важливим є розгляд інформаційних загроз не як ізольованих фактів, а як елементів складних комунікативних систем, що функціонують за принципами вірусного поширення, експлуатації когнітивних упереджень та емоційної резонансності. Необхідно розрізняти дезінформацію (свідомо неправдиву інформацію) та мову ворожнечі (висловлювання, що спрямовані на приниження або підбурювання до насильства проти групи), оскільки вони часто взаємодоповнюють одна одну в рамках єдиної наративної стратегії.

Критичне мислення визначається як дисциплінований інтелектуальний процес активного та кваліфікованого концептуалізування, застосування, аналізу, синтезу та оцінки інформації, отриманої в результаті спостереження, досвіду, рефлексії або комунікації. У контексті протидії дезінформації воно виконує функцію внутрішнього когнітивного фільтра. На психологічному рівні критичне мислення дозволяє усвідомити та контролювати власні когнітивні упередження, такі як підтверджувальне упередження або упередження групи, які роблять особу вразливою до маніпулятивних повідомлень. На когнітивному рівні воно формує навички критично оцінювати джерела інформації, виявляти логічні неузгодженості, оцінювати докази та розрізняти фактичні твердження та оціночні судження. Таким чином, особа, яка мислить критично, не пасивно споживає інформаційний потік, а активно його перевіряє та контекстуалізує, знижуючи ймовірність стати жертвою або носієм дезінформації та мови ворожнечі.

В умовах війни механізми поширення дезінформації та мови ворожнечі працюють з максимальною ефективністю через підвищений рівень тривоги, невизначеності та емоційного напруження в суспільстві. Основні механізми включають: створення емоційно заряджених спрощених наративів, що містять чітке розділення на «своїх» і «чужих»; використання авторитетних фігур або підроблених джерел для надання правдоподібності; технології мікротаргетингу для впливу на конкретні вразливі групи; маніпулювання контекстом або датами справжніх подій; посилення через мережі псевдо-експертів та ботів. Мова ворожнечі переводить такі наративи у площину особистої ідентичності та групової належності, що блокує раціональну оцінку та сприяє миттєвому емоційному реагуванню. Розуміння цих механізмів є першим кроком до їх нейтралізації.

Впровадження критичного мислення вимагає системного підходу на різних рівнях. На освітньому рівні це інтеграція медіаграмотності та критичного мислення в навчальні програми всіх рівнів з акцентом на практичні вправи з верифікації фактів, аналізу джерел та спростування пропагандистських наративів. На рівні суспільства необхідна підтримка та популяризація незалежних фактчекінгових організацій, проведення громадських інформаційних кампаній, що ілюструють механізми маніпуляцій. Важливим інструментом є розвиток «превентивної рефлексії» – звички автоматично ставити питання: «Хто це сказав?», «Які докази наведено?», «Чого не кажуть?», «Яка можлива мотивація?». Також важливо формувати розуміння етичної відповідальності за поширення інформації. Технологічні рішення (плагіни, програми) можуть бути допоміжними, але вони не замінюють розвиненого критичного мислення, оскільки саме мислення дозволяє оцінити навіть результати роботи таких інструментів.

Критичне мислення є не просто корисною навичкою, а життєво необхідним оборонним механізмом суспільства в умовах інформаційної війни. Воно виступає основним психологічним та когнітивним бар'єром на шляху поширення дезінформації та мови ворожнечі, перетворюючи пасивне споживання інформації на свідомий та відповідальний аналіз. Як показало дослідження, ефективна протидія інформаційним загрозам може ґрунтуватися лише на поєднанні структурних заходів (правових, технологічних) з глибокою індивідуальною компетентністю громадян. Розвиток критичного мислення на освітньому та суспільному рівнях становить стратегічний інвестиційний напрям для зміцнення інформаційної стійкості держави. Подолання воєнної дезінформації та мови ворожнечі – це, перш за все, боротьба за ясність розуму, в якій критичне мислення є найважливішою зброєю.

Ліщинська Х. І.,
доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат технічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Сеник А. П.,
доцент кафедри прикладної математики,
кандидат фізико-математичних наук, доцент
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ВОРОЖИХ НАРАТИВІВ І МАНІПУЛЯТИВНОГО КОНТЕНТУ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасний інформаційний простір перетворився на стратегічний фронт, де дезінформація та маніпулятивні наративи є потужною зброєю, здатною підривати суспільну згуртованість, впливати на політичні процеси та загрожувати національній безпеці. Обсяги контенту, що генеруються в цифровому середовищі, роблять ручний моніторинг неефективним, що вимагає залучення інтелектуальних автоматизованих систем. Метою доповіді є аналіз можливостей та методів машинного навчання для автоматизованої ідентифікації шкідливих інформаційних кампаній. Основним методом дослідження виступає системний аналіз архітектури та ефективності сучасних алгоритмів обробки природної мови та аналізу соціальних мереж.

В основі аналізу лежить розуміння ворожого наративу як структурованої системи повідомлень, спрямованої на формування заданих упереджень та поведінки в цільовій аудиторії. Маніпулятивний контент часто використовує певні психолінгвістичні маркери: емоційно забарвлену лексику, категоричні твердження, мову ворожнечі, логічні помилки та техніки створення «обраного». В цифровому середовищі це посилюється через меми, віртуальні формулювання та штучно створену соціальну підтримку. Існуючі підходи до моніторингу включають медіа-аналіз, фактчекінг та соціологічні опитування, проте вони часто відстають від динаміки поширення інформації та не масштабуються на весь інформаційний потік.

Технології обробки природної мови (NLP) становлять ядро сучасних систем аналізу текстів. Від простих моделей на основі Bag-of-Words і TF-IDF індустрія перейшла до методів глибокого навчання. Архітектура Transformer, що лежить в основі передових моделей, таких як BERT, GPT чи їхні спеціалізовані похідні (наприклад, RoBERTa, DeBERTa), дозволяє враховувати контекст кожного слова у реченні з високою точністю. Треновані на значних обсягах текстів, ці моделі можуть донавчатися на помічених даних для конкретних задач: класифікації текстів на пропагандистські чи нейтральні, виявлення токсичності, сентимент-аналізу у специфічному ключі. Окремим критично важливим напрямом є виявлення не лише контенту, а й штучної активності. Тут застосовуються методи аналізу графів соціальних зв'язків: виявлення бот-мереж через аномалії в патернах поведінки (частота публікацій, однорідність контенту, структура соціальних зв'язків), кластеризацію користувачів та аналіз каскадів поширення інформації.

Успіх будь-якої моделі машинного навчання визначається якістю даних. Створення датасету для ідентифікації ворожих наративів – складна експертна задача, що вимагає участі лінгвістів, психологів та аналітиків з безпеки. Дані повинні бути збалансованими та містити якісні розмітки: приклади маніпулятивних повідомлень, пропагандистських кліше, а також нейтральних або конструктивних текстів. Після попередньої обробки (очищення, лематизації) модель, наприклад, на основі BERT, навчається на цих даних. Експериментальна перевірка показує, що сучасні моделі можуть досягати високих значень точності (accuracy) та повноти (recall) – на рівні 85–95% на контрольних вибірках, що значно перевершує можливості ручного перегляду за швидкістю обробки. Важливим є те, що система працює в режимі, близькому до реального часу, надаючи аналітикам не просто сирий потік даних, а вже відфільтровані та ранжовані за ризиком підозрілі повідомлення або мережі акаунтів.

Впровадження технологій III не позбавлене серйозних викликів. По-перше, існує ризик «галлюцинацій» моделей та помилкових спрацьовувань, що піднімає етичну проблему автоматичної цензури. Будь-яка система має зберігати за людиною право прийняття остаточних рішень, особливо коли йдеться

про обмеження інформації. По-друге, противник швидко адаптується: з'являються нові типи маніпуляцій, такі як глибокі підробки (deepfakes) у відео та аудіо, а також дезінформація, створена за допомогою тих же генеративних моделей (наприклад, GPT). Це вимагає розвитку мультимодальних систем, що аналізують текст, зображення, відео та аудіо синхронно. Для державного сектору кібербезпеки рекомендації включають: інвестиції в створення власних датасетів та національних мовних моделей, підготовку фахівців на стику data science та кібербезпеки, розвиток публічно-приватного партнерства для обміну анонімізованими даними та загрозами, а також формування чітких законодавчих рамок щодо використання таких систем.

Отже, технології машинного навчання, зокрема передові моделі NLP та методи аналізу графів, надають потужний інструментарій для протидії ворожим наративам та маніпулятивному контенту. Вони дозволяють автоматизувати моніторинг величезних інформаційних потоків, виявляти шаблони штучної активності та надавати аналітикам керовані інсайти. Проте, технічне вдосконалення систем має йти в ногу з розвитком етичних та правових принципів їхнього застосування. Майбутнє ефективного захисту інформаційного простору лежить у синергії між швидкістю та масштабованістю алгоритмів ШІ та критичним мисленням, експертизою та відповідальністю людини.

Логінов О. А.,
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія
Служби безпеки України)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Триває боротьба українського народу з відсічі збройної агресії РФ. Щодня збільшується кількість Захисників і Захисниць, які постали на захист незалежності та суверенітету України. На сьогодні вже налічується близько 1,5 млн. ветеранів війни [1].

Окрему категорію ветеранів війни, яка потребує особливої уваги держави та суспільства, а також підвищеного рівня їх соціальної захищеності, становлять особи з інвалідністю внаслідок війни, чисельність яких на початок 2026 року становила 143390 осіб [2].

Наразі в Україні наявні різноманітні заходи підтримки осіб, інвалідність яким була встановлена внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини. Вони можуть розраховувати на призначення відповідної пенсії, мають право на пільги, зокрема, зі сплати податків та житлово-комунальних послуг, безкоштовно отримують засоби реабілітації та протезування тощо. Проте зайнятість є одним з найефективніших засобів подолання соціальної ексклюзії осіб з інвалідністю за допомогою професійної реалізації.

Водночас, забезпечити реінтеграцію до ринку праці цієї категорії осіб є складним завданням, що пояснюється низкою факторів. Так, наприклад, національне законодавство передбачає збереження робочого місця мобілізованих осіб і тому значна кількість ветеранів, після звільнення зі служби, можуть повернутися до попередньої роботи. Особам з інвалідністю часто важко це реалізувати, оскільки отримані ними стійкі порушення здоров'я фізично не дозволяють виконувати попередні трудові функції.

Крім того, під час реалізації програм із забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю внаслідок війни відмічається відсутність достатньої мотивації роботодавців щодо їх працевлаштування. Це пов'язане із необхідністю додаткових витрат на облаштування робочих місць для осіб з інвалідністю, побоювання щодо низької продуктивності їх праці, перенесеними ветеранами психічними навантаженнями, що може вплинути на стосунки в колективі.

Також до причин високого рівня безробіття серед загалом всіх категорій ветеранів війни слід відмітити недостатній рівень їх поінформованості про наявні державні програми підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці та можливості із працевлаштування.

Так, у січні 2024 року Українським ветеранським фондом було проведено он-лайн опитування серед ветеранів «Актуальні потреби та бачення можливостей для кар'єрного і професійного зростання ветеранів». Отримані результати засвідчили, що близько 70% респондентів не чули ніякої інформації про державні програми навчання та перепідготовки для ветеранів; значна частка опитуваних також вказала про відсутність роботи [3]. Цифри свідчать про необхідність інвентаризації ефективних програм із забезпечення зайнятості ветеранів війни, і особливо осіб з інвалідністю внаслідок війни, їх актуалізації, а також доведення змісту цих програм до ветеранів.

Забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю передбачає комплексний підхід. Безпосередньому працевлаштуванню часто має передувати надання ветеранам освітніх послуг для підтримання їх конкурентоспроможності на ринку праці. Зокрема, відповідно до статті 30 Закону України «Про зайнятість населення», особи з інвалідністю за відсутності підходящої роботи можуть отримати ваучер, який дає право на одноразове безкоштовне перенавчання, підвищення кваліфікації або здобуття нової професії [4].

Як свідчить практика інших країн, одним із способів спонукати роботодавців інвестувати в навчання та облаштування робочих місць для осіб з інвалідністю є заходи по стимулюванню бізнесу до участі в зусиллях з ресоціалізації осіб з інвалідністю через встановлення різноманітних пільг зі сплати обов'язкових платежів чи зборів, надання дотацій та компенсацій.

Ці стимулюючі заходи знайшли своє відображення і у національному законодавстві. Зокрема, роботодавцю, який працевлаштує строком не менше ніж на один рік особу з інвалідністю з числа зареєстрованих безробітних, компенсуються 50% фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати. Ця компенсація виплачується за рахунок коштів Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю [4, ст. 26 Закону].

Також передбачена компенсація для тих роботодавців, які облаштували робоче місце для працівника, який вийшов на роботу у зв'язку із звільненням з військової служби у запас/відставку і який є особою з інвалідністю. Компенсація надається за придбаний допоміжний засіб (допоміжні засоби) і виплачується в розмірі фактичних витрат заявника за облаштування робочого місця для особи з інвалідністю, але не вище граничного розміру компенсації: 15 розмірів мінімальної заробітної плати для осіб з інвалідністю І групи, 10 розмірів мінімальної заробітної плати – для осіб з інвалідністю ІІ групи [5].

Слід відмітити і експериментальний проект, запроваджений урядом в 2025 році, який спрямований на соціалізацію осіб з інвалідністю внаслідок війни та розширення можливостей для їх працевлаштування. Реалізація проекту передбачає надання особами з інвалідністю внаслідок війни грошової компенсації за переобладнання (приспосовування) транспортних засобів для керування. Ця компенсація призначається лише тим особам, які успішно пройшли підготовку водіїв транспортних засобів, як особи з інвалідністю [6].

З 2026 року в Україні починає діяти новий норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю. Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» для роботодавців із кількістю штатних працівників від 8 до 25 осіб повинно бути віділено одне робоче місце для особи з інвалідністю, для роботодавців із кількістю штатних працівників більше 25 осіб норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю встановлюється у кількості 4% середньооблікової чисельності штатних працівників [7, ст. 18²].

Роботодавці, які не виконали обов'язок щодо нормативу робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю сплачують внесок до державного фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. Кошти фонду використовуються на забезпечення реалізації активних програм зайнятості, заходів з підтримки працевлаштування, забезпечення надання соціальних послуг при працевлаштуванні осіб з інвалідністю [7].

Як показує аналіз найкращих практик застосування ветеранських політик в світі, ветеранський бізнес є ефективним інструментом підтримки як колишніх військовослужбовців, так і економіки держави в цілому. З метою запровадження механізмів стимулювання ветеранського підприємництва в Україні був прийнятий Закон України «Про ветеранське підприємництво», який набирає чинності 26 лютого 2026 року [8]. На жаль, на сьогодні положенням Закону не вистачає конкретних механізмів та засобів, які дадуть змогу ветеранам війни працевлаштуватись або започаткувати власний бізнес.

Отже, питання реінтеграції у цивільне життя осіб з інвалідністю внаслідок війни та залучення їх до заходів з післявоєнного відновлення країни має бути одним з ключових напрямів державної політики. Забезпечення зайнятості цієї категорії осіб є запорукою їх фінансової незалежності та психоемоційної реабілітації, а також основою соціальної стабільності в країні.

Подальші кроки щодо підвищення ефективності програм зайнятості осіб з інвалідністю внаслідок війни мають бути спрямовані на розвиток дистанційної та надомної роботи, що дозволить компенсувати обмеження, пов'язані з інвалідністю; застосування механізмів субсидування заробітної плати працевлаштованих осіб; впровадження штучного інтелекту для професійної орієнтації та підбору підходящої роботи; створення спеціалізованих кадрових програм підготовки для осіб з інвалідністю внаслідок війни, з метою подальшого залучення їх до роботи у сфері державного управління.

Джерела:

1. Колмикова Наталія. Ветерани – не вразлива категорія, а найсильніші люди з нас. Інтерв'ю 02 грудня 2025 року. URL: <https://daily.rbc.ua/rus/show/veterani-vrazлива-kategoriya-naysilnishi>.
2. Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/dataset/034f43a4-133a-498f-8478-6076ed1013e4>
3. Актуальні потреби та бачення можливостей для кар'єрного і професійного зростання ветеранів». Он-лайн опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців. Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfnd.com.ua/analitics/aktualni-potreby-ta-bachennia-mozhlyvostey-dlia-kar-ierno-ho-i-profesiynoho-zrostannia-veteraniv>
4. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 року.
5. Деякі питання надання компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць/місць провадження господарської діяльності/незалежної професійної діяльності для осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2023 року № 893.
6. Порядок реалізації експериментального проекту щодо призначення і виплати грошової компенсації за переобладнання (приспосовування) транспортних засобів для керування особами з інвалідністю внаслідок війни : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2025 р. № 1442.
7. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 березня 1991 року.
8. Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31 липня 2025 року.

Лубенець І. Г.,
старший науковий співробітник лабораторії
з проблем управління правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ ЯК СУЧАСНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ФАХІВЦІВ-ПСИХОЛОГІВ

Повномасштабна війна в Україні призвела до суттєвого зростання кількості осіб із бойовим досвідом, саме тому проблема їх психологічної адаптації та реінтеграції до умов мирного життя є на сьогодні дуже актуальною. Для фахівців-психологів це означає роботу з комплексом психологічних порушень, серед яких особливе місце займають бойова психічна травма, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та моральні травми. Підтвердженням цьому є дані соціологічних досліджень, які демонструють, що значна частина ветеранів після повернення з фронту стикається з психоемоційною нестабільністю, соціальною дезадаптацією, проблемами у сімейних стосунках і професійній реалізації, що істотно ускладнює процес їх реінтеграції [1].

Необхідно зазначити, що процес повернення комбатанта до мирного життя є багаторівневим і динамічним явищем, що поєднує психологічні, соціальні та інституційні складові. У міжнародній практиці реінтеграція є складовою концепції DDR (Disarmament, Demobilization, Reintegration), яка наголошує на необхідності комплексної підтримки ветеранів для запобігання повторній травматизації та соціальній ізоляції [2]. Для молодих психологів важливим є розуміння того, що адаптація є первинною умовою успішної реінтеграції, оскільки без стабілізації психоемоційного стану ветерана неможливе повноцінне відновлення його соціального функціонування.

Напевно найчастіше психологи працюють з бойовою психічною травмою ветерана, що формується внаслідок тривалого перебування в умовах реальної загрози життю, втрат, постійної напруги та необхідності застосування насильства. Після повернення до мирного життя ці переживання трансформуються у симптоми ПТСР, що включають нав'язливі спогади, підвищену пильність, порушення сну, емоційне відчуження або дратівливість. Слід зазначити, що роздратованість нерідко з'являється, оскільки теми мирного життя ветераном сприймаються як малозначущі у порівнянні з пережитим бойовим досвідом. Тобто додатковим викликом у психологічній реінтеграції є поєднання травматичного бойового досвіду з необхідністю мирного співіснування в середовищі, яке не завжди розуміє його.

Дослідження українських учених свідчать, що понад половини ветеранів демонструють клінічно виражені симптоми тривоги та депресії, що значно ускладнює їх соціальну та професійну адаптацію [3]. Для фахівців-психологів складність полягає у тому, що бойовий досвід часто поєднується з установками на емоційну стриманість і заперечення власної вразливості. Соціальні очікування щодо «психологічної стійкості» та «витривалості» військових призводить до внутрішньої стигматизації звернення по допомогу, що затягує процес адаптації та поглиблює психічні порушення.

Окремим і надзвичайно складним викликом у процесі реінтеграції є моральні травми. Вони виникають унаслідок переживань, що суперечать базовим цінностям і моральним переконанням особистості, зокрема під час участі у бойових діях, втрати побратимів або неможливості запобігти загибелі інших.

Одним із поширених проявів моральної травми є «синдром провини вцілілого», який супроводжується хронічним почуттям сорому, самозвинуваченням і втратою сенсу життя. На відміну від ПТСР, моральна травма часто не має яскраво виражених тривожних симптомів, однак суттєво підриває цілісність особистості та ускладнює процес адаптації. Психолог у роботі з моральними травмами стикається з необхідністю поєднання терапевтичних, наративних та екзистенційних підходів, що потребує високої професійної підготовки та етичної чутливості.

Під час реінтеграції у мирне життя ветерани стикаються з низкою соціально-психологічних бар'єрів. Зокрема, важливим чинником дезадаптації є різкий контраст між згуртованістю бойового підрозділу та мінімально структурованими взаєминами цивільного соціуму. До того ж, втрата підтримки побратимів, відсутність чіткої ієрархії та зниження відчуття значущості призводять до соціальної ізоляції, уникання контактів і конфліктів у родинному колі. Згідно з результатами соціопитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» (Rating Group) в рамках дослідження «Проблеми ветеранів війни

в Україні», ветерани-респонденти перелічили негативні явища, які на їх думку, можуть імовірно виникнути в їхньому житті після повернення з війни. Зокрема, це: психоемоційна нестабільність (84%), зловживання алкоголем чи наркотиками (79%), нерозуміння суспільства (76%), проблеми з фізичним здоров'ям та труднощі з отриманням медичної допомоги (75%), відсутність роботи (73%), відсутність інклюзивного простору та адаптованого робочого місця для осіб з інвалідністю (72%), конфлікти у сім'ї, родині (71%), невідповідність військового досвіду для цивільного життя говорили (60%) тощо [1]. З огляду на вище наведене, зрозуміло, що соціально-психологічний супровід є невід'ємним елементом процесу реінтеграції учасників бойових дій, що сприяє стабілізації їхнього психологічного стану, соціальної залученості, внутрішньому саморозкриттю та самореалізації в умовах мирного життя [4, С. 10].

Таким чином, для психологів це означає необхідність роботи не лише з індивідуальними травматичними переживаннями, а й з ширшим контекстом – родиною, громадою, професійним середовищем. Тривала робота з бойовою травмою та моральними ушкодженнями супроводжується високим ризиком вторинної травматизації та професійного вигорання психологів. Постійний контакт із травматичним досвідом клієнтів, надмірне навантаження та дефіцит супервізійної підтримки негативно впливають на психічний стан фахівців і, як наслідок, якість надання допомоги. Отже, слід наголосити на необхідності системної підтримки психологів, розвитку програм супервізії та професійного відновлення, що виступає передумовою ефективної роботи з ветеранами.

Підсумовуючи зазначимо, що проблеми реінтеграції та адаптації комбатантів до мирного життя є одним із ключових сучасних викликів для фахівців-психологів у роботі з бойовою травмою, ПТСР, моральними травмами тощо. Успішне подолання цих викликів можливе лише за умови комплексного, травма-інформованого та міждисциплінарного підходу, спрямованого як на допомогу ветеранам, так і на збереження професійного ресурсу самих спеціалістів-психологів.

Джерела:

1. Портрет ветерана 2025: Проблеми ветеранів війни в Україні. Спільне дослідження Rating Group й Українського ветеранського фонду Мінвету. *Rating Group*. Прес-релізи. 23 грудня 2025. URL: <https://salo.li/39cbe1A> (дата звернення: 12.01.2026).
2. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту країни. ООН. 2023. 104 с. URL: <https://salo.li/E4ab572> (дата звернення: 09.01.2026).
3. Панок В. Г., Предко В. В. Посткризовий розвиток: психологічні аспекти допомоги військовим. Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2024. Т/ 35 (74) № 3. С. 25–33. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.3/04>
4. Психосоціальні підходи до реінтеграції ветеранів та учасників бойових дій з числа працівників МВС, центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, та Національної гвардії України у цивільне життя: практичний poradnik. / Укладач: д-р психол. наук, проф. О. О. Євдокімова. Харків : Факт, 2025. 292 с.

Лукашук Ю. А.,
асистент кафедри
автоматизованих систем управління,
доктор філософії
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

ЦИФРОВА ЕТИКА ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ВЗАЄМОДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ З ГРОМАДЯНСЬКИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні суттєво трансформувала механізми взаємодії сил безпеки і оборони з громадянськими інституціями, волонтерськими, гуманітарними та релігійними організаціями. В умовах воєнного стану інформаційні технології стали ключовим інструментом координації дій, обміну інформацією, надання гуманітарної допомоги, підтримки ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та постраждалого цивільного населення. Водночас активне використання цифрових сервісів актуалізує проблеми цифрової етики та захисту персональних даних.

Право на приватність і захист персональних даних закріплене в Конституції України та міжнародних правових актах [1; 4; 5]. Проте в умовах воєнного стану держава отримує розширені повноваження, що може призводити до звуження окремих прав і свобод, зокрема у сфері обробки персональних даних [3]. Це зумовлює необхідність пошуку балансу між потребами національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини.

У процесі взаємодії сил безпеки з громадянськими інституціями дедалі ширше застосовуються спільні цифрові платформи, реєстри отримувачів допомоги, інформаційні системи обліку гуманітарних ресурсів та канали оперативного обміну даними. Така цифрова інтеграція сприяє підвищенню ефективності координації, водночас ускладнюючи розмежування відповідальності за обробку персональних даних між державними та недержавними суб'єктами. У цьому контексті особливої ваги набуває чітке визначення правового статусу сторін, підстав і меж передачі персональних даних, а також механізмів контролю за їх використанням.

Особливу увагу слід приділити ризикам, пов'язаним зі збором, зберіганням і використанням персональних даних військовослужбовців, ветеранів, волонтерів, капеланів, представників громадських організацій та цивільного населення. До таких ризиків належать надмірний збір даних, недостатній рівень кіберзахисту, несанкціонований доступ до баз даних, витоки інформації, а також використання даних поза межами задекларованих цілей [2; 10].

Етичний вимір обміну персональними даними у воєнний час полягає не лише в дотриманні формальних правових вимог, а й у врахуванні потенційних наслідків для людської гідності, безпеки та соціальної вразливості осіб. Зокрема, необґрунтоване поширення інформації про місце перебування, стан здоров'я чи соціальний статус осіб може створювати додаткові загрози, включно з ризиками переслідування, дискримінації або фізичної небезпеки. Тому цифрова етика вимагає від усіх учасників взаємодії застосування підходу, орієнтованого на захист найбільш уразливих груп населення.

Цифрова етика в умовах війни передбачає відповідальне використання інформаційних технологій, дотримання принципів пропорційності, необхідності та мінімізації даних. Важливим є впровадження підходу «privacy by design», за якого захист персональних даних інтегрується в цифрові системи ще на етапі їх проектування [6; 8]. Це особливо актуально для державних і громадських цифрових платформ, що використовуються для гуманітарних та безпекових цілей.

Окремою проблемою є застосування штучного інтелекту, автоматизованих систем аналізу даних і цифрового моніторингу. З однієї сторони такі технології підвищують ефективність управлінських рішень і координації, з іншої – створюють етичні ризики дискримінації, помилкових рішень та непрозорості алгоритмів [7; 9]. У цьому контексті міжнародні рекомендації Ради Європи та ООН наголошують на необхідності людського контролю, підзвітності та прозорості цифрових рішень [8; 9].

Практика воєнного часу вже демонструє низку проблемних кейсів у сфері цифрової етики та захисту персональних даних. Зокрема, використання цифрових реєстрів отримувачів гуманітарної допомоги та внутрішньо переміщених осіб супроводжувалося ризиками несанкціонованого доступу до чутливої інформації, її дублювання або передачі між різними суб'єктами без чіткого визначення правових підстав. В окремих випадках автоматизовані системи відбору отримувачів допомоги призводили до помилкового виключення осіб із програм підтримки через неповні або застарілі дані, що створювало

соціальну напругу та підривало довіри до цифрових інструментів. Подібні ситуації засвідчують, що за відсутності прозорих алгоритмів, механізмів людського контролю та можливостей оскарження рішень цифрові технології можуть не лише підвищувати ефективність, а й посилювати соціальну вразливість у кризових умовах.

За цих умов постає фундаментальна етична дилема: якою мірою держава та залучені громадянські інституції можуть покладатися на автоматизовані цифрові рішення задля підвищення оперативності та безпеки в умовах війни, не порушуючи при цьому принципів справедливості, недискримінації та права особи на пояснення й оскарження рішень, що безпосередньо впливають на її доступ до допомоги, захисту чи соціальних послуг.

Важливим елементом етичного управління персональними даними є інституційна підзвітність суб'єктів, які залучені до їх обробки. В умовах міжсекторальної взаємодії це передбачає наявність внутрішніх етичних кодексів, протоколів реагування на інциденти безпеки, а також механізмів незалежного контролю та аудиту цифрових систем. Запровадження таких механізмів сприяє підвищенню прозорості діяльності як державних органів, так і громадянських інституцій, а також зміцненню суспільної довіри.

Важливою складовою дотримання цифрової етики є активна участь громадянського суспільства у контролі за обробкою персональних даних та використанням цифрових технологій у взаємодії сил безпеки з громадянськими інституціями. Такий контроль може здійснюватися через незалежні громадські ради, моніторингові організації, механізми подання скарг і звернень, а також через публічну експертизу цифрових платформ і процедур. Участь суспільства сприяє підвищенню прозорості та підзвітності державних і недержавних структур, запобігає зловживанням даними, а також зміцнює довіру населення до державних рішень у сфері безпеки та гуманітарної допомоги. За активної участі громадян цифрова етика перестає бути лише формальним набором правил і перетворюється на практичний інструмент захисту прав людини та гуманітарної безпеки.

У контексті взаємодії сил безпеки з громадянськими інституціями використання систем штучного інтелекту потребує особливої обережності, оскільки автоматизовані рішення можуть впливати на доступ осіб до допомоги, соціальних послуг або захисних механізмів. Відсутність чітких критеріїв оцінки алгоритмічних рішень та можливостей їх оскарження суперечить базовим принципам цифрової етики. У зв'язку з цим доцільним є впровадження процедур оцінки етичного впливу цифрових технологій (ethical impact assessment) перед їх застосуванням у сфері безпеки та гуманітарної діяльності.

Важливим чинником ефективного захисту персональних даних є підвищення цифрової грамотності представників сил безпеки та громадянських інституцій, а також розвиток міжсекторальної співпраці у сфері кібербезпеки [11; 12]. Довіра суспільства до державних інституцій у воєнний час значною мірою залежить від того, наскільки відповідально та етично використовуються цифрові інструменти.

Таким чином, цифрова етика та захист персональних даних у взаємодії сил безпеки з громадянськими інституціями в умовах війни набувають системного значення. Вони є не лише правовим інструментом, а й важливим чинником забезпечення гуманітарної безпеки, соціальної згуртованості та довіри між державою і суспільством. Формування ефективних етичних та правових підходів до використання цифрових технологій сприяє відповідальному обміну даними, підвищенню прозорості державних і громадських структур, а також забезпеченню стійкості та легітимності державних рішень у складних воєнних умовах. Активна участь громадянського суспільства у контролі за цифровими процесами перетворює принципи цифрової етики з формальних норм на практичний механізм захисту прав людини та гуманітарної безпеки.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і доп.).
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI (зі змін. і доп.).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII.
4. Загальна декларація прав людини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована Україною 17.07.1997 р.
6. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation).
7. Floridi L. Information Ethics: On the Philosophical Foundation of Computer Ethics. Dordrecht : Springer, 2013.
8. United Nations. Guidance on Data Protection and Privacy in Humanitarian Action. New York : UN OCHA, 2021.
9. Council of Europe. Guidelines on Artificial Intelligence and Data Protection. Strasbourg, 2019.
10. Костенко О. М. Інформаційна безпека та захист персональних даних в умовах гібридної війни // Юридична наука. 2022. № 3. С. 45–52.
11. Горбулін В. П., Даник Ю. Г. Національна безпека України: виклики та відповіді. Київ : НІСД, 2021.
12. OECD. Digital Security Risk Management for Economic and Social Prosperity. Paris : OECD Publishing, 2019.

Луцький Т. М.,
доцент кафедри
кримінального права та кримінології,
доктор філософії в галузі права, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Авраменко О. В.,
професор кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, професор
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

«КАЗУС» ВИПАДОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У теорії кримінального права питання визначення правової природи випадку (казусу) залишається дискусійним протягом тривалого часу. Відсутність у Кримінальному кодексі України нормативного закріплення цього поняття істотно ускладнює його тлумачення та практичне застосування, що й обумовлює наукову значущість дослідження даної проблематики. У наукових працях досить часто проводяться паралелі між казусом і такими кримінально-правовими категоріями, як неосудність та кримінально-протиправна недбалість.

Разом із тим, за своєю суттю казус охоплює ситуації, у яких суспільно небезпечні наслідки настають без наявності вини особи, тобто за відсутності як умисного, так і необережного психічного ставлення до вчинюваного діяння. Натомість інститут неосудності відображає нездатність особи внаслідок її психічного стану усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними в момент їх вчинення, що виключає можливість формування вини.

Про наявність казусу можна говорити у випадках, коли внаслідок дії або бездіяльності особи настали небезпечні наслідки, однак вона їх не передбачала і з огляду на конкретну ситуацію не повинна була та не мала можливості передбачити їх настання. За таких обставин відсутнє винне психічне ставлення особи до результату свого діяння, а заподіяна шкода у вигляді небезпечних наслідків має характер невинної.

Якщо особа не мала можливості прогнозувати негативні наслідки своєї поведінки, такі наслідки визнаються випадковими, тобто такими, що утворюють «казус». Загальновизнаним є положення, відповідно до якого кримінальна відповідальність за шкоду, завдану без вини, не настає.

Показовим у цьому контексті є приклад, коли особа, рухаючись по тротуару вкритому шаром льоду випадково підсковзнула, при цьому втративши рівновагу падаючи випадково зачепила іншого пішохода який рухався поруч тротуаром, в результаті чого останній впав, вдарився головою об обледенілий тротуар та помер. В даній ситуації особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, не повинна була і не могла їх передбачити, тому в цьому випадку наявний «казус», і за таке діяння особу не можуть притягнути до кримінальної відповідальності.

«Казус» у судовій практиці зустрічається нерідко, а актуальність питань, які з ним пов'язані, досить висока, оскільки йдеться про наявність або відсутність вини у кожному випадку. Особливо часто «казус» зустрічається у кримінальних провадженнях про заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини, виробничий травматизм, порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту.

У правовій доктрині «казус» розуміється як окрема категорія, що відображає відсутність винного психічного ставлення до суспільно небезпечних наслідків. Він має місце тоді, коли такі наслідки перебувають у причинному зв'язку з поведінкою особи, однак вона не усвідомлювала можливості їх настання та за конкретних обставин не могла їх передбачити. У таких ситуаціях вина особи виключається повністю.

На відміну від кримінально-протиправної недбалості, «казус» не містить суб'єктивного критерію, який у поєднанні з об'єктивним критерієм формує необережність як форму вини. Неможливість передбачення суспільно небезпечних наслідків може бути зумовлено як суб'єктивними особливостями особи (відсутність необхідних знань, навичок, досвіду, слабкі розумові здібності, хвороба тощо), так і тією конкретною обстановкою, в якій було вчинено діяння, що спричинило наслідки.

З позицій об'єктивного критерію «казус» характеризується відсутністю обов'язку передбачення, а з позиції суб'єктивного критерію – відсутності можливості такого передбачення [1]. У такому випадку

обов'язковим є встановлення необхідності (об'єктивний критерій) та можливості (суб'єктивний критерій) такого передбачення. У літературі вказується, що казус характеризується відсутністю або об'єктивного, або суб'єктивного критеріїв, або одночасно обох цих критеріїв [2]. Таким чином, у випадку кримінально-протиправної недбалості межа між винним та невинним заподіянням шкоди проходить по встановленню об'єктивних обставин справи щодо реальної можливості та необхідності передбачення особою негативного розвитку подій.

«Казус» не можна вважати особливою формою психічного відношення особи до своїх дій та їх наслідків, так як за таким підходом казус співпадає із недбалістю, тобто означає винну поведінку особи. Отже, до ознак казусу слід віднести відсутність у особи, яка заподіяла шкоду, необхідності та/або можливості передбачити настання шкідливих наслідків свого діяння.

«Казус» виключає кримінальну відповідальність за відсутністю складу кримінального правопорушення (зокрема вини) в поведінці особи.

Поняття «казусу» не співпадає та не входить до будь-яких інших інститутів кримінального права, що вказує на його самостійну правову природу. До основних ознак, що характеризують «казус», слід віднести: а) відсутність в особи необхідності та можливості передбачити настання негативних наслідків свого діяння; б) заподіяна внаслідок «казусу» шкода може мати будь-які розміри; в) «казус» не є правопорушенням; г) «казус» не тягне за собою покарання; ґ) «казус» не передбачений у кримінальному законодавстві України [3].

Таким чином, «казус» у кримінальному праві України є самостійним явищем, що характеризується відсутністю винного психічного ставлення до суспільно небезпечних наслідків. Він виникає, коли шкідливі наслідки перебувають у причинному зв'язку з діянням особи, проте вона не передбачала їх настання і не мала реальної можливості це передбачити. На відміну від кримінально-протиправної недбалості, казус не містить суб'єктивного критерію вини, а його настання зумовлене об'єктивними обставинами або суб'єктивними особливостями особи.

Заподіяна шкода у випадку «казусу» визнається невинною, тому кримінальна відповідальність за такі діяння не настає. Ознаки притаманні «казусу» не збігаються з ознаками інших форм вини та не включаються до існуючих інститутів кримінального права, що підтверджує самостійну правову природу «казусу».

Таким чином, «казус» виступає як виняткова ситуація, при якій за заподіяну шкоду особа не підлягає кримінальній відповідальності, що робить його важливим для оцінки вини в конкретних кримінально-правових випадках.

Джерела:

1. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ : Юрінком. Інтер. 2006. 702 с.
2. Кримінальне право. Загальна частина. Ю. В. Александров, В. І. Антипов ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-е вид., перероб. і допов. Київ : Атіка, 2009. 408 с.
3. Адамян А. С. Правова природа казусу як невинного заподіяння шкоди в кримінальному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-2(2). С. 88–90. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10-2\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10-2(2)_26) (дата звернення 26.01.2026)

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Важливим компонентом сучасної кримінальної політики виступає ювенальна юстиція, що спрямована на профілактику злочинності серед неповнолітніх, гуманізацію судочинства та ресоціалізацію дітей, які вступили у конфлікт із законом. Ювенальна юстиція спрямована не виключно на покарання неповнолітніх правопорушників, а більшою мірою на запобігання злочинності через їх виправлення шляхом застосування виховних заходів, залучення до освітніх, пробаційних програм, психологічної підтримки тощо. Важливе місце у цій системі займають примусові заходи виховного характеру, що є ефективним механізмом боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх, який дозволяє виправляти дітей без застосування жорстких кримінальних покарань [1].

На думку О. О. Ямкової, примусові заходи виховного характеру є самостійним інститутом у кримінальному праві й утворюють собою відособлену усередині зазначеної галузі права групу юридичних норм, об'єднаних конкретною спільністю ознак регульованого ними типу відносин [2, с. 9]. Водночас зазначену позицію доцільно уточнити. *Правове регулювання застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється не лише нормами матеріального кримінального права, а й нормами кримінального процесуального права*, а також окремими нормами інших галузей законодавства, що виходять за межі кримінального права.

Так, норми матеріального кримінального права визначають *систему примусових заходів виховного характеру та матеріально-правові підстави їх застосування*, тоді як норми кримінального процесуального права регламентують *процедуру призначення та реалізації таких заходів*, зокрема порядок розгляду відповідних кримінальних проваджень щодо неповнолітніх.

Примусові заходи виховного характеру функціонують як спеціальна альтернатива кримінальній відповідальності, що застосовується до певних категорій осіб, насамперед неповнолітніх, не є формою кримінального покарання, не тягнуть за собою судимості, що принципово відрізняє їх від традиційного розуміння кримінальної відповідальності, яка передбачає державний осуд та правові наслідки. Як зауважує Н. В. Парасюк «Інакшість примусових заходів виховного характеру, тобто альтернативний до покарання характер примусових заходів виховного характеру має визначатися змістом примусових обмежень прав і свобод неповнолітнього, що є відмінними від тих, які несе за собою покарання» [3, с. 468].

У ч. 2 ст. 105 КК України визначено вичерпний перелік видів примусових заходів виховного характеру, які відображають комплексний підхід українського кримінального права до вирішення проблеми підліткової злочинності, акцентуючи увагу на вихованні та ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, а не лише на їхньому покаранні [4].

Зокрема, до примусових заходів виховного характеру відносяться: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

У своїй науковій праці професор Ю. В. Цуркан-Сайфуліна, здійснює характеристику кожного з цих заходів [5, с. 383–384]. Зокрема:

1. Застереження – (превентивне попередження) – найм'якша форма державного примусу, що має переважно превентивний і виховний характер та полягає в офіційному повідомленні неповнолітньому і його законним представникам про неприпустимість вчиненого діяння і можливі несприятливі правові наслідки у разі його повторення. Метою застереження є формування у неповнолітнього усвідомлення протиправності його поведінки та стимулювання до самокорекції поведінки. З юридичної точки зору застереження – це акт, що фіксує визнання діяння протиправним, але не передбачає суттєвих обмежень прав та свобод особи до якої застосовується.

2. Обмеження дозволля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього (корекційно-обмежувальні заходи) передбачає обмеження певних аспектів вільного часу неповнолітнього та покладення на нього конкретних обов'язків регулятивного характеру, спрямованих на корекцію його поведінки. До таких обмежень можуть відноситися заборона відвідування певних місць, обмеження часу перебування поза місцем проживання, а також вимоги щодо обов'язкового здобуття освіти, працевлаштування, проходження психологічних консультацій тощо, що забезпечує ціле-спрямований педагогічний та контролюючий вплив на неповнолітнього правопорушника.

3. Передача неповнолітнього під нагляд – це форма патронажного нагляду, що передбачає передачу неповнолітнього під контроль та виховний вплив суб'єктів, здатних забезпечити його належну ресоціалізацію, з метою використання існуючих соціальних зв'язків для формування правослужняної поведінки останнього. До таких суб'єктів належать: батьки чи особи, які їх замінюють (за умов їхньої здатності та готовності здійснювати ефективний виховний вплив і контроль); педагогічний або трудовий колектив (за наявності їхньої згоди та можливості інтегрувати неповнолітнього у позитивне соціальне середовище); окремі громадяни (за їхнім проханням, якщо вони володіють достатнім авторитетом та виховним потенціалом).

4. Покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків (реституційний обов'язок) застосовується до неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку та володіє власним майном, коштами або має джерело доходу (заробіток). Метою цього заходу є не лише компенсація шкоди потерпілій від протиправних дій особі, а й формування у неповнолітнього усвідомлення відповідальності за наслідки своїх вчинків та принципів матеріального відшкодування збитків.

5. Направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи (інтенсивна ресоціалізація) – найбільш суворий примусовий захід виховного характеру, що є формою інтенсивної ресоціалізації та застосовується у випадках, коли інші заходи виявилися неефективними або коли характер вчиненого кримінального правопорушення і особистісні особливості неповнолітнього вимагають ізолюваного виховного впливу. У таких установах забезпечується комплексний вплив: освітній, професійно-орієнтований, психологічний та педагогічний, спрямований на корекцію девіантної поведінки та інтеграцію у суспільство. Умови перебування і процедура направлення неповнолітнього до цих установ регламентуються окремим законодавством, зокрема, ст. 1 Закону «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» визначає перелік органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень [6].

До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру, з вище перелічених. Тривалість заходів виховного характеру встановлюється судом, який їх призначає.

Таким чином, примусові заходи виховного характеру займають важливе місце в системі кримінального законодавства та виступають ефективним інструментом реалізації гуманістичних засад кримінальної політики щодо неповнолітніх. Їх застосування спрямоване не на покарання, а на виправлення поведінки дитини, запобігання повторним правопорушенням і створення умов для її успішної ресоціалізації у суспільстві.

Аналіз правової природи примусових заходів виховного характеру свідчить про їх комплексний, міжгалузевий характер, оскільки порядок і підстави їх застосування регулюються нормами як матеріального кримінального, так і кримінального процесуального права, а також окремими положеннями інших галузей законодавства. Це зумовлює необхідність узгодженого та системного підходу до їх реалізації з урахуванням особливостей правового статусу неповнолітніх.

Закріплений у КК України вичерпний перелік примусових заходів виховного характеру відображає прагнення законодавця забезпечити індивідуалізований підхід до реагування на протиправну поведінку неповнолітніх, орієнтований на мінімізацію кримінально-репресивного впливу та посилення виховної складової. Можливість поєднання кількох заходів та визначення їх тривалості судом дозволяє врахувати як характер вчиненого правопорушення, так і особисті особливості неповнолітнього правопорушника.

У підсумку примусові заходи виховного характеру слід розглядати як доцільну й соціально обгрунтовану альтернативу покаранням, здатну забезпечити баланс між захистом суспільних інтересів і дотриманням прав та законних інтересів дитини, що є необхідною умовою ефективного функціонування сучасної кримінальної юстиції.

Джерела:

1. Якимець М. О. Проблема визначення застосування примусових заходів виховного характеру як правового інституту. *Том 3 № 87 (2025): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.56> (дата звернення 28.01.2026)

2. Ямкова О. О. Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2008. 22 с.
3. Парасюк Н.В. Примусові заходи виховного характеру у систем заходів кримінально-правового впливу щодо неповнолітніх: погляд на проблему. Юридичний науковий електронний журнал. № 4/2021. С. 467–470. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/118.pdf (дата звернення: 28.01.2026)
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n606> (дата звернення: 28.01.2026)
5. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Примусові заходи виховного характеру: правова природа та види. *Київський часопис права*. 2025. № 2. ISSN 2786-5037 (Print) ISSN 2786-5045 (Online). DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.51> (дата звернення 28.01.2026)
6. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.01.2026)

Lewis David B.,
BA (Hons), MA, M.Ed. FCIPD, FRSA, M. Inst. L.M.
Director,
The Ethical Support Alliance (UK)
Visiting Fellow,
The Lviv State University of Internal Affairs

LESSONS LEARNED FROM THE WAR. THE WEAPONISATION OF CORRUPTION. IS IT MORE DESTRUCTIVE THAN MISSILES?

A principal lesson being learned from the current russo-Ukrainian war is the failure to successfully counter the weaponisation of corruption by an enemy skilled in propaganda and disinformation.

The moment the illegal invasion of Ukraine took place in 2022, the United Kingdom, along with many other European defence partners, finally recognised the need for urgent action to address both the defensive and humanitarian crises that had been systematically, but insidiously unfolding since 2014, and politically well before that. In 2022, support from local communities across the United Kingdom was immediate, generous and heartfelt. (1) By 2026, that support had diminished to a dispersed and uncoordinated core of dedicated and personally involved individuals and groups leaving the general public largely uninvolved. In some cases, if people were not hostile, then they were indifferent to the plight of Ukraine and ignorant of the very real danger to their own safety and security. (2)

One of the oft-cited statements from 2024 onwards from people approached for support in the UK was that they now declined their donations because ‘Ukraine is a corrupt state.’ (3) This paper highlights the argument that this belief stems from the disproportionate focus placed on corruption cases emerging from Ukraine. The paper seeks to reiterate and remind that this focus is a deliberate tactic of the enemy who, in what has become a hybrid war, has successfully weaponised corruption for specific strategic reasons. These include helping to reduce external support, demoralise combat veterans, front line soldiers and their families, splinter the general population by reducing their trust in the state institutions and their leadership, by casting doubt that reform initiatives were genuinely meant, and to persuade the russian people that the cause of their ‘special military operation’ is a just one. It is nothing new for putin who has successfully been using this weapon for many years to undermine Europe. (4)

Spavdi, the Centre for Strategic Communication and Information Security in Ukraine identify seven key unauthentic narratives promoted by the enemy in Ukraine who can be seen to have developed these strands to this multi-barrelled weapon embracing; deliberate disinformation tactics, influencing the political debate and its individual players, both within Ukraine and abroad, highlighting and targeting weaknesses in state governance and resilience, and what the Atlantic Council described in 2024 as the deployment of ‘narrative warfare.’ (5)

Weaponising corruption is not new as a tactic of hybrid warfare; the russian state is maintained by its leadership relying on exploiting corruption. It provides its corrupt elite with the privileged and luxuriously excessive lifestyles through which they are obliged to tyrannise the population into submission to maintain that power and privilege. And dealing with those who do not agree to its demands. The state maintains its influence by ensuring loyalty through the corrupt distribution of its wealth, to ensure political outcomes are achieved by the subversion of key players at home and abroad by bribery, blackmail or extortion, and the extra-judicial removal of rivals. (6)

The important difference between greed-based criminal corruption and weaponised corruption lies in its deliberate exploitation by an outside agent, either knowingly or unknowingly to the individuals involved. This is the central tenet of this paper. An individual engaging in an act of corruption is likely to see it as only to his own or his family’s benefit in that they may wish to escape prosecution for a misdemeanour, pay the bills, keep their business afloat, pay gambling debts; a range of personally motivated graft issues with no consideration to any strategic discourse. They do not see their activity as the unwitting aiding and abetting of the enemy. Unknowingly, but just as destructively, they are the enemy within. Every case of corruption extends the war, brings increasing misery, and empowers the enemy. There is a need to educate those susceptible to corrupt practice that this is so and that they will become enemies of the state if they do succumb. It is arguable that the war continues with its increasing death and destruction because support has dwindled abroad and that support has dwindled because the perception of corruption amplified and exploited by the enemy state has eroded it. More dangerous than missiles? Perhaps.

The weaponisation of corruption is the deliberately amplified and systematically exploited focus on corrupt practice, either specifically engineered for this purpose or utilised once uncovered, most usefully to the enemy who exploits the cases to influence foreign players to adversely influence political outcomes.

The most obvious strand to this weaponisation is undoubtedly disinformation. The dictatorship of a tyrannical state has always relied upon it. If there are no corrupt cases immediately available to amplify and exploit, then all the tyrant has to do is fabricate some. Ukraine has powerful mechanisms at home seeking to destroy these fabrications, but each case, real or fabricated, resonates and supports the corrupt perception abroad. The debunking comes too late and too distantly to have any real balancing effect. Ukraine, probably better than any state, knows how insidious the role of patronage and co-opted and bribed puppets can be and the courage of Ukrainian freedom fighters in securing and maintaining independence is testimony to it. But this heroic resistance is not widely known or appreciated in the United Kingdom where education systems for many living throughout the Cold War period were distorted to ensure that all states existing behind the Iron Curtain were considered 'the enemy' of freedom and democracy. In effect they were described by some history teachers as 'corrupt states' and for many in the UK, Ukraine was, and sometimes still is, seen as '*The Ukraine*', a satellite of the soviet state and many had and still have no real knowledge of the country's history or the individuality of the Ukrainian national identity. Therefore 'just a corrupt state' fits very well into the enemy's weaponisation of the corruption narrative they seek to both promulgate and exploit. Educators need to do more to promote Ukrainian culture, heroism and sacrifice to counter the corrupt state narrative, particularly in the UK where there is a dangerous complacency concerning the country's security.

Disinformation is now a global phenomenon and determining what is true and what is false is becoming increasingly demanding. The enemy is probably only unique in its long history of such processes and its skill in its use. The Ukrainian information arena is often dominated by the corruption narrative and a Ukrainian governmental study showed that in 2023 between July and December of that year, 130,000 media posts in all sources contained weaponised corruption narrative either false or having a basis in truth. Often these were the continued promulgation of identical posts, each reinforcing the story by constant repetition. A particularly damaging aspect of this exploitation is the focus on successful actions by Ukraine to eradicate corruption whereby the enemy seeks to use this information as evidence of systemic corruption, a sort of 'told you so' narrative. The effect of this is to undermine Ukrainian confidence in themselves and to promote social division, a standard soviet tactic of control both within russia and the states it seeks to overpower.

In the United Kingdom, for many, the president of Ukraine remains a heroic figure and attempts to discredit him as corrupt, often by corruption narrative which is not easily believed such as that he spends much time on his luxury yacht, have had little traction. But in Ukraine, this constant focus on him and the leadership cohort which is often described in the media space as corrupt is more divisive. This may be because leadership corruption in Ukraine is widely believed to already exist in the minds of many Ukrainian people, in a country that seems to have a significant number of wealthy people and a large, mainly rural and industrial population living in much poorer conditions with a much smaller 'middle band' than exists in the UK. Amongst poorer people who already nurture a belief in the 'wealthy corrupt,' disinformation will be far more readily believed. The Centre for Strategic Communication and Information Security in Ukraine cites the enemy disinformation strand that 'Ukraine is a completely corrupt country' as one of the seven identified corruption narrative strands. To give an indication of how pervasive this can be, analysis of media shows that this strand of disinformation was launched 92 times in a six-month period involving 736 messages with 13.6 million viewers and 195,700 responses. (7)

Cynically but deliberately perhaps, the enemy may now be using its historical influence over Ukraine to amplify its own corrupt practices as evidence of self-generated Ukrainian corruption. This may be particularly so in the east of the country where a Russian-facing population is at the most risk of tyranny, abuse and false narrative. Many businesses in Ukraine have russian links, Gazprom being a prime example with its economic dominance in Ukraine from the 1990s onwards. In eastern areas, it is likely that corruption, blackmail, abduction, illegal trading and other crimes are being exploited to encourage collaborators to supply details of military and core infrastructure locations all of which reduce Ukraine's ability to resist. (8)

The subject of the weaponisation of corruption is vast, understated, and dangerous for us all. The enemy is seeking to divide European unity, to promote corrupt dialogue within semi-sympathetic states to promote allegiance to russia and to destroy support for democracy, freedom and independence. It must continue to be countered and those in the UK who have any political and cultural influence must increasingly seek to emphasise the cultural powerhouse that is Ukraine, to the public and politicians alike, by whatsoever means. As a positive counter-narrative, this paper advocates cultural exchange, institutional linking, education of corruption as a global issue, not just a Ukrainian one, education of the UK as to the history of Ukraine, and investment in the country as a place of industry, hard work, beauty, tourist opportunity, inspiration and

eventually, a place to live. We must not let the weaponization of corruption destroy freedom and shared democratic values. We must not let it destroy more of Ukraine than missiles and drones are seeking to do.

References:

1. 'Planning for tomorrow. Lessons learned from the UK's response to displacement from Ukraine'. British Red Cross Report December 2025
2. Jones S., Kogut N., Kuznetsova I., 'Displaced Ukrainians in the UK: Experiences and Future Intentions'. Birmingham University. October 2025
3. Brayford T., Lacey S., Mukha O., 'Disinformation, UK Democracy and Attitudes toward Ukraine & Russia in the UK' Resilience & Reconstruction NGO January 2026
4. 'Putin is weaponizing corruption to weaken Europe from within.' Atlantic Council press report. April 2 2024
5. 'How Russian propaganda speculates on the topic of corruption in Ukraine' Centre for Strategic Communication and Information Security. (Spravdi) Kyiv 2024
6. Corruption is the focus of Kremlin information operations against Ukraine: results of a research of disinformation narratives. National Agency of Ukraine on Corruption Prevention 3 February 2026. Accessed online 1733 04022026 www.nazk.gov.ua/en/en
7. Hrudka O., 'Debunked: the top corruption myths Russia pushes to discredit Ukraine' Euromaidan Press Kyiv 11 May 2024
8. Murray M.H., Vindman A., 'Assessing the threat of weaponised corruption. In eurasianet July 12 2021 accessed 04022026 www.eurasianet.org/perspectives

Макаренко О. Ю.,
професор кафедри адміністративного права та процесу,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

Морозов Є. Є.,
старший викладач кафедри
адміністративного права та процесу,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

З початком повномасштабної агресії РФ проти України життя кожного українця зазнало суттєвих змін, а разом із цим постали нові професійні виклики, особливо для спеціалістів у сфері психічного здоров'я, зокрема психологів. Війна спричинила й продовжує спричиняти значний негативний вплив на психічне здоров'я та психологічне благополуччя населення. За оцінками ВООЗ, нині кожна четверта людина в Україні перебуває в зоні ризику розвитку психічних розладів і дезадаптації. Значна кількість людей уже зазнала й продовжує зазнавати травматичних подій і жахливого досвіду. Наслідки війни не можуть бути усунені миттєво – їх подолання потребує тривалого часу та системної, наполегливої роботи фахівців. Саме тому сьогодні надзвичайно важливо зосередитися на обговоренні професійних завдань, що постали перед психологами в умовах правового режиму воєнного стану [1, с. 32].

В умовах війни психічне здоров'я зазнає негативного впливу у всіх людей, однак для військовослужбовців, які перебували в зоні бойових дій, ця проблема є особливо гострою. Фактично кожен із них потребує фахової допомоги, навіть якщо зовні може здаватися, що психологічний стан є задовільним. Саме з цієї причини держава забезпечує можливість безоплатного отримання комплексу послуг, спрямованих як на діагностику, так і на лікування. Психологічна реабілітація військовослужбовців являє собою систему заходів, орієнтованих на відновлення та покращення психологічних функцій організму. За умови своєчасного й ефективного проведення така реабілітація сприяє швидшій адаптації до мирного життя та дозволяє запобігти багатьом труднощам, які часто виникають у осіб із бойовим досвідом.

Сфера надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам і ветеранкам є нормативно врегульована. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України № 1338 від 29 листопада 2022 року «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб», з урахуванням змін і доповнень, встановлює чіткий алгоритм послідовності надання психологічної допомоги, визначає вимоги до фахівців, які працюють або планують працювати з військовими, а також закріплює основні принципи діяльності та рівні психологічної допомоги [2].

Відповідно до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», держава гарантує надання безоплатної психологічної допомоги особам, які безпосередньо брали участь у захисті Батьківщини (ветеранам), а також членам їхніх сімей [3].

Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», ухвалений у 2025 році, сформував ґрунтовну теоретичну основу, зокрема через закріплення визначень різних видів психологічних послуг. Водночас цей нормативно-правовий акт майже не містить процесуальних і процедурних положень, які б регламентували порядок започаткування та реалізації ключових практичних процесів у діяльності психологів і психотерапевтів у різних сферах. У зв'язку з цим очікується ухвалення низки підзаконних нормативно-правових актів, що мають детально врегулювати як процедури сертифікації фахівців, так і особливості їхньої роботи з різними категоріями отримувачів психологічних послуг у відповідних сферах [4].

Науковці та практики у сфері психологічної реабілітації постійно працюють над удосконаленням методів і технік роботи з військовослужбовцями. Це охоплює розробку нових форм індивідуальної та групової терапії, впровадження гуманістичних підходів, орієнтованих на потреби конкретної особи, а також створення комплексних програм, що поєднують психологічну, соціальну та професійну реабілітацію. Крім того, активно розвивається дослідницький напрям, спрямований на оцінку ефективності

різних реабілітаційних методів, що дозволяє їх постійно вдосконалювати. Впровадження сучасних технологій у психологічну реабілітацію військовослужбовців стає все більш значущим елементом сучасної практики.

Враховуючи міжнародний досвід, ключові відмінності у політиці підтримки ветеранів у США та Україні полягають у рівні інституціоналізації та організації системи допомоги. У США функціонує розвинена мережа установ, зокрема Міністерство у справах ветеранів, яке забезпечує фінансову підтримку, медичну реабілітацію та соціальну інтеграцію ветеранів. В Україні ж система підтримки ветеранів лише формується, існують труднощі з фінансовою допомогою, доступом до медичних послуг та соціальною адаптацією. Крім того, у США ветерани користуються сильною політичною підтримкою, що сприяє їхній ефективній інтеграції, тоді як в Україні цей процес поки що перебуває на стадії розвитку [5, с.14].

Сучасна ситуація в Україні, зумовлена повномасштабною агресією РФ, істотно вплинула на психічне здоров'я населення, а особливо – на військовослужбовців і ветеранів, які безпосередньо брали участь у бойових діях. Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що держава вже створила фундаментальні умови для надання безоплатної психологічної допомоги, закріпила алгоритми роботи фахівців та визначила основні принципи психологічної реабілітації. Водночас існує потреба в удосконаленні законодавства, розширенні реабілітаційних програм, посиленні міжвідомчої координації та розвитку онлайн-форм підтримки.

Міжнародний досвід показує, що ефективна соціально-психологічна підтримка ветеранів потребує високого рівня інституціоналізації, інтеграції фінансових, медичних та соціальних механізмів допомоги, чого наразі бракує в Україні. Науково-практичні підходи до психологічної реабілітації постійно вдосконалюються: розробляються нові методи індивідуальної та групової терапії, комплексні програми реабілітації, впроваджуються сучасні технології та оцінюється ефективність практик.

Отже, подальший розвиток системи психологічної реабілітації в Україні потребує синтезу міжнародного досвіду та національних практик, розширення програм соціальної та професійної адаптації ветеранів, а також забезпечення доступу до кваліфікованої допомоги незалежно від місця проживання. Це сприятиме підвищенню психічного благополуччя ветеранів, їх соціальній інтеграції та поверненню до повноцінного життя.

Джерела:

1. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Професійні завдання психологів в контексті викликів війни. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєної реабілітації*, Львів, Україна, 27 жовт. 2023. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 316.
2. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Умови, Перелік від 29.11.2022 № 1338 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1338-2022-%D0%BF> (дата звернення: 28.01.2026).
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2011-12> (дата звернення: 28.01.2026).
4. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4223-20> (дата звернення: 28.01.2026).
5. Базаєва М. Витоки новітньої структури та інституціоналізації державної політики щодо ветеранів у США. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал*. 2022. С. 14–20. URL: <http://e-apsnim.bsmu.edu.ua/article/view/263326> (дата звернення: 28.01.2026).

ПРО ПРАВОВУ ОСНОВУ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ ЩОДО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 1 Конституції України, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Система вказаних у Конституції прав і свобод людини і громадянина безумовно свідчить про високий рівень демократії в Україні. Це означає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи, а також обов'язки. Так, у ст. 65 Конституції України передбачено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Таким чином, відповідно до Основного Закону нашої держави одним із найбільш важливих і найбільш почесних обов'язків громадян України є захист Вітчизни. Звісно, що в першу чергу мається на увазі захист України від збройної агресії, який є важливою функцією держави і справою честі всього українського народу, обов'язком кожного її громадянина. У ст. 38 Основного Закону України міститься положення відповідно до якого громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1]. Тут по суті втілено вимоги ст. 21 Загальної декларації прав людини, яка проголошує право кожного брати участь в управлінні своєю державою як безпосередньо, так і через вільно обраних представників, а також право на рівний доступ кожного до державної служби у своїй країні.

Насамперед варто відзначити, що правові основи забезпечення оборони України визначені Законом України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року. У ст. 1 цього Закону, зокрема, зазначено, що оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Проте, захист Вітчизни не повинен обмежуватися тільки цим аспектом. Зокрема, він означає, що кожний громадянин України незалежно від національності, расової належності, віросповідання, ідеологічних переконань, трудової та іншої діяльності зобов'язаний захищати і відстоювати її суспільний лад від різних посягань, підтримувати громадський порядок, тощо. У ст. 13 Закону України «Про оборону України» передбачено, що Міністерства, центральні та інші органи виконавчої влади у взаємодії з Міністерством оборони України у межах своїх повноважень, зокрема, організовують роботу, пов'язану з військово-патріотичним вихованням громадян України, надають допомогу громадським організаціям, діяльність яких спрямована на зміцнення обороноздатності держави та військово-патріотичне виховання громадян України [2].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року у межах повноважень, наданих відповідно до Конституції України, сектор безпеки і оборони підлягає демократичному цивільному контролю. Система цивільного контролю складається, зокрема з громадського нагляду. Згідно зі ст. 10 даного Закону Громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України. Сфера громадського нагляду може бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю» [3].

Зазначене, зокрема можливе шляхом доступ членів громадянського суспільства до інформації відповідного виду. Так, ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» 13 січня 2011 року передбачає, що не може бути обмежено доступ до інформації про складання, розгляд і затвердження бюджетів, кошторисів розпорядників бюджетних коштів та плани використання бюджетних коштів одержувачів бюджетних коштів, а також їх виконання за розписами, бюджетними програмами та видатками (крім таємних видатків відповідно до статті 31 Бюджетного кодексу України), взяття розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів бюджетних зобов'язань або здійснення розпорядження бюджетними коштами у будь-який інший спосіб, планування, формування, здійснення та виконання закупівлі товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, у тому числі **оборонних закупівель** (виділено мною –

Р. М.) (крім випадків, якщо окрема інформація про закупівлі товарів, робіт і послуг становить державну таємницю відповідно до Закону України «Про державну таємницю»), володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно (крім випадків, передбачених частиною другою статті 23 Закону України «Про основи національного спротиву») [4].

Відповідно до п. 63 Указу Президента України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним є розвиток сектору безпеки і оборони. Для цього Україна: зміцнить демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони України як запоруку законності та ефективності діяльності його складових, підвищить ефективність управління, зміцнить нагляд і посилить відповідальність посадових і службових осіб органів сектору безпеки і оборони [5].

Таким чином, можна констатувати, що нормативно-правове регулювання окресленого питання є належним і сприяє ефективному здійсненню завдання щодо оборони України.

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.01.2026).
2. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 17.01.2026).
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 17.01.2026).
4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 17.01.2026).
5. Про стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 17.01.2026).

Марін О. К.,
доцент кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Лісник Р. І.,
курсант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВПЛИВ БОЙОВОЇ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ ТА ПТСР НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОЦІНКУ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ВЕТЕРАНІВ

Проблематика бойової психічної травми дедалі частіше перетинається з площиною кримінального права. Особи, які виконували конституційний обов'язок захисту держави та перебували в умовах тривалого екстремального стресу, повертаються до мирного життя з невидимими, але глибокими психологічними наслідками війни. Посттравматичний стресовий розлад (далі- ПТСР) і пов'язані з ним психоемоційні порушення можуть істотно впливати на сприйняття дійсності, самоконтроль і поведінкові реакції ветеранів.

У ситуаціях, коли такі стани стають фоном для вчинення протиправних діянь, перед системою кримінального правосуддя постає складне питання: яким чином забезпечити невідворотність юридичної відповідальності, не порушуючи водночас принципів гуманізму, індивідуалізації покарання та поваги до людської гідності осіб, які зазнали бойової травматизації. Вирішення цієї дилеми потребує комплексного підходу, що поєднує норми кримінального права з результатами судово-психіатричної експертизи та сучасними уявленнями про ПТСР та стандартами захисту прав людини в умовах воєнного стану.

Бойовою психічною травмою слід вважати прорив бойових стрес-факторів захисту психіки особистості та деформацію певних психологічних механізмів (саморегуляції), результатом чого стає перевищення її адаптивних можливостей (рівнів психічної стійкості), а також кардинальна зміна цінностей та поведінки. Фактично, це значне переживання, яке викликане тривалим або ж навпаки короткочасним впливом психотравмуючих факторів бойової обстановки наслідком якого стають розлади психіки різного ступеня складності та є абсолютно нормальною реакцією здорового організму людини на ненормальні фактори, що впливають із обставин неконтрольованого зовнішнього середовища [1]. У свою чергу ПТСР, за своєю клінічною суттю слід розуміти як психогенну реакцію на пережиту надзвичайну ситуацію, котра у свою чергу, викликала стрес (у нашому випадку участь у бойових діях) та полягає у «повторному пережитті» психотравмуючої ситуації та поверненні усіх болісних переживань – ремінісценцій, що проявляються у формі нав'язливих мимовільних спогадів ейдетичного характеру [2]. Слід розуміти, що такі розлади мають і факультативний вплив, що спричиняє розлад звичної життєдіяльності ветеранів у вигляді неконтрольованої агресії, зловживанням алкогольними напоями, вживанням психоактивних та наркотичних речовин та іншими проявами девіантної поведінки, що надалі переростає у делінквентну поведінку, та завдає шкоди **як самій особі, так і її найближчому соціальному оточенню, суспільним відносинам і публічній безпеці загалом**. Саме тому, особливій уваги потребує питання комплексного підходу, котрий поєднає кримінально-правову оцінку із новітніми критеріями судово-психологічної експертизи у поєднанні із реалізованими ефективними механізмами реабілітації та подальшої ресоціалізації ветеранів як одним із видів превентивних засобів процесу запобігання повторної злочинної поведінки.

Кримінально-правову оцінку поведінки ветерана слід пріоритетно базувати на одному критерії – процесі визначення стану осудності за допомогою судово-психіатричної експертизи. Як зазначає науково-практичний коментар КК України, при процесі встановлення неосудності слід застосовувати «змішану формулу неосудності» – наявність принаймні одного із медичних та одного із юридичних критеріїв передбачених законодавством дозволяє вважати особу неосудною. Медичний критерій передбачає чотири види психічних розладів, з яких об'єктивно підходить останній – названий як «інший хворобливий стан психіки»(згідно з Міжнародною класифікацією хвороб 11-го перегляду, що виступає глобальним стандартом діагностики у медицині, Post Traumatic Stress Disorder (6B40) вважається не психозом, а стрес-асоційованим чи невротичним розладом, що прямо відповідає даному виду) [3, 4].

ПТСР, за своєю природою, проявляється не лише емоційними симптомами, а й **вираженими когнітивними порушеннями**, зокрема: зниження уваги, пам'яті, концентрації та здатності до планування. Перелічені функції є базовими для адекватного сприйняття реальності та свідомого прийняття рішень. Ког-

нітивні розлади ускладнюють інтеграцію інформації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, унаслідок чого усвідомлення власних дій може ставати фрагментарним, особливо в емоційно напружених або травматично забарвлених ситуаціях. Особа формально розуміє, що відбувається, однак не завжди здатна повною мірою керувати внутрішніми психічними процесами, які визначають її поведінку.

Також, вагому роль мають нейробіологічні зміни, зокрема функціональні порушення у структурах мозку, відповідальних за самоконтроль і регуляцію емоцій. Такі зміни знижують здатність пригнічувати імпульсивні реакції та діяти відповідно до усвідомленого наміру. Отже, ПТСР не позбавляє особу свідомості повністю, проте **істотно послаблює вольовий і когнітивний контроль поведінки** [5].

У цьому контексті порівняння нормативних критеріїв судово-психіатричної експертизи з фактичним психічним функціонуванням ветеранів із ПТСР дозволяє виокремити два рівні впливу розладу на поведінку. Перший пов'язаний зі стійкими когнітивно-емоційними порушеннями, які загалом знижують самоконтроль, але не руйнують здатності до усвідомлення. Другий рівень охоплює ситуативні, епізодичні стани, зокрема флешбеки або афективні вибухи, за яких можливе різке, хоча й тимчасове, обмеження вольового контролю та критичної оцінки власних дій. Саме ці стани мають вирішальне значення для експертної оцінки, оскільки вони можуть істотно впливати на поведінку особи у конкретний момент вчинення кримінально караного діяння.

З огляду на викладене, кримінально-правова оцінка дій ветеранів з ПТСР має ґрунтуватися не на формальному встановленні психіатричного діагнозу, а на функціональній оцінці психічного стану особи у момент вчинення правопорушення. Практика свідчить, що ПТСР рідко утворює підстави для визнання повної неосудності, однак у багатьох випадках може обґрунтовувати висновок про обмежену осудність, насамперед через ураження вольової сфери. Такий підхід дозволяє зберегти принцип особистої кримінальної відповідальності, водночас забезпечивши індивідуалізацію покарання з урахуванням реального психічного стану правопорушника [6].

Водночас ефективність кримінально-правового реагування щодо цієї категорії осіб значною мірою залежить від поєднання юридичних засобів із медико-психологічними заходами. Міжнародні стандарти захисту прав людини, зокрема практика Європейського суду з прав людини, вимагають забезпечення належної психіатричної допомоги та недопущення погіршення психічного стану осіб із розладами психіки в умовах кримінального переслідування та відбування покарання [7]. Для ветеранів війни це набуває особливого значення з огляду на характер і походження психічної травматизації.

Таким чином, урахування ПТСР у кримінально-правовій оцінці поведінки ветеранів має розглядатися не як підстава для звільнення від відповідальності, а як інструмент досягнення справедливого балансу між інтересами суспільства, правами потерпілих і повагою до людської гідності особи. Доцільним видається подальше вдосконалення практики судово-психіатричної експертизи шляхом акцентування на аналізі вольового контролю у тригерних ситуаціях, а також розширення застосування реабілітаційних і ресоціалізаційних програм у межах кримінального провадження як ефективного засобу спеціальної превенції та зниження ризику повторної злочинної поведінки серед ветеранів з бойовою психічною травмою [8].

Джерела:

1. Блінов О. А. Психологія бойової психічної травми : монографія. Київ : Талком, 2016. 246 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0051503.pdf>
2. Михайлов Б. В., Чугунов В. В., Курило В. О., Саржевський С. Н. *Посттравматичні стресові розлади : навч. посібник / під заг. ред. Б. В. Михайлова*. Харків : Харківська медична академія післядипломної освіти, 2014. 223 с. URL: <https://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/2747/1/> (дата звернення: 20.01.2026).
3. Мельник М. І., Хавронюк М. І. (ред.) *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : 11-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка*. Київ : Видавничий дім «Дакор», 2019. 1384 с.
4. World Health Organization. *International Classification of Diseases 11th Revision for Mortality and Morbidity Statistics (ICD-11 MMS) 2025-01: 6B40 Post traumatic stress disorder*. Geneva : WHO, 2025. URL: <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/en#2070699808> (дата звернення: 20.01.2026).
5. Долинський Р., Напрєєнко О. Когнітивні порушення у постраждалих від агресії РФ, на тлі посттравматичного стресового розладу (ПТСР). *Психосоматична медицина та загальна практика (PMGP)*. – 2024. – Т. 9, № 3, e0903531. – Опубл. 30 вер. 2024. URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/531> (дата звернення: 20.01.2026).
6. Hoge C. W., Castro C. A., Messer S. C., McGurk D., Cotting D. I., Koffman R. L. Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care // *The New England Journal of Medicine*. 2004. Vol. 351. P. 13–22. DOI: 10.1056/NEJMoa040603. URL: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa040603> (дата звернення: 30.01.2026).
7. Guide on Article 3 of the Convention – Prohibition of torture. Strasbourg : European Court of Human Rights, 2023. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_eng (дата звернення: 30.01.2026).
8. Shalev A., Liberzon I., Marmar C. Post-Traumatic Stress Disorder // *New England Journal of Medicine*. 2017. Vol. 376. P. 2459–2469. DOI: 10.1056/NEJMra1612499. URL: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMra1612499> (дата звернення: 30.01.2026).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕНЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ЧИ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

Неспровокована збройна агресія РФ щодо України обумовила необхідність боротьби із будь-якими проявами співпраці з державо-агресором, військовими та воєнізованими формуваннями держави-агресора, незаконними військовими формуваннями, окупаційною адміністрацією. Задля забезпечення цього законодавець доповнив Кримінальний кодекс України (далі – КК України) низкою статей, що передбачають кримінальну відповідальність за різні форми такої співпраці. Водночас певна поспішність у розробці та прийнятті відповідних змін, відсутність наукового опрацювання відповідної проблематики призвели до того, що з'явилась ціла низка положень, які передбачають відповідальність за подібні чи навіть такі самі діяння. Це обумовило труднощі розмежування кримінальних правопорушень, конкуренцію і навіть колізії правових норм при їх застосуванні.

Типовою формою співпраці з державою-агресором чи окупаційною адміністрацією є реалізація їхніх рішень. Відповідальність за реалізацію рішень держави-агресора, військових формувань держави-агресора та окупаційної адміністрації держави-агресора прямо передбачена у ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору». У кримінально-правовій літературі відзначається, що рішеннями держави-агресора, збройних формувань держави-агресора чи її окупаційної адміністрації можуть бути політичні заяви, закони, укази, постанови, накази, розпорядження тощо [1]. Реалізація рішень, виходячи із семантики слова, полягає у вчиненні дій, спрямованих на втілення їх у життя. Водночас ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» так само містить низку положень, які за своєю суттю теж можна вважати реалізацією рішень держави-агресора.

Зокрема мова йде про вчинення дій, спрямованих на впровадження у закладах освіти стандартів освіти держави-агресора, відповідальність за які передбачена ч. 3 ст. 111-1 КК України. Такі стандарти, безумовно, затверджені якимись нормативними документами держави-агресора, а отже є рішеннями держави-агресора. Проведення господарської діяльності у співпраці з державою-агресором чи незаконними органами влади, створеними на окупованій території, за що передбачена відповідальність у ч. 4 ст. 111-1 КК України, полягає у здійсненні такої діяльності за правилами і відповідно до вимог держави-агресора або встановлених такими незаконними органами влади, а також виробництві чи реалізації продукції або наданні послуг такими суб'єктами [2]. В будь-якому випадку тут теж йде мова про реалізацію рішень держави-агресора чи окупаційної адміністрації. Рішенням держави-агресора чи її окупаційної адміністрації є і рішення про проведення незаконних виборів або референдумів на тимчасово окупованій території. А отже участь в організації чи проведенні таких заходів, за що передбачена відповідальність у ч. 5 ст. 111-1 КК України, є реалізацією рішення держави-агресора або її окупаційної адміністрації. Ч. 6 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за організацію та проведення заходів політичного характеру чи здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором або окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України. Враховуючи спрямованість таких діянь, їх теж можна розглядати у контексті реалізації рішень держави-агресора чи її окупаційної адміністрації.

Отже перелічені діяння, в разі вчинення їх громадянами України, охоплюються і ч. ч. 3 – 6 ст. 111-1 КК України, і ст. 111-2 КК України. При цьому у першій статті об'єктивна сторона є більш конкретною, більш вузькою за змістом. Суб'єктом у ст. 111-1 КК України є виключно громадянин України, а у ст. 111-2 КК України ним виступають ще й іноземці, окрім громадян держави-агресора (тобто норми ст. 111-1 КК України ще й вужчі за колом суб'єктів кримінального правопорушення). Натомість у ст. 111-2 КК України є вказівка на мету завдання шкоди Україні, якої у ст. 111-1 КК немає. Водночас враховуючи сутність діянь, що утворюють колабораційну діяльність, така мета впливає зі змісту інших ознак складів цього виду кримінального правопорушення.

На основі такого припущення можна зробити висновок, що в описаних вище випадках має місце конкуренція загальної і спеціальної норми, де спеціальною виступають саме норми про колабораційну

діяльність. Таким чином в разі вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором чи незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, участі в організації чи проведенні незаконних виборів або референдумів на тимчасово окупованій території, а також організації та проведення заходів політичного характеру чи здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором чи його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації або збройних формувань чи на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (останні лише за відсутності ознак державної зради) повинні кваліфікуватися виключно за відповідною частиною ст. 111-1 КК України.

Варто зауважити, що реалізація рішень держави-агресора чи окупаційної адміністрації матиме місце й у разі добровільного зайняття громадянином України посад в незаконних органах, створених на окупованій території (особливо якщо мова йде про посади, пов'язані із виконанням адміністративно-господарських чи організаційно-розпорядчих функцій, або ж посади в судових чи правоохоронних органах), а так само участі громадянина України у збройних формуваннях держави-агресора чи підконтрольних їй незаконним воєнізованим чи збройним формуванням, відповідальність за що передбачена ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України. Водночас тут слід відзначити, що вступ на посаду чи на службу і виконання конкретних посадових обов'язків чи обов'язків служби хоч і взаємообумовлені, але окремі діяння, що вчиняються в різний час. Тому вчинення громадянином України, що добровільно зайняв відповідну посаду чи вступив у відповідні збройні формування, тих або інших діянь повинно кваліфікуватися як сукупність кримінального правопорушення, передбаченого однією із відповідних частин ст.111-1 КК України (ч. ч. 2, 5, 7) і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-2 КК України, або ж, передбаченого ч. ч. 3, 4, 6 ст. 111-1 КК України.

Реалізація рішень держави-агресора чи її окупаційної адміністрації може охоплюватись так само й ст. 111 «Державна зрада». Розглядаючи конкуренцію цієї норми та вищерозглянутих норм про колабораційну діяльність, рішення щодо кваліфікації виглядає очевидним. Всі зазначені види колабораційної діяльності в умовах воєнного стану можна розглядати в межах такої форми державної зради як надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Тому відповідні норми про колабораційну діяльність є спеціальними і мають застосовуватися. Інша справа, якщо діяння одночасно охоплюється і ст. 111 КК України «Державна зрада», і ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору». Перша норма є більш широкою за об'єктивною стороною, а друга – за суб'єктом. За таким умов має місце не конкуренція, а колізія правових норм.

Колізія правових норм матиме місце й у разі цілеспрямованої реалізації рішень держави агресора, направлених на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, чи на зміну меж території України або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. В цьому разі претендуватимуть на застосування ст. 109 чи ст. 110 КК України та ст. 111-2 КК України. Остання норма вужча за колом суб'єктів (у ст.ст. 109, 110 КК України суб'єкт загальний) та об'єктивною стороною, проте перші дві передбачають спеціальну мету, що суттєво звужує коло діянь, що ними охоплюються.

Існують щонайменше два підходи щодо кваліфікації кримінальних правопорушень в ситуації таких колізій: застосування норми, що з'явилася пізніше та застосування норми, більш сприятливої для особи, яка вчинила протиправне діяння. Я ж не вбачаю тут темпоральної колізії і схилиюся до другого підходу, який впливає із основоположних правових принципів.

Відтак якщо реалізація рішення держави-агресора чи окупаційної адміністрації одночасно містить ознаки і державної зради (ст. 111 КК України) і пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України) застосуванню підлягає остання норма. В разі збігу ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 чи ст. 110 КК України та пособництва державі-агресору, застосуванню підлягають норми, передбачені ст. ст. 109, 110 КК України, окрім випадків посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків.

Джерела:

1. Трепет О. Об'єктивна сторона пособництва державі-агресору. *Юридичний вісник*. 2025. № 1. С. 256–261.
2. Мармура О. 3. Щодо провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором чи незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території як форми колабораційної діяльності. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7 листопада 2025 року). С. 130 – 131.

Маруховський О. О.,
науковий співробітник відділу
проблем світового політичного розвитку,
кандидат політичних наук, доцент
(Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України)

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКИМ НАРАТИВАМ У ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЯХ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження інституційних механізмів протидії російським інформаційним наративам у політичних стратегіях авторитарних режимів пострадянських країн Центральної Азії полягає в тому, що повномасштабна російсько-українська війна 2022 року стала критичним зовнішньополітичним викликом для політичної стабільності пострадянських країн Центральної Азії. Традиційна модель політичних стратегій «багатовекторності» авторитарних режимів цих країн опинилася під загрозою, оскільки російські інформаційні наративи про «захист російськомовних» та «історичну приналежність територій» почали сприйматися державними лідерами і політичними елітами Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Таджикистану та Туркменістану як пряма загроза їхньому власному суверенітету та внутрішній стабільності. Внаслідок цього авторитарні режими регіону були змушені терміново розробляти та впроваджувати інституційні механізми та інструменти захисту свого інформаційного простору від російської дезінформації. У цьому контексті дослідження інституційних механізмів та інструментів, за допомогою яких ці авторитарні режими намагаються обмежити деструктивний інформаційний вплив російських наративів набуває особливої актуальності.

Так, найпоширеніші російські наративи про «повернення історичних земель» та «захист російськомовних» (кейс Донбасу в Україні), що звучать у російських медіа викликають найбільше занепокоєння, оскільки вони ставлять під сумнів легітимність пострадянських кордонів і змушують уряди авторитарних режимів країн Центральної Азії (особливо Казахстану), впроваджувати приховані, але дієві інституційні бар'єри, а також проводити помірковану політичну стратегію у міжнародних відносинах.

Наприклад, поміркованість й стриманість офіційної позиції та багатовекторність зовнішньої політики керівництва Казахстану полягає в наступному: з одного боку для Заходу чітко артикулюється підтримка територіальної цілісності й суверенітету України та мирне врегулювання російсько-української війни, а також дотримання санкцій, які запроваджені ЄС та США проти РФ; а з іншого боку – Казахстан утримувався від голосування за резолюцію Генеральної Асамблеї ООН, яка засуджувала широкомасштабну російську агресію проти України та відмовився підтримати виключення Росії з Ради ООН з прав людини. Пояснюється така поміркованість та обережність у відносинах з РФ, на наш погляд, саме тим, що Казахстан має «величезний незахищений кордон із РФ (найбільший у світі безперервний сухопутний кордон) довжиною 7,5 тисяч кілометрів, з якого частина і досі не демаркована» та велику російську меншину переважно у містах та на півночі країни, що може бути «спокусою з боку РФ для захисту «руського миру» [1] та російськомовного населення. Саме тому керівництво Казахстану та навіть державні ЗМІ під час російсько-української війни постійно намагаються балансувати між дружбою і залежністю від Росії й загрозою російської агресії проти Казахстану та офіційним визнанням територіальної цілісності України.

Важливо зазначити, що авторитарні режими пострадянських країн Центральної Азії використовують інституційні механізми та інструменти протидії російським інформаційним наративам у своїх політичних стратегіях не для захисту демократії та демократичних цінностей чи свободи слова, а для консервації авторитарних режимів та захисту від зовнішньої російської експансії. Вони розуміють, що російська дезінформація та наративи – це поки що «м'яка сила» («soft power»), яка завтра може перетворитися на «жорстку силу» («hard power»), включаючи російське військове вторгнення, тому інституційні механізми та інструменти протидії цих країн стають все більш системними та законодавчо закріпленими [2].

Політичні еліти авторитарних режимів пострадянських країн Центральної Азії використовують адміністративний ресурс, мовну політику проти «просування російської мови» [3] та технічні засоби контролю для створення «санітарного кордону» від російських наративів навколо власного інформаційного поля. Таким чином, інституційні механізми (від квот на мову до блокування інтернету) використовуються для того, щоб перетворити медіапростір цих країн на «лінію оборони» та прихованого опору,

де нейтралітет є зручною формою прихованої протидії та формою самозбереження авторитарних еліт перед загрозою зовнішньої російської експансії. Повномасштабна російська війна в Україні змусила ці режими усвідомити, що російські наративи про «спільну історію і повернення історичних земель» та «захист прав російськомовних громадян» є інструментами демонтажу їхньої власної авторитарної влади. Для отримання об'єктивної картини громадяни пострадянських авторитарних держав Центральної Азії змушені шукати незалежні інформаційні джерела, але державна машина робить цей процес максимально складним, особливо в країнах з найбільш жорсткими авторитарними режимами (Туркменістан, Таджикистан).

Для порівняльного аналізу інституційних механізмів та інструментів протидії вищеназаним російським наративам у політичних стратегіях авторитарних режимів країн Центральної Азії слід навести таблицю, яка характеризує для кожної з цих держав конкретно різні типи інституційної реакції та контролю – від гібридного типу (правовий та медійний) у Казахстані, адміністративного в Узбекистані та законодавчого у Киргизстані до технічно-силового у Таджикистані та найбільш жорсткого ізоляційного у Туркменістані (див. табл. 1). Зважаючи на обмежений обсяг для написання тез, варто підкреслити, що розгорнута характеристика кожного типу інституційної реакції та контролю щодо протидії російським наративам по країнам ЦА буде представлена автором у подальших наукових дослідженнях з цієї проблематики.

Таблиця 1

**Інституційні механізми та інструменти протидії російським наративам
у політичних стратегіях авторитарних режимів пострадянських країн Центральної Азії**

Країна Центральної Азії	Механізми та інструменти протидії російському наративу щодо «повернення історичних територій»	Механізми та інструменти протидії російському нاراتиву щодо «захисту російськомовних»	Тип інституційної реакції та контролю
1) Казахстан	Публічні заяви про непорушність кордонів 1991 року. Кримінальне переслідування за сепаратизм та мову ворожнечі. Дерусифікація топонімів.	Перехід на латиницю, офіційна підтримка казахськомовних ЗМІ.	Гібридний тип (правовий та медійний) інституційної реакції та контролю.
2) Узбекистан	Закріплення непорушності кордонів у Конституції. Контроль Агентства інформації (АІМК) над блогами та ТБ.	Штрафи за відсутність узбецької мови в публічній сфері та рекламі. Національна консолідація з акцентом на «узбецькій ідентичності» всіх етносів.	Адміністративний тип інституційної реакції та контролю
3) Киргизстан	Дипломатичне балансування між ОДКБ та закликами до миру. Посилення контролю за іноземним впливом.	Мовне квотування ефіру – Закон про 60% киргизької мови на ТБ та радіо (з 2025 р.). Підкреслення статусу киргизької мови як єдиної державної.	Законодавчий тип інституційної реакції та контролю.
4) Таджикистан	Технічне блокування трафіку іноземних ресурсів шляхом створення (ЄКЦ) Єдиного комунікаційного центру.	Дерусифікація прізвищ, націоналізація ідеології. Придушення будь-яких проявів сепаратизму через тотальний контроль і блокування спецслужбами іноземних ЗМІ.	Технічно-силовий тип інституційної реакції та контролю.
5) Туркменістан	Повна відсутність дискусій про зовнішній вплив у внутрішніх медіа Повна державна ізоляція і монополія на інформацію та обмеження інтернету.	Повна відсутність російської мови в системі освіти та держуправлінні.	Ізоляційний тип інституційної реакції та контролю.

Складено автором.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити *висновки* про деякі ключові незасвоєні уроки для України та міжнародної спільноти, які Україна та світ мають засвоїти для ефективної протидії російським інформаційним наративам та гібридним загрозам. По-перше, досвід Казахстану та Киргизстану доводить, що російські наративи про «дискримінацію російськомовних» та «штучність державних кордонів» використовуються як інструмент делегітимізації суверенітету і як т. зв. «артилерійська підготовка» до анексії та працює за тими ж лекалами, що й в Україні до 2014 року. По-друге, важливим уроком для України виступає необхідність моніторити не лише український медіапростір, а й те, як РФ «обкачує» антиукраїнські наративи в країнах Центральної Азії, що дозволить спрогнозувати нові вектори російської пропаганди, спрямовані на міжнародну аудиторію. По-третє, російсько-українська війна стала каталізатором медійної деколонізації пострадянських країн Центральної Азії, де попри авторитарну

природу режимів, потреба в захисті від зовнішніх російських наративів та маніпуляцій змушує їх створювати механізми інформаційної безпеки у вигляді різноманітних інституційних механізмів та інструментів протидії. По-четверте, важливим уроком для України є посилення горизонтальних зв'язків з медіа цих країн для спільної боротьби з російською дезінформацією, тому що Україна, на превеликий жаль, довгий час ігнорувала Центральну Азію, розглядаючи її тільки через призму російського впливу.

Джерела:

1. Сиротюк Ю. Попереду ще одна війна. Кому слід готуватися? Коли Росія нападе на Казахстан? *Главком*. 13.02.2024. URL: <https://glavcom.ua/columns/syrotuk/poperedu-shche-odna-vijna-komu-slid-hotuvatisja-985728.html>
2. Центральна Азія: медіаландшафт і російські впливи. *Укрінформ*. 20.08.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3895798-centralna-azia-medialandsaft-i-rosijski-vplivi.html>
3. Кремль посилює мовний вплив на країни Центральної Азії. (23.07.2025). *Центр протидії дезінформації. Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4018167-kreml-posilue-movnij-vpliv-na-kraini-centralnoi-azii-cpd.html>

Матала І. В.,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
стандартизованих операційних процедур,
працівник ЗС України
(Національна академія сухопутних військ)

Горняков І. Д.,
молодший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
стандартизованих операційних процедур
(Національна академія сухопутних військ)

ЗАСАДИ ТА РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА У ПОДОЛАННІ СТРАХУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У БОЙОВИХ ДІЯХ

Сучасна російсько-українська війна пов'язана з сильним психологічним навантаженням на воїнів, особливо в умовах ближнього бою. Природний страх під час обстрілів та бойового зіткнення з ворогом є природною реакцією: «від страху сковує всі м'язи..., а в очах темно, наче настала ніч». Якщо цивільна людина може сховатись в укритті, то військовий має за лічені секунди опанувати себе і продовжувати виконувати бойове завдання. В таких екстремальних умовах важливу підтримку воїнам надає військове капеланство – душпастирська опіка військовослужбовців. Віра та присутність капелана не дають страху перемогти, тримають свідомість воїна адекватною, водночас допомагає бійцям залишатись мужнім і зберігати духовну рівновагу. Саме правові засади діяльності військових капеланів в Україні, система їх підготовки, напрями духовного виховання воїнів, а також роль капеланства у підтриманні готовності військових до захисту Батьківщини, особливості служіння капеланів у військових частинах та їхня допомога командирам відіграє неocenimu роль у піднесенні бойового духу особового складу [1].

Служба військового капеланства Збройних Сил України (далі – Служба військового капеланства) призначена для організації заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців та працівників Збройних Сил України і членів їх сімей. Вона юридично закріплена на законодавчому рівні. Ключовим актом є Закон України «Про Службу військового капеланства» № 1915-IX, ухвалений Верховною Радою 30 листопада 2021 року. Цей закон регулює реалізацію конституційного права військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань на свободу світогляду і віросповідання та визначає організаційні засади діяльності Служби військового капеланства [2].

Впровадження професійного капеланства зіграло свою позитивну роль, оскільки підготовка військових капеланів поєднує богословську освіту з військово-специфічними знаннями і навичками. У перспективі від усіх капеланів вимагатиметься вища духовна освіта (богословський ступінь). Окрім цього, вже безпосередньо перед початком служби капелани проходять спеціальні курси у військових навчальних закладах.

Духовне виховання особового складу є одним з головних завдань військового капелана. Його мета – зміцнити захисників морально, прищепити стійкість до стресу, виховати високі морально-етичні якості та патріотизм. Шляхи досягнення цього різноманітні та залежать від ситуації в підрозділі, релігійного складу та потреб самих військовослужбовців підрозділу.

Найбільш традиційним способом є проведення богослужінь та релігійних обрядів. У військових частинах та безпосередньо на передовій капелани організовують молитви, Літургії, молебні перед боями, читають Святе Письмо для охочих бійців. За можливості, обладнуються похідні каплиці чи молитовні куточки – навіть у польових умовах знаходиться місце, де встановлюють ікони, хрести, куди воїни можуть прийти помолитись. Так, вже в перші місяці війни 2014 року на Донбасі з'явилися імпровізовані каплички в зоні АТО – перша така каплиця запрацювала у липні 2014 у штабі АТО в Краматорську. Відтоді практика облаштування місць для молитви у війську стала системною. Спільна молитва перед боєм або благословення команди перед виходом на завдання суттєво піднімають бойовий дух, додають відчуття згуртованості та правоти справи, віри у місію, яку належить вчинити воїну.

Важливим напрямом духовного виховання є просвітницька робота. Багато військових, зокрема мобілізованих, мають слабкі знання основ своєї релігії або вагались в питаннях віри до початку війни. Тому капелани проводять короткі лекції чи бесіди з історії релігії, етики, пояснюють церковні свята, читають і роз'яснюють Біблію. Така катехизація допомагає воїнам глибше зрозуміти моральні засади, за які вони борються.

Особистий приклад капелана також є важливим складником виховного впливу. Капелан завжди поруч із солдатами, розділяє всі тяготи служби – живе в тих самих бліндажах, їсть з одного котла, під

час обстрілів спускається з ними в окопи. Бійці бачать, що священник, будучи неозброєним, так само мужньо перебуває на передовій під вогнем – лише з молитвою замість зброї. Це надихає воїнів: приклад духовної стійкості та безстрашності капелана вселяє віру, що і вони зможуть подолати свій страх.

Повсякденне служіння військового капелана у підрозділі має свою специфіку, відмінну від парафіяльного душпастирства. Військовий підрозділ – це закрите середовище зі суворою дисципліною, і капелан, ставши його частиною, водночас займає особливе положення. Він є офіцером, але без командних функцій; носить військову форму, але не носить зброї; підпорядковується статуту, але виконує духовну місію. Розглянемо основні особливості роботи капелана в частині [3].

По-перше, капелан повинен бути поруч із особовим складом постійно. Головний принцип капеланської служби – бути там, де твій особовий склад. Якщо рота виїжджає на полігон – капелан їде разом з нею; якщо батальйон вирушає в район бойових дій – священник знаходиться серед бійців на передовій, а не в тилу. Капелан ніколи не сидить у комфортному штабі – він розділяє всі труднощі солдатського життя. Як вже згадувалося, священники живуть в тих самих умовах, що і військові: у польових наметах чи окопах, їдять ту саму пайку, переносять ті самі навантаження. Це зближує їх із підлеглими, викликає повагу та довіру. Фактично солдати поважають капеланів, як своїх бойових побратимів, адже бачать: ця людина – священник – також ризикує життям поруч із ними, не ховаючись за чужими спинами. Таким чином, руйнується можливий бар'єр відчуження – капелан стає невід'ємною частиною військового колективу.

По-друге, капелан забезпечує право на свободу віросповідання для всіх військовослужбовців частини. Він опікується воїнами будь-якого віросповідання або навіть невіруючими, нікому не нав'язуючи приналежності до своєї конфесії. Також у ЗС України поряд з християнськими капеланами служать імами та духовні наставники юдейських громад. Це потребує від капелана толерантності та екуменічної відкритості. У військовому колективі він виступає мостиком між різними релігійними громадами, демонструючи єдність у служінні країні. Такий підхід виключає релігійні конфлікти серед особового складу – навпаки, воїни вчаться поважати переконання один одного, бачачи цю повагу в прикладі священника.

По-третє, капелан у підрозділі відповідає за морально-етичний клімат. Він допомагає командуванню виховувати у підлеглих дисципліну, порядність, взаємоповагу. У разі виникнення конфліктів чи нестатутних взаємин капелан може виступати посередником у їх вирішенні. Наприклад, якщо між бійцями сталася сварка на побутовому чи міжособистісному ґрунті, часто присутність третьої неупередженої особи – священника – допомагає залагодити конфлікт миром.

По-четверте, важлива особиста безпека і статус капелана. Згідно зі статутом, капелан не має права застосовувати зброю. У бойових умовах його охорону забезпечує командир, призначаючи військово-службовця-охоронця. Цей солдат (або декілька) супроводжує капелана під час виходу на позиції, щоб у разі нападу він міг захистити духовного отця. Сам капелан, залишаючись беззбройним, виконує свою місію навіть під вогнем – проводить обряди, надає першу допомогу, морально підтримує поранених. Водночас у цій війні капелани не застраховані, нерідко героїчно гинуть або отримують поранення на рівні з іншими бійцями, виконуючи обов'язок.

По-п'яте, капелан є зв'язковою ланкою між військом і цивільним суспільством в особі релігійних громад. Перебуваючи в частині, священник водночас представлений певною церквою. Він може передавати волонтерську допомогу від парафії, організовувати листування солдатів з вірянами, опікуватися родинами військових у співпраці з церковними благодійними організаціями. Все це робить капелана не лише внутрішнім наставником частини, а й представником соціальної підтримки з тилу. Бійці відчують, що про них пам'ятають і моляться цивільні люди, і через капелана передають їм вітання чи прохання про молитву.

Отже, особливість капеланського служіння у війську полягає в органічному поєднанні духовної і військової сфер. Капелан діє у військовій частині, підпорядковуючись її розпорядку, але несе зовсім іншу місію – духовну. Він має заслужити авторитет і серед командирів, і серед рядових бійців, залишаючись при цьому служителем Божим. В українській армії вже вироблено розуміння, що капелан – є частинкою душі у великому механізмі армії. Без цієї «частинки душі» військова машина може втратити людське обличчя, згуртованість та мотивацію.

Джерела:

1. Прокопенко О. Душпастир в армії // Урядовий кур'єр, №168 (5987), 2 вересня 2016 року.
2. Закон України «Про Службу військового капеланства» (зі змінами, внесеними згідно із Законами №2131-IX від 15.03.2022, №2845-IX від 13.12.2022).
3. Гореньков Д. Духовна стійкість під час війни й після перемоги: роль професійного капеланства в Україні // Український тиждень, 17 грудня 2025.

Махлай О. М.,
професор кафедри спеціальних дисциплін,
кандидат психологічних наук, доцент
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Гриньків О. О.,
професор кафедри правових дисциплін,
доктор юридичних наук, полковник
(Національна академія
Національної гвардії України)

ДЕРЖАВА ТА СУСПІЛЬСТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасних умовах інформаційна війна є вагомим інструментом держави-агресора, спрямованим на системне поширення дезінформації та пропаганди. Інформаційні впливи мають на меті не лише викривлення об'єктивної реальності, а й стимулювання мови ворожнечі, підриву довіри до державних інституцій та свідому дестабілізацію суспільних відносин. У межах гібридного протистояння проти України інформаційний вимір за своєю значущістю не поступається безпосереднім бойовим діям, а дезінформація є одним із найнебезпечніших проявів інформаційних загроз, що безпосередньо посягають на державну безпеку.

У науковому дискурсі «дезінформація» визначається як неправдива або маніпулятивна інформація, що навмисно поширюється з метою введення в оману, та розглядається як «наріжний камінь» класичної пропаганди й основа сучасного феномену фейкових новин [1, с. 55].

У межах сучасних інформаційних процесів цифрова дезінформація перетворилася на потужний важіль впливу, який у різні історичні періоди використовувався для провокування етнічних чисток, насильницьких та збройних конфліктів. Протидія таким загрозам потребує поєднання ефективних правових, технічних та просвітницьких заходів, на що ми вже неодноразово наголошували у своїх наукових працях [2, с. 146–149 ; 3, с. 659–664].

У національному законодавстві України сформовано правові засади здійснення контролю за інформаційним простором в умовах дії правового режиму воєнного стану. Вони закріплені в нормах законів у сфері національної безпеки, інформації, телебачення та електронних комунікацій, а також у положеннях Кримінального кодексу України (далі – ККУ) і Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [4] регламентує та посилює механізми здійснення публічної влади в умовах воєнного стану, зокрема передбачає можливість обмеження діяльності медіа, запровадження спеціальних правил поширення інформації та здійснення державного нагляду за її змістом. Водночас цей нормативно-правовий акт не встановлює чітких критеріїв кваліфікації та ідентифікації дезінформації як самостійного виду правопорушення [5, с. 245].

Варто зазначити, що протидія дезінформації в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності, оскільки держава отримує розширені повноваження для захисту суспільної безпеки, забезпечення стабільності громадського порядку та нейтралізації інформаційних загроз, здатних дестабілізувати суспільство.

Чинне законодавство України містить низку норм, спрямованих на правову протидію поширенню дезінформації. Так, КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за поширення неправдивих чуток, здатних викликати паніку або дестабілізувати громадський порядок (стаття 173-1 «Поширювання неправдивих чуток») [6]. Зазначена норма застосовується у випадках розповсюдження неперевіреної інформації без підтверджених джерел, що спричиняє суспільне занепокоєння або дезорієнтацію населення.

Кримінальне законодавство України [7] також містить положення щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб, діяльність яких має дезінформаційний або інформаційно-диверсійний характер. Зокрема, частиною 6 статті 111-1 ККУ передбачена відповідальність за колабораційну діяльність, що включає інформаційну співпрацю з державою-агресором, а у статті 114-2 ККУ – за несанкціоноване поширення відомостей про переміщення чи розташування Збройних Сил України в умовах воєнного або надзвичайного стану. Зазначені норми спрямовані на запобігання підриву обороноздатності нашої держави.

Водночас наявність лише правових норм не забезпечує ефективної протидії дезінформації і потребує застосування комплексного підходу, який охоплював би освітні ініціативи, підтримку незалежних фактчекінгових організацій, активну участь громадянського суспільства та реалізацію просвітницьких програм, спрямованих на підвищення здатності громадян критично оцінювати інформацію й протистояти маніпулятивним впливам. У цьому розумінні медіаграмотність є важливим елементом формування інформаційної стійкості та зміцнення соціальної згуртованості.

Не менш важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки відіграють державні медіарегулятори та правоохоронні органи, які здійснюють верифікацію контенту та своєчасно реагують на прояви дезінформації. Так, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Національна рада) постійно здійснює державне регулювання, нагляд і контроль у сфері медіа, сприяє захисту національного інформаційного простору від пропагандистської продукції держави-агресора та контролює дотримання законодавства суб'єктами медіасфери. Регулятор проводить системний моніторинг контенту, організовує консультаційні й освітні заходи для журналістів щодо протидії дезінформації, а в разі виявлення порушень застосовує санкції, зокрема штрафи або проводить анулювання ліцензій.

Відповідно до Закону України «Про медіа» [8] Національна рада реалізує комплекс заходів щодо заборони поширення на території України аудіовізуальних медіасервісів держави-агресора, формуючи та регулярно оновлюючи Перелік таких сервісів. Включення сервісу до Переліку тягне за собою обмеження доступу до нього на території України. Станом на 08.01.2026 до зазначеного Переліку включено 62 сервіси держави-агресора, при цьому, зазначимо, що робота з його актуалізації здійснюється на постійній основі [9].

У системі державної безпекової політики Служба безпеки України (далі – СБУ) здійснює постійний моніторинг інформаційного простору, виявлення та оцінювання потенційних загроз національним інтересам, а також протидіє спеціальним інформаційним операціям держави-агресора, спрямованим на підрив конституційного ладу, територіальної цілісності та суспільно-політичної стабільності.

Оперативно-аналітична діяльність СБУ охоплює застосування контррозвідувальних заходів і інформаційно-аналітичних механізмів забезпечення інформаційної безпеки держави, що передбачено чинним законодавством [10–12] і національними стратегіями у сфері безпеки. Важливим чинником цієї діяльності є міжвідомча співпраця та взаємодія з громадянським суспільством з метою підвищення стійкості до дезінформаційних впливів.

Національна поліція України, зокрема підрозділи Департаменту кіберполіції, реалізує заходи щодо протидії кіберзлочинності та іншим онлайн-загрозам. Основна увага зосереджена на запобіганні шахрайству в цифровому середовищі, фішинговим атакам, поширенню фейкової інформації та іншим формам протиправної діяльності в онлайн-просторі. У межах цієї діяльності кіберполіція здійснює виявлення, попередження та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а також активно інформує населення про актуальні кіберзагрози та способи захисту від них [13].

Зауважимо, що інформаційні загрози постійно трансформуються внаслідок стрімкого розвитку сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту (далі – ШІ) та автоматизованих бот-мереж, що зумовлює потребу в оновленні підходів до реагування та формуванні узгоджених стандартів протидії.

За даними Центру протидії дезінформації, у соціальних мережах поширюються відеоматеріали, згенеровані за допомогою ШІ, у яких персонажі, які імітують військовослужбовців, емоційно заявляють про нібито відсутність забезпечення та маніпулюють чутливими соціальними темами. Застосування синтезованих голосів, постановочної емоційності та псевдореалістичних образів підвищує рівень довіри до таких матеріалів. Емоційний і персоналізований формат ускладнює розпізнавання фейків та сприяє їх швидкому поширенню алгоритмами соціальних мереж, що робить подібний контент особливо небезпечним. Основною метою таких інформаційних впливів є деморалізація населення та підрив суспільної стійкості України.

Отже, ефективна протидія дезінформації в сучасних умовах потребує комплексного підходу, що поєднує правове регулювання, інституційні механізми та активну участь громадянського суспільства. Важливим є розподіл спільної відповідальності між державою та суспільством: держава визначає правові межі та інструменти протидії, тоді як громадянське суспільство сприяє зміцненню інформаційної стійкості, розвитку критичного мислення та посиленню соціальної згуртованості.

Джерела:

1. Посібник з протидії дезінформації. Київ. 2023. 58 с. URL: <https://cpd.gov.ua/announcement/posibnyk-z-protydiyi-dezinformacziyi/>
2. Гриньків О. О., Тарасюк О. Пропаганда – вагомий інструмент впливу у військових конфліктах. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції

(21 лютого 2025 року) / упоряд. У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 146 – 149.

3. Махлай О., Тарасюк О. Оперативно-розшукові заходи як інструмент локалізації пропаганди. Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану : тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 14 березня 2025 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2025. С. 659 – 664.

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Кравченко В. Г. Міжнародно-правові та організаційні механізми протидії дезінформації: порівняльний аналіз практик України та ЄС. *Київський часопис права*. 2025. № 2. С. 243–252.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/ed20230322/stru>

9. Перелік аудіовізуальних медіа-сервісів на замовлення та сервісів провайдерів аудіовізуальних сервісів держави-агресора. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2026/01/Perelik-onovleniy-za-08.01.2026.pdf>

10. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

11. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 40. Ст. 1234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

12. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

13. Звіт про діяльність Департаменту кіберполіції Національної поліції України у 2024 році. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/zvitpro-diyalnist-departamentu-kiberpolicziyi-naczionalnoyi-policziyi-ukrayiny-u--roczni-7074/>

Мацюк М. М.,
здобувач вищої освіти
(Київський інститут Національної гвардії України)

Полуніна Л. В.,
професор кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський інститут Національної гвардії України)

ВІЙНА ЯК ФАКТОР ГУМАНІТАРНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Війна виступає не лише формою збройного протистояння, а й системним чинником гуманітарної дестабілізації, що змінює механізми функціонування суспільства. Її вплив поширюється на соціальну, психологічну та культурну сфери, формуючи довготривалі деструктивні процеси, наслідки яких не зникають із завершенням активних бойових дій. Саме в цьому контексті війна має розглядатися як каталізатор гуманітарної нестабільності, а не лише як джерело окремих гуманітарних проблем.

Гуманітарна дестабілізація в умовах війни проявляється передусім у руйнуванні сталих соціальних механізмів. Масові переміщення населення, порушення доступу до освіти, медичної допомоги та соціального захисту призводять до втрати соціальної рівноваги й зростання вразливості значних груп населення. Війна підриває відчуття передбачуваності та безпеки, що є базовими умовами стабільного гуманітарного розвитку. Гуманітарні наслідки війни мають накопичувальний характер і трансформуються у фактор довготривалого зниження якості людського потенціалу [1, с. 97–99].

Окремим виміром гуманітарної дестабілізації є соціально-психологічна сфера. Тривале перебування суспільства в умовах воєнної загрози формує стан хронічної напруженості, що проявляється у зростанні тривожності, психологічного виснаження та недовіри до соціальних інститутів. Соціологічні дослідження свідчать, що війна посилює фрагментацію суспільства та ускладнює процеси соціальної консолідації, створюючи підґрунтя для відкладених гуманітарних криз [2, с. 9–13]. Таким чином, гуманітарна дестабілізація набуває самопідсилювального характеру, коли психологічні наслідки війни поглиблюють соціальний дисбаланс.

Значну загрозу гуманітарній стабільності становить руйнування культурного простору. Знищення об'єктів культурної спадщини, деформація колективної пам'яті та посилення інформаційно-психологічного впливу підривають гуманітарні основи національної ідентичності. Культурна сфера в умовах війни перетворюється на поле боротьби за цінності та сенс, а її дестабілізація безпосередньо впливає на здатність суспільства до самоідентифікації та відновлення [1, с. 103–106].

Водночас рівень гуманітарної дестабілізації значною мірою залежить від ефективності механізмів реагування. Важливу роль у цьому процесі відіграє цивільно-військове співробітництво, спрямоване на координацію гуманітарної допомоги, захист цивільного населення та взаємодію між військовими формуваннями й органами державної влади. Практика свідчить, що системна діяльність у цій сфері дозволяє знизити соціальну напруженість і частково нейтралізувати дестабілізуючий вплив війни на гуманітарне середовище [3, с. 25–28]. Дослідження також підтверджують, що належна організація цивільно-військового співробітництва створює передумови для поступової гуманітарної стабілізації навіть в умовах тривалого конфлікту [4, с. 78–81].

Отже, війна є комплексним фактором гуманітарної дестабілізації суспільства, який впливає на соціальні структури, психологічний стан населення та культурні основи держави. Ігнорування гуманітарних наслідків війни призводить до накопичення відкладених криз, що становлять загрозу національній безпеці в післявоєнний період. Подолання наслідків гуманітарної дестабілізації потребує цілісного підходу, що поєднує державну гуманітарну політику, ефективне цивільно-військове співробітництво та довгострокові програми соціального й психологічного відновлення.

Джерела:

1. Хмелевська О. Гуманітарна діяльність в умовах війни в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 1 (51). С. 96–117.
2. Шульга М. О. Соціальні наслідки війни: виклики для українського суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4. С. 5–18.
3. Кайдалов Р. О., Бондаренко О. Г. Діяльність цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України та Національній гвардії України. *Чесць і закон*. 2022. № 3 (82). С. 23–30.
4. Минько О. В. Теоретико-методичні засади формування системи цивільно-військового співробітництва у формуваннях Національної гвардії України. *Чесць і закон*. 2020. № 2. С. 74–82.

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних реаліях інформаційний вимір стає таким же значущим, як і безпосередні бойові дії. Противник задіює весь спектр наявних засобів впливу на суспільну свідомість, активно використовуючи Інтернет, соціальні мережі, месенджери та різноманітні медіаплатформи. Ворожі інформаційні кампанії можуть провокувати панічні настрої, послаблювати моральний стан цивільного населення й військовослужбовців, руйнувати довіру до органів влади та спричиняти дестабілізацію суспільно-політичної ситуації. У зв'язку з цим протидія інформаційній пропаганді набуває ключового значення для гарантування національної безпеки та збереження моральної стійкості громадян.

У цифровому просторі росія системно поширює дезінформацію, маніпулятивні повідомлення, фейкові матеріали та здійснює психологічні операції, спрямовані на послаблення морального стану населення, розхитування політичної стабільності, підрив довіри до державних органів і Збройних сил України. Особливу загрозу становлять висока швидкість і широке охоплення такого контенту, що забезпечуються алгоритмами цифрових платформ, анонімністю користувачів, а також активним застосуванням бот-мереж і автоматизованих технологій [1, с. 15].

В умовах воєнного стану чутливість суспільства до маніпулятивного впливу зростає внаслідок постійного психологічного навантаження, надлишку інформації та поширення матеріалів, які подаються як експертні оцінки. Водночас ефективність державних і громадських механізмів протидії часто не відповідає масштабам загрози через швидкий розвиток інструментів інформаційної агресії та появу нових технологічних викликів, зокрема генеративних медіа, штучного інтелекту й новітніх форматів цифрової комунікації. Це зумовлює нагальну потребу в комплексному аналізі способів протидії ворожій пропаганді в онлайн-просторі, оцінюванні результативності наявних заходів і розробці сучасних підходів до захисту інформаційного простору України в умовах воєнного стану.

Науковці підкреслюють необхідність комплексної протидії, що включає вдосконалення законодавства, насамперед медійної реформи та реалізації Стратегії інформаційної безпеки, розвиток медіаграмотності та критичного мислення, а також інституційне посилення через діяльність РНБО, Центру протидії дезінформації, Центру стратегічних комунікацій і правоохоронних органів. У роботах акцентовано, що ефективна протидія можлива лише за умови поєднання державних заходів, інформаційної стійкості суспільства, активності незалежних медіа. Таке багатовимірне реагування розглядається як єдиний шлях до забезпечення безпеки інформаційного простору України в умовах тривалої агресії рф.

Здійснення росією інформаційних спеціальних операцій призводить до зростання соціальної напруги та негативно позначається на свідомості громадян, а їх систематичне використання може формувати осередки нестабільності, посилювати загрози сепаратистських проявів, провокувати насильство й загальне послаблення держави в умовах зростання криміногенної ситуації. Протидія інформаційним викликам є водночас складним і чутливим процесом, адже будь-які дії у сфері масових комунікацій мають забезпечувати баланс між гарантуванням національної безпеки та дотриманням свободи слова. Усі рішення держави в галузі інформаційної політики повинні ґрунтуватися не лише на чіткій правовій базі, а й на суспільному схваленні та довірі.

Особливо проблемною залишається діяльність анонімних телеграм-каналів, блокування яких не може обмежуватися лише поданням скарг на поширення дезінформації, хоча їх функціонування безумовно потребує пильної уваги з боку правоохоронних органів. У період активних бойових дій росія активно застосовує маніпулятивні інформаційні технології, поширюючи через Інтернет і засоби масової інформації матеріали, орієнтовані як на мешканців тимчасово окупованих територій, так і на громадян України та іноземних держав. Однією з відносно нових форм такої діяльності є розповсюдження пропагандистських матеріалів у місцях надання гуманітарної допомоги, де люди перебувають у стані підвищеної вразливості до інформаційного впливу.

Також російські медіа поширюють фейкові історії про «злочини українських військ» або «відмову українців від національної ідентичності», що має на меті дестабілізувати суспільство, підрвати довіру до держави та популяризувати мову ворожнечі. На думку авторів, щоб протидіяти таким інформацій-

ним атакам, потрібен високий рівень медіаграмотності, критичного мислення та навичок перевірки фактів, які дозволяють громадянам самостійно розпізнавати фейки. Не варто забувати про важливість якісної роботи українських ЗМІ, які можуть оперативно спростовувати дезінформації та підвищувати обізнаність громадян у сфері протидії пропаганді. Автори у підсумку зазначають, що протидія інформаційній війні неможлива без широкої просвітницької роботи: розвиток критичного мислення, вміння перевіряти інформацію, розуміння механізмів маніпуляції та ризиків цифрового середовища, що формує інформаційну стійкість суспільства та зменшує ефективність ворожої пропаганди [2, с. 143].

Указом Президента було ухвалено Стратегію інформаційної безпеки, що визначила базові підходи держави щодо захисту інформаційного простору. Після початку повномасштабного вторгнення РФ положення Стратегії стали практичною основою для блокування російських інформаційних ресурсів, координації державних комунікацій, створення Центру протидії дезінформації при РНБО та реалізації масштабних інформаційних кампаній, що значно зменшило вплив ворожого контенту [3].

Дослідження питання протидії російській пропаганді в умовах воєнного стану демонструють, що інформаційний фронт став ключовим простором сучасної війни проти України. Автори вищезгаданих досліджень наголошують, що російська пропаганда та дезінформація є системним інструментом агресії, спрямованим як на формування ненависті до України всередині РФ, так і на дестабілізацію українського суспільства, підірвання довіри до державних інституцій, провокування соціальної напруги та деморалізацію населення. Реформа медійного законодавства: ухвалення змін до Закону «Про електронні комунікації» та нового Закону України «Про медіа», створення правових механізмів оперативного блокування деструктивних ресурсів і обмеження впливу медіаструктур, пов'язаних із державо-агресором [4, с. 115].

Протистояння російській пропаганді має комплексний і багаторівневий характер, охоплюючи правові, інформаційні, інституційні, освітні та громадянські інструменти впливу. Держава реалізує масштабні заходи з контрпропаганди, обмежує доступ до ворожих інформаційних ресурсів, виявляє та нейтралізує агентів впливу, тоді як суспільство формує власні механізми захисту через фактчекінг, розвиток критичного мислення, медіаграмотність і цифрову самоорганізацію. За таких умов першочерговим завданням стає забезпечення стійкості інформаційного середовища, вдосконалення інституційних механізмів та утвердження культури усвідомленого й критичного сприйняття інформації. Лише скоординована взаємодія державних органів, медійної спільноти, експертів і громадянського суспільства здатна гарантувати послідовний та результативний захист України від інформаційної агресії, яка й надалі залишатиметься однією з ключових загроз у найближчому майбутньому.

Джерела:

1. Бойко Є. О., Косяк С. М. Інформаційна війна у сучасних умовах. Гуманітарний дискурс суспільних потреб: минуле, сучасне, майбутнє. Матеріали XXIV Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. м. Черкаси. 2024. С. 14–16. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24245/1/Гуманітарний%20дискурс_збірник%20конференції%2018.04.2024%20doc.pdf
2. Гордійчук О., Дідковський В. Протидія пропаганді в умовах війни. Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи. М. Житомир. 2024. С. 142–144. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/provnyj-tekst.pdf#page=142>
3. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України. Від 15 жовтня 2021 року. «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
4. Горун О. Ю. Протидія ворожій медіа-пропаганді в умовах правового режиму військового стану в Україні. Інформація і право. №1(44). 2023. С. 116-128. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/download/287772/281493>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах війни росії проти України питання забезпечення належного захисту прав дитини набуває особливої актуальності. Під час війни діти є однією з найбільш уразливих соціальних груп, водночас, саме вони формують майбутнє української держави як її демографічний та соціальний потенціал. У цьому контексті ключовим обов'язком держави є всебічне гарантування прав, свобод і законних інтересів дітей як основи майбутнього України.

Тривала війна в Україні, що розпочалася у 2014 році, суттєво загострилася внаслідок повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року, визначається як одна з наймасштабніших трагедій сучасної європейської дійсності. Воєнні дії призвели до того, що тисячі дітей втратили батьків, були розлучені з родинами та опинилися в складних життєвих обставинах. Значна частина території держави зазнала впливу бойових дій, що спричинило масове внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, руйнування критичної інфраструктури, порушення соціально-економічної рівноваги й завдання істотної шкоди до всьому. Водночас, найтяжчими наслідками війни залишаються людські втрати, серед яких – загибель значної кількості цивільного населення, в тому числі дітей [1, с. 56–60]. У цих умовах українська держава здійснює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення належного захисту дітей як повноправних членів суспільства [2, с. 30].

Важливо наголосити, що діти є соціальною групою підвищеної вразливості та в умовах війни зазнають системних порушень основоположних прав людини, що спричиняє як безпосередні, так і довгострокові негативні наслідки для їхнього фізичного стану, психічного здоров'я та процесів соціальної інтеграції. У системі суспільних пріоритетів сім'я та дитинство визнаються базовими цінностями. Підвищена вразливість дітей зумовлена недостатнім рівнем фізичного й психоемоційного розвитку, що обмежує їхню здатність до самостійної реалізації та захисту власних прав і законних інтересів. У зв'язку з цим, формування та забезпечення ефективних механізмів захисту прав дитини, розглядається як одне з пріоритетних завдань як міжнародної спільноти, так і національних органів державної влади [3, с. 206].

Активна діяльність правоохоронних органів, соціальних служб, волонтерських об'єднань та суспільства загалом, спрямована на мінімізацію наслідків війни для дітей, вихованих у традиціях українського суспільства, заснованих на принципах гуманності, моральної та правової справедливості, поваги до людини та її прав – фундаменту цивілізованого світу.

На жаль, ворог не дотримується принципів цивілізованості, демократії та верховенства права, тому, завданням України є докласти максимальних зусиль для відновлення порушених прав дітей, забезпечення їхнього захисту на міжнародному рівні та притягнення винних до відповідальності за скоєні злочини [4, с. 70].

У контексті даного дослідження слід відзначити, що проблема захисту прав дітей залишається актуальною протягом всього історичного розвитку людства [5, с. 105]. Захист прав дітей у воєнний період залишається одним із пріоритетних завдань держави та міжнародної спільноти. Воєнні дії створюють значні загрози для фізичного, психічного та соціального розвитку дітей, впливаючи на всі аспекти їхнього життя. Одним із ключових завдань є забезпечення фізичної безпеки дітей через організацію евакуації з небезпечних територій, створення захищених тимчасових місць проживання та підтримання безпечного середовища навіть у кризових умовах [6, с. 1292].

Захист прав дитини в умовах воєнного стану в Україні залишається складним і багатограним завданням. Ця проблема стосується практично всіх свідомих громадян, адже, роль молодого покоління є визначальною для майбутнього суспільства. Незважаючи на наявність національних та міжнародно-правових механізмів, на практиці діти продовжують зазнавати негативних наслідків війни. Для забезпечення ефективного захисту їхніх прав необхідне вдосконалення законодавства та інституційних структур, належне фінансування програм підтримки, покращення координації між державними та міжнародними організаціями, а також активне застосування міжнародних механізмів захисту прав дітей як частини системи прав людини [3, с. 217].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що захист і відновлення прав дітей, які постраждали внаслідок війни, є одним із ключових пріоритетів державної політики України та діяльності міжнародної спільноти. Особливої уваги потребують діти з числа внутрішньо переміщених осіб; ті, що перебувають на тимчасово окупованих територіях; у районах активних бойових дій або за межами держави. Водночас, забезпечення базових прав кожної дитини – на безпеку, належні умови життя, охорону здоров'я та освіти – залишається фундаментальною передумовою збереження людського потенціалу держави. Ефективний захист прав дитини вимагає не лише вдосконалення національних правових механізмів, а й формування цілісної та послідовної державної політики, посилення міжвідомчої координації, належного ресурсного забезпечення та активного використання міжнародних механізмів захисту прав людини. Забезпечення всебічної підтримки дітей у складних життєвих обставинах є важливим показником рівня гуманності, правової культури та цивілізованості сучасного суспільства.

Джерела:

1. Лавренко Д. О. Значення юридичної конструкції як засобу юридичної техніки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 56–60. DOI : https://doi.org/10.24144/2788_6018.2023.03.10.
2. Костишин Е. І., Шевців Ю. О. Інституційно-правовий механізм захисту дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 1. С. 29–36. DOI : <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-1-5>
3. Томіна В. Ю. Проблеми захисту прав дитини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. С. 206–220. URL : Liha-Pres DOI : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-420-0-13>.
4. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 2 (38). 2023. С. 66–71. DOI : http://doi.org/10.23939/law_2023.38.066
5. Волкова І. І. Правова основа механізму захисту прав дітей. *Науковий юридичний журнал «Правові новели»*. № 14. 2021. С. 105–112. DOI : <https://doi.org/10.32847/ln.2021.14.014>
6. Чернобук В. Захист прав дитини на тимчасово окупованих територіях України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 38–42. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.195>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Розвиток громадянського суспільства та ефективне цивільно-військове співробітництво є ключовими елементами демократизації сектору безпеки і оборони України. В умовах збройної агресії та гібридних загроз вони відіграють критично важливу роль у забезпеченні стійкості держави, мобілізації ресурсів, підтримці Збройних Сил та формуванні довіри до державних інституцій.

Громадянське суспільство є важливим елементом функціонування держави, рушійною силою історії та розвитку правової системи в країні. Сценарії взаємодії громадянського суспільства та державної влади можуть бути різними – від підтримки та допомоги до протистояння та революцій.

Громадянське суспільство – це сукупність добровільних об'єднань громадян, інститутів і організацій, які функціонують незалежно від держави, але беруть активну участь у житті суспільства [1, с. 5].

Основні функції:

- **громадський контроль** над діяльністю держави, зокрема безпекового сектору;
- **мобілізація ресурсів і волонтерство** для підтримки обороноздатності країни;
- **комунікація між владою і суспільством**;
- **моніторинг прав людини**, захист вразливих категорій [2, с. 25].

Україна, яка на сьогодні ще розбудовує свою демократичну систему, має досить потужне громадянське суспільство, яке вагомо впливає на події в державі. Саме завдяки силам громадянського суспільства Україна протягом своєї історії чинила опір зовнішнім та внутрішнім ворогам. Лише за останні роки наша держава пережила кілька революцій (Революція на граніті (1990 р.), Помаранчева революція (2004–2005 рр.), Революція гідності (2013–2014 рр.)) ініційованих та реалізованих громадянським суспільством. Відповідно, громадянське суспільство в Україні є постійним учасником публічно-політичних процесів.

Ще одна вагова задача громадянського суспільства в Україні, як у країні, яка має потужного споконвічного ворога на своїх північних та східних кордонах та весь час стикається із зовнішніми загрозами безпеці, це підтримка обороноздатності держави.

На думку С. Дроботова, в умовах, коли внутрішній потенціал державно-управлінського впливу та інститутів державної влади в питаннях забезпечення національної безпеки вичерпується, саме інститути громадянського суспільства в Україні беруть на себе низку функцій в цій сфері [3, с. 14]. Саме таким чином діяло українське громадянське суспільство у 2014 р. на тлі гібридної агресії росії та фактичного занепаду оборонної системи України.

Саме громадянське суспільство вагомо компенсувало брак кадрових військових, матеріального забезпечення війська та дозволило Україні відстояти значну частину своїх територій, які прагнув захопити ворог.

Кардинальним чином сприйняття ролі громадянського суспільства у воюючій країні змінив досвід війни росії проти України починаючи з 2014 р., включно з етапом повномасштабного вторгнення росії з 24 лютого 2022 р. Цю війну низка політичних аналітиків та світових ЗМІ вже охрестили “народною війною” через вагому частку народного спротиву та підтримки Збройних Сил України зі сторони громадянського суспільства [4, с. 76]. Така підтримка має вагомий вплив на перебіг військових дій та посилює обороноздатність країни в умовах протистояння потужнішому та чисельнішому ворогу.

Громадянське суспільство та ЗСУ можуть взаємодіяти у різних напрямках – як у рамках конвенційної війни (підтримка сил оборони зі сторони волонтерів, збори коштів населенням на придбання спорядження чи зброї, залучення активних членів суспільства до добровільних формувань чи до ЗСУ тощо), так і в інформаційній площині, протидіючи ворожій пропаганді, яка часто спрямована саме проти громадянського суспільства. Це обумовлює актуальність вивчення шляхів взаємодії ЗСУ та громадянського суспільства у питаннях протидії російській пропаганді [5, с. 264].

Співпраця ЗСУ та громадянського суспільства має юридичні підстави. Зокрема, у Законі України “Про національну безпеку України” (ст. 12) вказано, що сектор безпеки і оборони включає, крім іншого,

також громадян країни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [6, ст. 12]. Тобто законодавцем громадянське суспільство визначається як суб'єкт забезпечення оборони держави.

Ця стаття Закону України «Про національну безпеку України» безпосередньо реалізується щонайменше починаючи з 2014 р. та першого гібридного вторгнення росії на українські території. Громадяни активно підтримують ЗС України та інші сили оборони держави, об'єднуючись у добровольчі військові формування, поповнюючи лави ЗС України, займають волонтерською, благодійною діяльністю, жертвуючи кошти та інші ресурси на потребу української армії чи людей, що постраждали від військових дій.

Втім, співпраця ЗС України та громадянського суспільства має обопільний характер – не лише населення та громадські організації допомагають війську, але й ЗС України забезпечують безпеку та можливості функціонування громадянського суспільства в умовах війни. Одним із обов'язків ЗС України є забезпечення безпеки громадян України та громадських організацій.

Отже, громадянське суспільство є невід'ємною частиною механізму, який забезпечує стабільність функціонування демократичних інституцій в будь-яких країнах з демократичним політичним устроєм. Активні члени суспільства, об'єднуючись і створюючи різноманітні громадські організації, стають невід'ємною частиною громадського сектору, що виконує наглядову та координуючу функції, впливаючи на формування державних політик у всіх сферах.

Джерела:

1. Степаненко В. П. Громадянське суспільство в Україні: від протесту до участі в управлінні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2016. Вип. № 4. С. 5–21.
2. Буроменський М. В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки: європейський досвід та українська практика. *Право України*. 2019. Вип. № 3. С. 25–38.
3. Дроботов С. А. Громадянське суспільство і забезпечення національної безпеки української держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Т. 3, С. 14–18.
4. Kudelia S., Wilson A. Ukraine's civil resistance and the logic of people's war. *Journal of Democracy*. 2023. Vol. 34, № 2. P. 76–90.
5. Почепцов Г. Г. Інформаційна війна як складова сучасних воєнних конфліктів. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2016. С. 264.
6. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII (зі змінами), ст. 12.

Myroshnyk O.,
Professor of the Department of Civil Protection
and Information Technologies,
Doctor of Technical Sciences, Professor
(*National University of Civil Protection of Ukraine*)

Podlesna V.,
Lecturer at the Department of Language Training
(*National University of Civil Protection of Ukraine*)

MULTIFUNCTIONAL CIVIL PROTECTION FACILITIES IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY SECURITY THREATS

Contemporary threats to state and public safety require a rethinking of approaches to the development of civil protection infrastructure. Under conditions of military action, man-made disasters, and natural catastrophes, it becomes particularly important to create buildings and structures capable of combining the operational management of civil protection forces and resources with functions for sheltering the population. These are multifunctional structures integrated into a unified community or regional security system. Their concept is based on combining office space for State Emergency Service units, technical bases for storing specialized equipment and machinery, training complexes, and civil protection facilities such as shelters or anti-radiation shelters [1, 6].

The importance of such structures is determined by the need to ensure their dual purpose. In peacetime, they function as administrative buildings, training centers, and communal facilities for public needs. However, in the event of an emergency or military threat, they are transformed into shelters for the population while simultaneously serving as command posts for civil protection authorities [3]. This approach corresponds to global trends in multifunctional construction, where engineering facilities are used as efficiently as possible throughout their entire life cycle [7, 8].

The design of multifunctional structures must take into account several important factors. First, compliance with applicable building codes and standards is essential. In particular, State Building Standard V.2.2-5:2023 “Civil Protection Structures” defines key requirements for structural solutions, life support systems, and protection against radiation, chemical, and explosive factors [1]. State Building Standard V.1.1-7:2016 “Fire Safety of Construction Objects” regulates fire safety requirements, including the use of fire-resistant materials, as well as automatic fire extinguishing and warning systems [2]. Second, it is necessary to apply modern energy-efficient technologies, autonomous power supply solutions, and information and communication systems to ensure the stable operation of facilities under emergency conditions [5].

Special attention should be paid to the integration of life support systems. Ventilation, water supply, sewage, and power supply systems must be designed according to the principle of redundancy, which ensures facility operation even in the event of failure of the main networks [1, 6]. The implementation of an independent power supply system—such as diesel generators, battery stations, and alternative energy sources—is crucial for enabling long-term occupancy of protective shelters [8].

Functional zoning of such structures involves a clear division into three groups of premises: administrative and operational, technical, and protective. The administrative and operational zone includes command rooms, situation centers, and communication and information support facilities [4]. The technical zone accommodates garages for fire and rescue equipment, workshops, and equipment storage areas. The protective zone is intended for sheltering the population and may be designed as a shelter or anti-radiation shelter equipped with seating and sleeping places, air filtration systems, as well as water and food supplies [1].

The effectiveness of multifunctional facilities largely depends on their integration into the civil protection system of the community and the region. They can serve as strongholds of the Unified State Civil Protection System, ensuring coordination and communication between local authorities, emergency services, and the population [3, 5]. In addition, these facilities can be used for personnel training and emergency response drills, thereby increasing the level of preparedness of both civil protection units and the population [6].

It should also be noted that the design of such structures has a significant social impact. They foster a sense of security among citizens, become centers of safety and communication, enhance the prestige of the region, and contribute to overall infrastructure development. From an urban planning perspective, multifunctional buildings can be harmoniously integrated into the architectural environment, fulfilling not only protective but also social functions [7].

Thus, the design of multifunctional structures for civil protection units with integrated shelter systems is a pressing task that combines engineering, technical, organizational, and social aspects. The implementation of such projects will contribute to improving the efficiency of rescue units, optimizing the use of material and financial resources, and, most importantly, ensuring reliable protection of the population in crisis situations. This approach meets current state security requirements and represents an important step toward strengthening Ukraine's civil protection system.

References:

1. DBN V.2.2-5:2023. *Civil Protection Structures*. Kyiv: Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine, 2023. 122 p.
2. DBN V.1.1-7:2016. *Fire Safety of Construction Objects. General Requirements*. Kyiv: Ministry of Regional Development of Ukraine, 2017. 66 p.
3. Civil Protection Code of Ukraine: Law of Ukraine of October 2, 2012 No. 5403-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2013, No. 34–35, Art. 458.
4. Honcharenko Yu.Yu., Popov O.O., Miroshnyk O.M. Information and technical method for preventing emergencies of a terrorist nature at critical infrastructure facilities. *Modeling and Information Technologies*, 2016, Issue 77, pp. 43–51.
5. Kuzmenko I.I., Rusnak V.M., Trush O.I. Modernization of the civil protection system under wartime challenges: problems and prospects. *Scientific Bulletin of the Chornobyl Heroes Institute of Fire Safety of NUCZU*, 2023, No. 2, pp. 15–24.
6. Koptev V., Yatsyna M. *Civil Protection in Construction: Study Guide*. Kharkiv: National University of Civil Defence of Ukraine, 2021. 144 p.
7. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). *Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction*. Geneva, 2019.
8. Federal Emergency Management Agency (FEMA). *Safe Rooms for Tornadoes and Hurricanes: Guidance for Community and Residential Safe Rooms*. FEMA P-361, Washington, DC, 2021.

Михаліцька Н. Я.,
доцент кафедри
менеджменту та економічної безпеки,
кандидат наук з державного управління, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Демчук В. В.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі трансформації економічної системи, що проявилися у зростанні фіскальної нестійкості, порушенні виробничо-логістичних ланцюгів, скороченні інвестиційної активності та посиленні залежності державних фінансів від зовнішньої підтримки. За таких умов економічна безпека держави перестає бути виключно економічною категорією та набуває міждисциплінарного характеру, поєднуючи економічні, безпекові та інституційні виміри.

Воєнний стан актуалізував проблему ефективності державного управління економічними ризиками, оскільки традиційні інструменти економічного регулювання виявилися недостатніми для реагування на системні кризові явища. Це зумовлює необхідність переосмислення ролі антикризового управління як ключового чинника забезпечення економічної безпеки в умовах воєнних викликів.

Питання економічної безпеки держави та ролі антикризового управління в її забезпеченні широко висвітлюються у вітчизняній науковій праці [1–2], де підкреслюється системний характер загроз і потреба комплексного управління. Інституційно-правові та фінансові аспекти економічної безпеки досліджуються у працях [3–5], які акцентують на ролі правового регулювання та міжінституційної координації у протидії кризовим явищам. Антикризове управління на рівні підприємств і його зв'язок із фінансовою безпекою розглянуто у працях [6–8].

Антикризове управління в умовах війни слід розглядати як систему управлінських рішень і інструментів, спрямованих на своєчасне виявлення, нейтралізацію та мінімізацію економічних ризиків, що безпосередньо визначають рівень економічної безпеки держави та бізнесу. Його вплив на економічну безпеку зумовлений тим, що воєнні загрози трансформуються в економічні ризики через порушення фінансової стабільності, зниження інвестиційної активності, втрату виробничого потенціалу та зростання невизначеності у діяльності суб'єктів господарювання. За відсутності цілеспрямованого антикризового управління ці процеси набувають неконтрольованого характеру та підривають здатність економічної системи до відновлення.

З метою конкретизації ролі антикризового управління у забезпеченні економічної безпеки держави доцільно систематизувати ключові напрями антикризового впливу та їх функціональне навантаження (табл. 1).

Таблиця 1

**Антикризове управління як інструмент забезпечення
економічної безпеки держави в умовах війни**

Напрямок антикризового впливу	Ключові інструменти	Ризики, що мінімізуються	Вплив на економічну безпеку
Превентивний	Моніторинг ризиків, сценарне планування	Фіскальні та макроекономічні дисбаланси	Зниження рівня економічної невизначеності
Адаптивний	Коригування бюджетної та регуляторної політики	Порушення економічної стійкості	Підвищення адаптивності економіки
Стабілізаційний	Державна підтримка, міжінституційна координація	Системні кризові явища	Зміцнення економічної безпеки держави

Джерело: узагальнено на основі [5–7].

Наведена в таблиці 1 систематизація свідчить, що антикризове управління в умовах війни реалізується через поєднання превентивного, адаптивного та стабілізаційного напрямів впливу, кожен з яких виконує окрему функцію у забезпеченні економічної безпеки держави. *Превентивний напрям* орієнтований на зниження рівня економічної невизначеності шляхом ранньої ідентифікації фіскальних і макроекономічних дисбалансів. *Адаптивний напрям* забезпечує гнучке коригування бюджетної та регуляторної політики з метою підтримання економічної стійкості в умовах змінного безпекового середовища. *Стабілізаційний напрям* спрямований на нейтралізацію системних кризових явищ через механізми державної підтримки та міжінституційної координації. У сукупності ці напрями формують цілісну архітектуру антикризового впливу, що сприяє зміцненню економічної безпеки держави в умовах воєнної нестабільності.

Отже, антикризове управління в умовах війни виступає не сукупністю окремих заходів, а системним інструментом забезпечення економічної безпеки держави, який поєднує превентивні, адаптивні та стабілізаційні напрями впливу залежно від характеру та динаміки воєнних ризиків. Його ефективність визначається здатністю поєднувати інструменти різного функціонального призначення та забезпечувати узгодженість управлінських рішень в умовах високої економічної невизначеності.

Джерела:

1. Правдивець О.М. Економічна безпека, як найвища функція держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 2(66). С. 40-43. DOI <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-66-40-43>
2. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник / Живко З.Б., Черевко О.В., Копитко М.І., Зачосова Н.В., Живко М.О., Серета В.В., Занора В.О., Бісєць А.В.; за ред. Живко З.Б. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 240 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3466>
3. Blikhar, M.; Mykhalitska, N.; Vereskliia, M.; Komarnytska, I.; Koziar, G. FINANCIAL SECURITY OF THE STATE: INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE STUDY OF INSTITUTIONAL AND LEGAL CAUSES OF CRISIS PHENOMENA IN THE ECONOMY. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2021. Volume 2. Issue 37. Page 426-437.
4. Nastasiak, I.; Baik, O.; Zaiats, O.; Mykhalitska, N.; Vereskliia, M. FINANCIAL AND LEGAL ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2021. Volume 4. Issue 39. Page 482-493.
5. Pylypyshyn P.; Hanushchyn S.; Bek U.; Mykhalitska N.; Vereskliia M. LEGAL REGULATION OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Volume 1, Issue 42, Pages 510 – 521. DOI 10.55643/fcaptp.1.42.2022.3747
6. Копитко М. І., Вінчук М. В. Комплаєнс-контроль у системі публічного управління та контролінгу безпеки підприємств критичної інфраструктури. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2025. № 2. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2025-2-1>
7. Силкін О.С. Антикризове управління у системі забезпечення фінансової безпеки підприємства: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 – «Менеджмент» / Силкін Олександр Сергійович. – Львів: Українська академія друкарства; Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2020. 295 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3540>
8. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Львів : Растр-7, 2020. 384 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3284/1/Mel_%27nyk_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf

Михаліцька Н. Я.,
доцент кафедри
менеджменту та економічної безпеки,
кандидат наук з державного управління, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Яцик М. Р.,
доцент кафедри
менеджменту та економічної безпеки,
кандидат педагогічних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна актуалізувала проблему не лише наявності антикризових інструментів, а й інституційної спроможності держави забезпечити їх узгоджене застосування у сфері економічної безпеки. В умовах воєнної нестабільності зростає роль інституційної координації, розмежування повноважень та інтеграції безпекових і економічних рішень, оскільки фрагментарність управління посилює вразливість економічної системи навіть за наявності формально ефективних антикризових заходів.

Недостатня узгодженість дій між інституціями державного управління, а також між державою та суб'єктами господарювання, у воєнних умовах трансформується у додаткові економічні ризики, знижує результативність антикризового реагування та ускладнює забезпечення економічної безпеки. Це зумовлює необхідність наукового осмислення інституційних аспектів антикризового управління як ключової умови підвищення стійкості економічної системи в умовах війни.

Проблеми економічної безпеки держави та антикризового управління в умовах криз і нестабільності розглядаються у працях вітчизняних науковців [1–3], які акцентують на системному характері загроз та необхідності державного регулювання економічних процесів. Інституційні та правові аспекти забезпечення економічної безпеки, а також роль органів державного управління і безпекових інституцій висвітлені у дослідженнях, присвячених національній безпеці та фінансовій стабільності держави [4–6]. Водночас питання інституційної координації антикризового управління в умовах війни та її впливу на економічну безпеку залишаються недостатньо систематизованими, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

В умовах повномасштабної війни антикризове управління набуває виразного інституційного виміру, оскільки економічні ризики воєнного характеру виходять за межі можливостей окремих регуляторних або фінансових рішень. Їх мінімізація потребує узгоджених дій різних суб'єктів публічного управління, формування стабільних каналів координації та інтеграції економічних і безпекових інструментів впливу. За таких умов антикризове управління виступає не лише як сукупність управлінських заходів, а як інституційно організований процес, спрямований на підтримання стійкості економічної системи держави в умовах воєнної нестабільності.

Інституційний характер антикризового управління проявляється у необхідності чіткого розмежування повноважень, узгодження управлінських рішень і забезпечення зворотного зв'язку між стратегічним, регуляторним та операційним рівнями управління. Відсутність такої узгодженості призводить до фрагментарності антикризових заходів, зниження ефективності державної економічної політики та посилення вразливості економічної безпеки. Натомість інституційна координація дозволяє забезпечити системне реагування на економічні ризики воєнного характеру та підвищити керованість соціально-економічних процесів.

З метою узагальнення основних інституційних напрямів антикризового управління та їх ролі у забезпеченні економічної безпеки держави в умовах війни доцільно систематизувати відповідні напрями, управлінські функції та очікувані результати (табл. 1).

**Інституційні напрями антикризового управління
в системі забезпечення економічної безпеки держави в умовах війни**

Інституційний напрям	Зміст антикризового впливу	Функціональне призначення	Очікуваний ефект для економічної безпеки
Нормативно-інституційний	Формування правил і процедур антикризового реагування	Зниження регуляторної невизначеності	Підвищення передбачуваності економічного середовища
Фінансово-економічний	Застосування фінансових і монетарних інструментів	Стабілізація фінансових потоків	Зміцнення фінансової стійкості
Безпеково-контрольний	Протидія економічним загрозам і тіньовим процесам	Захист економічних інтересів	Зниження системних ризиків
Координаційно-аналітичний	Моніторинг ризиків і підтримка управлінських рішень	Узгодження дій суб'єктів управління	Підвищення керованості економічних процесів

Джерело: узагальнено на основі [1, 4, 7].

Наведені в таблиці інституційні напрями антикризового управління відображають ключові сфери впливу держави на забезпечення економічної безпеки в умовах війни. Їх систематизація дозволяє показати, що ефективне антикризове реагування ґрунтується не на ізольованих заходах, а на поєднанні координаційних, регуляторних, контрольних та аналітичних функцій у межах єдиної управлінської логіки.

Таблиця ілюструє, що кожен інституційний напрям виконує специфічну роль у мінімізації економічних ризиків воєнного характеру, водночас їх взаємодія забезпечує узгодженість управлінських рішень та підвищує керованість економічних процесів. Такий підхід дозволяє розглядати антикризове управління як цілісний інструмент зміцнення економічної безпеки держави в умовах воєнної нестабільності.

Таким чином, інституційні аспекти антикризового управління є визначальним чинником забезпечення економічної безпеки держави в умовах війни, оскільки саме рівень координації управлінських рішень, узгодженість функцій та інтеграція економічних і безпекових інструментів формують здатність економічної системи ефективно протидіяти воєнним ризикам.

Джерела:

1. Kopytko M. Financial stability and risk management of innovation-active enterprises in the context of the circular economy. *Socio-economic relations in the digital society*. 2025. Vol. 5(57). P. 45–55. DOI: <https://doi.org/10.55643/ser.3.57.2025.619>
2. Frunchuk V., Melnyk S., Hobela V. Theoretical and methodical approach to security environment characteristics. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2025. № 1. С. 38–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2025-1-5>
3. Маслій, О., Ківшик, О., & Котелевець, М. (2023). ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНИЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ. *Економічний простір*, (183), 25-30. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/183-4>
4. Blikhar, M.; Mykhalitska, N.; Vereskliia, M.; Komarnytska, I.; Koziar, G. FINANCIAL SECURITY OF THE STATE: INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE STUDY OF INSTITUTIONAL AND LEGAL CAUSES OF CRISIS PHENOMENA IN THE ECONOMY. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2021. Volume 2. Issue 37. Page 426-437.
5. Nastasiak, I.; Baik, O.; Zaiats, O.; Mykhalitska, N.; Vereskliia, M. FINANCIAL AND LEGAL ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2021. Volume 4. Issue 39. Page 482-493.
6. Pylypyshyn P.; Hanushchyn S.; Bek U.; Mykhalitska N.; Vereskliia M. LEGAL REGULATION OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Volume 1, Issue 42, Pages 510 – 521. DOI 10.55643/fcaptp.1.42.2022.3747
7. Силкін О.С. Антикризове управління у системі забезпечення фінансової безпеки підприємства: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 «Менеджмент». Львів: Українська академія друкарства; Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2020. 295 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3540>

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ В УМОВАХ ВІЙНИ: РІЛЬ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯН

Сьогодні інформаційний простір став повноцінним полем бою. Дезінформація та мова ворожнечі перетворилися на системні інструменти гібридної війни, спрямовані на підриг довіри, послаблення суспільної єдності та деморалізацію громадян. Відтак протидія цим явищам є важливим завданням національної безпеки й спільною відповідальністю державних інституцій та громадянського суспільства.

Дезінформація – це неправдива або маніпулятивна інформація, яка навмисно поширюється з метою впливу на суспільну думку. Вона є наріжним каменем класичної пропаганди та основою сучаснішого явища – фейкових новин. Дискримінація може здійснюватися за ознаками релігійної чи етнічної належності, національності, раси, кольору шкіри, походження, статі, стану здоров'я, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або за іншими ознаками [1].

Натомість *мова ворожнечі* – це будь-яка форма комунікації, зокрема у вигляді зображень, відео, пісень тощо, у мові, письмі чи поведінці, яка має агресивний характер або містить принизливі чи дискримінаційні висловлювання щодо окремої особи чи групи осіб [2].

Основними загрозами, що виникають унаслідок поширення дезінформації та мови ворожнечі під час війни, є, зокрема: провокування паніки, страху та недовіри до державних інституцій; дегуманізація ворога, що може призводити до ескалації насильства; загострення внутрішніх конфліктів у суспільстві, зокрема за мовною, регіональною чи політичною ознакою; підриг міжнародної підтримки через поширення маніпулятивних наративів.

Своєю чергою, ключовими наративами ворожої пропаганди є такі:

1) заперечення або перекручування фактів війни.

Війна подається як «внутрішній конфлікт», «громадянське протистояння» або «спеціальна операція» з метою зняття відповідальності з агресора. Злочини проти цивільного населення заперечуються або пояснюються як «постановки», «фейки» чи «інсценування». Причини війни перекладаються на жертву агресії через маніпулятивні твердження про «провокації», «зовнішнє управління» чи «загрозу з боку України». Для цього використовується вибіркова подача фактів, вирваних із контексту, або відверта дезінформація.

Як приклад, у TikTok поширюються відео, стилізовані під вуличні опитування «пересічних українців» щодо війни, мобілізації та мирних перемовин. Створені за допомогою ШІ та виконані в однаково візуальному стилі, ці ролики просувають антимобілізаційні настрої, називають війну «безглуздою», звинувачують владу у «зриві миру» та заперечують необхідність повернення окупованих територій. Їхня мета – деморалізація суспільства й зниження готовності до опору через нав'язування наративу «мир будь-якою ціною» [3].

2) дискредитація ЗСУ, волонтерів та журналістів.

Збройні сили зображуються як некомпетентні або корумповані й такі, що становлять загрозу для цивільного населення. Волонтерський рух подається як шахрайський або як «бізнес на війні», а незалежних журналістів звинувачують в упередженості, «роботі на західні спецслужби» чи поширенні «пропаганди». Поодинокі інциденти навмисно узагальнюються та масштабуються для формування негативного образу всієї спільноти.

Зокрема, пропагандистські ресурси рф поширюють бездоказові повідомлення про нібито використання українськими військовими цивільних як «живого щита», підкріплюючи їх відео зі свідченнями осіб, що перебувають на тимчасово окупованих територіях і переказують чутки, не будучи очевидцями подій. Така практика є типовим прийомом російської пропаганди, спрямованим на дискредитацію ЗСУ та відвернення уваги від воєнних злочинів рф на окупованих територіях [4].

3) нав'язування образу «внутрішнього ворога».

Формується уявлення, що головна загроза походить не від зовнішнього агресора, а від окремих груп усередині країни. Стигматизуються активісти, внутрішньо переміщені особи, ветерани, представники влади або мешканці окремих регіонів. Поширюються наративи про «зраду», «розкол суспільства»

та «штучне протиставлення громадян». Метою таких інформаційних впливів є послаблення національної єдності й підрив довіри між різними соціальними групами.

4) маніпуляції на темах втрат, біженців та соціальної несправедливості.

Тема людських втрат використовується для деморалізації суспільства та поширення панічних настроїв. Біженців і внутрішньо переміщених осіб подають як тягар для економіки та джерело соціальних проблем, а соціальні труднощі пояснюють діями держави, а не війною та агресією.

У соціальних мережах, зокрема в TikTok, поширюються згенеровані ШІ відео, в яких персонажі, що видають себе за українських військових, транслиують наративи російської пропаганди – про проблеми із забезпеченням, «відсутність військових у ТЦК» та невдячність влади й суспільства. Метою таких матеріалів є підрив довіри до мобілізації, загострення напруги між військовими й цивільними та деморалізація суспільства [5].

У цій ситуації держава та її інституції мають відігравати провідну роль. Відкрита, регулярна й чесна комунікація з громадянами зменшує простір для чуток і фейків. Особливе значення в протидії дезінформації під час війни мають правоохоронні органи, завдання яких полягає не лише в реагуванні на наслідки інформаційних атак, а й у системній профілактиці, виявленні та припиненні злочинної діяльності в інформаційному просторі.

Насамперед правоохоронні органи забезпечують дотримання законодавства у сфері інформаційної безпеки, зокрема розслідують кримінальні правопорушення, пов'язані з поширенням завідомо неправдивої інформації, колабораційною діяльністю, виправдовуванням збройної агресії, а також закликами до повалення конституційного ладу чи насильства.

В умовах російсько-української війни особливого значення набуває протидія організованим кіберзлочинності та забезпечення безпечного функціонування державних органів і об'єктів критичної інфраструктури в кіберпросторі. Так, у 2023 році Служба безпеки України припинила діяльність організованого угруповання, яке створило масштабну ботоферму для дискредитації керівництва держави та Збройних сил України й поширення дезінформації, зокрема за участі спецслужб рф. Загалом із початку повномасштабного вторгнення фахівці Департаменту кібербезпеки СБУ нейтралізували понад 11,7 тис. ворожих кіберінцидентів і кібератак. Також було заблоковано близько 500 проросійських YouTube-каналів із сукупною аудиторією понад 15 млн підписників, а також понад 1500 Telegram-каналів і ботів та більш як 1500 акаунтів у Instagram, Facebook і TikTok [6].

У грудні 2023 року кіберфахівці СБУ допомогли відбити кібератаку рф на національного оператора мобільного зв'язку «Київстар», оперативно відновивши його роботу та запобігши повторним атакам. За даними Департаменту кібербезпеки СБУ, атаку здійснило хакерське угруповання Sandworm – підрозділ російської військової розвідки, яке раніше неодноразово атакувало українські об'єкти критичної інфраструктури, зокрема операторів зв'язку та інтернет-провайдерів [7].

Важливою функцією правоохоронних органів також є виявлення та нейтралізація організованих мереж дезінформації. У воєнний час більшість фейків і маніпуляцій поширюється через скоординовані канали – бот-мережі, анонімні телеграм-ресурси та агентурні структури.

У травні 2024 року СБУ викрила на Київщині п'ятьох блогерів, які здійснювали інформаційно-підривну діяльність на користь рф, зокрема працювали на зрив мобілізації. Вони поширювали фейки про військовослужбовців ЗСУ та представників ТЦК і СП, знімали провокативні стрими, а також передавали інформацію про місця дислокації й маршрути переміщення українських військових, яку ворог міг використати для прицільних ударів. Цей контент активно використовували російські пропагандисти для створення постановочних матеріалів. Серед фігурантів – блогер, який під час стримів у столиці публічно розкривав локації військових; адміністратор мережі анонімних Telegram-каналів, що маскувалися під комерційні сервіси; особа, яка закликала до силового зриву мобілізації; а також двоє мешканців Київщини, які передавали дані про розташування військових через месенджери, частково координовані з рф. Усім п'ятьом повідомлено про підозру за ч. 1 ст. 114-1 КК України [8].

Важливо підкреслити роль правоохоронців у протидії інформаційно-психологічним операціям ворога. Дезінформація часто супроводжує воєнні та терористичні дії, посилюючи паніку серед населення. Оперативне спростування фейків, офіційні коментарі та своєчасне інформування громадян зменшують ефект таких атак і підвищують довіру до держави.

За даними Комітету з питань розвідки при Президентові України, спецоперація рф «Майдан-3» на телеграм-каналах обійшлася росії майже у 250 млн доларів із загального бюджету 1,5 млрд доларів. Основна мета – зрив мобілізації в Україні, поширення дезінформації про нездатність держави здобути перемогу та формування враження «втоми від України» серед західних партнерів. Чергова ПІСО була розгорнута у березні–травні 2024 року для дезінформації та провокації внутрішніх конфліктів [9].

Діяльність правоохоронних органів у сфері протидії дезінформації потребує балансу між безпекою та правами людини. Їхнє завдання – не обмежувати критику чи свободу слова, а реагувати на умисні суспільно небезпечні дії, що загрожують національній безпеці. Прозорість, правові процедури та судовий контроль є запобіжниками зловживань. Протидія дезінформації неможлива без активної участі громадян. Кожен щодня обирає – довіряти чи перевіряти, поширювати чи зупинитися. Критичне мислення, медіаграмотність і усвідомлення власних емоцій важливі для інформаційної стійкості. Протидія мові ворожнечі починається з особистої відповідальності за власні слова, онлайн і в повсякденному спілкуванні.

Отже, протидія дезінформації та мові ворожнечі під час війни – це спільне завдання держави, медіа та кожного громадянина. Інформаційна стійкість сьогодні так само важлива, як обороноздатність або економічна стабільність. Відповідальне слово – це внесок у єдність, безпеку та майбутню перемогу.

Джерела:

1. Посібник з протидії дезінформації. Центр протидії дезінформації робочого органу Ради національної безпеки і оборони України за підтримки Консультативної місії Європейського Союзу в Україні. URL: <https://cpd.gov.ua/announcement/posibnyk-z-protydiyi-dezinformacziyi/>
2. ООН. Резолюція про заохочення міжрелігійного та міжкультурного діалогу і терпимості в боротьбі з мовою ворожнечі. URL: <https://ukraine.un.org/uk/>
3. Центр фіксує у TikTok нову хвилю фейкових «вуличних опитувань». URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/ssha/czentr-fiksuye-u-tiktok-novu-hvylyu-fejkovyh-vulychnyh-opytuvan/>
4. ru-пропаганда продовжує брехати про «злочини ЗСУ». URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/ssha/ru-propaganda-prodovzhuye-brehaty-pro-zlochyny-zsu/>
5. Нова хвиля III-відео з нібито «військовими з передової». URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/ssha/nova-hvylya-shi-video-z-nibyto-vijskovymy-z-peredovoyi/>
6. «Політолог, який утримував мільйонну ботоферму». Стало відомо, кого викрила СБУ. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/politoloh-jakij-utrimuvav-miljonnu-botofermu-stalo-vidomo-koho-vikrila-sbu--865114.html>
7. СБУ допомогла відбити нові кібератаки рф на «Київстар». URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-dopomohla-vidbyty-novi-kiberataky-rf-na-kyivstar-illia-vitiuk>
8. СБУ затримала блогерів, які знімали провокативні стріми про ЗСУ та «зливали» базування військових. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zatrymala-bloheriv-yaki-znimaly-provokatyvni-strimy-pro-zsu-ta-zlyvaly-bazuvannia-viiskovykh>
9. У ГУР заявили про «списки людей», яких Росія може залучити до спецоперації «Майдан-3». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-gur-majdan-3-specoperacija-rf/32842278.html>

ГРУПА ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОДОПОМОГИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Проблема надання комплексної допомоги ветеранам сил безпеки та оборони на даний момент є однією з ключових.

Враховуючи реалії сьогодення, кількість осіб, що мають досвід участі у бойових діях, травми, поранення, досвід перебування в полоні та/або вимушеній ізоляції невпинно зростає. Інтенсивні бойові дії на території нашої країни, незаконні та підступні способи ведення війни противником, відсутність реалістичних прогнозів щодо можливого завершення активної фази бойових дій зумовлюють подальшу психічну і моральну травматизацію представників цивільного населення та силових структур. Високі показники небойових втрат у військах зумовлюють необхідність розвитку та вдосконалення методів психологічної допомоги.

З іншого боку, обставини вимагають розробки відносно короткострокових стратегій психологічного відновлення ветеранів задля забезпечення можливості подальшого ефективного виконання ними службово-бойових завдань. За таких умов першочерговим постає завдання швидкого полегшення симптомів психічної травматизації, реабілітації та ресоціалізації ветеранів.

Психологічна реабілітація, як процес відновлення психічних функцій людини, має на меті повернення максимально можливого рівня самостійності та покращення якості життя. Ресоціалізація розглядається нами як процес відновлення адаптації та соціальних функцій. Забезпечення цих двох аспектів, на нашу думку, є основною передумовою успішного професійного функціонування особистості у секторі сил безпеки та оборони.

Ефективній реалізації вищевказаних завдань сприяють групи психологічної самодопомоги «рівний-рівному», що дозволяють побудувати мережу підтримки та дати відчуття причетності людині, що пережила травматичний досвід [2].

У багатьох випадках у роботі в групі ветеран може ефективніше налагодити стосунки з іншими, отримати додаткову емоційну підтримку, якої бракує у традиційних службах.

Групи самодопомоги (ГСД) є добровільними, вільними об'єднаннями людей, активність яких спрямована на подолання хвороб, психічних або соціальних проблем, що випали на їхню долю або долю їхніх родичів. Засади функціонування групи самодопомоги: усі учасники добровільно беруть участь у групі самодопомоги й мають однакові права; кожен учасник бере участь у ГСД, аби передусім допомогти собі, а тоді іншим; ГСД передбачають активну та безперервну співпрацю учасників протягом тривалого періоду; зустрічі регулярні, відбуваються у визначений час (наприклад раз на тиждень, два рази на місяць); ГСД функціонують на підставі анонімності та нерозголошення особистої інформації й усього, що відбувається в групі, третім особам; кожен учасник проявляє ініціативність та несе відповідальність за самого себе і за те, що відбувається в групі.

Групи самодопомоги мають наступні переваги: у групі набагато легше змінювати свою поведінку: тут працює принцип «рівний-рівному», адже група складається з людей, які мають подібні проблеми, життєві сценарії та спільні життєві цілі; у групі працює як негативний, так і позитивний досвід учасників: будь-який із них допомагає іншим знайти правильні рішення; група дає відчуття єдності, впевненості, що ти не один і що твоя проблема цікавить інших; невелика кількість учасників – для багатьох це реальна можливість перестати боятися говорити про наболіле. Принцип «рівний-рівному» – це підтримка, яку учасники надають один одному без участі фахівців/за мінімальною участю (модерація). Це може бути соціальна, емоційна чи практична підтримка, яка базується на спільному особистому досвіді та співпереживанні, зосереджується на сильних сторонах людини і працює на її благополуччя та відновлення [1].

У межах заходів психологічного супроводу особового складу на базі Київського інституту Національної гвардії України нами був розроблений проект групи психологічної самодопомоги що, відповідно до тематичної спрямованості, має на меті роботу з травматичним досвідом отриманим внаслідок участі у бойових діях, полегшення симптомів дезадаптації, зміцнення соціальних контактів та психічно-

го здоров'я учасників [3]. Було здійснено заходи щодо залучення учасників із числа перемінного та постійного особового складу за принципом добровільності, розроблено графік роботи групи (два рази на місяць) та орієнтовний перелік тем зустрічей, який міг коригуватися залежно від актуальності вказаної проблематики та конкретних запитів учасників групи.

Розглянемо детальніше основні терапевтичні чинники та ефективність групової роботи через призму процесів психологічної реабілітації та ресоціалізації.

1. Психоедукація. Модерація групи здійснюється досвідченими та кваліфікованими психологами, що дозволяє вносити в процес роботи елементи психологічної підготовки. Учасники мають змогу отримати інформацію про психічні процеси, стани і властивості, зрозуміти механізми функціонування психіки, розвинути навички інтроспекції та рефлексії. Розуміння закономірностей власного психічного життя розширює адаптаційні можливості особистості, призводить до підвищення якості життя.

2. Нормалізація психоемоційного стану. У процесі групової роботи учасники опановують навички психоемоційної саморегуляції. Активно використовуються дихальні практики, медитативні техніки (на основі методу майндфулнес), техніки КПТ.

3. «Ефект дзеркала». Завдяки тому, що учасники групи мають спільний досвід та схожі виклики, вони мають змогу наочно розглянути свої проблеми та їх відображення в емоціях і поведінці інших.

4. Доброзичлива та безоцінна атмосфера. Згідно відгуків учасників групи перебування в колі одноподібних та людей зі схожим досвідом саме по собі вже є терапевтичним. Можливість побути серед «своїх», проговорити актуальні питання, почути думку авторитетних учасників групи сприяє швидкій ресоціалізації, особливо після переживання травматичного досвіду.

5. Розвиток комунікативних здібностей. Активність, як один з принципів групової роботи, має на меті стимулювати більш пасивних учасників, що підвищує їх комунікативний потенціал, дозволяє практикувати навички спілкування у безоцінному середовищі.

6. Розвиток лідерських якостей. Група самодопомоги працює як самостійний механізм, що має власну групову динаміку. Як правило найбільш досвідчені та активні члени групи перебирають на себе керівні повноваження та мають змогу попрактикуватись у лідерстві. З іншого боку, безоцінне ставлення та дружня атмосфера сприяють розкриттю інших учасників, дають змогу кожному проявити ініціативність, активність.

Отже, групи психологічної самодопомоги є дієвим інструментом подолання соціально-психологічної дезадаптації особистості. Досвід проведення таких груп свідчить про їх ефективність у контексті психологічної реабілітації та ресоціалізації ветеранів. Подальші дослідження будуть присвячені збагаченню інструментарію групової роботи новими методами та техніками.

Джерела:

1. Групи самодопомоги: теорія і практика. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/hrupy-samodopomohy-teoriya-i-praktyka>
2. Організація ветеранських груп самодопомоги «рівний-рівному» URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/_ПД_Рівний_рівному.pdf.
3. Наказ командувача Національної гвардії України № 555 від 01.09.2017 про затвердження Інструкції з організації психологічного супроводу виконання службово-бойових завдань особовим складом Національної гвардії України К. : Іміджево-видавничий центр Національної гвардії України, 2017 37с.

Мохнар Л. І.,
доцент кафедри
психології діяльності в особливих умовах,
кандидат педагогічних наук
(Національний університет
цивільного захисту України)

МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ РЯТУВАЛЬНИКІВ ДСНС В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ

Повномасштабна війна в Україні суттєво змінила характер діяльності рятувальних підрозділів, оскільки виконання професійних обов'язків фахівців служби цивільного захисту відбувається в умовах постійної загрози життю, масових руйнувань, великої кількості загиблих і постраждалих, а також тривалої невизначеності та дефіциту ресурсів. Такі умови формують хронічний стресовий фон і створюють передумови для розвитку емоційного вигорання та професійної деформації особистості.

Психотравмуючий вплив війни на рятувальників має комплексний характер і включає як безпосередній вплив екстремальних подій (обстріли, робота під завалами, контакт із загиблими), так і опосередковані чинники, зокрема перевантаження, нестачу відновлювального часу, порушення сну, моральні дилеми та переживання провини за неможливість надати допомогу всім, хто її потребує. Особливої ваги набуває феномен невизначеної втрати, пов'язаний зі зникненням безвісти цивільних осіб або колег, що унеможлиблює завершення процесів горювання та посилює тривожність і емоційну напругу. У сукупності ці фактори призводять до формування гострих стресових реакцій, посттравматичного стресового розладу, тривожних і депресивних станів, соматичних порушень та труднощів у міжособистісному й професійному функціонуванні.

Наукове осмислення проблеми показує, що психологічні наслідки війни для рятувальників формуються не лише як реакція на окремі критичні інциденти, а як результат накопичувальної дії тривалого стресу, що проявляється у виснаженні, порушеннях сну, емоційному «онімінні», зростанні дратівливості, тривожності, симптомах посттравматичного стресу, а також ризиках професійної деформації. У цьому контексті медико-психологічна реабілітація рятувальників розглядається як безперервний, системний процес, спрямований не лише на подолання наслідків психотравматизації, а й на відновлення внутрішніх ресурсів, підтримку адаптивних копінг-стратегій та підвищення психологічної стійкості до повторних стресових впливів.

Відповідно до Наказу від 18.08.2014 № 831 «Про затвердження Порядку організації медичного забезпечення в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій» медико-психологічна реабілітація – це комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів, спрямованих на відновлення психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності рятувальників аварійно-рятувальних служб (формувань), осіб, залучених до виконання аварійно-рятувальних робіт у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також постраждалих внаслідок такої надзвичайної ситуації.

Змістовно медико-психологічна реабілітація рятувальників має реалізовуватися як безперервний процес із поєднанням профілактичних, кризових і відновлювальних втручань.

Особи, які безпосередньо брали участь у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт або залучалися до цілодобового чергування, пов'язаного з ліквідацією наслідків надзвичайної ситуації, мають право один раз на рік пройти безоплатно курс медико-психологічної реабілітації строком не менш як 14 діб, а ті з них, які отримали травми або брали участь у проведенні аварійно-рятувальних робіт, пов'язаних із загибеллю людей, зобов'язані пройти відповідне лікування та реабілітацію в центрах медико-психологічної реабілітації.

Медико-психологічна реабілітація рятувальників ДСНС України в умовах тривалого воєнного стресу супроводжується низкою складних і недостатньо вирішених проблем, зумовлених як специфікою професійної діяльності, так і системними обмеженнями функціонування служби в умовах війни.

Передусім проблемним є хронічний, накопичувальний характер стресового навантаження, коли психотравмуючі чинники діють не епізодично, а безперервно протягом тривалого часу. Це унеможлиблює повноцінне відновлення психофізіологічних ресурсів рятувальників між ротаціями та знижує ефективність традиційних реабілітаційних підходів, орієнтованих переважно на подолання наслідків окремих гострих стресових подій.

Суттєвою проблемою залишається обмеженість часу та організаційних можливостей для проходження повноцінних курсів медико-психологічної реабілітації. В умовах дефіциту особового складу,

постійної оперативної готовності та високої інтенсивності бойових і аварійно-рятувальних завдань рятувальники нерідко не мають можливості своєчасно скористатися передбаченим нормативними документами правом на реабілітацію. Це призводить до зростання ризиків хронічного виснаження, емоційного вигорання та професійної деформації.

Проблемним залишається і питання врахування специфічних психотравмуючих чинників воєнного часу, зокрема феномену невизначеної втрати, моральних травм, переживань провини та безсилля, пов'язаних із масовою загибеллю людей або неможливістю надати допомогу всім постраждалим. Чинні реабілітаційні програми не завжди достатньо адаптовані до роботи з такими формами травматичного досвіду, що знижує їхню ефективність і не забезпечує глибокого опрацювання пережитого.

Важливою проблемою залишається й оцінка ефективності медико-психологічної реабілітації в умовах війни. Відсутність єдиних стандартизованих критеріїв і довготривалого моніторингу психічного стану рятувальників після завершення реабілітаційних заходів ускладнює визначення їх реальної результативності та своєчасну корекцію програм. Це особливо критично в умовах повторної та багаторазової експозиції до стресових подій.

Таким чином, проблематика медико-психологічної реабілітації рятувальників ДСНС у ситуації тривалого воєнного стресу має багатовимірний характер і потребує науково обґрунтованого переосмислення підходів до організації, змісту та безперервності реабілітаційного процесу з урахуванням специфіки сучасних воєнних викликів і професійних ризиків.

Джерело:

Наказ МВС України від 18.08.2014 № 831 «Про затвердження Порядку організації медичного забезпечення в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-14#Text>

Музика Т. О.,
асистентка кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій,
кандидатка юридичних наук, доцентка
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

Лазорчик В. Ю.,
здобувач вищої освіти
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ВETERANІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Забезпечення соціальних прав ветеранів сил безпеки і оборони України є одним із ключових завдань держави в умовах тривалої збройної агресії та трансформації системи гуманітарної безпеки. Особливе місце у структурі соціальної підтримки посідає право на житло, яке безпосередньо пов'язане з гідними умовами життя, соціальною стабільністю та успішною реінтеграцією ветеранів і членів їхніх сімей у цивільне життя. Від ефективності правового регулювання у цій сфері залежить не лише рівень соціального захисту окремої категорії осіб, а й довіра суспільства до державної політики загалом.

Право на житло має конституційне закріплення та розглядається як одна з базових соціальних гарантій. Водночас для ветеранів сил безпеки і оборони реалізація цього права набуває спеціального змісту, зумовленого особливим характером служби, підвищеними ризиками для життя та здоров'я, а також наслідками участі у бойових діях. У цьому контексті держава бере на себе додаткові зобов'язання щодо створення правових і організаційних механізмів житлового забезпечення, які мають компенсувати ці ризики та сприяти соціальній справедливості [1].

Система правового регулювання житлових прав ветеранів в Україні формується на основі норм загального житлового та соціального законодавства, а також спеціальних актів, що визначають статус ветеранів і гарантії їх соціального захисту. Водночас така система характеризується фрагментарністю та складністю, що ускладнює її практичне застосування. Наявність численних підзаконних актів, різних програм на державному та місцевому рівнях, а також залежність реалізації житлових гарантій від бюджетних можливостей призводять до нерівномірного доступу ветеранів до передбачених законом пільг [2].

Особливу актуальність проблематика житлових прав ветеранів набуває в умовах реформування житлового законодавства України. Рішення щодо скасування або оновлення застарілих нормативних актів, зокрема Житлового кодексу, спрямовані на приведення правового регулювання у відповідність до сучасних соціально-економічних реалій. Разом з тим перехідний період створює правову невизначеність, яка може негативно позначитися на реалізації житлових прав соціально вразливих категорій населення, зокрема ветеранів та членів їхніх сімей [3].

У таких умовах особливого значення набуває питання збереження та чіткого нормативного закріплення спеціальних житлових гарантій для ветеранів сил безпеки і оборони. Відсутність комплексного підходу до реформування житлового законодавства з урахуванням інтересів ветеранів може призвести до звуження обсягу їхніх соціальних прав або ускладнення доступу до механізмів їх реалізації. Це актуалізує потребу в системному аналізі чинних норм і розробці узгоджених законодавчих рішень [4].

Окремого розгляду потребує питання забезпечення житлових прав членів сімей ветеранів, особливо у випадках загибелі, поранення або встановлення інвалідності військовослужбовця. Законодавство передбачає низку соціальних гарантій для цієї категорії осіб, однак на практиці вони часто реалізуються із значними труднощами, пов'язаними з бюрократичними процедурами, нестачею житлового фонду та недостатньою координацією між органами влади. У контексті реформування житлового законодавства важливо не допустити звуження цих гарантій та забезпечити їх реальну дієвість [5].

Важливим елементом правового забезпечення житлових прав ветеранів є діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які безпосередньо реалізують житлові програми. Недостатня узгодженість між центральними та місцевими органами, різний рівень фінансового забезпечення регіонів і відсутність єдиних стандартів надання житлової допомоги створюють додат-

кові інституційні виклики. У період трансформації житлового законодавства ці проблеми можуть посилюватися, що потребує комплексного підходу до вдосконалення механізмів управління у сфері житлової політики [6].

Аналіз сучасного стану правового забезпечення житлових прав ветеранів дозволяє зробити висновок про необхідність формування цілісної державної політики у цій сфері. Така політика має ґрунтуватися на принципах правової визначеності, соціальної справедливості та пріоритетності потреб ветеранів як осіб, які виконували завдання із захисту держави. Умови реформування житлового законодавства створюють можливість для оновлення підходів до нормативного закріплення житлових гарантій і підвищення ефективності їх реалізації [7].

Отже, правове забезпечення житлових прав ветеранів сил безпеки і оборони України та членів їхніх сімей в умовах реформування житлового законодавства є складним і багатогранним процесом, що потребує системного підходу. Узгоджені законодавчі зміни, ефективна інституційна взаємодія та орієнтація на реальні потреби ветеранів можуть стати підґрунтям для посилення соціальної підтримки та зміцнення гуманітарної безпеки держави.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.01.2026).
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 22.01.2026).
3. Про засади внутрішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 22.01.2026).
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 22.01.2026).
5. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.01.2026).
6. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень «Соціальна політика щодо ветеранів: сучасний стан і напрями вдосконалення». URL: <https://niss.gov.ua> (дата звернення: 22.01.2026).
7. Міністерство у справах ветеранів України. Офіційні матеріали щодо програм житлового забезпечення ветеранів. URL: <https://mva.gov.ua> (дата звернення: 22.01.2026).

Музика-Стефанчук О. А.,
завідувач кафедри фінансового права,
член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

На 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2015 р. відбувся Саміт з питань сталого розвитку, за результатами якого було прийнято Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р. [1], що затверджує 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР, англ. – Sustainable Development Goals, SDGs) і 169 завдань щодо їх досягнення (резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. № 70/1). Дійсно, ці цілі не просто амбітні, вони – є Глобальними цілями ООН, які схвалили держави-члени ООН, тим самим, взявши на себе зобов'язання їхнього провадження на довгостроковій перспективі.

Загалом ЦСР зосереджені на таких п'яти елементах: люди, планета, мир, процвітання, партнерство. Досягнення цих цілей вимагатиме дій на національному та міжнародному рівнях. Отже, з-поміж ЦСР визначено такі: 1) подолання бідності; 2) подолання голоду; 3) міцне здоров'я; 4) якісна освіта; 5) гендерна рівність; 6) чиста вода та належні санітарні умови; 7) доступна та чиста енергія; 8) гідна праця та економічне зростання; 9) промисловість, інновації та інфраструктура; 10) скорочення нерівності; 11) сталий розвиток міст та громад; 12) відповідальне споживання; 13) боротьба зі зміною клімату; 14) збереження морських екосистем; 15) захист екосистем суші; 16) мир, справедливість і сильні інституції; 17) партнерство заради стійкого розвитку.

З метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, підписано Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», яким підтримано проголошені глобальні ЦСР до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», і визначено за необхідне забезпечувати дотримання ЦСР України на період до 2030 р.. Відмітимо, що українські ЦСР значно ширше Глобальних ЦСР ООН, але цілком їм відповідають.

У 2017 р. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (нині – це Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України) підготовлено національний звіт «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [2].

У 2020 р. Україна взяла участь у своєму першому Добровільному національному огляді [3] та подала відповідний звіт Політичному форуму високого рівня зі сталого розвитку.

Наприкінці грудня 2021 р. в Україні презентовано відкриту онлайн-платформу з моніторингу індикаторів ЦСР [4], розроблену Державною службою статистики України у партнерстві з ПРООН у межах Спільної програми ООН з фінансування сталого розвитку [5]. Дана Платформа дає можливість бачити досягнення ЦСР за низкою індикаторів, визначених для кожної цілі. Індикатори ЦСР, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації ЦСР, затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку».

Постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2023 р. № 923 утворено міжвідомчу робочу групу з питань забезпечення досягнення ЦСР.

2024 р. – розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1190-р затверджені Завдання щодо досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 року та індикатори їх досягнення.

Наприкінці 2025 р. в Україні офіційно запущено Платформу фінансування сталого розвитку (SFP) – новий національний механізм для координації політики у сфері сталого фінансування та стандартів, узгоджених із нормами ЄС.

З 2026 р. планується публікувати Щорічний звіт про стан сталих фінансів в Україні.

Для досягнення всіх цілей разом, чи кожної окремо, необхідні новітні технології, розробки, аналітичні документи, фінансові ресурси. І, що не мало важливо, потрібна згуртована робота як всередині кожної держави, так і на міждержавному та міжнародному рівні.

Протягом 2020-2022 рр. впроваджувалася Спільна програма ООН з фінансування Цілей сталого розвитку Сприяння процесам стратегічного планування та фінансування сталого розвитку на національному та регіональному рівнях в Україні. Ця програма загалом спрямована на створення Інтегрованої національної системи фінансування (INFF) ЦСР, на поліпшення взаємозв'язку між реалізацією державної політики та реформою децентралізації тощо. Надалі також відбувається реалізація спільних програм і проєктів.

Допомога від Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) для впровадження ЦСР в Україні: реалізація спільної програми «Сприяння стратегічному плануванню та фінансуванню сталого розвитку на національному та регіональному рівнях в Україні» [6]; розроблено та інструмент швидкої інтегрованої оцінки (RIA) для оцінки ступеня інтеграції цілей та показників ЦСР у процеси стратегічного планування України [7]; створено інструмент оцінки фінансування розвитку (DFA) для оцінки джерел фінансування конкретних Цілей та пріоритетів ПРООН [8]; розроблена система бюджетування ЦСР, яка включає маркування українського бюджету цілями сталого розвитку [9].

За підрахунками ПРООН, щорічно у всьому світі урядам необхідно залучати від 5 до 7 трлн доларів США для фінансування програм сталого розвитку. Україні також необхідно інвестувати значні ресурси в реалізацію ЦСР. Це колосальні кошти, які Україна в умовах повномасштабної війни не має можливості вкладати розвиток ЦСР. У цьому контексті заслуговує на увагу проєкт ПРООН, який офіційно розпочався у червні 2024 р., спрямований на підтримку Уряду України, зокрема Секретаріату Кабінету Міністрів України, у розробці та впровадженні національної системи завдань та показників ЦСР. Ключовий аспект проєкту полягає у просуванні локалізації ЦСР, щоб забезпечити узгодженість політик на національному та місцевому рівнях із оновленими глобальними та національними показниками ЦСР [10].

Очевидним є той факт, що агресія рф на території України спричинила негативні наслідки для громадян України, які зазнали значних фізичних і матеріальних втрат; суттєво вплинула на рівень життя, засоби до існування, продовольчу безпеку, соціальну інтеграцію та гендерну рівність в Україні. Уряд постійно вживає заходів для вирішення цих проблем, спричинених війною, включаючи відновлення інфраструктури, підтримку бізнесу та надання допомоги постраждалим від війни. В результаті Україні вдалося: підтримувати макроекономічну стабільність; контролювати інфляцію; подолати значну зупинку виробництва та наслідки відтоку робочої сили; відновити логістичні потоки, незважаючи на блокаду портів Чорного моря; розпочати програму швидкої реконструкції; отримати статус кандидата на членство в ЄС [11, с. 3].

В умовах повномасштабної війни в Україні, у 2024 р. ПРООН розпочало в Україні проєкт «Впровадження Цілей сталого розвитку в Україні в контексті відновлення після війни та на шляху до європейської інтеграції» у рамках проєкту SDG BRIDGE Ukraine [12].

Під час виступу на міжнародному економічному форумі у Давосі у січні 2026 р. Прем'єр-Міністр Канади Марк Карні наголосив на тому, що міжнародний порядок, заснований на правилах, вже не діє. Дійсно, те, що у 2015 р. ще можна було визначити як таке, до чого можна і варто прагнути, і спільними зусиллями можна поліпшити, у 2026 р. видається дещо утопічним. ЦСР, визначені для України, яка вже у 2015 р. постраждала від збройної агресії, зважаючи на подальші втрати, видаються недосяжними. Орієнтири державної політики (і не лише України) у багатьох сферах змістили свої вектори; брак кадрів та фінансових ресурсів, а також злочини з боку рф, що вчиняються на території нашої держави – все це не рухає державу до досягнення ЦСР. Проте, ці цілі ще не скасовані. У зв'язку із цим, можливо, доречно їх переглянути, оновити. Проте і дана пропозиція є проблемною у світлі реальної неспроможності ООН виконувати покладені на неї завдання. Призупинення ЦСР (якщо є такий інструмент) також не вирішить сучасних проблем. Сталий розвиток в умовах зруйнованого міжнародного та світового правопорядку є неможливим. За будь-якого варіанту, первинне рішення щодо подальшої долі ЦСР лишається за ООН, яка поки ще функціонує.

Джерела:

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
2. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>
3. Цілі сталого розвитку – Україна. Добровільний національний огляд. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Cil_i_20Stalogo_20rozvytku_20-%20Dobrovilnyi_20natsionalnyi_20oglyad.pdf
4. Онлайн-платформа з моніторингу індикаторів ЦСР. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/>
5. Promoting Strategic Planning and Financing for Sustainable Development on National and Regional Level in Ukraine. URL: <https://jointsdgfund.org/programme/promoting-strategic-planning-and-financing-sustainable-development-national-and-regional>
6. ООН запускає спільну програму з метою надання Україні допомоги у фінансуванні роботи з досягнення Цілей сталого розвитку. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/oon-zapuskaye-spilnu-prohramu-z-metoyu-nadannya-ukrayini-dopomohy-u-finansuvanni-roboty-z-dosyahnennya-tsiley-staloho-rozvytku>

7. Швидка інтегрована оцінка: приклад бюджетних програм регіонального розвитку та захисту довкілля України. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/UNDP-RIA-Ukraine-UA_v03_.pdf
8. Оцінка фінансування розвитку: Україна. Аналітичний звіт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/otsinka-finansuvannya-rozvytku-ukrayina>
9. Методологія комплексної системи бюджетування ЦСР в Україні. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/UNDP-SDGsBudgetTagging-UA_v02.pdf
10. Реалізація цілей сталого розвитку в Україні в контексті відновлення від наслідків війни та на шляху до європейської інтеграції. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/realizatsiya-tsiley-staloho-rozvytku-v-ukrayini-v-konteksti-vidnovlennya-vid-naslidkiv-viyny-ta-na-shlyakhu-do-yevropeyskoyi>
11. Implementation of SDGs in Ukraine in the context of recovery from the war and towards the European integration. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/realizatsiya-tsiley-staloho-rozvytku-v-ukrayini-v-konteksti-vidnovlennya-vid-naslidkiv-viyny-ta-na-shlyakhu-do-yevropeyskoyi>
12. UNDP launches new project to bolster Ukraine's recovery and sustainable development efforts. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/undp-launches-new-project-bolster-ukraines-recovery-and-sustainable-development-efforts>

ПРОСВІТНИЦТВО ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Сектор безпеки і оборони України (далі – СБО) функціонує в умовах підвищеного психоемоційного навантаження, жорсткої ієрархічної організації та високих вимог до дисципліни й результативності професійної діяльності. У таких умовах у професійному середовищі нерідко відтворюються соціальні стереотипи, пов'язані з інвалідністю, наслідками психологічних травм, гендерними ролями, віком, цивільним досвідом, а також процесами реінтеграції військовослужбовців. За висновками дослідників, у поствоєнний період зазначені стереотипи можуть істотно ускладнювати процеси психологічного відновлення особового складу, знижувати рівень соціальної згуртованості та негативно впливати на ефективність професійної взаємодії.

Подолання соціальних стереотипів доцільно розглядати як комплексний багаторівневий процес, що охоплює нормативно-правові, організаційні, освітні та соціально-психологічні механізми. Важливим складником цього процесу є трансформація професійної культури силових структур, яка передбачає поступовий перехід від домінування формально-рольових критеріїв оцінювання персоналу до врахування індивідуальних професійних компетентностей, лідерського потенціалу та рівня етичної відповідальності.

Зниження рівня стереотипізації у професійному середовищі силових структур виступає необхідною умовою підвищення ефективності їх функціонування, зміцнення внутрішньоорганізаційної довіри та забезпечення відповідності діяльності силових інституцій принципам демократичного врядування. Системний підхід до розв'язання цієї проблеми дає змогу не лише мінімізувати негативний вплив упереджень, а й сприяти формуванню сучасної професійної ідентичності, орієнтованої на служіння суспільству та дотримання прав і свобод людини.

У науковій літературі соціальні стереотипи визначаються як спрощені, схематизовані та емоційно забарвлені уявлення про соціальні явища й групи, що характеризуються високою стійкістю та здатністю до відтворення у суспільній свідомості. Зокрема, Н. Романова зазначає, що такі уявлення виконують функцію когнітивних схем, які спрощують соціальне сприйняття, але водночас сприяють закріпленню упереджених оцінок [1]. У межах цієї логіки гендерні стереотипи постають як різновид соціальних стереотипів, що виявляється у формі стандартизованих моделей поведінки та наборів особистісних характеристик, традиційно асоційованих із категоріями «чоловічого» та «жіночого».

Разом із тим емпіричні дані психологічних досліджень свідчать про відсутність чітко окреслених «чоловічого» або «жіночого» типів особистості. Такі риси, як активність і пасивність, автономність і залежність, емоційна стабільність та чутливість, притаманні представникам обох статей у різних пропорціях. Отже, особистість слід розглядати як унікальну конфігурацію індивідуально-психологічних характеристик, тоді як гендерні стереотипи виконують переважно регулятивну функцію, задаючи нормативні уявлення про соціальні ролі, статус і значущість жінок і чоловіків у суспільстві, сім'ї та професійному середовищі, зокрема в інституціях СБО [2].

У цьому контексті особливої актуальності набуває роль професійної освіти та системної просвітницької діяльності як інструментів подолання стереотипного мислення. У науковому розумінні просвітництво слід трактувати як цілеспрямований процес формування знань, ціннісних орієнтацій і соціальних установок, що реалізується через поєднання формальної освіти, неформального навчання та програм безперервного професійного розвитку персоналу СБО.

Просвітницька діяльність сприяє розвитку критичного мислення, підвищенню рівня соціальної чутливості та здатності до рефлексивного аналізу власних переконань і поведінкових моделей. Інтеграція до програм підготовки та підвищення кваліфікації навчальних модулів, присвячених питанням професійної етики, гендерної рівності, недискримінації, міжособистісної комунікації та психології конфлікту, створює передумови для формування більш інклюзивного та толерантного професійного середовища.

Окрім того, просвітництво виконує превентивну функцію, знижуючи ймовірність виникнення міжособистісних конфліктів, професійного вигорання та деградації морально-психологічного стану особового складу. Використання інтерактивних освітніх технологій, зокрема тренінгів, аналізу кейсів, фасилітованих дискусій і моделювання професійних ситуацій, сприяє формуванню навичок саморефлексії та корекції власних упереджень. У довгостроковій перспективі це підвищує інституційну спроможність СБО та його адаптивність до складних соціальних трансформацій.

Ефективність подолання соціальних стереотипів у середовищі сектору безпеки і оборони значною мірою залежить від системності та наукової обґрунтованості просвітницьких програм, орієнтованих на формування толерантного професійного середовища, розвиток критичного мислення та підвищення психологічної компетентності персоналу. Такі програми доцільно розглядати як складову безперервної професійної підготовки та внутрішньоорганізаційного розвитку інституцій СБО.

У практиці професійної підготовки персоналу СБО можуть бути впроваджені комплексні модульні програми, зорієнтовані на різні категорії особового складу – від курсантів і молодших спеціалістів до керівного складу. Просвітницькі програми можуть реалізовуватися у форматі короткострокових курсів підвищення кваліфікації, інтегрованих навчальних дисциплін або окремих модулів у системі внутрішньої підготовки персоналу.

Таким чином, просвітництво як системний і науково обґрунтований процес виступає ефективним інструментом подолання соціальних стереотипів у середовищі сектору безпеки і оборони України. Реалізація цілеспрямованих просвітницьких програм сприяє зменшенню проявів дискримінаційних практик, формуванню сучасної професійної культури та наближенню діяльності силових інституцій до демократичних стандартів, стандартів НАТО й стратегічних орієнтирів розвитку української держави.

Джерела:

1. Романова Н. В. Забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони: імплементація міжнародно-правових стандартів у законодавство України: дис. ... докт філософії : 081 Право. Київ, 2024. 235 с.
2. Мухіна Г. В., Гельбак А. М. Гендерні стереотипи в секторі безпеки і оборони України: проблеми та перспективи подолання. *Правовий часопис Донбасу*. № 3(92). 2025. С. 86–92.

ПРАВО ГРОМАДЯНИНА НА ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ ВІД ВОРОЖОЇ АГРЕСІЇ ТА ПОЛОЖЕННЯ АБЗ. 2 Ч. 1 СТ. 616 КПК УКРАЇНИ¹

Підхід, відображений в абз. 2 ч. 1 ст. 616 КПК України, де йдеться про те, що у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі й стримування збройної агресії Російської Федерації та / або інших держав проти України, прокурор за ініціативою підозрюваного / обвинуваченого *має право* звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування щодо підозрюваного / обвинуваченого, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою (окрім тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб, чи вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152-156-1, 258-258-6, ч. 4 ст. 286-1, ст. 348 КК України, а також підозрюваний, обвинувачений, який згідно з підп. 1 п. 3 примітки до ст. 368 КК України на момент вчинення кримінального правопорушення займав особливо відповідальне становище), окрім того, що не узгоджується з положеннями мобілізаційного (не забезпечує право громадянина на захист Вітчизни від ворожої агресії) та кримінального процесуального законодавства, як видається, йде врозріз з низкою положень Конституції України, а саме:

– ч. 1 ст. 55 Конституції України (підозрюваний/ обвинувачений позбавлений можливості оскаржити бездіяльність прокурора, адже звернення прокурора до суду з вказаним клопотанням у цьому приписі визначено як його право, а відмова у такому зверненні фактично не може переглядатися судом);

– ч. 1 ст. 127 Конституції України (положення абз. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України по-суті, ставить доступ підозрюваного / обвинуваченого до суду для розгляду відповідного клопотання в залежність від схвалення прокурора, це ж фактично є делегуванням прокуратурі судових функцій);

– ч. 1 ст. 129 Конституції України (не забезпечується рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом з огляду на те, що підозрюваний / обвинувачений не має права самостійно ініціювати перед слідчим суддею / судом питання про скасування вказаного запобіжного заходу для продовження та / чи проходження військової служби; при цьому не існує об'єктивних перешкод для наділення підозрюваного / обвинуваченого таким правом);

– ч. 3 ст. 129 Конституції України (за існуючого регулювання відповідної ситуації у абз. 2 ч. 1 ст. 616 КПК України, підозрюваний / обвинувачений позбавлений можливості обґрунтовувати перед судом як незалежним арбітром доцільність скасування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою).

¹ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

Нагірна О. В.,
доцент кафедри
менеджменту та економічної безпеки,
кандидат економічних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Лаврова К. Р.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ІНСТРУМЕНТ СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Податкова політика відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової стабільності держави, особливо в умовах повномасштабної війни. Війна в Україні спричинила значне скорочення економічної активності, зниження виробництва, зменшення експорту та суттєве навантаження на бюджет держави, що змушує уряд адаптувати податкову систему для підтримки соціально-економічної стабільності й обороноздатності.

Згідно з аналітичними даними, економіка України втратила мільярди доларів через воєнну агресію, а потенційні втрати ВВП оцінюються в десятки мільярдів гривень. Внаслідок цього податкові надходження забезпечували менше половини потреб зведеного бюджету у 2022 році (до 50 %), тоді як у мирний час цей показник був на рівні 85 % [1].

Податкова політика в умовах війни виконує кілька ключових функцій:

- фінансова функція. Основним завданням є наповнення державного бюджету для фінансування оборонних та соціальних видатків. Підвищення деяких податків дозволяє збільшити надходження коштів у критичні періоди. Наприклад, з 1 грудня 2024 р. в Україні було підвищено «військовий збір» з 1,5 % до 5 % на доходи фізичних осіб, а також введені зміни щодо оподаткування прибутків банків та фінансових установ – з метою додаткового залучення коштів до бюджету для оборони [2];

- стимулююча та підтримуюча функції. У деяких випадках держава застосовує податкові пільги чи зниження ставок для підприємств, щоб підтримати бізнес в умовах воєнних ризиків. У 2022-2023 рр. були тимчасові ставки, які мали знизити податкове навантаження малого бізнесу та підтримати підприємницьку діяльність. Це, зокрема, стосується спрощених податкових режимів, що дозволяло ФОПам працювати з меншим податковим тягарем [3];

- стабілізаційна макроекономічна функція. Залученість податків до стабілізації державних фінансів має прямий вплив на загальну соціально-економічну ситуацію. За даними Kyiv School of Economics, перше півріччя 2025 року показало зростання доходів бюджету завдяки реформам податкової політики та міжнародній підтримці, що сприяло макрофінансовій стабільності в умовах тривалого воєнного протистояння [4].

Збільшення ставки військового збору до рівня 5 % стало одним із ключових елементів трансформації податкової системи в умовах воєнного стану та було спрямоване на мобілізацію додаткових фінансових ресурсів для потреб оборони. Реалізація цього кроку забезпечила зростання бюджетних надходжень, які використовуються для фінансування соціальних програм, забезпечення національної безпеки, а також підтримки військовослужбовців і цивільного населення.

Воєнно-економічні умови також зумовили перегляд підходів до оподаткування суб'єктів корпоративного сектору, зокрема фінансових установ. Так, для банківського сектору було встановлено підвищену ставку податку на прибуток у розмірі 50 %, що суттєво перевищує довоєнні показники та дає змогу акумулювати додаткові кошти для підтримки державного бюджету і фінансування критично важливих галузей.

Зростання податкового навантаження, зокрема за рахунок підвищення ставки військового збору, безпосередньо відображається на величині наявних доходів населення та може обмежувати рівень платоспроможного попиту, особливо в періоди загострення економічної нестабільності. Водночас застосування податкових преференцій і спрощених режимів оподаткування для суб'єктів малого підприємництва сприяє збереженню їхньої ділової активності. Разом із цим посилення фінансового тиску на фінансові установи потенційно знижує інвестиційну привабливість окремих сегментів національної економіки.

У воєнних умовах податкова політика України виходить за межі виключно фіскальної функції та набуває значення системного інструменту впливу на соціально-економічну динаміку. Її реалізація орієнтована на мобілізацію бюджетних ресурсів для фінансування потреб оборони й соціального захисту, пристосування підприємницького середовища до викликів воєнного часу, а також дотримання фінансових зобов'язань у межах співпраці з міжнародними інституціями.

За таких обставин податкова політика має забезпечувати оптимальне поєднання завдань економічної безпеки та соціальної підтримки населення, сприяючи збереженню макроекономічної стабільності й формуванню передумов для післявоєнного відновлення країни.

Джерела:

1. Якими повинні бути податки в Україні? URL: <https://case-ukraine.com.ua/publications/yakymy-povynni-buty-podatky-v-ukrayini>
2. Ukraine imposes first wartime tax hikes to fight Russian invasion. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-imposes-first-wartime-tax-hikes-fight-russian-invasion-2024-11-28>
3. How to Do a Business in Ukraine Amid War: What You Need to Know. URL: <https://www.bdo.ua/en-gb/insights-1/information-materials/2025/how-to-do-a-business-in-ukraine-amid-war-what-you-need-to-know>
4. Revenue growth, reformed tax policy, and international support sustained fiscal stability in the first half of 2025 – Fiscal Digest by KSE Institute. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/revenue-growth-reformed-tax-policy-and-international-support-sustained-fiscal-stability-in-the-first-half-of-2025-fiscal-digest-by-kse-institute>

Нагірна О. В.,
доцент кафедри
менеджменту та економічної безпеки,
кандидат економічних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Роман У. С.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ДОСВІД ВОЄННОГО ЧАСУ

Війна, що триває в Україні з 2022 року, створила не лише військові виклики, а й глибоку соціально-економічну кризу для більшості підприємств. Повномасштабне вторгнення спричинило порушення логістики, зниження попиту, скорочення виробництва та суттєві ризики для бізнес-операцій. У таких умовах класичні управлінські моделі перестали забезпечувати стабільну діяльність, що зумовило необхідність трансформації систем управління підприємствами, адаптації стратегій і використання нових принципів управлінської діяльності, спрямованих на підвищення гнучкості, оперативності та стійкості організацій.

Воєнні дії в Україні призвели до багатьох складнощів для підприємств різних секторів економіки. Бізнес стикається з:

- різким зниженням продуктивності;
- втратами матеріальних ресурсів;
- проблемами у забезпеченні безпеки персоналу;
- нестабільністю ринкового попиту та логістичних ланцюгів [1].

Такі обставини створюють турбулентне середовище, в якому традиційні управлінські підходи не можуть ефективно функціонувати. Підприємства повинні адаптуватися не лише до економічних змін, а й до нових форм ринкової поведінки, організаційних структур та стратегічних цілей [2].

У кризових умовах істотну роль відіграє адаптивне управління, що передбачає здатність організації оперативно змінювати свої управлінські процеси відповідно до зовнішніх загроз та можливостей. Підприємства, які впроваджують адаптивні рішення, мають більше шансів вижити й продовжити діяльність у нестабільному середовищі. Антикризове управління включає:

- оцінку ризиків та розробку планів мінімізації втрат;
- впровадження механізмів оперативного реагування на критичні ситуації;
- створення резервів для підтримки виробництва та персоналу [3].

Підприємства в Україні реалізують різні адаптаційні стратегії, що дозволяють їм залишатися функціональними навіть у складних умовах:

- диверсифікація постачань та зміна каналів доставки;
- релокація виробничих потужностей у безпечніші регіони;
- перехід на цифрові бізнес-моделі для забезпечення віддаленої діяльності;
- зміцнення внутрішніх комунікацій для підтримки морального стану співробітників [2].

Застосування зазначених управлінських рішень сприяє не тільки пристосуванню підприємств до мінливого зовнішнього середовища, але й формує передумови для посилення їхніх ринкових позицій у ситуації затяжної нестабільності. Завдяки своєчасному перегляду бізнес-процесів, оптимізації організаційної структури та впровадженню інноваційних підходів до управління компанії отримують можливість підвищити ефективність своєї діяльності та зберегти конкурентоспроможність.

Крім того, кризові умови воєнного часу стимулюють підприємства до пошуку нетрадиційних управлінських рішень, розвитку внутрішньої гнучкості та формування нових моделей взаємодії з персоналом і партнерами. Це сприяє накопиченню управлінського досвіду, який може бути використаний не лише для подолання поточних викликів, а й для забезпечення стійкого розвитку та відновлення економічної активності у післявоєнний період.

Таким чином, досвід українських підприємств у воєнний час демонструє, що ефективна система управління в умовах кризи має бути гнучкою, адаптивною та здатною оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Впровадження антикризових стратегій, цифрових інструментів та інноваційних рішень дозволяє не лише підтримувати стабільність діяльності, а й створювати нові конкурентні переваги.

Джерела:

1. Феєр, О., Хаустова, К., & Густі, С. (2023). Стратегічне управління підприємством в умовах воєнного стану. *Innovation and Sustainability*, (4), 90–97. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.90.97>
2. Ульяновченко, Н. (2025). Стратегія управління підприємством в умовах воєнного стану. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 342(3(1)), 293-297. URL: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(1\)-41](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(1)-41)
3. Карпенко О. О., Туровець М.-А. В. Особливості управління підприємством в умовах кризи воєнного часу. (2024). *Economic Synergy*, 4, 77-89. URL: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-4-5>

Назар М. М.,
в.о. завідувача лабораторії кіберпсихології,
кандидат психологічних наук, старший дослідник
(Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України)

Мещеряков Д. С.,
старший науковий співробітник
лабораторії кіберпсихології,
кандидат психологічних наук
(Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України)

КОГНІТИВНА ВІЙНА ПУТІНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПРОТИДІЇ

Повномасштабна російська агресія, розпочата у 2022 р., репрезентувала новий рівень масштабу та інтенсивності когнітивної війни путінського режиму проти української нації. Маючи багато спільних аспектів з минулими етапами гібридного протистояння (зокрема, під час окупації Криму та бойових дій на Донбасі у 2014–2022 рр.), новий формат схарактеризувався історично безпрецедентним поєднанням традиційних військових операцій, особливо деструктивної когнітивної війни та активним застосуванням сучасних інфокомунікаційних технологій, соціальних мереж і штучного інтелекту. Головна ціль системної агресії путінського режиму – підкорення української держави фізично та ментально, що забезпечується спробами руйнування української національної ідентичності, викривлення когнітивно-орієнтувальних моделей дійсності її громадян, деморалізації суспільства й підриву міжнародної підтримки України [1].

Ми вважаємо, що умови повномасштабної війни дали можливість кремлівській владі трансформувати когнітивну війну проти України з «гібридного» (прихованого та змішаного) стану у повноцінний інструмент терористичної стратегії знищення української державності. При цьому відкрита військова агресія поєдналася з модифікованими підходами в інформаційно-психологічній сфері, де минула зосередженість на фейкових наративах «братніх народів», «спільного руського світу», «ворожості цінностей Заходу», дискредитації євроатлантичних прагнень України тощо в контексті більш-менш «м'яких» спроб змінити ідентичність та сучасні історичні вибори української нації, була замінена на послідовну системну стратегію неприхованого знищення «українства» як такого, фізично та ментально, що містять різноманітні спроби нейтралізувати український опір російському вторгненню для подальшого підкорення й руйнування української держави. У вказаній стратегії інформаційної та когнітивної війни доцільно виділити такі рівні [1;2]:

– **тактичний рівень, що охоплює формування та посилення панічних настроїв** серед цивільного населення, зокрема через загрози масованих ракетних і дронів ударів, наступ російської армії та інші чинники, розповсюдження фейкової інформації про капітуляцію чи дезертирство українських військових, хибні відомості про евакуаційні маршрути та гуманітарні коридори тощо;

– **оперативний рівень, що охоплює** націленість на підлив довіри до української влади та Збройних Сил України, демонтаж національної єдності, охоплюючи психологічні маніпуляції з темами мобілізації, «ухилянства», втечі за кордон, енергетичної безпеки, економічної стабільності, фейкових домовленостей між російською та українською владою з приводу тих або інших питань, провокування конфліктів між різними групами українського населення на підставі відмінностей у місці проживання, етнічній приналежності, доходах, віросповіданні, наявності чи відсутності відстрочки, фейкових непорозуміння між ВПО та місцевими мешканцями тощо;

– **стратегічний рівень, що охоплює намагання** виснажити морально-психологічний потенціал української нації через регулярні погрози з російського боку, перебільшення російського військового та соціально-економічного потенціалу, приховування власних фізичних та економічних втрат у зв'язку з війною проти України та дією західних санкцій, спроби сформувати чи посилити серед українського населення «втому від війни», підірвати міжнародну солідарність з Україною через наративи про «корупцію», «неефективність» української влади, «неможливість перемоги у війні з ядерною державою» тощо [1]. Цей вплив здійснюється, в тому числі, через західних політиків, організації та медіа, що свідчить про глобальне охоплення.

До ключових когнітивних конструктів пропаганди путінського режиму у повномасштабній війні проти України відносяться такі [1]:

1) переконання про неминучість поразки України, що містить такі наративи, як систематичне перебільшення російських військових та економічних можливостей, маніпуляції даними стосовно українських і російських втрат у війні, формування штучного переконання про безнадійність опору тощо;

2) дискредитація міжнародної підтримки України, що містить такі наративи, як «втома Заходу від України», тема скорочення військової допомоги, конспірологічні теорії про «відсутність суб'єктності України, що просто використовується Заходом проти росії» тощо;

3) провокування внутрішньоукраїнських розбіжностей і суперечок, що містить такі наративи, як наявність конфліктів між владою та виборцями, армією та цивільним населенням, між регіонами, соціальними групами, поколіннями тощо, для підриву національної єдності;

4) обґрунтування «законності» та «моральності» окупації українських територій, що містить такі наративи, як спроби нав'язування ідентичності «руського світу» українським громадянам на окупованих і вільних територіях, фальсифікація історії, пригнічування української мови та культури, насильна паспортизація тощо;

5) залякування України та Заходу використанням ядерної зброї, що охоплює такі наративи, як віра у непереможність рф («ядерна країна не може програти неядерній у війні»), формування психологічної атмосфери страху та блокування націленості на опір російській окупації як в Україні, так і серед західних партнерів, та ін.

Інформаційна та когнітивна війна путінського режиму проти української нації використовує комплекс психологічних механізмів впливу на індивідуальному, груповому та національному рівнях. Виділимо найважливіші з них [1]: **психологічна травматизація населення** через регулярні ракетні та дронні удари по цивільній інфраструктурі (енергетика, транспорт, заклади освіти, медичні установи тощо), а також через страх очікування наступних ударів і наступів російської армії з того чи іншого напрямку, формування у населення майже постійного відчуття небезпеки, тривожності та стресу; **когнітивне виснаження** населення шляхом заповнення інфопростору маніпулятивними та фейковими повідомленнями, розповсюдженням суперечливого медіаконтенту, інформаційним перенавантаженням, що ускладнює критичне осмислення інформації та посилює неконструктивне емоційне реагування; **апелювання до базових потреб людини, таких як безпека, комфорт, стабільність, для формування мотивації до капітуляції у війні** «заради миру»; **створення альтернативних моделей реальності відповідно до наративів російської пропаганди на основі** викривлення та фальсифікації історичних фактів і руйнування/підміни української національної самоідентифікації.

Ефективна нейтралізація можливостей путінського режиму вести проти України когнітивну та інформаційну війну потребує системного підходу з розвитку українськими громадянами критичного мислення, ампліфікації їх когнітивно-орієнтувальних моделей і формування послідовно україноцентричної суб'єктності на кількох рівнях [3;4;5]. На індивідуальному рівні ключовими є: розвиток навичок медіаграмотності, децентрації мислення, рефлексії, емоційної та психічної саморегуляції [6], резильєнтності, що в комплексі знижує ефективність ворожих дій, спрямованих на когнітивну сферу індивідів. На груповому рівні вирішальне значення має підтримка горизонтальних соціальних зв'язків, формування спільнот взаємодопомоги, прозорість рішень, вчасне інформування населення щодо гострих питань, навчання груповим алгоритмам дій у типових ситуаціях а також актуалізація вже надбаних компетенцій, психологічний супровід, що спрямований на вразливі групи населення; система фактчекінгу – все це сприяє зміцненню соціальної згуртованості та взаємній довірі й груповій резильєнтності щодо інформаційної агресії. На загальнонаціональному рівні стратегічним завданням є консолідація суспільства навколо цінностей державності, свободи, самовизначення, демократичного розвитку, національної ідентичності [2], державної суб'єктності, а також координація міжнародної співпраці з метою протидії дезінформації. Окремо слід виділити інституційний рівень, оскільки саме він має вплив на державну політику протидії агресії, зокрема у когнітивній війні. Саме від узгодженої діяльності інституцій залежить ефективність взаємодії на індивідуальному, груповому та національному рівнях.

Таким чином, формування україноцентричної суб'єктності слід розглядати не лише як індивідуальний психологічний ресурс стійкості, але й як стратегічний компонент національної безпеки, що посилює ментальну стійкість суспільства та підвищує його спроможність до свідомого, активного й відповідального протистояння інформаційно-психологічному тиску.

Джерела:

1. Максименко Сергій, Назар Максим. *Ментальні засади протистояння російській агресії в гібридній війні: монографія*. Київ: «Видавництво Людмила», 2024 р. 92 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742433/> (дата звернення: 16.01.2026)

2. Мещеряков Д. С. Проектування технологій формування національної ідентичності у віртуальному освітньому просторі. Методологічний семінар НАПН України “Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання” (6 квітня 2023 року). Київ, 2023. С. 269–274. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Zb.-tez.-metod.-sem.-06.04.2023.pdf>
3. Назар М. М. Розвиток суб’єктності засобами дистанційного групового навчання у віртуальному просторі. *Технології розвитку інтелекту*. 2020. Т. 4. № 2 (27). URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/502 (дата звернення: 17.01.2026).
4. Назар М. М. Суб’єктна активність в контексті формування комунікативної компетентності. *Технології розвитку інтелекту*. 2016. Т. 2, № 1 (12). URL: https://psytir.org.ua/upload/journals/2.1/authors/2016/Nazar_Maksym_Mykolaiovych_Subyektna_aktivnist_v_konteksti_formuvannya_komunikatyvnoi_kompetentnosti.pdf (дата звернення: 17.01.2026).
5. Смульсон М. Л., Лотоцька Ю. М., Назар М. М. та ін. Концепція інтелектуального розвитку дорослих у віртуальному освітньому просторі. *Технології розвитку інтелекту*. Т. 1. № 3. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2012. URL: https://psytir.org.ua/upload/journals/3/authors/2012/Smulson_Maryna_Lazarivna_Lototska_Yunona_Mikaelivna_Ta_Inshi_Kontseptsiya_intelektualnogo_rozvytku_doroslyh_u_virtualnomy_osvitnomy_prostori.doc (дата звернення: 18.01.2026)
6. Kokun O. The stability of mental health during war: Survey data from Ukraine. *Journal of Loss & Trauma*. 2025. Vol. 30, No. 2. P. 242–263.

Неклонський І. М.,
старший викладач кафедри
організації і проведення аварійно-рятувальних робіт,
кандидат військових наук
(Національний університет
цивільного захисту України)

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ З ГРОМАДАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах воєнних дій відбувається фундаментальна трансформація системи безпеки. Перед Державною службою України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), як центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, постали нові виклики, які потребують інтенсифікації оперативного реагування, розроблення нових алгоритмів дій та прийняття ефективних рішень в нових надскладних умовах, де пріоритетом стає оперативне реагування та забезпечення безперервності функціонування критичної інфраструктури. Тому особливо важливим є зважений підхід до оцінювання діяльності органів управління і сил цивільного захисту під час ліквідування наслідків обстрілів і повітряних ударів. Такий підхід має враховувати особливості застосування відповідних сил в умовах воєнних дій [1].

Разом з тим, за статистикою мирного часу, понад 40% усіх пожеж відбуваються у сільській місцевості. Під час таких пожеж гинуть люди, а господарства зазнають чималих збитків. Найбільш гостро стоїть питання організації гасіння пожеж і вчасного реагування на інші надзвичайні події у місцевостях, де існує декілька населених пунктів, до яких перший пожежно-рятувальний підрозділ ДСНС може прибути тільки через значно триваліший час, ніж нормативні 20 хвилин.

В таких умовах у багатьох громадах місцеві підрозділи цивільного захисту та добровільні пожежні формування є першою ланкою реагування, яка може прибути на місце події за лічені хвилини.

Реалізація Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [2] дала новий імпульс щодо розвитку наявних і утворення нових місцевих пожежно-рятувальних підрозділів, а також добровільного пожежного руху в усіх населених пунктах громади. Ключовим елементом нової системи є центри безпеки – багатофункціональні об'єкти, що поєднують пожежно-рятувальні підрозділи, екстрену медичну допомогу та підрозділи Національної поліції, із централізованою диспетчерською службою. Разом з тим, за даними [3, с.95] станом на кінець 2022 року лише у 517 (36%) територіальних громад створено структурні підрозділи з питань цивільного захисту, а у 671 (47%) призначено відповідальних посадових осіб, функціонувало 1017 підрозділів місцевої та 1287 підрозділів добровільної пожежної охорони, а перспективна мережа передбачала утворення ще близько 900 таких підрозділів. Це свідчить про необхідність подальшого розширення інституційної спроможності громад у сфері цивільного захисту.

З урахуванням цього, в межах ініціативи «Розробка стратегії розвитку ДСНС України на період до 2030 року», яку впроваджує Всеукраїнська асоціація об'єднаних територіальних громад (за сприяння Програми розвитку ООН в Україні та фінансової підтримки Уряду Данії) в українських громадах відбувається фундаментальна трансформація системи безпеки [4]. В діяльності ДСНС акцент зміщено на превентивну роботу, підготовку громад та розвиток місцевих систем цивільного захисту. Формується нова модель взаємодії: ДСНС, як методичний центр і партнер для громад, а не виключно виконавець усіх функцій і наглядовий орган. Це означає передачу частини повноважень щодо гасіння пожеж та реагування на надзвичайні ситуації від державних органів до органів місцевого самоврядування при збереженні професійної та технічної підтримки з боку держави.

Превентивна робота має бути направлена на підвищення рівня комунікації з населенням: навчання дій під час надзвичайних ситуацій, проведення тренувань, інформування про сезонні ризики, робота зі школярами і т.п. Основне завдання при цьому – сприяти підвищенню культури безпеки суспільства.

Інший напрямок, щодо гасіння пожеж та реагування на надзвичайні ситуації, має передбачати спільне фінансування і технічне забезпечення, коли ДСНС надає технічні ресурси та проводить підготовку кадрів, а громади забезпечують утримання і розвиток інфраструктури. При цьому існують правові умови для організації спільних центрів безпеки, де будуть реалізовані відповідні механізми взаємодії. [5]

Таким чином, війна та процеси децентралізації стали визначальними чинниками для перетворення ДСНС на суб'єкт, який забезпечує методичне керівництво, координацію та підтримку заходів цивільного захисту на місцевому рівні.

Джерела:

1. Неклонський І. М. Особливості застосування сил цивільного захисту в умовах воєнних дій. Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України : тези ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 жовтня 2025 року). Харків: Вид-во НАНГУ, 2025. С. 362-364. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/27137>
2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
3. Біла книга цивільного захисту України: інформаційне видання ДСНС / за заг. ред. П.Б. Волянського. Київ, 2023. 272 с. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/7/5/1/6/5/dodatok-bila-kniga-cz-06112023.pdf>
4. Тетяна Нехайчук. Від служби порятунку – до системи попередження: як ДСНС стає партнером у формуванні культури безпеки в громадах. Всеукраїнська асоціація об'єднаних територіальних громад. URL: <https://hromady.org/en/vid-sluzhbi-poryatunku-do-sistemi-poperedzhennya/>
5. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

Нестерова М. С.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія внутрішніх справ)

Сідельников І. О.,
завідувач кафедри
фізичної та тактичної підготовки,
заслужений тренер України
(Національна академія внутрішніх справ)

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ З ВАЖКИМИ НАСЛІДКАМИ ВІД ПОРАНЕННЯ ЯК МЕТОД РЕАБІЛІТАЦІЇ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ДО УМОВ МИРНОГО ЖИТТЯ

Збройні конфлікти, зокрема війна в Україні, призводять до збільшення інвалідизації населення країни. Серед численних травм, таких як ампутація, контузія, тяжкі опіки, краш-синдром, психічні травми, найнебезпечнішим видом травм є політравма, котра одночасно об'єднує декілька з перелічених. Політравма це стан з одночасним порушенням життєво важливих функцій організму людини, обумовлений пошкодженням декількох анатомічних ділянок або сегментів кінцівок із вираженим проявом синдрому взаємного погіршення, що призводить до розвитку різноманітних відхилень від нормального функціонування організму як єдиної системи [1]. Наслідки політравми призводять до важких патологічних станів.

У разі отримання подібних травм процес поновлення необхідних функцій організму людини та її соціалізації буде прокладатись не тільки через лікарів, а із залученням фахівців різних спеціальностей.

Обговорюючи тему реабілітації, варто зазначити, що дана проблематика завжди була актуальною. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), кожна третя людина потребує доступу до реабілітації [4].

Реабілітації потребують люди, стан здоров'я яких погіршився у зв'язку з їхнім віком [3], а різні надзвичайні ситуації, такі як війни, стихійні лиха призводять до підвищення потреби в ній. Тому принципи реабілітації людей, які потребують її, залишаються однаковими-своєчасність, доступність, послідовність, комплексність, активну участь самого пацієнта в процесі. Щоб дотримуватися цих принципів потрібні різні підходи до реабілітації та соціалізації таких постраждалих. Це на сам перед мультидисциплінарний підхід (передбачає роботу в команді фахівців різних напрямків), індивідуальний підхід (передбачає урахування характеру отриманих травм та психологічного стану постраждалого), психосоціально адаптацію та соціально-професійну реінтеграцію.

Таким чином, реабілітація постраждалих від війни, це комплексний процес, який забезпечує повернення до життя в сучасному суспільстві.

Основним законом, що регулює питання реабілітації в Україні є Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [5].

Цим законом визначається комплекс правових, організаційних та економічних засад здійснення реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я, спрямованої на досягнення, відновлення та довготривале підтримання максимально можливого рівня функціонування, самостійності та участі таких осіб у житті суспільства з урахуванням умов їхнього проживання та соціального середовища.

Ключовою метою цього нормативно-правового акта є формування та впровадження ефективної, доступної та безперервної системи реабілітаційних послуг, яка гарантує рівні можливості для всіх осіб з обмеженнями функціонування, незалежно від віку, статі, місця проживання, соціального статусу чи характеру порушень здоров'я.

Документ комплексно регламентує *правові засади реабілітації*, включно з визначенням термінології, принципів надання реабілітаційної допомоги та гарантій прав осіб, які її потребують.

Особливу увагу в законі приділено правам пацієнтів, серед яких – право на своєчасний і безперешкодний доступ до реабілітаційних послуг, а також право на отримання інформації про доступні послуги й методи відновлення.

Принцип своєчасності заслуговує окремої уваги, адже його суть полягає в тому, що реабілітація має розпочинатися під час гострого реабілітаційного періоду або одразу після стабілізації стану здоров'я з хронічним перебігом, індивідуальний реабілітаційний план має змінюватися відповідно до зміни функціонального стану особи, якій надається реабілітаційна допомога [5].

Вибудовуючи логічний ланцюг, ми дійдемо до висновку, що реабілітація поділиться на три основні етапи: надання невідкладної медичної допомоги; безпосередня стабілізація гострого стану; безпосередня реабілітація (психологічна, етап протезування та інтеграції у суспільство).

Розвиток України, як європейської демократичної держави передбачає процес інтеграції у суспільство таких людей завдяки створенню в країні безбар'єрного простору. Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалена «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року».

Основна мета цієї Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх суспільних груп, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики [7].

Хоча держава і раніше надавала можливість людям з особливими потребами отримувати різні послуги, з початком повномасштабного вторгнення росії та початком війни ситуація в таких послугах значно збільшилася. Однією з важливих завдань в цьому напрямку є освітні послуги.

В документі зазначено, що частка осіб з інвалідністю серед здобувачів вищої та професійної (професійно-технічної) освіти становить лише 0,85 відсотка (близько 7 відсотків загальної частки осіб з інвалідністю в Україні) [7].

Допомога учасникам війни з важкими пораненнями в отриманні освітніх послуг, з подальшим працевлаштуванням, яке було б затверджене на законодавчому рівні зможе підняти зацікавленість у них в здобутті освіти за різними напрямками. Особливо це важливо для отримання педагогічної освіти. Така ініціатива дасть можливість постраждалим в наслідок війни людям в соціальній реабілітації за рахунок постійного спілкування з молоддю та допоможе вихованню у учнів національної свідомості, любові до рідної країни, поваги до захисників та захисниць України.

Задля створення таких можливостей необхідно педагогічним працівникам з особливими потребами отриманими в наслідок війни знизити навчальне навантаження на певний відсоток, від 25% до 50% зі збереженням тарифної ставки та виплатами за складність і напруженість в роботі.

Розглядаючи питання реабілітації військовослужбовців, суттєвим недоліком є відсутність основного або дотичного документу, який би окремо регламентував надання психологічної та психіатричної допомоги. За словами Оксани Сухорукової, очільниці Департаменту охорони здоров'я Міністерства оборони України, кількість військовослужбовців з діагнозом «невралгічні захворювання, пов'язані зі стресом», поступово зростає. Наразі 29% цих захворювань становить ПТСР, і ця цифра, за прогнозами, буде зростати [6].

Відсутність прямо передбачених програм може призвести до погіршення психологічного стану військових. Найкращим рішенням було б вдосконалити законодавчу базу, яка б прямо передбачала збільшення фінансування та створення окремих реабілітаційних психологічних програм задля полегшення інтеграції військових у соціум після набутих ними травм і повернення з фронту.

Висновки та перспективи розвитку: Таким чином, міждисциплінарні моделі реабілітації військових та цивільних осіб, які отримали важкі поранення в тому числі політравми потребують подальшого удосконалення, як в законодавчому плані так і розробці програм, які допомагали б громадам вирішувати питання соціальної адаптації та соціально-професійної реінтеграції таких постраждалих до життя в післявоєнний період.

Створення загальнодержавного моніторингового центру, котрий об'єднував би громади в яких є військовослужбовці з важкими наслідками поранень з метою надання консультативної, практичної, юридичної та іншої допомоги

Джерела:

1. Політравма : метод. вказівки зі спец. «Медицина невідкладних станів» для підготовки лікарів-інтернів, слухачів передатестаційних циклів / Харків. нац. мед. ун-т. – Харків : ХНМУ, 2014. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a483dd8-02c3-4830-9c69-3869d8782240/content> – Дата звернення: 08.01.2026.
2. Актуальна інформація з реабілітації / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/aktualna-informacija-z-reabilitacii> – Дата звернення: 08.01.2026.
3. Rehabilitation / World Health Organization. Режим доступу: <https://www.who.int/health-topics/rehabilitation> – Дата звернення: 08.01.2026.
4. Етапи реабілітації / Physiopedia Multilingual. URL.: <https://langs.physio-pedia.com/uk/rehabilitation-phases-uk/> – Дата звернення: 09.01.2026.
5. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03 груд. 2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1053-20> – Дата звернення: 09.01.2026.
6. Міноборони працює над створенням системи психологічної підтримки для військовослужбовців // Міністерство оборони України. URL: <https://mod.gov.ua/news/minoboroni-praczuuye-nad-stvorennnyam-sistemi-psihologichn-oyi-pidtrimki-dlya-vijskovosluzhbovcziv> – Дата звернення: 09.01.2026.
7. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> – Дата звернення: 11.01.2026

ЕТИЧНІ ВИМІРИ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ ДЕРЖАВНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Етичні дилеми правосуддя в умовах воєнного стану включають складні перетини громадянських свобод, прав людини та обов'язків державної влади під час кризи. Воєнний стан, який тимчасово призупиняє конституційний захист для відновлення порядку на тлі уявних загроз, часто призводить до суттєвих порушень прав особистості, таких як свобода слова, пересування та право на належну правову процедуру. Примітно, що його впровадження викликало суперечки щодо обґрунтованості таких заходів, їхньої пропорційності та потенціалу для зловживання владою, особливо проти маргіналізованих спільнот.

Історично воєнний стан застосовувався в різних країнах, прикладами чого є такі помітні випадки, як Філіппіни за часів президента Фердинанда Маркоса та Туреччина в періоди громадянських заворушень. Ці приклади ілюструють повторювану закономірність, коли військовий контроль переважає цивільне управління, що призводить до складної динаміки між владою та підзвітністю. На Філіппінах оголошення воєнного стану в 1972 році мало на меті придушити інакомислення, але призвело до широко-масштабних порушень прав людини та руйнування демократичних норм, що порушило етичні питання щодо ролі військової сили в демократичному суспільстві [1, с. 87].

Напруженість між безпекою та збереженням громадянських прав є ключовою етичною проблемою в контексті воєнного стану. Критики стверджують, що заходи, прийняті в умовах воєнного стану, часто порушують основні свободи та непропорційно впливають на конкретні громади, що призводить до системної дискримінації та кризи довіри до правоохоронних органів. Крім того, під сумнів ставиться моральна відповідальність тих, хто забезпечує дотримання воєнного стану, оскільки етична поведінка є важливою для підтримки справедливості та дотримання конституційних прав серед складнощів управління під час таких режимів [2, с. 201].

Крім того, роль громадянського опору та публічних протестів підкреслює етичний імператив для окремих осіб кидати виклик репресивним законам та відстоювати свої права. У міру того, як суспільства стикаються з наслідками воєнного стану, важливість громадянської участі у просуванні підзвітності та справедливості стає дедалі очевиднішою. Розуміння цих етичних дилем має вирішальне значення для забезпечення пріоритетності основних прав навіть у складних обставинах, а також для сприяння створенню правової бази, яка може ефективно реагувати на кризи, не ставлячи під загрозу цінності демократії та людської гідності.

Етичні дилеми в контексті воєнного стану є особливо складними, оскільки вони перетинаються з питаннями громадянських свобод, прав людини та обов'язків тих, хто забезпечує дотримання закону. За умов воєнного стану громадянські свободи, такі як свобода слова, пересування та право на належну правову процедуру, можуть бути призупинені, що призводить до значних моральних та етичних проблем для правоохоронних органів та військовослужбовців, які відповідають за підтримання порядку [3].

Однією з основних етичних проблем є балансування потреби в безпеці зі збереженням прав особистості. Воєнний стан часто вводиться у відповідь на передбачувані загрози, але вжиті заходи можуть порушувати основні свободи, що викликає питання щодо виправданості та пропорційності таких дій. Критики стверджують, що ці обмеження можуть призвести до зловживання владою та дискримінації, особливо щодо маргіналізованих спільнот, що ще більше ускладнює етичний ландшафт [4].

Така ситуація не лише підриває легітимність системи правосуддя, але й ставить етичні питання щодо підзвітності та моральної відповідальності тих, хто при владі. Зусилля щодо боротьби з інституційною дискримінацією повинні включати серйозне обмірковування громадянських свобод та інтеграцію принципів прав людини в практику правоохоронних органів.

Етика також відіграє вирішальну роль у керівництві поведінкою фахівців у сфері кримінального правосуддя в умовах воєнного стану. Для цих осіб важливо вміти розбиратися зі складними моральними дилемами та приймати рішення, що відповідають конституційним правам, навіть за складних обставин [4].

Коли етичні міркування є пріоритетними, вони можуть допомогти зменшити ризики неправомірних дій та забезпечити, щоб використання влади було як відповідальним, так і справедливим. Недотримання етичних стандартів може призвести до значних правових та моральних наслідків, що ще більше ускладнює взаємодію між правоохоронними органами та громадами, яким вони служать.

Громадські протести та рухи громадянського опору часто виникають у відповідь на репресивні закони, що застосовуються під час воєнного стану. Ці рухи підкреслюють етичний імператив для людей кидати виклик несправедливості та відстоювати свої права [5, с. 102].

Такі низові дії відіграють вирішальну роль у формуванні урядової практики та притягненні влади до відповідальності за їхні дії, підкреслюючи важливість участі громадян перед обличчям етичних дилем.

Таким чином, історичний досвід свідчить, що перехід контролю до мілітаризованих структур часто супроводжується ерозією демократичних норм. Особливою етичною небезпекою є ризик інституційної дискримінації та расового профілювання, що не лише порушує права маргіналізованих груп, а й руйнує фундамент суспільної довіри до правоохоронної системи.

Джерела:

1. Harig, C., & Ruffa, C. (2022). Knocking on the barracks door: How role conceptions shape the military's reactions to political demands. *European Journal of International Security*, 7(1), 84–103. DOI: <https://doi.org/10.1017/eis.2021.30>
2. Genç Yılmaz A. Martial Law as a Pulling Mechanism and Civil-Military Relations in Turkey. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2023. Vol. 6, Iss. 1. P. 198–209. DOI: <https://doi.org/10.31374/sjms.212> <https://sjms.nu/articles/212/files/65672fbcabe2d.pdf>
3. Juego B. (2022). On Martial Law at 50: Fact-Checking the Marcos Story, Countering the EDSA Histor. <https://th.boell.org/en/2022/09/23/martial-law-50>
4. Understanding Martial Law: A Deep Dive Into Its Implications and History. 2025. URL: <https://www.oreateai.com/blog/understanding-martial-law-a-deep-dive-into-its-implications-and-history/002cbc69f3b6cb2b8dfb44aeebe7d b49> (дата звернення: 28.01.2026).
5. Загурський О. Б. Забезпечення дотримання етичних стандартів судової діяльності в умовах воєнного стану. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія : Право. 2023. Вип. 15(2). С. 98–105. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2023_15\(2\)__13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2023_15(2)__13)

Ніцевич О. В.,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін,
доктор філософії
(Національна академія внутрішніх справ);
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СУЧАСНІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інформаційна гігієна в сучасних умовах війни в Україні виступає важливою складовою правового порядку та національної безпеки. Попри відсутність прямого законодавчого визначення цього поняття, чинна система нормативно-правових актів формує комплексне регулювання інформаційної сфери, спрямоване на мінімізацію шкідливого інформаційного впливу, протидію дезінформації та забезпечення відповідальної інформаційної поведінки.

Вихідні правові орієнтири закладено у *Конституції України*, яка гарантує кожному право на свободу слова та вільне поширення інформації. Разом із тим Основний Закон передбачає можливість обмеження реалізації цього права з міркувань захисту державного суверенітету, громадської безпеки та прав інших осіб. Такий підхід формує правову основу для поєднання свободи інформації з принципами обережності та відповідальності, що є ключовими для інформаційної гігієни.

Системоутворююче значення у регулюванні інформаційних відносин має Закон України «Про інформацію», який визначає загальні принципи обігу інформації та встановлює вимоги до її якості. Законодавець акцентує увагу на необхідності дотримання достовірності, точності й повноти відомостей, а також забороняє поширення інформації, здатної завдати шкоди особі, суспільству або державі. У воєнний період ці норми набувають особливої актуальності, оскільки спрямовані на стримування фейкових повідомлень і маніпулятивних інформаційних впливів.

Вагому роль у формуванні правових механізмів інформаційної гігієни відіграє Закон України «Про національну безпеку України», яким інформаційну безпеку визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики. У цьому законі інформаційні загрози розглядаються як складова сучасних гібридних конфліктів, що потребує системної протидії з боку державних органів і суспільства.

Особливий правовий режим функціонування інформаційного простору встановлюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Він передбачає можливість тимчасового запровадження обмежень щодо поширення окремих категорій інформації, зокрема відомостей, що стосуються оборони та діяльності Збройних Сил України. Такі обмеження мають превентивний характер і спрямовані на недопущення витоку чутливої інформації та зниження ризиків інформаційно-психологічного впливу на населення.

Значний вплив на якість інформаційного середовища справляє Закон України «Про медіа», який регламентує діяльність суб'єктів медіасфери та встановлює вимоги щодо дотримання журналістських стандартів. Закон передбачає відповідальність за поширення недостовірної інформації, забороняє пропаганду держави-агресора та закладає правові підстави для формування довіри до медіа як інституту.

Війна радикально змінює інформаційне середовище: зростає кількість повідомлень, емоційних тригерів, чуток, «зливів» інформації, а також навмисних ворожих операцій впливу. Інформаційна гігієна в таких умовах – це система щоденних правил і навичок, які допомагають людині відрізнити факти від маніпуляцій, ухвалювати рішення без паніки, не шкодити безпеці інших і обороні держави, зберігати психологічну стійкість та довіру до якісних джерел.

Сучасні міжнародні підходи часто описують проблему як «інфодемію» – надлишок інформації (частина якої є неправдивою або шкідливою), що ускладнює пошук надійних даних і спонукає до ризикованих дій. ЮНЕСКО наголошує на тому, що у кризові періоди розвитку суспільства доступ до достовірної інформації є елементом реалізації базових прав і, водночас, передумовою ефективної реакції держави та суспільства [1]. Це означає, що інформаційна гігієна – не «додаткова опція», а інструмент виживання й громадянської відповідальності.

Інформаційні атаки в умовах війни мають декілька цілей: деморалізувати, посіяти недовіру до інституцій, спровокувати конфлікти між групами, зірвати мобілізаційні та волонтерські процеси, підштовхнути до небезпечних дій (наприклад, масового переміщення, панічних закупівель чи викриття чутливих даних). Аналіз російських інформаційних кампаній проти України демонструє системність і довготривалість таких практик: від конструювання наративів до масштабування через мережі медіа [2].

Під час війни значно зростає вразливість аудиторії до сприйняття інформації через такі фактори: стрес і втома, через які люди частіше реагують «швидко» й емоційно; дефіцит офіційної інформації (оперативна тиша може бути необхідною з міркувань безпеки); ефект «свого джерела»: довіра до інформації, яка поширена знайомими, навіть без жодних доказів.

Спостереження профільних фахівців за інформаційним середовищем України в умовах повномасштабної війни, потоки інформації та дезінформації множаться настільки, що навіть професійні медіа іноді мимоволі поширюють помилкові твердження – особливо в ситуаціях, де верифікація складна або потребує часу [3]. Це посилює потребу не лише в «медіаграмотності», а й у дисципліні споживання інформації.

Основне завдання інформаційної гігієни: «мінімум шкоди – максимум ясності».

Важливо дотримуватися принципу «пауза перед реакцією», адже під час війни найнебезпечніший рефлекс – миттєво «перекинути» далі повідомлення, що викликає страх або гнів.

Поширювати варто лише те, що підтверджується щонайменше двома надійними джерелами, які не посилаються одне на одного. Практика «перехресної перевірки» є одним із ключових навичкових індикаторів у програмах медіаграмотності.

Варто пам'ятати, що безпека важливіша за цікавість. Не потрібно публікувати геолокацію, переміщення техніки, наслідки прильотів із прив'язкою до місцевості, персональні дані військових/волонтерів/посадовців.

Важливого значення набуває, так звана, «гігієна інформаційних каналів». Краще мати менше джерел, але якісніших: офіційні повідомлення, перевірені редакції, аналітичні центри, фахові ініціативи.

Зокрема, ЮНЕСКО, у своїх підходах до цифрового середовища наголошує на відповідальності держави, медіа та громадян за якість інформаційної екосистеми [4]. На практиці така відповідальність починається з персонального інформаційного «фільтра».

Необхідно розуміти, що інформаційні атаки часто націлені не лише на переконання, а й на виснаження. Тому інформаційна гігієна включає елементи саморегуляції: – ліміти споживання новин; – відмова від doomscrolling (нескінченне гортання стрічки); – баланс: разом із новинами – корисні практичні джерела (інструкції, офіційні роз'яснення, перевірені довідники).

Під час війни кожен користувач є потенційним ретранслятором інформації. Тому інформаційна гігієна має етичний аспект:

1. *Не поширювати неперевірені збори.* Перевіряти реквізити, історію автора, наявність звітів.
2. *Не підсилювати ворожі наративи через обурення.* Навіть критика фейку інколи працює як його реклама.
3. *Підтримувати якісні медіа.* Підписка, донат, репости верифікованих матеріалів.

В Україні доступні й масові навчальні інструменти з медіаграмотності, зокрема онлайн-курси, що тренують навички розпізнавання фейків та маніпуляцій [5].

Практичні рекомендації для протидії дезінформації та мови ненависті в соцмережах розвиваються і на рівні міжнародних організацій та медіапідтримки, з акцентом на ризики для України та користувачів у воєнний час [6]. При цьому, варто усвідомлювати, що навіть за найкращих політик платформ «останній крок» – рішення натиснути «поширити» – завжди робить людина.

Отже, правове регулювання інформаційної гігієни в Україні має комплексний характер і ґрунтується на поєднанні гарантій свободи інформації з механізмами захисту національних інтересів. Умови війни зумовлюють необхідність не лише формального існування цих норм, а й їх послідовного застосування, що є запорукою стабільності інформаційного простору та відповідальної поведінки суспільства.

Джерела:

1. The right to information in times of crisis : access to information as a fundamental right. UNESCO. Paris: UNESCO, 2020. 36 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374369> (дата звернення: 25.01.2026).
2. Analysis of Russia's information campaign against Ukraine. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. NATO StratCom COE, 2015. 56 p. URL: <https://stratcomcoe.org/publications/analysis-of-russias-information-campaign-against-ukraine/151> (дата звернення: 25.01.2026).
3. Vibrant Information Barometer 2023: Ukraine. Washington, DC : IREX, 2023. 64 p. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/node/resource/vibrant-information-barometer-2023-ukraine.pdf> (дата звернення: 25.01.2026).
4. Guidelines for the governance of digital platforms. UNESCO. Paris: UNESCO, 2023. 72 p. URL: <https://www.unesco.org/en/internet-trust/guidelines> (дата звернення: 25.01.2026).
5. Онлайн-курс «Very Verified: медіаграмотність». Міністерство цифрової трансформації України. Київ, 2023. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/very-verified> (дата звернення: 25.01.2026).
6. Media Support. New risk management guide to counter disinformation and hate speech on social media. Media Support. Copenhagen: 2025. URL: <https://www.mediasupport.org/news/new-risk-management-guide-to-counter-disinformation-and-hate-speech-on-social-media/> (дата звернення: 25.01.2026).

Одосій Л. І.,
професор кафедри фундаментальних наук,
кандидат хімічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Парашук Л. Я.,
професор кафедри фундаментальних наук,
кандидат технічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Сучасні суспільні та воєнні реалії суттєво трансформували запит на психологічну допомогу й водночас ускладнили професійну діяльність фахівців-психологів. Зростання кількості осіб із посттравматичним стресовим розладом, моральними травмами та проявами емоційного вигорання актуалізує потребу в переосмисленні традиційних підходів до психологічної підтримки, діагностики та супроводу [1-5].

ПТСР і моральна травма, зумовлені переживанням екстремальних подій, втрат, порушенням базових цінностей і уявлень про справедливість, мають складну клінічну й психологічну структуру та часто супроводжуються хронічним стресом, тривожними й депресивними розладами, дезадаптацією. Водночас самі фахівці-психологи, працюючи з важким травматичним матеріалом, перебувають у зоні підвищеного ризику вторинної травматизації та професійного вигорання.

Роботи українських сучасних дослідників підкреслюють, що війна створює багатовимірний психосоціальний контекст із високим рівнем хронічного стресу, ризиком посттравматичних розладів і значним навантаженням на ментальне здоров'я різних категорій населення, включно зі здобувачами освіти та військовослужбовцями [1, 2, 4].

Ознайомлення з методиками міжнародних організацій щодо надання першої психологічної допомоги дає змогу зрозуміти, що після зіткнення з кризовими життєвими ситуаціями більшість постраждалих здатні до самовідновлення через надання звичайної підтримки: розуміння, встановлення контакту та надання інформації про пункти забезпечення базових потреб.

Аналіз літературних джерел свідчить, що в багатьох країнах розроблені спеціалізовані програми тривалої психологічної підтримки військових та їхніх сімей, які включають як превентивні, так і корекційні заходи [5]. Наприклад, програми розвитку психологічної стійкості та тренінги із подолання стресу, що реалізуються у силах США та НАТО, спрямовані на підвищення адаптивних можливостей під час бойових завдань та після повернення з бойових дій. Однак вони не є адаптованими до освітнього процесу.

Окремі наукові публікації звертають увагу на необхідність розвитку психологічної стійкості серед студентської молоді під час війни [1, 2]. Вони підкреслюють, що для успішного навчання і адаптації у складних кризових умовах важливо не лише надавати допомогу у разі психопатології, а й активно формувати навички подолання стресових ситуацій, когнітивної гнучкості та соціальної підтримки – відповідно до тенденцій розвитку сучасної психології стресостійкості. Разом з тим, практичні дослідження показують, що навіть базові методи індивідуальної та групової психологічної підтримки впливають на зниження рівня стресу та покращення самопочуття учасників освітнього процесу.

Незважаючи на численні роботи щодо загальних принципів психологічної підтримки у воєнний час, більшість наукових публікацій або фокусуються на цивільних освітніх закладах, або розглядають професійні військові структури без прямого зв'язку з вищою освітою.

У контексті військових навчальних закладів в Україні існує значна потреба у спеціалізованих емпіричних дослідженнях, які б описували ефективність конкретних методів підтримки, інтеграцію психологічних послуг у навчальний процес та вплив таких систем на психофізіологічне благополуччя курсантів [3]. Таким чином, інтеграція психологічних підходів у освітній процес вищих військових навчальних закладів має розглядатися не як допоміжний компонент, а як системотворний чинник формування психологічної стійкості майбутніх військових фахівців. Наявний дефіцит спеціалізованих емпіри-

чних досліджень в Україні зумовлює потребу у розробленні та науковій верифікації комплексних моделей психологічного супроводу курсантів, що поєднують освітні, профілактичні та підтримувальні інтервенції. Подальші дослідження в цьому напрямі сприятимуть підвищенню ефективності психологічних послуг у військових навчальних закладах, зниженню ризиків розвитку ПТСР, моральних травм і професійного вигорання, а також забезпеченню психофізіологічного благополуччя та професійної готовності майбутніх офіцерів.

Такий підхід створює основу для подальшого розвитку та формування ментально здорового військового контингенту та суспільства зокрема.

Джерела:

1. Хараджи М., Труніна Г. Емоційно-психологічний стан студентської молоді під час війни. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка. Психологія. Медицина.» 2023. № 12. С. 793–801.
2. Чабан О. С., Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги. Український медичний часопис. 2022. № 4. С. 8–18. DOI: <https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.150.232297>
3. Паращук Л. Оцінка впливу професійних деформацій на когнітивні властивості здобувачів військової освіти. Збірник тез доповідей конференції «Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності» (Львів, 26-27 листопада 2025 р.). Львів: НАСВ, 2025. С. 434–435.
4. Рудинець М. В.; Федорчук-Мороз В. І. Вплив інформаційних технологій на ментальне здоров'я населення в умовах війни.// Актуальні питання охорони праці, цивільної та техногенної безпеки. 2025. №2. С. 92.
5. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / заг. ред. Н. Пророк. Т. 1. Київ, 2018. 208 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/430805?download=true>

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ «ВОРА В ЗАКОНІ»: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ

Запровадження кримінально-правових механізмів протидії злочинному впливу, пов'язаному з кримінальною ієрархією, стало одним із найбільш дискусійних напрямів реформування кримінального законодавства України останніх років. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. КК України було доповнено положеннями, які, зокрема, оперують поняттям «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі “вора в законі”» [1].

Водночас законодавче використання терміна, який походить із кримінальної субкультури та не має усталеного юридичного змісту, зумовило істотні проблеми як у доктрині кримінального права, так і в судово-слідчій практиці. Центральною серед них є відсутність легального визначення поняття «вор у законі», а також питання допустимості притягнення до кримінальної відповідальності за умов такої нормативної невизначеності.

На відміну від термінів, що вживаються в класичних інститутах кримінального права, поняття «вор у законі» не має ані історичного закріплення в національному законодавстві, ані чітко окреслених нормативних меж. Його походження пов'язане з неформальною ієрархією злочинного середовища, у межах якої відповідний статус визнається не державою, а обмеженим колом осіб у межах закритої соціальної групи.

Водночас у кримінальному законодавстві України це поняття використовується без надання йому легального визначення, тоді як у законодавстві Грузії відповідний статус отримав нормативне закріплення. Так, у ст. 3 Закону Грузії «Про організовану злочинність та рекет» від 20 грудня 2005 р. міститься легальна дефініція «злочина в законі» як особи, яка в будь-якій формі керує та/або організовує «злочинський світ» чи керує та/або організовує певну групу осіб із використанням методів «злочинського світу» [2].

Особливістю грузинського підходу є те, що визначення «злочина в законі» не існує ізольовано, а розкривається через систему взаємопов'язаних легальних понять, які формують цілісну нормативну модель. Зокрема, законодавець вводить поняття «злочинського світу» як будь-якого об'єднання осіб, які досягли домовленості про здійснення діяльності, характерної для «злочинського світу» [2].

Водночас і ця дефініція не розкриває повною мірою змісту поняття «злочинський світ», а, навпаки, відсилає до дефініції діяльності «злочинського світу», яка охоплює дії члена «злочинського світу» або «злочина в законі», що вчиняються шляхом залякування, погроз, примусу, нав'язування умов мовчання, організації «злочинського зібрання» чи «злочинського розбирання», втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, вчинення злочинів, підбурювання до них, використання кримінального авторитету, а також вчинення інших незаконних дій з метою отримання вигоди, переваги, влади або впливу для себе чи інших осіб [2].

В останньому визначенні йдеться про конкретні форми поведінки: залякування, погрози, примус, нав'язування умов мовчання, організацію «злочинських зібрань» чи «розбирань», втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, підбурювання до вчинення злочинів, використання кримінального авторитету, а також інші незаконні дії, спрямовані на отримання вигоди, влади або впливу.

Законодавство Грузії також деталізує коло осіб, пов'язаних із цим кримінальним середовищем, запроваджуючи поняття «члена злочинського світу», під яким розуміється не лише особа, що активно бере участь у такій діяльності, а й та, яка визнає норми «злочинського світу», підтримує з ним зв'язок і в діях якої наявна сукупність чітко виражених ознак готовності до участі в діяльності «злочинського світу» [2].

Крім того, законодавець надає легальні визначення таким формам кримінальної активності, як «злочинське розбирання» та «злочинське зібрання», чітко пов'язуючи їх із вирішенням конфліктів, прийняттям рішень, зміною статусу, розподілом ресурсів та іншими управлінськими функціями в межах злочинського світу.

Аналіз наведених положень дає змогу зробити кілька принципових висновків.

По-перше, грузинська модель свідчить про прагнення законодавця відійти від сприйняття «злочина в законі» виключно як елемента кримінальної субкультури та надати цьому явищу чітке правове напов-

нення. Вирішального значення набуває не сам факт наявності певного статусу, а його зв'язок із конкретними формами організаційної, управлінської та примусової діяльності у злочинному середовищі, які підлягають кримінально-правовій оцінці.

По-друге, легальна дефініція «зłodія в законі» у Грузії функціонує лише в поєднанні з деталізованим переліком дій, що становлять діяльність «зłodійського світу». Це полегшує доказування відповідного соціального статусу, оскільки предметом оцінки стають об'єктивно фіксовані форми кримінально-протиправної поведінки.

По-третє, порівняльний аналіз засвідчує, що проблема, з якою стикається українська правозастосовна практика, полягає не лише у відсутності легальної дефініції «вора в законі», а й у відсутності чіткої нормативної прив'язки цього статусу до конкретних форм протиправної поведінки. У грузинській моделі така прив'язка досягається шляхом комплексного визначення пов'язаних понять і форм діяльності, що створює більш передбачувану та процесуально придатну для правозастосування конструкцію. Водночас надмірна деталізація кримінально-субкультурних явищ у законі може призвести до їх фактичної легітимації та консервації.

По-четверте, механічне запозичення грузинського підходу для кримінального законодавства України навряд чи є доцільним. Однак досвід Грузії є показовим з методологічного погляду, оскільки він демонструє можливість зниження рівня оціночності та підвищення визначеності кримінально-правових норм шляхом фокусування на поведінці, а не на символічному статусі.

Джерела:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 червня 2020 р. № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#Text>
2. Про організовану злочинність та рекет : Закон Грузії від 20 грудня 2005 р. № 2354-RS (станом на 2 серпня 2025 р.). URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/27814?publication=2>

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА КК УКРАЇНИ

Військові службові кримінальні правопорушення органічно входять до системи кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби і є їх складовою. Поряд із тим є підстави стверджувати, що й самі військові службові кримінальні правопорушення становлять собою систему: сукупність взаємопов'язаних кримінально-правових заборон, які спрямовані на охорону порядку здійснення службових повноважень військовими службовими особами у специфічній сфері їх діяльності.

На взаємозв'язок відповідних кримінально-правових норм вказують і у спеціальних наукових дослідженнях. Так, М. І. Карпенко зауважив, що спільним для військових службових злочинів, передбачених ст. 425-426-1 КК, є наступне:

1) військовим службовими злочинами є передбачені КК суспільно небезпечні, винні діяння, що посягають на правильну, нормальну діяльність апарату органів військового управління і військового командування, які вчиняються військовими службовими особами з використанням службового становища всупереч інтересам військової служби;

2) безпосередні об'єкти військових службових злочинів, що розглядаються, перебувають у відносинах логічного підпорядкування двом іншим, більш широким за обсягом, об'єктам. По-перше, вони підпорядковані родовому об'єкту військових злочинів (порядку несення військової служби), співвідносячись з ним, як частина до цілого. По-друге, безпосередні об'єкти даних злочинів ступають у певну конкуренцію з об'єктами загальнокримінальних злочинів, передбачених статтями 365 (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу) і 367 (службова недбалість) КК, оскільки встановлених у ЗСУ порядок службової діяльності військовими службовими особами є частиною загального встановленого в Україні порядку управлінської діяльності державного апарату органів державної влади і місцевого самоврядування;

3) виключення з Розділу XIX Особливої частини КК на підставі Закону України від 21.02.2014 № 746-VII ст. ст. 423 (зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем) і 424 (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень), а потім поновлення на підставі Закону України від 07.04.2015 № 290-VIII в ст. 426-1 КК без жодних змін військового злочину (перевищення військовою службовою особою влади або службових повноважень) свідчить про необхідність продовження пошуку оптимального варіанту змісту цієї групи військових службових злочинів на законодавчому рівні;

4) військові службові злочини, передбачені ст. ст. 425–426-1 КК, характеризуються схожістю за своїм змістом (направленістю) як безпосередніх об'єктів, так і додаткових (обов'язкових або факультативних) безпосередніх об'єктів [1, с. 102].

Не зі всіма наведеними твердженнями варто погоджуватись, однак вони безсумнівно доводять єдність військових службових кримінальних правопорушень, що обумовлена специфікою об'єкта кримінально-правової охорони одним із учасників якого виступають суб'єкти цієї групи суспільно небезпечних посягань – військові службові особи.

Наповнення змістом групи кримінальних правопорушень передбачає наведення вичерпного переліку посягань, передбачених у статтях Особливої частини КК України. І такі спроби можна зустріти у спеціальній літературі. Так, у роботах Т. Ю. Касько відзначено, що злочини, що посягають на порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами передбачені ст. ст. 423 – 426 КК України, а перелік злочинів, що посягають на порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами складає: зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст. 423), перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 424), недбале становлення до військової служби (ст. 425), бездіяльність військової влади (ст. 426). Перелічені злочини є спеціальним видом щодо відповідних загальнокримінальних службових злочинів, тому при їх аналізі слід виходити з тих положень, що розкривають загальні об'єктивні та суб'єктивні ознаки службових злочинів, відображених у відповідних статтях розділу XVII Особливої частини КК [2, с. 55]. На

момент опублікування цитованої праці, наведений перелік був цілком адекватним. Але головним при цьому є необхідне посилання на характер співвідношення між нормами, зазначеними у розділі XIX Особливої частини КК та його XVII розділі. Є всі підстави погодитись з автором у тому, що норми про військові службові злочини є багато у чому спеціальними відносно посягань, передбачених у розділі про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Цей висновок має системоутворююче значення з огляду на правило про те, що у разі, якщо з КК України виключено статтю, яка містить спеціальну норму, то вчинене охоплюється загальною кримінально-правовою нормою.

Таким чином, виключення у 2014 році з КК України ст. 423 «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем» не означало автоматичну декриміналізацію відповідної поведінки, а лише потребу для її кримінально-правової оцінки використання загальної норми, передбаченої у ст. 364 КК України.

Відкриття для включення до системи норм про військові службові кримінальні правопорушення норм загального характеру, які містяться у розділі XVII Особливої частини КК України, ставить питання про можливість притягнення військових службових осіб за вчинені кримінальні правопорушення за загальними нормами, у разі, коли їх поведінка містить ознаки цих правопорушень, а не містить ознак складів військових кримінальних правопорушень. Наприклад, у разі недбалого ставлення до військової служби військовою службовою особою заподіяна матеріальна шкода, розмір якої становить, уявімо, сто п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Для кваліфікації такої поведінки за ст. 425 КК України підстав немає, адже відповідно до примітки 2 до цієї статті під істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, в ній слід розуміти шкоду, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Натомість нічого формально не заважає застосувати положення ст. 367 КК України, яка встановлює відповідальність за службову недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. При цьому, відповідно до положень примітки до ст. 364 для цієї статті істотною вважається така шкода, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Ситуація, м'яко кажучи, є неоднозначна, особливо враховуючи наявність у законодавстві України адміністративної відповідальності за Недбале ставлення до військової служби у ст. 172-15 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Тут, як видається, конкурують норми, передбачені ч. 1 ст. 367 КК України та ч. 1 ст. 172-15 КУпАП і правила вибору однієї з них є вельми сумнівними.

Крім того, на систему військових службових кримінальних правопорушень впливає і конструкція інших військових кримінальних правопорушень, що дає можливість визначити їх спеціальними нормами та надати пріоритет у застосуванні у разі конкуренції зі нормами про традиційно військові службові кримінальні правопорушення. Так, Л. П. Брич наводить приклад зі судової практики, зазначаючи, що можливою є конкуренція норм і в межах розділу XIX Особливої частини КК. Так, обвинуваченням у справі про «Скнилівську авіакатастрофу» (так звана «справа льотчиків») було пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочинів, передбачених ст. 416 КК України «Порушення правил польотів або підготовки до них» та ч. 2 ст. 425 КК України «Недбале ставлення до військової служби». Звісно, що реальна сукупність цих, як і всіх інших злочинів можлива. Але ідеальна сукупність, виходячи з принципу «*pop bis in idem*» – ні. У цьому конкретному випадку названі норми перебувають у конкуренції загальної і спеціальної норми. Спеціальною є норма про «Порушення правил польотів або підготовки до них» (ст. 416 КК України). Тому цілком обґрунтовано судом ч. 2 ст. 425 КК України була виключена із обвинувачення. З цього приводу у вироку вказано таке: «Вказані вище причини катастрофи та настання інших тяжких наслідків, за переконанням суду, повністю охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 416 КК України, оскільки саме порушення правил польотів та підготовки до них спричинило катастрофу та інші тяжкі наслідки. Тому дії підсудних Третякова, Яцюка, Топонаря та Єгорова суд кваліфікує саме за цією статтею Кримінального Кодексу України, виключивши з їх обвинувачення за необґрунтованістю інші обвинувачення, які інкриміновані їм органами досудового слідства, а саме – Третякову – за ст. ст. 425 ч. 2 та 403 КК, Яцюку, Топонарю та Єгорову – за ст. 425 ч. 2 КК» [3, с. 329].

Відповідні підсистеми кримінально-правових норм виокремлював і О. К. Марін, зазначаючи що є підстави помітити «військове відгалуження» службової недбалості зі своєї загальною нормою, передбаченою у ст. 425 КК України «Недбале ставлення до військової служби» і «асоціацією» частково спеціальних та специфічних норм [4, с. 206–208].

Таким чином, говорячи про систему військових службових кримінальних правопорушень, обмежувати їх обсяг лише посяганнями, передбаченими ст. ст. 425–426-1 КК України, підстав немає. Навпа-

ки, це явище охоплюються й іншими кримінально-правовими нормами, які містяться у розділі XIX Особливої частини КК України, а також окремими нормами з розділу XVII Особливої частини КК України. Крім того, враховуючи конструкцію статей КК України та системність українського права в цілому, не варто залишати поза увагою й окремі положення Кодексу України про адміністративні правопорушення, які вочевидь мають кримінально-правовий характер, оскільки спрямовані на охорону тих самих суспільних відносин.

Джерела:

1. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія. Київ: Національна академія управління, 2018. 420 с.
2. Касько Т. Ю. Кримінально-правова характеристика злочинів проти порядку проходження військової служби. дисертація ... к.ю.н. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2015. 264 с.
3. Брич Л. П. Співвідношення складів військових злочинів зі складами злочинів, що мають з ними тотожні за змістом ознаки. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2011. Вип. 54. С. 323–334.
4. Марін О. Відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг: Навчальний посібник. Київ : Дакор, 2021. 272 с.

Онiщенко Н. М.,
заступниця директора,
докторка юридичних наук, професорка,
академік Національної академії правових наук України,
академік-секретар відділення теорії та історії держави і права
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України
(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України)

Малюга Л. Ю.,
завідувачка кафедри цивільно-правових дисциплін,
докторка юридичних наук, доцентка
(Національна академія Служби безпеки України)

Булкат М. С.,
професорка кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін
докторка юридичних наук, професорка,
суддя місцевого загального суду
(Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»)

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, НАУКОВІ ІНСТИТУЦІЇ ТА СИЛИ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: ВЗАЄМОДІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із недостатньо досліджених напрямів наукових пошуків в умовах сьогодення є проблематика взаємодії сил безпеки і оборони з інститутами громадянського суспільства, а також науковими інституціями. Вона набула особливої значущості у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 року. При цьому різноманітні питання, які пов'язані з правовим регулюванням відносин у вказаній взаємодії, мають комплексний, системний характер, який вимагає визначення, насамперед, загальних концептуальних підходів, задач, відповідних сьогоденню спрямувань.

Складниками такої взаємодії від громадянського суспільства є громадські організації, волонтери, науково-консультативні, громадські та інші експертні ради при органах публічної влади, професійні та творчі спілки, благодійні організації, релігійні громади тощо.

У свою чергу, серед очевидних завдань наукових інституцій, науковців – пріоритет досліджень відповідного спрямування в усіх галузях[1]. Як зазначив А. Г. Загородній, дослідження в інтересах безпеки і оборони є пріоритетом Національної академії наук України[2]. У цьому контексті слід відмітити фундаментальні наукові положення В. П. Горбуліна [3, с. 27], наукові праці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України під керівництвом О. В. Скрипнюка [4] тощо.

Між тим, суспільно важливим завданням для наукових інституцій, науковців залишається виважена модерація суспільного діалогу з усіх значимих питань державотворення у публічному просторі. Це уможливить не лише формування наукової візії ефективних правових інструментів, а й надалі схвалення суспільством відповідних законодавчих ініціатив [5, с.66]. Вітчизняний інформаційний простір потребує систематизації та упорядкування, особливо в умовах воєнного стану. Серед актуальних напрямів досліджень конкретних механізмів підтримання рівноваги, дотримання балансів в умовах війни між законодавчою, виконавчою, судовою складовими державної влади, між громадянським суспільством і державою, між секторами громадянського суспільства в умовах поляризації, загостреної війною [6, с. 104].

З урахуванням наведеного необхідно зазначити, що взаємодія між інститутами громадянського суспільства, науковими інституціями та силами безпеки та оборони відбувається в точці перетину їх завдань і функцій. Вона може відбуватися в різних формах, що потребують вивчення і відповідного забезпечення.

Вказана взаємодія в межах завдання з модерації суспільного діалогу (яке одночасно виконують наукові інституції, науковці, інститути громадянського суспільства; в реалізації якого беруть участь

представники сил безпеки і оборони, військослужбовці, ветерани) передбачає реалізацію широкого спектру комунікацій, кожна з яких спрямована на виконання як загальних (наприклад, консолідація українського суспільства, підвищення правової культури українського суспільства, підвищення рівня взаємної довіри громадян та сил безпеки і оборони), так і спеціальних цілей (наприклад, підвищення рівня правосвідомості військовослужбовців, створення якісно підготовленого військового резерву) [7]. Така взаємодія відбувається в різних формах, серед яких слід виокремити: форми організації наукової роботи (конференції, форуми, семінари, круглі столи відповідного тематичного спрямування), громадські експертизи і моніторинги, заходи громадського контролю, волонтерська діяльність, консультації з представниками сил безпеки і оборони, науково-консультативна діяльність, підприємницькі ініціативи тощо.

Водночас, слід зазначити застереження, що «зріле», активне і впливове громадянське суспільство, як суб'єкт концептів «четвертої влади» в демократичній, правовій державі, не характеризується показником певної кількості громадських організацій. Натомість характеризується якістю їх діяльності, відповідно до статутних завдань та функцій, відповідальністю перед суспільством, спрямованістю дій на розвиток Української держави, що є необхідною умовою їх участі в суспільному і державному розвитку, відповідно до чинного законодавства, доктрини демократичної, правової держави.

У контексті зазначеного, показником ефективності виконання завдання з модерації суспільного діалогу і громадськими організаціями, і науковими інституціями є результати їх спільної роботи з представниками сил безпеки і оборони, військовослужбовцями, ветеранами в межах різних організаційних форм – конференцій, форумів, семінарів, круглих столів відповідного тематичного спрямування.

Їх спрямовано на реалізацію одночасно кількох загальних цілей – консолідацію українського суспільства, підвищення правової культури українського суспільства, підвищення рівня взаємної довіри громадян та сил безпеки і оборони. А також спеціальних – підвищення рівня правосвідомості військовослужбовців, їх участі у вирішенні суспільно-значимих питань розвитку держави, законодавства.

Так, із 2005 року на базі провідної академічної юридичної установи – Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАНУ діяв Центр правових досліджень гендерної політики під керівництвом Н. М. Оніщенко. Згодом, на його основі виникла платформа ГО «Трибуна жінки», серед завдань якої – продовження багаторічних традицій академічної, наукової модерації суспільного діалогу щодо важливих питань державотворення і правотворення. Серед реалізованих проєктів необхідно акцентувати увагу на проведенні експертних обговорень «Відродження України: компас розвитку», «Демократія та правові аспекти забезпечення справедливого миру і міжнародної безпеки», «Захист прав військовослужбовців: наука і практика: синергія та міждисциплінарність», форумів «Повоєнне відродження України: роль та значення ветеранської політики», «Захист прав дітей та батьків в умовах воєнного стану», професійного полілогу «Ефективність гендерної політики: Україна та світ» та численних інших заходів.

Таким чином, на сьогодні в умовах воєнного стану в Україні відбувається ефективна взаємодія в межах виконання завдання з модерації суспільного діалогу (яке одночасно виконують наукові інституції, науковці, інститути громадянського суспільства, зокрема громадські організації, в реалізації якого беруть участь представники сил безпеки і оборони військослужбовці, ветерани). Проведені заходи було спрямовано на реалізацію одночасно кількох загальних цілей – консолідацію українського суспільства, підвищення правової культури українського суспільства, підвищення рівня взаємної довіри громадян та сил безпеки і оборони. А також спеціальних – підвищення рівня правосвідомості військовослужбовців, їх участі у вирішенні суспільно-значимих питань розвитку держави, законодавства.

Джерела:

1. Академічний науковий фронт: не без труднощів, але з новими успіхами: стаття про інтерв'ю Президента Національної академії наук України академіка Анатолія Загороднього програмі «Про науку. Компетентно». Всеукраїнська газета для науковців та освітян «Світ» (№ 7–8, лютий 2024 року). URL: <https://old.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11069>.
2. Академічний науковий фронт: не без труднощів, але з новими успіхами: стаття про інтерв'ю Президента Національної академії наук України академіка Анатолія Загороднього програмі «Про науку. Компетентно». Всеукраїнська газета для науковців та освітян «Світ» (№ 7–8, лютий 2024 року). URL: <https://old.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11069>.
3. Горбулін В. П. Національна безпека як пріоритет сучасного державотворення. Вісник Національної академії наук України. 2017. № 1. С. 25–29.
4. Правотворення і правотворчість в умовах воєнного стану та миробудівництва: монографія / Н. М. Пархоменко, О. В. Скрипнюк, Н. М. Оніщенко, Є. Б. Кубко, Л. О. Макаренко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; за заг. ред. Н. М. Пархоменко. Київ : Парламентське вид-во. 2023. 307 с.
5. Оніщенко Н. М., Малюга Л. Ю., Булкат М. С. Забезпечення гендерної рівності: модернізація суспільного діалогу, виклики та інструменти їх подолання. Право України. 2025. № 3. С. 57–68.

6. Оніщенко Н. М., Малюга Л. Ю., Булкат М. С. Демократія: вектори досліджень в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 2. С. 100–105.

7. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки» / Ред. кол.: Горбулін В. П., Власюк О. С., Литвиненко О. В. Київ: НІСД. 2014. 148 с.

Павленко С. О.,
начальник кафедри тактичної підготовки,
кандидат військових наук, доцент
(Національна академія
Національної гвардії України)

Смагін О. І.,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
(Національна академія
Національної гвардії України)

СИНЕРГІЯ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА СЛУЖБАМИ ТИЛУ ДІЙ ФОРМУВАНЬ НГУ З ІНШИМИ СКЛАДОВИМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

У сучасних умовах повномасштабної воєнної агресії проти України одним із впливових факторів забезпечення боєздатності та мобільності формувань сил безпеки і оборони є ефективна система технічного забезпечення за службами тилу дій формувань НГУ. Для підрозділів НГУ, що виконують завдання із захисту державної безпеки, охорони громадського порядку, а також забезпечення цивільного населення у зоні бойових дій, функціонування цієї системи є важливою складовою державної безпеки. Ефективність системи визначається здатністю забезпечувати безперервність виконання службово-бойових завдань, організацію логістичних ланцюгів, ремонт і відновлення матеріально-технічних засобів, а також автономність підрозділів у динамічних умовах бойових дій [1; 2].

Системна організація технічного забезпечення за службами тилу включає інтеграцію матеріально-технічних засобів, мобільних технічних засобів служб тилу, інформаційних систем управління та процесів управління у єдину логістично-оперативну структуру. Така інтеграція дозволяє не лише забезпечити наявність ресурсів, але й підвищити здатність системи до адаптивного реагування на зміни оперативної обстановки, оперативне відновлення пошкоджених технічних засобів і оптимальне використання ресурсів [3; 4].

Принцип цілеспрямованості в системі технічного забезпечення за службами тилу реалізується через орієнтацію діяльності служб тилу на досягнення конкретних оперативно-службових цілей, визначених завданнями формувань НГУ та рішеннями органів військового управління. Це дозволяє забезпечити узгодженість стратегічних цілей сектору безпеки та практичної діяльності підрозділів, підвищуючи ефективність використання ресурсів та оперативність прийняття рішень [1; 4].

Принцип ієрархічності реалізується через багаторівневу систему управління, що охоплює стратегічний, оперативний та тактичний рівні. Кожен рівень визначає повноваження, обсяг ресурсного забезпечення та відповідальність підрозділів. Така структура забезпечує впорядкованість процесів управління, координацію між підрозділами та оптимальне розподілення МТЗ навіть в умовах обмеженості та високої динаміки бойових дій [2; 4].

Принцип безперервності функціонування системи передбачає забезпечення постійної готовності підрозділів і ресурсів незалежно від інтенсивності бойових дій, порушень логістичних ланцюгів або маневру сил. Реалізація цього принципу досягається за рахунок формування резервів матеріально-технічних засобів, мобільних ресурсів та оперативного відновлення пошкоджених елементів системи [3; 5].

Особливу увагу слід приділяти синергії системи з іншими складовими сектору безпеки та цивільними інституціями. Співпраця з Збройними Силами України, Державною прикордонною службою, ДСНС та громадськими організаціями дозволяє оптимізувати логістичні маршрути, підвищити мобільність підрозділів та забезпечити швидке реагування на надзвичайні ситуації у районах бойових дій. Інтеграція дозволяє максимально ефективно використовувати наявні ресурси, підвищувати стійкість тилових ланцюгів та уникати дублювання зусиль [2; 5].

Застосування системного підходу та інтеграційних принципів передбачає впровадження механізмів планування, обліку, контролю та аналізу стану технічних засобів, створення єдиного інформаційного простору для управління ресурсами та координації дій між підрозділами різних силових структур. Це дозволяє органам військового управління підвищувати оперативність прийняття рішень, забезпечувати своєчасне реагування на зміни оперативної обстановки та ефективно використовувати наявні матеріально-технічні засоби [3; 4; 5].

У контексті сучасного воєнного протистояння обмеженість ресурсів поєднується з високою динамікою бойових дій і постійними загрозами з боку противника. Удосконалення управлінських процедур, підвищення ресурсної стійкості та інтеграція з іншими силами безпеки та цивільними інституціями сприяє підвищенню боєздатності, стійкості та ефективності дій формувань НГУ у різних сценаріях оперативної обстановки. Синергія між службами тилу, силовими структурами та громадськими інституціями є важливим фактором, що дозволяє створити інтегровану систему реагування на надзвичайні ситуації та забезпечити максимальний захист державної безпеки [1; 2; 5].

Таким чином, системна організація та інтеграція технічного забезпечення за службами тилу дій формувань НГУ з іншими інституціями сектору безпеки виступає визначальним чинником стійкості, боєздатності та ефективності дій у воєнний час. Подальший розвиток процедур управління, впровадження інноваційних технологій та забезпечення інтеграції з цивільними структурами створюють передумови для посилення обороноздатності держави та формування ефективної системи забезпечення державної безпеки.

Джерела:

1. Закон України «Про національну безпеку України» : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 18.01.2026)
2. Закон України «Про Національну гвардію України» : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 22.01.2026)
3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 14.01.2026)
4. Павленко С. О., Смагін О. І. Актуальні питання застосування технічних засобів служб тилу підрозділами Національної гвардії України під час виконання службово-бойових та бойових завдань. Науковий журнал «Честь і закон», 2024, Т. 2, № 89. URL: <https://chiz.nangu.edu.ua/article/view/308456> (дата звернення: 23.01.2026)
5. Павленко С. О., Смагін О. І. Актуальні питання технічного обслуговування і ремонту технічних засобів служб тилу військових частин Національної гвардії України під час виконання завдань за призначенням у сфері державної безпеки. Науковий журнал «Честь і закон», 2024, Т. 3, № 90. URL: <https://chiz.nangu.edu.ua/article/view/312987> (дата звернення: 16.01.2026)

Павлов І. Р.,
курсант
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

Колесніков С. Д.,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави та права
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ЕВОЛЮЦІЯ ТАКТИКИ ТЕРОРУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Четвертий рік повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну являє не лише безпрецедентний для ХХІ століття розмах бойових дій, а й загрозову зміну підходів агресора до насильства проти мирного населення.

Тактика терору цивільного населення в умовах сучасної російсько-української війни – це систематичні, планомірні та координовані методи застосування насильства, заподіяння шкоди чи створення загрози щодо цивільних осіб або об'єктів цивільного призначення з метою деморалізації населення, підриву соціальної стабільності, примусу держави до політичних поступок або знищення національної ідентичності. Ці методи реалізуються шляхом прямих (вбивства, катування, депортації) та непрямих (руйнування критичної інфраструктури, психологічний тиск, кібератаки) засобів і є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та Конституції України.

Якщо на початкових етапах війни у 2022 році переважала тактика «вогневого валу» та невибіркових артилерійських обстрілів, то період 2025–2026 років позначився переходом до високотехнологічного, точкового терору та системного руйнування критичної інфраструктури України.

Важливість цього дослідження зумовлена тим, що міжнародні правові інструменти захисту, зокрема Четверта Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» [7], виявилися неадаптивними перед новими гібридними викликами. Основний «незасвоєний урок» для світової спільноти лишається той факт, що безкарність за минулі етапи ескалації лише спонукає російського агресора до запровадження нових, більш цинічних методів ведення війни.

У 2026 році ми спостерігаємо стійку тенденцію до «персоналізації» атак: широке використання FPV дронів проти цивільного автотранспорту у прифронтових областях, цілеспрямовані повторні удари (тактика «double tap») по рятувальниках та медичному персоналу, а також застосування екоциду як засобу гуманітарного тиску.

Станом на січень 2026 року за даними «Т4Р» загальна кількість задокументованих інцидентів сягає 95902 випадків, при цьому географія правопорушень демонструє ясну кореляцію з лінією бойового зіткнення та сферами тимчасової окупації [1].

Провідну позицію у статистичному зрізі займає Харківщина із показником 21510 зареєстрованих фактів, що зумовлене інтенсивністю бойових дій та близькістю до кордону агресора, а до групи областей із найвищою концентрацією злочинів також входять Запорізька (13 886), Донецька (12313) та Херсонська (12083) області. Значний обсяг правопорушень відзначено у Сумській області (7185), яка страждає від систематичних транскордонних обстрілів, а також у Київській (5481) та Чернігівській (5291) областях, статистика яких відображає наслідки окупаційного періоду початку вторгнення.

Аналіз правової кваліфікації задокументованих інцидентів згідно з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду дозволяє реконструювати стратегію ведення війни агресором, яка базується на тотальному нехтуванні принципами розрізнення та пропорційності.

Домінуючу частку у масиві злочинів займають діяння, передбачені статтею 8(2)(b)(iv) Римського статуту [1]. Йдеться про умисне здійснення нападу з усвідомленням того, що він призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб, які будуть явно надмірними по відношенню до очікуваної військової переваги. Сумарна кількість таких епізодів перевищує 71 тисячу випадків (зокрема 53 455 основних епізодів, а також додаткові кваліфікації щодо надмірної шкоди та випадкових травм). Це свідчить про те, що невибірковість ударів є не помилкою виконавців, а свідомим методом ведення бойових дій.

Другим за масштабом вектором агресії є цілеспрямоване знищення цивільної інфраструктури, що підтверджується 20 305 зафіксованими фактами навмисних нападів на цивільні об'єкти. Це є прямим порушенням статті 8(2)(b)(ii) Римського статуту, яка забороняє спрямовувати напади на об'єкти, що не є військовими цілями [1]. Окрім цього, зафіксовано 4219 випадків атак на будівлі, що мають спеціальний захист – лікарні, заклади освіти, релігійні споруди та історичні пам'ятки.

У фаховому дослідженні Л. Ключко, Є. Бедрія та Є. Хабусєва (2024) аргументовано, що урбіцид в Україні вийшов за межі побічних наслідків бойових дій і трансформувався в окремий інструмент ведення війни. Науковці виокремлюють три сценарні моделі урбіциду, які реалізує агресор залежно від оперативного-тактичних цілей та регіональних особливостей [6]. Зокрема, «Маріупольський сценарій» (тотальний урбіцид) характеризується килимовими бомбардуваннями та використанням невибіркової зброї великої потужності з метою повного фізичного знищення міського ландшафту та демографічної депопуляції. Натомість «Харківський сценарій» (урбіцид виснаження), що застосовується до прифронтових мегаполісів, передбачає системні удари по об'єктах життєзабезпечення та хаотичний терор житлових кварталів для створення атмосфери постійної психологічної напруги. Третя модель, «Донецький сценарій», являє собою специфічну форму контрольованого руйнування та деградації міського середовища в умовах тривалої окупації. Такий підхід підтверджує, що регіональний фактор є визначальним у виборі методу терору, а сама тактика урбіциду спрямована на довгострокову дестабілізацію соціально-економічного потенціалу України навіть після завершення активної фази бойових дій.

Згідно зі звітами KSE Institute (ініціатива «Russia Will Pay»), на початку 2025 року сукупна сума прямої задокументованої шкоди, нанесеної українській інфраструктурі, досягла тривожної позначки у 170 мільярдів доларів США [2]. Розподіл цих втрат вказує на навмисне створення умов, непридатних для існування мирного населення: найбільше постраждав житловий фонд, де збитки оцінюють у 60 мільярдів доларів, а кількість пошкоджених чи знищених споруд перевищує 236 тисяч одиниць. Важливим елементом цієї тактики є енергетичний терор, що призвів до втрат у галузі понад 14,6 мільярда доларів, включно з повною ліквідацією ключових об'єктів генерації, як от Каховська, Дніпровська ГЕС та низка ТЕС, що має на меті спровокувати кризу життєзабезпечення взимку [2]. Крім того, агропромисловий комплекс піддається цілеспрямованим атакам, прямі збитки в якому сягають 10,3 мільярда доларів через знищення сховищ та сільськогосподарської техніки, що розцінюється як використання голоду та загрози продовольчій безпеці як методу ведення війни.

Юридичне відображення цієї руйнівної діяльності полягає у безпрецедентній кількості порушень кримінальних справ. За офіційними даними Офісу Генерального прокурора України, на момент формування цього звіту правоохоронцями зафіксовано більше ніж 190 тисяч випадків злочинів агресії та воєнних злочинів, скоєних представниками збройних формувань російської федерації [3].

Аналіз наведених даних дає змогу сформулювати ключові невивчені уроки нинішнього етапу протистояння, які полягають у неспроможності чинної архітектури міжнародної безпеки запобігати злочинам проти людяності. Головний висновок полягає в тому, що системи обліку збитків та збору доказів злочинів, незважаючи на їхню важливість для майбутніх репарацій та трибуналів, не виконують стримуючої функції у режимі «тут і зараз». Отже, подальша стратегія захисту цивільного населення та відновлення справедливості мусить базуватися не лише на правових механізмах, а й на гарантуванні фізичного захисту об'єктів, необхідних для виживання, та на невідворотності покарання шляхом створення спеціалізованого міжнародного трибуналу, здатного функціонувати в умовах триваючого конфлікту.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що терор цивільного населення з боку росії є системним, державним та планомірним явищем, яке має чітку політичну мету – зламати опір українського суспільства. Еволюція тактики від прямих вбивств до складного структурного, інфраструктурного та психологічного терору ускладнює його правову кваліфікацію, що вказує на нагальну потребу модернізації міжнародного права для ефективного реагування на нові форми гібридної війни. Захист цивільного населення є не лише гуманітарним, а й юридичним обов'язком, який агресор грубо порушує. Тому документування злочинів (Буча, Маріуполь, Вовчанськ, депортації дітей) є ключовим фундаментом для подальшого притягнення винних до відповідальності та відновлення прав жертв.

Джерела:

1. Статистика документування воєнних злочинів: жива мапа. Глобальна ініціатива «Трибунал для Путіна» (T4P). 2026. URL: <https://t4pua.org/live> (дата звернення: 20.01.2026).
2. Загальна оцінка збитків, завданих Україні внаслідок військової агресії Росії. KSE Institute (проект «Russia Will Pay»). 2025. URL: <http://kse.ua/ua/russia-will-pay/> (дата звернення: 20.01.2026).
3. Новини та статистика протидії злочинам агресії. Офіс Генерального прокурора України. 2026. URL: <https://gp.gov.ua/ua/categories/novini?page=7> (дата звернення: 20.01.2026).
4. Звіти щодо ситуації з правами людини в Україні. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. 2026. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/reports> (дата звернення: 20.01.2026).
5. Аналітичні звіти щодо розслідування воєнних злочинів. Громадська організація «Truth Hounds». 2026. URL: <https://truth-hounds.org/uk> (дата звернення: 20.01.2026).
6. Ключко Л., Бедрій Є., Хабусєв Є. Військовий урбіцид проти України. Часопис соціально-економічної географії. 2024. Вип. 36. С. 83–93. DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-36-08>.
7. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 20.01.2026).

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З МОРАЛЬНОЮ ТРАВМОЮ У КОМБАТАНТІВ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ І НАПРЯМІВ ІНТЕРВЕНЦІЇ

Повномасштабна війна актуалізувала не лише проблему посттравматичного стресового розладу у комбатантів, а й феномен моральної травми, що пов'язаний із переживанням порушення глибинних етичних переконань, цінностей і уявлень про себе та світ. На відміну від класичної травматизації, моральна травма формується внаслідок участі у подіях, які сприймаються як внутрішньо неприйнятні, або в ситуаціях вимушеного вибору між «меншим злом», що супроводжується почуттями провини, сорому, екзистенційної спустошеності та втрати сенсу. У практиці психологічної допомоги комбатантам ці переживання часто залишаються поза фокусом, маскуючись симптомами посттравматичного стресового розладу, депресивних або тривожних розладів. У зв'язку з цим постає потреба у глибшому розумінні психологічних механізмів моральної травми та розробці цілеспрямованих інтервенцій, здатних не лише зменшувати симптоматику, а й сприяти відновленню ціннісної цілісності особистості та смислової перспективи життя.

Моральна травма розглядається як специфічний феномен травматичного досвіду, що виникає внаслідок зіткнення особистості з подіями або рішеннями, які суперечать її базовим моральним цінностям і уявленням про себе. На відміну від класичної психічної травми, пов'язаної насамперед із загрозою життю та фізичній безпеці, моральна травма формується у площині ціннісно-смислових конфліктів і супроводжується переживаннями провини, сорому та руйнуванням цілісності образу «Я». У бойових умовах ці переживання набувають особливої інтенсивності та тривалості [1, с. 200].

Розуміння моральної травми ґрунтується на еволюції наукових уявлень про психічну травму. Зокрема, А. Молохов виділяє психологічний, клініко-описовий та патофізіологічний етапи розвитку концепцій психогенії, що дозволяє простежити поступовий перехід від фіксації травмуючого фактора до аналізу внутрішніх механізмів психічних порушень. Водночас класичні підходи, орієнтовані переважно на реакції на стрес і загрозу, виявляються недостатніми для пояснення порушень, пов'язаних із морально-ціннісними конфліктами бойового досвіду [2, с. 50].

Психодинамічні та соціально-психологічні концепції частково окреслюють ці механізми. Так, у працях Р. Фейрбейрна увага зосереджується на внутрішньому розщепленні та самозвинуваченні, а в теорії поля К. А. Левіна дезадаптація пов'язується з конфліктом типу аверсія–апетенція, коли небажаний вибір стає єдиним шляхом до значущої мети. Саме така структура внутрішнього конфлікту є характерною для моральної травми у комбатантів, що зумовлює необхідність спеціалізованих психологічних інтервенцій [2, с. 51].

У сучасній психології моральна травма формується як самостійний концепт у відповідь на обмеженість класичних моделей психічної травми у поясненні наслідків досвіду, пов'язаного не зі страхом чи загрозою життю, а з порушенням моральних норм і ціннісних орієнтацій особистості. Її розвиток пов'язується з участю у діях, спостереженням або вимушеним прийняттям рішень, які суб'єктивно сприймаються як несумісні з уявленнями про справедливість, людяність і власну моральну ідентичність. Центральними психологічними механізмами моральної травми виступають внутрішній моральний конфлікт, стійке самозвинувачення, переживання сорому та втрата екзистенційних смислів [3, с. 11].

Для комбатантів ризик формування моральної травми суттєво зростає в умовах війни, де професійний обов'язок часто передбачає дії, що суперечать особистісним етичним установкам, а вибір здійснюється в ситуаціях обмеженого часу, невизначеності та високої відповідальності. На відміну від реакцій гострого стресу, моральна травма може мати відтермінований характер і проявлятися вже після завершення бойових дій у вигляді хронічного почуття провини, відчуження, зниження довіри до себе та світу. Це зумовлює необхідність спеціалізованого психологічного супроводу, орієнтованого не лише на редукцію симптомів, а й на відновлення ціннісної цілісності та моральної ідентичності комбатанта.

Психологічні інтервенції у роботі з моральною травмою комбатантів мають бути спрямовані не лише на зменшення емоційної напруги, а передусім на опрацювання внутрішнього морально-ціннісного

конфлікту та відновлення цілісності особистісної ідентичності. На відміну від стандартних протоколів роботи з ПТСР, ефективна допомога у випадку моральної травми передбачає фокус на переживаннях провини, сорому, відповідальності та втрати сенсів, які не завжди корелюють з інтенсивністю страху або рівнем тривожності [4, с. 137].

Доцільними є інтегративні підходи, що поєднують елементи психодинамічної, екзистенційної та гуманістичної парадигм. Такі інтервенції спрямовані на усвідомлення внутрішніх суперечностей, переосмислення морального досвіду та формування більш прийнятного образу «Я» в умовах пережитого. Важливе місце посідає робота з наративом бойового досвіду, що дозволяє зменшити фрагментованість спогадів і відновити смислову зв'язаність життєвої історії [4, с. 140].

Перспективними у роботі з моральною травмою є також арт-терапевтичні та тілесно-орієнтовані методи, які створюють безпечний простір для опосередкованого вираження морально складних переживань, що важко вербалізуються. Застосування таких підходів сприяє зниженню внутрішнього напруження, розвитку самоспівчуття та поступовому переходу від самозвинувачення до прийняття досвіду як частини особистісної історії.

Таким чином, ефективні психологічні інтервенції у роботі з комбатантами з моральною травмою мають бути комплексними, тривалими та орієнтованими на відновлення смислових і ціннісних опор, що виходить за межі симптомоорієнтованої терапії.

Джерела:

1. Козігора М. А. Психологічні особливості прояву моральної травми під час воєнного конфлікту: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії: 053 Психологія. Луцьк, 2023. 215 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24542>
2. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України: монографія. Харків: ФОП Бровін О. В., 2018. 175 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Oleksander-Kolesnichenko-2/publication/345388461_Principles_of_combat_psychological_traumatization_of_servicemen/links/6458f9c597449a0e1a878ba4/Principles-of-combat-psychological-traumatization-of-servicemen.pdf
3. Гордовська Т. І. Конструкт моральної травми та його концептуальний зміст/ Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2021. № 4. С. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-4-1>
4. Психосоціальні підходи до реінтеграції ветеранів та учасників бойових дій з числа працівників МВС, центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, та Національної гвардії України у цивільне життя: практичний poradnik. уклад. О. О. Євдокімова. Харків : Факт, 2025. 292 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a77528e9-9115-4b8f-8b7f-165a0f9f75b6/content>

Панімаш Ю. В.,
доцент кафедри
управління у сфері цивільного захисту,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

Харченко К. С.,
курсант
(Національний університет
цивільного захисту України)

ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ Й ЕТИЧНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Професійна діяльність психолога в Україні ґрунтується на поєднанні правових і морально-етичних регуляторів, що визначають межі допустимої поведінки, стандарти взаємодії з клієнтом, гарантії дотримання прав людини та професійну відповідальність. Принципи законності та етичності виступають не лише формальними вимогами, а й базовими умовами забезпечення довіри суспільства до професії психолога, що особливо важливо в умовах воєнного стану.

Принцип законності означає, що психолог у своїй діяльності зобов'язаний дотримуватися норм чинного законодавства України, включно з положеннями Конституції України, Законів України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про соціальні послуги», «Про психіатричну допомогу», «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», «Про інформацію», «Про захист персональних даних», а також нормативних документів, що регламентують професійні стандарти, захист прав клієнтів та відповідальність за порушення професійної етики. Законність передбачає, що психолог діє в межах своєї компетентності, використовує методи, що не становлять ризику для клієнта, надає допомогу відповідно до професійної підготовки і не виходить за межі повноважень. Порушення законності може призвести до юридичної відповідальності, а також до професійних наслідків у вигляді втрати авторитету чи права на здійснення діяльності [1].

Етичність діяльності психолога тісно пов'язана з гуманістичною парадигмою сучасної психології та передбачає орієнтацію на гідність і унікальність кожної людини. Етичні принципи викладені в Етичному кодексі психолога, затвердженому Українською спілкою психотерапевтів та іншими професійними об'єднаннями, а також у міжнародних документах, адаптованих до українського контексту. Основою етичності є дотримання конфіденційності, добровільності участі клієнта, інформованої згоди, відповідального використання психологічних методів та пріоритету добробуту клієнта над будь-якими іншими інтересами спеціаліста [2].

Одним із ключових аспектів етичності є принцип конфіденційності. Психолог зобов'язаний забезпечити збереження особистої інформації клієнта, включно з результатами діагностики, змістом консультацій та інтервенцій. Винятки можливі лише у випадках, передбачених законом, зокрема при загрозі життю чи здоров'ю клієнта або інших осіб. Конфіденційність також означає відповідальне поводження з документацією та електронними даними, які містять персональні дані, що є особливо важливим у цифрову епоху.

Принцип компетентності вимагає від психолога застосовувати лише ті методи і техніки, у яких він має належну підготовку та досвід. Використання невалідних або неетичних методів може зашкодити клієнту та порушити як правові, так і моральні норми. Компетентність включає обов'язок фахівця до постійного професійного розвитку, участі в супервізії та дотримання науково обґрунтованих підходів.

Не менш важливим є принцип відповідальності, який передбачає усвідомлення психологом наслідків власної діяльності, готовність відповідати за професійні рішення та утримуватися від дій, що можуть нести ризик для клієнта. Відповідальність також проявляється у здатності коректно оцінювати власні межі, звертатися за супервізією та спрямовувати клієнта до іншого фахівця, якщо це необхідно.

Принцип поваги до прав і гідності клієнта зобов'язує психолога уникати дискримінації за будь-якою ознакою, поважати культурні, релігійні, соціальні та індивідуальні особливості людини. У цьому аспекті важливою є також етична взаємодія у спеціалізованих сферах – військовій, освітній, медичній та соціальній психології, де психолог працює з уразливими групами населення [1].

Особливе місце займає принцип недопущення шкоди (non-maleficence). Згідно з ним, психолог не може використовувати маніпулятивні техніки, методи, що викликають травматизацію, чи прийоми, які суперечать професійним стандартам. Будь-який вплив, що має ризик спричинити психологічну шкоду, повинен бути виключений або застосований лише за наявності доказової ефективності і дозволу клієнта.

Становлення професійної етичності психолога неможливе без поєднання правової грамотності, розвитку гуманістичної позиції та інтеграції наукових знань у практику. Законність забезпечує зовнішні рамки, тоді як етичність формує внутрішні стандарти поведінки. У поєднанні вони формують підґрунтя професійної ідентичності, довіри суспільства та якості надання психологічної допомоги в Україні.

Джерела:

1. Етичні особливості професійної діяльності практичного психолога. URL: <https://www.annadomina.com/studentam/psixologichna-sluzhba/etichni-osoblivosti-psixolog>
2. Етичний кодекс психолога України. Українська спілка психотерапевтів. URL: <https://usp.community/documentation/40-etychnyy-kodeks>

Панчишин А. Б.,
викладач кафедри
управління повсякденною діяльністю підрозділів,
магістр державного управління
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала проблему реабілітації ветеранів як одну з ключових складових національної безпеки та соціальної стабільності. В умовах триваючої війни психологічна реабілітація ветеранів Сил Оборони України, які брали участь у бойових діях, є одним із основних напрямків державної соціальної політики, оскільки надзвичайно велика кількість військовослужбовців стикається із серйозними психоемоційними проблемами, зокрема посттравматичним стресовим розладом, підвищеним рівнем тривожності, значною депресією та соціальною дезадаптацією. Наслідки участі у бойових діях проявляються не лише у фізичних ушкодженнях, а й у глибоких психологічних, соціальних та професійних розладах та дезадаптаціях. Водночас, традиційна радянська спадщина у вигляді «санаторно-курортного лікування» виявилася цілком неспроможною задовольнити потреби людей, які пройшли через інтенсивні бойові дії сучасної війни, а традиційні підходи, орієнтовані переважно на пільгове забезпечення та медичну допомогу, виявляються недостатніми. Тому критично необхідним є невідкладне впровадження інноваційних та міждисциплінарних моделей реабілітації ветеранів із врахуванням передового сучасного світового досвіду, які б інтегрували фізичне відновлення з когнітивною реабілітацією, економічною незалежністю та поверненням суб'єктності ветерана.

Сучасна світова практика, зокрема практика реабілітації ветеранів в США та Ізраїлі відійшла від суто «медичної» моделі. Сьогодні це інноваційний та біопсихосоціальний підхід, де лікування поранення – лише частина процесу, оскільки кінцевою метою є повна реінтеграція людини в суспільство, економіку та сім'ю. Реабілітація успішна лише тоді, коли вона є безперервною та всеохопною, ветеран не повинен «випадати» із суспільства навіть на період лікування чи реабілітації, навпаки, такі повинні стати етапами підготовки особи до його нової соціальної ролі.

В США система реабілітації ветеранів здійснюється під егідою «U.S. Department of Veterans Affairs» (VA) [2], який забезпечує повний цикл підтримки ветерана – від лікування до соціальної та професійної реінтеграції. Характерною рисою є централізоване управління та гарантований доступ до послуг. Ця система пройшла шлях модернізації від жорсткої медичної централізації до мережевої структури «Whole Health». Ключова інновація полягає у зміні парадигми: замість лікування симптомів система фокусується на «життєвому плані» ветерана. У межах цієї моделі працюють мультидисциплінарні команди, куди входять не лише лікарі, а й спеціалісти інших дотичних напрямків та «реєг-наставники». Також використовуються програми реабілітації («Warrior Care Network»), які використовують мультидисциплінарні підходи та практики для подолання психологічних травм (в т.ч викликаних ЧМТ) та соціальною адаптацією ветеранів. Для лікування ПТСР у США ефективно використовують технології віртуальної реальності (VR), програми на кшталт «Bravemind» дозволяють ветерану під наглядом лікаря безпечно занурюватися в травматичні спогади, що сприяє їх перепрацюванню та зниженню гостроти симптомів. Так, застосування методики гіпербаричної оксигенотерапії ефективно для лікування ПТСР як фізичного пошкодження мозку, стимулюючи нейропластичність та відновлення тканин [4], а використання ІІІ для аналізу даних дозволяє прогнозувати ризики (наприклад, суїцидальні нахили) ще до прояву гострих симптомів.

Водночас, з метою адаптації ветеранів до цивільного життя, в США під егідою VA створено ряд програм [2], які, зокрема, включають такі складові:

1. Transition Assistance Program (TAP): основна програма, яка допомагає підготуватися до переходу в цивільне життя, охоплюючи навчання та ресурси для пошуку роботи, освітніх можливостей, тощо.
2. Medical and Mental Health Services: VA надає ряд медичних та психологічних послуг для ветеранів, включаючи допомогу з проблемами здоров'я, які виникли під час служби.
3. Education Benefits. Система «Post-9/11 GI Bill» дає можливість ветеранам і їхнім сім'ям здобути вищу освіту або професійне навчання.

4. Employment Services. VA пропонує ряд послуг для зайнятості, включаючи консультування з кар'єри, пошук роботи та професійне навчання.

5. Housing Assistance. Для ветеранів доступні різноманітні програми житлової підтримки, які сприяють покращенню умов проживання.

6. Veteran Benefits Administration: підрозділ VA, який надає фінансову підтримку ветеранам, включаючи пенсійні виплати та компенсацію за інвалідність.

Для Ізраїлю ветеран – це «двигун» економіки. На базі медичного центру «Sheba» (Тель-ха-Шомер) впроваджено модель «Seamless Transition»[3], де реабілітація включає нейрофідбек-терапію та когнітивні тренування на базі ІІІ, що дозволяють відновити швидкість реакції та когнітивну гнучкість після контузій. Впровадження методики цифрових терапій та нейрофідбеку на основі МРТ та ЕЕГ компанії програмі «Gray Matter Health» ветерани вчаться регулювати активність власного мозку, що допомагає пацієнтам з ПТСР контролювати свої симптоми за рахунок кращого розуміння того, що викликає підвищену активність у цій частині мозку [5]. Також особливістю Ізраїлю є запровадження методу «high-tech»-реабілітації, зокрема шляхом залучення приватного ІТ-сектору та створення спеціалізованих курсів для ветеранів з інвалідністю, розглядаючи їх як ідеальних кризових менеджерів за напрямками колишньої військової спеціальності. Система побудована так, що ветеран суспільством та державою сприймається не лише як об'єкт опіки та допомоги, а як висококваліфікований спеціаліст, чий вмінь та бойовий досвід додає йому стресостійкості в цивільному бізнесі. Саме тому ізраїльська модель реабілітації вирізняється інтеграцією реабілітації ветеранів у систему національної безпеки. Реабілітаційні програми розглядаються як продовження служби, а не як її завершення, що суттєво знижує рівень стигматизації ветеранів.

Враховуючи вказаний вище передовий світовий досвід у сфері реабілітації ветеранів, українська модель реабілітації ветеранів має базуватися на принципі інноваційності, міждисциплінарності та екосистемності та охоплювати такі рівні реабілітації, як фізичний, психологічний, сімейний та професійний. Інноваційність цього етапу полягає в тому, що об'єктом реабілітації повинен бути не окремо індивід, а він та його родина, оскільки вторинна травматизація членів сім'ї часто стає причиною розпаду сімей ветеранів. Для подолання таких кризових явищ в даному випадку доцільна організація психологічної підтримки за методом «Кола стійкості» (Resilience Circles/Clubs), де сім'ї ветеранів можуть проводити спільні зустрічі для подолання стресу, наслідків травм, невизначеності, навчаючись інструментам самопомоги, що сприяє фізичній та ментальній декомпресії. З цією метою, доцільне створення спільних з міжнародними партнерами проектів на даному напрямку по аналогії до проекту «Реабілітація в Україні» (Rehab4U), створеного МОЗ України спільно з USAID, а також створення на державному рівні своєрідного ветеранського кадрового резерву – професійної платформи, яка автоматично зіставляє військові навички та вмінь із цивільними компетенціями. Наприклад, командир підрозділу володіє навичками управління персоналом (HR), логістичного планування та кризового менеджменту, а ваховець із РЕБ – спеціаліст із кібербезпеки. Доцільним було в також в повній мірі впровадження досвіду Ізраїлю щодо інтеграції ветеранів з врахуванням їх досвіду та навиків в систему національної системи та оборони. Окремим пріоритетом має стати створення моделі реабілітації ветеранів типу «Combat professor», яка передбачала б особов'язкове залучення таких до викладання у військових навчальних закладах [6]. Бойовий досвід є «продуктом, що швидко псується», тактика сучасної війни змінюється ледь не щомісяця. Очевидно, що ветеран, який безпосередньо керував підрозділом під час бойових дій у 2024–2025 роках, є набагато ефективнішим інструктором, ніж особа, яка володіє лише теоретичними знаннями. Зокрема, це можуть бути напрямки: тактика застосування безпілотних систем та РЕБ (РЕР); управління вогнем та OSINT-розвідка та робота з системами ситуаційної обізнаності («Delta», «Кропива»); лідерство та психологічна стійкість.

Створення сучасної моделі реабілітації ветеранів в Україні – це єдино-можливий шлях соціалізації ветеранів війни та ефективного використання досвіду останніх в системі державного управління та оборони, економічній сфері та суспільному житті.

Джерела:

1. World Health Organization. Guidelines on Mental Health in Post-Conflict Settings. Geneva, 2020.
2. U.S. Department of Veterans Affairs. Veterans Health Administration Programs. Washington, 2022.
3. Israel Ministry of Defense, Rehabilitation Department. (2024). The Seamless Transition Model for Injured Soldiers.
4. Solomon Z. Combat Stress Reaction and PTSD among Veterans. New York: Springer, 2018.
5. NATAL Israel. Psychotrauma and Rehabilitation of Veterans. Tel Aviv, 2021.
6. Гриневич Л. М. Освітні траєкторії для ветеранів: виклики та можливості. Вища освіта України, 2026.

Парасюк В. М.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Бабірад Д. В.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ФІЗИЧНИХ ОСІБ УНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентні за масштабами та наслідками руйнування житлового фонду, об'єктів індивідуальної власності та іншого майна фізичних осіб. У цих умовах цивільно-правовий механізм відшкодування шкоди набуває особливого значення як ключовий інструмент реалізації конституційного права особи на захист і відновлення порушених майнових прав. Водночас практична реалізація цього механізму виявила низку системних проблем, пов'язаних із визначенням суб'єктів відповідальності, доказуванням факту та розміру шкоди, а також виконанням судових рішень про її відшкодування.

Наявні положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та спеціального законодавства формують загальні засади деліктної відповідальності за завдану майнову шкоду, однак вони не завжди враховують специфіку правопорушень, зумовлених збройним конфліктом. Це актуалізує потребу наукового осмислення цивільно-правових інструментів відшкодування шкоди з урахуванням практики національних судів, міжнародних механізмів компенсації та тенденцій розвитку доктрини приватного права.

Актуальність дослідження зумовлена, по-перше, масштабністю майнових втрат фізичних осіб, спричинених збройною агресією Російської Федерації, та, по-друге, об'єктивною складністю реалізації права на відшкодування шкоди в умовах відсутності ефективного механізму примусового виконання судових рішень щодо держави-агресора. Склалася ситуація, за якої формально гарантоване цивільним законодавством право на компенсацію не завжди може бути реалізоване на практиці, що породжує правову невизначеність та знижує рівень довіри до правових інститутів.

Додатковим чинником актуальності є відсутність уніфікованого підходу до фіксації, оцінки та доказування шкоди, завданої майну фізичних осіб. Неналежне документування обставин знищення або пошкодження майна, ігнорування вимог процесуального формалізму та недооцінка значення експертних висновків істотно ускладнюють ефективний судовий захист. У цьому контексті особливого значення набуває взаємодія норм цивільного права з положеннями міжнародного приватного права та формування нових підходів до подолання судового імунітету держави-агресора.

Сфера відшкодування майнової шкоди, завданої фізичним особам внаслідок збройної агресії РФ проти України, є наразі однією з найбільш динамічних та водночас проблемних галузей цивільного права. Згідно з ст. 16 ЦК України способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди [1].

Хоча ЦК України та спеціальне законодавство встановлюють загальні засади відповідальності за завдану шкоду, на практиці реалізація цього механізму супроводжується складністю ідентифікації суб'єктів відповідальності, відсутністю єдиного дієвого алгоритму оцінки збитків та недосконалістю процедур стягнення з держави-агресора. Основна проблема полягає у системному дисбалансі між конституційним правом особи на відшкодування та фактичною відсутністю працюючого інструментарію виконання судових рішень на міжнародному рівні, що є наслідком як безпрецедентного характеру правопорушень, так і тривалого формування інституту судового імунітету держави-агресора. Це створює ситуацію правової невизначеності для громадян та вимагає розробки нових правових підходів до визначення деліктної відповідальності.

Системною проблемою є недотримання процедурного формалізму при фіксації та оцінці пошкодженого майна [2]. Потерпілі часто неналежно оформлюють ключові докази, хоча механізм вимагає не лише наявності акта оцінки збитків, складеного комісією при органах місцевого самоврядування, а й

детального документального підтвердження права власності на момент завдання шкоди. При цьому відповідно до норм ЦК України та Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого Кабінетом Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, оцінка має базуватися на принципах повного відшкодування. Критично важливим є отримання висновку судової експертизи або звіту про оцінку майна, що відповідає вимогам законодавства, причому фіксувати слід не лише прямі збитки, а й втрачену вигоду, якщо майно використовувалося у господарській діяльності [3]. Крім того, нехтування зверненням до правоохоронних органів для відкриття кримінального провадження часто позбавляє цивільного позивача важливої доказової бази, що підтверджує причинно-наслідковий зв'язок між збройною агресією та завданими збитками.

Ще одна гостра проблема стосується подолання судового імунітету Російської Федерації в українських судах, де раніше була присутня суб'єктивність у трактуванні норм міжнародного права. Для ефективного захисту прав обов'язковою умовою є врахування правових позицій Верховного Суду, згідно з якими держава-агресор не має права на судовий імунітет у справах про відшкодування шкоди, завданої життю, здоров'ю або майну особи на території України [4].

При зверненні з позовом позивач повинен не лише довести факт завдання шкоди, а й обґрунтувати неможливість застосування імунітету через порушення суверенітету України. Процедура відшкодування через Міжнародний Реєстр збитків (RD4U) вимагає особливої уваги до цифрового формату подання доказів, де оцінка доказової бази здійснюється за стандартами, що враховують супутникові знімки та фото/відеофіксацію. Ефективний цивільно-правовий захист вимагає не стільки розширення переліку нормативних актів, скільки кардинального підвищення якості доказування на стадії фіксації шкоди та активного використання механізмів міжнародного приватного права для реального виконання рішень [5].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що цивільно-правовий механізм відшкодування шкоди, завданої майну фізичних осіб унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, перебуває на стадії активного формування та потребує подальшого концептуального й нормативного вдосконалення. Чинні положення цивільного законодавства забезпечують загальні засади деліктної відповідальності, однак їх застосування в умовах збройного конфлікту виявляє низку прогалин, пов'язаних зі специфікою суб'єктного складу, особливостями доказування та реальним виконанням судових рішень.

Обґрунтовано, що ключовими проблемами залишаються відсутність уніфікованого алгоритму фіксації та оцінки завданої шкоди, недостатня процесуальна дисципліна на стадії формування доказової бази, а також складність подолання судового імунітету держави-агресора. За цих умов ефективний захист майнових прав потерпілих осіб неможливий без поєднання національних цивільно-правових інструментів із міжнародними компенсаційними механізмами та врахування правових позицій національних і міжнародних судових інституцій.

Зроблено висновок, що подальший розвиток цивільно-правового механізму відшкодування шкоди має ґрунтуватися не лише на розширенні нормативного регулювання, а передусім на підвищенні якості правозастосовної практики, стандартизації процедур доказування та активному використанні інструментів міжнародного приватного права. Це дозволить забезпечити реальне, а не декларативне відновлення порушених майнових прав фізичних осіб та сприятиме формуванню ефективної моделі цивільно-правового захисту в умовах збройної агресії.

Джерела:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 року. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20>.
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF>
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104086064&red=100003eeb1679d17f8700ac5d2b26fdc36cbbf&d=5>.
5. Статут Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, затверджений Резолюцією Комітету міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3 від 08 листопада 2023 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23.

Парасюк В. М.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Тищенко С. С.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВІЙНА ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗМІНИ АБО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПУ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ДОГОВОРУ

Війна як надзвичайне соціально-правове явище суттєво впливає на всі сфери суспільних відносин, у тому числі на цивільно-правові. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України поставила під сумнів усталені догматичні конструкції цивільного права, які тривалий час вважалися стабільними та незмінними. Однією з таких конструкцій є принцип обов'язковості договору, відповідно до якого укладений договір є обов'язковим для сторін і підлягає належному виконанню. Проте в умовах війни дотримання цього принципу нерідко стає об'єктивно неможливим або економічно несправедливим, що зумовлює необхідність його переосмислення.

Принцип обов'язковості договору визначено у статті 629 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), згідно з якою договір є обов'язковим для виконання сторонами [1]. Фактично змістом цієї статті закріплено принцип непорушності досягнутих сторонами договором домовленостей, а відтак і закріплених в договорі відповідних умов [2, с. 63]. Цей принцип є фундаментальним для договірної права, оскільки забезпечує стабільність цивільного обороту, передбачуваність правових наслідків та довіру між учасниками цивільних правовідносин. Водночас цивільне право не є статичною системою – воно покликане реагувати на суспільні зміни, особливо в умовах надзвичайних ситуацій, до яких безумовно належить війна.

З початком повномасштабного вторгнення значна кількість суб'єктів цивільного обороту втратила можливість виконувати договірні зобов'язання. Руйнування майна, окупація територій, припинення логістичних ланцюгів, мобілізація працівників, обмеження господарської діяльності внаслідок воєнного стану – усе це безпосередньо вплинуло на виконання договорів поставки, оренди, підряду, перевезення, кредитних та інших зобов'язань. За таких умов постає питання: чи завжди принцип обов'язковості договору має застосовуватися буквально, без урахування реальних обставин війни?

Цивільне законодавство України містить певні механізми, які дозволяють адаптувати договірні зобов'язання до надзвичайних умов. Зокрема, стаття 617 ЦК України передбачає, що особа звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що таке порушення сталося внаслідок дії непереборної сили [1]. Війна, збройна агресія, бойові дії визнаються форс-мажорними обставинами, що підтверджується як положеннями законодавства, так і офіційною позицією Торгово-промислової палати України [3].

Водночас слід чітко розмежовувати звільнення від відповідальності та припинення або зміну зобов'язання. Форс-мажор не припиняє зобов'язання автоматично, а лише звільняє боржника від відповідальності за його невиконання. Це означає, що після припинення дії обставин непереборної сили сторони зобов'язані продовжити виконання договору. Проте у багатьох випадках війна не лише тимчасово ускладнює виконання зобов'язання, а й докорінно змінює умови, за яких договір укладався.

У цьому контексті особливого значення набуває стаття 652 ЦК України, яка передбачає можливість зміни або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин. Істотна зміна обставин має місце тоді, коли обставини змінилися настільки, що якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах [1]. Повномасштабна війна є класичним прикладом такої істотної зміни, адже її масштаб і наслідки були об'єктивно непередбачуваними для більшості учасників цивільного обороту.

Судова практика після 24 лютого 2022 року свідчить про поступову трансформацію підходів до застосування принципу обов'язковості договору. Суди дедалі частіше враховують реальний вплив війни на можливість виконання зобов'язань, аналізують причинно-наслідковий зв'язок між бойовими діями та порушенням договору, а також оцінюють добросовісність поведінки сторін. Проте, у справі №

686/16312/22 Верховний Суд у складі Касаційного цивільного суду підкреслив, що не кожне посилення на війну або воєнний стан автоматично створює підставу для звільнення від обов'язковості договору – усе залежить від договірних умов сторін та доказів впливу обставин на саме конкретні зобов'язання [4]. При цьому пріоритет надається не формальному підходу, а забезпеченню балансу інтересів сторін та принципу справедливості.

Особливої уваги заслуговує питання розірвання договорів у зв'язку з війною. На практиці виникають ситуації, коли виконання договору хоча й залишається теоретично можливим, проте призводить до надмірних збитків для однієї зі сторін. У таких випадках подальше наполягання на обов'язковості договору суперечить його соціальній функції та принципу розумності. Саме тому війна фактично змушує переосмислити традиційне розуміння принципу обов'язковості договору як абсолютного.

Водночас не можна говорити про повну відмову від цього принципу. Його значення зберігається, однак він набуває більш гнучкого змісту. Умови війни вимагають поєднання принципу обов'язковості договору з принципами добросовісності, справедливості та розумності, закріпленими у статті 3 ЦК України [1]. Такий підхід дозволяє зберегти стабільність цивільного обороту, не ігноруючи при цьому об'єктивні обставини, в яких перебувають сторони договору.

Отже, війна в Україні стала каталізатором трансформації принципу обов'язковості договору в цивільному праві. Вона продемонструвала, що жорстке дотримання договірних зобов'язань без урахування надзвичайних обставин може призвести до порушення балансу інтересів сторін і соціальної несправедливості. Сучасний підхід до договірних прав в умовах війни має ґрунтуватися на поєднанні стабільності та гнучкості, що дозволить цивільному праву ефективно виконувати свою регулятивну функцію навіть у найскладніших суспільних умовах.

Джерела:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Купіна Л. Ф. Принцип обов'язковості умов договору для його сторін: доцільність застосування в трудових договорах (контрактах). *Цивільне право України: погляд у майбутнє : збірник матеріалів XIII Міжнародного цивільно-лістинного форуму*. Київ : Видавництво «Юридика», 2024. С. 160. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf-TSyvilne-pravo-Ukrayiny_cherven_2024.pdf
3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02 грудня 1997 року. № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 06 грудня 2023 року у справі № 686/16312/22, провадження № 61-11710св23 (щодо застосування принципу обов'язковості виконання договору та впливу обставин воєнного стану на виконання цивільно-правових зобов'язань). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823557>

Паращук Л. Я.,
професор кафедри фундаментальних наук,
кандидат технічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Одосій Л. І.,
професор кафедри фундаментальних наук,
кандидат хімічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

РОЛЬ ВОЄННО-НАУКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ВВНЗ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Освіта – дуже важливий процес інтеграції індивіда у суспільство. Як громадянська інституція вона забезпечує не лише передачу знань, а й формування орієнтирів моралі, критичного мислення, що є необхідними умовами збереження суспільної стійкості в період воєнних дій. У закладах освіти формується середовище відносної стабільності, яке сприяє протистоянню страху, дезорієнтації та деструктивним впливам ПСО.

Важливими просторами соціалізації, ціннісного виховання та психологічної підтримки особистості в освітньому середовищі постає система гурткової діяльності. Вона сприяє розвитку соціальних навичок, почуттю взаємопідтримки, знижує рівень психологічної напруги, а також створює безпечний простір для самореалізації, особливо для підлітків і молоді, які є найбільш вразливими до наслідків збройних конфліктів.

У вищих військових навчальних закладах, незважаючи на всю специфічність функціонування, створено можливість гурткової діяльності. Як і звичні позакласні заняття, вони виконують функцію первинної соціалізації, формування активної громадянської позиції та залучення здобувачів освіти до колективної діяльності за інтересами. Однак з іншого боку, воєнно-наукові товариства курсантів представляють якісно новий рівень організації інтелектуального та професійного потенціалу. Діяльність воєнно-наукових товариств курсантів у вищих військових навчальних закладах набуває особливого педагогічного значення в умовах збройного конфлікту, оскільки поєднує освітній, виховний і психологічний впливи на особистість здобувача освіти. У цьому контексті ВНТК виступають не лише організаційною формою наукової роботи, а й ефективним педагогічним інструментом формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів.

У цьому контексті відбувається перехід від переважно добровільної, ініціативної участі до системної науково-дослідної діяльності, зорієнтованої на вирішення актуальних завдань воєнної науки, розвитку критичного мислення, наукової культури та інтеграції курсантів у професійне військово-наукове середовище.

Відповідно до керівних документів вищих військових навчальних закладів [1], воєнно-наукові товариства курсантів – це добровільне об'єднання курсантів, які виявляють здібності та інтерес до науково-дослідної, науково-пошукової чи науково-організаційної роботи, провадять свою наукову діяльність під керівництвом досвідчених науковців (наукових керівників) і ставлять собі за мету: проведення наукових досліджень, оприлюднення їх результатів, розвиток творчого мислення та навичок дослідницької роботи, сприяння опануванню основам методики наукових досліджень, організації та проведенню наукової роботи; створення ВВНЗ системи широкого залучення курсантів до участі у наукових програмах, виконанні науково-дослідних робіт, інноваційній, винахідницькій і раціоналізаторській роботі та інших формах наукової роботи. З допомогою ВНТК розширюються кола наукових і творчих інтересів курсантів, є можливість виявлення обдарованих молодих науковців та залучення їх до активної науково-дослідної діяльності, продовження провадження наукової діяльності у ад'юнктурі після завершення навчання.

Згідно [2] основними завданнями воєнно-наукового товариства курсантів є поглиблення знань із військових, технічних і гуманітарних наук, підвищення якості вивчення навчальних дисциплін;

– розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей курсантів у вирішенні практичних завдань; вдосконалення логічного мислення;

- розширення теоретичного кругозору та наукової ерудиції; оволодіння сучасними методами організації і проведення наукових досліджень;
- опанування сучасних методик та навичок проведення самостійних наукових досліджень і розробки військово-наукової тематики;
- набуття навичок виконання науково-дослідних робіт, а також інноваційної, патентно-ліцензійної, винахідницької і раціоналізаторської роботи з питань вивчення і вдосконалення озброєння, військової техніки та навчально-матеріальної бази;
- вивчення і пошук нових способів застосування вітчизняної та трофейної техніки, а також техніки та озброєння країн партнерів, яке надається Збройним Силам України в межах міжнародної допомоги;
- популяризація військово-наукових і військово-технічних знань серед особового складу.

Педагогічний потенціал діяльності ВНТК реалізується насамперед через цілеспрямовану організацію пізнавальної діяльності, що формує в курсантів здатність до осмислення складних і невизначених ситуацій. Систематична науково-дослідна робота привчає здобувачів освіти до послідовності, самодисципліни та рефлексії, що є важливими механізмами саморегуляції психоемоційного стану в умовах підвищеного стресу.

Важливим педагогічним чинником є створення освітнього середовища підтримки та співпраці, у якому викладачі-наукові керівники виконують не лише функцію трансляції знань, а й роль наставників. Така суб'єкт-суб'єктна взаємодія сприяє формуванню в курсантів відчуття психологічної безпеки, довіри та впевненості у власних можливостях, що безпосередньо впливає на рівень їхньої психологічної стійкості.

Через залучення до колективних форм наукової діяльності ВНТК виконують соціально-виховну функцію, формуючи навички командної взаємодії, відповідальності за спільний результат та конструктивного подолання труднощів. Саме ці педагогічно організовані ситуації співпраці моделюють майбутні професійні умови служби й готують курсантів до психологічних навантажень військової діяльності.

Особливе значення має педагогічна орієнтація на осмислення воєнного досвіду через наукове пізнання. У межах ВНТК курсанти отримують можливість перевести емоційно насичені переживання війни в площину аналізу, узагальнення та пошуку рішень. Така трансформація досвіду знижує рівень внутрішньої напруги, запобігає фрустрації та сприяє формуванню зрілої психологічної позиції щодо подій збройного конфлікту.

Педагогічно керована наукова діяльність також підвищує інформаційну культуру та критичне мислення, що зміцнює психологічну стійкість курсантів до маніпулятивних та деструктивних інформаційно-психологічних впливів. Уміння аналізувати, перевіряти та інтерпретувати інформацію стає важливим ресурсом внутрішньої стабільності особистості.

Таким чином, воєнно-наукові товариства курсантів у педагогічному вимірі виступають простором цілісного розвитку особистості, де формування професійних компетентностей органічно поєднується з розвитком психологічної стійкості, моральної зрілості та готовності здобувачів освіти ВВНЗ до виконання службових завдань в умовах збройного конфлікту.

Джерела:

1. Положення про ВНТК. URL: <https://asv.mil.gov.ua/sites/default/files/2025-01/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%92%D0%9D%D0%A2%D0%9A%20%D0%9D%D0%90%D0%A1%D0%92.pdf/>
2. Наукові товариства. URL: <https://nuou.org.ua/nauka/ntov.html>

Партика С. В.,
ад'юнкт відділу
ад'юнктури та докторантури
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Добровольський В. О.,
начальник курсу (начальник
фахового та базового курсів тактичного рівня (L-1A, L-1B)
відділу спеціальної підготовки та підвищення кваліфікації
факультету професійної освіти та лідерства
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ПРАВОВІ Й ІНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ, РЕІНТЕГРАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВETERANІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Війна в Україні актуалізувала комплекс проблем, пов'язаних із забезпеченням прав ветеранів сил безпеки і оборони, зокрема Державної прикордонної служби України. Ці проблеми насамперед пов'язані з реабілітацією, реінтеграцією у мирне життя та соціальним захистом. Масштабність бойових дій, тривалість воєнного протистояння та значна кількість військовослужбовців ДПСУ, які брали безпосередню участь у бойових діях, обумовлюють необхідність формування цілісної, ефективної та людиноцентричної системи державної політики у сфері ветеранських справ [1, с. 107].

Правове регулювання реабілітації та соціального захисту ветеранів в Україні здійснюється на основі Конституції України, Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», Закону України «Про соціальні послуги», а також низки підзаконних нормативно-правових актів. Водночас на практиці спостерігається фрагментарність правового поля, дублювання повноважень органів державної влади, відсутність чітких механізмів міжвідомчої координації та недостатня адаптованість чинного законодавства до нових викликів, спричинених повномасштабною агресією російської федерації [5, с. 46].

Особливу специфіку має правовий статус ветеранів Державної прикордонної служби України, які одночасно належать до сектору безпеки і оборони та виконують завдання правоохоронного характеру. Така «подвійна» природа служби обумовлює необхідність урахування як військових, так і правоохоронних аспектів при формуванні програм їх реабілітації та реінтеграції. Водночас чинне законодавство не містить окремих норм, які б комплексно врегульовували особливості соціального захисту саме ветеранів ДПСУ, що призводить до застосування загальних підходів без урахування специфіки служби на державному кордоні [2, с. 14].

Одним із вагомих правових викликів є неузгодженість термінології та підходів у різних нормативних актах. Поняття «реабілітація», «реінтеграція», «соціальна адаптація», «психологічна допомога» часто використовуються без єдиного змістового наповнення, що ускладнює практичну реалізацію відповідних програм та послуг. Для ветеранів ДПСУ це означає відсутність чітко визначених маршрутів отримання допомоги після демобілізації, особливо у випадках поєднання бойових травм із професійними деформаціями, притаманними службі на кордоні [3, с. 58].

Інституційні проблеми пов'язані насамперед із не систематизованістю функцій між різними органами виконавчої влади. Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство соціальної політики, Міністерство оборони, Адміністрація Державної прикордонної служби України, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти реалізують окремі напрями ветеранської політики, проте відсутність єдиного координаційного центру та чітко визначених процедур взаємодії призводить до бюрократичних затримок, дублювання послуг і втрати адресності допомоги [5, с. 48].

Для ветеранів ДПСУ додатковою інституційною проблемою є обмежена інтеграція відомчих медичних і психологічних служб у загальнодержавну систему реабілітації. Відомчі госпіталі та реабілітаційні підрозділи ДПСУ, як правило, не мають достатніх ресурсів для довгострокового супроводу вете-

ранів після звільнення зі служби, що зумовлює розрив між етапами військової та цивільної реабілітації [6, с. 112].

Суттєвим викликом залишається забезпечення доступності та якості реабілітаційних послуг. У багатьох регіонах України спостерігається дефіцит спеціалізованих реабілітаційних центрів, кваліфікованих фахівців з фізичної та психологічної реабілітації, а також сучасного обладнання. Особливо гостро ця проблема проявляється у прикордонних регіонах, де проходила службу значна частина контингенту ДПСУ і де рівень інфраструктурної спроможності традиційно нижчий за середній по країні [1, с. 109].

Окремої уваги потребує питання психологічної реабілітації та подолання посттравматичного стресового розладу серед ветеранів ДПСУ. Служба на кордоні в умовах бойових дій поєднує елементи класичних бойових операцій і тривале перебування у стані підвищеної напруги, що формує специфічний профіль психологічних травм. Наявні програми психологічної підтримки мають переважно пілотний або проєктний характер і, як наслідок, вони не завжди інтегровані у загальнодержавну систему охорони здоров'я та соціального захисту [3, с. 61].

Правові та інституційні прогалини простежуються також у сфері працевлаштування та професійної перепідготовки ветеранів ДПСУ. Попри наявність окремих державних програм і пільг для роботодавців, рівень зайнятості серед ветеранів цієї категорії залишається недостатнім. Це зумовлено як обмеженими можливостями ринку праці у прикордонних регіонах, так і відсутністю індивідуалізованих підходів до професійної реінтеграції осіб з інвалідністю або бойовими травмами [5, с. 50].

Пропозиціями для вирішення зазначених питань можуть бути наступні: по-перше, розроблення та ухвалення кодифікованого акту у сфері ветеранської політики, який би системно врегулював питання реабілітації, реінтеграції та соціального захисту, з окремим розділом щодо ветеранів ДПСУ; по-друге, посилення інституційної спроможності Міністерства у справах ветеранів України та Адміністрації ДПСУ як суб'єктів спільної відповідальності за координацію відповідної політики; по-третє, впровадження єдиних стандартів надання реабілітаційних і психологічних послуг із урахуванням специфіки прикордонної служби; по-четверте, розвиток партнерства між державними органами, громадськими організаціями та міжнародними донорами [7, с. 5].

Важливим напрямом є розвиток та розширення інституту ветеранських радників у структурі ДПСУ та органах місцевого самоврядування прикордонних громад. Це дасть можливість задовольнити потребу у забезпеченні первинного супроводу ветеранів після демобілізації, допомозі у навігації по системі соціальних послуг і виступати посередниками між ветеранами та державними інституціями [8, с. 12].

Таким чином, ефективне забезпечення реабілітації, реінтеграції та соціального захисту ветеранів сил безпеки і оборони України, зокрема Державної прикордонної служби України, потребує комплексного підходу, що поєднує удосконалення правового регулювання, інституційні реформи та орієнтацію на реальні потреби людини. Реалізація зазначених заходів сприятиме не лише підвищенню якості життя ветеранів ДПСУ, а й зміцненню гуманітарної безпеки держави в умовах тривалих воєнних викликів.

Джерела:

1. Стеценко В. Ю. Реформування охорони здоров'я в Україні: правові питання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2016. Вип. 31. С. 107–110.
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ.
3. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-ІХ.
4. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII.
5. Буроменський М. В., Серова О. А. Правові засади соціального захисту ветеранів в Україні. *Юридична наука*. 2022. № 4. С. 45–52.
6. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-ІV.
7. Наказ Адміністрації ДПСУ «Про організацію медичного забезпечення в Державній прикордонній службі України».
8. Аналітичний звіт Адміністрації ДПСУ щодо соціального захисту військовослужбовців ДПСУ. 2023.

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, запровадженого відповідно до Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [1], відбувається істотна трансформація суспільних відносин, зокрема у сфері забезпечення публічної безпеки. Масове залучення населення до заходів оборони, функціонування добровольчих формувань, розширення доступу до вогнепальної зброї створюють додаткові ризики її незаконного обігу.

Особливої актуальності проблема набула після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України у 2022 році, що спричинило збільшення кількості зброї у цивільному обігу та підвищило ризики її втрати, викрадення чи незаконного використання.

Слід зазначити, що ситуація у цьому випадку двояка, з одного боку озброєність населення вимушений захід обумовлений потребою у захисті держави від збройної агресії, з іншого неконтрольоване розповсюдження вогнепальної зброю впливає в тому числі й на ріст злочинності. З огляду на перший аспект у суспільстві неабиякого обговорення, і це певним чином реалізується у низці законопроектів, набуває легалізація цивільної вогнепальної зброї. Проте з іншого в умовах воєнної агресії розповсюджується зброя військового призначення, та й не це головне у цьому випадку, а те, чи готове суспільство до таких змін. Дискусії щодо надання громадянам права на володіння зброєю ґрунтуються на балансі між реалізацією права на самозахист та необхідністю гарантування публічної безпеки. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що ефективність відповідних реформ залежить у першу чергу від рівня правової культури, контролю за обігом зброї та дієвості державних інституцій.

Саме тому питання легалізації та належного правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні належить до однієї найбільш дискусійних у сфері публічної безпеки та кримінально-правової політики. Збройна агресія проти України, поширення навичок поведінки зі зброєю серед цивільного населення, а також актуалізація права особи на самозахист суттєво загострили суспільну дискусію щодо необхідності системної законодавчої регламентації цивільного обігу зброї.

На сьогодні нормативне регулювання цієї сфери значною мірою базується на підзаконних актах, зокрема на відомчій Інструкції Міністерства внутрішніх справ № 622 [2], яка визначає порядок видачі дозволів, зберігання та використання зброї. Водночас, як відзначалось, в Україні триває законодавча робота над спеціальним законом про право на цивільну вогнепальну зброю (законопроект № 5708) [3], що покликаний комплексно врегулювати ці правовідносини.

На сьогодні обіг зброї, особливо нарізної, обмежений. Більше того, законодавець встановив кримінальну відповідальність за незаконне поводження з нею. Кримінально-правові засади відповідальності за незаконне поводження зі зброєю визначені статтею 263 КК України, яка передбачає відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин без передбаченого законом дозволу. Певним чином ця заборона так би мовити пом'якшена положеннями іншого нормативно-правового акту. Йдеться про Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [4], який врегулював порядок отримання та використання вогнепальної зброї цивільними особами для відсічі збройної агресії.

Водночас тимчасове спрощення процедур доступу до зброї зумовлює необхідність посилення механізмів контролю за її обігом, обліком і поверненням після припинення дії воєнного стану. У свою чергу, воєнний стан створює специфічні криміногенні чинники: збільшення кількості зброї в цивільному секторі; ослаблення контролю на окремих територіях, що постраждали від бойових дій; психоемоційна напруженість населення та зростання рівня насильницької злочинності; ризик формування нелегальних каналів збуту військової зброї.

Зазначені фактори вимагають удосконалення профілактичної діяльності правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, Служби безпеки України тощо.

Слід мати на увазі, що з кримінально-правової точки зору легалізація обігу зброї не означає її безконтрольного поширення, а передбачає встановлення чіткої межі між законним володінням та криміна-

льно караним використанням. У цьому контексті ключовими стають такі проблеми: 1) *межі правомірного використання зброї*. Так, однією з найбільш складних проблем є визначення меж необхідної оборони у випадку застосування цивільної зброї. Практика правозастосування свідчить, що громадяни нерідко стикаються з ризиком кримінального переслідування через неоднозначність оцінки співмірності захисту та суспільної небезпечності посягання. Легалізація зброї потребує законодавчого уточнення критеріїв правомірного самозахисту та розширення доктринального розуміння необхідної оборони в умовах високого рівня суспільних загроз; 2) *необхідність диференціації кримінальної відповідальності*. Запровадження законодавчої моделі цивільного обігу зброї має супроводжуватися коригуванням кримінально-правових норм щодо: незаконного носіння або зберігання зброї; порушення правил безпечного поводження; передачі зброї третім особам; використання зброї у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Такий підхід, як видається, дозволить підвищити превентивний потенціал кримінального законодавства та адаптувати його до нових соціальних реалій; 3) *вплив воєнного стану на кримінально-правову політику*. Сучасний безпековий контекст України створює унікальні умови, коли значна кількість громадян має військовий досвід та навички володіння зброєю. Це зумовлює необхідність розроблення тимчасових перехідних моделей правового регулювання, які б мінімізували ризики нелегального зберігання зброї після завершення активної фази війни.

З кримінологічної позиції проведений аналіз дає підстави визначити основними напрямками запобігання незаконному поводженню зі зброєю: нормативно-правове удосконалення (чітке визначення порядку обліку та контролю виданої зброї; створення єдиного електронного реєстру зброї; встановлення механізмів обов'язкового повернення зброї після завершення воєнного стану); організаційно-управлінські заходи (проведення системних перевірок місць зберігання зброї; посилення прикордонного контролю з метою недопущення незаконного переміщення озброєння; міжвідомча координація силових структур); превентивна та просвітницька діяльність (інформування населення щодо кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю; запровадження програм добровільної здачі незаконної зброї; психологічна підтримка військовослужбовців і цивільних осіб, які мали доступ до зброї); міжнародне співробітництво (з огляду на транскордонний характер незаконного обігу зброї, важливою є співпраця з міжнародними організаціями та правоохоронними структурами інших держав у сфері обміну інформацією та спільних операцій).

Опоненти легалізації цивільної зброї часто вказують на можливе зростання злочинності, і логіка в такому твердженні є, однак кримінологічний підхід дозволяє стверджувати, що основним джерелом суспільної небезпеки є не зброя сама по собі, а саме нелегальний її обіг.

Таким чином воєнний стан істотно впливає на структуру та динаміку злочинності, пов'язаної з незаконним поводженням зі зброєю. Підвищення рівня мілітаризації суспільства потребує комплексного підходу до запобігання таким правопорушенням, який має включати нормативне вдосконалення, у тому числі кримінально-правовими засобами, посилення контролю, міжвідомчу координацію та активну превентивну роботу. Ефективність державної політики у цій сфері визначатиметься здатністю поєднати потреби національної безпеки із забезпеченням прав і свобод людини, а також формуванням відповідальної правової культури поводження зі зброєю в суспільстві.

Джерела:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 21 серпня 1998 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>
3. Про право на цивільну вогнепальну зброю : проєкт Закону (номер та дата реєстрації: 5708 від 25.06.2021). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/27190>
4. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03 березня 2022 року № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>

Перелигіна Л. А.,
професор кафедри
психологічного консультування і психотерапії,
доктор біологічних наук, професор
(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна)

Швалб А. Ю.,
доцент кафедри прикладної психології,
кандидат психологічних наук, доцент
(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ БОЙОВОЇ ТРАВМИ У ВІЙСЬКОВИХ ТА АЛГОРИТМИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ

Бойова травма – одна з найбільш складних форм психологічної травматизації, що включає не лише ПТСР, а й елементи моральної травми, травми втрати, екзистенційної кризи. В умовах війни в Україні зростає кількість військовослужбовців, які стикаються з наслідками глибокого психотравмуючого досвіду, при цьому система допомоги ще не в повній мірі адаптована до цього виклику [1; 2].

Метою нашого дослідження було визначення специфіки проявів бойової психотравми у військовослужбовців, що перебували в зоні активних бойових дій, та сформувати ефективний алгоритм психосоціального супроводу для зменшення негативних наслідків травматичного досвіду.

На основі аналізу клінічних спостережень, психодіагностичних опитувань та досвіду фахівців, які працюють із військовими, підтверджено, що бойова травма проявляється комплексно – у когнітивній, емоційній, поведінковій та соматичній площинах.

Когнітивні симптоми спостерігаються у вигляді флешбеків, тунельного мислення, труднощів у зосередженні, порушення часової орієнтації. **В емоційній сфері** домінує емоційне приглушення, а також почуття провини за виживання, злість, амбівалентність до близьких. **У поведінці спостерігаються** часті випадки ізоляції, уникнення контактів, ризикованої поведінки, агресивних реакцій. Спостерегалися також такі **соматичні симптоми**, як безсоння, тахікардія, психосоматичні болі без органічного підґрунтя.

Для військових, що стикалися з втратами побратимів, суперечливими наказами, почуттям зради також було характерно наявність моральної травми [3].

Виявлено, що ступінь проявів бойової травми залежить від тривалості перебування в зоні бойових дій; характеру бойового досвіду (участь у штурмах, втрата побратимів, полон); попереднього психологічного стану; наявності підтримуючого оточення після повернення; доступу до фахової допомоги в перші 72 години після події [1; 4].

Особливо загрозливою є відсутність інтервенцій у гострій фазі – це може призвести до хронізації ПТСР або його «відкладених форм».

Отримані результати підтверджуються практичним досвідом інших фахівців. Так у низці мобільних бригад психологічної допомоги було помічено, що найбільш ефективними інструментами стабілізації стали прості техніки: техніка «5-4-3-2-1», вправи на дихання, сенсорне заземлення. Ветерани, залучені до програм менторства для новобранців, демонстрували вищий рівень адаптації, ніж ті, хто залишався в ізоляції. У центрі реінтеграції на заході України спостерігалось значне зменшення рівня тривожності у військових, які брали участь у груповій арт-терапії (створення масок, дерево втрат, тощо).

Аналіз емпіричних даних та інших наукових досліджень психосоціальної роботи з військовими в умовах воєнного часу свідчать про необхідність системного, поетапного підходу до надання допомоги. З огляду на складність проявів бойової травми, ефективна підтримка має бути не спонтанною чи реактивною, а структурованою – із чіткими етапами, врахуванням стану військового та фокусом на безпеку, стабілізацію та поступову інтеграцію.

У зв'язку з цим запропоновано алгоритм психосоціального супроводу, адаптований до українського контексту та сучасних психотерапевтичних практик, який включає чотири ключові етапи: первинний контакт, стабілізація, переробка травми та реінтеграція.

Етап первинного контакту: налагодження довіри; уникнення інтервенцій, які можуть активізувати ретравматизацію; використання технік стабілізації (дихання, заземлення).

Етап стабілізації: робота з емоційним самоконтролем; нормалізація реакцій через психоедукацію; залучення до безпечної соціальної активності.

Етап переробки травми: за наявності дозволу – використання методів: EMDR, когнітивно-поведінкова терапія, тілесна терапія [4; 5].

Етап реінтеграції: повернення до активної ролі в житті громади або сім'ї; робота з ідентичністю та сенсами (екзистенційна терапія); залучення до груп підтримки ветеранів.

Таким чином, впровадження структурованого психосоціального супроводу дозволяє не лише зменшити прояви бойової травми, а й підтримати процеси адаптації та відновлення особистості військовослужбовця. Запропонований підхід має потенціал до масштабування як у рамках військової служби, так і в системі охорони психічного здоров'я загалом.

Враховуючи вищенаведене, можемо сформулювати такі висновки. Бойова травма – комплексне явище, яке потребує довготривалого, мультидисциплінарного супроводу. Ефективність допомоги залежить від гнучкості алгоритму, професійної етики фахівця та культурної чутливості. В українських реаліях важливо поєднувати як науково обґрунтовані підходи, так і ресурсні практики, притаманні українському військовому контексту.

Джерела:

1. Бех І. Д. Психологічне здоров'я в умовах війни. К. : НАПН України, 2022.
2. Міністерство оборони України. Психологічна допомога військовим: методичні рекомендації, 2023.
3. Litz B. T. et al. *Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy*. Clinical Psychology Review, 2009.
4. Shapiro F. *Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR): Basic principles, protocols, and procedures*. Guilford Press, 2017.
5. Herman J. L. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence*. Basic Books, 2015.

Перемибіда І. В.,
старший викладач кафедри
управління повсякденною діяльністю підрозділів
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Перемибіда Д. О.,
начальник науково-дослідної лабораторії
стандартизованих операційних процедур
науково-дослідного управління
застосування та підготовки військ (сил)
Наукового центру Сухопутних військ
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ЗНАЧЕННЯ КООПЕРАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ ТА ВЕТЕРАНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ, ВІЙСЬКОВИХ І ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Сучасні соціальні реалії України зумовлюють нагальну потребу у створенні ефективних механізмів ресоціалізації та соціальної підтримки ветеранів, військових та внутрішньо переміщених осіб. Повномасштабне вторгнення росії на територію нашої держави і значне переміщення населення спричинюють не лише матеріальні та житлові проблеми, а й складнощі психологічного та соціального характеру, які часто залишаються поза увагою традиційних державних структур. Ветерани та військові після повернення до цивільного життя зіштовхуються із соціальною ізоляцією, складнощами у працевлаштуванні та адаптації до нового середовища, а внутрішньо переміщені особи часто залишаються без підтримки у громадах, де вони опиняються, відчуючи втрату соціальних зв'язків і почуття належності. Саме тому інтегровані програми соціальної підтримки, які поєднують зусилля ветеранських організацій та релігійних спільнот, набувають особливої актуальності, оскільки здатні забезпечити комплексну допомогу на психологічному, соціальному та духовному рівнях.

Ветеранські організації в Україні становлять важливу складову соціальної структури, що виникла у відповідь на потреби людей, які пройшли через військову службу, бойовий досвід та повернулися до повсякденного життя з новими соціальними викликами. За визначенням, яке використовується в офіційних повідомленнях Міністерства у справах ветеранів України, ветеранські організації – це громадські об'єднання, створені самими ветеранами та ветеранками з метою взаємної підтримки, захисту прав, узагальнення потреб тощо [1]. Такі організації можуть мати як місцевий, так і всеукраїнський статус, бути неприбутковими та отримувати державну підтримку відповідно до чинного законодавства України.

У науковому контексті ветеранські організації розглядаються як суб'єкти соціальної політики та реінтеграції ветеранів, які виконують низку ключових функцій у суспільстві. Це не лише захист прав та інтересів ветеранів і їхніх родин, а й організація соціальних, психологічних, реабілітаційних та адаптаційних програм, спрямованих на повноцінне включення ветеранів у громадське життя. Ці функції особливо важливі в умовах війни та постконфліктної ситуації, коли соціальні зв'язки ветеранів можуть бути ослаблені, а їхні потреби – невидимими для державних структур.

Соціальне значення ветеранських організацій полягає в їхній здатності виконувати роль мосту між ветеранами та суспільством, забезпечуючи платформу для взаємодії, підтримки. Вони сприяють не лише адаптації окремої особи, а й створенню спільнот, які можуть впливати на формування політик, пов'язаних із захистом прав ветеранів, їхнім психологічним благополуччям та інтеграцією у громадське життя. Ці організації виступають центрами соціальної активності, де ветерани можуть знаходити підтримку, обмінюватися досвідом і брати участь у практичних ініціативах, що сприяють їхній соціальній мобільності та ролі в розвитку громад. Таким чином, ветеранські організації виконують дві взаємопов'язані функції: захисну та представницьку – вони відстоюють інтереси ветеранів і їхніх родин на рівні місцевих, регіональних та національних політик; соціально-реабілітаційну – забезпечують середовище підтримки, психологічної адаптації, реінтеграції в громадське життя та розвитку соціальних зв'язків, що є критично важливим у контексті повернення до мирного життя після участі у бойових діях. З

огляду на сучасні виклики та трансформації українського суспільства, роль ветеранських організацій виходить далеко за межі традиційної громадської діяльності, стаючи важливим елементом системи соціальної підтримки та реінтеграції тих, хто пережив війну.

Традиційна громадська діяльність ветеранських організацій, орієнтована на захист прав та інтересів своїх учасників, поступово трансформується у більш комплексну модель, де соціальна, психологічна та духовна підтримка стає невід'ємною складовою ресоціалізації. У цьому контексті ефективність програм значно зростає, якщо до них залучаються партнери з іншими сферами суспільного життя, які володіють відповідними ресурсами та досвідом. Саме такою додатковою складовою є релігійні спільноти, які можуть надати не лише моральну та духовну підтримку, а й організаційні та соціальні ресурси, необхідні для реалізації комплексних програм адаптації та інтеграції ветеранів і внутрішньо переміщених осіб.

Релігійні спільноти в Україні володіють значним соціальним капіталом, широкими контактами з місцевими громадами та досвідом реалізації благодійних і просвітницьких ініціатив, що робить їх потужними партнерами ветеранських організацій. Це відкриває шляхи для кооперування зусиль у напрямі створення та реалізації програм ресоціалізації та соціальної підтримки. Вже нині існують приклади участі релігійних організацій у створенні умов для соціального та психологічного відновлення учасників бойових дій та осіб, постраждалих від війни. Кооперація у соціальній роботі визначається як системна взаємодія організацій з різним профілем діяльності на засадах спільних цілей, ресурсів та відповідальності. У контексті ресоціалізації ветеранів та підтримки ВПО така взаємодія передбачає спільне планування програм, обмін інформацією про потреби цільових груп, залучення спільних ресурсів, проведення культурно-освітніх і психологічних заходів, а також навчання персоналу методам соціальної та психологічної підтримки. Ключова перевага кооперації полягає в її комплексності: соціальна допомога (працевлаштування, житло, матеріальна підтримка) інтегрується з психологічною реабілітацією (тренінги, групи взаємодопомоги) та духовною складовою (духовні зустрічі, капеланська підтримка). Такий підхід дозволяє врахувати як практичні, так і ціннісні потреби ветеранів і ВПО, підвищуючи ефективність програм ресоціалізації.

Механізми такої кооперації можуть включати підписання меморандумів про співпрацю, створення координаційних рад при ветеранських центрах і громадах, спільне фінансування ініціатив, залучення волонтерських мереж для проведення заходів, а також інтеграцію культурних та духовних компонентів у програми адаптації та підтримки ветеранів і ВПО. Практична реалізація може проявлятися через організацію груп підтримки, майстер-класів, культурних і духовних заходів, екскурсій до історичних і релігійних пам'яток, а також через волонтерські проєкти, що поєднують соціальну допомогу з формуванням патріотичного та морального виховання.

Практичні приклади таких механізмів вже існують у реальних українських проєктах. Зокрема, експерти з психосоціальної підтримки міжнародних і місцевих організацій в Україні, включно з Caritas Ukraine, забезпечують індивідуальні та групові форми психологічної підтримки ветеранів, ВПО та цивільних осіб у різних регіонах України. Програми включають формування спільнот підтримки, інформаційні кампанії, реферал-системи та міжсекторні тренінги, що сприяють підвищенню стійкості та адаптації учасників до нових життєвих умов.

Конкретним прикладом такого підходу може бути тісна співпраця ветеранських організацій із освітніми та релігійними структурами, які спільно розробляють та реалізують тренінги, семінари та групи взаємодопомоги для ветеранів і членів їхніх сімей. Така діяльність дозволяє поєднати психологічну підтримку з духовним виміром, створюючи середовище емоційної стабільності та соціальної згуртованості.

Перспективи такої кооперації полягають у формуванні інтегрованої системи соціальної підтримки, яка здатна охоплювати як індивідуальні потреби ветеранів та ВПО, так і потреби місцевих громад у зміцненні соціальних зв'язків. Очікуваний ефект включає зниження рівня соціальної ізоляції, покращення психологічного стану учасників програм, підвищення соціальної адаптації, а також формування тривалих зв'язків між ветеранськими центрами, релігійними спільнотами та місцевими громадами. Разом із тим необхідно враховувати проблеми, пов'язані з фінансовим забезпеченням ініціатив, регіональною нерівномірністю розвитку ветеранських та релігійних організацій, а також потенційними відмінностями у світогляді й методиках роботи.

Таким чином, кооперація релігійних спільнот та ветеранських організацій в Україні створює унікальну можливість для комплексної ресоціалізації та соціальної підтримки ветеранів, військових і внутрішньо переміщених осіб. Впровадження спільних програм дозволяє поєднати соціальну, психологічну та духовну складові підтримки, забезпечити стійке включення цільових груп у життя громад та створити модель, яка може бути масштабована на національному рівні як приклад ефективної інтеграційної

практики. Кооперація ветеранських організацій та релігійних спільнот України є ефективною моделлю комплексної підтримки ветеранів, військових і ВПО, яка поєднує соціальну, психологічну та духовну складові. Реальні приклади співпраці демонструють, що така інтеграція дозволяє значно підвищити ефективність ресоціалізації, зміцнює соціальні зв'язки та створює основу для національного масштабування подібних програм.

Джерело:

Міністерство у справах ветеранів України. Сучасний стан підтримки ветеранів та ролі ветеранських організацій. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/> (дата звернення: 22.01.2026).

СИСТЕМНІ НЕДОЛІКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ І РИЗИКИ ПОВТОРНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

Збройна агресія проти України зумовила суттєве зростання кількості осіб, які мають статус учасників бойових дій. Після завершення виконання завдань за призначенням колишні військові стикаються з низкою проблем, пов'язаних не лише з фізичним станом здоров'я, а й з психологічною адаптацією, соціальною інтеграцією, працевлаштуванням та реалізацією гарантованих державою соціальних прав. Соціальна адаптація та професійна реінтеграція колишніх військових є однією з найактуальніших соціальних проблем в умовах повномасштабного вторгнення. Питання реабілітації колишніх військових набуває системного значення та потребує комплексного правового й інституційного підходу.

Разом із тим чинна система реабілітації в Україні є фрагментарним та характеризується рядом недоліків. Одним із них є недостатня психологічна допомога, оскільки вона ще не повністю охоплює всі потреби колишніх військових, особливо тих, хто переживав важкі травматичні стани під час війни. Це негативно впливає на ефективність повернення колишніх військових до повноцінного цивільного життя та створює передумови для повторної соціальної дезадаптації [1].

Комплексний підхід до реабілітації ветеранів передбачає поєднання декількох взаємопов'язаних складових: медичної, психологічної, соціальної, професійної та правової [2]. Такий підхід має бути орієнтований не лише на лікування тілесних ушкоджень, а й на відновлення психоемоційного стану, формування навичок соціальної взаємодії, забезпечення економічної самостійності та правової захищеності ветеранів.

У міжнародній практиці реабілітація ветеранів розглядається як безперервний процес, що починається ще під час проходження служби та продовжується після звільнення зі складу сил безпеки. В Україні ж реабілітаційні заходи переважно носять епізодичний характер і не формують єдиного маршруту підтримки ветерана.

Однією з ключових проблем є недосконалість правового механізму реалізації реабілітації ветеранів. Це проявляється у відсутності державних стандартів надання реабілітаційних послуг для ветеранів, включно з їхньою тривалістю, змістом та вимогам до фахівців. Також не існує єдиного переліку послуг відповідно до потреб ветеранів, таких як фізичних, психологічних, соціальних, професійних. Це призводить до того, що різні заклади (в межах МОЗ, Мінсоцполітики чи інших відомств) діють за власними стандартами, що відрізняються. Тому ветерани не можуть бути впевнені, які саме послуги їх гарантовані державою.

Відсутність комплексного підходу призводить до того, що ветеран, навіть отримавши медичну допомогу, залишається сам на сам із проблемами психологічної нестабільності, труднощами працевлаштування та зниженням рівня соціальної активності. Це сприяє формуванню відчуття соціальної ізоляції, втрати життєвих орієнтирів та недовіри до державних інститутів.

Повторна соціальна дезадаптація проявляється у зростанні конфліктності, нездатності приймати новий досвід, труднощах інтеграції в сімейне та професійне середовище, ризиках девіантної поведінки та погіршенні загального соціального клімату в суспільстві.

Подолання зазначених проблем можливе шляхом формування єдиної державної політики у сфері реабілітації та реінтеграції ветеранів. Має бути узгоджена система цілей, принципів, правових норм, інституційних механізмів та практичних заходів, спрямованих на забезпечення безперервного та комплексного відновлення ветерана після завершення військової служби. А ключовою ознакою має стати охоплення всіх етапів реабілітації – від первинної медичної допомоги до довгострокової соціальної та професійної адаптації із відповідним закріпленням на законодавчому рівні [2].

На сьогоднішній день, враховуючи масштабні наслідки збройної агресії проти України, така політика має стратегічне значення не лише для соціального захисту ветеранів, а й для національної безпеки.

Отже, відсутність комплексного підходу до реабілітації ветеранів сил безпеки є одним із ключових факторів повторної соціальної дезадаптації. Ефективна реабілітація можлива лише за умови інтеграції медичних, психологічних, соціальних, професійних і правових механізмів у єдину систему державної підтримки, спрямовану на довгострокову соціальну стабільність та безпеку.

Джерела:

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 №3551-ХІІ.
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 №2671-VIII.

ЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ НАЯВНОСТІ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану зумовили докорінні зміни у правовому регулюванні суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та оборони. Однією з найбільш чутливих у цьому контексті є сфера обігу вогнепальної зброї, яка традиційно перебуває під посиленням державним контролем і водночас безпосередньо пов'язана з реалізацією права на захист держави та особи.

В умовах воєнного стану істотно розширюється коло суб'єктів, які можуть володіти та використовувати вогнепальну зброю, з'являються спеціальні правові підстави її отримання цивільним населенням, а також змінюється функціональне призначення окремих видів зброї та боєприпасів. Це, своєю чергою, актуалізує проблему кримінально-правової оцінки діянь, пов'язаних із незаконним обігом зброї, та ускладнює встановлення наявності або відсутності складу кримінального правопорушення.

Особливого значення набуває нормативне регулювання обігу вогнепальної зброї, оскільки більшість кримінально-правових заборон у цій сфері мають бланкетний характер і не можуть бути правильно застосовані без звернення до норм спеціального, адміністративного та воєнного законодавства. У зв'язку з цим дослідження ролі та значення такого нормативного регулювання для встановлення складу кримінального правопорушення в умовах воєнного стану є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

У контексті заявленої теми, можна висунути та спробувати обґрунтувати декілька тез.

1. Нормативне регулювання обігу вогнепальної зброї як передумова кримінально-правової оцінки. Обіг вогнепальної зброї в Україні регулюється сукупністю норм різної галузевої належності, зокрема кримінального, адміністративного, воєнного та спеціального законодавства. Саме ці норми визначають правовий статус зброї, порядок її набуття, зберігання, носіння, використання, передачі та вилучення.

Кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за незаконний обіг зброї, не містять вичерпного опису забороненої поведінки, а відсилають до інших нормативно-правових актів. Таким чином, ознака протиправності як обов'язковий елемент складу кримінального правопорушення у цій сфері наповнюється конкретним змістом виключно через норми спеціального регулювання. Без встановлення того, які саме дії з вогнепальною зброєю є дозволеними або забороненими в конкретний період, неможливо зробити обґрунтований висновок про наявність чи відсутність складу кримінального правопорушення.

2. Особливості правового режиму обігу зброї в умовах воєнного стану. Запровадження воєнного стану зумовлює застосування спеціального правового режиму, який передбачає тимчасове обмеження або модифікацію окремих прав і свобод, а також встановлення особливого порядку реалізації публічних інтересів. У сфері обігу вогнепальної зброї це проявляється у:

- розширенні можливостей залучення цивільних осіб до виконання завдань територіальної оборони;
- спрощенні процедур отримання та використання зброї для захисту держави;
- появі нових правових підстав для володіння зброєю, які не характерні для мирного часу.

Водночас такі зміни мають тимчасовий і цільовий характер та не скасовують загального принципу контролю за обігом зброї. Саме тому у кожному конкретному випадку необхідно з'ясувати, чи поширюється на особу спеціальний правовий режим, а також чи відповідали її дії вимогам чинного на той момент нормативного регулювання.

3. Значення нормативного регулювання для встановлення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення у справах, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї, полягає у вчиненні дій, які прямо заборонені відповідними нормативно-правовими актами. В умовах воєнного стану такі заборони можуть змінюватися або доповнюватися, що потребує особливої уваги з боку правозастосовних органів.

Неврахування спеціальних норм, прийнятих у зв'язку з воєнним станом, призводить до:

- неправильної кваліфікації діяння;

- необґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності;
- порушення принципу законності та правової визначеності.

Таким чином, нормативне регулювання обігу зброї виступає не допоміжним, а визначальним чинником для встановлення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

4. Вплив нормативного регулювання на оцінку суб'єктивної сторони. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом вогнепальної зброї, характеризується, як правило, умисною формою вини. Проте в умовах воєнного стану можливі ситуації, коли особа щиро помиляється щодо правомірності своїх дій, керуючись інформацією з офіційних джерел або діючи в умовах підвищеної соціальної напруги. Нормативна нестабільність та часті зміни правового регулювання можуть впливати на формування уявлень особи про дозволеність або забороненість певних дій. У зв'язку з цим при встановленні суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення необхідно враховувати:

- доступність і зрозумілість відповідних нормативних приписів;
- фактичні умови, у яких діяла особа;
- можливість усвідомлення нею протиправного характеру діяння.

Узагальнюючи викладене, можна дійти таких висновків. Нормативне регулювання обігу вогнепальної зброї є ключовим елементом для встановлення наявності складу кримінального правопорушення, оскільки саме воно визначає межі правомірної та протиправної поведінки.

В умовах воєнного стану правовий режим обігу зброї зазнає істотних змін, що зумовлює необхідність комплексного аналізу норм спеціального та воєнного законодавства при кримінально-правовій кваліфікації діянь. Бланкетний характер кримінально-правових норм у сфері обігу зброї підвищує ризик помилок у правозастосуванні за відсутності чіткого та системного нормативного регулювання. Встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення потребує врахування особливостей правового режиму воєнного стану та можливих помилок особи щодо правомірності своїх дій.

З огляду на це доцільно запропонувати:

- удосконалити та систематизувати нормативно-правові акти, що регулюють обіг вогнепальної зброї в умовах воєнного стану;
- забезпечити єдність термінології та чіткість формулювань відповідних правових приписів;
- розробити узагальнення судової практики щодо кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері обігу зброї в умовах воєнного стану;
- посилити методичне забезпечення правоохоронних органів з метою запобігання помилкам у кримінально-правовій оцінці відповідних діянь.

Пилипенко Л. В.,
старший викладач кафедри
практичної психології та педагогіки,
доктор філософії
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

ПРОФІЛАКТИКА ВИГОРАННЯ У ПСИХОЛОГІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії воєнного стану в Україні спричиняють все нові виклики для фахівців з психічного здоров'я, а особливо для тих, хто проходить військову (спеціальну) службу у структурних підрозділах психологічної служби сектору безпеки та оборони України. Умови постійної небезпеки, високе емоційне навантаження, робота з травматичним досвідом військовослужбовців, рятувальників, поліцейських і цивільного населення, а також поєднання професійних обов'язків із власними переживаннями війни суттєво підвищують ризик розвитку синдрому професійного вигорання в екстремальних психологів.

Професійна діяльність психологів, які працюють у секторі безпеки та оборони характеризується тривалою дією стресогенних чинників, високою відповідальністю за психоемоційний стан особового складу та необхідністю ухвалення рішень в умовах невизначеності й часових обмежень. За таких обставин вигорання набуває не лише індивідуального, а й системного характеру, впливаючи на якість надання психологічної допомоги, ефективність службової діяльності та рівень психологічної безпеки в цілому.

Звідси, сьогодні особливої актуальності набуває проблематика практично орієнтованої профілактики професійного вигорання психологів сектору безпеки та оборони України з урахуванням специфіки їхньої службової діяльності в умовах воєнного стану. Саме своєчасні профілактичні заходи, націлені на збереження психологічної стійкості та психологічного благополуччя фахівців, є важливою умовою підтримання ефективності системи психологічного забезпечення в сучасних умовах.

Дослідженням поняття вигорання у психології займалися такі науковці, як Г. Фрейденбергер та К. Маслач, які заклали методологічні основи вивчення феномену, а також українські фахівці, як А. Дроздова, О. Кокун, Л. Карамушка, Г. Ложкін, Л. Лотоцької-Голуб, Т. Кодлубовська, Ю. Ковровський, В. Корольчук, Т. Титаренко, Ю. Паловські, Л. П'янківська, Н. Чепелева та інші. Наукові праці, у яких вивчали феномен вигорання у психологів, представлені в роботах В. Босько, А. Костюка, М. Міщенко, В. Лефтерова, Ю. Чемодурової тощо. Водночас у наявних дослідженнях недостатньо висвітленими залишаються особливості проявів і профілактики вигорання у психологів сектору безпеки та оборони України з урахуванням специфіки їхньої службової діяльності та впливу умов воєнного стану, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Відповідно до результатів емпіричного дослідження В. Босько протягом 2021-2022 років, спрямованого на вивчення особливостей емоційного вигорання серед психологів Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції, виявлено, що у 51% респондентів зафіксовано наявність симптомів емоційного вигорання. Більше того, 23% опитаних уже на момент проведення дослідження перебували у стані, який об'єктивно свідчив про потребу в професійній психологічній допомозі [1, с. 46]. Тому проблема системної профілактики емоційного вигорання психологів сектору безпеки та оборони України в умовах воєнного стану є актуальною, оскільки самі фахівці зазнають впливу воєнних подій, переживають особисті втрати та перебувають у стані тривалого психоемоційного напруження. Зазначені профілактичні заходи мають бути спрямовані на зниження ризику професійних помилок, попередження передчасного припинення фахової діяльності, а також на запобігання розвитку психічних розладів.

Поняття профілактики та корекції емоційного вигорання розуміють як «цілеспрямований процес використання сукупності психологічних, педагогічних, організаційних, медичних, рекреаційних та інших прийомів і засобів для запобігання синдрому емоційного вигорання або мінімізації його наслідків і негативного впливу на здоров'я, життя та діяльність людини» [2, с. 201].

До основних профілактичних заходів, спрямованих на запобігання емоційному вигоранню психологів сектору безпеки та оборони України, доцільно віднести:

- організаційні, які передбачають рівномірне професійне навантаження, а також формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі;

- психоедукаційні, мета яких – підвищення рівня поінформованості фахівців щодо механізмів розвитку емоційного вигорання, його наслідків та ранніх ознак, а також такого явища як «втома від співчуття»;
- психопрофілактичні та корекційні заходи, що включають регулярні супервізії та інтервізії, індивідуальну психотерапію, спеціально розроблені тренінгові програми;
- особистісно орієнтовані заходи, спрямовані на формування адаптивних копінг-стратегій, розвиток резильєнтності і рефлексивності, підтримання балансу між професійною діяльністю та особистим життям.

Якісна реалізація організаційних профілактичних заходів є прямою відповідальністю керівництва та виступає ключовою умовою збереження професійної ефективності й психологічного благополуччя персоналу.

Під час реалізації психоедукаційних заходів вважаємо доцільним розповідати про поняття «втоми від співчуття», це сукупність симптомів вигорання та стресових проявів, що виникають у опікунів та представників допоміжних професій внаслідок тривалої роботи з людьми, які пережили травму [3]. Усвідомлення цього феномену сприяє ранньому виявленню деструктивних змін у власному психоемоційному стані фахівців та формуванню відповідального ставлення до своєчасного звернення по професійну підтримку.

Серед психопрофілактичних і корекційних заходів особливе місце, на нашу думку, посідають тренінгові технології, які є одним із найбільш дієвих інструментів підтримки та відновлення. Зокрема ефективними є використання методів самодослідження і самопомоги позитивної психотерапії Н. Пезешкіана [2]. Зокрема, застосування моделі балансу Н. Пезешкіана, що охоплює чотири ключові сфери (тіло, діяльність, контакти, сенси), дає змогу цілісно побачити, як людина живе в теперішній момент і яким чином ці сфери впливають на її життя [4, с. 147]. Часто в психологів сектору безпеки та оборони України спостерігається концентрація у сфері «діяльність» (професійна реалізація, навчання), що відбувається за рахунок виснаження ресурсів сфери «тіло» (ігнорування фізичних потреб, сну, відпочинку) та звуження сфери «контакти» (ізоляція, формалізація спілкування поза роботою).

Окремий вектор профілактичної роботи складають особистісно орієнтовані заходи, спрямовані на зміцнення «Я-концепції» фахівця та розвиток його внутрішніх ресурсів. До них належать рефлексивні практики, що дозволяють аналізувати власні емоційні реакції та оцінювати особисті досягнення; розвиток емоційної компетентності та навичок саморегуляції; формування конструктивних копінг-стратегій, розвиток професійної ідентичності через усвідомлення власних сильних сторін, досягнень та значущості своєї діяльності. Сюди ж належить наявність хобі та інших видів позаробочої активності, що дозволяють фахівцю відновлювати психоемоційні ресурси, знижувати рівень стресу та підтримувати внутрішню гармонію, забезпечуючи стійкість до професійних навантажень.

Отже, вирішення проблематики забезпечення профілактики вигорання серед психологів сектору безпеки та оборони України потребує системного підходу до профілактики та підтримки фахівців. Ефективне запобігання вигоранню передбачає комплекс організаційних, психоедукаційних, психопрофілактичних та особистісно орієнтованих заходів, серед яких ключове значення мають тренінгові технології, підтримка балансу між професійним та особистим життям, а також активне залучення до позаробочої діяльності. Реалізація таких заходів підвищує професійну ефективність психологів та підтримує їхнє професійне благополуччя.

Джерела:

1. Босько В. Теоретико-емпіричний аналіз проблеми емоційного вигорання психологів сектору оборони та безпеки України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. С. 41–49.
2. Босько В. І. Профілактика емоційного вигорання в екстремальних психологів методами самопізнання і самопомоги Н. Пезешкіана: дис. ... докт. філос. в галузі психології: 053. Харків, 2023. 269 с.
3. Compassion fatigue. *APA Dictionary of Psychology*. URL: <https://dictionary.apa.org/compassion-fatigue> (date of access: 26.01.2026).
4. Тищенко М. Основи позитивної психотерапії : навч. посіб. Київ : ТОВ «Франко Пак», 2025. 536 с.

Подвезько А. О.,
здобувач вищої освіти
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

Біляцький О. С.,
старший викладач кафедри
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ, РЕІНТЕГРАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

З початком повномасштабної війни в Україні суттєво зросла кількість військовослужбовців, які після виконання бойових завдань потребують медичної, психологічної та соціальної допомоги [3; 4]. У цих умовах захист ветеранів набуває особливого значення та перетворюється не лише на соціальне, а й на важливе правове та інституційне завдання держави [1].

Метою дослідження є аналіз основних правових та інституційних викликів, що виникають у процесі забезпечення реабілітації, реінтеграції та соціального захисту ветеранів сил безпеки і оборони України.

Набутий у ході війни досвід засвідчив, що ветеран – це не просто колишній військовослужбовець, а людина, яка потребує комплексної та довготривалої підтримки з боку держави та суспільства [3; 6]. Така підтримка має включати лікування, фізичне і психологічне відновлення, сприяння працевлаштуванню та створення умов для повноцінного повернення до мирного життя.

Одним із ключових правових викликів є складність і фрагментарність законодавства у сфері соціального захисту ветеранів. Процедури надання статусу ветерана часто є тривалими, а механізми отримання пільг і соціальних виплат – надмірно бюрократизованими [1; 2]. Крім того, спостерігається нерівний доступ ветеранів до соціальних гарантій залежно від регіону проживання, що свідчить про недосконалість правозастосовної практики.

Суттєвою проблемою залишається інституційна неузгодженість у діяльності органів державної влади. Різні відомства та установи виконують свої функції паралельно, але без належної координації, що ускладнює отримання комплексної допомоги ветеранами та знижує ефективність державної політики у цій сфері [3].

Реабілітація ветеранів має комплексний характер і охоплює медичне лікування, фізичне відновлення, психологічну підтримку та допомогу членам сімей військовослужбовців [4; 5]. Особливого значення набуває психологічна реабілітація, оскільки значна частина ветеранів стикається з посттравматичним стресовим розладом, але не завжди має доступ до фахової допомоги або готовність звернутися по неї.

Важливим етапом підтримки ветеранів є їх реінтеграція у цивільне життя. Вона потребує реалізації програм професійної перекваліфікації, сприяння працевлаштуванню, підтримки підприємницьких ініціатив та подолання соціальної ізоляції [3;6]. Без належної уваги до цих аспектів повернення ветеранів до активного суспільного життя є ускладненим.

Значну роль у системі реабілітації та соціального захисту ветеранів відіграють волонтерські й громадські організації, які часто діють оперативніше та гнучкіше за державні структури. Їхня діяльність доповнює державні програми та сприяє більш адресному наданню допомоги [6].

Отже, ефективна система реабілітації, реінтеграції та соціального захисту ветеранів можлива лише за умови вдосконалення законодавства, забезпечення злагодженої роботи державних інституцій та надання реальної, а не формальної підтримки [1;3]. Забезпечення гідного життя ветеранів є важливою передумовою не лише соціальної справедливості, а й зміцнення стійкості та безпеки України загалом.

Джерела:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-ХІІ (зі змін. і допов.).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-ХІІ.
3. Державна політика у сфері реабілітації, реінтеграції та соціального захисту ветеранів війни. Соціальна політика держави в умовах воєнного стану : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ / Міністерство у справах ветеранів України. Київ, 2023. С. 12–16.

4. Медичне та психологічне забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в умовах війни. Сучасні виклики системи національної безпеки України : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ / Міністерство оборони України. Київ, 2022. С. 28–33.

5. Психологічна реабілітація ветеранів бойових дій: проблеми доступу та шляхи подолання. Актуальні проблеми психологічної допомоги в умовах війни : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів. Львів, 2023. С. 41–45.

6. Роль громадських та волонтерських організацій у реінтеграції ветеранів війни в Україні. Громадянське суспільство в умовах воєнних викликів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків. Харків, 2024. С. 52–56.

**ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ,
ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ
ТА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ,
СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З КОНФЛІКТОМ,
У ДЕРЖАВНІЙ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ
ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ**

Проблема запобігання та протидії насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом є актуальною. Численні наукові публікації та наукові дискусії привертають увагу до цього аспекту грубого порушення прав людини в умовах збройного конфлікту як воєнного злочину, до якого не застосовується термін давності. Ще до повномасштабного вторгнення, в умовах «гібридного» формату збройного конфлікту, дослідниками відзначалось, що «прогалини в законодавстві, зокрема відсутність чітких визначень, низька спроможність правоохоронних органів документувати та розслідувати випадки сексуального насильства, обмежені послуги судово-медичної експертизи впливають на майбутнє можливе кримінальне переслідування за вчинення злочинів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Крім того, взаємозамінне вживання термінів (сексуальне насильство пов'язане з конфліктом, гендерно-зумовлене насильство та насильство в сім'ї) Урядом України, ЗМІ, надавачами послуг посилює плутанину та навіть більше ускладнює визначення поширеності та масштабу сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом» [1].

Сумна статистика Офісу Генерального прокурора України щодо кількості зафіксованих випадків сексуального насильства в умовах конфлікту станом на 31 грудня 2025 р. свідчить про 391 постраждалого, серед яких 146 чоловіків, 245 жінок та 23 неповнолітніх (22 – дівчат і 1 хлопець). Проте, потерпілих може бути значно більше, адже стигматизація, страх повторної травматизації та можливого засудження з боку оточуючих мають стримуючий ефект. Крім того, нерідко постраждалі можуть не ідентифікувати себе як тих, хто зазнав сексуалізованого насильства [2].

У Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р зазначено: «Розпочавши 24 лютого 2022 р. широкомасштабне вторгнення в Україну, Російська Федерація з перших днів вторгнення застосовує заборонені міжнародним гуманітарним правом засоби та методи ведення війни, зокрема такі, як згвалтування та інші форми сексуального насильства.

На всіх територіях України, які були звільнені від російських окупантів, зокрема у Херсонській, Харківській, Чернігівській, Київській, Донецькій, Луганській областях, фіксуються численні випадки вчинення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, військовими Російської Федерації.

На спеціальну телефонну лінію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яка почала діяти з 1 квітня 2022 р. за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), станом на 1 травня 2022 р. за психологічною допомогою звернулося близько 700 осіб» [3].

Також у Державній стратегії запропоновано удосконалити систему документування та розслідування заяв про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, збору даних з розподілом за статтю, віком, ознакою інвалідності, характером стосунків між постраждалими від домашнього насильства/насильства за ознакою статі та кривдниками. Звернута увагу, що у зв'язку із широкомасштабною агресією Російської Федерації проти України потребує оновлення Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544.

Виходячи із сутності таких пропозицій, дуже важко визначити, які саме заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, повинні зробити суб'єкти, що здійснюють взаємодію у цих питаннях, адже формулювання не містять чітких вимог. Наприклад, у Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658, зазначено, що взаємодія суб'єктів координується:

на загальнодержавному рівні – Мінсоцполітики;
на регіональному рівні – Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями;

на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці – районними, районними у м. Києві і Севастополі держадміністраціями та виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад [4].

Також у цьому Порядку визначено механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, спрямованого на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства, шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності [4].

Сьогодні в Україні зроблено перші кроки щодо визначення засад державної політики у сфері правового і соціального захисту осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій [5], але це залишає невирішеним питання визначення кола суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом.

Окрім того, відзначимо, що у Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки було запропоновано внести зміни до Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Так, відповідні зміни було внесено у 2022 р. та 2025 р. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1150-р «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544», абзац другий розділу «Виконавці Національного плану» викладено у такій редакції:

«Відповідальними за виконання Національного плану є Міноборони, МВС, Мінстратегпром, Мінреінтеграції, Мінветеранів, МЗС, МОЗ, МОН, Мін'юст, МКП, Мінмолодьспорт, Мінекономіки, Мінрегіон, Міндовкілля, Національна поліція, Адміністрація Держприкордонслужби, ДМС, Національна гвардія, ДСНС, СБУ, Генеральний штаб Збройних Сил, Нацсоцслужба, Адміністрація Держспецзв'язку, Держкомтелерадіо, Офіс Генерального прокурора, ДСА, НАДС, Державний центр зайнятості, Державне бюро розслідувань, Координаційний центр з надання правової допомоги, Національна академія наук, територіальні підрозділи/військові частини/загони органів сектору безпеки і оборони, заклади освіти сектору безпеки і оборони, заклади вищої освіти, що здійснюють підготовку магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування», Національна школа суддів, Тренінговий центр прокурорів, Академія адвокатури України, Вища школа адвокатури Національної асоціації адвокатів, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації/ обласні, Київська міська військові адміністрації, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, міжнародні організації» [6].

Це вказує на існування певного кола суб'єктів, які забезпечують виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, який спрямований на:

- участь жінок у прийнятті рішень;
- стійкість до безпекових викликів;
- постконфліктне відновлення і перехідне правосуддя;
- протидію насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом;
- посилення інституційної спроможності виконавців Національного плану [7].

Але чи насправді є взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом у Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, і чи насправді вона є реальною, ефективною? Так, у проаналізованих нами нормативно-правових актах закріплено певний перелік виконавців, проте зазначено про існування окремих нормативно-правових актів, що регламентують це питання. Це вказує на те, що взаємодія є неефективною або взагалі відсутня.

Джерела:

1. Стратегія запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, в Україні: URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-09/crsv%20strategy%20ua_0.pdf (дата звернення: 30.01.2026).
2. Що робити, якщо ви постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: відповіді на важливі питання. ZMINA. URL: <https://zmina.info/instructions/shho-robyty-yakshho-vy-postrazhdaly-vid-seksualnogo-nasylstva-povyazanogo-z-konfliktom-vidpovid-na-poshyreni-pytannya1/> (дата звернення: 30.01.2026).

3. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 12.08.2022 № 752-р : станом на 2 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-p#Text> (дата звернення: 30.01.2026).

4. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Каб. Міністрів України від 22.08.2018 № 658 : станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-p#Text> (дата звернення: 30.01.2026).

5. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій : Закон України від 20.11.2024 № 4067-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text> (дата звернення: 30.01.2026).

6. Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544 : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 16.12.2022 № 1150-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-2022-p#Text> (дата звернення: 30.01.2026).

7. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р : станом на 29 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text> (дата звернення: 30.01.2026).

ЦИФРОВА ПРАВОВА ПОВЕДІНКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала чинником глибокої трансформації не лише політико-правової та безпекової реальності, а й способів соціальної комунікації та реалізації прав і обов'язків у цифровому середовищі. Соціальні мережі, месенджери, онлайн-платформи, електронні сервіси та інструменти штучного інтелекту набули статусу основних каналів поширення інформації, мобілізації суспільства, координації волонтерської діяльності та взаємодії громадян з органами публічної влади.

За цих умов цифрове середовище перестає бути лише технічною інфраструктурою і перетворюється на сферу, у якій формуються та реалізуються правові моделі поведінки. Поширення інформації, створення контенту, електронні звернення, онлайн-петиції, цифрові трансакції та комунікація через платформи можуть мати безпосередні юридичні наслідки й впливати на публічні інтереси, інформаційну безпеку держави та рівень правової свідомості суспільства. У зв'язку з цим актуалізується аналіз цифрової правової поведінки як різновиду правової поведінки, що реалізується у віртуальному просторі та опосередковується інформаційно-комунікаційними технологіями.

У загальній теорії права правова поведінка розглядається як соціально значуща, вольова та усвідомлена діяльність суб'єктів, що здійснюється відповідно або всупереч вимогам норм права і тягне юридичні наслідки. За формою вираження вона може бути фізичною, усною, письмовою, невербальною, інформаційно-цифровою (комунікаційною) або комбінованою. Фізична форма проявляється у конкретних діях або бездіяльності (укладення договору, голосування, порятунок особи тощо). Усна форма полягає у словесному волевиявленні (заяви, звернення, свідчення). Письмова форма реалізується через складання документів, подання заяв і скарг. Невербальна охоплює жести, міміку або мовчання як форму згоди. Комбінована форма виникає при поєднанні кількох способів вираження поведінки, зокрема коли письмові дії поєднуються з електронними інструментами та публічним зверненням у медіапросторі.

Інформаційно-цифрова (комунікаційна) форма охоплює поширення, обмін, оприлюднення та реалізацію правової інформації у цифровому середовищі – через соціальні мережі, електронні сервіси, онлайн-платформи, засоби масової інформації та інші канали цифрової взаємодії. Саме в цій формі проявляється феномен цифрової правової поведінки.

Цифрову правову поведінку доцільно визначати як різновид правової поведінки, що реалізується у цифровому (віртуальному) просторі, опосередковується інформаційно-комунікаційними технологіями та здатна породжувати правові наслідки в офлайн-реальності. Її характерними ознаками є: віртуальний простір реалізації, масовість і масштабність впливу, висока швидкість поширення наслідків, ускладнення суб'єктного складу та підвищені ризики маніпуляцій і зловживань.

У загальнотеоретичному вимірі правова поведінка класифікується також: за мотивами та психологічним ставленням (навмисна, випадкова, необережна, примусова), за ставленням держави (схвалювальна, примусова, нейтральна), за суб'єктністю (індивідуальна, колективна, колегіальна) та за юридичними наслідками (правоутворююча, правозмінююча, правоприпиняюча, неправомірна). Цифрова правова поведінка охоплює всі зазначені виміри, що підтверджує її системний зв'язок із загальною теорією правової поведінки.

За мотивами та психологічним ставленням цифрова правова поведінка може бути навмисною (свідоме створення електронних документів, онлайн-петицій, поширення офіційної інформації), випадковою (дії внаслідок непередбачуваних обставин, зокрема технічних збоїв або помилкового поширення матеріалів), необережною (нехтування стандартами інформаційної гігієни, розміщення конфіденційних даних, поширення неперевіреного контенту) або примусовою (дії під зовнішнім тиском чи в умовах об'єктивної необхідності, що є характерним і для воєнного періоду). Внутрішні мотиви таких дій можуть мати об'єктивно-правомірний, егоїстичний, соціальний, ситуативний або протестний характер; прикладами соціально мотивованої правомірної цифрової поведінки є волонтерські онлайн-ініціативи та інформаційний спротив агресії.

За ставленням держави цифрова правова поведінка може бути схвалювальною (підтримка соціально значущих ініціатив, сертифікація цифрових сервісів), примусовою (санкційні заходи за цифрові правопорушення, обмеження доступу до незаконних ресурсів) або нейтральною (звичайне користування електронними сервісами у межах закону). За суб'єктністю вона реалізується на індивідуальному, колективному та колегіальному рівнях і охоплює дії фізичних осіб, юридичних осіб, держави та її органів, а також соціальних спільнот. У цифровому просторі суб'єктний склад ускладнюється участю платформ, адміністраторів сервісів і алгоритмічних систем, що актуалізує питання розмежування відповідальності між учасниками цифрової взаємодії.

За юридичними наслідками цифрова правова поведінка може бути правоутворюючою (укладення електронних договорів), правозмінюючою (зміна умов цифрових контрактів, оновлення дозволів/ліцензій у електронній формі), правоприпиняючою (припинення доступу, анулювання цифрових сертифікатів, блокування облікових записів у передбачених випадках) або неправомірною (поширення фейкових повідомлень, маніпулятивного контенту, незаконний збір і розповсюдження персональних даних).

В умовах воєнного стану цифрове середовище перетворюється на один із ключових фронтів гібридної війни. Поширення інформації набуває стратегічного значення, оскільки здатне впливати на моральний стан суспільства, довіру до державних інституцій і рівень правосвідомості громадян. У цьому контексті можна виокремити мобілізаційну, волонтерську, оборонну та деструктивну моделі цифрової правової поведінки. Навіть формально нейтральні цифрові дії (репости, коментарі, поширення візуального чи аудіоконтенту) можуть набувати політико-правового значення і впливати на інформаційну безпеку держави.

Ключовою умовою правомірної цифрової поведінки в умовах війни виступає інформаційна гігієна – сукупність навичок і установок, спрямованих на критичне сприйняття інформації, перевірку джерел і утримання від поширення сумнівного контенту. Вона виконує соціально-психологічну функцію (зниження паніки та маніпуляцій) і правову функцію (попередження неправомірних цифрових дій). Масове недотримання базових стандартів перевірки інформації підриває довіру до державних інституцій і послаблює національну стійкість.

Окремим викликом є поширення інструментів штучного інтелекту, здатних генерувати тексти, зображення, відео та голосові повідомлення. У воєнний період такі інструменти можуть використовуватися як у правомірних цілях (аналітика, переклад, правова допомога), так і для дезінформації (дипфейки, боти, маніпулятивний контент). Це ускладнює питання юридичної відповідальності та потребує чіткішого розмежування ролі користувача, платформи і розробника алгоритмічної системи у разі заподіяння шкоди.

Чинне законодавство України не повною мірою адаптоване до динаміки цифрових процесів, особливо в умовах війни. Це зумовлює необхідність подальшого розвитку підходів до правової кваліфікації цифрових правопорушень, уточнення стандартів відповідальності у цифровому середовищі, а також формування етичних і правових меж використання інструментів штучного інтелекту.

Помаза-Пономаренко А. Л.,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем управління у сфері цивільного захисту,
доктор наук з державного управління, професор
(Національний університет
цивільного захисту України)

Тарадуда Д. В.,
професор кафедри управління діяльністю
підрозділів цивільного захисту,
кандидат технічних наук, доцент
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Міжкультурний діалог виконує превентивну й інтеграційну функцію, спрямовану на формування довіри між різними соціальними, етнокультурними, релігійними та мовними групами [6; 8]. У цей період він виступає інструментом соціальної інтеграції, що забезпечує інклюзивність публічного простору, рівний доступ до ресурсів та участь громадян у процесах прийняття рішень. Ключовою ознакою даного етапу є орієнтація міжкультурного діалогу на інституційне визнання відмінностей і включення до політик розвитку. В умовах України це проявляється через підтримку культурного різноманіття, розвиток локальних ідентичностей та зміцнення громадянської ідентичності як об'єднувального чинника. Відтак, міжкультурний діалог у цей період є фоновим, але системоутворюючим механізмом забезпечення суспільної згуртованості [1].

За умов зростання соціальної напруги, інформаційного тиску, гібридних загроз і конфліктогенних процесів міжкультурний діалог набуває захисно-превентивного характеру [4].

Основною функцією міжкультурного діалогу стає запобігання радикалізації, зниження рівня соціальної поляризації та нейтралізація наративів «ми – вони». На цьому етапі міжкультурний діалог трансформується з інструменту інтеграції в інструмент соціальної безпеки, спрямований на протидію екстремістським ідеологіям, мові ворожнечі та маніпулятивним інформаційним впливам [4]. В умовах України особливого значення набуває робота з уразливими групами, молоддю, внутрішньо переміщеними особами, а також розвиток медіаграмотності та критичного мислення. Таким чином, у період запобігання радикалізації міжкультурний діалог має реактивно-превентивний характер, поєднуючи комунікативні, освітні та безпекові механізми публічного управління.

Післявоєнний період розбудови України характеризується глибокими соціальними травмами, фрагментацією суспільства та необхідністю відновлення довіри як між громадянами, так і між ними та державними інститутами. У цих умовах міжкультурний діалог виконує реабілітаційно-відновну та трансформаційну функцію. За таких умов його роль полягає не лише у відновленні комунікації між різними групами, а й у переосмисленні колективного досвіду війни, формуванні спільних наративів пам'яті та майбутнього розвитку [5]. Для України міжкультурний діалог у післявоєнний період стає ключовим інструментом національної консолідації, інтеграції ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих громад у спільний соціальний простір відновлення [3; 7]. Особливістю цього етапу є поєднання міжкультурного діалогу з політиками регіонального розвитку, відбудови громад, децентралізації й європейської інтеграції, що перетворює його на стратегічний ресурс сталого розвитку.

Отже, міжкультурний діалог є динамічним управлінським інструментом, функції якого змінюються залежно від фази суспільного розвитку [2]. Так, у період суспільної згуртованості він має інтеграційний характер, у період запобігання радикалізації – безпеково-превентивний, а в післявоєнний період – відновно-трансформаційний. Для України міжкультурний діалог є не допоміжним, а системоутворюючим чинником забезпечення соціальної стійкості, національної єдності та сталого післявоєнного розвитку.

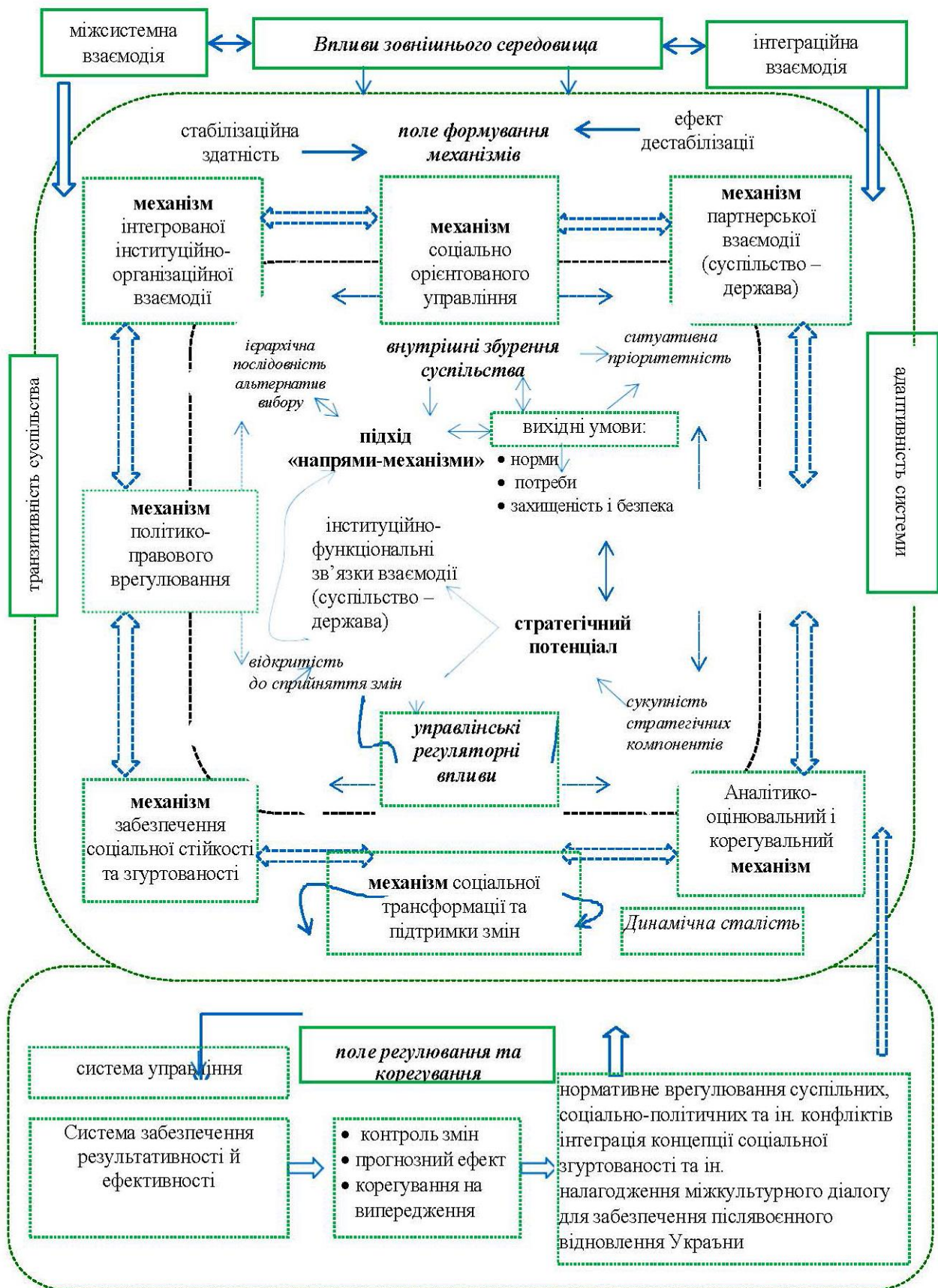

Рис. 1. Місце міжкультурного діалогу в забезпеченні суспільної згуртованості та післявоєнного відновлення України.

Джерело: складено на підставі [1; 2; 4; 5]

Джерела:

1. Дегтяр А. О., Белаї С. В. Дослідження державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в Україні: методологічний аспект // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: електронне фахове видання, № 1, URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/20.pdf.
2. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств // Політичний менеджмент. 2009. № 4. С. 14–27.
3. Літвінов С.В. До перспективи соціології простору// Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2005. С. 43–56.
4. Помаза-Пономаренко А. Л. Соціальний розвиток і безпека регіонів: державно-управлінські аспекти : монографія. Харків: Видавництво «Діса плюс», 2017. 270 с.
5. Помаза-Пономаренко А.Л., Новіков В.О. Шляхи трансформації інституційних механізмів публічного управління в Україні: від інформаційних загроз до гібридних війн // Державне будівництво. 2023. № 1 (33). URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/22921>.
6. Правосуд О.Є. Довіра населення до системи публічного управління у сфері забезпечення національної безпеки України захисту. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/arefPravosud.pdf>.
7. Diversity in Action. Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe / Edited by Anna-Maria Biro and Petra Kovacs. Budapest, 2001. P. 353.
8. Managing Hatred and Distrust: The Prognosis for Post-Conflict Settlement in Multiethnic Communities in the Former Yugoslavia / Edited by Nenad Dimitrijevic and Petra Kovacs. Budapest, 2004. P. XXV.

ВЗАЄМОДІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

Взаємодія Збройних Сил України з волонтерськими організаціями для забезпечення гуманітарної безпеки в умовах повномасштабної війни набула системного, стратегічного та водночас унікального характеру, що не має прямих аналогів у сучасній європейській практиці. Гуманітарна безпека як складова національної безпеки охоплює захист життя і здоров'я цивільного населення, забезпечення базових умов існування, доступ до медичної допомоги, евакуацію з небезпечних територій, підтримку внутрішньо переміщених осіб, психологічну допомогу постраждалим, а також збереження соціальної стабільності в умовах воєнних загроз. У таких умовах саме синергія між військовими структурами та інститутами громадянського суспільства стала одним із ключових чинників стійкості держави та суспільства.

Повномасштабна агресія спричинила ситуацію, коли традиційні державні механізми гуманітарного реагування опинилися під надмірним навантаженням. Руйнування інфраструктури, масове переміщення населення, порушення логістики та постійна загроза обстрілів вимагали негайних, гнучких і децентралізованих рішень. У цьому контексті волонтерські організації стали важливим партнером Збройних Сил України, доповнюючи їхню діяльність у частині, що безпосередньо стосується захисту цивільного населення та забезпечення гуманітарних потреб у зоні бойових дій і прифронтових регіонах. Така взаємодія вийшла за межі епізодичної допомоги та набула рис стійкої моделі співпраці, заснованої на довірі, оперативності та спільній відповідальності.

Одним із ключових напрямів цієї взаємодії є сприяння евакуації цивільного населення з районів активних бойових дій. Військові підрозділи, володіючи інформацією про безпекову ситуацію, маршрути мінної небезпеки та можливості безпечного пересування, забезпечують координацію та безпековий супровід, тоді як волонтерські організації часто беруть на себе організацію транспорту, розміщення, забезпечення базових потреб евакуйованих осіб. У результаті формується комплексний механізм реагування, де військовий компонент гарантує безпеку, а громадянський – гнучкість і соціальну орієнтованість допомоги.

Не менш важливим є забезпечення гуманітарних потреб населення на звільнених або прифронтових територіях. Збройні Сили України, виконуючи завдання зі стабілізації ситуації, першими входять у деокуповані населені пункти. Саме в цей момент виникає гостра потреба в доставці продуктів харчування, води, медикаментів, засобів гігієни. Волонтерські організації, маючи розвинені логістичні мережі та підтримку з боку суспільства й міжнародних партнерів, оперативно доповнюють можливості військових. При цьому взаємодія базується на погодженні маршрутів, часових вікон, безпекових умов, що мінімізує ризики для цивільних і самих волонтерів.

Окремим виміром співпраці є надання медичної та психологічної допомоги цивільному населенню. В умовах війни цивільні особи часто зазнають травм, стресових розладів, втрати житла й близьких. Військові медичні підрозділи забезпечують невідкладну допомогу, тоді як волонтерські й громадські організації організовують подальшу реабілітацію, психологічну підтримку, соціальний супровід. Такий розподіл ролей сприяє комплексному підходу до відновлення людського потенціалу та зменшенню довгострокових соціальних наслідків війни.

Важливу роль відіграє і комунікаційний аспект взаємодії. Волонтерські організації часто виступають посередниками між військовими та місцевими громадами, допомагаючи доносити інформацію про правила безпеки, порядок евакуації, можливості отримання допомоги. Це сприяє зміцненню довіри до Збройних Сил України, формує позитивне сприйняття військової присутності як чинника захисту, а не лише сили. У свою чергу, військові, взаємодіючи з волонтерами, отримують зворотний зв'язок щодо потреб населення, що дозволяє коригувати гуманітарні зусилля з урахуванням реальної ситуації на місцях.

З правової точки зору така взаємодія розвивається в умовах поступового інституціоналізування волонтерського руху. Хоча значна частина співпраці виникла спонтанно як відповідь суспільства на загрозу, з часом вона набула більш впорядкованого характеру. Визначення процедур доступу до зон бойових дій, погодження гуманітарних місій, координація з військовими адміністраціями сприяють підвищенню безпеки та ефективності діяльності волонтерів. Водночас зберігається важлива риса україн-

нського досвіду – висока автономність громадянського суспільства, що дозволяє швидко реагувати на зміну обставин.

Значення такої взаємодії виходить за межі безпосереднього гуманітарного реагування. Вона формує нову модель відносин між сектором безпеки й оборони та громадянським суспільством, засновану на партнерстві, взаємній повазі та спільній відповідальності за долю держави. Волонтерський рух стає не лише постачальником ресурсів, а й важливим соціальним інститутом, що зміцнює горизонтальні зв'язки в суспільстві, сприяє самоорганізації та підвищує загальний рівень довіри. Збройні Сили України, у свою чергу, демонструють відкритість до співпраці з цивільним сектором, що відповідає сучасним підходам до демократичного цивільного контролю та принципам людиноцентричної безпеки.

У стратегічній перспективі досвід взаємодії Збройних Сил України з волонтерськими організаціями може стати підґрунтям для формування стійких інституційних механізмів співпраці у сфері гуманітарної безпеки. Йдеться про розроблення стандартів координації, навчання військових і волонтерів основам цивільно-військової взаємодії, створення платформ обміну інформацією. Така інституціоналізація не повинна зруйнувати гнучкість волонтерського руху, але має підвищити його безпеку, передбачуваність і узгодженість із загальнодержавною політикою.

Отже, взаємодія Збройних Сил України з волонтерськими організаціями у забезпеченні гуманітарної безпеки стала одним із ключових чинників збереження життя та гідності цивільного населення під час війни. Вона продемонструвала високий рівень самоорганізації українського суспільства, здатність військових і цивільних діяти як партнери та спільно відповідати на складні гуманітарні виклики. Така модель співпраці не лише підвищує ефективність реагування на кризові ситуації, а й зміцнює соціальну згуртованість, довіру до інституцій сектору безпеки й оборони та загальну національну стійкість, що має визначальне значення як у період війни, так і в процесі майбутнього відновлення України.

**BUILDING A CULTURE OF MUTUAL SUPPORT
AND RESPONSIBILITY IN COOPERATION BETWEEN THE ARMY, POLICE
AND CIVIL SOCIETY UNDER MARTIAL LAW**

Martial law creates extraordinary conditions in which the survival and stability of the state depend on effective cooperation between law enforcement agencies and civil society. The army and police ensure defence and law and order, but their activities are impossible without the support of civil institutions. It is the culture of mutual support and responsibility that becomes the foundation for maintaining unity and trust, which is critically important in times of crisis. Without such synergy, even the most professional military and police structures risk losing legitimacy and effectiveness, as they cannot function in isolation from the society they protect.

Mutual support is the willingness of institutions and citizens to act together, coordinate resources, and take responsibility for the outcome. It is not limited to material assistance, but also includes moral solidarity, information exchange, and the creation of networks of trust. Responsibility, in turn, is the awareness of the consequences of one's actions, compliance with legal and ethical standards, and a willingness to communicate transparently. A culture of mutual support is formed through institutional mechanisms (laws, government programmes) and social practices (volunteering, community initiatives, information support). Together, these elements create resilience – the ability of society to withstand shocks and adapt to new challenges [1].

The army performs a key function protecting territorial integrity and the safety of citizens. Yet its legitimacy and effectiveness are strengthened when it interacts openly with society. Volunteer programmes, information campaigns, and educational projects become bridges between the military and civilians. Army accountability is expressed through compliance with international humanitarian norms, protection of the civilian population, and transparency in communication. A vivid example is the volunteer initiatives in Ukraine after 2014, which provided the army with equipment and medicines. These grassroots movements became a symbol of synergy between the military and citizens, demonstrating that defence is not only the responsibility of soldiers but of the entire nation [2].

Speaking about the police during wartime, they perform the functions of maintaining public order, countering sabotage and criminal threats, and supporting the civilian population. Their role is particularly sensitive, as they operate at the intersection of security and human rights. Mutual support here is manifested in the creation of community patrols and information platforms for rapid response, which allow citizens to participate in ensuring safety. Police accountability means balancing security and human rights even under restrictive conditions. For example, cooperation between the police and civil society organizations in security programmes for internally displaced persons illustrates how joint efforts can mitigate social tensions and provide protection to vulnerable groups [3].

Civil society ensures communication, control, and support between state institutions and the population. Its main areas of activity include volunteering, countering disinformation, and educational and cultural projects. Civil society responsibility lies in maintaining unity and preventing internal conflicts, which could weaken the state from within. Information campaigns against disinformation, conducted jointly by state and civil society structures, are a powerful tool in protecting the information space. In times of war, when propaganda and psychological operations are widespread, such cooperation becomes vital for sustaining morale and trust.

There are several mechanisms that contribute to the institutionalization of this culture:

- Legal mechanisms: enshrining norms of cooperation between the army, police, and civil society organizations in legislation ensures predictability and accountability.
- Information mechanisms: creating unified communication platforms allows for rapid coordination and reduces the risk of misinformation.
- Educational mechanisms: civic education programmes cultivate awareness of rights, duties, and the importance of collective responsibility.
- Social practices: volunteer movements and cultural events strengthen the sense of community and reinforce the idea that defence is a shared task.

Despite these mechanisms, several challenges persist. Disinformation and propaganda can undermine trust and sow division. Civil society may face overburdening, as expectations placed upon volunteers often

exceed their capacity. Possible human rights violations by security forces under martial law can erode legitimacy and provoke social unrest. Fragmentation of society due to political disputes also poses a serious risk, as unity is essential for resilience. Addressing these challenges requires continuous dialogue, oversight, and adaptation of strategies.

Ukraine provides a compelling example of how a culture of mutual support can become a key factor in state stability. Volunteer movements after 2014 demonstrated the capacity of citizens to mobilize resources and support the army. Cooperation between the police and civil society organizations in the field of security highlighted the importance of shared responsibility for vulnerable populations. Information campaigns by the Ministry of Defence of Ukraine, conducted in cooperation with the media, showed how transparency and communication can counter disinformation and strengthen morale. These practices illustrate that resilience is not only institutional but also cultural, rooted in the values of solidarity and responsibility [4].

Conclusion. The formation of a culture of mutual support and responsibility in cooperation between the army, police, and civil society is a key factor in the stability of the state during martial law. This ensures the effectiveness of defence and security measures and contributes to the preservation of social unity and moral stability among the population. Ultimately, such a culture transforms martial law from a purely restrictive regime into a framework for collective resilience, where every actor – from soldier to citizen – plays a role in safeguarding the nation.

References:

1. Diamond L. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999. 365 p.
2. Ободянський Я. Політико-правові засади та перспективи взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України в умовах російсько-української війни. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. №20. С. 39–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-39>
3. Ministry of Defence of Ukraine; OSCE Support Program. *Guidebook on the Interaction of the Media and Civil Society with the Armed Forces of Ukraine during Martial Law*. Kyiv: Ministry of Defence of Ukraine, 2022. 120 p.
4. Pylyp V. Constitutional Principles of Civil Society Ukraine in the Period of Martial Law. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2023. №1. P. 45-62. DOI: 10.24144/2663-5399.2023.1.10.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна росії проти України накладає значний відбиток на діяльність поліції. Взаємодія останньої з громадянським суспільством набуває нових обрисів. Поліцейські при виконанні своїх службових обов'язків подекуди, допомагаючи людям, виходять за рамки посадової інструкції. Хоча, коли йдеться про життя та здоров'я людей навряд чи хтось буде замислюватися щодо змісту приписів, постанов, інструкцій тощо.

Сьогодні і громадянське суспільство потроху переосмислює значення поліції для власного розвитку, безпеки, прогресу. Всі розуміють, що окрім без пекових поліція сьогодні вирішує чимало інших завдань. Зокрема надає медичну та психологічну допомогу перш за все громадянам, які потрапили в складні життєві обставини.

Реформування української поліції яке почалося ще в 2015 році значно вплинуло на її гуманізацію, створення нової стратегії взаємодії з громадянським суспільством, що значно підвищило рівень довіри до поліції.

Очевидно не можна тут також не згадати і про кадрову політику сучасної поліції, яка полягає у наборі на службу нових людей позбавлених радянських стереотипів, тих які можуть формувати інший соціо-культурний простір, змінювати процес взаємодії з громадянським суспільством.

Поліція є тією правоохоронною структурою, у якій на формування поведінки поліцейських та їх функціональні обов'язки, впливають не тільки правила та стандарти, але й конкретні етичні зобов'язання, що містяться в директивах принципів професійної етики поліцейських. У своїй діяльності сучасні українські поліцейські опираються на принципи професійної етики, міжнародний досвід та досягнення та традиції в галузі морального розвитку.

У 21 столітті виникає все більше сфер суспільного життя, де закон здається безсилим перед новими загрозами, якщо ми не звертаємося до того, що є невід'ємною частиною кожної людини – совість.

Поліцейський, оскільки він чи вона є державним службовцем, також є особою наділеною певною владою, яка впливає з суспільної довіри. Ця довіра, у свою чергу, є свідченням ціннісного та сумлінного служіння іншим.

Присяга українського поліцейського містить найважливіші елементи, якими має керуватися кожен хто вступає на службу. Серед найважливіших є, служіння Нації, захист конституційного правового порядку, забезпечення державної безпеки, лояльність до конституційних органів України, а також дотримання закону, професійна дисципліна, підтримка честі, гідності та доброго імені поліцейського та дотримання принципів професійної етики [5]

Служба поліцейського – це, перш за все, особливий обов'язок перед суспільством. Вона вимагає знання з різних галузей права, насамперед кримінального права, адміністративного права, психології та менеджменту.

Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:

- неухильно дотримуватися положень Конституції і законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції;
- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти на підставі, у межах повно важень, у спосіб, визначений Конституцією, законами, нормативно-правовими актами, міжнародними договорами України;
- поважати права і свободи людини;
- обирати той захід, застосування якого призводить до найменш негативних наслідків;
- неухильно дотримуватися антикорупційного законодавства України;
- виявляти повагу до гідності людини;
- поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно, викликаючи повагу до поліції і готовність співпрацювати з нею;
- контролювати свою поведінку, почуття, емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, дружнім почуттям або неприязні, недоброму настрою впливати на прийняття рішень і службову поведінку;

- мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;
- дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики; – зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;
- інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають по дальшу службу в поліції або перебування на посаді;
- дотримуватися субординації у стосунках з колегами, з повагою ставитися до старших за віком [4].

Діяльність сучасного українського поліцейського базуються на таких чотирьох основоположних принципах етичної поведінки: законність, необхідність, пропорційність, підзвітність.

Саме морально-етичні принципи є ключовим каталізатором культурного розвитку поліцейських, та значним чином впливають на зміст, якість та ефективність їх морального виховання, зокрема, формують бажані установки молодих поліцейських або тих, хто зараз проходить підготовчу службу.

Сучасно українська поліція у своїй діяльності перш за все прагне здобути максимальну довіру у суспільства, будує свою стратегію відповідно до принципу гуманізму та взаємодії на партнерських засадах, що є вкрай важливим особливо в час війни.

Джерела:

1. Бесчастний В.М. «Етична поведінка поліцейських: європейський і вітчизняний досвід». *Правовий часопис Донбасу*. № 4 (69) 2019. С. 176–182.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
4. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.20215 р. № 580–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

Проць І. М.,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Росяк С. Т.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВА ПРИРОДА НАКАЗУ КОМАНДИРА В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

В умовах воєнного стану та збройної агресії проти України особливе значення має ефективність військового управління, що безпосередньо впливає на боєздатність Збройних Сил України та інших військових формувань. Центральним елементом механізму військового управління є наказ командира, який є основною правовою формою здійснення владних повноважень у сфері військової служби. Водночас, правова природа наказу командира недостатньо визначена в нормативно-правових актах та науковій доктрині, що зумовлює необхідність його поглибленого адміністративно-правового аналізу.

Військове управління як вид державного управління характеризується високим рівнем імперативності, ієрархічністю та методом функціонування на основі єдиноначальності. Згідно з п.28 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України: «Єдиноначальність є одним із принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України і полягає в: наділенні командира (начальника) всією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих і покладенні на нього персональної відповідальності перед державою за всі сторони життя та діяльності військової частини, підрозділу і кожного військовослужбовця; наданні командирові (начальникові) права одноособово приймати рішення, віддавати накази;» [1]. Управлінська воля командира реалізується через накази, які спрямовані на організацію служби, підтримання військової дисципліни, виконання бойових завдань та забезпечення повсякденної діяльності військової частини. З юридичної точки зору, наказ командира є результатом одностороннього владного волевиявлення суб'єкта військового управління, адресованого визначеному колу підлеглих і забезпеченого можливістю застосування заходів примусу у разі невиконання.

За своїми ознаками наказ командира відповідає характеристикам індивідуального адміністративного акту, оскільки він приймається суб'єктом публічної влади в межах наданих повноважень, має обов'язковий характер та спрямований на врегулювання конкретних управлінських відносин. Водночас специфіка військової служби зумовлює особливе місце наказу командира в системі актів публічного управління. На відміну від класичних адміністративних актів, наказ командира функціонує в умовах обмеженого часу, підвищеного ризику та необхідності негайного виконання, що істотно звужує можливості його попереднього контролю та оскарження.

Окремою ознакою, що впливає на юридичну природу наказу командира, є форма його вираження. На відміну від більшості адміністративних актів у сфері публічного управління, наказ командира може бути як письмовим, так і усним. Така можливість прямо впливає з положень статутів Збройних Сил України та обумовлена специфікою військової служби, зокрема необхідністю оперативного управління в умовах бойових дій та обмеженого часу для прийняття рішень. Усна форма наказу не знижує його юридичної сили та не впливає на обов'язковість виконання, однак істотно ускладнює подальшу правову оцінку його змісту, законності та меж повноважень командира [2, с. 260].

Використання усних наказів породжує низку проблем правозастосування, насамперед пов'язаних із доказуванням факту віддання наказу та його конкретного змісту. У разі виникнення спору або притягнення військовослужбовця до юридичної відповідальності відсутність письмової фіксації наказу унеможливорює об'єктивну перевірку відповідності такого наказу вимогам закону, що негативно впливає на реалізацію принципу правової визначеності. У цьому контексті усний наказ фактично набуває підвищеного рівня дискреційності, що створює додаткові ризики зловживання владними повноваженнями та перекладання відповідальності на підлеглих.

Правова природа наказу командира являє собою поєднання адміністративно-правових та спеціальних військово-правових елементів. З одного боку, наказ є формою здійснення адміністративних пов-

новажень командира як суб'єкта владних повноважень, з іншого боку, він слугує інструментом забезпечення військової дисципліни та бойової готовності. Така подвійність ускладнює визначення меж законності наказу та критеріїв його законності. Законодавство України встановлює загальний принцип обов'язковості наказів командира, але водночас чітко містить положення про неприпустимість виконання злочинних наказів, що передбачено, зокрема, статтею 60 Конституції України: «Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази» [3].

Проблемним аспектом є відсутність чіткого нормативного розмежування між законними, незаконними та явно злочинними наказами у сфері військового управління. Нормативні акти Збройних Сил України діють у категорії обов'язкових наказів та не визначають процесуальних механізмів перевірки їх відповідності закону. На практиці це призводить до ситуації, коли військовослужбовець стикається з необхідністю негайно виконати наказ, не маючи реальної можливості оцінити його законність, що створює можливість юридичної відповідальності за невиконання наказу та за виконання такого наказу, якщо його визнають незаконним.

Критичного переосмислення потребує і питання судового контролю за наказами командирів. Чинне законодавство формально визнає можливість оскарження рішень суб'єктів владних повноважень, однак у військовій сфері реалізація цього права істотно ускладнена особливим режимом служби та пріоритетом принципу оперативності управління. У результаті наказ командира часто перебуває поза ефективним механізмом правового контролю, що створює потенційні передумови для зловживання владними повноваженнями.

Отже, наказ командира слід вважати особливим видом військового адміністративного права, який має самостійний правовий характер і не може бути повністю ототожнений з класичними адміністративними актами. Його правова специфіка полягає в поєднанні необхідності, організаційного характеру та підвищеної ролі у забезпеченні обороноздатності держави. Водночас відсутність чіткого нормативного визначення місця наказу командира в системі державного адміністративного права вимагає більш наукового осмислення та вдосконалення законодавчого регулювання.

Джерела:

1. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України № 548-XIV від 24.03.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
2. Богуцький В. В., Григоренко Є. І. Особливості конклюдентних та усних правових актів військового управління правозастосовної спрямованості та їх роль у реалізації поточних задач сектору безпеки і оборони України. Юридичний науковий електронний журнал. № 12. 2022. С. 258-261.
3. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Пчеліна О. В.,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З МЕДІА ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання взаємодії слідчого з медіа та громадськістю набуває особливої актуальності, адже ефективна комунікація між правоохоронними органами та суспільством стає запорукою збереження громадської довіри, забезпечення безпеки та правопорядку. Слідчий, виконуючи свої функції в складних обставинах, має не лише дбати про дотримання законності під час досудового розслідування, а й своєчасно реагувати на запити громадськості щодо стану кримінального провадження, інформуючи про прийняті процесуальні рішення без порушення таємниці досудового розслідування. Військові та воєнні виклики, посилення інформаційної загрози та зростання кількості злочинів обумовлюють необхідність відкритості та прозорості діяльності слідчих, зокрема шляхом проведення брифінгів, оприлюднення інформації про типові корупційні схеми, а також закликів до громадян надати додаткові відомості у випадках, коли це сприятиме розкриттю кримінальних правопорушень. Такий підхід не лише сприяє превенції кримінальних правопорушень, а й забезпечує реалізацію конституційних прав людини й основоположних свобод у надзвичайних умовах, коли суспільство потребує максимальної підтримки та відкритої позиції держави. Ба більше, саме прозорість і чесність у взаємодії із громадськістю стають основою довіри й ефективної боротьби зі злочинністю у воєнний час.

Крім того, варто зауважити, що «в умовах сучасних трансформацій правової системи України актуалізується необхідність якісного вдосконалення процедур досудового розслідування кримінальних правопорушень, що, своєю чергою, висуває нові вимоги до організації ефективної взаємодії між усіма суб'єктами цього процесу. Досудове розслідування є однією з ключових стадій кримінального провадження, від якої залежить не лише своєчасне та об'єктивне встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, а й дотримання прав і свобод кожної особи, залученої до правових процедур. Саме на цій стадії визначальною стає здатність компетентних органів до конструктивного співробітництва, обміну релевантною інформацією, координації спільних дій та застосування сучасних методів управління й комунікації» [1, с. 343].

На складності досудового розслідування також акцентує О. Ф. Кобзар. Зокрема, вчений зазначає, що «розслідування кримінальних правопорушень є дуже складним у багатьох аспектах процесом. Зокрема, ця діяльність є багатостадійною у процесуальному значенні, різноманітною в технічному, тактичному й методичному аспектах тощо. Відповідно часто виникає необхідність об'єднання зусиль декількох працівників, підрозділів, органів, відомств і т. п. заради досягнення єдиної та спільної для них мети – забезпечення швидкого, повного, всебічного, об'єктивного, неупередженого й ефективного розслідування конкретного кримінального правопорушення чи їх сукупності. Переважно така необхідність обумовлюється й складністю механізму вчиненого злочину (технології злочинної діяльності). Також об'єктивна необхідність взаємодії зумовлюється водночас спільністю завдань, що стоять перед різними відомствами, органами та підрозділами, уповноваженими протидіяти злочинності, та відмінностями в їх функціональному і структурному стані» [2, с. 27].

З приводу вищенаведеного зазначимо, що варто погодитися з висновками О. Ф. Кобзаря щодо багатогранності та складності досудового розслідування, адже саме організація ефективної взаємодії між усіма залученими суб'єктами є ключовою передумовою для досягнення як стратегічних, так і проміжних завдань цього процесу. Взаємодія дозволяє не лише об'єднати професійні зусилля різних органів і підрозділів, але й забезпечити належний обмін інформацією, координацію дій, що є особливо важливим у випадках розслідування складних, багатоєпізодних або організованих злочинів. Більше за все, саме завдяки налагодженій співпраці слідчий може вчасно отримувати необхідну інформацію від інших органів, залучати фахівців до вирішення специфічних питань, швидко реагувати на нові виклики та змінювати тактику відповідно до ситуації. Це, своєю чергою, дозволяє досягати стратегічних цілей, таких як викриття організованих злочинних груп, попередження нових злочинів, а також вирішувати проміжні завдання – збір доказів, встановлення кола причетних осіб, забезпечення дотримання процесуальних прав учасників провадження. Також ефективна організація взаємодії сприяє підвищенню довіри до правоохоронних органів,

формує позитивний імідж слідчого як професіонала, відкритого до співпраці та діалогу. Це є важливим фактором для забезпечення неупередженості, швидкості та повноти досудового розслідування.

Важливу роль для досягнення бажаного результату під час досудового розслідування відіграє саме взаємодія слідчого з медіа та громадськістю. Ба більше, в умовах воєнного стану така взаємодія набуває особливого значення, адже відкритість та інформування суспільства про хід та результати розслідування не лише забезпечує прозорість діяльності правоохоронних органів, а й формує довіру громадян до державних інституцій. Саме взаємодія з громадськістю та медіа допомагає об'єднати зусилля у протидії злочинності, залучити додаткові джерела інформації, а також своєчасно реагувати на суспільні запити щодо правопорядку та безпеки.

Зокрема, в умовах воєнного стану, коли суспільство перебуває у стані підвищеної тривоги, а інформаційний простір заповнений як правдивими, так і дезінформаційними повідомленнями, ефективна комунікація слідчого з медіа та громадськістю слугує запобіжником для поширення чуток і паніки. Наприклад, взаємодія слідчого з медіа полягає в інформуванні про прийняття ключових процесуальних рішень у кримінальному провадженні (повідомлення про підозру, направлення обвинувального акта до суду, затримання службової особи або накладення арешту на майно й т. п.). Крім того, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень можуть проводитися брифінги (часто прокурором або керівником органу досудового розслідування) з наголосом на суспільній значущості кримінального провадження та розмірах заподіяної шкоди, а також на системності діяльності правоохоронних органів у боротьбі з певним різновидом кримінальних правопорушень. Також взаємодія слідчого з медіа дозволяє оприлюднити інформацію без розголошення таємниці слідства) з проханням до громадян надати додаткові відомості, особливо у випадках, коли кримінальне правопорушення має велику кількість потерпілих або свідків (наприклад, у провадженнях про шахрайство з бюджетними коштами, воєнні злочини тощо); інформувати громадськість про типові корупційні схеми (наприклад, зловживання під час тендерів), що має превентивний ефект [3, с. 87–88].

Водночас важливо підкреслити, що така форма відкритої комунікації не лише сприяє оперативному реагуванню на інформаційні виклики, а й формує у громадян відчуття залученості до процесу встановлення справедливості. Залучення суспільства до співпраці з правоохоронними органами через звернення із закликами надати свідчення чи іншу релевантну інформацію, особливо у провадженнях, що викликають широкий суспільний резонанс, дозволяє оперативніше встановлювати обставини подій та ідентифікувати винних осіб. Крім того, чесність і прозорість у подачі інформації слідчим і керівниками органів досудового розслідування допомагають знизити рівень недовіри до правоохоронної системи, запобігти поширенню маніпулятивних чи неправдивих повідомлень, а також підтримати єдність і стійкість суспільства в умовах воєнних викликів. Тож співпраця між слідчими, медіа та громадськістю є не лише інструментом інформування, а й важливим чинником консолідації суспільства задля протидії злочинності та збереження правопорядку навіть у найскладніші часи.

Відповідно, взаємодія слідчого з медіа, громадськістю під час досудового розслідування кримінальних правопорушень загалом і в умовах воєнного стану зокрема є важливим елементом публічної комунікації правоохоронних органів. Завдяки прозорості дій, проведенню брифінгів, роз'ясненню процесуальних рішень та інформуванню про типові схеми злочинів, правоохоронці не лише підвищують рівень превенції правопорушень, а й зміцнюють віру громадян у справедливість і захищеність навіть у найскладніші часи. Водночас взаємодія з медіа та громадськістю стає не просто інструментом інформування, а ключовою складовою ефективного та результативного досудового розслідування у воєнний період.

Отже, ефективна організація комунікації слідчого з медіа та громадськістю у процесі досудового розслідування – це не лише правова вимога, а й стратегічна необхідність для забезпечення безпеки, правопорядку та реалізації конституційних прав громадян у надзвичайних обставинах. Саме така взаємодія стає фундаментом для побудови прозорої, справедливої та сильної держави, здатної протистояти сучасним викликам і забезпечити захист кожного її громадянина.

Джерела:

1. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Організація взаємодії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 90, ч. 4. С. 342–347. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.49>.
2. Кобзар О. Ф. Взаємодія як вид соціальної діяльності в боротьбі зі злочинністю. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 3. С. 25–27.
3. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності: монографія / автор. кол.: В. П. Корж, О. В. Пчеліна, В. Д. Пчолкін, О. В. Федосова, М. Г. Щербаковський та ін.; МВС України, ДЗДГ Національної поліції України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2025. 238 с.

Ревак І. О.,
завідувач науково-дослідної лабораторії
OSINT-досліджень та безпекової аналітики,
доктор економічних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Підхомний О. М.,
професор кафедри
фінансів, грошового обігу і кредиту,
доктор економічних наук, професор
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

СИНЕРГІЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У ВИЯВЛЕННІ ОБХОДУ САНКЦІЙ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала питання ефективності санкцій не лише як політико-дипломатичного інструменту, але і як практичного механізму обмеження здатності агресора відновлювати й нарощувати ударний потенціал. Досвід останніх років показує, що санкції не працюють автоматично, а їхній ефект визначається швидкістю виявлення схем обходу, здатністю перетворити аналітичні сигнали у правозастосовні дії та фокусуванням тиску на найбільш критичних ланках військово-промислового комплексу країни-агресора [1]. У цьому контексті вирішального значення набуває інституційна синергія між громадянськими інституціями, силами безпеки і оборони, суб'єктами фінансового моніторингу та міжнародними партнерами.

Громадянські інституції можуть функціонувати як аналітичні центри, журналістські проєкти, OSINT-спільноти, що мають спроможність працювати з відкритими джерелами та мережевими зв'язками, які часто залишаються поза належною увагою державних органів. Громадські активісти часто першими фіксують факти обходу санкцій, аномалії у торгівлі, логістиці та корпоративних структурах власності й контролю. Проте сам по собі факт виявлення підозрілих ситуацій не дає санкційного ефекту. Ключовим є перехід від фрагментарних виявлень до формування стандартизованих доказових пакетів, придатних для використання державними органами та партнерами у різних юрисдикціях. Тому виникає потреба у досить формалізованій взаємодії, яка б зменшувала втрати інформації, підвищувала якість верифікації даних та забезпечувала зворотний зв'язок.

Водночас сили безпеки та оборони (СБО) відіграють у відповідній системі роль інституційного перетворювача сигналів на дію. Адже вони мають доступ до закритих баз даних, митних ризик-профілів, можливість міжнародного правового співробітництва, повноваження щодо санкційних впливів, заходів експортного контролю і кримінального переслідування. Водночас без якісної попередньої аналітики можливості державних інституцій часто використовуються запізно або без чіткого окреслення пріоритетів. Синергія ж полягає не у дублюванні функцій, а у чіткому їх розподілі: громадянські інституції зосереджують увагу на виявленні та структурованому описі злочинних мереж, тоді як СБО забезпечують легітимну реалізацію заходів впливу та координацію з міжнародними партнерами.

Особливу частину спектру цієї синергії формують суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Банки, платіжні установи, страхові компанії та інші фінансові посередники є вузлами перетину санкційної політики та реальних грошових потоків [2]. Їхня участь дає змогу не лише фіксувати підозрілі операції, а й оперативно переривати фінансові потоки, через які здійснюється закупівля компонентів озброєнь, оплата логістичних послуг чи послуг проксі-компаній. Узгодження типологій і профілів ризиків між громадянською аналітичною спільнотою, фахівцями фінансового моніторингу й державних органів забезпечує адаптивність системи виявлення до нових схем обходу санкцій та зменшує час реагування на проблемні ситуації.

Ключовим методологічним удосконаленням, необхідність якого підтверджена реаліями війни, є перехід від зосередження уваги на санкційних списках до системного аналізу критичних ланок виробництва й постачання озброєнь в РФ. Йдеться про ідентифікацію вузьких місць – технологій, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення, випробувальних спроможностей та компетенцій, – заміна або відновлення яких потребує значних ресурсів і часу. Саме ці ланки визначають реальну стійкість військово-промислового комплексу країни-агресора [3]. Поєднання компонентної форензіки, OSINT-аналізу

товарних потоків і моніторингу фінансових сигналів дає змогу не лише виявляти постачальників, а й визначати пріоритетні цілі для тиску на ворога з максимальним ефектом.

Важливою умовою успіху такої системи є управління ризиками співпраці. Інформаційна безпека, принцип обмеженого доступу, стандарти доказовості та запобігання аналітичним помилкам мають не менше значення, ніж швидкість дій. Надмірна публічність або некоректні звинувачення здатні підірвати довіру партнерів і бізнесу, а також полегшити адаптацію суб'єктів обходу санкцій. Тому ефективна синергія передбачає поєднання відкритої аналітики з відповідальними каналами передачі чутливої інформації.

Оцінювання результативності такої взаємодії варто розглядати ширше, ніж формальні показники активності. Адже ключовими чинниками є швидкість перетворення сигналів у реальні рішення та частка кейсів, які завершуються реальними обмежувальними заходами. На стратегічному рівні ефект проявляється у зростанні вартості та складності обходу санкцій, погіршенні доступності критичних компонентів і збільшенні залежності країни-агресора від менш надійних альтернатив. Саме ці опосередковані індикатори свідчать про деградацію руйнівних спроможностей, навіть якщо прямий причинний зв'язок із конкретними ударами залишається складним для відкритої аналітики.

Отже, війна засвідчила, що санкції стають справді дієвими лише тоді, коли функціонують як система впливу на ситуацію, а не як набір заборон. Синергія громадянських інституцій, СБО, суб'єктів фінансового моніторингу та міжнародних партнерів дає змогу трансформувати розрізнені дані у цілеспрямований тиск на критичні ланки військової економіки рф. Системними проблемами залишаються інституційна інерція та вузьковідомча фрагментація механізмів ухвалення рішень, які знижують якість санкційного контролю. Зменшення негативного впливу інституційної інерції можливе за умови узгодження міжвідомчих процедур і створення стабільних механізмів координації санкційної діяльності. Підвищення її ефективності можливе шляхом інституціоналізації синергії між державними й недержавними суб'єктами виявлення та реалізації санкцій, що дає змогу підвищити швидкість ухвалення рішень і спрямувати санкційний тиск на критичні ланки військово-промислового комплексу країни-агресора.

Джерела:

1. Financial Action Task Force. Complex proliferation financing and sanctions evasion schemes. Paris: FATF; 2025. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/Complex-PF-Sanctions-Evasions-Schemes.pdf>. coredownload. inline.pdf (дата звернення: 29.01.2026).
2. Nyrröd S. (2023). Money laundering and sanctions enforcement: large rewards, increasing challenges. *Journal of Money Laundering Control*. Vol. 26, No. 5. URL: <https://www.emerald.com/jmlc/article-abstract/26/5/912/239703/Money-laundering-and-sanctions-enforcement-large?redirectedFrom=fulltext> (дата звернення: 29.01.2026).
3. Royal United Services Institute. Silicon Lifeline: Western Electronics at the Heart of Russia's War Machine. London: RUSI, 2022. URL: <https://static.rusi.org/RUSI-Silicon-Lifeline-final-web.pdf> (дата звернення: 29.01.2026).

Решетченко Д. О.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія внутрішніх справ)

Буданова М. О.,
завідувач кафедри юридичної психології,
доктор філософії
(Національна академія внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ БОЙОВОГО СТРЕСУ У ВЕТЕРАНІВ І ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

В умовах збройної агресії Росії проти України надзвичайно важливу роль відіграє вчасне виявлення будь-яких психологічних наслідків бойового стресу та шляхи відновлення після нього. Адже саме це допомагає, якнайшвидше повернутися до звичного способу життя.

Війна залишає глибокий слід у психіці будь-якої людини. Для військовослужбовців, які безпосередньо брали участь у бойових діях, бойовий стрес є неминучою частиною досвіду. Навіть після завершення служби наслідки бойового стресу можуть тривалий час проявлятися у ветеранів, ускладнюючи їхню соціальну адаптацію та повернення до мирного життя. В умовах повномасштабної війни в Україні питання психологічних наслідків бойового стресу та ефективних шляхів відновлення набуває особливої актуальності.

Бойовий стрес – багаторівневий процес адаптаційної активності організму людини в умовах екстремальної бойової обстановки, який супроводжується напруженням механізмів реактивної саморегуляції та закріпленням специфічних пристосувальних психофізіологічних змін. Бойовий стрес є передпатологічним дестабілізаційним станом, що вичерпує функціональний резерв організму, збільшує ризик дезінтеграції психічної дії та стійких сомато-вегетативних дисфункцій [1].

Сучасні вітчизняні науковці визначають бойовий стрес як сукупність психологічних реакцій, що виникають у відповідь на безпосередню загрозу життю, фізичне виснаження, втрати товаришів по службі та постійну напруженість у зоні бойових дій. За даними досліджень, короточасний стрес може мати адаптивний характер, однак його тривалий вплив призводить до розвитку патологічних психічних станів [2].

За результатами досліджень найпотужнішими стресорами в ході ведення бойових дій було визначено: смерть бойових побратимів – 50%; зовнішній вигляд важкопораненого (загиблого) – 29%; шумові та світлові бойові ефекти – 8%; палаюча військова техніка – 5% [3, с. 14].

Сучасні дослідники зазвичай трактують поняття «бойовий стрес» у межах трьох основних підходів:

1. Як природну реакцію організму на дію зовнішніх несприятливих чинників, зумовлених бойовими діями;
2. Як комплекс психічних станів, що формуються під впливом екстремальних стресових факторів;
3. Як процес пристосування військовослужбовців до виконання діяльності в умовах бойової обстановки [4, с. 53].

Причини виникнення бойового стресу бувають абсолютно різними, але кожна з них має свої прояви. Якщо розглядати дані причини відповідно до ідей П. Корчемного, то всі причини ми розділяємо на два напрямки, а саме зовнішні та внутрішні причини. Зовнішні ж причини ми поділяємо на бойові та соціальні [4, с. 54]. Внутрішні причини відіграють одну з головних ролей у виникненні бойового стресу, а саме індивідуальні характеристики людини, її фізіологічна, емоційно-вольова та когнітивна сфери.

Крім цього слід також зауважити, що залежно від індивідуальних внутрішніх характеристик військовослужбовців прояви бойового стресу можуть суттєво різнитися за низкою показників, а саме:

1. Рівнем інтенсивності – від підвищеної психічної напруженості до психотравматичних станів;
2. Мірою усвідомленості військовослужбовцем власного психічного стану;
3. Рівнем здатності контролювати прояви бойового стресу;
4. Ступенем впливу на психічні стани інших військовослужбовців;
5. Тривалістю перебігу бойового стресу;
6. Впливом на рівень психічної мобілізованості – від гіпермобілізованості до гіпомобілізованості;
7. Характером впливу на результативність бойової діяльності – від її підвищення до зниження [4, с. 56–57].

Одним із найпоширеніших наслідків бойового стресу є посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР). Він проявляється у вигляді нав'язливих спогадів про травматичні події, нічних кошмарів, підвищеної пильності, уникання нагадувань про війну [5].

Крім ПТСР, ветерани часто стикаються з депресивними та тривожними розладами. Для них характерні емоційне виснаження, почуття безнадії, втрата мотивації, соціальна ізоляція. Значного поширення набувають також порушення сну, що негативно впливають на загальний психофізичний стан [6].

Ще одним важливим наслідком бойового стресу є підвищена агресивність та труднощі з контролем емоцій. Це зумовлено необхідністю швидкого реагування на небезпеку в бойових умовах, що зберігається навіть після повернення до мирного середовища. У деяких випадках спостерігається формування хімічних залежностей як способу уникнення психологічного болю [7].

Для психологічного відновлення ветеранів після повернення до мирного життя потрібно задіювати комплексний підхід. Одну із провідних ролей відіграє професійна психологічна допомога, а саме застосування когнітивно-поведінкової терапії, травмофокусованих методів та EMDR-терапії.

Окремим напрямом відновлення ветеранів є підтримка з боку родини та суспільства. Соціальне прийняття, розуміння та відсутність стигматизації сприяють зниженню рівня психологічної напруги у ветеранів. Важливим чинником реабілітації є участь у групах підтримки та ветеранських спільнотах, що допомагає відновити відчуття приналежності та взаємної довіри.

В подальшому військовослужбовець може використовувати методи самодопомоги, а саме: дихальні практики; метод психофізіологічної саморегуляції «Ключ»; ідеомоторні вправи; точковий масаж (за Уманською А.О.); прогресивну м'язову релаксацію (за Е. Якобсоном); прийоми кінезіології; практики, які допоможуть переключатись з негативу і долати стрес; вправи для розвитку спостережливості і бічного зору; арт-терапія; музико-терапія; ароматерапія [3, с. 80–144].

Фізична активність, дотримання здорового способу життя, а також професійна та соціальна реінтеграція сприяють відновленню почуття контролю над власним життям. Значну роль у цьому процесі відіграють державні та громадські програми психологічної реабілітації ветеранів, які активно розвиваються в Україні.

Отже, бойовий стрес є складним адаптаційним процесом, який має довготривалі психологічні наслідки, що суттєво впливають на життя ветеранів. Його прояви залежать від індивідуальних психологічних і фізіологічних особливостей ветеранів та можуть по-різному впливати на їхній психічний стан і ефективність виконання бойових завдань. Усвідомлення наслідків бойового стресу, своєчасна психологічна допомога та комплексна система реабілітації сприяють збереженню психічного здоров'я, підвищенню адаптаційних можливостей та є необхідними умовами успішного повернення військових до мирного життя.

Джерела:

1. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах : Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 №702 (станом на 14.02.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text> (дата звернення: 24.01.2026).
2. Кокун О. М. Психологія стресу та подолання його наслідків у військовослужбовців : навч. посіб. Київ : Фенікс, 2018. 312 с.
3. Грилюк С. М., Тютюнник Л. Л., Алещенко В. І. Порадник командирів відновлення стресостійкості: методичний посібник. Київ : НУОУ, 2023. 168 с.
4. Краченко К. О., Тімченко О. В., Широбоков Ю. М. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 256 с.
5. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). 5th ed. Washington, DC : APA, 2013. 947 p.
6. Шестопалова Л. Ф. Психічне здоров'я особистості в умовах кризових ситуацій: монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.
7. Herman J. L. Trauma and Recovery : The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror. New York : Basic Books, 2015. 336 p.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДУ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО ЕЛЕМЕНТУ У ВИРОКАХ СУДІВ ЗА СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ

У сучасних умовах неспровокованої повномасштабної збройної агресії проти України особливої актуальності набуває проблема належного доказування винуватості осіб, які вчиняють колабораційну діяльність. Усі істотні обставини кримінального провадження, встановлені та доведені стороною обвинувачення у таких кримінальних провадженнях, мають бути якісно відображені у процесуальних документах стадії досудового розслідування та у тексті обвинувального вироку суду. Однією з таких обставин є зв'язок вчиненого діяння з умовами збройної агресії та воєнного стану.

І. В. Гловюк та Г. К. Тетерятник наголошують, що у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів предмет доказування, фактично, є двоелементним. Перший елемент є загальним і включає у себе обставини, передбачені ст. 91 КПК України; другий є контекстуальним (спеціальним), та зумовлює специфіку складу кримінального правопорушення по усіх його складових (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) [1, с. 396]. На їх думку, важливою складовою контекстуального елемента предмету доказування виступає зв'язок діяння воєнного злочину та збройного конфлікту. Як зазначає Є. О. Письменський, певний зв'язок діяльності колаборанта з умовами окупації є необхідною підставою кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 111-1 КК України [2, с. 46], тому ми вважаємо необхідним встановлення контекстуального елемента (збройна агресія проти України, тимчасова окупація окремих регіонів) і під час розслідування колабораціонізму.

Під час досудового розслідування такі дані мають детально висвітлюватися в повідомленні особи про підозру та в обвинувальному акті (у частині викладу фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України). Також указані обставини традиційно відображаються й у судових рішеннях за ст. 111-1 КК України.

В окремих ранніх вироків (2022-2023 роки) судді розпочинали виклад контекстуального елемента ще з моменту проголошення Україною незалежності, а також детально описували підривну діяльність російської федерації у період 2013-2014 років: «...упродовж 2013 року, у зв'язку із демократичними процесами, які відбувалися на території України, у представників влади рф та службових осіб з числа керівництва збройних сил рф, досудове розслідування та судовий розгляд щодо яких здійснюється в інших кримінальних провадженнях, виник злочинний умисел на вчинення протиправних дій, спрямованих на порушення суверенітету і територіальної цілісності України, зміну меж її території та державного кордону на порушення порядку, встановленого Конституцією України...починаючи з грудня 2013 року за допомогою різних видів медіа-ресурсів рф здійснювалось викривлення подій Революції Гідності, вказувалося на хибність європейського вектору розвитку зовнішніх відносин України...У березні-квітні 2014 року в м. Донецьк та інших населених пунктах Донецької області розпочалася збройна агресія рф шляхом неоголошених та прихованих вторгнень підрозділів збройних сил та інших силових відомств рф, організації та підтримки терористичної діяльності та діяльності, направленої на окупацію Донецької області та порушення територіальної цілісності України» [3].

Традиційним є опис (різного ступеня деталізації) початку повномасштабної збройної агресії російської федерації: «Так, о 04 годині 30 хвилин 24.02.2022 президентом російської федерації (далі рф) оголошено початок спеціальної військової операції проти України з метою проведення «демлітаризації та денацифікації України». О 04 годині 30 хвилин 24.02.2022 збройні сили Російської Федерації (далі ЗС рф), діючи з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, застосували засоби ведення війни, заборонені міжнародним правом, вчинили військову агресію відносно народу України, безпосередньо акти насильства щодо цивільного населення, з метою тероризування населення та поєднані з вбивствами цивільних осіб, а також нападами на об'єкти військової та критичної інфраструктури» [4].

Після цього деякі судді цитують направлені їм обвинувальні акти в частині опису підривної та інформаційної діяльності держави-агресора: «Того ж дня, тобто 24.02.2022 представники ЗС рф та російських спецслужб на території рф, використовуючи засоби масової інформації, соціальні мережі та програми (месенджери), через українофобів та прихильників військового вторгнення ЗС рф на територію

України розпочали активний збір інформації про місця постійної дислокації підрозділів Збройних Сил України (далі ЗСУ), Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Служби безпеки України та інших військових формувань, а також їх укомплектованість, обороноздатність та передислокацію, з метою їх подальшого знищення та реалізації вказаної підривної діяльності проти України [4]».

У межах опису контекстуальної складової також наводять основну нормативну базу України, яка регламентує специфіку правових відносин в умовах правового режиму воєнного стану: «відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом президента України № 64/2022 від 24.02.2022 в Україні введено воєнний стан». До прикладу, у вирокі в справі № 947/26981/22 щодо діянь передбачених ч.ч. 2, 6 ст. 111-1 КК України суд перерахував усі Укази Президента України та проголосовані Верховною Радою України закони про затвердження відповідних Указів, які були прийняті до моменту постановлення рішення [4].

В більш пізніх вирокі за фактами колабораційної діяльності судді відмовилися від повного викладу контекстуального зв'язку діяння зі збройним конфліктом [5], що відповідає констатованій І. В. Глов'юк аналогічній неоднаковості викладу контекстуального елементу у вирокі за фактами воєнних злочинів [6, с. 250]. Попри це ми вважаємо, що в повідомленнях про підозру та обвинувальних актах, які складаються під час досудового розслідування колабораційної діяльності, необхідно викладати опис контекстуальної складової збройної агресії та воєнного стану в повному обсязі.

Таким чином, контекстуальний елемент (зв'язок діяння зі збройною агресією проти України, тимчасовою окупацією окремих регіонів держави) є обов'язковим елементом предмету доказування під час досудового розслідування колабораційної діяльності. На стадії досудового розслідування такі відомості мають викладатися в повідомленні про підозру та в обвинувальному акті, за результатами судового розгляду – у вирокі суду. У судових рішеннях за ст. 111-1 КК України традиційним є опис (різного ступеня деталізації) початку повномасштабної збройної агресії російської федерації, підривної діяльності держави-агресора та основної нормативної бази України, яка регламентує специфіку правових відносин в умовах правового режиму воєнного стану. Попри поступову відмову суддів від викладу контекстуального елементу у вирокі ми вважаємо, що під час досудового розслідування колабораційної діяльності, опис контекстуальної складової збройної агресії та воєнного стану необхідно викладати в повному обсязі у повідомленнях про підозру та в обвинувальних актах.

Джерела:

1. Глов'юк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування *sue generic*. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394–398. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/87>.
2. Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник / Є. О. Письменський, С. В. Головкін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Київ : ВД Дакор, 2023 260 с.
3. Біляївський районний суд Одеської області. Вирок від 27.02.2023 у справі № 496/1144/23 // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109201261>.
4. Київський районний суд міста Одеси. Вирок від 25.11.2022 у справі № 947/26981/22 // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107502058>.
5. Солом'янський районний суд м. Києва. Вирок від 01.06.2025 у справі № №760/589/25// *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130899176>.
6. Глов'юк І. В. Виклад контекстуального елементу у вирокі за статтею 438 КК України: аналіз судової практики. *Topical Issues of Procedural Law in Ukraine : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2025. 920 p. С. 228-255.

ВИКОРИСТАННЯ РАШИЗМОМ КУЛЬТУРНОГО ЧИННИКА ДЛЯ ІМПЕРСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ

Російська агресія проти України остаточно завершила формування на московії чергового різновиду фашистської форми державно-правового режиму – рашизму. На 2026 рік рашизму присвячено значну кількість наукових та науково-публіцистичних праць, як вітчизняних, так і закордонних авторів. З політико-правової точки зору рашизмом доцільно вважати ідеологію та форму недемократичного тоталітарного державно-правового режиму, що була сформована на Російській Федерації у ХХІ ст., базується на радикальному російському імперському шовінізмі, фашизмі (нацизмі) та практиках комуністичного режиму СРСР, проявляється у формі «руського міра», порушеннях принципів міжнародного права, прав та основоположних свобод людини, мілітаризмі та розв'язанні агресивних воєн і реалізації політики геноциду Українського народу [1; с. 58]. Власне на самій росії намагаються всіляко відгородити свій державно-правовий режим від явних ознак фашизму і називають його «руським миром».

Таким чином, «руський мир» є ключовим елементом та основою рашизму. Активно доктрина «руського міра» почала розроблятися у ХІХ столітті і включала в себе народність (передбачала єдність великоросійського, білоруського і малоросійського народів), самодержавство і православ'я [2; с. 10]. Олександр Островський під поняттям «руський мир» розумів «духовну спільність православних християн» [3]. Враховуючи трансформаційні суспільно-політичні зміни ХХ та початку ХХІ століть, сучасні рашисти розглядають «руський мир» як єдність православ'я, російської культури (особливе місце тут займає мова) та спільної історичної пам'яті і спільних поглядів на суспільний розвиток [4; с. 54].

Відповідно для поширення і закріплення на окупованих територіях «руського міра», на росії починають активно використовувати культурні надбання та їх авторів. Ще у ХІХ ст. російські письменники доводили, що вся імперія – це росія і що народам, які проживають у межах цієї імперії, призначено долею залишатися частиною росії. Засобами літератури було словесно присвоєно значну частину неросійської території і було придумано традиції, які робили околиці імперії так само беззаперечно російськими, як і Москва. У самій росії і в інших країнах почала формуватися думка, що росія – країна без природних кордонів, що вона просувається вперед тільки для того, щоб себе захистити і що її експансія має позитивний цивілізаційний вплив. Починаючи від «Кавказького бранця» Олександра Пушкіна (1822) та «Севастопольських оповідань» Льва Толстого (1855–1856) і закінчуючи повістями «Далеко від Москви» Василя Ажаєва (1948) і «Вгамування спраги» («Утоление жажды») Юрія Трифонова (1963), російська культура переконувала російські маси та західні еліти в тому, що Москва на законних підставах управляє територіями від Бреста до Владивостока та від Карелії до Чечні. Русифіковані місцеві еліти, російські колоніальні поселенці, радянські спортивні команди та армійські хори представляли перед іноземцями однорідний російський народ [5; с. 93]. Паралельно з возвеличуванням російської культури проводилася систематична політика Москви щодо заборони проявів культурної ідентичності окупованих народів, а українців і білорусів в Російській імперії взагалі ототожнювали з росіянами. Для цього накладалися заборони на українську мову, освіту, церкву, пісню чи інші ознаки національних культурних проявів [6]. Відбувалася асиміляція і культурних діячів поневолених народів, яка, щоправда, мала різний результат. М. Гоголь та Т. Шевченко кращий тому приклад.

У ХХ столітті продовжилася імперська експлуатація культурних здобутків, але вже в рамках СРСР. До літератури, театру, балету, кіно радянські пропагандисти активно долучають спорт, який на кінець ХХ століття набуває значної популярності. Сам «руський мир» у СРСР зазнав певної ідеологічної трансформації (самодержавство замінив на т.зв. «диктатуру пролетаріату», а по факту диктатуру злочинної верхівки КПРС, яка заборонила, а потім поставила на службу спецслужб православну церкву), але лише для продовження імперських завоювань.

Культурна політика почала відігравати ключову роль у поширенні комунізму, перетворюючи мистецтво, освіту та літературу на інструменти пропаганди (соцреалізм). Яскравим прикладом роботи радянських спецслужб в цій сфері є методичка за 1968 рік в якій детально описано як використовувати можливості Радянського комітету з культурних зв'язків співвітчизників за кордоном (один з попередників Россотруднічества) в агентурній роботі. З описаних там кейсів можна зробити висновки про методику співпраці двох відомств, яка, ймовірно, не змінилась і досі, лише замість КДБ «культурну дипломатію» курує Служба зовнішньої розвідки [7].

Представники рашистських спецслужб, які захопили владу на росії у 2000 році з перших днів свого правління почали активно експлуатувати увесь арсенал культурних надбань у своїй пропаганді. Було вдосконалено моделі та алгоритми пошуку, виявлення та використання симпатиків «русского мира». Співробітники «Русських домів» або Російських центрів науки і культури (РЦНК), як називають місцеві офіси Росспівробітництва – часто є кадровими службовцями Служби зовнішньої розвідки (СЗР). Приміром, у нещодавньому релізі бази офіцерів СЗР від OSINT-агентства Molfar було виявлено щонайменше 15 керівників офісів Росспівробітництва по всьому світу, які є офіцерами СЗР, а саме: екскерівник місцевого «Русского дома» у Відні Дмитро Соколов, чинний голова в Берліні Павло Ізвольський, чинний голова у Варшаві Ігор Жуковський і ексзаступник в Белграді Євгеній Дьомін. Також раніше аналітики Інституту Лансінга писали про приналежність до СЗР голови «Русского дома» в Римі Дар'ї Пушкової. Голова РЦНК у Братиславі Олена Єпішина раніше працювала військовим аташе посольства, що неможливо без звання у спецслужбах [8].

Рашисти вкладали мільйони на створення представництв своїх культурних установ за кордоном та встановлення довготривалих зв'язків між ними та закордонними музеями, фондами, науковими інститутами та місцевими культурними діячами. На ці кошти також організовували виставки, фестивалі та концерти, де місцевій публіці пропонували помилуватися картинами «русского художника», «руссієм спектаклем» чи «руссієм кіно». Така культурна експансія створила ґрунт для формування образу «іншої росії»: культурної та невинної. Цей образ у подальшому допомагатиме не тільки виправдовувати агресивні дії росії, а також пом'якшити санкції та уникнути покарання за злочини [9]. Також рашисти через Російські центри науки і культури шукають симпатиків російської культури, які часто самі того не розуміючи попадають в сферу впливу спецслужб. Закінчується таке захоплення російською культурою або прямою вербовкою, або використанням у статусі «корисливого ідіота» (людина настільки захоплюється «величчю» російської культури, що з ідейних міркувань починає виконувати завдання рашистів).

Новим явищем у поширенні «русского мира» стала також робота російських, так званих, олігархів (насправді повністю залежних від рашистів бізнесменів, які в силу ідеологічних переконань чи загрози втрати бізнесу, працювали над поширенням «русского мира»). Наприклад, *Музей та Фонд Гуггенхайма* в Нью-Йорку попросилися із олігархом Потаніним в опікунській раді. Олігарха Петра Авена звільнили з посади опікуна Королівської академії мистецтв у Лондоні, музей також повернув йому пожертву, призначену на майбутню виставку. Лондонський фонд Тейт відмовився від підтримки Віктора Вексельберга. До введення санкцій США у 2018 році він ще й надавав фінансову підтримку Лінкольн-центру та Карнегі-холу у Нью-Йорку. У травні 2022 року потрапив у скандал паризький «Центр Помпіду», коли виявилося що музей отримав 1,3 мільйона євро від фонду олігарха Потаніна впродовж 2016–2021 років [9].

Підсумовуючи вищенаведене, можемо констатувати використання рашизмом культурних складових «русского мира» як зброю для продовження російської імперської експансії по світу. Це вимагає адекватних контрзаходів щодо локалізації такого поширення чи прямої заборони до тих пір, поки на росії буде злочинний рашистський державно-правовий режим. Відсутність такої локалізації та превентивних заходів, спричинило агресивну війну рашистів проти України, яка, звичайно, була порушенням усіх базових принципів міжнародного права, але виправдовувалася захистом тих самих симпатиків росії та «корисливих ідіотів» в Україні. За цим алгоритмом рашисти можуть розпочати агресивну війну проти будь-якої держави.

Джерела:

1. Рашизм як різновид фашистської форми державно-правового режиму. URL: <https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-6-2-2023/rashizm-yak-riznovid-fashistskoyi-formi-derzhavno-pravovogo-rezhimu>
2. Гула Р. В. «Русский мир» – фантом чи реальність? Аспекти політологічного аналізу / Р. В. Гула // Наукові праці МАУП. 2016. Вип. 50. С. 7–14.
3. Русский мир. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B8%D1%80
4. Денисенко В. Як зруйнувати російський мир. К. : Наш Формат, 2023. – 208 с.
5. Томпсон Ева Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. / Пер. з англ. М. Корчинської. К. : Наш формат, 2024. 384 с.
6. Хронологія утисків української мови. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/...%97%D0%BD%D0%B2%D0%B8>
7. Як вербувати емігрантів, які покинули СРСР/Росію. Пам'ятка від КДБ. URL: <https://texty.org.ua/articles/109685/yak-verbuvaty-spivvitchyznykiv-pamyatka-vid-kdb/>
8. Співвітчизники тримають удар. Як організації росіян у Європі працюють на пропаганду та зовнішню розвідку. URL: <https://texty.org.ua/articles/109625/spivvitchyznyky-trymayut-udar-yak-orhanizaciyi-rosiyan-u-yevropracyuyut-na-propahandu-ta-zovnishnyu-rozvidku/>
9. Як працює російська культурна експансія. URL: <https://behindthenews.ua/spetsproiekti/po-toy-bik-kulturi/yak-pratsyue-rosiyska-kulturna-ekspansiya-752/>

Рудковський О. М.,
науковий співробітник
науково-дослідного відділу
(Науковий центр Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Цицик М. В.,
молодший науковий співробітник
науково-дослідного відділу
(Науковий центр Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ЧАСУ

Реабілітація як процес відновлення фізичного, психічного та соціального функціонування людини завжди була складною й багатовимірною сферою. У мирний час вона передбачає планову та системну діяльність медичних, соціальних і психологічних служб, спрямовану на відновлення якості життя пацієнта. Однак в умовах воєнного та післявоєнного часу потреби пацієнтів суттєво змінюються: різко зростає кількість травмованих осіб, погіршується стан здоров'я як цивільного населення, так і військовослужбовців, активізуються посттравматичні порушення психіки, руйнуються сімейні та соціальні зв'язки, а реабілітаційна інфраструктура стає обмеженою або недоступною.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність пошуку інноваційних та міждисциплінарних підходів, що виходять за межі традиційної реабілітації. Поняття реабілітації в класичному розумінні визначається як комплекс заходів, спрямованих на відновлення максимально можливого функціонального, психосоціального та професійного стану людини після травми або тривалої хвороби. Вона охоплює фізичні вправи, медикаментозне лікування, психотерапію та заходи соціальної адаптації [1, с. 32].

Специфіка реабілітації в умовах війни породжує низку характерних особливостей, серед яких – множинні та складні ушкодження (вибухові, опікові, ампутаційні травми), глибоке психотравмування (посттравматичний стресовий розлад, депресивні стани), порушення соціальних зв'язків, а також дефіцит ресурсів та інфраструктури для надання допомоги. Зазначені особливості вимагають не лише медичної реабілітації, а комплексних рішень, що поєднують медицину, психологію, соціальну роботу, інженерні технології та громадські ініціативи.

Інновації у сфері реабілітації слід розглядати не лише як технологічні нововведення, а й як нові способи організації процесу, методи взаємодії між фахівцями, пацієнтами та інституціями з метою досягнення кращих результатів відновлення. До технологічних інновацій належать роботизована терапія та застосування екзоскелетів. Використання роботизованих пристроїв сприяє відновленню моторних функцій, підвищує ефективність і точність тренувальних програм, а також зменшує фізичне навантаження на реабілітаційного терапевта.

Екзоскелети дозволяють пацієнтам з порушеннями опорно-рухового апарату знову пересуватися, підтримують рухові функції нижніх кінцівок і сприяють скороченню термінів реабілітації. Значного поширення набули технології віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR), які застосовуються для моторної реабілітації, тренування когнітивних функцій та психотерапії посттравматичних розладів. Пацієнт взаємодіє з віртуальним середовищем, що моделює повсякденні життєві ситуації, що сприяє відновленню навичок у безпечний, контрольований та мотиваційний спосіб.

Окремим напрямом сучасної реабілітації є телереабілітація. Цифрові платформи та мобільні додатки дають змогу проводити реабілітаційні тренування дистанційно, здійснювати контроль прогресу в режимі реального часу та забезпечувати доступ до фахівців у віддалених або прифронтових регіонах. Це особливо актуально в умовах, коли фізичні реабілітаційні заклади недоступні або їх функціонування ускладнене через бойові дії.

Досить ефективними є біотехнології та пристрої для контролю стану пацієнта, зокрема носимі сенсори та системи моніторингу. До них належать смарт-пристрої, які вимірюють показники серцевої діяльності, відстежують рівень рухової активності та автоматично коригують індивідуальні плани тренувань. Це дозволяє персоналізувати реабілітаційний процес і підвищити рівень безпеки пацієнта. До

інноваційних рішень також належать протези нового покоління. Застосування 3D-друку, біосумісних матеріалів та імпульсно-керованих протезів забезпечує більш природні рухи, підвищує якість життя та сприяє соціальній інтеграції осіб з інвалідністю [1, с. 13–18].

Важливою складовою реабілітаційного процесу є психологічний компонент. Психотравми стають однією з основних проблем серед постраждалих і проявляються у вигляді тривожних розладів, порушень сну, депресивних станів. Реабілітація передбачає застосування когнітивно-поведінкової терапії, групових форм психотерапії, арт- та музикотерапії. Невід’ємною частиною процесу є соціальна підтримка, оскільки міжособистісні контакти, підтримка сім’ї та громади зміцнюють мотивацію до відновлення, сприяють соціальній адаптації та знижують ризик соціальної ізоляції. Групи підтримки для ветеранів, а також для сімей загиблих і поранених є важливим елементом системи реабілітації.

Інноваційні моделі реабілітації мають міждисциплінарний характер і поєднують знання з кількох галузей [3, с. 33–35]. Командна робота фахівців, до складу якої входять лікарі, фізичні терапевти, психологи, соціальні працівники та інженери, дозволяє розробляти індивідуальні плани реабілітації з урахуванням фізичних, психологічних і соціальних потреб пацієнтів. Важливу роль у цій системі відіграють неурядові організації, які часто заповнюють прогалини в державних програмах, залучають фінансові ресурси, забезпечують обладнанням, організовують програми підтримки та сприяють працевлаштуванню осіб, які пройшли реабілітацію.

Для впровадження зазначених моделей реабілітації необхідна підготовка фахівців відповідного рівня. Потрібна нова генерація спеціалістів, які володіють знаннями у сфері сучасних технологій, розуміють фізіологію травм, мають навички психотерапевтичної роботи та здатні ефективно працювати в мультидисциплінарних командах. Це потребує модернізації освітніх програм університетів і медичних закладів, а також розроблення навчальних програм для пацієнтів і членів їхніх родин з метою формування навичок самостійних вправ, управління болем та емоційної саморегуляції. Така практика значно підвищує автономність пацієнтів і загальну ефективність реабілітаційного процесу [4, с. 56].

Важливу роль у розвитку системи реабілітації відіграє підтримка міжнародних організацій, зокрема Організації Об’єднаних Націй, Всесвітньої організації охорони здоров’я, Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Вони забезпечують розроблення стандартів реабілітації, надають фінансову та експертну допомогу, сприяють інтеграції найкращих міжнародних практик. У країнах, що зазнали воєнних конфліктів, активно застосовуються мобільні клініки, програми психосоціальної підтримки та дистанційні реабілітаційні тренування.

Безперервний і своєчасний збір даних та їх аналітична обробка дозволяють оцінювати ефективність окремих моделей реабілітації, прогнозувати ризики та адаптувати індивідуальні плани відновлення. Критеріями оцінки ефективності реабілітації є рівень відновлення функцій, якість життя, соціальна активність та ступінь самостійності пацієнтів. Для цього використовуються стандартизовані шкали, анкетування та цифрові системи моніторингу [5, с. 41].

Разом з тим у воєнний час існує низка викликів та обмежень, серед яких – дефіцит обладнання, нестача кваліфікованих фахівців і порушення логістичних зв’язків, що суттєво ускладнює впровадження інновацій. Окрему групу проблем становлять психологічні бар’єри, оскільки пацієнти можуть відчувати страх, мати низьку мотивацію або уникати лікування через біль чи травматичний досвід. У зв’язку з цим психологічна підтримка має бути невід’ємною складовою кожної реабілітаційної програми.

Умови воєнного та післявоєнного часу висувають до системи реабілітації принципово нові вимоги, які не можуть бути реалізовані виключно традиційними підходами. Інноваційні технології та міждисциплінарні моделі становлять основу ефективної реабілітації, що відповідає актуальним потребам постраждалих. Майбутня система реабілітації має бути гнучкою, персоналізованою, комплексною та технологічно підтриманою. Лише така система здатна забезпечити повноцінне відновлення життєвих функцій, успішну соціальну адаптацію та повернення до повноцінного життя людей, які постраждали внаслідок воєнних дій.

Джерела:

1. Міністерство охорони здоров’я України. Стандарти медичної реабілітації в системі охорони здоров’я України. Київ, МОЗ України, 2021.
2. Кабінет Міністрів України. Національна стратегія з безбар’єрного простору в Україні. Київ, 2021.
3. Коваленко О. М. медична та соціальна реабілітація учасників бойових дій. Київ : медицина, 2019.
4. Гончарук І. В. психологічна реабілітація військовослужбовців з посттравматичними розладами // психологія і суспільство. 2020. №2. С. 45–52.
5. Васильєва Л. А. міждисциплінарний підхід у фізичній реабілітації. Львів: ЛНУ ім. Франка, 2018.

Савайда О. І.,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
вивчення проблем протидії торгівлі людьми
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ

Безперечно, вибрана нами тема, яка стосується психічного здоров'я українського суспільства та різних видів загроз (в тому числі й психологічної), які зазнає наша молодь зараз під час війни на жаль є надактуальною.

Збройна агресія російської федерації проти України, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру у лютому 2022 року, призвела не лише до масштабних людських, матеріальних і соціальних втрат, але й до глибоких трансформацій психоемоційного стану населення. Особливо вразливою категорією в умовах війни є безперечно молодь та діти, психічне здоров'я яких зазнає комплексного впливу травматичних подій, які пов'язані із війною, нестабільності, втрати безпеки та порушення життєвих перспектив та майбутнього.

Така категорія суспільства, як молодь перебуваючи на етапі інтенсивного особистісного, професійного та соціального становлення першою потрапляє під вплив негативних подій, які відбуваються в наслідок війни. Безперечно війна істотно ускладнює процеси особистої ідентифікації, соціалізації та планування їхнього майбутнього. Психічне здоров'я молодих людей в умовах воєнного стану стає не лише індивідуальною, але й суспільною проблемою, що безпосередньо впливає на людський потенціал нації, держави та її післявоєнне відновлення.

Перш ніж розкривати чинники, які впливають на психічне здоров'я української молоді під час війни ми зупинимося на двох термінах, які описують сучасний стан здоров'я нашого теперішнього суспільства та молоді. Ці терміни досить схожі між собою та складають основу ментального здоров'я людини. Мова йде про психічне та психологічне здоров'я молоді.

Безперечно ці поняття розглядаються в одній площині, проте все ж таки мають певні відмінності. Різниця між психічним та психологічним здоров'ям полягає в їхньому функціональному призначенні.

Психічне здоров'я, й більшість науковців асоціює його із терміном – ментальне здоров'я [1, с. 2] – охоплює емоційне, соціальне, та теж саме психологічне благополуччя (що свідчитиме також й про те, що це поняття більш ширше за друге). Але вона також ще стосується й як наявності так і відсутності психічних розладів, а це вже включає медично-фізіологічний аспект людини, а також здатність самого функціонування психічного здоров'я.

Психологічне ж здоров'я більш зосереджене на когнітивному аспекті, на самосвідомості, емоційній стійкості та здатності позитивно та ефективно, екологічно справлятися зі своїм власним життям. Й на нашу думку, яка також підтверджується думками інших науковців [2], психологічне здоров'я є частиною загального психічного здоров'я, яке й створює основу для психологічного фундаменту та добробуту.

Досліджуючи основні чинники впливу війни на психічне здоров'я молоді потрібно виділити ключовий чинник негативного впливу на психічне здоров'я молоді – це хронічний стрес. Такий вид стресу спричинений постійною загрозою життю, ракетними обстрілами, повітряними тривогами, перебуванням у бомбосховищах та інформаційним тиском [3, с. 25]. Такий тривалий стан життя молоді людини та довге перебування в умовах небезпеки формує стан психологічної виснаженості, підвищує тривожність, емоційну лабільність та знижує здатності до концентрації та планування.

Вагомим чинником також виступає втрата почуття безпеки та контролю над власним життям. Війна руйнує базові уявлення молоді про стабільність світу, справедливість і передбачуваність майбутнього – а це фундаментальні основи на яких відбувається формування дорослішання молоді. вплив таких чинників часто проявляється у формуванні песимістичних очікувань, почутті безнадійності, апатії та екзистенційної тривоги.

Окрему групу чинників становлять втрати та травматичний досвід. Молоді люди нерідко зазнають втрати батьків та близьких, друзів, домівок, навчальних закладів, звичного соціального середовища. Переживання смерті, насильства, вимушеного переміщення або окупації територій значно підвищує ризик розвитку посттравматичного стресового розладу, депресивних і тривожних розладів.

Суттєвий також вплив має вимушена міграція та внутрішнє переміщення. Порушення соціальних зв'язків, адаптація до нових умов проживання, культурного та мовного середовища, фінансова нестабільність і дискримінаційні практики негативно позначаються на психічному стані молоді. Особливо складною є ситуація для студентської молоді та молодих сімей.

Не менш значущим чинником є інформаційне перевантаження та вплив медіапростору. Постійне споживання новин про війну, сцени насильства, втрат і руйнувань через соціальні мережі та ЗМІ може призводити до вторинної травматизації, емоційного вигорання та підвищення рівня тривожності, а також запуску тригерів чи повторного переживання травмуючих подій.

Соціально-економічні чинники також відіграють істотну роль. Втрата можливостей для освіти, працевлаштування та професійного розвитку, невизначеність життєвих перспектив, зростання бідності та соціальної нерівності формують у молоді почуття фрустрації, зниження самооцінки та мотивації.

Проте поряд із ризиками, в умовах війни формуються й захисні та компенсаторні чинники, а також й ресурсні чинники, здатні пом'якшувати негативний вплив на психічне здоров'я молоді. До них належать соціальна підтримка з боку родини, друзів, освітніх та громадських інституцій, волонтерська діяльність, участь у громадянських ініціативах, а також відчуття причетності до спільної боротьби.

Важливу роль відіграє психологічна допомога та психосоціальний супровід, зокрема доступ до кризового консультування, груп підтримки, онлайн-сервісів психологічної допомоги [4]. Формування навичок психологічної стійкості, саморегуляції та емоційної грамотності підвищує здатність молоді адаптуватися до складних умов.

Висновки

Таким чином, психічне здоров'я молоді в умовах війни в Україні формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників – безпекових, соціальних, економічних, інформаційних та психологічних. Війна виступає потужним стресогенним фактором, що загострює наявні проблеми та створює нові виклики для психоемоційного благополуччя молодого покоління.

Урахування цих чинників є необхідною передумовою для розробки ефективних державних і громадських програм підтримки психічного здоров'я молоді як під час війни, так і в післявоєнний період. Інвестування у психічне здоров'я молоді слід розглядати як стратегічний елемент відновлення та сталого розвитку українського суспільства.

Джерела:

1. World Health Organization. Mental health in emergencies. Geneva: WHO, 2019. P. 1–12.
2. Hobfoll S. et al. Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention. *Psychiatry*. 2020. Vol. 70(4). P. 283–315.
3. Murthy R., Lakshminarayana R. Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry*. 2016. Vol. 5(1). P. 25–30.
4. Ковальчук Л. М. Психологічні наслідки воєнних дій для молоді. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. Вип. 16/17. С. 41–67.

Савайда О. І.,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
вивчення проблем протидії торгівлі людьми,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Сова А. В.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У СПРОТИВІ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Волонтерство (добровільна діяльність) – це суспільно корисна безоплатна або символічно оплачувана діяльність, яка здійснюється на добровільних засадах та спрямована на надання різного роду допомоги іншим людям, громадам або суспільству загалом [1, с. 7].

Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає волонтерську діяльність як суспільно корисну неприбуткову діяльність фізичних осіб, що здійснюється за власною ініціативою шляхом надання допомоги на добровільних засадах [2].

Ще до війни, у мирний час населення нашої країни в різний спосіб здійснювало волонтерську діяльність. Ця діяльність проявлялася у різних екстрених життєвих ситуаціях (переважно таких, які стосувалися здоров'я людей), а також нею займалися різні вікові категорії нашого населення. Волонтерять не лише старші люди, або, так би мовити, ті, які мають активний чи високий дохід. І тут мова йде не лише про матеріальний світ речей та матеріальну допомогу, а й про духовну зокрема (благодійні просвітницькі компанії, концерти, зустрічі та лекції відомих публічних людей, акторів, митців тощо). Йі тому, волонтерське виховання молодого населення нашої країни починається не лише з вищого навчального закладу, а ще зі школи.

Сучасний стан життя нашого суспільства під час війни показує, що українська молодь активно долучилася до волонтерської діяльності, що сприяє згуртованості та адаптивності до складних умов, в яких ми зараз живемо, не лише їх як молоді, а й всього населення.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну проявило в більшому масштабі та додало активного бажання молоді допомогти відбудувати свою державу, долучитися до неминучих процесів відновлення та соціалізації частини населення, які значно постраждали (втратили дім, майно, роботу, близьких родичів, знайомих), допомогти постраждалим дорослим та дітям, військовослужбовцям, усім, хто потребує цієї допомоги, адже в такий непростий час – час війни – ми повинні бути згуртованими та активними.

Війна стала серйозним викликом для всіх, а також поштовхом до більш дієвого залучення молоді до волонтерства, спровокувала їх до більш свідомого прагнення до проявів допомоги. Наслідком активної участі молоді у волонтерському русі є трансформація цінностей сучасної молоді.

Воєнні дії, які забирають життя мільйонів українців зумовили переосмислення життєвих пріоритетів. Патріотизм, національна свідомість і готовність діяти в інтересах держави стали ключовим моральним орієнтиром молодого покоління нашої країни.

Участь молоді у спротиві має не лише практичний, а й ціннісний вимір, оскільки формується усвідомлення особистої відповідальності за збереження державності та національної безпеки [3, с. 6].

Волонтерство в умовах війни набуло більшого значення, ніж у мирний час, стало важливим соціальним інститутом та феноменом українського суспільства. Молодь активно залучається до збору коштів, організовуючи різні ярмарки, благодійні концерти на підтримку Збройних Сил України. Медична та психологічна допомога є теж невід'ємним складником такої діяльності. Плетіння маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок здебільшого це ініціатива саме молодих людей. А також відправка різних смаколиків для військовослужбовців це одне із вже традиційних елементів волонтерської діяльності.

За даними різних досліджень, саме молодь найчастіше ініціює та координує волонтерські проекти. Допомога переселенцям, психологічна підтримка, різні волонтерські культурні та творчі проекти ініційовані завжди молоддю [4]. Під час війни особливо помітним є змінене ставлення молоді до дер-

жави та інститутів влади. Безперечно, зростає рівень довіри до Збройних Сил України та усвідомлення важливості дотримання законів особливо в умовах воєнного стану.

Сучасна молодь активно використовує цифрові технології як інструмент супротиву. Соціальні мережі, поширення правдивої інформації та протидія дезінформації. Це сприяє формуванню нової моделі громадянської участі.

Повномасштабна війна стала каталізатором глибокої трансформації ціннісних орієнтацій української молоді, яка з об'єкта соціалізації перетворилася на активного суб'єкта суспільних змін. Молоде покоління не лише адаптується до екстремальних умов, а й формує нові моделі громадянської поведінки, засновані на відповідальності, солідарності та національній ідентичності.

Участь молоді в русі спротиву засвідчує зміну пріоритетів від індивідуалістичних до колективістських цінностей, де домінують свобода, гідність і захист державного суверенітету. Молоді українці усвідомлюють власну роль у збереженні державності, що проявляється як у збройному, так і в ненасильницькому опорі, включно з інформаційною та кібербезпекою.

Волонтерський рух за участі молоді став простором реалізації нових трансформаційних цінностей, зокрема альтруїзму, самопожертви та соціальної відповідальності. Молоді волонтери демонструють високий рівень самоорганізації, інноваційності та цифрової мобільності, що дозволяє оперативно реагувати на виклики війни та ефективно підтримувати Збройні Сили України і цивільне населення.

В умовах війни відбувається переосмислення поняття успіху серед української молоді: матеріальні досягнення поступаються цінностям служіння суспільству та внеску в спільну перемогу. Така трансформація сприяє формуванню етики відповідальності, де особисте благополуччя тісно пов'язується з добробутом нації.

Війна також посилила роль молоді як носія культурного та морального спротиву, що виявляється у збереженні мови, історичної пам'яті та національних символів. Цінність української ідентичності набуває екзистенційного виміру, формуючи стійкість і психологічну витривалість молодого покоління.

Висновки. Роль молоді у спротиві та волонтерському русі під час війни є визначальною. Вона стала однією з рушійних сил національного спротиву та волонтерського руху. Волонтерство під час війни не тільки набуло важливого значення, а й стало обов'язковим етапом, через який повинен пройти кожен свідомий українець, задля забезпечення швидкого закінчення війни та посилення своєї патріотичної значущості. Війна спричинила глибоку трансформацію цінностей сучасної молоді, посиливши їхній патріотизм, солідарність та готовність діяти в інтересах суспільства. Ці зміни формують нове суспільство та створюють основу для стійкого розвитку України в майбутньому та її відбудову.

Джерела:

1. Солдак А. М. Волонтерство як чинник стійкості в умовах російської агресії : кваліфікаційна робота бакалавра за спеціальністю 052 «Політологія». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк. 2025. 52 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/28305/1/Soldak_2025.pdf
2. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.
3. Колодій А. Ф. Громадянська ідентичність та війна. *Український соціум*. 2023. № 1. С. 5–18.
4. Gradus Research. Цінності української молоді під час війни : аналітичний звіт. Київ, 2025. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/wartime-survey-ukrainian-society-twelfth-wave>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ У СТРАТЕГІЇ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

Забезпечення національної безпеки у сучасних умовах нерозривно пов'язане з ефективністю державної політики щодо прав захисників України. Відповідно до ст. 17 Конституції України, захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави є найважливішою функцією держави та справою всього українського народу [1]. Це обумовлює необхідність формування дієвої системи соціального та правового захисту ветеранів війни. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2] закладає підвалини для комплексної реабілітації (медичної, психологічної, професійної та соціальної), проте в контексті гуманітарної безпеки ці механізми потребують системного переосмислення.

Аналіз чинного законодавства, зокрема Закону України «Про національну безпеку України» [3] (з урахуванням динаміки змін 2022–2025 рр.), дає підстави стверджувати, що ветеранська політика все ще розглядається переважно крізь призму соціального забезпечення, а не як стратегічний елемент стійкості суспільства. На нашу думку, відсутність інтеграції масової реабілітації ветеранів до гуманітарного компонента національної безпеки створює ризики для соціальної згуртованості. У цьому аспекті доцільно звернутися до досвіду Європейського Союзу, зокрема стратегічних документів *Strategic Compass* [9] та звітів щодо цивільної готовності (*EU Preparedness after 1000 days of Ukraine's resilience*, 2024) [10], які підкреслюють пріоритетність підтримки людського капіталу як запобіжника внутрішнім загрозам.

Правове регулювання медичної реабілітації базується на Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [4] та постанові КМУ № 1268 [7]. Водночас спостерігається розпорошеність функцій між Міністерством у справах ветеранів, МОЗ, Мінсоцполітики та силовими структурами. Проте нагальним залишається питання створення єдиної цифрової екосистеми супроводу, яка б консолідувала сервіси для представників усіх без винятку складових Сил безпеки і оборони.

Практична реалізація принципу «рівний-рівному», закладена у проєкті «Помічник ветерана» та регламентована постановою КМУ № 881 [5], демонструє ефективність на етапі первинного супроводу. Однак довгострокові програми ментальної реабілітації та реінтеграції у ринок праці потребують більш глибокої інституційної підтримки. Важливим кроком у квітні 2025 р. стало розширення пакету безоплатних медичних послуг для ветеранів на первинній ланці, що сприяє децентралізації реабілітаційної допомоги. Стратегія гуманітарної безпеки має трансформуватися від моделі виключно пасивної соціальної опіки до моделі стимулювання економічної самостійності ветеранів. Це передбачає розвиток програм ветеранського підприємництва, податкових пільг для роботодавців, які створюють інклюзивні робочі місця, та спрощення доступу до кредитних ресурсів. Економічна реінтеграція захисників через грантові програми (наприклад, розширення проєкту «Власна справа») є запобіжником соціальній маргіналізації та сприяє відновленню людського капіталу держави у повоєнний період.

Міжнародний вектор співпраці, зафіксований у Спільних безпекових зобов'язаннях між Україною та ЄС [8], відкриває нові можливості для реформування сектору цивільної безпеки через залучення Консультативної місії ЄС (EUAM). Участь України у програмі *Horizon Europe (Work Programme 2025 – Civil Security for Society)* дозволяє адаптувати передові практики соціальної стійкості. Світовий досвід підкреслює критичну роль міжсекторальної взаємодії (*cross-sectoral resilience*), де державні органи, бізнес та громадські організації (НГО) працюють як єдиний механізм.

Особливе місце у структурі міжсекторальної взаємодії (*cross-sectoral resilience*) посідає рівень територіальних громад, які стають основними суб'єктами реалізації ветеранської політики на місцях. Гуманітарна безпека у цьому контексті вимагає не лише надання послуг, а й створення безбар'єрного середовища для ветеранів, як фізичного та і цифрового. Фізична доступність інфраструктури, цифровізація муніципальних сервісів та залучення ветеранських спільнот до процесів прийняття рішень на місцевому рівні є необхідними умовами для реальної, а не декларативної інтеграції ветеранів у цивільне життя.

Підсумовуючи, зазначимо, що реабілітація ветеранів має розглядатися як фундаментальний елемент національної гуманітарної безпеки. Подолання фрагментованості законодавства, цифровізація послуг та запровадження довгострокового моніторингу ментального здоров'я за моделями ЄС є пріоритетними завданнями. Трансфер українського досвіду волонтерського руху та цивільної стійкості у між-

народні безпекові програми дозволить не лише посилити внутрішню безпеку держави, а й закріпити роль України як активного суб'єкта формування європейського безпекового простору.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
4. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 10. Ст. 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20>.
5. Про затвердження Типового положення про спеціаліста із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 № 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-п>.
6. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2024 № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2024-п>.
7. Деякі питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2021 № 1268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-п>.
8. Спільні безпекові зобов'язання між Україною та Європейським Союзом від 27.06.2024. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilni-bezpekovi-zobovyazannya-mizh-ukrayinoyu-ta-yevropejskim-91793>.
9. Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. *Council of the European Union*. Brussels. 2022. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf>.
10. EU Preparedness: Lessons from 1000 days of Ukraine's resilience. *European Commission Report*. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/>.

Савіщенко В. М.,
професор кафедри психології та педагогіки,
доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, професор
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Гришук С. А.,
здобувач вищої освіти
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ТА РЕСУРСИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У сучасному суспільстві здатність людини реалізувати власний потенціал поступово перетворюється на один із головних факторів її життєвого успіху та соціальної адаптації. Глобальні процеси демократизації, гуманізації та утвердження прав людини висувають на перший план проблему рівних можливостей для всіх членів суспільства. Самореалізація розглядається як важливий соціальний ресурс, який впливає на економічний, культурний та політичний прогрес держави.

Разом із тим, у процесі самореалізації особистість стикається з низкою бар'єрів – соціальних, економічних, культурних і психологічних. Проблематика бар'єрів самореалізації особистості була предметом наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних учених, зокрема А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, які розглядали самореалізацію як базову потребу та умову особистісного зростання. Психологічні аспекти соціальної інтеграції та самореалізації осіб з інвалідністю досліджувалися у працях Г. Олпорта, І. Беха, С. Максименка, де акцент зроблено на впливі соціального середовища, внутрішніх установок і особистісних ресурсів. Особливо гостро зазначені бар'єри постають перед людьми з інвалідністю, адже вони нерідко перебувають у ситуації подвійної дискримінації: з одного боку – через фізичні чи сенсорні обмеження, з іншого – через упередження та стереотипи суспільства.

«Конвенція ООН (Організації Об'єднаних Націй) про права осіб з інвалідністю» (Convention on the Rights of Persons with Disabilities – CRPD) [1] підкреслює значний вплив обмежень в оточенні та існуючих у суспільстві стереотипів стосовно людей з особливими потребами. Згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [2], дії держави повинні бути спрямовані на «виявлення, усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури тощо з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів...сприянні громадській діяльності» (стаття 4).

Слід зазначити, що на сьогодні існують передумови та наслідки стереотипів і упереджень стосовно людей з інвалідністю. Наприклад, особи з інвалідністю, які часто помічені суспільним ярликом «інвалід», можуть зіштовхнутися з дискримінацією при спробах знайти роботу, житло, друзів або навіть у прагненні скористатися своїми громадянськими правами. Часто дискримінація носить неявний характер – у формі прихованих очікувань чи низьких соціальних стандартів, які обмежують можливості людини самостійно проявляти активність у соціумі.

Психологічні бар'єри осіб з інвалідністю не виникають у вакуумі – вони формуються під впливом соціального середовища, культурних норм та інституційних практик. Коли суспільство не створює умов для рівного доступу до освіти, праці чи культурних ресурсів, це породжує відчуття ізоляції, меншовартості та внутрішньої невпевненості. Таким чином, бар'єри мають системний характер, і їх подолання потребує комплексних змін у соціальній політиці та культурних установках.

Роль соціального образу людини з особливими потребами є провідною, адже вона визначає уявлення про типову поведінку осіб з інвалідністю, приводячи до обмеження їхньої свободи самостійно обирати шлях у житті. Як правило, такі особи розробляють життєві стратегії, котрі змушують їх або оминати бар'єри, або використовувати їх як виправдання для пасивної ролі в суспільстві [3, с. 247]. Так, А. Попович зазначає, що основною метою соціалізації осіб з інвалідністю є здатність їх до самостійної життєдіяльності, подолання труднощів та протистояння негативному впливу оточення [4, с. 227-228]. У багатьох випадках люди з інвалідністю створюють внутрішні механізми самозахисту, формуючи психологічні стратегії для підтримки впевненості та стабільності в умовах, коли зовнішні ресурси обмежені або недоступні.

Питання дослідження самореалізації осіб з інвалідністю, на думку С. Братченко та М. Міронової, включає в себе визнання власної особистості, самоприйняття, повагу до себе як до індивіда, здатного до незалежного вибору; впевненість у своїх силах та можливостях, а також довіру до свого внутрішнього світу і тіла. У складних умовах сучасного суспільства, яке характеризується глобальними викликами, люди з інвалідністю зустрічають значні перешкоди у процесах адаптації та соціальної інтеграції [3, с. 246].

Ресурсний потенціал самореалізації осіб з інвалідністю значною мірою пов'язаний із рівнем їх суб'єктної активності та здатності до самостійності. О. Шамич, О. Озерова та В. Андріянова підкреслюють, що одним із основних завдань сучасної психології є виявлення тих чинників і ресурсів, які дозволяють людині протистояти негативному впливу середовища та підтримують процес її розвитку і соціальної інтеграції. У межах теорії самодетермінації Е. Десі та Р. Райана, на яку спираються зазначені науковці, на перший план виходить здатність особистості самостійно обирати напрям власного розвитку та брати відповідальність за реалізацію цього вибору. Внутрішня активність і автономія розглядаються як психологічні ресурси, які здатні забезпечити стійкість і спрямованість самореалізаційних процесів [5, с. 170].

Важливим показником ресурсності самореалізації осіб з інвалідністю є рівень їх психологічного благополуччя, який відображає суб'єктивну оцінку власної ефективності у життєвих умовах. Провідну роль у формуванні якості життя відіграють психологічні ресурси, ставлення до власної інвалідності та загальне самоставлення особистості. Навіть за наявності вроджених або набутих обмежень ситуація інвалідності не визначає однозначно рівень адаптації та соціалізації людини, так як внутрішні ресурси можуть компенсувати або послаблювати її негативний вплив. Позитивне самосприйняття, віра у власні можливості та відчуття самоефективності створюють підґрунтя для активного включення у життєві процеси.

Інвалідність не стільки обмежує можливості розвитку, скільки потребує від людини значно більших зусиль, мобілізації внутрішніх ресурсів і здатності до ефективної взаємодії з оточенням. Особливе значення має залучення до професійної діяльності, яке, за Л. Лук'яною, виступає важливим ресурсом як у матеріальному, так і в соціально-психологічному вимірі, сприяючи соціалізації, підвищенню якості життя та самореалізації. Можливість працювати підвищує рівень самостійності та зміцнює відчуття власної значущості [6, с. 150]. Водночас участь у професійній діяльності розвиває комунікативні навички, організаційні здібності та відповідальність.

Необхідним ресурсом самореалізації осіб з інвалідністю є також їх включення у різні форми фізичної та соціальної активності, які сприяють інтеграції у суспільні інституції. Дослідження показують [7, с. 62-63; 8], що залучення до адаптивної фізичної культури та спорту створює умови для ефективної психічної і фізичної адаптації, зниження психоемоційної напруги та розширення можливостей соціалізації. Активні види діяльності підтримують фізичний стан, а також підвищують упевненість у власних силах та відчуття включеності у спільноту. Через участь у спортивних і рухових практиках активізується внутрішній ресурс самоствердження та здатність до подолання обмежень.

Отже, психологічні бар'єри та ресурси самореалізації осіб з інвалідністю перебувають у постійній взаємодії. Подолання бар'єрів можливе за умови активного використання внутрішніх ресурсів та підтримки з боку суспільства. Формування інклюзивного середовища, розвиток освітніх і професійних можливостей, підтримка фізичної та соціальної активності, а також позитивна культурна репрезентація інвалідності є тими чинниками, котрі здатні забезпечити реальну інтеграцію та розширити простір самореалізації особистості з інвалідністю.

Джерела:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 16.12.2009 № 1767-VI (в редакції від 19.06.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 21.01.2026).
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 21.01.2026).
3. Павлова І. Ю. Проблема самоусвідомлення образу «Я» в осіб з ДЦП. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : збірник наукових праць. № 3(5)*. Київ: Університет «Україна», 2007. С. 246–255.
4. Попович А. М. Соціальні бар'єри та соціальна реабілітація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2017. Вип. 1(40). С. 227–229.
5. Шамич О. М., Озерова О. А., Андріянова В. А. Самореалізація людей з інвалідністю в спортивній діяльності. *Вісник Національного університету оборони України*, 2025. № 1(83). С. 170-177.
6. Терюханова І. М. Професійна реабілітація інвалідів як ефективний засіб їх інтеграції у суспільство. *Демографія та соціальна економіка*, 2007. № 1. С. 142-150.
7. Шамич О. М. Вікові психологічні особливості самореалізації паралімпійців. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, 2020. № 3(3). С. 61–76.
8. Ondrusova Z., Pitkova R., Bardiovsky M., Galikova Z. Sport and doing sports by the disabled posttraumatic return to life. *Clinical Social Work*, 2013. Vol. 2(4). P. 65–70.

Савчин Г. Я.,
заступник начальника
відділу організації наукової діяльності,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Волкова С. М.,
науковий співробітник
відділення організації наукової роботи
відділу організації наукової діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДУХОВНИЙ ФРОНТ ВІЙНИ: РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Повномасштабна війна росії проти України стала випробуванням не лише для оборонного сектору та системи національної безпеки, а й для інституцій духовної та морально-психологічної підтримки особового складу. В умовах тривалих бойових дій, масових втрат, стресових навантажень і моральних дилем особливого значення набуло військове та поліцейське капеланство як складова системи забезпечення психологічної стійкості, етичної орієнтації та гуманізації силових структур.

Одним із ключових висновків війни є усвідомлення того, що моральний дух, ціннісні орієнтири та внутрішня мотивація військовослужбовців і поліцейських є не менш важливими, ніж матеріально-технічне забезпечення чи чисельність підрозділів. Військове капеланство в Україні відіграло суттєву роль у підтримці особового складу, роботі з травмами війни, подоланні страху, втрат і екзистенційних криз. Досвід війни підтвердив відповідність цього інституту міжнародній практиці, де капеланство розглядається як елемент комплексного підходу до людського виміру безпеки.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Службу військового капеланства» (далі – Закон), військова капеланська діяльність – діяльність, яку здійснюють військові капелани з метою сприяння реалізації конституційного права військовослужбовців, працівників та членів їх сімей на свободу світогляду та віросповідання шляхом задоволення їх духовно-релігійних потреб [2]. Таким чином, держава на законодавчому рівні визнає важливість духовного виміру служби та забезпечує можливість його реалізації у військовому середовищі. Поняття військовий капелан також визначається у цьому Законі, а саме – це особа, яка в установленому цим Законом порядку отримала мандат на право здійснення військової капеланської діяльності, уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу (включно на посадах Служби військового капеланства) та здійснює військову капеланську діяльність у підрозділах Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України [2]. Такий статус підкреслює поєднання духовної місії з вимогами військової дисципліни та відповідальності.

Капеланство є важливою складовою духовної та соціальної підтримки в різних установах, таких як військові частини, лікарні, пенітенціарні заклади та інші організації. Воно виступає продовженням служіння церкви за межами її традиційного простору, виконуючи місію душпастирської опіки [1].

Одним із найскладніших аспектів війни є переживання втрат побратимів, поранень, руйнування звичних життєвих орієнтирів. У таких ситуаціях військовий капелан допомагає осмислити трагедію, пройти шлях горювання та зберегти внутрішню рівновагу. Проведення молитов, обрядів прощання, індивідуальні бесіди та просте людське співпереживання сприяють психологічному відновленню військових. Водночас капеланське служіння має значення не лише для окремого військовослужбовця, а й для військових колективів загалом, оскільки допомагає зберігати моральну цілісність підрозділу в умовах тривалого збройного протистояння.

У ширшому суспільному вимірі військове капеланство сприяє зміцненню національної єдності та духовної стійкості держави. Через служіння у війську капелани доносять цінності відповідальності, жертвності та любові до Батьківщини, які мають визначальне значення для опору агресії. Функціонування Служби військового капеланства свідчить про усвідомлення державою того, що війна ведеться не лише на полі бою, а й у сфері духу, моральних орієнтирів і світоглядних переконань.

Окремим, проте надзвичайно важливим виміром діяльності військового капеланства є його вплив на формування етичних орієнтирів поведінки військовослужбовців під час збройного конфлікту. Війна, за своєю природою, пов'язана з насильством, однак навіть у цих умовах існують моральні та правові межі, визначені нормами міжнародного гуманітарного права. Військовий капелан, не виконуючи функцій юриста чи командира, через авторитет слова і особистий приклад сприяє усвідомленню цінності людського життя, недопустимості жорстокості та відповідальності за власні вчинки.

Присутність капелана у військовому середовищі допомагає зберігати баланс між виконанням бойового завдання та дотриманням принципів гуманності. Саме через неформальне спілкування, проповіді, роз'яснення та особисті бесіди закладається культура відповідального ставлення до цивільного населення, полонених і поранених, що є важливим чинником міжнародного іміджу держави та довіри до її Збройних Сил.

Висновки. Отже, військове капеланство в умовах збройного протистояння виступає важливим чинником підтримки морального духу, психологічної стійкості та духовної цілісності військовослужбовців. Воно формує особливий «духовний фронт війни», на якому вирішується здатність людини залишатися особистістю навіть у нелюдських умовах війни. Подальший розвиток і підтримка інституту військового капеланства є необхідною умовою зміцнення обороноздатності України та збереження її духовних цінностей.

Джерела:

1. Ковтунович Т., Привалко Т. Капелани. На службі Богу і Україні. Київ : ФОП Гончарук А. Б., 2019. 424 с. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/kapelany-na-sluzhbi-bogu-i-ukrayini> (дата звернення: 13.02.2025).
2. Про Службу військового капеланства : Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1915-20> (дата звернення: 31.01.2026).

Самохвалова Д. Л.,
здобувач вищої освіти
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Спиця Н. В.,
доцент кафедри психології та педагогіки,
кандидат філософських наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Національна ідентичність у сучасній психологічній науці розглядається як складний багатовимірний феномен, що формується в процесі взаємодії індивідуального досвіду особистості з колективними соціокультурними процесами. Важливе теоретичне підґрунтя для розуміння цього явища закладене у концепції Б. Андерсона, відповідно до якої нація постає як «уявлена спільнота», що підтримується спільними символами, наративами та історичною пам'яттю і забезпечує відчуття належності навіть за відсутності безпосередніх контактів між її членами [1, с. 45–60]. У структурі національної ідентичності в наукових дослідженнях традиційно виокремлюють когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Емоційно-ціннісний аспект відіграє особливу роль, оскільки пов'язаний із почуттями гордості, прихильності та солідарності з національною спільнотою, що сприяє консолідації суспільства в кризових умовах [2, с. 74–89]. У вітчизняній психології національна ідентичність розглядається як складова самосвідомості особистості, що формується у процесі соціалізації та засвоєння культурних норм і цінностей [3, с. 34–41].

Сучасні емпіричні дослідження українських науковців підтверджують динамічний характер національної ідентичності молоді. Зокрема, у звіті І. В. Остапенка, І. В. Жадан, О. М. Скар та С. І. Позняка представлено комплексний аналіз регіональних особливостей ідентифікації сучасної української молоді, що демонструє залежність ідентифікаційних процесів від соціального та культурного контексту [4]. Взаємозв'язок між рівнем національної ідентичності та життєстійкістю студентської молоді в умовах війни обґрунтовано у дослідженні І. В. Остапенка, О. П. Соснюк та К. О. Кірової [5].

Проблематика формування ідентичності студентської молоді в умовах соціальних трансформацій також висвітлена у роботі В. Острової, де наголошується на нестабільності та множинності ідентифікаційних стратегій сучасного юнацтва [6]. Теоретичне осмислення етнопсихологічних основ національної ідентичності подано у працях В. М. Павленка, який підкреслює значення культурних традицій і ментальних характеристик етносу для формування почуття належності [7, с. 140–145].

У межах культурно-історичного підходу Е. Сміт розглядає національну ідентичність як результат тривалого історичного розвитку, що ґрунтується на спільних міфах походження, символах і цінностях, які забезпечують спадкоємність поколінь [8, с. 88–104]. В умовах війни національна ідентичність набуває особливого екзистенційного значення, виконуючи стабілізаційну та смислотворчу функції. За Т. М. Титаренко, вона виступає важливим психологічним ресурсом життєстійкості та збереження цілісності особистості [9, с. 9–27; 34–51]. Значну роль у цьому процесі відіграють ментальні особливості українського етносу, зокрема волелюбність і солідарність [10, с. 12–18].

Актуальність проблеми національної ідентичності особливо зростає в умовах воєнних викликів. У дослідженні А. Юнюк проаналізовано трансформацію ідентифікаційних процесів української молоді під впливом російсько-української війни, що свідчить про посилення національної самосвідомості як реакції на зовнішню загрозу [11]. Теоретичні підходи М. Барретта підкреслюють значення національної ідентичності в дитячому та юнацькому віці як чинника психологічного розвитку [12], а концепція Г. Брейквелл розглядає ідентичність як адаптивний механізм подолання соціальних криз [13]. Важливе місце у становленні національної ідентичності займає юнацький вік, який, за Е. Еріксоном, є сенситивним періодом подолання кризи «ідентичність – рольова плутанина» [14]. Емпіричне вивчення ідентичності здійснюється, зокрема, за допомогою шкали етнічної (національної) ідентичності Дж. Фінні, що дозволяє оцінити когнітивний та емоційний компоненти ідентифікації [15]. Методологічною основою

аналізу міжгрупових процесів слугує теорія соціальної ідентичності М. Таджфела та Дж. Тернера, яка пояснює роль групової належності у формуванні Я-концепції особистості [16, с. 15–32].

Джерела:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. В. Морозов. Київ : Критика, 2001. 272 с.
2. Газізова О. Формування національних ідентитетів молодого покоління як чинник консолідації українства в умовах сучасних викликів: українознавчі виміри. *Українознавство*. 2024. № 1. С. 74–89.
3. Гнатенко П. І. *Національна ідентичність: психологічний аспект*. Київ : Фенікс, 1999. 214 с.
4. Остапенко І. В., Жадан І. В., Скар О. М., Позняк С. І. *Modern Ukrainian Youth: Regional Peculiarities of Identification* : звіт про дослідження. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 148 с.
5. Остапенко І. В., Соснюк О. П., Кірова К. О. The relationship between national identity and hardness of Ukrainian student youth in wartime. *Український психологічний журнал*. 2023. № 20. С. 113–130.
6. Острова В. Актуальна ідентичність сучасної студентської молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 1. С. 445–450.
7. Павленко В. М. *Етнопсихологія* : навчальний посібник. Київ : Сфера, 2019. 408 с.
8. Сміт Е. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Основи, 2018. 392 с.
9. Титаренко Т. М. Психологічна життєстійкість особистості в умовах війни : монографія. Київ : Слово, 2022. 232 с.
10. Шаблистий В. В. Ментальність та правосвідомість в умовах суспільних трансформацій. Дніпро : ДДУВС, 2021. 196 с.
11. Юнюк А. Формування національної ідентичності української молоді під впливом російсько-української війни. *Агора. Журнал соціальних наук*. 2025. Т. 3, № 1. С. 48–60.
12. Barrett M. *The Development of National Identity in Childhood and Adolescence*. London : Psychology Press, 2018. 320 p.
13. Breakwell G. M. *Identity Process Theory: A Psychological Framework for Intervention*. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 284 p.
14. Erikson E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York : W. W. Norton & Company, 1994. 336 p.
15. Phinney J. S. The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*. 1992. Vol. 7, № 2. P. 156–176.
16. Tajfel H., Turner J. C. An integrative theory of intergroup conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations* / ed. by W. G. Austin, S. Worchel. Monterey, CA : Brooks/Cole, 1979. P. 15–47.

Сашуріна О. Ю.,
начальник відділу
соціально-гуманітарної роботи,
доктор філософії
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ УРОКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Війна в Україні стала найбільшим випробуванням для національної правової системи, державного управління та навіть механізмів безпеки на міжнародному рівні. Зараз, особливо в контексті збройного конфлікту, цей конфлікт не лише показав необхідність адаптації норм і процедур до умов збройних конфліктів, але й продемонстрував недоліки права, які стали особливо помітними в умовах екстремальної ситуації, що накладає на нього крайні обмеження. Природно, що в процесі цих трансформаційних змін виникає питання, які правові та інституційні уроки можна отримати як на національному, так і на міжнародному рівні, щоб зміцнити ефективне державне регулювання в умовах воєнного стану та верховенства права під час таких ситуацій, і встановити ці правові принципи в часи кризи. Нові рецензовані дослідження тепер припускають, що воєнний стан працює не лише як особливий правовий статус-кво, але і як стрес-тест для всієї системи державного управління та здатності держави ефективно діяти в умовах права під загрозами та обмеженнями ресурсів.

Серед найважливіших результатів є визнання того, що режим воєнного стану повинен бути системою воєнного права для правових аспектів концепцій пропорційності, визначеності та тимчасовості обмежень прав і свобод людини. Держава має дискрецію запроваджувати конкретні форми регулювання щодо заборони певних практик у сфері прав людини, але лише відповідно до конституційних принципів та обов'язків за міжнародним правом прав людини. Процесуальна визначеність обмежень, наявність механізмів контролю та судовий перегляд рішень уряду є основними умовами легітимності військово-правових заходів, робить висновок автор [3, с. 207–220]. Цей підхід вважається одним з основних уроків війни – без адекватної правової форми, очевидно об'єктивно необхідні заходи безпеки можуть призвести до кризи довіри та правової невизначеності.

Сфера інформаційних правовідносин також зазнала значної еволюції, особливо навколо таких аспектів, як персональні дані; доступ до інформації; та обробка чутливих даних в умовах воєнного стану. Останні рецензовані дослідження нагадують нам, що війна накладає підвищені ризики для приватності через зростання державної влади, цифровізацію механізмів безпеки та масове використання реєстрів і баз даних. З іншого боку, також пропонується, що обробка персональних даних у воєнному законодавстві повинна суворо регулюватися законністю, обмеженням мети та мінімізацією, і що відхилення від таких нормальних процедур повинні бути нормативно описані та розкладені в часі [5, с. 226–236]. Цей розвиток сам по собі є важливим правовим уроком: цифрова безпека держави ніколи не повинна відбуватися без повного руйнування стандартів приватності; інакше тривалі ризики зловживань та витоку даних будуть процвітати.

Одним з важливих об'єктів сучасного наукового аналізу є права та свободи, надані військовослужбовцям під час воєнного стану. Насправді, рецензовані правові публікації стверджують, що військовослужбовці перебувають у певному правовому режимі, який поєднує вищий тягар обов'язків із підвищеними зобов'язаннями щодо забезпечення правового захисту. Це охоплює право на адекватне обслуговування, соціальне забезпечення, медичне лікування, правову визначеність дисциплінарних процесів та допомогу у забезпеченні правового захисту. Ефективність оборонної політики безпосередньо корелює з якістю правового регулювання статусу військовослужбовців, а правова невизначеність негативно впливає на рушійну силу та інституційну стабільність у сфері оборони [4, с. 38–45]. Це невивчений урок, що практика правоохоронних органів недостатньо консолідована у забезпеченні соціальних та процесуальних гарантій для військовослужбовців.

Війна поставила серйозні виклики перед судовою системою та її засобами захисту доступу до правосуддя. Введення воєнного стану вимагало розгляду юрисдикції, процедур перегляду справ та організаційно-правової основи роботи судів для забезпечення їх ефективної роботи в надзвичайно складних бойових умовах. Для тих, хто це робить, переміщення судів, дистанційне правосуддя та територіальна юрисдикція стали вимушеними, але ефективними інструментами, за допомогою яких

забезпечується продовження правосуддя, згідно з різними науковими публікаціями [2, с. 62–69]. Водночас було виявлено кілька проблем – від технічних бар'єрів до нерівномірної практики – які вказують на необхідність подальшої нормативної специфікації кризових судових процедур як незалежного правового інституту.

Війна надає ще один елемент правового досвіду в трансформації законів національної безпеки, а також у реформуванні регулюючих органів. Дійсно, з ефектом війни відбувається швидке оновлення законів, які зосереджуються на збільшенні повноважень органів безпеки, зміцненні координації та посиленні відповідальності за злочини проти держави, зазначають дослідники. Тим часом наукові дебати підкреслюють небезпеки фрагментованої регуляторної системи та накопичення тимчасових норм за відсутності систематизації. Це ще один вивчений урок – той, чий ефект полягає в тому, щоб його доктринальна координація та кодифікація були реалізовані одночасно зі змінами в операціях [1, с. 220–235].

Сучасні правові дослідження також підкреслюють зростаючу присутність міжнародних правових процедур у війні, особливо щодо фіксації воєнних злочинів, взаємодії з міжнародними правовими суб'єктами та узгодження процесів на національному рівні зі світовими нормами. Наслідком є те, що для забезпечення ефективної відповідальності за воєнні злочини організації повинні мати свою нормативну та інституційну інфраструктуру готовою заздалегідь. Ще один, недостатньо вивчений урок полягає в недостатньому рівні попередньої імплементації певних міжнародних правових норм, раніше досягнутих у національному кримінальному та процесуальному законодавстві; таким чином, перешкоджаючи ефективному застосуванню міжнародної юрисдикції на практиці.

Отже, війна в Україні стала потужним каталізатором для переосмислення ролі права та інституційного управління державою під загрозами. Правові та інституційні уроки цього моменту, однак, полягають у необхідності гармонізації правового регулювання з жорстким верховенством права, формулювання процесуального захисту, побудови процесуальних гарантій навіть у виняткових ситуаціях, зміцнення статусу військових посадових осіб, безпеки персональної інформації та для підтримки потоку правосуддя. Тим часом уроки невивченої уваги стосуються системного характеру реформ, послідовності законів безпеки та повної інтеграції міжнародних правових механізмів у національні правові системи, і це визначатиме наступні кроки для наукових та політичних досліджень.

Джерела:

1. Загуменна Ю. О. Сучасні вектори структуризації безпекового законодавства України в умовах воєнного стану: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. Т. 110. № 3. С. 220–235. <https://doi.org/10.32631/v.2025.03.19>
2. Курилін І. Р., Сопільник Л. С. Організаційно-правові засади діяльності судів України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. 2023. № 37. С. 62–69. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7928855>
3. Ніколенко Л. М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Т. 1. № 91. С. 207–220. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.30>
4. Полтев Є., Медвідь Л. Забезпечення прав і свобод військовослужбовців збройних сил України в умовах правового режиму воєнного стану. *Наукові праці Київського авіаційного інституту*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Т. 4. № 69. С. 38–45. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.69.18302>
5. Світличний В. А. Захист персональних даних в умовах воєнного стану в Україні. *Право і безпека*. 2023. Т. 90. № 3. С. 226–236. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.3.19>

Сибірна Р. І.,
доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики,
доктор біологічних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ);
професор кафедри
міжнародного та кримінального права
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

Шевченко С. С.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СПЕЦИФІКА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану, тактика призначення судових експертиз зазнає істотних трансформацій, зумовлених обмеженням доступом до експертних установ, ризиками втрати або знищення об'єктів дослідження, дефіцитом часу та необхідністю забезпечення балансу між оперативністю кримінального провадження і дотриманням процесуальних гарантій. Ефективна тактика призначення експертиз у цей період передбачає пріоритетність невідкладних експертних досліджень, використання альтернативних експертних установ (у тому числі міжрегіональних), цифрову фіксацію об'єктів та обставин, а також належне обґрунтування неможливості проведення експертизи у стандартному порядку. Особливого значення набуває процесуальна ініціатива сторін та активна роль слідчого судді у контролі за допустимістю та належністю експертних висновків, що сприяє збереженню доказової цінності експертизи в умовах воєнних викликів [1, 2].

За умов воєнного стану тактика призначення судових експертиз має бути адаптивною та спрямованою на мінімізацію ризиків втрати доказової інформації. Обмеження доступу до експертних установ, переміщення учасників провадження та небезпека для життя обумовлюють необхідність оперативного призначення експертиз, розширення кола суб'єктів експертної діяльності та застосування дистанційних форм фіксації об'єктів дослідження. При цьому процесуальна економія не повинна підминяти дотримання вимог допустимості доказів [3]. Під час дії воєнного стану призначення судових експертиз набуває ключового значення для забезпечення належного доказування у кримінальному провадженні. Так, невідкладність слідчих дій, складність збереження об'єктів експертизи та можливість проведення досліджень поза місцем вчинення кримінального правопорушення зумовлюють потребу у чіткому тактичному плануванні, своєчасному формулюванні запитань експерту та належному документуванні причин відступу від звичайного порядку призначення експертизи [4].

В умовах воєнного стану тактика призначення судових експертиз повинна ґрунтуватися на криміналістичному прогнозуванні та оцінці ризиків втрати слідів злочину. Крім того, особливого значення набуває своєчасність прийняття процесуального рішення про призначення експертизи, використання можливостей експрес-досліджень та комплексних експертиз, а також забезпечення безперервного ланцюга збереження об'єктів дослідження в умовах підвищеної небезпеки [5, с. 94].

Разом з тим, запровадження воєнного стану не скасовує обов'язку держави забезпечувати справедливий суд та змагальність сторін, що безпосередньо впливає на тактику призначення судових експертиз. Тактичні рішення щодо строків, виду та суб'єкта проведення експертизи мають прийматися з урахуванням права сторін на ініціювання експертного дослідження, доступ до матеріалів та можливість перевірки експертного висновку, навіть за умов об'єктивних обмежень, спричинених війною [6, с. 64].

Воєнний стан істотно ускладнює організацію і тактику призначення судових експертиз, оскільки зумовлює переміщення експертних установ, обмеження матеріально-технічних ресурсів і небезпеку транспортування об'єктів дослідження. За таких умов ключовими тактичними елементами стають попередня оцінка можливості проведення експертизи, вибір оптимального експертного закладу та забезпечення належного процесуального оформлення кожного етапу експертного дослідження [6, с. 93].

Тактика призначення судових експертиз під час дії воєнного стану формується в умовах розширеного дискреційного розсуду слідчого та прокурора, який, однак, має бути обмежений вимогами кри-

мінального процесуального закону. Обґрунтування необхідності та невідкладності експертизи, фіксація причин відступу від стандартних процедур і належний судовий контроль є визначальними чинниками забезпечення допустимості експертних висновків [7, с. 178-184].

Цифровізація кримінального провадження в умовах воєнного стану істотно впливає на тактику призначення судових експертиз. Використання фото- та відеофіксації, 3D-модельовання, електронних копій матеріалів провадження та дистанційної комунікації з експертом дозволяє частково компенсувати обмежений доступ до об'єктів експертизи, водночас актуалізуючи питання автентичності та процесуальної надійності таких доказів. Тактика призначення судових експертиз у період воєнного стану має будуватися на ризик-орієнтованому підході, який передбачає прогнозування втрати доказів, ускладнення повторного дослідження та обмежену можливість перевірки експертного висновку. У таких умовах першочергового значення набуває фіксація первинних слідів злочину та призначення експертиз на ранніх стадіях кримінального провадження [8].

Отже, тактика призначення судових експертиз в умовах дії воєнного стану потребує гнучкого, ризик-орієнтованого та процесуально виваженого підходу. Об'єктивні обмеження, спричинені воєнними діями, не можуть слугувати підставою для зниження стандартів доказування або ігнорування процесуальних гарантій учасників кримінального провадження. Водночас ефективне використання сучасних технологій, своєчасне тактичне планування та належне документування кожного етапу призначення і проведення судової експертизи забезпечують збереження її доказової цінності. У підсумку саме збалансоване поєднання оперативності, законності та наукової обґрунтованості тактичних рішень визначає ефективність судово-експертної діяльності під час воєнного стану.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30.01.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 30.01.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змін. та допов.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 30.01.2026).
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 30.01.2026).
5. Баулін Ю. В., Тацій В. Я. Кримінальний процес України : підручник. Харків : Право, 2020. С. 89–112.
6. Судова експертиза в період дії воєнного стану: проблеми теорії та практики: збірник матеріалів I Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Київ, 29 лютого 2024 р.). Вінниця : ТВОРИ, 2024. 104 с.
7. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2021. 456 с.
8. Методичні рекомендації щодо призначення та проведення судових експертиз в умовах воєнного стану / МВС України, Мін'юст України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 30.01.2026).

Сірко Р. І.,
начальник кафедри
практичної психології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

Слободяник В. І.,
начальник інституту післядипломної освіти,
кандидат психологічних наук, доцент
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ПЕРЕБУВАННЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОЛОНУ

Станом на даний час, війна в Україні, що триває понад десять років, а особливо її повномасштабна фаза, яка почалася 24 лютого 2022 року, спричинила появу низки нових суспільних викликів. Серед них – дезадаптація осіб із травматичним досвідом поневолення, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб та складність їхньої адаптації до нових соціальних реалій, а також пристосування людей з ампутаціями кінцівок до змінених життєвих умов. Водночас однією з найбільш нагальних проблем сучасності наявність важкого стресу та комплексна реабілітація військовослужбовців, які зазнали досвіду перебування в неволі [4].

Ряд наукових джерел, зокрема в «Українській малій енциклопедії» за редакцією Є. Онацького полонені визначаються як військовослужбовці або інші особи, захоплені противником і примусово утримувані в умовах полону [2, с. 1425]. Поняття «табір військовополонених» увійшло до наукового та суспільного вжитку в період Першої світової війни. У наукових дослідженнях особливу увагу приділено психічним порушенням, що виникають унаслідок вимушеної ізоляції. Зокрема, А. Вішер увів термін «психоз колючого дроту», яким позначив специфічний психічний стан осіб із досвідом полону, що проявляється нудогою, сплутаністю свідомості, амнезією та апатією. Д. Герман наголошує на наявності у колишніх військовополонених так званого «комплексу травми», що проявляється страхом повторного переживання травматичних подій та сприяє прогресуванню посттравматичного стресового розладу [1]. Водночас В. Франкл, спираючись на власний досвід перебування в нацистському концтаборі, окреслює низку психічних феноменів, характерних для періоду після звільнення з полону, зокрема почуття гіркоти й розчарування, що супроводжуються екзистенційним питанням «чому це сталося саме зі мною?». В. Франкл як засновник логотерапії у своїй праці «Людина в пошуках справжнього сенсу» підкреслює, що усвідомлення наявності сенсу життя є одним із найпотужніших ресурсів виживання навіть у вкрай нелюдських умовах [5]. О. Хміляр описує феномен так званої «ілюзії порятунку», який полягає в очікуванні позитивного розвитку подій і на початкових етапах сприяє подоланню страху та невизначеності майбутнього [6]. У свою чергу, Ю. Ширококов виокремлює основні стадії перебування в полоні, зокрема: етап захоплення та транспортування до місця постійного утримання, стадію першого допиту, період безпосереднього перебування в умовах полону, а також стадію обміну та повернення до мирного життя [7].

Для обґрунтування та розробки корекційних заходів було проведено емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення актуальних психічних станів осіб, які мали досвід перебування в полоні. У дослідженні взяли участь 28 колишніх військовополонених, звільнених у період з липня 2022 по травень 2023 року. Серед респондентів – 2 військовослужбовці Збройних сил України та 26 військовослужбовців Національної гвардії України; за статевою ознакою вибірку становили 25 чоловіків і 3 жінки [3].

Нами розроблена анкета попереднього збору даних, де були такі питання: Ім'я або позивний, стать, вік, військовий досвід, військова спеціальність, термін перебування у полоні, чи були присутні тортури під час перебування у полоні?; чи було сексуальне насильство під час перебування в полоні?; чи були суїцидальні думки під час перебування у полоні?; чи змінилось ставлення до життя після повернення з полону?

Отримані результати показали, що: 28 осіб (тобто всі 100%) піддавалися фізичним та психологічним тортурам під час полону; 1 особа (3,6%) вказала на сексуальне насильство; 15 військовослужбовців (53,4%, тобто кожен другий) мали суїцидальні думки. За результатами діагностики за методикою «Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР», спостерігаємо той факт, що лише в 7 осіб (25%) визначається

низький рівень сприйняття травматичної ситуації, до 33 років із різним військовим досвідом і терміном перебування в полоні. А у 18 осіб, які складають 64,3%, виявлено середній рівень травматизації. Ми вважаємо що, на це впливають такі фактори, як особистісні особливості, підтримка оточуючих, досвід життя та реакція на травму. Високий рівень проявів реакції на травматичний досвід був виявлений у 3 (10,7%) колишніх військовополонених, серед яких одна жінка, в анкеті якої було зазначено сексуальне насильство. Ці особи відчувають надзвичайний рівень стресу, тривоги, страху чи інших емоційних та психічних труднощів, пов'язаних із перебуванням у полоні. За результатами методики «Шкала оцінки впливу травматичної події» діагностуються такі емоційні реакції: кожен третій респондент вказує на «вторгнення» (28,6%), майже всі опитувані характеризуються реакцією «уникнення» (високий – 42,9% та підвищений – 50%), а дві третини колишніх військовополонених вказують на «фізіологічне збудження» (підвищений – 32,1%, високий – 53,6%). Отже, приблизно половина вивільнених із полону військовослужбовців виявили високу ймовірність розвитку посттравматичного стресового розладу. За допомогою методики «Виявлення схильності до суїцидальних реакцій: СР-45 та СР-10 (П. І. Юнацкевич)» виявлено середній (42,9%), вище середнього (14,3%) та високий (7,1%) рівні ризиків, пов'язаних із суїцидальною тематикою. Тобто суїцидальні реакції, свідомі чи неусвідомлені, більшою чи меншою мірою присутні майже у всіх колишніх військовополонених [3].

Як висновок можна зазначити, що кореляційний аналіз показав такі значущі зв'язки: тривалість полону тісно пов'язана з ризиком виникнення у військовослужбовця суїцидальних думок ($r=0,47$, $p\leq 0,05$); суїцидальні думки в полоні тісно пов'язані з неухважністю, поганим зосередженням уваги ($r=0,43$, $p\leq 0,05$) та флешбеками ($r=0,48$, $p\leq 0,05$). Цікавим є той факт, що виявлено обернений кореляційний зв'язок суїцидальних думок у полоні та фізичної агресії ($r=-0,45$, $p\leq 0,05$). Якщо смерть – це єдиний вихід, то людина не бачить, заради чого їй варто жити, тому колишні військовополонені з такою проблематикою просто не бачать сенсу боротися далі.

Джерела:

1. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильництва – від знущань у сім'ї до політичного терору. Перекл. з англ. Оксана Лизак. Львів: Видавництво Старого Лева. 2022. 424 с.
2. Онацький Є. Д. Українська мала енциклопедія: у 8 т., 16 кн. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1963. Т. 6, кн. XI: Літери Пере – По. С. 1425.
3. Сірко Р., Слободяник В. Психологічні особливості людей, які перебували у полоні. Особистість в екстремальних умовах: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 травня 2024 р., м. Львів). Львів, 2024. С. 95–98.
4. Слободяник, В. І., & Дроздач, О. Ю. (2011). Фізіологічні і психологічні аспекти емоційного стресу та його вплив на особистість. In 36. наук. праць міжн. наук.-практ. конф. курсантів і студентів: проблеми та перспективи розвитку забезпечення безпеки життєдіяльності (pp. 110–111).
5. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2022. 159 с.
6. Хміляр О. Психологія життя військовослужбовця після полону. Психологія особистості. Габітус. Вип. 38. 2022. С. 128–135.
7. Ширококов М. Теоретичні та прикладні аспекти психології військового полону. Харків. Нац. ун-т. Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба. Харків, 2020. 475 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройні конфлікти сучасності дедалі частіше характеризуються не лише високим рівнем воєнної інтенсивності, а й значним гуманітарним виміром, пов'язаним із масовим переміщенням населення, транснаціональною мобільністю та перебуванням на території держави осіб, які не мають її громадянства. У таких умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства (апатридів) у процесі здійснення повноважень силами безпеки держави¹.

Період збройного конфлікту супроводжується запровадженням особливих правових режимів, зокрема воєнного стану, розширенням повноважень сил безпеки, посиленням контролю за пересуванням осіб, перевіркою документів, затриманням, інтернуванням або тимчасовим обмеженням окремих прав [1; 2]. У цих умовах іноземці та особи без громадянства опиняються у підвищеній зоні правового ризику, оскільки їхній статус часто сприймається крізь призму потенційної загрози національній безпеці.

Особливої гостроти зазначена проблематика набула у зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням російської федерації в Україну та суттєво вплинула на систему забезпечення прав людини в умовах війни. На національному рівні правове становище іноземців та осіб без громадянства в Україні визначається, передусім, Конституцією України, яка встановлює принцип рівності прав і свобод людини незалежно від громадянства (ст. 24), а також гарантує, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, що й громадяни України, за винятками, встановленими законом (ст. 26) [1].

Базовим спеціальним актом у цій сфері є Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», який визначає умови в'їзду, перебування, транзитного проїзду, а також підстави обмеження свободи пересування, затримання, примусового повернення або видворення зазначених осіб [3]. Водночас в умовах воєнного стану застосування норм цього Закону здійснюється з урахуванням положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, у тому числі свободи пересування та вибору місця проживання, в інтересах національної безпеки та оборони держави [2].

Міжнародне право виходить із принципу, що навіть у період збройного конфлікту держава не звільняється від зобов'язань щодо дотримання прав людини, а діяльність сил безпеки має здійснюватися з урахуванням стандартів міжнародного гуманітарного права (ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; ст. 3 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р.) [4; 5].

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території держави під час збройного конфлікту, здебільшого належать до цивільного населення та користуються міжнародно визнаними гарантіями захисту, передбаченими нормами міжнародного гуманітарного права [5; 6]. Їх правове становище має низку особливостей, зумовлених відсутністю сталого правового зв'язку з державою перебування, що об'єктивно підвищує рівень уразливості цієї категорії осіб у сфері публічно-владних відносин. Водночас іноземці та особи без громадянства можуть перебувати на території держави в різних правових статусах, зокрема як біженці, шукачі міжнародного захисту (притулку), волонтери або ж представники міжнародних гуманітарних місій [3; 7].

Окрему групу становлять іноземні добровольці, які у разі безпосередньої участі у воєнних діях набувають іншого правового статусу та виходять за межі категорії цивільного населення. Це зумовлено як нормами міжнародного гуманітарного права, так і положеннями Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь

¹ Правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

у захисті територіальної цілісності та недоторканності України”, яким закріплено особливий правовий режим перебування зазначених осіб у зв’язку з виконанням ними функцій оборони держави [8].

Міжнародне право формує імперативні стандарти захисту та поведінки з іноземцями та особами без громадянства, які перебувають під юрисдикцією держави під час збройного конфлікту, незалежно від правового режиму, що діє на її території. В умовах воєнного стану іноземці та особи без громадянства зберігають базові права, які мають забезпечувати органи безпеки держави, як:

1) Право на життя та особисту недоторканність, що закріплене у ст. 3 Загальної декларації прав людини (далі ЗДПЛ); ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі МПГПП) та ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі ЄКПЛ) [9; 10; 4]. **Реалізація зазначених міжнародно-правових стандартів у діяльності сил безпеки України передбачає** заборону свавільного застосування сили, дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності під час проведення контррозвідувальних, антитерористичних і стабілізаційних заходів, а також обов’язок ефективного розслідування кожного випадку загибелі чи заподіяння шкоди іноземцям та особам без громадянства.

2) Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, передбачена ст. 5 ЗДПЛ, ст. 7 МПГПП та ст. 3 ЄКПЛ, належить до імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*) і не підлягає жодним відступам [9; 10; 4]. **Встановлений принцип зумовлює обов’язок держави та її сил безпеки** забезпечувати гуманне поводження з усіма затриманими іноземцями та апатридами незалежно від підозр у їх причетності до протиправної діяльності, а також унеможливити застосування незаконного фізичного чи психологічного насильства, примусу до надання свідчень або інших форм жорстокого поводження

3) Право на свободу та особисту безпеку, гарантоване ст. 9 МПГПП та ст. 5 ЄКПЛ, передбачає, що затримання або інтернування іноземців і осіб без громадянства можливе виключно на підставах та в порядку, встановлених законом [10; 4]. Навіть у період збройного конфлікту застосування превентивних заходів безпеки повинно супроводжуватися процесуальними гарантіями, зокрема повідомленням про підстави затримання, правом на оскарження таких дій та судовий контроль за законністю обмеження свободи.

4) Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту, закріплене у ст. 2 і 14 МПГПП, ст. 6 і 13 ЄКПЛ, становить комплекс процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення реального доступу іноземців і апатридів до правової допомоги, судового захисту та ефективних процедур оскарження рішень, дій або бездіяльності органів безпеки [10; 4].

5) Право на недискримінацію, визначене ст. 2 ЗДПЛ і, ст. 2 і 26 МПГПП та ст. 14 ЄКПЛ, забороняє будь-яке обмеження прав за ознакою громадянства чи відсутності такого [9; 10; 4]. У контексті діяльності сил безпеки України реалізація цього принципу вимагає забезпечення рівного ставлення до осіб незалежно від їх правового статусу, за винятком випадків, коли відповідні відмінності мають об’єктивне та правомірне обґрунтування, зумовлене потребами національної безпеки та відповідають принципу пропорційності.

Таким чином, правове забезпечення діяльності сил безпеки України щодо іноземців та осіб без громадянства в умовах збройного конфлікту має розглядатися як самостійна сфера адміністративно-правового регулювання, спрямована на узгодження потреб національної безпеки з міжнародно визнаними стандартами захисту прав людини.

Джерела:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.01.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.01.2026).
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 №3773-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 21.01.2026).
4. Європейська конвенція з прав людини ратифіковано від 17.07.97. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 21.01.2026).
5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 21.01.2026).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 21.01.2026).
7. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 №3671-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 21.01.2026).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України : Закон України від 20.08.2024 № 3897-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3897-20#Text> (дата звернення: 21.01.2026).

9. Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 21.01.2026).

10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ратифіковано *від 19.10.73*. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 21.01.2026).

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ, РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ПІСЛЯКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У сучасних умовах посилення соціальної фрагментації, зростання внутрішніх і зовнішніх міграційних процесів, а також наслідків збройних конфліктів міжкультурний діалог набуває статусу одного з ключових інструментів забезпечення суспільної згуртованості та сталого регіонального розвитку. Для держав, що переживають або подолали конфліктні трансформації, міжкультурний діалог виступає не лише формою соціальної комунікації, а й важливим чинником відновлення довіри, соціального капіталу та інституційної спроможності публічного управління.

Міжкультурний діалог у науковому дискурсі розглядається як процес взаємодії між представниками різних культурних, етнічних, мовних, релігійних та соціальних груп, що ґрунтується на принципах рівності, взаємної поваги та визнання різноманіття [6]. У межах публічного управління він виконує функцію соціального інтегратора, спрямованого на зниження рівня соціальної напруги, запобігання конфліктам і формування інклюзивного суспільного простору [5]. Теоретично міжкультурний діалог пов'язується з концепціями соціальної згуртованості, інклюзивного розвитку, багаторівневого врядування та партисипативної демократії [7; 8; 10; 11].

Суспільна згуртованість визначається як здатність суспільства забезпечувати стабільні соціальні зв'язки, солідарність та взаємну відповідальність між його членами [12]. Міжкультурний діалог сприяє формуванню спільних цінностей і норм, зменшенню стереотипів і дискримінаційних практик, а також підвищенню рівня взаємної довіри між різними соціальними групами. У цьому контексті він виступає механізмом соціальної інтеграції, що дозволяє узгоджувати інтереси різних культурних спільнот у межах єдиного політичного та правового простору.

На регіональному рівні міжкультурний діалог є важливим чинником формування конкурентоспроможності територій [13]. Культурне різноманіття, за умов належного публічного регулювання, може трансформуватися в ресурс економічного зростання, розвитку креативних індустрій, туризму та інноваційної діяльності. Залучення різних культурних груп до процесів стратегічного планування та реалізації регіональної політики підвищує якість управлінських рішень і сприяє більш повному врахуванню потреб місцевих спільнот. Водночас міжкультурний діалог знижує ризики соціальної маргіналізації окремих територій і груп населення [3].

У післяконфліктний період міжкультурний діалог набуває особливої значущості як інструмент примирення та відновлення соціальної тканини суспільства [9]. Він сприяє подоланню травматичного досвіду, відновленню горизонтальних зв'язків між громадами та формуванню спільного бачення майбутнього розвитку. У системі публічного управління міжкультурний діалог використовується як складова політик перехідного правосуддя, реінтеграції постраждалих територій і відновлення довіри до державних інститутів [3]. Його інституціоналізація через освітні, культурні та комунікативні програми дозволяє забезпечити довгострокову стабільність і запобігти повторній ескалації конфліктів.

Ефективність міжкультурного діалогу значною мірою залежить від інституційної спроможності органів публічної влади та рівня залучення інститутів громадянського суспільства [4]. Формування відповідної нормативно-правової бази, розвиток механізмів публічної участі, підтримка місцевих ініціатив і міжсекторне партнерство є необхідними умовами його результативної реалізації [7; 11]. Важливу роль відіграють органи місцевого самоврядування, які безпосередньо взаємодіють із громадами та можуть адаптувати інструменти міжкультурного діалогу до специфіки конкретних регіонів.

Отже, міжкультурний діалог є багатовимірним чинником, що поєднує соціальні, економічні й управлінські аспекти розвитку суспільства. Його значення полягає у здатності зміцнювати суспільну згуртованість, сприяти регіональному розвитку та забезпечувати ефективне післяконфліктне відновлення. Інтеграція міжкультурного діалогу в систему публічного управління створює передумови для формування інклюзивної моделі розвитку, орієнтованої на сталий мир, соціальну стабільність і довгострокове зростання регіонів.

Джерела:

1. Діалог між культурами: цінності, принципи, перспективи : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Острогож, 08.11.2024 р.). 205 с.
2. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії розвитку : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Одеса, 25–26.11.2022 р.). Ч. 2. Львів – Торунь : LihaPres, 2022. 348 с.
3. Мороз С. А., Мороз В. М., Грень Л. М., Помаза-Пономаренко А. Л. Мотивація трудової діяльності: крос-культурні особливості та їхній прояв у системі соціально-економічних відносин // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. № 4. С. 530–538.
4. Помаза-Пономаренко А.Л. Соціальний розвиток і безпека регіонів: державно-управлінські аспекти : монографія. Харків: Видавництво «Діса плюс», 2017. 270 с.
5. Стаднійчук Р., Гарафонов О., Янковой Р., Єфремов І., Артемов С. Соціальний конфлікт як індикатор цифрової трансформації суспільства в контексті публічного управління
6. Шуляков І.М. Міжкультурний діалог як процес // *Культура України*. 2015. Вип. 49. С. 75–85.
7. Castells M. Communication, power and counter-power in the network society // *International Journal of Communication*, 2007. № 1. pp. 238–266.
8. Van Dijck J., Poell T., Waal M. The platform society: Public values in a connective world // *Oxford Internet Institute*, 2018. № 1(1). pp. 1–18.
9. Garafonova O., Yankovoi R., Zhosan H., Lomachynska I., Ananiev M. International Experience in Applying Innovative Financial Management Strategies for Business Revitalization in the Post-war Period in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 6(53). pp. 43–57.
10. Howard P.N., Hussain M. M. Democracy's fourth wave? Information technologies and the tides of political change // *Oxford Studies in Digital Politics*, 2013. № 1(1). pp. 1–28.
11. Mercea D. Remote networked participation and the digital transformation of protest // *Information, Communication & Society*, 2016. № 19(2). pp. 229–243.
12. Milan S. From social movements to cloud protesting: The evolution of collective identity // *Information, Communication & Society*, 2015. № 18(8). pp. 887–900.
13. Yankovoi R., Stadniichuk R., Zhosan H., Harafoanova O., Biriukov I. Innovative Transformation of a Financial Institution in the Context of Digitalisation and its Impact on Social Conflict Management // *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 2024. № 2(55). pp. 75–88.

Сняткова Т. В.,
доцент кафедри юридичної психології,
доктор філософії
(Національна академія внутрішніх справ)

Толканець В. О.,
здобувач вищої освіти
(Національна академія внутрішніх справ)

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ ПРОТИДІЇ СТИГМАТИЗАЦІЇ ТА ВИГОРАННЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Службова діяльність військовослужбовців у умовах сучасної України відбувається під тривалим впливом значних психотравмувальних факторів, зокрема участі у бойових зіткненнях, постійної загрози життю, підвищеної відповідальності за прийняття оперативних рішень і обмежених можливостей для повноцінного відновлення. За таких обставин істотно підвищується ймовірність виникнення емоційного вигорання, порушень психологічної адаптації, а також загострюється проблема стигматизації психологічних труднощів у військовому середовищі. Актуальність зазначеної проблематики зумовлена необхідністю збереження психічного здоров'я особового складу як ключового чинника боєздатності та стійкості оборонної системи держави.

Емоційне вигорання серед військовослужбовців виявляється у стійкому психоемоційному виснаженні, зниженні службової мотивації, емоційній дистанційованості, схильності до деперсоналізації та втраті відчуття професійної результативності. Дані наукових досліджень свідчать, що тривале перебування у ситуації бойового стресу за відсутності належної психологічної підтримки значно підвищує ризик формування цього синдрому [2, с. 46]. Водночас домінування в армійському середовищі установок на самоконтроль і витривалість нерідко стримує військовослужбовців від своєчасного звернення по психологічну допомогу, що сприяє закріпленню стигматизувальних уявлень.

Стигматизація психологічних проблем у військових колективах має багаторівневий характер. На особистісному рівні вона проявляється у побоюванні бути сприйнятим як слабкий або професійно неспроможний. На соціальному рівні стигматизація підтримується неформальними нормами та традиціями військового середовища, у межах яких звернення до психолога інколи асоціюється з невідповідністю ідеалізованому образу військового [3, с. 110]. Унаслідок цього військовослужбовці схильні приховувати власні переживання, що ускладнює своєчасну допомогу та сприяє поглибленню проявів емоційного вигорання.

Одним із провідних чинників подолання стигматизації та профілактики емоційного вигорання є налагоджена система психологічної підтримки, яка поєднує професійну допомогу фахівців із використанням ресурсів соціального оточення. Психологічний супровід військовослужбовців розглядається як цілісний комплекс заходів, спрямованих на підтримання психічного здоров'я, розвиток стресостійкості та формування ефективних копінг-стратегій [1, с. 58]. Його реалізація має бути безперервною, доступною та інтегрованою в загальну систему морально-психологічного забезпечення.

Професійна психологічна допомога відіграє визначальну роль у ранній діагностиці ознак емоційного вигорання та наданні адресної підтримки. Індивідуальні й групові консультації, психоедукаційні програми, тренінги з управління стресом і розвитку навичок емоційної саморегуляції сприяють зниженню рівня психоемоційного напруження та підвищенню усвідомленості власного психологічного стану [4, с. 21]. Найбільшу ефективність демонструють програми, адаптовані до специфіки бойового досвіду та особливостей військової культури.

Разом із тим результативність психологічної допомоги значною мірою визначається рівнем довіри військовослужбовців до фахівців і відсутністю негативних стереотипів щодо психологічної підтримки. Формування позитивного ставлення до звернення по допомогу потребує системної роботи з подолання хибних уявлень про психічне здоров'я та утвердження ідеї психологічної стійкості як важливої професійної якості військового. У цьому процесі суттєву роль відіграють командири, які здатні власним прикладом демонструвати відповідальне ставлення до психічного благополуччя.

Вагомим ресурсом психологічної підтримки виступають побратимські спільноти, що формуються у межах військових підрозділів. Побратимство ґрунтується на спільному переживанні бойового досвіду, взаємній довірі та почутті колективної відповідальності. Саме в колі побратимів військовослужбовці найчастіше отримують емоційну підтримку й прийняття без ризику осуду [5, с. 143], що сприяє зниженню відчуття ізоляваності та психологічної напруги.

Побратимські спільноти виконують роль неформального психологічного ресурсу, який пом'якшує вплив бойового стресу. Спільне обговорення складних подій, взаємодопомога, використання гумору та символічних ритуалів сприяють емоційному розвантаженню й відновленню відчуття контролю над ситуацією [4, с. 39]. При цьому підтримка з боку побратимів часто сприймається як менш стигматизована порівняно з офіційною психологічною допомогою.

Водночас побратимська підтримка не може повністю замінити професійний психологічний супровід, особливо у випадках глибокого емоційного вигорання або посттравматичних розладів. Найбільш ефективною є модель, у якій неформальні ресурси поєднуються з фаховою допомогою, а побратими виступають мотиваторами до звернення за професійною підтримкою [2, с. 47].

Важливим елементом системи психологічної підтримки військовослужбовців є сім'я, яка забезпечує емоційну стабільність, відчуття безпеки та життєвий сенс. Підтримка з боку близьких сприяє зниженню рівня тривожності, збереженню позитивної самооцінки та формуванню ресурсного ставлення до складних життєвих обставин [3, с. 109]. Для багатьох військовослужбовців саме родина є провідним чинником мотивації та психологічної витривалості.

Роль сім'ї у профілактиці емоційного вигорання полягає не лише в емоційній підтримці, а й у створенні умов для повноцінного психологічного відновлення під час ротаций і відпусток. Водночас тривала розлука, зміна сімейних ролей і наслідки бойового досвіду можуть ускладнювати сімейні стосунки, що зумовлює потребу у психологічному консультуванні родин військовослужбовців [1, с. 117].

Комплексний підхід до профілактики емоційного вигорання передбачає інтеграцію професійної психологічної допомоги, ресурсів побратимських спільнот і потенціалу сімейної підтримки в єдину систему. Такий підхід дозволяє врахувати багатовимірний характер впливу бойового стресу та забезпечити багаторівневу підтримку військовослужбовців. Важливим завданням залишається координація зусиль військових психологів, командного складу та соціального оточення.

Ефективна система психологічної підтримки має бути орієнтована не лише на подолання негативних наслідків бойового досвіду, а й на розвиток психологічної стійкості як здатності адаптуватися до екстремальних умов і зберігати професійну ефективність. Формування навичок саморегуляції, емоційної компетентності та відповідального ставлення до власного психічного здоров'я виступає важливим чинником запобігання емоційному вигоранню [4, с. 52].

Отже, психологічна підтримка, побратимські спільноти та сім'я відіграють взаємодоповнювальну роль у подоланні стигматизації та профілактиці емоційного вигорання серед військовослужбовців. Поєднання професійної допомоги з ресурсами соціальної підтримки створює передумови для своєчасного виявлення психологічних труднощів, зниження рівня стигматизації та збереження психічного здоров'я особового складу. Подальші дослідження й практичні напрацювання мають бути спрямовані на вдосконалення інтегрованих моделей психологічного супроводу з урахуванням реалій сучасних бойових дій.

Джерела:

1. Венгер Г. С. Психологічний супровід діяльності військовослужбовців : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спец. 053 «Психологія», спец. «Клінічна та реабілітаційна психологія». Одеса : Університет Ушинського, 2024. 252 с.
2. Демидюк В. М. Особливості психологічного супроводу військовослужбовців із високим рівнем емоційного вигорання. *Психологічний вісник*. 2022. Вип. 8 (52). С. 46–48.
3. Демидюк В. М. Психологічні ресурси профілактики емоційного вигорання військовослужбовців. *Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присвяч. 155-річчю ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Одеса : Вид-во ОНУ, 2020. С. 109–111.
4. Кокун О. М., Ключков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 127 с.
5. Шайхлісламов З. Р. Особливості впливу бойового стресу на психологічну підготовку військовослужбовців в умовах бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. 2023. Вип. 3. С. 142–145.

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ У ФОРМУВАННІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ВЕТЕРАНІВ

Повномасштабна війна в Україні призвела до суттєвого зростання кількості ветеранів бойових дій, які стикаються з тривалими психологічними наслідками військового досвіду. Після повернення до цивільного життя ветерани часто переживають труднощі адаптації, пов'язані з посттравматичним стресом, трансформацією системи цінностей, соціальною дезадаптацією та дисгармонією міжособистісних стосунків. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема формування життєстійкості як психологічного ресурсу подолання наслідків війни.

Життєстійкість ветеранів війни має не лише індивідуальне, а й суспільне значення, оскільки безпосередньо впливає на рівень гуманітарної безпеки, соціальної стабільності та психологічного благополуччя суспільства. Психологічна підтримка виступає одним із ключових чинників розвитку життєстійкості, сприяючи відновленню психічного здоров'я та успішній реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

У сучасній психології життєстійкість (resilience) розглядається як здатність особистості адаптуватися до складних життєвих обставин, зберігаючи або відновлюючи психологічне благополуччя після травматичних подій.

Згідно з сучасними дослідженнями, життєстійкість не є вродженою рисою, а формується під впливом внутрішніх ресурсів та зовнішньої підтримки [1].

Більшість науковців виокремлюють такі ключові компоненти життєстійкості: емоційну регуляцію, когнітивну гнучкість, здатність до смислотворення, соціальну підтримку та відчуття контролю над власним життям [2].

Для ветеранів війни життєстійкість набуває специфічних форм, оскільки формується в умовах екстремального досвіду, пов'язаного з ризиком для життя, моральними дилемами та втратою побратимів.

Українські дослідники наголошують, що життєстійкість ветеранів слід розглядати в тісному зв'язку з процесами психологічної реадaptaції та соціальної інтеграції після війни [3; 4].

Бойовий досвід суттєво впливає на психіку особистості та може призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу, депресивних і тривожних станів, емоційного вигорання та моральної травми. За даними сучасних досліджень, значна частина ветеранів стикається з труднощами емоційної регуляції, порушеннями сну та відчуттям відчуженості від цивільного суспільства [5, с. 37].

Окрему увагу привертає феномен моральної травми, який пов'язаний із переживанням провини, сорому або внутрішнього конфлікту через події війни, що суперечать особистим моральним цінностям. Наявність таких переживань значно знижує рівень життєстійкості та ускладнює процес психологічного відновлення [6].

Таким чином, без належної психологічної підтримки негативні наслідки бойового досвіду можуть призводити до хронічної дезадаптації ветеранів, що має довготривалі соціальні та гуманітарні наслідки.

Натепер, психологічна підтримка ветеранів війни розглядається як комплекс заходів, спрямованих на відновлення психічного здоров'я, розвиток адаптивних стратегій та зміцнення внутрішніх ресурсів особистості. Сучасні підходи включають індивідуальне психологічне консультування, групову психотерапію, кризові інтервенції та психоосвітні програми.

Дослідження свідчать, що регулярна психологічна підтримка сприяє зниженню симптомів ПТСР, підвищенню рівня емоційної стабільності та формуванню позитивних стратегій подолання стресу [7, с. 233–246]. Особливу роль відіграє терапевтичний альянс, який забезпечує відчуття безпеки та довіри, необхідне для роботи з травматичним досвідом.

Психоосвіта ветеранів та їхніх родин дозволяє краще зрозуміти психологічні наслідки війни, зменшує стигматизацію звернення по допомогу та сприяє активному залученню до процесу відновлення.

Надання психологічної допомоги ветеранам війни є багаторівневою. Перший рівень включає соціально-психологічну підтримку та надання соціальних послуг, що є важливим ресурсом формування життєстійкості, зокрема підтримка з боку родини, ветеранських спільнот та громадських організацій. Досвід взаємодії з людьми, які мають схожий бойовий досвід, сприяє нормалізації переживань та відновленню почуття приналежності [4, с. 118].

Успішна соціальна інтеграція ветеранів, як комплексний процес допомоги у поверненні до цивільного життя позитивно впливає на їхнє психологічне благополуччя та знижує ризик повторної травми. У цьому контексті психологічна підтримка виступає важливою складовою гуманітарної безпеки, спрямованою на зміцнення стійкості як окремих осіб, так і суспільства в цілому.

Отже, психологічна підтримка відіграє ключову роль у формуванні життєстійкості ветеранів війни, сприяючи подоланню наслідків бойового досвіду та успішній реінтеграції у цивільне життя. Розвиток системи доступної, комплексної та довготривалої психологічної допомоги є необхідною умовою забезпечення гуманітарної безпеки України в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Джерела:

1. Southwick S. M., Pietrzak R. H., White J. C., et al. Resilience: Definitions, theory, and challenges. *European Journal of Psychotraumatology*. 2020. Vol. 11. № 1. Article ID 1852171.
2. Bonanno G. A. The resilience paradox. *European Journal of Psychotraumatology*. 2021. Vol. 12, № 1. Article ID 1949942.
3. Горбунова В. В. Психологічна реадaptaція ветеранів бойових дій у сучасних умовах. *Український психологічний журнал*. 2022. № 2. С. 45–56.
4. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О. *Психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців і ветеранів*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 312 с.
5. World Health Organization. *Guidelines on mental health at work and in post-conflict settings*. Geneva : WHO, 2022. 110 p.
6. Litz B. T., Stein N., Delaney E., et al. Moral injury and moral repair in war veterans. *Clinical Psychology Review*. 2022. Vol. 93. 706 p.
7. Pietrzak R. H., Feder A., Singh R., et al. Psychological resilience in veterans: A critical review and future directions. *American Journal of Psychiatry*. 2021. Vol. 178. № 3. P. 233–246.

Сорокати́й М. І.,
доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат фізико-математичних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Білаш О. В.,
доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат економічних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ГРОМАДЯНСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВИМІРИ

Умови повномасштабної війни актуалізували проблему співвідношення державної безпеки та прав людини, насамперед у сфері діяльності сил безпеки, які наділені широкими повноваженнями щодо застосування примусових заходів. Воєнний стан об'єктивно зумовлює розширення інструментарію державного впливу, водночас створюючи додаткові ризики порушення фундаментальних прав і свобод. За таких обставин особливого значення набуває питання легітимності діяльності силових структур, яка значною мірою залежить від рівня суспільної довіри та дотримання етичних стандартів.

Громадянський контроль у діяльності сил безпеки виступає важливим елементом демократичного врядування, що забезпечує підзвітність державних органів суспільству. Його роль не обмежується реагуванням на вже допущені порушення, а полягає також у превентивному впливі на формування правомірної практики застосування сили. В умовах війни такий контроль сприяє збереженню правової визначеності й недопущенню трансформації тимчасових надзвичайних заходів у постійні обмеження прав людини.

Громадянський контроль у сфері безпеки доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних механізмів, що охоплюють діяльність громадських організацій, правозахисних інституцій, засобів масової інформації та експертного середовища. Їх участь у моніторингу дій сил безпеки сприяє формуванню публічного діалогу щодо меж допустимого втручання держави у сферу приватних прав, а також забезпечує додаткові гарантії дотримання принципу верховенства права.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини встановлюють універсальні стандарти діяльності держави в умовах збройного конфлікту. Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них визначають обов'язок сторін конфлікту забезпечувати захист цивільного населення, гуманно поводитися з особами, які припинили брати участь у воєнних діях, а також дотримуватися принципів розрізнення та пропорційності. Зазначені норми мають імперативний характер і не допускають відступів навіть у надзвичайних обставинах.

Поряд із цим міжнародне право прав людини допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав у період воєнного стану, однак такі обмеження мають відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності. Практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що саме ефективні механізми контролю, зокрема громадянського, відіграють ключову роль у запобіганні системним порушенням та забезпеченні відповідальності держави за дотримання взятих на себе міжнародних зобов'язань.

У цьому контексті громадянський контроль виступає важливим інструментом імплементації міжнародних стандартів у національну правозастосовну практику. Аналітичні звіти, громадський моніторинг, фіксація фактів порушень та правова експертиза рішень органів безпеки сприяють не лише захисту прав конкретних осіб, але й удосконаленню діяльності державних інституцій загалом.

Разом із тим реалізація громадянського контролю в умовах війни стикається з об'єктивними обмеженнями. Однією з ключових проблем є обмежений доступ до інформації, зумовлений вимогами воєнної таємниці та оперативної безпеки. Надмірна закритість діяльності сил безпеки може негативно впливати на рівень суспільної довіри, тоді як необґрунтоване розкриття інформації створює реальні загрози національній безпеці. Це зумовлює необхідність пошуку збалансованих моделей взаємодії між державними органами та громадянським суспільством.

Окремої уваги потребує етичний вимір громадянського контролю в умовах війни. Навіть за наявності воєнної необхідності держава не може відмовлятися від базових гуманістичних цінностей, зокре-

ма поваги до людської гідності та заборони свавільного насильства. Саме тому діяльність суб'єктів громадянського контролю має здійснюватися професійно, виважено та з урахуванням специфіки воєнного часу, без політизації та маніпулятивного використання окремих випадків порушень.

Для України, яка протистоїть збройній агресії та водночас декларує відданість демократичним цінностям, розвиток ефективних механізмів громадянського контролю є стратегічно важливим завданням. Удосконалення нормативно-правового регулювання, розширення можливостей участі громадськості у безпековій сфері, а також підвищення рівня правової культури сприятимуть зміцненню довіри до державних інституцій і підвищенню стійкості суспільства.

Отже, громадянський контроль у діяльності сил безпеки в умовах війни виступає необхідним етичним і правовим інструментом, який дозволяє поєднати потреби національної безпеки з обов'язком держави поважати та захищати права людини. Засвоєння цього досвіду є важливим уроком сучасної війни та має стати підґрунтям для подальшого реформування сектору безпеки в післявоєнний період.

Водночас слід наголосити, що ефективність громадянського контролю значною мірою залежить від рівня інституційної зрілості громадянського суспільства та готовності державних органів до конструктивної взаємодії. громадський контроль є інструментом громадської оцінки виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Такий контроль – невід'ємна складова системи публічного управління та незамінний чинник розвитку соціуму в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави [1, с. 146]. Формування дієвих каналів комунікації між силами безпеки та громадськими інституціями сприяє зменшенню конфліктного потенціалу, підвищенню прозорості управлінських рішень і запобіганню поширенню недовіри у суспільстві.

Окремого значення в умовах війни набуває питання правової визначеності повноважень сил безпеки. Чітке нормативне закріплення меж допустимого втручання у сферу прав людини дозволяє уникнути ситуацій правової невизначеності, які можуть призводити до свавільного застосування сили. У цьому контексті громадянський контроль виконує не лише наглядову, але й сигнальну функцію, вказуючи на прогалини та суперечності у чинному законодавстві.

Крім того, важливим напрямом розвитку громадянського контролю є використання аналітичного та експертного потенціалу громадянського суспільства. Підготовка незалежних доповідей, експертних висновків і рекомендацій щодо діяльності сил безпеки сприяє підвищенню якості державної політики у сфері безпеки та оборони. Такий підхід дозволяє розглядати громадянський контроль не як формальний елемент демократичної системи, а як реальний чинник удосконалення публічного управління.

Таким чином, подальший розвиток громадянського контролю в діяльності сил безпеки в умовах війни має здійснюватися на засадах поєднання правових, етичних та інституційних механізмів. Це дозволить забезпечити не лише дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини, але й зміцнити довіру між державою та суспільством, що є критично важливим для стійкості України в умовах триваючої збройної агресії.

Окремої уваги заслуговує проблема відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права та прав людини, допущені у процесі діяльності сил безпеки. В умовах збройного конфлікту ефективні механізми притягнення до відповідальності набувають не лише правового, але й превентивного значення, оскільки сприяють формуванню належної правової культури та запобігають повторенню протиправних практик. Громадянське суспільство у цьому контексті відіграє важливу роль у документуванні порушень, забезпеченні публічності відповідної інформації та взаємодії з національними й міжнародними правозахисними інституціями.

Не менш значущим є питання післявоєнної трансформації сектору безпеки. Досвід війни в Україні засвідчує, що збереження демократичних стандартів у діяльності сил безпеки навіть за умов екзистенційної загрози державі створює підґрунтя для сталого розвитку у повоєнний період. Інтеграція механізмів громадянського контролю у процеси реформування сектору безпеки дозволить не лише врахувати уроки війни, але й запобігти відтворенню авторитарних практик у майбутньому.

З огляду на це, громадянський контроль слід розглядати як довгостроковий інструмент забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та вимогами поваги до прав людини. Його розвиток має спиратися на системний аналіз воєнного досвіду, узагальнення національної та міжнародної практики, а також активну участь наукової спільноти у формуванні концептуальних засад взаємодії між державою і громадянським суспільством у сфері безпеки та оборони.

Джерело:

1. Крупник А. С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАДУ. 2007. Вип. 14. С. 146–154.

Сорокати́й М. І.,
доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат фізико-математичних наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Величко Л. Д.,
доцент кафедри фундаментальних наук,
кандидат фізико-математичних наук, професор
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ІНСТИТУЦІЙНІ Й ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТИГМАТИЗАЦІЇ ВETERANІВ ВІЙНИ ТА ПОСТТРАЖДАЛИХ ЦИВІЛЬНИХ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З КРИЗОВОЇ ДОПОМОГИ

Повномасштабна війна в Україні спричинила значне зростання кількості осіб, які пережили психотравматичні події, серед яких військовослужбовці та цивільні, що постраждали внаслідок окупації, втрати близьких або вимушеного переселення. Однією з найбільших проблем у процесі реабілітації цих людей є психологічна стигматизація. Вона проявляється через небажання звертатися по допомогу, поширення стереотипів про «психологічну слабкість» і соціальне знецінення психічних труднощів.

Психологічна стигма має складний, багатовимірний характер, який формується на перетині соціальних, культурних та інституційних чинників. У багатьох соціальна стигма зумовлює тривожність, депресію та посттравматичний стрес [1, с. 64]. Під час війни вона часто посилюється через домінування наративів про героїзацію та самопожертву. Такі наративи, хоч і мобілізують суспільство, проте створюють серйозні бар'єри для відкритого визнання психологічних проблем. Саме тому своєчасна та професійна психологічна підтримка набуває особливої важливості.

Особлива роль у подоланні стигматизації належить підготовці фахівців, які працюють із ветеранами та постраждалими групами. Це не лише психологи, а й капелани, соціальні працівники, консультанти кризової допомоги. Вони працюють у складних умовах, що потребує поєднання професійних знань, практичних навичок та високої етичної чутливості. Важливим є також розуміння культурного та релігійного контексту конкретної громади, у якій працює фахівець.

Підготовка таких спеціалістів повинна базуватися на міждисциплінарному підході, що об'єднує психологію, педагогіку, соціальну роботу та етичні стандарти. Необхідно навчати розпізнавати прояви посттравматичного стресового розладу, депресивних та тривожних станів, а також допомагати постраждалим працювати зі своєю внутрішньою стигмою. Також важливим елементом є формування навичок ненасильницької комунікації та побудови довірчих відносин.

Капелани відіграють окрему роль. Часто саме вони стають першими, до кого звертаються військові або члени їхніх родин у кризових ситуаціях. Тому базова підготовка капеланів у сфері кризової психології та етики допомоги є надзвичайно важливою, а чітке розмежування духовної підтримки і психологічного втручання дозволяє запобігти шкоді.

Водночас подолання психологічної стигми неможливе без належної інституційної підтримки держави. Це включає розробку національних програм психосоціальної реабілітації, стандартизацію підготовки фахівців кризової допомоги та створення ефективних механізмів взаємодії між сектором безпеки, системою охорони здоров'я та громадянським суспільством. Не менш важливим є інформаційно-просвітницький аспект, спрямований на нормалізацію звернення по психологічну допомогу та формування уявлення про психологічну підтримку як про звичну і необхідну практику.

Не можна забувати про вторинну травматизацію фахівців, які працюють із постраждалими. Постійне сприйняття чужого травматичного досвіду, відсутність супервізії та можливостей емоційного розвантаження можуть призводити до професійного вигорання, що знижує ефективність допомоги. Тому підготовка консультантів, капеланів і кризових фахівців має включати елементи самопомоги, регулярної професійної супервізії та обговорення складних випадків.

Важливим напрямом є залучення ветеранських спільнот та громадських організацій до процесів психологічної підтримки. Моделі peer-to-peer взаємодії сприяють подоланню бар'єрів довіри та формуванню позитивного ставлення до звернення по допомогу. У поєднанні з професійною підтримкою це ефективно сприяє соціальній реінтеграції ветеранів і постраждалих цивільних.

Інформаційно-просвітницька діяльність є ще одним важливим елементом. Системна робота ЗМІ, освітніх установ і органів влади допомагає змінювати суспільні уявлення про психічне здоров'я, зменшуючи рівень стигматизації та створюючи сприятливе середовище для реабілітації.

У перспективі післявоєнної відбудови України доцільно створювати спеціалізовані освітні програми та центри підвищення кваліфікації для фахівців кризової допомоги. Це забезпечить сталість системи психологічної підтримки та уніфікує стандарти етичної і професійної діяльності. Такий підхід дозволить врахувати досвід війни та запобігти відтворенню негативних практик у майбутньому.

Таким чином, подолання психологічної стигматизації серед ветеранів та постраждалих цивільних потребує комплексного, системного підходу. Він передбачає міждисциплінарну підготовку фахівців, високі етичні стандарти, активну участь держави й громадянського суспільства, а також постійну інформаційну підтримку. Засвоєння цих уроків війни є необхідним для відновлення людського потенціалу та забезпечення сталого розвитку українського суспільства.

Джерело:

1. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни : навч. посібник. Київ.-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2024. 260 с.

ПРО МОЖЛИВІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Економічне зростання – це: кількісні та якісні зміни результатів і факторів виробництва, які в кінцевому підсумку призводять до підвищення добробуту суспільства та забезпечення нагромадження капіталів у необхідних розмірах; головне джерело підвищення рівня та якості життя населення [1].

Ціль 8 «Гідна праця та економічне зростання» Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) в Указі Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» має назву «сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх». Україна взяла на себе зобов'язання більш широкого характеру, ніж це визначено у резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 р. № 70/1, яка стосується ЦСР.

Нижче ми проаналізуємо той мінімум завдань, які передбачені для досягнення загально визначеної Цілі 8 «Гідна праця та економічне зростання», аби побачити, чи виконує Україна визначений для всіх мінімальні завдання, та чи взагалі можливе економічне зростання в умовах воєнного стану.

1. *Підтримувати економічне зростання на душу населення відповідно до національних обставин і, зокрема, щонайменше 7% зростання ВВП на рік у найменш розвинених країнах.* За даними Світового банку зростання ВВП України у 2024 р. – 2,9% [2]; за попередніми оцінками Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, у 2025 р. реальний ВВП України зріс на 2,2% [3].

2. *Досягти вищих рівнів економічної продуктивності шляхом диверсифікації, технологічної модернізації та інновацій, зокрема шляхом зосередження на секторах з високою доданою вартістю та трудомістких секторах.* Так, за Глобальним інноваційним індексом (Global Innovation Index) у 2025 р. України посіла 66 місце (попри 2024 р., коли Україна посідала 60 місце).

3. *Сприяти розвитку, орієнтованого на підтримку продуктивної діяльності, створення гідних робочих місць, підприємництва, креативності та інновацій, а також заохочувати формалізацію та зростання мікро-, малих та середніх підприємств, зокрема через доступ до фінансових послуг.* Серед чинників, що підтримували економічну активність України у 2025 р.: 1) реалізація програм відновлення та розвитку бізнесу, які фінансуються за рахунок міжнародної фінансової допомоги. За даними Мінфіну, у 2025 р. у межах програми «Доступні кредити 5-7-9%» підприємці отримали нових кредитів на суму близько 93,7 млрд грн (у 2024 р. – 93,1 млрд грн); 2) зростання споживання домогосподарств в умовах підвищення заробітних плат, що триває; 3) значні капітальні видатки бюджету на відновлення критичної інфраструктури, житлові програми («Відновлення», «Оселя») та закупівлю вітчизняної продукції сектору ОПК. За даними Держказначейства, станом на 01.12.2025 капітальні видатки зведеного бюджету зросли на 17,3% порівняно з 01.12.2024; за даними Укрфінжитла у 2025 р. за програмою «Оселя» надано пільгові іпотечні кредити на суму понад 14,8 млрд грн; 4) структурні зміни у виробництві зі зростанням ролі видів діяльності з вищою доданою вартістю. За даними Держстату, за 11 місяців 2025 р. у структурі реалізації промисловості частка машинобудування зросла до 9,1% (5,7% у 2021 р.); 5) зростання завантаженості виробничих потужностей у промисловості. За даними Держстату станом на 01.10.2025 р. найвищий рівень завантаженості фіксувався у фармацевтичному виробництві, виробництві меблів, обробленні деревини, харчовій та текстильній промисловості [3].

4. *Поступово підвищувати до 2030 р. глобальну ефективність використання ресурсів у споживанні та виробництві та прагнути відокремити економічне зростання від деградації навколишнього середовища відповідно до 10-річної рамки програм сталого споживання та виробництва, причому розвинені країни беруть на себе провідну роль.* Досить складно оцінювати реалізацію цієї цілі в Україні, особливо в умовах руйнування природного ландшафту.

5. *До 2030 р. досягти повної та продуктивної зайнятості й гідної роботи для всіх жінок і чоловіків, включаючи молодь та осіб з інвалідністю, а також рівної оплати за працю рівної цінності.* У цьому контексті слід згадати Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. Також за розрахунками work.ua, середня номінальна зарплата за вакансіями станом на 06.01.2026 зросла на 30,8% (до 27 530 грн) порівняно з 07.01.2025 р., а середня зарплата за резюме – на 39,9% (до 30 216 грн) [3].

6. До 2020 року суттєво зменшити частку молоді, яка не працює, не навчається та не проходить професійну підготовку. Відповідно до Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», у зв'язку зі збройною агресією росії проти України, починаючи з лютого 2022 р., органи державної статистики не проводять вибіркові обстеження населення (домогосподарств), унаслідок чого не мають можливості отримувати інформацію за їх результатами. Станом на 2022 р. цей показник становив 14,3% (проти 17,2% у 2015 р.) – тобто спостерігалось заплановане зменшення.

7. Вжити негайних та ефективних заходів для викорінення примусової праці, припинення сучасного рабства та торгівлі людьми, а також забезпечення заборони та ліквідації найгірших форм дитячої праці, включаючи вербування та використання дітей-солдатів, а також до 2025 р. покінчити з дитячою працею в усіх її формах. За ст. 43 Конституції України використання примусової праці забороняється. Практично корисними видаються Керівні принципи для роботодавців України у сфері запобігання застосуванню примусової праці [4].

8. Захищати трудові права та сприяти безпечним та надійним умовам праці для всіх працівників, включаючи працівників-мігрантів, зокрема жінок-мігрантів, та тих, хто має нестабільну зайнятість. В Україні загалом дана ціль досягається завдяки: трудовим гарантіям мігрантів; реалізації державної міграційної політики України; законодавчому врегулюванню питань, пов'язаних із правовим статусом іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканості України.

9. До 2030 року розробити та впровадити політику сприяння сталому туризму, який створює робочі місця та сприяє розвитку місцевої культури та продуктів. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. Наказом Мінекономрозвитку від 05.03.2019 р. № 346 затверджений план заходів з реалізації Стратегії.

10. Зміцнити потенціал вітчизняних фінансових установ для заохочення та розширення доступу до банківських, страхових та фінансових послуг для всіх. Стратегія з розвитку іпотечного кредитування затверджена у 2025 р. Радою з фінансової стабільності. Також у 2025 р. затверджена оновлена Стратегія розвитку фінансового сектору України [5], яка сфокусована на спротив російській агресії та відновленні країни.

11. Збільшити підтримку програми «Допомога в торгівлі» для країн, що розвиваються, зокрема найменш розвинених країн, зокрема через Розширену інтегровану систему надання технічної допомоги найменш розвиненим країнам у сфері торгівлі. В Україні широко впроваджуються програми підтримки вітчизняних товаровиробників (приміром, програма «Зроблено в Україні» (Made in Ukraine) і національний кешбек; міжнародні програми та гранти для підприємців (наприклад: Програма ЄС «Цифрова Європа»; Програма фінансової підтримки ЄС «Єдиний ринок»; грант для постраждалих від війни пекарень у межах проєкту Bake4Ukraine; грант на розвиток МСП для масштабування бізнесу через Ukraine-Moldova American Enterprise Fund; кредит з грантовою складовою для відновлення критичної інфраструктури та розвитку бізнесу через Експортно-інвестиційний фонд Данії (EIFO); грант на харчові технології для консорціумів (EIT Food); гранти ЄС на розвиток інфраструктури альтернативних палив ЄС через Connecting Europe Facility (CEF); грант на енергоефективне обладнання для мікро- та малих підприємств від Фонду розвитку підприємництва та GIZ; гранти на маркетингові послуги для бізнесу (DEFENSE); гранти на енергетичні проєкти від European Energy Communities Facility).

12. До 2020 р. розробити та впровадити глобальну стратегію зайнятості молоді та реалізувати Глобальний пакт про робочі місця Міжнародної організації праці. У січні 2026 р. Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію зайнятості населення України на період до 2030 р. Стратегія зайнятості населення України на період до 2020 р. була частиною Стратегії сталого розвитку «Україна-2020».

Отже, як бачимо, мінімально визначені завдання для досягнення Цілі 8 ЦСР в Україні виконуються, навіть попри перешкоди, викликані повномасштабною війною.

Джерела:

1. Киреев С. І. Економічне зростання. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009, оновл. 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-18789>.
2. Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine?locale=uk>
3. Мінекономіки: у 2025 році ВВП України зріс на 2,2%. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/25c9685b-a465-4945-bf5d-3be9ec515ace?lang=uk-UA&title=Minekonomiki-U2025-RotsiVvpUkrainiZrisNa2-2->
4. Керівні принципи для роботодавців України у сфері запобігання застосуванню примусової праці. URL: <https://employers.org.ua/media/ufffl/UKR%20Guiding%20principles%20on%20LF%20for%20Ukrainian%20business.pdf>
5. Стратегія розвитку фінансового сектору України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=16

Стецюк Н. В.,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Шумик О. М.,
здобувач ступеня бакалавра
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВО НА ЖИТТЯ ТА БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: КОНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Право на життя та безпеку людини належить до фундаментальних засад конституційного ладу України і формує нормативну та ціннісну основу системи прав і свобод. Конституція України [1] в статтях 3, 27 і 29 закріплює пріоритет життя і здоров'я людини, а також обов'язок держави забезпечувати захист особи і суспільства від загроз. У контексті збройної агресії реалізація зазначеного права зазнає значних трансформацій, що породжує комплекс конституційних викликів, пов'язаних із поєднанням захисту суверенітету, територіальної цілісності України і гарантуванням базових прав людини. Збройне протистояння впливає на функціонування публічної влади, порядок дії конституційних норм і характер взаємовідносин між державою та особою, що потребує доктринального осмислення у контексті сучасного конституціоналізму та чинного законодавства.

Право на життя, закріплене у статті 27 Конституції України [1], розглядається як абсолютна цінність, що перебуває під особливою охороною держави. У мирний час його реалізація забезпечується стабільністю правопорядку, передбачуваністю державної політики та ефективністю судового захисту, врегульованого Кримінальним [2] та Цивільним кодексами України [3]. У період збройної агресії правове середовище зазнає трансформацій, оскільки безпека населення перебуває під безпосередньою загрозою, а держава зіштовхується з екзистенційними викликами. В умовах воєнного стану, передбаченого статтею 64 Конституції [1] та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [4], конституційні норми щодо життя отримують конкретне практичне наповнення, спрямоване на захист цивільного населення і військовослужбовців.

Збройна агресія виступає фактором, що змінює співвідношення прав людини та повноважень держави. Розширення компетенції органів публічної влади та військового управління, визначене законами України «Про оборону України» [5] і «Про національну безпеку України» [6], передбачає обмеження окремих прав і свобод, водночас право на життя залишається непорушним. Принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України [1], зберігає обов'язкову силу, забезпечуючи баланс між безпековими потребами та правовими гарантіями.

Право на безпеку в конституційному вимірі тісно пов'язане з правом на життя. Воно охоплює комплекс обов'язків держави щодо захисту цивільного населення, зменшення шкоди від воєнних дій та забезпечення базових життєвих потреб. Конституційні гарантії у цій сфері реалізуються через організацію цивільного захисту, оповіщення населення, евакуаційні заходи та медичне забезпечення. Позитивні зобов'язання держави щодо охорони життя конкретизуються у нормах Кримінального кодексу [2] та Кримінального процесуального кодексу України [7], що передбачають відповідальність за порушення права на життя та забезпечення розслідування злочинів у умовах війни. Виконання цих положень перебуває у тісному зв'язку з міжнародним гуманітарним правом, що має силу в Україні відповідно до статті 9 Конституції.

Використання державою сили під час збройного конфлікту має здійснюватися в межах, визначених Конституцією та спеціальним законодавством, включно із Законом України «Про Збройні Сили України» [8] та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [4]. Застосування летальної сили передбачає дотримання принципів пропорційності, необхідності і розмежування між комбатантами і цивільним населенням. Порушення встановлених правил створює ризики підриву конституційного порядку і суперечить загальним засадам кримінальної відповідальності, визначеним Кримінальним кодексом України [2].

Застосування сили державою в умовах збройної агресії потребує чітких конституційних орієнтирів. Використання летальної сили з боку збройних формувань держави має відбуватися в межах, визначених Конституцією та законами, з урахуванням принципів пропорційності, необхідності та розмежування між комбатантами і цивільним населенням. Порушення зазначених вимог створює ризики підризу конституційного порядку і втрати довіри до державних інститутів. Аналіз практики воєнних конфліктів засвідчує, що нехтування правом на життя навіть за умов агресії призводить до довготривалих негативних наслідків для процесів демократичного розвитку.

Конституційні виклики у сфері права на життя та безпеку проявляються через трансформацію механізмів правового захисту. Обмежений доступ до судів, ускладнення діяльності органів правопорядку, переміщення населення та руйнування інфраструктури істотно впливають на здатність особи реалізувати своє право на ефективний засіб юридичного захисту. За таких обставин держава має шукати альтернативні інституційні та процедурні рішення, спрямовані на забезпечення мінімальних стандартів захисту прав людини навіть у надзвичайних умовах.

Інформаційний вимір збройної агресії безпосередньо впливає на реалізацію права на життя. Поширення дезінформації, пропаганди та панічних настроїв може спричиняти загрози фізичному існуванню осіб і дестабілізувати суспільство. Конституційний баланс між свободою вираження поглядів і обов'язком держави захищати життя населення потребує ретельного правового регулювання. В умовах війни інформаційна політика держави має бути спрямована на запобігання шкоді життю і безпеці, не виходячи за межі, встановлені конституційними принципами.

Окремої уваги потребує співвідношення права на життя з обов'язком громадян захищати державу. Конституційні приписи щодо оборони Вітчизни в умовах збройної агресії набувають практичного змісту, що проявляється через мобілізаційні заходи та участь населення в обороні. Водночас реалізація відповідного обов'язку не скасовує необхідності поваги до людського життя, включно з життям військовослужбовців. Конституційний підхід у цій сфері вимагає забезпечення належних умов служби, медичного захисту та правових гарантій для осіб, залучених до оборони держави.

Збройна агресія ставить перед конституційним правом завдання переосмислення категорії безпеки як складової гідності людини. Життя в умовах постійної загрози насильства, руйнування життєвого простору та невизначеності майбутнього впливає на психологічний стан особи і суспільства загалом. Конституційні гарантії у сфері охорони життя мають охоплювати не лише фізичний аспект існування, а й умови, за яких людина здатна зберігати мінімальний рівень особистої автономії та соціальної інтеграції.

Отже, право на життя та безпеку в умовах збройної агресії постає як багатовимірною конституційно-правова категорія, зміст якої формується під впливом норм Конституції України, законів України та кодифікованих актів. Конституційні виклики, спричинені війною, демонструють межі традиційного правового регулювання і стимулюють розвиток доктрини, спрямованої на поєднання безпекових потреб із захистом фундаментальної цінності людського життя. Норми національного законодавства у сфері цивільного захисту, національної безпеки, оборони та правосуддя забезпечують правові рамки для реалізації цих прав навіть у надзвичайних умовах, визначаючи структуру обов'язків і відповідальності держави, спрямованих на збереження життя і безпеки населення.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, №30, ст.141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.01.2026)
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Редакція від 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.01.2026)
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Редакція станом на 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.01.2026)
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Редакція станом на 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 14.01.2026)
5. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. Редакція станом на 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 14.01.2026)
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Редакція станом на 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 14.01.2026)
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Редакція від 01.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.01.2026)
8. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1931-XII. Редакція станом на 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1931-12#Text> (дата звернення: 14.01.2026)

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасних умовах воєнного стану діяльність сил безпеки України виходить за межі традиційного забезпечення правопорядку. Їхнє завдання включає координацію гуманітарної допомоги, взаємодію з громадянським суспільством та суворе дотримання міжнародних і національних стандартів прав людини. Важливо підкреслити, що у складних кризових регіонах ефективність взаємодії з громадськими організаціями безпосередньо залежить від того, наскільки керівники підрозділів готові приймати етичні рішення та враховувати права цивільного населення. Недостатня правова обізнаність, обмежені комунікаційні навички та відсутність стратегії етичної поведінки персоналу можуть призводити до конфліктів, порушення прав людини та зниження довіри громадян до державних інституцій (Марченко, 2023; Тюріна, 2021).

Серед ключових проблем сучасної діяльності сил безпеки слід відзначити недостатню інтеграцію норм міжнародного гуманітарного права та прав людини у повсякденну практику підрозділів. Не менш вагомим чинником є обмежена підготовка керівників до конструктивної взаємодії з громадянським суспільством у кризових умовах. У цьому контексті *soft skills* розглядаються не лише як інструмент міжособистісної комунікації, а як важливий практичний механізм забезпечення етичності та правомірності управлінських рішень. Зокрема, вміння ефективно слухати, аргументовано пояснювати рішення, керувати конфліктами та зберігати емоційну стійкість у стресових ситуаціях дозволяє керівникам дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права та прав людини, навіть коли наявні ризики й обмеження ресурсів (Тюріна, 2021; Пирожок, 2022).

Запропонована модель ефективної взаємодії передбачає три взаємопов'язані компоненти. Перший – правове та етичне підґрунтя. Чітке регламентування обов'язків і повноважень персоналу у воєнний час (згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та директивами МВС і НПУ) у поєднанні з дотриманням норм Женевських конвенцій та Додаткових протоколів визначає обов'язок захищати цивільне населення і забезпечувати гуманність дій під час конфліктів.

Другий компонент – організаційна координація та прозора комунікація. Формування міжвідомчих штабів, що об'єднують силові структури, гуманітарні організації та волонтерські спільноти, дозволяє оперативно обмінюватися інформацією, розподіляти ресурси та уникати дублювання зусиль. Активна участь громадських рад і незалежних спостерігачів забезпечує контроль за дотриманням правових і етичних стандартів, а також сприяє зміцненню довіри населення.

Третій компонент – розвиток *soft skills* керівників підрозділів. Тренінги з управління конфліктами, стрес-менеджменту, комунікації та критичного мислення допомагають керівникам оцінювати ситуацію та приймати рішення, що відповідають нормам міжнародного гуманітарного права та правам людини. Такі навички дозволяють інтегрувати правові та етичні стандарти у практику, підвищити оперативність реагування та зміцнити взаємодію з громадянським суспільством (Марченко, 2023).

Впровадження цієї моделі включає регулярні навчальні сесії, розробку алгоритмів етичного прийняття рішень та систему моніторингу дотримання міжнародних і національних стандартів. Такий комплексний підхід дозволяє поєднати правове регулювання, організаційну координацію та розвиток *soft skills*. Це, своєю чергою, сприяє підвищенню гуманітарної безпеки, зміцненню довіри населення і забезпеченню відповідності міжнародному гуманітарному праву та правам людини навіть у складних кризових умовах.

Джерела:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (2015, із змінами під час війни). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та Додаткові протоколи до них. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Тюріна, В. О. Стрес-менеджмент як професійно значуще гнучке уміння (*soft skills*) майбутнього офіцера поліції / В. О. Тюріна // Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досяг-

- нень. 2021. С. 213. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ruzieva-Ruhsora/publication/355960104_7_Halkaro_konUkraina/links/6186544c3068c54fa5b3831c/7-Halkaro-konUkraina.pdf#page=214
4. Пирожок Г. Ю. Значущість soft skills для формування особистості здобувача передвищої освіти в умовах військового стану. *Педагогічні науки*. 2022. № 100. С. 28–33. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4521>
5. Марченко О. Г. Soft Skills у системі професійної компетентності правоохоронців. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 34–35. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/560395093.pdf>

Сукмановська Л. М.,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Пашко М. Я.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Взаємодія органів Національної поліції з громадянським суспільством на засадах партнерства для України є вкрай важливою в умовах воєнного стану. Підхід тісної співпраці поліції з населенням на засадах партнерства, орієнтованої на інтереси громади, передбачає підвищення рівня довіри населення до поліції, що визначається основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів Національної поліції [1, с. 270].

Дослідженню правової проблематики реалізації взаємодії населення на засадах партнерства відображалось в працях таких учених, як: О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.В. Білоус, В.О. Заросило, Н.Р. Нижник, Р.А. Калюжний, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, Н.П. Матюхіна, О.М. Музичук, О.С. Проневич, О.П. Рябченко, В.К. Шкарупа, О.С. Юнін та ін.

Взаємодія поліції з громадянами в умовах воєнного стану набуває все більшої актуальності. Сутність діяльності даного правоохоронного органу безпосередньо ґрунтується на принципах партнерства, взаємної довіри, комунікації та діалогічної взаємодії між поліцією і суспільством. Водночас рівень довіри населення до Національної поліції України обумовлюється ефективністю виконання нею функцій із правового захисту громадян, а також ступенем залученості громадськості до взаємодії із правоохоронними структурами [2, с. 24].

Концепція «Community Policing» орієнтована на налагодження партнерських відносин між поліцією та громадою з метою гарантування громадської безпеки і правопорядку. У мирний період таке партнерство реалізується шляхом упровадження різних програм і заходів, спрямованих на зміцнення довіри населення до поліції, активізацію участі громадян у запобіганні злочинності та сприянні розкриттю правопорушень.

За умов воєнного стану значущість ролі поліції та громади у сфері безпеки істотно зростає. Під час бойових дій спостерігається підвищення рівня злочинності, зокрема мародерства, диверсійної та підривної діяльності, а також активізація злочинних угруповань. За таких обставин результативна протидія злочинності можлива виключно за умови налагодженої та тісної взаємодії між поліцією і громадою.

Обґрунтованою є позиція Л. В. Баєвої та П. Г. Назаренко, які вказують, що Community Policing визнається одним із найвагоміших досягнень сучасної поліцейської діяльності у світі, незважаючи на наявність різноманітних підходів і моделей у цій сфері. Науковці наголошують, що більшість наявних дефініцій акцентують увагу на необхідності співпраці поліції з громадами для виявлення та розв'язання проблем. Запровадження ініціатив Community Policing зумовлюється різними чинниками, зокрема прагненням знизити рівень злочинності, обмежити прояви антигромадської поведінки або зменшити страх населення перед злочинами та девіантними явищами. Крім того, моделі Community Policing розглядаються як ефективний інструмент зміцнення довіри громади до поліції та підвищення рівня громадської підтримки поліцейської діяльності [3, с. 270].

Аналізуючи принципи діяльності поліції, закріплені у другому розділі Закону України «Про Національну поліцію», можна виокремити положення, що безпосередньо відображає питання взаємодії Національної поліції з населенням. Зокрема, у ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що діяльність поліції здійснюється у тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами і громадськими об'єднаннями на засадах партнерства та спрямовується на задоволення їхніх потреб [6].

А. В. Кубаєнко зауважує, що діяльність поліції на основі взаємодії з громадськістю передбачає реалізацію суспільно орієнтованих принципів, співпрацю з органами влади та громадянами для забезпечення безпеки, солідарну відповідальність за безпеку, наявність системи громадського контролю та сприяє взаємній довірі та співпраці між поліцією та суспільством [4, с. 86].

В умовах воєнного стану концепція «Community Policing» має сенс під час залучення громади до спільної боротьби зі злочинністю, що є, безумовно, критично важливим. В.В. Бондар слушно зазначає, що організація та діяльність поліції на основі взаємодії з громадськістю, включаючи реалізацію суспільно орієнтованих принципів і співпрацю з органами влади та громадянами, створює підґрунтя для вдалої реалізації концепції «Community Policing» зокрема під час воєнного стану. Залучення громади до партнерства з поліцією, спільних зусиль у профілактиці та розслідуванні кримінальних правопорушень допомагає ефективно боротися зі злочинністю в умовах конфлікту та підвищує загальний рівень безпеки [5, с. 66-67].

Доцільним у перспективі вбачаємо розроблення спеціального нормативно-правового акта, що регламентував би організацію взаємодії органів поліції з населенням, у якому необхідно визначити мету та завдання такої взаємодії, надати тлумачення ключових понять, окреслити суб'єктів і керівні органи взаємодії, встановити її види та форми, особливості інформаційного обміну, канали комунікації, а також способи і строки оцінювання її ефективності.

Формування сталого та безпосереднього зв'язку між поліцією і населенням сприятиме підвищенню громадянської свідомості, позитивно впливатиме на рівень правової культури громадян, орієнтуватиме їх на співпрацю та дозволить запобігти значній кількості правопорушень.

Орієнтація поліцейської діяльності на інтереси суспільства сприятиме наближенню правоохоронних органів до європейських стандартів, що ґрунтуються на сервісному підході та забезпеченні захисту прав і свобод людини.

Джерела:

1. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Актуальні аспекти взаємодії Національної поліції України з громадянським суспільством на засадах партнерства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9/2022. С. 305–307.
2. Гіденко Є. С. Збільшення довіри населення, як основний напрям роботи Національної поліції. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану: матеріали Регіон. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 30 черв. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 24–26.
3. Баєва Л. В., Назаренко П. Г., Кожушко О. О. Адміністративно-правові інструменти Community Policing в Україні: вивчення європейського досвіду. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 38. С. 268–274.
4. Кубаєнко А. В. Взаємодії поліції та суспільства в сфері реалізації правоохоронної функції. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 81–87.
5. Бондар В.В. Співпраця Національної поліції України з громадянським суспільством на засадах партнерства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Вип. 81. Ч. 2. С. 63-68.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

Тарадуда Д. В.,
професор кафедри управління діяльністю
підрозділів цивільного захисту,
кандидат технічних наук, доцент
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

Климюк М. М.,
заступник начальника інституту
післядипломної освіти,
кандидат технічних наук
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Інтеграція України до європейської спільноти є предметом обговорення чисельної групи теоретиків і практиків. І поява цих дискусій не припинилась через конституційне оформлення інтеграційних прагнень нашої держави у 2019 році. Перед тим складності ситуації додавала кардинально протилежна зміна загальнодержавного інтеграційного вектору України, що (зміна) наразі підсилена повномасштабною агресією рф. Зміна векторів зовнішньої політики притаманна загалом й іншим державам, на що впливають різні фактори, зокрема, оновлення складу вищих органів влади, ескалація суспільних, політичних та інших конфліктів. Не стала виключенням в цьому плані й Україна, яка проходить етап формування інституційної спроможності в умовах зовнішнього впливу. Очевидно, що дії держави-агресора спрямовані на дестабілізацію функціонування України, у т.ч. у напрямку реалізації нею інтеграційних прагнень. Про це заявляється рф відкрито та з регулярною періодичністю для обґрунтування здійснених ракетно-дронових обстрілів території України. Однак на такі дії рф отримує зовсім іншу реакцію як української, так і європейської спільноти, яка підтримує прагнення України стати інституційно кращою та розвиненішою, а також соціально згуртованішою. У той же час, підкреслимо, що збройна агресія рф триває та можлива її подальша ескалація. Відтак, набувають актуальності наукові дослідження, присвячені визначенню перспективних шляхів забезпечення сталого розвитку України та реалізації нею інтеграційних прагнень.

Таким чином, сучасний етап євроінтеграції України характеризується визначною подією у взаєминах з Європейським Союзом – реалізацією низки публічно-управлінських заходів щодо набуття членства в ньому (організаційних, правових, інформаційних і безпекових). Організаційні заходи передбачають проведення консультацій, зустрічей, дискусій, передачу комюніке, опитувальників тощо. Правові заходи відзначаються виявом політичної волі на відповідному рівні управління щодо перспективності розробки певного правового акта, власне, його розробкою й обговоренням із громадськістю, прийняттям, реалізацією та корегуванням. Безперечно, що ці заходи чинять взаємний вплив один на одного, які мають підкріплюватись результативним упровадженням інформаційних і безпекових заходів, інакше можна отримати абсолютно протилежний ефект: поширення дезінформації, зниження рівня безпеки в державі та суспільстві та ін. У цьому контексті виявлено факти як дієвого, так і неефективного вжиття організаційних, правових, інформаційних та безпекових заходів у сфері реалізації інтеграційних прагнень. Аргументовано, що на це впливають зовнішні і внутрішні чинники, які позначаються на загальнодержавній риторичній держав й економічно розвинених, й тих, які стали на шлях забезпечення власного сталого розвитку.

Отримання статусу кандидата, відкриває перед нашою державою численні перспективи, приносячи нові переваги, але водночас зумовлює появу й певних викликів. Перехід до нового рівня співпраці надає Україні широкий доступ до фінансової та технічної підтримки з боку ЄС, створює кращі умови для торгівлі та допомагає наблизитися до європейських стандартів. Крім того, цей статус підвищує інвестиційну привабливість країни, що сприятиме економічному розвитку. Однак, разом із відкритими можливостями, статус кандидата висуває й серйозні вимоги щодо членства. Відповідно до інформації Єврокомісії Україна оцінена за шкалою від 1 до 5 і її середній показник склав 2,16 бала, що співвідноситься із «рівнем деяка відповідність» і місцями «рівнем помірна відповідність».

Джерело:

Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В. Публічно-управлінські аспекти реалізації Україною інтеграційних прагнень. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 6. URL: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.6.2>

Тимчук В. Ю.,
здобувач магістерського ступеня,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
(Львівський державний університет
фізичної культури імені Івана Боберського;
Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Кравченко М. В.,
слухач штатний навчально-наукового інституту
воєнної історії, права та соціальних наук
(Національний університет оборони України)

ПОНЯТТЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ, МІСЦЕ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ, КРИТЕРІЙ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТІЙКОСТІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ

Сучасна війна у всіх її проявах – від безпосередніх бойових дій до забезпечення та інформаційного супроводження – стала тотально інформаційно-залежною.

В цій залежності критичного значення набувають, по-перше, часовий критерій (час реакції, час відновлення, час стійкості), критерій достовірності, критерій пріоритезації і критерій компетентності. Власне останній критерій є системотворчим і є основою для попередніх або інших критеріїв. Стверджується, що проблема компетенції «фіксує об'єктивний розрив між знаннями, вміннями, навичками, досвідом посадової особи та щоразу більшими викликами, що постають в умовах стрімкого технологічного розвитку і вимагають оптимальних і вчасних рішень» [1]. Своєю чергою, проблема компетенції так чи інакше залежить від іншої, а саме від проблеми передачі знань і цінностей, адже «часові та ресурсні обмеження, а також неунікнена нерівномірність особистих мотиваційних і професійних ознак є факторами, що обумовлюють редукування всього обсягу знань, який включає і новації, до скінченого, вибраного за певних передумов, вузького обсягу знань. Умовні останні знання можна назвати елементарними, наявність яких історично вважається обов'язковою. Традиції щодо усталеності тих або інших елементарних знань є вкрай консервативними і часто протиставляються новим знанням» [1]. Ці поєднані проблеми придатні до вирішення через систему підготовки молоді до їх можливої участі у російсько-українській війні, і саме тут є ключове місце для громадянського суспільства, яке має бути свідомо зацікавленим у забезпеченні своєї гуманітарної безпеки.

Прикметно, що термін гуманітарної безпеки в національному законодавстві не є визначеним – ні Кодексом цивільного захисту України [2], ні Стратегією громадської безпеки та цивільного захисту України [3], ні Стратегією людського розвитку [4]. Як наслідок, цей термін, у разі подальшого його застосування в цивільно-правових відносинах, потрібно розтлумачити встановленим порядком.

Поки що ближчим до сфери взаємодії сектору безпеки й оборони, з одного боку, та громадянського суспільства, з іншого боку, є законодавство в оборонній (воєнній) сфері, зокрема в Законі України «Про національну безпеку України» визначено таке поняття, яке визначально вплине на трактування гуманітарної безпеки: «Громадська безпека і порядок – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз» [5]. Окрім того, оскільки ведеться мова про взаємодію двох сутностей: державної (у вигляді СБО) та залежної від неї – населення держави, то до врахування слід брати і дві інші безпеки: воєнну безпеку, якою є «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз» [5], та державну, під якою розуміється «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» [5].

Оскільки в світлі війни, що розв'язала росія супроти України, проявилася, що воєнна загроза є найзначущою для життєво важливих для суспільства та особи інтересів (одночасно і для прав і свобод

людини і громадянина), то доцільно вибудовувати логіку термінотворення саме із найзначущої царини. У Стратегії воєнної безпеки України, що має забезпечити цю життєву важливість, зазначено: «Громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві становлять найбільш цінний оборонний капітал держави» [6]. Тому з огляду на людиноцентричність Української держави ймовірно тлумачення може виглядати так:

«Гуманітарна безпека – захищеність життєво важливих для людини і громадянина інтересів, виходячи зі спільної відповідальності за життєво важливі для особи права і свободи та життєво важливі для суспільства інтереси, що забезпечуються державою і захищаються включно з державним суверенітетом, територіальною цілісністю і демократичним конституційним ладом та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз воєнного та невоєнного характеру».

Таким чином відмінність пропонованого визначення від визначення щодо громадської безпеки і порядку полягає в: 1) універсальності (адже громадська безпека і порядок належить до компетенції МВС України, що є тільки одним зі складових СБО); 2) наданню пріоритету життєво важливому інтересу для людини і громадянина, що означає в умовах війни реалізацію всіх зусиль на збереженні найбільш цінного капіталу України; 3) пов'язанню життєво важливого інтересу людини і громадянина з такими ж життєво важливими інтересами інших людей і громадян через спільну відповідальність та усвідомлення рівноправності прав і свобод у суспільстві; 4) наданні державі головної функції втілювати політику у спосіб, який якнайповніше забезпечить життєво важливі інтереси кожної людини і громадянина як поодинці, так і у суспільному вияві.

За такого розуміння гуманітарної безпеки стає логічним і життєво необхідним пошук найкращих шляхів до плекання та застосування найбільш цінного оборонного капіталу держави.

Одним із цих шляхів є створення умов для усвідомлення людиною і громадянином своєї добровільної залежності від суспільства та усвідомлення розвивати свої якості, вміння та знання, щоб у разі необхідності бути компетентним, не потребуючи надмірного або додаткового часового ресурсу (тобто такий, який є понад визначений державою ресурс підготовки).

Варто поглянути, як наразі вимоги до системи підготовки відображено у цитованих нормативно-правових актах:

– «Досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони ... здійснюватиметься шляхом формування та реалізації ... оновленої військової кадрової політики, спрямованої на укомплектування Збройних Сил України, інших складових сил оборони вмотивованим, професійним, всебічно забезпеченим і підготовленим особовим складом, підготовки військово-навченого резерву людських ресурсів із максимально можливим залученням громадян України до всеохоплюючої оборони України» [6];

– підвищувати рівень (на кращій європейській практиці) професійної підготовки кадрів сил громадської безпеки та цивільного захисту (далі – ГБЦЗ), вивчати та впроваджувати передовий досвід сил ГБЦЗ (п. 35 [3]), що має здійснюватися шляхом «створення дієвої системи правового виховання та правової освіти громадян...; підвищення загального рівня правової культури в суспільстві, запровадження сучасних форм та методів навчання населення практичним діям у надзвичайних ситуаціях; залучення системи освіти до формування безпечного середовища...; упровадження в закладах освіти окремої дисципліни «Безпека життєдіяльності»...» (п. 41 [3]).

Як видно, в обох сегментах СБО – і армійському (МОУ/ЗСУ), і правоохоронному та цивільного захисту (МВС) – закладено бачення для завчасного навчання резерву людського ресурсу/капіталу держави.

Тож громадянське суспільство має «відчути» своє місце у взаємодії з СБО власне на початковій стадії «еволюції значущості прав і свобод людини і громадянина», адже саме від усвідомлення відповідальності і залежить забезпечення цих прав і свобод як для самого громадянина, так і для іншого громадянина як частини суспільства.

Тому в умовах вже постійної загрози росії, незалежно від перспектив укладення миру чи перемир'я, громадянському суспільству доцільно взяти на себе напрямок довійськової цілеспрямованої підготовки.

У зв'язку з надтехнологічністю війни, цей напрямок має включати і простір інформаційно-мілітарних рішень. Одним із таких просторів є командно-штабна гра «Кіберджура», яка має достатнє нормативно-правове підґрунтя як практичний різновид Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») [7]. Іншим, а точніше наступним, є освоєння технологій ситуаційної обізнаності та інтеграції різних ресурсів (систем, засобів, застосунків, рішень тощо) в децентралізованому середовищі, прикладом якого є геоінформаційна технологія від ArcGIS [8], яка забезпечує і просторовий аналіз, і аналізу виконаних дій (After-Action Review, Lessons Learned). Це дозволяє навчитися ідентифікувати потенційні загрози, оцінювати ефективність вжитих заходів з наступною корекцією

алгоритмів дій та посилювати безпековв спроможності у перспективі. Приклад подібного підходу пропонується в [9].

Джерела:

1. Галенко І., Фешовець О., Тимчук В., Савчук М. Проблеми і суперечності в організації управління військами через консолідовані інформаційні системи та формування первинної ланки підготовки в інтересах часової стійкості сектору безпеки та оборони. Військове управління : зб. тез конф., 22 груд. 2023 р., Київ / Національний університет оборони України. К. : НУОУ, 2024. С. 160–161.
2. Кодекс цивільного захисту України. Верховна Рада України. Документ від 02.10.2012 №5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
3. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (29.06.2021). Міністерство внутрішніх справ. Url: <https://mvs.gov.ua/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>
4. Стратегія людського розвитку (02.06.2021). Указ Президента України №225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>
5. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року №2469-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/zakon-ukraini-pro-nacjonalnu-bezpeku-ukraini>
6. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона» (25.03.2021). Указ Президента України №121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n15>
7. Галенко І., Грицевич Т., Кравець Т., Соколовський С., Тимчук В. Мережева військово-патріотична гра «Кіберджура» як основа довготривалої співпраці з партнерами України (20.12.2022). *Portal polsko-ukraiński*. URL: <https://www.polukr.net/uk/blog/2022/12/mereza-vijskovo-patriotyczna-gra-kiberdzura-jak-osnova-spivpraci/>
8. Тимчук В., Триснюк В., Худоба В. Вплив комерційних інформаційних технологій на подальший розвиток систем ситуаційної обізнаності Сил оборони України в царині логістичного забезпечення оборонних і безпекових місій. *Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності (за досвідом забезпечення національної безпеки складовими сектору безпеки і оборони у ході російсько-української війни)*: Всеукр. наук.-техн. конф. 27–28 лист. 2025 р. / Львів : НАСВ, 2025. С. 515.

Тимчук В. Ю.,
здобувач магістерського ступеня,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
(Львівський державний університет
фізичної культури імені Івана Боберського;
Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Хіменес Х. Р.,
професор кафедри олімпійського,
професійного та адаптивного спорту,
доктор філософії
(Львівський державний університет
фізичної культури імені Івана Боберського)

(НЕ)МОЖЛИВОСТІ УЧАСТІ В ІННОВАЦІЙНИХ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ МОДЕЛЯХ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА

Наслідком російсько-української війни (2014 – по п. ч.) є поява значної кількості громадян України, які зазнали фізичної, психофізичної та психологічної шкоди своєму здоров'ю чи інших факторів соціального впливу (втрата житла, середовища, соціальних зв'язків і орієнтирів) тощо. Оскільки війна триває, то ця категорія людей буде збільшуватися.

В державному вимірі реабілітація регулюється Законом України 1053-IX від «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [1].

Абзацом четвертим п. 1 ст. 21 «Психологічна допомога в роботі міждисциплінарної реабілітаційної команди» визначено, що серед її завдань є підтримка та відновлення функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах. Відповідно існують реабілітація у сфері охорони здоров'я та інші види реабілітації, визначені законодавством (ст. 17 Закону [1]). Але подальші з'ясування показують, що згаданий Закон зосереджує увагу виключно на медичній складовій реабілітації.

Так, у разі одночасного проведення різних видів реабілітації говорять про комплексну реабілітацію, для якої слід досягати взаємоузгодження мети та завдань різних видів. Відповідно для комплексної реабілітації формується міждисциплінарна реабілітаційна команда (далі – МРК), яку очолює лікар фізичної та реабілітаційної медицини (п. 1 ст. 18). До складу МРК можуть входити лікарі-спеціалісти, а також, у разі необхідності, інші фахівців, які відповідають кваліфікаційним вимогам, встановленим законодавством (п. 2. ст. 18), зокрема соціальний працівник реабілітаційного закладу (п. 7 ст. 18)). Загалом перелік фахівців з реабілітації визначено у п. 1 ст. 10 – кожен з них має пройти атестацію з боку держави (п. 2 ст. 10). МРК надає допомогу у відповідних закладах із системи охорони здоров'я (п. 5 ст. 18).

Як наслідок, цей Закон не регламентує порядок реалізації діяльності щодо підтримки та відновлення функціонування особи в інших, окрім фізичної, сферах – мова про емоційну, інтелектуальну, соціальну та духовну сфери. Принаймні у їх безпосередньому сприйманні, а не як залежність від фізичного стану особи, що розраховує на реабілітацію.

Водночас, цим Законом було внесено зміни до Основ законодавства України про охорону здоров'я, якими були уточнені базові визначення (підкреслення зроблено нам в цілях акценту у прив'язці до цієї роботи):

«*охорона здоров'я* – система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя. Такі заходи здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, заклади охорони здоров'я; фізичні особи – підприємці, які зареєстровані у встановленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики; медичні та фармацевтичні працівники, фахівці з реабілітації, громадські об'єднання і громадяни»;

«*життєдіяльність* – здатність організму особи до участі у життєдіяльності/заняттєвої участі у спосіб і в межах, звичайних для людини»;

«обмеження життєдіяльності» – втрата особою внаслідок хвороби, травми (її наслідків), вроджених порушень або інших станів здоров'я здатності до участі у життєдіяльності / заняттєвої участі у спосіб і в межах, звичайних для людини»;

«реабілітація» – комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнавати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я у взаємодії з її середовищем»;

«реабілітаційна допомога у сфері охорони здоров'я» – діяльність фахівців з реабілітації у сфері охорони здоров'я, що передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію функціонування осіб, які зазнають або можуть зазнати обмеження повсякденного функціонування у їхньому середовищі».

Як видно з базових визначень, обмеження життєдіяльності та повсякденного функціонування «тяжіє» до фізичної/фізіологічної сфери людини, а, отже, «не дає» нормативно-правового підґрунтя емоційній, інтелектуальній, соціальній і духовній сферам.

Очікувано, відповіді могли би лежати в сфері психічного здоров'я.

Водночас, Законом України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» [2] регламентовано допомога, в т. ч. реабілітація, з медичної перспективи. Тим не менше, згідно Закону все ж розрізняють такі види допомоги: психосоціальну допомогу; психологічну допомогу; психотерапію; психологічну реабілітацію; психіатричну допомогу (ст. 24), тож засобами психосоціальної допомоги можна здійснювати розвиток «психологічної стійкості і психологічного відновлення, підтримки, орієнтованої на зменшення почуття соціальної ізоляції, розвитку здатності до самовизначення і самозарадності» (п. 1 ст. 25). Але з подальших формулювань випливає, що і психосоціальна допомога зорієнтована створення простору безпеки навколо особи, яка потребує допомоги, та її сім'ї та/або іншому (в т. ч. соціальному) оточенню, саме з точки зору психічного здоров'я, і лише як похідної від цього наміру – виявів у соціальному аспекті. Додатково це підкреслюється підзаконним актом – в жодному з трьох рівнів психосоціальної допомоги [3] не передбачено місця для позамедичних методів.

Тож і Законом [2] не врегульовано особливості допомоги в емоційній, інтелектуальній, соціальній і духовній сферах.

Єдине, що дає цей Закон, так це можливість здійснення неформальної допомоги у сфері психічного здоров'я (ст. 26).

Відповідна неформальна допомога у сфері психічного здоров'я, що ґрунтується на особистому досвіді, взаємодії «рівний – рівному», дозволяє «програми і заходи рухової активності, рекреаційні, творчі програми та заходи» (абз. 5 п. 2 ст. 26), а також інші заходи, що не передбачають психологічного оцінювання та застосування методів психологічного консультування.

Ці кроки мають створити «відчуття причетності...», «забезпечення позитивних зразків для наслідування...», «розвиток впевненості, комунікативних та соціальних навичок» (п. 3 ст. 26).

Загалом, отримання емоційної підтримки в баченні цього Закону реалізується власне через процитовані вище види допомоги.

В інших Законах України («Про соціальні послуги» 2019 року, «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» 2005 року) теж порушені питання не висвітлено. Єдиним винятком можна вважати те, що в останньому законі [4] визначено учасників реабілітаційного процесу, до яких, окрім медичних фахівців, віднесено і педагогічних, соціальних, музичних працівників.

І наостанок, в жодному із розглянутих законів не дано тлумачення, що належить до духовної і, навіть, інтелектуальної сфери (в розумінні реабілітації).

Зазначений аналіз показує недостатність законодавчої бази для проведення неформальної допомоги у цілях реабілітації, хоча це суперечить одному з основних принципів системи громадського здоров'я, а саме цілісності, під якого розуміється «цілісний підхід до здоров'я та визнання єдності його фізичних, психічних, психологічних, духовних і соціальних аспектів (абз. 3 п. 1 ст. 3 ЗУ «Про систему громадського здоров'я» [5]).

Понад це, наявність різнотлумачень для одного поняття в різних нормативно-правових актах взагалі викликає подив – для психологічної реабілітації є аж 7(!) визначень [6] – від стислого у Законі [4] (і у Наказі Міністерства оборони України від 19.12.2015 №702), спрямованого на *відновлення та корекцію* (функцій, якостей, властивостей) і *створення умов* (для розвитку та утвердження), до розгорнутих, виходячи зі своїх, бачень органів центральної влади, щоб *адаптувати до реальних умов професійної діяльності* (Держспецзв'язок), *забезпечити оптимальний рівень боєздатності* (МВС) та *осмислити досвід з екстремальної ситуації та застосовувати його в житті* (МОУ) – і лише в урядовій постанові згадується про *підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сфері*. Слід додати, що в Законі [2] визначення психологічної реабілітації кардинально відмінне –

йдеться вже про механізми її реалізації – психологічну та психотерапевтичну допомогу, соціальну підтримку, залучення ресурсів громади [6].

Зазначений аналіз зроблено для задачі обґрунтування підходів до неформальної допомоги у середовищі воїнів, які потребують міждисциплінарної реабілітації, опираючись на емоційну, інтелектуальну та духову сфери, зокрема для створення умов для їх творчого розвитку та соціальної залученості, що реалізується в одному із суб'єктів, який може здійснювати кадрове та наукове забезпечення системи реабілітації ст. 12 [1] – Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського є закладом освіти, що акредитовано щодо надання освітніх послуг з підготовки фахівців з реабілітації (22 Охорона здоров'я, 227 Фізична терапія, ерготерапія) [7]. Структура однієї із форм неформальної допомоги апробується [8].

Джерела:

1. Закон України від 3 грудня 2020 року №1053-IX «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20>
2. Закон України від 6 жовтня 2005 року №2961-IV «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (зі змінами). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>
3. Наказ Міністерства охорони здоров'я від 13.12.2023 №2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню».
4. Закон України від 6 жовтня 2005 року №2961-IV «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
5. Закон України №2573-IX від 6 вересня 2022 року «Про систему громадського здоров'я» (зі змінами). Відомості Верховної Ради, 2023, №26, ст. 93
6. Верховна Рада України. Термін «Психологічна реабілітація». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/34261>
7. ЛДУФК. Сертифікати про акредитацію спеціальностей та освітніх програм. URL: <https://www.ldufk.edu.ua/universytet/normatyvni-dokumenty/sertyfikaty-ta-licenziyi/sertyfikaty-pro-akredytacziyu-speczialnostej-ta-osvitnih-program/>
8. Тимчук В. Ю., Тимчук О. С., Хіменес Х. Р. Організаційна модель поетичного конкурсу пам'яті воїнів-спортсменів. *Філософська-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах*. 2025. 36. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. С. 112–121.

Титаренко О. О.,
начальник науково-дослідної лабораторії
з підготовки військ,
доктор юридичних наук, доцент
(Київський інститут
Національної гвардії України)

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Забезпечення гуманітарної безпеки є одним із ключових напрямів державної політики у сфері національної безпеки, особливо в умовах збройної агресії та повномасштабної війни [1]. У сучасних умовах гуманітарна політика України представляє собою систему державних рішень, спрямованих на забезпечення умов для розвитку людини та суспільства, її інтелектуальної, духовної безпеки, реалізацію творчого потенціалу [2]. Вона охоплює освіту, науку, спорт, культуру, охорону здоров'я, релігійні, міжконфесійні та етнічні відносини та соціальний захист, адаптуючись до викликів війни, зокрема через розвиток інфраструктури та підтримку населення з боку держави.

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила суттєве зростання загроз у гуманітарній сфері, що проявляється у масових переміщеннях населення, руйнуванні критичної інфраструктури, обмеженні доступу до медичної допомоги та соціальних послуг. За таких умов гуманітарна безпека набуває системного характеру, а її забезпечення потребує скоординованих дій органів державної влади, сил сектору безпеки й оборони, міжнародних організацій та громадянського суспільства [3–4].

Особливої актуальності для забезпечення гуманітарної безпеки в умовах повномасштабної війни набуває розвиток цивільно-військового співробітництва сил безпеки й оборони з суб'єктами цивільного суспільства.

Далі тезово зупинимось на ролі Національної гвардії України (далі – НГУ) в даній сфері. НГУ, будучи військовим формуванням із правоохоронними функціями, посідає важливе місце у системі забезпечення гуманітарної безпеки держави. Її діяльність у цьому напрямі виходить за межі суто військових завдань і включає комплекс правоохоронних, стабілізаційних та гуманітарно орієнтованих функцій, що безпосередньо впливають на захист цивільного населення в умовах збройного конфлікту [5].

Зазначимо, що одним з найважливіших компонентів системи стратегічних комунікацій НГУ є система цивільно-військового співробітництва (CIMIC). Діяльність цієї системи спрямована на забезпечення ефективності процесів координації та взаємодії між підрозділами НГУ і суб'єктами цивільного суспільства в районах дислокації військових частин та виконання завдань з метою забезпечення виконання службових та бойових завдань, створення сприятливих умов для їх реалізації, сприяння роботі органів державної влади. Фахівці з цивільно-військового співробітництва як забезпечують високий рівень ситуаційної обізнаності командирів НГУ щодо цивільних аспектів оперативного середовища в районі виконання завдань, так і безпосередньо здійснюють позитивний формуючий вплив на місцеве населення, сприяють формуванню національної та громадянської ідентичності, національно-патріотичному вихованню цивільного населення [6–7].

Аналіз сучасної системи CIMIC у НГУ засвідчує, що на цей час вона складається з визначеного складу фахівців на різних рівнях, а при Головному управлінні НГУ діє служба цивільно-військового співробітництва (J 9) [8].

У сучасних умовах серед завдань, які покладені на службу CIMIC ГУНГУ, є наступні: забезпечення та реалізація гуманітарних проєктів; проведення заходів з формування позитивної громадської думки щодо діяльності НГУ під час введення правового режиму воєнного стану; участь в аналізі соціально-політичної, економічної, релігійної, демографічної, екологічної, санітарно-епідеміологічної обстановки та прогнозування її впливу на виконання військовими частинами (підрозділами) НГУ завдань за призначенням; організація взаємодії командування із цивільним населенням, місцевими органами самоврядування та іншими організаціями в районі виконання завдань; координація діяльності між НГУ, ЗСУ та громадськими організаціями, що стосуються релігійних питань, а також питань, пов'язаних з пошуком тіл (останків) загиблих військовослужбовців; співпраця з представниками волонтерських рухів, громадських та релігійних організацій тощо [9–10].

На основі проведеного вибіркового аналізу інформації про цивільно-військове співробітництво (CIMIC) у контексті діяльності Національної гвардії України (НГУ) та публікацій із відкритих джерел

можна окреслити ключові аспекти ролі служби цивільно-військового співробітництва (J9) НГУ та форм взаємодії з цивільним населенням¹ [8]:

1. Координація взаємодії з місцевими цивільними структурами.

Служба СІМІС у НГУ займається систематичною та планомірною діяльністю з координації взаємодії між військовими підрозділами НГУ та органами виконавчої влади, місцевим самоврядуванням, громадськими об'єднаннями в районах дислокації військових частин. Це дозволяє створювати сприятливий контекст для виконання функцій та завдань НГУ, а також формувати позитивні суспільні настрої щодо діяльності сил оборони.

2. Підтримка гуманітарних та соціальних ініціатив.

СІМІС є важливою складовою забезпечення гуманітарної безпеки, зокрема через допомогу цивільному населенню у вирішенні питань життєдіяльності, особливо на деокупованих та прифронтових територіях. Це включає підтримку населення при евакуації, доступ до гуманітарних ресурсів, консультаційну допомогу.

3. Посилення довіри та інформування цивільного населення.

Один із ключових напрямів СІМІС НГУ є сприяння формуванню позитивної громадської думки, забезпечуючи цивільним мешканцям інформацію про діяльність сил оборони, заходи безпеки та результати діяльності підрозділів НГУ. Це робиться як через безпосередню роботу з місцевими громадами, так і через співпрацю з громадськими організаціями та медіа.

4. Підвищення професійної майстерності через міжнародну співпрацю.

НГУ бере участь у навчаннях і семінарах з цивільно-військового співробітництва разом із партнерами та союзниками (включно з країнами НАТО), що спрямовано на розбудову спільних стандартів підготовки й практичної взаємодії з цивільними структурами у гуманітарних та кризових ситуаціях.

Щодо поширених форм взаємодії НГУ з цивільним населенням, то в межах цивільно-військового співробітництва вони полягають у: реалізації спільних гуманітарних та соціальних проєктах (наприклад: БФ «Сучасна Україна», Проєкт «ФРОНТ», «Жива. Справжні історії кохання» та ін.), співпраці з волонтерськими і громадськими організаціями (наприклад: проєкт «Повернення», проєкт «Дрони гвардії», співпраця з ГО «Громадський рух «Жіноча Сила України»), налагодженні комунікації та інформаційної роботи з населенням (СІМІС забезпечує інформаційну підтримку цивільному населенню, роз'яснює порядок дій у кризових ситуаціях, поширює важливі повідомлення щодо безпеки, а також відповідає на питання громадян, що сприяє зниженню соціальної напруги в прифронтових районах), у партнерстві з органами місцевої влади для спільної реалізації проєктів безпеки та гуманітарної підтримки, що включає планування евакуацій, оцінювання потреб територіальних громад та розбудову локальної інфраструктури допомоги при кризових ситуаціях.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що у сучасних умовах НГУ виконує важливу роль у забезпеченні гуманітарної безпеки шляхом: координації взаємодії з органами місцевої влади, громадськими організаціями та населенням; реалізації гуманітарних ініціатив; побудови довіри та комунікації з місцевими громадами та інститутами громадянського суспільства; міжнародного обміну та навчання для підвищення компетентності у сфері СІМІС.

У подальшому перспективними напрямками розвитку цивільно-військового співробітництва НГУ з інститутами громадянського суспільства залишаються: протидія дезінформації; психологічна підтримка та реабілітація ветеранів; реалізація гендерних аспектів гуманітарної політики у військах; розвиток культури безбар'єрності в умовах війни та післявоєнного часу.

Джерела:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI (в редакції від 30.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
3. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга) : аналіт. доп. / [Сінайко О. О.(кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валевський О. Л. та ін.] ; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 136 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/gpniss.pdf>
4. Україна План гуманітарних потреб і реагування. Цикл гуманітарних програм 2025 р. Січень 2025 р. URL: <https://surl.li/mrdtrt>
5. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>

¹ Для аналізу інформації, розміщеної на офіційній веб-сторінці Національної гвардії України використовувався інструмент ШІ (ChatGPT Plus) з додатковою перевіркою отриманих результатів.

6. ВКП НГУ 11-01(01).01 Доктрина стратегічних комунікацій Національної гвардії України. Наказ командувача Національної гвардії України від 22. 11. 2021 № 541 (зміни від 01.11.2024 № 1121). URL: <https://surl.li/oufhbi>
7. ВКП НГУ 1-00 Доктрина діяльності Національної гвардії України. Наказ командувача Національної гвардії України 22.12.2023 № 1097 (зміни від 02.09.2025 № 981). URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/vkr-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-ngu.pdf>
8. СІМІС НГУ. Офіційна веб-сторінка Національної гвардії України. URL: <https://ngu.gov.ua/category/cimic/>
9. Кайдалов Р.О., Бондаренко О. Г., Павлов Д. М. Короткий аналіз діяльності з цивільно-військового співробітництва на сучасному етапі збройної агресії проти України. *Чесць і закон*. 2022. № 3 (82). С. 22–28. DOI: 10.33405/2078-7480/2022/3/82/267169.
10. СП 9-00(01).01 Доктрина «цивільно-військове співробітництво», затверджена Головнокомандувачем ЗСУ від 02 липня 2020 року. URL: <https://surl.li/jukkrb>

Тищенко С. С.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Мельник Н. В.,
доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МАНІПУЛЯЦІЯ ПРАВОМ НА САМООБОРОНУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИПРАВДАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ (НА ПРИКЛАДІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ)

Заборона застосування сили є одним із фундаментальних принципів міжнародного публічного права. Відповідно до пункту 4 статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) держави зобов'язані утримуватися від застосування сили або загрози її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави [1, ст. 2]. Вказаний принцип є основою системи колективної безпеки та спрямований на запобігання насильницьким конфліктам між державами, підтримання міжнародного миру і стабільності.

Водночас у сучасному міжнародному праві існує вузький виняток – право на індивідуальну або колективну самооборону, закріплене в статті 51 Статуту ООН [1, ст. 51]. Ця норма встановлює, що право на самооборону не знищується Статутом і може бути реалізовано у разі здійснення збройного нападу на державу-член ООН та має тимчасовий характер – до моменту вжиття відповідних заходів Радою Безпеки ООН. Положення статті 51, що дозволяє використання права на самооборону тільки на підставі озброєного нападу, є імперативним [2, с. 79]. Тобто, право на самооборону не може бути довільно розширено поза встановлені межі, інакше це створюватиме ризик зловживання нормами міжнародного права.

Збройна агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України актуалізувала проблему маніпулятивного використання права на самооборону як інструменту виправдання застосування сили. РФ, обґрунтовуючи свої дії, не заперечує дію міжнародно-правових норм, а навпаки – активно апелює до них, надаючи їм викривлене тлумачення. Така практика становить особливу небезпеку, оскільки йдеться не лише про порушення міжнародного права, а про його свідоме використання з метою легітимації агресії.

Міжнародний Суд ООН у справі «Військова та парамілітарна діяльність у Нікарагуа та проти неї» зазначив, що право на самооборону виникає лише у випадку фактичного збройного нападу, а його реалізація повинна відповідати принципам необхідності та пропорційності [3]. Суд також підкреслив, що посилення на політичні мотиви, загрозу в майбутньому або захист окремих груп населення не можуть розглядатися як правомірна підстава для застосування сили.

Російська Федерація, виправдовуючи збройну агресію проти України, висувала аргументи щодо «захисту російськомовного населення», «превентивної самооборони», а також здійснення колективної самооборони на запит самопроголошених утворень. Однак жоден із цих аргументів не відповідає вимогам статті 51 Статуту ООН. А також, слід зазначити, що право на колективну самооборону може реалізовуватися виключно між державами, які є суб'єктами міжнародного права.

Самопроголошені утворення не мають міжнародно-правового статусу держави, а тому не можуть звертатися із запитом про здійснення колективної самооборони. Цю позицію підтверджують також резолюції Генеральної Асамблеї ООН, у яких наголошується на суверенітеті, незалежності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів [4].

Крім того, Російська Федерація не дотрималася процесуальної вимоги щодо належного повідомлення Ради Безпеки ООН про здійснення самооборони, що прямо передбачено статтею 51 Статуту ООН [1, ст. 51]. Відсутність такого повідомлення та ігнорування механізмів колективної безпеки свідчать про те, що дії РФ не були спрямовані на захист від збройного нападу, а мали характер спланованої агресії.

На відміну від цього, Україна реалізує своє право на індивідуальну та колективну самооборону у повній відповідності до норм міжнародного права. Факт збройного нападу з боку РФ визнається міжна-

родною спільнотою, що підтверджується резолюціями Генеральної Асамблеї ООН [4]. А про вжиті Україною заходи для реалізації права на самооборону, було негайно повідомлено Раді Безпеці, як того вимагає Статут ООН [5, с. 387]. Отже, країна офіційно звернулася до міжнародних партнерів із проханням про надання допомоги в межах колективної самооборони.

Маніпулятивне використання права на самооборону як інструменту виправдання агресії створює серйозну загрозу для всієї системи міжнародного права. Розширене або довільне тлумачення статті 51 Статуту ООН може призвести до розмивання меж між правомірною самообороною та актом агресії.

Отже, аналіз міжнародно-правових положень Статуту ООН та практики їх застосування в контексті війни в Україні свідчить про те, що дії Російської Федерації не можуть юридично вважатися реалізацією права на самооборону, оскільки не відповідають критеріям обґрунтованої самооборони, передбаченим Статутом ООН. Натомість вони становлять зловживання нормами міжнародного права, з метою легітимації збройної агресії проти суверенної держави. Україна ж, як держава-жертва агресії, діє у рамках міжнародно-правових норм, реалізуючи своє фундаментальне право на захист і самооборону. Український кейс наочно демонструє необхідність дотримання класичного тлумачення статті 51 Статуту ООН та посилення міжнародно-правових механізмів протидії маніпуляціям правом у сфері застосування сили.

Джерела:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй : Міжнародний договір від 26 червня 1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 28.01.2026).
2. Градецька Н. М. Право на самооборону як складова національної безпеки держави. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київський інститут Національної гвардії України (м. Київ, 25 жовтня 2024 року). Київ, 2024. С. 78–80. URL : <https://kingu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/12/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%B9-%D0%9D%D0%9F%D0%9A-%D0%90%D0%9F%D0%97%D0%94%D0%91-25.10.2024.pdf>
3. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua V. United States of America) : Judgment of 27 June 1986. *International Court of Justice*. URL : <https://www.icj-cij.org/case/70> (дата звернення: 28.01.2026).
4. Aggression against Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly ES-11/1 of 2 March 2022. *United Nations*. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?v=pdf> (дата звернення: 28.01.2026).
5. Андрейченко С. С. Право України на самооборону як невід'ємне право за статтею 51 Статуту ООН. *Європейський вибір України: проблеми та перспективи реалізації* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2022. С. 385–387. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/items/70b1d73d-e66c-44b7-b375-d4eba26ff9a9>

Ткачук П. В.,
заступник начальника кафедри
управління повсякденною діяльністю підрозділів
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Задерієнко С. І.,
професор кафедри
управління повсякденною діяльністю підрозділів,
кандидат військових наук, доцент
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ В УКРАЇНІ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, є найбільшим воєнним випробуванням для української держави з часів відновлення нашої незалежності. Вона докорінно змінила підходи до організації оборони, управління військами, підготовки особового складу та системи всебічного забезпечення Збройних Сил України. В умовах інтенсивних бойових дій, постійної загрози життю, втрат серед особового складу та високого психоемоційного навантаження особливого значення набуває не лише рівень бойової підготовки, а й морально-психологічне забезпечення військовослужбовців.

Сучасна війна характеризується безперервним інформаційним тиском, діями противника в умовах гібридної та психологічної війни, використанням засобів дезінформації, залякування та терору цивільного населення. В таких умовах військовослужбовці потребують внутрішньої стійкості, духовної рівноваги та усвідомлення сенсу власної служби та самопожертви. Саме тому духовний чинник став одним із ключових елементів підтримання бойового духу українського війська.

Діяльність військових капеланів в умовах війни є багатогранною та охоплює великий спектр завдань, спрямованих на забезпечення духовної, моральної та психологічної стійкості особового складу. Їхня робота здійснюється у тісній взаємодії з командирами підрозділів, органами морально-психологічного забезпечення та медичними службами.

Одним із основних напрямів діяльності військових капеланів є **духовна опіка військовослужбовців** [1]. Вона полягає у формуванні моральних цінностей, підтримці віри, надії та внутрішньої рівноваги воїнів. Капелани допомагають військовим зберігати людяність навіть у найскладніших умовах бойових дій, сприяють усвідомленню моральної правоти захисту Батьківщини та відповідальності перед народом України.

Важливе місце в діяльності капеланів займає **проведення богослужінь, молитов та духовних обрядів**. Вони здійснюються як у місцях постійної дислокації військових частин, так і безпосередньо в районах виконання бойових завдань, у бліндажах, укриттях та польових таборах. Проведення спільної молитви сприяє підвищенню згуртованості особового складу, зміцненню братерських відносин і моральному піднесенню підрозділів перед виконанням бойових завдань.

Окремим напрямом є **індивідуальна робота з військовослужбовцями**. Через особисті бесіди капелани надають можливість воїнам висловити свої страхи, переживання, сумніви та біль втрат. Таке спілкування має характер конфіденційності і ґрунтується на довірі, що дозволяє зменшити внутрішню напругу та запобігти розвитку важких психологічних станів.

Значну роль військові капелани відіграють у **подоланні наслідків стресу та психологічних травм**. Вони працюють з військовослужбовцями, які зазнали впливу інтенсивних бойових дій, втрат побратимів, поранень або тривалого перебування на позиціях. Духовна підтримка у поєднанні з елементами кризового консультування сприяє стабілізації психоемоційного стану та поверненню військових до виконання службових обов'язків [2].

Не менш важливим напрямом діяльності є **сприяння згуртованості військових колективів**. Капелани формують атмосферу взаємної поваги, довіри та підтримки, допомагають вирішувати міжособистісні конфлікти, знижують рівень напруженості в підрозділах. Присутність капеланів позитивно впливає на моральний клімат підрозділів, що безпосередньо відображається на боєздатності військових частин в цілому.

Соціально-гуманітарна діяльність є одним із ключових напрямів служіння військових капеланів у сучасній війні в Україні. В умовах тривалих бойових дій, значних людських втрат та постійного психологічного навантаження саме капелани часто стають моральною опорою не лише для військовослужбовців, а й для їхніх родин, поранених воїнів і цивільного населення в районах ведення бойових дій.

Важливим аспектом капеланської місії є підтримка сімей військовослужбовців. Родини захисників нерідко стикаються з тривогою за життя близьких, емоційним виснаженням, труднощами адаптації до умов війни та втратою членів сім'ї. Капелани здійснюють духовне та психологічне супроводження родин загиблих, зниклих безвісти та поранених військових, допомагають пережити горе, зберегти внутрішню рівновагу та віднайти сили для подальшого життя.

Особливе значення має **участь військових капеланів у церемоніях прощання та похованнях загиблих воїнів**. Ці ритуали мають глибокий моральний зміст як для родичів, так і для бойових побратимів. Капелан у цей момент виконує надзвичайно складну місію – допомагає суспільству та військовому колективу гідно вшанувати пам'ять полеглих, зберегти духовну єдність та усвідомлення жертвності захисників України.

Значну увагу капелани приділяють **роботі з пораненими військовослужбовцями**, які проходять лікування та реабілітацію у медичних закладах. Спілкування з капеланом допомагає бійцям подолати відчуття втрати, страху, безнадії, а також сприяє психологічному відновленню після тяжких поранень. Духовна підтримка у поєднанні з медичною та психологічною реабілітацією відіграє важливу роль у поверненні воїнів до активного життя.

Окремим напрямом є **гуманітарна та волонтерська діяльність військових капеланів**. Вони беруть активну участь у зборі та доставці гуманітарної допомоги, засобів першої необхідності, медикаментів, спорядження та продуктів харчування для підрозділів які виконують бойові завдання і цивільного населення у прифронтових районах. Завдяки тісним контактам із громадськими, релігійними та міжнародними організаціями капелани часто виступають важливою ланкою між армією, волонтерами та суспільством.

Соціально-гуманітарна місія військових капеланів має також потужний виховний і суспільно-консолідуючий ефект. Вона сприяє зміцненню довіри між військом і народом, формуванню культури взаємодопомоги, милосердя та відповідальності за ближнього навіть в умовах жорстокої війни [3].

Таким чином, діяльність військових капеланів у соціально-гуманітарній сфері виходить далеко за межі релігійного служіння. Вона є важливим чинником підтримки людяності, духовних цінностей та національної єдності українського суспільства в період найтяжчих випробувань.

Військове капеланство є невід'ємною складовою сучасної системи забезпечення Збройних Сил України та важливим елементом їхньої бойової спроможності в умовах повномасштабної війни. Його діяльність органічно поєднує духовну опіку, морально-психологічну підтримку та соціально-гуманітарне служіння, що суттєво впливає на стійкість особового складу в умовах тривалих і виснажливих бойових дій.

Джерела:

1. Про Службу військового капеланства; Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX: станом на 04 трав.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20> (дата звернення: 19.01.2026).
2. Вергелес К. М. Православ'я в умовах україно-російської війни в контексті української капеланської служби. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2023. № 1(21). С. 8–12.
3. Мойсеєнко В. О., Шостка І. П., Тарченко Н. В. Становлення та роль душпастирства в історії українського війська. *Українські медичні вісті*. 2023. Т. 15. № 3–4 (96–97). С. 67–71.

Томашук Т. В.,
старший викладач кафедри
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

Попчук М. О.,
курсантка
(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)

АНГЛІЙСЬКА МОВА У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ: МОВНІ БАР'ЄРИ У ДІЯЛЬНОСТІ ДСНС

У контексті глобалізації та міжнародної інтеграції України знання англійської мови набуває стратегічного значення для забезпечення ефективної діяльності системи безпеки й оборони. В умовах війни володіння англійською мовою стає дедалі необхідним для багатьох професійних діяльностей, зокрема для військових, рятувальників та державних службовців. Англійська мова стала мовою міжнародної комунікації, безпеки, а також гуманітарної та дипломатичної взаємодії.

В умовах війни та надзвичайних ситуацій мовна комунікація стає дедалі складнішою для працівників ДСНС. Часто доводиться спілкуватися з представниками іноземних служб, волонтерами, міжнародними партнерами. Проблема полягає у тому, що існують прогалини між досвідом і мовною компетентністю серед працівників рятувальних служб. До прикладу, офіцери з більшим стажем роботи мають значний практичний досвід і високий рівень професійної експертизи у сфері діяльності ДСНС, проте не можуть ефективно спілкуватися англійською мовою. Це пов'язано з тим, що раніше англійська мова була не обов'язковою для міжнародної взаємодії відповідно підготовка здійснювалася на низькому рівні.

Проте офіцери молодшого віку та курсанти добре володіють англійською мовою, але їх професійний досвід у сфері ДСНС обмежений. Така ситуація створює певні труднощі у міжнародній координації та спільних операціях, оскільки ефективна комунікація вимагає одночасного поєднання професійного досвіду та іншомовної компетентності.

Згідно статті 16 Закону України «Про державну службу» зазначено, що особа, яка претендує на зайняття певних посад державної служби (підгрупи І-2, І-3, ІІ-3 тощо), повинна мати повну вищу освіту як одну з обов'язкових вимог поряд із професійним досвідом та іншими критеріями, якщо інше не передбачено законом. Також у статті 19 Закону України «Про державну службу» підкреслюється, що для вступу на державну службу особа має мати відповідний ступінь вищої освіти (наприклад, бакалавра або магістра залежно від категорії посади) усі працівники на високих посадах мають мати диплом про вищу освіту. У Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності на 1-их курсах освітнього рівня «Бакалавр» «Іноземна мова» (англійська) є обов'язковою дисципліною для усіх немовних спеціальностей, зокрема й для «Цивільного захисту» та «Пожежної безпеки». У практичній діяльності ця вимога має значний вплив на кадрову політику служб цивільного захисту, зокрема ДСНС. Багато старших офіцерів, які мають величезний практичний досвід і професійне розуміння організації рятувальних операцій, були призначені на високі посади у період до імплементації сучасних освітніх стандартів. Водночас ці працівники не мали можливості здобути диплом вищої освіти раніше, коли англійська мова ще не розглядалася як необхідна для міжнародної професійної діяльності. Це створює суттєву мовну прогалину у вивченні іноземної мови, оскільки в умовах війни та активної міжнародної координації володіння англійською мовою є важливим аспектом професійної компетентності у сфері безпеки й цивільного захисту.

Звідси, першим мовним бар'єром є *комунікативний*, що створює труднощі у веденні діалогу в стресових умовах, швидкому реагуванні на усні запити. Рятувальники мають також складнощі зі сприйняттям швидкого мовлення, розумінням команд через радіозв'язок чи спілкуванням у шумному середовищі (сирени, вибухи, техніка). Особливо складним є розуміння інструкцій без візуального супроводу.

Психологічний бар'єр теж широко поширений серед працівників ДСНС, оскільки присутній страх зробити помилку, бути неправильно зрозумілим чи виглядати непрофесійно перед іноземними колегами. Це призводить до уникання спілкування англійською мовою, навіть коли вона є необхідною для виконання завдань.

Міжкультурний бар'єр призводить до непорозумінь під час міжнародних рятувальних операцій. Рятувальникам складно розуміти стиль подачі інформації, різні акценти (британський, американський, європейський), а також можуть бути присутні відмінності у командній роботі.

Мовні бар'єри суттєво ускладнюють ефективну діяльність рятувальників у воєнний час, знижують швидкість реагування та можуть впливати на безпеку проведення рятувальних робіт. В умовах війни рятувальники працюють у режимі підвищеної готовності, мають нерегулярний графік та постійно перебувають у зоні ризику, особливо у воєнний період. Подолання цих бар'єрів потребує практики з іноземними партнерами, обмін досвідом у сфері цивільного захисту, а також запровадження освітніх програм, орієнтованих на професійні потреби ДСНС.

Джерела:

1. Закон України «Про державну службу». URL: https://nb.mk.court.gov.ua/sud1418/law/15643/?utm_source=chatgpt.com
2. Бондар, Т. Г., & Киселюк, Н. П. (2025). Мовні засоби висвітлення сучасних подій в Україні в англomовному медіадискурсі. Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки», № 2.
3. Програма дисципліни «Англійська мова (за рівнем) » ЛДУБЖД, 2025.
4. Програма дисципліни «Іноземна мова» ЛДУБЖД, 2025.
5. Офіційний сайт ДСНС України. URL: <https://dsns.gov.ua>

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПЕРСОНАЛУ ДСНС УКРАЇНИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПОРАНЕНЬ, У РАМКАХ СПІВПРАЦІ З МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИМИ КОМАНДАМИ У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У сучасних умовах повномасштабної війни питання психосоціальної підтримки персоналу Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України), які зазнали поранень, набуває особливої актуальності. Рятувальники, котрі виконують службові обов'язки у зонах підвищеного ризику, нерідко стикаються із серйозними фізичними травмами, втратою колег та значним психоемоційним навантаженням. У результаті вони потребують не лише медичного лікування, а й комплексної системи психосоціального відновлення, що передбачає взаємодію психологів, медиків, соціальних працівників, реабілітологів та інших фахівців у межах мультидисциплінарних команд.

У зв'язку з цим система реабілітації персоналу сектору безпеки та оборони, зокрема співробітників ДСНС України, зазнала суттєвих змін, спрямованих на спрощення та прискорення процесу відновлення після поранень.

Для реалізації цього підходу при лікарнях створені мультидисциплінарні команди – нова, ефективна форма взаємодії фахівців різних профілів, що працюють спільно задля забезпечення комплексної медичної, психологічної та соціальної допомоги пораненим. Такі команди включають лікарів різних спеціальностей (травматологів, неврологів, реабілітологів, психіатрів, психологів, фізичних терапевтів, протезистів-ортезистів), а також фахівців соціальної роботи та психологічної підтримки, які залучаються за спеціальними угодами, розробленими Міністерством соціальної політики України. Їх основна мета – забезпечити безперервний цикл відновлення: від лікування до психологічної стабілізації та соціальної адаптації, без зайвих бюрократичних перешкод [1].

У структурі багатьох медичних закладів функціонує мультидисциплінарний підрозділ психологічної реабілітації, до складу якого входить щонайменше чотири фахівці – лікар-психіатр, лікар-психолог, психотерапевт та практичний психолог. Саме у співпраці з цими командами психологи ДСНС України активно беруть участь у процесі психосоціальної підтримки поранених співробітників служби, забезпечуючи індивідуальні та групові консультації, кризове втручання, підтримку родин, а також координацію дій між медичними, реабілітаційними та психологічними службами [2].

Завдяки такій взаємодії формується єдиний реабілітаційний простір, у якому поєднуються медичне лікування, психологічна підтримка, соціальна адаптація та відновлення працездатності. Це суттєво підвищує ефективність реабілітації та відновлення поранених рятувальників, сприяє їх поверненню до активного життя та зміцненню психологічної стійкості як окремих співробітників, так і колективів у цілому.

З цієї метою ДСНС України ініціювало впровадження системного механізму взаємодії між підрозділами психологічної служби та мультидисциплінарними командами, що функціонують у закладах охорони здоров'я. Відповідно до листа ДСНС України від 07.09.2023 року № 28-16930/288 «Про психосоціальну підтримку персоналу ДСНС у закладах охорони здоров'я», пропонується налагодити тісну співпрацю на територіальному рівні з метою оперативної організації роботи з пораненими співробітниками – як за індивідуальними запитами, так і в межах планових заходів психологічного супроводу [3, 4].

У межах цієї взаємодії передбачено залучення до роботи з постраждалими психологів та фахівців із вищою психологічною освітою, представників груп психологічного супроводу підрозділів цивільного захисту, а також додатково підготовлених консультантів, яких відібрано та підготовлено психологами служби. Такий підхід забезпечує комплексність і безперервність психологічної підтримки, дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного пораненого, сприяє швидшому відновленню психоемоційної рівноваги та поверненню до професійної діяльності.

Психосоціальна підтримка у закладах охорони здоров'я спрямована на створення безпечного середовища, у якому поранений співробітник може відновити відчуття контролю, гідності та впевненості у власних силах. Кожен фахівець виконує свою функцію, проте всі дії координуються з метою досягнення єдиного результату – відновлення психологічного, фізичного та соціального функціонування рятувальника.

Важливою складовою психосоціальної підтримки є психологічна допомога, яка включає кризові інтервенції, індивідуальні та групові консультації, психоедукаційні заняття, арт-терапевтичні та тілесноорієнтовані практики. Психологи ДСНС України активно співпрацюють із медичним персоналом для виявлення симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних і депресивних станів, а також емоційного вигорання.

Методи психосоціальної підтримки, які використовують психологи ДСНС України у роботі з пораненими співробітниками в межах діяльності мультидисциплінарних команд, спрямовані на комплексне відновлення особистості – фізичне, емоційне, когнітивне та соціальне. Нижче подано основні напрями і методи, що застосовуються на практиці.

1. Психодіагностика та первинна психологічна оцінка.

Мета – визначення емоційного стану, рівня тривожності, депресії, проявів ПТСР, мотивації до відновлення та особистісних ресурсів.

Методи:

- клінічне інтерв'ю, структуровані опитувальники;
- спостереження за поведінкою у процесі лікування.

Результати обговорюються в межах команди (лікар, психолог, реабілітолог, соціальний працівник), щоб спланувати індивідуальну програму підтримки.

2. Кризове психологічне втручання.

Проводиться у перші дні після поранення, коли у людини домінують емоційні реакції – шок, страх, гнів, безпорадність.

Методи:

- техніка grounding («заземлення») – допомагає повернути постраждалого до відчуття реальності через концентрацію на відчуттях тіла;
- дихальні техніки (повільне діафрагмальне дихання, “4–7–8”);
- короткі стабілізуючі вправи (контраст між відчуттями, сенсорна активізація);
- елементи методики Psychological First Aid (PFA) – надання базової емоційної підтримки, забезпечення безпеки, залучення до соціального контакту.

3. Індивідуальне психологічне консультування.

Після стабілізації стану психологи проводять серію зустрічей, спрямованих на:

- опрацювання реакцій горя, травми, страху повторного поранення;
- формування навичок саморегуляції та стресостійкості;
- роботу з почуттям провини;
- підтримку мотивації до лікування і відновлення професійної ідентичності.

Методи: когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), елементи EMDR (десенсибілізація рухами очей), методика ресурсного інтерв'ю, терапевтична візуалізація (образ моря, безпечного місця).

4. Групова психокорекційна робота.

У межах лікарень або реабілітаційних центрів психологи ДСНС України проводять групи емоційного відновлення та підтримки.

Мета: зменшити ізоляцію, підвищити відчуття належності, активізувати внутрішні ресурси.

Методи:

- групові дискусії та психоедукація (інформування про стрес, ПТСР, емоційні реакції);
- арттерапія, пісочна терапія, музикотерапія;
- рольові вправи та інтерактивні сценарії, спрямовані на відновлення комунікативних навичок;
- релаксаційні техніки.

5. Психологічне відновлення та розвиток ресурсів.

Цей етап спрямований на довготривалу підтримку та формування життєстійкості.

Методи:

- техніки ресурсного малювання (візуалізація власних сильних сторін);
- тренінги розвитку спостережливості, уважності та концентрації;
- вправи на усвідомленість (mindfulness, техніки «тут і зараз»);
- формування нових життєвих цілей та планів.

6. Міждисциплінарна координація.

Психологи ДСНС України постійно взаємодіють із членами мультидисциплінарної команди – лікарями, реабілітологами, соціальними працівниками – з метою:

- оцінки динаміки психоемоційного стану пораненого;
- запобігання вторинній травматизації;
- планування повернення до служби або цивільного життя.

7. Методи відновлення психологічної рівноваги після завершення лікування.

Після завершення лікування або у період переходу до цивільного життя застосовуються:

- техніки релаксації та саморегуляції (аутогенне тренування, дихальні вправи, медитації);
- вправи на відновлення відчуття контролю над тілом (body awareness);
- методи екотерапії (контакт із природою, робота на свіжому повітрі).

Не менш значущим компонентом є робота з родиною пораненого, оскільки саме сімейне коло відіграє ключову роль у процесі відновлення. Соціальні працівники та психологи проводять консультації з членами родини, пояснюючи особливості поведінкових і емоційних змін після травми, навчають методам підтримки, ненасильницького спілкування, стрес-менеджменту.

Методи психоедукації та роботи з родиною.

- освітні зустрічі для членів сім'ї про особливості поведінки пораненого, ознаки ПТСР, емоційні реакції;
- сімейні консультації з метою зменшення конфліктності, покращення комунікації, формування взаєморозуміння;
- тренінги емпатії та підтримки, навчання навичкам турботи без емоційного вигорання.

В межах мультидисциплінарного підходу медична реабілітація поєднується із соціальною адаптацією – підготовкою пораненого до повернення у професійне середовище або до нової соціальної ролі, де дуже важливу роль відіграє залучення психологів ДСНС України. Психосоціальна підтримка персоналу рятувальних підрозділів, який зазнав поранень, є не лише формою психологічної допомоги, а цілою системою міждисциплінарної взаємодії, спрямованою на комплексне відновлення особистості. Вона забезпечує ефективну інтеграцію фізичного лікування, психологічної реабілітації та соціального повернення до активного життя. Подальший розвиток таких підходів має базуватися на міжнародному досвіді та впровадженні науково обґрунтованих програм психосоціальної реабілітації, адаптованих до потреб українських рятувальників.

Таким чином, співпраця психологів ДСНС України із мультидисциплінарними командами у закладах охорони здоров'я є одним із ключових напрямів сучасної системи психосоціальної підтримки персоналу, який зазнав поранень. Вона не лише покращує якість реабілітаційного процесу, а й формує нову культуру психологічної допомоги, орієнтовану на людину, її потреби, гідність та максимально можливе відновлення життєвого потенціалу.

Джерела:

1. Мультидисциплінарні команди в лікарнях – запроваджує Міністерство соціальної політики у співпраці з іншими відомствами. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/mulydydystyplinarni-komandy-v-likarnyakh-zaprovadzhuye-ministerstvo-sotsialnoyi-polityky-u-spiivpratsi-z-inshymy-vidomstvamy>. (дата звернення: 23.10.2025).
2. Мультидисциплінарні команди в лікарнях – запроваджує Міністерство соціальної політики у співпраці з іншими відомствами. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/mulydydystyplinarni-komandy-v-likarnyakh-zaprovadzhuye-ministerstvo-sotsialnoyi-polityky-u-spiivpratsi-z-inshymy-vidomstvamy>. (дата звернення: 23.10.2025).
3. «Про створення мультидисциплінарних команд»: Доручення Міністерства внутрішніх справ України від 01.03.2023 № 29/01/22.
4. «Про психосоціальну підтримку персоналу ДСНС у закладах охорони здоров'я»: Лист ДСНС України від 07.09.2023 року № 28-16930/288.

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасна національна кримінально-правова політика набуває надзвичайної актуальності, зважаючи на широкомасштабну агресію російської федерації проти України. Тому Верховна Рада України ухвалила низку законів України, які стосувалися внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу (КК) України, зокрема Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 р. № 2198-ІХ. Цей нормативно-правовий акт розширив фактично колабораційну діяльність через криміналізацію пособництва державі-агресору, а саме через доповнення КК України новою статтею 111-2. Даний нормативно-правовий акт, на думку авторів законопроекту, покликаний був запобігти вчиненню відповідних злочинів та передбачити інші відповідні покарання для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння [3]. Чи усунули ці нормативні зміни усі прогалини, які виникли у сфері протидії окремим кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України? Ми підтримуємо позицію науковців, що ці законодавчі новели створили додаткові проблеми у правозастосуванні [2]. Також наявні проблеми у судовій та слідчій практиці при кримінально-правовій кваліфікації, зокрема пособництва державі-агресору (нам відомо лише про 176 вироків ст. 111-2 КК України [1]), актуалізують нове дослідження особливостей кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору.

У цій статті розглянемо рівень теоретичного дослідження кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору.

Наукові розвідки за даною тематикою дозволили встановити, що фахівці, які досліджувати вказану проблематику, однакості в тому, що чинна редакція ст. 111-2 КК України потребує вдосконалення. Висловлені пропозиції варіюються від незначного уточнення термінології до повністю концептуального перегляду моделі криміналізації співпраці з ворогом (включно з можливістю повної декриміналізації окремих аспектів).

Аналіз публікацій 2022–2025 рр. демонструє високу інтенсивність академічного інтересу до проблематики кримінальної відповідальності за співпрацю з державою-агресором. Лише за перші два роки після появи ст. 111-2 КК України опубліковано понад десяток фахових статей, аналітичний звіт, науково-практичний коментар та інші матеріали, що є нетипово великим масивом для такої вузької сфери. До обговорення долучилися як провідні вчені-криміналісти, так і практики, що говорить про міждисциплінарну увагу. Наукові форуми і видання активно реагували на кожен нову проблему застосування норми – від семантики законодавчого тексту до питань справедливості покарання. Такий інтенсивний академічний інтерес пояснюється, з одного боку, новизною і складністю явища колабораціонізму, а з іншого – його надзвичайною актуальністю для країни. Українські правники фактично в режимі реального часу змушені теоретично осмислювати і пропонувати рішення для проблем, що виникають на практиці. Значну роль у підтриманні інтересу відіграє і суспільний запит: тема колаборації має широкий резонанс, адже стосується питання справедливості щодо тих, хто під час війни співпрацював з ворогом. Це стимулює як науковців, так і практиків шукати оптимальні моделі реагування, аби, з одного боку, притягнути винних, а з іншого – не допустити помилкового покарання осіб, чия поведінка була зумовлена виключно примусом або умовами окупації.

Актуальні наукові дискусії та виявлені прогалини дозволяють окреслити кілька ключових напрямів, які потребують поглибленого дослідження і розвитку в майбутньому:

- *розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень*. Попри вже запропоновані доктринальні варіанти вирішення колізій у застосуванні ст. 111-2 КК України, залишається необхідність виробити чіткі критерії розмежування між державною зрадою, колабораційною діяльністю та пособництвом державі-агресору. Значна кількість авторів наголошують, що без законодавчого або роз'яснювального закріплення таких критеріїв правозастосування ст. 111-2 КК України і суміжних норм і надалі буде су-

проводжуватися плутаниною. Перспективним є дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак, за якими можна відмежувати добровільну співпрацю (пособництво) від примусової участі або мінімального пристосування, яке радше підпадає під ознаки інших правопорушень чи взагалі не має тягнути кримінальної кари. Сюди ж відноситься і питання про конкуренцію відповідних норм у випадках, коли одні й ті самі дії формально підпадають під кілька статей КК України – ця проблема потребує як теоретичного осмислення, так і, можливо, роз'яснень Верховного Суду;

- *імплементація міжнародно-правових стандартів*. Як з'ясувалося, наявна криміналізація колабораційних діянь недостатньо узгоджена з нормами міжнародного гуманітарного права. Подальші наукові праці мають дослідити, як збалансувати притягнення колаборантів до відповідальності з дотриманням прав цивільного населення на окупованих територіях. Зокрема, потрібно чітко визначити, які дії не можуть вважатися кримінально протиправними з огляду на їх вимушений або нейтральний характер (наприклад, робота медиків чи комунальників в умовах окупації) – аби законодавець міг внести відповідні винятки чи уточнення. Іншим аспектом є врахування практики Європейського суду з прав людини: майбутні дослідження повинні містити аналіз прецедентів, пов'язаних з покаранням за колаборацію, щоб українське законодавство і правозастосування відповідали стандартам Конвенції з прав людини та не призводили до порушень (наприклад, недопущення зворотної дії суворішого закону, дотримання принципу правової визначеності тощо);

- *оптимізація меж криміналізації*. Наразі продовжується важлива дискусія: які саме форми поведінки осіб під час окупації повинні каратися кримінально, а які краще врегулювати іншими засобами. Деякі науковці схильються до думки, що законодавець у 2022 р. зайво розширив кримінально-правову репресію. Для обґрунтованого вирішення цього питання необхідний глибший аналіз: з одного боку, статистика і практика (чи всі порушники дійсно були винні у суспільно небезпечних діях, чи є випадки притягнення до відповідальності за формальними ознаками без значної шкоди), з іншого – кримінологічні дані про суспільну небезпеку різних форм колаборації. Майбутні наукові дослідження можуть оцінити ефективність ст. 111-2 КК України: чи досягає вона поставленої мети (наприклад, стримування співпраці з ворогом, справедливе покарання винних) чи, навпаки, створює зайве навантаження на правоохоронну систему і викликає суспільні сумніви у справедливості. На основі таких даних можна буде рекомендувати або звуження сфери криміналізації (через декриміналізацію малозначних діянь, заміну кримінальної відповідальності альтернативними заходами), або підтвердити необхідність збереження суворого підходу;

- *трансформація підходів перехідного правосуддя*. Окремим перспективним напрямом є пошук правових шляхів реінтеграції колаборантів у суспільство після завершення війни. У вже здійснених дослідженнях з'явилися пропозиції щодо умовного звільнення від відповідальності тих осіб, які добровільно припинили співпрацю з окупантом і допомогли запобігти шкоді (proactive cooperation). Такі ідеї перегукуються з елементами перехідного правосуддя – зусиллями, спрямованими на подолання наслідків конфлікту шляхом поєднання справедливості й примирення. Наступні наукові роботи могли б розвинути цю тематику: визначити критерії, за якими диференціювати колаборантів, котрі діяли під примусом чи з міркувань самозбереження, від ідейних прибічників агресора; обґрунтувати можливість амністії або пом'якшення покарання для певних категорій (наприклад, для тих, хто не скоював насильницьких дій і щиро розкався); запропонувати механізми люстрації (некаральні обмеження, як-то заборона обіймати посади) як альтернативу кримінальним санкціям. Така наукова розробка матиме практичну цінність у післявоєнний період, коли державі доведеться масово вирішувати долю людей, так чи інакше причетних до діяльності окупаційної адміністрації;

- *порівняльно-правові перспективи*. Ще один горизонт досліджень – звернутися до досвіду інших країн, які стикалися з проблемою колабораціонізму. У наукових публікаціях вже згадано про досвід Литви у протидії колаборації; варто розширити це коло і проаналізувати законодавство та практику, наприклад, європейських країн після Другої світової війни. Порівняльний аналіз може підказати ефективні моделі диференціації відповідальності або навпаки продемонструвати ризики надто суворого чи поблажливого підходу. Історичні уроки (наприклад, суди над колаборантами у Франції чи Нідерландах після 1945 р., в країнах колишньої Югославії тощо) теж здатні збагатити розуміння наслідків різних підходів до покарання за співпрацю з ворогом.

Узагальнюючи вказані положення, можна відзначити, що феномен кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору перебуває в стані активного наукового переосмислення. За короткий проміжок часу сформувався критичне бачення недоліків чинної нормативної моделі та вироблено ґрунтовні пропозиції щодо її вдосконалення. Попереду – реалізація цих пропозицій на практиці та поява нових викликів, пов'язаних як з подальшим перебігом російсько-української війни, так і з післявоєнним відновленням справедливості.

Джерела:

1. Мовчан Р. Кримінально-правова норма про пособництво державі агресору (ст. 111-2 КК): характеристика складу, проблеми кваліфікації. *ADVOKAT POST*. 16.09.2025. URL: <https://advokatpost.com/kryminalno-pravova-norma-pro-posobnytstvo-derzhavi-ahresoru-st-111-2-kk-kharakterystyka-skladu-problemy-kvalifikatsii-roman-movchan> (дата звернення: 22.01.2026).
2. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Черня. Київ: Норма права, 2022. 278 с.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 21.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247318> (дата звернення: 20.01.2026).

Треніна Н. А.,
здобувач вищої освіти
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Спиця Н. В.,
доцент кафедри психології та педагогіки,
кандидат філософських наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БОЙОВОЮ ТРАВМОЮ: ПТСР, МОРАЛЬНА ТРАВМА, ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ

В сучасних умовах війни та затяжних суспільних негараздів спостерігається стійке зміщення наукового інтересу та практичного фокусу на комплексні труднощі, з якими зіштовхуються фахівці-психологи та соціальні працівники, працюючи із бойовими травмами, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), моральними травмуваннями та синдромом емоційного виснаження [3; 4; 5; 10]. На сьогоднішній день експерти у сфері надання допомоги функціонують в режимі перманентної невизначеності, де професійні вимоги безпосередньо переплітаються із ризиками для особистої безпеки та неминучим щоденним зіткненням із глибокою травматизацією великих верств населення. Ця сувора реальність вимагає від них не лише високого ступеня фахової компетенції, а й колосального внутрішнього психічного резерву. Постійна інтервенція у життєвий простір людей, які пережили акти насильства, непоправні втрати, фізичні каліцтва чи вимушене переміщення, неминуче спричиняє надмірне емоційне навантаження на самих фахівців [2; 9]. Надзвичайний рівень відповідальності за ментальне здоров'я клієнтів, необхідність ухвалення критично важливих рішень та довготривала експозиція до чужого болю створюють благодатне підґрунтя для розвитку стійкого професійного стресу [11, с. 23]. За таких умов значно зростає деструктивний потенціал формування вторинних травматичних станів, професійної деградації та тотального емоційного вигорання [9; 10].

Сучасний психолог та соціальний працівник змушені оперувати не лише із загальноприйнятими формами психотравми, але й із такими глибокими та багатограними феноменами, як травма бойова та моральна [4; 7; 8]. Бойова травматизація напряду корелює з безпосереднім досвідом участі у воєнних конфліктах: залучення до бойових дій, перебування під безперервними обстрілами, отримання поранень, полон, втрата близьких товаришів по зброї чи цивільних осіб. Її супроводжують інтенсивні фобії, відчуття недієвості, перманентна загроза летального наслідку та повне руйнування фундаментального відчуття безпеки. Моральна ж травма постає тоді, коли індивід є або свідком, або прямим учасником подій, які діаметрально суперечать його ключовим етичним засадам, уявленням про належне, справедливість та гуманність [7; 8]. Переживання такого роду часто супроводжуються вагомими відчуттями провини, сорому, відчуттям зради, втрати життєвого сенсу та розпадом особистих світоглядних координат. Робота з цими станами вимагає від професіонала не просто високого рівня емпатії, а й глибокої емоційної синхронізації та підтвердженої професійної зрілості [3; 11].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) зберігає статус одного з найбільш поширених психологічних наслідків, зумовлених бойовою травматизацією [5; 12]. Працівники сфери допомоги зустрічають клієнтів, чий стан характеризується нав'язливими ретроспективами (флешбеками), нічними жахами, вираженим уникненням стимулів, що нагадують про травматичний досвід, емоційним онімінням, станом гіперзбудження, неконтрольованою агресією та глибокою внутрішньою провинною. Ці симптоми часто набувають хронічного перебігу, значно дестабілізуючи соціальну адаптацію особистості. Тривалий контакт із подібними клінічними картинами породжує ризик емоційного "зараження", коли сам психолог чи соціальний працівник починає реплікувати схожі афективні реакції [9]. Як наслідок, відбувається індукція вторинної травматизації, яка трансформує емоційний фон, когнітивні процеси та життєві аксіоми самого фахівця.

Емоційне вигорання серед працівників допоміжних професій у умовах воєнного стану є складним багатовимірним синдромом, що каталізується як відповідь на тривалу та інтенсивну дію стресорів [2:]. Воно охоплює три фундаментальні складові: виснаження емоційних резервів, деперсоналізацію та редукцію відчуття власної професійної ефективності. Емоційне виснаження проявляється у формі нескінченної втоми, відчуття внутрішньої порожнечі, усвідомлення повної атрофії емоційних потужностей

[10]. Особа втрачає здатність до автентичного співпереживання та адекватної реакції на запити інших. Деперсоналізація виступає у вигляді відстороненого, клінічно байдужого чи навіть цинічного ставлення до клієнтів, слугуючи механізмом психологічного самозахисту від надмірного болю та емпатичного перевантаження [2; 10]. Зниження самооцінки професійної значущості супроводжується сумнівами у власній спроможності, відчуттям безпорадності та крахом віри у цільовість своєї роботи.

Одним із найбільш загрозливих професійних ризиків є вторинна травматизація, яка індукується через безперервне занурення у чужі травматичні наративи [9, с. 17]. Вона проявляється через нав'язливі візуальні образи, порушення сну, зростання рівня тривожності, підвищену дратівливість, емоційну нестабільність та постійне відчуття загрози. Фахівець починає інтерпретувати оточуючий світ як вороже та непередбачуване середовище, що поступово інфільтрується у його особисту життєву філософію та міжособистісні зв'язки [11, с. 38].

Робота з травмами морального характеру є окремим, надзвичайно складним викликом для психологів та соціальних працівників. Подібні травми тяжіють до глибоких екзистенційних потрясінь: підризу віри у людський потенціал, у концепцію справедливості, у власну внутрішню вартість [7; 8]. Клієнти часто артикулюють нагальні питання про сенс існування, вину за сам факт виживання, відповідальність за прийняті чи неприйняті рішення. Фахівець, який постійно працює з цими категоріями, змушений емоційно входити у зону складних етичних колізій, що неухильно виснажує його внутрішні резерви. Це вимагає не лише відточеної етичної інтуїції, але й високого рівня особистісної гармонії та ментальної стійкості [7; 12].

Прояви професійного виснаження у психологів та соціальних працівників мають системний характер, охоплюючи психофізіологічний, емоційний, когнітивний та поведінковий спектри [2; 10]. До психофізичних відносять хронічну втому, часті головні болі, порушення циркадних ритмів сну, соматичні скарги, не пов'язані з органічними причинами. Емоційні ознаки включають апатію, підвищену збудливість, емоційну притупленість або, навпаки, неконтрольовані афективні вибухи. Когнітивні дисфункції виражаються у зниженні здатності до фокусування уваги, стані безнадії, вираженому песимізмі щодо майбутнього. Поведінкові прояви трансформуються у згортання професійної ініціативи, механічне виконання обов'язків, активне уникнення роботи зі складними клієнтськими випадками.

Процес формування вигорання у фахівців, які займаються корекцією бойових травм, ПТСР та моральних травм, має чітко простежувану етапність [10, с. 276]. На початковій фазі часто фіксується період підвищеної мотивації та надмірної емоційної інвестиції, коли спеціаліст намагається забезпечити підтримкою максимальну кількість постраждалих. Потім неминуче настає накопичення втоми, виникнення хронічної напруги та відчуття тотального перевантаження. На наступній стадії як захист формується емоційне відмежування. Кінцевою точкою стає стійке клінічне виснаження, повна втрата терапевтичної мотивації та сумніви у перманентній цінності своєї праці.

Підсумовуючи, сучасні виклики, що стоять перед психологами та соціальними працівниками у контексті роботи з бойовою травмою, ПТСР, моральними травмами та професійним емоційним вигоранням, обумовлені синергією масового травматичного досвіду, вторинного травмування фахівців та умов воєнної нестабільності [4; 5; 9]. Професійна діяльність у цьому екстремальному середовищі вимагає не лише володіння спеціалізованими знаннями та навичками, але й запровадження системних механізмів турботи про психологічне благополуччя самих фахівців. Це актуалізує нагальну потребу у розробці та впровадженні потужних програм супервізії, цільової психологічної підтримки, тренінгів з опанування навичок саморегуляції та профілактики виснаження задля збереження професійної стійкості та забезпечення належної якості надання допомоги тим, хто її потребує [2; 3; 10].

Джерела:

1. Варій М. Й., Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна та клінічна психологія кризових станів. Львів: Видавництво ЛНУ, 2020. с.45-78
2. Карамушка Л. М., Шевченко А. М. Професійне здоров'я фахівців допомагаючих професій. Київ: Логос, 2020. С.112-138
3. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Психологічна стійкість особистості в умовах кризових подій. Київ, 2021. С. 21–49, С.119–142.
4. Максименко С. Д., Кокун О. М., Тополь О. В. Психологічна допомога особистості в умовах війни. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. С. 33–67, С.88–112.
5. Міністерство охорони здоров'я України. Клінічні рекомендації щодо надання допомоги особам із ПТСР. Київ, 2023. С. 9–66.
6. Litz B., Kerig P. Moral Injury in Trauma: Concept, Theory, and Clinical Practice. New York: Guilford Press, 2019. С. 15–37.
7. Figley C., Regan Figley K. Compassion Fatigue: Theory, Research, and Practice. New York: Routledge, 2022. С. 21–49.

8. Maslach C., Leiter M. Burnout: A Multidimensional Perspective. London: Routledge, 2023. C.14-36
9. World Health Organization. Guidelines for the Management of Conditions Specifically Related to Stress. Geneva, 2020. C.7-29
10. American Psychiatric Association. DSM-5-TR: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Washington, 2022. C. 271–280.
11. Charney M., Southwick S. Resilience: The Science of Mastering Life's Greatest Challenges. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. C. 19–44.
12. Hobfoll S. Stress, Culture, and Community in Trauma Recovery. New York: Plenum Press, 2020. C. 11–34, C. 57–83.

ІНТУЇТИВНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАПОБІГАННІ АФЕКТИВНІЙ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Гуманітарна безпека у сучасному світі вимагає не лише захисту від фізичних загроз, а й збереження правової раціональності в умовах емоційної мобілізації суспільства. У контексті збройних конфліктів та гібридних загроз особливого значення набуває взаємодія сектору безпеки з громадянським суспільством у забезпеченні балансу між оперативним реагуванням на виклики та дотриманням фундаментальних принципів кримінального права. Громадянські та релігійні інституції відіграють ключову роль у формуванні морально-психологічної стійкості суспільства, однак їхній вплив може мати подвійний характер: як стабілізуючий фактор, що запобігає радикалізації, так і джерело афективних настроїв, які підштовхують до інтуїтивної криміналізації.

Протидія дезінформації та мові ворожнечі під час війни актуалізує питання про межі допустимого обмеження прав людини та про роль кримінального права як інструменту захисту суспільного порядку без переходу до режиму інтуїтивного неправа. У цьому контексті етичні та правові аспекти взаємодії сил безпеки з громадянським суспільством набувають особливого значення, оскільки саме ця взаємодія визначає, чи буде кримінальне право зберігати свою охоронну функцію, чи перетвориться на інструмент символічної репресії, що легітимується колективним афектом замість правової норми.

Сучасне кримінальне право функціонує в багатошаровому нормативному середовищі, у якому державний суверенітет, наднаціональні зобов'язання у сфері прав людини та інтуїтивні уявлення про справедливість одночасно співіснують і нерідко вступають у напружений конфлікт [1]. Як слушно зазначав В. Гришук, кримінальне право постає як соціальна цінність, легітимність якої визначається його здатністю підтримувати динамічний баланс між захистом індивідуальних прав і забезпеченням колективної безпеки, водночас зберігаючи чутливість до трансформацій суспільних відносин [2].

Для кримінолога будь-яка кримінально-правова система починається не з тексту закону і не з санкції, а з ідентичності: уявлення спільноти про допустиме, небезпечне й неприйнятне. Це уявлення формується раніше за позитивне право і функціонує на дораціональному рівні як колективне відчуття справедливості. Саме тут виникає феномен інтуїтивного кримінального права – первинної нормативності, уявлення спільноти про допустиме, небезпечне й неприйнятне [3] передуює формалізованій нормі та визначає її соціальну прийнятність [4].

В українській правовій традиції інтуїтивний рівень нормативності історично відігравав не деструктивну, а стабілізуючу роль [5]. Звичаєве право, обрядові практики та ритуалізовані форми порушення встановленого порядку демонструють, що не кожна формальна протиправність сприймалася як правопорушення [6].

Карнавальні андріївські «крадіжки» воріт, маланкові безчинства, обрядове «викрадення» нареченої, толока, тимчасове користування майном без формального дозволу – всі ці дії могли містити ознаки сучасного делікту, але не верифікувалися як злочини, оскільки були інтуїтивно зчитувані громадою як соціально допустимі, ритуальні або символічні. У цих практиках інтуїтивне кримінальне право виконувало функцію негативного фільтра криміналізації. Колективне відчуття чітко розрізняло шкоду і гру, посягання і ритуал, злочинний умисел і соціальну інверсію. Саме тому інтуїція тут працювала як механізм обмеження карального впливу, а не як його джерело [3]. За своєю логікою це близьке до римського *mos maiorum*, який поряд із писаним правом визначав межі осуду, спираючись на звичай і соціальне переживання норми [7]. Цей історичний досвід принципово важливий для розуміння сучасного інтуїтивного неправа. Проблема полягає не в існуванні інтуїтивного кримінального права як такого, а в його трансформації: від коригуючого механізму до автономного джерела криміналізації, відірваного від норми, процедури й фактичної шкоди.

У сучасному кримінальному праві можна умовно виокремити три режими нормативності, кожен із яких має власний спосіб легітимації та власну патологію.

Позитивне кримінальне право ґрунтується на законі як джерелі норми та процедурі як джерелі легітимності. Його деформація проявляється у зловживанні правом, коли норма формально діє, але вико-

ристовується не для охорони правопорядку, а як інструмент політичного, соціального чи репресивного тиску. Закон зберігається, але його мета спотворюється.

Суб'єктивне кримінальне право виникає тоді, коли джерелом норми стає переконання конкретного суб'єкта влади – судді, слідчого, прокурора. Тут охоронна функція реалізується через персоналізовану оцінку «справедливості», а не через універсальну норму. Його антиподом є суб'єктивне неправо: дискреційне, непослідовне й потенційно свавільне застосування кримінальної відповідальності.

Інтуїтивне кримінальне право базується на колективному відчутті допустимого. Його легітимація здійснюється не через закон чи внутрішнє переконання судді, а через емоційний консенсус суспільства. У традиційному суспільстві цей режим був обмежений звичаєм і стабільною культурною рамкою. У сучасному ж суспільстві він дедалі частіше перетворюється на інтуїтивне неправо – режим, у якому криміналізація ґрунтується не на порушенні норми, а на невідповідності домінантному почуттю. Таким чином, кожному режиму відповідає власна форма неправи: зловживання правом у позитивному режимі, суб'єктивне неправо в персоналізованому, інтуїтивне неправо в афективному. Це не випадкові відхилення, а системні деформації охоронної функції. Інтуїтивне неправо виникає там, де правова норма перестає бути внутрішньо переживаною, але суспільство не готове відмовитися від моральної орієнтації. Утворений вакуум заповнюється почуттям – соціально сконструйованим, медійно підсиленним і політично спрямованим. Формула «це очевидно» підміняє доказ, «усі так відчують» юридичне обґрунтування [7].

На відміну від традиційних українських звичаїв, де інтуїція обмежувала криміналізацію, сучасне інтуїтивне неправо її продукує. Інтуїція перестає бути фільтром і стає тригером репресії. Кримінально значущою стає не шкода, а емоційна невідповідність; не діяння, а реакція на нього. Філософськи це означає регресію від норми до афекту – повернення до доправових форм реагування, замасковане під моральний прогрес і маніпуляцію «народним відчуттям справедливості».

Там, де традиційне звичаєве право було вбудоване в стабільну ідентичність, сучасне інтуїтивне неправо існує у стані постійної емоційної мобілізації. У режимі інтуїтивного неправи джерелом девіації стає не порушення норми, а відхилення від очікуваного емоційного патерну. Волни хейту у сучасних соцмережах не бачить тільки ледащій.

Формується феномен емоційної девіації: особа може не вчинити жодного протиправного діяння, але бути криміналізованою за «неправильну» інтонацію, сумнів, мовчання або відсутність належної афективної реакції. Це принципово відрізняється від традиційної інтуїтивної нормативності української культури, де почуття були ритуалізовані й передбачувані. Сучасне ж інтуїтивне неправо вимагає не лише законслухняності, а й емоційної лояльності, яку неможливо формалізувати або перевірити правовими засобами. Звідси й змінюється ставлення до охоронної функції права.

Охоронна функція кримінального права ніколи не є автономною: вона завжди віддзеркалює тип нормативності, який забезпечує її легітимність. Закон не охороняє сам по собі – він охороняє настільки, наскільки норма внутрішньо прийнята, процедура дотримана, а афект поставлений під контроль. Коли один із цих елементів випадає, охоронна функція не зникає, але трансформується у свою протилежність. Розуміння охоронної ілюзії покликано пояснити саме цей феномен: чому кримінальна норма може формально існувати, бути належним чином кодифікованою та інституційно підтриманою, але водночас не виконувати своєї базової функції – захисту правопорядку та прав людини. Ілюзія охорони виникає тоді, коли зовнішні атрибути правової системи збережені (закон, суд, покарання), але їхній зміст підпорядкований не нормативній раціональності, а емоційній, політичній або символічній доцільності (феномен Врадіївки, революційна доцільність, динаміка змін відповідальності за СЗЧ та дезертирство).

У такому стані кримінальне право продовжує функціонувати як репресивний механізм, однак його охоронна функція стає декларативною.

Покарання сприймається як необхідне й справедливе не тому, що воно відповідає принципам вини, пропорційності та індивідуалізації, а тому, що воно задовольняє соціальний запит на відплату, демонстрацію сили або моральне заспокоєння. Захист правопорядку підмінюється експресивною функцією покарання, а справедливість її імітацією.

Український звичаєвий досвід переконливо демонструє, що інтуїтивна нормативність може виконувати гуманізуючу та стримуючу роль. Звичаєві практики обрядові «крадіжки», ритуальні безчинства, толока, символічне порушення порядку не руйнували правопорядок, а навпаки, чітко окреслювали межу між соціально допустимим і реально небезпечним. Інтуїція тут не замінювала норму, а доповнювала її, знижуючи ризик надмірної криміналізації.

Сучасне інтуїтивне неправо демонструє протилежну логіку. Афект відривається від норми, інтуїція втрачає межі, а ідентичність перестає бути опосередкованою процедурою. Колективне відчуття більше не стримує каральний імпульс, а легітимує його. У результаті кримінальне право починає охороняти не правопорядок, а емоційний комфорт більшості; не права людини, а стабільність домінантного наративу; не справедливість, а відчуття справедливості.

Існуюча охоронна ілюзія дозволяє побачити, що проблема полягає не в «слабкості» кримінального права і не в «надмірній м'якості» процедурних гарантій, а в розриві між формою й змістом охорони. Чим активніше держава демонструє жорсткість і каральну рішучість, тим глибшою може бути ілюзія захисту, за якою приховується ерозія правової раціональності. Окремим виміром охоронної ілюзії є афективна криміналізація: ситуація, за якої джерелом кримінально-правових заборон стає не кримінологічна необхідність або системний аналіз суспільної небезпеки, а хвиля медійної істерії та політично інсценованого обурення.

Дезінформація та мова ворожнечі під час війни створюють середовище, в якому інтуїтивне неправово легко інституціоналізується. Фейкові новини, маніпулятивні нарративи та емоційно заряджені меседжі формують у суспільстві спотворене уявлення про реальні загрози та необхідні заходи протидії. У такому контексті кримінальне право може стати інструментом не захисту інформаційного простору, а придушення критичного мислення та плюралізму думок. Спільна відповідальність держави і громадянського суспільства полягає у створенні інституційних механізмів перевірки фактів, критичного аналізу інформації та публічного обговорення законодавчих ініціатив до їхнього ухвалення. Протидія дезінформації має здійснюватися не через розширення кримінальної репресії, а через зміцнення медіаграмотності, підтримку незалежної журналістики та забезпечення прозорості державних рішень. Етичні та правові стандарти взаємодії сил безпеки з громадянським суспільством у цій сфері мають базуватися на принципах міжнародного гуманітарного права та прав людини, зокрема на свободі слова, праві на інформацію та заборону довільного обмеження прав. На жаль, в існуючих умовах законодавець діє не як раціональний конструктор правового порядку, а як ретранслятор колективного афекту, намагаючись швидко «відповісти суспільству» через криміналізацію, підвищення санкцій або звуження процесуальних гарантій.

Медіа резонанс створює ілюзію нагальності та очевидності рішення, унаслідок чого кримінальний закон ухвалюється як емоційна реакція, а не як результат зваженого нормативного вибору [7]. Так, ст. 111-2 КК України («Пособництво державі-агресору») є показовим прикладом надмірної афективної криміналізації воєнного часу. Її поява у 2022 році не була зумовлена класичною догматичною прогалиною: значна частина діянь, які нині кваліфікуються за ст. 111-2, уже могла охоплюватися складом державної зради (ст. 111 КК) або колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК). Проте суспільний запит у перші місяці повномасштабної агресії вимагав окремої, «іменної» кримінально-правової заборони будь-якої допомоги ворогу – навіть тієї, що не досягала рівня класичної зради. Таким чином, ст. 111-2 виконує не стільки системоутворюючу, скільки символічну та емоційно заспокійливу функцію: вона демонструє публічне засудження «сірої зони» поведінки, яка сприймається суспільством як зрадницька, але не завжди бездоганно вкладається у конструкції ст. 111 або 111-1.

Афективний характер цієї криміналізації підсилюється трансформацією формату покарання в умовах воєнного стану. Законодавець не лише розширює коло караних діянь, а й змінює саму логіку санкцій: акцент переноситься з індивідуалізації та можливості пом'якшення на демонстративну суворість, швидкість та невідоротність. Воєнний стан стає універсальною обтяжуючою обставиною, що виправдовує жорсткіші строки позбавлення волі, обмеження застосування умовного засудження, амністії та альтернативних покарань. У цьому сенсі ст. 111, 111-1 і 111-2 КК України формують єдиний репресивний блок, у якому кримінальне право виконує не лише охоронну, а й комунікативну функцію – транслює суспільне переконання, що будь-яка лояльність до агресора є морально неприйнятною та кримінально караною. Результат неоднозначна практика застосування та рекомендації щодо декриміналізації [8, 9].

Аналогічна логіка афективної криміналізації простежується і щодо корисливих злочинів у період війни, зокрема у реакції на мародерство. Масове суспільне обурення фактами розкрадання майна під час бойових дій, евакуації та надзвичайних ситуацій призвело до активного застосування кваліфікованих складів крадіжки, грабежу та розбою з ознакою вчинення в умовах воєнного стану. Формально йдеться не про нові склади злочинів, а про інтенсивніше використання обтяжуючих обставин, однак за своєю суттю це також афективна реакція: одна й та сама корислива поведінка і не тільки в зоні бойових дій отримує значно суворішу кримінально-правову оцінку саме через символічний контекст війни. Мародер та крадій у публічному сприйнятті постає не просто як злодій, а як той, хто «зраджує спільну бідду», що і зумовлює підвищену каральну інтенсивність. Пам'ятаємо ж про самосуди 2022–2023 рр. із прив'язуванням корисливих порушників скотчем до дерев.

Афект, таким чином, інституціоналізується у нормі, перетворюючи кримінальне право з *ultima ratio* на інструмент символічної заспокійливої дії.

У межах охоронної ілюзії це означає, що сама криміналізація починає виконувати не охоронну (хірургічну), а терапевтичну функцію – вона покликана не зменшити реальну шкоду, а відновити від-

чуття контролю та моральної рівноваги у суспільстві [10], навіть ціною руйнування принципів пропорційності, системності та правової визначеності.

У таких випадках міжконфесійний та міжкультурний діалог може виступати як чинник суспільної згуртованості, що запобігає радикалізації та афективній криміналізації. Релігійні спільноти традиційно виконували функцію морального авторитету, здатного каналізувати колективні емоції через ритуалізовані практики прощення, примирення та справедливості. У сучасних умовах, коли медійний простір насичений наративами помсти та емоційної мобілізації, конструктивна взаємодія релігійних інституцій із сектором безпеки може сприяти збереженню правової раціональності.

Однак така взаємодія має ґрунтуватися на чіткому розмежуванні між моральним авторитетом та юридичною нормою, між колективним відчуттям та процесуальними гарантіями попередження повторної віктимізації [11].

Релігійні та громадянські організації можуть виконувати роль медiatorів між суспільством та державою, допомагаючи громадянам усвідомити різницю між легітимним обуренням та афективною вимогою репресії, між справедливістю та помстою.

Слід зазначити також, що взаємодія сектору безпеки з громадянським суспільством вимагає дотримання міжнародних стандартів прав людини та міжнародного гуманітарного права. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на необхідності збереження процесуальних гарантій прав особи навіть в умовах надзвичайного стану або збройного конфлікту. Принцип пропорційності, заборона свавільного позбавлення волі, право на справедливий суд та презумпція невинуватості не можуть бути підміненими афективними рішеннями, навіть якщо вони користуються широкою суспільною підтримкою. Імплементация цих стандартів у національне законодавство та правозастосовну практику [11] потребує активної участі громадянського суспільства у моніторингу діяльності правоохоронних органів, у наданні правової допомоги та у публічному обговоренні судових рішень. Міжнародний досвід показує, що країни, які зберегли баланс між безпекою та правами людини під час конфліктів, мали розвинуті механізми громадського контролю та незалежну судову систему, здатну протистояти політичному та емоційному тиску.

Зауваження: У процесі підготовки цього тексту було використано програмне забезпечення генерації тексту (ChatGPT 5, Perplexity, Grammarly) виключно для редакційного редагування, корекції стилю. Усі фактичні дані були особисто перевірені та підтверджені автором тексту. Відповідальність за зміст і точність юридичного аналізу та пропозицій повністю покладається на автора.

Джерела:

1. Tuliakov V. O. (2025) Transnational Criminal Law, Sovereignty and International Justice: Harmonization Challenges and Policy Evolution. *International Annals of Criminology*. 2025. № 1--23. 23 p. URL: <https://doi.org/10.1017/cri.2025.10076>. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30909>
2. Гришук В. К. (2017) Кримінальне право як соціальна цінність *Право України* № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2017_2_6.
3. Tuliakov, V. O. (2024) "Інтуїтивне кримінальне право та *ultima ratio*." ResearchGate, 2024. URL: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.27606.36169>
4. Tuliakov, V. O. (2025) «On Intuitive Dimensions of Substantive Criminal Law.» In *Ukraine and EU: Toward Deep Cooperation in the Security Sector: Conference Proceedings (Ostroh, 23-24 September 2025)*, edited by E. Balashov and D. Havryliuk, 50--53. Ostroh: Publishing House of the National University of Ostroh Academy, 2025. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30857>
5. Бедрій, М. М. (2015). *Норми українського звичаєвого права (історико-юридична характеристика)*. Соціологія права, (3--4), 100--105. URL: <http://www.soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2015/3-4/21.pdf>
6. Кокошко, Ф. І. (n.d.). Історико-правовий аспект розвитку звичаєвого права. *Спеціальна освіта*. URL: <https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/851-kokoshko-f-i-istoriko-pravovij-aspekt-rozvitku-zvichaevogo-prava>
7. Brightbill, J. (2015). *Roman Declamation: Law and Ethics in the Roman World* (Doctoral dissertation, University of Chicago). URL: https://knowledge.uchicago.edu/record/492/files/Brightbill_uchicago_0330D_13115.pdf
8. Пономаренко Ю. А. (2025) Деякі питання тлумачення ознак об'єктивної сторони пособництва державі-агресору *Правове забезпечення основ національної безпеки України в умовах війни: проблеми теорії та правозастосування: матеріали кругл. ст.* (м. Харків, 17 жовт. 2025 р.): електрон. наук. вид. Харків: Право, 2025. – С. 12-22
9. Загиней-Заболотенко З. А., Допіряк Б. П. (2024) Форми умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), в судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 301–309.
10. Mamak, K. (2023). Cyber banishment: An old sanction for virtual spaces. *Information & Communications Technology Law*, 32(2), 139--157. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1478601X.2023.2188449>
11. Tuliakov V. O. (2025) Victimization and Victim-Oriented Development of Criminal Law: a Complex Approach *Щорічник українського права: зб. наук. пр.* Харків, № 17. С. 325-337. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29489>

СУДОВА ПРАКТИКА У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ПОСТРАЖДАЛИМ ЧЕРЕЗ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ

Сьогодні, в часи повномасштабного вторгнення питання компенсації шкоди, завданої збройною агресією РФ проти України є чи не найголовнішим у суспільстві. Щодня число постраждалих від військових дій РФ збільшується, що, водночас, примножує розмір завданої майнової та немайнової шкоди. Якщо з реальними збитками законодавець вирішив проблему через програми компенсації, закріплені у спеціальному Законі України « Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією... », то питання з немайновою шкодою є неврегульованими.

Сучасна судова практика містить чимало прикладів звернення до суду про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, у тому числі рішення Верховного Суду, які були прийняті на основі позовів, поданих ще до повномасштабного вторгнення.

Відтак, було встановлено, що в таких спорах звернення позивача до українського суду є єдиним розумно доступним засобом захисту права, позбавлення якого означало б позбавлення такого права взагалі, тобто заперечувало б саму сутність такого права [1]. До того ж, національні суди задовольняють позови про відшкодування моральної шкоди, завданої збройною агресією.

У цьому контексті, зважаючи на специфічність реальної дійсності у якій перебувають українці та український бізнес, варто визначити у чому полягає моральна шкода, завдана постраждалим через збройну агресію.

У справі щодо встановлення факту, що має юридичне значення, Верховний Суд визначив можливість встановлення не самого факту вимушеного переселення внаслідок збройної агресії російської федерації, а встановлення причинно-наслідкового зв'язку між певною подією та збройною агресією російської федерації [2]. Тобто у справах, де відповідачем є РФ важливим є зазначення, що саме збройна агресія призвела до того чи іншого наслідку чи завдала шкоди, у тому числі, немайнової.

Загальні положення щодо моральної шкоди визначено у ст. 23 Цивільного кодексу України. Разом з тим, у ч. 2 цієї статті закріплюється, що моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [3].

Якщо розглядати кожен із цих критеріїв, то вони є оціночними щодо конкретного випадку. Аналіз судової практики свідчить про те, що з кожного вказаного пункту ч. 2 ст. 23 ЦК України у різних справах розкриваються індивідуальні випадки осіб, які є різними з точки зору обставин, але пов'язані тим, що до таких наслідків призвела саме збройна агресія.

Наприклад, у справі про відшкодування моральної шкоди, яка полягає у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів Суд дійшов висновку, що заявлений розмір 65 000 000,00 грн на відшкодування моральної шкоди, що у еквіваленті, станом на день звернення до суду з позовом складає 1 585 365,85 доларів США або 1 547 619,05 Євро не може бути задовольнений, оскільки у справі, що розглядається, вичерпно надано оцінку питанню відшкодування моральної шкоди, завданої позивачу збройною агресією російської федерації проти України. Наявність у позивача іншої точки зору на встановлені судами обставини та щодо оцінки наявних у матеріалах доказів не спростовує законності та обґрунтованості ухвалених у справі рішень.

На підтвердження обставин, що викладені у позовній заяві, позивач зазначив, що саме повномасштабне вторгнення спричинило тяжкі наслідки і для позивача, який жив нормальним, повноцінним життям, а також для його близьких, війна кардинально змінила його життя, до того ж 23 листопада

2023 року у будинок, де мешкала родина позивача влучила ракета, що підтверджується відкритим кримінальним провадженням. У додаток до цього, позивач надав висновок психолога про те що глибина інтенсивності, протяжність психотравмуючого впливу на особистість позивача, за обставинами, що були піддані дослідженню, є надзвичайними, гіпертрофованими і потенційно небезпечними для його фізичного і психологічного здоров'я [4]. Можна стверджувати, що вказані обставини доводять характер спричиненої йому моральної шкоди, тому виходячи з міркувань розумності, справедливості та співмірності суд присудив йому 10 000 000 грн.

Разом з тим, окрім страждань, понесених внаслідок вимушеної зміни місця проживання, зміни у побуті та загрози смерті через влучання ракети, особи зазнають страждань через смерть близьких осіб. У подібній справі матір, що звернулася за відшкодуванням моральної шкоди через загибель сина під час виконання бойового завдання, зазначила, що навіть вказана сума відшкодування не повернуть їй дуже рідну людину і ніколи не вгамують біль, але все ж таки ця сума хоч у якісь мірі співрозмірна важкій втраті [5].

Варто також вказати на можливість відшкодування моральної шкоди, яка полягає у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна. У подібній справі внаслідок знищення вантажного автомобіля, позивач втратила основне джерело доходів, оскільки використовувала такий для надання послуг з перевезення сільськогосподарської продукції. Втрата доходу зумовила необхідність вживати додаткових заходів матеріального забезпечення свого життя. Вказані обставини викликали стрес, відчуття невизначеності та тривоги, тобто заподіяли їй моральні страждання [6].

Якщо вести мову про четвертий критерій, а саме – приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, то Києво-Святошинський районний суд Київської області задовольнив позов до російської федерації в особі посольства російської федерації в Україні про відшкодування шкоди. Позивач посилався на те, що з російській військовій зметою придушення і залякування проукраїнських налаштованих осіб з числа місцевого населення, із застосуванням фізичного насильства, погрожуючи вогнепальною зброєю особам чоловічої статі, які перебували у будинку, наносили побої та удари в різні частини тіла, завдаючи фізичного болю та моральних страждань, а також застосовували психологічне насильство відносно жінок та малолітніх дітей [7].

Таким чином, аналіз судової практики у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України дає підстави стверджувати, що вказані у ЦК України критерії моральної шкоди, хоч і є абстрактними, оціночними поняттями, проте дозволяють звернутися до національних судів з позовами про відшкодування і підлягають задоволенню, у тому числі з урахування розумності, справедливості та співмірності.

Джерела:

1. Ткачук О. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти України: практика Верховного Суду (цивільна та господарська юрисдикції). 16.04.2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_vidshkod_shkodi_agresia.pdf
2. Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 26 січня 2026 року у Справі № 308/16581/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133590652>
3. Цивільний кодекс України від 16.01. 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 125/2253/24 від 14 січня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133578728>
5. Рішення Фортечного районного суду міста Кропивницького від 13 січня 2026 року у Справі № 404/8666/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133272700>
6. Рішення Снігурівського районного суду Миколаївської області від 13 січня 2026 року у Справі № 485/1741/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133275945>
7. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 20 січня 2026 у Справі № 369/478/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133412893>

Тьорло О. І.,
т.в.о. завідувача кафедри
спеціальної фізичної підготовки,
кандидат наук із фізичного виховання та спорту, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Тимощук Х. В.,
курсант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ЧЕРЕЗ АДАПТИВНИЙ СПОРТ У ЇХНЬОМУ ВІДНОВЛЕННІ

Сучасні реалії, зумовлені наслідками військових конфліктів, актуалізують потребу у впровадженні дієвих механізмів реінтеграції ветеранів війни в цивільне суспільство. Важливе місце у цьому процесі посідають фізична культура та спорт, які сприяють не лише відновленню фізичного стану, а й успішній адаптації до нових соціальних умов. Заклади вищої освіти (ЗВО) зі специфічними умовами навчання системи МВС здатні виконувати провідну роль у створенні сприятливого середовища для реабілітації та соціалізації ветеранів шляхом реалізації спортивно-оздоровчих програм, спрямованих на їх фізичну й психологічну адаптацію.

У сучасних умовах особливої значущості набуває суспільна підтримка осіб, які зазнали негативного впливу бойових дій. У цьому контексті необхідно підкреслити визначальну роль адаптивного спорту, як ефективного засобу соціальної інтеграції та пристосування ветеранів і учасників бойових дій до мирного життя.

Повертаючись до цивільного середовища, ветерани та військовослужбовці проходять складний адаптаційний етап, що охоплює засвоєння нових життєвих умов, налагодження соціальних взаємодій та формування особистісних компетентностей, необхідних для подолання нових викликів.

Науково обґрунтовано, що соціальна адаптація ветеранів є багатовимірним процесом, який включає комплекс медичних, фізичних, психологічних і соціально-педагогічних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, емоційної стабільності та працездатності.

Адаптивний спорт виступає ефективним інструментом соціалізації, оскільки сприяє фізичній реабілітації, поліпшенню психоемоційного стану та загального рівня добробуту ветеранів. Залучення до адаптивних видів спорту є одним із ключових чинників успішного процесу реабілітації та інтеграції ветеранів у мирне життя [1].

Результати наукових досліджень підтверджують, що спортивна діяльність є результативним засобом реабілітації та соціальної інтеграції ветеранів. Регулярні фізичні вправи сприяють відновленню фізичної працездатності, стабілізації психологічного стану та полегшенню адаптації до цивільного життя. Особливо ефективними є заняття адаптивними видами спорту, які враховують індивідуальні можливості й потреби кожного ветерана. Як приклад можна навести окремі наукові дослідження.

Зокрема, дослідження Центру ініціатив «Повернись живим» підтверджує позитивний вплив адаптивного спорту на фізичне та психологічне здоров'я ветеранів. Участь у спортивних заходах сприяє зменшенню симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та покращенню загального самопочуття [2].

Розглядаючи реабілітацію ветеранів бойових дій та/або військовослужбовців, як медико-соціальну проблему, встановлено, що цей процес потребує залучення значно більших людських ресурсів порівняно з реабілітацією цивільного населення. Водночас фізична реабілітація військовослужбовців, спрямована на відновлення анатомо-фізіологічних функцій організму, має спільні риси з реабілітацією цивільних осіб, оскільки базується на застосуванні подібних методів і засобів залежно від характеру травм та ступеня ураження. Таким чином, серед численних засобів фізичної реабілітації особливе місце посідають фізичні вправи, які широко застосовуються в адаптивній фізичній культурі.

Адаптивний спорт як складова адаптивної фізичної культури активно розвивається та надає можливість використовувати велику кількість вправ різної спрямованості, що застосовуються не лише в реабілітаційній практиці, а й у подальшій оздоровчо-рекреаційній діяльності [3].

Важливим елементом комплексного підходу є соціальна адаптація, як невід’ємна складова реабілітаційного процесу. Через залучення до фізичної культури військовослужбовці відновлюють відчуття належності до соціальної спільноти, що сприяє їх повторній інтеграції та формуванню нових соціальних ролей. Групові заняття, спортивно-реабілітаційні програми та ветеранські об’єднання слугують простором для налагодження соціальних контактів, взаємної підтримки та процесів самоідентифікації, допомагаючи долати ізоляцію та відновлювати соціальні зв’язки.

Участь у спільних тренуваннях і спортивних змаганнях формує атмосферу довіри та підтримки, у якій кожен учасник відчуває власну значущість у групі. Крім того, фізична культура створює умови для обміну досвідом і переживаннями, що сприяє емоційному розвантаженню, особливо важливого в період адаптації до цивільного життя. Таким чином, спортивна діяльність виконує не лише функцію фізичного розвитку, а й стає платформою для колективного обговорення проблем та пошуку шляхів їх вирішення.

Активна участь у спортивних заходах також позитивно впливає на самооцінку ветеранів, оскільки дає можливість досягати нових результатів і цілей, що підвищує мотивацію та сприяє особистісному зростанню. Досягнення у спорті стимулюють розвиток нових життєво важливих навичок та формують впевненість у власних силах.

З огляду на викладене, комплексна реабілітаційна практика охоплює фізичні, функціональні, психічні та соціальні компоненти, забезпечуючи всебічне відновлення військовослужбовців. Така інтеграція сприяє формуванню «нової нормальності» після травм і бойових дій, підвищенню якості життя та загального рівня адаптації до побутових і професійних завдань. Програми адаптивної фізичної культури в поєднанні з мультидисциплінарним супроводом дозволяють індивідуалізувати фізичні навантаження та забезпечити психологічну підтримку, що є визначальним чинником ефективності реабілітаційного процесу. Поєднання фізичних вправ із психоемоційними методиками сприяє не лише відновленню фізичних функцій, а й стабілізації емоційного стану. Регулярні спортивні тренування активізують вироблення ендорфінів, що позитивно впливає на настрій і загальне самопочуття, формуючи позитивне ставлення до життя та зміцнюючи внутрішню мотивацію. Соціальна складова реабілітаційних програм має не менше значення, оскільки групові заняття й колективні заходи сприяють встановленню нових соціальних контактів, розвитку почуття спільноти та усвідомленню власної значущості у суспільстві.

Необхідним елементом комплексної реабілітації є також залучення фахівців різного профілю – лікарів, психологів, тренерів і соціальних працівників. Така міждисциплінарна взаємодія забезпечує всебічну підтримку, адаптацію програм до індивідуальних потреб кожного ветерана та підвищує загальну ефективність реабілітаційних заходів[4, с. 102].

Отже, інтеграція фізичної культури у програми реабілітації військовослужбовців є необхідною умовою їх успішного відновлення та адаптації. Подальші наукові дослідження сприятимуть удосконаленню реабілітаційних практик з урахуванням індивідуальних потреб ветеранів та забезпеченню їх повноцінної суспільної інтеграції.

Джерела:

1. Кашуба А., Ковальський В., Годлевський П., Бовсунюк, Д. (2024). Соціальна інтеграція та адаптація ветеранів та учасників бойових дій в процесі занять адаптивним спортом. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, 6(179), 113-117. URL: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.Series.15.2024.6\(179\).21](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.Series.15.2024.6(179).21)
2. Субашкевич І., Бордіян Я., Галько С. (2023). Особливості соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, які брали участь в бойових діях. Вісник Львівського університету. Вип. 39. С. 218-226.
3. Когут І, Матвеев С, Маринич В, Гончаренко Є. Концептуальні положення реалізації соціально-гуманістичних засад адаптивної фізичної культури в українському освітньому просторі. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2020; 2: 130–142 DOI: 10.32652/tmfvs.2020.2.130–142.
4. Копейкіна Є., Науменко Н. Фізична терапія військовослужбовців на підгострому етапі реабілітації після отримання ВЧМТ. Український науковий медичний молодіжний журнал. 2024. № 4 (150). С. 102–108. URL: [https://doi.org/10.32345/usmyj.4\(150\).2024.102-108](https://doi.org/10.32345/usmyj.4(150).2024.102-108).

Федорюк Л. В.,
доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
та національної безпеки,
доктор філософії
(Національна академія внутрішніх справ)

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОТИДІІ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Надзвичайно важливу роль у протидії дезінформації в умовах війни відіграють правоохоронні органи. Їхня діяльність не обмежується реагуванням на вже завдану шкоду внаслідок інформаційних атак. Вона охоплює комплекс системних заходів, спрямованих на профілактику, своєчасне виявлення, документування та припинення злочинної діяльності в інформаційному просторі. Йдеться як про протидію організованим інформаційно-психологічним операціям, так і про розслідування конкретних правопорушень, пов'язаних із поширенням фейків, закликами до насильницької зміни конституційного ладу, посяганнями на територіальну цілісність держави, колабораційною діяльністю та іншими злочинами проти основ національної безпеки [1].

Окрему загрозу становить провокування внутрішніх конфліктів у суспільстві – за мовною, релігійною, етнічною чи політичною ознакою. Через маніпулятивні інформаційні кампанії ворог намагається поглибити наявні соціальні розбіжності, створити атмосферу взаємної підозри та розколоти суспільство зсередини. Водночас здійснюються спроби підірвати міжнародну підтримку держави шляхом поширення викривлених або неправдивих наративів на міжнародній арені [2].

У ворожій пропаганді війна навмисно подається як «внутрішній конфлікт», «громадянське протистояння» або «спеціальна операція», що має на меті зняти відповідальність з держави-агресора та легітимізувати її дії. Злочини проти цивільного населення заперечуються або дискредитуються як «постановки», «фейки» чи «інсценування», а очевидні факти – спотворюються або замовчуються. Причини війни перекладаються на жертву агресії через маніпулятивні твердження про «провокації», «зовнішнє управління» чи «загрозу з боку України» [3].

За таких умов правоохоронні органи виконують не лише каральну, а й превентивну та роз'яснювальну функцію. Їхня ефективна робота є ключовим елементом забезпечення інформаційної безпеки держави, захисту конституційного ладу та підтримання суспільної стійкості в період війни.

Важливою функцією правоохоронних органів є виявлення та нейтралізація організованих мереж дезінформації. У воєнний час значна частина фейків і маніпуляцій поширюється не спонтанно, а через скоординовані канали – бот-мережі, анонімні телеграм-ресурси, агентурні структури. Саме правоохоронні органи, у взаємодії зі спецслужбами, здатні встановлювати джерела таких кампаній, їхніх замовників та фінансування [4].

Водночас продовжуються кампанії з поширення дезінформаційних повідомлень про нібито злочини українських військових проти цивільного населення Донбасу. Зокрема, пропагандистські ресурси рф розповсюджують повідомлення, начебто українські військові в Покровську «насилено утримували літніх людей як живий щит». Як доказ використовується відео з розповіддю цивільного чоловіка, що зараз перебуває на тимчасово окупованих територіях. Жодних доказів достовірності цієї історії не наводять. Більше того, чоловік на відео навіть не стверджує, що був свідком описаних ним подій. Він лише переповідає те, що йому нібито розповіли інші. Поширення подібних бездоказових відео, у більшості з яких цивільні люди, що опинилися під владою російських військових, переповідають плітки та чутки, є типовим прийомом гі-пропаганди, який масово використовується для спроб дискредитації українських військових і зміщення фокусу уваги від численних воєнних злочинів росіян на окупованих територіях [5].

Окремої уваги потребує роль правоохоронних органів у протидії інформаційно-психологічним операціям противника. Дезінформаційні кампанії нерідко супроводжують воєнні або терористичні дії та спрямовані на посилення паніки, дестабілізацію суспільних настроїв і підлив довіри до державних інституцій. У таких умовах особливого значення набуває оперативне спростування фейків, надання офіційних коментарів і своєчасне, достовірне інформування громадян. Активна комунікаційна позиція правоохоронних органів дозволяє мінімізувати деструктивний вплив інформаційних атак і зміцнює довіру до держави.

У соціальних мережах, зокрема в TikTok, фіксується поширення відеоматеріалів, згенерованих за допомогою технологій штучного інтелекту. У таких роликах персонажі, які позиціонуються як україн-

ські військовослужбовці «з фронту», транслиють наративи, співзвучні з російською пропагандою. Серед поширюваних тез – нібито відсутність військових у територіальних центрах комплектування, критичні проблеми із забезпеченням, «невдячність» держави та суспільства до військових тощо. Для створення ілюзії достовірності використовуються псевдореалістичні зображення, синтезовані голоси та емоційно забарвлені звернення, покликані сформулювати враження «внутрішньої критики з фронту» й таким чином збільшити охоплення аудиторії. Характерною ознакою таких інформаційних вкидів є їх поширення через новостворені або анонімні акаунти, що ускладнює ідентифікацію першоджерела. Метою подібного контенту є підриз довіри до системи мобілізації, провокування недовіри між військовими та цивільними, а також деморалізація українського суспільства [6].

Не менш важливою складовою протидії дезінформації є профілактична та превентивна діяльність правоохоронних органів. Її зміст полягає не лише в інформуванні громадян про юридичну відповідальність за поширення свідомо неправдивої інформації, а й у формуванні стійкості суспільства до маніпулятивних впливів. Правоохоронні органи проводять роз'яснювальні кампанії, беруть участь у публічних заходах, співпрацюють з освітніми установами та громадськими організаціями, підтримують ініціативи з підвищення медіаграмотності. Такий підхід є обґрунтованим, оскільки значна частина поширення фейків відбувається не з умислом, а через низький рівень критичного мислення або необізнаність щодо правових наслідків. Відповідно, профілактика дозволяє зменшити кількість ненавмисних правопорушень, знизити навантаження на слідчі органи та водночас підвищити рівень правової і медійної культури суспільства [4].

Водночас діяльність правоохоронних органів у сфері інформаційної безпеки потребує чіткого дотримання балансу між інтересами національної безпеки та гарантіями прав і свобод людини. Протидія дезінформації не повинна перетворюватися на інструмент обмеження свободи слова. Обґрунтованим є реагування саме на умисні, суспільно небезпечні дії, які мають ознаки складу злочину та реально загрожують національній безпеці, громадському порядку чи життю і здоров'ю людей. Ключовими запобіжниками можливих зловживань виступають чітка нормативна база, прозорість процедур, належне процесуальне оформлення рішень, а також ефективний судовий контроль. Лише за таких умов забезпечується легітимність діяльності правоохоронних органів і зберігається довіра суспільства.

Крім того, протидія сучасним інформаційним загрозам об'єктивно потребує міжвідомчої та міжнародної координації. Дезінформаційні кампанії часто мають транскордонний характер, використовують іноземні сервери, анонімні мережі та глобальні цифрові платформи. Тому обмін інформацією між правоохоронними органами, спецслужбами, регуляторами у сфері зв'язку, а також співпраця з міжнародними партнерами й адміністраціями онлайн-платформ є необхідною умовою ефективного реагування. Така взаємодія дозволяє оперативніше виявляти джерела дезінформації, блокувати скоординовані мережі поширення фейків і притягати винних до відповідальності в межах національної та міжнародної юрисдикції [7].

Отже, роль правоохоронних органів у протидії дезінформації полягає у поєднанні правозастосування, аналітики, профілактики та комунікації з суспільством. Їхня ефективна й законна діяльність є необхідною умовою інформаційної стійкості держави та захисту громадян у воєнний час.

Джерела:

1. Кравченко В. Г. (2025). Міжнародно-правові та організаційні механізми протидії дезінформації: порівняльний аналіз практик України та ЄС. *Київський часопис права*, (2), 243–252. <https://doi.org/10.32782/kjp/2025.2.33>
2. Гончарук, О. П. Роль державної інформаційної політики у протидії фейкам і дезінформації. *Безпека у кіберсфері* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 28 трав. 2025 р.). Кам'янець-Подільський: ХНУВС, 2025. С. 219-221.
3. Центр фіксує у TikTok нову хвилю фейкових «вуличних опитувань» URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/ssha/czentr-fiksuye-u-tiktok-novu-hvylyu-fejkovyh-vulychnyh-opytuvan/>
4. Протидія дезінформації, медіаграмотність та робота в соціальних медіа: як органи державної влади використовують новітні комунікаційні інструменти URL: https://cyberpolice.gov.ua/news/protydiya-dezinformacziyi-media-gramotnist-ta-roboty-v-soczialnyh-media-yak-organy-derzhavnoyi-vlady-vykorystovuyut-novitni-komunikaczijni-instrumenty-775/?utm_source=chatgpt.com
5. ru-пропаганда продовжує брехати про «злочини ЗСУ» URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/ssha/ru-propaganda-prodovzhuye-brehaty-pro-zlochyny-zsu/>
6. Нова хвиля III-відео з нібито «військовими з передової» URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/ssha/nova-hvylya-shi-video-z-nibyto-vijskovymy-z-peredovoyi/>
7. US and Poland launch center to fight Kremlin disinformation about Ukraine war URL: <https://apnews.com/article/poland-us-ukraine-disinformation-war-1da53518252ce6a123f2fcf2cade6bd2>

Франчук В. І.,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії,
OSINT-досліджень та безпекової аналітики,
доктор економічних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВПЛИВ ВІЙНИ НА БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ В УКРАЇНІ

Поняття «безпекове середовище» використовується досить часто в дискусіях, у виступах політиків, управлінців, експертів тощо, вкладаючи у нього різний зміст, який залежить від того як його розуміє той хто використовує. У наукових колах [1-7] також триває пошук істинного визначення його сутності та структури, який характеризується різними підходами.

У наукових дослідженнях автора встановлено, що безпекове середовище є частиною життєвого середовища, яке розуміється як умови, що забезпечують життєдіяльність людини, організації чи держави загалом. З погляду безпеки на ці умови мають вплив різні загрози, які їх дестабілізують, руйнують, формують причини для виникнення кризи та небезпеки. Своєю чергою суб'єкти життєвого середовища протидіють їм, створюючи й використовуючи для цього відповідні безпекові механізми та можливості, що й відображається на стані цього середовища, тобто умовах життєдіяльності. Безперечно, у цьому процесі є й такі обставини та ситуації, коли немає умов, механізмів захисту від загроз, або з огляду на різні обставини вони не діють на певній території чи території України загалом. Такими обставинами та ситуаціями сьогодні є окупація росією частини території України, бойові зіткнення та повітряні атаки. Безпекове середовище є динамічним, де відбуваються зміни як в гіршу так і кращу сторону.

Це базове положення покладено в основу конструювання змісту поняття «безпекове середовище», а саме:

1) зміст зазначеного терміну відображає основну суть поняття «середовище», яке трактується в тлумачному словнику як умови, в яких проходить життя людини, оточення; сукупність людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів;

2) життєдіяльність людей проходить в умовах дії різноманітних загроз, (зокрема й загроз, які є наслідком їх діяльності), для протидії яким держава, суспільство, організація та людина створює відповідні можливості й механізми, тобто здійснюють безпекову діяльність (забезпечують безпеку).

Отже, *безпекове середовище* – це умови для життєдіяльності людини, організації, суспільства, держави та відносин між ними, а також міждержавних відносин, де мають місце реальні загрози та які відображають наслідки їх впливу або протидії їм.

Нині це поняття застосовується для позначення критичних умов життєдіяльності та кризових відносин у межах організацій, громад і держав, а також кризового стану міждержавних відносин, що формується внаслідок дії реальних загроз і зумовлює необхідність реалізації відповідних заходів протидії. Особливо важливо розуміти істинне значення поняття «безпекове середовище» в умовах війни, яку розв'язала росія проти України. За таких обставин безпекове середовище доцільно розглядати як чотирихвимірну модель, що охоплює такі параметри: час, простір, спрямованість загроз та здатність протидіяти загрозам. Особливо важливим є коректне розуміння змісту поняття «безпекове середовище» в умовах війни, розв'язаної росією проти України. Війна як форма загрози зумовлює виникнення численних похідних загроз, внаслідок дії яких відбувається руйнування людського та матеріального потенціалу й деградація умов життєдіяльності, що призводить до формування безпекового середовища. Логіка аналізу безпекового середовища в Україні в межах запропонованої чотирихвимірної моделі ґрунтується на ідентифікації:

- об'єкта чи об'єктів, на які спрямовуються загрози, характеристики загроз та їх руйнівної сили;
- просторово-часових параметрів дії загроз (на якій території ці об'єкти розміщені та протягом якого часу будуть діяти);
- спроможності суб'єктів безпекового середовища до протидії загрозам (попередження, виявлення, ліквідація загроз або відновлення після їх дії).

Запропонована модель може використовуватися для розгляду безпекового середовища як на індивідуальному рівні, тобто для окремої людини так і для організації, територіальної громади, області, галузі, міждержавних відносин тощо. У кожному випадку характеристика безпекового середовища буде різною, з урахуванням цих чотирьох складових зазначеної моделі.

Для визначення рівня безпечності життєвого середовища пропонуємо використовувати двохрівневу градацію: 1 – «небезпечне середовище» ; 2 – «безпечне середовище»:

1) *небезпечне середовище* – це такий стан умов для життєдіяльності людини, організації, суспільства, держави та відносин між ними, де (або щодо яких) руйнівною силою діють загрози, та від яких немає механізмів протидії, або з огляду на різні обставини вони не використовуються на певній території чи території держави загалом;

2) *безпечне середовище* – це такий стан умов для життєдіяльності людини, організації, суспільства, держави та відносин між ними на певній території чи території держави загалом, де (або щодо яких) немає загроз або вони вчасно ліквідуються чи відновлюються процеси, діяльність, цілісність тощо, відшкодовуються збитки, внаслідок дії загрози.

Статистична інформація офіційних органів в Україні показує, що кожен день війни розширює межі небезпечного середовища. Підтвердженням цього є жахливі руйнування основних об'єктів життєвого середовища в Україні, інформація про які, станом на листопад 2024 року, наведена у таблиці 1. На сьогодні ці руйнування на жаль суттєво зросли.

Таблиця 1

Інформація про руйнування основних об'єктів життєвого середовища в Україні станом на листопад 2024 року

Назва зруйнованого об'єкту	Кількість
Житлові будівлі	236 000
Заклади освіти	4000
Культурні об'єкти	3921
Релігійні споруди	399
Спортивні комплекси	343
Медичні об'єкти	1554
Гідроелектростанції (Каховська та Дніпровська), тепloeлектростанції (Трипільська і Зміївська)	4

Сформовано авторами за джерелом [7].

Красномовним індикатором погіршення безпекового середовища в Україні є й динаміка державного боргу за 2022–2024 роки (табл. 2). З даної таблиці видно, що державний борг зріс у 2,5 рази, що демонструє зростаючі витрати України на протидію загрозам, спричинених війною росії проти нашої країни.

Таблиця 2

Динаміка державного боргу України за 2022–2024 роки, млрд. доларів

Роки	Загальний борг	Внутрішній борг	Зовнішній борг
2021	86,6	39,0	47,7
2022	101,6	38,0	63,6
2023	136,6	41,8	94,8
2024	159,2	44,3	114,9

Сформовано авторами за джерелом [7].

Також про погіршення рівня безпекового середовища України внаслідок масштабних руйнувань свідчить і динаміка сукупної оцінки прямих втрат економіки: у 2022 році – 137, 8 млрд. доларів; 2023 році – 150, 5 млрд. доларів; на листопад 2024 року – 170 млрд. доларів [8].

Отже, війна як форма загрози породжує низку загроз, які руйнують безпекове середовище, розширюючи його межі у життєвому середовищі в Україні. Крім цього, стан безпекового середовища також змінюється з безпечного в бік небезпечного. Підтвердженням цих змін є вражаючі та зростаючі кількісні показники руйнування основних об'єктів життєвого середовища, фінансові показники прямих втрат економіки та державного боргу України. Запропонована чотирьох вимірна модель безпекового середовища та поділ на рівні «безпечний» і «небезпечний» може використовуватись як інструмент оцінювання його стану та обґрунтування рішень, спрямованих на досягнення безпечного рівня.

Джерела:

1. Богданович В. Ю., Ільяшов О. А., Комаров В. С., Олексіюк В. В. Підхід до оцінювання безпекового середовища в сучасних умовах ведення збройної боротьби. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2021. № 2 (72). С. 33.
2. Бочарніков В. П., Свешніков С. В. Безпекове середовище 2030 : монографія. Київ : Майстер Книг, 2019
3. Бугайчук К. Л. Безпекове середовище держави в контексті діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Право і безпека* . № 2 (89). 2023. С. 111–120
4. Глушенко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2023. С. 53–56.
5. Криворучко І., Щур Н., Семенець-Орлова І. Концептуальні засади розвитку безпекового середовища в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. Випуск 6 (72), 2023 с. 37.
6. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.
7. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. KSE Institute – веб-сайт. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/02/15/145399465/>
8. Державний борг. Minfin – вебсайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>

Фросіняк Р. В.,
старший викладач кафедри
економіки та публічного управління,
доктор філософії
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІНСТИТУЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У сучасних умовах дезінформація перестала бути лише ситуативним засобом впливу та набула ознак системного інструменту гібридного протиборства, спрямованого на послаблення політичної стійкості й ерозію базових демократичних цінностей. У контексті повномасштабної агресії Російської Федерації проти України інформаційний простір дедалі більше відіграє роль окремого виміру протистояння, у межах якого цілеспрямовані інформаційні впливи використовуються не тільки для легітимації воєнних дій, а й для створення передумов внутрішньої дезінтеграції та зниження рівня солідарності в межах Європейського Союзу (далі – ЄС). За цих умов питання забезпечення інформаційної безпеки та стійкості України і ЄС набуває характеру спільного безпекового завдання, що потребує координації підходів і розвитку узгоджених інституційних механізмів протидії.

У The Global Risks Report 2026 [1] поняття misinformation і disinformation (дезінформація та свідомо дезінформація) визначаються одними з ключових глобальних ризиків у короткостроковій перспективі, посідаючи друге місце за рівнем очікуваного впливу серед глобальних загроз. У подальшому звіт розглядає дезінформацію як системне явище, тісно пов'язане з процесами суспільної поляризації, зниженням довіри до інституційних і медійних джерел та ускладненням розмежування достовірного і синтетичного контенту в цифровому середовищі. Поширення маніпулятивних інформаційних впливів у таких умовах підсилює вразливість суспільств до пропагандистських практик і створює додаткові виклики для забезпечення інформаційної стійкості. Запропонована у звіті оцінка засвідчує трансформацію дезінформації з окремої інформаційної проблеми у чинник системної нестабільності, що має безпосереднє значення для формування інституційних механізмів протидії в умовах воєнного стану та міждержавної взаємодії.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала чинником, що істотно прискорив зміну підходів ЄС до протидії дезінформації в цифровому середовищі. До 2022 року відповідна політика ЄС переважно ґрунтувалася на інструментах м'якого регулювання, зокрема на реалізації Кодексу практики з протидії дезінформації [2], який мав добровільний характер і був орієнтований на саморегуляцію цифрових платформ. Війна проти України, що супроводжувалася масштабними та системними інформаційно-маніпулятивними кампаніями, зумовила принципову зміну цього підходу. Протидія дезінформації була остаточно виведена за межі комунікаційної політики та інтегрована до сфери безпекового управління і регуляторної архітектури ЄС. У такому контексті Україна, стикаючись із найінтенсивнішими інформаційними загрозами, постає не лише об'єктом зовнішнього впливу, але й практичним орієнтиром для переосмислення інституційних механізмів реагування ЄС на інформаційні маніпуляції.

Центральним елементом протидії ЄС дезінформації є застосування політико-правових інструментів і посилення інституційної архітектури цифрової безпеки ЄС, що має безпосередній вплив і на український контекст. Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, далі – DSA) [3], ухвалений у 2022 році, став ключовим регуляторним механізмом, спрямованим на формування безпечнішого й більш прозорого цифрового середовища шляхом посилення відповідальності онлайн-посередників. Водночас у наукових і політичних дискусіях наголошується на ризиках надмірно швидкого або жорсткого регуляторного втручання, яке за відсутності належних запобіжників може призвести до непропорційних обмежень, зниження довіри з боку суспільства та контрпродуктивного ефекту у сфері свободи вираження поглядів.

DSA запроваджує диференційовану систему зобов'язань, приділяючи особливу увагу дуже великим онлайн-платформам, які з огляду на масштаб аудиторії мають підвищений вплив на формування інформаційного простору. До таких зобов'язань належать вимоги щодо прозорості алгоритмічних систем, процедурного реагування на незаконний контент і управління системними ризиками, пов'язаними зі шкідливою інформаційною діяльністю, включно з дезінформаційними кампаніями. При цьому правове регулювання у цій сфері залишається принципово обережним, оскільки європейський законодавець свідомо уникає прямої криміналізації поширення неправдивої інформації, визнаючи складність чіткого розмежування між дезінформацією, оціночними судженнями та легітимним плюралізмом думок. Саме

ця межа між протидією маніпуляціям і захистом свободи вираження залишається одним із найбільш дискусійних аспектів застосування DSA, що породжує занепокоєння щодо потенційно надмірного або превентивного самообмеження з боку цифрових платформ.

Для України значення DSA виходить за межі формального зближення з правом ЄС та набуває безпекового виміру. Синхронна імплементація його положень передбачає не лише адаптацію стандартів захисту прав користувачів і прозорості платформ, але й формування національних інституційних механізмів нагляду та співрегулювання. У цьому контексті дотримання вимог DSA створює для України додаткові правові інструменти впливу на глобальні онлайн-платформи, які Російська Федерація системно використовує як канали поширення інформаційних маніпуляцій і мови ворожнечі. Таким чином, участь України в реалізації підходів, закладених у DSA, може розглядатися як елемент спільної безпекової архітектури з ЄС, що спрямована не лише на гармонізацію законодавства, а й на підвищення стійкості до гібридних загроз в умовах воєнного стану.

Реалізація спільної відповідальності у сфері протидії дезінформації ґрунтується не лише на нормативно-правових інструментах, а й на розвитку мережових інституційних структур, що поєднують академічний аналіз, практики фактчекінгу та експертизу громадянського суспільства. У цьому контексті Європейська цифрова медіаобсерваторія (European Digital Media Observatory, EDMO) [4] виступає одним із ключових елементів підходу Європейського Союзу до зміцнення стійкості інформаційного простору. EDMO функціонує як незалежна міждисциплінарна платформа, яка об'єднує фактчекерські організації, наукових дослідників, медіаекспертів і представників громадянського суспільства з метою системного аналізу та протидії інформаційним маніпуляціям.

Програмні напрями діяльності EDMO мають виразний синергетичний потенціал для України в умовах воєнного стану. До них належать координація та картографування фактчекерських ініціатив у різних державах, підтримка транскордонних досліджень дезінформаційних кампаній, розвиток відкритих ресурсів з медіаграмотності, а також формування механізмів контрольованого й безпечного доступу науковців до даних цифрових платформ. Такий підхід дозволяє поєднати емпіричний аналіз інформаційних загроз із формуванням доказової бази для вироблення публічних політик у сфері цифрової безпеки.

Після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України діяльність EDMO була істотно переорієнтована на виявлення та аналіз дезінформації, пов'язаної з війною, що відобразило зростання безпекового виміру її мандату. Інституційна співпраця з Україною закріплена через спеціалізований регіональний хаб EDMO, орієнтований на Україну та Молдову, який забезпечує системний моніторинг інформаційних маніпуляцій у регіоні. Для координації спільної роботи EDMO застосовує цифрові інструменти, зокрема платформу Truly Media [5], що дає змогу фактчекерам з різних країн обмінюватися даними, синхронізувати аналіз і здійснювати колективну верифікацію контенту на основі підходу «людина у циклі». У сукупності це дозволяє розглядати EDMO як практичний приклад реалізації мережової моделі інституційної взаємодії ЄС та України у сфері протидії дезінформації та мові ворожнечі.

З українського боку ключову роль у системі протидії дезінформації відіграє Центр протидії дезінформації (далі – ЦПД), створений у 2021 році як національний координаційний інститут. Його функціональне узгодження та інтеграція з інституційними механізмами Європейського Союзу мають принципове значення для формування спільних підходів до реагування на інформаційні загрози в умовах воєнного стану. У цьому контексті ЦПД може розглядатися як ключова інституційна ланка, що забезпечує інтеграцію національних механізмів реагування України з відповідними мережевими та регуляторними інструментами Європейського Союзу. Йдеться не лише про обмін інформацією чи координацію окремих дій, а про поступове включення України до спільної екосистеми управління інформаційними ризиками, у рамках якої поєднуються нормативні, інституційні та аналітичні компоненти. Така інтеграція створює передумови для переходу від фрагментарної реакції на інформаційні загрози до системної моделі протидії дезінформації та мові ворожнечі в умовах воєнного стану.

Джерела:

1. World Economic Forum. The Global Risks Report 2026: 21st Edition. – Geneva : World Economic Forum, 2026. 102 с. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2026.pdf
2. European Commission. 2018 Code of Practice on Disinformation. – Brussels, 2018. – Оновл. версія від 16 черв. 2022 р. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2018-code-practice-disinformation>
3. European Parliament and Council of the European Union. Regulation (EU) 2022/2065 of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). – Official Journal of the European Union. 2022. L 277. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng>
4. European Commission. European Digital Media Observatory (EDMO). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-digital-media-observatory>
5. European Digital Media Observatory. The Truly Media Platform. URL: <https://edmo.eu/resources/edmos-collaborative-platform/>

ВІДОБРАЖЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

На сучасному етапі розвитку воєнно-політичної ситуації в Україні проведення мобілізаційних заходів виходить за межі суто адміністративних процедур комплектування Сил оборони України особовим складом. Сьогодні це питання є екзистенційним чинником виживання української нації та збереження суверенної державності. Ефективність мобілізації прямо залежить від здатності держави консолідувати суспільство навколо ідеї оборони, що неможливо без ефективного управління інформаційним простором. В умовах повномасштабної агресії інформаційне середовище стало майданчиком формування суспільної стійкості та одночасно об'єктом масованих атак з боку противника [1; 2].

Український інформаційний простір наразі є місцем зіткнення двох діаметрально протилежних світів: демократичного прагнення до свободи та авторитарного намагання знищити національну ідентичність. Мобілізація, як найбільш чутливий соціальний процес, стає головною мішенню для інформаційно-психологічних операцій. Відтак, вивчення викликів та загроз, що виникають при відображенні мобілізації в медіа, є критично важливим для забезпечення національної безпеки [3].

Наукові дослідження останніх років виявили численні наративні стратегії, що використовуються для представлення мобілізації в інформаційному просторі. Спільні тематичні напрямки включають акцент на могутності Збройних Сил України, героїзацію військовослужбовців, розуміння перемоги, формування ставлення до ворога, історичний контекст та фінансову винагороду за військову службу. Українські наративи мобілізації особливо наголошують на визнанні та подоланні особистих страхів як ознаках хоробрості, що контрастує з підходами, орієнтованими виключно на фінансові стимули або примус.

Справжність та спрямованість заяв про мобілізацію значно відрізняються в залежності від суб'єкта комунікації. Зусилля України зосереджуються на фактичному висвітленні російських воєнних злочинів та збереженні переваги України в інформаційному протистоянні з Росією. Натомість російська пропаганда використовує негативні образи, зокрема такі терміни, як «кривава хунта» та «незаконна влада», щоб делегітимізувати мобілізаційні зусилля України. Ці конкуруючі наративи створили складне інформаційне середовище, де дезінформація часто змішується з достовірними повідомленнями [4].

Проблематика репрезентації мобілізації є багатогранною і може бути класифікована за кількома категоріями. Технічні виклики включають проблеми з доступом до ресурсів та цензуру, коли ворог намагається знищити критично важливу інфраструктуру, включаючи інформаційний та комунікаційний сектори. Необхідність контролю інформаційного простору під час управління щоденними інформаційними атаками створює постійні технічні вимоги до систем захисту [5].

Інформаційні виклики виявилися особливо складними. Забезпечення комунікації з певними групами населення та підтримка доступу до надійних джерел створюють постійні труднощі. Помітно постали проблеми довіри, зокрема зниження довіри до офіційних ЗМІ, таких як національний телемарафон «Єдині новини», через уявлення про монополізацію та відсутність свободи слова. Психологічна втома та необхідність підтримувати увагу аудиторії, не спричиняючи десенсибілізації, вимагають делікатного балансу. Неефективні стратегії комунікації з українцями за кордоном та на окупованих територіях ще більше ускладнюють взаємодію з аудиторією [6].

Проблеми координації між різними суб'єктами виявляються в численних дослідженнях. Заходи щодо протидії російській інформаційній агресії не завжди були достатніми чи систематичними. Потреба в єдиних підходах до протидії ворожим наративам та забезпечення узгодженого обміну повідомленнями між різними суб'єктами виявила значні труднощі з координацією.

Дезінформація та пропаганда з боку ворожих суб'єктів становлять найпоширенішу категорію загроз. Росія використовує інформаційну війну для маніпулювання громадською думкою, зображуючи події в Україні як «громадянську війну» та застосовуючи кібератаки на інфраструктуру. Російська пропаганда має на меті підірвати суверенітет, територіальну цілісність та національну ідентичність Украї-

ни. Інформаційно-психологічні атаки ворога мають на меті дискредитувати цінності та вселити розчарування щодо майбутнього [3].

Загрози громадському моральному духу проявляються у спробах деморалізувати та розділити українське суспільство. Звикання через тривалий вплив кризи знизило реакцію на заклики до мобілізації. Зниження довіри до ЗМІ безпосередньо впливає на моральний дух громадськості та її мобілізаційні можливості [7]. Руйнівний вплив російського інформаційно-психологічного тиску на громадян України ставить під загрозу інформаційну безпеку, а маніпуляції в когнітивній сфері представляють собою втончену форму психологічної війни.

Водночас, волонтерські рухи та громадянське суспільство продемонстрували ефективну діяльність в інформаційному просторі. IT-армія України координувала цифрові операції, а громадські організації запустили ініціативи, такі як бот «Dovidka Info», для протидії ворожому впливу. Координація зусиль громадянського суспільства з державними інституціями посилила колективну відповідь на гібридні загрози [8].

Особливе місце у системі національного спротиву посідають Сили територіальної оборони (ТрО). Згідно із Законом України «Про основи національного спротиву», участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника) – це одне із стратегічних завдань територіальної оборони [9, ст. 14]. Це створює правову основу для координації зусиль військових та цивільних на місцях.

Оцінка ефективності контрзаходів демонструє, що ситуативні заборони є недостатніми в довгостроковій перспективі. Необхідне формування стабільного інформаційного імунітету. Програми медіаграмотності, для прикладу «Як не стати овочем», та інтеграція критичного мислення в освітні стандарти є стратегічними підходами до протидії дезінформації [2].

Підсумовуючи, слід зазначити, що відображення мобілізаційних процесів в інформаційному просторі є критично важливим складником національної оборони. Проведення мобілізації на даний час – це не лише адміністративне завдання, а питання виживання української нації. Успіх цього процесу залежить від подолання системних викликів, що виникають в умовах агресивної когнітивної війни.

Координація зусиль між державними органами, Силами територіальної оборони та громадянським суспільством, передбачена законодавством про національний спротив, є фундаментом нейтралізації інформаційних загроз. Формування інформаційного імунітету через медіаграмотність та прозору комунікацію дозволить зберегти єдність суспільства та забезпечити сталу підтримку Збройних Сил до повної перемоги. Синергія всіх суб'єктів інформаційного простору є запорукою стійкості держави в умовах гібридної агресії.

Джерела:

1. Ніколаєць Ю. Мобілізаційні процеси в Україні в умовах російської агресії: політико-управлінський аспект. *Політичні дослідження*. 2024. № 1. С. 60-82. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/305721>.
2. Матвієнків С., Пучко Я. Російсько-українська війна в інформаційному вимірі: виклики та їх подолання. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. № 20. С. 225–232. DOI: 10.32782/2312-1815/2025-20-27.
3. Кіндратець О. М. «Негативна мобілізація» населення як результат інформаційних впливів в умовах «гібридної» війни // *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. Т. 2, № 37. С. 18–30. DOI: 10.21564/2075-7190.37.133322
4. Кацалап В., Наместник В. Порівняльний аналіз особливостей українського та російського досвіду ведення стратегічних комунікацій в інтересах мобілізації. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2024. Т. 49, № 1. С. 177–184. URL: <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2024-49-1-177-184>
5. Кудрявський І. В. Дестабілізація, стабілізація, контроль інформаційного простору за допомогою механізмів державного управління. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 5. С. 40–54. URL: <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.5.5>.
6. Karpenko O., Zhyvotova K. Медійний простір та особливості реалізації державної політики протидії дезінформації в умовах воєнного стану. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*. 2024. Т. 45. С. 9–21. URL: <https://doi.org/10.19195/1733-5779.45.1>.
7. Zaporozhets S. The state of providing information security of Ukraine in the military sphere in a hybrid war. *Politology bulletin*. 2019. No. 83. P. 16-25. URL: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2018.83.16-25>. *Politology Bulletin*. 2019. Issue 83. P. 16-25. DOI: 10.17721/2415-881x.2019.83.16-25.
8. Подибайло М. Т. Протидія українського волонтерського руху м. Маріуполь негативному інформаційному впливу в умовах російської агресії (2014–2018 рр.). *Воєнно-історичний вісник*. 2020. Т. 37, № 3. С. 157–172. URL: <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2020-37-3-157-172> (2014–2018 рр.). *Вісник Маріупольського державного університету*. 2020.
9. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX: станом на 16 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 28.01.2026)

Харламов М. І.,
професор кафедри
соціальних і гуманітарних дисциплін,
доктор історичних наук, професор
(Національний університет
цивільного захисту України)

Рилєєв Д. Р.,
курсант
(Національний університет
цивільного захисту України)

ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ІЗ МІСТА ХАРКІВ УНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ (2022–2025 РР.)

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну з 24 лютого 2022 року спричинило масове переміщення населення всередині країни. Велику частину внутрішньо-переміщених осіб становили мешканці міста Харкова та Харківської області, що переміщувалися внаслідок активних бойових дій та порушень базових умов безпеки. Харків, як прикордонне місто на сході України, опинився безпосередньо в епіцентрі бойових дій, що спричинило масовий від'їзд мешканців до безпечніших регіонів. Це спричинило формування великої групи внутрішньо-переміщених осіб, які зіштовхнулися з численними складнощами на різних рівнях соціального життя.

Харківська область стала одним із регіонів для розміщення внутрішньо-переміщених осіб, але суттєва частина мешканців, включно з харків'янами, перемістилася далі в інші області, такі як Полтавська, Черкаська, Тернопільська, Львівська, Київська тощо. За даними Міністерства національної єдності, серед ВПО з Харківської області, які переїхали в інші регіони, значні групи осіб оселилися, зокрема, у Полтавській, Львівській областях та у місті Києві [1, с. 118].

Однією з найгостріших проблем для харківських внутрішньо-переміщених осіб стала відсутність довгострокового житла у нових місцях проживання. У багатьох областях Центральної та Західної України житло обмежене, а доступ до оренди стає фінансово не підйомним через високі ціни та конкуренцію. Зусилля місцевої влади щодо забезпечення житлом часто обмежені ресурсами, що призводить до тимчасового розміщення ВПО в гуртожитках, модульних містечках або родинних домівках, що не завжди відповідає базовим стандартам. ВПО, що переїхали, стикаються з труднощами в доступі до якісної освіти, охорони здоров'я та соціальних виплат. Хоча держава передбачила виплати для ВПО, вони доступні лише після проходження реєстрації й оформлення статусу, що може бути складним при частих змінах місця перебування. З 2023 року дані виплати були суттєво обмежені для певних категорій внутрішньо-переміщених осіб.

Переміщення часто супроводжувалося втратою джерел доходів. Для багатьох харківських ВПО працевлаштування стало викликом через відсутність робочих місць, неузгодженість професійних навичок з потребами місцевих ринків праці, а також конкуренцію з місцевим населенням. Незважаючи на програми служби зайнятості, лише частина ВПО змогла знайти стабільну роботу або пройти курси перепідготовки, що додатково ускладнює економічну інтеграцію. Тривале переміщення супроводжується високим рівнем стресу, тривоги та посттравматичних переживань. Втрата домівки та руйнування соціальних зв'язків можуть знижувати психічне благополуччя внутрішньо-переміщених осіб [2, с. 37]. Багато переселенців повідомляють про втрату заощаджень, труднощі із відновленням соціального життя та життєву нестабільність.

Соціальна інтеграція у нових регіонах пов'язана із проблемами мовної адаптації в деяких частинах України, відчуженням у місцевих громадах і конкуренцією за ресурси. Частина ВПО повідомляла про складнощі з включенням у місцеві соціальні структури та участь у громадському житті.

Реєстрація ВПО необхідна для доступу до соціальних виплат і послуг, але бюрократичні процедури можуть уповільнювати цей процес, особливо у разі переміщення між регіонами. Також відсутність уніфікованих механізмів координації між органами соціального захисту різних міст та областей створює додаткові адміністративні бар'єри для переселенців [3, с. 58]. Аналіз проблем ВПО з Харкова, що переїхали до інших регіонів, демонструє мультифакторний характер викликів, які потребують комплексних і довгострокових рішень на державному, регіональному та місцевому рівнях. Зокрема, удосконалення житлової політики, розширення ринку праці, підтримка психосоціальної адаптації та спрощення адміністративних процедур є ключовими напрямками.

Внутрішньо-переміщені особи з Харкова, переміщені до інших регіонів України у 2022–2025 роках, зіткнулися зі значними життєвими викликами – від обмеженого житла до складнощів із працевлаштуванням і соціальною інтеграцією. Для забезпечення сталого розвитку та повноцінної адаптації необхідні скоординовані політики державних органів та громадських ініціатив, що враховують потреби переміщених громадян і сприяють їхній соціальній стабілізації.

Джерела:

1. Бірюкова М. В., Калагін Ю. А., Коваліско Н. В., Подшивалкіна В. А., Терещенко Д. А., Шанідзе Н. О., Григор'єва С. В., Козлова О. А. Біженці та внутрішньо-переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності / М. В. Бірюкова [та ін.]; ред. М. В. Бірюкова; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : НТУ «ХПІ», 2023. 381 с.
2. Бірюкова М. В., Рущенко І. П., Ляшенко Н. О., Григор'єва С. В. Біженці і внутрішньо-переміщені особи російсько-української війни: соціальні характеристики й практики / М. В. Бірюкова, І. П. Рущенко, Н. О. Ляшенко, С. В. Григор'єва // *Grani*. 2022. № 25 (6). С. 37–49.
3. Borysova Y. Social adaptation of internally displaced persons in the context of the challenges of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine / Y. Borysova // *European Science*. 2025. Vol. 41, Issue 09. DOI: 10.30890/2709-2313.2025-41-09-001.

Харченко М. О.,
здобувач вищої освіти
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Спиця Н. В.,
доцент кафедри психології та педагогіки,
кандидат філософських наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна в Україні стала надпотужним стресогенним фактором, що трансформував усі сфери життя суспільства. Особливо вразливою до впливу воєнних реалій виявилася студентська молодь, яка перебуває на етапі професійного становлення та особистісного самовизначення. Актуальність дослідження зумовлена тим, що хронічна тривожність, яка виникає у студентів внаслідок бойових дій, загрози життю та невизначеності майбутнього, суттєво знижує їхній адаптаційний потенціал та може призводити до розвитку посттравматичних стресових розладів.

У сучасній психології під тривожністю розуміють індивідуальну психологічну особливість, яка полягає у підвищеній схильності людини відчувати занепокоєння у найрізноманітніших життєвих ситуаціях [2]. Однак в умовах війни тривожність перестає бути лише індивідуальною рисою або реакцією на академічні навантаження (екзаменаційний стрес). Вона набуває рис травматичної тривожності, яка характеризується тотальністю та екзистенційною глибиною.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити специфічні чинники, що провокують зростання тривожності студентів в умовах воєнного стану:

1. *Втрата базового почуття безпеки.* Загроза фізичному існуванню, звуки сирен, перебування в укриттях створюють фон перманентної напруги. Як зазначає О. М. Кокун, це призводить до виснаження ресурсів психіки, оскільки організм постійно перебуває у фазі мобілізації [3].

2. *Екзистенційний вакуум та невизначеність.* Війна унеможливорює довгострокове планування, що є критичним для студентського віку. Втрата розуміння перспектив («Навіщо вчитися, якщо завтра невідоме?») провокує розвиток апатії та зниження навчальної мотивації.

3. *«Травма свідка» (вікарна травма).* Студенти є активними споживачами інформаційного контенту. Постійний моніторинг новин (думскролінг) та перегляд трагічних кадрів викликає симптоми вторинної травматизації, навіть якщо людина перебуває у відносній безпеці.

4. *Феномен «провини вцілілого».* Це специфічний прояв тривожності, характерний для молоді, яка перебуває в тилкових регіонах або за кордоном. Ірраціональне почуття провини перед тими, хто постраждав більше, блокує здатність отримувати задоволення від життя та ефективно навчатися [1].

Варто зазначити, що тривожність в умовах війни часто супроводжується іншими негативними станами: фрустрацією, емоційним вигоранням та ригідністю мислення. Згідно з теорією Ч. Спілбергера, високий рівень особистісної тривожності в екстремальних умовах стає каталізатором дезадаптивної поведінки, коли студент сприймає будь-яку, навіть нейтральну ситуацію, як загрозову [4].

Отже, психологічний стан сучасного студента формується під впливом «подвійного навантаження»: нормативних вікових криз та екстремальних факторів війни. Це вимагає від психологічної служби закладів вищої освіти розробки та впровадження спеціалізованих програм підтримки, спрямованих на стабілізацію емоційного стану, опрацювання почуття провини та відновлення внутрішніх опор особистості. Перспективою подальших досліджень є емпіричне вивчення рівня ситуативної та особистісної тривожності студентів для визначення найбільш ефективних методів психокорекції.

Джерела:

- Блинова О. Є., Бохонкова Ю. О. Соціально-психологічна підтримка студентської молоді в умовах війни: теоретичний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2022. № 3. С. 12–19.
- Бойко Г. В. Особливості прояву тривожності у студентів закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Габітус*. 2023. Вип. 46. С. 98–103.
- Кокун О. М. Психологія життєдіяльності особистості в умовах війни: монографія. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. 210 с.
- Чабан О. С., Безшейко В. Г. Посттравматичний стресовий розлад: діагностика, терапія, запобігання: посібник. Київ: Медкнига, 2022. 184 с.

Хатнюк Ю. А.,
завідувач кафедри
поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне військове вторгнення сусідньої держави-агресора, воєнні дії на значній частині території нашої держави і ракетні обстріли на усій її території спричинили в Україні певні негативні явища: падіння економіки, масову легальну і нелегальну міграцію населення, порушення публічного порядку тощо. Це об'єктивно вимагає особливих, швидких і дієвих заходів, спрямованих на покращення діяльності органів державної влади, а особливо органів (підрозділів) Національної поліції України, зокрема – у посиленні контролю щодо забезпечення публічної безпеки та публічного порядку.

Сьогодні воєнний стан в Україні є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування усіх громадських організацій у виняткових обставинах зовнішнього характеру – в умовах життєво важливої необхідності відбиття повномасштабного військового вторгнення рашистів у нашу країну. Безумовно, що особливої уваги заслуговує висвітлення питань особливостей забезпечення публічної безпеки та публічного порядку органами (підрозділами) Національної поліції в умовах воєнного стану.

Відповідно до пункту 24 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліція, відповідно до покладених на неї завдань, має повноваження щодо участі у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його введення на всій території України або в окремій місцевості. Крім того, статтею 24 цього Закону визначено додаткові повноваження поліції та встановлено, що у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості [1].

Важливість забезпечення публічної безпеки та публічного порядку зумовлена створенням стану захищеності прав і свобод громадян, їх життя та здоров'я, попередженням кримінальних та адміністративних правопорушень, повагою до честі й людської гідності, дотриманням норм суспільної моралі і порядку.

Для того, щоб органи (підрозділи) Національної поліції могли ефективно забезпечувати публічний порядок та публічну безпеку в умовах воєнного стану, необхідно щоб дана діяльність була належним чином організована. Для цього, з урахуванням оперативної обстановки, соціальних, політичних та економічних умов, що склалися, необхідно вжити заходів щодо розстановки особового складу поліцейських, забезпечення їх необхідними матеріально-технічними ресурсами, відпрацювати алгоритм дій поліцейських у надзвичайних ситуаціях, які можуть трапитися. У зв'язку з цим потребує уваги здійснення ретельного планування дій поліцейських у відповідних ситуаціях.

У таких планах визначаються наявні сили та засоби, додаткові сили та засоби, резерви, варіанти посиленого несення служби, підвищена готовність особового складу, бойова готовність, схеми зв'язку, конкретні виконавці й їх обов'язки, календарний графік виконання заходів на той чи інший варіант розвитку особливих подій. До плану додаються оперативні карти, схеми збору особового складу по триво-зі, основні та запасні місця дислокації, порядок взаємодії з іншими правоохоронними органами. У плані вказуються також підстави і порядок введення його в дію. Типові плани багаторазового використання дають можливість економити час під час розроблення управлінських рішень, виборі оптимальних варіантів і порядку дій, попередніх розрахунків сил і засобів, підготувати особовий склад до діяльності в умовах воєнного стану [2].

Крім цього, важливого значення набуває психологічна підготовка особового складу, спеціальна фізична та професійна натренованість і загартованість.

В умовах дії правового режиму воєнного стану під час забезпечення публічної безпеки і порядку на уповноважені органи та підрозділи Національної поліції покладаються особливі вимоги щодо несення служби. До таких особливостей, наприклад, відносяться несення служби щодо забезпечення публіч-

ної безпеки і порядку під час комендантського часу; в умовах активних бойових дій під час звільнення окупованих територій; на блокпостах; виявлення та знешкодження диверсійно-розвідувальних груп ворога; під час взаємодії з підрозділами Національної гвардії України та добровольчими формуваннями територіальної громади тощо. Усе це вимагає належного ефективного управління та координації щодо алгоритмів дій у певних ситуаціях, розрахунку сил та засобів, матеріально-технічного забезпечення тощо [3].

До основних завдань діяльності Національної поліції у зазначених умовах можна віднести такі: попередження, припинення та ліквідація групових порушень публічного порядку та масових заворушень; забезпечення посиленої охорони особливо важливих та інших об'єктів; забезпечення публічного порядку та публічної безпеки; участь у рятуванні людей та надання їм допомоги; забезпечення охорони майна, яке залишилося без догляду та ін.

На думку Вітвіцького С. С., основним пріоритетом забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану залишається співпраця поліції, інших органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства стосовно формування безпечних умов життєдіяльності територіальних громад, що обумовлює реалізацію низки спільних заходів, зокрема:

- створення зведених груп поліцейських та представників територіальної оборони для підтримання безпеки в громаді в умовах воєнного стану;
- збільшення патрульних нарядів у територіальних громадах, які звільнені з тимчасової окупації чи тих, які знаходяться поблизу зони бойових дій;
- посилення контролю за обігом зброї;
- забезпечення надійної роботи камер муніципального відеоспостереження, дані яких моніторитимуться працівниками поліції і використовуватимуться в поліцейській діяльності;
- встановлення рішеннями територіальних громад заборон на продаж алкогольних напоїв;
- залучення приватного сектору до співпраці з органами публічного адміністрування в частині залучення їх можливостей для евакуації, транспортування, забезпечення життєдіяльності територіальних громад;
- проведення профілактичної та роз'яснювальної роботи серед жителів з безпекових питань, зокрема, порядку роботи блокпостів, обмежень комендантського часу, інформування їх про існуючі канали повідомлень до поліції про підозрілих осіб чи невідомі предмети [4, с. 70].

Отже, поліцейські, які виконують обов'язки з охорони публічного порядку та публічної безпеки в умовах воєнного стану, мають знати організацію і тактику діяльності правоохоронних відомств у таких умовах, завдання, функції, форми і методи діяльності поліції, рішення місцевих органів влади з питань охорони публічного порядку, чинне законодавство, зокрема те, яке регламентує дії поліції та інших правоохоронних структур в умовах режиму воєнного стану. Тобто надзвичайна складність забезпечення публічного порядку та публічної безпеки в умовах воєнного стану вимагає високої професійної підготовки працівників поліції. Дії поліцейських в умовах воєнного стану повинні бути юридично грамотними, сприйматися громадянами, чії права та свободи обмежуються, як справедливі та законні.

Джерела:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 року № 58-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. Ковалів М. В., Іваха В. О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 837. С. 65-70. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vnulpurn_2016_837_12
3. Афонін Д. С., Боксгорн А. В. Особливості забезпечення публічної безпеки і порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 224-230. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.39>
4. Вітвіцький С. С. Забезпечення безпеки громад органами та підрозділами Національної поліції в умовах воєнного стану. Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. С. 68–71.

Хитра О. Л.,
професор кафедри
поліцейської діяльності,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА РАДИКАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ, РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Повномасштабна збройна агресія проти України актуалізувала проблему дезінформації та радикалізації суспільної свідомості як складову гібридної війни, що безпосередньо впливає на стан гуманітарної, інформаційної та національної безпеки. Використання маніпулятивних інформаційних технологій, мови ворожнечі та деструктивних наративів спрямоване на підлив суспільної єдності, деморалізацію населення та дискредитацію органів державної влади й сектору безпеки і оборони. У таких умовах протидія дезінформації та радикалізації набуває міжсекторального характеру й покладається не лише на державу, а й на інститути громадянського суспільства та релігійні спільноти.

Конституційні засади інформаційної безпеки закріплено в Конституції України, відповідно до якої захист суверенітету і територіальної цілісності, а також забезпечення інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави [1]. Водночас реалізація цих функцій має здійснюватися з урахуванням гарантій свободи слова, світогляду та віросповідання, що зумовлює необхідність правового балансу між безпекою і правами людини.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає інформаційну безпеку як складову національної безпеки та встановлює, що загрозами в цій сфері є, зокрема, поширення дезінформації, інформаційно-психологічний вплив та маніпуляція суспільною свідомістю [2]. У період воєнного стану такі загрози мають системний характер і використовуються державою-агресором як інструмент дестабілізації внутрішньої ситуації, що обґрунтовує запровадження спеціальних правових та інституційних механізмів протидії.

Важливим нормативним орієнтиром у цій сфері є Стратегія інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України, яка визначає дезінформацію та радикалізацію як ключові виклики національній стійкості та передбачає розвиток міжвідомчої координації, підвищення медіаграмотності населення і залучення громадянського суспільства до протидії інформаційним загрозам [3]. Стратегічний підхід держави ґрунтується на принципі превентивності, що передбачає не лише реагування на інформаційні атаки, а й формування стійкості суспільства до них.

Кримінально-правовий вимір відповідальності за поширення дезінформації в умовах війни закріплений у статті 114-2 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про переміщення, рух або розміщення Збройних Сил України та інших військових формувань в умовах воєнного стану [4]. Зазначена норма спрямована на мінімізацію ризиків використання інформації противником і є прикладом обґрунтованого обмеження свободи поширення інформації в інтересах національної безпеки.

Інституційний механізм протидії дезінформації реалізується, зокрема, через діяльність Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України, створеного відповідно до Указу Президента України [5]. Основними завданнями цього органу є виявлення інформаційних загроз, координація дій суб'єктів сектору безпеки та інформування суспільства про деструктивні інформаційні кампанії. Разом з тим ефективність діяльності державних інституцій значною мірою залежить від співпраці з громадянським суспільством.

Закон України «Про інформацію» визначає основні принципи інформаційних відносин, зокрема достовірність, повноту та відповідальність за поширення інформації [6]. У цьому контексті громадські організації, незалежні медіа та експертні спільноти відіграють ключову роль у факт-чекінгу, викритті маніпулятивних наративів та формуванні культури критичного мислення. Їх діяльність доповнює державні механізми та сприяє зменшенню ризиків радикалізації через інформаційні впливи.

Окрему увагу слід приділити ролі релігійних організацій, які мають значний морально-психологічний вплив на суспільство. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплює право релігійних спільнот брати участь у суспільному житті за умови дотримання законодавства та поваги до прав і свобод людини [7]. У період війни релігійні інституції можуть виконувати важли-

ву превентивну функцію, сприяючи зниженню рівня радикалізації, поширенню ідей толерантності та засудженню насильства й мови ворожнечі.

Таким чином, протидія дезінформації та радикалізації в умовах війни є комплексним завданням, що вимагає узгоджених дій держави, громадянського суспільства і релігійних спільнот. Нормативно-правова база України створює необхідні умови для такої взаємодії, проте її ефективність залежить від реального міжсекторального партнерства, підвищення правової та медіа-грамотності населення й дотримання балансу між безпекою та правами людини.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і допов.).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII.
3. Про Стратегію інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III (ст. 114-2, у чинній редакції).
5. Про Центр протидії дезінформації : Указ Президента України від 19 берез. 2021 р. № 106/2021.
6. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII (зі змін. і допов.).
7. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-XII (зі змін. і допов.).

Хитра Ю. І.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Стецюк Н. В.,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВІЙСЬКОВЕ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКЕ КАПЕЛАНСТВО В УКРАЇНІ

В умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває забезпечення гуманітарної безпеки, морально-психологічної стійкості особового складу сил безпеки і оборони, а також неухильне дотримання фундаментальних конституційних принципів. Серед них ключове місце посідають принцип світськості держави та гарантії свободи світогляду і віросповідання. Активний розвиток військового та поліцейського капеланства в Україні актуалізує питання співвідношення духовної підтримки особового складу з вимогами конституційної нейтральності держави у релігійній сфері, що потребує комплексного правового осмислення.

Відповідно до статті 35 Конституції України, церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а кожному гарантується право на свободу світогляду і віросповідання, включно зі свободою сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної [1]. Конституційний принцип світськості не заперечує присутності релігійного чинника в суспільному житті, проте зобов'язує державу дотримуватися нейтралітету щодо релігійних переконань громадян і не надавати переваг жодній конфесії. У сфері діяльності сил безпеки і оборони це означає обов'язок держави створювати умови для реалізації свободи совісті військовослужбовців і поліцейських без порушення прав інших осіб та без нав'язування певних релігійних поглядів.

Інституціоналізація військового капеланства в Україні відбулася в умовах збройного конфлікту та стала відповіддю держави на потребу забезпечення духовної і морально-психологічної підтримки військовослужбовців. Прийняття Закону України «Про Службу військового капеланства» закріпило правові засади діяльності капеланів у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, визначивши їхній статус, завдання і принципи служби [2]. Законодавець наголошує на добровільності отримання духовної допомоги, рівності релігійних організацій та повазі до свободи совісті, що відповідає конституційним стандартам і міжнародним зобов'язанням України.

Поліцейське капеланство, хоча й не має окремого комплексного законодавчого регулювання, поступово формується як інститут духовної підтримки працівників Національної поліції України. З огляду на специфіку поліцейської служби, що пов'язана з підвищеним рівнем стресу, ризику для життя та моральних дилем, капеланська діяльність може відігравати важливу роль у збереженні психологічної рівноваги та професійної етики поліцейських. Водночас відсутність чітко визначених правових меж функціонування поліцейського капеланства породжує ризики порушення принципу світськості держави, що вимагає нормативного врегулювання з урахуванням положень Закону України «Про Національну поліцію» [3].

У науковій доктрині конституційний принцип світськості держави розглядається як правовий механізм гарантування свободи совісті та недопущення преференцій окремим релігійним організаціям з боку держави, що забезпечує баланс між нейтральністю публічної влади та реалізацією релігійних прав особи [4, с. 47–48]. При цьому ключовими умовами є добровільність участі, міжконфесійна рівність та недискримінаційний підхід.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини визнають допустимість існування капеланської служби у військових та правоохоронних органах. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини підкреслюють, що держава має право створювати спеціальні механізми реалізації свободи релігії для військовослужбовців за умови дотримання принципів пропорційності, нейтральності та поваги до прав інших осіб [5]. Особливої ваги ці підходи набувають у багатоконфесійному суспільстві, яким є сучасна Україна.

В умовах воєнного стану допускається тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод, однак свобода совісті та віросповідання належить до фундаментальних прав, які не можуть бути

скасовані навіть за надзвичайних обставин [6]. Це обумовлює підвищені вимоги до правового регулювання капеланської діяльності, недопущення примусу або дискримінації за релігійною ознакою, а також забезпечення поваги до людської гідності кожного військовослужбовця і поліцейського.

Отже, військове та поліцейське капеланство в Україні повинні розвиватися як інститути, спрямовані на захист свободи совісті, підтримку морально-психологічної стійкості та зміцнення гуманітарної безпеки, водночас не порушуючи принцип світськості держави. Подальше вдосконалення законодавства у цій сфері має базуватися на балансі між потребами національної безпеки, правами людини та міжнародними стандартами демократичної правової держави, що є особливо актуальним у контексті євроінтеграційних процесів та післявоєнного відновлення України.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про Службу військового капеланства : Закон України від 30.11.2021 № 1915-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Шевчук С. В. Свобода совісті та світськість держави: конституційно-правовий вимір // Право України. 2013. № 3–4. С. 45–53.
5. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Хомко Л. В.,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ІНСТИТУТ БАНКРУТСТВА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Інститут банкрутства відіграє важливу роль у економіко-правовому житті держави, оскільки виконує не лише функцію правового механізму припинення діяльності суб'єктів господарювання, а й забезпечує економічну стабільність Української держави.

Відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства (надалі – КУЗПБ), банкрутство – це визнана господарським судом нездатність боржника, крім страховика або кредитної спілки, відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури або процедури погашення боргів боржника [1].

У той же час, відмітимо, що збройна агресія рф проти нашої держави принесла чимало проблем як для громадян, так і для суб'єктів господарювання. Зокрема, мова ведеться про те, що значна кількість юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців, змушені припинити свою господарську діяльність або через неможливість виконувати свої зобов'язання перед контрагентами, або й взагалі були «фізично» знищені військовими діями російської федерації.

Як результат, деякі аспекти процедури банкрутства вимагали прийняття відповідних рішень, як зі сторони органів державної влади, так і зі сторони власне суб'єктів господарювання.

До проблемних питань, які пов'язані із початком воєнних дій на території України можна віднести:

- 1) дотримання строків у процедурі банкрутства в умовах війни;
- 2) перебування боржника на окупованій території;
- 3) примусове вилучення об'єктів права власності російської федерації та її резидентів;
- 4) формування ліквідаційної маси боржника;
- 5) пропущення учасниками судового розгляду справ строків на подання апеляційних/касаційних справ;
- 6) відповідальність деяких видів юридичних осіб.

Відтак, реагуючи на військову агресію рф, прийнято відповідні нормативно-правові акти: Закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської Федерації та її резидентів», постанова КМУ від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією російської Федерації», рішення РНБО від 11.05.2022 «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської Федерації та її резидентів», введене в дію Указом Президента України від 11.05.2022 №326/2022 та інші.

З метою забезпечення гарантій доступу до правосуддя у справах про банкрутство в умовах воєнного стану в Україні, зміни були внесені й до КУЗПБ. Зокрема це стосується можливості проведення зборів (та комітету) кредиторів дистанційно в режимі відеоконференції, а також проведення зборів шляхом опитування, можливості продовження окремих строків у провадженні про банкрутство (неплатоспроможність), можливості зупинення нарахування відсотків на реструктуризовані за планом санації чи планом реструктуризації зобов'язання боржника перед кредиторами тощо.

Важливим нововведенням стало запровадження з 01 січня 2025 року процедури превентивної реструктуризації відповідно до Директиви ЄС 2019/1023 [2]. Відповідно до змін у законодавстві боржнику надано шість місяців для узгодження плану з кредиторами з метою уникнути відкриття формального провадження у справі про банкрутство. Водночас деталізовано підстави для відмови в державній реєстрації змін щодо юридичних осіб, зокрема, якщо засновник (учасник) є в Єдиному реєстрі боржників або під санкціями, що унеможливають реєстрацію (внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»). Керуючий санацією (або виконавчий орган товариства) відповідно до затвердженого судом плану може проводити додаткову емісію акцій під час санації або превентивної реструктуризації (стосується Закону України «Про

акціонерні товариства»). Відтак, якщо компроміс не досягнутий, превентивна реструктуризація припиняється. Зазначені зміни спрямовані на вдосконалення процедур банкрутства та реструктуризації, з метою забезпечення ефективних механізмів відновлення платоспроможності суб'єктів господарювання та захисту прав кредиторів.

Воєнні дії російської федерації та зміни в законодавстві вплинули й на судову практику. Судова практика свідчить про детальний аналіз правового статусу кредиторів. Як приклад – необхідність надання відомостей про наявність/відсутність кінцевих бенефіціарних власників пов'язаних із країною-агресором.

У матеріалах судової практики знаходимо відмову кредиторам рф у визнанні грошових вимог із посиланням на постанову КМУ № 187 від 03 березня 2022 р. «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» [3]. Водночас суди активно застосовують практику відкриття справи про банкрутства без фіксації внесення авансу винагороди арбітражному керуючому [4].

Підсумовуючи, варто відмітити, що у складних умовах війни наявність ефективного правового регулювання та обґрунтованої судової практики є ключовими аспектами для однакового правозастосування суб'єктами господарювання та органами державної влади.

Джерела:

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>
2. Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації: Закон України від 19.09.2024 №3985-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3985-20#Text>
3. Постанова Верховного Суду від 30.05.2023 у справі № 925/1248/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111709194>
4. Ухвала Господарського суду Львівської області від 06.12.2023. URL: Ухвала від 06.12.2023 № 914/3353/23 Господарський суд Львівської області

Церковник С. І.,
доцент кафедри
теорії, історії та конституційного права,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Фукал А. Д.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРИКЛАД ІЗРАЇЛЮ

Воєнний стан в Україні зумовив суттєві трансформації у правовій сфері, що безпосередньо впливають на реалізацію державної гуманітарної політики. Обмеження окремих прав і свобод людини є невід'ємним елементом правового режиму воєнного стану, однак такі обмеження мають відповідати принципам законності, пропорційності та необхідності, а також носити тимчасовий характер, що є ключовою умовою забезпечення гуманітарної безпеки та захисту людської гідності [1].

Гуманітарна безпека – це забезпечення умов, за яких цивільне населення має захист, доступ до базових гуманітарних потреб (харчування, медична допомога, житло, вода, санітарія) і не піддається насильству під час конфліктів або надзвичайних ситуацій [2, с. 112]. У глобалізованому світі забезпечення гуманітарної безпеки неможливе без активної участі громадянського суспільства (Civil Society Organizations – CSOs), серед яких – національні і міжнародні неурядові організації (НУО), благодійні фонди, волонтерські групи та профільні активісти.

Сектор безпеки і оборони (SUMD) традиційно спрямований на захист держави і її населення. Водночас гуманітарна сфера потребує не лише безпеки, а й відкритого, стабільного доступу для гуманітарних акторів. У країнах, що переживають конфлікти, взаємодія між SUMD і CSO є критичною – як для оперативної доставки допомоги, так і для дотримання міжнародних норм захисту цивільних [3].

На прикладі Ізраїлю ця взаємодія має специфічні риси, оскільки урядові рішення щодо безпеки безпосередньо впливають на діяльність гуманітарних організацій. Саме з цієї причини аналіз механізмів взаємодії SUMD і CSO в Ізраїлі є актуальним для розуміння сучасних практик гуманітарної безпеки.

Після ескалації конфлікту між Ізраїлем і рухом ХАМАС у жовтні 2023 року умови гуманітарної безпеки значно погіршилися, особливо у секторі Гази та на окупованих територіях. Інфраструктура зруйнована, а потреба в гуманітарній допомозі – величезна. За даними ООН та гуманітарних організацій, безперервний доступ до базових потреб є ключовою умовою виживання цивільного населення. На тлі цього уряд Ізраїлю виступив із низкою нових безпекових та адміністративних вимог, які прямо вплинули на діяльність міжнародних і місцевих НУО, що працюють над гуманітарною допомогою. Зокрема, влада Ізраїлю запровадила нові правила реєстрації та звітності для міжнародних гуманітарних організацій, що працюють у Газі та на Західному березі Йордану, з обов'язковою подачею детальної інформації про персонал та фінансування [3].

Офіційний аргумент ізраїльської влади полягає в тому, що контроль за гуманітарними організаціями – це частина безпекової політики для запобігання проникненню радикальних елементів чи використанню гуманітарних каналів для військових цілей. Міністерство справ діаспори Ізраїлю заявило, що гуманітарна допомога «привітна», але її використання в терористичних цілях неприпустиме.

Нові правила вимагали повної розкритості даних про штат, фінансування та операційну діяльність НУО, що, за словами ізраїльських органів влади, дозволяє безпековим службам уникнути ризиків. Однак низка організацій та державних інституцій розглядають ці вимоги як необґрунтовані та такі, що підживляють нейтральність гуманітарних акторів та їх незалежність.

Через відмову задовольнити нові вимоги більш ніж 30 гуманітарних організацій вже оголошено про припинення роботи або заборону діяльності в Газі. Наприклад, Médecins Sans Frontières (MSF) вимушена припинити роботу в Ізраїлі та Газі після того, як її реєстрація не була поновлена, що обмежує доступ до медичної допомоги та матеріалів.

Подібні обмеження негативно позначаються на доставці гуманітарної допомоги: сотні тонн продуктів харчування, медикаментів та інших життєво важливих запасів залишаються на складах через відмову у ввезенні пов'язаному з новими правилами.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у контролі за дотриманням прав людини з боку сил безпеки. Ізраїльська організація Public Committee Against Torture in Israel (PCATI) моніторить використання тортур та інші порушення з боку служб безпеки, працює над адвокацією та інформуванням громадськості про випадки зловживань.

Ця діяльність демонструє, як громадянські структури можуть виступати контролюючим механізмом, попереджуючи серйозні порушення прав людини та закликаючи державні органи до дотримання міжнародних стандартів.

Міжнародні гуманітарні організації, зокрема НУО, такі як Oxfam, MSF та інші, працюють у зоні конфлікту десятиліттями і мають великий досвід у доставці допомоги. Дані опитування показують, що обмеження доступу НУО значно послаблюють гуманітарну відповідь на кризу; багато гуманітарних центрів закриваються, а послуги охорони здоров'я суттєво скорочуються у разі відходу НУО [4].

Однією з головних суперечностей є питання, як погодити безпекові інтереси держави і потребу в безперешкодному гуманітарному доступі. Ізраїль стверджує, що обмеження спрямовані на підвищення безпеки, але міжнародні організації та держави критикують ці кроки як політизовані та що підривають принципи нейтральності гуманітарної допомоги [5].

Закриття або обмеження роботи НУО, особливо міжнародних – ускладнює здатність громадянського суспільства швидко реагувати на гуманітарні потреби, знижує можливості захисту цивільних осіб, обмежує діалог між урядом і гуманітарними акторами, а також призводить до загострення кризи.

Міжнародне співтовариство неодноразово зверталось до Ізраїлю з вимогою спростити умови для гуманітарної діяльності і забезпечити незалежний доступ НУО до постраждалих громадян. Ряд країн та дипломатичних представництв виступили з спільними заявами, закликаючи дозволити безперешкодний доступ гуманітарної допомоги та захист гуманітарних працівників [6].

Ці заклики підкреслюють юридичну і етичну вимогу гарантувати незалежність гуманітарної допомоги від політичних або безпекових обмежень та дотримання міжнародної гуманітарної і правозахисної практики.

Взаємодія сектору безпеки і оборони з громадянським суспільством у сфері гуманітарної безпеки є складною та суперечливою. На прикладі Ізраїлю видно, що безпекові рамки, адміністративні вимоги і політичні рішення можуть суттєво впливати на діяльність гуманітарних акторів і здатність цивільного населення отримувати допомогу.

Ефективна взаємодія повинна ґрунтуватися на принципах нейтральності, незалежності і захисту населення, водночас поважаючи безпекові інтереси держави. Це потребує прозорого діалогу між SUMD і CSO, міжнародних гарантій доступу для гуманітарних організацій, а також механізмів моніторингу та контролю, що забезпечують дотримання гуманітарних стандартів.

Гуманітарна безпека не може бути досягнута лише засобами сили – вона потребує партнерства між урядами та суспільством, заснованого на довірі, повазі та дотриманні міжнародних норм.

Джерела:

1. Церковник С. І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 10. С. 100–104. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303011/95030>.
2. Драчук Ю. Гуманітарна безпека в умовах глобалізації: виклики та перспективи. Київ : Наукова думка. 2020. С. 112.
3. United Nations Office at Geneva. Aid agencies warn Gaza response at breaking point. URL: <https://www.ungeneva.org/en/news-media/news>.
4. IsraAID – Israel Forum for International Humanitarian Aid. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/IsraAid>.
5. The Guardian. Israel bulldozes UNRWA headquarters in East Jerusalem. URL: <https://www.theguardian.com/world/2026/jan/20/israel-bulldozes-unrwa-headquarters-in-east-jerusalem>.
6. ABC News. Israel banning dozens of aid organisations from operating in Gaza. URL: <https://www.abc.net.au/news/2026-01-01/israel-banning-dozens-of-aid-charities-from-gaza>.

Цмоць У. О.,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Павлик Л. В.,
начальник відділу
організації наукової діяльності,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МІЖКОНФЕСІЙНИЙ І МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ПРОСТІР УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ У СУСПІЛЬСТВІ ПІСЛЯ КОНФЛІКТУ

Суспільство після конфлікту переживає глибокі трансформації: соціальні, культурні та правові орієнтири змінюються під впливом руйнування довіри, посилення фрагментації та девальвації моральних норм. Відновлення стабільності потребує переосмислення ціннісних основ, на яких ґрунтуються правопорядок і соціальна солідарність. У цьому контексті особливе значення набуває **міжконфесійний і міжкультурний діалог**, який створює простір для взаєморозуміння між різними групами, знижує соціальну напругу та сприяє подоланню ідентичнісних конфліктів. Повага до людської гідності, рівності та справедливості стає мостом між соціальними очікуваннями та правовою системою, зміцнюючи її легітимність.

Дієвість права значною мірою залежить від його моральної легітимності. Компаративістські дослідження свідчать, що відрив права від моральних уявлень веде до втрати суспільного визнання та формування правового нігілізму [1]. У постконфліктних суспільствах ця проблема посилюється, оскільки формальні норми часто сприймаються як несправедливі або нав'язані. **Діалог між конфесіями та культурами** у цьому випадку виконує роль посередника між правом і моральними цінностями, апелюючи до універсальних етичних категорій – відповідальності, солідарності, прощення – і сприяє моральному прийняттю правових норм та ідеї верховенства права.

Цей діалог виступає специфічним **соціально-правовим простором утвердження правових цінностей**. Він дозволяє інтегрувати локальні моральні уявлення в правові стандарти, формуючи універсальні правила поведінки, які сприймаються різними групами як справедливі та легітимні. Через таку взаємодію суспільство отримує можливість виробити спільне ціннісне ядро, що стає основою для правових норм і соціальних практик відновлення довіри.

Для підсилення аргументації доцільно чіткіше виділити конкретні моральні цінності – такі як повага до людської гідності, солідарність, відповідальність та прощення – і показати механізми їх трансформації у формальні правові норми через закони, конституційні статті, судову практику та соціальні програми. Це дозволить ясніше продемонструвати як моральні уявлення суспільства стають основою для легітимного правопорядку.

Моральні цінності конкретно трансформуються у законодавчі акти та судову практику через інституційні механізми. Наприклад, принцип рівності та заборони дискримінації, спочатку закріплені у суспільній етиці та релігійних нормах, знаходять формальне відображення у конституційних статтях і законах про рівні права, а також у судових рішеннях. Цінності солідарності та захисту вразливих груп реалізуються через соціальні та гуманітарні програми, а принципи прощення і відновного правосуддя – через медіацію, процедури примирення та програми відновного правосуддя. Завдяки таким ініціативам універсальні принципи рівності, справедливості та поваги до гідності поступово вбудовуються в повсякденне життя, стаючи зрозумілими та прийнятними для різних груп населення. А моральні настанови суспільства поступово формалізуються у правові норми та практичні інструменти їх застосування. Механізм інтеграції локальних моральних цінностей у формальні правові стандарти та практики демонструє Таблиця 1.

**Таблиця 1. Інтеграція локальних моральних цінностей
у формальні правові стандарт**

Етап	Зміст	Приклади / Інструменти
Моральні цінності	Локальні та універсальні етичні принципи, що формують основу для права	Повага до гідності, рівність, солідарність, прощення
Міжконфесійний та міжкультурний діалог	Платформи для обговорення та узгодження моральних уявлень між різними групами	Освітні програми, громадські ради, консультації, програми відновного правосуддя, медіація
Інституційні механізми	Формалізація моральних принципів у правові норми та соціальні практики	Конституційні статті (рівність, свобода совісті), закони (антидискримінаційні, соціальні програми), судова практика (прецеденти, справедливі рішення)
Правові норми та соціальне визнання	Закріплення універсальних правил поведінки та легітимізація права у суспільстві	Легітимний правопорядок, підвищення довіри до права та інститутів, соціальна згуртованість і примирення

У Боснії і Герцеговині після війни місцеві міжконфесійні ради організовували спільні освітні програми для дітей різних етнічних груп, що формувало толерантність і відновлювало довіру до правових норм. В Україні після 2014 року ініціативи релігійних спільнот у Донецькій і Луганській областях надавали гуманітарну допомогу та створювали платформи для діалогу, спрямованого на відновлення соціальної згуртованості. У Південній Африці після апартеїду Truth and Reconciliation Commission організувала міжкультурні та міжетнічні слухання, що дозволило знайти моральний консенсус і сформувати легітимну правову основу для примирення.

Міжкультурний аспект діалогу розширює міжконфесійне порозуміння, охоплюючи різні етнічні, мовні та світоглядні особливості. Він дозволяє виявити спільні цінності, які можна закріпити у правовій системі, зокрема в стандартах захисту прав людини. Таким чином, ***міжконфесійний і міжкультурний діалог формує простір утвердження правових цінностей***, де універсальні принципи адаптуються до локальних контекстів без порушення основних прав і свобод.

Економічні умови суттєво впливають на сприйняття права та моральних норм у постконфліктному суспільстві. Бідність, безробіття та нерівний доступ до ресурсів створюють соціальну напругу та підривають довіру до правових інститутів, навіть якщо формально вони гарантують рівність і справедливість. У таких умовах правові норми сприймаються як недоступні або несправедливі, а моральні принципи – як декларативні, що не відповідають реальному життєвому досвіду. Тому відновлення правопорядку та легітимності права в постконфліктному суспільстві неможливе без одночасного вирішення економічних проблем та забезпечення базових соціальних гарантій.

Економічна стабільність також впливає на ефективність міжконфесійного та міжкультурного діалогу. Доступ до ресурсів дозволяє реалізовувати освітні, гуманітарні та культурні програми, які сприяють формуванню морального консенсусу та легітимізації правових норм. У країнах, де економічна нерівність зберігається, такі ініціативи часто стикаються з обмеженим фінансуванням та недостатньою участю локальних громад. Таким чином, економічний розвиток та зменшення соціальної нерівності виступають не лише фоном, а й активним чинником утвердження правових цінностей і морального прийняття права, забезпечуючи стійкість соціальної згуртованості після конфлікту.

Міжнародні правові стандарти прямо закріплюють принципи рівності, поваги до гідності та свободи совісті. Загальна декларація прав людини (ст. 1, 2, 18) проголошує рівність у гідності й правах, забороняє дискримінацію та гарантує свободу думки, совісті та релігії [2]. Європейська конвенція про захист прав людини (ст. 9, 14) гарантує свободу совісті та релігії та забороняє дискримінацію [3]. ***Водночас у деяких постконфліктних суспільствах виникають локальні конфлікти між міжнародними стандартами прав людини та традиційними або релігійними нормами. Наприклад, питання рівності статей або свободи релігії можуть суперечити усталеним культурним практикам, що ускладнює імплементацію міжнародних норм. У таких випадках міжконфесійний і міжкультурний діалог стає платформою для пошуку компромісів, дозволяючи адаптувати універсальні цінності до локального контексту без порушення базових прав людини. Цей процес сприяє формуванню морального консенсусу і зміцненню легітимності правових норм у конкретній спільноті.*** У постконфліктний період особливо важливо відновлювати довіру до судів і правоохоронних органів, адже їхня недовіра та правовий нігілізм ускладнюють утвердження правопорядку. Діалог сприяє формуванню морального консенсусу щодо неприпустимості порушення прав людини, зміцнюючи легітимність правових норм і інститутів.

Теоретично діалог можна розглядати через призму теорії *дискурсивної легітимації права Юргена Габермаса* [4]. Право набуває соціальної легітимності лише за умови його прийняття в межах відкритого та інклюзивного публічного дискурсу, що враховує позицію «іншого». Постконфліктне суспільство отримує можливість трансформувати глибокі ідентичні розбіжності у раціональний ціннісний обмін, спрямований на морально обґрунтований консенсус. Релігія при цьому має амбівалентний характер: вона може бути джерелом насильства, але також потужним ресурсом примирення та соціального відновлення [5]. Діалог дозволяє спрямувати сакральний потенціал у русло ненасильницьких практик і захисту прав людини.

Разом із тим ефективність діалогу обмежена певними факторами: ризиком політичних або релігійних маніпуляцій, нерівним доступом до платформ, суперечністю деяких традицій універсальним правам людини. Діалог у цьому контексті повинен виробляти спільне ціннісне ядро, що враховує локальні традиції, але не порушує універсальні права людини.

Держава виступає гарантом рівності і недискримінації всіх груп, забезпечує світоглядну нейтральність і підтримує фінансово та організаційно міжконфесійні та міжкультурні ініціативи. Громадські організації та суспільство реалізують освітні та культурні програми, гуманітарні проєкти, поширюють практики ненасильницького вирішення конфліктів і захисту прав людини.

Отже, у постконфліктному суспільстві соціальні, культурні та правові орієнтири зазнають глибоких змін через руйнування довіри, фрагментацію та девальвацію моральних норм. Відновлення стабільності потребує переосмислення ціннісних основ правопорядку та соціальної солідарності. Міжконфесійний і міжкультурний діалог створює простір для взаєморозуміння між різними групами, зниження соціальної напруги та подолання ідентичнісних конфліктів. Він дозволяє інтегрувати локальні моральні цінності у формальні правові стандарти через інституційні механізми, включаючи закони, конституційні статті, судову практику та соціальні програми. Моральні цінності, поєднані з діалогом і інституційними механізмами, формують легітимні правові норми, що сприяють соціальній згуртованості, довірі та примиренню. Таким чином, діалог забезпечує моральне прийняття права, зміцнює його легітимність, відновлює довіру до правових інститутів і сприяє стійкому соціальному примиренню, враховуючи економічні умови та міжнародні стандарти прав людини.

Джерела:

1. Цмоць У. О. Співвідношення правових і моральних цінностей: компаративістський аналіз. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія юридична. Львів, 2025. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-3-1>
2. Universal Declaration of Human Rights (1948). Загальна декларація прав людини: ст.ст. 1, 2, 18. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
3. European Convention on Human Rights (1950). Європейська конвенція про захист прав людини: ст.ст. 9, 14. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/european-convention-on-human-rights>
4. Habermas J. *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*. Polity Press, 1998.
5. Appleby R. *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation*. Rowman & Littlefield, 2000.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ІГРОВОЇ, КОМП'ЮТЕРНОЇ, НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Повномасштабна війна значно посилила виклики, пов'язані з ментальним здоров'ям військовослужбовців, зокрема захисників та захисниць. Однією зі значущих проблем є вживання психоактивних речовин серед військових, особливо тих, хто перебуває на передовій. Ця тема залишається мало висвітленою в суспільному дискурсі через низку причин, серед яких домінує високий рівень стигматизації, страх перед кримінальною відповідальністю та відсутність достовірної інформації. Ситуація ускладнюється браком офіційних даних: існуючі звіти нерідко фрагментовані або занижені, що частково спричинено небажанням розголошу чи запламування репутації військових.

Проте, сучасні науковці відзначають тенденцію до зростання кількості військових із діагнозом наркозалежності. Причиною цього може бути як збільшення уваги суспільства і медіа до цієї теми, так і поступова зміна ставлення до її обговорення [1].

Проблема вживання психоактивних речовин зачіпає не лише діючих військових, а й ветеранів. Багато з тих, хто стикається із залежністю, приховують це через страх осуду і тому рідко звертаються за допомогою, що робить проблему непомітною для статистики. До того ж, у структурі військової медицини наразі бракує ефективних механізмів для виявлення та обліку випадків залежності. Найчастіше такі інциденти або залишаються на внутрішньому рівні підрозділів, або призводять до переведення чи відставки військового. Командири інколи замовчують подібні ситуації, щоб уникнути шкоди репутації підрозділу чи власного авторитету. Але цей фактор на війні може стати визначальним для збереження життя та здоров'я.

Дослідження під назвою «Наркозалежність в Силах оборони України: вивчаємо ситуацію» показує, що вживання психоактивних речовин серед військових не є ознакою «розбещеності» або навмисної деструктивної поведінки. Натомість це часто сигналізує про серйозну психологічну травму, хронічну втому, брак ефективних механізмів саморегуляції чи відчуття ізоляції в умовах бойових дій. Найпоширенішим типом зловживання серед військових і ветеранів є алкоголь. Друге місце займають наркотичні речовини, часто у комбінації з алкоголем. Серед найуживаніших наркотичних речовин фігурують опіоїди, стимулятори, галюциногени, канабіноїди та снодійно-седативні препарати. Особливу небезпеку становлять психостимулятори – наприклад, так звані «солі», які викликають серйозні порушення роботи мозку та швидко формують залежність. Такі результати отримані в межах дослідження Дослідницького бюро «Sociologist», проведеного за ініціативою благодійної організації «Харків з тобою» за підтримки фонду «Здорові рішення» [2].

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що тема психологічних аспектів формування та профілактики ігрової, комп'ютерної, наркотичної залежностей у військовослужбовців та ветеранів війни є недостатньо розробленою серед науковців. Найчастіше залежність розглядається як супутній феномен при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР), стресі або психологічній травмі чи як один із напрямів реабілітації. Окремі дослідження акцентують увагу на стійкості до стресу та психологічній адаптації, однак містять лише окремі розділи або емпіричні дані щодо залежної поведінки (наприклад, алкоголь або психоактивні речовини) [4].

До груп підвищеного ризику потрапляють перш за все піхотні підрозділи, військовослужбовці частин із нестачею особового складу, мобілізовані без належного бойового досвіду та ті, кому важко адаптуватися до військового життя. Також до цієї категорії належать люди, які пережили втрати побратимів або тривалий час перебувають на передовій, військовослужбовці ізоляції у своєму колективі через неприйняття чи цькування, а також ті, у кого вже був досвід вживання психоактивних речовин до мобілізації. Значну роль у розвитку залежностей можуть відігравати соціально-культурні фактори, такі як низький рівень морально-психологічної та бойової підготовки чи відсутність підтримки з боку сім'ї.

Особи, які страждають від залежності до психоактивних речовин, часто уникають професійної допомоги, що є наслідком кількох значущих чинників. Серед основних причин можна виділити почуття сорому, страх викриття, здатність знаходити комфорт у стані сп'яніння або недостатню обізнаність про

існуючі терапевтичні послуги. Цю ситуацію додатково ускладнюють об'єктивні перешкоди, такі як географічна недоступність лікувальних закладів, а також проблеми організаційного характеру, зокрема небажання командирів звільняти військовослужбовців для проходження терапії чи реабілітації через дефіцит людських ресурсів.

В умовах воєнних дій вживання психоактивних речовин часто має інструментальний характер і виконує функцію адаптивного механізму для виживання. У військовому середовищі такі речовини можуть знімати фізичний або психологічний біль, зокрема біль, пов'язаний із втратою близьких чи бойових побратимів, допомагати уникнути жорсткої реальності, сприяти швидшому відновленню сил, покращувати фізичну витривалість та когнітивні здібності, а також допомагати долати страх перед виконанням бойових завдань. У той же час після демобілізації ветерани змінюють фокус у використанні таких речовин: їх спонукають до цього складнощі адаптації до мирного життя, боротьба з психологічними та фізичними травмами, а також відчуття дезорієнтації і втрати життєвих орієнтирів [3].

Психологічні аспекти формування залежностей значною мірою визначаються не лише пережитим травматичним досвідом під час участі у бойових діях, але й копінг-стратегіями, які використовують ветерани для подолання отриманих травм. Ефективна профілактика залежностей повинна базуватися на системному підході, категоричному несприйнятті адиктивної поведінки і підтримці ветеранів у формуванні конструктивних моделей поведінки.

Проблема профілактики вживання психоактивних речовин серед військових та ветеранів також залишається актуальною та недостатньо вирішеною. Наявні підходи до протидії цьому явищу не мають системного характеру, оскільки вони охоплюють лише окремі його аспекти. Бракує інтегрованої програми профілактики, котра б включала психологічну підтримку, роботу з травматичним досвідом і навчання методам безпечного подолання стресу. Така ситуація призводить до затримок у наданні необхідної допомоги, що лише погіршує проблему залежності від психоактивних речовин і потребує нагального реагування з боку відповідних інституцій і військових структур [1].

Профілактика ігрової, комп'ютерної, наркотичної залежностей у військовослужбовців та ветеранів війни має зосереджуватися на таких аспектах:

- проведення всебічної діагностики поточного адиктивного стану військових та ветеранів із залученням відповідного діагностичного інструментарію;
- організації регулярних психоедукаційних заходів у форматі форумів, лекцій, практичних занять, круглих столів і висвітлення в медіа для поширення інформації про види, причини, етапи розвитку та наслідки залежностей;
- забезпеченні соціально-психологічної підтримки родин військових та ветеранів для подолання співзалежності та покращення взаємодії всередині сім'ї;
- реалізації комплексних корекційних заходів через впровадження мотиваційного консультування з метою роботи над амбівалентністю та підвищення мотивації до лікування;
- використанні психотерапевтичних методів, зокрема когнітивно-поведінкової терапії, для корекції когнітивних спотворень, профілактики рецидивів і формування навичок управління стресовими ситуаціями;
- застосуванні нейроорієнтованих тренінгів для відновлення когнітивних функцій і покращення метакогнітивної обізнаності військових та ветеранів;
- соціальній підтримці, спрямованій на зміцнення командного духу, що відіграє вирішальну роль у захисті від вразливості до залежностей.

Таким чином, проблема психологічних аспектів формування та профілактики ігрової, комп'ютерної, наркотичної залежностей у військовослужбовців та ветеранів війни є надзвичайно важливою і не достатньо вивченою в наш час. Важливо детально вивчити поняття залежності, механізми їх формування та розробити методики профілактики й лікування серед військових та ветеранів.

Джерела:

1. Балабанова Л., Байда М. Попередження хімічної залежності серед військовослужбовців національної гвардії України. *Честь і закон*, 2021. № 2 (77). С. 25–34.
2. Залежність від психоактивних речовин у Силах оборони України: дослідження про те, що і чому вживають військові. URL: <https://healthsolutions.ngo/library/narkozalezhnist-v-sylakh-oborony-ukrayiny-vyvchayemo-sytuatsiyu/>.
3. Кокун О. М., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Діагностика схильності військовослужбовців до ігрової залежності : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2022. 144 с.
4. Мацегора Я., Колесніченко О., Приходько І. Байда М. Ризик формування алкогольної залежності у військовослужбовців, які приймають участь в бойових діях. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 2024. № 1(7). С. 34–40.

Чередник Є. І.,
здобувач вищої освіти
(Національний університет
цивільного захисту України)

Мельниченко А. С.,
доцент кафедри
організації і проведення аварійно-рятувальних робіт,
доктор філософії, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

СПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах збройної агресії проти України інформаційний простір перетворився на один із ключових театрів воєнних дій. Дезінформація та мова ворожнечі використовуються як інструменти гібридної війни з метою деморалізації населення, підриву довіри до державних інституцій, провокування соціальної напруги та дестабілізації суспільства. За таких умов протидія інформаційним загрозам набуває характеру складової гуманітарної та національної безпеки.

Держава відіграє визначальну роль у формуванні нормативно-правових та інституційних механізмів протидії дезінформації. До них належать діяльність уповноважених органів у сфері інформаційної безпеки, стратегічних комунікацій, кіберзахисту, а також розробка та реалізація державних програм з медіаграмотності населення. Водночас ефективність державних заходів значною мірою залежить від рівня довіри суспільства та прозорості комунікації органів влади в умовах воєнного стану.

Громадянське суспільство, зокрема громадські організації, волонтерські рухи, незалежні медіа, експертні спільноти та релігійні інституції, виступає важливим суб'єктом протидії дезінформації. Саме ці інституції часто забезпечують оперативне спростування фейків, поширення перевіреної інформації, підтримку критичного мислення та формування культури відповідального інформаційного споживання. Їхня діяльність сприяє зменшенню впливу ворожих інформаційно-психологічних операцій на цивільне населення.

Особливого значення в умовах війни набуває координація зусиль держави та громадянського суспільства. Відсутність узгодженості дій або інформаційні розриви між офіційними структурами та громадськими ініціативами можуть створювати передумови для поширення чуток, панічних настроїв і мови ворожнечі. Натомість партнерська модель взаємодії дозволяє поєднати інституційні ресурси держави з гнучкістю та довірою до громадських суб'єктів.

Таким чином, протидія дезінформації під час війни є спільною відповідальністю держави та громадянського суспільства. Лише за умови системної взаємодії, чіткого розподілу функцій і дотримання принципів відкритості та прав людини можливо забезпечити стійкість інформаційного простору та зберегти суспільну згуртованість в умовах воєнного стану.

Джерела:

1. Adam Matei, S. (2025). Disinformation as ground-shifting in great-power competition. U.S. Army War College. <https://publications.armywarcollege.edu/News/Display/Article/4305157/disinformation-as-ground-shifting-in-great-power-competition/>.
2. Baptista, J. P., Rivas-de-Roca, R., Gradim, A., & Loureiro, M. (2023). The disinformation reaction to the Russia–Ukraine war: An analysis through the lens of Iberian fact-checking. KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry. https://real.mtak.hu/182442/1/02_baptista-et.al_27-48_KOME_2023_02.pdf

Черненко О. М.,
доцент кафедри
психології діяльності в особливих умовах,
кандидат медичних наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

Пасинчук К. М.,
доцент кафедри
підвищення кваліфікації
та спеціалізованої підготовки у сфері ЦЗ,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

ЯДЕРНА ДЕРЖАВА ЯК ФАКТОР НЕБЕЗПЕКИ

Ядерна зброя залишається одним із найважливіших факторів, що формують сучасну систему міжнародної безпеки. З моменту свого створення вона не лише стала потужним інструментом стримування, але й джерелом постійної загрози для існування людства. Особливо актуальним це питання є сьогодні, коли геополітична напруженість у світі досягла небачених масштабів, а ядерні держави дедалі частіше використовують свій потенціал як засіб тиску. Ситуація, що виникла внаслідок російсько-української війни, наочно продемонструвала, як володіння ядерною зброєю може змінити правила гри в міжнародній політиці. Це підкреслює необхідність глибокого аналізу теоретичних і практичних аспектів впливу ядерних держав на глобальну стабільність. Значна роль ядерного озброєння у формуванні міжнародної системи безпеки супроводжується численними викликами. Серед них – ризик ядерної ескалації, поширення зброї масового знищення та загроза її використання в умовах конфліктів. Світова спільнота стикається з дилемою: з одного боку, збереження ядерного паритету забезпечує певний рівень стабільності, а з іншого – створює умови для дестабілізації через можливість помилкових рішень або зловмисних дій. Крім того, сучасна міжнародна система, яка включає держави з різними рівнями економічного розвитку та політичних інтересів, ускладнює досягнення консенсусу щодо ядерного роззброєння. Усе це посилює потребу у вивченні даної тематики з метою запобігання новим глобальним кризам [1].

Ядерна зброя що є одним з найбільш деструктивних видів озброєння, посідає центральне місце в дискусіях про міжнародну безпеку. Її вплив на глобальну стабільність є предметом аналізу провідних дослідників у сфері міжнародних відносин, які прагнуть концептуалізувати її функції в системі міжнародної політики. Особливе значення у цьому контексті мають класичні парадигми реалізму та лібералізму, які пропонують альтернативні підходи до осмислення ядерної проблематики. З позицій реалізму ядерна зброя розглядається як засіб стримування та інструмент підтримки стратегічного балансу сил, що мінімізує ймовірність великомасштабних збройних конфліктів. Натомість лібералізм акцентує увагу на необхідності міжнародного співробітництва, ефективності договірно-правових механізмів та ролі міжнародних інституцій у запобіганні ескалації ядерних загроз. Попри розбіжності в трактуванні ядерного чинника, обидві теоретичні школи підкреслюють критичну важливість запобігання неконтрольованій ядерній проліферації, яка залишається одним із ключових викликів сучасної міжнародної безпеки. Реалізм стверджує, що ядерна зброя є ключовим елементом національної безпеки, здатним забезпечити стримування потенційних агресорів. Згідно з цією теорією, наявність ядерного арсеналу унеможливорює війну між державами, оскільки обидві сторони усвідомлюють катастрофічні наслідки її використання. Прикладом є стратегія взаємного гарантованого знищення між США та СРСР під час холодної війни, яка ефективно стримувала конфлікти глобального масштабу [2].

Реалісти також підкреслюють, що ядерна зброя надає перевагу малим державам, які прагнуть захистити свій суверенітет у світі домінування великих держав. Проте цей підхід має і негативні аспекти, зокрема можливість неправильного розрахунку або технічної помилки, що може спричинити ядерну ескалацію. Крім того, посилення перегонів озброєнь між державами створює додатковий тиск на глобальну систему безпеки. Лібералізм, на відміну від реалізму, наголошує на необхідності багатосторонньої співпраці та укладення міжнародних угод для зменшення ризиків, пов'язаних із ядерними озброєннями. Основною метою є створення механізмів, які б унеможливлювали розповсюдження ядерної зброї та сприяли роззброєнню існуючих ядерних держав. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)

є важливим прикладом такої співпраці, що обмежує доступ до ядерних технологій і сприяє розвитку мирної ядерної енергетики [1, 2].

Важливу роль у цьому процесі відіграє Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), яке забезпечує моніторинг і контроль за виконанням угод. Лібералісти також наголошують на необхідності надання гарантій безпеки державам, що відмовилися від ядерної зброї, як це мало статися з Україною після підписання Будапештського меморандуму. Проте ефективність таких угод залежить від політичної волі держав і рівня довіри між ними, що часто ускладнює процес виконання домовленостей [3, 5].

Приклади використання ядерного арсеналу для політичного впливу наочно демонструють, як ця зброя перетворюється на інструмент шантажу. Одним із найбільш резонансних прикладів стало «поглинання» Криму росією у 2014 році, коли Москва натякнула на можливість застосування ядерної зброї для захисту своїх інтересів. Такі заяви викликали значний резонанс у світі та змусили інші держави посилити свою обороноздатність. Подібну тактику використовує і Північна Корея, яка погрожує ядерними ударами для отримання економічних поступок. Це доводить, що ядерна зброя залишається важливим елементом міжнародної політики, часто перетворюючись на інструмент примусу. Водночас це підриває довіру між державами, що ставить під загрозу довгострокову стабільність міжнародної системи [1, 2].

Контроль над розповсюдженням ядерної зброї є ще одним важливим аспектом у боротьбі з ядерним тероризмом. Наявні режими нерозповсюдження, такі як ДНЯЗ і Режим контролю за технологіями ракет-носіїв (MTCR), значною мірою стримують поширення ядерних технологій серед недержавних акторів та нестабільних держав. У цьому контексті варто звернути увагу на необхідності технічної модернізації системи виявлення незаконних перевезень ядерних матеріалів. Ядерна енергія може використовуватися не лише як зброя, але й на благо людства, зокрема в медицині забезпечуючи передову діагностику та лікування онкологічних захворювань. Запровадження таких ініціатив сприяє інтеграції наукових досягнень у практичну медицину, що підвищує ефективність лікування серйозних захворювань та забезпечує пацієнтам доступ до передових методів терапії. Зменшення ядерних арсеналів і поступовий перехід до світу без ядерної зброї залишаються складними, але важливими цілями для глобальної безпеки. Скорочення стратегічних арсеналів, зокрема між США та росією, може служити прикладом для інших ядерних держав і сприяти довірі у міжнародних відносинах. Водночас для досягнення мети повного ядерного роззброєння необхідно створити ефективний механізм перевірки виконання угод, який би виключав можливість обману. Програма «Ядерне паливо для миру», що передбачає перетворення високоефективного урану на паливо для атомних електростанцій, є одним із прикладів ефективного використання ядерних матеріалів у мирних цілях. Однак повне роззброєння потребує не лише технічних, але й політичних зусиль, включаючи вирішення регіональних конфліктів, які часто виступають перешкодою для роззброєння [3, 4].

Майбутнє міжнародної безпеки залежить від здатності держав спільно працювати над подоланням викликів, пов'язаних із ядерною зброєю. Хоча мета повного ядерного роззброєння видається амбітною, вона залишається досяжною за умов політичної волі та глобальної солідарності. Прогрес у цій сфері можливий через подальший розвиток механізмів багатосторонньої співпраці, таких як Конференція з роззброєння, а також через залучення нових ініціатив, зокрема створення зон, вільних від ядерної зброї, як це вже реалізовано в Латинській Америці та Африці. Особливої актуальності набуває формування нових підходів до ядерного стримування, що базуватимуться на взаємній довірі, а не страху перед взаємним знищенням. Таким чином, шлях до світу без ядерної зброї вимагає комплексного підходу, який поєднує дипломатію, технології, міжнародне право та освітню діяльність. Лише через таку інтеграцію можна створити стабільну та безпечну міжнародну систему, яка буде здатна запобігти катастрофічним наслідкам ядерної ескалації [2, 5].

Джерела:

1. Бехруз Х., Мануїлова К. Ядерний тероризм як загроза міжнародному правопорядку. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 581–584.
2. Мироненко В. Особливості світової політики щодо ракетно-ядерних озброєнь. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. РОЗДІЛ IV. Політичні інститути та процеси. 2021. № 3 (11). С. 225–235.
3. Мироненко В. Політичні властивості ракетно-ядерних програм як форми регулювання міжнародних безпекових відносин. Актуальні проблеми політики. 2023. Вип. 71. С. 179–183.
4. Рятувальнику про домедичну допомогу та небезпеки радіаційного, хімічного та біологічного походження. О.М. Черненко, А. Г. Алексєєв, С. В. Цвіркун. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2023. 326 с.
5. Соколовська О. М. Глобальна ядерна безпека: актуальні наголоси політики. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2023. Випуск 1(57) С. 128–134.

Черненко О. М.,
доцент кафедри
психології діяльності в особливих умовах,
кандидат медичних наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

Руденко І. М.,
доцент кафедри
психології діяльності в особливих умовах,
кандидат психологічних наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

ВІЙНА ТА ГУМАНІТАРНА КРИЗА: ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Життя українців на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) під час війни – це глибока гуманітарна криза, що характеризується фізичним та духовним виживанням, передусім дітей, жінок та літніх людей, в умовах відсутності контролю української влади, і включає проблеми з доступом до базових потреб, безпеки, порушення прав людини та складні моральні дилеми співпраці з окупантом (колабораціонізм), що створює «розрив» між очікуваними та реалістичними можливостями людей.

Ключові аспекти життя на ТОТ:

1) Гуманітарна катастрофа: гостра нестача продовольства, медикаментів, води, зруйнована інфраструктура, проблеми з опаленням та зв'язком.

2) Порушення прав та свобод: переслідування, примусова мобілізація, фільтраційні табори, цензура, примусова русифікація, знищення української ідентичності.

3) Колабораціонізм: вимушена або свідомо співпраця з окупаційною владою для виживання, що створює складні моральні вибори та соціальну напругу.

4) Психологічний тиск: постійний страх, травматизація, невідомість майбутнього, ізоляція від українського світу.

5) Економічна блокада: відсутність українських пенсій та соціальних виплат, залежність від російських подачок, відсутність роботи [1].

З першого січня 2026 року російська влада забезпечила свою армію поповненням – так званою «новою кров'ю» – і влаштувала цілорічний призов. Оскільки власне законодавство РФ вона поширює і на захоплені території, та сама доля загрожує чоловікам призовного віку в окупованих районах Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей, а також у Криму.

Тепер усі чоловіки від 18 до 30 років, які проживають на тимчасово окупованих територіях (ТОТ), перебувають у зоні ризику. Російські загарбники формують повний реєстр населення для фіксації адрес, контролю переміщень і обліку [1].

Російська пропаганда з притаманним набором кліше «про обов'язок перед Батьківщиною» і «так воювали діди» тиражує сюжети про черговий успішний призов в окупації й про те, що новобранців нібито не відправляють на фронт. Однак реальність різко відрізняється від телевізійної картинки. Що стосується призову, то вони змогли систематизувати базу даних насамперед через медичні установи.

Коли людей призивають на строкову службу, то вони потрапляють до військової частини й підпорядковуються військовому командиру. По суті, дуже легко тиснути на цих людей різними способами. Заохочують, звісно, виплатами та тим, що на окупованій території, окрім як йти служити, не так уже й багато варіантів заробити на життя. Крім того, це, звичайно, й примус. Коли людина перебуває у військовій частині, значно простіше на неї тиснути, погрожувати їй, казати, що якщо вона не підпише контракт, її просто відправлять у штурмовики. Це й маніпуляції: були факти, коли контракти підписували за людину заднім числом, і вона вже нічого не могла вдіяти [2].

Економічна ситуація така, що всюди висять плакати: «підписуй контракт з міноборони росії й будь гроші, щастя».

60% – це люди, які йдуть не з ідеологічних переконань, а саме через повну відсутність можливості працевлаштування на окупованих територіях. Промисловість не працює, можливості заробітку немає, і, відповідно, це єдина можливість, яка штучно створюється окупаційною адміністрацією. Працевдатне населення не може себе реалізувати, прогодувати родину, і йому дають єдиний фактичний варіант – це підписання договору з Міноборони [1, 2].

Окрім цілорічного призову та заохочення служби за контрактом, путін підписав указ про призов резервістів на військові збори. Це сталося після того, як держдума рф у жовтні розширила їхній функціонал. Така гібридна мобілізація дозволить поповнити російське військо щонайменше на мільйон людей упродовж року [2, 3].

В Інституті вивчення війни вважають, що користуючись з особового складу чинного резерву кремль хоче підтримувати темп бойових дій навіть без оголошення другої хвилі мобілізації. А оскільки до Конституції країни-агресора незаконно як російські території були внесені українські області та Крим, резервісти, які підписали контракт, можуть бути відправлені нести службу саме туди. Посилена робота з резервістами – це не лише призов. Вони не просто сидять і чекають, кого призвуть, а діятимуть механізми постійної роботи з резервістами, постійних зборів, навчань і так далі. Це робиться для того, щоб їх можна було будь-якої миті, у будь-якій кількості призвати до лав Збройних сил рф і або заповнити ті втрати, яких зазнаватиме російська армія в Україні, або направити їх як «зелених чоловічків» кудись на східний фланг НАТО. У будь-якому разі це індикатор того, що путінський режим абсолютно не розглядає варіантів ані мирної угоди, ані припинення вогню [3, 4].

В окупації посилилася так звана «внутрішня фільтрація», а Telegram-канали публікують десятки фото візитів озброєних людей, часто без розпізнавальних знаків, у квартири й приватні будинки під приводом розшуку тих, хто ховається від мобілізації або самовільно залишив військову частину. Українці з окупованих територій – так само як і російські солдати – є «витратним матеріалом» для «м'ясних штурмів». Точну кількість українців, примусово мобілізованих до російської армії з початку повномасштабного вторгнення, назвати неможливо.

Таким чином кремль не лише заміщує катастрофічні втрати російської армії, а й розв'язує демографічне питання на захоплених землях, позбавляючись потенційно нелояльного населення. Відбувається заміщення місцевого автохтонного населення новоприбулими громадянами росії з депресивних регіонів і трудовими мігрантами.

Росіяни проводять цілу кампанію з підготовки дітей на тимчасово окупованих територіях до війни. Школярів і підлітків готують після закінчення школи підписати контракт. Мовляв, це найкраще й найправильніше, що вони можуть зробити. Віковий ценз знизили з 21 року до 18. Раніше необхідно було мати вищу освіту або відслужити три місяці строкової служби. Зараз усі ці запобіжники знято: будь-який школяр, якому виповнилося 18, одразу відправляється на строкову службу й може підписати контракт буквально того ж дня. Примусовий призов жителів окупованих територій України до збройних сил держави-окупанта є порушенням міжнародного гуманітарного права. Женевська конвенція 1949 року забороняє державі-окупанту примушувати осіб, які перебувають під її владою, служити в її збройних чи допоміжних формуваннях. Будь-яка форма тиску, включно з погрозами, адміністративним примусом або обмеженням прав, також кваліфікується як порушення [2, 3].

Це абсолютно спланована й комплексна політика російської федерації. Вона починається з того, що для залучення таких осіб на службу їх потрібно змусити отримати російський паспорт. Відповідно, працює ціла система примусу до отримання паспорта. путінському режиму вигідно відправити в м'ясорубку насамперед колишніх громадян України, щоб показати внутрішньому російському споживачеві: «Нас звинувачують, що ми не бережемо життя російських громадян? Бережемо! Дивіться, кого ми відправляємо на забій – це не російські громадяни». З реального військового погляду в такій примусовій мобілізації потреби немає. Усе це перетворюється на елемент репресій. Кремль примушує українців з окупованих територій йти на фронт воювати проти Батьківщини. У путіна немає військової необхідності робити це, але є бажання знищити якомога більше українців. Свідома стратегія кремлівського диктатора – використовувати жителів окупованих територій як зручний ресурс. Людей відправляють у найнебезпечніші зони, туди, де смерть. І це не просто жорстокість, а порушення фундаментальних основ міжнародного гуманітарного права з ознаками геноциду. Відповідальність за ці злочини нестимуть усі: держава-агресор, ті, хто віддає накази, і ті, хто обманом і насильством їх виконує [3, 4].

Джерела:

1. Лібанова, О. В. Позняк, О. І. Цимбал. Е.М. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України. Демографія та соціальна економіка. 2022. № 2(48). С. 46.
2. Ольга Пищуліна, Василь Юрчишин, Катерина Маркевич, Михайло Міщенко, Данило Добровольський. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Київ-2022. Центр Разумкова. С. 277.
3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Спеціальна доповідь щодо ситуації на тимчасово окупованих російською федерацією територіях України. 2025. С. 20.
4. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С., Реут А. Г., Крикун О. І., Когатько Ю. Л., Заяць В. С., Клименко Ю. А.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Електронне видання. Київ, 2023. С. 191.

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ ПІДХІД ТА МІЖСЕКТОРАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ

Сучасний тип російсько-української війни виходить за межі суто воєнного протистояння та охоплює гуманітарну, інформаційну, соціальну й морально-психологічну сфери життєдіяльності суспільства. Особливої актуальності в умовах повномасштабної російської збройної агресії проти України набуває проблема гуманітарної безпеки як складової національної безпеки, що спрямована на захист життя, гідності, прав і свобод людини, держави, збереження соціальної згуртованості та стійкості суспільства. Ефективне забезпечення гуманітарної безпеки можливе лише за умови скоординованої секторальної взаємодії безпеки і оборони, громадянського суспільства та релігійних інституцій.

Конституційні засади гуманітарної безпеки ґрунтуються на положеннях Конституції України, відповідно до яких людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, а захист суверенітету, територіальної цілісності та забезпечення національної безпеки належать до основних функцій держави [1]. Як бачимо, що реалізація її основних засад засновані на принципах: *людино центризму (ст. 3); фундаментальних правах (розділ II);* свободи совісті, віросповідання та інформації (ст. 34, 35); *культурних та освітніх прав* (ст. 53, 54); *обмеження прав* в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64).

Особлива значимість гуманітарної сфери в Україні в умовах російської агресії закріплена у вітчизняних комплексних нормативно-правових актах, основу яких складають закони «Про гуманітарну допомогу» [2], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [3], «Про волонтерську діяльність» [4], зміст яких регулюють правові, організаційні, соціальні засади отримання, надання, оформлення, розподілу і контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги та сприяння гласності і прозорості; забезпечення правового регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечення сприятливих умов для утворення і діяльності благодійних організацій, а також регулювання відносин, пов'язаних з провадженням волонтерської діяльності як добровільної, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності, що в умовах воєнної агресії здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги.

У контексті російсько-української війни гуманітарна безпека як одна із основних складових національної безпеки охоплює питання захисту цивільного населення, запобігання гуманітарним кризам, підтримки внутрішньо переміщених осіб, забезпечення доступу до соціальних та духовних послуг, а також протидії деструктивним інформаційним і психологічним впливам.

Одну із ключових ролей у створенні безпекового середовища у сфері реалізації гуманітарних заходів, покладено на сектор безпеки й оборони що охоплює Збройні Сили, Службу безпеки, національну поліцію та Державну прикордонну службу України. Мета гуманітарної допомоги у взаємодії з сектором безпеки і оборони України полягає у цільовій підтримці, шляхом забезпечення засобів захисту, спецобладнання, транспорту, що постачається для потреб Збройних Сил. У цьому контексті взаємодія з громадянським суспільством виступає важливим механізмом забезпечення прозорості та підзвітності.

Водночас відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [5], у зв'язку із введенням в Україні цього режиму тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Не менш важливе актуальне значення в умовах російсько-української війни набуває діяльність органів публічної влади, спрямованої на зміцнення гуманітарної безпеки. Громадська діяльність, яка відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» приймає активну участь у формуванні та реалізації державної політики щодо здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів у протистоянні російському агресору [6]. Завдяки гнучкості та локальній присутності інституту громадської діяльності, оперативно

реагуючи на гуманітарні потреби населення, заповнюються прогалини в державній системі соціальних послуг та надання практичної допомоги постраждалим.

Окремим важливим суб'єктом гуманітарної безпеки є релігійні інституції, правові положення яких регламентується Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» [7]. Враховуючи значний вплив релігійних інституцій на свідомість громадян і суспільства загалом, їхня позиція щодо війни, гуманізму, миру та насильства відіграє важливу роль у формуванні громадської думки в складних умовах надзвичайних ситуацій. Релігійні спільноти беруть участь у благодійній і волонтерській діяльності, сприяють зниженню соціальної напруги та запобіганню радикалізації. В умовах війни зріс суспільний запит українців на патріотичну позицію церкви: частка тих, хто підтримує національну орієнтованість церкви, становить більшість опитаних. У період війни морально-психологічний вплив церкви є важливим чинником збереження людської гідності, толерантності та міжконфесійного миру.

Особливе місце у взаємодії міжсекторальної безпеки й оборони та релігійних інституцій займає військове і поліцейське капеланство, нормативні засади якого закріплені у спеціальному законодавстві та підзаконних актах. Інститут капеланства, регулюючи відносини у сфері реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання, при виконанні дотримання гуманітарних і етичних стандартів, забезпечуючи духовну підтримку військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та членів їх сімей, визначає правові та організаційні засади і принципи діяльності Служби військового капеланства, а також сприяє зміцненню морально-психологічної стійкості особового складу при виконанні військових обов'язків у мирний і воєнний час [8].

Взаємодія між зазначеними суб'єктами гуманітарної безпеки реалізується через різні моделі співпраці: координаційну (спільне планування гуманітарних заходів), партнерську (залучення громадських і релігійних організацій до реалізації державних програм), консультативну (участь громадянського суспільства у дорадчих органах) та волонтерську. Ефективність таких моделей значною мірою залежить від нормативної визначеності повноважень, взаємної довіри та дотримання принципу невтручання у внутрішню автономію кожного суб'єкта.

Загалом, основи гуманітарної безпеки в умовах російсько-української війни є багатовимірним станом, урегульований нормами *міжнародного та вітчизняного гуманітарного права*, який потребує інтегрованого організаційно-правового підходу та міжсекторальної взаємодії у захищеності людини, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз їхнім життєво важливим інтересам, що охоплює безпеку громадян, *соціально-культурну, ідентичнісну, духовну, інформаційну та медичну безпеку*, незалежно від раси, статі, мови та релігії.

У сучасному стані реалізація правового забезпечення гуманітарної безпеки в Україні, через призму діяльнісного парламентського та громадського контролю, повинна бути спрямована на створення організаційно-правових передумов для такої співпраці. Практичне втілення цього процесу вимагає подальшого розвитку механізмів координації, посилення ролі громадянського суспільства, релігійних інституцій та дотримання балансу між безпековими потребами і гуманітарними цінностями.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>.
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.
4. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
6. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 берез. 2012 р. № 4572-VI (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
7. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-XII (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
8. Про Службу військового капеланства : Закон України від 30 листоп. 2021 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>.

ІННОВАЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ВЕТЕРАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ

Умови повномасштабної війни формують новий тип реабілітаційного запиту: одночасне відновлення фізичного, психологічного та соціального функціонування ветеранів. Традиційні медичні підходи вже недостатні – ефективними визнаються комплексні міждисциплінарні моделі, що поєднують медицину, фізичну реабілітацію, спорт, психологію, соціальну підтримку та цифрові технології.

В Україні адаптивний спорт поступово стає важливим елементом реабілітації, оскільки він сприяє психологічному відновленню, соціальній інтеграції та формуванню відчуття спільноти серед ветеранів. До програм активно залучаються психологи, реабілітологи та тренери, що підвищує ефективність відновлення. Участь ветеранів у спортивних програмах покращує загальний фізичний і психічний стан ветерана, допомагає створювати нові соціальні зв'язки та розвивати навички для подальшої соціальної адаптації.

Великі спортивні проєкти (наприклад, міжнародні Ігри Нескорених) довели свою ефективність: вони мотивують ветеранів, прискорюють фізичне відновлення і полегшують психологічну реабілітацію, сприяючи поверненню воїна до активного життя в родині та громаді [1].

Програми реабілітації мають бути мультидисциплінарними, поєднуючи фізичні вправи з медичною та психологічною підтримкою. Навчальні курси для фахівців з реабілітації включали модулі з оцінки фізичного стану, психологічного супроводу та спеціальних фізкультурно-спортивних занять.

Спільна робота лікарів, реабілітологів, фізичних тренерів і психологів дозволяє створити індивідуальну програму відновлення: фахівці оцінюють моторні здібності ветеранів, проводять психологічний супровід і підбирають вправи для відновлення втрачених функцій.

Важливим аспектом є підготовка тренерів з урахуванням особливостей травм і поранень ветеранів. Кваліфіковані інструктори знають, як адаптувати вправи, уникати ризиків та використовувати адаптивне обладнання, що забезпечує безпечне й ефективне проведення занять.

Для масштабного впровадження адаптивного спорту необхідно усунути основні бар'єри: створити централізовані інформаційні ресурси, розвивати інклюзивну спортивну інфраструктуру та готувати тренерів, які розуміють специфіку роботи з ветеранами [2].

Державна підтримка (законодавча та програмна) разом із ініціативами громад забезпечать системний розвиток адаптивного спорту. Це сприятиме розширенню програм реабілітації по всій країні і утвердженню сучасної ветеранської культури, зміцненню статусу ветеранів у суспільстві.

Таким чином, інноваційні та міждисциплінарні моделі реабілітації ветеранів формують нову парадигму відновлення – від лікування травми до повноцінного повернення людини до активного соціального життя. У сучасних умовах війни ключову роль відіграє поєднання адаптивного спорту, цифрових технологій, мультидисциплінарної медицини та соціальної підтримки. Саме така модель забезпечує не лише фізичне відновлення, а й психологічну стабільність, соціальну інтеграцію та довгострокову якість життя ветеранів.

Джерела:

1. Юденко, Оксана Вадимівна, and Володимир Данилович Фурдик. «Ретроспективний аналіз формування системи змагань адаптивного спорту ветеранів війни в Україні (на матеріалі силових видів спорту та кросфіту).» Педагогічна Академія: наукові записки 20 (2025).
2. Откидач, В. С., et al. «Розвиток адаптивного спорту в Україні». Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports) 12 (199) (2025): 158-162.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З АДАПТИВНОГО СПОРТУ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Підтримка ветеранів війни в Україні через адаптивний спорт стає все більш важливим напрямом реабілітації. Адаптивний спорт – це спеціально пристосовані форми фізичної активності для людей з травмами чи інвалідністю, включно з ветеранами бойових дій. Він поєднує фізичне відновлення з підтримкою психологічного здоров'я, сприяючи зниженню тривожності, депресії й розвитку соціальних зв'язків. Заняття спортом відносяться до топ-3 найбільш ефективних методів відновлення своїх сил і ресурсів. Урядова та громадська ініціативи в Україні вже запускають спеціальні програми підготовки тренерів з адаптивного спорту для ветеранів, що демонструє зростання попиту на кваліфікованих фахівців у цій сфері [1].

Через відсутність профільної освіти та стандартів виникають проблеми підготовки фахівців з адаптивного спорту. Нині у ВНЗ та навчальних центрах бракує спеціалізованих програм і нормативів підготовки тренерів, орієнтованих саме на ветеранів з фізичними або психологічними травмами. Навіть існуючі стандарти фізпідготовки часто не передбачають адаптації навантажень під умови після поранень, тривалих реабілітацій і психоемоційних викликів сучасного військового досвіду.

За даними аналітичних досліджень, одним із головних бар'єрів є «нестача підготовлених тренерів, які розуміють специфіку роботи з ветеранами». Багато існуючих інструкторів не мають досвіду або навичок роботи саме з постраждалими захисниками [2]. Вітчизняні тренери часто базують підготовку на загальних методиках спорту, тоді як ветерани потребують індивідуалізованого підходу (наприклад, адаптації вправ під ампутації, поранення хребта чи черепа). Як наголошується у галузевих рекомендаціях, «кваліфіковані тренери – основа безпечних і результативних тренувань»; вони мають знати, як безпечно підбирати навантаження й вправи з урахуванням травм і ризиків реабілітації.

Низький рівень підвищення кваліфікації. Відсутність системних програм перепідготовки та сертифікації фахівців з адаптивного спорту призводить до того, що на практиці використовуються старі знання і не відбувається втілення нових знань. Тренери не завжди мають можливість опановувати новітні методики чи включати психологічні техніки у заняття. Це гальмує впровадження інноваційних підходів і спричиняє різницю в якості тренувань між різними регіонами.

Адаптивний спорт для ветеранів повинен поєднувати фізичні тренування з розвитком психологічної витривалості. Проте недостатня увага психофізіологічним аспектам підготовки тренерів приводить до того що їхня більшість зосереджена лише на фізичній стороні. Натомість досвід показує, що ветерани повертаються до спорту не лише заради техніки рухів, а й за підтримки емпатії, розуміння їхніх травм і мотивації. Ігнорування цього аспекту може не тільки знизити ефективність реабілітації, а й потенційно нашкодити учаснику. Тренери повинні створювати безпечне середовище, мінімізуючи тригери психологічної травми (гучні звуки, несподівані маневри, яскраве світло тощо), що важливо для збереження довіри ветеранів до занять спортом.

Проблеми фізичної інфраструктури також ускладнюють підготовку фахівців та реабілітацію ветеранів:

Нестача адаптивних майданчиків та обладнання теж є проблемою у реабілітації ветеранів: Багато спорткомплексів і шкіл не обладнані спецінвентарем (спортивні інвалідні візки, хендбайки, тренажери з регульованим навантаженням тощо). Також бракує інклюзивних майданчиків у невеликих містах і селах, де мешкають багато ветеранів. Це підтверджує наявність бар'єрів: «брак інклюзивної інфраструктури та адаптивного обладнання» [3].

Незважаючи на успішні пілотні проекти (як-то щотижневі тренування з адаптивного баскетболу чи національні змагання з воркауту для ветеранів), більшість громад не має регулярних програм адаптивного спорту. Ветерани не завжди знають, де шукати такі можливості через відсутність єдиного інформаційного ресурсу тому існує обмеженість та доступність тренувань у громадах.

Реалізація повноцінних реабілітаційних програм потребує спеціального обладнання та витратних матеріалів (наприклад, комплектів з TRX-стрічок, скакалок, експандерів тощо). Поки що забезпечення такими ресурсами відбувається переважно через грантові ініціативи та міжнародні проекти, а державні програми тільки набирають обертів.

Фізична активність у ветеранів тісно пов'язана з психологічною стабільністю. Відомо, що під час тренувань в організмі виробляються ендорфіни – «гормони щастя», які знижують рівень стресу і покращують настрій. Регулярні вправи допомагають боротися з депресією і тривожністю, що робить спорт незамінним інструментом у психологічному відновленні ветеранів. Учасники програм відзначають, що заняття спортом допомагають їм відчувати контроль над власним тілом, підвищити самооцінку та знайти нові цілі після травм. Тому підготовка фахівців повинна включати і психолого-педагогічні компетенції – розуміння травматичного досвіду ветеранів і методик підтримки емоційного стану [4].

Системна підготовка фахівців з адаптивного спорту має спиратися на наукові досягнення в сфері фізичної реабілітації. Сучасна модель адаптивного спорту ґрунтується на інтеграції педагогічних, медико-біологічних, психологічних і соціально-реабілітаційних підходів. Натомість на практиці часто бракує зв'язку між дослідницькими установами та тренерами: новітні методики контролю фізичного стану, цифрові технології моніторингу чи дані досліджень з ефективності програм ще не впроваджуються масово. Наприклад, систематичний аналіз поранених ветеранів показує, що поєднання фізичних вправ з психотерапією та техніками нервової адаптації дає найкращі результати. Відсутність такого комплексного підходу призводить до фрагментарних програм підготовки, де не враховуються усі аспекти відновлення.

Проаналізувавши вищесказане пропонуємо вподальшому щодо створення єдиних стандартів та програм підготовки. Розробити національні методичні рекомендації для тренерів адаптивного спорту, що враховують особливості підготовки ветеранів з різними травмами. Інтегрувати курси з адаптивного спорту до навчальних програм ВНЗ та профільних академій (зокрема системи МВС), а також передбачити їх обов'язкову сертифікацію.

Запровадити регулярні семінари і тренінги з сучасних методик адаптивного спорту (як це вже робиться у рамках міжнародних ініціатив). Стійку програму навчання фахівців та тренерів з адаптивного спорту організувати спільно з Мінветеранів, Мінмолодьспортом і міжнародними партнерами. При відборі тренерів враховувати їхній досвід роботи з ветеранами або людьми з інвалідністю [5].

Інвестувати в модернізацію спортивних об'єктів: облаштування спортивних залів інклюзивним інвентарем, створення безбар'єрних майданчиків у регіонах. Забезпечити доступність тренувань у невеликих громадах, де мешкає багато ветеранів. Державна підтримка та гранти мають фокусуватися на оснащенні центрів адаптивного спорту.

Включити до програм тренувань елементи психотерапії та навчання стрес-менеджменту. Залучати до занять психологів і волонтерів, які можуть працювати з бойовою травмою. Поширювати знання про важливість «психофізіологічної витривалості» в підготовці бійців і ветеранів.

Забезпечити комунікацію між науковими установами і тренерами: впроваджувати у практику результати досліджень з реабілітації, аналізувати дані моніторингу здоров'я ветеранів. ВНЗ мають стати центрами професійної підготовки інноваційних кадрів, здатних поєднувати спортивну та реабілітаційну складові.

Розробити інформаційно-просвітницькі кампанії, які демонструють переваги адаптивного спорту (як-от дослідження «Радість руху»). Заохочувати участь ветеранів у спортивних заходах (змаганнях, кемпах), створювати мережі підтримки (спільноти тренерів і учасників).

Упровадження цих заходів потребує скоординованого державного підходу, тісної співпраці між міністерствами, науковцями і громадськими організаціями. Лише системна модернізація освітніх стандартів, підготовки тренерів та інфраструктури дозволить забезпечити високоякісну адаптивну спортивну реабілітацію для ветеранів війни. Це, своєю чергою, сприятиме не тільки відновленню фізичних сил захисників, а й їхній успішній соціальній реінтеграції, підвищенню психологічного стану і загальної боєздатності країни

Джерела:

1. Височіна Н., В. Білошицький О. Малахова. Фізична підготовка і спорт у збройних силах України. Проблеми та перспективи. 2021. С. 43–55.
2. Дубровська О. Вимірювання сформованості діагностувальної компетентності майбутніх фахівців фізичної підготовки і спорту. критерії та показники. 2022. С. 70–79.
3. Ягунов В. Термінологічні проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх офіцерів–фахівців фізичного виховання та спорту збройних сил України 2024. С. 259–276.
4. Свистун, В., В. Поливанюк. Проблема кореляції змісту навчальних дисциплін з функціями офіцера–фахівця з фізичної культури і спорту збройних сил України. 2024. С. 247–258.
5. Порохнявий А. В. Сучасні питання фізичної підготовки та фізичного виховання курсантів і студентів ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро: ДДУВС, 2024. Ч. II. С. 640–641.

Чорномаз О. Б.,
доцент кафедри
поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ¹

Домашнє насильство є серйозною соціальною проблемою, що негативно впливає на фізичне, психологічне та соціальне благополуччя постраждалих. Незважаючи на наявність законодавчих ініціатив і програм підтримки, значна частина випадків залишається латентною через страх, суспільну стигматизацію або обмежений доступ до необхідних ресурсів.

У сучасних умовах розвитку цифрового суспільства технологічні інновації відкривають нові можливості для запобігання, виявлення та протидії домашньому насильству. Водночас їх ефективне впровадження стикається з низкою викликів – зокрема, правовими обмеженнями, нестачею фінансування, культурними бар'єрами та недостатнім рівнем обізнаності громадян про доступні цифрові рішення. Тому вивчення потенціалу цифрових технологій і розробка практичних рекомендацій щодо їх адаптації у національному контексті є актуальним і необхідним завданням для підвищення ефективності системи запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

Інформаційні технології у сфері запобігання та протидії домашньому насильству застосовуються у вигляді інформаційних кампаній і сайтів-порталів. Вони забезпечують оперативне інформування про кількість випадків домашнього насильства, зареєстрованих звернень постраждалих (за диференціацією статі) за певний час, діяльність суб'єктів у зазначеній системі (органів влади, поліції, закладів охорони здоров'я, громадських об'єднань тощо), здійснення між ними електронної взаємодії (координації) та встановлення швидких інформаційних контактів.

Так, за підтримки уряду Великої Британії в Україні реалізується інформаційна кампанія «Розірви коло», яка є частиною масштабної програми Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) з протидії та запобігання домашньому та гендерно зумовленому насильству в Україні.

У 2019 року в рамках цієї кампанії створено сайт (Web-представництво) «Розірви коло», що містить поради та інформаційні матеріали для протидії гендерно зумовленому насильству [1]. На інформаційному порталі Національної поліції України з 2020 р. розміщено інформаційну підсистему «Терміновий заборонний припис стосовно кривдника», що містить відомості про термінові заборонні приписи стосовно кривдників для запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечення вжиття заходів з негайного його припинення, недопущення продовження чи повторного вчинення [2]. Така централізація інформаційних ресурсів поліції дозволяє швидко приймати рішення, ефективно протидіяти гендерно зумовленому насильству.

Українська практика використання соціальних мереж для попередження та протидії домашньому насильству поступово розвивається і загалом не відстає від світових тенденцій. Соціальні мережі стають ефективним інструментом для інформування населення, поширення контактів служб підтримки, проведення просвітницьких кампаній та формування суспільної нетерпимості до насильства в сім'ї.

Активно використовуються такі платформи, як **Facebook, Instagram, TikTok, Telegram**, де державні органи, громадські організації та волонтерські ініціативи публікують матеріали з порадами щодо дій у разі насильства, контактами гарячих ліній, історіями постраждалих і фаховими коментарями психологів та юристів.

Для боротьби з домашнім насильством можна навести широкий огляд технологій, які використовуються на визначених напрямках, починаючи від виявлення, пом'якшення та підтримки [3, с. 145]:

1. Освіта та профілактика: платформи соціальних мереж, системи обміну контентом, вебсайти, мобільні програми, системи віртуальної реальності тощо.

2. Виявлення та втручання: електронні пристрої, безконтактні датчики та пристрої навколишнього середовища, системи спостереження, служби геолокації, кнопки сповіщень, мобільні програми, алгоритми штучного інтелекту, інструменти звітності та зв'язку тощо.

¹ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть нести за них відповідальність».

3. Реабілітація та підтримка: гарячі лінії та лінії довіри, віртуальні системи консультування, інструменти онлайн-терапії, мобільні додатки, системи віртуальної реальності, інструменти конфіденційності, вебсайти ресурсів тощо.

4. Політика та правова база: хмарні бази даних, системи електронної документації, методи збору доказів, переносні пристрої, алгоритми ШІ, інструменти візуалізації даних, вебсайти тощо [4].

Лесько Н. стверджує, що технологічні інновації, спрямовані на протидію домашньому насильству, показали високу ефективність у зменшенні насильницьких проявів та наданні допомоги постраждалим. Водночас їх застосування стикається з низкою обмежень та проблем. Однією з головних перешкод є недостатня доступність цих рішень для всіх жертв домашнього насильства, що обумовлено низьким рівнем обізнаності, соціально-економічною нерівністю та обмеженим доступом до інтернету.

Використання технологій у цій сфері також породжує етичні та правові проблеми. До етичних належать порушення конфіденційності, безпеки даних та згоди, а також можливе застосування технологій проти жертв. Юридичні проблеми охоплюють невідповідність використання технологій законам та нормативним актам конкретної юрисдикції. Нарешті, інтеграція технологічних рішень у наявні системи підтримки постраждалих часто ускладнюється питаннями координації, несумісністю систем, конфліктами протоколів зв'язку та обмеженими ресурсами для навчання і супроводу [3, с. 146].

Важливу роль у цифровій протидії домашньому насильству в Україні відіграють державні та громадські ініціативи, які активно використовують соціальні мережі для комунікації з населенням. Зокрема, Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція, Міністерство соціальної політики та Урядовий уповноважений з питань гендерної політики систематично поширюють через Facebook та Telegram інформаційні матеріали, інструкції щодо дій у разі насильства, а також роз'яснення правових механізмів захисту постраждалих.

Значний внесок роблять **громадські та міжнародні організації**, зокрема *UNFPA Україна*, *ООН Жінки*, *Фонд народонаселення ООН*, проєкт «*Розірви коло*», які ведуть активні медіакампанії, публікують історії подолання насильства, відеоролики соціальної реклами, проводять онлайн-навчання та флешмоби на підтримку постраждалих.

Такі цифрові ініціативи не лише підвищують рівень обізнаності громадян, але й сприяють **зменшенню стигматизації постраждалих**, формуванню нетерпимості до насильства та популяризації звернення по допомогу як нормальної і безпечної поведінки. Водночас ефективність цих кампаній значною мірою залежить від **узгодженості дій держави, медіа та громадського сектору**, а також від забезпечення безпечного цифрового середовища для користувачів.

Одним із ефективних прикладів використання цифрових інструментів у протидії домашньому насильству є впровадження **чат-ботів у месенджері Telegram**. Міністерство внутрішніх справ України у 2020 році створило **чат-бот #ДійПротиНасильства**, який надає користувачам вичерпну інформацію про форми домашнього насильства, способи отримання допомоги та контакти відповідних служб. За допомогою цього цифрового сервісу користувач може оперативно викликати служби допомоги, отримати консультацію фахівців системи **безоплатної правової допомоги** в онлайн-режимі, а також дізнатися про повноваження державних органів і установ, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Таким чином, впровадження чат-боту **#ДійПротиНасильства** стало прикладом **інноваційного підходу держави до надання підтримки постраждалим** та підвищення обізнаності населення щодо проблеми домашнього насильства в цифровому середовищі.

У 2022 році Міністерство внутрішніх справ України презентувало мобільний застосунок, який дає можливість постраждалій особі викликати та отримати допомогу без телефонного дзвінка, не привертаючи увагу кривдника. Це додатковий та зручний спосіб для реагування на випадки домашнього та гендерно зумовленого насильства. Також мобільний застосунок – це ресурс з корисною інформацією про види насильства, картою з всіма доступними сервісами поряд, і, звісно, кнопкою виклику поліції. Проєкт реалізовано за сприяння Посольства Великої Британії в Україні, Фонду ООН у галузі народонаселення [5]. Застосунок уже працює, він доступний до завантаження у Google Play та App Store. Зазначимо, що програма інтегрована з інформаційно-комунікаційною системою «Інформаційний портал НПУ». Крім того, розробники зазначають, що зовнішній вигляд і функціонал будуть змінюватись, адже це питання безпеки. Назва застосунку не розповсюджується публічно, щоб кривдник не зміг визначити його на телефоні жертви.

Презентований застосунок «закамуфльований» під звичайний (не виглядає, як застосунок для виклику поліції, та не викликає підозр в аб'юзера). Основні функції застосунку стають видимі тільки тим, хто потребує допомоги поліції. Така концепція робить його непримітним для кривдника, що дозволяє постраждалій без страху встановити та використовувати його у своєму телефоні [5].

Незважаючи на те, що досвід України у сфері запобігання домашньому насильству за допомогою соціальних мереж ще не є достатньо масштабним, уже сьогодні існує низка успішних ініціатив, здатних здійснювати значний вплив на суспільство. Використання таких платформ, як **Telegram**, відкриває широкі можливості для створення регіональних чат-ботів підтримки, подібних до «**sistersbot**» та «**ДійПротиНасильства**», що можуть забезпечити більш адресну та швидку допомогу постраждалим.

Соціальні мережі **Instagram** та **Facebook** спрощують процес інформування та підвищення обізнаності населення щодо проблеми домашнього насильства, адже є безкоштовними, доступними та не потребують значних ресурсів для використання організаціями. Українські благодійні фонди та громадські організації можуть залучати додаткове фінансування для розвитку своїх онлайн-проектів, які мають потенційно вищу ефективність порівняно з традиційними офлайн-заходами.

Водночас через **обмежену кількість наукових досліджень** у сфері використання соціальних мереж для запобігання домашньому насильству в Україні, цей напрям залишається **відкритим і перспективним** для подальших міждисциплінарних наукових розвідок.

Джерела:

1. Розірви коло / Сайт інформаційної кампанії «Розірви коло». URL: <https://rozirvykolo.org/about/>.
2. Інформація про розвиток механізмів електронного урядування, стан інформатизації, цифровізації, цифрового розвитку та забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційних ресурсів України: Додаток 1 до листа Міністерства цифрової трансформації України. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/84700/response/239477/attach/5/1.10%202%20141%202021%2016.04.2021%202.pdf?cookie_passthrough=1
3. Лесько Н. Технологічні інновації у протидії домашньому насильству: міжнародний досвід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. № 3 (47), 2025. С. 144–149. URL: <http://doi.org/10.23939/law2025.47.144>
4. Technological Innovations for Tackling Domestic Violence. Retrieved from: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10223203> (Accessed: 20.10.2025).
5. В Україні розробили застосунок для протидії домашньому насильству. URL: <https://koda.gov.ua/v-ukrayini-rozrobyly-zastosunok-dlya-protydiyi-domashnomu-nasyilstvu/>.

Чубань В. С.,
доцент кафедри
управління у сфері цивільного захисту,
кандидат економічних наук, доцент
(Національний університет
цивільного захисту України)

АЛГОРИТМІЧНА СТІЙКІСТЬ ДЕМОКРАТІЇ: МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПРОТИДІЇ ШІ-ГЕНЕРОВАНИЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МОВІ ВОРОЖНЕЧІ

Сучасна демократія переживає кризу, зумовлену «технологічним переозброєнням» деструктивних сил. Поява генеративного штучного інтелекту (GenAI) радикально знизила вартість та підвищила якість створення маніпулятивного контенту. «Deepfakes», автоматизовані ферми ботів на базі великих мовних моделей (LLM) та персоналізована мова ворожнечі здатні розмивати соціальну довіру та дестабілізувати державні інститути. У цьому контексті виникає потреба у формуванні «алгоритмічної стійкості» (algorithmic resilience) – здатності суспільства та держави виявляти, нейтралізувати та адаптуватися до алгоритмічних інформаційних атак.

Питання інформаційної безпеки та протидії дезінформації висвітлені у працях В. Ліппмана, Г. Почепцова, а також у звітах NATO StratCom COE. Проте концепція використання ШІ як «щита» у синергії з громадським сектором потребує глибшого теоретичного обґрунтування.

Традиційні загрози зазвичай мають лінійний характер. Натомість ШІ-генеровані загрози характеризуються експоненціальним зростанням. Феномен ШІ-генерованих загроз полягає у автоматизації зловмисного наміру. Алгоритми машинного навчання дозволяють зловмисникам: масштабувати атаки (бот-мережі на базі LLM (Large Language Models) можуть вести одночасно тисячі діалогів з реальними людьми, імітуючи емпатію та переконуючи їх); персоналізувати вплив (ШІ аналізує «цифровий слід» особи і генерує фішингові повідомлення (spear-phishing), які неможливо відрізнити від реального листування).

Окремим аспектом феномену є загроза цілісності самих систем ШІ. Якщо зловмисник отримає доступ до навчальних даних військової нейромережі і внесе туди викривлення, система може перестати розпізнавати ворожу техніку або прийматиме хибні рішення. Це створює загрозу «троянського коня» всередині автономних систем безпеки.

Феномен ШІ-загроз посилюється тим, що розвиток технологій атаки значно випереджає розвиток правових та захисних механізмів. Державні інституції діють у межах бюрократичних процедур, тоді як зловмисники використовують open-source моделі миттєво.

Феномен ШІ-генерованих загроз знаменує перехід до ери «війни алгоритмів». Безпека держави та громадянина тепер залежить не лише від фізичного захисту, а й від алгоритмічної стійкості – здатності інформаційних систем та суспільства розпізнавати синтетичний контент та протидіяти автоматизованим атакам. Відповіддю на цей виклик має стати впровадження систем «ШІ проти ШІ» (AI defense), підвищення медіаграмотності населення та розробка етичних кодексів використання генеративних моделей.

Традиційні методи кібербезпеки захищають інфраструктуру (сервери, мережі), але не захищають смисли та когнітивні процеси громадян. Відтак, виникає потреба у формуванні нової концепції – алгоритмічної стійкості.

Під алгоритмічною стійкістю слід розуміти здатність соціально-політичної системи, організації або індивіда:

1. Ідентифікувати алгоритмічний вплив (розуміти, де діє людина, а де – машина).
2. Зберігати функціональність та критичне мислення в умовах масованих автоматизованих інформаційних атак.
3. Адаптуватися до нових технологічних загроз без втрати демократичних цінностей.

Це не просто «захист», а динамічний процес адаптації. Алгоритмічна стійкість протидіє трьом основним векторам атак: маніпуляція увагою (використання рекомендаційних систем (YouTube, TikTok) для створення «інформаційних бульбашок» та радикалізації населення); генеративна дезінформація (використання LLM (великих мовних моделей) для створення нескінченного потоку унікальних фейків, що перенасичують інфопростір); соціальна інженерія (автоматизований фішинг та дипфейки, спрямовані на конкретних посадових осіб).

Алгоритмічна стійкість не означає повну заборону ШІ, а передбачає створення системи «проти-ваг». Вона базується на трьох компонентах:

1. Технологічний: розробка детекторів ШІ-контенту.
2. Інституційний: наявність регламентів швидкого реагування.
3. Когнітивний: медіаграмотність громадян та критичне сприйняття цифрового контенту.

Держава самотужки не здатна модерувати гігантські масиви даних у приватних мережах, не створюючи ризиків надмірного адміністративного втручання у свободу слова. Тому оптимальною є тристороння модель:

– Держава (сектор безпеки): надає правову рамку, визначає критичні загрози нацбезпеці та забезпечує фінансування стратегічних ШІ-розробок.

– Приватний сектор (BigTech та IT-стартапи): надає обчислювальні потужності, алгоритми для автоматичного виявлення аномалій та маркування ШІ-контенту.

– Незалежні дослідницькі спільноти (Fact-checkers, NGO): виступає «етичним фільтром». Громадські організації проводять верифікацію того, що ШІ позначив як «підозріле», запобігаючи помилковому обмеженню свободи слова.

Концепція алгоритмічної стійкості має стати фундаментом оновленої доктрини інформаційної безпеки України. Вона зміщує фокус з марних спроб «заблокувати все шкідливе» на розвиток імунітету суспільства та створення технологічних щитів. В умовах війни алгоритмів перемагає не той, хто має потужніший ШІ, а той, чиє суспільство здатне відрізнити правду від математично згенерованої брехні.

Автоматизація моніторингу дозволяє виявляти не лише ключові слова, а й контекстуальну мову ворожнечі (implicit hate speech). Проте спільна відповідальність передбачає, що остаточне рішення про блокування чи спростування має залишатися за людиною (human-in-the-loop), що мінімізує ризики алгоритмічної помилки.

Алгоритмічна стійкість демократії в умовах війни залежить від швидкості інтеграції інтелектуальних систем у державне управління. Спільна відповідальність держави та громадянського суспільства, підкріплена потужністю ШІ, дозволяє перетворити інформаційний простір із поля битви на захищене середовище.

Джерела:

1. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*. 2022. L 277. (Регулює відповідальність платформ за мову ворожнечі).
2. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L. (Ключовий документ ЄС, що регулює ШІ).
3. Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. *Голос України*. 2022.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p>.

Шаблевська К. Р.,
здобувач вищої освіти
(Національний юридичний університет
ім. Я. Мудрого)

Біляцький О. С.,
старший викладач
(Національний юридичний університет
ім. Я. Мудрого)

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МАНІПУЛЯТИВНІЙ ПРОПАГАНДІ СЕРЕД ВЕТЕРАНІВ І ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛADOVA ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

З початком повномасштабного вторгнення, росія почала активно створювати та поширювати фейки, пропаганду та створювати так званий «дезінформаційний купол». Це стало важливим елементом інформаційно-психологічного впливу, який націлений на поширення дестабілізації в Україні, підриву довіри до Президента та інших державних інституцій, ослаблення внутрішньої стійкості, єдності суспільства [2]. В першу чергу, під вплив дезінформації потрапляють ветерани та цивільне населення, адже, вони довгий час перебувають у стані хронічного стресу, недоспаних ночей, морального виснаження, й особливо, станом на початок 2026 року, дуже складних умов життя [2, 4].

Маніпулятивна пропаганда діє непомітно, системно але ефективно. Це відбувається не лише через поширення неправдивої інформації, а й через викривлення фактів (rage bait) нав'язування певних наративів та поширення їх, як єдино правильні. Також, сюди додаються, створені росією умови: стрес, що супроводжується постійними обстрілами, тяжкий моральний стан, дезорганізація, постійний тиск, який ще й посилюється. В цьому контексті, ветерани та цивільне населення перебувають постійно, проте, на кожну групу по різному спрямована пропаганда [4].

На ветеранів часто поширюється пропаганда, яка знецінює їхній бойовий досвід захисту України, створює страх неприйняття їх у суспільстві, страх, що держава їх використала, як ресурс, і більше вони не будуть потрібні. Також, зображає військовослужбовців, як небезпечних для суспільства, шляхом показу ветеранів лише з поганої сторони, для цього використовуються поодинокі випадки правопорушень, які поширюють, як масові, або шляхом узагальнення та перенесення цих правопорушень на всіх, що зменшує довіру та збільшує страх населення до ветеранів. Це підсилює внутрішній конфлікт, дискримінацію, почуття несправедливості та недовіру до ветеранів, серед цивільного населення, що в майбутньому веде до складнішої адаптації та інтеграції ветеранів у суспільстві, що, як наслідок, може привести до соціальної ізоляції та недовіри до держави [2, 3].

Під постійним інформаційно-психологічним тиском перебуває цивільне населення. В умовах війни, стає важче дізнаватися правдиву інформацію, новини, адже також, росія створює умови, коли критичне мислення не є на високому рівні, що допомагає поширювати страх, паніку, недостовірну інформацію, зневіру, виснаження, невизначеність та напругу. У довгостроковій перспективі, ми це побачили на зниженню рівні згуртованості, меншої довіри до інституцій та зборів, менша стійкість населення [1, 3].

Отже, пропаганда має не лише інформаційний, а й психологічний та емоційний вплив, як наприклад: використання страху, гніву, покинутості, провини, що спотворює причинно-наслідкові зв'язки. Тривожність, ПТСР, безпорадність та страх, активно сприяють поширенню фейків, адже, люди тоді схильні шукати і краще сприймати інформацію, яка підкріпить негативні очікування, і при цьому, вони будуть ігнорувати перевірені факти. Так створюються небезпечні «інформаційні бульбашки». Також, такі маніпуляції не дають одразу раціонально та тверезо оцінити ситуацію, адже вони дуже впливають на стан психіки в людей. А протидія цьому, допомагає будувати здорову колективну свідомість, можливість суспільства адекватно реагувати на кризи та ефективніше допомагати армії [1].

Саме тому, комплексні заходи допоможуть покращити цю ситуацію, як наприклад: швидкий, вільний доступ до достовірної інформації, створення органу, який буде виявляти та нейтралізувати фейки, та пояснювати це суспільству, зміцнення довіри, яку створюють навколо себе держслужбовці, завдяки вчасним коментарям, а не приховуванням чи невизнанням фактів держслужбовцями, тут негативним прикладом виступає ситуація в Києві, та комунікація Віталія Кличка та військової адміністрації з киянами, на початку 2026 року. Також, створення ініціатив, які надають психологічну підтримку, як ветеранам, так і цивільним. І ці ініціативи повинні пропрацьовувати больові емоційні точки, по яких зазвичай б'є маніпуляція. Це буде вести до зменшення рівня тривоги та напруження, і підвищення здат-

ності критичного мислення у людей. Зміни в освітній системі, які полягають у ознайомленні дітей з пропагандою, та методами протидії. Також, формування медіаграмотності, критичного мислення та навичок розпізнання маніпуляцій, що буде діяти, як превентивний захист. Активне долучення ветеранів до цивільного життя, репрезентація, виступи ветеранів у публічному просторі, що буде забезпечувати активну протидію пропаганді, яка реалізовується у розмовах, розвінчуванні стереотипів та зняття клейма, також, це забезпечує їм соціалізацію в суспільстві, а цивільним – формування довіри до ветеранів, що буде зменшувати страх до військових, припиняти демонізацію. Також, допоможе формувати нову Україну, яка буде більш підлаштована для ветеранів [2, 4].

Висновок: задля ефективної протидії дезінформації та маніпулятивній пропаганді серед ветеранів та цивільного населення, потрібен комплексний підхід, який передбачає взаємодію державних органів, суспільства, медіа та експертів. Воно повинно реалізовуватися в: системній інформаційній політиці, підтримці незалежних ЗМІ, розвитку національних програм медіаграмотності, залучення ветеранів до публічного простору, репрезентація їх, та створення активної суспільної комунікації між ветеранами та цивільними, це все формує цілісний щит протидії ворожій пропагандистській атаці.

Джерела:

1. Сушкова Б. Б. *Політична пропаганда та медіа: психологічні чинники формування політичних уявлень*. Кваліфікаційна робота бакалавра. Луцьк, 2025. С. 13–20; 24–26; 27–29. (дата звернення: 25.01.2026).
2. Інформаційно-психологічна безпека та інформаційна війна в умовах сучасних загроз. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/5047> (дата звернення: 27.01.2026).
3. Інформаційно-психологічна безпека особистості, суспільства та держави в умовах воєнних загроз. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2025. (дата звернення: 25.01.2026).
4. Інформаційно-психологічні впливи в умовах сучасних конфліктів. Наукова стаття. 2025. С. 10; 16–20; 21–25; 46–50. (дата звернення: 26.01.2026).

Шафєєва К. О.,
здобувач вищої освіти
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

Колєсніков С. Д.,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ВПЛИВ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ІДЕНТИЧНІСТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

З початку повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, а також з моменту анексії Криму та розв'язання збройної агресії на Донбасі у 2014 році, мільйони українців були змушені покинути свої домівки. Такі події не лише впливають на психічне здоров'я, але й трансформують особистісну, соціальну та правову ідентичність ВПО. За даними Міністерства соціальної політики України (станом на грудень 2025 року), в Україні було офіційно зареєстровано близько 4,6 мільйона внутрішньо переміщених осіб, з яких майже 837 тисяч діти й підлітки [3].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Юридичний аналіз теми має стратегічне значення, адже ідентичність є основою для реалізації суб'єктивних прав громадян України, доступу до правового захисту, участі в громадському житті та повноцінної інтеграції в суспільство під час режиму воєнного стану.

Важливо виокремити такі чинники впливу на ідентичність ВПО:

1. Психологічні травми та емоційні зміни. Вплив насильства, загроза життю, страх втратити рідних і домівку зумовлює втрату територіальної прив'язки, порушення права на житло, розрив соціальних зв'язків, ускладнення права доступу до освіти, медичної допомоги, роботи, розпад сімейних відносин, ускладнення реалізації сімейних прав, психологічної дезорієнтації, зниження здатності до свідомої правової поведінки.

2. Фізичні чинники. Звуки стрілянини, вибухів, свист куль і осколків снарядів, необхідність постійно бути готовим бігти в укриття, недостатній сон, відсутність повноцінного режиму їжі та пиття, перебої зі світлом, водопостачання та подачею газу [5, с. 121]. Перелічені чинники впливають на психоемоційний стан і формування постійної звички – самозахисту. Особа постійно переймається, яким буде завтрашній день, де вона буде жити на випадок, якщо і в другий будинок влучить ракета [7, ст. 36–37]. Проте згідно з ст. 47 Конституції України «Кожен має право на житло. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону» [1].

3. Вплив на правову ідентичність. Багато ВПО втрачають документи, що підтверджують особу (паспорт, свідоцтво про народження, правовстановлюючі документи на власність), можливість підтвердити місце реєстрації, ускладнення отримання соціальних виплат, реєстрації підприємницької діяльності, довіри до державних інституцій і як наслідок – маргіналізація, пасивність у правовому полі. Це створює «правовий вакуум», коли особа формально залишається суб'єктом права, але фактично втрачає здатність ним бути.

4. Стигматизація та соціальна ізоляція. Негативне ставлення або дискримінація з боку громади, що приймає вимушено переміщених осіб, може посилювати відчуття відокремленості. Зазвичай, такий процес відбувається через різні соціально-культурні уявлення та традиції в побутовому житті, що викликає агресію та в окремих випадках жорстоке поводження з ВПО. При таких обставинах формується нова соціально-правова ідентичність переселенця.

5. Втрата близьких людей через війну. Цей пункт є особливо значущим серед вище сказаних чинників, адже пережити смерть рідної людини – найважча подія у житті. Людина починає вчитися жити без загиблої близької людини, виникають самозвинувачення та відчуття провини у смерті померлого,

з'являється ще більша апатія та невіра в краще майбутнє власної долі. У такої особи повністю змінюється світогляд, сенс життя та погляд на своє місце у суспільстві.

6. Залежність від гуманітарної допомоги та державних програм. ВПО змушені будувати нову ідентичність у ролі отримувача допомоги, що впливає на соціальну активність та відчуття автономії. Посилює відчуття незахищеності та пасивності у соціальному середовищі [7, с. 3].

7. Вплив на колективну (національну) ідентичність. Парадоксально, але військовий травматичний досвід часто призводить до посилення національної ідентичності серед ВПО: зростання патріотичних настроїв, активна участь у волонтерській діяльності, обороні країни. Однак у деяких випадках (особливо серед тих, хто проживав на тимчасово окупованих територіях) може спостерігатися ідентична двоїстість (коливання між «українським» і «російським» культурним кодом), довірча криза до держави через відчуття «покинутості». Юридична невпевненість спонукає людей уникати взаємодії з державними інституціями. Це руйнує концепцію універсальних прав людини та створює небезпечний прецедент, коли фундаментальні права людини перестають бути доступними для кожного, що прямо суперечить принципу їхньої універсальності.

Отже, травматичний досвід війни не є лише психологічним феноменом, він має прямі юридичні наслідки, зокрема дестабілізацію правової ідентичності ВПО, що підриває їхню здатність бути повноцінними суб'єктами права. Ідентичність ВПО – це не абстрактна категорія, а юридично значущий стан, фундамент правової ідентичності людини, яка потрапила у важкі життєві обставини. Саме від визнання цього стану залежить реальне забезпечення соціальних гарантій, захист майнових прав та повноцінна участь особи в політичному й громадському житті країни.

Підсумовуючи слід зазначити, що чинне законодавство України надає достатній нормативний базис для захисту прав ВПО, але практична реалізація залишається недостатньою через бюрократичні бар'єри, фінансові обмеження, відсутність інтегрованого підходу, що поєднує правову, соціальну та психологічну підтримку.

На державному рівні необхідно впровадити «принцип чутливості до ідентичності» у правову політику держави щодо ВПО. Це означає розуміння того, що переселення – це не просто зміна місця проживання, а глибока трансформація особистості, яка потребує специфічного правового захисту, який передбачає адресну фінансову підтримку сімей, спрощення процедур відновлення документів, гарантований доступ до працевлаштування, безкоштовної правової допомоги, інтеграцію ВПО в місцеві громади, розробку механізмів реституції та компенсації за втрачене майно. Захист ідентичності ВПО це не лише гуманітарне завдання, а конституційний обов'язок держави та одночасно елемент національної безпеки, оскільки інтегровані внутрішньо переміщені особи є підґрунтям стійкості та незламності держави в умовах війни під час правового режиму воєнного часу.

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.01.2026)
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. №1706-VII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 08.01.2026)
3. International Organization for Migration (IOM). Dashboard of internally displaced persons (VPO) [Електронний ресурс] // ioc.gov.ua. URL: <https://www.ioc.gov.ua/en/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 13.01.2026)
4. Психологія стресу: підручник / Л. Б. Наугольник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/Наугольник_психологія_стресу.pdf (дата звернення: 13.01.2026)
5. Н. О. Марута, Т. В. Панько, Г. Ю. Каленська, С. П. Колядко, І. О. Явдак, С. О. Волкова / Фактори психічної травматизації у внутрішньо переміщених осіб: їх структура та динаміка у часі / Здобутки клінічної і експериментальної медицини. №1. 2020. Ст. 120–127. URL: <https://doi.org/10.11603/1811-2471.2020.v.i1.11079> (дата звернення: 13.01.2026)
6. Лазаренко, В. (2018). Дослідження просторових ідентичностей внутрішньо переміщених осіб за допомогою картографічної візуалізації наративів місця проживання: Постановка проблеми. Проблеми політичної психології, 21(1), 97–112. URL: <https://doi.org/10.33120/porp-Vol21-Year2018-8> (дата звернення: 13.01.2026)
7. Protection Cluster. REACH Initiative. Оцінка вразливості у місцях тимчасового проживання ВПО / Vulnerability Assessment in Collective Sites December 2024 [Електронний ресурс]. Ukraine: CCCM Cluster, 2025. URL: https://www.cccmcluster.org/sites/default/files/2025-04/2024_12_Vulnerability%20assessment%20in%20collective%20sites_report_ukr.pdf (дата звернення: 13.01.2026).

Швалб А. Ю.,
доцент кафедри
прикладної психології,
кандидат психологічних наук, доцент
(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна)

Перелигіна Л. А.,
професор кафедри
психологічного консультування і психотерапії,
доктор біологічних наук, професор
(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна)

ПСИХОЛОГІЧНА ІНТЕРВЕНЦІЙНА МОДЕЛЬ ПІДТРИМКИ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну спричинило безпрецедентний за масштабами внутрішній вимушений рух населення. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) перебувають під тривалим психоемоційним тиском, що зумовлений втратою житла, розривом соціальних зв'язків і руйнуванням звичного способу життя. Одним із провідних психологічних ресурсів, які сприяють адаптації в умовах хронічного стресу, є життєстійкість. Водночас зниження цього ресурсу серед ВПО істотно підвищує ризик розвитку емоційного вигорання, що актуалізує потребу у впровадженні психологічних інтервенцій, орієнтованих на підтримку їхнього адаптивного потенціалу.

Психологічний стан ВПО ускладнюється не лише переживанням втрати, але й необхідністю адаптації до нових соціальних умов в обмеженому ресурсному середовищі. Виснаження адаптаційних резервів загрожує не лише особистому благополуччю, а й соціальній інтегрованості постраждалих громад [1]. Зниження життєстійкості як ключового психічного захисного механізму постає як одна з найбільш критичних проблем. Відтак виникає необхідність розробки та впровадження цілісних психологічних інтервенцій, спрямованих на підтримку та розвиток адаптаційного потенціалу внутрішньо переміщених осіб. [2].

У межах дослідження життєстійкість розглядається як конструкція, що включає три взаємопов'язані компоненти: когнітивний, емоційний і соціальний. Когнітивний компонент відображає здатність особистості усвідомлювати контроль над життєвими подіями та сприймати зміни як виклики, а не загрози. Емоційний компонент полягає у здатності зберігати внутрішню емоційну рівновагу навіть за умов інтенсивного стресового впливу. Соціальний компонент охоплює спроможність підтримувати конструктивну взаємодію з соціальним оточенням і залишатися залученим до актуального соціального контексту.

Метою дослідження є виявлення взаємозв'язків між рівнем життєстійкості та симптомами емоційного вигорання у внутрішньо переміщених осіб в умовах тривалого воєнного конфлікту, а також емпірична апробація психологічної інтервенційної моделі, спрямованої на підвищення стресостійкості та підтримку психоемоційного благополуччя ВПО.

Особливу увагу зосереджено на пошуку ефективних психологічних механізмів, здатних знижувати психоемоційну вразливість і сприяти адаптації в умовах нестабільного соціального середовища та обмеженого доступу до ресурсів підтримки.

Емпіричне дослідження здійснювалося із застосуванням валідизованих психодіагностичних інструментів. Для оцінки рівня життєстійкості було використано адаптовану версію опитувальника С. Мадді (у модифікації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової), що дозволяє вимірювати такі компоненти, як залученість, контроль і прийняття викликів. Діагностика емоційного вигорання здійснювалася за допомогою методики В. В. Бойка, яка охоплює три фази синдрому: напруження, резистенція та виснаження [3].

Окрему частину дослідження становила експериментальна апробація авторської психологічної інтервенційної моделі. Модель поєднує техніки когнітивно-поведінкової терапії, елементи тренінгової роботи та групової підтримки, спрямовані на активізацію адаптаційних ресурсів внутрішньо переміщених осіб і зниження проявів емоційного виснаження.

У дослідженні взяли участь 234 особи віком від 18 до 60 років, розподілені на три групи: внутрішньо переміщені особи ($n = 100$), вимушені емігранти ($n = 74$) та контрольна вибірка ($n = 60$). Усі групи були репрезентативними за віком ($M = 35,5$; $SD \approx 10$) та переважно жіночими за складом (від 65 % до 70 %). Вибірка охоплювала як осіб, що зазнали втрати дому внаслідок війни, так і тих, хто залишався у відносно безпечних регіонах. Для дослідження динаміки змін під впливом інтервенції *групу ВПО було додатково поділено на експериментальну ($n = 52$)*, яка проходила інтервенційну програму, та *контрольну ($n = 48$)*, яка не отримувала цілеспрямованого психологічного втручання.

Аналіз емпіричних даних дозволив виявити суттєві відмінності в рівнях життєстійкості та емоційного вигорання між різними групами учасників – внутрішньо переміщеними особами (ВПО), вимушеними емігрантами та представниками контрольної вибірки. Найнижчий загальний рівень життєстійкості зафіксовано серед ВПО ($M = 78,4$; $SD = 9,6$), що статистично значуще поступається показникам емігрантів ($M = 84,7$; $SD = 8,9$; $p = 0,001$) та осіб, які не змінювали місце проживання ($M = 89,1$; $SD = 9,3$; $p < 0,001$). Найбільше зниження спостерігалось в компонентах «контроль» і «залученість», що свідчить про втрату суб'єктивного відчуття впливу на події власного життя та ослаблення відчуття сенсу у взаємодії з оточенням.

Щодо емоційного вигорання, група ВПО також виявилася найбільш уразливою. Зокрема, у неї зафіксовано найвищі середні показники за фазою «виснаження» ($M = 21,3$; $SD = 4,8$), що перевищує відповідні значення у вимушених емігрантів ($M = 17,6$; $SD = 4,3$; $p < 0,01$) та контрольної групи ($M = 15,2$; $SD = 4,5$; $p < 0,001$). Цей результат інтерпретується як свідчення хронічного психоемоційного навантаження, що супроводжує досвід переміщення, втрати та адаптації до нового середовища.

Статистичний аналіз показав наявність сильного зворотного зв'язку між життєстійкістю та емоційним вигоранням у групі ВПО ($r = -0,61$; $p < 0,001$), що підкреслює буферну функцію життєстійкості в умовах екстремального соціального стресу. Ці результати свідчать про потенціал психологічних інтервенцій, спрямованих на розвиток компонентів життєстійкості як засобу профілактики емоційного вигорання.

Застосування авторської психологічної інтервенційної моделі, що включає когнітивно-поведінкові техніки, тренінгову роботу та групову підтримку, дозволило спостерігати позитивну динаміку в підвищенні життєстійкості та зниженні симптомів емоційного вигорання серед учасників експериментальної групи. Це підтверджує ефективність комплексного підходу до психологічної підтримки ВПО в умовах тривалого стресу та обмежених ресурсів.

Результати проведеного дослідження підтверджують, що внутрішньо переміщені особи в умовах повномасштабної війни є групою підвищеного психологічного ризику, зокрема щодо зниження рівня життєстійкості та формування симптомів емоційного вигорання. Виявлені статистично значущі відмінності між ВПО, вимушеними емігрантами та представниками контрольної групи засвідчують, що саме ВПО демонструють найнижчі показники життєстійкості та найвищий рівень емоційного виснаження.

Кореляційний аналіз показав, що життєстійкість виконує буферну функцію щодо емоційного вигорання, зменшуючи негативний вплив хронічного стресу. Це підкреслює необхідність розвитку психологічних інтервенцій, спрямованих не лише на зниження симптоматики стресових розладів, а й на активізацію адаптаційних ресурсів особистості.

Впровадження авторської психологічної інтервенційної моделі, що поєднує когнітивно-поведінкові техніки, тренінгову роботу та групову підтримку, продемонструвало ефективність у підвищенні рівня життєстійкості та зниженні проявів емоційного вигорання серед учасників експериментальної групи. Це свідчить про потенціал подібних програм для системної підтримки психічного здоров'я ВПО в умовах війни.

Джерела:

1. Лазор О. Я. Психологічна стійкість особистості в умовах військових дій // Психологія і суспільство. 2023. № 2. С. 84–91.
2. Савчин М. В. Психологічні особливості переживання війни: проблеми і підходи. Ужгород: УжНУ, 2023. 128 с.
3. Швалб А. Ю., Перелигіна Л. А., Балабанова Л. М. Особливості життєстійкості та емоційного вигорання у внутрішньо переміщених осіб та вимушених мігрантів // Проблеми екстремальної та кризової психології. 2024. № 2(8). С. 100–109.

ПРОЗОРІСТЬ І ДОВІРА: ЯК ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗМІЦНЮЄ ЕФЕКТИВНІСТЬ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Умови повномасштабної збройної агресії проти України актуалізували питання ефективності мобілізаційної політики держави. Забезпечення обороноздатності вимагає не лише нормативно врегульованих механізмів мобілізації, але й високого рівня суспільної довіри до органів державної влади. У цьому контексті особливого значення набувають принципи прозорості та громадського контролю, які виступають чинниками легітимності мобілізаційних заходів та підвищення їх практичної результативності.

Мобілізаційна політика є складовою національної безпеки та оборони і реалізується через систему організаційних, правових та управлінських заходів, спрямованих на забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань людськими ресурсами [1]. Водночас ефективність цієї політики безпосередньо залежить від сприйняття її суспільством як справедливої, законної та недискримінаційної. Відсутність прозорості у процедурах мобілізації породжує соціальну напругу, недовіру до державних інституцій і, як наслідок, знижує рівень добровільної участі громадян у виконанні конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

Принцип прозорості передбачає відкритість інформації про правила, підстави, порядок та критерії проведення мобілізації, а також доступність механізмів оскарження рішень посадових осіб. Згідно із Законом України «Про інформацію», прозорість діяльності органів державної влади є необхідною умовою реалізації демократичних засад управління та забезпечення довіри громадян [2]. У сфері мобілізаційної політики це означає чітке нормативне закріплення процедур призову, медичного огляду, відстроочки та бронювання військовозобов'язаних, а також публічне роз'яснення змін у законодавстві.

Громадський контроль виступає інструментом реалізації принципу підзвітності держави суспільству. Він включає діяльність громадських організацій, засобів масової інформації, правозахисних інституцій та уповноважених органів, спрямовану на моніторинг дотримання законності у сфері мобілізації [3]. Наявність ефективного громадського контролю сприяє виявленню зловживань, корупційних ризиків та порушень прав людини, що, у свою чергу, стимулює органи публічної влади до більш відповідального виконання своїх повноважень.

Важливим аспектом є також взаємозв'язок між громадським контролем і довірою населення до мобілізаційних інститутів. Як свідчать дослідження, рівень довіри до державних органів прямо впливає на готовність громадян дотримуватися правових вимог та брати участь у реалізації державної політики [4]. У ситуації, коли громадськість має можливість контролювати дії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також отримувати обґрунтовані відповіді на свої звернення, зменшується рівень конфліктності та соціального спротиву мобілізаційним заходам.

Крім того, громадський контроль виконує превентивну функцію, запобігаючи формуванню негативних соціальних практик, пов'язаних із ухиленням від мобілізації або вибіркоким застосуванням законодавства. Забезпечення рівності всіх громадян перед законом є фундаментальною умовою довіри до мобілізаційної політики та держави загалом [5]. У цьому контексті важливою є участь інститутів громадянського суспільства у розробці рекомендацій щодо вдосконалення мобілізаційного законодавства та практики його застосування.

Отже, прозорість і громадський контроль виступають не допоміжними, а системоутворюючими елементами ефективної мобілізаційної політики. Їх реалізація сприяє підвищенню рівня суспільної довіри, зміцненню легітимності державних рішень та забезпеченню стабільності в умовах воєнного стану. Формування відкритого діалогу між державою та суспільством у сфері мобілізації є необхідною умовою сталого функціонування системи національної безпеки України.

Джерела:

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-ХІІ (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. Ст. 416.
2. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
3. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.
4. Almond G. A., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton: Princeton University Press, 1963. 562 p.
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

ПСИХОЛОГІЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для розвитку реабілітаційних кадрових стратегій сучасних динамічних організацій ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей в умовах війни важливими вбачаються психологічні, соціально-економічні та культурні чинники формування реабілітації життєдіяльності людей. Йдеться про переформатування зовнішньої взаємодії з соціумом і кадрової політики як сукупності відносин, включаючи форми, зміст і характер взаємовпливу психологічних, соціально-економічних та культурних складових. Найбільший інтерес для дослідників викликає пошук інтегральних соціально-економічних, психологічних і культурних параметрів, що характеризують здатність людини протистояти несприятливим руйнівним ефектам, що супроводжують військові дії. Найбільш уразливими у цьому відношенні є ветерани, внутрішньо переміщені особи та члени їх сімей, в організмі яких страждають практично всі функціональні системи, що потребує розробки і впровадження відповідного психологічного забезпечення соціальної підтримки та реабілітації життєдіяльності. Такого роду завдання вирішуються в зарубіжній соціальній психології, починаючи з 90-х років XX століття в межах державних науково-технічних програм глобальних змін, а в Україні – у ході розвитку ідей соціально-економічного моніторингу [1, с. 324].

Зміни зовнішнього середовища в умовах війни несуть значну економічну загрозу для людства. Особливо це стосується антропогенних змін. Сценарії таких змін як основну міру реабілітації несприятливих зрушень передбачають мобілізацію зусиль фахівців-ветеранів на проведення заходів економічного, технологічного і соціального характеру, спрямованих на збереження здоров'я, працездатності і життєдіяльності внутрішньо-переміщених осіб та членів їх сімей [2, с. 522].

Використання загальноприйнятих характеристик, розроблених для оцінки станів окремо узятोї людини (функціональний стан, адаптаційні можливості, стійкість особистості і ін.) виглядає явно недостатнім. Наразі потрібні нові підходи до пошуку інтегральних критеріїв, що визначають здатність суспільства в цілому протистояти руйнівним змінам в умовах війни [3, с.116].

Один з можливих підходів вбачається в парадигмі психологічного потенціалу індивідуума і популяції. Це поняття запропоноване при розгляді проблем психофізіології праці, що виникають при розвитку ринкових відносин. Відомі також терміни «особово-фізіологічний потенціал», «психофізіологічний потенціал», що використовуються як синоніми працездатності фахівців.

Метою дослідження є з'ясування особливостей соціальної підтримки життєдіяльності ветеранських кадрів, внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей в умовах динамічної ресоціалізації.

Для розкриття поняття “психологічний потенціал”, його значення для розуміння реакції людства на глобальні соціально-економічні зміни слід взяти до уваги деякі історичні факти. Встановлено, що адекватність і ефективність реагування людей на глобальні зміни місця існування залежать від типу поведінки людини і від “соціального характеру” суспільства .

Таким чином, психологічний потенціал виступає в ролі інтегральної якості населення, яка визначає його здібність до реалізації оптимальних рішень при виникненні критичних ситуацій. Він може виявлятися в двох поведінкових тенденціях.

Перша полягає у формуванні в суспільній свідомості конструктивної ідеї і психологічної установки на життєву необхідність сумісного подолання гуманітарної небезпеки, мобілізацію людей до активних дій при готовності до відмови від антагоністичних групових інтересів і особистих благ заради досягнення загальної мети.

Друга тенденція – розпад єдиної самосвідомості суспільства на протилежні течії, формування неконструктивних групових установок агресивно-егоїстичного характеру або пасивного типу, поведінка, спрямована на вирішення завдань на користь окремих груп.

Завдання прогнозування соціально-психологічних ефектів глобальних змін в значній мірі зводиться до прогнозування рівня психологічного потенціалу. Від того, з яким потенціалом людство зустрічає глобальні зміни, від того, як буде трансформований цей потенціал, залежить доля цивілізації.

Проблема таким чином формулюється як оцінка співвідношення психологічного потенціалу людства із загрозою глобальних змін, а можливі практичні пропозиції повинні бути спрямовані на збереження або

збільшення цього потенціалу. Щонайпершим завданням у вирішенні названої проблеми є визначення суті психологічного потенціалу і пошук індикаторів, за допомогою яких його можливо оцінити.

У науці термін «потенціал» використовують дуже часто. Введені поняття «соціальний потенціал», «трудоий потенціал». У дослідженнях демографів використовується термін «якісний потенціал населення».

У роботах психологів праці зустрічаємо поняття «соціально-трудоий потенціал населення». Під соціально-трудоим потенціалом розуміється комплекс соціально-психологічних і медико-біологічних характеристик життєдіяльності людей. Пристосовно-реабілітаційні можливості популяції в антропології називають «адаптивним потенціалом».

У фізіології зміст потенціалу визначається термінами «працездатність», «фізіологічні резерви організму», «гомеостатичний потенціал».

Суть всіх розглянутих понять полягає у визначенні деяких сукупних можливостей людей здійснювати свою діяльність. Проте при цьому повинні стабілізуватися зовнішні характеристики і ставати відносними поняття життєдіяльності і добробуту.

З метою оцінки можливостей стійкості людини до глобальних змін середовища і прогнозування реакції на ці зміни слід ввести інтегральну характеристику властивостей людини-популяції-етносу-людства, яка визначає їх здібність до реалізації мети, що стоїть перед кожним рівнем ієрархії названого ланцюжка. Назвемо цю характеристику “життєвий потенціал”.

Принципово важливим є те, що важливою метою є не тільки виживання, але і духовна самореалізація людства, збільшення можливостей збереження життя людини як виду і задоволення потреб при будь-якій динаміці зовнішніх умов. Тому життєвий потенціал можна визначити як інтегральну здатність збереження біологічної і духовно-психологічної життєдіяльності і здійснення перетворювальної діяльності, спрямованої на досягнення загальної мети.

Сьогодні домінує тенденція зведення поняття життєвого потенціалу до поняття “рівень ментального здоров'я”, при цьому пропонуються різні варіанти критеріїв, що розкривають його суть. Але встановлені в соціальній психології закономірності показують, що поведінка людей, їх стійкість до впливу глобальних змін, характер і форма колективної відповіді визначаються і іншими чинниками, наприклад, адаптаційною здатністю, характером психологічних установок, особливістю регуляції психологічних механізмів, ступенем усвідомлення ситуації і тому подібне. Назвемо сукупність цих характеристик психологічним потенціалом, який, безумовно, одною зі своїх частин має ментальне здоров'я населення і культурно-обумовлені якості особистості і суспільства.

Неможливість використання поняття «здоров'я населення» як єдиного для оцінки життєвого потенціалу, пов'язана також з тим, що згідно Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я воно визначається, як стан «повного фізичного, духовного і соціального благополуччя». Добре відомо, що діяльність у багатьох випадках може і повинна здійснюватися всупереч «добробуту». Більш того, згідно сучасним концептуальним поглядам, добробут та симетрія протистоять тенденції розвитку і в умовах війни можуть викликати колізії, при яких найбільш благополучні елементи стають найуразливішими.

Комплекс психологічних, соціально-економічних та культурних чинників, які визначають здатність нації здійснювати об'єктивно оптимальні дії, спрямовані на досягнення загальної мети, до яких належить завдання протистояння глобальним руйнівним змінам, був позначений як пасіонарність, тобто соціальна енергія, спрямована до єднання і посилення розвитку етносу.

Таким чином, можна допустити, що пасіонарність і працездатність є похідними психологічного потенціалу. Життєдіяльність популяції у всіх її численних проявах є реалізацією життєвого потенціалу в конкретних умовах природного і соціального середовища і способів діяльності.

Вся вищеперелічена діяльність здійснюється в організаціях ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей в режимі колективної взаємодії людей, що приймають відповідальні рішення, спрямовані на реабілітацію та соціальну підтримку сил безпеки і оборони України в системі гуманітарної безпеки.

Джерела:

1. Sheviakov O., Burlakova I., Kondes T. Resocialization of the population of Ukraine in the post-war period. International Conference on Corporation Management-2023. 29.06.2023. Scientific Center of Innovative Research. Tallinn. Estonia. P. 521–525.
2. Zhyhailo N., Sheviakov O., Burlakova I., Slavskaya Ya., Ostapenko I., Gerasimchuk O. The Psychology of survival and the Art of winning in War. *Public administration and Law Review*. Issue 1(13), 2023. P. 62–76.
3. Шевяков О. В. До питання психологічного забезпечення кадрових стратегій вітчизняних бізнес-організацій в умовах війни. Актуальні проблеми економіки, підприємництва та менеджменту в епоху глобальних загроз: зб. матер. Всеукр. науково-практ. конф., присвяченої 90-річчю кафедри економіки та підприємництва ім. Т. Г. Бєня. 27 листопада 2025 р., Дніпро: ННІ ДметІ. 2025. 311. с. С. 115–118.

Шинкаренко І. О.,
доцент кафедри
психології, соціології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

Толмачова Ю. М.,
курсантка
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Екстремальна ситуація – це «таке ускладнення умов життя і діяльності, що придбало для особистості, групи особливу значимість» [1, с. 49].

Екстремальна ситуація як багатовимірне явище визначається як тимчасове поєднання несприятливих чинників, що формують особливі негативні умови для здійснення діяльності людини.

У професійній діяльності військовослужбовців нерідко виникають екстремальні ситуації. Питання поведінки особистості в умовах екстремального впливу, а також методи запобігання стресу й активного подолання його наслідків почали системно розроблятися в психологічній науці з другої половини XX століття. Наукові напрацювання з цієї проблематики широко використовуються у сфері військової психології [2, с. 178].

Проблематика особливостей поведінки військовослужбовців в екстремальних ситуаціях була предметом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців.

У. Томас і Ф. Знанецький зазначають, що сукупність економічних, соціальних, релігійних та інших цінностей особистості зумовлює її психічний стан у конкретний момент часу. Виходячи з цього, будь-яка активність особистості розглядається як процес розв'язання нею певної ситуації [3, с. 189].

Важливо, щоб військовослужбовець знайшов вихід із такої ситуації, зберіг високий рівень і ефективність діяльності, незважаючи на ускладнення обстановки діяльності і виникнення серйозних психічних навантажень.

Р. Лазарус і С. Фолькман визначили психологічне подолання як сукупність когнітивних і поведінкових зусиль особистості, спрямованих на зменшення впливу стресу. Активна форма копінг-поведінки (активне подолання) полягає у цілеспрямованому усуненні або послабленні дії стресової ситуації. Натомість пасивна копінг-поведінка (пасивне подолання) передбачає використання різноманітних механізмів психологічного захисту, орієнтованих на зниження емоційної напруги, а не на зміну самої стресової ситуації.

Р. Лазарус виділив три типи стратегій оволодіння загрозливою ситуацією: механізми захисту Его; пряма дія – напад або втеча, що супроводжується гнівом або страхом; оволодіння без афекту, коли реальна погроза відсутня, але потенційно існує.

За концепцією С. Фолькмана та Р. Лазаруса, копінг виконує дві ключові функції: регулювання емоцій (емоційно орієнтований копінг) та керування проблемами, що спричиняють дистрес (проблемо-орієнтований копінг). Обидві функції проявляються у більшості стресових ситуацій, а їхнє співвідношення визначається способом оцінки особистістю стресових подій.

Д. Галахтер висунув гіпотезу, що оцінка подій залежить від об'єму наявних у особливості ресурсів, що дозволяють впоратися із цією подією. Якщо індивід оцінює ресурси як недостатні, неадекватні, то подія сприймається як погроза. Звичайно стійкі до стресу люди адекватно оцінюють свої ресурси і сприймають стресогенні події як зміни.

А. Нузу, Т. Дзурілла, М. Голдфрід першими описали процес психологічного вирішення особистістю проблем, викликаних екстремальною ситуацією, або копінг – процес. Це з'явилося теоретично важливим моментом у вивченні формування активного оволодіння поведінкою – стратегій вирішення проблем.

Автори виділяють п'ять компонентів копінг-процесу:

- орієнтація в проблемі, підключення когнітивного і мотиваційного компонентів для загального ознайомлення;
- визначення і формулювання проблеми, її опис у конкретних термінах і ідентифікація специфічних цілей;
- генерація альтернатив, розробка численних можливих варіантів вирішення проблеми;

- вибір оптимального варіанта вирішення проблеми;
- виконання вирішення з наступною перевіркою, підтвердженням його ефективності [4, с. 38].

Вивчення проблеми оволодіння поведінкою особистості в критичних ситуаціях дозволило виділити деструктивні та конструктивні стратегії подолання стресу, що стало важливим підґрунтям для розробки рекомендацій та тренінгових програм з індивідуальної та групової психологічної підготовки військовослужбовців до адекватного реагування в екстремальних умовах [4, с. 52].

Л. Д. Бітехтіна в дослідженні поведінки військовослужбовців в екстремальних ситуаціях дійшла висновку, що вона значною мірою зумовлена особистісними характеристиками. На оцінку ситуації та її складності впливають самооцінка, впевненість у собі, рівень контролю, позитивне мислення, мотивація досягнення успіху тощо. Крім того, поведінка визначається особливостями темпераменту (тривожність, швидкість реагування) та характеру [5, с. 91].

Досліджуючи вплив особистісних властивостей на поведінку військовослужбовців в екстремальних ситуаціях, Л. Д. Бітехтіна дійшла висновку, що толерантність до стресу значно варіює серед індивідів і не дозволяє визначити універсальні межі максимальної напруги. Психологічні фактори – особистісні якості, здібності, навички, готовність, установки, рівень підготовки, характер і темперамент – у складній обстановці взаємодіють як комплекс, що в результаті проявляється у правильній або помилковій дії [6, с. 123].

Дії в екстремальних ситуаціях, зокрема бойові операції та загроза життю, вимагають від військовослужбовця високого рівня психологічної стійкості, ініціативності та дисципліни. У підготовлених психологічно військовослужбовців у бойовій обстановці виникає специфічне бойове збудження, яке сприяє загостренню уваги, пам'яті та мислення, підвищуючи активність і цілеспрямованість їхніх дій. Натомість у тих, хто недостатньо підготовлений як психологічно, так і професійно, негативні стани, що виникають в екстремальній ситуації, а також загальний психічний стан можуть призводити до уповільнення реакцій, порушення координації та стійкості рухів, ослаблення уваги і пам'яті. Це значно знижує ефективність їхньої діяльності та ставить під загрозу досягнення успішного результату.

Психологічна готовність військовослужбовця до дій в екстремальній ситуації в умовах воєнного стану, припускає: 1) усвідомлення ним відповідальності за долю Батьківщини, рідних, близьких; впевненість у собі, своїх товаришах, бойовій техніці і зброї; 2) бажання боротися, прагнення випробувати себе, перебороти свої слабкості, досягти перемоги над супротивником.

До основних ознак психологічної готовності військовослужбовця до дій в екстремальній ситуації належать: відсутність паніки або надмірної замкнутості; врівноважена, спокійна поведінка; точне і безпомилкове виконання наказів і команд; а також стабільний фізіологічний стан, зокрема нормальна частота пульсу та дихання.

На сьогодні виділяють три рівні психологічної готовності військовослужбовців до дій в екстремальних ситуаціях: низький, середній і високий. Низький рівень характеризується невпевненістю, відсутністю прагнення до протистояння, нерішучістю, надмірною метушливістю або замкнутістю, а також помилками при виконанні навіть простих команд. Середній рівень поєднує певну впевненість у собі з недостатньою активністю у протистоянні та рішучих діях; можливі незначні помилки при виконанні команд, фізіологічний стан близький до нормального. Високий рівень відзначається прагненням до боротьби, відсутністю сумнівів і бажанням подолати супротивника або ситуацію, проте на цьому рівні військовослужбовець довго не може перебувати, оскільки активуються захисні механізми психіки та фізіології.

Отже, надзвичайно важливо, щоб військовослужбовці перед початком дій у екстремальній ситуації підтримували середній рівень психологічної готовності, а безпосередньо під час виконання завдань підвищували його до високого рівня. Це забезпечить поєднання достатньої впевненості, концентрації та контролю над емоціями з максимальною активністю й цілеспрямованістю, необхідними для ефективного реагування та досягнення успішного результату в складних умовах.

Джерела:

1. Сірко Р., Слободяник В. Психолінгвістичні особливості деяких понять екстремальної психології. Юридична психологія. 2022. № 1 (30). С. 48–53.
2. Криворучко Л. С. Організація професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008.
3. Процик, Л. Негативні психічні стани та реакції працівників поліції в екстремальних умовах службової діяльності. Проблеми політичної психології. 2021. № 24 (1), 185–199.
4. Шинкаренко І. О. Психологічні рекомендації працівнику Національної поліції під час дій в екстремальних умовах : наук.-метод. рекомендації. Дніпро : ДДУВС, 2020, 56 с.
5. Підчасов Є. В., Ломакін Г. І. Аналіз соціально-психологічних проявів ПТСР в осіб, які приймали участь у бойових діях. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2011. Вип. 10. С. 86–98.
6. Євсюков О. П., Садковий В. П. Специфіка особистісних змін, що відбуваються з людьми, які пережили психічну травму. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. Вип. 7. С. 120–128.

Шишко В. В.,
доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Мартинюк О.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ ПРАЦІВНИКІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний стан розвитку трудового права України характеризується значними трансформаціями, зумовленими введенням правового режиму воєнного стану. В умовах збройної агресії особливої актуальності набувають питання забезпечення стабільності трудових відносин та збереження мінімально необхідних трудових гарантій для працівників. У цьому контексті особливе місце займають працівники критичної інфраструктури, адже саме від результатів їхньої праці залежить безперервне функціонування ключових сфер життєдіяльності держави та суспільства.

Варто зазначити, що в умовах воєнного стану питання трудових гарантій набуває не лише юридичного, але й соціального значення. Працівники критичної інфраструктури виконують свої професійні обов'язки в умовах підвищеної небезпеки, психологічного навантаження та нестабільності. У зв'язку з цим особливо важливим є забезпечення таких трудових гарантій, які б сприяли збереженню працездатності, мотивації та соціального захисту працівників, навіть за умови тимчасового обмеження окремих прав.

Право на працю та основні трудові гарантії в Україні закріплені на конституційному рівні. Відповідно до статті 43 Конституції України: *«Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізацію права на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату не нижчу від визначеної законом»* [1]. Подальший розвиток і конкретизацію конституційних положень здійснює Кодекс законів про працю України. Так, у статті 3 КЗпП України зазначено: *«Трудові відносини працівників регулюються законодавством про працю, яке складається з цього Кодексу та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього»* [2]. Водночас стаття 9 КЗпП України закріплює важливу гарантію захисту прав працівників, визначаючи, що *«умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю, є недійсними»* [2]. Ця норма має фундаментальне значення, оскільки вона спрямована на недопущення свавільного звуження трудових прав навіть у період дії особливих правових режимів.

Загальні правові підстави запровадження та дії обмежень прав і свобод у період воєнного стану визначає Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до статті 8 цього Закону: *«В умовах воєнного стану можуть тимчасово обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення оборони держави»* [3]. Таким чином, право на працю та пов'язані з ним трудові гарантії можуть зазнавати обмежень, однак виключно на законних підставах і в межах, визначених чинним законодавством.

Спеціальним нормативно-правовим актом, що безпосередньо регулює трудові відносини в період війни, є Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». У ньому встановлено, що *«на період дії воєнного стану норми законодавства про працю діють з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом»* [4]. У статті 1 зазначеного Закону визначено: *«Метою цього Закону є врегулювання трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в умовах воєнного стану, а також забезпечення реалізації прав і гарантій працівників та роботодавців»* [4]. Це положення свідчить про те, що законодавець не відмовляється від принципу захисту трудових прав, а лише адаптує його до умов воєнного часу.

Особливості правового регулювання праці працівників критичної інфраструктури в умовах воєнного стану також пов'язані зі змінами у сфері робочого часу та відпочинку. Такі зміни мають на меті забезпечення безперервного функціонування об'єктів, що мають стратегічне значення для держави, та водночас визначають спеціальний режим реалізації трудових гарантій цієї категорії працівників.

Водночас Кодекс законів про працю України встановлює принцип недопущення погіршення становища працівників порівняно із законодавством про працю, що відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності трудових відносин [2]. Навіть у період дії воєнного стану ці положення залишаються орієнтиром для правозастосовної практики, оскільки вони визначають межі допустимого втручання роботодавця у сферу трудових прав.

Разом із тим, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» прямо передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод, у тому числі права на працю, з метою забезпечення оборони держави [3]. Це свідчить про те, що трудові гарантії в умовах воєнного стану реалізуються з урахуванням пріоритету публічних інтересів, пов'язаних із безпекою та функціонуванням держави.

Особливу роль у регулюванні трудових відносин у воєнний час відіграє Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який конкретизує механізми адаптації трудового законодавства до надзвичайних умов. Зазначений Закон встановлює, що норми законодавства про працю застосовуються з урахуванням спеціальних особливостей, а також визначає мету збереження та реалізації трудових прав і гарантій працівників і роботодавців [4]. Це підтверджує, що держава, навіть у період війни, не відмовляється від правового регулювання трудових відносин, а лише трансформує його відповідно до реалій часу.

На нашу думку, для працівників критичної інфраструктури такі законодавчі зміни мають подвійний характер. З одного боку, вони дозволяють забезпечити безперебійну роботу стратегічно важливих об'єктів шляхом встановлення спеціального режиму праці. З іншого боку, ці норми створюють ситуацію, за якої обсяг трудових гарантій звужується порівняно з мирним часом, що підвищує навантаження на працівників і потребує особливої уваги з боку держави та роботодавців.

Отже, трудові гарантії працівників критичної інфраструктури в умовах воєнного стану формуються на основі поєднання загальних принципів трудового права та спеціальних норм воєнного законодавства. Вони мають адаптивний характер і спрямовані на забезпечення як інтересів держави, так і мінімально необхідного рівня соціального захисту працівників.

Джерела:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/78677.html>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Шишко В. В.,
доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Миськів Д.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У РАЗІ НЕЗАКОННОГО ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ВІЙНИ

Внаслідок збройної агресії російської федерації зазнали істотного впливу трудові відносини, особливо на реалізацію та захист трудових прав працівників. Однією з найбільш проблемних ділянок трудового законодавства воєнного часу став інститут призупинення трудових відносин. Практика його застосування засвідчила наявність численних випадків зловживань з боку роботодавців, що використовували призупинення трудового договору як альтернативу звільненню або простою, без дотримання встановлених законом підстав та процедур.

За таких умов особливої актуальності набуває судовий захист трудових прав працівників. Саме суд, з урахуванням принципів верховенства права, справедливості та пропорційності, повинен забезпечити баланс між інтересами роботодавця, працівника та держави в умовах війни. Тому дослідження проблем судового захисту прав працівників у разі незаконного призупинення трудових відносин має важливе теоретичне та практичне значення.

Правове регулювання призупинення трудових відносин в Україні в умовах воєнного стану має спеціальний, тимчасовий характер і ґрунтується на положеннях Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX, Кодексом закону про працю України та Конституцією України.

Призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором [1, ст. 13]. За своєю правовою природою призупинення трудового договору не є звільненням, не є простоєм і не є зміною істотних умов праці, а виступає самостійним спеціальним правовим інститутом воєнного трудового законодавства, що застосовується виключно за наявності об'єктивних обставин, пов'язаних із воєнними діями.

Призупинення дії трудового договору оформлюється наказом, який повинен містити: причини неможливості виконання обов'язків; спосіб обміну інформацією; строк призупинення (не більше 90 днів після, діє після 14.03.2026); список працівників; умови відновлення [2].

Таким чином, призупинення трудового договору в умовах воєнного стану є винятковим правовим механізмом, спрямованим на адаптацію трудових правовідносин до екстремальних умов війни, який має застосовуватися вузько, обґрунтовано та пропорційно, з обов'язковим дотриманням принципу пріоритетності прав і свобод людини та гарантій їх судового захисту.

Основною ознакою незаконного призупинення трудових відносин є відсутність реальної неможливості виконання або надання роботи, безпосередньо зумовленої воєнними діями.

Типовим порушенням з боку роботодавців є також недотримання процедурних вимог. Йдеться про відсутність належно оформленого наказу про призупинення трудового договору, нечітке визначення строків призупинення, невказання конкретних підстав або неналежне повідомлення працівника. Формальний характер таких рішень свідчить про зловживання правом і є підставою для визнання призупинення незаконним у судовому порядку.

Окрему проблему становить масове та безіндивідуальне призупинення трудових договорів, коли роботодавець застосовує цей захід до всіх працівників без оцінки реальної можливості виконання роботи кожним із них. Такий підхід суперечить вимогам законодавства, яке передбачає індивідуальний характер трудових правовідносин і необхідність врахування конкретних умов праці кожного працівника.

Незаконність призупинення може проявлятися і в ігноруванні обов'язку роботодавця доводити правомірність своїх дій. У судовій практиці саме роботодавець має обґрунтувати наявність причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями та неможливістю виконання трудових обов'язків. За відсутності таких доказів призупинення визнається незаконним, а трудові права працівника підлягають відновленню.

Судовий захист трудових прав є однією з ключових гарантій реалізації права на працю, закріпленого у статті 43 Конституції України, особливо в умовах воєнного стану. У разі незаконного призупинення трудових відносин працівник має право на застосування передбачених законом способів захисту, спрямованих на відновлення порушених прав і відшкодування завданих збитків.

Насамперед основним способом захисту є визнання призупинення трудового договору незаконним. Згідно до статті 55 Конституції України Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [3]. Другим важливим способом захисту є поновлення порушених трудових прав, яке полягає у відновленні дії трудового договору та забезпеченні працівника роботою.

Відшкодування роботодавцем моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав, у тому числі внаслідок дискримінації, мобінгу (цькування), факт якого підтверджено судовим рішенням, що набрало законної сили, призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Порядок відшкодування моральної шкоди визначається законодавством [4].

Отже, судова практика у справах щодо незаконного призупинення трудових відносин відіграє ключову роль у формуванні сталих правових підходів до застосування норм трудового законодавства в умовах воєнного стану. Подальший розвиток цієї практики та вдосконалення нормативного регулювання мають бути спрямовані на посилення гарантій захисту права на працю та утвердження пріоритету людини і її прав як найвищої соціальної цінності в Україні.

Джерела:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
2. Лисенко Г. Призупинення дії трудового договору під час воєнного стану деталізовано. URL: <https://unba.org.ua/publications/10546-prizupinennya-dii-trudovogo-dogovoru-pid-chas-voennogo-stanu-detalizovano.html>
3. Конституція України від 28 червня 1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Кодекс законів про працю України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://protocol.ua/ua/kodeks_zakoniv_pro_pratsyu_ukraini/ (дата звернення: 20.01.2026).

Шморгун Ю. К.,
курсант
(Національна академія внутрішніх справ)

Воробйова О. В.,
старший викладач
кафедри юридичної психології,
доктор філософії
(Національна академія внутрішніх справ)

ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Професійна діяльність поліцейських в умовах дії воєнного стану характеризується підвищеним рівнем психоемоційної напруженості та постійним перебуванням в екстремальних, потенційно загрозливих для життя і здоров'я ситуаціях. Виконання службових завдань вимагає від правоохоронців оперативного ухвалення відповідальних рішень за умов невизначеності, дефіциту часу та високого рівня ризику. Тривалий вплив стресогенних чинників, хронічне емоційне напруження та професійне виснаження суттєво позначаються на психічному здоров'ї, емоційному стані й загальному самопочутті поліцейських.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема забезпечення ефективної психологічної підтримки правоохоронців. Одним із найбільш результативних інструментів такої підтримки виступає психологічний тренінг, який створює безпечний простір для відновлення психічних ресурсів, розвитку навичок емоційної саморегуляції, підвищення стресостійкості та формування ефективних моделей комунікативної й поведінкової взаємодії у кризових і ризиконебезпечних ситуаціях.

Аналіз особливостей професійної діяльності поліцейських свідчить, що в загрозливих для життя і здоров'я обставинах агресія нерідко використовується як необхідний інструмент самозахисту та забезпечення безпеки громадян. Такий різновид агресії визначається як легітимізована агресія, оскільки її застосування є правомірним і соціально схваленим за умови дотримання принципів необхідності та достатності. Зокрема, результати емпіричного дослідження за участю 100 працівників Національної поліції засвідчили, що 77 % респондентів вважають застосування легітимізованої агресії виправданим у разі наявності реальної загрози життю або здоров'ю [1, с. 105–107].

Водночас межа між професійно обґрунтованою захисною поведінкою та деструктивними формами агресивної реакції залишається вкрай тонкою. За результатами емпіричних досліджень, понад половина опитаних правоохоронців (54 %) зазначають, що агресивні прояви можуть бути спровоковані особистими образами або приниженням гідності, тоді як майже

40 % вдаються до агресивних дій із метою суб'єктивного «відновлення справедливості» [1, с. 105–107]. Крім того, 54 % респондентів визначають провокаційні дії з боку громадян як чинник, що зумовлює виникнення деструктивних емоційних реакцій [2, с. 1248]. Отримані дані свідчать, що значна частина агресивних реакцій обумовлена не стільки об'єктивною професійною необхідністю, скільки недостатньою сформованістю навичок емоційної саморегуляції, насамперед у сфері контролю гніву та роздратування.

Нездатність ефективно керувати агресивними імпульсами може призводити до систематичного та неконтрольованого використання легітимізованої агресії, а також формувати ризики зловживання владними повноваженнями й застосування надмірних силових або адміністративних заходів. Подібні прояви істотно підвищують імовірність порушення професійних стандартів і правових норм, що в умовах воєнного стану набуває особливої соціальної та правової значущості [3, с. 200–201]. У зв'язку з цим актуалізується потреба у цілеспрямованій профілактиці деструктивних форм поведінки, розвитку навичок емоційної саморегуляції, підвищенні психологічної стійкості та формуванні усвідомленого контролю поведінкових реакцій, що найбільш ефективно реалізується в межах використання тренінгових технологій.

Тренінг розглядається як багатофункціональний психологічний інструмент, орієнтований на цілеспрямований розвиток і корекцію ключових професійно важливих характеристик особистості. Він виконує роль ефективної ланки між теоретичною підготовкою та практичною діяльністю, що набуває особливої ваги в умовах воєнного стану, коли службові завдання супроводжуються надмірним психоемоційним навантаженням і потребою в оперативному реагуванні. Перевагою тренінгу є його інтерактивний характер та можливість відпрацювання професійно значущих умінь у реалістичних або максимально наближених до екстремальних ситуаціях умовах. Застосування тренінгових форм роботи сприяє не

лише підвищенню рівня професійної майстерності, а й формуванню стійких особистісних якостей, зокрема розвитку рефлексії та переосмисленню ціннісних орієнтацій.

Тренінг виступає ефективним засобом формування своєрідного «психологічного імунітету» до професійних тригерів, розвитку навичок емоційної саморегуляції та усвідомленого контролю поведінкових реакцій. Запровадження тренінгових технологій забезпечує здатність поліцейських зберігати високий рівень самоконтролю й ухвалювати зважені професійні рішення. Одним із напрямів тренінгової роботи є оптимізація легітимізованої агресії у професійній діяльності поліцейських, ефективність якого експериментально доведено [2, с. 1252–1253].

Отже, використання тренінгових технологій посідає важливе місце в системі психологічного забезпечення діяльності поліцейських, оскільки сприяє збереженню професійної ефективності, підвищенню психологічної стійкості та формуванню готовності до адекватного виконання службових завдань в умовах підвищеного ризику й високого психоемоційного навантаження.

Джерела:

1. Ковач О. В. Передумови легітимного вияву агресії в професійній діяльності поліцейських. *Юридична психологія*. 2023. No 31 (32). С. 101-111. doi: <https://doi.org/10.33270/03233201.101>.
2. Ковач О. В. Особливості застосування тренінгових технологій як засобу оптимізації легітимізованої агресії поліцейських. *Наукові перспективи*. 2023. № 11 (41). С. 1245–1260 doi: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)).
3. Клаур С., Денисовський М. Професійна компетентність офіцера поліції: методичні та практичні аспекти формування засобами тренінгу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. No 7-8 (121–122). С. 68–79. doi: [10.24139/2312-5993/2022.07-08/068-079](https://doi.org/10.24139/2312-5993/2022.07-08/068-079).

Шовгенюк М. Ю.,
курсант
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Шовгенюк С. Ю.,
науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
вивчення проблем протидії торгівлі людьми
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ

Профільне законодавство про права та свободи людини й громадянина в Україні відповідає міжнародно-правовим стандартам, це об'єктивується, зокрема в тому, що в чинне законодавство закладена демократична концепція взаємовідносин людини та держави, згідно з якою людину в Україні визнано найвищою соціальною цінністю, а для правового статусу громадянина пріоритетне значення мають не його обов'язки, а права та свободи. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Нині в Україні актуалізується питання не лише проголошення, а й можливості здійснення та захисту прав людини й громадянина [1, с. 82]. Окрім того, права людини набувають реального змісту лише, у разі їх практичної реалізації та наявності ефективних механізмів державного захисту [3, с. 41].

Неабиякого значення набуває це питання у сфері протидії торгівлі людьми, адже реалізація прав людини напряду залежить від ефективності дій державних органів, зокрема сил безпеки (українські науковці, такі як Мельник М. І. та Хавронюк М. І., у своїх працях дають визначення цьому поняттю, а саме: сили безпеки – це суб'єкти забезпечення безпеки держави, які виконують ключову роль у запобіганні та протидії злочинності, діючи в межах закону та з обов'язковим дотриманням прав і свобод людини)[2, с. 34].

Одним із найважливіших етичних аспектів діяльності сил безпеки є дотримання принципу поваги до людської честі та гідності під час проведення, у порядку передбаченому чинним законодавством, процесуальних дій. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію», поліція у своїй діяльності зобов'язана поважати та не порушувати права і свободи людини, діяти на засадах законності, гуманізму та недискримінації. Проте, як зазначає О. В. Кузьменко, відсутність спеціальної підготовки з питань роботи з жертвами торгівлі людьми часто зумовлює формальний підхід до реалізації цих принципів [6, с. 96].

Доцільно зазначити, що на етапі первинної ідентифікації потенційних жертв торгівлі людьми виникає ризик формального або вибіркового застосування правових норм, що може призвести до порушення прав постраждалих осіб та їх повторної віктимізації [2, с. 34]. Етап первинної ідентифікації є також ускладненим, таким фактором як поєднання правових та етичних чинників. Такий науковець, як Бандурка О. М. звертає увагу на те, що правоохоронні органи часто зосереджуються на виявленні правопорушення, залишаючи поза увагою потреби та права потерпілої особи, що суперечить людиноцентристській моделі правозастосування [4, с. 117].

У правозастосовній практиці мають місце колізії правових норм, за яких особи, щодо яких існують обґрунтовані підстави вважати їх жертвами торгівлі людьми, водночас притягуються до адміністративної і кримінальної відповідальності, зокрема за правопорушення, пов'язані з незаконним перетинанням державного кордону і здійсненням діяльності у сфері проституції. Разом із тим норми ст. 149 Кримінального кодексу України спрямовані на кримінально-правовий захист особи від експлуатації, закріплюючи за нею процесуальний статус потерпілого. Як зазначає Хавронюк М. І., на практиці не врахування колізії правових норм, зокрема в контексті процесуального статусу у різних видах правопорушень, призводить до вторинної віктимізації жертв та підриває довіру до сил безпеки [5, с. 203].

Таким чином, проблема ідентифікації жертв торгівлі людьми залишається складним правовим та етичним викликом для сил безпеки. Її розв'язання можливе шляхом формування високого рівня правової та етичної культури правоохоронців як необхідної умови ефективного захисту прав і свобод людини.

Джерела:

1. Коваленко В. В. Механізм захисту прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. *Ůridi-?nij časopis Nacional'noї akademії vnutrišnih sprav*. 2020. № 1 (19). С. 81-87
2. Первинна ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми: огляд рекомендацій та інструментів / Марія Антонія Ді Майо – Київ, 2012. – 88 с.
3. Рабінович П. М. Права людини і громадянина в Україні. Львів : Світ, 2004. 176 с.
4. Бандурка О. М. Права людини та діяльність правоохоронних органів. Харків : НУВС, 2013. 248 с.
5. Хавронюк М. І. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 528 с.
6. Кузьменко О. В. Етичні стандарти діяльності правоохоронних органів у сфері захисту прав людини // *Право України*. 2018. № 6. С. 90–101.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АЛЬТЕРНАТИВНУ НЕВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність теми альтернативної (невійськової) служби в сучасних правових реаліях України є надзвичайно високою і обумовлена кількома чинниками. Передусім, після початку повномасштабної російської збройної агресії виникла потреба у переосмисленні і наповненні новим змістом положення ч.4 ст. 35 Конституції України, відповідно до якого у разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою [1]. Ця тема набуває особливої значущості в умовах воєнного стану, коли від кількості військовозобов'язаних, призваних за мобілізацією, залежить збереження української державності, що створює колізію між конституційними правами окремих громадян та оборонними потребами держави і всього українського суспільства.

Безумовно, правові засади проходження альтернативної служби потребують гармонізації з міжнародними стандартами. Недостатня деталізація та адаптація законодавства до реалій воєнного часу викликає численні звернення до судів та потребує негайного юридичного врегулювання. Крім того, інститут альтернативної служби є важливим елементом демократичного суспільства, що демонструє повагу держави до індивідуальних переконань та плюралізму. Втім, не можна не звернути увагу на той факт, що міжнародні системи безпеки довели свою неспроможність стримувати російського агресора, а вимоги багатьох міжнародних правових актів, у яких закріплено права людини й громадянина, у тому числі релігійні, тривалий час грубо й безкарно порушуються російською стороною. Можна констатувати, що архітектура міжнародної безпеки показала свою неефективність, вразливість і нездатність враховувати виклики сучасного міжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності. Тому сліпе копіювання досвіду організації військової та альтернативної служби держав, які більше 80 років не брали участі в жодній війні на своїй території, уявляється нелогічним.

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у своєму рішенні від 27 жовтня 2025 року у справі № 573/838/24, розглянувши у відкритому судовому засіданні касаційну скаргу захисника ОСОБА_12, за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 Кримінального кодексу України (Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період), визначила ґрунтовних висновків, які є надзвичайно цінними для усвідомлення сутності права на альтернативну невійськову службу під час повномасштабного збройного конфлікту високої інтенсивності. Зокрема, об'єднана палата не бачить підстав вважати, що право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, гарантоване частиною 4 статті 35 Конституції України, поширюється на ситуацію, що загрожує існуванню нації. Відповідно підхід законодавця, який виключив можливість такої заміни, відповідає статті 35 Конституції в сукупності зі статтями 17 та 65 Основного Закону України [1]. За таких обставин, на думку об'єднаної палати, законодавство, яке виключає можливість сумнівної відмови від призову під час мобілізації (в тому числі стаття 336 КК України, яка слугує забезпеченню призову під час мобілізації), не суперечить статті 35 Конституції України [2]. Об'єднана палата робить висновок, що законодавство не допускає відмову від призову під час мобілізації з міркувань релігійних або інших переконань, і така відмова, навіть якщо щирість і послідовність цих переконань не викликає сумніву, зумовлює відповідальність за статтею 336 КК України. Разом з тим, релігійні та інші переконання мають враховуватися під час проходження військової служби за мобілізацією й не можуть спричинювати виконання сумлінним відмовником наказів, пов'язаних з носінням або використанням зброї. З урахуванням викладених вище висновків, об'єднана палата визначила, що висновок суду про те, що призов на військову службу засудженого під час мобілізації в період воєнного стану в Україні є законним, а його дії є ухиленням від призову на військову службу під час мобілізації в розумінні статті 336 КК України, є правильним. За результатами касаційного розгляду об'єднаною палатою не встановлено підстав до задоволення касаційної скарги захисника [2]. На вико-

нання положень ч. 4 ст. 442 Кримінального процесуального кодексу України [3] об'єднана палата формулює такий висновок щодо застосування норм права. Законодавство України не передбачає можливості відмови від виконання обов'язку проходити військову службу за призовом під час мобілізації, яка ґрунтується на релігійних або інших переконаннях. Такі переконання не можуть бути підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі її ухилення від мобілізації у значенні статті 336 КК України. Призов на військову службу під час мобілізації не скасовує права на сумлінну відмову від носіння та/або використання зброї.

Правова позиція Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду ставить актуалізує питання щодо обсягу права на сумлінну відмову і щодо створення правових можливостей проходження військової служби без зброї. Як відомо, наразі такі можливості відсутні (за винятком військового капеланства, але ж зрозуміло, що всі віруючі не можуть стати військовими капеланами). Несення військової служби без зброї вимагає внесення змін та доповнень до низки актів законодавства, які регламентують проходження військової служби. Втім, на нашу думку, для досягнення цілей забезпечення релігійних прав громадян, віровчення яких заперечує використання зброї, не заперечуючи при цьому саме проходження військової служби, цей захід є цілком виправданим.

На нашу думку, в умовах слабкості і часткового руйнування архітектури міжнародної безпеки саме Україна виступає фундатором нової системи забезпечення прав і свобод громадян в умовах тривалих збройних конфліктів. Тому зміни у законодавстві та практиці проходження альтернативної невійськової служби будуть мати не тільки національну, а й загальноцивілізаційну цінність.

Усі громадяни України, незалежно від того, сповідують вони якусь релігію чи ні, зобов'язані виконувати визначені Конституцією та законами України обов'язки і нести за їх невиконання юридичну відповідальність. Надзвичайно ліберальне до релігійного різноманіття законодавство нашої держави передбачило можливість заміни військового обов'язку у його загальному розумінні альтернативною невійськовою службою. Однак в умовах тривалої повномасштабної російської збройної агресії стали очевидними всі вади і прогалини правового механізму її проходження. Завданням юридичної науки нині має стати напрацювання нової моделі альтернативної служби, яка дозволила б максимально врахувати інтереси та потреби віруючих, але не знизила б ефективність відсічі російській збройній агресії.

Як свідчить приклад окупованих територій України, російський агресор встановлює там режим жорстокого терору місцевого населення, за якого жодні інтереси неповідних релігійних конфесій та членів релігійних громад не беруться до уваги, а самі віруючі репресуються. Отже, захист релігійних прав і свобод громадян України нині безпосередньо залежить від боєздатності її військових формувань, у зміцненні якого мають бути зацікавлені всі релігійні організації.

Джерела:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 жовтня 2025 року у справі № 573/838/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131495382>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Шпанчук Р. А.,
курсант
(Національна академія внутрішніх справ)

Воробйова О. В.,
старший викладач кафедри
юридичної психології,
доктор філософії
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Актуальність проблеми соціальної адаптації ветеранів до мирного життя на тепер є дуже гострою. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну спричинило збільшення кількості ветеранів та військовослужбовців, які після участі у бойових діях повертаються до мирного життя і потребують психологічної підтримки. Соціальна адаптація ветеранів до мирного життя є складним процесом, оскільки це не лише фізичне відновлення, а й глибокі психологічні зміни внаслідок пережитого бойового досвіду, тривалого стресу, втрат. За таких умов психологічна допомога ветеранам набуває соціально-психологічного значення.

Дослідженням проблеми соціальної адаптації ветеранів до мирного життя займалися багато вітчизняних дослідників: В. Татенко вивчав соціально-психологічні механізми адаптації особистості; С. Максименко займався дослідженням процесу психологічної реабілітації, стресу і травми особистості; О. Кокун безпосередньо вивчала психологічну адаптацію військовослужбовців і ветеранів; Л. Карамушка зосереджувалася на вивченні психології стресу, професійній та соціальній адаптації; Н. Пенішкевич цікавила соціально-психологічна підтримка учасників бойових дій; О. Солодухову цікавили питання соціальної реінтеграції та підтримки ветеранів; Т. Яблонська вивчала психологічні наслідки бойового стресу, ПТСР. Із зарубіжних дослідників, які розглядали проблему соціальної адаптації ветеранів до мирного життя були: В. Kolk, J. Herman, J. Shay, E. Tick, Thomas J. Scheff [1].

Соціальна адаптація ветеранів – це комплекс заходів, в процесі якого ветерани після перебування в місцях бойових дій пристосовуються до мирного життя та загальних цінностей суспільства, будують міжособистісні стосунки та інтегруються в соціальне середовище. Успішність соціальної адаптації ветеранів до мирного життя залежить від взаємодії з суспільством, від ролі яку це суспільство виконує, від професійної соціальної діяльності ветерана та взаємоналагоджених стосунків із сім'єю [2, с. 642].

Основною перешкодою для успішної ресоціалізації ветеранів є розрив між «фронтовою» та «цивільною» реальностями. Психологічний вимір цієї проблеми включає трансформацію ціннісної сфери, симптоматика посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) та бойової травми, феномен «цивільного відчуження». Серед найпоширеніших наслідків переживання ветераном травматичних подій науковці виділяють – «посттравматичний стресовий розлад» (ПТСР), та «гострий стресовий розлад» (ГСР). Ці розлади кардинально впливають на рівень психологічного благополуччя людини, відносини з близькими, якість життя, не рідко призводить до ізоляції.

Посттравматичні стресові стани мають характерні прояви, серед яких можна виділити найпоширеніші: потреба мати на постійній основі при собі зброю, яка буде інструментом вирішення конфліктів або проблемних ситуацій; невпевненість у своїх силах, втрата сенсу буття, не розуміння свого місця в цьому світі; песимістичне ставлення до подій навколо; думки про самогубство, що в деяких випадках завершується реальним здійсненням самогубства; дезорієнтація в реальності подій які трапились на війні; надмірна тривожність; депресія; постійна потреба у високому адреналіні та отриманні гострих відчуттів тощо [3, с. 9, 10].

Соціальна адаптація у ветеранів після повернення із зони бойових дій відбувається на трьох рівнях: когнітивному, емоційному, поведінковому. Поява певних труднощів в реінтеграції ветеранів може повпливати на відносини в сім'ї, тому період адаптації ветеранів до мирного життя є складним не тільки для нього самого а також і для його рідних. Успішність адаптації критично залежить від двох факторів: мікросоціального середовища – тобто сім'ї, яка виступає «першим реабілітаційним центром» та системи психологічного супроводу в основі якої покладено концепцію посттравматичного зростання з метою розвитку вищої життєстійкості ветерана та появу нових сенсів життя.

На пристосування членів сім'ї ветерана буде впливати те, в який саме спосіб буде адаптовуватись сам учасник бойових дій: яким буде його самопочуття, поведінка, психоемоційний та фізіологічний стан, можливі нові психічні новоутворення в наслідок переживання бойового досвіду тощо.

Наслідки участі у бойових діях в Україні майже постійного супроводжуються фізіологічною стресовою реакцією, яка може мати жакливі наслідки як для самого ветерана, так і для суспільства в цілому. Для запобігання небажаних дій з боку ветерана потрібна вчасна належна психологічна підтримка [4, с. 412].

Для того, щоб ефективно і якісно організувати роботу з соціальної адаптації ветерана до мирного життя, перш за все слід зробити оцінку того, який обсяг роботи доведеться провести в контексті пристосування ветеранів до мирного соціуму. Оцінка таких потреб стане основою для подальшого планування заходів роботи з ветеранами.

Однією із рекомендацій щодо роботи з ветераном є системне визначення потреб ветерана на певному етапі соціальної адаптації за допомогою інтерв'ювання та фокус-груп. Отриманні результати оцінювання надаються лише респонденту згідно принципу конфіденційності інформації про особу. Цей принцип є одним із ключових чинників формування довіри клієнта до психолога, та подальшої якісної роботи.

Не менш важливим аспектом в роботі з клієнтом є картування наявних послуг, що значно підвищує їхню доступність. Потрібно сформувати певну карту для ветеранів, в якій описується перелік послуг, що надаються для військовослужбовців на державному рівні в громаді. Така карта повинна бути розміщена на офіційному сайті громади, про карту повинні бути по інформовані особи, які контактують або мають знайомих ветеранів, регулярно оновлюється інформація про актуальність послуг [5, с. 14, 16].

Отже, соціальна адаптація ветеранів – це не лише повернення індивіда до «норми», а процес взаємного пристосування суспільства та військовослужбовця. Психологічний вимір цієї проблеми вимагає створення безбар'єрного середовища, де бойовий досвід визнається як цінність, а не як тавро. Пріоритетом має стати розвиток програм психологічної редислокації, спрямованих на демобілізацію не лише фізичну, а й ментальну.

Джерела:

1. Жиленко Р. (2019). Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, № 2(45), 61–69. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2019.45.61-69>
2. Dedic, G. (2004). Soldier's social adaptation during the military service. *Vojnosanitetski Pregled*. № 61(6), 637-643. URL: https://www.researchgate.net/publication/8015061_Soldier%27s_social_adaptation_during_the_military_service
3. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2023. 175 с.
4. Балачій Л. Психологічний вплив військової служби на сімейні стосунки: адаптація військових та їх родин. *UNIVERSUM*. Листопад 2024, 14, 2024. С. 409–416. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1409>
5. Організація психосоціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей. Рекомендації для місцевих органів вла ди. Київ: ВАІТЕ, 2021. 32 с.

Юрчишин В. Д.,
завідувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Івано-Франківський інститут
«Одеська юридична академія»)*

ОФІЦЕРИ ЗВ'ЯЗКУ (LIAISON OFFICERS) У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ І СТАТУС

Попри те, що міжнародний збройний конфлікт, викликаний агресією російської федерації проти України, триває з 19 лютого 2014 року – з моменту початку окупації частини території України, саме повномасштабне збройне вторгнення РФ в Україну 22 лютого 2022 призвело до широкомасштабного і систематичного вчинення міжнародних злочинів в Україні в стислий проміжок часу. На цей час в Україні зареєстровано понад 210 тисяч воєнних злочинів та злочинів агресії [1].

Розслідування такої надзвичайної кількості злочинів, з урахуванням її динаміки та обмеженості національних правоохоронних та судових ресурсів складають неабиякий виклик для правової системи України. Як дослідники, так і практики звертали увагу на правові, логістичні та криміналістичні питання, що потребують вирішення для належної організації досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про міжнародні злочини [2, с. 369].

В розслідуванні злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку особлива роль відводиться інституту офіцерів зв'язку у (англ. Liaison officers). Ними є особи, професіонали, які допомагають забезпечити безперервну комунікацію та співпрацю між двома або більше організаціями для досягнення їхніх спільних або цілей, що поділяються чи визнаються [3, с. 197-199].

Одним з ефективних кроків стало створення інституту офіцерів зв'язку у такій міжнародній правоохоронній організації як Європол. Так, у п. 14 Регламенту ЄС 2016/794 Європейського Парламенту та Ради від 11 травня 2016 року про Агентство ЄС із співробітництва правоохоронних органів зазначається, що між Європолом та державами-членами забезпечуються створені у кожній державі національні підрозділи, які виступають сполучною ланкою між національними органами та відомством [4]. Такою ланкою та уповноваженими особами наразі є офіцери зв'язку, які прикріплені до відомства та забезпечують ефективний обмін інформацією між організацією та національними підрозділами.

У ст. 8 Регламенту ЄС 2016/794 зазначається, що кожен національний підрозділ призначає щонайменше одного офіцера зв'язку, який закріплений за відомством. Офіцери зв'язку підпорядковуються національному законодавству держави-члена, що їх призначає та представляють інтереси національних бюро зв'язку у відомстві. Вони, відповідно до національного законодавства, сприяють обміну інформацією між державами та офіцерами зв'язку інших держав-членів, третіх країн та міжнародних організацій. Європол забезпечує повне інформування та залучення офіцерів зв'язку до всієї його діяльності, наскільки це необхідно для виконання їхніх завдань.

Наказом МВС України затверджується порядок направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу та організація їхньої роботи. Наказом визначено, що завданням офіцерів зв'язку в Європолі є підтримка і координація взаємодії між компетентними органами України, Європолом та компетентними органами держав-членів Європейського Союзу у сферах, віднесених до компетенції Європолу [5].

Міжнародні офіцери зв'язку – це фактично поліцейські, які зазвичай здійснюють свою діяльність як аташе посольств та є відповідальними за обробку судових та розвідувальних запитів від своєї країни або від імені країни перебування. Зазвичай міжнародне розміщення офіцерів зв'язку зумовлене двома основними мотивами: вирішенням геостратегічних питань безпеки та/або підтримкою національних інтересів [6, р.71].

Отже, офіцери зв'язку підпадають під подвійну правову регулятивну базу: правова база їхньої країни або походження (держави, що відправляє) та правова база приймаючої країни.

У цьому аспекті досить важливою є допомога відомства Україні у сфері зв'язку та зборі розвідданих через війну на території нашої держави. Європол дуже активно співпрацює та взаємодіє із українськими правоохоронними органами через українського офіцера зв'язку у штаб-квартирі Європолу, а саме здійснюється підтримка конкретних запитів від Українського бюро зв'язку. Також наявний збір розвідувальної інформації та здійснення оперативного моніторингу насильницьких екстремістів, які подорожують в Україну, та потоків зв'язку, фінансування чи вербування. Не менш важливим є відпо-

відь на оперативні запити (зокрема з України та Молдови) щодо ліквідації окремих каналів Telegram, які використовуються для проросійської дезінформації та фейкових новин [7].

Правовий статус офіцерів зв'язку Європолу регулюється рішенням Правління від 8 липня 2009 року щодо прав і обов'язків офіцерів зв'язку, відряджених до відомства [8]. Відповідно до ст. 3 Рішення Правління, офіцери зв'язку повинні відповідати певним вимогам: офіцери зв'язку повинні відповідно до національного законодавства держави-члена, що їх відряджає, бути посадовими особами служб, відповідальних за запобігання та боротьбу із злочинами у сфері компетенції відомства; офіцери зв'язку повинні володіти мовними навичками, необхідними для виконання своїх обов'язків з розумінням того, що службові обов'язки виконуються переважно в англomовному середовищі; офіцери зв'язку повинні пройти перевірку безпеки на рівні, необхідному для відповідної посади, та надати не пізніше початку виконання своїх обов'язків чинний національний сертифікат допуску до державної таємниці.

У своїй діяльності, офіцери зв'язку активно співпрацюють між собою шляхом обміну інформацією та надають один одному необхідну підтримку і допомогу. Відомство сприяє офіцерам зв'язку у виконанні їхніх обов'язків. Директор відомства вживає необхідних організаційних заходів для: забезпечення ефективної організації діяльності офіцерів зв'язку; розгляду їхніх запитів та надання необхідної допомоги; сприяння та заохочення спілкування і співпраці між офіцерами зв'язку та персоналом з оперативних питань. Відомство забезпечує повне інформування офіцерів зв'язку та їх залучення до всіх видів діяльності, які можуть їх стосуватися, настільки, наскільки це сумісно з їхнім статусом та іншими обставинами, що можуть становити інтерес для них або для держави-члена, яка їх відрядила, незалежно від того, чи походить така інформація від самого відомства, офіцерів зв'язку інших держав-членів, органів ЄС або третіх сторін [8].

Офіцери зв'язку перебувають у тісній співпраці з персоналом та зобов'язані дотримуватися внутрішніх правил відомства. Під час виконання своїх обов'язків офіцери зв'язку підпадають під дію національного законодавства щодо захисту даних, якщо інше не передбачено спеціальними положеннями відомства. У певних випадках офіцери зв'язку інформують Директора відомства про відповідну діяльність, яку вони здійснюють, зокрема: про питання, які можуть впливати на діяльність відомства; відповідають на запити відомства щодо надання додаткової інформації.

У випадку невиконання офіцером зв'язку своїх обов'язків, Директор письмово повідомляє про це керівника Національного підрозділу Європолу відповідної країни. А керівник, у свою чергу, повідомляє Директора про вжиті заходи стосовно офіцера зв'язку відповідно до національного законодавства.

Резюмуючи вищесказане, зазначимо, що офіцерів зв'язку у жодному випадку не слід сприймати як наднаціональних правоохоронних суб'єктів із надзвичайними повноваженнями. Їхній статус та статус відомства чітко урегульований низкою міжнародних документів, а функції та повноваження офіцерів зв'язку визначені законодавством ЄС. Офіцери зв'язку займаються виключно налагодженням ефективної системи міжнародного обміну правоохоронною інформацією та здійсненням аналізу криміногенної ситуації. Вони позбавлені будь-яких виконавчих функцій та не можуть здійснювати кримінального переслідування, затримувати злочинців чи проводити слідчі дії.

Джерела:

1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. Станом на 12.01.2026. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
2. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 369–374.
3. Юрчишин В. Д. Роль офіцерів зв'язку (liaison officers) при взаємодії органів досудового розслідування у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми юридичної науки. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовтня 2024р., Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2024. С.197–199.
4. Regulation 2016/794 EU of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA. Official Journal of the European Union. OJ L 135, 24.5.2016, p. 53–114. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/794/oj>.
5. Про затвердження Порядку направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу: Наказ від 29.10.2019 р. № 905 / МВС України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1158-19>.
6. Boer, M. D., Boer, M. d., & Block, L. Liaison Officers: Essential Actors in Transnational Policing. Eleven International Publishing. 2013. 204 p.
7. Europol official. URL: <https://www.europol.europa.eu/search?q=Ukraine&sort=relevance>.
8. Public decision of the management board of Europol concerning the rights and obligations of liaison officers seconded to Europol of 8 July 2009. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/edoc-792453-v1-public_decision_of_the_management_board_of_europol_ligations_of_liaison_officers_seconded_to_europol_2_0.pdf.

Якимчук А. В.,
доцент кафедри прикордонної служби,
кандидат психологічних наук, доцент
(Національна академія
Державної прикордонної служби України)

Марценюк Д. О.,
курсант
(Національна академія
Державної прикордонної служби України)

СПІЛЬНИЙ ФРОНТ ПРОТИ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ: РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ І ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ У ВОЄННИЙ ЧАС

У сучасних збройних конфліктах інформація перетворилась на повноцінний інструмент війни, який здатний впливати не менш руйнівно, ніж традиційні засоби ураження. Дезінформацію використовують для маніпулювання суспільною свідомістю, деморалізації населення, підризу довіри до державних органів влади та створення суспільних розколів, тому можна з впевненістю стверджувати, що дезінформація є складовою гібридної війни. В умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України, інформаційний простір став окремим полем бою.

Дезінформація становить особливу небезпеку під час воєнного стану, оскільки вона швидко поширюється, викликає паніку, страх і недовіру, а також ламає внутрішню єдність суспільства. Через соціальні мережі та цифрові платформи – фейкові повідомлення, маніпулятивні наративи й мова ворога набувають масового характеру, що ускладнює їх швидке виявлення та припинення. За таких умов традиційні методи та дії державної влади не завжди досить ефективні.

Водночас досвід воєнного часу доводить, що жоден суб'єкт не спроможний самостійно забезпечити належний рівень проти дезінформації, тобто для того щоб забезпечити ефективну протидію таким явищам держава та громадянське суспільство повинні діяти злагоджено. Державні інституції, володіючи правовими та організаційними механізмами, досить часто мають проблеми з обмеженою довірою з боку населення, що в свою чергу впливає на швидкість його реагування на інформаційні загрози. Натомість громадські ініціативи демонструють гнучкість, оперативність, та високий рівень комунікації з аудиторією, однак не мають достатніх ресурсів і повноважень для системної протидії інформаційним атакам.

В такому контексті концепція «спільного фронту» проти дезінформації набуває особливої актуальності, вона передбачає тісну взаємодію державних інституцій та громадянського суспільства. Їх співпраця сформує цілісну систему інформаційної стійкості в умовах війни.

Метаю праці є дослідження ролі державних інституцій та громадських формувань у протидії дезінформації під час воєнного стану, а також визначення ключових напрямів їх ефективної взаємодії.

В Законі України «Про національну безпеку» визначено, що національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз;^[1] тому можна стверджувати, що інформаційний простір це складова національної безпеки. У сучасних умовах війни дезінформація виступає не випадковим явищем інформаційного простору, а цілеспрямованим інструментом впливу, який має безпосередні наслідки для національної безпеки. Вона характеризується системністю, навмисністю та спрямованістю, а її ключовою ознакою є свідоме поширення неправдивої або викривленої інформації для маніпулювання суспільною свідомістю для досягнення політичних або військових цілей. Проте варто відзначити, що в Україні на законодавчому рівні досі не закріплене визначення «дезінформація». Закон України «Про інформацію» визначає інформаційні відносини та встановлює відповідальність за поширення неправдивої інформації, що може завдати шкоди особі, суспільству або державі. ^[2]

У контексті гібридної війни дезінформація набуває особливої ваги, оскільки дозволяє державі-агресору впливати на противника, навіть без застосування збройної сили. Інформаційні атаки доповнюють воєнні дії, створюючи сприятливе середовище для їх реалізації шляхом ослаблення внутрішньої стійкості держави, дестабілізації суспільства та зниження рівня довіри до влади. Стратегія інформаційної безпеки України визначають дезінформаційні кампанії як один із ключових викликів у сфері гібридних загроз. ^[3] Війна РФ проти України демонструє, що інформаційний вимір конфлікту є не менш важ-

ливим, ніж бойові дії, а боротьба за контроль над інформаційним простором стала невід'ємною складовою сучасного протистояння.

Основною метою роботи дезінформаційних кампаній під час воєнного стану є підрив довіри населення до роботи органів державної влади та інституцій сектору безпеки і оборони, зокрема до Збройних Сил України. Положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлюють право держави запроваджувати особливі заходи інформаційної політики з метою захисту національної безпеки.[4]

У системі національної безпеки України провідне місце у формуванні політики протидії дезінформації належить державі, адже саме вона наділена повноваженнями щодо правового регулювання, стратегічного визначення пріоритетів і координації діяльності у сфері інформаційної безпеки.

Відповідно до статті 17 Конституції України гарантування інформаційної безпеки є однією з ключових функцій держави. [5] Особливої актуальності це набуває в умовах воєнного стану, коли інформаційний простір стає мішенню системних і цілеспрямованих впливів з боку держави-агресора.

Одним із пріоритетних напрямів державної діяльності виступає нормативно-правове врегулювання інформаційної сфери. Такі законодавчі акти, як Закони України «Про інформацію», «Про медіа» та «Про правовий режим воєнного стану», визначають засади функціонування медіасередовища, окреслюють межі реалізації свободи слова та надають державним органам механізми реагування на загрози, пов'язані з поширенням недостовірної інформації.

Важливим складником державної політики є також розвиток стратегічних комунікацій і належне офіційне інформування громадян. В умовах війни держава повинна забезпечувати оперативне, достовірне й доступне донесення інформації до населення, що безпосередньо впливає на рівень суспільної довіри та стійкість. Такий підхід узгоджується з рекомендаціями НАТО у сфері стратегічних комунікацій, де наголошується на важливості відкритості та послідовності у протидії дезінформації. [6]

Окрему роль у забезпеченні інформаційної безпеки відіграє міжнародне співробітництво, яке передбачає взаємодію з міжнародними організаціями та іноземними партнерами. Обмін аналітичною інформацією, реалізація спільних моніторингових ініціатив і координація підходів до боротьби з дезінформацією сприяють зміцненню позицій України на міжнародному рівні та зниженню ефективності ворожих інформаційних кампаній.

У період війни громадянське суспільство слід сприймати не лише як мережу організацій і структур, а як активну спільноту людей, згуртованих спільною відповідальністю за збереження держави, суспільної єдності та правдивого інформаційного середовища.

Одним із найбільш дієвих напрямів участі громадянського сектору в боротьбі з дезінформацією є розвиток фактчекінгових ініціатив. Їхня діяльність зосереджена на оперативному виявленні фейкових повідомлень, перевірці джерел та спростуванні маніпулятивних інформаційних конструкцій. Такі проекти, як StopFake і аналітичні платформи Detector Media, перетворилися на авторитетні осередки достовірної інформації та водночас стали прикладом високого рівня суспільної самоорганізації. Основою їхньої роботи є професійні стандарти, відкритість і довіра, що зміцнює їхню репутацію в очах громадськості.

Значний внесок роблять і волонтерські інформаційні ініціативи, які забезпечують поширення перевірених відомостей, знижують рівень тривожності та допомагають населенню орієнтуватися в умовах надмірного інформаційного потоку. Водночас активно впроваджуються освітні медіапроекти, спрямовані на розвиток медіаграмотності та навичок критичного аналізу інформації, що узгоджується з підходами, рекомендованими ЮНЕСКО та Радою Європи.

Особливу роль у зміцненні інформаційної стійкості відіграють незалежні журналісти, які, попри ризики та тиск, забезпечують суспільству альтернативні й часто більш надійні канали отримання інформації. Їхня діяльність підтримує різноманіття поглядів та істотно ускладнює реалізацію ворожих дезінформаційних стратегій.

Умови воєнного стану хибно демонструють протиставлення держави та громадянського суспільства у сфері протидії дезінформації, що в свою чергу не лише знижує ефективність інформаційної політики. Модель «спільного фронту» передбачає системний обмін інформацією між державними інституціями та громадськими ініціативами, підтримку незалежних освітніх медіапроектів та послідовне підвищення рівня медіаграмотності населення. В межах такої взаємодії держава забезпечує нормативно-правові рамки, координацію та безпекові гарантії, громадянське суспільство в свою чергу буде доповнювати ці зусилля оперативністю та високим рівнем довіри з боку населення. Такий спосіб взаємодії формує стійкий інформаційний простір, здатний протистояти системним інформаційним атакам.

Проведений аналіз свідчить, що дезінформація у період воєнних дій становить комплексну загрозу для національної безпеки України, а також впливаючи на суспільну стабільність, моральний стан

населення та міжнародний імідж держави. Ефективна протидія таким загрозам неможлива виключно діями державних інституцій чи громадських ініціатив. Лише шляхом усвідомлення спільної відповідальності та налагодження взаємодії між двома сферами дозволяє сформувати дієву систему захисту інформаційного простору.

Джерела:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 09.01.2026).
2. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 09.01.2026).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021> (дата звернення 10.01.2026).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 10.01.2026).
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР(зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.01.2026).
6. NATO Strategic Communications Policy. – NATO, 2014. URL: <https://www.nato.int> (дата звернення 11.01.2026).

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ, ЩО ЗНИКЛИ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

В Україні *налічується понад 70 тисяч осіб, зниклих безвісти* за особливих обставин. Такі дані у червні 2025 року озвучив Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин **Артур Добросердов**. За його словами, встановити долю багатьох із них буде можливо лише після завершення війни або активної фази бойових дій. З міркувань безпеки і щоб уникнути використання російською стороною цих даних у пропагандистських цілях точна кількість зниклих у розрізі областей наразі не афішується [1]. Правовий статус осіб, що зникли безвісти за особливих обставин, врегульований ст. 44 ЦК України [2] та положеннями Закону України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [3]. Особа, зникла безвісти за особливих обставин, – особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Іноземець чи особа без громадянства, яка зникла на території України, набуває правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, якщо така особа перебувала на території України на законних підставах.

Щодо міжнародних документів, які регулюють це питання, варто звернути увагу на Міжнародну Конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень [4]. (Україна приєдналась 17 червня 2015 року). Зокрема, у ст. 1 зазначено, що «ніхто не може піддаватися насильницькому зникненню. Жодні виключні обставини, якими б вони не були, чи то стан війни або загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи інший надзвичайний стан, не можуть слугувати виправданням насильницького зникнення».

Заява про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, подається до відповідного територіального органу Національної поліції України. Може бути подана родичем такої особи, представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадським об'єднанням або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення. А також Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, якщо зазначені вище особи звернулися до неї з повідомленням про зникнення особи.

Заява про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, подається до відповідного територіального органу Національної поліції України.

У разі отримання інформації про зникнення особи за особливих обставин або заяви про розшук такої особи, Національна поліція України зобов'язана інформувати Уповноваженого протягом трьох днів з моменту отримання даної інформації або заяви.

Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин є посадовою особою центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України, на яку покладено повноваження щодо координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших питань, пов'язаних з цим.

Відомості, зазначені у заяві про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, підлягають внесенню до Реєстру, протягом 24 годин після отримання Уповноваженим від Національної поліції України інформації про зникнення особи за особливих обставин або інформації про отримання заяви про розшук такої особи.

Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин створюється для накопичення та централізації відомостей і даних про таких осіб, інформації про видачу нотаріусами свідоцтва про призначення опікуна над майном осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а також обліку інформації, необхідної для їх ефективного розшуку. Реєстр не є відкритим.

Законодавець визначає певне коло осіб, які мають право звернення за інформацією до Реєстру. Інформація з Реєстру безоплатно надається на підставі запиту на отримання витягу, поданого до уповноваженого підрозділу:

– особами, які вважалися зниклими безвісти за особливих обставин, місце перебування яких встановлено, близькими родичами та членами сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;

– органами, уповноваженими на розшук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у межах та обсязі, що визначені Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» та іншими законами, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Міністерством соціальної політики України, Пенсійним фондом України, його територіальними органами, суддями, які розглядають судові справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою або судові справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Відповіді на запити, подані в письмовій формі, надаються уповноваженим підрозділом, у строк до 10 робочих днів. У виняткових випадках, коли підготовка відповіді потребує додаткової перевірки інформації, відповіді на запити надаються у строк до 30 календарних днів.

Включення особи до реєстру є єдиним підтвердженням того, що людина вважається зниклою безвісти за особливих обставин. Однак, наявність даних про людину в реєстрі не підтверджує загибель чи перебування її в полоні.

Щодо обсягу прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, передбачено статтею 5 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» де вказано, що така особа має всі права, гарантовані Конституцією та законами України. Набуття правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, не зменшує обсяг цивільної правоздатності такої особи.

З моменту внесення даних про особу, зниклу безвісти за особливих обставин, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин над майном такої особи може бути встановлено опіку в порядку, передбаченому ЦК України. Опікун над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин, здійснює управління цим майном, а також забезпечує виконання зобов'язань такої особи за рахунок цього майна. Опіка над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин, встановлюється, здійснюється та припиняється відповідно до ЦК України з урахуванням положень Закону України «Про нотаріат» [5]. У разі визнання особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. За заявою заінтересованої особи чи органу опіки та піклування над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме, опіка може бути встановлена нотаріусом до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою.

У разі якщо обидва з батьків дитини є особами, зниклими безвісти за особливих обставин, над такою дитиною встановлюється опіка/піклування. Якщо на утриманні особи, зниклої безвісти за особливих обставин, були повнолітні особи, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки, над такими особами встановлюється опіка.

Набуття правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, не змінює її сімейного стану до моменту розірвання шлюбу за заявою другого з подружжя внаслідок визнання особи безвісно відсутньою або до моменту оголошення такої особи померлою. За особою, зниклою безвісти за особливих обставин, зберігаються місце роботи та займана посада, але не більш як до моменту визнання її безвісно відсутньою чи оголошення померлою у порядку, встановленому законодавством.

Надання особі статусу зниклої безвісти за особливих обставин не позбавляє її родичів або інших осіб права звернення до суду із заявою про визнання такої особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою у порядку, передбаченому законодавством.

Розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, припиняється не пізніше ніж через три дні з дня встановлення місця перебування особи, зниклої безвісти за особливих обставин, місця поховання чи місцезнаходження останків такої особи з повідомленням про це її близьких родичів та членів сім'ї, а також заявника, якщо заявник не є близьким родичем та членом сім'ї. Про припинення розшуку особи, зниклої безвісти за особливих обставин, невідкладно робиться відмітка в Реєстрі. Рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою не є підставою для припинення її розшуку. Якщо особа, зникла безвісти за особливих обставин, оголошена померлою, але її останки не знайдено, проведення розшуку не припиняється до встановлення її місця перебування, місця поховання чи місцезнаходження останків такої особи.

«Кожна зникла безвісти людина чи невпізнаний загиблий – це не просто статистична одиниця, це горе, біль і страждання рідних. Війна змінила масштаби розшукової роботи. Збір інформації, верифікація даних, реалізація пошукових заходів – ускладнюються через непередбачувану ситуацію на лінії фронту, масовані атаки на мирні міста, міграцію людей і тимчасову окупацію територій. ... Тому для нас так важливі перспективи розвитку розшукової роботи: нові алгоритми дій, міжнародне партнерство, оновлене законодавство та залучення сучасних технологій» [6].

Джерела:

1. Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-znykli-bezvisty-shcho-vidomo-pro-poshuky-pid-chas-viyny/33516180.html>

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *База даних «Законодавство України»* URL: [http:// zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15)
3. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII. *База даних «Законодавство України»* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
4. Міжнародна Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2026 р. *База даних «Законодавство України»* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року №3425-XII. *База даних «Законодавство України»* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
6. Пресцентр Міністерства внутрішніх справ України. <https://mvs.gov.ua/news/za-period-povnomasstabnoyi-viini-naspolicia-rozsukala-ponad-14-tisiac-zniklix-bezvisti-osib#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%20%D1%96%D0%BE%D0%B4%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%88%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%88%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B4%2014%20%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F%D1%87%20%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D1%85%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Перед безпрецедентними викликами серед яких воєнна агресія росії, свідком якої сьогодні є світ і українське суспільство, лише звернення до традиційних духовно-моральних цінностей як базової основи Української державності, як фундаменту національної ідеї, дозволить Україні вистояти, подолати випробування та забезпечити подальший гармонійний розвиток в єдиній спільноті країн Європейського Союзу та Північноатлантичного договору.

Духовно-моральні цінності визначені Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» є ядром світогляду як окремої особи, так і всього суспільства; сприяють самозбереженню та виживанню суспільства; виступають засобом консолідації суспільства, поєднуючи представників різних релігій та етнічних культур; є засобом нормативної регуляції поведінки людини у суспільстві, забезпечують індивідуальну самоідентифікацію особи [1].

В умовах воєнного протистояння російського тоталітаризму та прагнення народу України до асоціації з демократичною спільнотою в Європейському Союзі дезінформація стає інформаційною зброєю.

В Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства відображено положення про те, що ключову роль у перетворенні суспільства відіграють інформаційно-комунікаційні технології [2]. Вони впливають на повсякденне життя людей, освіту та трудову діяльність, на взаємодію між державою та громадянським суспільством. Розвиток інформаційного суспільства підвищив рівень життя, забезпечив можливість задоволення інформаційних потреб.

Розвиток інформаційних технологій, впровадження у публічне управління, у повсякденне життя людини і суспільства, крім появи нових можливостей призвели до нових загроз, пов'язаних з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у протиправних цілях, включаючи дезінформацію.

Відповідно до положень Стратегії інформаційної безпеки України, загроза інформаційній безпеці становить сукупність дій та факторів, що створюють небезпеку заподіяння шкоди національним інтересам в інформаційній сфері [3].

Відповідно до Стратегії національної безпеки України одним із національних пріоритетів є інформаційна безпека [4]. У Стратегії вразливість інформаційної інфраструктури виділено як одну з загроз національній безпеці в галузі управління та економіки.

Аналіз змісту Стратегії інформаційної безпеки України вказує на різноманітність нових викликів та загроз, які у документі диференційовані залежно від сфери суспільного життя. Забезпечення та захист національних інтересів здійснюються за рахунок зусиль та ресурсів органів публічної влади, організацій та інститутів громадянського суспільства на реалізації національних пріоритетів: розвиток людського потенціалу; оборона держави; територіальна цілісність та суверенітет; державна та громадська безпека; інформаційна безпека; економічна безпека; науково-технологічний розвиток; екологічна безпека та раціональне природокористування; захист традиційних духовно-моральних цінностей, культури та історичної пам'яті; стабільність та інтеграція до Європейського Союзу та структури Північноатлантичного договору (НАТО).

Як основні загрози інформаційній безпеці сьогодні визначено: використання інформаційно-комунікаційних технологій у військово-політичній та інших сферах для підриву суверенітету та порушення територіальної цілісності України; використання інформаційно-комунікаційних технологій у терористичних цілях, включаючи пропаганду та залучення нових прихильників; використання інформаційно-комунікаційних технологій для втручання у внутрішні справи держави; використання інформаційно-комунікаційних технологій у злочинних цілях, у тому числі для скоєння злочинів у сфері інформаційних ресурсів, шахрайство; використання інформаційно-комунікаційних технологій щодо комп'ютерних атак на громадські електронні ресурси країн, зокрема на критичну інформаційну інфраструктуру.

Зміст загрози дезінформації ширший і розкривається у тому числі через ознаки: використання інформаційних мереж для здійснення антидержавної діяльності; деструктивний вплив на інформаційні ресурси, що призводить до порушення суспільного порядку; контроль чи блокування каналів передачі

масової інформації; використання мережі Інтернет з метою залякування суспільства; нав'язування ідей інший негативний вплив на інформаційні ресурси.

Існуючі загрози можна поділити на два основні типи: технологічний та гуманітарний. Технологічні загрози – пов'язані із застосуванням програмних засобів та технологій для здійснення комп'ютерних атак на об'єкти інформаційної інфраструктури з метою порушення та припинення їх функціонування або створення загрози безпеці інформації, що обробляється такими об'єктами.

Гуманітарні загрози – спрямовані на використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою здійснення пропаганди антидержавної діяльності, організації, планування, фінансування терористичного акту, вербування та навчання терористів, підбурювання до скоєння терористичних актів чи допомоги в його організації.

Визначення змісту загрози використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою дезінформації, а також проведення типологізації у наукових дослідженнях сприятиме глибшому вивченню кожного елемента, а в подальшому та ефективному практичному застосуванню у законотворчому процесі.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок про доцільність структурування національного акта, присвяченого питанням протидії використанню інформаційно-комунікаційних технологій з метою дезінформації, на основі представленої типологізації. Ситуація, пов'язана з військовим становищем, диктує такі умови, за яких перелік видів загрози використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою дезінформації в правовому акті не повинен бути закритим, а механізми реагування та вжиття заходів щодо протидії мають стати оперативнішими.

Це детерміновано, у тому числі новими тенденціями розвитку у використанні інформаційно-комунікаційних технологій у військових цілях. Наприклад, Європол ще у 2016 році відзначав можливість використання інструментарію кібервійн для здійснення спроб нападу на території Європейського Союзу на об'єкти критичної інформаційної інфраструктури.

Проведений аналіз дозволив виявити основні типи загроз використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності, яка спрямована на дезінформацію населення та запропонувати їх типологію як: технологічних, пов'язаних із застосуванням програмних засобів та технологій для здійснення комп'ютерних атак на об'єкти інформаційної інфраструктури з метою порушення припинення їх функціонування та (або) створення загрози безпеці інформації, що обробляється такими об'єктами; гуманітарних, спрямованих на використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою здійснення пропаганди терористичної діяльності, організації, планування, фінансування терористичного акту, вербування та навчання терористів, підбурювання до скоєння терористичних актів або пособництва у його організації.

Технологічні загрози залежно від об'єктів, на які вони впливають, в основному пов'язані з заподіянням шкоди: критичній та іншій інформаційній інфраструктурі та інформаційним мережам; інформації, що обробляється об'єктами інфраструктури. Технічні питання висвітлено у Стратегії кібербезпеки України [5].

Гуманітарні загрози залежно від характеру протиправної інформації, що розміщується в інформаційному просторі, можуть бути пов'язані з наданням сприяння та пособництва терористичній діяльності, що виражаються у пропаганді тероризму, підбурюванні до скоєння терористичних актів, рекрутуванні до лав терористичних організацій.

Гуманітарні загрози використання інформаційно-комунікаційних технологій у терористичній діяльності стосуються планування, підготовки, а також координації дій щодо підготовки до терористичного акту. Застосування запропонованої типологізації є доцільним для вдосконалення системи протидії загрозам використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою дезінформації.

Джерела:

1. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 р. № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4579-20>
2. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU00_269
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 865/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/685/2021>
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/392/2020>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/447/2021>

Ярема О. Г.,
т.в.о. завідувача кафедри,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Афтанасів В. М.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

З початком повномасштабної війни питання забезпечення конфіденційності даних пацієнтів у сфері медицини набуло прикладного, а не декларативного виміру, оскільки йдеться не тільки про безпосередню реалізацію прав особи, яка звертається по медичну допомогу, але й про функціонування сектору безпеки і оборони загалом. Так, медичні дані щодо військовослужбовців – результати лікування поранень, висновки військово-лікарських комісій, відомості про психічний стан та реабілітацію [1, с. 109] – стають елементом управлінських рішень публічної влади, що безумовно впливають на кадрову політику, мобілізаційні процеси та соціальні гарантії для відповідних категорій осіб. Цілком логічно, що за подібних обставин контроль держави над обігом такої інформації виходить за межі медичного регулювання і розгортається у значно ширший контекст державного суверенітету.

Очевидно, що війна загострює певну суперечність між необхідністю оперативного використання медичної інформації та обов'язком держави забезпечити її захист від неправомірного доступу, розголошення чи використання не за призначенням. Адміністративно-правові механізми, які у мирний час функціонували відносно стабільно, за умов воєнного стану зазнають суттєвого навантаження, що виявляє прогалини у законодавчому регулюванні досліджуваної проблематики та інституційній організації системи охорони здоров'я. Власне тут інформаційний суверенітет розуміється як здатність держави встановлювати чіткі та передбачувані правила управління медичними даними, не нівелюючи при цьому правовий статус особи, особливо коли мова йде про військовослужбовців (чи прирівняних до них осіб).

Звертаючись до доктринальних позицій науковців, слушною видається думка, відповідно до якої під інформаційним суверенітетом варто розуміти «...намір і здатність суб'єкта політики виробляти, розподіляти та споживати інформацію залежно від власних інтересів та використовувати інформацію як ресурс політичного впливу в тих масштабах і обсягах, які відповідають за поточний та довгостроковий політичний інтерес» [2, с. 191]. В той же час, доречно наголосити, що у медико-адміністративних правовідносинах інформаційний суверенітет особи не може тлумачитися виключно як автономна здатність індивіда контролювати інформаційні потоки даних, оскільки сама природа публічного адміністрування передбачає нерівномірний розподіл владних повноважень. В такому випадку держава, здійснюючи владно-організуючий вплив, фактично виступає і гарантом реалізації інформаційного суверенітету особи, і його основним обмежувачем. Подібна дуалістичність особливо відчутна у правовідносинах щодо військовослужбовців, де обсяг дискреції адміністративних органів істотно розширюється з мотивів оборони та національної безпеки.

Втім, дослідження змісту інформаційного суверенітету у сфері охорони здоров'я доцільно розпочати з конституційно-правового виміру інформації як *особливого нематеріального ресурсу публічного управління*, що в адміністративно-правовій площині набуває ознак об'єкта владно-організуючого впливу. У вітчизняній правовій системі інформація у сфері охорони здоров'я є як предметом основоположних прав людини, так і засобом реалізації владних повноважень держави, будучи в той же час інструментом забезпечення національної безпеки.

Принагідно наголосимо, що ще Дж. Еллінеком державний суверенітет осмислювався як верховенство державної влади всередині та її незалежність назовні [3], і в умовах цифровізації наведена амбівалентність очевидно трансформується у площину контролю над критично значущими інформаційними середовищами, зокрема медичними даними, що прямо корелює з приписами ст. 3 Конституції України, де людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визначені як найвища соціальна цінність [4].

В даному аспекті доцільно зазначити, що інформаційний суверенітет не може зводитися виключно до формального володіння інформаційними ресурсами державою. Перш за все, йдеться про адмініс-

тративно-правову спроможність встановлювати обов'язкові правила створення, збирання, обробки, зберігання, передання та використання медичної інформації в межах публічного адміністрування. Тут доречно звернутися до положень Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. №2657-XII [5], який закріплює принципи інформаційних відносин, серед яких особливе значення для охорони здоров'я має гарантія захисту інформації та баланс між публічним інтересом і приватною сферою особи. Аналогічно, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. №2801-XII [6] містить категорію «лікарської таємниці», визнаючи право держави встановлювати спеціальні режими доступу до інформації з мотивів суспільної необхідності. З наведеним положенням ми погоджуємось лише частково, оскільки чинна редакція ст. 40 зазначеного Закону залишає надмірно широкі дискреційні повноваження органам публічної влади.

Разом із тим, інформаційний суверенітет у досліджуваній сфері вбачається як різновид функціонального суверенітету держави, що реалізується через систему адміністративних регуляторів, в тому числі з Міністерством охорони здоров'я України, Національною службою здоров'я України, а також суб'єктами електронного врядування. Вагому роль в даному випадку відіграє електронна система охорони здоров'я («eHealth») [7], нормативне закріплення якої здійснено актами Кабінету Міністрів України, зокрема Постановою «Деякі питання електронної системи охорони здоров'я» від 25.04.2018 р. № 411 [8], де держава фактично проголосила свою монополію на систему основних інформаційних реєстрів у сфері медицини. Втім, на противагу цьому, значна частина технічної інфраструктури залишається у сфері приватних ІТ-операторів, що, на наше переконання, створює приховану зміну інформаційного суверенітету, оскільки адміністративний контроль тут часто має декларативний характер.

Цікаво, що в зарубіжній доктрині, зокрема у працях Л. Лессіга [9] та Д. Солове [10], інформаційний суверенітет розглядається крізь призму «архітектури регулювання» (або ж «патетичної точки» – «pathetic dot theory» [9]), де право, код, ринок і соціальні норми формують єдине середовище впливу. Своєю чергою, у сфері охорони здоров'я подібний підхід набув нормативного втілення в Загальному регламенті ЄС про захист даних, який запровадив більш жорсткі вимоги до обробки даних щодо здоров'я пацієнтів як спеціальної категорії персональних даних (ст. 9) [11]. Як видається, слід погодитися з європейською моделлю в частині посилення публічного контролю над транскордонним обігом медичної інформації, однак важливим залишається те, що механічне відтворення Регламенту у вітчизняному праві без урахування воєнних реалій є певною мірою хибним, оскільки в умовах збройної агресії держава об'єктивно змушена розширювати доступ до певних об'ємів медичних даних з міркувань необхідності виконання цілей оборони та цивільного захисту.

Доречно звернути увагу, що адміністративно-правовий вимір інформаційного суверенітету у сфері охорони здоров'я особливо виразно проявляється крізь призму практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд). Зокрема, у справі «Z v. Finland» Суд визнав, що інформація про стан здоров'я належить до найбільш чутливих аспектів приватного життя, втручання в які допускається лише за наявності переконливого суспільного інтересу та належних процесуальних гарантій [12]. За аналогією, у справі «L.N. v. Latvia» було наголошено на обов'язку держави забезпечити передбачуваність і чіткість адміністративних процедур доступу до медичних даних [13]. Вочевидь, українське адміністративне право, імплементуючи окреслені підходи, має виходити з презумпції суворой обмеженості втручання, навіть за умов надзвичайних ситуацій, що наразі не завжди простежується у підзаконному регулюванні.

Слід звернутися також до чинного законодавства України, яке, визнаючи право особи на захист персональних даних, в той же час передбачає низку винятків, легітимованих публічним інтересом. Зокрема, ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. №2297-VI [14] допускає обробку даних про стан здоров'я без згоди суб'єкта у випадках, прямо передбачених законом, у тому числі з мотивів національної безпеки та виконання повноважень суб'єктами владних повноважень (п. 6¹ ч. 2 ст. 7 Закону [14]). Втім, аналіз адміністративної практики засвідчує, що зазначені винятки нерідко набувають розширювального тлумачення, що зумовлює ризик фактичного нівелювання принципу правової визначеності.

Разом із тим, проблемним аспектом вбачається, серед іншого, відсутність спеціального адміністративного органу з нагляду за обробкою даних у сфері охорони здоров'я, послаблюючи тим самим реальний зміст інформаційного суверенітету, адже держава фактично делегує контрольні функції загальним інституціям без належної галузевої експертизи.

У підсумку, можемо констатувати, що інформаційний суверенітет у сфері охорони здоров'я слід розуміти як нормативно закріплену та інституційно забезпечену здатність держави встановлювати обов'язкові правила інформаційного обігу медичних даних, забезпечуючи при цьому пріоритет прав людини, стабільність публічного адміністрування та захист національної безпеки.

Джерела:

1. Афтанасів В. М. Правове регулювання надання медико-психологічної допомоги військовослужбовцям (та прирівняним до них особам) під час воєнного стану. *Global Trends in Science, Technology and Economy: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference*. International Scientific Unity. September 17-19, 2025. Graz, Austria. С. 107-111.
2. Ярема О. Г. Зміст інформаційного суверенітету у контексті державного суверенітету. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 191-194. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/43>
3. Jellinek G. *Allgemeine Staatslehre*. Berlin: O. Haring. 1914. 837 p.
4. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 №2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12>
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 №2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
7. Система електронної охорони здоров'я в Україні. Re-granting 2021. Lot 3. 14 с. URL: https://amer.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/e-Health-e-booklet_Ukraine.pdf
8. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 №411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF#n19>
9. Lessig L. Code and other laws of cyberspace. 1999. URL: https://www.academia.edu/11685582/Code_and_other_laws_of_cyberspace
10. Solove D.J. Understanding Privacy. *Harvard University Press*. 2008. GWU Legal Studies Research. Vol. 420. 24 p.
11. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>
12. Z v. Finland. App 22009/93. Judgement 25.02.1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58033>
13. L.H. v. Latvia. App 52019/07. Judgement 29.04.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-142673>
14. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 №2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

ВПЛИВ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОПЕРАТИВНИХ СЛУЖБОВЦІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Фактор кризового суспільства вносить свої корективи у діяльність соціуму та працівників суспільно важливих сфер. Службовці міністерства внутрішніх справ, до яких відносяться оперативники національної поліції, державної прикордонної служби, державної служби України з надзвичайних ситуацій та національної гвардії одними з перших, разом з військовими активно залучені до забезпечення обороноздатності країни та охорони правопорядку. Вплив зовнішніх факторів, серед яких хронічний, гострий стрес, постійна екзистенційна загроза (суб'єктивна/об'єктивна), воєнні дії постійно впливають на психоемоційний стан особистості, результатом чого можуть бути проблеми психічного та фізіологічного характеру. Нові виклики українського кризового суспільства потребують наявності в працівників оперативних підрозділів МВС розвинутих навичок психологічної саморегуляції та розвинутої стресостійкості. Вони є особливою категорією осіб кризового суспільства, оскільки поєднують виконання ними службових обов'язків та соціальне життя, частиною якого є сім'я, друзі, життя в суспільстві. Як зазначає науковець О. Малхазов, стартовою реакцією суспільства на кризу може стати перехід людей до стратегії виживання, що орієнтується на утримання максимально можливого рівня безпеки, адаптацію старих практик до нових умов, пошук рішень, які б могли відтермінувати наслідки втрати докризової нормальності [1].

Дихотомія переживань, пов'язаних з суспільною (особистісною) та службовою сферами формують у них складних комплекс психоемоційних переживань, результатом чого є їхня здатність до готовності виконувати поставлені завдання та «функціонувати» у цивільному житті. Важливо також зазначити, що у контексті психологічного аспекту впливу кризового суспільства на діяльність службовців оперативних підрозділів МВС велику роль має і переоцінка цінностей.

Постійні екзистенційні загрози впливають на здатність службовця переосмислювати життя та ціннісні орієнтації, що може виступати детермінантом саморегуляції психоемоційного стану та впливати на ставлення до обов'язків, як службових так сімейних. У службовців в системі МВС, які безпосередньо беруть участь у воєнних діях ймовірно може простежуватись більш емоційно-забарвлене відношення до служби, що фіксується у системі мотивації та ставленні до життя і роботи.

За наявності суспільних криз у службовців системи МВС, особливо в правоохоронців, фіксується погіршення компонентів психофізичного стану (зростання втоми, стресу, нервово-емоційної напруги, зниження самопочуття та настрою), що підвищує «ціну» професійної готовності та ризики виснаження [2]. За таких умов саморегуляція набуває особливого значення, оскільки вона поєднує психоемоційне навантаження та збереження працездатності. Фокус на саморегуляції пов'язаний із проявами службовців-комбатантів в різних сферах діяльності [3]. Уточнюючи психологічний зміст зазначених процесів, доцільно підкреслити, що кризове суспільство впливає на службовців не як фон, а як сукупність щоденних умов, які формують специфічний режим функціонування психіки. Для оперативного службовця це означає тривале перебування у стані підвищеної готовності, коли психіка звикла до постійної загрози. Такий режим сприяє швидкому реагуванню, проте одночасно виснажує регуляторні ресурси. У житті це проявляється у нездатності «відновитись» в повній мірі, порушенні сну та накопиченні стресорів, що поступово знижує здатність до гнучкого самоконтролю й збільшує ризик імпульсивних реакцій у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Окремим аспектом впливу кризового суспільства є зміни у системі професійної комунікації та довіри. В умовах постійної загрози зростає значення колективних механізмів психологічної безпеки:

- підтримки з боку найближчого оточення;
- згуртованості підрозділу;
- чітких процедур;
- загострене відчуття справедливості та передбачуваності рішень.

Наявність цих умов ймовірно може зменшувати інтенсивність тривоги, що стабілізує самооцінку професійної ефективності та підтримує психіку і організм у тонусі. Кризове суспільство формує для оперативних службовців МВС режим підвищеної мобілізації, який одночасно підтримує готовність до

дій і підвищує ризики виснаження. Дихотомія між службовою та приватною сферами, переоцінка цінностей і тривале переживання екзистенційних загроз змінюють емоційну регуляцію, мотивацію та якість соціального функціонування. Службові обов'язки вимагають зібраності, рішучості, контролю, натомість приватне життя, потребує емоційної відкритості, чутливості, здатності до підтримки та співпереживання. Якщо механізми перемикавання ослаблені, службова напруга переноситься у сімейні відносини через дратівливість, відстороненість, що поступово накопичує напругу у цивільному житті. У такій ситуації саморегуляція набуває конкретного змісту, як здатність відновлювати контроль над реакціями, емоційністю та стилем мислення, щоб не допустити руйнівного переносу службових патернів у соціальне буття.

Джерела:

1. Малхазов О. Р. Модель прогнозування динаміки ціннісних преференцій у кризовому суспільстві. *Журнал сучасної психології*. 2022. № 4. С. 48–55. DOI: 10.26661/2310-4368/2022-4-6.
2. Yevdokimova O.O., Kharchenko V.B., Zhdanova I.V., Liaska O.P., Makarova O.P., Mokhorieva O.M., Sarbiei Y.V. Dynamics of components of physical and mental health of law enforcement officers during the period of martial law. *Wiadomości Lekarskie*. 2024. Vol. 77(6). P. 1174–1180. DOI: 10.36740/WLek202406110.
3. Швець Д., Євдокімова О., Корнієнко М. Самоуправління і фокус регуляції поліцейських-комбатантів // Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2024. № 11. С. 283–299. DOI: 10.32999/2663-970X/2024-11-15.

Яриловець Г. А.,
здобувач вищої освіти
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

Біляцький О. С.,
старший викладач кафедри
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖНАРОДНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Актуальність дослідження. Громадянське суспільство відіграє ключову роль у розвитку держави, виступаючи важливим чинником суспільного прогресу та становлення правової системи. Характер його взаємодії з органами державної влади може набувати різних форм – від конструктивного партнерства й співпраці до відкритого конфлікту та глибоких суспільних трансформацій. Водночас саме на державу, в особі її інституцій і посадових осіб, покладається обов'язок створення сприятливих умов для всебічного розвитку особистості, забезпечення захисту прав і свобод людини, реалізації її потенціалу, підтримання належного рівня життя та розширення можливостей кожного члена суспільства.

Разом із цим стан національної безпеки загалом і гуманітарної безпеки значною мірою визначається рівнем розвитку освіти, науки, інтелектуального потенціалу та інших складових гуманітарної сфери. Саме ці чинники формують спроможність держави й суспільства своєчасно та адекватно реагувати на сучасні виклики, а також заздалегідь розробляти ефективні заходи з недопущення трансформації таких викликів у реальні загрози [1, ст. 26].

Воєнні конфлікти, внутрішні кризи, масові міграційні процеси, порушення прав людини та гуманітарні катастрофи зумовлюють необхідність пошуку ефективних механізмів взаємодії між сектором безпеки й оборони та інститутами громадянського суспільства.

Для України це питання набуває особливої актуальності в умовах воєнного протистояння, реформування сектору безпеки й оборони та прагнення до інтеграції в європейський і євроатлантичний безпековий простір. Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити ефективні практики партнерства між державою та громадянським суспільством, які можуть бути адаптовані до національних умов.

Метою цієї роботи є дослідження основних моделей взаємодії сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством у сфері забезпечення гуманітарної безпеки, а також аналіз міжнародного та національного досвіду з метою визначення найбільш ефективних підходів і можливостей їх упровадження в Україні.

Сектор безпеки й оборони традиційно розглядається як сукупність діяльності державних інституцій, спрямованої на забезпечення захисту суверенітету держави, її територіальної цілісності та основ конституційного ладу [2, ст. 234–235].

Насамперед слід зазначити, що офіційне визначення поняття «сектор безпеки і оборони» закріплене в Законі України *«Про національну безпеку України»*. Відповідно до положень цього нормативно-правового акту, під *сектором безпеки і оборони* розуміється комплекс органів державної влади, Збройних Сил України, інших військових формувань, створених згідно із законодавством, правоохоронних і розвідувальних органів, спеціальних державних органів з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту та оборонно-промислового комплексу [3, п. 16 ст. 1].

Водночас сучасні підходи до безпеки виходять за межі виключно військових і силових аспектів, акцентуючи увагу на людському вимірі безпеки. У цьому контексті громадянське суспільство відіграє важливу роль як активний учасник процесів запобігання гуманітарним загрозам, надання допомоги населенню, здійснення громадського контролю та формування довіри між державою і суспільством.

У міжнародній практиці можна виокремити кілька основних *моделей взаємодії сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством*. Однією з них є *консультативна модель*, яка передбачає залучення громадських організацій і експертного середовища до обговорення безпекових рішень та формування політики у сфері гуманітарної безпеки. Поширеною є також *партнерська модель*, що ґрунтується на спільній реалізації гуманітарних програм, кризовому реагуванні та координації дій під час над-

звичайних ситуацій. Окреме місце займає *модель громадського контролю*, яка забезпечує прозорість, підзвітність і дотримання прав людини у діяльності силових структур [4, ст. 57–59].

Досвід європейських країн свідчить, що інституціоналізована співпраця між сектором безпеки й оборони та громадянським суспільством сприяє підвищенню ефективності гуманітарної політики, запобіганню зловживанням і зміцненню демократичних інститутів. Важливу роль у цьому процесі відіграють правові механізми, чітке нормативне закріплення форм взаємодії та розвиток культури діалогу між державою й суспільством.

В Україні взаємодія сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством набула особливої інтенсивності в умовах воєнної агресії та гуманітарних викликів. Волонтерський рух, діяльність благодійних і правозахисних організацій, участь громадськості в наданні гуманітарної допомоги та підтримці постраждалого населення стали важливими елементами забезпечення гуманітарної безпеки. Разом із тим національна практика потребує подальшого вдосконалення, зокрема шляхом нормативного закріплення механізмів співпраці, посилення координації та розвитку довіри між державними структурами й громадянським суспільством.

Висновок. Отже, проведені дослідження підтверджують, що ефективне забезпечення гуманітарної безпеки неможливе без налагодженої та системної взаємодії сектору безпеки й оборони з інститутами громадянського суспільства. Міжнародний досвід засвідчує результативність моделей, заснованих на партнерстві, консультативному діалозі та громадському контролі, які сприяють підвищенню прозорості, підзвітності та довіри до державних інституцій.

Національна практика України, особливо в умовах воєнного стану, демонструє зростаючу роль волонтерського руху, благодійних і правозахисних організацій у реагуванні на гуманітарні виклики та підтримці населення.

Таким чином, розвиток ефективних моделей взаємодії сектору безпеки й оборони з громадянським суспільством є важливою передумовою зміцнення гуманітарної безпеки, демократичного цивільного контролю та стійкості держави до сучасних внутрішніх і зовнішніх загроз.

Джерела:

1. Klymenko N. Organizational and legal principles of the system of providing humanitarian security. Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. National security. 2024. Vol. 1, no. 1. P. 26–37. URL: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/1-3/11>
2. Актуальні напрями підвищення спроможностей сил сектору безпеки і оборони України: правові та організаційні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 27–28 березня 2025 року. Київ: Алерта, 2025. 370 с.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Мединська Г. А. Зарубіжний досвід законодавчого забезпечення розвитку гуманітарної сфери. Серія: Державне управління, 2017 р., № 4 (60), С. 56–60. URL: <https://share.google/Drb1gPXQGm3ZhwBoY>

ВІЙНА В УКРАЇНІ: ЗРОБЛЕНІ ВИСНОВКИ ТА НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ

Збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції

20 лютого 2026 року

Упорядник:
У. О. Цмоць

Формат 60x84/8.

Умовн. друк. арк. 72,1. Зам. № 9-26.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.